

ΕΚΠ

ΧΔΥ

2644

11
Χ. ΘΕΟΔΩΡΙΔΟΥ

Α. ΛΑΖΑΡΟΥ

Καθηγητοῦ τοῦ κλασσικοῦ προτύπου
τοῦ Διδασκαλείου τῆς Μ. Ἐκπαιδεύσεως

Καθηγητοῦ τοῦ πρακτικοῦ προτύπου
τοῦ Διδασκαλείου τῆς Μ. Ἐκπαιδεύσεως

Ἐπιτ. 2644 XDZ

2)

ΙΣΤΟΡΙΑ

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΚΑΙ ΕΥΡΩΠΑΪΚΗ

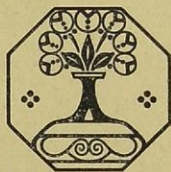
ΤΩΝ ΝΕΩΝ ΧΡΟΝΩΝ

19-11-23
H.

ΔΙΑ ΤΗΝ Δ' ΤΑΞΙΝ ΤΩΝ ΓΥΜΝΑΣΙΩΝ ΚΑΙ ΤΑΣ ΑΝΤΙΣΤΟΙΧΟΥΣ
ΤΩΝ ΛΟΙΠΩΝ ΣΧΟΛΕΙΩΝ ΤΗΣ ΜΕΣΗΣ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΕΩΣ

ΜΕΤΑ 120 ΕΙΚΟΙ ΚΑΙ 18 ΧΑΡΤΩΝ

Ἐγκριθεῖσα κατὰ τὴν ὑπ' ἀριθ. 15530 τῆς 4 Μαΐου 1923
κοινοποιήσιν τοῦ Ὑπουργείου τῆς Παιδείας.

Λιζο
H.

833
9-10-23
30.57
Πρόεδρος

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ
ΒΙΒΛΙΟΠΩΛΕΙΟΝ ΙΩΑΝΝΟΥ Ν. ΣΙΔΕΡΗ
46 ΟΔΟΣ ΣΤΑΔΙΟΥ—ΜΕΓΑΡΟΝ ΑΡΣΑΚΕΙΟΥ
1923

Ἐν Ἀθήναις τῇ 4 Μαΐου 1923.

ΒΑΣΙΛΕΙΟΝ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ

ΤΟ ΥΠΟΥΡΓΕΙΟΝ

ΤΩΝ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΩΝ ΚΑΙ ΤΗΣ ΔΗΜΟΣΙΑΣ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΕΩΣ

Ἄριθ. Πρωτ. 15530

Πρὸς

*κ. κ. Χ. Θεοδωρίδην καὶ Α. Λαζάρου,
συγγραφεῖς διδακτικῶν βιβλίων,*

Γνωστὸν ποιούμεν ὑμῖν, ὅτι δι' ἡμετέρας πράξεως τῇ 19 τοῦ
λήξαντος μηνὸς ἐκδοθείσης καὶ τῇ 28 τοῦ αὐτοῦ δημοσιευθείσης
ἐν τῷ ὑπ' ἀριθ. 33 φύλλῳ τῆς Ἐφημερίδος τῆς Κυβερνήσεως ἐνε-
κρίθη τὸ πρὸς κρίσιν ἐν χειρογράφῳ ὑποβληθὲν ὑμέτερον βιβλίον
«Ἱστορία τῶν Νέων Χρόνων» διὰ τὴν Δ' τάξιν τῶν Γυμνασίων
καὶ τὴν ἀντίστοιχον τῶν ἄλλων σχολείων τῆς Μέσης Ἐκπαιδευ-
σεως, εἰσακτέον εἰς τὰ εἰρημένα σχολεῖα ἀπὸ τοῦ ἐρχομένου σχολι-
κοῦ ἔτους 1923 — 1924.

Ὁ Τμηματάρχης τοῦ Γ' τμήματος
ΓΡΥΠΑΡΗΣ

ΠΙΝΑΞ ΤΩΝ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ

	Σελ.
ΕΙΣΑΓΩΓΗ· — Σημαδία καὶ διαίρεσις τῆς Ἱστορίας τῶν Νέων χρόνων.....	θ'.
ΜΕΡΟΣ Α'. — Ἡ νέα Εὐρώπη μέχρι τῆς Βεδτφαλικῆς εἰρήνης 1492—1648)	1—61
Μετάβασις ἀπὸ τῶν μέσων εἰς τοὺς νεωτέρους χρόνους	1—4
ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Α'. — Αἱ <i>Ἀναγεννήσεις</i>	5—43
Α'. Οἰκονομικὴ ἀναγέννησις — Ἀνακάλυψις νέων χωρῶν	5—12
Β'. Πολιτικὴ ἀναγέννησις — Ἐνίσχυσις τῆς κεντρικῆς ἐξουσίας	12—13
Γ'. Πνευματικὴ ἀναγέννησις. — Ἀνάπτυξις γραμμάτων καὶ τεχνῶν	14—28
Δ'. Θρησκευτικὴ ἀναγέννησις. — Ἡ Μεταρρυθμίσις. — Ἡ ἀντιμεταρρυθμίσις	29—43
ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Β'. — Πολιτικὴ κατάστασις τῆς Εὐρώπης κατὰ τὰς ἀρχὰς τῶν νέων χρόνων	44—54
Α'. Ἡ Γερμανικὴ Αὐτοκρατορία	44—48
Β'. Τὰ ἔθνη καὶ κράτη	48—54
ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Γ'. — <i>Θρησκευτικοὶ πόλεμοι</i>	55—61
Α'. Ἐν Γαλλίᾳ	55—57
Β'. Ἐν Γερμανίᾳ	57—61
ΜΕΡΟΣ Β'. — Ἡ Εὐρώπη ἀπὸ τῆς Βεδτφαλικῆς εἰρήνης μέχρι τῆς Γαλλικῆς ἐπαναστάσεως (1648—1789)	62—150
ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Δ'. — Ἡ ἀνάπτυξις τοῦ κοινοβουλευτικοῦ πολιτεύματος ἐν Ἀγγλίᾳ	62—71
ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ε'. — Ἡ μεγίστη ἰσχύς τῆς ἀπολύτου Μοναρχίας ἐν Γαλλίᾳ. — Οἱ χρόνοι Λουδοβίκου ΙΔ'	72—86
ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΣΤ'. — Ἡ διανοητικὴ ἀνάπτυξις κατὰ τὸν ΙΖ' αἰῶνα. — Ὁ αἰὼν τοῦ Λουδοβίκου ΙΔ'	87—110
ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ζ'. — Ἡ ἀνατολικὴ Εὐρώπη κατὰ τὸν ΙΖ' καὶ ΙΗ' αἰῶνα.	111—139
Α'. Ἀνάπτυξις τῆς Ῥωσσίας.	111—120
Β'. Διαμελισμὸς τῆς Πολωνίας.	120—124
Γ'. Ἀνάπτυξις τῆς Πρωσσίας.	124—135

Δ'. Ἡ Αὐστρία κατὰ τὸν ΙΗ' αἰῶνα.....	135—139
ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Η'. — Οἱ Εὐρωπαῖοι ἐν ταῖς Ἀποικίαις.	140—150
Α'. Ἀποικιακὴ πολιτικὴ τῶν Εὐρωπαϊκῶν κρατῶν κατὰ τὸν ΙΗ' αἰῶνα	140—144
Β'. Ἀνεξαρτησία τῶν Ἠνωμένων Πολιτειῶν	145—150
ΜΕΡΟΣ Γ'. — Οἱ χρόνοι τῆς Γαλλικῆς Ἐπαναστάσεως.	
ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Θ'. — Ἡ μεγάλη Γαλλικὴ Ἐπανάστασις καὶ ἡ Ναπολεόντειος Αὐτοκρατορία...	151—212
I. Γαλλικὴ Ἐπανάστασις.....	152—185
Α'. Ἡ Γαλλία κατὰ τὰς παραμονὰς τῆς Ἐπανάστασεως.....	152—165
Β'. Ἡ μοναρχικὴ περίοδος τῆς ἐπανάστασεως.....	166—171
Γ'. Ἡ πτώσις τῆς βασιλείας.....	171—173
Δ'. Ἡ Δημοκρατία.....	174—179
Ε'. Οἱ πόλεμοι τῆς ἐπανάστασεως.....	179—185
II. Ἡ ὑπατεία καὶ ἡ αὐτοκρατορία	186—190
Α'. Ἀνόψωσις τοῦ Ναπολέοντος.....	186—190
III. Οἱ Ναπολεόντειοι πόλεμοι.....	191—212
Α'. Στρατιωτικὴ ἐπικράτησις Ναπολέοντος.....	191—197
'Υψίστη ἀκμὴ τῆς Ναπολεοντείου ἀρχῆς.....	198—200
Γ'. Πτώσις τοῦ Ναπολέοντος.....	201—203
Δ'. Ἀπελευθερωτικὸς ἀγὼν τῶν Γερμανῶν.....	203—206
Ε'. Ἡ νίκη τῶν συμμάχων.....	206—212
ΜΕΡΟΣ Δ'. — Ἱστορία τῆς Νέας Ἑλλάδος.....	213—368
ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ι'. — Οἱ χρόνοι τῆς Τουρκοκρατίας.....	213—246
Α'. Μεγίστη ἰσχὺς τοῦ Ὄθωμανικοῦ κράτους καὶ προϊούσα κατάρπτωσις αὐτοῦ.....	213—225
Β'. Οἱ Ἕλληνες ὑπὸ τὴν τουρκικὴν δεσποτείαν.....	225—246
ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΑ'. — Ἡ Ἑλληνικὴ Ἐπανάστασις.....	247—354
Α'. Τὸ Τουρκικὸν κράτος καὶ οἱ Βυζαντινοὶ λαοὶ κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ ΙΘ' αἰῶνος.....	247—252
Β'. Παραμοναὶ τῆς ἐπανάστασεως.....	252—259
Γ'. Πρῶτη περίοδος τῆς ἐπανάστασεως (1821—1824). I. Ἡ ἐπανάστασις ἐν ταῖς παραδο- ναβείοις ἡγεμονίαις.....	260—334 260—266
II. Ἡ ἐπανάστασις ἐν τῇ κυρίῳ Ἑλλάδι.....	267—324
1. Ἐπανάστασις τῆς Πελοποννήσου.....	267—272
2. Ἐπανάστασις τῶν νήσων.....	272—276
3. Ἐπανάστασις τῆς Στερεᾶς καὶ τῆς λοιπῆς Ἑλλάδος.	276—280
4. Τρομοκρατικὰ μέτρα τοῦ Σουλτάνου.....	280—283

5. Αἱ πρῶται ἐπιτυχίαι τῶν Ἑλλήνων. Παγίσις ἐπαναστάσεως	283—291
6. Ὁ κατὰ θάλασσαν ἀγῶν	291—294
7. Ἡ πολιτικὴ ὀργάνωσις	294—304
8. Ἡ κατὰ τῆς Ἑλλάδος ἐπίθεσις τοῦ 1822	304—316
9. Αἱ ἐπιχειρήσεις τοῦ 1823	316—317
10. Ὁ ἐμφύλιος πόλεμος τῶν ἐτῶν 1823—1824	317—324

III. Ἡ Εὐρώπη ἀπέναντι τῆς Ἑλληνικῆς ἐπαναστάσεως 325—334

Δ'. Δευτέρα περίοδος τῆς ἐπαναστάσεως	334—350
Ε'. Τρίτη περίοδος τῆς ἐπαναστάσεως	350—354

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΒ'. — Τὸ Ἑλληνικὸν Κράτος 355—368

Α'. Προσπάθειαι ἰδρύσεως ἀπεριορίστου μοναρχίας. — Καποδίστριας καὶ Ὁθων	355—367
Β'. Συνταγματικὴ Μοναρχία. — Βασιλεία Γεωργίου Α'.	367—368

ΜΕΡΟΣ Ε'. — Οἱ νεώτατοι χρόνοι 369—498

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΓ'. — Εὐρωπαϊκὴ ἱστορία ἀπὸ τοῦ συνεδρίου τῆς Βιέννης μέχρι τοῦ Γαλλογερμανικοῦ πολέμου 369—389

Α'. Οἱ χρόνοι τῆς συντηρητικῆς ἀντιδράσεως καὶ τῶν ἀστικῶν ἐπαναστάσεων (1815—1852)	372—377
Β'. Αἱ ἐπαναστάσεις τῶν μέσων τοῦ 19 ^{ου} αἰῶνος	377—379
Γ'. Οἱ χρόνοι τῆς δευτέρας γαλλικῆς αὐτοκρατορίας (1852—1870)	380—386
Δ'. Γαλλογερμανικὸς πόλεμος	386—389

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΔ'. — Ἀνατολικὸν ζήτημα 390—424

Α'. Ἡ πρώτη φάσις τοῦ Ἀνατολικοῦ ζητήματος	390—395
Β'. Ἡ Βαλκανικὴ κρίσις τῶν ἐτῶν 1875—1878	395—402
Γ'. Τὰ Βαλκανικὰ κράτη ἀπὸ τῆς συνθήκης τοῦ Βερολίνου μέχρι τοῦ Βαλκανικοῦ πολέμου	402—416
Δ'. Βαλκανικὸς πόλεμος	416—424

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΕ'. — Αἱ Μεγάλαι Δυνάμεις ἀπὸ τοῦ 1870 ἕως τοῦ Εὐρωπαϊκοῦ πολέμου 425—453

Α'. Ἡ περίοδος τῆς εὐρωπαϊκῆς ἰσορροπίας (1870—1895)	426—430
Β'. Ἡ Διευθὴς πολιτικὴ	430—453

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙϚ'. — Γράμματα—Τέχναι—Ἐπιστῆμαι ἀπὸ τῶν μέσων τοῦ 19^{ου} αἰῶνος 454—498

ΠΙΝΑΞ ΕΙΚΟΝΩΝ

	σελ.		
1. Ὁ Κολόμβος	7	27. Ἐκκλησία Μπαρόκ	94
2. Ἐκκλησία Ἀναγεννήσεως	19	28. Διάκοσμος στύλος Μπαρόκ	95
3. Ἡ αὐλή τοῦ μεγάρου τῆς Καγκελαρίας ἐν Ῥώμῃ.	19	29. Μέγαρον Ἀναγεννήσεως (Palazzo Verdramin Calergi)	96
4. Ἄγγελοι ἄδοντες (Ἄδελφοὶ Φᾶν Ἄϊκ)	20	30. Fontana di Trevi (Μπαρόκ)	96
5. Ὁ Μυσικὸς Δείπνος (Λεονάρδος δᾶ Βίντσι)	21	31. Περίπτερον ἀνακτόρου Δρέσδης (Ἰνθὺμὸς Ῥοκοκό)	97
6. Ἡ κεφαλὴ τοῦ Δαβὶδ (Μιχαὴλ Ἄγγελος)	22	32. Πλασίον Μπαρόκ	98
7. Δημιουργία τοῦ Ἀδάμ (Μιχαὴλ Ἄγγελος)	23	33. Ἡ πριγκίπισσα Τερέζα (Βελασκόξ)	99
8. Ὁ γὰς τοῦ Ἁγίου Πέτρου	23	34. Ὁ μικρὸς Χριστὸς μετὰ τοῦ ἁγίου (Μουριζόλο)	100
9. Μνήστευοι τῆς Παναγίας (Ῥαφαήλ)	24	35. Ἡ Ἁγία Σύλληψις (Μουριζόλο)	101
10. Παναγία ἡ λεγομένη ἐν τῷ κήπῳ (Ῥαφαήλ)	24	36. Παῖδες παίζοντες κίβους (Μουριζόλο)	102
11. Παναγία τοῦ οἴκου Pesaro (Τοιτοδιάνο)	25	37. Ὁ Χριστὸς ἐπὶ τοῦ Σταυροῦ (Ῥούμπενς)	103
12. Τὸ νόμισμα τοῦ κήσου (Τοιτοδιάνο)	26	38. Helène Fourment (Ῥούμπενς)	104
13. Οἱ Ἀπόστολοι (Δύρερ)	26	39. Αὐτοπροσωπογραφία (Ῥέμπραντ)	105
14. Μαδόνα τοῦ δημάρχου Meyer (Χόλμπαϊν)	27	40. Ὁ Καρτέσιος	109
15. Κεφαλὴ Χριστοῦ (Δύρερ)	28	41. Ὁ Μέγας Πέτρος	113
16. Georg Gisze (Χόλμπαϊν)	28	42. Αἰκατερίνη Β'	117
17. Ὁ Δούθηρος	32	43. Φρειδερίκος ὁ Μέγας	130
18. Κάρολος Ε' (Τοιτοδιάνο)	46	44. Ὁ Βολταίρος	159
19. Κάρολος Α' τῆς Ἀγγλίας (Van Dyck)	65	45. Ὁ Λουδοβίκος Ιζ'	164
20. Ὁ Κρόμβελ	67	46. Ἡ Μαρία Ἀντιωνέττα	165
21. Ὁ Ῥισελιέ	73	47. Μαγὰ	177
22. Λουδοβίκος ΙΔ'.	76	48. Δαντὸν	177
23. Ὁ Μολιέρος	90	49. Ῥοβεσπιέρ	177
24. Ἀνάκτορα Βερσαλλίων	91	50. Ὁ Ναπολέων τὸ 1798	188
25. Πηγὴ Δητοῦς	91	51. Πλοῖον τῆς γραμμῆς	194
26. Ἡ μεγάλη σιοτὰ τῶν κατόπτρων	93	52. Ρήγας ὁ Φεραῖος	253
		53. Κείμενον ὀρκωμοσίας Φιλικῶν	255
		54. Ἀλέξανδρος καὶ Δημήτριος	

'Υψηλάνται	257	92. Τράπεζα 'Αναγεννήσεως	474
55. Μπουμπουλίνα	274	93. Τράπεζα Μπαρόκ	474
56. 'Αθανάσιος Διάκος	278	94. Τράπεζα 'Ροκοκό	475
57. 'Ο Πατριάρχης Γρηγόριος Ε'	282	95. Τράπεζα Λουδοβίκου ΙΣ'	475
58. 'Οδυσσεύς 'Ανδροῦτος	287	96. Σκηνή ἐν ὑπαίθρῳ (Βαττώ)	476
59. Θεόδωρος Κολοκοτρώνης	290	97. Ξυλοξωγραφική (Βαττώ)	477
60. Πετρόμπεης Μαυρομιχάλης	291	98. Εἰδυμία (Hogarth)	478
61. Τομή πυροπολικῶ	293	99. Ναὸς 'Αγίου Νικολάου ἐν Πόσειδαμ	479
62. 'Αλέξανδρος Μαυροκορδάτος	298	100. 'Ο μικρὸς ποιμὴν (Τορ-βάλδδεν)	480
63. Κων. Κανάρης	308	101. Γέφυρα Μπροούκλιν	481
64. 'Ανδρέας Μιαούλης	309	102. Σιδηροδρ. Σταθμὸς Λειψίας	481
65. 'Ο Λόρδος Βύρων	333	103. Τὸ μέγαρον τοῦ Κοινοβουλίου (Reichstag) ἐν Βερολίνῳ	482
66. 'Ο Μεχμέτ 'Αλῆς	335	104. Κρήνη Wittelsbacher ἐν Μονάχῳ	482
67. 'Ο 'Ιβραήμ	336	105. 'Αγροικὴ οἰκία τοῦ Κ' αἰῶνος	483
68. Γεώργιος Καραϊσκάκης	346	106. Δωμάτιον ἀγροικῆς οἰκίας Κ' αἰῶνος	483
69. 'Ιωάννης Καποδίστριας	355	107. 'Η μικρὰ ἀργυρᾶ (Bruno Paul)	484
70. Αἱ 'Αθῆναι ἐπὶ 'Οθωνος	361	108. 'Ο Λιανοσούμενος ('Ροδὲν)	485
71. Νεανικὴ ὑπογραφή τοῦ 'Οθωνος	362	109. Αἱ σταχτοσυλλέκτριαι (Μιλλὲ)	485
72. 'Επικεφαλὶς Β. Δ. τοῦ 1849	363	110. 'Εν τῷ κήπῳ (Μανὲ)	486
73. 'Επικεφαλὶς Β. Δ. τοῦ 1857	363	111. 'Η γυναῖκα μὲ τὸν παπαγάλον (Μανὲ)	487
74. Ἑλληνικὴ ἐνδυμασία τοῦ 'Οθωνος	364	112. 'Ο μικρὸς ποιμὴν (Λέμπαχ)	488
75. 'Η ἐπαγαστασις τοῦ Ναυπλίου	365	113. 'Εξοικὴ ἑπανλις ἐπὶ τῆς παραλλας (Μπένκλιν)	488
76. Ἑλληνικὸν ἐνδυμα τῆς 'Αμαλλας	65	114. Εἰδύλλιον ἐν Ἱερβολί (Φόϋερμπαχ)	489
77. Κλεμὰν Μέττερνιχ	373	115. Τελενιαία ἀνάπανσις τοῦ Κυβίου (Κάλμπαχ)	489
78. Ναπολέων Γ'	380	116. 'Η ἡλικία τῆς ἀθωότητος (Ράινολτς)	490
79. Καβούρ	381	117. 'Ο Γλοῦκ	490
80. 'Οθων Βίσμαρκ	384	118. 'Ο Μπετόβεν	491
81. Τὸ συνέδριον ἐν Βερολίνῳ	399	119. 'Ο Βάγγερ	493
82. Χαρίλαος Τρικούπης	404	120. 'Ο Κάντ	495
83. Φεουδαρχικὸν Μέγαρον ἐν Ναγοϊά ('Ιαπωνίας)	437		
84. 'Ο ναύαρχος 'Ιτο	438		
85. 'Ο Δελκασὲ	448		
86. 'Ο Γκαϊτε	456		
87. Σέλλεϋ	458		
88. Σατομπριάν	459		
89. Βίκτωρ Οὐγκώ	460		
90. Χάϊνε	462		
91. 'Ρενάν	65		

ΠΙΝΑΞ ΧΑΡΤΩΝ

	Σελ.
1. Χάρτης Ἀνακαλύψεων.....	9
2. Ἡ Εὐρώπη κατὰ τὸν 15 ^{ον} αἰῶνα.....	48—49
3. Διαμελισμοὶ τῆς Πολωνίας.....	122
4. Ἀνάπτυξις τῆς Πρωσίας.....	126
5. Χάρτης Γαλ. Ἐπαναστάσεως καὶ Μ. Ναπολέοντος.....	185
6. Ἡ Εὐρώπη τὸ 1812.....	200
7. Χάρτης ὀθωμανικῆς αὐτοκρατορίας (διαδοχικαὶ ἀνξήσεις).....	219
8. Χάρτης τῆς ἐπαναστάσεως ἐν Μολδοβλαχίᾳ.....	263
9. Χάρτης Ἑλληνικῆς ἐπαναστάσεως.....	272—273
10. Ἐνωσις τῆς Ἰταλίας.....	382
11. Χάρτης τῆς Τουρκίας ἀπὸ τῆς συνθήκης τοῦ Βερολίνου.....	401
12. Χάρτης τοῦ Βαλκανικοῦ πολέμου.....	417
13. Ἡ Ἀυστρία μέχρι τοῦ 1914.....	428
14. Ἦνωμένα Πολιτεῖαι καὶ Μεξικόν.....	431
15. Ἀγγλικαὶ Ἰνδίαι.....	431
16. Οἱ Εὐρωπαῖοι ἐν Ἀφρικῇ τὸ 1914.....	433
17. Εὐρωπαϊκὴ ἐπέκτασις εἰς Ἀσίαν.....	436
18. Ἡ Ἄνω Ἀνατολή (Κίνα—Κορέα—Ἰαπωνία).....	439

ΣΗΜΑΣΙΑ ΚΑΙ ΔΙΑΙΡΕΣΙΣ ΤΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ ΤΩΝ ΝΕΩΝ ΧΡΟΝΩΝ

Ἱστορίαν τῶν νέων χρόνων ὀνομάζομεν τὴν τρίτην περιόδον τῆς Γενικῆς Ἱστορίας, ἡ ὁποία ἀρχίζει ἀπὸ τοῦ τέλους τῶν μέσων χρόνων καὶ φθάνει μέχρι τῶν ἡμερῶν μας.

Ἐκ τῆς ἱστορίας τῶν δύο πρώτων περιόδων, **τῆς ἀρχαίας** δηλαδὴ καὶ τῆς **μεσαιωνικῆς**, ἐμελετήσαμεν ἰδίως τὴν ἑλληνικὴν ἱστορίαν, ὅχι μόνον διότι αὕτη εἶναι ἡ ἔθνικὴ μας ἱστορία, ἀλλὰ καὶ διότι τὸ Ἑλληνικὸν ἔθνος καὶ ἰδίως οἱ ἀρχαῖοι Ἕλληνες κατέχουσι σημαντικωτάτην θέσιν ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῆς ἀνθρωπότητος. Οἱ ἀρχαῖοι Ἕλληνες πρῶτοι μεταξὺ τῶν ἀνθρώπων ἀνεπτύχθησαν διανοητικῶς, ἐδημιούργησαν ἀξιοθαύμαστον πολιτισμόν, προήγαγον τὰς τέχνας εἰς μεγάλην τελειότητα καὶ ἔθεσαν τὰς βάσεις τῆς ἐπιστήμης. Ἐπίσης ἐμελετήσαμεν τὴν ῥωμαϊκὴν ἱστορίαν, διότι οἱ ῥωμαῖοι ἦσαν ὁ δεύτερος μετὰ τοὺς Ἕλληνας ἀνεπτυγμένος λαὸς τῆς ἀρχαιότητος, ὁ ὁποῖος ἐδημιούργησε μεγάλην καὶ ἰσχυρὰν αὐτοκρατορίαν, ἐτελειοποίησε τὴν διοίκησιν καὶ τὴν νομοθεσίαν, ἦλθεν εἰς ἀμεσσοτάτην σχέσιν πρὸς τὸ ἡμέτερον ἔθνος καὶ ἀφήκε βαθύτατα ἴχνη τῆς διαβάσεώς του ἐν τῷ βίῳ τῶν νεωτέρων λαῶν.

Ἡ ἱστορία τῶν νέων χρόνων διαφέρει οὐσιωδῶς τῆς ἱστορίας τῶν δύο πρώτων περιόδων, διότι κατὰ τοὺς νέους χρόνους τὸ Ἑλληνικὸν ἔθνος δὲν εὐρίσκεται πλέον ἐν τῇ πρωτοπορείᾳ τῶν λαῶν τοῦ πολιτισμοῦ, ἀναφαίνονται δὲ νέα ἔθνη, τὰ ὁποῖα συνεχίζουσι τὸ ἐκπολιτιστικὸν ἔργον τῶν δύο μεγάλων λαῶν τῆς ἀρχαιότητος, τῶν Ἑλλήνων καὶ τῶν Ῥωμαίων, καὶ δημιουργοῦσι τὸν νεώτερον πολιτισμόν. Τὰ ἔθνη ταῦτα εἶναι πρῶτον οἱ λεγόμενοι νεολατινικοὶ λαοὶ (Ἴταλοί, Γάλλοι, Ἴσπανοί, Πορτογάλοι), οἱ γερμανικοὶ (Γερμανοί, Σκανδιναβοί, Ἀγγλοσάξονες), ὀλίγον δὲ βραδύτερον εἰσέρχονται εἰς τὴν σκηνὴν οἱ Σλαῦοι (Ῥῶσοι κτλ.). Ὅθεν ἡ ἱστορία τῆς ἀνθρωπί-

νης αναπτύξεως μετὰ τὴν ὑπὸ τῶν Τούρκων ἄλωσιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως εἶναι κυρίως ἱστορία τῶν εὐρωπαϊκῶν λαῶν. Θὰ ἦτο δὲ ἔλλιπής ἡ ἱστορικὴ μόρφωσις ἡμῶν, ἐὰν δὲν ἐγνωρίζομεν τὴν ἀρχὴν καὶ τὴν πορείαν τῆς ἀναπτύξεως τούτων.

Τουναντίον διὰ τὴν Ἑλληνικὴν φυλὴν οἱ νέοι χρόνοι εἶναι χρόνοι καταπτώσεως καὶ θλιβερῶν περιπετειῶν, ἀλλὰ καὶ ἰσχυρᾶς προσπαθείας πρὸς ἀπαλλαγὴν ἐκ τῆς δουλείας καὶ πρὸς ἐθνικὴν ἀποκατάστασιν.

Διὰ τοῦτο ἡ ἱστορία τῶν νέων χρόνων θὰ περιλάβῃ δύο τμήματα, ἀφ' ἑνὸς μὲν τὴν ἱστορίαν τῶν κυριωτάτων λαῶν τῆς Δύσεως καὶ τῶν Ἠνωμένων Πολιτειῶν τῆς Ἀμερικῆς, ἀφ' ἑτέρου δὲ τὴν ἱστορίαν τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἔθνους.

Τὴν ἱστορίαν τῶν εὐρωπαϊκῶν λαῶν οἱ εὐρωπαῖοι ἱστορικοὶ συνηθίζουσι νὰ διαιρῶσιν εἰς τρεῖς περιόδους θέτοντες ὡς τέρμα τῶν μέσων χρόνων καὶ ἀρχὴν τῶν νέων τὸ ἔτος 1492, ἧτοι τὸ ἔτος τῆς ἀνακαλύψεως τῆς Ἀμερικῆς.

Αἱ περίοδοι αὗται εἶναι αἱ ἑξῆς :

Πρώτη περίοδος. — Ἀπὸ τῆς ἀνακαλύψεως τῆς Ἀμερικῆς μέχρι τοῦ τέλους τῶν θρησκευτικῶν πολέμων, ἧτοι μέχρι τῆς Βεσφαλικῆς εἰρήνης (1492-1648).

Δευτέρα περίοδος. — Ἀπὸ τῆς εἰρήνης τῆς Βεσφαλίας μέχρι τῆς μεγάλης Γαλλικῆς Ἐπαναστάσεως (1648-1789).

Τρίτη περίοδος. — Ἀπὸ τῆς Γαλλικῆς ἐπαναστάσεως μέχρι σήμερον.

Ἄλλ' ἐν τῇ ἱστορίᾳ τοῦ ἡμετέρου Ἔθνους σημαντικώτατος σταθμὸς εἶναι ἡ ὑπὸ τῶν Τούρκων ἄλωσις τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ἧτοι τὸ ἔτος 1453, τὸ ὁποῖον δικαίως θεωρεῖται ὡς ἀρχὴ νέας περιόδου τῆς ἡμετέρας ἱστορίας. Τὴν ἱστορίαν τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἔθνους ἀπὸ τοῦ 1453 μέχρι σήμερον διαιροῦμεν εἰς δύο περιόδους :

Πρώτη περίοδος. — Ἀπὸ τῆς ἀλώσεως τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὑπὸ τῶν Τούρκων μέχρι τῆς μεγάλης Ἑλληνικῆς Ἐπαναστάσεως (1453-1821).

Δευτέρα περίοδος. — Ἀπὸ τῆς μεγάλης ἐπαναστάσεως μέχρι τῶν ἡμερῶν μας.

ΜΕΡΟΣ ΠΡΩΤΟΝ

Η ΝΕΑ ΕΥΡΩΠΗ ΜΕΧΡΙ ΤΗΣ ΒΕΣΤΦΑΛΙΚΗΣ ΕΙΡΗΝΗΣ (1492-1648)

ΜΕΤΑΒΑΣΙΣ ΑΠΟ ΤΩΝ ΜΕΣΩΝ ΕΙΣ ΤΟΥΣ ΝΕΩΤΕΡΟΥΣ ΧΡΟΝΟΥΣ

Ἐνώ περὶ τὰ τέλη τῶν μέσων χρόνων διὰ τῆς ἐξαπλώσεως τῶν Τούρκων ἢ Ἀνατολῆ ἐδυθίζετο εἰς τὴν ἀμάθειαν καὶ τὴν βαρβάρωσιν τῶν ἠθῶν, ἡ Δύσις ἤρχισε ν' ἀναπτύσσεται καὶ νὰ προσδεύῃ. Κατὰ τοὺς χρόνους τούτους συνέβησαν ἐν τῇ δυτικῇ Εὐρώπῃ σημαντικὰ γεγονότα, τὰ ὁποῖα προεκάλεσαν μεγάλην μεταβολὴν ἐν τῷ κοινωνικῷ καὶ διανοητικῷ βίῳ τῶν λαῶν τῆς Δύσεως. Τὰ γεγονότα ταῦτα χαρακτηρίζουσι τὴν μετάδασιν ἀπὸ τῶν μέσων χρόνων εἰς τοὺς νεωτέρους.

Οἱ μέσοι χρόνοι εἶναι, οὕτως εἰπεῖν, ἡ παιδικὴ ἡλικία τῶν λαῶν τῆς Δύσεως. Οἱ γερμανικοὶ λαοί, οἱ ὁποῖοι κατὰ τὴν μεγάλην μετανάστευσιν ἐγκατεστάθησαν εἰς τὰς ἐπαρχίας τοῦ ῥωμαϊκοῦ κράτους, ὑστέρουν πολὺ κατὰ τὸν πολιτισμὸν, ὅτε δὲ διὰ τῆς συγχωνεύσεως αὐτῶν μετὰ τῶν παλαιῶν κατοίκων τῶν ῥωμαϊκῶν χωρῶν ἐσχηματίσθησαν οἱ νέοι λαοὶ τῆς Εὐρώπης, Γάλλοι, Ἰσπανοί, Ἱταλοί, Ἀγγλοὶ κτλ., ὀλίγα μόνον στοιχεῖα τοῦ ἀρχαίου πολιτισμοῦ περιεσφίζοντο ἐν τῇ δυτικῇ Εὐρώπῃ. Τὰ γράμματα εἶχον λησμονηθῆ, αἱ τέχναι εἶχον παρακμάσει, τὸ δὲ διοικητικὸν σύστημα τῶν Ῥωμαίων ἀντικατεστάθη διὰ τῶν συνηθειῶν, τὰς ὁποίας ἔφερον μεθ' ἑαυτῶν οἱ κατακτηταὶ γερμανοί. Οὕτω δὲ ἐκ τῶν συντριμιμάτων τῆς ῥωμαϊκῆς αὐτοκρατορίας προέκυψε νέος κόσμος καὶ νέος

πολιτικός και κοινωνικός βίος, τὸν ὁποῖον καλοῦσι μεσαιωνικὸν βίον τῶν λαῶν τῆς δυτικῆς Εὐρώπης.

Οἱ νέοι λαοὶ δὲν διετήρησαν τὴν αὐστηρὰν συγκέντρωσιν τῆς ῥωμαϊκῆς διοικήσεως, ἐπεκράτησε δὲ κατὰ τοὺς μέσους χρόνους ἐν τῇ Δύσει τὸ φεουδαρχικὸν ἢ τιμαριωικὸν σύστημα. Τὰ κράτη δηλαδὴ διεσπάρθησαν εἰς πολλὰ μικρὰ κρατίδια, τῶν ὁποίων οἱ ἄρχοντες εἶχον λάθει τὴν ἐξουσίαν παρὰ τοῦ βασιλέως καὶ ὤφειλον νὰ εἶναι ὑποτελεῖς καὶ νὰ ὑποστηρίζωσιν αὐτὸν κατὰ τοὺς πολέμους, ἀλλὰ συνήθως ὑπήκουον ἀπροθύμως ἢ καὶ ἐπολέμουν κατὰ τοῦ κυριάρχου ἡγεμόνος.

Δεύτερον σημαντικὸν χαρακτηριστικὸν τῶν μέσων χρόνων εἶναι ἡ διαίρεσις τῶν λαῶν εἰς τάξεις. Ὁ βασιλεὺς καὶ οἱ τιμαριῶχοι ἄρχοντες μετὰ τῶν πολεμιστῶν τῶν ἀπετέλουσαν τὴν στρατιωτικὴν ἀριστοκρατίαν, τοὺς λεγομένους εὐγενεῖς. Ἐπίσης μεγάλην δύναμιν εἶχεν ὁ ἀνώτερος κλήρος, διότι αἱ ἐκκλησίαι καὶ τὰ μοναστήρια κατεῖχον ἐκτεταμένους κτήσεις, οἱ δὲ ἄρχιερεῖς καὶ οἱ ἡγούμενοι τῶν μοναστηρίων ἦσαν μεγάλοι κτηματῖαι ὡς οἱ εὐγενεῖς. Εὐγενεῖς καὶ κλήρος ἀπετέλουσαν τὰς δύο ἀνωτέρας, τὰς προνομιούχους τάξεις, αἱ ὁποῖαι εἶχον εἰς χεῖρας πᾶσαν ἐξουσίαν. Οἱ χωρικοὶ ἐκαλλιέργουν ὡς ἐπίμορτοι τὰς γαίας τῶν εὐγενῶν καὶ τοῦ κλήρου, ἔδιδον τὸ σημαντικώτερον μέρος τῶν προϊόντων εἰς ἐκείνους, αὐτοὶ δὲ οὐδεμίαν ἰδιοκτησίαν εἶχον, ἀλλ' ἦσαν δουλοπάροικοι τῶν γαιοκτημόνων. Εἰς τὰς ὀλίγας τότε καὶ μικρὰς πόλεις ἔζων οἱ τεχνῖται καὶ οἱ ἔμποροι τῶν χρόνων ἐκείνων, οἱ ἀποτελοῦντες τὴν λεγομένην ἀστικὴν τάξιν, καὶ, ὡς οἱ χωρικοί, δὲν ἐλάμβανον μέρος εἰς τὴν κυβέρνησιν τῆς χώρας. Χωρικοὶ καὶ ἀστοὶ ἀπετέλουσαν τὴν τρίτην λεγομένην τάξιν, ἡ ὁποία εἶχε μόνον ὑποχρεώσεις καὶ οὐδὲν πολιτικὸν δικαίωμα.

Ἐπίσης σπουδαιότατον χαρακτηριστικὸν τῶν μέσων χρόνων ἦτο ἡ θρησκευτικὴ χροιά τοῦ βίου τῶν λαῶν. Ἡ χριστιανικὴ θρησκεία ἦτο ὁ κυριώτατος παράγων ἀναπτύξεως καὶ ἡμερώσεως τῶν ἠθῶν ἐν τῇ Δύσει καὶ συγχρόνως δεσμὸς ἐνῶντων τοὺς λαοὺς. Ἡ δ' ἐκκλησία εἶχε κηρύξει τὸ εὐαγγέλιον τῆς ἀγάπης εἰς τοὺς τραχεῖς πολεμιστὰς, ὡς ἦσαν οἱ γερμανοί, εἶχε χαλιναγωγῆσει τὴν φιλαυτίαν τοῦ πρωτογόνου ἀνθρώπου διὰ τῆς διδασκαλίας τῆς ταπεινοφροσύ-

νης καὶ αὐταπαρνήσεως καὶ εἶχε προαγάγει τὰ ἔργα τῆς φιλανθρωπίας. Ὁ δὲ κληρὸς εἶχε δώσει τὸ ὑπόδειγμα τῆς καλῆς ἐκμεταλλεύσεως τῆς γῆς, εἶχε καλλιεργήσει τὴν ἐπιστήμην καὶ εἶχε προαγάγει τὴν τέχνην καὶ τὴν καλλιτεχνίαν. Ἀφ' ἐτέρου ὁ ἀρχηγὸς τῆς ἐκκλησίας, ὁ πάπας τῆς Ρώμης, ἦτο ἡ ἀνωτάτη ἀρχὴ τῶν λαῶν τῆς Δύσεως, οἱ ὅποιοι εἶχον τὴν συνείδησιν, ὅτι ἀπετέλουν ἓνα λαόν, τὸν Χριστιανικὸν λαὸν τῆς Εὐρώπης. Ἄλλ' ἐν πολλοῖς ἡ ἐκκλησία περιώριζε τὴν ἐλευθέραν ἀνάπτυξιν καὶ δρᾶσιν τοῦ ἀνθρώπου, διότι ἐπενέδαιεν εἰς πάσας τὰς λεπτομερείας τοῦ βίου καὶ ὥριζε τί πρέπει νὰ δοξάζῃ καὶ τί νὰ πράττῃ τὸ ἄτομον. Ὁ κληρὸς δηλαδὴ εἶχεν, οὕτως εἰπεῖν, ὑπὸ κηδεμονίαν τὸν ἄνθρωπον ἀπὸ τῆς γεννήσεως μέχρι τοῦ θανάτου. Ὁ δὲ πάπας, οἱ ἀρχιεπίσκοποι, ἀλλὰ καὶ οἱ κοσμικοὶ ἡγεμόνες ἐθεωροῦντο ἔχοντες τὴν ἀρχὴν αὐτῶν παρὰ τοῦ Θεοῦ, ἦσαν δηλαδὴ Ἐλέφ Θεοῦ ἄρχοντες οὐδένα δεχόμενοι περιορισμὸν τῆς ἐξουσίας των καὶ νομίζοντες ἑαυτοὺς ὑπολόγους μόνον πρὸ τοῦ Θεοῦ. Οὕτω καὶ τὸ πολίτευμα τῶν μέσων χρόνων εἶχε θρησκευτικὸν χαρακτῆρα καὶ ἦτο, ὡς λέγουσι, θεοκρατικόν.

Ἄλλ' ὁ μεσαιωνικὸς ἄνθρωπος ἐδεσμεύετο καὶ ὑπὸ ἄλλων περιορισμῶν. Ἀπετέλει δηλαδὴ ἀναγκαστικῶς μέλος συνεταιρισμοῦ, διότι ἡ νομικὴ θέσις του ὥριζετο ἐκ τῆς ἐξαρτήσεώς του ἐκ τινος συνεταιρισμοῦ. Ἰδίως δὲ ὁ ἄνθρωπος τῆς τρίτης τάξεως εἶχε πολλοὺς περιορισμοὺς, διότι ὡς ἐκ τῆς γεννήσεώς του ἀνήκεν εἰς τὴν τάξιν του, ἐκ τῆς ὁποίας κατ' οὐδένα τρόπον ἠδύνατο νὰ ἐξέλθῃ, ὡς ἐργαζόμενος δὲ πρὸς βιοπορισμὸν ἔπρεπε νὰ ἀνήκῃ εἰς τινὰ τῶν συντεχνιῶν, εἰς ἐμπορικὸν τινὰ σύνδεσμον ἢ εἰς τοὺς συνεταιρισμοὺς τῆς ἀγορᾶς. Οὕτω τὰ ἐπαγγέλματα ἀπετέλουν ἀποκλειστικὰς συντεχνίας, δὲν ἠδύνατό τις π. χ. νὰ γίνῃ σιδηρουργὸς ἢ πεταλωτῆς ἢ ποντοπώλης, ἐὰν δὲν εἶχεν ὑπηρετήσει προηγουμένως ὡς μαθητευόμενος εἰς τινὰ προϋστάμενον καὶ ἂν δὲν εἶχε διέλθει διὰ τῶν βαθμίδων τοῦ ἐπαγγέλματος.

Διὰ ταῦτα ὁ βίος τῶν λαῶν κατὰ τοὺς μέσους χρόνους ἐμφανίζεται ὡς στάσιμος ἢ τοῦλάχιστον ὡς λίαν βραδυκίνητος καὶ συντηρητικὸς. Οὐχ ἦττον οἱ λαοὶ τῆς Δύσεως εἶχον νεαρὸν αἷμα καὶ ἀνήκον εἰς τὰς ἐξαιρετικὰς φυλάς, αἱ ὁποῖαι δύνανται νὰ ἐξυψω-

θῶσι διανοητικῶς καὶ νὰ δημιουργήσωσιν ἀνώτερον πολιτισμὸν. Μετὰ βραδεῖαν δὲ προπαρασκευὴν κατὰ τοὺς μέσους χρόνους ἤρχισαν νὰ κινῶνται καὶ νὰ δημιουργῶσι δραστηρίως, ἣ δὲ κίνησις αὕτη ἀρχίσασα κατὰ τοὺς τελευταίους αἰῶνας τῶν μέσων χρόνων παρουσιάσθη ζωηροτέρα κατὰ τὸν ΙΕ' καὶ ΙΣ' μ. Χ. αἰῶνα.

Τὴν ταχεῖαν πρόοδον τῆς Δύσεως κατὰ τὸν ΙΕ' καὶ ΙΣ' αἰῶνα ὠνόμασαν **ἀναγέννησιν**. Ἡ πρώτη καὶ σημαντικωτάτη ἀναγέννησις ἦτο ἡ **οἰκονομική**. Οἱ λαοὶ δηλονότι τῆς Δύσεως, ἰδίως οἱ κατοικοῦντες εἰς τὰ παράλια τοῦ Ἀτλαντικοῦ, ἐπεδόθησαν εἰς τὴν ναυτιλίαν καὶ ἀνεκάλυψαν πέραν τοῦ Ἀτλαντικοῦ Ὠκεανοῦ ὀλόκληρον νέον κόσμον. Διὰ δὲ τῶν ἀνακαλύψεων τούτων ἀνεπτύχθη μέγਾਲως τὸ ἐμπόριον καὶ εἰσέρρευσε πλοῦτος εἰς τὴν Εὐρώπην, ἣ δὲ ἀστική τάξις ἐπλούτησε καὶ ἤρχισε νὰ ἀναπτύσσεται καὶ νὰ ζητῆ περισσοτέραν ἐλευθερίαν καὶ τὸ δικαίωμα νὰ λαμβάνῃ μέρος εἰς τὴν διοίκησιν τοῦ κράτους. Συγχρόνως ἐπῆλθε σπουδαία μεταβολὴ εἰς τὴν πολιτικὴν κατάστασιν τῆς Εὐρώπης, διότι οἱ βασιλεῖς ἀπέκτησαν μεγάλην δύναμιν καὶ ἐξηνάγκασαν εἰς τελείαν ὑποταγὴν τοὺς τιμαριούχους ἄρχοντας, οὕτω δὲ κατελύθη ἡ φεουδαρχία καὶ ἐνισχύθη ἡ κεντρικὴ ἐξουσία. Τοῦτο εἶναι ἡ λεγομένη **πολιτικὴ ἀναγέννησις**. Ἡ οἰκονομικὴ ἀναγέννησις διηυκόλυνε σημαντικῶς τὴν πνευματικὴν ἀναγέννησιν. Τὰ γράμματα καὶ αἱ τέχναι ἀνεπτύχθησαν καὶ ἤρχισε νὰ γεννᾶται ἡ νεωτέρα ἐπιστήμη. Ἀφ' ἑτέρου πολλοὶ μὴ εὐχαριστούμενοι ἐκ τῆς καταστάσεως τοῦ κλήρου καὶ τῆς ἐκκλησίας ἐπεχείρησαν νὰ ἀναμορφώσωσιν αὐτήν, οὕτω δὲ ἤρχισε ζωηρὰ θρησκευτικὴ κίνησις κατὰ τὸν ΙΣ' αἰῶνα, τῆς ὁποίας ἀποτέλεσμα ἦτο ἡ διάσπασις τῆς θρησκευτικῆς ἐνότητος τῆς Δυτικῆς Εὐρώπης. Αὕτη εἶναι ἡ **Θρησκευτικὴ ἀναγέννησις**.

Οὕτω κατὰ τὰς ἀρχὰς τῶν νεωτέρων χρόνων ἔχομεν :

- α) **Ἀναγέννησιν οἰκονομικὴν**
- β) » **πολιτικὴν**
- γ) » **πνευματικὴν**
- δ) » **θρησκευτικὴν**

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Α'

ΑΙ ΑΝΑΓΕΝΝΗΣΕΙΣ

Α'. ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ ΑΝΑΓΕΝΝΗΣΙΣ:

ΑΝΑΚΑΛΥΨΙΣ ΝΕΩΝ ΧΩΡΩΝ

Κατὰ τὰς ἀρχὰς τῶν νεωτέρων χρόνων τὰ ὄρια τοῦ γνωστοῦ κόσμου ἠδρύνθησαν σημαντικῶς διὰ τῶν μεγάλων θαλασσοποριῶν, τὰς ὁποίας ἐπεχείρησαν οἱ λαοὶ τῆς Εὐρώπης, ἰδίως οἱ ζῶντες ἐπὶ τῶν παραλίων τοῦ Ἀτλαντικοῦ Ὠκεανοῦ. Οὕτω ἀνεκαλύφθη ἡ **Ἀμερικὴ καὶ ἡ θαλασσία ὁδὸς πρὸς τὰς Ἰνδίας.**

1. Ναυτικὴ πυξίς.—Τοὺς ναυτικούς τῶν χρόνων τούτων ἐδοθήθησε σημαντικὴ τις ἐφεύρεσις, ἡ ναυτικὴ πυξίς. Λέγεται, ὅτι πολλοὺς αἰῶνας πρὸ Χριστοῦ οἱ Σῖναι ἐγνώριζον τὴν ἰδιότητα τῆς μαγνητικῆς βελόνης νὰ στρέφεται πρὸς βορρᾶν, οἱ δ' εὐρωπαϊοὶ εἶχον ἀκούσει κατὰ τὰς σταυροφορίας περὶ τῆς μαγνητικῆς βελόνης, ἀλλὰ μόλις κατὰ τὸν ΙΔ' αἰῶνα ἐν τῇ νοτίῳ Ἰταλίᾳ ἐτελειοποίησαν τὴν χρῆσίν τῆς. Τότε κατεσκευάσθη ἡ ναυτικὴ πυξίς (*bussola*), ἡ ὁποία προήγαγε τὰ μέγιστα τὴν ναυτιλίαν, διότι ἐπέτρεπεν εἰς τοὺς ναυτικούς νὰ πλέωσιν εἰς τὸ ἀνοικτὸν πέλαγος, ἐνῶ μέχρι τῶν χρόνων ἐκείνων δὲν ἀπεμακρύνοντο τῶν ἀκτῶν.

2. Ὀρμὴ πρὸς ἀνακάλυψιν νέων Χωρῶν.—Τὰ ὄρια τοῦ ἀρχαίου κόσμου ἦσαν πολὺ στενὰ, διότι, ὡς γνωστόν, οἱ μεγάλοι ἱστορικοὶ λαοὶ τῆς ἀρχαιότητος ἐζήσαν καὶ ἔδρασαν σχεδὸν ἀποκλειστικῶς περὶ τὴν Μεσόγειον θάλασσαν. Ὁ Μ. Ἀλέξανδρος ἐπλάτυνε τὰ ὄρια τοῦ ἀρχαίου κόσμου διὰ τῆς κατακτήσεως τῆς Ἀσίας ἀλλ' ὁ σύνδεσμος, τὸν ὁποῖον ἐπεχείρησε νὰ δημιουργήσῃ μεταξὺ Ἰνδιῶν καὶ Εὐρώπης, διεκόπη ἤδη ἐπὶ τῶν Ρωμαίων. Βραδύτερον κέντρον τοῦ ἀνατολικοῦ ἐμπορίου ἀπέβη ἡ Κωνσταντινούπολις, ἐνθα τὰ προϊόντα τῶν Ἰνδιῶν ἐφθάνον διὰ τῆς Ἀλεξανδρείας, τῆς Μ. Ἀσίας καὶ τῆς Τραπεζοῦντος. Ἄλλ' ὅτε οἱ Τοῦρκοι κατέλαβον τὴν Μ. Ἀσίαν, διεκόπη καὶ ἡ ὁδὸς αὕτη.

Κατὰ τοὺς μέσους χρόνους ἦσαν περιζήτητα ἐν Εὐρώπῃ τὰ προ-

τόντα τῶν Ἰνδιῶν, ἰδίως τὰ μπαχαρικά λεγόμενα, πέπερι, γαρύφαλλον, μοσχοκάρυον, κανέλλα κ. τ. λ., διότι οἱ ἄνθρωποι τῶν χρόνων ἐκείνων συνήθιζον νὰ καρυκεύωσι τὰ φαγητά των διὰ τῶν ἀρωματωδῶν τούτων προϊόντων. Ἀπὸ τὰς Ἰνδίας ἤρχοντο ἐπίσης οἱ πολύτιμοι λίθοι, ὁ ἐλεφαντόδους, οἱ ἀδάμαντες, τὰ βαμβακερὰ ὑφάσματα, τὰ πολύτιμα ξύλα, ὁ ἔβενος κτλ. Πλοῖα δὲ τῆς Βενετίας καὶ τῶν ἄλλων Ἰταλικῶν πόλεων παρελάμβανον ἀπὸ τὴν Ἀλεξάνδρειαν τὰ προϊόντα τῶν Ἰνδιῶν, τὰ ὁποῖα Ἄραβες ἔμποροι μετεκόμιζον ἐκεῖ διὰ τῆς Ἐρυθρᾶς θαλάσσης. Ἐκεῖθεν δὲ μετακομιζόμενα εἰς τὰς εὐρωπαϊκὰς ἀγορὰς ἐπωλοῦντο εἰς ὑπεράρκους τιμὰς.

Πολλάκις οἱ ἄνθρωποι εἶχον σκεφθῆ νὰ εὕρωσι θαλασσίαν ὁδὸν πρὸς τὰς Ἰνδίας, ἀλλ' ὅτε κατὰ τὸ τέλος τῶν μέσων χρόνων ἤρχισαν νὰ ἀφυπνίζονται οἱ λαοὶ τῆς Δύσεως καὶ ἀνεπτύσσετο διαρκῶς τὸ ἐμπόριον, ὁ πόθος οὗτος ἀπέβη ἰσχυρότατος. Καὶ ἡ μὲν ἀναγεννωμένη μελέτη τῶν ἀρχαίων συγγραφέων ἐπλούτισε τὰς γεωγραφικὰς γνώσεις, ἡ δὲ τελειοποίησις τῶν τεχνικῶν μέσων συνετέλεσεν εἰς τὴν ἐπιτυχίαν. Οὕτως ὥστε εἰς διάστημα διακοσίων ἐτῶν κατρωθῆθη ὅ,τι δὲν εἶχε κατορθωθῆ κατὰ τὴν διάρκειαν μακρῶν αἰώνων.

3. Ἀνακάλυψις ἀκτῶν Ἀφρικῆς.—Πρῶτοι οἱ Πορτογάλοι ἐπεχείρησαν νὰ φθάσωσι εἰς τὰς Ἰνδίας περιπλέοντες τὴν Ἀφρικὴν. Ἦδη κατὰ τὸν ΙΔ' αἰῶνα εἶχον ἀνακαλύψει τὴν Μαδέραν, τὰς Ἀζόρας καὶ τὰς Καναρίους νήσους. Κατὰ δὲ τὸν ΙΕ' αἰῶνα ἐνθερμος ὑποστηρικτῆς τῶν θαλασσίων ἐπιχειρήσεων ἦτο ὁ υἱὸς τοῦ βασιλέως τῆς Πορτογαλίας πρίγκιψ **Ἐρρόκος** ὁ ἐπικληθεὶς **θαλασσοπόρος**. Οἱ ἀπεσταλμένοι αὐτοῦ ἀνεκάλυψαν τὸ Πράσινον ἀκρωτήριον καὶ τὰ παράλια τῆς Σενεγάλης, οὕτω δ' ἀπεδείχθη ψευδῆς ἡ παλαιὰ πρόληψις, ὅτι αἱ περὶ τὸν Ἰσημερινὸν χῶροι εἶναι ἀκατοίκητοι. Τὸ δὲ 1486 ὁ **Βαρθολομαῖος Διάξ** (*Bartholomeus Diaz*) ἀνεκάλυψε τὸ **Ἀκρωτήριον τῆς Καλῆς Ἑλπίδος**.

4. Ἡ Ἀνακάλυψις τῆς Ἀμερικῆς.—Ἐνῶ οἱ Πορτογάλοι ἐζήτουν τὴν ὁδὸν τῶν Ἰνδιῶν πλέοντες πρὸς Ἀνατολάς, ἄλλοι ἐσκέφθησαν, ὅτι ἦτο δυνατόν νὰ φθάσωσι εἰς τὰς Ἰνδίας πλέοντες πρὸς Δυσμὰς. Ὁ Φλωρεντῖνος **Τοσκανέλλι** (*Toscanelli* 1387-1484) εἶχε σχεδιάσει φανταστικὸν χάρτην τοῦ Ὠκεανοῦ.

ἀπὸ τῆς πορτογαλικῆς παραλίας μέχρι τῶν ἀνατολικῶν ἀκτῶν τῆς Ἀσίας, ὑπελάμβανε δὲ πολὺ μικροτέραν τὴν ἀπόστασιν, ὡς καὶ τὸ ὅλον μέγεθος τῆς γῆς, στηριζόμενος ἐπὶ τῶν συγγραμμάτων τοῦ ἀλεξανδρινοῦ γεωγράφου Πτολεμαίου καὶ τοῦ ὀνομαστοῦ ἐκ Βενετίας περιηγητοῦ Μάρκου Πόλου (*Marco Polo, 1254—1323*). Ὁ δὲ Χριστόφορος Κολόμβος ἀνέλαβε νὰ ἐκτελέσῃ τὸν πλοῦν τοῦτον.

Ὁ Κολόμβος ἐγεννήθη ἐν Γενούῃ τῆς Ἰταλίας περὶ τὸ 1446.

Ἦτο υἱὸς πτωχοῦ ὕφαντοῦ καὶ ἔλαβε μικρὰν μόρφωσιν. Ἄλλ' ἐκ πρώτης νεότητος συνεκίνησαν τὴν ψυχὴν του αἰδιρηγήσεις περὶ θαλασσοποριῶν καὶ περὶ ἀγνώστων καὶ περιέργων χωρῶν. Ἦτο δὲ φύσις περιέργος, συνδυάζων διορατικότητα ἐπιστημονικὴν μετὰ φαντασίας εὐεξάπτου καὶ μυστικοπαθοῦς εὐπιστίας. Ὁ Κολόμβος διέμεινεν ἐπὶ τινα χρόνον ἐν Πορτογαλίᾳ, ἔνθα αἱ διηγήσεις τῶν ναυτικῶν ἐξῆψαν ἔτι μᾶλλον τὴν φαντασίαν του. Ἡ πορτογαλικὴ Κυβέρνησις ἀπέρριψε τὴν πρότασίν του, ὅπως ἀναλάβῃ ἐξερευνητικὸν πλοῦν πρὸς

Ὁ Κολόμβος.

Δυσμίας. Τότε κατέφυγε πρὸς τοὺς βασιλεῖς τῆς Ἰσπανίας Φερδινάνδον καὶ Ἰσαβέλλαν. Ἐκεῖνοι δέ, ἐπειδὴ ἀκριβῶς τότε εἶχον κυριεύσει τὴν Γρενάδαν καὶ εἶχον ἐκδιώξει τοὺς Ἀράβας ἐκ τῆς Ἰσπανίας, ἦσαν διατεθειμένοι πρὸς μεγάλας ἐξωτερικὰς ἐπιχειρήσεις. Ὅθεν ἐνέκριναν τὸ τολμηρὸν σχέδιον τοῦ Κολόμβου καὶ διέταξαν νὰ ἐτοιμασθῶσι τὰ ἀπαιτούμενα πλοῖα. Τὴν 3ην Αὐγούστου 1492 ὁ Κολόμβος ἀπέπλευσε μετὰ τριῶν πλοίων ἐκ τοῦ λιμένος τῆς Πάλου καὶ τὴν 1ην Ὀκτωβρίου προσήγγισεν εἰς μίαν τῶν νήσων τοῦ Βαχαμικοῦ πελάγους, τὴν ὁποίαν ὠνόμασεν Ἅγιον Σωτῆρα (*San Salvador*) καὶ ἀμέσως κατόπιν ἀνεκάλυψε τὴν

Κούβαν και την μικράν νήσον Αϊτην, ἐπὶ τῆς ὁποίας ἐγκατέστησε μικρὸν ἰσπανικὸν συνοικισμὸν.

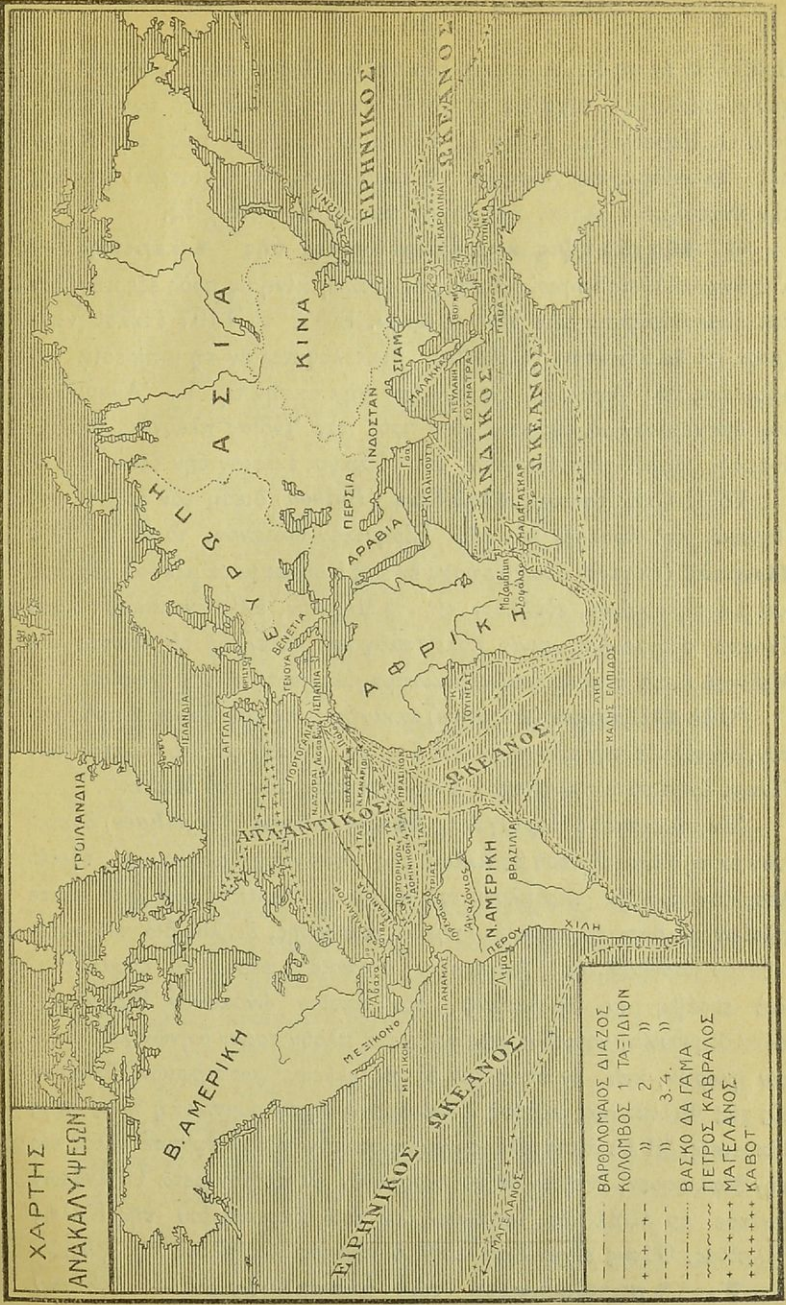
Ὁ Κολόμβος, τὸν ὁποῖον ὁ βασιλεὺς εἶχε διορίσει ναύαρχον καὶ ἀντιβασιλέα τῶν ἀνακαλυφθεισῶν χωρῶν, ἐπεχείρησε τρία ἀκόμη ταξίδια. Κατὰ τὸ δεύτερον ταξίδιον προσήγγισεν εἰς τὴν βόρειον ἀκτὴν τῆς Ν. Ἀμερικῆς καὶ ἀνεκάλυψε τὰς ἐκβολὰς τοῦ Ὁρενόκου ποταμοῦ. Ἄλλ' ἢ ἀπέθεια τῶν πληρωμάτων, ἐκ τῶν ὁποίων πολλοὶ ἦσαν κατάδικοι θανάτου, καὶ ἡ στάσις, ἡ ὁποία ἐξερράγη ἐν τῷ συνοικισμῷ τῆς Αἴτης, ὑπῆρξαν ἀφορμὴ νὰ ἀνακληθῆ ὑπὸ τῆς Κυβερνήσεως. Ὁ Κολόμβος ὠδηγήθη τότε εἰς τὴν Ἰσπανίαν σιδηροδρόμιος. Ἐλευθερωθεὶς δὲ κατὰ διαταγὴν τοῦ βασιλέως ἐπεχείρησε τὸ τελευταῖον ταξίδιον, κατὰ τὸ ὁποῖον προσήγγισεν εἰς τὴν κεντρικὴν Ἀμερικὴν.

Ὁ Κολόμβος ἀπώλεσε τέλος τὴν εὐνοίαν τῶν βασιλέων καὶ ἐπιστρέψας εἰς τὴν Ἰσπανίαν ἀπέθανεν ἐγκαταλειμμένος τὸ 1506. Μέχρι τέλους ἐπίστευεν, ὅτι ἀνεκάλυψε τὴν ἀνατολικὴν παραλίαν τῶν Ἰνδιῶν, διὰ τοῦτο δὲ ὠνόμασαν τὰς νήσους, τὰς ὁποίας ἀνεκάλυψε, **Δυτικὰς Ἰνδίας** καὶ τοὺς κατοίκους **Ἰνδοὺς**.

Οὐχ ἤττον ἡ νέα ἡπειρος ὠνομάσθη Ἀμερικὴ ἐκ τοῦ Φλωρεντίνου **Ἀμερικίου Βεσπούκη** (*Amerigo Vespucci*), ὁ ὁποῖος εἶχε δημοσιεύσει περιγραφὴν τῶν ἀνακαλυφθεισῶν χωρῶν μετὰ χροτογραφίας.

Β. Ἀνεκάλυψις τῆς ὁδοῦ πρὸς τὰς Ἰνδίας.— Ἐν τῷ μεταξὺ οἱ Πορτογάλοι ἐξηκολούθησαν τὰς προσπάθειας, ὅπως φθάσωσιν εἰς τὰς Ἰνδίας. Τὸ 1498 ὁ διάσημος θαλασσοπόρος **Βάσκο δὰ Γάμα** (*Vasco da Gama*) περιέπλευσε τὸ ἀκρωτήριο τῆς Καλῆς Ἐλπίδος καὶ λαβὼν ἐκ τῆς ἀνατολικῆς παραλίας τῆς Ἀφρικῆς ὁδηγὸς Ἀραβας, ἐφθασεν εἰς Καλικούταν, κεντρικὸν λιμένα τῶν Ἰνδιῶν, ὅπουθεν οἱ Ἀραβες παρελάμβανον τὰ ἰνδικὰ προϊόντα.

Οἱ Πορτογάλοι κατάρθωσαν μετὰ ἐπιμόνουσ πολέμους κατὰ τῶν Ἰθαγενῶν ἡγεμόνων νὰ ἰδρύσωσιν ἀποικιακὸν κράτος εἰς τὰς Ἰνδίας, τὸ ὁποῖον περιελάμβανε πολλοὺς ἐμπορικὸς σταθμοὺς καὶ φρούρια εἰς τὰ δυτικὰ παράλια τῆς Ἰνδικῆς χερσονήσου, ἐπὶ τῆς Κεϋλάνης, τῆς Μαλάκκας, κτλ. Βραδύτερον δὲ κατέλαβον τμήματα τῆς δυτικῆς καὶ ἀνατολικῆς παραλίας τῆς Ἀφρικῆς, ὡς καὶ τὴν

**ΧΑΡΤΗΣ
ΑΝΑΚΑΛΥΨΕΩΝ**

- ΒΑΡΘΟΛΟΜΑΙΟΣ ΔΙΑΖΟΣ
- ΚΟΛΟΜΒΟΣ 1 ΤΑΞΙΔΙΟΝ
- ΚΟΛΟΜΒΟΣ 2))
- ΚΟΛΟΜΒΟΣ 3))
- ΚΟΛΟΜΒΟΣ 4))
- ΒΑΣΚΟ ΔΑ ΓΑΜΙΑ
- ~~~~~ ΠΕΤΡΟΣ ΚΑΒΡΑΛΟΣ
- +++++ ΜΑΓΕΛΑΝΟΣ
- +++++ ΚΑΒΟΤ

Βραζιλίαν ἐν τῇ Ν. Ἀμερικῇ, τὴν ὁποίαν Πορτογάλοι ναυτικοὶ εἶχον ἀνακαλύψει τυχαίως τὸ 1500 παρασυρθέντες ὑπὸ τῶν βρυσμάτων. Οἱ Πορτογάλοι ἤλθον εἰς ἐμπορικὰς σχέσεις πρὸς τὴν Κίναν καὶ Ἰαπωνίαν, ἐπεχείρησαν νὰ διαδώσωσι τὸν χριστιανισμὸν εἰς τὴν ἀνατολικὴν Ἀσίαν καὶ ἔσχον παροδικὰς ἐπιτυχίας.

6. Κατάληψις καὶ ἐξερεύνησις τῆς Ἀμερικῆς. —

Τὰς ἀνακαλύψεις ἐπηκολούθησε ζωηροτάτη κίνησις πρὸς ἐξερεύνησιν καὶ ἐκμετάλλευσιν τῶν νέων χωρῶν. Εὐθύς τὸ 1497 Ἴταλοι ναυτικοί, οἱ **Καδόττο** (*Cabotto*), διατελοῦντες ἐν τῇ ὑπηρεσίᾳ τοῦ βασιλέως τῆς Ἀγγλίας, ἀνεκάλυψαν τὴν ἀκτὴν τῆς Β. Ἀμερικῆς, ἐνῶ ἐπεχείρουν νὰ εὕρωσιν ὁδὸν πρὸς τὰς Ἰνδίας πλέοντες βορειοδυτικῶς, ἀλλὰ παρετήρησαν, ὅτι οἱ πάγοι ἔκλειον τὴν ὁδόν.

Τὸ 1513 ὁ Ἰσπανὸς **Βαλβόα** (*Balboa*) διέδη τὸν ἰσθμὸν τοῦ Παναμᾶ καὶ ἔφθασεν εἰς τὸν Εἰρηγικὸν ὠκεανόν, τὸ δὲ 1519 ὁ **Κορτέζ** (*Cortez*) ἀναχωρήσας ἐκ τῆς Κούδας μετὰ μικροῦ στρατοῦ καὶ 14 τηλεβόλων, εἰσῆλθεν εἰς τὸ Μεξικόν, ἔνθα ἀνεκάλυψε λαόν ἔχοντα στοιχειώδη τινὰ πολιτισμὸν καὶ κατέλαβε τὸ κράτος τοῦ Μεξικοῦ μετὰ ἀπανθρώπους βιαιοπραγίας κατὰ τῶν ἐγχωρίων.

Ὁ δὲ **Πιζάρρο** (*Pizarro*) ἐκκινήσας ἐκ τοῦ Παναμᾶ πρὸς νότον, κατέλαβε τὴν πλουσίαν εἰς ἄργυρον Περού καὶ τὸ κράτος τῶν Ἰνκα, ἔνθα εὗρε πολιτισμὸν ἀνάλογον πρὸς τὸν τοῦ Μεξικοῦ.

Ἐν τῷ μεταξύ ὁ Πορτογάλος **Μαγγελᾶνος** (*Magelhaes*) διατελῶν ἐν τῇ ὑπηρεσίᾳ τοῦ βασιλέως τῆς Ἰσπανίας Καρόλου Α', ἐξετέλεσε τὸν πρῶτον περίπλουν τοῦ Κόσμου. Περιπλεύσας μετὰ πέντε πλοίων τὴν δυτικὴν παραλίαν τῆς Ν. Ἀμερικῆς, διῆλθε διὰ τοῦ νοτιωτάτου πορθμοῦ τῆς Ἀμερικῆς, ὁ ὁποῖος φέρει τὸ ὄνομά του, καὶ εὐρέθη ἐν τῷ ὠκεανῷ, τὸν ὁποῖον ὠνόμασεν Εἰρηγικόν. Εἶτα διηρθύνθη νοτιοδυτικῶς καὶ μετὰ πλοῦν τριῶν μηνῶν καὶ εἴκοσιν ἡμερῶν, καθ' ὃν ὑπέφερον ἐξ ἑλλείψεως ζωοτροφῶν, ἔφθασεν εἰς τὰς Φιλιππίνας νήσους, ἔνθα ἐφονεύθη ἐν συμπλοκῇ πρὸς τοὺς ἰθαγενεῖς. Ἡ δὲ ἀποστολὴ συνεχίσασα τὸν πλοῦν ἔφθασε τέλος εἰς τὴν Μαλάκκαν, ἐκεῖθεν δὲ τὸ περισῶθὲν ἐν πλοῖον μετὰ 18 ἀνδρῶν ἔφθασε τὸ 1521 εἰς Ἰσπανίαν διὰ τοῦ ἀκρωτηρίου τῆς Καλλῆς Ἑλπίδος. Οὕτως εἶχεν ἐκτελεσθῆ ὁ πρῶτος περίπλους τῆς γῆς.

7. Ἀποτελέσματα τῶν ἀνακαλύψεων. — Διὰ τῶν

ανακαλύψεων ηδύρυνθη ὁ διανοητικὸς ὀρίζων τοῦ ἀνθρώπου, αἱ περὶ τῆς γῆς γνώσεις ἀνεστατώθησαν, ἡ δὲ γεωγραφία, ἡ ἀστρονομία καὶ ἡ φυσικὴ ἐπιστήμη ἐπλουτίσθησαν σημαντικῶς. Τὸ παγκόσμιον ἐμπόριον ἔλαβε μεγάλην ἀνάπτυξιν, τὰ δὲ μεταλλεῖα τῆς Ἀμερικῆς ἔδωκαν τσαυτὴν ἀφθονίαν χρυσοῦ καὶ ἀργύρου, ὥστε ἡ ἀξία τοῦ χρήματος κατέπεσε σημαντικῶς, ἐπῆλθε δὲ ἐκ τούτου ὑπερτίμησις τῶν ἐμπορευμάτων καὶ ἐν γένει τοῦ βίου.

Σημαντικώτατον ἀποτέλεσμα τῶν ἀνακαλύψεων ἦτο, ὅτι ἡ Μεσόγειος θάλασσα, ἡ ὁποία ἦτο τὸ κέντρον τοῦ ἐμπορίου κατὰ τοὺς μέσους χρόνους, ἔπαυσε νὰ εἶναι κεντρικὴ θάλασσα, τὸ δ' ἐμπόριον, ὁ πλοῦτος καὶ ὁ πολιτισμὸς συνεκεντρώθησαν εἰς τὰς ἀκτὰς τοῦ Ἀτλαντικοῦ. Διὰ τοῦτο οἱ λαοὶ τῆς Εὐρώπης οἱ κατοικοῦντες τὰ παράλια τοῦ Ἀτλαντικοῦ, Πορτογάλοι καὶ Ἰσπανοὶ κατ' ἀρχάς, βραδύτερον δὲ Ὁλλανδοί, Γάλλοι καὶ Ἀγγλοὶ, ἐπλούτησαν καὶ ἐδημιούργησαν μεγάλα ἀποικιακὰ κράτη.

Πηγὴ πλουτισμοῦ ἦτο κατ' ἀρχάς ἰδίως τὸ ἐμπόριον τῶν Ἰνδιῶν, ἡ δὲ Λισσαβὼν ἀπέβη μεγάλη ἐμπορικὴ πόλις. Ἀλλ' ὅτε κατὰ τὸ τέλος τοῦ ΙΣ' αἰῶνος ἡ Πορτογαλία παρήκμασε καὶ αἱ ἄρισται τῶν ἀποικιῶν τῆς περιῆλθον εἰς τὴν κατοχὴν τῆς Ὁλλανδίας, ἡ Ἀμβέρσα ἀπέβη ὁ μέγιστος καὶ πλουσιώτατος λιμὴν τῆς Εὐρώπης, ἐνῶ ἡ Βενετία καὶ ἄλλαι ἰταλικαὶ πόλεις, αἱ ὁποῖαι εἶχον πλουτήσει διὰ τοῦ ἀνατολικοῦ ἐμπορίου, περιῆλθον κατ' ὀλίγον εἰς ἀφάνειαν.

Ἡ συγκοινωνία καὶ τὸ ἐμπόριον μετὰ τῆς Ἀμερικῆς δὲν ἦσαν κατ' ἀρχάς πολὺ ζωηρά, οἱ δὲ Ἰσπανοὶ δὲν κατώρθωσαν νὰ ἐπωφεληθῶσιν ἐκ τοῦ μεγάλου πλοῦτου τῶν νέων χωρῶν. Ἐξεμεταλλεύθησαν αὐτὰς κακῶς καὶ ἤθελον νὰ πλουτίσουν ἀκόπως καὶ ταχέως, τοὺς δὲ ἰθαγενεῖς μετεχειρίσθησαν ἀπανθρώπως, χρησιμοποιοῦντες αὐτοὺς ὡς δούλους εἰς βαρεῖας ἐργασίας, τρέφοντες αὐτοὺς κακῶς ἢ καὶ φονεύοντες πρὸς διασκέδασιν. Ἐνεκα τούτου οἱ ἰθαγενεῖς ἢ κατεστράφησαν ἢ ἔφυγον εἰς τὰ δάση, ἐπειδὴ δὲ ἐχρειάζοντο ἐργατικὰς χεῖρας διὰ τὰς φυτευτικὰς ἐργασίας, αἱ ὁποῖαι ἀνεπτύχθησαν κατὰ τὸν ΙΖ' καὶ ΙΗ' αἰῶνα, ἤρχισαν νὰ εἰσάγωσι μαύρους ἐξ Ἀφρικῆς, οἱ ὁποῖοι ἦσαν ἰσχυρότεροι κατὰ τὸ σῶμα καὶ εἶχον μεγαλύτεραν ἀντοχήν. Ἡ σωματεμπορία ἔλαβε τότε μεγάλας δια-

στάσεις, ἡ δὲ μαύρη φυλὴ ὑπεβλήθη εἰς καταναγκαστικὴν μετα-
νάστευσιν εἰς τὴν Ἀμερικὴν.

Ἐπιτηδείωτεροι τῶν Πορτογάλων καὶ Ἰσπανῶν εἰς τὸ ἐμπό-
ριον ἐφάνησαν οἱ Ὀλλανδοί, οἱ ὁποῖοι διεδέχθησαν τοὺς Πορτογά-
λους εἰς τὴν ναυτιλίαν καὶ τὸ ἐμπόριον τῶν Ἰνδιῶν, ἐπὶ μακρὸν
δὲ ἐξεμεταλλεύθησαν τὰς Ἰνδίας καὶ ἡ Ὀλλανδία ἐπλούτησε καὶ
προώδευσε εἰς τὸν πολιτισμὸν καὶ τὰς τέχνας. Ἀλλὰ καὶ τῶν
Ὀλλανδῶν τὸ ἀποικιακὸν σύστημα ἦτο ἐλαττωματικὸν καὶ διὰ
τοῦτο παρήκμασεν ἡ ναυτιλία καὶ τὸ ἐμπόριον αὐτῶν, ὅτε ἐνεφανί-
σθησαν οἱ Ἄγγλοι.

Β'. ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΑΝΑΓΕΝΝΗΣΙΣ:

ΕΝΙΣΧΥΣΙΣ ΤΗΣ ΚΕΝΤΡΙΚΗΣ ΕΞΟΥΣΙΑΣ

Κατὰ τὰς ἀρχὰς τῶν νέων χρόνων οἱ βασιλεῖς πολλῶν χωρῶν
ἀπέκτησαν μεγάλην ἰσχὺν καὶ κατώρθωσαν νὰ ἐξαναγκάσωσιν εἰς
ὑποταγὴν τοὺς τιμαριωτικοὺς ἄρχοντας. Οὕτω **κατελύθη ἡ φα-
ουδαρχία καὶ ἐνισχύθη ἡ κεντρικὴ ἐξουσία**. Ἐπέτυχον δὲ
τοῦτο οἱ βασιλεῖς διὰ **μονίμου πεζοῦ στρατοῦ**, τὸν ὁποῖον ἐδημι-
ούργησαν καὶ διωργάνωσαν κατὰ τὴν νέαν πολεμικὴν τέχνην, τὴν
προελθοῦσαν ἐκ τῆς ἀνακαλύψεως τῶν πυροβόλων ὄπλων.

**1. Ἀνακάλυψις πυρίτιδος. Μεταβολὴ τῆς πολε-
μικῆς τέχνης.**—Κατὰ τὸ τέλος τῶν μέσων χρόνων ἐγένοντο δύο
σημαντικοὶ νεωτερισμοὶ ἐν τῇ πολεμικῇ τέχνῃ, ἡ χρησιμοποίησις
τῆς πυρίτιδος διὰ πολεμικοὺς σκοποὺς καὶ ἡ ἀντικατάστασις τοῦ
ἵπποτικοῦ στρατοῦ διὰ πεζοῦ μισθοφορικοῦ.

Οἱ Σίνοι ἐγνώριζον ἤδη τὴν κατασκευὴν τῆς πυρίτιδος, ἡ
ὅποια ἦτο γνωστὴ καὶ εἰς τοὺς Ἀραβίους τῆς Ἰσπανίας, ἀλλὰ πολὺ
βραδύτερον ἐχρησιμοποιήθη αὕτη εἰς τὰ πυροβόλα ὄπλα. Κατὰ τινα
παράδοσιν ὁ γερμανὸς φραγκισκανὸς μοναχὸς Βαρθόλδος Σβάρτς
(Schwarz), ζήσας, ὡς λέγεται, κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ ἸΔ' αἰῶνος,
ἐφεῦρε τὴν πυρίτιδα ἢ μᾶλλον κατεσκεύασε πυροβόλα ὄπλα, κατὰ
δὲ τὸ πρῶτον ἡμῶν τοῦ ἸΔ' αἰῶνος φαίνεται, ὅτι κατεσκευάσθησαν
τὰ πρῶτα τηλεβόλα, ἰδίως βαρέα διὰ τὴν πολιορκίαν ἢ ἄμυναν τῶν

πόλεων. Πολύ δὲ βραδύτερον κατεσκευάσθησαν πυροβόλα τῆς χειρός, τὰ ὅποια ἦσαν εἶδος μικρῶν τηλεβόλων, βαρέα καὶ δυσμετακίνητα, οὕτως ὥστε ἐπὶ μακρὸν εἰσέτι ἡ λόγχη ἦτο τὸ κυριαρχοῦν ὄπλον. Μόλις κατὰ τὸ τέλος τοῦ ΙΓ' αἰῶνος τὸ ἥμισυ τοῦ πεζικοῦ ἦτο ἐφωδιασμένον διὰ πυροβόλων (*musquet*).

Τὸ πυροβόλον ἀνεστάτωσε τὴν πολεμικὴν τέχνην, διότι τὰ σιδηρᾶ ἀμυντικὰ ὄπλα, τὰ ὅποια δὲν ὑπερήσπιζον πλέον τοὺς πολεμιστάς, περιέπεσον βαθμηδὸν εἰς ἀχρησίαν, ἡ προσωπικὴ ἀνδρεία δὲν εἶχε πλέον ἀξίαν, οἱ δὲ ἀγέρωχοι ἵπποτικοὶ πύργοι τῶν φεουδαρχῶν δὲν ἀντεῖχον εἰς τὴν δύναμιν τῶν τηλεβόλων.

Ἄμεσον ἀποτέλεσμα τούτου ἦτο ἡ παρακμὴ τοῦ στρατοῦ τῶν εὐγενῶν, τοῦ ὁποῦοι ἡ κυρία δύναμις ἦτο τὸ ἵππικόν.

2. Ἡ μεγάλη ἰσχὺς τῶν βασιλέων.— Ἡ οἰκονομικὴ ἀνάπτυξις τῶν λαῶν καὶ ἡ μεταβολὴ τῆς πολεμικῆς τέχνης προεκάλεσαν οὐσιώδη πολιτικὴν μεταβολὴν ἐν πολλαῖς χώραις τῆς Εὐρώπης. Οἱ ἡγεμόνες, οἱ ὅποιοι διέθετον ἀφθονώτερα χρηματικά μέσα διὰ τῆς τακτικῆς φορολογίας, κατήρτισαν στρατὸν πεζικὸν ἐκ μισοφόρων γεωργῶν, ὁ ὅποιος ἐφάνη ἰσχυρότερος τοῦ ἵπποτικοῦ. Οἱ βασιλεῖς τῆς Γαλλίας πρῶτοι ἀπέκτησαν μόνιμον στρατὸν κατὰ τὸν ΙΕ' αἰῶνα, τὸ δὲ παράδειγμά των ἠκολούθησαν ἄλλοι ἡγεμόνες.

Διὰ τοῦ μόνιμου στρατοῦ κατώρθωσαν οἱ βασιλεῖς νὰ καταπνίξωσι πᾶσαν ἐσωτερικὴν ἀντίστασιν, ἀποτέλεσμα δὲ τούτου ἦτο ἡ ἐνίσχυσις τῆς κεντρικῆς ἐξουσίας καὶ ἡ κατάλυσις τῆς φεουδαρχίας. Τὰ ἔθνη συνηνώθησαν εἰς ἐνιαῖα κράτη ὑπὸ τὸ αὐτὸ σκῆπτρον καὶ οὕτω προῆλθον ἰσχυρὰ **Ἐθνικὰ κράτη**, ὡς ἡ Γαλλία, ἡ Ἰσπανία, ἡ Ἀγγλία κτλ., ἐνῶ ἡ Γερμανία καὶ Ἰταλία ἐπὶ μακρὸν δὲν ἠδυνήθησαν νὰ ἐπιτύχωσι τὴν ἑνωσιν.

Οἱ βασιλεῖς ἐκυβέρνησαν τὰ κράτη αὐταρχικῶς ἄνευ οὐδενὸς περιορισμοῦ τῆς ἐξουσίας των, οὕτω δὲ κατὰ τοὺς πρώτους αἰῶνας τῶν νεωτέρων χρόνων ἐπεκράτησεν ἐν Εὐρώπῃ τὸ λεγόμενον **ἀπολυταρχικὸν σύστημα**. Ἄλλ' ἡ ἀπολυταρχία κατὰ τὸν ΙΓ' αἰῶνα ἦτο τὸ **ἰδανικὸν τῶν διανοουμένων**, διότι ἔθετε τέρμα εἰς τὴν μεσαιωνικὴν διάσπασιν τῆς ἐξουσίας καὶ τοῦ ἔθνους καὶ ἀπῆλλαττε τὴν χώραν ἀπὸ τοῦ πλήθους τῶν μικρῶν τυραννίσκων.

Γ'. ΠΝΕΥΜΑΤΙΚΗ ΑΝΑΓΕΝΝΗΣΙΣ:

ΑΝΑΠΤΥΞΙΣ ΓΡΑΜΜΑΤΩΝ ΚΑΙ ΤΕΧΝΩΝ

Κατὰ τὸν ΙΕ' καὶ ΙΣ' αἰῶνα οἱ ἄνθρωποι ἐν τῇ δυτικῇ Εὐρώπῃ ἤρχισαν νὰ μελετῶσι μετ' ἀγάπης τὰ ἔργα τῆς ἀρχαιότητος. Ὅ,τι εἶχεν ἀπομείνει ἐκ τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος καὶ τῆς ἀρχαίας Ρώμης κατέστη ἀντικείμενον θερμῆς λατρείας. Ἀνέστυραν ἐκ τοῦ κονιορτοῦ τῶν βιβλιοθηκῶν τὰ χειρόγραφα τῶν Ἑλλήνων καὶ Ῥωμαίων συγγραφέων, ἐμελέτων αὐτὰ μετὰ ζήλου, ἐξέδιδον καὶ ποιικιλοτρόπως ἠρμήνευον καὶ ἐσχολίαζον αὐτά, τὰ δὲ λείψανα τῶν ἀρχαίων ναῶν, τὰ ἀγάλματα, ὅσα εἶχον περισωθῆ, καὶ πᾶν ὅ,τι προήρχετο ἐκ τῶν κλασικῶν χρόνων ἀπέθη ἀντικείμενον σεβασμοῦ καὶ ἀπομιμήσεως. Οἱ λόγιοι δὲν ἀπέβλεπον μόνον εἰς τὴν κατανόησιν τοῦ περιεχομένου τῶν συγγραμμάτων, ἀλλὰ καὶ ἐπειρῶντο νὰ ἀπομιμηθῶσι τὸν τρόπον, κατὰ τὸν ὅποιον ἐσκέπτοντο καὶ ἔγραφον οἱ ἀρχαῖοι, ἰδίως τὴν γλῶσσαν καὶ τὸ ὄφος, οἱ δὲ ζωγράφοι, οἱ γλύπται καὶ οἱ ἀρχιτέκτονες προσεπάθουν νὰ τελειοποιήσωσι τὴν τέχνην τῶν ἀπομιμούμενοι τὰ ἀρχαῖα πρότυπα. Οὕτω ἔφθασαν εἰς μεγάλην τελειότητα αἱ καλὰ τέχναι καὶ κατὰ τὸν ΙΣ' αἰῶνα ἤκμασαν, ἰδίως ἐν Ἰταλίᾳ, τινὲς τῶν ἀξιολογωτάτων καλλιτεχνῶν τοῦ κόσμου. Ἡ κίνησις αὕτη ὠνομάσθη Ἀναγέννησις (*Renaissance*), διότι ὑπέθεσαν, ὅτι τὰ γράμματα καὶ αἱ τέχναι, ἃφού εἶχον ἀποθάνει κατὰ τοὺς μέσους χρόνους, ἀνεγεννήθησαν πάλιν κατὰ τὰς ἀρχὰς τῶν νεωτέρων. Ἡ ἀντίληψις αὕτη δὲν εἶναι ὀρθή, διότι ἡ ἀναγέννησις δὲν ἦτο φαινόμενον αἰφνίδιον ἀλλὰ προπαρασκευάσθη κατὰ τοὺς προηγουμένους αἰῶνας. Ἡ Εὐρώπη εἶχεν ἀξιολόγους συγγραφεῖς καὶ καλλιτέχνας πρὸ τοῦ ΙΕ' αἰῶνος, τοὺς ὁποίους ὀνομάζουσι **προδρόμους** τῆς Ἀναγεννήσεως.

Α'. ΑΝΑΓΕΝΝΗΣΙΣ ΤΩΝ ΓΡΑΜΜΑΤΩΝ.

1. Ἀνακάλυψις τυπογραφίας.—Τὴν διάδοσιν καὶ ἀνάπτυξιν τῶν γραμμάτων διηκολύνη μεγάλην ἢ ἀνακάλυψις τῆς τυπογραφίας, διὰ τῆς ὁποίας τὸ βιβλίον ἔπαυσε πλέον νὰ εἶναι κτήμα τῶν πλουσίων καὶ ἀπέθη προσιτὸν εἰς πλατύτερα κοινωνικά στρώματα. Ἡ τυπογραφία ἀνεπτύχθη ἐκ τῆς ξυλογλυπτικῆς καὶ ξυλο-

γραφίας. Ἀπὸ μακροῦ δηλαδὴ συνήθιζον νὰ σκαλιζῶσιν ἐπὶ ξύλου φράσεις, εἰκόνας ἁγίων μετὰ ῥητῶν καὶ ἄλλα ὅμοια καὶ νὰ ἀποτυπῶσιν αὐτὰ ἐπὶ πανίου ἢ χάρτου. Πρῶτος ὁ γερμανὸς Ἰωάννης **Γούτεμβεργ** (*Gutenberg, 1397-1468*) ἐν Μαγεντία (*Mainz, Ρήνος*) λέγεται, ὅτι ἐσκέφθη νὰ χρησιμοποιήσῃ μεμονωμένα κινητὰ στοιχεῖα ἐκ μετάλλου. Συνεταιρισθεὶς δὲ μετὰ τοῦ χρυσοχόου Φούστ (*Fust*) ἐξέδωκε τὸ πρῶτον ἔντυπον βιβλίον, τὴν Ἁγίαν Γραφήν (*Biblia latina vulgata*). Ἡ σπουδαιστάτη αὕτη ἐφεύρεσις διεδόθη ταχέως εἰς διάφορα μέρη τῆς Εὐρώπης, ἰδίως δὲ εἰς τὴν Γαλλίαν καὶ Ἰταλίαν, ἔνθα ὁ Ἄλδος Μανούτιος (*Aldus Manutius*) ἐτύπωσε τὸ πρῶτον τοὺς ἀρχαίους συγγραφεῖς (*editiones principes, ἐν Βενετία περὶ τὸ 1470*). Εἶναι δ' αὐτονόητον, ὅτι ἡ ἐφεύρεσις αὕτη ὑπὲρ πᾶσαν ἄλλην ὠφέλησε τὴν διανοητικὴν κίνησιν ἐν Εὐρώπῃ καὶ ἐχρησίμευσεν ὡς σημαντικώτατος μοχλὸς τῆς ἀναγεννήσεως τῶν γραμμάτων.

2. Οἱ ἀρχαῖοι συγγραφεῖς. — Ἡ ἀναγέννησις τῶν γραμμάτων εἶχε προετοιμασθῆ κατὰ τοὺς τελευταίους αἰῶνας τῶν μέσων χρόνων, διότι ἡ τρίτη λεγομένη τάξις δηλαδὴ οἱ ἔμποροι καὶ οἱ τεχνῖται, οἱ ὁποῖοι εἶχον πλουτήσῃ διὰ τοῦ ἐμπορίου καὶ τῆς βιομηχανίας, δὲν ἤρκοοντο πλέον εἰς τὴν ἀπλὴν θρησκευτικὴν μόρφωσιν. Ἰδίως δ' ἐν Ἰταλίᾳ εἶχον δημιουργηθῆ μικραὶ καὶ ἀνθηραὶ πολιτεῖαι (Φλωρεντία, Γένουα, Μιλάνον, Ρώμη κ.τ.λ.), αἱ ὁποῖαι παρῆσαν ἕδαφος πρόσφορον εἰς τὴν διανοητικὴν ἀνάπτυξιν. Οἱ ἄνθρωποι παρετήρησαν τότε, ὅτι εἰς τὰ βιβλία τῶν ἀρχαίων ἐκρύπτοντο πολύτιμοι θησαυροί, καὶ κατ' ἀρχὰς μὲν ἐμελέτησαν τοὺς λατίνους συγγραφεῖς, διότι ἐν τῇ Δύσει ἐγνώριζον καλῶς τὴν λατινικὴν ὡς γλῶσσαν τῆς ἐκκλησίας. Ἀλλὰ κατὰ τὸν ἸΕ' αἰῶνα ἤρχισεν ἡ μετανάστευσις τῶν Ἑλλήνων λογίων τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἰδίως εἰς τὴν Ἰταλίαν, ἡ δὲ ἄλωσις τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἠνάγκασε πολλοὺς λογίους νὰ καταφύγωσιν εἰς τὴν Ἰταλίαν, ἔνθα ἐδίδαξαν τὴν ἑλληνικὴν γλῶσσαν. Συγχρόνως δὲ μετεκομίσθησαν εἰς τὴν Εὐρώπην τὰ χειρόγραφα τῶν Ἑλλήνων συγγραφέων. Οἱ λόγιοι τῆς Δύσεως παρετήρησαν τότε, ὅτι οἱ Ἑλληνες συγγραφεῖς ἦσαν πολὺ ἀνώτεροι τῶν Λατίνων καὶ ὅτι εἶχον χρησίμευσε ὡς πρότυπα εἰς ἐκείνους.

Τότε ὁ βίος καὶ ὁ πολιτισμὸς τῶν ἀρχαίων ἐθεωρήθη ὡς πρό-
τυπον καὶ ἐδημιουργήθη τὸ ἰδανικὸν τῆς ἐλευθέρας καὶ ἀρμονικῆς
ἀναπτύξεως τῶν σωματικῶν καὶ πνευματικῶν δεξιότητων τοῦ ἀν-
θρώπου. Τὸ ἰδανικὸν δὲ τοῦτο εὑρισκον ἐν τῷ ἀνθρώπῳ τῆς κλασι-
κῆς ἀρχαιότητος καὶ ἡ μόρφωσις διὰ τῶν ἔργων τῶν χρόνων ἐκεί-
νων ἐθεωρήθη ὡς ἡ μᾶλλον ἐμπρέπουσα εἰς τὸν ἀνθρώπον. Διὰ
τοῦτο αἱ σπουδαὶ ἐκείναι ὠνομάσθησαν **ἀνθρωπιστικαὶ σπου-
δαὶ** (*studia Humanitatis*) καὶ οἱ καταγινόμενοι εἰς αὐτάς **ἀν-
θρωπισταὶ** (*Humanistae*), ἡ δὲ διανοητικὴ αὕτη κίνησις **ἀν-
θρωπισμὸς** (*Humanismus*).

Φιλόμουσοι ἡγεμόνες καὶ κληρικοὶ ὑπεστήριξαν τὴν κίνησιν
ταύτην καὶ ἐπροστάτευσαν τοὺς λογίους, ὡς π.χ. οἱ περίφημοι Μέ-
δικοι, ἄρχοντες τῆς Φλωρεντίας, καὶ οἱ πάπαι Λέων Γ' καὶ Ἰού-
λιος Β'.

3. Οἱ Χουμανισταί. — Ἐκ τῶν ἀρχαιοτάτων χουμανι-
στῶν εἶναι ὁ διάσημος ποιητὴς τῆς Ἰταλίας **Δάντης** (*Alighieri
Dante, 1265-1321*), ὁ συγγραφεὺς τῆς *Θείας κωμωδίας*. Ὁ
Δάντης κατεῖχε πᾶσαν τὴν μεσαιωνικὴν σοφίαν καὶ ἐξιδανίκευσε
τὰς μεσαιωνικὰς παραστάσεις τῆς κολάσεως, τοῦ καθαρτηρίου πυ-
ρὸς καὶ τοῦ παραδείσου. Ἄλλ' ἤδη ὡς διδάσκαλον καὶ ὁδηγὸν
λαμβάνει τὸν Βεργίλιον, τὸν ποιητὴν τῆς *Αἰνειάδος*. Ὁ Δάντης
ἔγραψε τὸ ποίημά του εἰς τὴν ἰταλικὴν γλῶσσαν καὶ παρὰ τὴν
ἀριστοουργηματικὴν μορφήν τῆς γλώσσης καὶ τὴν ῥυθμικὴν τελειό-
τητα οἱ σύγχρονοι δὲν ἐξετίμησαν προσηκόντως τὸ ἔργον, διότι
ἦτο γεγραμμένον εἰς τὸ λαϊκὸν ἰδίωμα, καὶ λέγεται, ὅτι ὁ ἴδιος
ἐσκέφθη νὰ μεταφράσῃ αὐτὸ εἰς τὴν λατινικὴν. Ἄλλ' αἱ νεώτεραι
γενεαὶ ἄλλως ἔκριναν περὶ τοῦ ἔργου, τὸ ὁποῖον θεωρεῖται ὡς ἐν
τῶν μεγίστων δημιουργημάτων τῆς ποιήσεως.

Ἐνα αἰῶνα μετ' αὐτόν, τὸν ΙΔ' αἰῶνα, ὁ **Πετράρκα** (*Petrarca
1304-1374*) καταγόμενος ἐκ Φλωρεντίας ὡς καὶ ὁ Δάν-
της, συνέθεσε τὰ κύρια ποιητικὰ του ἔργα εἰς τὴν λατινικὴν, ὡς
π.χ. τὸ ἐπικὸν ποίημα *Africa*, καὶ μόνον ἀπλᾶ λυρικά ποιήματα
ἔγραψεν εἰς τὴν ἰταλικὴν. Ἄλλ' εἰς ταῦτα ὀφείλει τὴν φήμην του
ὡς μεγάλου λυρικοῦ ποιητοῦ, ἐνῶ τὰ λατινικά του ποιήματα ἐλη-
σμονήθησαν.

Ὀλίγον νεώτερος αὐτοῦ εἶναι ὁ τρίτος μέγας Φλωρεντῖνος συγγραφεὺς **Βοκκάκιος** (*Boccaccio, 1313-1375*), ὁ ὅποιος εἰς τὰ ὀνομαστά διηγήματά του, τὴν *Δεκαήμερον* (*Decamerone*), ὡς ἐπιτιλοφόρησεν αὐτά, ἔδωκε τὸ πρῶτον δείγμα τοῦ ἰταλικοῦ πεζοῦ λόγου.

Κατὰ τὸν ΙΕ' αἰῶνα ἐπεκράτησεν ἡ λατινική, οἱ δὲ λόγιοι προσεπάθουν νὰ ἀπομιμῶνται τὸ κλασικὸν ὕφος καὶ ἰδίως τὸν Κικέρωνα. Ὀνομαστότατος ἐκ τῶν χουμανιστῶν τῆς περιόδου ταύτης ἦτο ὁ Ὀλλανδός, ὁ γνωστός διὰ τοῦ ἐξελληνισθέντος ὀνόματος **Ἑρασμος** (1467—1536), ἀξιόλογος ἑλληνιστής, ὁ ὅποιος ἐξέδωκε πολλὰ ἑλληνικὰ κείμενα καὶ εἰσήγαγε τὴν λεγομένην ἑρασμακίην προφορὰν τῆς ἀρχαίας ἑλληνικῆς. Ἐγραψε λατινιστί, ὑπῆρξε δὲ πολυγραφώτατος καὶ μεγάλως ἐξετιμήθη τὸ σατυρικὸν ἔργον του, Ὁ Ἑπαινος τῆς μωρίας, διὰ τοῦ ὁποίου δισσύρει τὴν ἀμάθειαν καὶ τὴν σχολαστικότητα τῶν καθηγητῶν τῶν μεσαιωνικῶν Πανεπιστημίων.

4. Οἱ ἐθνικοὶ συγγραφεῖς.—Ἄλλὰ μετ' ὀλίγον ἐγένετο σημαντικὴ μεταβολή, διότι οἱ συγγραφεῖς τῶν διαφόρων χωρῶν ἤρχισαν νὰ γράψωσι τὴν γλῶσσαν τοῦ ἔθνους των, οὕτω δὲ τὰ λαϊκὰ ἰδιώματα, ἡ γαλλικὴ, ἡ ἰταλική, ἡ ἰσπανικὴ, ἡ ἀγγλικὴ κ.τ.λ., ἐξυψώθησαν εἰς γραφομένας γλώσσας.

Ἡ Ἰταλία κατὰ τὸν ΙΓ' αἰῶνα εἶχε μεγάλῃς ἀξίας ποιητὰς καὶ λογογράφους γράψαντας τὴν ἰταλικὴν διάλεκτον. Ἐκ τούτων ὁ **Ν. Μακιαβέλλι** (*Niccolao Machiavelli, 1469-1527*) διατελέσας ἐν τῇ ὑπηρεσίᾳ τῆς φλωρεντιανῆς πολιτείας, συνέγραψε τὸ περίφημον βιβλίον *Περὶ ἡγεμόνος*, ἐν τῷ ὁποίῳ ἐξέθετε τὴν ἀντιληψίν των χρόνων του περὶ τοῦ ἄρχοντος, εἰς τὸν ὁποῖον ἐπιτρέπονται τὰ πάντα χάριν τῆς πολιτικῆς σκοπιμότητος. Τὸ ἔργον τοῦτο γραφὲν ἐν φλωρεντιανῇ διαλέκτῳ ἐγένετο ὀνομαστότατον καὶ κατέστη τὸ πρότυπον τοῦ ἰταλικοῦ πεζοῦ λόγου.

Συγχρόνως ἤκμασεν ἡ ὁμωμανικὴ ἵπποικὴ ποίησις. Καὶ ὁ μὲν **Ἀριόστο** (*Ariosto, 1474-1533*) λαβὼν ὡς θέμα τοὺς περὶ Καρόλου τοῦ Μεγάλου καὶ τοῦ ἀνεψιοῦ του Ρολάνδου μεσαιωνικοὺς μύθους, συνέθεσεν ἐντενὲς ἐπικὸν ποίημα, ἐπιγραφόμενον: Ὁ μαινόμενος Ὁρλάνδος (*Orlando furioso*). Ὁ δὲ **Τορκοᾶτο**

Τάσσο (*Torquato Tasso, 1544—1595*) εἰς τὸ θελκτικώτατον ἔπος Ἐλευθέρωσις τῆς Ἱερουσαλήμ ἐξύμνησε τοὺς ἱππότες τῆς πρώτης σταυροφορίας, τοὺς ἀπελευθερώσαντας τὴν Ἱερουσαλήμ.

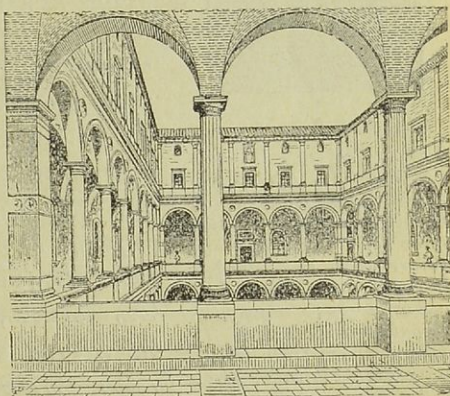
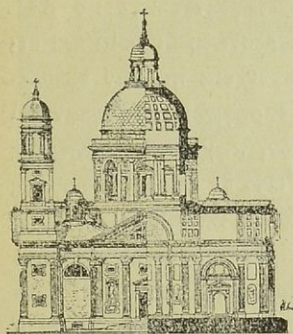
Κατὰ τὸν αἰῶνα τοῦτον καὶ ἄλλαι χῶραι τῆς Εὐρώπης ἀνέδειξαν μεγάλους ποιητὰς καὶ λογογράφους. Ἐν Ἀγγλίᾳ κατὰ τοὺς χρόνους τῆς βασιλείας Ἐλισάβετ ἤκμασεν ὁ μέγας δραματικὸς ποιητὴς **Σαίξπηρ** (*Shakespeare, 1564—1616*), ὁ ὁποῖος ἀκολουθῶν μᾶλλον τὰς ἐμπνεύσεις τῆς μεγάλης διανοίας του ἢ τὰ διδάγματα καὶ τοὺς κανόνας τῶν χουμανιστῶν ἐδημιούργησε τὰ ἀθάνατα δράματά του, λαμβάνων τὰς ὑποθέσεις ἐκ τῆς ἀγγλικῆς ἱστορίας, ἐκ τῶν μύθων τῶν μέσων χρόνων καὶ τῆς ἀρχαιότητος.

Ἐν Γαλλίᾳ ὁ **Ραμπელαι** (*Rabelais, 1490—1553*) καὶ ὁ **Μοντὰγν** (*Montaigne, 1533—1592*), ἐδημιούργησαν τὴν γαλλικὴν πεζογραφίαν. Ὁ μὲν πρῶτος ὑπὸ μορφὴν χονδροειδοῦς σατύρας, κατὰ βᾶθος ὅμως ἐμπνευσμένος ἐκ τῶν ἀρχαίων συγγραφέων, τοὺς ὁποίους καλῶς ἐγνώριζε, περιέγραψεν ἐν τῇ σατυρικῇ μυθιστορήματι *Gargantua et Pantagruel* τοὺς ἀνθρώπους τῶν χρόνων του, διακωμωδῶν συγχρόνως τὴν παιδαγωγικὴν μέθοδον τῶν μέσων χρόνων. Ὁ δὲ δεῦτερος εἰς τὰ *Essais* ἐξέθηκε τὰς γνώμας του περὶ διαφόρων συγχρόνων ζητημάτων, καταδικάζων τὰς θεολογικὰς συζητήσεις, αἱ ὁποῖαι φέρουσι τὰς διαιρέσεις μεταξὺ τῶν ἀνθρώπων, καὶ κρίνων μετ' ἐπιεικείας τὰς ἀνθρωπίνους ἀδυναμίας.

Ὀλίγον βραδύτερον, κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ ΙΖ' αἰῶνος, ἤκμασεν ἡ ἰσπανικὴ λογοτεχνία. Ὁ **Μιχαὴλ Φερδάντες** (*Xervantes, 1547—1616*) συνέγραψε τὸ περίφημον σατυρικὸν μυθιστόρημα *Δὸν Κιχότης*, διὰ τοῦ ὁποῦ παραφθεῖ τὰ περὶ ἱπποτῶν μυθεύματα τῶν χρόνων του. Συγχρόνως ἤκμασε τὸ ἰσπανικὸν θέατρον, οἱ δὲ δραματικοὶ **Λόπε δὲ Βέγκα** (*Lope de Vega*) καὶ **Καλδερόν** (*Calderon*) θεωροῦνται ἐκ τῶν ἐγκρίτων δραματογράφων τῶν νεωτέρων χρόνων.

Β'. ΑΝΑΓΕΝΝΗΣΙΣ ΤΩΝ ΤΕΧΝΩΝ.

1. Ὁ ρυθμὸς τῆς ἀναγεννήσεως. — Ἡδὴ κατὰ τοὺς προγενεστέρους αἰῶνας ὑπῆρχε προηγμένη τέχνη ἐν Εὐρώπῃ, ἰδίως δὲ οἱ ζωγράφοι τῆς Ἰταλίας εἶχον τελειοποιήσει τὴν τέχνην των καὶ σχεδὸν εἰς πάντα τὰ μέρη τῆς δυτικῆς Εὐρώπης εἶχον κτισθῆ ἀξιόλογοι ναοὶ καὶ ἄλλα δημόσια κτίρια. Ὡς γνωστόν, κατὰ τοὺς μέσους χρόνους εἶχεν ἐπικρατήσει ὁ γοτθικὸς ρυθμὸς (*ovale*) καὶ κατ' αὐτὸν εἶχον κτισθῆ οἱ ὀνομαστοὶ καθεδρικοὶ ναοὶ τῆς Παναγίας τῶν Παρισίων (*Notre Dame de Paris*), τῆς Κολωνίας, τῆς Ρέμς, τῆς Οὐλμ κτλ. Ἀλλὰ κατὰ τὴν ἀναγέννησιν οἱ καλλιτέχναι τῆς Ἰταλίας ἐπανῆλθον εἰς τὸν ῥωμαϊκὸν καὶ ἑλληνικὸν ρυθμὸν καὶ διὰ νέων συνδυασμῶν ἐδημιούργησαν τὸν λεγόμενον ρυθμὸν τῆς ἀναγεννήσεως. Τότε περιεφρόνησαν τὸν παλαιότερον ρυθμὸν καὶ

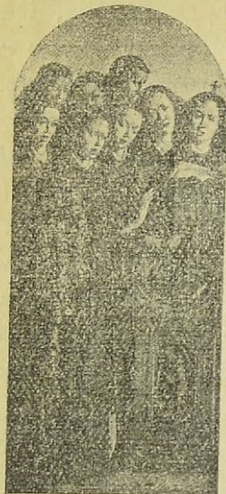
Ἐκκλησία Ἀναγεννήσεως (Madonna di Carignano Γενουα).
Ἀριστερὰ : πρόσοψις.
Δεξιὰ : τομὴ τοῦ ἑσωτερικοῦ.

Ἡ αὐλὴ τοῦ μεγάρου τῆς Καγκελλαρίας ἐν Ρώμῃ. Ἐκτίσθη κατὰ σχέδιον τοῦ Μπραμάντε. Ἡ αὐλὴ περιβάλλεται ὑπὸ δύο ἐπικειμένωv στοῶν, τὰς ὁποίας ὑποβασιάζουσι 44 κίονες ἐκ γρανίτου. Τὸ οἰκοδόμημα ἀπομιμεῖται ἀρχαῖα ῥωμαϊκὰ πρότυπα

ἐθεώρησαν αὐτὸν ἔργον βαρβάρων, τῶν Γότθων, καὶ ὠνόμασαν αὐτὸν περιφρονητικῶς γοτθικόν.

Κατὰ τὸν 15' αἰῶνα ἡ Ἰταλία ἀνέδειξεν ἀξιολογωτάτους καλλιτέχνας, ἀρχιτέκτονας, γλύπτας καὶ ζωγράφους. Ἀλλὰ δὲν πρέπει νὰ λησμονήσωμεν, ὅτι τῆς ἀκμῆς ἐκείνης εἶχε προηγηθῆ μακρὰ περίοδος προπαρασκευῆς καὶ ἤδη κατὰ τὸν 11' καὶ 12' αἰῶνα

εις πολλές χώρας της Εβρώπης υπήρξαν αξιόλογοι καλλιτέχναι, οί οποίοι παρά τὸ ἀρχαιότροπον εἰσέτι τῆς τέχνης ἦσαν πολλάκις ἰσχυροὶ δημιουργοί. Τούτους ὀνομάζουσι *primitifs*.

Ἄδελφοὶ Φάν Ἄϊκ.

Ἄγγελοι ἄδοντες.—Οἱ ἀδελφοὶ Φάν-Ἄϊκ (Van-Eyk) ἤγμισαν κατὰ τὴν ἀρχὴν τοῦ 15^{ου} αἰῶνος. Εἶναι ἐκ τῶν ἰσχυροτέρων προδρόμων τῆς ἀναγεννήσεως ἐν Φλάνδρᾳ (Βέλγιον). Ἐν Gent ἐξωγράφησαν τὴν περίφημον Προσκύνησιν τοῦ ἀγίου. Ἡ παρούσα εἰκὼν εἶναι ἐπίσης ἐκ τῶν ὀνομαστοτάτων. Εἶναι οἱ ἄγγελοι τῆς μιᾶς πλευρᾶς τοῦ Θυοιαστηρίου τῆς Gent. Τὸ συναίσθημα τοῦ χώρου, ψυχικαὶ διαθέσεις βαθέως εὐλαβείας, συνδυασμοὶ χρωμάτων, μελέτη φυσιογνωμίας δεικνύουσιν ἤδη τὴν πρόοδον τῆς τέχνης κατὰ τὴν ἀρχὴν τοῦ 15^{ου} αἰῶνος.

περίφημος, ἀλλ' ἐπειδὴ ὁ τοῖχος ἦτο ὑγρὸς, ἡ εἰκὼν δὲν διατηρεῖ πλέον τὴν παλαιὰν ζωηρότητα.

Ὁ Λεονάρδο διέμεινεν ἐπὶ τινα χρόνον ἐν Ῥώμῃ, ἔνθα ὁ Πάπας ἀνέθηκεν εἰς αὐτὸν πολλὰς ἐργασίας. Ἀλλὰ τὸ σημαντικώτατον

2. Ὁ Λεονάρδο δᾶ Βίντσι

(Leonardo da Vinci, 1452-1519) εἶχε πολυμερεστάτην μόρφωσιν, κατέχων πάσας τὰς τέχνας ὡς καὶ μέγα μέρος τῶν ἐπιστημονικῶν γνώσεων τῶν χρόνων του.

Ἦτο ζωγράφος, γλύπτης, ἀρχιτέκτων, μουσικὸς καὶ συγχρόνως ἐπιδέξιος μηχανικός, κατασκευάσας γεφύρας, ὀχρωματικά ἔργα καὶ πλοῖα. Πλὴν τούτων κατέλιπε χειρόγραφα περὶ μηχανικῆς, πολεμικῆς τέχνης καὶ φυσικῶν ἐπιστημῶν, ἐκ τῶν ὁποίων καταφαίνεται, ὅτι ὁ Λεονάρδο ἦτο πολυμερεστάτη διάνοια καὶ ὅτι

εἶχε δι᾽ ἴδει τὰ στοιχεῖα πολλῶν ἐφευρέσεων, αἱ ὁποῖαι ἐπραγματοποιήθησαν ἐπὶ τῶν ἡμερῶν ἡμῶν, π. χ. τῆς πτητικῆς μηχανῆς κ. ἄ. Ἦτο δὲ φύσις ἀνήσυχος καὶ, ἐπειδὴ δυσκόλως ἱκανοποιεῖ αὐτὸν ἡ

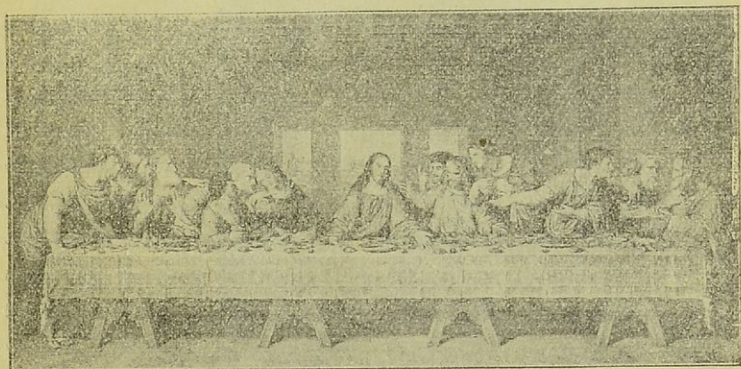
ἴδια ἐργασία, εἰργάσθη ἀτάκτως καὶ ὀλίγα ἔργα ἔφερεν εἰς πέρας. Ὁ Λεονάρδο εἰργάσθη ἐν Μεδιολάνῳ, ἔνθα ὁ δούξ ἀνέθηκεν εἰς αὐτὸν τὴν κατασκευὴν οἰκογενειακοῦ μνημείου μετ' ἐπίππου ἀνδριάντος τοῦ ἀρχηγοῦ τῆς οἰκογενείας.

Ὡσαύτως ἐκεῖ ἐξωγράφισεν εἰς τὸν τοῖχον τοῦ ἐστιατορίου μονῆς τινος τὸν

Μυστικὸν Δεῖπνον, ὁ ὁποῖος κατέστη

προτόν τῆς ἐν Ῥώμῃ διαμονῆς του ἦτο ἡ προσωπογραφία τῆς ὡραίας φλωρεντινῆς δεσποίνης *Mona Lisa*, τῆς ὁποίας ἀπέδωκε πιστῶς τὰ χαρακτηριστικὰ ἐξειδανικεύσας συγχρόνως αὐτά. Ἡ εἰκὼν αὕτη εἶναι ἡ περίφημος *Giocconda* διατηρουμένη ἐν τῷ μουσεῖῳ τοῦ Λούδρου.

Ὁ βασιλεὺς τῆς Γαλλίας Φραγκίσκος Α΄ γενόμενος κύριος τοῦ Μεδιολάνου ἐπροστάτευσε τὸν Λεονάρδο καὶ παρέλαθεν εἰς τὴν Γαλλίαν ἐπιδαψιλεύσεις εἰς αὐτὸν πολλὰς τιμὰς. Τὴν τεχνοτροπίαν τοῦ Λεονάρδου ἠκολούθησαν πολλοὶ καλλιτέχνη, οἱ ὁποῖοι ἀποτελοῦσι τὴν λεγομένην *Δουβαρδικὴν σχολήν*.

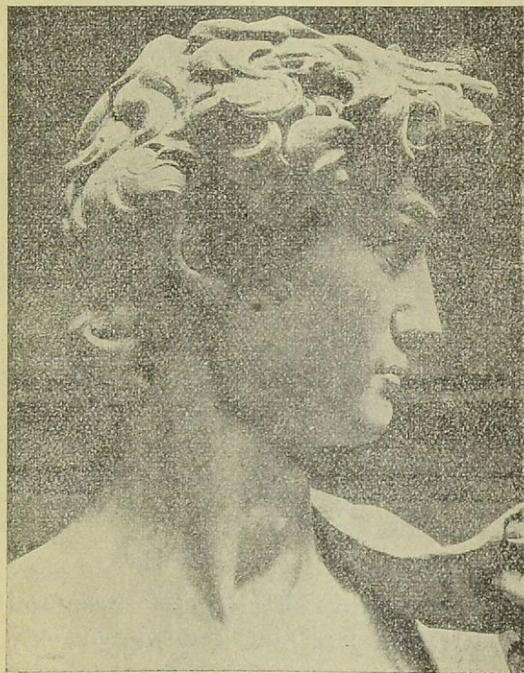

Λεονάρδος δὲ Βίντσι.— Ὁ μυστικὸς Δεῖπνος.

3. Ὁ Μιχαὴλ Ἄγγελος (*Michelangelo Buonarotti*, 1475—1564) ἦτο ἰσχυρὸς δημιουργός, κατ' ἐξοχὴν μὲν γλύπτης, ἀλλὰ καὶ μέγας ζωγράφος καὶ ποιητής, συνθέσας ὡραῖα ποιήματα, ἐπίσης καὶ νοῦς πολυμερῆς, ὡς ὁ Λεονάρδο. Μετὰ μακρὰς ἀνατομικὰς σπουδὰς ἀπέβη τέλειος γνώστης τοῦ γυμνοῦ σώματος καὶ εἰς τὰς παραστάσεις ἔδιδε τολμηρὰς στάσεις καὶ δὲν ὑπεχώρει πρὸ τῶν μεγίστων δυσχερειῶν, προσπαθὼν νὰ δώσῃ πλαστικὴν μορφήν εἰς ἐννοίας ὑψηλάς. Διὰ τοῦτο τὰ ἔργα του συγκινοῦσι καὶ ταράττουσι μᾶλλον, παρ' ὅσον δίδουσι τὴν ἡρεμον ἀπόλαυσιν τοῦ ὡραίου. Τοιοῦτον δημιούργημα εἶναι ἰδίως ἡ γιγαντιαία μορφή τοῦ *Μωϋσέως*, τὸν ὁποῖον κατεσκεύασεν ἐπὶ τοῦ μνημείου τοῦ πάπα Ἰουλίου Β', ὡσαύτως καὶ ἡ νεανικὴ μορφή τοῦ *Δαυὶδ*, αἱ μορφαὶ τῶν *Με-*

δίγκωι, ἐπὶ τοῦ οἰκογενειακοῦ μαυσωλείου αὐτῶν, καὶ ἡ Μαρία πρὸ τοῦ σώματος τοῦ Χριστοῦ, ἡ λεγομένη *Pietà*.

Ὁ πάπας Ἰούλιος Β' ἀνέθηκεν εἰς αὐτὸν νὰ κοσμήσῃ διὰ τοιχογραφιῶν τὸ παρεκκλήσιον τοῦ ἁγίου Σίξτου ἐντὸς τοῦ Βατικανοῦ, ὁ δὲ Μ. Ἄγγελος εἰργάσθη ἐπὶ τέσσαρα καὶ ἡμίσιον ἔτη, δυσανα-

Μιχαὴλ Ἄγγελος.— Ἡ κεφαλὴ τοῦ Δαβὶδ.

σχετῶν πολλάκις, διότι ἠναγκάζετο νὰ ζωγραφίσῃ τὴν στέγην ὑπτιος ἐπὶ ἰκριώματος. Εἰς τὴν ὀροφήν ἀπεικόνισε σκηναὶς ἐκ τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης, τὴν *Δημιουργίαν*, τὴν *Παρακοήν*, εἰς δὲ τὰς γωνίας *κολοσιαίας μορφάς* τῶν *Προφητῶν* καὶ *Σιβυλλῶν* καὶ εἰς τὸν τοῖχον τοῦ θυσιαστηρίου τὴν *Δευτέραν Παρουσίαν*, φέρουσαν ἐν τῷ μέσῳ τὴν ἡράκλειον μορφήν τοῦ Χριστοῦ καὶ ἐκατέρωθεν τοὺς δικαίους ἀνερχομένους εἰς τοὺς οὐρανοὺς καὶ τοὺς ἁμαρτωλοὺς κατακρημιζομένους εἰς τὴν κόλασιν. Τὰ πρόσωπα τῶν εἰκόνων ὑπενθυμίζουσιν ἀρχαῖκας μορφάς, ἐπανευρίσκομεν δ' ἐν αὐταῖς τὸ μεγαλειῶδες, τὸ ὁποῖον χαρακτηρίζει τὴν γλυπτικὴν τοῦ Μιχαὴλ Ἀγγέλου.

Εἰς τὸν Μ. Ἄγγελον ἀνετέθη ἡ ἐξακολούθησις τῆς οἰκοδομῆς τοῦ μεγάλου ναοῦ τοῦ ἁγίου Πέτρου, τὴν ὁποίαν εἶχεν ἀρχίσει τὸ 1506 ὁ ὀνομαστός ἀρχιτέκτων **Μπραμάντε** (*Bramante*) καὶ τὰς ἐργασίας εἶχε διευθύνει ἐπὶ τινὰ χρόνον ὁ *Ραφαήλ*. Ὁ Μ.

Ἄγγελος ἔδωκε νέον σχέδιον εἰς τὸν ναόν, τὸ ὅποιον ὅμως δὲν ἠκολούθησαν πιστῶς οἱ διάδοχοί του, ὁ δὲ ναός, ὁ ὅποιος συνεπληρώθη μόλις μετὰ δύο αἰῶνας, ἀπέβη ἐκ τῶν σημαντικωτάτων ἔρ-

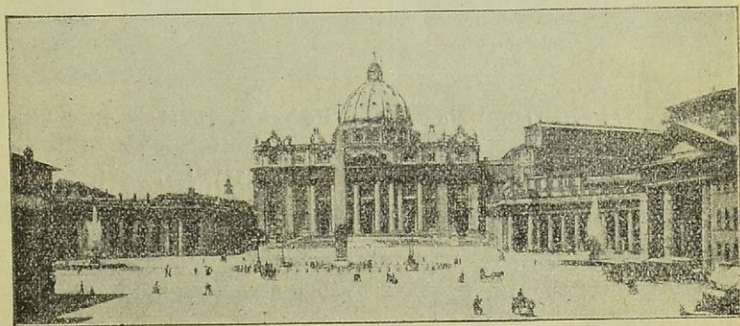

Μιχαήλ Ἄγγελος.—Δημιουργία τοῦ Ἀδάμ. Τοιχογραφία τοῦ παρεκκλησίου τοῦ Ἁγίου Σίξτου (Βατικανόν).

γων τέχνης, ἐμπνέων σεβασμὸν καὶ κατάνυξιν διὰ τοῦ μεγέθους αὐτοῦ καὶ διὰ τοῦ μυθώδους πλούτου τοῦ ἐσωτερικοῦ διακόσμου.

Ὡς ὁ Λεονάρδο, οὕτω καὶ ὁ Μ. Ἄγγελος εἶναι ἀρχηγὸς σχολῆς, τῆς λεγομένης Φλωρεντινῆς.

4. Ὁ Ραφαήλ Σάντι (Raffaello Santi, 1483-1520) ἀπο-

Ὁ ναός τοῦ Ἁγίου Πέτρου.

τελεῖ τὸ κορύφωμα τῆς ἰταλικῆς ζωγραφικῆς. Ὁ βραχὺς βίος του (διότι ἀπέθανε 37 ἐτῶν) ὑπῆρξε διηγετικῆς δημιουργία. Ὁ Ραφαήλ ἦτο φύσις ἐξόχως καλλιτεχνικὴ πεπρωκισμένος διὰ λεπτοστάτης

ἀντιλήψεως τοῦ ωραίου καὶ ἁρμονικοῦ. Μὲ ἀπερίγραπτον εὐχέ-
ρειαν καὶ κυριαρχίαν τοῦ χρωστικῆς ἐδημιούργησεν εἰκόνας ἀπο-
πνεύσας βαθεῖαν εὐλάβειαν, ὡς καὶ δραματικὰ συμπλέγματα καὶ
προσωπογραφίας πλήρεις ζωῆς.

Ὁ Ραφαήλ, τοῦ ὁποῦ ἡ ἰδιοφυΐα εἶχεν ἐκδηλωθῆ ἐν νεαρω-
τάτῃ ἡλικίᾳ, προσεκληθῆ μόλις 25ετῆς ὑπὸ τοῦ πάπα Ἰουλίου Β΄
εἰς Ρώμην, ἔνθα διεκόσμησε τοὺς τοίχους διαμερίσματος τοῦ Βα-
τικανοῦ. Ἐν ταῖς τοιχογραφίαις ταύταις εἰκονίζονται συμπλέγματα
παριστῶντα τὴν Θεολογίαν, τὴν Ποίησιν, τὴν Φιλοσοφίαν καὶ τὴν

Ραφαήλ.—Μηθησενεὺς τῆς Παναγίας.

Ραφαήλ.—Παναγία ἢ λεγομένη
ἐν τῷ κήπῳ.

Δικαιοσύνην (*Disputa*, Σχολὴ Ἀθηνῶν κ.τ.λ.). Ἐν τῷ Βατικανῷ
διατηροῦνται θουμάσιοι μεγάλοι τάπητες φέροντες παραστάσεις ἐκ
τῆς Κ. Διαθήκης, οἱ ὅποιοι κατεσκευάσθησαν ἐν Βρυξέλλαις, ἔνθα
ἤκμαζεν ἡ ταπητουργία, ἀλλὰ τὰ σχέδια εἶχε ζωγραφίσει ἐπὶ χαρ-
τονίων ὁ Ραφαήλ.

Ὁ Ραφαήλ εἶναι ὁ κατ' ἐξοχήν ζωγράφος ἱερῶν εἰκόνων, χαρα-
κτηριστικὸν δὲ τούτων εἶναι οἱ στρογγυλοπρόσωποι μικροὶ ἄγγε-
λοι καὶ οἱ πλήρεις παιδικῆς ἀφελείας καὶ εὐρωστίας μικροὶ Χριστοὶ
καὶ ἰδίως αἱ ὁμοίαις τεχνοτροπίας Παναγίαι, τὰς ὁποίας παριστᾷ

νεαράς και ωραίας εντός γλυκυτάτου φωτός και άπαραμίλλου χρωματισμού. Έξωγράφησε δὲ μέγα πλήθος εικόνων τῆς Παναγίας μετὰ τοῦ παιδὸς Χριστοῦ, αἱ ὁποῖαι εἶναι γνωσταὶ ὑπὸ τὸ ὄνομα *Madonnae*, ἐξ ὧν ὀνομαστοτάτη εἶναι ἡ Παναγία τοῦ ἁγίου Σίξτου, τῆς ὁποίας τὸ πρωτότυπον εὑρίσκεται ἐν τῷ μουσεῖῳ τῆς Δρέσδης.

Τοιχοδιάνο.—Παναγία τοῦ οἴκου Pesaro

Ὁ Ῥαφαήλ εἶναι ὁ ἀρχηγὸς τῆς Ῥωμαϊκῆς σχολῆς καὶ ὁ γνησιώτερος ἀντιπρόσωπος τῆς ἰταλικῆς ἀναγεννήσεως.

Σ. Βενετικὴ ζωγραφικὴ.—Κατὰ τοὺς αὐτοὺς χρόνους εἶχε καὶ ἡ Βενετία μεγάλους καλλιτέχνους καὶ ἰδίως ζωγράφους. Ὁ ὀνομαστοτάτος τούτων εἶναι ὁ **Τιτσιάνο** (*Tiziano*, 1477—1576), ὁ ὁποῖος ἀπέθανεν εἰς βαθὺ γῆρας καὶ παρήγαγε πλήθος εικόνων. Ἐξωγράφιζε δὲ συνήθως ἐπὶ τοίχων πλατυτάτας εἰκόνας, αἱ ὁποῖαι

παρίστανον σκηνὰς τῆς μυθολογίας ἢ τῆς ἱερᾶς ἱστορίας. Ἄλλὰ τὰ πρόσωπα τῶν εἰκόνων τούτων ἦσαν σύγχρονοι ἄνθρωποι φέροντες στολὰς πολυτελεστάτας, καὶ διεκρίνοντο διὰ τὴν φυσικὴν ζωηρότητα καὶ χάριν (Ὁ Ἐνταφιασμὸς τοῦ Χριστοῦ, Ἡ *Madonna* τοῦ οἴκου *Pesaro*, Οὐράνιος καὶ Ἐπίγειος Ἔρως, τὸ Νόμισμα τοῦ Κήγσου κ.τ.λ.). Ὁ Τιτσιάνο διεκρίθη καὶ ὡς προσωπογράφος καὶ εἶναι ὀνομασταὶ αἱ προσωπογραφίαι τῶν δύο ἀντιζήλων ἡγεμόνων τῶν χρόνων τοῦ Καρόλου Ε' τῆς Γερμανίας (ἴδε κατωτέρω) καὶ Φραγκίσκου Α' τῆς Γαλλίας.

6. Ἡ τέχνη ἐν ταῖς λοιπαῖς χώραις τῆς Εὐρώ-

Τιτσιάνο.—Τὸ νόμισμα τοῦ κήσου.

Δύρερ.—Οἱ Ἀπόστολοι.

πης.—Ἡ Ἰταλία δὲν ἦτο ἡ μόνη χώρα, ἐν τῇ ὁποίᾳ ἤγμισαν αἱ τέχναι. Ἡ Γαλλία, ἡ Γερμανία, αἱ Κάτω Χῶραι καὶ πολλαὶ ἄλλαι χώραι τῆς Εὐρώπης ἠκολούθησαν τὴν πρόσοδον τῶν τεχνῶν. Ἰδίως δ' ἐν Γαλλίᾳ καὶ Γερμανίᾳ, ἔνθα ὑπῆρχε παλαιοτάτη παράδοσις τῆς τέχνης, παρήχθησαν κατὰ τοὺς χρόνους τούτους ἀξιόλογα ἔργα.

Ἐν Γερμανίᾳ ἀνεπτύχθη ἰδιαίτερος ἡ ξυλογλυπτικὴ. Ὁ Ἄλ-
βρέχτ Δύρερ (*Albrecht Dürer*, 1471-1528) κατεσκεύασεν ἔργα

τινά λίαν χαρακτηριστικά, ὡς εἶναι ὁ Ἰησοῦς, Θάνατος καὶ διάβολος καὶ ἡ περίφημος Μελαγχολία, ἡ ὁποία θεωρεῖται ὡς ἓν τῶν βαθυτάτων ἔργων τῆς ἀναγεννήσεως. Ὁ δὲ **Χόλμπαϊν** (*Holbein*, 1497-1543) διεκρίθη ὡς προσωπογράφος καὶ τινες τῶν προσωπογραφιῶν του θεωροῦνται ἐκ τῶν τελειοτάτων ἔργων τῆς ἀναγεννήσεως (Ὁ δήμαρχος *Meyer*, *Georg Gisse*, Ἔρασμος κτλ.), αἱ δὲ

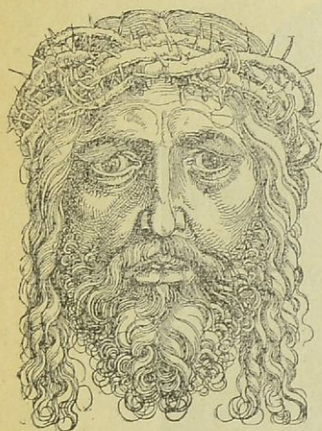

Χόλμπαϊν.—Μαδόνα τοῦ δημάρχου Meyer.

θρησκευτικοῦ περιεχομένου εἰκόνες του διακρίνονται διὰ τὴν αὐστηρὰν ἀπόδοσιν τῆς πραγματικότητος (*Madonna* τοῦ δημάρχου *Meyer*, Ὁ Χριστὸς νεκρὸς κτλ.). Κέντρα τῆς γερμανικῆς ἀναγεννήσεως ἦσαν ἰδίως αἱ πόλεις τῆς νοτίου Γερμανίας Νυρεμβέργη, Αὐγούστα, Ρατισβόνη κτλ., αἱ ὁποῖαι ἦσαν διάμεσοι σταθμοὶ τοῦ ἐμπορίου τῆς κεντρικῆς Εὐρώπης μετὰ τῶν μεγάλων ἐμπορικῶν λιμένων τῆς Ἰταλίας. Ἰδίως ἐν Νυρεμβέργῃ κατεσκευάσθησαν πλεῖστα ἰδιωτικὰ

μέγαρα κατὰ τὸν ρυθμὸν τῆς ἀναγεννήσεως, διατηρούμενα ἐν καλῇ καταστάσει μέχρι σήμερον.

Ἐν Γαλλίᾳ ἐξηκολούθησεν ἐπὶ πολὺν χρόνον ἡ ἐγχώριος γλυπτική, ἡ ὁποία συνίστατο εἰς τὴν ἀπομίμησιν φυσικῶν ἀντικειμένων, ὡσαύτως δὲ οἱ ἀρχιτέκτονες ἐξηκολούθησαν νὰ κτίζωσι κατὰ

Κεφαλὴ Χριστοῦ. Ξυλογλυπτικὴ κατὰ σχέδιον τοῦ Δύρερ.

Χόλμπαϊν.—Georg Gisz.—Προσωπογραφία.

τὸν γοτθικὸν ρυθμὸν. Ἀλλὰ βαθμηδὸν τεχνίται ἐκ τῆς Ἰταλίας εἰσήγαγον τὴν ἰταλικὴν τέχνην εἰς Γαλλίαν. Ὁ **Μιχαὴλ Κολόμβ** (*Michel Colombe*) συνδυάζων τὰς δύο τάσεις κατεσκεύασε τὸ ἐπιτύμβιον μνημεῖον τοῦ δουκὸς τῆς *Bretagne*, ἐν τῶν χαριστάτων ἔργων τῆς ἀναγεννήσεως. Ἐπίσης καὶ ἐπὶ τῶν ἔργων τῆς ἀρχιτεκτονικῆς ἐπέδρασεν ἡ ἰταλικὴ τέχνη, ἰδίως δὲ ἐπὶ τοῦ διακοσμητικοῦ μέρους τῶν οἰκοδομῶν.

Δ'. ΘΡΗΣΚΕΥΤΙΚΗ ΑΝΑΓΕΝΝΗΣΙΣ :

Η ΜΕΤΑΡΡΥΘΜΙΣΙΣ.

Κατὰ τὰς ἀρχὰς τῶν νεωτέρων χρόνων ἀφυπνίσθη ζωηρῶς ἡ θρησκευτικὴ συνείδησις τῶν λαῶν τῆς Δύσεως. Ἐὰ θρησκευτικὰ ζητήματα ἀπησχόλησαν πολὺ τοὺς ἀνθρώπους κατὰ τὸν ΙΓ' καὶ ΙΖ' αἰῶνα καὶ συνεζητεῖτο μετὰ πάθους ὅποτος πρέπει νὰ εἶναι ὁ βίος τοῦ χριστιανοῦ, πῶς πρέπει νὰ ἐκπαιδεύεται, πῶς πρέπει νὰ διοικῆται ἡ ἐκκλησία, τίνα δικαιώματα καὶ καθήκοντα πρέπει νὰ ἔχη ὁ κληρὸς καὶ ἰδίως ἡ ἀνωτάτη ἀρχὴ αὐτοῦ ὁ πάπας. Πολλοὶ τότε ἤρχισαν νὰ ἐπικρίνωσι τὰς καταχρήσεις, αἱ ὁποῖαι εἶχον εἰσέλθει εἰς τὴν ἐκκλησίαν, τὸν βίον τῶν ἀνωτέρων κληρικῶν καὶ τὰς αὐθαιρεσίας τοῦ πάπα. Οὗτοι ὠνομάσθησαν μεταρρυθμισταὶ καὶ ἡ κίνησις, τὴν ὁποίαν προεκάλεσαν, **μεταρρυθμίσις**. Εἰς πολλὰ μέρη αἱ θρησκευτικαὶ ἐριδες ἔφθασαν εἰς μεγάλην ὀξύτητα, προεκάλεσαν διαιρέσεις καὶ στάσεις καὶ πολλάκις αἱματηροὺς πολέμους, ὡς π.χ. ἐν Γερμανίᾳ, Γαλλίᾳ καὶ Ἀγγλίᾳ.

Ι. Αἴτια. — Κατὰ τοὺς μέσους χρόνους μόνον ὁ ἀνώτερος κληρὸς εἶχε σχετικὴν τινα μόρφωσιν, ἐνῶ ὁ λαὸς καὶ τὸ μέγιστον μέρος τῶν εὐγενῶν ἦσαν ἀγράμματοι. Ὁ βίος τῶν χρόνων ἐκείνων εἶχε μὲν κατ' ἐξοχίην θρησκευτικὴν χροιάν, ἀλλ' ἡ θρησκευτικότης τῶν ἀνθρώπων ἦτο μᾶλλον θρησκοληψία καὶ δεισιδαιμονία, διότι ἐστεροῦντο ἀνωτέρας θρησκευτικῆς συνειδήσεως. Ὁ ἄνθρωπος τῶν μέσων χρόνων ἔζη ὑπὸ τὸν διηγετικὴν φόβον τοῦ σατανᾶ καὶ ἐπίστευεν εἰς τὴν θαυματουργὸν δύναμιν τῶν εἰκόνων καὶ τῶν ἱερῶν λειψάνων, τὰ ὁποῖα ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον δὲν ἦσαν γνήσια. Ἐκεῖνο δὲ τὸ ὅποιον ἀπησχόλει αὐτὸν ἰδιαίτερος, ἦτο ἡ ἁμαρτία καὶ τὸ πῦρ τῆς κολάσεως, δραστηκώτατον δὲ μέσον ἀφέσεως ἁμαρτιῶν ἐνόμιζε τὴν προσκύνησιν ὀνομαστῶν τόπων. Διὰ τοῦτο ὑπεβάλλετο εἰς μακρινὰς πορείας, αἱ ὁποῖαι ἦσαν μᾶλλον θεάρεστοι, ἐὰν ἐγίνοντο πεζῆ.

Τὸ κυριώτατον προσκύνημα τῶν πιστῶν ἦσαν οἱ Ἅγιοι Τόποι. Ἄλλ' ἀφ' ὅτου ἡ τουρκικὴ κατάκτησις εἶχε καταστήσει δυσχερῆ τὴν μετάδασιν εἰς τοὺς Ἁγίους Τόπους, οἱ εὐλαβεῖς μετέβαινον εἰς Ῥώμην, ἐνθα ἐλάμβανον παρὰ τοῦ Πάπα τὴν ἄφεσιν τῶν ἁμαρτιῶν. Εἰς τοὺς προσκυνητὰς ἐδίδοντο ἔγγραφοι ἀφέσεις ἁμαρτιῶν, τὰ

λεγόμενα **συγχωροχάρτια** (*indulgentiae*), τὰ ὅποια εἶχον καταντήσει σημαντικὸς πόρος τοῦ κλήρου. Κατὰ τοὺς τελευταίους χρόνους συγχωροχάρτια ἐστέλλοντο καὶ εἰς ἐκείνους, οἱ ὅποιοι ἐκωλύοντο νὰ μεταβῶσιν εἰς Ρώμην. Ἀλλὰ πλὴν τῆς Ρώμης ὑπῆρχον καὶ ἄλλα κέντρα προσκυνήματος, εἰς τὰ ὅποια ὑπῆρχον διάφορα καὶ ποικιλώνυμα λείψανα καὶ ἱερὰ κειμήλια. Ὁ ἐκλέκτωρ π. χ. τῆς Σαξονίας Φρειδερίκος ὁ Σοφὸς εἶχε συναθροίσει ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ τῶν ἀνακτόρων ἐν Βιττεμβέργῃ ἱερὰ λείψανα, μεταξὺ τῶν ὁποίων ὑπῆρχον λείψανα τῆς φλεγομένης βάρτου τοῦ Μωϋσέως, τοῦ ἀχύρου, ἐπὶ τοῦ ὁποίου εἶχε γεννηθῆ ὁ Χριστός, τεμάχια ἐκ τῆς ῥάβδου τοῦ Μωϋσέως καὶ τοῦ Ἄσαρων κτλ. Κατὰ τὰ προσοδοφόρα ἔτη αἱ εἰσπράξεις ἀνῆρχοντο εἰς ἡμῖς ἑκατομμύριον.

Ἀλλὰ κατὰ τὰς ἀρχὰς τῶν νεωτέρων χρόνων οἱ λαοὶ ἤρχισαν νὰ μορφώνωνται καὶ νὰ ἀναπτύσσωνται, συγχρόνως δὲ ἤρχισε νὰ λεπτύνεται τὸ θρησκευτικὸν αἶσθημα. Τότε ἤρχισε νὰ μὴ ἱκανοποιῆ αὐτοὺς ἡ κατάστασις τῆς ἐκκλησίας καὶ ὁ βίος τῶν χριστιανῶν καὶ ἰδίως τοῦ ἀνωτέρου κλήρου, οἱ δ' εὐφύεστεροι μελετῶντες τὴν Ἁγίαν Γραφήν παρετήρουν, ὅτι ὁ βίος τῶν χριστιανῶν δὲν ἦτο καθ' ὅλα σύμφωνος πρὸς τὴν διδασκαλίαν τοῦ Χριστοῦ. Πρὸ παντὸς δ' ἐσκανδάλιζε τὰς συνειδήσεις ὁ βίος τοῦ ἀνωτέρου κλήρου, ὁ ὁποῖος εἰς πολλὰς χώρας ἦτο πλουσιώτατος καὶ ἐφρόντιζε περισσότερον περὶ τῶν ἐγκοσμίων ἢ περὶ τῶν θρησκευτικῶν του καθηκόντων, αἱ δὲ ἀρχιεπισκοπαὶ καὶ τὰ μοναστήρια εἶχον μεγάλα καὶ πλούσια κτήματα, ὡς π. χ. ἐν Γερμανίᾳ, ἔνθα τὸ ἐν τρίτον τῇ γῆς ἀνῆκεν εἰς τὸν κλῆρον.

Οἱ ἡγεμόνες καὶ ἰσχυροὶ εὐγενεῖς διώριζον εἰς τὰς ἀνωτάτας θέσεις ἀρχιερέων καὶ ἡγουμένων τοὺς συγγενεῖς καὶ εὐνοουμένους των, συνήθως δὲ τοὺς δευτεροτάτους υἱοὺς των. Οἱ ἀρχιερεῖς λοιπὸν οὗτοι καὶ ἀνώτεροι κληρικοὶ ἔζων βίον πλούσιον ὡς οἱ κοσμικοὶ ἄρχοντες, ἐνεδύοντο ὡς ἱππῶται, ἐθήρευον καὶ ἐλάμβανον μέρος εἰς τοὺς πολέμους. Μετὰ δὲ τὴν διάδοσιν τῆς παιδείας πολλοὶ κληρικοὶ κατεγίνοντο εἰς τὰς κλασικὰς σπουδὰς, ἀνεγίνωσκον ἀρχαίους συγγραφεῖς καὶ εἶχον ἐμπνευσθῆ τὴν ἀγάπην τῆς κοσμικῆς ζωῆς, τὴν ὁποίαν εἶχεν ἡ ἑλληνικὴ ἀρχαιότης, ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὴν ἀσκητικὴν τάσιν τῶν μέσων χρόνων. Τοῦτο ἐσκανδάλιζε πολὺ

τοὺς αὐστηροτέρους, διότι ὁ βίος καὶ ἡ πολιτεία τοῦ ἀνωτέρου κλήρου ἐφαίνετο ἀντίθετος πρὸς τὴν ἀπλότητα τοῦ Εὐαγγελίου.

Ἄφ' ἐτέρου ἡ θέσις τοῦ κατωτέρου κλήρου ἦτο θλιβερά, διότι ἐστερεῖτο μονίμου εισοδήματος καὶ ἔζη ἐκ τῆς ἐλεημοσύνης τῶν πιστῶν, ἦτο δὲ τελείως ἀμαθής, ἔζη ὡς οἱ πτωχοὶ χωρικοί, ἐσύχναζεν εἰς λαϊκὰ κέντρα, ἔπινε καὶ ἐχαρτοπαίχτει.

2. Προσπάθειαι πρὸς ἀναμόρφωσιν τῆς ἐκκλησίας.

Πολλοὶ κατὰ διαφόρους καιροὺς εἶχον ἀίσθανθῆ τὴν ἀνάγκην τῆς ἀναμορφώσεως τῆς ἐκκλησίας, ὡς ὁ **Οὐϊκλιφ** (*Wicliff*) ἐν Ἀγγλίᾳ καὶ ὁ **Χοὺς** (*Hus*) ἐν Βοημίᾳ. Ἄλλ' ὁ κληρὸς συμμαχούς ἔχων τοὺς εὐγενεῖς κατέπνιξε τὰς προσπάθειας ταύτας πολλάκις κατὰ τρόπον ἄγριον, διότι οἱ ἐπικρίνοντες τὰ τῆς ἐκκλησίας κατεδιώκοντο ὡς αἰρετικοὶ καὶ παρεδίδοντο εἰς τὸν διὰ πυρᾶς θάνατον. Ἄλλὰ τὴν ἀνάγκην τῆς ἀναμορφώσεως τῆς ἐκκλησίας εἶχον ἀίσθανθῆ πλήν τούτων πολλοὶ ἡγεμόνες καὶ ἀνώτεροι κληρικοί, ὑπὸ τὴν πίεσιν δὲ τῆς κοινῆς γνώμης ὁ Πάπας συνεκάλεσε μεγάλην **Σύνοδον ἐν Κωνσταντίᾳ** (1414), ἡ ὁποία εὔρε τὰ πάντα καλῶς ἔχοντα ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ καὶ κατεδίκασεν εἰς τὸν διὰ πυρᾶς θάνατον τὸν Βοημὸν μεταρρυθμιστὴν **Ἰωάννην Χοὺς** καὶ τὸν μαθητὴν του **Ἰερώνυμον**.

Ἄλλὰ κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ 15' αἰῶνος ἡ κατάστασις τῶν πνευμάτων ἦτο τοιαύτη, ὥστε δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ καταπνιγῆ πλέον ἡ μεταρρυθμιστικὴ ὁρμή. Ἐνῶ δὲ κατὰ τοὺς παλαιοτέρους χρόνους οἱ θέλοντες νὰ ἀναμορφώσωσι τὴν ἐκκλησίαν δὲν ἐσκέπτοντο νὰ ἀποχωρισθῶσι τῆς παπικῆς ἐκκλησίας, οἱ μεταρρυθμισταὶ τοῦ 15' αἰῶνος ἐζήτησαν τὴν ἀναμόρφωσιν ἐκτὸς αὐτῆς.

Α'. Η ΜΕΤΑΡΡΥΘΜΙΣΙΣ ΕΝ ΓΕΡΜΑΝΙΑ.

1. Ἀρχὴ τῆς μεταρρυθμίσεως ἐν Γερμανίᾳ.—

Ζωηρότατος ἦτο ὁ θρησκευτικὸς ἐρεθισμὸς ἐν Γερμανίᾳ, τὴν ὁποίαν αἱ καταχρήσεις ἐπίεζον βαρύτερον, διότι ἡ γερμανικὴ ἐκκλησία ἐξηρτάτο ἀπ' εὐθείας ἀπὸ τοῦ πάπα. Ὁ πάπας Λέων Ι' ἔχων ἀνάγκην χρημάτων πρὸς ἀποπεράτωσιν τοῦ ναοῦ τοῦ Ἁγίου Πέτρου, ἐπέτρεψεν εἰς τὸν ἀρχιεπίσκοπον Μαγεντίας τὴν ἔκδοσιν συγχωροχαρτίων δι' ὁκτὼ ἔτη ἐπὶ τῷ ὄρφ νὰ διανεμηθῶσι τὰ κέρδη. Τότε

ὁ δομινικανὸς μοναχὸς Τέτζελ ἐκήρυξε τὴν ἄφεσιν τῶν ἁμαρτιῶν ἐν τῇ βορείῳ Γερμανίᾳ. Ἐδίδασκεν, ὅτι οἱ πιστοὶ δύνανται νὰ ἐπιτύχωσι τὴν ἄφεσιν τῶν ἁμαρτιῶν καὶ τὴν ἀπαλλαγὴν ἀπὸ τῶν ποιῶν τοῦ καθαρτηρίου πρὸς χωρὶς νὰ ὑποβάλλωνται εἰς τοὺς κόπους τοῦ προσκυνήματος, καταβάλλοντες ποσὸν ἀνάλογον πρὸς τὴν περιουσίαν των. Ἠδύναντο μάλιστα νὰ ἐξαγοράσωσιν ἀποθανόντας συγγενεῖς των. «Μόλις ἀκουσθῆ ὁ ἦχος τοῦ χρήματος, ἔλεγεν, ἡ ψυχὴ ἐκπηδᾷ ἐκ τοῦ καθαρτηρίου».

Ὁ αὐγουστίνος μοναχὸς Μαρτίνος Λούθηρος, ἱεροκλήρυξ καὶ καθηγητὴς τῆς θεολογίας ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ τῆς Βιττεμβέργης, ἐκήρυξε κατὰ τῆς τοιαύτης διδασκαλίας περὶ συγχωρήσεως τῶν ἁμαρτιῶν καὶ τὴν 31 Ὀκτωβρίου 1517 ἀνήρτησεν ἐκ τῆς θύρας τοῦ ναοῦ τῶν ἀνακτόρων, ὡς συνήθιζον οἱ λόγιοι τῶν χρόνων ἐκείνων, 96 θέσεις, ἧτοι προτάσεις ἐπὶ τοῦ ζητήματος τῶν συγχωροχαρτίων, προσκαλῶν τὸν Τέτζελ εἰς δημοσίαν συζήτησιν. Αἱ θέσεις, χειρόγραφοι κατ' ἀρχάς, ἐτυπώθησαν ἀμέσως καὶ διεδόθησαν καθ' ἕλλην τὴν Γερμανίαν, ἀπανταχοῦ δ' εὖρον ζωηρὰν ὑποδοχὴν καὶ ὁ Λούθηρος ἀπέκτησε μέγα ὄνομα.

2. Λούθηρος (Martin Luther, 1483 – 1546).— Ὁ Μαρ-

Ὁ Λούθηρος.

τίνος Λούθηρος κατήγετο ἐξ οἰκογενείας γεωργῶν γεννηθεὶς ἐν Ἀϊσλέμπεν (*Eisleben*) τῆς Σαξονίας, ἐνθα ὁ πατήρ του εἰργάζετο ὡς μεταλλευτῆς. Κατὰ τὴν παιδικὴν ἡλικίαν δὲν ἀπῆλαυσε τὰς τρυφερότητας τοῦ οἰκογενειακοῦ βίου. Ἐλαβε τὴν ξηρὰν λατινικὴν καὶ σχολαστικὴν μόρφωσιν τῶν χρόνων ἐκεί-

νων, ἡ ὁποία παρείχετο δι' ἀφθόνων βιβλίου. Ἀλλὰ βραδύτερον διήλθεν εὐθυμότερας ἡμέρας ὡς φοιτητῆς ἐν Ἐρφούρτῃ (*Erfurt*). Ἀλλὰ περιστατικὰ τινα συνετέλεσαν, ὥστε ν' ἀλλάξῃ ἐν-

τελῶς βίον καὶ παρὰ τὴν ἐπιθυμίαν τοῦ πατρός του νὰ σπουδάσῃ νομικά, ὁ εὐθυμος σπουδαστὴς περιεδλήθη τὸ μοναχικὸν ἔνδυμα καὶ ἐμόνασεν ἐν τῷ μοναστηρίῳ τῶν Αὐγουστίνων ἐν Ἐρφούρτῃ. Ἐν τῇ μονῇ ὁ Λούθηρος διήλθεν ἡμέρας ψυχικῆς συντριβῆς. Εἶχε τύφεις συνειδήσεως, ἐνόμιζεν, ὅτι ἐξώργισε τὸν θεόν, καὶ δὲν ἐγνώριζε πῶς νὰ ἐξιλεώσῃ αὐτόν. Βραδύτερον φοιτήσας εἰς τὸ Πανεπιστήμιον τῆς Βιττεμβέργης ἀνεκηρύχθη διδάκτωρ τῆς Θεολογίας καὶ διωρίσθη καθηγητὴς τοῦ αὐτοῦ Πανεπιστημίου καὶ συγχρόνως ἱεροκήρυξ. Τότε δ' ἐξ ἀφοριμῆς τῶν συγχωροχαρτίων ἦλθεν εἰς ἀντίθεσιν πρὸς τὴν ἐκκλησίαν.

3. Ἐξάπλωσις τῆς μεταρρυθμίσεως.— Ἡ διδασκαλία τοῦ Λουθήρου εὗρεν ἔδαφος πρόσφορον ἐν Γερμανίᾳ, ἔνθα οἱ διανοούμενοι ἐκθύμως ἐδέχθησαν αὐτήν, πολλοὶ δὲ τῶν γερμανῶν ἡγεμόνων ἐφάνησαν ἰσχυροὶ προστάται τοῦ Λουθήρου.

Ὁ Πάπας κατ' ἀρχὰς ἐνόμισεν, ὅτι πρόκειται περὶ ἀπλῆς καλογηρικῆς ἔριδος. Κατανοήσας ὅμως μετ' ὀλίγον τὴν σοβαρότητα τῆς ὑποθέσεως προσεκάλεσε τὸν Λούθηρον εἰς Ρώμην, ἵνα ἀπολογηθῆ, ἀλλ' ὁ Λούθηρος ἠρνήθη ν' ἀνακαλέσῃ τὰς θέσεις καὶ μετ' οὐ πολὺ ἀπεδύθη εἰς ζωηρότερον ἀγῶνα πρὸς ἀπελευθέρωσιν τῆς Γερμανίας ἀπὸ τοῦ παπικοῦ ζυγοῦ καὶ ἤρχισε νὰ συγγράφῃ τὰ μεγάλα μεταρρυθμιστικὰ συγγράμματα τοῦ γερμανιστί. Ὁ πάπας τότε ἀφώρισε τὸν Λούθηρον, ἀλλ' οὗτος ἔκασε τὴν βουῖλλαν τοῦ πάπα πανηγυρικῶς πρὸ τῆς πύλης τῆς πόλεως ἐν μέσῳ πλήθους λαοῦ.

Οὕτως εἶχον τὰ πράγματα, ὅτε τὸ 1520 ἐνεφανίσθη ἐπὶ τῆς σκηνῆς ὁ νέος αὐτοκράτωρ **Κάρολος Ε'**. Οὗτος θέλων τὴν εἰρήνην τῆς Γερμανίας καὶ φοβούμενος νέαν διαίρεσιν ἕνεκα τῆς μεταρρυθμίσεως τοῦ Λουθήρου ἐκτὸς τῆς ἤδη ὑπαρχούσης πολιτικῆς διαίρέσεως, ἐπεχείρησεν ἐν τῇ μεγάλῃ συνελεύσει τῶν γερμανῶν ἡγεμόνων ἐν *Boruis* (*Worms*) νὰ διευθετήσῃ τὸ θρησκευτικὸν ζήτημα. Προσεκάλεσε λοιπὸν τὸν Λούθηρον, ὅστις προσελθὼν ἐνώπιον τοῦ συνεδρίου ἠρνήθη ν' ἀποκηρύξῃ τὰ συγγράμματα του. Ὁ αὐτοκράτωρ τότε ἐκήρυξε τὸν Λούθηρον ἐκτὸς νόμου καὶ διέταξε νὰ καίωνται τὰ συγγράμματα καὶ νὰ συλλαμβάνωνται οἱ ὁπαδοί του. Οὕτω καταδικασθεὶς ὁ Λούθηρος ὑπὸ τοῦ Πάπα καὶ

τοῦ Αὐτοκράτορος ἐφαίνετο διατρέχων τὸν ἔσχατον τῶν κινδύνων. Ἄλλ' ἔσωσαν αὐτὸν οἱ γερμανοὶ ἡγεμόνες καὶ ἰδίως ὁ ἐκλέκτωρ τῆς Σαξονίας, ὅστις ἔκρυψεν αὐτὸν ἐπὶ δύο ἔτη ἐν πύργῳ ἐντὸς τοῦ Θυριγκικοῦ δάσους, ἔνθα ὁ Λούθηρος ἤρχισε νὰ μεταφράζῃ τὴν Ἀγίαν Γραφήν εἰς τὴν γερμανικὴν. Ἐνῶ δὲ ὁ αὐτοκράτωρ ἦτο ἀπερροφημένος εἰς τὸν κατὰ τῆς Γαλλίας πόλεμον, πολλοὶ ἐκ τῶν ἡγεμόνων ἔλαβον ὑπὸ τὴν προστασίαν τὴν νέαν διδασκαλίαν, εἰσήγαγον τὴν μεταρρύθμισιν εἰς τὰς χώρας των καὶ καταλαβόντες τὰ ἐκκλησιαστικὰ κτήματα, ἐκήρυξαν ἑαυτοὺς ἀρχηγοὺς τῆς ἐκκλησίας τῆς χώρας των. Οὕτως ἐδημιουργήθησαν αἱ **τοπικαὶ γερμανικαὶ ἐκκλησίαι** (ἰδίως ἐν τῇ κεντρικῇ καὶ τῇ βορείῳ Γερμανίᾳ). Ἐπίσης πολλοὶ διανοούμενοι, μεταξὺ δὲ αὐτῶν πολλοὶ χουμανισταί, ἐτάχθησαν πρὸς τὸ μέρος τοῦ Λουθήρου, πολῦτιμος δὲ φίλος καὶ συναγωνιστὴς του παρουσιάσθη ὁ γνωστὸς διὰ τοῦ ἐξελληγισθέντος ὀνόματος ἑλληγιστῆς **Φίλιππος Μελάγχθων** (1497—1560). Εἰς πολλὰ μέρη οἱ μοναχοὶ καὶ αἱ μοναχαὶ ἐξήλθον ἐκ τῶν μοναστηρίων καὶ ἐνυμφεύθησαν, αὐτὸς δὲ ὁ Λούθηρος συνεζεύχθη πτωχὴν μοναχὴν.

Ὁ Κάρολος Ε' ἐξεληθὼν νικητὴς ἐκ τῆς πάλης πρὸς τὸν βασιλέα τῆς Γαλλίας, ἠθέλησε νὰ καταστείλῃ τὴν μεταρρύθμισιν καὶ πρὸς τοῦτο συνεκάλεσε *δίαιταν* (δηλ. συνέλευσιν τῶν γερμανῶν ἡγεμόνων) ἐν Σπάιερ (*Speyer*, ἐπὶ τοῦ Ρήνου), ἣ ὁποία ἀπηγόρευσε τὴν περαιτέρω διάδοσιν τοῦ λουθηρανισμοῦ (1529). Ἀλλὰ κατὰ τῆς ἀποφάσεως ταύτης διεμαρτυρήθησαν οἱ λουθηρανοὶ, ἔκτοτε δ' ὠνομάσθησαν **Διαμαρτυρόμενοι** (*Protestantes*), ἐνῶ αὐτοὶ ὠνομάζον ἑαυτοὺς **Εὐαγγελικοὺς**.

Τὸ ἐπόμενον ἔτος ὁ αὐτοκράτωρ συνεκάλεσε *δίαιταν* ἐν Αὐγούστη (*Augsburg*, Βαυαρία), ἔνθα οἱ διαμαρτυρόμενοι ἡγεμόνες δὲν ἐτόλμησαν νὰ ἀντείπωσι πρὸς αὐτὸν, ἀλλ' ὑπέβαλον γραπτὴν ὁμολογίαν πίστεως, τὴν ὁποίαν εἶχε συντάξῃ ὁ Μελάγχθων (*confessio augustana*, αὐγουσταία ὁμολογία). Δι' αὐτῆς προσεπάθουν νὰ δεῖξωσι τὸν σύνδεσμον τῆς μεταρρυθμίσεως πρὸς τὴν ἀρχαίαν ἐκκλησίαν, ὅτι δηλαδὴ οἱ μεταρρυθμισταὶ ἐζήτουν νὰ ἐπανέλθωσιν εἰς τὴν γνησίαν παράδοσιν τῆς ἐκκλησίας. Ἐπειδὴ δὲ οἱ διαμαρτυρόμενοι ἡγεμόνες ἐφοδοῦντο ἐπίθεσιν τοῦ αὐτοκράτορος, συνεδέθησαν διὰ

μυστικῆς συμμαχίας, εἰς τὴν ὁποίαν προσεχώρησαν καὶ πολλοὶ ἐλευθεραὶ πόλεις τῆς Γερμανίας. Πρὸ τῆς ἐνώσεως ταύτης ὁ αὐτοκράτωρ ἐφάνη ὑποχωρητικὸς, διότι τότε ἀκριβῶς εἶχεν ἐμφανισθῆ πρὸ τῆς Βιέννης ὁ Σουλεϊμάν Β', ὁ δὲ Κάρολος εἶχεν ἀνάγκην τῆς ὑποστηρίξεως τῆς ἡνωμένης Γερμανίας. Ἐκῆρξε λοιπὸν τὴν θρησκευτικὴν εἰρήνην, διὰ τῆς ὁποίας παρεχωρεῖτο θρησκευτικὴ ἐλευθερία, ἕως οὗτο συγκαληθῆ μεγάλη σύνοδος, ἣ ὁποία ἐμελλε νὰ κανονίσῃ τὰ θρησκευτικὰ ζητήματα. Κατὰ τὰ ἐπόμενα ἔτη ἐξηκολούθησαν αἱ θρησκευτικαὶ ἔριδες ἐν Γερμανίᾳ προκαλέσασαι πολλὰς ἐνόπλους ἐξεγέρσεις καὶ ἐμφυλίους πολέμους. Τέλος ὁ Κάρολος Ε' εἶδεν ἀποτυγχάνουσαν τὴν προσπάθειάν του νὰ ἐπιβάλῃ τὴν θρησκευτικὴν ἐνότητα ἐν Γερμανίᾳ καὶ ἤναγκάσθη νὰ ἔλθῃ εἰς συμβιβασμὸν πρὸς τοὺς διαμαρτυρομένους ἡγεμόνας. Ἐν τῇ διαίτη λοιπὸν τῆς Αὐγούστης ἀπεφασίσθησαν τὰ ἑξῆς 1) τὰ δύο δόγματα ἔχουσιν ἴσα δικαιώματα 2) οἱ ἡγεμόνες καὶ αἱ πολιτεῖαι δικαιοῦνται νὰ ἐπιβάλλωσι τὸ δόγμα εἰς τοὺς ὑπηκόους των (*Cujus regio, ejus religio*) 3) τὰ μέχρι τοῦ 1552 κατασχεθέντα ἐκκλησιαστικὰ κτήματα μένουσιν εἰς τοὺς διαμαρτυρομένους. Αὕτη εἶναι ἡ λεγομένη **Θρησκευτικὴ εἰρήνη τῆς Αὐγούστης** (1555).

4. Ἡ διδασκαλία τοῦ Λουθήρου.—Οἱ ἄνθρωποι τῶν χρόνων τούτων ἐφρόντιζον πολὺ περὶ τῆς σωτηρίας τῆς ψυχῆς, ἐφοβοῦντο τὸ πῦρ τῆς κολάσεως καὶ ἐζήτουν τὸ ἀσφαλέστερον μέσον πρὸς ἀποφυγὴν αὐτοῦ. Ὁ Λουθερος λοιπὸν ἔδιδεν ἱκανοποιητικὴν λύσιν τοῦ προβλήματος, διδάσκων, ὅτι ὁ ἄνθρωπος δὲν σφίξεται δι' ἔργων νόμου, ἀλλὰ διὰ τῆς θείας χάριτος. Ἐκαστος δύναται νὰ σώσῃ τὴν ψυχὴν του δι' ἀμέσου ἐπικοινωνίας μετὰ τοῦ θεοῦ ἄνευ μεσολαθήσεως ἱερέων, ἐπισκόπων ἢ τοῦ πάπα. Τὴν ἀληθῆ διδασκαλίαν τοῦ Χριστοῦ εὕρισκει τις μελετῶν τὴν Ἁγίαν Γραφήν, ἣ ὁποία πρέπει νὰ εἶναι εἰς τὴν γλῶσσαν τοῦ λαοῦ. Ἡ δ' ἐκκλησία εἶναι συγκέντρωσις τῶν πιστῶν, ἐν τῇ ὁποίᾳ ἐξηγεῖται ὁ λόγος τοῦ Θεοῦ. Διὰ τοῦτο οἱ διαμαρτυρόμενοι δίδουσι μεγίστην σημασίαν εἰς τὸ κήρυγμα, ἣ δ' ἐκκλησία των ἔχει ἱεροκήρυκας ἀντὶ ἱερέων καὶ καταργεῖ τὰς πομπώδεις λειτουργίας καὶ τελετάς.

Κατὰ ταῦτα ἡ διδασκαλία τοῦ Λουθήρου δὲν ἦτο προῖον διανοητικῆς ἐργασίας ἢ ἐπιστημονικῆς ἐρεῦνης, ἀλλὰ γέννημα ἰσχυ-

ρᾶς θρησκευτικῆς συγκινήσεως. Καὶ ἐνίσχυσε μὲν τὴν ἀτομικότητα παρέχουσα εἰς τὸν ἄνθρωπον τὴν ἐλευθερίαν νὰ μορφώσῃ τὴν πίστιν του ἐκ τῆς ἀμέσου μελέτης τῆς Ἀγίας Γραφῆς, ἀλλὰ κατὰ βάθος ἦτο κίνημα ὀπισθοδρομικὸν κατὰ τῆς σπουδῆς τῶν ἀρχαίων καὶ τῆς εὐθύμου ἀντιλήψεως τῆς ζωῆς, ἣ ὅποια ἤρχισε νὰ διαδίδεται τότε διὰ τῶν χουμανιστικῶν σπουδῶν. Ἐπεξίτηι δὲ νὰ ἐπαναφέρῃ τὴν ἐκκλησίαν εἰς τὴν παλαιὰν ἀπλότητα καὶ αὐστηρότητα τοῦ βίου, ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὸν πόθον ἐρεύνης καὶ γνώσεως, ὁ ὁποῖος χαρακτηρίζει τοὺς χρόνους τῆς ἀναγεννήσεως. Ὡστε δικαίως ἔγραφεν ὁ Ἔρασμος, ὅτι ὅπου διαδίδεται ὁ λουθηρανισμὸς καταστρέφονται αἱ ἐπιστῆμαι.

Πλὴν τούτου ἐδημιούργησε νέαν διαίρεσιν ἐν τῇ ἤδη διηρημένῃ Γερμανίᾳ καὶ ἐξήγειρεν ἰσχυρὰ πάθη, τὰ ὅποια προεκάλεσαν αἱματηροὺς πολέμους. Διὰ τοῦτο ὁ Λουθηρὸς κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη τῆς ζωῆς του ἦτο δύσθυμος καὶ ἀπαισιόδοξος προβλέπων τὰς ἐπικειμένας καταστροφάς.

Ἡ διδασκαλία τοῦ Λουθήρου διεδόθη εἰς τὴν βόρειον καὶ μέσην Γερμανίαν, εἰς τὰς Σκανδιναυϊκὰς χώρας, εἰς δὲ τὴν Δανίαν καὶ Σουηδίαν οἱ βασιλεῖς ἐδέχθησαν αὐτὴν καὶ μετερρύθμισαν τὰ ἐκκλησιαστικὰ τῆς χώρας των.

Β'. Η ΜΕΤΑΡΡΥΘΜΙΣΙΣ ΕΝ ΕΛΒΕΤΙΑ. ΖΒΙΓΓΛΙΟΣ, ΑΝΑΒΑΗΤΙΣΤΑΙ

Σχεδὸν κατὰ τοὺς αὐτοὺς χρόνους ἐκήρυξε τὴν μεταρρύθμισιν ἐν Ζυρίχῃ τῆς Ἑλβετίας ἀφορμὴν λαβὼν τὰ συγχωροχάρτια ὁ ἐλβετὸς ἱερεὺς **Ζβίγγλιος** (*Zwingli*, 1484—1531). Ἡ Ζυρίχῃ ἦτο τότε ἐλευθέρη πόλις, τὸ δὲ συμβούλιον αὐτῆς ἐπέτρεπεν εἰς τὸν Ζβίγγλιον νὰ ἐφαρμόσῃ τὴν μεταρρύθμισιν καὶ τὴν διοίκησιν τῶν ἐκκλησιαστικῶν ἀνέλαβεν ἡ κοσμικὴ ἐξουσία.

Ἡ διδασκαλία τοῦ Ζβίγγλιου διέφερε τῆς τοῦ Λουθήρου μόνον κατὰ τὴν ἐρμηνείαν τῆς Μεταλήψεως, τὴν ὅποιαν ἐθεώρει ἀπλὴν ἀναμνηστικὴν τελετὴν, διεδόθη δὲ εἰς τὴν βόρειον καὶ δυτικὴν Ἑλβετίαν, ὡς καὶ εἰς τὴν νότιον Γερμανίαν, ἐνῶ ἡ ὀρεινὴ Ἑλβετία ἔμεινε πιστὴ εἰς τὴν καθολικὴν ἐκκλησίαν. Ὁ δὲ Ζβίγγλιος ἐφονεύθη κατὰ τινὰ ἐπίθεσιν τῶν ὀρεινῶν καθολικῶν κατὰ τῆς Ζυρίχης (1531), σχεδὸν δὲ πᾶσαι αἱ μετερρυθμισμέναι ἐκκλησίαι

τῆς Ἑλβετίας ἐδέχθησαν βραδύτερον τὸν λουθηρανισμόν.

Ἄλλοι μεταρρυθμισταὶ ἐζήτουν ῥιζικωτέραν μεταρρύθμισιν, θέλοντες νὰ ἐπαναφέρωσι τὴν ἐκκλησίαν εἰς τὴν ἀπλότητα τῶν ἀποστολικῶν χρόνων. Ἀπέριπτον πάντα στολισμόν, ἐνεδύοντο ἀπλούστατα, ἀπέφευγον τὸν κόσμον καὶ ἐδίδασκον τὴν κοινοκτημοσύνην τῶν πιστῶν, πρεσβεύοντες, ὅτι μόνον διὰ τοιούτου ἀπλοῦ καὶ αὐστηροῦ βίου δύναται νὰ σωθῇ ὁ χριστιανὸς καὶ ὄχι διὰ τῆς ἀπλῆς πίστεως. Ἐξετίμων τὴν ἐσωτερικὴν ἔμπνευσιν τοῦ ἀνθρώπου μᾶλλον ἢ τὸ γράμμα τῆς Ἁγίας Γραφῆς καὶ τέλος κατεδίκαζον τὴν βάπτισιν τῶν παιδῶν καὶ ἐδέχοντο τὴν βάπτισιν τῶν ἡλικιωμένων. Διὰ τοῦτο ὠνόμαζον ἑαυτοὺς **βαπτιστάς**, οἱ δὲ ἐχθροὶ τῶν ἀπεκάλεσαν αὐτοὺς **ἀναβαπτιστάς**. Κατὰ τῶν ὑπερβολικῶν τούτων τάσεων ἐξηγέρθησαν ὄχι μόνον οἱ καθολικοί, ἀλλὰ καὶ οἱ διαμαρτυρούμενοι, οἱ δὲ ἀναβαπτισταὶ κατεδιώχθησαν σκληρότατα πανταχοῦ καὶ πολλάκις κατὰ τρόπον βάρβαρον καιόμενοι καὶ ἀποκεφαλιζόμενοι, διετηρήθησαν δὲ μόνον ἐν Ὁλλανδίᾳ.

Γ' Ἡ ΜΕΤΑΡΡΥΘΜΙΣΙΣ ΕΝ ΓΑΛΛΙΑ. ΚΑΛΒΙΝΟΣ

Αἱ συνθήκαι ἐν Γαλλίᾳ ἦσαν διάφοροι τῆς Γερμανίας καὶ τῆς Ἑλβετίας, διότι ἡ Γαλλία εἶχε σχετικὴν ἐκκλησιαστικὴν ἀνεξαρτησίαν, ὃ δὲ λαὸς δὲν ἐπεθύμει θρησκευτικὸν νεωτερισμόν. Ἀφ' ἐτέρου οἱ βασιλεῖς εἶχον συγκεντρώσει πᾶσαν ἐξουσίαν εἰς τὰς χεῖράς των καὶ κατεδίωκον ἀπηνῶς πάντα θρησκευτικὸν νεωτερισμόν, ὃ ὅποιος ἠπέλει νὰ διασπᾷ τὴν ἐσωτερικὴν ἐνότητα. Ὁ βασιλεὺς Φραγκίσκος Α' κατεδίωκεν αὐστηρῶς τοὺς ὀπαδοὺς τοῦ Λουθήρου, ἡ Θεολογικὴ σχολὴ τῶν Παρισίων εἶχεν ἀποκηρύξει τὴν διδασκαλίαν του, πολλοὶ δὲ ὀπαδοὶ τῆς μεταρρυθμίσεως εἶχον καταδικασθῆ εἰς τὸν διὰ πυρᾶς θάνατον.

Ὅχι ἦττον ἡ μεταρρύθμισις εὔρε θερμοὺς ὀπαδοὺς εἰς πολλὰ μέρη τῆς Γαλλίας καὶ ἰδίως εἰς τὰς πόλεις μεταξὺ τῶν ἀνεπτυγμένων, πολλοὶ δὲ σοφοὶ ἤρχισαν νὰ αἰσθάνωνται τὴν ἀνάγκην τῆς μεταρρυθμίσεως τῆς ἐκκλησίας. Ἀρχηγὸς τῶν γάλλων μεταρρυθμιστῶν ἀνεδείχθη ὁ **Ἰωάννης Καλβῖνος** (*Jean Calvin, 1509-1564*), ὃ ὅποιος κατήγετο ἐκ τῆς βορείου Γαλλίας καὶ εἶχε λάβει μεγάλην χουμανιστικὴν μόρφωσιν, νέος δὲ ὢν εἶχεν ὑποστῆ τὴν ἐπίδρασιν τοῦ

Λουθήρου. Ἄλλὰ κινδυνεύσας ἐν Γαλλίᾳ ἠναγκάσθη νὰ καταφύγῃ εἰς τὴν Γενεύην τῆς Ἑλβετίας, ἔνθα εὔρε πρόσφορον ἔδαφος, ὅπως ἀναπτύξῃ τὴν διδασκαλίαν του, ἐκεῖ δὲ συνέγραψε τὸ κύριον ἔργον του *Christianae religionis institutio* (1536), διὰ τοῦ ὁποίου ἤθελε νὰ διαφωτίσῃ τὸν βασιλέα Φραγκίσκον ζητοῦντα νὰ ἐξολοθρεύσῃ διὰ πυρᾶς καὶ σιδήρου τοὺς μεταρρυθμιστάς.

Ὁ Καλθίνος ἐδίδασκε τὸν **προορισμὸν** τοῦ ἀνθρώπου, ὅτι δηλαδὴ ὁ ἄνθρωπος πρὸ τῆς γεννήσεως εἶναι προωρισμένος ὑπὸ τοῦ Θεοῦ νὰ σωθῇ ἢ νὰ καταδικασθῇ, καὶ ἐπομένως δὲν σφίζεται διὰ τῶν ἔργων, ἀλλὰ διὰ τῆς χάριτος τοῦ Θεοῦ.

Ἐν Γενεύῃ ὁ Καλθίνος διωργάνωσε τὴν ἐκκλησίαν, τὸ κράτος καὶ τὸν δημόσιον καὶ ἰδιωτικὸν βίον τῶν πολιτῶν. Εἰσήγαγεν αὐστηρότατον ἐκκλησιαστικὸν βίον, μέχρι τοῦ σημείου νὰ ἀπαγορεύσῃ τὸν χορόν, τὰ παιγνίδια, τὰς διασκεδάσεις, ἐκάνονισε τὴν ἐνδυμασίαν καὶ τὴν τροφήν, ἔκλεισε τὰ θέατρα καὶ τὰ καπηλεῖα, τοὺς δὲ ἀπειθοῦντας ὑπεχρέωσε νὰ ἐγκαταλείψωσι τὴν πόλιν. Ἐδείχθη δὲ μισαλλόδοξος καὶ σκληρὸς πρὸς τοὺς ἀντιφρονοῦντας. Οὕτω κατεδίκασεν εἰς τὸν διὰ πυρᾶς θάνατον τὸν ἱατρὸν Μ. Σερβέ (*Serret*) γράψαντα κατὰ τοῦ δόγματος τῆς Ἁγίας Τριάδος.

Ἡ μεταρρυθμίσις τοῦ Καλθίνου διεδόθη εἰς τὰς νεολατινικὰς ῥωμαϊκὰς χώρας, ἰδίως εἰς τὴν Γαλλίαν, ἔνθα οἱ ὄπαδοί αὐτοῦ ὠνομάσθησαν **Ὀύγενότοι**, ὡσαύτως δὲ καὶ εἰς τὰς Κάτω Χώρας, εἰς τὴν Σκωτίαν καὶ Ἀγγλίαν.

Δ' Η ΜΕΤΑΡΡΥΘΜΙΣΙΣ ΕΝ ΑΓΓΛΙΑ ΚΑΙ ΣΚΩΤΙΑ

Τοῦναντίον ἐν Ἀγγλίᾳ τὰ πνεύματα ἦσαν ἀπὸ πολλοῦ ἑτοιμα πρὸς θρησκευτικὴν μεταβολήν, διότι οἱ Ἀγγλοσάξονες εἶχον ἀνεκαθεν ζωηρὸν θρησκευτικὸν συναίσθημα, ἦσαν ἀνεπτυγμένοι διανοητικῶς καὶ εἶχον συναίσθησιν τῆς ἀτομικῆς ἐλευθερίας. Ἀφ' ἐτέρου ὁ βασιλεὺς ἦτο πανίσχυρος καὶ εἰς τὰ ἐκκλησιαστικὰ πράγματα, διορίζων αὐτὸς τοὺς ἐπισκόπους.

Ὁ λουθηρανισμὸς καὶ ὁ καλθινισμὸς ἀπὸ πολλοῦ εἶχον διαδοθῆναι εἰς τὴν Ἀγγλίαν καὶ Σκωτίαν, ἀλλ' ὁ βασιλεὺς **Ἑρρίκος Η'** εἶχε κηρυχθῆ κατὰ τῆς μεταρρυθμίσεως συγγραφᾶς μάλιστα πραγματεῖαν ἀναιροῦσαν τὰς θέσεις τοῦ Λουθήρου, διὸ ὁ πάπας ἀπένει-

μεν εἰς αὐτὸν τὴν προσωνομίαν τοῦ προμάχου τῆς πίστεως (*defensor fidei*). Ἄλλὰ δὲν ἐβράδυνε νὰ ἔλθῃ εἰς ῥῆξιν πρὸς τὸν πάπαν ἕνεκα προσωπικῆς ὑποθέσεως. Ἦθελε δηλονότι νὰ διαζευχθῇ τὴν σύζυγον τοῦ Αἰκατερίνην τῆς Ἀραγωνίας, θεῖαν Καρόλου Ε', καὶ νὰ συζευχθῇ κυρίαν τινὰ ἐπὶ τῶν τιμῶν, τὴν Ἄνναν Βόλεϊν (*Boleyn*). Ἐπειδὴ δὲ ὁ πάπας παρείλκυε τὴν ὑπόθεσιν, ὁ Ἑρρίκος ἐκήρυξε τὴν ἐκκλησίαν τῆς Ἀγγλίας ἀνεξάρτητον ἀπὸ τοῦ Πάπα καὶ ἑαυτὸν ἀρχηγὸν τῆς ἀγγλικῆς ἐκκλησίας (1534).

Οἱ κληρικοὶ ὑπεχρεώθησαν ν' ἀναγνωρίσωσι τὸν βασιλέα ὡς τὸν ἀνώτατον ἀρχηγὸν τῆς ἐκκλησίας, τὰ μοναστήρια κατηργήθησαν, πᾶσα δ' ἀντίστασις κατεπνίγη βιαίως.

Ἡ ἀγγλικὴ μεταρρύθμισις διήλθε σειρὰν περιπετειῶν. Ἐπὶ τοῦ υἱοῦ τοῦ Ἑρρίκου Ἐδουάρδου Ζ' ὁ ἀρχιεπίσκοπος Κανταβριγίας Θωμᾶς **Κρέμρ** (*Cranmer*) ἐκανόνισε τὰ τῆς ἀγγλικῆς ἐκκλησίας κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ Καλδίνου, διατηρήσας ὅμως τὸ ἐπισκοπικὸν ἀξίωμα καὶ πολλοὺς τύπους τῆς καθολικῆς ἐκκλησίας.

Διὰ τῆς ἀδελφῆς τοῦ Ἐδουάρδου Μαρίας τῆς καθολικῆς, θυγατρὸς τῆς Αἰκατερίνης τῆς Ἀραγωνίας, ἣ ὁποία διεδέχθη τὸν ἐν ἡλικίᾳ 16 ἐτῶν ἀποθανόντα ἀδελφόν της, ἐπῆλθεν ἡ καθολικὴ ἀντιδρασίς, διότι ἡ Μαρία ἤθελε ν' ἀποκαταστήσῃ τὴν κυριαρχίαν τοῦ πάπα ἐν Ἀγγλίᾳ καὶ κατεδίκασε πολλοὺς, ἐν οἷς καὶ τὸν ἀρχιεπίσκοπον Κρέμρ, εἰς τὸν διὰ πυρᾶς θάνατον.

Ἄλλ' ἐπὶ τῆς διαδεχθείσης αὐτὴν περιφήμου **Ἑλισάβετ**, θυγατρὸς τῆς Ἄννης Βόλεϊν, ἐστερεώθη ἡ μεταρρύθμισις ἐν Ἀγγλίᾳ, ἐκανονίσθησαν δὲ ὀριστικῶς τὰ ἐκκλησιαστικά. Ὁ βασιλεὺς ἀνεγνωρίσθη ὡς ἀρχηγὸς τῆς ἐκκλησίας, ἀλλ' οἱ ἐπίσκοποι διετηρήθησαν, εἰσῆχθη ἡ λειτουργία εἰς ἀγγλικὴν γλῶσσαν καὶ τὸ καλδινικὸν δόγμα. Ἀπ' ἐτέρου διετηρήθησαν πολλοὶ τύποι τῆς δυτικῆς ἐκκλησίας, ὁ σταυρὸς, τὸ ὄργανον, ἡ στολὴ τῶν ἱερέων κ.τ.λ. Οὕτως ἐδημιουργήθη ἡ **ἀγγλικὴ ἐπισκοπικὴ ἐκκλησία**.

Πολλοὶ ὅμως ἐν Ἀγγλίᾳ καὶ Σκωτίᾳ ἐζήτουν ριζικωτέραν μεταρρύθμισιν μὴ δεχόμενοι ἐπισκόπους καὶ θέλοντες κατὰ τὸ πρότυπον τῆς ἐν Γενεύῃ καλδινικῆς μεταρρυθμίσεως νὰ διοικῆται ἡ ἐκκλησία ὑπὸ τῶν γερόντων (*πρεσβυτέρων*). Τοῦτο ἦτο τὸ **πρεσβυτεριανὸν** σύστημα. Ἐκ τούτων ἀπεσχίσθησαν δύο τάξεις αὐστη-

ροτέρων ἔτι μεταρρυθμιστῶν, οἱ *πουριτανοὶ* καὶ οἱ *ανεξάρητοι*, οἱ ὁποῖοι ἀπέρριπτον σχεδὸν πᾶσαν τελετουργίαν καὶ ἐδέχοντο τὴν ἰσότητα τῶν πιστῶν.

Η ΑΝΤΙΜΕΤΑΡΡΥΘΜΙΣΙΣ

Αἱ ἐπιθέσεις κατὰ τῆς παπικῆς ἐκκλησίας προεκάλεσαν ἀντίδρασιν καὶ μετ' ὀλίγον ἠγέρθη αὕτη πλήρης ζωτικότητος, ὅπως καταπολεμήσῃ τὴν αἵρεσιν, ὡς ἀπεκάλουν οἱ καθολικοὶ τὴν μεταρρυθμίσειν. Τὴν κίνησιν ταύτην ὀνομάζουσιν **ἀντιμεταρρυθμίσειν ἢ καθολικὴν μεταρρυθμίσειν**. Τὸ ἔργον τῆς ἀντιμεταρρυθμίσεως ὑπεδοθήθησεν ἡ μεταξὺ τῶν διαμαρτυρομένων διαίρεσις, διότι λουθηρανοὶ καὶ καλβινικοὶ διεκπληκτικίζοντο ζωηρότατα. Ἀφ' ἐτέρου ἐνισχύθη ἐσωτερικῶς ἡ καθολικὴ ἐκκλησία διὰ τῶν ἀποφάσεων τῆς ἐν **Τριδέντῳ συνόδου**, εὗρεν ὄπλον τὴν **Ἱεράν Ἐξέτασιν** καὶ ἰσχυρὸν στήριγμα τὸ **Τάγμα τῶν Ἰησουϊτῶν**, τὸ ὁποῖον ἰδρύθη κατὰ τοὺς χρόνους τούτους.

Ἡ ἐν Τριδέντῳ σύνοδος. — Ἡ ἐν Τριδέντῳ σύνοδος συνήλθε κατὰ τρεῖς περιόδους ἀπὸ τοῦ 1545—1563 καὶ διετύπωσε τὸ καθολικὸν δόγμα ὡς ἐνιαῖον σύστημα, ἐξήγηε σκοπίμως τὰς ἀντιθέσεις πρὸς τοὺς διαμαρτυρομένους, ἐκήρυξε τὸν πάπαν ἀνώτερον τῶν συνόδων καὶ ἀπεφάσισε τὴν καταδίωξιν τῶν αἰρετικῶν. Πρὸς τούτοις ἐλήφθησαν ἀποφάσεις πρὸς καταστολὴν καταχρήσεων δευτερευούσης σημασίας καὶ πρὸς ἐξύψωσιν τοῦ κλήρου. Ἡ πλειονότης τῶν συνελθόντων δὲν ἐπεδίωξε νὰ ἐπαναφέρῃ τοὺς ἀποσχισθέντας ἐκ τῆς καθολικῆς ἐκκλησίας, ἀλλὰ νὰ συκρατήσῃ ἀσφαλέστερον τοὺς ἀπομείναντας. Οὕτω δὲ ἡ καθολικὴ ἐκκλησία ἀπολέσασα τοὺς Γερμανοὺς καὶ τοὺς Ἀγγλοσάξονας ἀπέδαινε κυρίως νεολατινικὴ ἐκκλησία.

2. Τὸ τάγμα τῶν Ἰησουϊτῶν. — (*Societas Jesu*). Ὁ ἰδρυτὴς τοῦ τάγματος τῶν Ἰησουϊτῶν Ἰγνάτιος **Λοῦόλα (Loyola)**, ἦτο Ἴσπανὸς Βάσκος, κατήγετο ἐξ εὐγενοῦς οἰκογενείας καὶ εἶχε διέλθει εὐθυμον νεότητα ἐν τῇ αὐτῇ Φερδινάνδου τοῦ Καθολικοῦ. Ὑπηρετήσας δὲ ὡς ἀξιωματικὸς ἐπληγώθη βαρέως εἰς τὴν

κνήμην καὶ θεραπευθεὶς κακῶς ἔμεινε χωλὸς καθ' ὅλον τὸν βίον. Νέος ὢν εἶχεν ἀναγνώσει μετὰ πάθους ἱπποτικά μυθιστορήματα, κατὰ δὲ τὴν μακρὰν νοσηλείαν του ἀνέγνωσε βίους ἁγίων, συνεκινήθη ἐκ τούτων καὶ ἀπεφάσισε νὰ μιμηθῆ αὐτούς, ποθήσας νὰ ἀναστήσῃ τὸν χριστιανικὸν ἱπποτισμὸν. Μετὰ δὲ τὴν ἐπιστροφήν του ἐκ τῶν Ἁγίων Τόπων κατέγινεν εἰς σοβαρὰς σπουδὰς ἐν Ἰσπανίᾳ καὶ Παρισίοις καὶ μετὰ ἐξ ὁμοφρόνων ἀπεφάσισε τὴν ἵδρυσιν τῆς *Ἐταιρείας τοῦ Χριστοῦ*, ἡ ὁποία παρὰ τὴν ζωηρὰν ἀντίδρασιν τῶν καρδιναλίων ἔλαβε τὴν παπικὴν ἐπικύρωσιν τὸ 1540. Πρῶτος δὲ ἀρχηγὸς διωρίσθη ὁ Λουόλα καὶ συνέταξε τοὺς κανόνας τοῦ Τάγματος.

Τὸ Τάγμα τῶν Ἰησοῦιτῶν ὀργανώθη στρατιωτικῶς, διότι ὁ Λουόλα περιβληθεὶς τὸ μοναχικὸν ἔνδυμα δὲν ἔπαυσε νὰ εἶναι στρατιώτης, *στρατιώτης τοῦ Χριστοῦ καὶ τῆς Παρθένου*, ὡς ἔλεγε. Διὰ τοῦτο πλὴν τῶν δύο μοναχικῶν ἀρετῶν, τῆς πενίας καὶ τῆς παρθενίας, ὑψίστη ὑποχρέωσις τοῦ Ἰησοῦιτου εἶναι ἡ ὑπακοή, ὑπακοή πρὸς τοὺς ἀνωτέρους, πρὸς τὸν ἀρχηγὸν τοῦ Τάγματος καὶ ἰδίως πρὸς τὸν Πάπαν. Ὁ ὑποτακτικὸς πρέπει νὰ θεωρῆ τὸν προϊστάμενόν του ὡς τὸν Χριστὸν καὶ νὰ ὑποτάσῃ εἰς αὐτὸν τὴν πρᾶξιν, τὴν βούλησιν καὶ πρὸ πάντων τὴν δοξασίαν.

Σκοπὸς τοῦ τάγματος ἦτο ἡ διάδοσις τῆς καθολικῆς πίστεως εἰς τοὺς ἀπίστους, ἰδίως δὲ ἡ καταπολέμησις τῆς μεταρρυθμίσεως ἐν Εὐρώπῃ. Ἐπειδὴ δὲ οἱ Ἰησοῦιται ἀντελήφθησαν ἐγκαίρως ὅποιογ ὄπλον ἦτο ἡ ἐκπαίδευσις τῶν παιδῶν, ἐδημιούργησαν σχολὰς διὰ τοὺς λαϊκοὺς καὶ μετ' ὀλίγον ἔλαβον εἰς χεῖρας πᾶσαν σχεδὸν τὴν μέσην καὶ ἀνωτέραν ἐκπαίδευσιν ἐν Εὐρώπῃ.

Ἄλλ' ἔπειδὴ συνήθιζον νὰ ἐπιδιώκωσι τὸ σκοπούμενον ἐσκεμμένως, μετὰ μελιχιότητος καὶ ἐπιμονῆς, ἐκίνησαν τὴν δυσπιστίαν πολλῶν καὶ ἐδυσφημῆθησαν, ἀπεδόθη δ' εἰς αὐτοὺς ἐλαστικότης συνειδήσεως, ὅτι δηλαδὴ διὰ παντὸς μέσου ἐπεδίωκον τὴν ἐπιτυχίαν τοῦ σκοποῦ (ὁ σκοπὸς ἀγιάζει τὰ μέσα). Τὸ τάγμα τῶν Ἰησοῦιτῶν ἔσχε καταπληκτικὴν ἀνάπτυξιν ἐξαπλωθὲν εἰς μέγιστον μέρος τῆς Εὐρώπης.

25. **Ἱερὰ ἐξέτασις.** — (*Inquisitio*). Ἡ Ἱερὰ Ἐξέτασις ἦτο ἀνώτατον θρησκευτικὸν δικαστήριον, τὸ ὅποιον ἀπετέλουν ἐξ

καρδινάλιοι και είχε δικαίωμα ζωής και θανάτου ἐπὶ θρησκευτικῶν ζητημάτων. Κατηρίσθη δὲ κατὰ τὸ πρότυπον τοῦ ἐν Ἰσπανίᾳ λειτουργοῦντος ἀνωτάτου δικαστηρίου, τὸ ὁποῖον οἱ βασιλεῖς τῆς Ἰσπανίας εἶχον χρησιμοποίησει ἀρχικῶς μὲν πρὸς καταπολέμησιν τῶν ἀνυποτάκτων φεουδαρχῶν, βραδύτερον δὲ πρὸς καταδίωξιν τῶν Ἑβραίων, Μωαμεθανῶν και τέλος τῶν αἰρετικῶν. Ἡ Ἱερὰ Ἐξέτασις προέβαιεν εἰς τὸ ἔργον μετὰ μεγίστης αὐστηρότητος και ἐπὶ ἀπλῆ ὑπονοίᾳ, μὴ λαμβάνουσα ὑπ' ὄψιν πρίγκιπας και ἀρχιερεῖς. Πρωτίστως δ' ἀπηγόρευσε τὴν ἐκτύπωσιν παντὸς βιβλίου ἀνευ προηγουμένης ἐγκρίσεως, οὗτω δὲ ἐδημιουργήθησαν οἱ λεγόμενοι πίνακες τῶν ἀπηγορευμένων βιβλίων (*Indices librorum prohibitorum*).

4. Ἀνακαίνισις τῆς Δυτικῆς ἐκκλησίας. — Ἀλλὰ πλὴν τῶν ἐξωτερικῶν τούτων ἀμυντικῶν μέτρων, ὡς ἦσαν ἢ ἐν Τριδέντῳ σύνοδος, τὸ Τάγμα τῶν Ἰησουϊτῶν και ἡ Ἱερὰ Ἐξέτασις, ἀνεξωογονήθη ἐσωτερικῶς ἡ Δυτικὴ Ἐκκλησία, ἀφυπνισθέντος τοῦ γνησίου θρησκευτικοῦ συναισθήματος. Τοῦτο δ' ἐξεδηλώθη ζωηρῶς ἐν τῇ τέχνῃ και τῇ λογοτεχνίᾳ, ὡς φαίνεται ἐκ τῶν προϋόντων τῆς γλυπτικῆς και τῆς ζωγραφικῆς τῶν χρόνων τούτων, τῆς ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς και τῆς ποιήσεως, τῆς ὁποίας τὸ κορύφωμα εἶναι ἡ Ἐλευθέρωσις τῆς Ἱερουσαλήμ τοῦ Τορκοάτου Τάσσου.

Οὕτω ἡ μεταρρύθμισις και ἡ ἀντιμεταρρύθμισις προεκάλεσαν σημαντικὴν κίνησιν ἰδεῶν, ἀλλὰ δυστυχῶς διήρσαν τὴν Εὐρώπην εἰς δύο ἀντιμέτωπα στρατόπεδα, ἔτοιμα πρὸς ἀλληλοσπαραγμὸν. Οἱ ὀπαδοὶ ἐκατέρου τῶν δογμάτων ἐθεώρουν ἑαυτοὺς περισσότερον συνδεδεμένους μετὰ τῶν ὁμοδόξων ἄλλων ἐθνῶν, ἢ μετὰ τῶν ὁμο-
εθνῶν των.

ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΑ ΑΝΑΓΕΝΝΗΣΕΩΝ

Ἡ πρώτη και κυριώτερα ἀναγέννησις ἦτο, ὡς εἶδομεν, ἡ οἰκονομική, διὰ τῆς ὁποίας ἡ τρίτη τάξις ἐπλούτησε και ἐπεθύμησεν ἀνωτέραν μόρφωσιν. Ἄμεσον δ' ἐπακολούθημα τούτου ἦτο πρῶτον μὲν ἡ ἐνίσχυσις τῆς δυνάμεως τῶν βασιλέων και ἡ δημιουργία τῶν ἐθνικῶν κρατῶν, δεύτερον δὲ ἡ ἀναγέννησις τῶν γραμμάτων και τῶν τεχνῶν. Ὡς δὲ ἡ νέα ἀντίληψις τῆς τέχνης και τῆς ἐπιστήμης

ἤλθεν εἰς ἀντίθεσιν πρὸς τὰς παρὰδόσεις τῶν μέσων χρόνων, οὕτω καὶ τὰ νέα ἔθνη καὶ κράτη συνεχρούσθησαν πρὸς τὸ ἀπὸ τῶν μέσων χρόνων προερχόμενον καθολικὸν κράτος τῆς Γερμανικῆς Αὐτοκρατορίας. Συγχρόνως δὲ ἡ θρησκευτικὴ ἀναγέννησις ἐδημιούργησε μεγάλας ἀντιθέσεις, αἱ ὁποῖαι κατέληξαν εἰς μακροὺς καὶ αἱματηροὺς πολέμους καὶ εἰς τὴν διάσπασιν τῆς θρησκευτικῆς ἐνότητος τῶν λαῶν τῆς Εὐρώπης. Προῆλθε δ' ἡ διάσπασις αὕτη κυρίως ἐκ τῆς τάσεως τῶν λαῶν, ὅπως ἀποκτήσωσιν ἐθνικὴν αὐτοτέλειαν, καὶ οὕτω ἀντὶ τῆς μιᾶς καθολικῆς ἐκκλησίας ἐδημιουργήθησαν πολλὰ ἔθνη καὶ ἐκκλησίαι, ὡς ἀντὶ ἑνὸς καθολικοῦ κράτους ἐδημιουργήθησαν πολλὰ ἔθνη.

Ἐπειδὴ δὲ τὰ γεγονότα ταῦτα προσδίδουσι τὸν ἰδιάζοντα χαρακτήρα εἰς τὴν πρώτην περίοδον τῆς ἱστορίας τῶν νέων χρόνων, θὰ ἐξετάσωμεν εἰς τὰ ἐπόμενα δύο κεφάλαια πρῶτον μὲν τὴν Γερμανικὴν αὐτοκρατορίαν καὶ τὴν ἀνάπτυξιν τῶν ἐθνικῶν κρατῶν ὡς καὶ τὸν ἀνταγωνισμόν αὐτῶν καὶ δεῦτερον τοὺς θρησκευτικοὺς πολέμους.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Β΄.

ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΚΑΤΑΣΤΑΣΙΣ ΤΗΣ ΕΥΡΩΠΗΣ ΚΑΤΑ ΤΑΣ ΑΡΧΑΣ ΤΩΝ ΝΕΩΝ ΧΡΟΝΩΝ

Η ΓΕΡΜΑΝΙΚΗ ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΙΑ

ΚΑΙ Η ΑΝΑΠΤΥΞΙΣ ΤΩΝ ΕΘΝΙΚΩΝ ΚΡΑΤΩΝ

Κατὰ τοὺς μέσους χρόνους προσεπάθησαν πολλάκις νὰ ἀναστήσωσι τὴν ῥωμαϊκὴν αὐτοκρατορίαν. Πολλοὶ ἡγεμόνες δηλαδὴ ἐπεχείρησαν νὰ ἰδρῦσωσι **καθολικὸν κράτος** κατὰ τὸ πρότυπον τῆς ῥωμαϊκῆς αὐτοκρατορίας ὑποτάσσοντες ὑπὸ τὴν ἐξουσίαν των διαφόρους λαοὺς καὶ χώρας. Πρῶτος κατῴρθωσε τοῦτο ὁ βασιλεὺς τῶν Φράγκων Κάρολος ὁ Μέγας (742-814 μ. χ.), βραδύτερον δὲ μεγάλην ἰσχὺν ἀπέκτησαν οἱ αὐτοκράτορες τῆς Γερμανίας. Κατὰ τὰς ἀρχὰς τῶν νεωτέρων χρόνων οἱ ἐκ τοῦ οἴκου τῶν Ἀψβούργων αὐτοκράτορες τῆς Γερμανίας ἐξουσίαζον ἐκτεταμέναις χώρας καὶ εἶχον μεγίστην ἰσχύν.

Ἄλλ' ἤδη ἤρchiσε νὰ ἀφυπνίζεταί ἡ **ἐθνικὴ συνείδησις** τῶν λαῶν, ἐδημιουργήθησαν δὲ ἰσχυρὰ **ἐθνικὰ κράτη**, ὡς τῆς Γαλλίας, Ἰσπανίας, Ἀγγλίας κ.τ.λ. Ἰδίως δὲ μεγάλην δύναμιν ἀπέκτησαν οἱ βασιλεῖς τῆς Γαλλίας, ὅτε δὲ ἤλθον εἰς σύγκρουσιν πρὸς τοὺς αὐτοκράτορας τῆς Γερμανίας, τὸ μικρὸν σχετικῶς γαλλικὸν κράτος ἐφάνη στερεώτερον.

Α' Η ΓΕΡΜΑΝΙΚΗ ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΙΑ

1. Ἀρχὴ τῆς γερμανικῆς αὐτοκρατορίας.— Ἡ Γερμανία κατὰ τοὺς μέσους χρόνους ἦτο διηρημένη εἰς πολλὰ κράτη, τῶν ὁποίων οἱ ἡγεμόνες ἔφερον διαφόρους τίτλους, ὀνομαζόμενοι βασιλεῖς, δούκες, κόμητες, κτλ. Κατὰ τὸν Ι' αἰῶνα, ὅτε ἤρchiσαν αἱ ἐπιδρομαὶ τῶν Οὐγγρων, οἱ ἡγεμόνες τῆς Γερμανίας ἠσθάνθησαν τὴν ἀνάγκην νὰ συνενωθῶσιν ὑπὸ κοινὸν ἄρχοντα, ὁ ὅποιος νὰ

διευθύνῃ τὰς πολεμικὰς ἐπιχειρήσεις. Ἐξέλεξαν λοιπὸν τὸν ἰσχυρότατον ἡγεμόνα τῶν χρόνων ἐκείνων, τὸν *Ἐρρίκον τῆς Σαξονίας*, ὡς ἀνώτατον ἄρχοντα τῆς Γερμανίας. Ἐκτοτε τὰ γερμανικὰ κράτη ἀπετέλεσαν ὁμοσπονδίαν, ἣ ὁποία ὠνομάσθη *Ἁγία ῥωμαϊκὴ αὐτοκρατορία τοῦ γερμανικοῦ ἔθνους*. Οἱ σημαντικώτατοι τῶν Γερμανῶν ἡγεμόνων, ἑπτὰ τὸν ἀριθμὸν κατ' ἀρχάς, βραδύτερον δὲ ὀκτώ, ἐκλέκτορες καλούμενοι, ἐξέλεγον τὸν αὐτοκράτορα, ὁ ὁποῖος ἦτο εἷς ἐκ τῶν ἡγεμόνων τῆς Γερμανίας καὶ συνήθως ὁ ἰσχυρότατος. Ὁ αὐτοκράτωρ μετὰ τὴν ἐκλογὴν κατήρχετο εἰς τὴν Ἰταλίαν, ἵνα στεφθῇ ὑπὸ τοῦ Πάπα ἐν Ῥώμῃ, ἐξηκολούθει δὲ νὰ εἶναι ἡγεμὼν τῆς ἰδίας ἐπικρατείας καὶ συγχρόνως αὐτοκράτωρ. Ἡ ἰσχύς τοῦ αὐτοκράτορος ἐξηρτάτο ἐκ τῆς προσωπικῆς ἀξίας του καὶ πρὸ πάντων ἐκ τοῦ μεγέθους καὶ τῆς ἰσχύος τῆς ἰδίας ἐπικρατείας, καὶ διὰ τοῦτο ὑπῆρξαν αὐτοκράτορες ἰσχυροὶ καὶ ἐπιδητικοί, ὡς Ὁθων ὁ Μέγας καὶ ὁ Φρειδερίκος Βαρβαρόσσας, ἀλλ' ὑπῆρξαν καὶ ἄλλοι, τῶν ὁποίων ἡ ἐξουσία ἦτο ἀπλῆ σκιά.

2. Οἱ Ἀψβούργοι. — Ἀπὸ τοῦ τέλους τοῦ ΙΔ' αἰῶνος ἐπεκράτησεν ἡ συνήθεια νὰ ἐκλέγωνται αὐτοκράτορες τῆς Γερμανίας πρίγκιπες ἐκ τοῦ *Ἀψβουργικοῦ οἴκου (Habsburg)*. Ἦσαν δὲ οἱ Ἀψβούργοι ἡγεμόνες τῆς Αὐστρίας καὶ ἔφερον τὸν τίτλον τοῦ *ἀρχιδουκός*. Ὁ Ἀψβουργικὸς οἶκος ἀπέκτησε μεγίστην δύναμιν ἐν Εὐρώπῃ δι' ἐπιτυχῶν ἐπιγαμιῶν, διότι αἱ χῶραι ἐθεωροῦντο τότε κτῆμα τῶν ἡγεμόνων καὶ ἐκληρονομοῦντο ἢ ἐδίδοντο ὡς προίξ. Οὕτω οἱ Ἀψβούργοι ἀπέκτησαν τὰς Κάτω Χώρας (Βέλγιον καὶ Ὀλλανδίαν), τὴν Ἐλευθέραν Κομητείαν (*Franche Comté*), βραδύτερον δὲ τὰ βασίλεια τῆς Βοημίας καὶ Οὐγγαρίας.

Κατὰ ταῦτα τὸ κράτος τῶν Ἀψβούργων ἦτο μοναρχία ἀποτελουμένη ἐκ λαῶν διαφερόντων κατὰ τὴν γλῶσσαν καὶ τὴν καταγωγὴν, τοὺς ὁποίους δὲν εἶχε συνενώσει ἰδία προαίρεσις, ἀλλ' ὁ κοινὸς ἄρχων. Ἦτο ἄρα κράτος μεσαιωνικὸν μὴ στηριζόμενον ἐπὶ τῆς ἀρχῆς τῶν ἐθνοτήτων, ἣ ὁποία ἤρχισεν ἀπὸ τῶν χρόνων τούτων νὰ γίνεται ὁσημέραι ζωηρότερον συνειδητὴ ἐν Εὐρώπῃ καὶ ἐπήνεγκε σὺν τῷ χρόνῳ τὴν διάλυσιν τῆς ἀψβουργικῆς μοναρχίας.

Τὸ 1519 εἶχεν ἀποθάνει ὁ αὐτοκράτωρ Μαξιμιλιανὸς ὁ Α', ὑποψήφιοι δὲ διὰ τὸν αὐτοκρατορικὸν θρόνον ἦσαν ὁ βασιλεὺς τῆς

Ίσπανίας Κάρολος Α', και ὁ βασιλεὺς τῆς Γαλλίας Φραγκίσκος Α', ἀμφότεροι συγγενεῦντες πρὸς τὸν αὐστριακὸν οἶκον. Ἐξελέγη δὲ αὐτοκράτωρ ὁ Κάρολος, ὁ ὁποῖος ἦτο υἱὸς Ἰωάννας τῆς Τρελλῆς, θυγατρὸς τοῦ Φερδινάνδου και τῆς Ἰσαβέλλας τῆς Ἰσπανίας και ἑνὸς αὐστριακοῦ πρίγκιπος, ὀνομασθεὶς Κάρολος Ε'.

3. Κάρολος Ε' (1519-1558).—Ὁ Κάρολος Ε' ἦτο ἐκ τῶν ἀξιολογωτάτων ἡγεμόνων τῆς Εὐρώπης. Ἡ δύναμις του ἦτο μεγάλη, αἱ δὲ κτήσεις του ἀπερ-
ρανται, διότι ὡς βασιλεὺς μὲν τῆς Ἰσπανίας ἦτο κύριος τῆς Ἰσπανίας μετὰ τῶν ἀπεράντων κτήσεών της ἐν τῷ Νέῳ κόσμῳ, τῆς Νεαπόλεως και τῆς Σικελίας, ὡς και τῶν Κάτω Χωρῶν και τῆς Ἐλευθέρας Κομητείας, ὡς ἀρχιδουξὲ δὲ τῆς Αὐστρίας κατεῖχε τὰς κτήσεις τοῦ Ἀψβουργικοῦ οἴκου, και συγχρόνως ἦτο αὐτοκράτωρ τῆς Γερμανίας. Διὰ τοῦτο δικαίως ἔλεγον, ὅτι ὁ ἦμος δὲν δύει εἰς τὸ κράτος του.

Ὁ Κάρολος ἦτο σοβαρὸς και λίαν ἐργατικός, ἐν ταύτῳ δὲ περιεσκεμμένος και νηφάλιος πολιτικός, γνωρίζων νὰ περικαλύπτῃ τὰ σχέδιά του και νὰ ἀναμνήμῃ μεθ' ὑπομονῆς. Ἄλλ' εἶχε τὴν δίψαν τῶν Αὐστριακῶν πρὸς ἀπόκτησιν νέων κτήσεων και παρὰ τῆς μητρὸς του εἶχε κληρονομήσει δόσιν θρησκευτικοῦ φανατισμοῦ και μυστικοπαθείας.

Τὸ ὄνειρόν του ἦτο νὰ καταστήσῃ τὴν Ἰσπανίαν κοσμοκράτειραν, νὰ συντρίψῃ τὴν ἀντίστασιν τῶν ἡγεμόνων τῆς Γερμανίας και νὰ κατασπίνῃ τὴν θρησκευτικὴν μεταρρύθμισιν. Ἀλλὰ τὰ σχέδιά του ἀνησύχησαν τὰ γειτονικά κράτη και τοὺς γερμανοὺς ἡγεμόνας και ὡς ἐκ τούτου ἀφ' ἑνὸς μὲν περιήλθεν εἰς μικρὸν πόλεμον πρὸς

Κάρολος Ε'

Ἔργον τοῦ Τιτσιάνο.

τὸν βασιλέα τῆς Γαλλίας, ἀφ' ἐτέρου δὲ ἡ θρησκευτικὴ πολιτικὴ του προεκάλεσε σειρὰν ἐσωτερικῶν ταραχῶν ἐν Γερμανίᾳ.

Περίφημος εἶναι ἡ ἀντιζηλία τοῦ Καρόλου Ε' καὶ τοῦ βασιλέως τῆς Γαλλίας **Φραγκίσκου Α'**. Οἱ δύο ἡγεμόνες περιεπλάκησαν εἰς μακρὸν πόλεμον, τὸν ὁποῖον ἔμελλον νὰ συνεχίσωσιν οἱ διάδοχοί των. Οὕτω δὲ ἤρχισεν ἡ πάλη μεταξὺ τῶν βασιλέων τῆς Γαλλίας καὶ τοῦ Ἀψβουργικοῦ οἴκου, ἡ ὁποία ἔμελλε νὰ διαρκέσῃ πολλοὺς αἰῶνας καὶ νὰ συνταράξῃ τὴν Εὐρώπην.

Ἀφορμὴν εἰς τὴν σύγκρουσιν ἔδωκε τὸ Μεδιόλανον καὶ ἡ Ἐλευθέρα Κομητεία, τὰ ὁποῖα ἦσαν ἀρχῆθεν γερμανικὰ φέουδα καὶ εἶχον καταληφθῆ ὑπὸ τῶν Γάλλων. Ὁ Κάρολος ἤρχισε τὸν πόλεμον ἔχων σύμμαχον τὸν βασιλέα τῆς Ἀγγλίας Ἐρρίκον Η', καὶ ἡ μὲν προσπάθεια αὐτοῦ, ὅπως εἰσβάλῃ εἰς τὴν νότιον Γαλλίαν, ἀπέτυχεν, ἀλλ' ὁ ἵπποτικὸς στρατὸς τῶν Γάλλων συνετρίβη παρὰ τὴν Παυῖαν τῆς Ἄνω Ἰταλίας, ὁ δὲ Φραγκίσκος, πολεμῶν ἐπὶ κεφαλῆς τῶν Γάλλων ἵπποτῶν, συνελήφθη αἰχμάλωτος (1525). Ἄλλ' ἀφέθη ἐλεύθερος μετ' ὀλίγον ὀρκισθεὶς, ὅτι πραιτεῖται τῶν ἐδαφικῶν ἀξιώσεων ἐπὶ τῶν ἀνωτέρω χωρῶν.

Μεγίστην αἰσθησιν ἐπροξένησεν ἐν Εὐρώπῃ ἡ συμμαχία τοῦ Φραγκίσκου Α' μετὰ τοῦ Σουλτάνου τῆς Κωνσταντινουπόλεως **Σουλεῦμάν τοῦ Μεγαλοπρεποῦς**. Ὁ βασιλεὺς τῆς Γαλλίας εὐρισκόμενος ἐν τῇ αἰχμαλωσίᾳ ἐπεκαλέσθη δι' ἐπιστολῆς τὴν συνδρομὴν τοῦ Σουλτάνου, ὁ δὲ Σουλεῦμάν, ὁ ὁποῖος εἶχε κυριεύσει τὴν Οὐγγαρίαν, ἀνέλαβε δύο ἐκστρατείας κατὰ τῆς Βιέννης μετὰ μεγάλων προετοιμασιῶν, ἐνῶ ὁ ὑπὸ τὸν Χαϊρεντίν Βαρβαρόσσα πειρατικὸς στόλος τῆς Ἀφρικῆς ἐλυμαίνετο τὴν Μεσόγειον καὶ ἠπειλεῖ τὰ παράλια τῆς Ἰταλίας. Ἡ χριστιανικὴ Εὐρώπῃ ἐφάνη τότε, ὅτι ἠπειλεῖτο σοβαρῶς ὑπὸ τοῦ τουρκικοῦ κινδύνου, ἀλλὰ πρὸ τῆς ἀποφασιστικότητος τῆς ἡνωμένης Γερμανίας ὁ Σουλεῦμάν ἠναγκάσθη νὰ ὑποχωρήσῃ, ὡς θὰ ἴδωμεν κατωτέρω.

Ἀπαλλαγεὶς τῆς ἀπειλῆς τοῦ σουλτάνου ὁ Κάρολος προσέβαλε τὴν Τύνιδα, τὴν ἐστίαν τῶν ἀλγερινῶν πειρατῶν καὶ βάσιν τῶν ἐπιχειρήσεων τοῦ Χαϊρεντίν Βαρβαρόσσα. Ὁ δὲ πόλεμος κατὰ τῶν ἀπίστων καὶ ἐπικινδύνων πειρατῶν ἔλαβε χαρακτῆρα σταυροφορίας, εἰς τὴν ὁποίαν ἔλθοι μέρως κυρίως μὲν Ἴσπανοί, ἀλλὰ καὶ Ἴταλοί

καὶ Γερμανοὶ (Ἰούνιος 1535). Πρὸ τῆς Ἰνιδος συνετρίβη ἡ ὑπερέταρα δύναμις τοῦ Χαΐρεντίν, οἱ δὲ πολυάριθμοι χριστιανοὶ αἰχμάλωτοι, οἱ ὅποιοι ἐκρατοῦντο ἐντὸς τῆς πόλεως, ἐπανεστάτησαν καὶ ἐπιτεθέντες ἐκ τῶν ὀπισθεν κατὰ τῶν Μωαμεθανῶν ἐβοήθησαν τὸν Κάρολον νὰ καταλάβῃ τὸ φρούριον.

Ἄλλ' ὁ Κάρολος οὐδὲν τῶν μεγάλων σχεδίων τοῦ κατώρθωσε νὰ πραγματοποιήσῃ καὶ καταληφθεὶς ὑπὸ μελαγχολίας ἀπεσύρθη ἐκ τῆς ἀρχῆς καὶ διεμοίρασε τὸ κράτος τοῦ μεταξὺ τοῦ ἀδελφοῦ τοῦ Φερδινάνδου καὶ τοῦ υἱοῦ τοῦ Φιλίππου, ἐκ τῶν ὁποίων ὁ μὲν πρῶτος ἔλαβε τὸ ἀρχιδουκάτον τῆς Αὐστρίας καὶ τὸν τίτλον τοῦ αὐτοκράτορος, ὁ δὲ δεύτερος ἔγινε βασιλεὺς τῆς Ἰσπανίας (1556). Ὁ Κάρολος Ε' ἀπέθανε τὸ 1558.

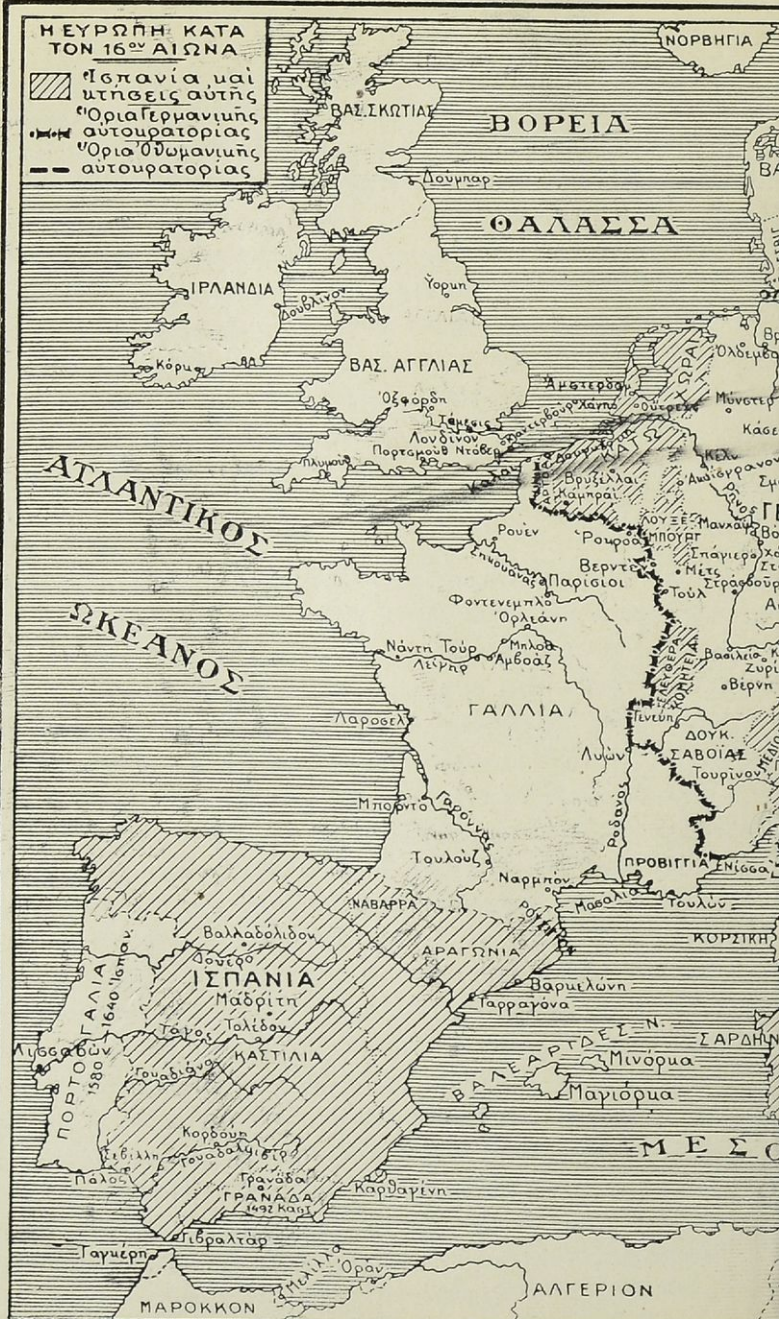
Β'. ΤΑ ΕΘΝΙΚΑ ΚΡΑΤΗ

1. Γαλλία. — Ἡ Γαλλία εἶχε τὸ πλεονέκτημα νὰ κατοικῆται ὑπὸ πληθυσμοῦ ὁμοιογενοῦς, ὁ δὲ βασιλικὸς οἶκος αὐτῆς δὲν ὑπέστη διακοπήν, ἀλλ' ἔδωκε σειρὰν ἐπιβλητικῶν βασιλέων, οὕτως ὥστε ἐν Γαλλίᾳ δὲν ἐπῆλθε χαλάρωσις τῆς κεντρικῆς ἐξουσίας, ὡς συνέβη τοῦτο ἐν Γερμανίᾳ καὶ Ἰταλίᾳ. Τοῦναντίον ἡ χώρα συνεσφίγγετο διαρκῶς ἰσχυρότερον περὶ τὸν βασιλικὸν οἶκον.

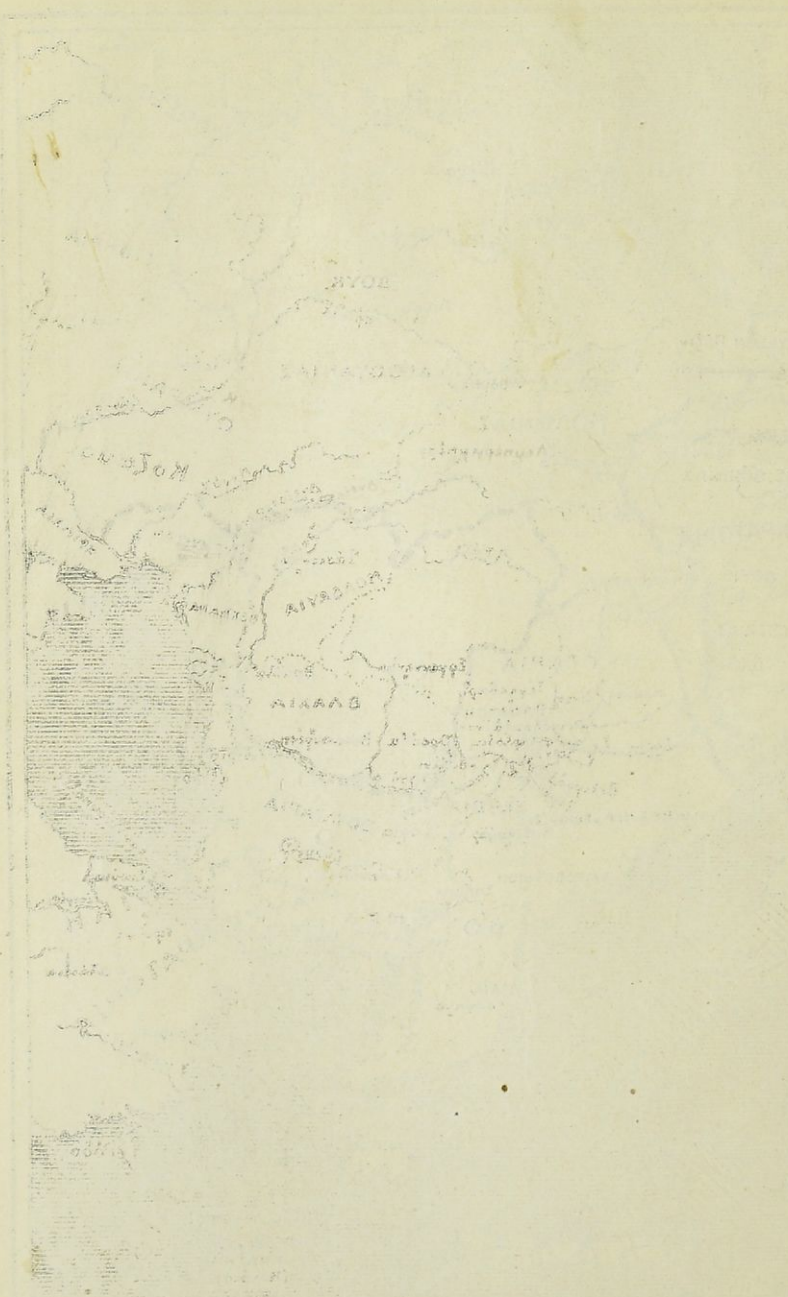
Κατὰ τὸ τέλος τῶν μέσων χρόνων καὶ μετὰ τὸ πέρας τοῦ ἑκατονταετοῦς πολέμου ἐξαιρετικὰ γεγονότα ἐνίσχυσαν τὴν βασιλικὴν ἐξουσίαν. Ὁ Κάρολος Ζ' (1422—1461) στηριζόμενος εἰς τὰ καλῶς ὀργανωμένα οἰκονομικὰ τοῦ κράτους, ἐδημιούργησε πρῶτος μεταξὺ τῶν εὐρωπαϊῶν ἡγεμόνων μόνιμον στρατόν, ἀφ' ἑτέρου δὲ διὰ συμβάσεως ἀπήλλαξε τὴν γαλλικὴν ἐξουσίαν τῆς ἐπεμβάσεως τοῦ Πάπα. Τὴν προσπάθειαν αὐτοῦ ἐξηκολούθησεν ὁ υἱὸς αὐτοῦ Λουδοβίκος ΙΑ' (1461—1483). Ὑπουργὸς καὶ σκληρὸς ὡς ὁ πατήρ του, ἐπολέμησε κατὰ τῶν ἰσχυρῶν τιμαριούχων τῆς χώρας, ἐξωλόθρευσε πολλοὺς ἐξ αὐτῶν καὶ συνήνωσε τὰς κτήσεις τῶν μετὰ τῶν κτήσεων τοῦ στέμματος. Συγχρόνως δ' ἐβοήθησε τὴν ἀνάπτυξιν τῶν πόλεων, τοῦ ἐμπορίου, τῆς βιομηχανίας καὶ ἐδιπλασίασε τὰ εἰσοδήματα τοῦ κράτους δι' ἐπιμελοῦς διαχειρίσεως τῶν οἰκονομικῶν. Οὕτω ἡ Γαλλία παρουσιάζετο κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ 15' αἰῶνος ὡς τὸ καλύτερον ὀργανωμένον κράτος καὶ οἱ βασιλεῖς αὐτῆς ἦσαν εἰς θέσιν,

Η ΕΥΡΩΠΗ ΚΑΤΑ ΤΟΝ 16^Ο ΑΙΩΝΑ

- Ισπανία και υπήκεις αυτής
- Όρια Γερμανικής αυτοκρατορίας
- Όρια Οθωμανικής αυτοκρατορίας

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Στοιχειώδους Πολιτικής

ἀφοῦ συνήνωσαν πᾶσαν τὴν χώραν ὑπὸ τὴν ἐξουσίαν των, νὰ στραφῶσι πρὸς ἐξωτερικὰς κατακτήσεις.

2. Ἰσπανία. Ἱστορικὴ ἀνασκόπησις.—Ἡ Ἰσπανία κατφεκίτο ὑπὸ Ἰθέρων, οἱ ὅποιοι εἶχον ἐκρωμαίσθη κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς ῥωμαϊκῆς κυριαρχίας. Κατὰ δὲ τὴν μεγάλην μετανάστευσιν τῶν λαῶν ἡ χώρα κατελήφθη ὑπὸ τῶν Βησιγόθων, οἱ ὅποιοι ἀφωμοιώθησαν πρὸς τοὺς παλαιοὺς κατοίκους. Τὸν Η' αἰῶνα μ. χ. ἦλθον οἱ Ἀραβες, οἱ ὅποιοι, ἀφοῦ ἐνίκησαν τοὺς Βησιγόθους, κατέλαβον τὰ εὐφορώτατα μέρη τῆς χώρας, τὰς πεδιάδας τῆς Ἀνδαλουσίας καὶ τὰς εὐφόρους παραλίας τῆς μεσογείου καὶ τοῦ Ἀτλαντικοῦ Ὠκεανοῦ.

Ὁ καλὶφης τῆς Ἰσπανίας εἶχε πρωτεύουσαν τὴν Κορδοῦην, οἱ δὲ χριστιανοὶ περιωρίσθησαν εἰς τὰς βορείους ὄρεινὰς χώρας, ἔνθα ἔδρυσαν μικρὰ κράτη ἔχοντες ἐπὶ κεφαλῆς πολεμιστὰς, καὶ διετέλουν εἰς διηνεκεῖς πολέμους πρὸς τοὺς Ἀραβας ἢ Μαύρους (*Maures*), ὡς ὠνόμαζον αὐτούς. Οἱ Μουσουλμάνοι εἰσήγαγον τὸν ἀνατολικὸν πολιτισμὸν εἰς τὴν Ἰσπανίαν, ἐκαλλιέργουν ἐπιμελῶς τὴν γῆν, εἶχον ἐξαίρετον σύστημα ὑδρεύσεως, προήγαγον τὰ γράμματα καὶ τὰς ἐπιστήμας καὶ ἔκτισαν ἐξαιρετοὺς οἰκοδομὰς, ὡς εἶναι τὰ ἀνάκτορα τῆς Ἀλάμπρας ἐν Γρενάδα (II' αἰῶν).

Ἡ ἔνωσις τῆς Ἰσπανίας (1492).—Τὸν ΙΑ' αἰῶνα διελύθη τὸ καλιφάτον τῆς Κορδοῦης, προήλθον δὲ πολλὰ μικρὰ μουσουλμανικὰ κράτη, τὰ ὅποια ἐπολέμουν κατ' ἀλλήλων. Οἱ χριστιανοὶ ἡγεμόνες ἐπωφελήθησαν ἐκ τούτου καὶ ἐξέτεινον τὰς κτήσεις των πρὸς νότον. Περὶ τὰ τέλη τοῦ ΙΕ' αἰῶνος ἠνώθησαν τὰ δύο σημαντικώτερα χριστιανικὰ κράτη τῆς Καστιλλίας καὶ τῆς Ἀραγωνίας διὰ τοῦ γάμου τοῦ διαδόχου τῆς Ἀραγωνίας Φερδινάνδου τοῦ Καθολικοῦ μετὰ τῆς θυγατρὸς τοῦ βασιλέως τῆς Καστιλλίας Ἰσαβέλλας.

Ὁ Φερδινάνδος καὶ ἡ Ἰσαβέλλα ἤρχισαν τὸν πόλεμον κατὰ τῶν Ἀράβων καὶ τὸ 1492 κατέλαβον τὴν πρωτεύουσαν αὐτῶν *Γρενάδα*. Οὕτω δ' ἔληξεν ἡ ἀραβικὴ κυριαρχία ἐν Ἰσπανίᾳ καὶ τὸ γεγονός τοῦτο ἔθεωρήθη μέγα καὶ σπουδαιότατον διὰ τὴν χριστιανικὴν Εὐρώπην. Καὶ ὁ μὲν Πάπας ὠνόμασε τὸν Φερδινάνδον *Καθολικόν*, ἡ δὲ Ἰσπανία ἠνώθη εἰς ἓν κράτος ὑπὸ τὸ σκῆπτρον αὐτοῦ καὶ τῆς Ἰσαβέλλας.

Ὁ Φερδινάνδος καὶ ἡ Ἰσαβέλλα ἠθέλησαν νὰ γίνωσιν ἀπόλυτοι κύριοι τοῦ κράτους των, στηριζόμενοι δὲ ἐπὶ τῆς μέσης εὐποροῦσης τάξεως ἐδάμασαν τοὺς εὐγενεῖς καὶ κατέστησαν τὴν ἀρχὴν των ἀπεριόριστον. Πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον ὁ Φερδινάνδος ἐχρησιμοποίησεν ἐπιτηδείως τὴν θρησκείαν ἰδρύσας ἐκκλησιαστικὸν δικαστήριον, τὴν λεγομένην Ἰερὰν ἐξέτασιν, ἡ ὁποία κατ' ἀρχὰς μὲν ἐχρησίμευσε πρὸς καταστολὴν τῆς ἀντιδράσεως τῶν εὐγενῶν, βραδύτερον δὲ κατεδίωξε τοὺς Ἑβραίους, τοὺς Μαύρους καὶ τοὺς αἵρετικούς χριστιανούς. Ἡ Ἰερὰ Ἐξέτασις ἐχρησίμευσεν ὡς ἰσχυρὸν ὄπλον εἰς χεῖρας τῶν βασιλέων τῆς Ἰσπανίας, οἱ ὅποιοι ἐξερρίζωσαν δι' αὐτῆς τὴν μεταρρύθμισιν ἐκ τῆς χώρας. Οἱ καταδικαζόμενοι ἐκαίοντο ἐπὶ τῆς πυρᾶς, ἡ δὲ ἀπάνθρωπος αὕτη πράξις ἐθεωρεῖτο ὡς ὑπηρεσία προσφερομένη εἰς τὴν θρησκείαν (*actus fidei=auto da fé*).

Κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ 15' αἰῶνος ὁ Φερδινάνδος ἐκυρίευσεν τὸ κράτος τῆς Νεαπόλεως, ἐνῶ ἡ Σικελία καὶ ἡ Σαρδηνία ἀνήκον παλαιόθεν εἰς τὸν οἶκον τῆς Ἀραγωνίας, ὁ δὲ Κολόμβος εἶχεν ἀνακαλύψει τὴν Ἀμερικὴν. Τότε ἐφάνη, ὅτι διανοίγεται εὐρὺ μέλλον εἰς τὴν Ἰσπανίαν, ἡ ὁποία ἐπὶ Καρόλου Α', ἐγγόνου τοῦ Φερδινάνδου καὶ τῆς Ἰσαβέλλας, ἔφθασεν εἰς μεγίστην λαμπρότητα. Ὁ Κάρολος γενόμενος αὐτοκράτωρ τῆς Γερμανίας ὑπὸ τὸ ὄνομα Κάρολος Ε' μετεχειρίσθη τὴν παραδειγματικὴν ἐν τῇ ἱστορίᾳ δυνάμιν του, ἵνα καταστήσῃ τὴν Ἰσπανίαν κοσμοκράτειραν.

Οἱ χρόνοι τοῦ Φιλίππου Β'. — Τὸ κράτος Καρόλου Ε' διενεμήθη, ὡς εἶδομεν, μεταξὺ τοῦ ἀδελφοῦ του Φερδινάνδου καὶ τοῦ υἱοῦ του Φιλίππου Β', ὁ ὁποῖος ἔγινε βασιλεὺς τῆς Ἰσπανίας. Ὁ Φίλιππος πλὴν τῆς Ἰσπανίας ἐξουσίαζε τὰς Κάτω Χώρας (Βέλγιον καὶ Ὁλλανδίαν), τὸ βασιλεῖον τῆς Νεαπόλεως, τὴν Σικελίαν καὶ τὸ Μεδιόλανον, κατεῖχε δὲ ἀπεράντους χώρας ἐν Ἀμερικῇ. Ὁ βασιλεὺς τῆς Ἰσπανίας ἐθεωρεῖτο ὡς ὁ πλουσιώτατος ἡγεμὼν τῆς Εὐρώπης, ἦτο κύριος τοῦ ἰσχυροτάτου κράτους τῶν χρόνων του καὶ εἶχεν ἀξιόλογον στόλον.

Ὁ Φίλιππος κακῶς μετεχειρίσθη τὴν δυνάμιν ταύτην, νομίζων δέ, ὅτι ὑπηρετεῖ τὴν θρησκείαν, διέπραξε πολλὰ κακὰ εἰς τοὺς ἀνθρώπους. Ἐξῆσε βίον μονήρη ἐντὸς τῶν ἀνακτόρων του Ἑσκουριάλ, τὰ ὁποῖα ἔκτισεν εἰς μικρὰν ἀπόστασιν ἀπὸ τῆς Μαδρίτης ἐπὶ

τοποθεσίας ἐρήμου καὶ μαστιζομένης ὑπὸ ἀνέμων, περιστοιχιζόμενος ὑπ' ὀλίγων ἐμπίστων συμβούλων ἄνευ αὐλῆς καὶ θορύβου. Ἦτο ψυχρὸς καὶ δυσπρόσιτος, ἐργατικὸς εἰς ἄκρον, ὡς ὁ πατήρ του, ἀλλὰ βραδύς εἰς τὴν ἐργασίαν ὅσον καὶ εἰς τὴν σκέψιν. Ὁ Φίλιππος σκοπὸν τοῦ βίου του εἶχε νὰ ἐξαφανίσῃ τοὺς κακοδόξους ἀπὸ προσώπου τῆς γῆς, διὰ τοῦτο δὲ ἔρριπτεν αὐτοὺς εἰς τὸ πῦρ, ἀπεκεφάλιζεν ἢ ἀπηγχόνηζεν αὐτοὺς καὶ διὰ παντὸς μέσου ἐπολέμησε τοὺς αἰρετικούς ἡγεμόνας. Ἔλεγε δ' ὅτι προτιμᾷ νὰ μείνῃ ἄνευ ὑπηκόων ἢ νὰ βασιλεύῃ ἐπὶ ἀπίστων. Συνεξεύχθη τὴν βασιλίσσαν τῆς Ἑγγλίας *Μαριαν Τυδώε τὴν Καθολικὴν*, ἀλλ' ἡ ἐπιθυμία του νὰ κυριαρχήσῃ τῆς Ἑγγλίας ἀπέτυχεν ἕνεκα τοῦ θανάτου τῆς Μαρίας.

Ὁ Φίλιππος ἔλαθε σημαντικὸν μέρος εἰς τὸν κατὰ τῶν Τούρκων συνασπισμὸν, τὸν ὁποῖον εἶχε σχηματίσει ὁ Πάπας, ὁ δὲ ἑτεροθαλῆς ἀδελφὸς του Ἄνδρ' *Ἰωάννης ὁ Αὐστριακὸς* ἡγούμενος τοῦ συμμαχικοῦ στόλου κατέστρεψε τὸν τουρκικὸν στόλον ἐντὸς τοῦ Κορινθιακοῦ κόλπου (*Ναυμαχία Lepanto 1571*, πρὸλ. κεφάλ. Γ').

Ὁ Φίλιππος ἐπραγματοποίησε τὸν παλαιὸν πόθον τῶν Ἰσπανῶν βασιλέων ὑποτάξας τὸ 1580 τὴν Πορτογαλίαν, ἡ ὁποία παρέμεινεν ἐπὶ 60 ἔτη ὑπὸ τὴν ἰσπανικὴν κυριαρχίαν, ἐνῶ αἱ ἄλλαι ἐπιχειρήσεις του ἔλαβον κακὸν τέλος. Ἐπιχειρήσας νὰ ἐκριζώσῃ τὴν μεταρρυθμισίαν ἐκ τῶν *Κάτω Χωρῶν* καὶ νὰ κυβερνήσῃ αὐτὰς ἀπολυταρχικῶς, μετῆλθε βίαια μέσα, ὁ δὲ στρατηγὸς αὐτοῦ *κόμης Ἄλβα* κατέστη περιδόγητος διὰ τὰς φοβερὰς ὀμότητας κατὰ τῶν κατοίκων. Διὰ τοῦτο αἱ *Κάτω Χῶραι* ἐπανεστάτησαν καὶ μετὰ τραχὺν καὶ μακρὸν ἀγῶνα ἀπέκτησαν τὴν ἀνεξαρτησίαν.

Ὁ Φίλιππος ἔνα τιμωρήσῃ τὴν μισητὴν βασιλίσσαν τῆς Ἑγγλίας *Ἐλισάβετ*, ἡ ὁποία εἶχε βοηθήσει τοὺς ἐπαναστάτας τῶν *Κάτω Χωρῶν*, παρεσκευάσε μεγάλην ἐιστρατείαν κατ' αὐτῆς. Στόλος ἐξ 130 πλοίων, ἐπὶ τῶν ὁποίων ἐπέβαινον 10 χιλ. ναῦται καὶ 20 χιλ. στρατιῶται, ἐπρόκειτο νὰ παραλάβῃ ἄλλας 30 χιλ. στρατοῦ ἐκ τῆς βελγικῆς ἀκτῆς καὶ νὰ ἐπιχειρήσῃ ἀπόδασιν εἰς τὴν Ἑγγλίαν. Ἄλλ' ὁ μέγας οὗτος στόλος, ὁ ὁποῖος ὠνομάσθη *ἀήτητος στόλος (Invincible armada)*, κακῶς διοικούμενος καὶ καταληφθεὶς ὑπὸ τρικυμίας διεσκορπίσθη, οἱ δὲ Ἑγγλοὶ διὰ μικρῶν σκαφῶν κατ'

πυρπολικῶν προσβαλόντες αὐτὸν ἐπροξένησαν μεγάλας καταστροφάς.

Κατὰπτωσις τῆς Ἰσπανίας. — Ὁ Φίλιππος Β' ὠδήγησε τὴν Ἰσπανίαν εἰς τὴν καταστροφὴν, διότι οἱ πόλεμοι ἐξήντησαν τοὺς πόρους τῆς, οἱ δὲ ἐχθροὶ τοῦ Φιλίππου, ἦτοι ἡ βασίλισσα τῆς Ἀγγλίας, ὁ Ἑρρίκος Δ' τῆς Γαλλίας καὶ αἱ Κάτω Χῶραι συνησπίσθησαν κατ' αὐτοῦ. Ἐπὶ τῶν διαδόχων του Φιλίππου Γ' καὶ Δ' ἐξηκολούθησεν ἡ παρακμὴ, διότι οἱ Ἰσπανοὶ εἶχον συνηθίσει εἰς τὸν ἀκόπως ἐκ τῶν ἀποικιῶν εἰσρέοντα πλοῦτον καὶ δὲν ἠγάπων τὴν ἐργασίαν, οὕτω δὲ ἡ γῆ ἐκαλλιεργεῖτο κακῶς ἢ μᾶλλον ἔμενον ἀκαλλιέργητος. Ἡ δὲ μισαλλοδοξία τῶν Ἰσπανῶν ἐξεδίωξεν ἐκ τῆς χώρας τοὺς μόνους φιλοπόνους κατοίκους, τοὺς ἀπογόνους τῶν Μαύρων, οἱ ὅποιοι ἦσαν καλοὶ γεωργοὶ καὶ τεχνίται. Καὶ ἡ μὲν Πορτογαλία ἀπέσεισε τὸν ζυγόν, ἡ δὲ Ἰσπανία διαρκῶς παρακμάζουσα κατέπεσεν εἰς τὴν τάξιν δευτερευούσης δυνάμεως. Ὁ κληρὸς ἐκυριάρχησεν ἐν αὐτῇ, ὁ δὲ ἰσπανικὸς λαὸς ἔμεινε μέχρι τέλους ἱεροκρατούμενος, ὡς οἱ ἀσιατικοὶ λαοί. Σύμβουλοι τοῦ βασιλέως, ὑπουργοί, διοικηταὶ ἐπαρχιῶν ἦσαν κληρικοὶ καὶ περὶ τὸ 1700 τὸ ἥμισυ τῆς γῆς ἀνήκεν εἰς τὸν κληρὸν καὶ τὰ μοναστήρια.

3. Ἀγγλία. Ἱστορικὴ ἀνασκόπησις. — Τὸ ἰσχυρὸν καὶ δραστήριον ἀγγλικὸν ἔθνος προῆλθεν ἐκ τῆς ἀναμίξεως τῶν παλαιῶν κατοίκων τῆς Μ. Βρετανίας, τῶν Βρετανῶν, μετὰ τῆς ὀρμητικῆς γερμανικῆς φυλῆς τῶν Ἀγγλοσαξόνων, οἱ ὅποιοι κατὰ τὰ μέσα τοῦ Ε' μ. Χ. αἰῶνος μετηνάστευσαν ἐκ τῆς βορείου Γερμανίας εἰς τὴν Μ. Βρετανίαν καὶ ἵδρυσαν διάφορα κράτη ἐν αὐτῇ. Ἦδη δὲ κατὰ τὰς ἀρχὰς τῶν μέσων χρόνων οἱ Ἀγγλοὶ ἦσαν ἀνεπτυγμένοι, βραδύτερον δὲ ὑπέστησαν ἰσχυρὰν ἐπίδρασιν τῶν Γάλλων, ὅτε οἱ δούκες τῆς Νορμανδίας ἐγένοντο βασιλεῖς τῆς Ἀγγλίας. Τὸ τιμαριωτικὸν σύστημα ἐπεκράτησε μὲν καὶ ἐν Ἀγγλίᾳ, ἀλλ' ἡ βασιλεία διετηρήθη πάντοτε ἰσχυρά, διότι ἡ ἀριστοκρατία οὐδέποτε ἀπέδη κυρίαρχος τῆς χώρας, οἱ δὲ κόμητες κατ' ὅλην τὴν χώραν ἦσαν ὑπάλληλοι τοῦ βασιλέως.

Ἀλλὰ τὸ ἰδιάζον ἐν Ἀγγλίᾳ εἶναι, ὅτι παρὰ τὴν βασιλικὴν ἐξουσίαν ἀνεπτύχθη τὸ **Κοινοβούλιον**, δηλαδὴ συμβούλιον τῶν γαιοκτημόνων εὐπατριδῶν, τὸ ὅποιον περιώριξε τὴν ἐξουσίαν τοῦ

βασιλέως, ιδίως προκειμένου περί φορολογίας, διότι ὁ βασιλεὺς ἐν Ἀγγλίᾳ δὲν ἐδικαιοῦτο νὰ ἐπιβάλλῃ φόρους ἄνευ τῆς συγκαταθέσεως τοῦ κοινοβουλίου.

Κατὰ τὰ τελευταῖα ἑκατὸν ἔτη τῶν μέσων χρόνων οἱ βασιλεῖς τῆς Ἀγγλίας περιεπλάκησαν εἰς μακρὸν πόλεμον πρὸς τοὺς βασιλεῖς τῆς Γαλλίας, ὁ ὁποῖος διήρκεσε μετὰ διαλειμμάτων ὑπὲρ τὰ ἑκατὸν ἔτη καὶ ὠνομάσθη *ἑκατονταετῆς πόλεμος* (1339-1453). Ἄλλ' οἱ Ἀγγλοὶ, οἱ ὁποῖοι εἶχον καταλάβει μέγα μέρος τῆς Γαλλίας, ἐξεδιώχθησαν τέλος ἐξ αὐτῆς. Ἀπὸ δὲ τοῦ 1455-1485 ἐπὶ τριάκοντα ἔτη ἡ Ἀγγλία ἀνεστατώθη ὑπὸ τῶν ἐμφυλίων πολέμων περὶ τῆς διαδοχῆς τοῦ θρόνου μεταξὺ τῶν δύο οἴκων *Λαγκάστερ* καὶ *Ἰόρκ* (*Lancaster* καὶ *York*). Ὁ πόλεμος οὗτος ὀνομασθεῖς τῶν δύο οἴκων ἐξηφάνισε μέγα μέρος τῶν εὐγενῶν, τὸ ὅποιον συνετέλεσεν εἰς τὴν ἐνίσχυσιν τοῦ βασιλέως. Ὁ **Ἑρρῆκος Τυδώρ** (*Tudor*) ἔθηκε τέρμα εἰς τοὺς ἐμφυλίους πολέμους καὶ ἴδρυσεν τὴν δυναστείαν τῶν Τυδώρ, ἡ ὁποία ἐδασίλευσεν ἀπὸ τοῦ 1485-1603.

Οἱ Τυδώρ. — Ἑρρῆκος Ζ' καὶ Ἑρρῆκος Η' ἐπωφελοῦμενοι ἐκ τοῦ πόθου τοῦ λαοῦ πρὸς βίον εἰρηνικὸν κατέστησαν τὴν ἀρχὴν τῶν σχεδὸν ἀπεριόριστον, περιστείλαντες τὴν δύναμιν τῶν εὐγενῶν καὶ καταστήσαντες τὸ κοινοβούλιον πειθῆγιον εἰς τὸ στέμμα.

Ὁ Ἑρρῆκος Η' (1509-1547) εἰσήγαγεν, ὡς εἶδομεν, τὴν μεταρρυθμίσειν εἰς τὴν Ἀγγλίαν, ἣτο δὲ βασιλεὺς εὐφυῆς καὶ ἰσχυρὸς, ἀλλ' ἰδιότροπος καὶ αἰμοχαρῆς. Ἐνυμφεύθη πλῆθος γυναικῶν, ἐκ τῶν ὁποίων ἄλλας μὲν διεξεύχθη, ἄλλας δ' ἐφόνευσεν.

Ἐπὶ τῶν Τυδώρ ἡ Ἀγγλία ἤρχισεν ἀναπτύσσειν, ἐπὶ δὲ τῆς βασιλείας **Ἑλισάβετ** (1558-1603), θυγατρὸς Ἑρρῆκου Η' καὶ τῆς Ἀννης Βόλεϋν, εἶχε φθάσει εἰς σημαντικὴν ἀκμὴν. Τὸ ἐμπόριον καὶ ἡ ναυτιλία εἶχον ἀναπτυχθῆ μεγάληως, τὸ Λονδίνον εἶχε ζωηρότατον κοινωνικὸν βίον, ἐσημειώθη δὲ ἀξιόλογος πνευματικὴ ἀνάπτυξις. Ἐπὶ τῆς Ἑλισάβετ ἔζησεν ὁ μέγας δραματικὸς *Σαίξπηρ* καὶ ὁ φιλόσοφος *Βάκων*.

Ἡ Ἑλισάβετ ἦτο εὐφυῆς καὶ δραστηρία γυνή, ἀλλ' ἰδιότροπος ὡς ὁ πατὴρ τῆς καὶ ἐκδικητικὴ. Περιφημὸς εἶναι ἡ ἀντιζηλία αὐτῆς πρὸς τὴν ἐξαδέλφην τῆς Μαρίαν Στούαρτ, βασίλισσαν τῆς Σκωτίας, ἡ ὁποία ἦτο νεωτέρα καὶ θελκτικωτέρα αὐτῆς. Ὅτε δὲ ἠναγκάσθη

νά καταφύγη εἰς τὴν Ἀγγλίαν ἕνεκα τῆς ἐξεγέρσεως ἐν Σκωτία, ἡ Ἐλισάβετ κατ' ἀρχὰς μὲν περιώρισεν ἐπὶ μακρόν, κατόπιν δὲ ἀπεκεφάλισεν αὐτήν.

Ἄλλ' οἱ Ἀγγλοὶ θεωροῦσι τὴν βασιλείαν τῆς Ἐλισάβετ ὡς ἕνδοξον περίοδον τῆς ἱστορίας των καὶ τὴν Ἐλισάβετ ὡς μεγάλην βασίλισσαν. Πράγματι δέ, καθ' ὃν χρόνον αἱ γειτονικαὶ χῶραι τῆς Εὐρώπης ἠρημοῦντο ἐκ τῶν θρησκευτικῶν πολέμων, ἡ Ἀγγλία διήλθε χρόνους εἰρήνης καὶ οἰκονομικῆς ἀκμῆς, ἀνεπτύσσετο δὲ ὁ ἔμπορικός της στόλος. Διὰ τοῦτο ἡ Ἐλισάβετ παρὰ τὰ προσωπικὰ ἐλαττώματά της θεωρεῖται ἐκ τῶν θεμελιωτῶν τῆς ἰσχύος καὶ τοῦ μεγαλείου τῆς Ἀγγλίας.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Γ'.

ΘΡΗΣΚΕΥΤΙΚΟΙ ΠΟΛΕΜΟΙ

Α'. ΕΝ ΓΑΛΛΙΑ

Οί βασιλείς τῆς Γαλλίας ἐπολέμησαν μετὰ μεγάλης αὐστηρότητος τὴν θρησκευτικὴν μεταρρύθμισιν, ὅπως προλάβωσι τὴν διαίρεσιν, τὴν ὁποίαν αὕτη ἠπειλεῖ νὰ φέρῃ. Οὐχ ἦττον ἡ Γαλλία κατὰ τὸ δεύτερον ἥμισυ τοῦ ΙΓ' αἰῶνος ἐταράχθη ἐπὶ τριάκοντα καὶ πλέον ἔτη ὑπὸ ἐμφυλίων θρησκευτικῶν ταραχῶν, διότι τὰς θρησκευτικὰς ἀντιθέσεις ἐξεμεταλλεύθησαν οἱ εὐγενεῖς πρὸς ἐνίσχυσιν τῆς ἰδίας δυνάμεως.

Ὁ υἱὸς τοῦ Φραγκίσκου Α' Ἑρρίκος Β' (1547-1559), ἡγεμῶν ἰσχυρὸς, ἐξηκολούθησε τὸν πόλεμον κατὰ τοῦ αὐστριακοῦ οἴκου καὶ τῆς Ἰσπανίας. Κατὰ τὸν πόλεμον τοῦτον ἡ Γαλλία ἀπώλεσε τὰς κτήσεις ἐν Ἰταλίᾳ, ἀλλὰ κατέλαβε τὰς πόλεις Μέτζ, Τούλ, Βερδέν. Ἐπίσης ἐξεδιώχθησαν οἱ Ἄγγλοι ἐκ τοῦ Καλαί, τὸ ὁποῖον κατεῖχον ἀπὸ τοῦ ἑκατονταετοῦς πολέμου.

Τὸν Ἑρρίκον Β' ἠκολούθησεν ἡ ἀσθενὴς βασιλεία τῶν υἱῶν τοῦ Φραγκίσκου Β' (1559), Καρόλου Θ' (1560-1574), καὶ Ἑρρίκου Γ' (1574-1589), ἐκ τῶν ὁποίων οἱ δύο ἀνῆλθον ἀνήλικοι εἰς τὸν θρόνον. Ἐπὶ τῶν βασιλείων τούτων διεφιλόνικουν τὴν ἐπιρροὴν ἐν τῇ αὐτῇ δύο ἰσχυραὶ οἰκογένειαι, ἡ τῶν **Βουρβόνων** (*Bourbons*) καὶ ἡ τῶν **Γυιζῶν** (*Guises*). Ἀρχηγὸς τῆς οἰκογενείας τῶν Βουρβόνων, ἡ ὁποία ἦτο συγγενεστέρα πρὸς τὸν βασιλεύοντα οἶκον, ἦτο ὁ Ἀντώνιος, βασιλεὺς τῆς *Ναύρας*¹, τῆς δὲ οἰκογενείας τῶν Γυιζῶν ὁ στρατηγὸς Φραγκίσκος Γυιζής, ὁ ὁποῖος εἶχε

1 Ἐφερε τὸν τίτλον τοῦτον, διότι ἀνήκεν εἰς αὐτὸν μέρος τοῦ βασιλείου τῆς Ναυάρρας, τὸ βορείως τῶν Πυρρηναίων, ἐνῶ τὸ κύριον μέρος αὐτοῦ ἀνήκεν εἰς τὴν Ἰσπανίαν.

γίνει ενδοξος ανακτήσας τὸ Καλαί. Οἱ Γυίτζαι ἦσαν ἀδιάλλακτοι καθολικοί, ἐνῶ οἱ Βουρβόνοι ἔκλιναν πρὸς τὴν μεταρρύθμισιν.

Ἐπὶ τῆς βασιλείας Φραγκίσκου Β', συζύγου τῆς Μαρίας Στούαρτ, βασιλείσσης τῆς Σκωτίας, ἐκυριάρχουν ἐν τῇ αὐτῇ οἱ Γυίτζαι. Ἄλλ' ἡ βασιλομήτωρ **Αἰκατερίνη τῶν Μεδίκων** ἐξ ἀντιζηλίας πρὸς αὐτοὺς ὑπεστήριξε κατ' ἀρχὰς τοὺς Βουρβόνους καὶ χάριν αὐτῶν τοὺς διαμαρτυρομένους, τὸ δὲ 1562 ἐδόθη τὸ δικαίωμα ἐλευθέρας ἐξασκήσεως τῶν θρησκευτικῶν καθηκόντων εἰς τοὺς διαμαρτυρομένους ἐκτὸς τῶν πόλεων. Ἄλλ' οἱ ὀπαδοὶ τοῦ Φραγκίσκου Γυίτζη προέβησαν εἰς αἱματηρὰς βιαιότητας κατὰ τῶν διαμαρτυρομένων, τοῦτο δὲ ἔδωκεν ἀφορμὴν εἰς σειρὰν ἐμφυλίων πολέμων. Ἡ μερὶς τῶν διαμαρτυρομένων, οἱ λεγόμενοι *Ουγενόνοι*, μετὰ τὸ τέλος ἐκάστου πολέμου ἐξήρχετο ἰσχυροτέρα καὶ τελευταίως εἶχεν εὖρει ἐπιδέξιον ἀρχηγόν, τὸν ναύαρχον *Κολιγνὸν* (*Coligny*).

Τὸν ἀνήλικον καὶ ἀδυνάτου χαρακτήρος βασιλέα Κάρολον Θ' ἐπετρόπευεν ἡ μήτηρ του Αἰκατερίνη. Ἴνα δὲ παγιωθῇ εἰρήνη, ἐμνήστευσαν τὴν ἀδελφὴν τοῦ βασιλέως μετὰ τοῦ νεαροῦ υἱοῦ τοῦ Ἀντωνίου τῆς Ναυάρρας Ἑρρίκου. Μετ' ὀλίγον οἱ Βουρβόνοι καὶ ὁ Κολιγνὸς ἀπέκτησαν μεγάλην ἰσχὺν ἐπὶ τοῦ βασιλέως, ἡ δὲ Αἰκατερίνη φοδουμένη μήπως παραγκωνισθῇ τελείως, συνεννοήθη μετὰ τῶν Γυιζῶν καὶ τοῦ καθολικοῦ κόμματος. Κατὰ τὴν τέλεσιν δὲ τῶν γάμων τοῦ Ἑρρίκου τῆς Ναυάρρας συνέβησαν ἐν τῇ γαλλικῇ πρωτεύουσῃ σκηναὶ τρομακτικαί, ἐκ τῶν βαρβαρωτάτων τῆς εὐρωπαϊκῆς ἱστορίας. Οἱ καθολικοὶ τῇ ὑποκινήσει τῆς Αἰκατερίνης ἐπετέθησαν κατὰ τῶν Ουγενότων, οἱ ὅποιοι εἶχον συρρεῦσαι εἰς Παρισίους ἐπ' εὐκαιρίᾳ τῶν γάμων, καὶ κατέσφαξαν δύο χιλιάδας ἐξ αὐτῶν, μετὰ τῶν ὁποίων καὶ τὸν Κολιγνόν. Αὕτη εἶναι ἡ λεγόμενη **νύξ τοῦ ἀγίου Βερθολομαίου** (1572). Ἡ καταδίωξις τῶν Ουγενότων ἐπεξετάθη καὶ εἰς τὰς ἐπαρχίας, ἐνθα ἐφρονεύθησαν περὶ τὰς 30 χιλιάδας.

Μετ' ὀλίγον οἱ καθολικοὶ συνηνώθησαν εἰς τὴν λεγομένην *Liga* ἀρχηγὸν ἔχοντες Ἑρρίκον τὸν Γυίτζην, υἱὸν τοῦ Φραγκίσκου Γυίτζη. Τότε ὁ ἀγὼν ἐπανελήφθη μετὰ πείσματος, διότι οἱ καθολικοὶ ἤθελον νὰ ἐμποδίσωσι τὴν εἰς τὸν θρόνον τῆς Γαλλίας ἄνοδον τοῦ Ἑρρίκου τῆς Ναυάρρας, ὅστις ἦτο ὁ νόμιμος διάδοχος τοῦ ἀτέκνου

Ἑρρίκου Γ'. Τὴν πρωτεύουσαν κατεῖχεν ἡ *Liga* ἔχουσα ἐπὶ κεφαλῆς τὸν Ἑρρίκον Γυίξην, ὁ δὲ βασιλεὺς ἐδραπέτευσεν καὶ συνενωθεὶς μετὰ τοῦ Ἑρρίκου τῆς Ναυάρρας ἐπολιορκήσεν αὐτήν. Οὕτω δὲ ἤρχισεν ὁ λεγόμενος *πόλεμος τῶν τριῶν Ἑρρίκων*. Ὁ λαὸς συνεπάθει μᾶλλον τὸν Ἑρρίκον τῆς Ναυάρρας, διότι οὗτος, ὡς καὶ ὁ πατήρ του, ἐπεθάλλετο διὰ τῆς σεμνότητος τοῦ ἡθους. Ὁ βασιλεὺς Ἑρρίκος Γ' ἀπηλλάγη τοῦ Ἑρρίκου Γυίξη διὰ δολοφονίας, ἀλλὰ μετ' ὀλίγον ἔπεσε καὶ αὐτὸς θύμα δολοφονίας, ἔμεινε δὲ τότε μόνον ὁ Ἑρρίκος τῆς Ναυάρρας, ὁ ὁποῖος ἠναγκάσθη νὰ δεχθῆ τὸ καθολικὸν δόγμα, ἵνα εἰσέλθῃ εἰς Παρισίους καὶ στεφθῆ βασιλεὺς ὑπὸ τὸ ὄνομα **Ἑρρίκος Δ** (1589).

Διὰ τοῦ Ἑρρίκου Δ' (1589-1610), ὁ ὁποῖος εἶναι εἰς ἓκ τῶν σοβαρωτέρων βασιλέων τῆς Γαλλίας, ἐτέθη τέρμα εἰς τοὺς θρησκευτικοὺς πολέμους καὶ ἡ Γαλλία ἠσυχάσασα πάλιν εἰσῆλθεν εἰς περίοδον νέας ἀκμῆς. Πρὸς ὀριστικὴν δὲ κατάπαυσιν τῶν θρησκευτικῶν ἐρίδων ἐξέδωκεν ὁ Ἑρρίκος Δ' τὸ *Διάταγμα τῆς Νάντης* (1598), διὰ τοῦ ὁποῖου παρεχωρεῖτο θρησκευτικὴ ἐλευθερία καὶ ἰσότης πολιτικῶν δικαιωμάτων εἰς τοὺς Οὐγενότους, οἱ ὁποῖοι πρὸς τούτοις διετήρησαν ὀχυράς τινας θέσεις.

Διὰ τοῦ Ἑρρίκου Δ' ἀνήλθεν εἰς τὸν θρόνον τῆς Γαλλίας ὁ Βουρβωνικὸς οἶκος.

B'. EN ΓΕΡΜΑΝΙΑ

1. Ὁ τριακονταετῆς πόλεμος (1618-1648). —

Ἐν Γερμανίᾳ ἡ θρησκευτικὴ διαίρεσις ἦτο πολὺ βαθυτέρα, πᾶσα δὲ προσπάθεια πρὸς συνεννόησιν ἀπέτυχε, τὰ πάθη ὤξυνθησαν καὶ κατὰ τὸ πρῶτον ἡμισυ τοῦ ΙΖ' αἰῶνος ἡ Γερμανία ἐταράχθη ἐπὶ δεκαετηρίδας ὑπὸ ἐμφυλίων πολέμων. Ἐνῆνα κράτη ἀνεμείχθησαν εἰς τοὺς πολέμους τούτους, οἱ ὁποῖοι οὕτω ἔλαβον χαρακτῆρα *πανευρωπαϊκοῦ πολέμου*, ἀλλὰ σχεδὸν πάντοτε τὸ πεδῖον τῶν μαχῶν ἦτο ἡ Γερμανία, ἡ ὁποία ἕνεκα τούτου ὑπέστη ἀνυπολογίστους καταστροφάς.

Ἡ θρησκευτικὴ εἰρήνη τῆς Αὐγούστης (1555, σελ. 35) εἶχεν ἀποκαταστήσει τὴν γαλήνην ἐν Γερμανίᾳ, ἡ ὁποία διετηρήθη πλέον

τοῦ ἡμίσεος αἰῶνος. Κατὰ τὸ διάστημα δὲ τοῦτο ἡ μεταρρύθμισις προώδευσε πολὺ, διότι σχεδὸν πάντες οἱ κοσμικοὶ ἄρχοντες, μεταξὺ τῶν ὁποίων τρεῖς ἐκλέκτορες, εἶχον δεχθῆ καὶ εἶχον εἰσαγάγει εἰς τὰς χώρας τῶν τὸν λουθηρανισμόν. Οἱ διαμαρτυρούμενοι ἡγεμόνες ἀπετέλεσαν συνασπισμόν, ὁ ὁποῖος ὠνομάσθη *Union* (ἔνωσις), τῆς ὁποίας ἀρχηγὸς ἦτο ὁ *Φρειδερίκος Δ'*, ἐκλέκτωρ τοῦ *Παλαινάτου*. Συνεννοήθησαν δὲ καὶ μετὰ ξένων ὁμοφρόνων ἡγεμόνων, τῆς Ἑλιδέτ τῆς Ἀγγλίας, τοῦ πρίγκιπος τῆς Ὁρανίας, ἄρχοντος τῆς Ὀλλανδίας, προσέτι δὲ καὶ μετὰ τοῦ Ἑρρίκου Δ' τῆς Γαλλίας. Οἱ δὲ καθολικοὶ ἡγεμόνες συνέστησαν τὴν *Liga* (σύνδεσμον), τοῦ ὁποίου προέστατο ὁ ἐκλέκτωρ τῆς *Βαυαρίας Μαξιμιλιανός*.

Ἡ ἀπὸ μακροῦ ἀπειλουμένη σύρραξις ἤρχισε τὸ 1618 ἐξ ἀφορμῆς τῶν ταραχῶν τῆς Βοημίας, ὁ δὲ πόλεμος, ὁ ὁποῖος κατ' ἀρχὰς ἦτο μετὰ τοῦ αὐτοκράτορος καὶ τῶν διαμαρτυρομένων τῆς Βοημίας, ἔλαβε διαστάσεις, ὅτε ὁ αὐτοκράτωρ συνέτριψε τὴν ἀντίστασιν τῶν Βοημῶν καὶ σχεδὸν ἐξεργάζετο τὴν μεταρρύθμισιν ἐκ τῆς Βοημίας. Τότε οἱ διαμαρτυρούμενοι ἡγεμόνες τῆς Γερμανίας εἰσῆλθον καὶ εἰς μετὰ τὸν ἄλλον εἰς τὸν ἀγῶνα, οἱ δὲ βασιλεῖς τῆς Δανίας καὶ τῆς Σουηδίας ἔλαβον μέρος εἰς τὸν πόλεμον, ὁ ὁποῖος διήρκεσε τριάκοντα ἔτη (1618-1648) καὶ ὠνομάσθη **τριακονταετῆς πόλεμος**.

Διαίρουσι δὲ συνήθως αὐτὸν εἰς τέσσαρας περιόδους, τὴν *Παλαιναϊκὴν*, τὴν *Δανικὴν*, τὴν *Σουηδικὴν* καὶ τὴν *Γαλλοσουηδικὴν*.

Ὁ πόλεμος ἤρχισε δι' ἐξεγέρσεως τῶν διαμαρτυρομένων ἐν *Πράγα* τῆς *Βοημίας* κατὰ τοῦ αὐτοκράτορος *Μαθθία*, ὁ δὲ ἐκλέκτωρ τοῦ *Παλαινάτου* *Φρειδερίκος Δ'* ἐτέθη ἐπὶ κεφαλῆς τοῦ κινήματος τῶν διαμαρτυρομένων. Ἐπειδὴ δὲ ὁ αὐτοκράτωρ δὲν εἶχε στρατόν, ὑπεστήριξαν αὐτὸν ὁ ἐξάδελφός του ἐκλέκτωρ τῆς *Βαυαρίας* καὶ ἡ *Liga*. Ὁ στρατηγὸς αὐτῆς **Τίλλυ** (*Tilly*) ἐνίκησε τοὺς ἐπαναστάτας ἐν ἀποφασιστικῇ μάχῃ, ὁ δὲ *Φρειδερίκος* ἔφυγεν εἰς τὴν Ὀλλανδίαν, ἐνῶ ὁ στρατὸς τοῦ *Τίλλυ* προήλασε πρὸς τὴν βόρειον Γερμανίαν ἀπειλῶν ὅχι μόνον τοὺς διαμαρτυρομένους ἡγεμόνας, ἀλλὰ καὶ τὰ κράτη τῆς βορείου Ἑυρώπης Δανίαν, Σουηδίαν καὶ Κάτω Χώρας.

Τότε ἐπενέθη ὁ βασιλεὺς τῆς Δανίας **Χριστιανὸς Δ'**, δρα-

στήριος και επιχειρηματικός ήγεμών. Ο διαδεχθείς τον Ματθίαν αυτοκράτωρ Φερδινάνδος Β' θέλων ν' αποκτήση ανεξαρτησίαν από του Μαξιμιλιανού και της καθολικής ένωσης (Liga), απέφασισε νά αποκτήση ίδιον στρατόν. Τότε παρουσιάσθη ό περίφημος βοημός ευπατρίδης **Άλδέρτος Βαλλενστάϊν** (*Wallenstein*), ό όποιος ανέλαβε νά σχηματίση στρατόν διά τον αυτοκράτορα.

Οί στρατοί των χρόνων τούτων άπετελούντο εκ μισθοφόρων πάσης εθνικότητας και προελεύσεως, ό δέ όπλισμός ήτο άκόμη κατά τό ήμισυ μεσαιωνικός, διότι ό πεζός στρατός ήτο όπλισμένος διά λογχών, και όλίγα μόνον τάγματα έφερον πυροβόλα όπλα, τά όποια άκόμη ήσαν πολύ βαρέα, ως μικρά τηλεβόλα. Κατά τον τριακονταετή πόλεμον έπεκράτησεν ή συνήθεια νά συντηρῶσι στρατόν διά βιαίων επιτάξεων και άρπαγών εκ των χωρών, εις τάς όποιάς διεξήγοντο αι επιχειρήσεις. Τήν δέ μέθοδον ταύτην εφήρμοσεν εν ευρυτάτη κλίμακι ό Βαλλενστάϊν καταρτίσας ισχυρόν στρατόν, ό όποιος κατά καιρούς έφθασε τάς 70 μέχρι 100 χιλιάδων, και αποκτήσας φήμην μεγάλου στρατηγού.

Ο Χριστιανός της Δανίας ήττήθη και ήναγκάσθη νά εκκενώση την ήπειρον και νά καταφύγη εις τάς δανικάς νήσους, ό δέ Βαλλενστάϊν τότε νικητής και πανίσχυρος κατήλθε προς την Βαλτικην και λαβών παρά του Αυτοκράτορος τον τίτλον του άρχηγού του αυτοκρατορικού στόλου και άρχηγού του Ωκεανού και της Βαλτικης έπεχείρησε νά κατασκευάση ισχυρόν στόλον. Συνέλαβε δέ τό σχέδιον νά καταστρέψη την δύναμιν των ευγενών και των ήγεμόνων της Γερμανίας, όπως μεταβάλη την Γερμανίαν εις μέγα ένιατον και συγκεντρωμένον κράτος. Άλλά τούτο ενέβαλεν εις άνησυχίαν και αύτους τους συμμάχους του Αυτοκράτορος καθολικούς ήγεμόνας, οι όποιοι απήτησαν παρά του Αυτοκράτορος την άπόλυσιν του Βαλλενστάϊν, άπειλούντες, ότι θα συμπράξωσι μετά της Γαλλίας. Ο Αυτοκράτωρ ήναγκάσθη τότε ν' αποπέμψη τον Βαλλενστάϊν, ανέδειξε δέ τον Τίλλυ άρχιστράτηγον και των αυτοκρατορικών στρατευμάτων.

Κατά την κρίσιμον ταύτην διά τους διαμαρτυρομένους στιγμήν (1630) επενέθη ό ήρωϊκός βασιλεύς της Σουηδίας **Γουσταύος Άδόλφος** (1611-1632), ένα υποστηρίξει τους διαμαρτυρούμε-

νους καὶ νὰ ματαιώσῃ τὴν ἐπικράτησιν τῆς Γερμανίας ἐν τῇ Βαλτικῇ. Ἡ Γαλλία, τῆς ὁποίας τὴν πολιτικὴν διηύθυνεν ὁ περίφημος καρδινάλιος **Ρισελιέ**, ὑπεστήριξεν αὐτὸν χρηματικῶς. Τὴν ἀνοιξὶν τοῦ 1632 ὁ βασιλεὺς τῆς Σουηδίας προήλασε νικηφόρος πρὸς τὴν Βαυαρίαν. Ὁ Τίλλυ προσπαθῆσας νὰ ὑπερασπίσῃ τὴν διάβασιν τοῦ ποταμοῦ Δέχ ἠττήθη καὶ ἐφονεύθη, οἱ δὲ Σουηδοὶ κατέλαβον τὸ Μόναχον καὶ ἠπέλουν τὴν Βιέννην. Τότε ὁ Αὐτοκράτωρ ἀνεκάλεσε τὸν Βαλλενστάιν, ὁ ὁποῖος ὅμως ἀναλαβὼν τὴν στρατηγίαν ἠναγκάσθη νὰ κρατήσῃ ἀπέναντι τοῦ Γουσταύου Ἀδόλφου ἐφεκτικὴν στάσιν. Ἀλλὰ κατὰ τὴν παρὰ τὴν πόλιν Λούτσεν (*Lützen*) τῆς Σαξονίας μάχην (1632) ἐφονεύθη ὁ Γουσταύος Ἀδόλφος, οἱ Σουηδοὶ ὅμως ὑπὸ τὸν Βερνάρδον τῆς Βαϊμάρης ἐνίκησαν τὸν στρατὸν τοῦ Βαλλενστάιν καὶ ὑποστηριζόμενοι ὑπὸ τῆς Γαλλίας ἐξηκολούθησαν τὸν πόλεμον.

Τέλος δὲ ἡ Γαλλία ἔκρινε κατάλληλον τὴν στιγμὴν νὰ ἐπέμβῃ εἰς τὸν πόλεμον, ὅτε δὲ ὁ Βερνάρδος ἀπέθανεν αἰφνιδίως, ὁ Ῥισελιέ ἠγόρασε τὸν στρατὸν τοῦ καὶ κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον ἐγένετο κύριος τῆς Ἀλσατίας, τὴν ὁποίαν εἶχε καταλάβει ἐν τῇ μεταξῷ ὁ στρατὸς τοῦ Βερνάρδου. Ὁ πόλεμος περιεπλάκη ἔτι μᾶλλον, ὅτε ἡ Ἰσπανία ἐκήρυξε τὸν πόλεμον κατὰ τῆς Γαλλίας, ἔλαβε δὲ θάρραρον χαρακτῆρα συνοδευόμενος ὑπὸ καταστροφῶν καὶ ἐρημώσεων. Ἀλλ' ἀφοῦ ὁ νεαρὸς πρίγκιψ **Κονδέ** (*Condé*) συνέτριψε τὸ 1643 τὸν ἰσπανικὸν στρατὸν παρὰ τὸ Ροκρό (*Rocroi*, Β. Γαλλία παρὰ τὰ βελγικὰ σύνορα), ὁ γαλλικὸς στρατὸς ἐστράφη κατὰ τῆς Αὐστρίας, ἥδη δὲ ἠπειλεῖτο ἡ Βιέννη. Ὁ αὐτοκράτωρ Φερδινάνδος Γ', διάδοχος Φερδινάνδου Β', ἠναγκάσθη νὰ δεχθῇ τὴν εἰρήνην, διὰ τὴν ὁποίαν εἶχον ἀρχίσει διαπραγματεύσεις ἤδη ἀπὸ τοῦ 1641. Οὕτω τὸ 1648 ἡ *Βεστφαλικὴ εἰρήνη* ἑτερομάτισε τὸν μακρὸν καὶ καταστρεπτικὸν πόλεμον.

2. Εἰρήνη Βεσφαλίας (1648). Ἀποτελέσματα τοῦ πολέμου. — Διὰ τῆς εἰρήνης τῆς Βεσφαλίας :

1) Ἡ Γαλλία ἐκράτησεν ὀριστικῶς τὸ *Μέτς*, *Τουλ* καὶ *Βερδὸν* καὶ προσήρτησε τὴν *Ἀλοαίαν*. Ἡ δὲ Σουηδία ἔλαβε τὰς ἀκτὰς τῆς *Πομερανίας* καὶ ἄλλας ἐπικαίρους θέσεις, οὕτως ὥστε ἐξησφάλισε τὴν κυριαρχίαν τῆς Βαλτικῆς καὶ ἐξουσίαζε τὰς ἐκβολὰς τῶν γερ-

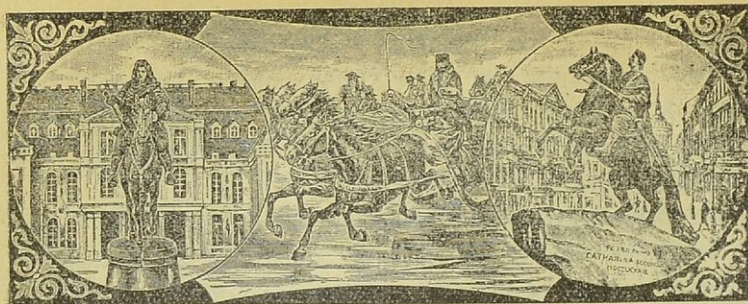
μανικῶν ποταμῶν. Ἀνεγνωρίσθη ἡ ἀνεξαρτησία τῆς Ἑλβετίας ἀπὸ τοῦ Αὐτοκράτορος καὶ τῶν Κάτω Χωρῶν ἀπὸ τῆς Ἰσπανίας.

2) Ὡς πρὸς τὰ θρησκευτικὰ πράγματα ἀνεγνωρίσθησαν ἴσα δικαιώματα εἰς τὰ διάφορα δόγματα καὶ ἀποκατεστάθη ἡ θρησκευτικὴ εἰρήνη.

3) Ἀνεγνωρίσθη πλήρης αὐτιτέλεια τῶν ἡγεμόνων τῆς Γερμανίας ἐντὸς τῶν κτήσεών των, ἐδόθη δ' εἰς αὐτοὺς τὸ δικαίωμα νὰ συνάπτωσι συμμαχίας μεταξὺ ἀλλήλων καὶ μετὰ ξένων κρατῶν. Οὕτω ἡ Βεστροαλικὴ εἰρήνη ἐσήμεναι τὴν πλήρη ἀποτυχίαν τῆς πολιτικῆς, ἡ ὁποία ἐξήτει νὰ καταστήσῃ τὸν αὐτοκράτορα ἀπόλυτον κύριον ὅλης τῆς Γερμανίας.

Ὁ τριακονταετὴς πόλεμος εἶχε μεταβάλλει τὴν Γερμανίαν εἰς ἐρείπια, ἡ χώρα ἐλεηλατήθη, τὰ χωρία κατεστράφησαν, οἱ ἀγροὶ ἔμειναν ἀκαλλιέργητοί, αἱ πόλεις ἡρημώθησαν καὶ σχεδὸν εἶχον ἐκλείψει οἱ τεχνίται. Ὁ πληθυσμὸς εἶχεν ἐλαττωθῆ εἰς βαθμὸν ἀπίστευτον, εἰς πολλὰ δὲ μέρη εἶχε μείνει μόνον τὸ ἐν τρίτον τῶν κατοίκων καὶ ὀλόκληροι ἐκτάσεις ἔμειναν ἀκατοίχητοι. Ὑπολογίζουσι, ὅτι ἐχρηιάσθησαν δύο αἰῶνες, ἵνα ἀνακτήσῃ ἡ Γερμανία τὸν παλαιὸν πληθυσμὸν καὶ τὸ ποσὸν τῶν βοσκημάτων, τὰ ὁποῖα εἶχε πρὸ τοῦ πολέμου. Ὅθεν ἡ ἀνάπτυξις τῆς χώρας ὑπέστη ἰσχυρὸν πλῆγμα, ὥστε ἡ Γερμανία, ἡ ὁποία κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη τῶν μέσων χρόνων καὶ κατὰ τὴν Ἀναγέννησιν ἦτο ἐν τῇ πρωτοπορείᾳ τῶν λαῶν τῆς Δύσεως, καθυστέρησε τοῦλάχιστον ἐπὶ ἓνα καὶ ἥμισυ αἰῶνα καὶ μόλις κατὰ τὰ μέσα τοῦ ΙΗ' αἰῶνος κατῴρθωσε ν' ἀναλάβῃ τὴν παλαιάν της θέσιν.

Οὐχ ἦττον ὅμως ἡ εἰρήνη αὕτη ἦτο ἀρχὴ νέας ζωῆς διὰ τὴν Γερμανίαν, διότι ἔκλειε τὴν ἑκατονταετη περίοδον τῶν θρησκευτικῶν διενέξεων καὶ ταραχῶν καὶ ἐξησφάλιζε τὸ πολῦτιμον στοιχεῖον τῆς ἀνθρωπίνης προόδου, τὴν ἐλευθερίαν τῆς συνειδήσεως. Ἡ Αὐστρία καταπνίξασα τὴν ἐλευθερίαν ταύτην ἔφερε τὴν πνευματικὴν ἀποτελμάτως εἰς τὴν χώραν καὶ ἀπεξενώθη ὀλίγον κατ' ὀλίγον τοῦ βίου τῆς λοιπῆς Γερμανίας.

ΜΕΡΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟΝ

Η ΕΥΡΩΠΗ ΑΠΟ ΤΗΣ ΒΕΣΤΦΑΛΙΚΗΣ ΕΙΡΗΝΗΣ
ΜΕΧΡΙ ΤΗΣ ΓΑΛΛΙΚΗΣ ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΕΩΣ
(1648 - 1789)

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Δ΄.

Η ΑΝΑΠΤΥΞΙΣ ΤΟΥ ΚΟΙΝΟΒΟΥΛΕΥΤΙΚΟΥ ΠΟΛΙΤΕΥΜΑΤΟΣ ΕΝ ΑΓΓΛΙΑ

Ὁ ἀγγλικὸς λαὸς ἀνεπτύχθη πολιτειακῶς ἐνωρίτερον τῶν ἄλλων λαῶν τῆς Εὐρώπης. Ἀλλὰ τὸν 17^{ον} αἰῶνα ἡ χώρα διήλθε περίοδον πολιτικῶν ἀναστατώσεων, διὰ τῶν ὁποίων διεμορφώθη καὶ ἐστερεώθη τὸ κοινοβουλευτικὸν πολιτεύμα, τὸ ὅποιον ἐχρησίμευσε βραδύτερον ὡς πρότυπον εἰς τοὺς λαοὺς τῆς Εὐρώπης. Ἡ δὲ Ἀγγλία εἰρηνεύσασα ἔκτοτε καὶ εὐνομούμενη εἰσηλθὲν εἰς τὴν ὁδὸν τῆς μεγάλης ὀλικῆς καὶ διανοητικῆς προόδου.

1. Τὰ δικαιώματα τοῦ ἀγγλικοῦ λαοῦ. Αἱ δύο βουλαί. Ἡ πολιτικὴ διαρρύθμισις τῆς Ἀγγλίας κατὰ τοὺς μέσους χρόνους ἦτο σημαντικῶς διάφορος τῆς λοιπῆς Εὐρώπης. Ὁ βασιλεὺς αὐτῆς διετήρησε μεγάλην ἰσχύν, οἱ δὲ εὐγενεῖς τῆς χώρας, κοσμικοὶ καὶ ἐκκλησιαστικοὶ ἄρχοντες, οὐδέποτε ἀπέκτησαν κυριαρχικὰ δικαιώματα, ὡς τοῦτο συνέβη ἐν Γερμανίᾳ καὶ Γαλλίᾳ, οἱ δὲ κόμητες εἶχον μείνει ἐφ' ὅλης τῆς χώρας ὡς βασιλικοὶ ὑπάλ.

ληλοι. Ἀφ' ἐτέρου οἱ εὐγενεῖς τῆς Ἀγγλίας ἐλάμβανον μέρος εἰς τὴν διοίκησιν τοῦ κράτους, ἰδίως δέ, ὡς ἄκις ὁ βασιλεὺς εἶχεν ἀνάγκην χρημάτων, ἐζήτει τὴν συγκατάθεσιν συμβουλίου εὐγενῶν ἀποτελουμένου ἐξ ἀρχιερέων, ἡγουμένων καὶ τῶν ἰσχυροτάτων γαιοκτημόνων, ἵνα ἐπιβάλῃ νέους φόρους. Τὸ συμβούλιον τοῦτο ὠνομάζετο **Κοινοβούλιον** (*Parlement*).

Τὸν ΙΓ' αἰῶνα ὁ βασιλεὺς Ἰωάννης ὁ Ἀκτῆμων (1199-1216) ἠθέλησε νὰ κυβερνήσῃ τὴν χώραν κατὰ τὰς ὁρέξεις του, ἀλλ' οἱ εὐγενεῖς ἐξηγέρθησαν καὶ ἠνάγκασαν αὐτὸν νὰ υπογράψῃ ἔγγραφον ὀνομασθὲν *Magna Charta* (Μέγας χάρτης, 1215), διὰ τοῦ ὁποίου ἐτίθεντο μεγάλοι περιορισμοὶ εἰς τὴν βασιλικὴν ἐξουσίαν. Ὁ Χάρτης ἐπροστάτευε πάντα ἐλεύθερον πολίτην ἀπὸ τῆς ἀθαιρεσίας τοῦ ἀρχοντος, εἰς δὲ τὸν βασιλέα δὲν ἐπετρέπετο νὰ ἐπιβάλλῃ φόρους ἀνευ τῆς συγκαταθέσεως τοῦ Κοινοβουλίου. Τὸ ἔγγραφον τοῦτο εἶναι σημαντικώτατον, διότι περιέχει τὰς βάσεις τῶν συνταγματικῶν ἐλευθεριῶν τοῦ ἀγγλικοῦ λαοῦ.

Ὁ βασιλεὺς ἐξηκολούθησεν ἕκτοτε νὰ συγκαλῆ εἰς συμβούλιον τοὺς μεγαλοκτηματίας τοῦ κράτους, βαρῶνους ἢ ἐκκλησιαστικούς, καὶ νὰ συσκέπτεται μετ' αὐτῶν περὶ φόρων καὶ ἄλλων σοβαρῶν ὑποθέσεων τοῦ κράτους. Τὸ συμβούλιον τοῦτο ἀπετέλεσε τὴν **Βουλὴν τῶν λόρδων**.

Ἄλλ' ἀπὸ τῶν μέσων τοῦ ΙΓ' αἰῶνος ὁ βασιλεὺς ἤρχισε νὰ συμβουλευέται καὶ τὰ ἐπαρχιακὰ συμβούλια τῶν γαιοκτημόνων, τὰ λεγόμενα *συμβούλια τῶν κομητειῶν*, ἐπεκράτησε δὲ ἡ συνήθεια τὰ συμβούλια ταῦτα νὰ ἐκλέγῃσι δύο ἱππότες καὶ νὰ ἀποστέλλωσιν αὐτοὺς εἰς τὴν πρωτεύουσαν, ἵνα λάβωσι γνῶσιν τοῦ ἀναλογοῦντος εἰς τὴν ἐπαρχίαν φόρου. Ὀλίγον βραδύτερον ἤρχισε νὰ στέλλῃ ἀντιπροσώπους καὶ ὁ ἀστικὸς πληθυσμὸς πολλῶν κοινοτήτων, τὰς ὁποίας εἶχεν ὀρίσει ὁ βασιλεὺς, οἱ δὲ ἀντιπρόσωποι οὗτοι μετὰ τῶν ἀντιπροσώπων τῶν κομητειῶν ἀπετέλεσαν τὴν **Βουλὴν τῶν Κοινοτήτων**. Οὕτω δὲ προσήλθον αἱ δύο ἀγγλικαὶ βουλαί, ἡ βουλὴ τῶν λόρδων καὶ ἡ βουλὴ τῶν κοινοτήτων. Ἡ βουλὴ τῶν Κοινοτήτων ἔλαβεν σὺν τῷ χρόνῳ πρωτεύουσαν σημασίαν, διότι ἀπετελείτο ἐκ τῶν ἀντιπροσώπων τοῦ μεγαλυτέρου μέρους τοῦ ἔθνους.

3. Ἀπολυταρχικαὶ τάσεις τῶν Στουάρτ. — Μετὰ

τὸν θάνατον τῆς Ἐλισάβετ (1603) προσεκλήθη εἰς τὸν θρόνον τῆς Ἀγγλίας ὁ βασιλεὺς τῆς Σκωτίας **Ἰάκωβος**, ὁ υἱὸς τῆς **Μαρίας Στούαρτ**. Δι' αὐτοῦ ἤρχισεν ἡ δυναστεία τῶν Στούαρτ ἐν Ἀγγλίᾳ καὶ ἠνώθησαν ὑπὸ ἓν σκῆπτρον ἡ Ἀγγλία, ἡ Σκωτία καὶ ἡ Ἰρλανδία.

Οἱ Στούαρτ ἐπολιτεύθησαν κακῶς ἐπιχειρήσαντες νὰ κυβερνήσωσι τὴν Ἀγγλίαν ἀπολυταρχικῶς. Ἀλλὰ τοῦτο ἀντέκειτο εἰς τὰς συνηθείας τοῦ ἀγγλικοῦ λαοῦ καὶ ἐξήγειρεν ἰσχυρὰν ἀντίδρασιν. Πρὸς τούτοις θελήσαντες νὰ κανονίσωσιν αὐθαίρετως τὰ θρησκευτικὰ πράγματα ἐξηρέθισαν τοὺς ὁπαδοὺς πάντων τῶν δογμάτων.

Ὁ Ἰάκωβος Α' (1603-1628) εἶχε μεγάλην ἰδέαν περὶ τοῦ βασιλικοῦ ἀξιώματος. Ἐφρόνει, ὅτι ἡ βασιλικὴ ἐξουσία ἀπορρέει ἐκ τοῦ θεοῦ, ὅτι δηλαδὴ ὁ βασιλεὺς εἶναι ἀρχὼν ἐν ἑαυτῷ θεοῦ. Ἐπομένως ἔχει ἐξουσίαν ζωῆς καὶ θανάτου ἐπὶ τῶν ὑπηκόων, εἶναι ἀνώτερος νόμων καὶ δύναται ν' ἀναστέλλῃ τὴν ἰσχὺν αὐτῶν ὅταν θέλῃ καὶ διὰ λόγους, τοὺς ὁποίους αὐτὸς μόνος γνωρίζει.

Ὁ Ἰάκωβος εἶχε διαρκῶς προστριβὰς πρὸς τὸ Κοινοβούλιον, διότι ἤθελε νὰ κυβερνήσῃ ἄνευ περιορισμοῦ, ἀλλ' ἠναγκάζετο νὰ συγκαλῆ αὐτό, διότι εἶχεν ἀνάγκην χρημάτων. Πολλάκις δὲ διέλυσεν αὐτό, ἀλλ' εἰς πᾶσαν διάλυσιν τοῦ κοινοβουλίου ἤρξανεν ἡ δυσσάρεσκεια τοῦ λαοῦ καὶ τέλος διίσχυρίσθη, ὅτι ὁ βασιλεὺς δικαιούται νὰ εἰσπράξῃ φόρους ἄνευ τῆς γνώμης τοῦ κοινοβουλίου.

Ὁ Κάρολος Α' (1628-1649) ἦτο διάφορος τοῦ πατρός του ἔχων ἴσῳ ἄριστον ἐξωτερικὸν καὶ τρόπον λεπτούς. Ἦτο πρὸς τούτοις καλὸς ἵππευς καὶ εἶχεν ἀντίληψιν τῆς τέχνης, ἀλλ' ἦτο ἐπιπόλαιος, ἐγωΐστης καὶ ἀπότομος μὴ ἀποφεύγων τὸ ψεῦδος.

Ὁ Κάρολος ἤθελε νὰ κυβερνᾷ ἀπολυταρχικῶς ὡς ὁ πατὴρ του, ἐπεχείρησε δὲ νὰ καταβάλλῃ τὴν ἀντίστασιν τοῦ κοινοβουλίου, τὸ ὁποῖον ἐπὶ τέλους διέλυσε κυβερνήσας ἀπολυταρχικῶς ἄνευ κοινοβουλίου ἐπὶ ἑνδεκά ἔτη, καὶ εἰσέπρατε φόρους ἄνευ τῆς συγκαταθέσεως αὐτοῦ. Ἀλλ' ἡ κοινὴ γνώμη ἐξηγέρθη κατὰ τῶν ὑπούργων τοῦ βασιλέως, οἱ ὁποῖοι ἐκυβέρνην ἀπολυταρχικῶς καὶ εἶχον εἰσαγάγει τύπους τῆς καθολικῆς ἐκκλησίας εἰς τὴν ἀγγλικανικὴν. Ὅτε δὲ ὁ Κάρολος ἐπεχείρησε νὰ εἰσαγάγῃ τὰς καινοτομίας ταύτας εἰς τὴν αὐστηρῶς πρεσβυτεριανὴν Σκωτίαν, ὁ λαὸς ἐξηγέρθη, ἵνα καταπολεμήσῃ «πᾶν εἶδος παπισμοῦ».

Ὁ Κάρολος στερούμενος στρατοῦ συνεκάλεσε τὸ κοινοβούλιον, ἵνα ζητήσῃ χρήματα, ἀλλὰ διέλυσεν αὐτὸ ἀμέσως, διότι τοῦτο διετύπωσε σφοδρὰ παράπονα κατὰ τῶν ὑπουργῶν του. Τὸ κοινοβούλιον τοῦτο ὠνομάσθη βραχὺ ἔνεκα τῆς βραχείας διαρκείας. Ἄλλ' ἢ ἐκστρατεία κατὰ τῆς Σκωτίας ἀπέτυχεν οὐκ ὀλίγως, διότι οἱ Ἄγγλοι προσεχώρησαν πρὸς τοὺς Σκώτους. Ὁ βασιλεὺς τότε ἠναγκάσθη νὰ συγκαλέσῃ νέον κοινοβούλιον, τὸ ὁποῖον ἐμελλε νὰ ἔχῃ μακρὸν

Κάρολος Α' τῆς Ἀγγλίας.

(Εἰκὼν τοῦ Van Dyck)

βλον (1640-1660), ὀνομασθὲν διὰ τοῦτο *Μακρὸν Κοινοβούλιον*. Ἄλλ' ὑπῆρχεν ἰσχυρὰ ἀντίδρασις ἐν τῇ κοινοβουλίᾳ, τὸ ὁποῖον πρῶτον μὲν ἐπέβαλε τὸν περιορισμὸν τῶν καταχρήσεων, εἶτα δὲ εἰσήγαγε τὸν ὑπουργὸν τοῦ βασιλέως **Στράφφορδ** (*Strafford*) εἰς δίκην ἐπὶ ἐσχάτῃ προδοσίᾳ ὡς συμβουλεύσαντα τὸν βασιλέα νὰ πολεμήσῃ κατὰ τοῦ ἀγγλικοῦ λαοῦ, καὶ δι' εἰδικοῦ νόμου κατεδί-

κασεν αὐτὸν εἰς θάνατον. Ὁ δὲ βασιλεὺς ἠναγκάσθη νὰ υπογράψῃ τὴν κητάδικην καὶ ὁ Στράφφορδ ἀπεκεφαλίσθη. Ἐπίσης συνελήφθη ὁ ἀρχιεπίσκοπος **Κανιαβοργίας Λῶδ** (*Laud*), ὁ εἰσηγητὴς τῶν θρησκευτικῶν καινοτομιῶν, καὶ μετὰ τετραετῆ φυλάκισιν ἀπεκεφαλίσθη.

Ἐν τῷ μεταξὺ ἐξερράγη φοδερὰ ἐπανάστασις ἐν Ἰρλανδίᾳ, ἔνθα οἱ καθολικοὶ διέπραξαν ὀμότητος κατὰ τῶν Ἄγγλων καὶ Σκώτων διαμαρτυρομένων, τῶν ἐγκατεστημένων ἐν τῇ νήσῳ. Τὸ κοινοβούλιον ἤθελε νὰ στείλῃ στρατὸν εἰς τὴν Ἰρλανδίαν, ἀλλὰ δὲν εἶχεν ἐμπιστοσύνην εἰς τὸν βασιλέα, ὁ ὁποῖος ἦτο δυνατὸν νὰ χρησιμοποίησῃ αὐτὸν κατὰ τοῦ κοινοβουλίου. Τέλος αἱ ἐριδες μεταξὺ βασιλέως καὶ κοινοβουλίου ὠξύνθησαν, ὁ δὲ βασιλεὺς ἐλθὼν εἰς φανεράν ρηξιν πρὸς αὐτὸ ἐγκατέλιπε τὸ Λονδίνον.

3. Ἡ ἐπανάστασις. Ὀλιδιέρος Κρόμβελ. — Οὕτω ἤρχισεν ὁ ἐμφύλιος πόλεμος μεταξὺ βασιλέως καὶ κοινοβουλίου. Μετὰ τοῦ βασιλέως ἐτάχθησαν σχεδὸν πάντες οἱ εὐγενεῖς, οἱ ὀπαδοὶ τῶν ἐπισκόπων καὶ ἐν γένει τὰ δυτικὰ καὶ βόρεια μέρη, ἐνῶ τὸ πολυπληθέστερον καὶ πλουσιώτερον μέρος τῆς Ἀγγλίας, τὸ ἀνατολικὸν καὶ τὸ νότιον, υπεστήριξε τὸ κοινοβούλιον. Ὁ στρατὸς τοῦ βασιλέως ἦτο μαχιμώτερος, διότι ἀπετελεῖτο ἐξ εὐγενῶν ἱππέων, ἐξησχλημένων καὶ τολμηρῶν, τὸ δὲ ἱππικὸν ἀπετέλει εἰσέτι τὴν κυρίαν δύναμιν τοῦ τότε στρατοῦ.

Εἰς ἐκ τῶν ἀξιωματικῶν τοῦ κοινοβουλίου καὶ μέλος αὐτοῦ ὁ **Κρόμβελ** εἰσήγαγε νέαν τακτικὴν καταρτίσας στρατὸν ἐκ πορριτανῶν ἱππέων τῶν ὀρεινῶν μέρων, οἱ ὁποῖοι δὲν ἐπολέμουν ὡς μισθοφόροι διὰ τὸ χρῆμα, ἀλλ' ἐξ ἀφοσιώσεως εἰς τὴν θρησκείαν. Εἰς τὴν Ἀγγλίαν ὑπῆρχε τότε πλῆθος ἀνθρώπων, οἱ ὁποῖοι ἠσθάνοντο βαθυτάτην ἀποστροφὴν πρὸς πᾶν καθολικόν, ὁ δὲ Κρόμβελ διήγειρε τὸ θρησκευτικὸν συναίσθημα αὐτῶν δι' αὐστηροῦ βίου, προσευχῶν, ἀναγνώσεως τῆς Ἁγίας Γραφῆς καὶ ἁσμάτων ἐκ τοῦ ψαλτηρίου. Ὁ στρατὸς οὗτος ἐφάνη ταχέως ἀνώτερος τοῦ βασιλικοῦ, ὁ δὲ Κρόμβελ διορισθεὶς ἀρχιστράτηγος τοῦ στρατοῦ τούτου ἐνίκησε τὸν βασιλέα, ὁ ὁποῖος κατέφυγεν εἰς τὴν Σκωτίαν. Ἄλλ' οἱ Σκῶτοι παρέδωκαν αὐτὸν εἰς τὸ ἀγγλικὸν κοινοβούλιον.

Ὁ Ὀλιβιέρος Κρόμβελ (Olivier Cromwell, 1599-1658) ἦτο υἱὸς εὐπόρου γαιοκτήμονος, ἀνὴρ μεγαλόσωμος καὶ ρωμαλέος, δραστηριώτατος, μὲ ἀσθηρὰν φυσιογνωμίαν καὶ ῥήτωρ νευρώδης. Ἐνεπνέετο ὑπὸ γνησίου καὶ βιθέος θρησκευτικοῦ συναισθήματος, ἀλλὰ διετήρει εἰσέτι τὴν ὀμότητα, τὴν ὁποίαν εἶχεν ἡ ἀγγλικὴ φυλὴ κατὰ τοὺς παλαιότερους χρόνους. Ὁ Κρόμβελ ἀνεδείχθη ἔξοχος ὄργανωτὴς καὶ διπλωμάτης ὄψυδερκῆς, διὸ θεωρεῖται εἰς τῶν θεμελιωτῶν τοῦ ἀγγλικοῦ μεγαλείου.

Ὁ Κρόμβελ.

Χαλκογραφία σύγχρονης.

Μετ' ὀλίγον τὸ κοινοβούλιον ἤλθεν εἰς ῥήξιν μὲ τὸν Κρόμβελ, ὁ ὁποῖος καταλαβὼν τὸ Λονδίον ἐξεδίωξε τοὺς ἀντιπράττοντας ἐκ τοῦ κοινοβουλίου, ἀποτελοῦντας τὴν πλειοψηφίαν αὐτοῦ. Τοῦτο ὠνομάσθη κἀ θαρσὺς τοῦ κοινοβουλίου, τὸ

δὲ οὕτω ἀκρωτηριασθὲν κοινοβούλιον ὠνομάσθη Κολοβὸν κοινοβούλιον (*Rumpparlement*) κατὰ τὴν σκωπτικὴν τάσιν τῶν χρόνων ἐκεῖνων. Ὑπὸ τὰς συνθήκας ταύτας ὄριμασεν εἰς τὰς τάξεις τῶν ἀξιοματικῶν τοῦ ἐπαναστατικοῦ στρατοῦ ἡ ἰδέα, ὅτι πᾶσα κυριαρχία στηρίζεται ἐπὶ τοῦ λαοῦ καὶ πηγάζει ἐκ τοῦ λαοῦ. Οὕτω δὲ εἰς τὸ ἀξίωμα τῆς ἐλέω Θεοῦ κυριαρχίας ἀντετάχθη τὸ ἀξίωμα τῆς κυριαρχίας τοῦ λαοῦ.

Ὁ βασιλεὺς εἰσῆχθη εἰς δίκην πρὸ ἐκτάκτου δικαστηρίου καὶ κατεδικάσθη εἰς θάνατον ὡς τύραννος, προδότης, δολοφόνος καὶ ἕθρὸς τοῦ λαοῦ καὶ ἀπεκεφαλίσθη (1649).

4. Ἡ δημοκρατία (1649-1660) Ἡ μερίς, ἡ ὁποία εἶχε γίνεи κυρία τῆς καταστάσεως μετὰ τοῦ Κρόμβελ, ἀπέτελει μικρὰν μειοψηφίαν, ἀλλ' ἔδειξε μεγίστην δραστηριότητα καὶ διετηρήθη ἐπὶ ἑνδεκα ἔτη ἐν τῇ ἀρχῇ. Ἡ Ἀγγλία ἀνεκηρύχθη δημοκρατία, ἡ Ἄνω Βουλὴ διελύθη, ἀνετέθη δὲ εἰς ἕκτακτον συμβού-

λιον ἢ κυβέρνησις τοῦ κράτους. Ἄλλ' ἐπειδὴ ἡ Σκωτία καὶ ἡ Ἰρλανδία δὲν ἀνεγνώρισαν τὴν ἐπανάστασιν, ὁ Κρόμβελ ἀπεβιδάσθη μετὰ στρατοῦ εἰς τὴν Ἰρλανδίαν καὶ κατέπνιξεν εἰς τὸ αἷμα τὴν ἐπανάστασιν ἐκδικούμενος τὰς σφαγὰς τῶν διαμαρτυρομένων. Προσηνέχθη δὲ μετὰ μεγίστης ὀμότητος πρὸς τοὺς Ἰρλανδοὺς, ἐκτοπίσας τοὺς κατοίκους ἐκ σημαντικοῦ μέρους τῆς γῆς καὶ ἐγκαταστήσας ἄγγλους ἀποίκους. Ἐν τῷ μεταξὺ οἱ Σκῶτοι προσεκάλεσαν ἐκ Γαλλίας τὸν ἐκεῖ καταφυγόντα υἱὸν τοῦ Καρόλου Α', τὸν ὁποῖον ἀνηγόρευσαν βασιλέα ὡς **Κάρολον Β'**. Ἄλλ' ὁ Κρόμβελ ἐξεμηδένισε τὸν στρατὸν τοῦ Καρόλου, ὁ ὁποῖος μόλις κατῴρθωσε νὰ σωθῆ φυγῶν εἰς τὴν Γαλλίαν.

Οὕτω δὲ ὁ Κρόμβελ καταπνίξας τὴν ἐξέγερσιν τῆς Ἰρλανδίας καὶ Σκωτίας ἐγένετο κύριος τῆς καταστάσεως καὶ ἤρχισε νὰ ἐργάζεται πρὸς ἐξύψωσιν τῆς δυνάμεως τῆς Ἀγγλίας. Ἐπειδὴ δὲ ἡ Ὀλλανδικὴ δημοκρατία ἀποκρούσασα τὴν περὶ συνεννοήσεως πρότασιν αὐτοῦ ὑπεστήριξε τοὺς ἄγγλους βασιλόφρονας, ὁ Κρόμβελ ἐστράφη κατ' αὐτῆς. Τὸ 1651 τὸ κοινοβούλιον ἐψήφισε τὸν περίφημον περὶ **ναυτιλίας νόμον**, ὁ ὁποῖος ἀπηγόρευεν εἰς τὰ ξένα πλοῖα νὰ μεταφέρωσιν εἰς ἄγγλικοὺς λιμένας προϊόντα ἄλλα ἐκτὸς τῶν ἐν τῇ ἰδίᾳ χώρᾳ παραγομένων. Τοῦτο ἐδραπέτευεν ἰδίως τὴν ὀλλανδικὴν ναυτιλίαν, ἡ ὁποία τότε διεξήγε σχεδὸν ἀποκλειστικῶς τὸ διαμετακομιστικὸν ἐμπόριον τῆς ὑψηλίου. Διὰ τοῦτο ἡ Ὀλλανδία ἐκήρυξε τὸν πόλεμον κατὰ τῆς Ἀγγλίας. Ἄλλ' ὁ ἀγγλικὸς στόλος εἶχε σειρὰν ἐπιτυχιῶν, ἡ δὲ Ὀλλανδία ἠναγκάσθη νὰ εἰρηνεύσῃ καὶ νὰ ἀναγνωρίσῃ τὸν νόμον τῆς ναυτιλίας.

Ἐν τῷ μεταξὺ ὁ Κρόμβελ διέλυσε βιαίως τὸ κολοβὸν κοινοβούλιον, οἱ δὲ ἀνώτεροι ἀξιοματικοὶ ἀνηγόρευσαν αὐτὸν ἀνώτατον ἄρχοντα ἰσοβίως ὑπὸ τὸν τίτλον τοῦ *Λόρδου Προσιάτου*. Τότε ὁ Κρόμβελ ἔφθασεν εἰς τὸ ὑψιστον σημεῖον τῆς δυνάμεως καὶ ἐκυβέρνησε τὴν χώραν ὡς δικτάτωρ, ἀλλ' ἀπέκρουσε τὸν τίτλον τοῦ βασιλέως, τὸν ὁποῖον ἠθέλησε νὰ δώσῃ εἰς αὐτὸν τὸ κοινοβούλιον. Ἡ Ἀγγλία κατέστη ἐπ' αὐτοῦ τὸ ἰσχυρότατον διαμαρτυρόμενον κράτος ἐν Εὐρώπῃ, αἱ δὲ αὐλαὶ τῆς Εὐρώπης ἐζήτουν τὴν συμμαχίαν του, μολοντί ἀπεστρέφοντο αὐτὸν ὡς βασιλοκτόνον. Βοηθήσας δὲ τὴν Γαλλίαν κατὰ τῆς Ἰσπανίας κατέλαβε τὴν Ἰαμαϊκὴν ἐν Ἀμερικῇ

και τὸν λιμένα τῆς Δούγκερκ (σήμερον γαλλική, ΒΑ τοῦ Καλαί).

Ὁ Κρόμβελ ἀπέθανε τὸ 1658, διεδέχθη δ' αὐτὸν ὁ υἱὸς του Ριχάρδος Κρόμβελ ὡς λόρδος προστάτης. Ἀλλὰ δὲν εἶχεν οὔτε τὸ σθένος οὔτε τὰ ἀρχικὰ προσόντα τοῦ πατρὸς του. Διὰ τοῦτο παρηγήθη τῆς ἀρχῆς οικειοθελῶς.

Δ. Παλινόρθωσις τῶν Στούαρτ.— Τότε ὁ στρατηγὸς Μούνκ (Monk), ὁ ὁποῖος εἶχε καταστείλει νέαν ἐπανάστασιν τῆς Σκωτίας, ἐβάδισε μετὰ τοῦ στρατοῦ του κατὰ τῆς πρωτευούσης καί, ἀφοῦ εἰσηλθεν εἰς αὐτὴν ἀνευ ἀντιστάσεως, ἐτάχθη πρὸς τὸ μέρος τῆς πλειονοψηφίας, ἣ ὁποία ἐπεθύμει τὴν κατάλυσιν τῆς στρατοκρατίας καὶ τὴν ἐπάνοδον τοῦ βασιλέως. Τὸ δὲ νέον κοινοβούλιον ἐκάλεσεν εἰς τὸν θρόνον τὸν Κάρολον Β', τὸν ὁποῖον ὁ λαὸς ἐδέχθη μετὰ ζωνηρῶν ἐκδηλώσεων χαρᾶς.

Ἀλλ' οἱ Στούαρτ δὲν εἶχον συνεισθῆ ἐν τῇ ἐξορίᾳ, ὁ δὲ Κάρολος Β' καὶ ὁ ἀδελφός του Ἰάκωβος Β' ἐπανελάθον τὰ σφάλματα τῶν προκατόχων καὶ ὑπερέδωσαν αὐτά, διότι ζήσαντες ἐν τῇ αὐλῇ τοῦ Λουδοβίκου ΙΔ' εἶχον προσοικειωθῆ πρὸς τὰς συνηθείας τῆς αὐλῆς του καὶ ἤθελον νὰ εἰσαγάγουν εἰς τὴν Ἀγγλίαν τοὺς ἀπολυταρχικοὺς τρόπους καὶ τὸν αὐλικὸν βίον τοῦ βασιλέως τῆς Γαλλίας. Πλὴν τούτου εἰργάσθησαν ἀναφανδόν, ἰδίως δὲ ὁ Ἰάκωβος Β', ὑπὲρ τοῦ καθολικοῦ δόγματος.

Ἡ βασιλεία τοῦ Καρόλου Β' διήλθεν ἐν συνεχεῖ προστριβῇ πρὸς τὸ κοινοβούλιον. Ὁ Κάρολος προσεπάθει νὰ ἐπιτύχῃ τὴν ἀνοχὴν τῶν καθολικῶν, ἀλλὰ τὸ κοινοβούλιον ἐψήφισεν, ὅτι μόνον ὁπαδοὶ τῆς ἐπισκοπικῆς ἐκκλησίας δύνανται νὰ λάβωσι δημοσίας θέσεις. Ὁλίγον δὲ βραδύτερον ἐψήφισε τὸν περίφημον νόμον *Habeas corpus*, ὁ ὁποῖος ἐξησφάλιζε τοὺς πολίτας ἀπὸ αὐθαιρέτου φυλακίσεως, διότι κατήγγησε τὴν προφυλάκισιν ὀρίσας, ὅπως πᾶς πολίτης συλλαμβανόμενος προσάγεται εἰς δίκην ἐντὸς εἰκοσιτεσσάρων ὥρων. Ὡσαύτως τὸ κοινοβούλιον ἠθέλησε νὰ ἀποκλείσῃ τοῦ θρόνου τὸν ἀδελφὸν τοῦ βασιλέως Ἰάκωβον, τὸν νόμιμον διάδοχον, διότι οὗτος εἶχε προσέλθει ἐπισήμως εἰς τὸν καθολικισμόν, ἀλλ' οἱ συντηρητικοὶ δὲν ἤθελον δυναστικὴν μεταβολὴν.

Κατὰ τοὺς χρόνους τούτους ἐμορφώθησαν τὰ δύο μεγάλα κόμματα τοῦ ἀγγλικοῦ κοινοβουλίου, τὰ ὁποῖα ἐπὶ δύο σχεδὸν αἰῶνας

ἐκυδέρνησαν τὴν Ἀγγλίαν, τὸ κόμμα τῶν φιλοβασιλικῶν, οἱ ὅποιοι ὠνομάζοντο **Τόρις** (*Tories*), καὶ τὸ κόμμα τῶν συνταγματικῶν, οἱ ὅποιοι ὠνομάζοντο **Οὐῆξ** (*Whigs*).

6. Ἡ ἐπανάστασις τοῦ 1688.—Ὁ διαδεχθεὶς τὸν Κάρολον Β' Ἰακώβος Β' ὄχι μόνον ἐπέτρεπε τὴν καθολικὴν λειτουργίαν, ἀλλ' ἀνεβίβασεν εἰς τὰ ὑψίστα ἀξιώματα καθολικούς. Ὁ λαὸς ἤλπιζεν ὅτι θὰ ἀπαλλαγῇ τῶν ὑπερβασιῶν τούτων διὰ τοῦ θανάτου τοῦ βασιλέως, διότι αἱ δύο θυγατέρες τοῦ Ἰακώβου, αἱ ὅποιαι ἔμελλον νὰ διαδεχθῶσιν αὐτόν, ἦσαν διαμαρτυρούμεναι. Ἀλλὰ παρὰ προσδοκίαν ἡ βασίλισσα ἐγέννησεν υἱόν, ὁ ὅποιος ἀσφαλῶς θὰ ἀνετρέφετο ἐν τῇ καθολικῇ δόγματι. Τότε συνεννοήθησαν Τόρις καὶ Οὐῆξ καὶ προσεκάλεσαν τὸν **Γουλιέλμον τῆς Ὁρανίας**, τὸν κυβερνήτην τῆς Ὀλλανδίας, ὁ ὅποιος ἦτο σύζυγος τῆς πρεσβυτέρας θυγατρὸς τοῦ Ἰακώβου. Ὅτε δὲ ἐκεῖνος ἀπεβιβάσθη εἰς Ἀγγλίαν, ὅλη ἡ χώρα προσεχώρησε πρὸς αὐτόν, ὁ δὲ Ἰακώβος ἔφυγεν εἰς τὴν Γαλλίαν, ὅπου ὁ Λουδοβίκος ἐδέχθη αὐτὸν ἡγεμονικῶς.

Ἡ ἐπανάστασις τοῦ 1688 ἦτο ἔργον τῆς εὐπορούσης τάξεως ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὴν ἐπανάστασιν τοῦ 1648, ἡ ὅποια εἶχε προέλθει ἐκ τῶν λαϊκῶν στρωμάτων. Διὰ τοῦτο ἡ δευτέρα ἐπανάστασις ἐστερεώθη, οἱ δὲ Ἀγγλοὶ ὠνόμασαν αὐτὴν **ἔνδοξον ἐπανάστασιν**.

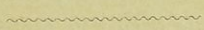
Ὁ Γουλιέλμος καὶ ἡ σύζυγος αὐτοῦ Μαρία ἔγιναν βασιλεῖς τῆς Ἀγγλίας, ἀφοῦ ὑπέγραψαν τὴν **Διακήρυξιν ἰῶν δικαιωμάτων**, (*Bill of rights*), διὰ τῆς ὁποίας ἐξησφαλιζόντο τὰ συνταγματικὰ δικαιώματα τοῦ ἀγγλικοῦ λαοῦ (1688).

7. Ἡ περαιτέρω ἀνάπτυξις τοῦ κοινοβουλευτικοῦ πολιτεύματος.—Κατὰ τὸν 18' αἰῶνα ἀνεπτύχθη περαιτέρω καὶ διεμορφώθη τὸ κοινοβουλευτικὸν πολίτευμα, τὴν δὲ ἀνάπτυξιν ταύτην ὑπεβοήθησαν ἱστορικὰ περιστατικά.

Ὁ Γουλιέλμος εἶχεν ὀρίσει πρὸ τοῦ θανάτου τὴν διαδοχὴν τοῦ θρόνου. Κατὰ ταύτην διεδέχθη αὐτὸν ἡ νεωτέρα θυγάτηρ Ἰακώβου Β' **Ἄννα** (1702-1714), μετὰ δὲ τὸν θάνατον αὐτῆς εἰς τὸν θρόνον τῆς Ἀγγλίας ἐκλήθη ὁ δισέγγονος Ἰακώβου Α' **Γεώργιος**, ἐκλέκτωρ τοῦ Ἀνοβέρου, διὰ τοῦ ὁποίου ἤρχισεν ἡ **δυναστεία τοῦ Ἀνοβέρου**, ἡ βασιλεύουσα μέχρι σήμερον.

Κατὰ τὸν 18' αἰῶνα ἐβασίλευσαν κατὰ σειρὰν τρεῖς Γεώργιοι.

Ὁ Γεώργιος Α' (1714-1727) ἦτο ἤδη γέρον, ὅτε ἀνήλθεν εἰς τὸν θρόνον, δὲν ἐγνώριζε τὴν ἀγγλικὴν καὶ δὲν ἔλαβεν ἐνδιαφέρον διὰ τὴν πολιτικὴν τῆς Ἀγγλίας. Ὁμοίως ἐπολιτεύθη καὶ ὁ διάδοχος αὐτοῦ Γεώργιος Β' (1727-1760). Οἱ βασιλεῖς οὗτοι ἐπέτρεψαν εἰς τοὺς ὑπουργοὺς νὰ κυβερνώσι τὸ κράτος, καθιέρωσαν δὲ τὴν συνήθειαν νὰ λαμβάνωσι τοὺς ὑπουργοὺς ἐκ τῆς πλειοψηφούσης ἐν τῷ κοινοβουλίῳ μερίδος. Αἱ δύο μερίδες, Τόρις καὶ Οὐίξ, ἐκυβέρνησαν τὴν χώραν ἀλληλοδιαδόχως, ὁ δὲ βασιλεὺς δὲν ἐποιεῖτο πλέον χρῆσιν τοῦ δικαιώματος τοῦ *veto*, τοῦ δικαιώματος δηλαδή, τὸ ὅποιον εἶχε νὰ μὴ ἐκτελέσῃ ἀποφάσεις τοῦ κοινοβουλίου, τὸ ὅποιον τελευταία εἶχε χρησιμοποίησει ἡ βασίλισσα Ἄννα. Οὕτω ἐπεκράτησαν φιλελεύθερα ἤθη ἐν Ἀγγλίᾳ, ὁ πολιτικὸς βίος ἀνεπτύχθη, αἱ συζητήσεις τοῦ κοινοβουλίου ἐγίνοντο δημοσίᾳ, ὁ δὲ λαὸς ἐλάμβανε γνῶσιν καὶ παρηκολούθει μετ' ἐνδιαφέροντος τὰ πολιτικά, ἐδημιουργήθη δὲ ἡ δημοσιογραφία, ἡ ὁποία παρηκολούθει καὶ συνεζήτει τὴν πορείαν τῆς πολιτικῆς. Κύριος σκοπὸς τῆς ἀγγλικῆς πολιτικῆς ἦσαν τὰ οἰκονομικὰ συμφέροντα τῶν ἀγγλων πολιτῶν, ἰδίως δὲ τῶν μεγαλεμπόρων καὶ ἐφοπλιστῶν. Διότι τὸν ΙΗ' αἰῶνα ἀνεπτύχθη ἡ νέα ἀγγλικὴ βιομηχανία τοῦ βάρβακος καὶ τοῦ σιδήρου, ἡ δὲ ἀγγλικὴ ἐπιχειρηματικότης καὶ πρωτοβουλία ἤνοιγον νέας ἀγορὰς εἰς τὰς ἀποικίας.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ε΄.

Η ΜΕΓΙΣΤΗ ΙΣΧΥΣ ΤΗΣ ΑΠΟΛΥΤΟΥ ΜΟΝΑΡΧΙΑΣ ΕΝ ΓΑΛΛΙΑ.

ΟΙ ΧΡΟΝΟΙ ΛΟΥΔΟΒΙΚΟΥ ΙΔ΄.

Καθ' ὃν χρόνον ἐν Ἀγγλίᾳ διὰ τῶν ἐσωτερικῶν ταραχῶν ἐνισχύετο ἡ δύναμις τοῦ κοινοβουλίου καὶ περιωρίζετο ἡ ἐξουσία τοῦ βασιλέως, ἐν Γαλλίᾳ ἀπέβαιναν αὕτη ἰσχυροτάτη καὶ ἀπεριόριστος.

Ἡ ἀπόλυτος μοναρχία ἐπιβλήθεισα κατὰ τὸ πρῶτον ἡμῖσι τοῦ ΙΖ' αἰῶνος διὰ τοῦ **Ρισελιέ** καὶ τοῦ **Μαζαρέν** ἔφθασεν εἰς τὴν μεγίστην λαμπρότητά της ἐπὶ τοῦ **Λουδοβίκου ΙΔ'** κατὰ τὸ δεῦτερον ἡμῖσι τοῦ αἰῶνος. Ἡ Γαλλία ἦτο τότε ἡ πρώτη στρατιωτικὴ δύναμις τῆς Εὐρώπης, ἡ βιομηχανία καὶ τὸ ἐμπόριόν της ἀνεπτύχθησαν μέγਾਲως καὶ ἤχημασαν ἐν αὐτῇ τὰ γράμματα, οἱ τέχναι καὶ ἡ ἐπιστήμη. Ἡ Γαλλία ἐπὶ Λουδοβίκου ΙΔ' ἔσχε τὸν λεγόμενον χρυσοῦν αἰῶνά της.

Α΄. Ο ΡΙΣΕΛΙΕ ΚΑΙ Ο ΜΑΖΑΡΕΝ

1. 'Ρισελιέ (Richelieu). — Ὁ Ἑρρίκος Δ' ἀπέθανε δολοφονηθεὶς ὑπὸ φανατικοῦ καλογήρου (1610), ἐπὶ τινὰ δὲ χρόνον, ἐφ' ὅσον δηλαδὴ ἐπετρόπευε τὸν ἀνήλικον υἱὸν τοῦ Λουδοβίκου ΙΓ' ἢ βασιλομήτωρ **Μαρία τῶν Μεδίκων**, ἐπεκράτησαν οἱ εὐνοούμεοι καὶ οἱ αὐλοκόλακες, μέχρις ὅτου τὴν διοίκησιν ἔλαβεν εἰς τὰς στιβαρὰς χεῖράς του ὁ καρδινάλιος Ἑρρίκος Δ' **Ρισελιέ** (1624).

Ὁ Armand du Blesis κόμης τοῦ Richelieu (1585-1642) κατήγετο ἐξ εὐγενοῦς οἰκογενείας καὶ εἶχε λάβει τὴν ἀνατροφήν τῶν εὐγενῶν διδασκάλων ἐπιφομαχίαν καὶ ἱππασίαν. Εἴκοσι καὶ ἐνὸς ἔτους ἐχειροτονήθη ἀρχιεπίσκοπος μικρᾶς ἐπισκοπῆς, τὴν ὅποιαν ἐλάμβανον οἱ δευτερότοκοι τῆς οἰκογενείας του, ἀλλ' ἐξῆλθεν ἐν τῇ αὐτῇ, ὡς ἐπραττον τοῦτο πολλοὶ ἀρχιερεῖς τότε. Ἐκυβέρησεν ἐπὶ 15 ἔτη τὴν Γαλλίαν ἀναπτύξας σπάνια διοικητικὰ προσόντα, μὴ ἀποφεύγων ὅμως τὰ αὐθαίρετα, τὰ βίαια καὶ σκληρὰ μέτρα. Ὁ Ρισελιέ ἦτο αὐταρχικός, ἀπότομος καὶ παράφορος πολλάκις ἐν τῇ ὁμίλει, ἐν δὲ τῇ ἐξωτερικῇ πολιτικῇ ἔδειξε τὸ κύριον θεωρούμενον προσόν τοῦ πολιτικοῦ, νὰ μὴ δεσμεύεται ὑπὸ ἠθικῶν ἢ αἰσθηματικῶν λόγων.

Ὁ Ρισελιέ ἐπεδίωξε τριπλοῦν σκοπὸν, 1) νὰ καταστρέψῃ τὸ κόμμα τῶν Οὐγενότων 2) νὰ ταπεινώσῃ τοὺς εὐγενεῖς καὶ 3) νὰ ἀνυψώσῃ τὸ κῦρος τοῦ βασιλέως παρὰ τοῖς ξένοις λαοῖς συντριβῶν τὴν δύναμιν τῶν Ἀψδούργων. Ἐπέτυχε καὶ τὰ τρία.

Τὸ 1628 μετὰ ἐπίμονον πολιορκίαν κατελήφθη ἡ Λαροσέλ (*La Rochelle*, ἐπὶ τῆς δυτικῆς παραλίας τῆς Γαλλίας), τὸ ἰσχυρότατον φρούριον τῶν καλθινιστῶν, παρὰ τὴν βοήθειαν τοῦ ἀγγλικοῦ στόλου. Ἄλλ' ὁ Ῥισελιέ εἶχε τὴν περνοιαν νὰ διατηρήσῃ τὴν θρησκευτικὴν ἐλευθερίαν καὶ τὴν ἰσότητα τῶν ἀστικῶν δικαιωμάτων τῶν Οὐγενότων.

Συγχρόνως ἐστράφη κατὰ τῶν εὐγενῶν, οἱ ὅποιοι κατὰ τὴν διάρκειαν τῶν ἐμφυλίων πολέμων εἶχον ἀποθῆ σχεδὸν ἀνεξάρτητοι, διατάξας νὰ καταστρέψωσι τοὺς ἀχυρωμένους πύργους, ὅσοι δὲν ἐχρησίμευον πρὸς

Ὁ Ρισελιέ.

ἄμυναν τῆς χώρας. Οἱ διοικηταὶ τῶν ἐπαρχιῶν ἀνετίναξαν τότε πολλοὺς πύργους διὰ πυρίτιδος. Ὁ Ῥισελιέ ἀπηγόρευσε τὴν **μονομαχίαν**. Δύο εὐγενεῖς ἐκ τῶν ἰσχυροτάτων οἰκῶν ἐμονομάχησαν ἔν τινι τῶν κεντρικωτάτων πλατειῶν τῆς πρωτευούσης, θέλοντες νὰ δεῖξωσιν, ὅτι περιφρονοῦσι τὰς διαταγὰς τοῦ καρδινάλιου, ἀλλὰ συλληφθέντες ἀμέσως ἐφρονεύθησαν. Οὐχ ἤττον ἡ μονομαχία δὲν κατηργήθη ἐν Γαλλίᾳ. Ἡ θέσις τοῦ Ῥισελιέ δὲν ἦτο ἀσφαλής, διότι ὑπῆρχε κίνδυνος νὰ ἐπικρατήσωσιν οἱ ἀντίπαλοί του καὶ οἱ αὐλοκόλακες νὰ ἐξεγείρωσι κατ' αὐτοῦ τὸν ἀσθενοῦς χαρακτήρος βασιλέα. Ἄλλὰ νατίσχυσε μέχρι τέλους, διότι ὁ βασιλεὺς ἠγάπα αὐτόν, ἐπειδὴ ἦτο ὑπὲρ τοῦ πολέμου καὶ ἐγίνωσκε τὸν τρόπον νὰ εὐρίσκη χρήματα. Διὰ τοῦτο πολλοὶ ἐκ τῶν ἀνωτάτων εὐγενῶν καὶ συγγενῶν τοῦ βασιλικοῦ οἴκου ἐπιχειρήσαντες νὰ ἀνατρέ-

φωσι τὸν καρδινάλιον, κατεδικάσθησαν εἰς θάνατον, αὐτὴ δὲ ἡ βασιλομήτωρ εὐρεθεῖσα ἀντιμέτωπος αὐτοῦ ἠναγκάσθη νὰ ἐγκαταλείψῃ τὴν χώραν καὶ νὰ ἀποθάνῃ ἐν τῇ ἐξορίᾳ. Διὰ ταῦτα ὁ Ῥισειλιὲ ἐμισεῖτο πολὺ καὶ ἡ ζωὴ του ἐκινδύνευε διαρκῶς. Ἀλλὰ διὰ μυστικῶν ὀργάνων ἐπέδωλεπε τὰ πάντα, ἐφόρευσε δὲ ὑπὲρ τοὺς πεντήκοντα ἀνθρώπους ὡς ἐπιβουλεωμένους τὴν ζωὴν του.

Ὁ Ῥισειλιὲ ἐγκατέστησε τὴν ἀπολυταρχικὴν διοίκησιν, δὲν συνεκάλεσε τοὺς ἀντιπροσώπους τῶν Τάξεων (*États-généraux*) καὶ δι' αὐστηρῶν μέτρων κατέπνιξε τὴν ἀντίστασιν τοῦ κοινοβουλίου (*Parlement*). Σημειωτέον, ὅτι τὸ γαλλικὸν κοινοβούλιον, ἢ μᾶλλον τὰ γαλλικὰ κοινοβούλια, διότι ὑπῆρχον καὶ κοινοβούλια τῶν ἐπαρχιῶν, εἶχον τὸ ὄνομα μόνον κοινὸν πρὸς τὸ ἀγγλικὸν κοινοβούλιον, διότι τὸ ἀγγλικὸν ἦτο συνέλευσις τῶν ἀντιπροσώπων τοῦ ἔθνους, ἐνῶ τὰ γαλλικὰ ἀπλῶς ἀνώτερα δικαστήρια. Ἀλλ' εἶχεν ἐπικρατήσει ἡ συνήθεια νὰ στέλλῃ ἡ κυβέρνησις εἰς τὸ ἀνώτατον δικαστήριον τῶν Παρισίων, (*Parlement de Paris*), τὰς ἀποφάσεις καὶ τὰ διατάγματα, ἵνα καταχωρῇ αὐτὰ ἐν ἰδιαιτέρῳ βιβλίῳ (*enregistrer*), τὸ δὲ δικαστήριον εἶχεν ἀποκτήσει τὴν συνήθειαν νὰ ἐκφέρῃ κρίσεις ἐπὶ τῶν διαταγμάτων. Τὸ ἀντίστοιχον τοῦ ἀγγλικοῦ κοινοβουλίου ἦτο μᾶλλον ἢ συνέλευσις τῶν ἀντιπροσώπων τῶν τριῶν τάξεων, δηλαδὴ τῶν εὐγενῶν, τοῦ κλήρου καὶ τοῦ λαοῦ, τὰ *États généraux* λεγόμενα.

Ὁ Ῥισειλιὲ κακῶς διεχειρίσθη τὰ οἰκονομικὰ τοῦ κράτους. Ὅτε δὲ ἀπέθανεν, εἶχε προεξοφλήσει τὰ ἔσοδα πολλῶν ἐτῶν, ἐνῶ τὰ ἔσοδα ὑπερέβαινον κατὰ 50 ἑκατομμύρια τὰ ἔσοδα, οἱ δὲ χωρικοὶ εἶχον καταστραφῆ. Ὁ καρδινάλιος ἀπέθανε μισούμενος ὑπὸ πάντων καὶ μόλις βραδύτερον ἐξετιμῆθη, διότι εἶχεν ἐκμεταλλεῦθῃ ἐπιτηδείως τοὺς ἐμφυλίους σπαραγμοὺς τῆς Γερμανίας, ἵνα ταπεινώσῃ τὸν αὐστριακὸν οἶκον, κατ' ἀρχὰς μὲν βοηθήσας, ὡς εἶδομεν, κρυφίως τὸν Γουσταῦν Ἀδόλφον, βραδύτερον δὲ λαθῶν μέρος εἰς τὸν τριακονταετῆ πόλεμον καὶ κηρύξας τὸν πόλεμον κατὰ τῆς Ἰσπανίας.

2. Μαζαρέν. (*Mazarin, 1629-1661*).—Ὁ Ῥισειλιὲ δὲν εἶδε τὸ τέλος τοῦ τριακονταετοῦς πολέμου, ἀλλὰ τὴν πολιτικὴν αὐτοῦ ἐξηκολούθησεν ὁ διάδοχός του καρδινάλιος Μαζαρέν (*Mazarin*).

Ὁ Μαζαρέν ἦτο Ἰταλὸς τὴν καταγωγὴν καὶ τελείως τὸ ἀντί-

θετον του προκατόχου του, διότι ἦτο μετριοπαθής, ἤρεμος εἰς τὴν ὀμίλιαν καὶ οὐδένα κατεδίκασεν εἰς θάνατον. Ἄλλὰ δὲν ἦτο ἐπιβλητικὸς οὔτε ἀπέφευγε τὸ φεῦδος καὶ τὴν ὑποκρισίαν, ὠμίλει κακῶς τὴν γαλλικὴν, ἣ δὲ προφορὰ καὶ ὁ τόνος τῆς φωνῆς καθίστων αὐτὸν κωμικόν.

Ὁ Μαζαρέν ἐξηκολούθησε τὸν πόλεμον καὶ εἶδε τὰς μεγάλας ἐπιτυχίας τοῦ γαλλικοῦ στρατοῦ καὶ τὴν εἰρήνην τῆς Βεστροφιλίας.

Ἐν τῷ μεταξύ ἀπέθανεν ὁ Λουδοβίκος ΙΓ' (1643), τὴν δὲ ἐπιτροπείαν τοῦ πενταετοῦς υἱοῦ του Λουδοβίκου ΙΔ' ἀνέλαβεν ἡ μήτηρ Ἄννα ἢ Ἀδστριακή, ἣ ὁποία διετήρησεν ἐν τῇ ἀρχῇ τὸν Μαζαρέν

Ἀκριβῶς δὲ καθ' ὃ ἔτος ὑπεγράφετο ἡ τόσον εὐνοϊκὴ διὰ τὴν Γαλλίαν εἰρήνη, ἣ χώρα ἐταράχθη ὑπὸ ἐσωτερικῶν ἐξεγέρσεων, διότι ὁ λαὸς ἐστέναζεν ὑπὸ τὸ βᾶρος τῶν φόρων, τὸ δὲ κοινοβούλιον τῶν Παρισίων διεμαρτυρήθη κατὰ τῶν νέων φορολογικῶν νομοθετημάτων. Ὅτε δὲ ὁ Μαζαρέν διέταξε τὴν σύλληψιν τινῶν ἐκ τῶν ἐλευθεροφρόνων μελῶν τοῦ κοινοβουλίου, ὁ λαὸς τῶν Παρισίων ἐξηγέρθη ὑποστηριζόμενος ὑπὸ τῶν εὐγενῶν. Ἡ ἐξέγερσις αὕτη ὠνομάσθη χλευαστικῶς *Fronde* (σφενδόνη). Ἄλλὰ τέλος ἡ βασιλεία ἐνίκησε καὶ οὕτω συνετρίβη ἡ τελευταία ἀντίστασις τῶν εὐγενῶν.

3. Πυρρηναϊκὴ εἰρήνη (1659). - Ὁ Μαζαρέν ἐξηκολούθησε τὸν κατὰ τῆς Ἰσπανίας πόλεμον συμμαχήσας μετὰ τοῦ Κρόμβελ καὶ τέλος αἱ στρατιωτικαὶ ἐπιτυχίαι τοῦ στρατηγοῦ **Τυρέν (Turenne)** ἠνάγκασαν τὸν βασιλεῆ τῆς Ἰσπανίας νὰ θέσῃ τέρμα εἰς τὸν πόλεμον, ὁ ὁποῖος διαρκέσας 24 ἔτη εἶχεν ἐξαντλήσει τὴν χώραν του. Διὰ τῆς εἰρήνης τῶν Πυρρηναίων παρεχωρήθησαν εἰς τὴν Γαλλίαν τὸ Ἄρτιὰ (*Artois*) πρὸς βορρᾶν καὶ ἡ *Ρουσιγιὼν (Roussillon)* πρὸς νότον, ὁ δὲ Λουδοβίκος ΙΔ' συνεξέβη τὴν πρεσβυτέραν τῶν θυγατέρων Φιλίππου Δ' τῆς Ἰσπανίας Μαρίαν Θηρεσίαν, ἣτις πρὸ τοῦ γάμου παρητήθη πάσης ἀξιώσεως ἐπὶ τῆς κληρονομίας. Ἄλλ' οἱ πολιτικοὶ τῆς Γαλλίας δὲν ἐθεώρησαν τὴν παρὰ τῆσιν ταύτην ὡς δεσμεύουσαν ἀπὸ μελλοντικῶν ἀξιώσεων.

Μεγάλῃ πολιτικῇ ἐπιτυχίᾳ τοῦ Μαζαρέν ἦτο, ὅτι ἤνωσε πολλοὺς ἡγεμόνας τῆς δυτικῆς Γερμανίας εἰς τὴν πρώτην **Ὁμοσπονδίαν τοῦ Ρήνου**, ἣ ὁποία ἐστρέφετο κατὰ τοῦ αὐτοκράτορος.

Β'. ΛΟΥΔΟΒΙΚΟΣ ΙΔ' (1661—1715)

Ι. Ἡ προσωπικότης του—ἀντίληψις περὶ τῆς βασιλικῆς ἐξουσίας.—“Ὅτε ἀπέθανεν ὁ Μαζαρέν, ὁ Λουδοβίκος ἦτο 22 ἐτῶν καὶ μέχρι τῆς ἡμέρας ἐκείνης δὲν εἶχε λάβει ἐνεργὸν μέρος εἰς τὴν κυβέρνησιν. Διὰ τοῦτο πολλοὶ ἐνόμιζον, ὅτι οὐδέποτε

Λουδοβίκος ΙΔ'.

Εἰκὼν φουικοῦ μεγέθους τοῦ Antoin Benoit διατηρομένη ἐν Βερσαλλίαις. Ὁ βασιλεὺς παριστάνεται 68 ἐτῶν. Ἡ δύναμις τῆς ζωῆς, θελήσεως καὶ ἐπιβολῆς διαφαίνεται εἰς τὰς γραμμὰς καὶ εἰς τὴν ὄλην ἔκφρασιν τοῦ προσώπου.

θὰ λάβῃ ἐνδιαφέρον διὰ τὰ πράγματα τοῦ κράτους. Ἀλλὰ κατὰ τὴν ἡμέραν τοῦ θανάτου τοῦ Μαζαρέν προσεκάλεσε τοὺς ὑπουργοὺς καὶ ἐδήλωσεν, ὅτι ἀπεφάσισε νὰ γίνῃ αὐτὸς πρωθυπουργὸς ἑαυτοῦ, ἀνέλαβε δὲ προσωπικῶς τὴν διοίκησιν τοῦ κράτους καὶ διεχειρίσθη αὐτὴν μέχρι τέλους τῆς μακρᾶς βασιλείας του. Τὰ 54 ἔτη τῆς ἀρχῆς τοῦ Λουδοβίκου ἀποτελοῦσι μίαν τῶν ἀξίσημειώτων περιόδων τῆς

εὐρωπαϊκῆς ἱστορίας.

Ὁ Λουδοβίκος ΙΔ' (Louis XIV) ἦτο ἐξαιρετικὴ φυσιογνωμία. Δὲν διεκρίνετο μὲν διὰ τὸν πλοῦτον τῶν ἰδεῶν, ἀλλ' εἶχε διαυγεστάτην ἀντίληψιν καὶ βούλησιν ἰσχυροτάτην, κατέχων εἰς ὑψίστον βαθμὸν τὰ προσόντα τοῦ ἀρχοντος. Τὸ πρόσωπον καὶ αἱ κινήσεις αὐτοῦ εἶχόν τι τὸ ἐπιδητικὸν καὶ μεγαλοπρεπές, οἱ τρόποι του ἦσαν ἐπίσημοι, ἐξουσιαζέε δὲ τὰς κινήσεις καὶ τὴν ὀμιλίαν καὶ σχεδὸν

οὐδέποτε ἐγέλα οὐδ' ὠργίζετο, ὠμίλει ὀλίγον καὶ ἤκουε μετὰ προσοχῆς τοῦς ἄλλους. Κατὰ βάθος δὲν ἦτο κακός, ἀλλ' ὁ ἄμετρος ἐγωϊσμός του, αἱ ἐπιτυχίαι καὶ τὰ θυμιάματα, τὰ ὅποια προσέφερε προθύμως τὸ σμήνος τῶν αὐλικῶν, συνειτέλεσαν, ὥστε ν' ἀγαπᾷ μόνον ἑαυτόν. Πρὸς τὴν σύζυγόν του Μαρίαν Θηρεσίαν δὲν εἶχε μεγάλην συμπάθειαν καὶ ἔσχεν ἀλληλοδιαδόχως πολλὰς εὐνοουμένας, ἐκ τῶν ὁποίων ὀνομαστοτέρα ὑπῆρξεν ἡ χήρα τοῦ ποιητοῦ Σκαρρὸν (Scarron), τὴν ὁποίαν ὠνόμασε μαρκησίαν δὲ Μαιντενὸν (de Maintenon) συζευχθεὶς αὐτὴν μετὰ τὸν θάνατον τῆς συζύγου του.

Ὁ Λουδοβίκος εἶχε μεγάλην ἰδέαν περὶ τοῦ βασιλικοῦ ἀξιωμαματος. Ἐθεώρει ἑαυτὸν ἀντιπρόσωπον τοῦ θεοῦ ἐπὶ τῆς γῆς, ὑπεύθυνον καὶ ὑπόλογον μόνον ἐνώπιον τοῦ θεοῦ. Διὰ τοῦτο ἐφρόνει, ὅτι ἡ ἐξουσία τοῦ βασιλέως οὐδένα ἔχει περιορισμὸν ἐπὶ τῆς γῆς καὶ εἰς αὐτὸν ἀνήκει ἡ ζωὴ καὶ ἡ περιουσία τῶν ὑπηκόων. Ὁ βασιλεὺς εἶναι ἡ ἐνσάρκωσις τοῦ κράτους, διὰ τοῦτο δὲ ὁ Λουδοβίκος ἔλεγε *L'état c' est moi* καὶ τὰ βασιλικά διατάγματα συνήθως ἐτελείωνον διὰ τῆς φράσεως *car tel est notre plaisir*. Ἐπὶ Λουδοβίκου ἡ βασιλικὴ ἐξουσία οὐδένα εἶχε περιορισμὸν, οἱ ἀντιπρόσωποι τῶν τάξεων δὲν συνεκλήθησαν καὶ τὸ κοινοδούλιον ὑπεχρεώθη νὰ καταχωρῇ τὰ διατάγματα ἄνευ συζητήσεως. Οἱ δὲ εὐγενεῖς συνεκεντρώθησαν περὶ τὴν αὐτὴν θηρεύοντες ἀξιώματα καὶ τιμητικὰς θέσεις καὶ οὕτω ἔπυσαν νὰ εἶναι ἄρχοντες, κατήντησαν δὲ αὐλικοὶ συνηθίσαντες εἰς τὸ φρόνημα τῆς ὑποτελείας.

Ἡ κυβέρνησις τῆς Γαλλίας ἐπὶ Λουδοβίκου κατέστη αὐταρχικὴ, ἐξησκαίετο δὲ αὐστηροτάτῃ ἀστυνομικῇ ἐπίβλεψις. Οἱ ὑποπτοὶ καὶ οἱ ὑποπίπτοντες εἰς τὴν δυσμένειαν τῶν ἀρχόντων συνελαμβάνοντο διὰ τῶν μυστικῶν ἐνταλμάτων συλλήψεως (*lettres de cachet*) καὶ ἐνεκλείοντο ἄνευ δίκης εἰς τὰς φυλακὰς τοῦ κράτους, τῶν ὁποίων ὀνομαστοτάτῃ ἦτο ἡ **Βασιίλλη** (*Bastille*), ἀρχαῖον φρούριον τῶν Παρισίων.

2. Αὐλή.—Ὁ Λουδοβίκος περιεστοιχίσθη ὑπὸ πολυμελελεστάτης αὐλῆς, τῆς ὁποίας τὴν ὑπηρεσίαν ἀπετέλουν τρεῖς χιλιάδες πρόσωπα. Ἡ αὐλὴ ἐγκατεστάθη εἰς τὰ πολυτελεῆ ἀνάκτορα τῶν Βερσαλλιῶν, τὰ ὅποια ἔκτισεν ὁ Λουδοβίκος, καὶ περὶ αὐτὰ ἔκτισαν τὰ μέγαρά των οἱ εὐγενεῖς, οἱ ὅποιοι ἀνέμενον τὰ πάντα ἐκ τῆς εὐνοίας τοῦ ἀρχοντος. Ὁ βασιλεὺς ἠγάπα νὰ περιστοιχίζεται ὑπὸ μεγάλου πλήθους ἀνθρώπων, εἰσήγαγε δὲ εἰς τὴν αὐλὴν αὐστη-

ρὰν ἐθιμοτυπίαν. Τὰ πάντα ἦσαν κεκανονισμένα, πότε θὰ ἐγερθῆ ὁ βασιλεύς, πότε θὰ ἐξέλθῃ ἐκ τοῦ κοιτῶνός του, πότε θὰ δεχθῆ τοὺς οἰκείους, τίς θὰ προσφέρῃ τὸ νυκτερινὸν ἔνδυμα εἰς τὸν βασιλέα, ὅτε μετέβαινεν εἰς τὴν κλίνην του, ἢ τὸν πῖλόν του ὅτε ἐξήρχετο. Οὕτω καθίστατο ὁ πομπώδης οὗτος βίος μονότονος καὶ κουρστικός, ἢ δὲ αὐτὴ τοῦ Λουδοβίκου, ἢ ὅποια διεκρίνετο πάντοτε ἐπὶ σοβαρότητι, ἔλαβεν ἀσθηρότητα θρησκευτικὴν, ὅτε ἐπεκράτησεν ἐν αὐτῇ ἡ κ. Μαιντενόν. Ἄλλ' ὑπὸ τὴν ἀσθηρότητα καὶ τὴν κατ' ἐπίφασιν εὐλάβειαν ἐκρύπτετο μεγάλη ὑποκρισία, ψεῦδος καὶ διαφθορά.

3. Τὰ οἰκονομικά.— Ὁ Λουδοβίκος ἔδιδεν ἀξιώματα καὶ χρηματικὰ ἐπιδόματα εἰς τοὺς εὐγενεῖς, ἤθελε νὰ βλέπῃ αὐτοὺς ἐν τῇ αὐλῇ, ἀλλὰ δὲν ἀνέθετεν εἰς αὐτοὺς τὴν διαχείρισιν τῶν ὑποθέσεων τοῦ κράτους. Τοῦναντίον εἰς τὰ ἀνώτατα ὑπουργήματα ἀνύψωσεν ἀστοὺς, ὑποθέτων ὅτι θὰ ὑπηρετοῦν αὐτὸν πιστότερον καὶ θὰ ἦσαν πειθαρχικώτεροι. Τινὲς δὲ τῶν ὑπουργῶν τοῦ Λουδοβίκου ἔδειξαν ἐξαιρετικὴν ἰδιοφυῖαν ἐν τῷ ἔργῳ των. Οἱ ἐξοχώτεροι τούτων ἦσαν ὁ **Κολμπέρ** (*Colbert*) καὶ ὁ **Λουβοά** (*Louvois*), ἀμφότεροι προερχόμενοι ἐξ ἀστῶν καὶ ἐξασκήσαντες μεγάλην ἐπιρροὴν ἐπὶ τοῦ βασιλέως.

Ὁ Κολμπέρ διεχειρίσθη ἐπὶ μακρὸν τὰ οἰκονομικά, διεκρίνετο δὲ διὰ τὴν μεγάλην ἐργατικότητα συνενῶν τὰς ὑποθέσεις ἐπὶ τὰ σημερινῶν ὑπουργείων. Οὗτος ἐφρόνει, ὅτι ὁ πλοῦτος χώρας τινὸς ἐξαρτᾶται ἐκ τῆς ἀφθονίας τοῦ ἐν αὐτῇ ὑπάρχοντος χρήματος καὶ ὅτι συνεπῶς, ἵνα αὐξήσῃ τὴν χρηματικὴν περιουσίαν τῆς Γαλλίας, ἔπρεπε νὰ εἰσαγάγῃ ὅσον τὸ δυνατόν περισσότερον χρῆμα ἐκ τοῦ ἐξωτερικοῦ. Τοῦτο θὰ κατωρθοῦτο, ἐὰν ἐπετυγχάνετο εὐνοϊκὸν ἰσοζύγιον τοῦ ἐμπορίου, ἐὰν δηλαδὴ ἡ ἀξία τῆς ἐξαγωγῆς ὑπερέβαινε τὴν ἀξίαν τῆς εἰσαγωγῆς. Πρὸς τοῦτο ἔπρεπε νὰ ἐνισχυθῆ ἡ βιομηχανία καὶ τὸ ἐμπόριον δι' ἐπιμετάσεως τοῦ κράτους. Ὅθεν ἐπεχείρησε νὰ κανονίσῃ τὴν παραγωγὴν καὶ τὸ ἐμπόριον εἰσαγωγῶν τὸ προσιταίειικόν λεγόμενον μέσον. Διὰ σειρᾶς δηλονότι διατάξεων ἐζήτησε νὰ ἐμποδίσῃ μὲν τὴν εἰσαγωγὴν βιομηχανικῶν προϊόντων, νὰ διευκολύνῃ δὲ τὴν εἰσαγωγὴν πρώτων ὑλῶν ἐκ τοῦ ἐξωτερικοῦ, ἐνῶ ἀπηγόρευσε τὴν ἐξαγωγὴν αὐτῶν ἐκ Γαλλίας. Ἀφ'

έτέρου διηυκόλυνεν έντός της Γαλλίας τὸ ἐμπόριον καταργήσας τοὺς περιορισμούς, εἰς τοὺς ὁποίους ὑπεβάλλετο τοῦτο ἐν ταῖς διαφόροις διαμερίσμασι τοῦ κράτους, καὶ κατασκευάσας ὁδοὺς καὶ ἄλλα μέσσα συγκοινωνίας, ἐκ τῶν ὁποίων σημαντικώτατον ἦτο ἡ διώρυξ, ἡ ὁποία συνέδεσε τὴν Μεσόγειον μετὰ τοῦ Ἀτλαντικοῦ (*Canal du midi*, μεταξὺ τῶν ποταμῶν *Garonne* καὶ *Aude*). Τὸ σύστημα τοῦτο ὠνόμασαν **Μεροκαντικισμόν**. Δι' αὐτοῦ ἡ Γαλλία ἀπέκτησεν ἐμπορικὴν καὶ βιομηχανικὴν ἐνότητα. Συγχρόνως ὑπεστήριξε τὴν ναυτιλίαν, ἡ δὲ Γαλλία ἐπὶ Λουδοβίκου ἀπέκτησε σημαντικὸν ἀποικιακὸν κράτος, τὸν Καναδᾶν ἐπὶ τοῦ ποταμοῦ Λορέντζο καὶ τὴν Λουϊσιάναν ἐπὶ τοῦ Μισσισιπῆ.

4. Τὰ στρατιωτικά. — Ὁ Λουδοβίκος ΙΔ' ἦτο ὁ πλουσιώτατος τῶν συγχρόνων βασιλέων, διότι ἐπὶ δεκαετηρίδας οὐδεὶς βασιλεὺς τῆς Εὐρώπης εἶχε τόσους χρηματικούς πόρους, ὅσους ὁ βασιλεὺς τῆς Γαλλίας ἐκ τῆς ἰδίας χώρας. Εἶχε λοιπὸν τὸ μέσον νὰ δημιουργήσῃ ἰσχυρὰν στρατιωτικὴν δύναμιν, ἡ ὁποία ἐξησφάλιζε τὴν ἀπόλυτον μοναρχίαν ἐν τῇ ἐσωτερικῇ καὶ ἦτο ἡ βάσις τῆς ἰσχύος τῆς Γαλλίας ἐν τῇ ἐξωτερικῇ.

Ὁργανωτὴς τοῦ βασιλικοῦ στρατοῦ καὶ στόλου ὑπῆρξεν ὁ Λουδοβ. Ἡ στρατιωτικὴ δύναμις τῆς Γαλλίας ἀνῆλθεν εἰς 220 χιλιάδας, κατ' ὃν χρόνον ἡ χώρα ἠρίθμει 15-20 ἑκατομ. κατοίκων. Οἱ δὲ στρατιῶται ἦσαν ὡς καὶ ἐν τῇ λοιπῇ Εὐρώπῃ μισθωτοί, ἀλλ' ἐστρατολογοῦντο ἀποκλειστικῶς ἐκ τῆς Γαλλίας. Ὁ γαλλικὸς στρατὸς προήχθη ὡσαύτως σημαντικῶς καὶ ἀπὸ τεχνικῆς ἀπόψεως, κατηρτίσθησαν ἰδιαίτερα συντάγματα πυροβολικοῦ, ἐτελειοποιήθη ὁ ὄπλισμός, πυροδόνον καὶ λόγχη συνηνώθησαν (ἐφ' ὄπλου λόγχη) καὶ ἐδημιουργήθη τακτικὴ ἐπιμελητεία. Ὁ στρατὸς τοῦ Λουδοβίκου ἦτο καθαρῶς βασιλικός, διότι αὐτὸς διώριζε τοὺς ἀξιωματικούς μισθοδοτούμένους ἐκ τοῦ βασιλικοῦ ταμείου.

Ὁ Λουδοβίκος ἀπέκτησε πολλοὺς ὀνομαστοὺς στρατηγούς, τὸν *Condé*, *Turenne*, *Luxémburg*, *Catinat*, *Vendôme*, *Villars*, ὁ δὲ ἄριστος μηχανικός **Βομπάν** (*Vauban*) εἰσήγαγε νέον σύστημα ὀχυρώσεως καταργήσας τὰ ὑψηλὰ φρούρια, τὰ ὁποῖα κατεκρημνίζοντο εὐκόλως διὰ τῶν τηλεβόλων, καὶ κατασκευάσας ὀχυρώματα παχέα καὶ χαμηλὰ καλυπτόμενα ὑπὸ πυκνοῦ χώματος καὶ χλόης,

κατεσκευάσασε δὲ σειρὰν τοιοῦτων ἀμυντικῶν ὀχυρωμάτων εἰς τὰ βόρεια καὶ ἀνατολικά σύνορα τοῦ κράτους.

Ὁ γαλλικὸς στόλος ἀπέκτησε δύναμιν, ὅποιαν δὲν ἐγνώρισε πρό ἢ μετὰ τὸν Λουδοβίκον, διότι ὁ ἀριθμὸς τῶν πολεμικῶν πλοίων ἀνήλθεν εἰς 267, τὰ ὅποια καθίστων τὴν Γαλλίαν θαλασσίαν δύναμιν ἰσόπαλον πρὸς τὴν Ὀλλανδίαν καὶ Ἀγγλίαν.

§. Ἐὰ ἐκκλησιαστικά.—Ὁ Λουδοβίκος ἤθελε νὰ ἐξουσιάζῃ τὴν ἐκκλησίαν, πρесеδύων, ὅτι ἔπρεπεν ἐν Γαλλίᾳ νὰ ἐξουσιάζῃ εἰς βασιλεὺς, εἰς νόμος, μία πίστις (*un roi, une loi, une foi*). Ἔνεκα τούτου περιήλθεν εἰς ζωηρὰν ῥῆξιν πρὸς τὸν πάπαν, ὁ ὁποῖος ἐπέμενε ν' ἀναμιγνύεται εἰς τὰς ἐκκλησιαστικὰς ὑποθέσεις τῆς Γαλλίας, ἰδίως δὲ εἰς τὸν διορισμὸν τῶν ἐπισκόπων. Ὁ βασιλεὺς ἐστηρίχθη ἐπὶ σημαντικοῦ μέρους τοῦ γαλλικοῦ κλήρου καὶ εὔρε πρόθυμον ἀπολογητὴν τῆς πολιτικῆς του ἐν τῷ προσώπῳ τοῦ Μποσουέ (*Bossuet*), ὁ ὁποῖος ἐκήρυττεν, ὅτι ὑπὲρ τὸν πάπαν ἴστανται αἱ σύνοδοι.

Ἀπάνθρωπος καὶ συγχρόνως ἀσύνητος ὑπῆρξεν ἡ συμπεριφορὰ τοῦ Λουδοβίκου πρὸς τοὺς καλθινιστάς. Ὁ Λουδοβίκος μὴ ἀνεχόμενος ὑπηκόους ἄλλης δοξασίας καὶ παρακινούμενος ὑπὸ τοῦ καθολικοῦ κλήρου ἐπεχείρησε νὰ φέρῃ εἰς τὸ καθολικὸν δόγμα τοὺς καλθινιστάς. Πολλοὶ τῶν εὐγενῶν καλθινιστῶν ἐπιδιώκοντες τὴν εὐνοίαν τοῦ βασιλέως εἶχον προσέλθει εἰς τὸν καθολικισμόν, ἢ δὲ κυβέρνησις μετεχειρίσθη διάφορα μέσα, ὅπως ἀναγκάσῃ τοὺς καλθινιστάς τῶν ἐπαρχιῶν νὰ ἀλλαξοπιστήσωσιν. Ἀπὸ πολλοῦ ἤδη εἶχε παύσει νὰ διδῆ δημοσίας θέσεις εἰς τοὺς καλθινιστάς, οἱ ὅποιοι διὰ τοῦτο ἐπεδίδοντο εἰς τὰς τέχνας, τὸ ἐμπόριον καὶ τὰ ναυτικά, κατηδάφιζε τὰς ἐκκλησίας των, ἔκλειε τὰ σχολεῖα καὶ ἴδρυσε ταμεῖον προσηλυτισμοῦ (*caisse de conversion*). Ἀλλὰ τὸ δραστηκώτατον πάντων ἦσαν οἱ **στρατωνισμοί**. Ἡ κυβέρνησις δηλονότι ἔστελλεν εἰς τὴν χώραν τῶν καλθινιστῶν ἱππεῖς (*dragons*), οἱ ὅποιοι κατέλυον εἰς τὰς κατοικίας αὐτῶν, ἐκακοποιοῦν τοὺς ἄνδρας, περιῦδριζον τὰς γυναῖκας καὶ κτεέστρεφον τὰ ἐπιπλα. Τὰς βιαιοπραγίας ταύτας ὠνόμασαν *dragonades*. Οὕτω πολλοὶ καλθινισταὶ τρομακρατηθέντες προσεποιήθησαν, ὅτι ἠλλαξαν πίστιν. Τότε ὁ Λουδοβίκος ἀνεκάλεσε τὸ Διάταγμα τῆς Νάντης (1685), ἰσχυριζόμενος, ὅτι δὲν εἶχε λόγον

ὕπάρξεως, ἀφοῦ εἶχον ἐκλείψει οἱ καλθινισταί, καὶ διέταξε νὰ κατεδαφίσωσι τὰς ἐκκλησίας των καὶ κλείσωσι τὰ σχολεῖα, οἱ δὲ καλθινισταὶ ἱερεῖς διετάχθησαν νὰ ἐγκαταλείψωσιν ἐντὸς 15 ἡμερῶν τὴν χώραν. Μολονότι δὲ ἀπηγορεύθη ἡ μετανάστευσις, χιλιάδες καλθινιστῶν—ἐπερ τὰς 100 χιλιάδας—ἐγκατέλειψαν τὸ πάτριον ἔδαφος καὶ διεσκορπίσθησαν εἰς διαφόρους χώρας τῆς Εὐρώπης μετακομίζοντες ἐκεῖ τὴν τέχνην καὶ τὴν ἐπιμέλειάν των, διότι οἱ πλεῖστοι ἦσαν φιλόπονοι καὶ καλοὶ τεχνῖται. Εἰς τὴν Πρωσσίαν μόνον ἐγκατεστάθησαν 20 χιλιάδες γάλλοι οὐγενότοι ἀποτελέσαντες τὸν πυρῆνα τῆς τεχνικῆς, βιομηχανικῆς καὶ διανοητικῆς ἀναπτύξεως τῆς χώρας.

6. Ἐξωτερικὴ πολιτικὴ Λουδοβίκου ΙΔ'.— Αἱ δύο μεγάλαι δυνάμεις τῆς Εὐρώπης κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ ΙΖ' αἰῶνος, ὁ αὐτοκράτωρ τῆς Γερμανίας καὶ ἡ Ἰσπανία, εἶχον ἐξέλθει ἐξηντημέναι ἐκ τοῦ τριακονταετοῦς πολέμου, ἡ δὲ Ἀγγλία δὲν εἶχε μόνιμον στρατόν, καὶ ἐν μέσῳ τῆς ἀκαταστασίας, ἡ ὁποία ἐπεκράτει ὑπὸ τοῦ Στούαρτ, δὲν ἦτο εἰς θέσιν νὰ ἐπέμβῃ ἀποτελεσματικῶς εἰς τὰ πράγματα τῆς Εὐρώπης. Διὰ τοῦτο ὁ βασιλεὺς τῆς Γαλλίας ἦτο ὁ ἰσχυρότατος ἡγεμὼν τῆς Εὐρώπης καὶ ἐκυριάρχησεν αὐτῆς ἐπὶ μακρόν. Ἀλλ' ὁ Λουδοβίκος καθὼς ἐχρησιμοποίησε τὴν δύναμιν ταύτην θελήσας νὰ ἐπεκτείνῃ τὸ κράτος του εἰς βάρους τῶν ἄλλων καὶ νὰ ἐπιβληθῇ ὡς ἀνώτατος δεσπότης ἐν Εὐρώπῃ. Διὰ τοῦτο οἱ ἄλλοι λαοὶ συνησπίσθησαν κατ' αὐτοῦ καὶ ἐπὶ 23 ἔτη διεξήγε πολέμους κατὰ τῆς Εὐρώπης. Τοὺς πολέμους τούτους ὠνόμασαν οἱ ἐχθροὶ του ληστροικὸς πολέμους, διότι σκοπὸν εἶχον τὴν ἄρπαγὴν χωρῶν.

Οἱ Γάλλοι κατὰ τοὺς πολέμους τούτους ἔδειξαν χειρίστην διαγωγὴν, διότι ἡ διέλευσις των διὰ τῶν ξένων χωρῶν συνωδεύετο ὑπὸ καταστροφῶν καὶ πολλάκις ἀνευ σπουδαίου λόγου. Συνήθως ἐκ περιφρονήσεως τοῦ ἐχθροῦ, ἐκ μίσους ἢ ἀπλῶς πρὸς ἐκδίκησιν, οἱ Γάλλοι στρατηγοὶ ἔκαυσαν καὶ ἠρήμωσαν τὰς χώρας. Διὰ τῶν πράξεων τούτων ἐπέσυραν τὸ ἀδιάλλακτον μῖσος τῶν γειτόνων λαῶν, ἐνῶ τὸ γαλλικὸν πνεῦμα, τὰ ἔργα τῆς γαλλικῆς λογοτεχνίας καὶ τὰ προϊόντα τῆς τέχνης ἐπεβάλλοντο ἀπανταχοῦ τῆς Εὐρώπης.

7. Οἱ πόλεμοι τοῦ Λουδοβίκου.— Ὁ Λουδοβίκος ἠγόρασε παρὰ τοῦ βασιλέως τῆς Ἀγγλίας Καρόλου Β' τὸν λιμένα τῆς

Δουγκέρκης (γαλλική Φλάνδρα). Ὅτε δὲ τὸ 1665 ἀπέθανεν ὁ βασιλεὺς τῆς Ἰσπανίας Φίλιππος Δ', ἤγειρεν ἀξιώσεις ἐπὶ τῆς κληρονομίας αὐτοῦ παρὰ τὴν ἐπίσημον παραίτησιν τῆς συζύγου του ἀπὸ παντὸς δικαιώματος ἐπὶ τῶν ἰσπανικῶν κτήσεων. Ὁ στρατὸς του εἰσῆλθεν ἄνευ ἀντιστάσεως εἰς τὰς ἰσπανικὰς Κάτω Χώρας καὶ κατέλαβε τὴν Φλάνδραν καὶ τὴν Ἐλευθέραν Κομητείαν. Ἄλλ' ἢ Ὁλλανδία κατώρθωσε νὰ συνεννοηθῇ μετὰ τῆς Ἀγγλίας καὶ Σουηδίας, ἢ δὲ τριπλῆ συμμαχία ἠνάγκασε τὸν Λουδοβίκον νὰ εἰρηνέυσῃ πρὸς τὴν Ἰσπανίαν, ἢ ὅποια ὅμως ὑπεχρεώθη νὰ παραχωρήσῃ δώδεκα τοποθεσίας τῶν συνόρων.

Πνέων ἐκδίκησιν ὁ Λουδοβίκος ἐπεζήτη τὴν κατάλληλον στιγμήν νὰ πλήξῃ καιρίως τὴν Ὁλλανδίαν καί, ἀφοῦ κατώρθωσε νὰ ἀπομονώσῃ αὐτήν, ἐπετέθη μετὰ πρωτοφανοῦς διὰ τοὺς χρόνους ἐκείνους δυνάμεως 90 χιλιάδων ἀνδρῶν, εἰς τοὺς ὁποίους εἶχον προστεθῆ 30 χιλιάδες τῶν συμμάχων γερμανῶν ἡγεμόνων. Ἡ Ὁλλανδία διέτρεξε μέγιστον κίνδυνον, αἱ δὲ πόλεις ἐδέχοντο τοὺς Γάλλους φοβούμεναι τὸν βομβαρδισμόν. Τότε ὁ ὀλλανδικὸς λαὸς ἐξεγερθεὶς ἀνέτρεψε τὴν ἀριστοκρατικὴν κυβέρνησιν, ἔδωκε τὴν ἐξουσίαν εἰς τὸν 22ετῆ **Γουλιέλμον τῆς Ὁρανίας** καὶ κατέρριψε τοὺς ὑδροφράκτας, οἱ ὅποιοι προασπίζουσι τὴν Ὁλλανδίαν ἀπὸ τῆς θαλάσσης, καὶ πᾶσα ἡ χαμηλὴ χώρα κατελύθη ὑπὸ τῶν ὑδάτων.

Ὁ Γουλιέλμος κατήγετο ἐκ τοῦ οἴκου τῆς Ὁρανίας (*Orange*), εἰς δὲ τῶν προγόνων αὐτοῦ, ὁ ὁμώνυμος αὐτοῦ Γουλιέλμος, εἶχε καταστῆ ἔνδοξος ἐν τῷ ὑπὲρ ἀνεξαρτησίας ἀγῶνι τῶν Κάτω Χωρῶν κατὰ τῆς Ἰσπανίας. Ἀναλαβὼν δὲ τὴν ἀρχὴν κατὰ τὰς κρίσεις ταύτας στιγμὰς ἐκυβέρνησε τὴν Ὁλλανδίαν ἐπὶ τριάκοντα ἔτη ἀναδειχθεὶς ἔξοχος διπλωμάτης. Ἦτο μικρόσωμος καὶ ἀσθενικός, ἀλλὰ δραστήριος καὶ ἐπίμων. Ἦτο μέτριος στρατηγὸς καὶ σχεδὸν πάντοτε ἔχανε τὰς μάχας, ἀλλὰ δὲν ἀπεθαρρύνετο. Καθ' ὅλον δὲ τὸν βίον του καὶ βραδύτερον γενόμενος βασιλεὺς τῆς Ἀγγλίας εἰργάσθη, ὅπως συνενώσῃ ἐχθροὺς κατὰ τοῦ Λουδοβίκου.

Διὰ τῶν ἐνεργειῶν τοῦ Γουλιέλμου ἐνεφανίσθη στρατὸς βρανδεμβουργικὸς καὶ αὐτοκρατορικὸς εἰς τὴν Βεστροφάλιαν καὶ μετ' ὀλίγον συνήφθη συμμαχία κατὰ τοῦ Λουδοβίκου ἀποτελουμένη ἐκ τοῦ αὐτοκράτορος, τῆς Ὁλλανδίας καὶ Ἰσπανίας. Τότε ὁ γαλλικὸς

στρατός ἠναγκάσθη νὰ ἐκκενώσῃ τὴν Ὀλλανδίαν, ἀφοῦ ἐλεηλάτη-
σεν ἀγρίως τὴν χώραν κατὰ διαταγὴν αὐτοῦ τοῦ Λουδοβίκου
(*manger le pays*). Κατὰ τὸν ἐπακολουθήσαντα εἰς διάφορα μέτω-
πα πόλεμον ἀνεδείχθησαν νικηφόροι οἱ στρατοὶ τοῦ βασιλέως τῆς
Γαλλίας, ἡ δὲ Ἰσπανία ἐπλήρωσε τὰ ἔξοδα τοῦ πολέμου παραχω-
ρήσασα εἰς αὐτὸν τὴν Ἐλευθέραν Κομητείαν καὶ συνοριακὰς θέσεις
ἐν Βελγίῳ.

Ὁ Λουδοβίκος εἶχε κατισχύσει πολεμῶν κατὰ τοῦ ἡμίσεος τῆς
Εὐρώπης, εἶχε δὲ φθάσει εἰς τὸν κολοφῶνα τῆς δυνάμεώς του καὶ
ἐδέσποζε κυριολεκτικῶς τῆς Εὐρώπης. Διὰ τοῦτο ἐνόμισεν, ὅτι ἡδύ-
νατο νὰ καταλάβῃ χώρας ἄνευ ἀντιστάσεως. Ἡ συνθήκη τοῦ 1648
εἶχε παραχωρήσει εἰς τὸν βασιλέα τῆς Γαλλίας χώρας τινὰς
μετὰ τῶν ἐξαρτημίων αὐτῶν, ὡς ἐλέγετο ἐν τῇ συνθήκῃ, ὁ δὲ
Λουδοβίκος ἐπωφελούμενος ἐκ τῆς ἀορίστου ταύτης ἐκφράσεως συ-
νέστησε συμβούλια εἰς τὰς χώρας ταύτας (*chambres de réunion*),
ἵνα ἐξετάσῃσι τίνες πόλεις ἢ χωραὶ εἶχον ἀποτελέσει ἄλλοτε
ἐξαρτήματα τῶν χωρῶν τούτων. Τὰ συμβούλια ταῦτα ἀνεζήτησαν
παλαιοὺς τίτλους, ἐκ τῶν ὁποίων τινὲς ἀνῆρχοντο μέχρι Καρόλου
τοῦ Μεγάλου καὶ τοῦ βασιλέως Δαγοδέρτου, ὁ δὲ Λουδοβίκος κατε-
λάμβανε διὰ στρατοῦ ἐν μέσῃ εἰρήνῃ τὰς ἐπιδικαζομένας εἰς αὐτὸν
ὑπὸ τῶν συμβουλίων πόλεις. Οὕτω κατέλαβε κατ' ἀρχὰς μὲν
δέκα πόλεις τῆς Ἀλσατίας, κατόπιν δὲ τὸ Στρασβοῦργον, χώρας
ἀνηκούσας εἰς τὴν Γερμανικὴν Αὐτοκρατορίαν. Ἄλλ' ὁ αὐτοκράτωρ
ἦτο ἐμπερίστατος ὡς ἐκ τῶν ταραχῶν τῆς Οὐγγαρίας καὶ τοῦ κατὰ
τῶν Τούρκων πολέμου καὶ δὲν ἠδυνήθη νὰ ἀντιταχθῇ κατὰ τοῦ
Λουδοβίκου.

Ἄλλ' ὁ Λουδοβίκος εὐρέθη μετ' οὐ πολὺ πρὸ δευτέρου συνασπι-
σμοῦ, εἰς τὸν ὁποῖον ἀφορμὴν ἔδωκεν, ὡς πάντοτε, ὁ ἴδιος, διότι
διεκδικῶν τὴν κληρονομίαν τοῦ ἀποθανόντος ἐκλέκτορος τοῦ Πα-
λατινάτου ὑπὲρ τῆς Ἐλισάβετ Σαρλόττε (*Charlotte*), συζύγου τοῦ
ἀδελφοῦ του καὶ ἀδελφῆς τοῦ ἐκλέκτορος, κατέλαβε τὴν χώραν καὶ
οὕτω ἤρχισεν ὁ τρίτος ληστρικός πόλεμος τοῦ Λουδοβίκου (1688-
1697). Ἄλλ' ἡ πολιτικὴ κατάστασις ἐστράφη ἀιφνιδίως κατὰ τοῦ
Λουδοβίκου, διότι ἡ ἐπανάστασις ἐν Ἀγγλίᾳ ἐξεδίωξε τὸν φίλον
του βασιλέα Ἰάκωβον Β' καὶ ἔφερον εἰς τὸν θρόνον τῆς Ἀγγλίας

τὸν Γουλιέλμον τῆς Ὁρανίας. Ἐκεῖνος δ' ἔγινε ψυχὴ τῆς ἀντιστάσεως κατὰ τοῦ Λουδοβίκου συνεσώσας τὸν αὐτοκράτορα, τὴν Ἀγγλίαν καὶ Ὀλλανδίαν, τὴν Ἰσπανίαν καὶ τὴν Σαβοΐαν κατ' αὐτοῦ. Ὁ πόλεμος διεξήχθη εἰς διάφορα μέτωπα, οἱ δὲ Γάλλοι ἀναγκασθέντες νὰ ἐκκενώσωσι τὸ Παλατινάτον ἠρήμωσαν τὴν χώραν κατὰ τρόπον βάρβαρον. Οὕτω ἡ Χαϊδελβέργη (*Heidelberg*) μετὰ τοῦ λαμπροῦ πύργου, ἡ Μανχάϊμ (*Mannheim*), ἡ Σπάιερ (*Speier*) καὶ ἄλλαι πόλεις κατεστράφησαν ἀνηλεῶς διὰ βομβαρδισμοῦ καὶ ἀκόμη σήμερον σφίζονται ἐρείπια ἐνθυμίζοντα τὴν θλιβεράν συμπεριφορὰν τῶν Γάλλων. Ὁ Λουδοβίκος διετήρησε τὰς κτήσεις ὡς καὶ τὸ Στρασβούργον, ἀλλ' ἡ ὄφρυς αὐτοῦ ἐταπεινώθη.

8. Πόλεμος περὶ διαδοχῆς τοῦ ἰσπανικοῦ θρόνου.— Ὁ τελευταῖος πόλεμος τοῦ Λουδοβίκου, ὁ λεγόμενος περὶ διαδοχῆς τοῦ ἰσπανικοῦ θρόνου, ἐσήμεινε τὴν κατάρρευσιν τῆς γαλλικῆς ὑπεροχῆς ἐν Εὐρώπῃ, ἤρχισε δ' εὐθὺς κατὰ τὴν ἀρχὴν τοῦ νέου αἰῶνος (17^ῃ αἰῶν) καὶ διήρκεισε δεκατρία ἔτη (1701-1713). Ἀφορμὴ τοῦ πολέμου ἦτο ἡ ἀπαίτησις τοῦ Λουδοβίκου, ὅπως ἐγκαταστήσῃ ἐπὶ τοῦ θρόνου τῆς Ἰσπανίας τὸν δεῦτερον ἐγγονόν του Φίλιππον τῆς Ἀνδεγαβίας (*d' Anjou*) μετὰ τὸν ἀναμενόμενον θάνατον τοῦ ἀσθενικοῦ καὶ ἄπαιδος βασιλέως Καρόλου Β'. Ἄλλ' ἐπειδὴ οὕτω ἡ δύναμις τῆς Γαλλίας θὰ ἀπέβαινε μεγίστη, σχεδὸν πᾶσαι αἱ μεγάλαι δυνάμεις ἀντετάχθησαν εἰς τὸ σχέδιον τοῦτο καὶ ἐσχηματίσθη κατ' αὐτοῦ ἡ **Μεγάλῃ συμμαχία**. Ἀφ' ἐτέρου ἡ δύναμις τοῦ Λουδοβίκου δὲν εὕρισκετο εἰς τὸ παλαιὸν ὕψος, διότι ἡ Γαλλία δὲν διέθετε πλέον τὰ ἄφθονα μέσα, διὰ τῶν ὁποίων πρὸ δύο δεκαετιῶν ἐκινητοποίει τὰς κολοσσιαίας μάζας στρατοῦ. Οἱ καλοὶ στρατηγοὶ εἶχον ἀποθάνει, ἐνῶ οἱ ἐχθροὶ κατὰ τὸν πόλεμον τοῦτον ἔσχον δύο διαπρεπεῖς στρατηλάτας, τὸν πρίγκιπα **Εὐγένιον τῆς Σαβοΐας** καὶ τὸν δούκα **Μοάλμπορο** (*Marlborough*). Καὶ ὁ μὲν Εὐγένιος ἦτο γάλλος πρίγκιψ, ὁ ὁποῖος δυσαρεστηθεὶς κατὰ τοῦ βασιλέως εἶχεν εἰσέλθει εἰς τὴν ὑπηρεσίαν τοῦ αὐτοκράτορος τῆς Αὐστρίας καὶ εἶχεν ἀποκτήσει φήμην μεγάλου στρατηγοῦ ἐν τῷ κατὰ τῶν Τούρκων πολέμῳ. Ὁ δὲ Μοάλμπορο ἠγέτης τῶν Οὐῆξ καὶ ἀρχιστράτηγος τοῦ ἀγγλοολλανδικοῦ στρατοῦ τοῦ δρωῦτος ἐν ταῖς Κάτω χώραις.

Ὁ πόλεμος ἐπέξετάθη πολὺ λαδῶν χαρακτηῖρα ἀληθοῦς παγκο-

σμίου πολέμου και κατ' αρχάς μεν ἐλάμβανεν εὐνοϊκὴν τροπὴν ὑπὲρ τοῦ Λουδοβίκου. Ἄλλ' ὅτε ὁ Εὐγένιος συνεννοηθεὶς μετὰ τοῦ Μοάλμπορο μετεκόμισε τὸν στρατὸν τῆς Ὀλλανδίας εἰς τὴν Βαυαρίαν, ὁ ἐκεῖ γαλλικὸς στρατὸς ὑπέστη δεινὴν ἤτταν. Ἐν Ἰσπανίᾳ δὲ ὁ ἀγγλικὸς στόλος κατέλαβε τὸ Γιβραλτάρ, τὸ ὁποῖον οἱ Ἄγγλοι διατηροῦσι μέχρι σήμερον. Οὕτω ὁ πόλεμος ἐλάμβανε κρίσιμον τροπὴν διὰ τὸν Λουδοβίκον, διότι οἱ συνηνωμένοι στρατοὶ τοῦ Εὐγενίου καὶ Μοάλμπορο νικῆσαντες ἐν Βελγίῳ τὸν τελευταῖον μετὰ μεγάλου κόπου καταρτισθέντα στρατὸν τοῦ βασιλέως ἐν αἵματηρᾷ μάχῃ, ἐβάδιζον κατὰ τῶν Παρισίων. Ἄλλ' ὁ Λουδοβίκος ἐσώθη δι' αἰφνιδίας μεταβολῆς τῶν πραγμάτων. Διότι ἐν Ἀγγλίᾳ ἀνετράπη τὸ ὑπουργεῖον Ὀυῆξ καὶ ὁ στρατηγὸς Μοάλμπορο ἀπώλεσε τὴν ἰσχύον, τὸ δὲ νέον ὑπουργεῖον Τόρι ἐκλίνε πρὸς τὴν εἰρήνην. Συγχρόνως εἶχεν ἀποθάνει ὁ αὐτοκράτωρ Ἰωσήφ Α', ὁ δὲ ἀδελφὸς αὐτοῦ Κάρολος, ὁ ἀπαιτητῆς τοῦ ἰσπανικοῦ θρόνου, ἀνηγορεύθη αὐτοκράτωρ τῆς Γερμανίας. Ἐπειδὴ δὲ ἡ Ἀγγλία καὶ Ὀλλανδία δὲν ἤθελον νὰ ἐνωθῆ ἡ Αὐστρία καὶ ἡ Ἰσπανία καὶ ν' ἀναστηθῆ οὕτω τὸ κράτος Καρόλου Ε', ἡ συμμαχία διεσπάρθη.

Ἡ εἰρήνη τῆς **Ἰούτρεχτ** (*Utrecht*, πόλις τῆς Ὀλλανδίας, 1713), ὄρισε τὰ ἑξῆς :

1) Ὁ ἕργονος τοῦ Λουδοβίκου Φίλιππος Ε' ἀνεγνωρίσθη βασιλεὺς τῆς Ἰσπανίας, ἀλλ' ἐπὶ τῷ ὄρω νὰ μὴ ἐνωθῶσι τὰ στέμματα Γαλλίας καὶ Ἰσπανίας.

2) Ὁ αὐτοκράτωρ ἔλαβε τὰς ἰσπανικὰς κτήσεις τῶν Κάτω Χωρῶν, τὸ Μιλάνον, τὴν Νεάπολιν καὶ τὴν Σαρδηνίαν.

3) Ὁ δοῦξ τῆς Σαβοΐας Εὐγένιος ἔλαβε τὴν Σικελίαν καὶ τὸν τίτλον τοῦ βασιλέως, ἀλλ' ἤναγκάσθη νὰ παραχωρήσῃ αὐτὴν εἰς τὸν αὐτοκράτορα λαδὼν ἀντ' αὐτῆς τὴν Σαρδηνίαν.

4) Ἡ Ἀγγλία ἐκράτησε τὸ Γιβραλτάρ, τὴν Μινόρκαν καὶ σημαντικὸν μέρος τῶν γαλλικῶν ἀποικιῶν τῆς Ἀμερικῆς.

5) Ἡ Γαλλία διετήρησε τὰς κατακτήσεις ἐκ τῶν πολέμων τοῦ Λουδοβίκου.

Διὰ τὸν αὐτοκράτορα τῆς Αὐστρίας ἡ εἰρήνη τῆς Οὐτρεχτ ἐσθίμαινε τὴν ἐπανόρθωσιν τῆς καταστροφῆς τῆς γενομένης διὰ τῆς εἰρήνης τῆς Βεσφαλίας, διότι ἡ Αὐστρία ἀπέβαινε πάλιν ἰσχυρὰ δύνα-

μις κατέχουσα κτήσεις ἐν ταῖς Κάτω χώραις καὶ κυριαρχοῦσα τῆς Ἰταλίας, ἐνῶ ἄφ' ἑτέρου εἶχε γίνεи κυρία τῆς Οὐγγαρίας ἐκδιώξασα τοὺς Τούρκους. Ἡ δὲ Ἄγγλία ἐπεξετάθη μεγάλως εἰς τὰς ἀποικίας, ἐνῶ ἡ δύναμις τῆς Ὀλλανδίας διαρκῶς κατέπιπτεν. Ἡ Γαλλία διετήρησε σχεδὸν πάσας τὰς κατακτήσεις, ἀλλὰ δὲν ἦτο πλέον ἡ δεσπόζουσα δύναμις τῆς Εὐρώπης.

9. Θάνατος Λουδοβίκου ΙΔ'. — Ὁ Λουδοβίκος ΙΔ' ἀπέθανεν 77 ἐτῶν (1715) παραμείνας 72 ἔτη ἐπὶ τοῦ θρόνου καὶ κυβερνήσας τὴν Γαλλίαν ἐπὶ 54 ἔτη. Ἄλλ' ὁ ἀντιπρόσωπος οὗτος τοῦ θεοῦ ἐπὶ τῆς γῆς, ὁ βασιλεὺς ἡλιος (*roi soleil*), ὡς ἠρέσκετο νὰ ἀποκαλῆ ἑαυτὸν, ἀποθνήσκων ἄφινε τὴν χώραν του κατεστραμμένην, ὡς ὁ Φίλιππος Β' τὴν Ἰσπανίαν, διότι εἶχε δαπανήσει κολοσσιαῖα ποσὰ πρὸς ἱκανοποίησιν τῶν ὀρέξεών του. Ἀπὸ τοῦ 1689 διεξήγε σχεδὸν διαρκῆ πόλεμον κατὰ τῆς Εὐρώπης, ἐνῶ αἱ δαπάναι εἰς οἰκοδομὰς, τὰ δῶρα εἰς εὐνοουμένους καὶ ὁ πολυτελής βίος τῆς αὐτῆς ἀπῆτουν μυθῶδη ποσά. Ἐκ τούτου ἐπῆλθε μεγάλη ἀνισότης ἐν τῷ προϋπολογισμῷ τοῦ κράτους, διότι ἀπέναντι τῶν εἰσπραττομένων ἑκατὸν ἑκατομμυρίων ἐδαπανῶντο διακόσια ἑτησίως. Ἡ ἀκαταλόγητος φορολογία ἀπεμύζησε τὸ αἷμα τῶν χωρικῶν, ἡ καταδίωξις τῶν Οὐγενότων ἐστέρησε τὴν χώραν ἀρίστων τεχνιτῶν καὶ κατέστρεψε τὴν βιομηχανίαν, ἡ ὁποία συμπάσχουσα ἐκ τῆς γενικῆς καχεξίας τῆς χώρας κατέρρευσε ἐν τέλει. Ὁ δὲ βίος ἐν τῇ ὑπαίθρῳ χώρᾳ ἦτο θλιβερός, διότι εἰς πολλὰ μέρη οἱ χωρικοὶ μόλις εὕρισκον ἄρτον, καὶ καθ' ὅλην τὴν Γαλλίαν παρετηρήθη ἐλάττωσις τοῦ πληθυσμοῦ. Διὰ τοῦτο ὁ λάός ἠσθάνθη ἀνακούφισιν ὅταν ἀπέθανεν ὁ Λουδοβίκος. Ἐπὶ τῆς ὁδοῦ, διὰ τῆς ὁποίας διήρχετο ἡ κηδεία του, οἱ καλοὶ ἄστοι ἐκάθηντο πέριξ τῶν τραπεζῶν πίνοντες καὶ εὐχαριστοῦμενοι, διότι ἔληξεν ἡ μακρὰ βασιλεία του.

Ὁ Λουδοβίκος εἶχεν ἴδει ἀποθνήσκοντα τὸ ἐν κατόπιν τοῦ ἄλλου πάντα τὰ μέλη τῆς οἰκογενείας του, ὑπελείπετο δὲ μόνον ὁ πενταετῆς υἱὸς τοῦ ἐγγόνου του, ὁ ὁποῖος ἀνῆλθε τὸν θρόνον τῆς Γαλλίας ὑπὸ τὸ ὄνομα Λουδοβίκος ΙΕ'.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΣΤ΄.

Η ΔΙΑΝΟΗΤΙΚΗ ΑΝΑΠΤΥΞΙΣ

ΚΑΤΑ ΤΟΝ ΙΖ΄ ΑΙΩΝΑ.

Ο ΑΙΩΝ ΤΟΥ ΔΟΥΔΟΒΙΚΟΥ ΙΔ΄.

1. Τὰ γαλλικὰ γράμματα.— Κατὰ τὸν ΙΖ΄ αἰῶνα ἡ Γαλλία ἀπέβη τὸ κέντρον τῆς διανοητικῆς κινήσεως, ἰδίως δὲ ἀνεπτύχθη μεγάλως ἡ λογοτεχνία. Οἱ ἐξοχώτεροι τῶν συγγραφέων τοῦ ΙΖ΄ αἰῶνος ὑπῆρξαν Γάλλοι, ἡ γαλλικὴ γλῶσσα ἀπέβη ἡ γλῶσσα τῶν ἀνεπτυγμένων καθ' ἕλην τὴν Εὐρώπην, οἱ δὲ γάλλοι συγγραφεῖς ὑπόδειγμα εἰς τοὺς ἄλλους λαούς.

Βραδύτερον ὑπέθεσαν ὅτι τὴν ἀκμὴν ταύτην προεκάλεσεν ὁ Δουδοβίκος ΙΔ΄ προστατεύσας τοὺς συγγραφεῖς, καὶ ὁ Βολταῖρος ὠνόμασε τὸν ΙΖ΄ αἰῶνα, αἰῶνα τοῦ Δουδοβίκου ΙΔ΄. Ἄλλο τοῦτο δὲν εἶναι καθ' ὅλα ἀκριβές, διότι ἡ Γαλλία εἶχεν ἀποκτήσει μεγάλους συγγραφεῖς ἤδη πρὸ τῆς βασιλείας τοῦ Δουδοβίκου καὶ ἡ οὕτω καλουμένη ἐπίδρασις τοῦ βασιλέως ἦτο πολὺ μικρότερα. Ἡ ἀνάπτυξις ἦτο κυρίως τὸ ἀποτέλεσμα τῆς ἐσωτερικῆς καὶ ἐξωτερικῆς ἰσχύος τῆς Γαλλίας κατὰ τὸν ΙΖ΄ αἰῶνα. Ἄλλ' εἶναι ἐπίσης ἀναμφισβήτητον, ὅτι ἡ γαλλικὴ αὐτὴ σκορπίσασα πλουσιοπαρόχως τὰ μέσα τῆς εὐεξίας ἐν Βερσαλλίαις καὶ τῇ πρωτεύουσῃ ἐδημιούργησε ἐκλεκτὴν κοινωνίαν, τῆς ὁποίας τὸ ἀνθισμα ἦτο ἡ ἀκμὴ τῶν γραμμάτων.

Ἡ κοινωνία ἐκεῖνη ἦτο κομψὴ καὶ ἀνυπέρβλητος εἰς λεπτότητα, ἀλλὰ καὶ ὑπερβολικὰ πειθαρχικὴ στερουμένη ἰσχυρᾶς ἐσωτερικῆς ὀρμῆς. Διὰ τοῦτο καὶ ἡ λογοτεχνία τῆς διακρίνεται διὰ τὴν κομψότητα καὶ τὴν συμμετρίαν τῆς μορφῆς, ἀλλὰ δὲν διαπνέεται ὑπὸ ἰσχυρᾶς δημιουργικῆς πνοῆς.

2. Ἡ Ἀκαδημία.— Ἡ γαλλικὴ Ἀκαδημία ἦτο κατ' ἀρχὰς συνάθροισις ἰδιωτῶν. Ἄλλ' ὁ Ρισελιὲ ἀνεγνώρισεν αὐτὴν ὡς ἐπίσημον σωματεῖον ὑπὸ τὸ ὄνομα **Γαλλικὴ Ἀκαδημία**

καὶ ἔλαβε τὸν τίτλον τοῦ προστάτου αὐτῆς (1636). Ἐπίσης καὶ ὁ Λουδοβίκος ἐπροστάτευσεν αὐτήν, ὅτε δὲ τελειωτικῶς ὠργανώθη, ἀπετελέσθη ἐκ τεσσαράκοντα μελῶν, τὰ ὅποια βραδύτερον ὠνομάσθησαν *ἀθάνατοι*. Ὁ Ρισελιὲ ἐπεφόρτισεν αὐτήν, ὅπως κανονίσῃ τὴν γλῶσσαν, ὥστε αὐτὴ νὰ ἐξαρκῆ εἰς τὰς ἀνάγκας τῶν τεχνῶν καὶ τῆς ἐπιστήμης. Πρὸς τοῦτο ἔπρεπε νὰ συντάξῃ λεξικόν, γραμματικὴν, ῥητορικὴν καὶ ποιητικὴν, ἀλλὰ κατώρθωσε νὰ συμπληρῶσιν μόνον τὸ λεξικόν. Οὕτω δὲ προήλθε τὸ ὀνομαστὸν *Λεξικὸν τῆς γαλλικῆς Ἀκαδημίας* (1η ἔκδοσις 1674).

3. Τὸ γαλλικὸν θέατρον.— Κατὰ τὸν ΙΖ' αἰῶνα ἡ Γαλλία ἀπέκτησε σημαντικὸν θέατρον. Ἡ ἀρχὴ τοῦ γαλλικοῦ θεάτρου εἶναι παλαιστάτη, διότι ἤδη κατὰ τοὺς μέσους χρόνους ὑπῆρχε λαϊκὸν θέατρον ἐν Γαλλίᾳ, τὸ ὅποιον παρίστανε θρησκευτικὰ δράματα καὶ κωμωδίας, τὰ λεγόμενα *mystères* καὶ *farses*. Ἀλλὰ κατὰ τὸν ΙΓ' αἰῶνα τὸ τεχνικὸν μέρος τοῦ θεάτρου ἦτο ἀκόμη πρωτόγονον, ἡ δὲ ἀνωτέρα κοινωνία περιεφρόνει τὸ θέατρον ὡς τέρψιν τῶν χυδαιοτέρων. Κατὰ τὸν ΙΖ' αἰῶνα ὅμως ἀπέκτησε μεγάλην ἐκτίμησιν, ἡ δὲ ἀνεπτυγμένη τάξις ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν τῶν ἰδεῶν τῆς Ἀναγεννήσεως ἐθαύμαζε τὰ δράματα τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων καὶ Ῥωμαίων καὶ οἱ συγγραφεῖς προσεπάθουν νὰ γράψωσι δράματα κατὰ τοὺς κανόνας τοῦ ἀρχαίου θεάτρου. Παρερμηνεύοντες τὴν ποιητικὴν τοῦ Ἀριστοτέλους ἐνόμιζον, ὅτι ἀπαραίτητος ὅρος καλοῦ θεατρικοῦ ἔργου εἶναι αἱ *τρεῖς ἐνότητες*, ἐνότης πράξεως, χρόνου καὶ τόπου. Ἐλάμβανον δὲ τὰς ὑποθέσεις ἐκ τῆς ἀρχαίας ἐλληνικῆς μυθολογίας καὶ ἐκ τῆς ἐλληνικῆς ἢ ῥωμαϊκῆς ἱστορίας. Ἀλλ' οἱ Ἀχιλλεῖς καὶ οἱ Ἀγαμέμνονες, οἱ Αὐγουστοὶ καὶ οἱ Ἀλέξανδροι ἔφερον τὴν σύγχρονον ἐνδυμασίαν τῶν γάλλων εὐγενῶν, ὠμίλουν καὶ συμπεριεφέροντο ὡς οἱ πρίγκιπες καὶ οἱ κόμητες τῆς ἀλλῆς τοῦ Λουδοβίκου.

4. Οἱ συγγραφεῖς.— Κατὰ τοὺς χρόνους τούτους δὲν ὑπῆρχεν ἐν Εὐρώπῃ ἰδιαιτέρα τάξις συγγραφέων, οἱ ὅποιοι ἔζων ἐκ τῆς παραγωγῆς των, διότι δὲν ὑπῆρχεν ἀναγνωστικὸν κοινὸν καὶ τὰ ἔργα ἀπέφερον ἐλάχιστον κέρδος. Διὰ τοῦτο οἱ λογοτέχναι τοῦ ΙΖ' καὶ τοῦ ΙΗ' αἰῶνος ἀκόμη ἦσαν εὐκατάστατοι ἄστοι καλλιερ-

γούντες ἐρασιτεχνικῶς τὰ γράμματα, ὡς συμβαίνει μέχρι σήμερον ἐν Ἑλλάδι.

Ὁ Λουδοβίκος ΙΔ' εἶχε τὴν φιλοδοξίαν νὰ ἴδῃ λαμπруνομένην τὴν βασιλείαν του ὑπὸ μεγάλων συγγραφέων ὡς καὶ διὰ μεγάλων νικῶν. Διὰ τοῦτο ἠθέλησε νὰ προστατεύσῃ τοὺς συγγραφεῖς, ἀλλὰ τὰ ἐπιδόματα διενέμοντο ἀδεξίως, ὥστε οἱ μεγάλοι συγγραφεῖς ὀλίγον ὠφελήθησαν ἐξ αὐτῶν.

Εἰς τὴν ἀρχαιοτέραν τῆς βασιλείας τοῦ Λουδοβίκου γενεὰν ἀνήκουσι τρεῖς μεγάλοι συγγραφεῖς.

Ὁ **Πιέτρος Κορνήλιος** (*P. Corneille, 1606-1684*) ἀφοῦ προηγουμένως ἔδωκε πολυπλόκους κωμωδίας, παρέστησε τὸ 1635 τὸν *Oid*, δρᾶμα ἱπποτικὸν ἰσπανικῆς ὑποθέσεως, τοῦ ὁποίου ἡ ἐπιτυχία ὑπῆρξε πρωτοφανής. Ὁ Κορνήλιος ἐκαλλιέργησε τὸ ἡρωικὸν δρᾶμα λαμβάνων τὰς ὑποθέσεις κατὰ προτίμησιν ἐκ τῆς ῥωμαϊκῆς ἱστορίας, διότι οἱ Ῥωμαῖοι, ὡς ἔλεγεν, εἶχον ὕψος μεγαλοπρεπές. Ὁ Ὁράτιος, ὁ Κίννας, ὁ Πολύευκτος εἶναι τὰ ἄριστα τῶν δραμάτων τούτων. Ὁ Κορνήλιος ἔζησεν ὡς ἀπλοῦς ἀστός, διότι τὰ ἔργα του ἀπέφερον ἐλάχιστον κέρδος. Ὁ Κολμπέρ ἐχορήγησεν εἰς αὐτὸν ἐπίδομα ἐκ δύο χιλιάδων φράγκων, τὸ ὅποιον βραδύτερον διέκοψαν καὶ ὁ ποιητὴς ἀπέθανεν ἐν μέσῳ στερήσεων.

Κατὰ τοὺς αὐτοὺς χρόνους ὁ **Δεκάρι** (*Descartes, 1594-1650*) ἐξέδωκε τὸ πρῶτον σημαντικὸν ἔργον φιλοσοφίας εἰς γαλλικὴν γλῶσσαν, τὸν *Περὶ μεθόδου λόγον*, διὰ τοῦ ὁποίου ἐγένετο εἰς τῶν θεμελιωτῶν τοῦ γαλλικοῦ πεζοῦ λόγου (πρὸλ. σ. 108).

Ὁλίγον βραδύτερον ὁ **Πασκάλ** (*Pascal, 1633-1662*), ὁ ὁποῖος σχεδὸν παῖς εἶχε δεῖξει σπανίαν ἰδιοφυῖαν εἰς τὰ μαθηματικὰ καὶ τὴν φυσικὴν, ἐδημοσίευσε σειρὰν ἐπιστολῶν κατὰ τῶν Ἰησουϊτῶν, αἱ ὁποῖαι ὀνομασθεῖσαι *Provinciales* ἐθεωρήθησαν ὡς πρότυπον τοῦ γαλλικοῦ πεζοῦ λόγου. Μετὰ δὲ τὸν πρόωρον θάνατον τοῦ συγγραφέως οἱ φίλοι του ἐδημοσίευσαν ὑπὸ τὸν τίτλον *Pensées* τὰ ἀποσπάσματα συγγράμματός, τὸ ὅποιον συνέταξεν, ἵνα ἀποδείξῃ τὴν ἀλήθειαν τῆς καθολικῆς θρησκείας.

Κατὰ τὴν ἀρχὴν τῆς βασιλείας τοῦ Λουδοβίκου διεκρίθησαν τέσσαρες ποιηταί : ὁ Μολιέρο, ὁ Λαφονταίν, ὁ Μποαλώ καὶ ὁ Ρασίν.

Ὁ **Μολιέρο** (*Molière, 1622-1673*) ἦτο ἐξαιρετικὴ ἰδιοφυῖα,

ὁ μόνος ἀληθῶς μέγας δημιουργὸς ἐκ τῶν συγγραφέων τοῦ ΙΖ' αἰῶ-
νος. Υἱὸς ἑδνακαταστάτου ἀστού, εἶχε διακόψει τὴν νομικὴν, ἵνα εἰ-

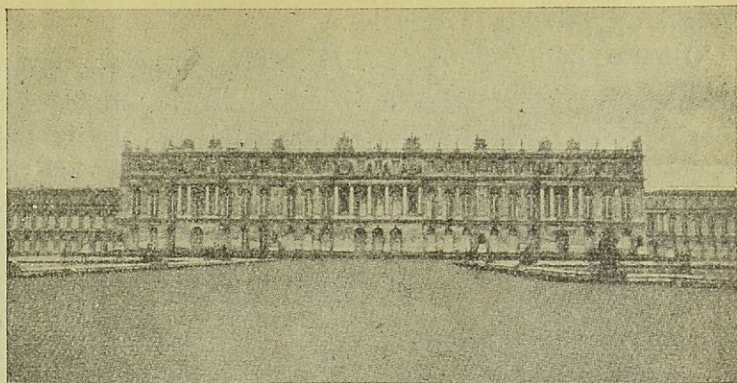
Ὁ Μολιέρος.

Εἰκὼν τοῦ Mignard ζωγραφισθεῖσα τὸ 1670, ὅπότε ὁ ποιητὴς ἦτο 48 ἐτῶν. Οἱ ἀνοικτοὶ κίανοῦ χρώματος ὀφθαλμοὶ του εἶναι πλήρεις μελαγχολίας. Ἐπίσης λύπην καὶ πικρίαν ἐκφράζει τὸ στόμα. Ὁ μέγας κωμωδοδιδάσκαλος δὲν ἦτο εὐτυχὴς ἐν τῷ βίῳ.

σελθῆ ὡς ἡθοποιὸς εἰς τὸ θέατρον. Περιπλανηθεὶς δὲ κατ' ἀρχὰς εἰς διαφόρους πόλεις ἐγκατεστάθη εἰς Παρισίους, ἔνθα διηύθυνε θέατρον κωμωδιῶν. Αἱ 29 κωμωδίαί, τὰς ὁποίας συνέθεσεν, εἶναι ἐκ τῶν τελειοτάτων τοῦ εἶδους. Ὁ Μολιέρ ἐγνώριζε καλῶς τὸν ἀνθρωπὸν καὶ κατεῖχε τὴν σκηνηκὴν τέχνην, ἠθέλησε δὲ νὰ διασύρῃ τὰ ἐλαττώματα τῶν συγχρόνων του. Ἀλλὰ τὰ πρόσωπα τῶν κωμωδιῶν του ὑπερβαίνουνσι τὰ ὅρια τῶν χρόνων του καὶ καταντῶσιν αἰῶνιοί τύποι. Ὁ Ἀρχοντοχωριάτης, αἱ Σοφαὶ Γυναῖκες, Ὁ Φιλάργυρος, Ὁ κατὰ φαντασίαν ἀσθενὴς εἶναι θεατρικὰ ἔργα πλήρη χάριτος δεικνύοντα τὰς διαφο-

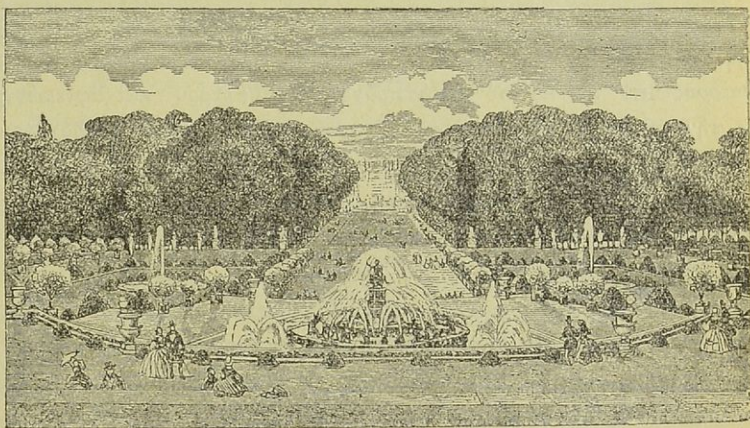
ρους ὀψεις τοῦ ἀνθρωπίνου χαρακτῆρος, ἐνῶ Ὁ Μισάνθρωπος καὶ ὁ Ταρτοῦφος εἶναι μεγάλα δημιουργήματα, εἰς τὰ ὁποῖα τὸ ἀστείον ἐγγίζει τὰ ὅρια τοῦ τραγικοῦ.

Ὁ Λαφονταῖν (*La Fontaine*, 1621-1695) ἦτο ἀριστοτέχνης τοῦ γαλλικοῦ στίχου στιχουργήσας κυρίως μύθους, τῶν ὁποίων τὰς ὑποθέσεις ἐλάμβανεν ἐκ τῶν ἀρχαίων μυθογράφων. Ἀλλὰ παρέστησεν ὑπὸ τὴν μορφήν τῶν ζῶν τὰ ἦθη καὶ τὰ ἐλαττώματα τῶν ἀνθρώπων, ὥστε οἱ μῦθοί του εἶναι ἀληθεῖς μικρὰ δράματα διακρινόμενα διὰ τὴν ζωηρότητα καὶ λεπτότητα τῶν παρατηρήσεων. Ὁ Λαφονταῖν θεωρεῖται ὡς εἰς τῶν γνησιωτέρων ἀντιπροσώπων τοῦ γαλ-

Ἄνακτορα Βερσαλλιδῶν (πρόσοψις πρὸς τὸ ἄλσος).

Ἡ πρόσοψις ἔχουσα μῆκος πλεόν τῶν 450 μέτρων συνίσταται ἐκ κεντρικοῦ περιπτέρου, τὸ ὁποῖον προεξέχει εἰς τὸ μέσον, καὶ δύο πτερυγῶν τῶν ὁποίων τεμάχια μόνον φαίνονται εἰς τὴν εἰκόνα. Ἡ στοὰ τῶν κατόπτρων εὐρίσκειται εἰς τὸ πρῶτον πάτωμα τοῦ κεντρικοῦ περιπτέρου.

Πηγὴ τῆς Ἀπτοῦς.

Ἐν ἐκ τῶν ὀραιωτάτων κοσμημάτων τοῦ ἄλσους τῶν Βερσαλλιδῶν. Ἡ δεξαιμένη περιβαλλομένη ὑπὸ πλήθους πιδάκων εὐρίσκειται μεταξὺ δύο λεωφόρων. Περιστοιχίζεται ὑπὸ θαυμασίων ἀγγελίων ἀρχαϊκῆς μιμήσεως, εἰς τὸ μέσον δὲ παριστάνεται ἡ Ἀθῆναι προστατεῦουσα τὰ δύο τεκνα τῆς καὶ ἱκετεύουσα τὸν Δία γὰρ τιμωρῆσθαι τοὺς χωρικούς, οἱ ὁποῖοι δὲν τῆς ἐπέτρεπον νὰ εὐθύσῃ τὴν δίψαν τῆς. Οἱ χωρικοὶ παριστάνονται πέριξ αὐτῆς κατὰ τὸ πλεῖστον μεταμορφωθέντες εἰς βαιράχους καὶ ἐκοφενδονίζοντες ἐκ τοῦ σιόματος κρουνοῦς ὕδατος.

λικού πνεύματος, οί δὲ μύθοί του τάσσονται μεταξύ τῶν ἀριστουργημάτων τῆς γαλλικῆς λογοτεχνίας.

Ὁ **Μποαλω** (*Boileau, 1636-1711*) δὲν ἦτο κυρίως ποιητής, ἀλλ' εἶχε λεπτὴν καλλιτεχνικὴν ἀντίληψιν. Εἶναι ὁ ἀνεγνωρισμένος κριτικὸς τῶν χρόνων τούτων. Ἦτο θαυμαστῆς τοῦ Ὀρατίου καὶ κατ' ἀπομίμησιν ἐκείνου ἔγραψε *Σαίρας* καὶ *Ἐπιστολάς* καὶ τὴν *Ποιητικὴν τέχνην*, ὁ δὲ Λουδοβίκος διώρισεν αὐτὸν ἱστοριογράφον τῆς ἀλλῆς.

Ἄλλ' ἐκ τῶν τεσσάρων τούτων μεγάλων λογογράφων ὁ καλλιτεχνικώτατος ἦτο ὁ νεώτατος πάντων Ἰωάννης **Ρασίν** (*Racine, 1639-1699*). Ἐκπαιδευθεὶς ἐν σχολῇ μοναχῶν προωριζέτο διὰ τὸ ἱερατικὸν στάδιον, ἀλλ' ἠγάπησε τὸ θέατρον καὶ ἔγραψε τραγωδίας ἀπομιμούμενος τὸν Εὐριπίδην, τὸν ὅποιον ἐγνώριζεν ἐκ τοῦ πρωτοτύπου χωρὶς νὰ κατανοῇ αὐτὸν πάντοτε καλῶς. Ἐντὸς δεκαετίας παρήγαγε τὰ ἄριστα τῶν ἔργων του, τὴν *Ἀνδρομάχην* καὶ τὴν *Ἰφιγένειαν*, τὸν *Βρετανικὸν* καὶ τὴν *Φαίδραν*, γράφων μετὰ παραδειγματικῆς εὐχερείας στίχους μαλακοὺς μετ' ἀμέμπτου συμμετρίας τοῦ συνόλου. Ὁ Ῥασίν θεωρεῖται τὸ πρότυπον τοῦ κλασικοῦ ὕφους καὶ τῆς κλασικῆς τέχνης. Ἀλλὰ πικραθεὶς ἐκ τῆς κακῆς ὑποδοχῆς τῆς *Φαίδρας* ὑπὸ τοῦ κοινοῦ ἀπεμακρύνθη τοῦ θεάτρου καὶ ἀφιερῶθη εἰς τὴν σύνθεσιν θρησκευτικῶν ποιημάτων καὶ μόλις βραδύτερον ἐποίησε κατὰ παράκλησιν τῆς κυρίας Μαιντενὸν τὰ δύο θρησκευτικὰ δράματα *Βιθήη* καὶ *Ἀθαλίαν*, τὰ ὁποῖα δεικνύουν ἄλλην ὄψιν τῆς ἰδιοφυῆς τοῦ ποιητοῦ καὶ εἶναι ἔργα λεπτῆς θρησκευτικῆς συγκινήσεως ἐνθυμίζοντα εἰκόνας τοῦ Ῥαφαήλ.

Οἱ τέσσαρες οὗτοι συγγραφεῖς ἐπεβλήθησαν εἰς τὴν κοινὴν γνῶμην, τὰ ἔργα των ἐθεωρήθησαν ὡς ὑποδειγματικά, οἱ δὲ κανόνες, τοὺς ὁποίους εἶχε θεσπίσει ὁ Μποαλω ἐν τῇ *Ποιητικῇ Τέχνῃ*, ὡς αἱ τελευταῖαι λέξεις τῆς αἰσθητικῆς. Αὕτη εἶναι ἡ κατ' ἐξοχὴν **Κλασικὴ λογοτεχνία** τῆς Γαλλίας.

Ἐπὶ Λουδοβίκου ΙΔ' ἤχησαν μεγάλῃς ἀξίας ἐκκλησιαστικοὶ ῥήτορες, διότι ἐν Γαλλίᾳ, ἔνθα δὲν ὑπῆρχεν οὔτε βουλή οὔτε ἐλευθερία λόγου, δὲν ἦτο δυνατόν ν' ἀκμάσῃ ἄλλη ῥητορικὴ πλὴν τῆς ἐκκλησιαστικῆς. Αἱ ἐκκλησίαι ἦσαν τότε πολυσύχναστοι, κυρίαι καὶ κύριοι τῆς ὑψηλῆς ἀριστοκρατίας ἤρχοντο ν' ἀκούσωσι τὸ κή-

ρυγμα, κατὰ δὲ τὰς κηδεῖας ἐξεφωνοῦντο λόγοι μετ' ἐπιμελείας συν-
τεταγμένοι. Ὁ ὀνομαστότατος τῶν ἱεροκηρύκων τῶν χρόνων τοῦ
Λουδοβίκου ἦτο ὁ **Μποσουέ** (*Bossuet*, 1623 1704) εὐνοούμενος
τοῦ βασιλέως καὶ παιδαγωγὸς τοῦ διαδόχου. Περιφημοὶ εἶναι αἱ ὀμι-
λῖαι καὶ ἰδίως οἱ Ἐπικήδειοι λόγοι (*Oraisons funèbres*), τοὺς
ὁποίους ἀπήγγειλεν ἐπὶ τῷ θανάτῳ ἐξεχόντων προσώπων. Ὁ Μπο-

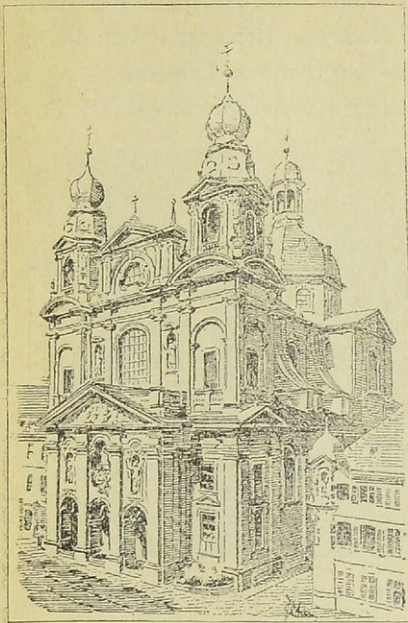
Ἡ μεγάλη στοὰ τῶν κατόπτρων (*Galerie des Glaces*).

Μεγαλοπρεπὴς καὶ διάκοσμος στοὰ τῶν Βερσαλλιῶν, μήκους 73 μ., πλά-
τους 5 καὶ ὕψους 13. Φωτίζεται ὑπὸ 17 μεγάλων ἀριδωτῶν παραθύρων, τὰ
ὁποῖα περιβάλλουσιν ἰσάριθμοι ἀρίδες κεκαλυμμένα ὑπὸ κατόπτρων. Τὰ πα-
ράθυρα καὶ αἱ ἀρίδες χωρίζονται ἑκατέρωθεν ὑπὸ 24 κίονων κορινθιακοῦ
ἔθνους μετὰ βάσεων καὶ κιονοκράνων χρωματισμένων. Ὑπεράνω τῶν κατό-
πτρων, τῶν πλαισίων καὶ τῶν κίονων ὑπάρχουσι διάφορα τροπαια ἐξ ὀρει-
χάλκου καὶ ἄνωθεν αὐτῶν γύψινον πλαίσιον περιθεῖε τὴν στοὰν κοσμοῦμε-
νον διὰ τροπαίων καὶ 23 εἰδωλίων παιδῶν. Ἡ ὄροφὴ διεκοσμήθη ὑπὸ τοῦ
ζωγράφου Lebrun δι' εἰκόνων ἀναφερομένων εἰς τὴν δόξαν τοῦ Λουδοβίκου ΙΔ'.

σοῦ ἐσυνέγραψε καὶ ἄλλα συγγράμματα, θεωρεῖται δὲ ὡς εἰς ἓκ τῶν
τεσσάρων ἢ πέντε μεγάλων πεζογράφων τῆς Γαλλίας.

Εἰς νεωτέραν γενεὰν ἀνήκουσιν ὁ συγγραφεὺς τῶν *Χαρακτήρων*
Λαμπρουγιέρ (*La Bruyère*, 1645 1696) καὶ ὁ ἀρχιεπίσκοπος
Φενελὸν (*Fénélon*, 1652 1715), ὁ παιδαγωγὸς τοῦ ἐγγόνου τοῦ
βασιλέως. Αἱ *Περιπλανήσεις τοῦ Τηλεμάχου* (*Aventures de Télé-
maque*), εἰς τὰς ὁποίας ὁ Φενελὸν ἠθέλησε γὰ διαζωγραφίση νέον
πρότυπον ἡγεμόνος ἐργαζομένου πρὸς τὸ ἀγαθὸν τῶν ὑπηκόων του,

δὲν ἐπεδοκιμάσθησαν ἐν τῇ αὐτῇ, ὁ δὲ συγγραφεὺς τῶν κατεδικάσθη εἰς εὐσχημον ὑπερορίαν ἐν τῇ ἐπαρχίᾳ του.

Ἐκκλησία Μπαρόκ. (Ἐκκλησία Ἰησοῦτων ἐν Μάνχλιμ)

Baroque σημαίνει γαλλιστί κυριός, στρογγύλος, εἰτα ἀκανόνιστος, περίεργος, ἰδιόρρυθμος. Τὸ ἰδανικὸν τοῦ καλοῦ, τὸ ὅποτον ἡ τέχνη τοῦ 15' αἰῶνος (Ἀναγεννήσεως) ἐξήτει νὰ ἐπιτύχῃ διὰ τῆς ἀπλότητος καὶ τῆς εὐθυγραμμίας, δὲν ἱκανοποιεῖ τους θεομητέρους ζηλωτὰς τῆς πίστεως, οἵτε μετὰ τὴν καθολικὴν μεταρρυθμίον (προβλ. σελ. 40 κ.ε.) ἀφ᾽αντιοθῆ τὸ θεοσκευτικὸν συναίσθημα ἐν τῇ δυτικῇ ἐκκλησίᾳ. Αἱ γραμμαὶ κάμπτονται, τὰ ὄρια τῶν σχεδίων καὶ τῶν μορφῶν συγχέονται, αἱ διαστάσεις αὐξάνονται ὑπὲρ πᾶν μέτρον. Ἡδὴ ὁ ναὸς τοῦ Ἁγίου Πέτρου σημαίνει τὴν μετάβασιν εἰς τὴν νέαν τεχνοτροπίαν. Ἀλλὰ τὸ ὑπόδειγμα ἐκκλησίας Μπαρόκ εἶναι ἡ Ἰησοῦτικὴ ἐκκλησία τῆς Ρώμης Il Gesù (1568-75). Κατὰ τοῦτο ἐκτίσθησαν πολλαὶ ἐκκλησίαι Ἰησοῦτιῶν, μεταξὺ τῶν ὁποίων καὶ ἡ ἀνωτέρω.

Τὰ ἔργα τῶν δύο τούτων συγγραφέων ἀνήκουσιν εἰς νέαν τεχνοτροπίαν καὶ προαναγγέλλουσι νέαν περίοδον τῶν γραμμιάτων.

II. Ἀρχιτεκτονικὴ καὶ ζωγραφικὴ ἐν Γαλλίᾳ. — Κατὰ τὸν 17' αἰῶνα περιεφρονήθη τελείως ὁ γοθθικὸς ῥυθμὸς, οἱ δὲ βασιλεῖς τῆς Γαλλίας προσεκάλεσαν Ἰταλοὺς ἀρχιτέκτονας καὶ πολλὰ κικ ἐργάτας ἰταλοῦς, οἱ ὅποτοι ἔκτισαν ἀνάκτορα καὶ ἐκκλησίας κατὰ τὸν ὀμμαῖκὸν ὀυθμὸν, ὀγκῶδεις οἰκοδομὰς μετὰ κίόνων ἐν τῇ προσόψει ἐπιστεγαζομένης ὑπὸ ὑπερμεγέθους θόλου κατὰ τὸ πρότυπον τοῦ ναοῦ τοῦ Ἁγίου Πέτρου τῆς Ρώμης.

Ὁ Λουδοβίκος ΙΔ' ἐδᾶπάνησε κολοσσιαῖα ποσὰ δι' οἰκοδομὰς θέλων νὰ λαμπρύνῃ τὴν βασιλείαν του διὰ μεγαλοπρεπῶν μνημείων, ἡ δὲ ἀρχιτεκτονικὴ καὶ ἡ ζωγραφικὴ ἀνεξωγογήθησαν διὰ τῆς γενναιοδωρίας τοῦ ἡγεμόνος. Ἐπεσκεύασε τὰ ἀνάκτορα τοῦ Κεραμεικοῦ (Tuilleries) καὶ τὸ Λουβρον, ἔκτισε τὰ ἀνάκτορα τοῦ Μαροῦ (Marly) καὶ τοῦ Τριανόν (Trianon). Ἀλλὰ

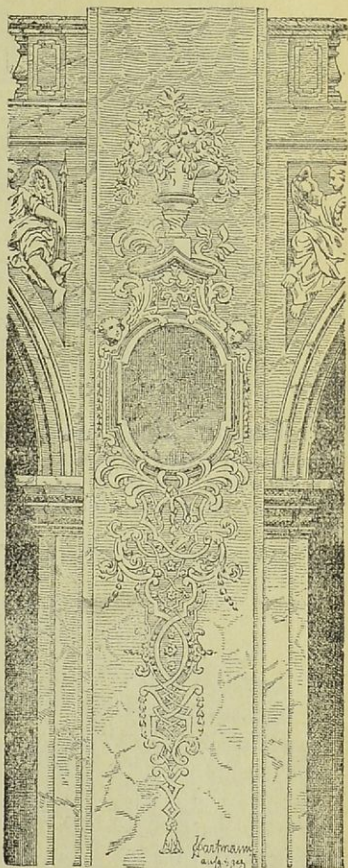
ἀνάκτορα τοῦ Μαροῦ (Marly) καὶ τοῦ Τριανόν (Trianon). Ἀλλὰ

τὸ κύριον ἀρχιτεκτονικὸν μνημεῖον τῆς βασιλείας του εἶναι τὰ μυθώδη διὰ τὴν πολυτέλειαν ἀνάκτορα τῶν Βερσαλλιῶν (*Versailles*).

Ὁ Λουδοβίκος διετήρησε τὸ μέγαρον, τὸ ὅποσον εἶχε κτίσει ἐκεῖ ὁ πατὴρ του, προσέθηκεν ὅμως ἀλληλοδιαδόχως τρεῖς σειρὰς οἰκοδομῶν, ἐκάστης περιστοιχιζομένης ὑπὸ αὐλῆς. Ἡ κυρία πρόσοψις ἔχει ἔκτασιν 450 μέτρων καὶ φέρει κίονας, ἀποτελεῖται δ' ἐξ ἑνὸς ὀρόφου πολὺ ὑψηλοῦ, ἐπὶ τοῦ ὁποίου ἐπικάθεται δεύτερος ὀροφος χαμηλότερος, ἀντὶ δὲ στέγης φέρει ὀριζόντιον δῶμα. Πρὸ τοῦ ἀνακτόρου κατασκευάσαν ἀπέραντον κήπον μετὰ εὐρυχώρων δενδροστοιχιῶν, ὁ ὁποῖος κοσμεῖται διὰ μαρμαρίνων ἀγαλμάτων παριστάντων θεοὺς τῆς μυθολογίας. Οἱ δρόμοι ὀδηγοῦσιν εἰς κρήνας ἢ εἰς μικρὰς λίμνας στολιζομένας δι' ἀγαλμάτων ἀρχαίων θεῶν καὶ εἰς πίδακας, ἔνθα τὸ ὕδωρ φθάνει μεθ' ὀρμῆς καὶ ἀναπηδᾷ εἰς μέγα ὕψος.

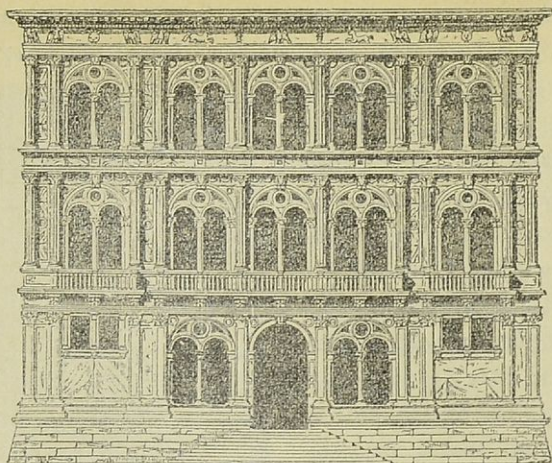
Τὰ οἰκοδομήματα ταῦτα κατασκευάσθησαν κατὰ τὴν παραλλαγήν τοῦ ρυθμοῦ τῆς Ἀναγεννήσεως, τὴν ὁποίαν ὠνόμασαν **Μπαρόκ** (*Baroque*). Τὸν τρόπον τοῦτον τῆς κατασκευῆς

εἶχεν ἐπινοήσει ὁ Ἰταλὸς ἀρχιτέκτων καὶ γλύπτης **Μπερνίνι** (*Bernini*, 1598-1680), ὁ ἀποπερατώσας τὸν ναὸν τοῦ Ἁγίου Πέτρου. Ἐξήτει δι' αὐτοῦ νὰ διεγείρῃ τὴν ἐντύπωσιν τοῦ μεγαλειώδους καὶ

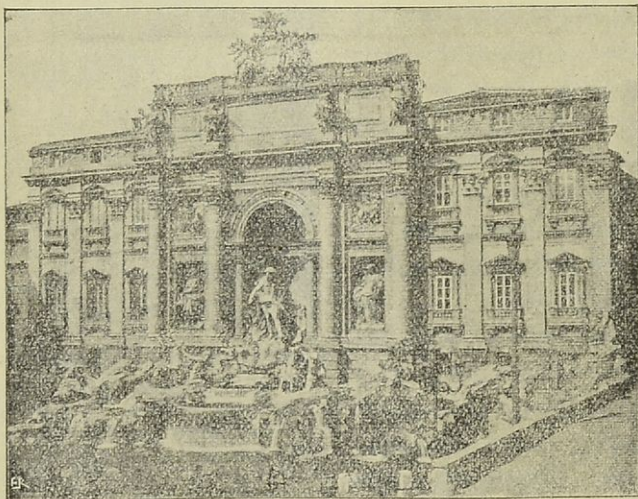
Διάκοσμος οὐτύλος Μπαρόκ

Ἡ νέα τεχντροπία ζητεῖ νὰ ἐπιβληθῇ διὰ τοῦ πλοῦτου τοῦ ἐσωτερικοῦ διακόσμου. Θέλει, ὡς λέγουσιν, ὄχι ἀπλῶς νὰ δείξῃ τὴν θεϊότητα τῆς καθολικῆς Θεοσεκείας, ἀλλὰ νὰ ἐπιβάλῃ αὐτὴν διὰ τοῦ μεγαλείου.

Palazzo Vendramin Calergi (Βενετία), μέγαρον ἀναγεννήσεως.

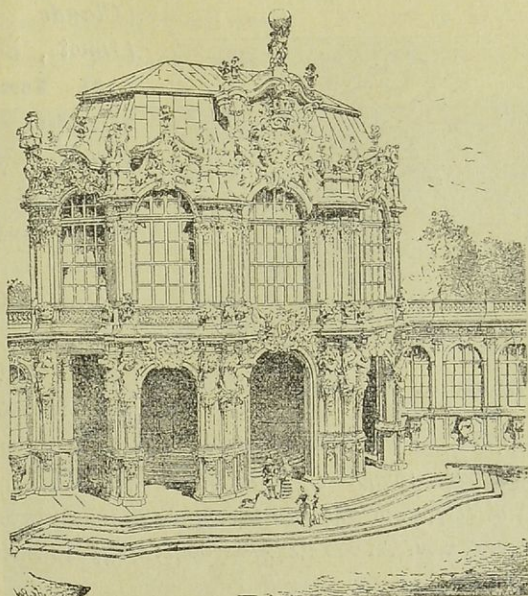
Οικοδόμημα τέλους 17^{ου} αἰώνος. Ἐθνηγραμμία, κανονικά τόξα ἐνθυμίζοντα τὴν ὁμαίικὴν τεχνοτροπίαν, κίονες κορινθιακοί. Παραδέτομεν τὸ μέγαρον τοῦτο πρὸς σύγκρισιν μετὰ τῶν ἐπομένων δύο ρυθμῶν.

Fontana di Trevi, (ρυθμός μπαρόκ).

Ἡ ὀνομαστὴ αὕτη κρήνη τῆς Ρώμης κατασκευασθεῖσα τὸ 1735-1762, ἀπομιμείται πλαγίαν ἀποπινὸν μεγάρων. Μεταξὺ τεσσάρων ἰσχυρῶν κίωνων ἴστανται ὁ Ποσειδῶν ἐπὶ ἄρματος ἐξ ὀστράκου, τὸ ὅποιον σύρονσι δύο Τριτώγες διὰ μέσον τῶν ἀφριζόντων κυμάτων.

τοῦ ἐπιθλητικοῦ διὰ τοῦ ὄγκου τῆς ὅλης οἰκοδομῆς καὶ τῶν μερῶν διὰ τῶν ἀκανονίστων μορφῶν καὶ τῶν τεθλασμένων γραμμῶν ἀντὶ τῆς εὐθυγραμμίας τοῦ κλασικοῦ ρυθμοῦ καὶ διὰ τοῦ φόρτου τοῦ γλυπτικοῦ καὶ γραφικοῦ διακόσμου. Ὁ ρυθμὸς οὗτος ἀπέβη ὁ ἐπικρατῶν ἐν Εὐρώπῃ κατὰ τὸν ΙΖ' αἰῶνα, ἐκ τούτου δ' ἀνεπτύχθη

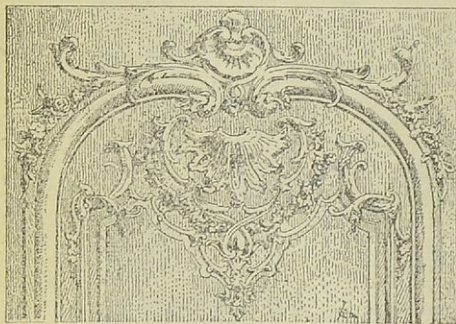
Περίπτερον ἀνακτόρου Δρέσδης, ρυθμὸς Ῥοκοκὸ.

Περίπτερον τοῦ ἀνακτόρου τῆς Δρέσδης, τὸ ὀνομαστὸν Zwinger. Εἰς τὴν ἀνάπτυξιν τοῦ Μπαρόκ καὶ τοῦ Ῥοκοκὸ συντελεῖ αὐτὴν τοῦ θρησκευτικοῦ ζήλου καὶ ἡ αὐξηθεῖσα ἀπὸ τοῦ ΙΖ' αἰῶνος ἰσχὺς τῶν ἡγεμόνων, ἡ ὁποία ζῆ.εἰ νὰ ἐξωτερικευθῇ διὰ τῆς λαμπρότητος τοῦ διακόσμου. Κέντρον τοῦ γερμανικοῦ Ῥοκοκὸ εἶναι ἡ Δρέσδη, ἡ πρωτεύουσα τῶν ἐκλεκτόρων τῆς Σαξονίας, οἱ ὅποιοι (Αὔγουστος Β' καὶ Γ') ἀνέπτυξαν λαμπρὸν αὐλικὸν βίον κατὰ τὸ πρῶτον ἥμιον τοῦ ΙΗ' αἰῶνος καὶ κατεσκεύασαν ἀξιόλογα ἔργα τέχνης.

βραδύτερον δ' ὁ ρυθμὸς **Ροκοκὸ** (Rococo), κατὰ τὸν ὅποιον κατεσκευάσθησαν τὰ ἀνάκτορα κατὰ τὸν ΙΗ' αἰῶνα, ἰδίως ἐπὶ Λουδοβίκου ΙΕ' (πρβ. Κεφ. ΙΓ', 6).

Ἡ γαλλικὴ ζωγραφικὴ τοῦ ΙΖ' αἰῶνος δὲν παρήγαγεν ἔργα μεγάλης ἐμπνεύσεως, διότι εἶχε μὲν τελειοποιηθῆ ἡ τέχνη, οἱ δὲ τε-

χνῖται ἐξωγράφισον μετὰ μεγάλης ἐπιμελείας, ἀλλὰ τὸ κοινὸν ἐξήτει τὸ πομπῶδες καὶ βαρὺ. Διὰ τοῦτο περισσότερο τῶν κανονικῶν, τῶν σοβαρῶν καὶ ψυχρῶν τούτων εἰκόνων ἐκτιμῶνται τὰ ἥρωϊκὰ τοπεῖα τοῦ **N. Ρουσσέν** (*N. Poussin*), *Ποιμένες τῆς Ἀσκαδίας*, *Ἰδεῶδες τοπίον* κ.τ.λ.) καὶ τὰ ἰταλικὰ τοπεῖα τοῦ **Κλωντ Λορραίν** (*Claude Lorrain*) (*Πρωτῖ*, *Ἐσπέρα* κλ.).

Πλαῖδιον Μπαρκό.

Β. Ἰσπανοὶ ζωγράφοι. — Τοῦναντίον ἢ Ἰσπανία ἀνέδειξε κατὰ τοὺς χρόνους τούτους τινὰς τῶν ἀρίστων ζωγράφων τῆς Εὐρώπης. Οἱ ἰσπανοὶ ζωγράφοι εἶχον ἀπομιμηθῆ κατ' ἀρχὰς τοὺς ἰταλοὺς ζωγρα-

φίζοντες σκηνὰς ἐκ τῆς Ἀγίας Γραφῆς, μαρτύρια ἁγίων καὶ θλιθερὰ θεάματα βασιανιστηρίων. Ἀλλὰ βραδύτερον ἀπέκτησαν αὐτοτέλειαν καὶ οἱ ζωγράφοι τῆς σχολῆς τῆς Σεβίλλης ἀνέπτυξαν μέγਾਲως τὴν τέχνην των. Αἱ δύο μεγάλαι δόξαι τῆς Ἰσπανίας εἶναι ὁ *Βελασκὲς* καὶ ὁ *Μουρίλλο*.

Ὁ **Βελασκὲς** (*Velasquez*, 1599-1660) ἐξωγράφιζε μὲ τέχνην καὶ ἀνυπέρβλητον ἐκφραστικότητα κατορθώσας δι' ἀπλῶν χρωμάτων νὰ παράγῃ ἄρμονίαν φωτοσκιάσεων. Πλήν τῶν μεγάλων θρησκευτικῶν εἰκόνων (*Σιαύρωσι* κλπ.) ἐφιλοτέχνησε προσωπογραφίας βασιλέων καὶ μικρῶν πριγκίπων τῆς αὐτῆς, τῶν ὁποίων τινὲς εἶναι ὀνομασταὶ (*Πριγκίπισσα Μυραγούλα* κλπ.), μία δὲ ἱστορική του εἰκὼν (*Παράδοσις τῆς Βρέδα*) εἶναι περίφημος.

Ὁ **Μουρίλλο** (*Murillo*, 1617-1682) ἐξωγράφισε σκηνὰς ἐκ τῆς ἱερᾶς ἱστορίας ἐπὶ τῶν τοίχων τῶν μοναστηρίων καὶ τῆς Ἀγίας Τραπεζῆς τῶν ἐκκλησιῶν. Ἐξαιρετικῆς χάριτος εἶναι αἱ Παναγίαι, τὰς ὁποίας παρίστανεν ἐν μέσῳ ἀπαλοῦ φωτός, καὶ ὁ Μικρὸς Χριστὸς παίζων μετὰ τοῦ παιδὸς Ἰωάννου ἢ μετ' ἀρνίου. Οὐχ ἤττον ἐξωγράφισε καὶ σκηνὰς τοῦ καθ' ἡμέραν βίου, χωρικοὺς καὶ ἀγιοτό-

παιδας ἐντὸς χρυσοῦ φωτισμοῦ. (Ἡ Ἁγία Οἰκογένεια, ἡ Ανάληψις τῆς Πιρθένης, ἡ Ἁγία Σοφία, ὁ Ἅγιος Ἀντώνιος μετὰ τοῦ Χριστοῦ παιδός, Χριστὸς καὶ Ἰωάννης παῖδες, μετὰ τοῦ ἀρνίου, Παῖδες τρώγοντες σταβύλας, κ.τ.λ.)

Ζ. Ἡ ζωγραφικὴ ἐν ταῖς Κάτω Χώραις. — Κατὰ τὸν ΙΖ' αἰῶνα ἀνεπτύχθη ἀξιόλογος ζωγραφικὴ ἐν ταῖς Κάτω Χώραις, ἡ ὁποία ἐν πολλοῖς εἶναι πλουσιωτέρα καὶ πολυμερεστέρα

Βελασκέζ. — Ἡ πριγκίπισσα Τερέζα.

Ἡ μετὰ ταῦτα σύζυγος Λουδοβίκου ΙΔ' περιστάνεται ὡς νεαρὰ πριγκίπισσα μετὰ τὴν περιεργὸν στολὴν τῆς Ἰσπανικῆς αὐτῆς.

καὶ αὐτῆς τῆς ἰταλικῆς ζωγραφικῆς τοῦ ΙΣ' αἰῶνος. Κέντρα τῆς ζωγραφικῆς τῶν Κάτω Χωρῶν ἦσαν ἀφ' ἑνὸς μὲν ἡ Φλάνδρια (*Brabant*), ἀφ' ἑτέρου δὲ ἡ Ὁλλανδία, ἀμφότεραι δὲ αἱ σχολαί, ἡ **Φλιμινδική** καὶ ἡ **Ὀλλανδική**, ἔχουσι κοινὸν ἔθνικὸν χαρακτῆρα τὴν ἀγάπην τῆς φύσεως καὶ τὴν φυσικὴν παράστασιν τῶν πραγμάτων. Ἄλλ' ἡ μὲν Φλάνδρια μείνασα πιστὴ εἰς τὸ καθολικὸν δόγμα καὶ ἐξαρτωμένη ἐκ τῆς Ἰσπανίας διετήρησε τὴν παράδοσιν τῆς χριστιανικῆς τέχνης καὶ ἐπὶ τῆς τέχνης αὐτῆς ἐπέ-

δρασε τὸ ἀναζωογονηθὲν θρησκευτικὸν συναίσθημα ἐν τῇ καθολικῇ ἐκκλησίᾳ (πρβ. σ.42), ἐνῶ ἡ Ὁλλανδία ἀπαλλαγεῖσα μετὰ αἱματη-

Μουρίλλο—Ὁ μικρὸς Χριστὸς μετὰ τοῦ ἀρνίου

ροὺς πολέμους τοῦ ἰσπανικοῦ ζυγοῦ καὶ ἀποσπασθεῖσα ἐκ τῆς καθολικῆς ἐκκλησίας ἐδημιούργησε μᾶλλον κοσμικὴν τέχνην.

α) Φλαμανδικὴ ζωγραφικὴ.—Ὁ ἀρχηγὸς τῆς Φλαμανδικῆς σχολῆς **Ρούμπενς** (Rubens, 1577-1640) ζήσας ἐπὶ τινα χρόνον ἐν Ἰταλίᾳ εἶχε μελετήσει τοὺς ἀρχαιοτέρους καλλιτέχνας, ἐγκατασταθεὶς δ' ἐν Ἀμβέρσῃ διήλθε μετὰ τῆς πρώτης συζύγου του ἡμέρας εὐτυχίας, τῆς ὁποίας ἀνάμνησιν ἔχομεν

ἐν τῇ διπλῇ προσωπογραφίᾳ τοῦ καλλιτέχνου μετ' αὐτῆς. Μετὰ τὸν θάνατον αὐτῆς συνεζεύχθη ἐν ἡλικίᾳ 53 ἐτῶν τὴν νεαρὰν ἀνεψιὰν του, τῆς ὁποίας ἡ μορφή τοιαύτην ἐπροξένησεν εἰς αὐτὸν ἐντύπωσιν, ὥστε παρέστησεν αὐτὴν ὄχι μόνον εἰς προσωπογραφίας ἢ οἰκογενειακὰς εἰκόνας, ἀλλὰ καὶ εἰς τὰς μεγάλας θρησκευτικὰς ἢ μυθολογικὰς παραστάσεις. Σφίζεται μέγας ἀριθμὸς εἰκόνων τοῦ Ρούμπενς, αἱ ὁποῖαι εἶναι διεσκορπισμέναι εἰς τὰ μουσεῖα τῆς Εὐρώπης, φαίνεται δ' ὅτι εἶχε παραγάγει ὑπὲρ τὰ δισχίλια ἔργα. Πολλὰ τούτων εἶναι καλλιτεχνήματα μεγάλης ἀξίας ἐπιβαλλόμενα διὰ τοῦ μεγαλείου τῆς συλλήψεως καὶ διὰ τῆς ἀριστοτεχνικῆς ἐκτελέσεως. Καὶ αἱ μὲν μορφαὶ τῶν θρησκευτικῶν εἰκόνων ἔχουσι τι τὸ ὑπερφυσικὸν καὶ προξενουσι τὴν ἐντύπωσιν τοῦ γιγαντώδους καὶ τοῦ περιβεβλημένου μυστηριῶδὲς τι καὶ ἀνησυχητικόν. (Ἡ εἰτοιμασία τοῦ Σταυροῦ, Ἡ Ἀποκαθήλωσις, Προσκύνησις τῶν Μάγων, Ἡ Μαδόννα τοῦ Ἁγίου Ἰλδεφόνσο), ἀφθονία δὲ ζωῆς καὶ κοσμικὸν αἶσθημα ἐκχειλίζει ἐκ τῶν συμπλεγμάτων παιδῶν καὶ τῶν μυθολογικῶν παραστάσεων (Στέφανος καρπῶν, αἱ Τρεῖς Χάριτες κτλ.).

Μετά τὸν Ρούμπενς ὁ γνωστότατος τῶν Φλαμανδῶν ζωγράφων εἶναι ὁ **Βὰν Ντύκ** (*Van Dyck*), ὁ ὅποιος ἔμεινεν ἐπὶ μακρὸν ἐν Ἀγγλίᾳ ἐν τῇ αὐτῇ Καρόλου Α' ('Επιτάφιος θρόνος, Τὰ τέκνα Καρόλου Α', εἰκὼν Καρόλου Α' σελ. 65).

β) Ὁλλανδικὴ ζωγραφικὴ. — Οἱ Ὁλλανδοὶ ζωγράφοι εἰργάσθησαν διὰ τοὺς πλουσίους ἀστοὺς καὶ ἐζωγράρισαν ἰδίως σκηνὰς τοῦ καθ' ἡμέραν βίου, διότι οἱ Ὁλλανδοὶ ὡς καλβινισταὶ δὲν συνήθιζον εἰκόνας ἐν ταῖς ἐκκλησιασταῖς οὔτε εἶχον εὐγενεῖς καὶ πρίγκιπας. Διὰ τοῦτο ἐπεδόθησαν εἰς τὴν προσωπογραφίαν ἣ παρέστησαν σκηνὰς τοῦ καθ' ἡμέραν βίου, τοπία, δάση, παραλίας, κήπους, γωνίαν τινα τῆς πόλεως, καπηλεῖα κλπ. Ἐζωγράφιζον δὲ κατὰ φύσιν προσπαθοῦντες νὰ δώσωσι ζωὴν καὶ χάριν εἰς τὰς παραστάσεις. Ἐτελειοποίησαν δὲ τὴν τέχνην καὶ ἦσαν ἀπαράμιλλοι εἰς τὴν ἀπόδοσιν τῶν χρωμάτων καὶ τοῦ φωτός.

Μουριλλο. — Ἡ Ἁγία Σύλληθις.

Ἡ Ὁλλανδία κατὰ τὸν 17^ο αἰῶνα ἀνέδειξε μέγα πλῆθος ζωγράφων, μεταξὺ τῶν ὁποίων τινὲς ἦσαν ἐξέχοντες καλλιτέχναι. Εἰς ἐξ αὐτῶν, ὁ **Ρέμπραντ**

(*Rembrandt, 1606-1699*), ἦτο μεγάλη καλλιτεχνικὴ ἰδιοφυΐα. Ἡ μεγάλη ἀξία τοῦ Ρέμπραντ ἐγκείται ἐν τῇ ἀπεικονίσει ψυχικῶν καταστάσεων, διότι κατορθώνει μετὰ σπανίας δυνάμεως νὰ παρατηρῇ τὴν πραγματικότητά καὶ κατέχει τὴν τέχνην ν' ἀποδίδῃ αὐτὴν μετ' ἀσυνήθους ἐκφραστικότητος. Ἐκ τῶν ἀρχαιστέρων ἔργων αὐτοῦ εἶναι τὸ περίφημον *Μάθημα τῆς ἀναιμοσίας*, τὸ ὅποιον παριστάνει ὀνομαστὸν λατρὸν ἐπιδεικνύοντα εἰς τοὺς συναδέλφους του τὸ ἀνατεμνόμενον σῶμα. Ὁμοίως τεχνοτροπίας

Μία ἐκ τῶν χαρακτηριστικωτάτων εἰκόνων τοῦ Μουριλλο. Ἡ Παρθένος παριστάνεται μετέωρος ὑποβασταζομένη ὑπὸ χοροῦ ἀγγέλων καὶ περιβαλλομένη ὑπὸ θείας λάμπρας. Αἰδοῦμεν τὸ ἀνω μέρος τοῦ σώματος, διὰ τὰ δεῖξωμεν ζωηρότερον τὰ χαρακτηριστικὰ τοῦ προσώπου.

είναι καὶ ἡ Νυκτερινὴ φρουρὰ. Σφύζονται περὶ τοὺς 600 πίνακες καὶ 300 εἰκόνες τοῦ Ρέμπραντ (Ἐπισηροφὴ τοῦ Ἀσπινοῦ, Ὁ Ἰησοῦς θεραπεύων τοὺς ἀσθενεῖς, Ἀποκνηθῆλωσις, Ἡ ἀνατριχιαστικὴ παράσιαις τῆς θυσίας τοῦ Ἰσαάκ, Ὁ Ἰνδῶν ἐδλογεῖ τοὺς ἐργονοὺς τοῦ κιλ.)¹.

§. Ἡ Μουσικὴ — Αἱ φυλαὶ τῆς Δ. Εὐρώπης εἶχον ἀνεκαθεν μεγάλην μουσικὴν ἰδιοφυΐαν, αἱ δὲ φαλμοῦδιαι τῆς ἐκκλησίας καὶ τὰ λαϊκὰ ᾄσματα αὐτῶν ἦσαν πλούσια εἰς ποικιλίαν καὶ μελωδικά.

Διὰ τοῦτο ἡ ἐκκλησιαστικὴ μουσικὴ ἔσχε μεγάλην ἀνάπτυξιν ἐν τῇ Δύσει.

Ὁ Λούθηρος ἠγάπα τὴν μουσικὴν καὶ εἰσήγαγεν εἰς τὴν ἐκκλησίαν μουσικὴν ἀπλήν μὲν, ἀλλὰ καταναυτικὴν, ἐκλέξας ἐκ τῶν παλαιῶν ἐκκλησιαστικῶν καὶ τῶν δημοδῶν ᾄσματων, ἀλλὰ συνθέσας καὶ αὐτὸς νέας μελωδίας.

Ἡ δὲ χορωδία εἰσαχθεῖσα εἰς τὴν ἐκκλησίαν ἠγαπήθη παρὰ τοῦ λαοῦ καὶ ἀνεκαίνισε τὴν μουσικὴν ἐν Γερμανίᾳ.

Μουρίλ.λο.—Παῖδες παίζοντες κύβους.

Δεῖγμα τῆς τεχνοτροπίας genre τοῦ Μουρίλλο, δηλαδή τῆς τέχνης, ἡ ὁποία παριστάνει μικρὰ καὶ περιεργὰ ἐπεισόδια τοῦ καθ' ἡμέραν βίου.

Ἡ ἄφ' ἐτέρου οἱ καλδινισταὶ τῆς Γαλλίας ἐφαλλον τοὺς φαλμοῦς.

1 Δυπούμεθα, διότι διὰ τῶν τεχνικῶν μέσων, τὰ ὅποια διαθέτομεν, δὲν δύναμεθα νὰ δώσωμεν ἄλλην εἰκόνα πλὴν τῆς αὐτοπροσωπογραφίας τοῦ μεγάλου ὀλλανδοῦ ζωγράφου, τοῦ ὅποιοι τὴν τέχνην χαρικτηρίζει ἡ ἀντίθεσις φωτὸς καὶ σκιᾶς καὶ ἡ σκόπιμος σύγκυσις τοῦ περιγράμματος τῶν μορφῶν. Διὰ τὸν αὐτὸν λόγον ἀπεφύγαμεν νὰ δώσωμεν δεῖγμα τῶν ὄνραστων τοπίων (paysages) τῶν ὀλλανδῶν ζωγράφων ὡς καὶ τοῦ περιφήμου φλαμανδοῦ ζωγράφου David Teniers (1610-1686), ὁ ὅποιος παρέστησε μετὰ περισσῆς χάριτος τὸν βίον τῶν χωρικῶν, τῶν πανδοχείων καὶ τῶν ἐμπορικῶν πανηγύρεων.

τοῦ Δαυΐδ, τοὺς ὁποίους εἶχον μελοποιήσει περίφημοι μουσικοὶ τοῦ 15' αἰῶνος, ἰδίως ὁ **Γκουδιμέλ** (*Goudimel*, 1505-1572).

Οἱ δὲ καθολικοὶ ἀπεμιμήθησαν τοὺς διαμαρτυρομένους καὶ τὸν 15' αἰῶνα ὁ μουσικὸς τῆς παπικῆς ἐκκλησίας **Παλεστρίνα** (*Palestrina*, 1524-1594) συνέθεσε τὴν ὀνομαστὴν *Λειτουργίαν τοῦ Πάπα Μαρκέλλου*. Κατὰ τὸ αὐτὸ δὲ σύστημα κατήρτισαν παραστάσεις κοσμικῆς. Οὕτω τὸ Ὅρειόριον καὶ τὸ *Μελόδραμα* (*opera*)

Ρούμπενς.—Ὁ Χριστὸς ἐπὶ τοῦ Σταυροῦ.

ἐγεννήθησαν ἐν Ἰταλίᾳ συγχρόνως περὶ τὸ 1600. Καὶ τὸ μὲν ὄρειόριον εἶναι τὸ θρησκευτικὸν μουσικὸν δρᾶμα ἀποτελούμενον ἐκ σειρᾶς σκηνῶν ἄδομένων ὑπὸ χοροῦ συνοδείᾳ ὀρχήστρας, τὸ δὲ μελόδραμα εἶναι δρᾶμα κοσμικόν, τοῦ ὁποίου τὰ πρόσωπα ψάλλουσι τὸ μέρος των. Τὸ πρῶτον μελόδραμα Ὅρφεὺς καὶ *Εὐρυδίκη* ἐπαίχθη ἐν Φλωρεντίᾳ, ἐν Γαλλίᾳ δὲ πρῶτος ὁ Ἰταλὸς Δούλλι (*Lulli*) συνέθεσεν ἀληθῆ μελοδράματα (Πρόβ. Κεφ. II', 9).

9. Αί επιστήμη. - Ἐκ τῶν σημαντικωτάτων γεγονότων τῶν νεωτέρων χρόνων εἶναι ἡ ἀνάπτυξις τῶν *Φυσικῶν ἐπιστημῶν*, διότι ἡ πρόοδος τῶν ἐπιστημῶν ἐξησφάλισε τὴν κυριαρχίαν τοῦ ἀνθρώπου ἐπὶ τῆς φύσεως, αἱ δὲ ἐφαρμογαὶ τῶν πορισμάτων αὐτῶν ἀνεκαίνισαν τὸν βίον τῶν ἀνθρώπων.

Κατὰ τὴν Ἀναγέννησιν οἱ Χουμανισταὶ προσεπάθουν νὰ ἐννοήσωσι, νὰ ἐρμηγεύσωσι καὶ ν' ἀπομιμηθῶσι τοὺς ἀρχαίους. Ἄλλ' οἱ ἀρχαῖοι δὲν εἶχον κυρίως εἰπεῖν ἐπιστήμην, διότι τὸ ἐνδιαφέρον τῶν ἀρχαίων σοφῶν ἦτο φιλοσοφικὸν ἢ μεταφυσικόν, ὡς λέγουσιν. ἤθελον δηλαδὴ νὰ ἐννοήσωσι τὴν αἰτίαν καὶ τὸν σκοπὸν τῶν ἐν

Ρούμπενς.—Helène Fourment.

Ἡ δευτέρα σύζυγος τοῦ καλλιτέχνου μετὰ τοῦ μικροῦ υἱοῦ των.

τῷ κόσμῳ συμβαινόντων ἀνάγοντες αὐτὰ εἰς κοινὰς αἰτίας, εἰ δυνατόν εἰς μίαν ἀρχικὴν αἰτίαν. Συλλογιζόμενοι δὲ θεωρητικῶς εἶχον καταλήξει εἰς διαφόρους ἀνεξελέγκτους γνώμας περὶ τῶν διαφόρων φαινομένων. Κατὰ τοὺς μέσους χρόνους οἱ ἀνθρώποι δὲν εἶχον αὐτοτελῆ διανόησιν, διότι ἐζήτουν τὴν λύσιν πάσης ἀπορίας εἰς τὰ βιβλία τῶν ἀρχαίων καὶ ἰδίως τοῦ Ἀριστοτέλους, καὶ κατὰ τοὺς νεωτέρους χρόνους οἱ καθηγηταὶ τῶν Πανεπιστημίων ἐπὶ μακρὸν ἐξηκολούθησαν τὸν τρόπον τοῦτον τῆς σπουδῆς.

Ἄλλὰ τὸν 17^ο αἰῶνα πολλοὶ σοφοὶ ἤρχισαν νὰ μελετῶσι κατ' ἄλλον τρόπον τὰ φυσικὰ φαινόμενα. Παρετήρουν δηλονότι ἀπ' εὐθείας τὴν φύσιν καὶ εὕρισκον τρόπους νὰ παράγωσι κατὰ βούλησιν τὰ φαινόμενα, τὰ ὅποια ἤθελον νὰ μελετήσωσιν. Οὕτω ἀνεκάλυψαν τὴν νεωτέραν μέθοδον τῶν φυσικῶν ἐπιστημῶν, τὴν *Παρατήρησιν* καὶ τὸ *Πείραμα*. Οἱ δὲ λαοὶ τῆς Δύσεως ἔδειξαν μεγάλην ἐπιδεξιότητα εἰς τὴν μελέτην τῆς φύσεως.

Οἱ σοφοὶ τοῦ ΙΖ' αἰῶνος, οἱ ἐγκύψαντες εἰς τὰς μελέτας ταύτας, ἦσαν ὀλιγάριθμοι, σχεδὸν δὲ πάντες ἦσαν ἐρασιτέχναι εὐρισκόμενοι ἐκτὸς τῶν Πανεπιστημίων, τὰ ὅποια μετὰ πείσματος ἀπέκρουον τὰς ἐρεῦνας ταύτας. Ἐπίσης δὲ καὶ ἡ ἐκκλησία κατεδίωκε πάντα νεωτερισμὸν ἐν τῇ μελέτῃ τῆς φύσεως ὡς αἴρεσιν. Αἱ ἐπιστῆμαι δὲν ἦσαν τότε ἀκόμῃ πολὺ ἀνεπτυγμέναι, ὥστε ἐργαζόμενός τις καὶ μόνος κατώρθου νὰ κατέχη πάσας τὰς γνώσεις τοῦ καιροῦ του. Διὰ τοῦτο οἱ σοφοὶ τοῦ ΙΓ' καὶ ΙΖ' αἰῶνος ἦσαν συγχρόνως μαθηματικοί, φυσικοί, φυσιολόγοι. Τὰ συγγράμματα ἐγράφοντο εἰς τὴν λατινικὴν, τὰς δὲ γνώμας καὶ τὰς ἀνακαλύψεις τῶν ἀνεκοίνουον πρὸς ἀλλήλους οἱ ἐπιστήμονες δι' ἐπιστολῶν. Κατεγίνοντο δὲ ἰδίως εἰς τὴν Ἀστρονομίαν, εἰς τὰ Μαθηματικά, εἰς τὴν Φυσικὴν καὶ τὰς ἄλλας φυσικὰς ἐπιστήμας.

Ῥέμπραντ.—Αὐτοπροσωπογραφία.

Αἱ κυβερνήσεις παρέτηρησαν, ὅτι ἦτο δυνατόν νὰ προέλθῃ ὠφέλεια ἐκ τῶν μελετῶν τούτων. Ἰδίως δὲ εἶχον ἐνδιαφέρον κατ'ἀρχὰς διὰ τὴν ἀστρολογίαν, διότι ἐπὶ μακρὸν ἐπιστεῦετο ἡ διὰ τῶν ἀστρῶν πρόγνωσις. Τότε κατεσκευάσθη τὸ Ἀστεροσκοπεῖον Γκρένουϊτς (*Greenwich*) πλησίον τοῦ Λονδίνου (1667) καὶ σχεδὸν συγχρόνως τὸ ἀστεροσκοπεῖον τῶν Παρισίων, κατήρτισαν δὲ βοτανικοὺς κήπους—ἰδίως εἰς τὰς πανεπιστημιακὰς πόλεις τῆς Ἰταλίας καὶ εἰς τὴν Ὀλλανδίαν—καὶ συλλογὰς φυτῶν καὶ ὀρυκτῶν, τὰς ὁποίας ὠνόμαζον *Μουσεῖα*, ἐκ τῶν ὁποίων ὀνομαστότατον ἦτο τὸ Βρετανικὸν μουσεῖον (*British Museum*)

Ἐπειδὴ δὲ τὰ Πανεπιστήμια δὲν ἤθελον νὰ συμμορφωθῶσι πρὸς τὸν νέον τρόπον τῆς ἐπιστημονικῆς ἐρεῦνης, αἱ κυβερνήσεις ἔδρυσαν

τὰς Ἐπιστημονικὰς Ἀκαδημίας, τῶν ὁποίων οἱ καθηγηταὶ δὲν ἐλήφθησαν ἐκ τοῦ κύκλου τῶν καθηγητῶν τῶν Πανεπιστημίων. Τὴν Γαλλικὴν Ἀκαδημίαν τῶν Ἐπιστημῶν ἴδρυσεν ὁ Κολμπέρ, ἐν Ἀγγλίᾳ δὲ ὁ βασιλεὺς Κάρολος Β' ἔλαβεν ὑπὸ τὴν προστασίαν τοῦ τὴν ἑταιρείαν, τὴν ὁποίαν εἶχον ἰδρῦσαι ἰδιῶται, ὀνομάσας αὐτὴν Βασιλικὴν Ἑταιρείαν, δοξασθεῖσαν βραδύτερον διὰ τῶν ἐργασιῶν τοῦ Νεύτων (Newton). Ἐν Γερμανίᾳ δὲ ὁ διάσημος Λάϊμπνιτς (Leibnitz) οὐδὲν ἀναμένων ἐκ τῶν Πανεπιστημίων διὰ τὴν πρόοδον τῶν ἐπιστημῶν συνέστησεν εἰς τὸν βασιλεῆα τῆς Πρωσσίας τὴν ἴδρυσιν ἐπιστημονικῆς Ἀκαδημίας καὶ οὕτως ἦλθεν εἰς τὴν ζωὴν ἡ Βερολίνοιος Ἀκαδημία τῶν ἐπιστημῶν.

Ὁ γερμανὸς ἀστρονόμος **Κέπλερ** (Kepler, 1571-1630), ἀστρονόμος τοῦ αὐτοκράτορος Ῥουδόλφου, ὁ ὁποῖος ἐπλήρωνεν αὐτὸν κακῶς, ἐπανάλαβε κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ ΙΖ' αἰῶνος (τὸ κύριον ἔργον τοῦ Νέα ἀστρονομία ἐγράφη τὸ 1609) τὸ ἡλιοκεντρικὸν σύστημα, τὸ ὁποῖον εἶχεν ἐκθέσει τὸν ΙΓ' αἰῶνα ὁ πολωνὸς Κοπέρνικος, καὶ διετύπωσε τοὺς λεγομένους *Νόμους τοῦ Κέπλερ*, διὰ τῶν ὁποίων ἐδίδετο μαθηματικὴ ἀπόδειξις τοῦ συστήματος τοῦ Κοπερνίκου. Ὁ δὲ Ἰταλὸς **Γαλιλαῖος** (Galilei, 1564 1642), καθηγητῆς ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ τῆς Παδούης, κατεσκεύασε μεγεθυντικὸς φακούς, διὰ τῶν ὁποίων διέκρινε τὰ ὄρη τῆς Σελήνης, τοὺς δορυφόρους τοῦ Διὸς καὶ πολλὰ ἄστρα, τὰ ὁποῖα δὲν διακρίνονται διὰ γυμνοῦ ὀφθαλμοῦ, καὶ ἐξηκρίθωσε τὴν φύσιν τοῦ Γαλαξίου. Ἐδέχετο δέ, ὅτι κέντρον τοῦ ἡλιακοῦ συστήματος εἶναι ὁ ἥλιος καὶ ὅτι ἡ γῆ κινεῖται περὶ αὐτόν, καὶ συγχρόνως διετύπωσε τὴν θεωρίαν τῆς βαρῦτητος. Ἄλλ' ἢ Ἱερὰ Ἐξέτασις ἀπηγόρευεν εἰς αὐτὸν νὰ ὑποστηρίξῃ τὰς δοξασίας ταύτας, αἱ ὁποῖαι ἀντεστρατεύοντο πρὸς τὴν χριστιανικὴν θρησκείαν, ὁ δὲ Γαλιλαῖος ὑπεσχέθη, ὅτι θὰ ὑπακούσῃ. Ἄλλ' ὅταν ὁ προστάτης τοῦ ἀρχιερεὺς ἐγίνε πάπας, ἐδημοσίευσεν διάλογον, ἐν τῷ ᾧ ὁποῖῳ ἐξήταξε τὸ ζήτημα, ἀποδεικνύων, ὅτι ἡ γῆ κινεῖται. Τὸ βιβλίον ἐδημιούργησεν σκάνδαλον, ἡ δὲ Ἱερὰ Ἐξέτασις κατεδίκασεν αὐτὸν νὰ ἀποκηρύξῃ γονυκλινῆς τὰς πλάνας του (!) καὶ ἔταξε μοναχόν τινα, ὁ ὁποῖος ἐπετήρει τὴν ἀκριβῆ ἐκτέλεσιν τῶν γονυκλισιῶν, τὰς ὁποίας ὤρισεν νὰ ἐκτελέσῃ ὁ Γαλιλαῖος, ἵνα συγχωρηθῶσιν αἱ ἁμαρτίαι του.

Τὰς παρατηρήσεις ταύτας ἐυστηματοποίησεν ὁ διάσημος ἄγγλος φυσικὸς **Νεύτων** (*Newton*, πρόφερε Νιούτον, 1642 - 1729) συνενώσας αὐτὰς εἰς τὸν νόμον τῆς παγκοσμίου ἐλξεως, ὁ ὁποῖος φέρει τὸ ὄνομά του.

Τὰς βάσεις τῶν Μαθηματικῶν παρέλαβον οἱ νεώτεροι παρὰ τῶν ἀρχαίων μελετῶντες τοὺς Ἕλληνας μαθηματικούς κατὰ τὸν 15' αἰῶνα. Καὶ ὁ μὲν γάλλος **Βιέτ** (*Viete*, 1540-1605) ἔδωκεν εἰς τὴν Ἄλγεβραν τὴν νεωτέραν μορφήν εἰσαγαγὼν τὰ γράμματα, ὁ δὲ φιλόσοφος Δεκάρτ, ἐξαιρετος μαθηματικός, εἰσήγαγε τὸν ἀλγεβρικὸν ὑπολογισμόν εἰς τὴν Γεωμετρίαν δημιουργήσας οὕτω τὴν Ἀναλυτικὴν Γεωμετρίαν. Ἄλλος δὲ φιλόσοφος, ὁ γερμανὸς Λάϊμπνιτς (*Leibnitz*) ἀνεκάλυψε τὸν ἀπειροστικὸν λογισμόν, οὕτω δὲ κατὰ τὸ τέλος τοῦ 17' αἰῶνος εἶχον διαμορφωθῆ πάντες οἱ κλάδοι τῶν μαθηματικῶν.

Ἡ Φυσικὴ κατ' ἀρχὰς δὲν ἦτο κεχωρισμένη τῶν Μαθηματικῶν καὶ τῆς Ἀστρονομίας. Καὶ ὁ μὲν Γαλιλαῖος ὑπελόγησε τὸν νόμον τῆς πτώσεως τῶν σωμάτων, ἄλλος δὲ Ἰταλὸς ὁ **Τορριτσέλλι** (*Torricelli*, 1608-1647), ἐμελέτησε τὸν νόμον τῆς ἰσορροπίας τῶν ρευστῶν καὶ κατεσκεύασε τὸ βαρόμετρον, τὸ ὅποιον μετ' οὐ πολὺ ἐπέτρεψε νὰ παρατηρήσῃ τὴν βαρύτητα τοῦ ἀέρος (*Pascal*). Οὕτω δ' εὐθὺς ἀπὸ τῶν ἀρχῶν τοῦ 17' αἰῶνος ἡ φυσικὴ ἀπέβη πειραματικὴ ἐπιστήμη.

Ἡ ἀνατομία τοῦ ἀνθρώπου, ὡς ἦτο φυσικόν, προσέκρουσεν εἰς πολλὰς προλήψεις, διότι ἡ ἐκκλησία ἀπηγόρευε τὴν τομὴν καὶ τὴν ἔρευναν τοῦ ἀνθρωπίνου σώματος ὡς ἐπέμβασιν εἰς τὸ ἔργον τῆς δημιουργίας. Ὁ Ἰταλὸς **Βεζάλιο** (*Vesalio*, 1514-1564) ἀντικρούσας μετὰ τόλμης τὰς δοξασίας τοῦ Ἑλληνικοῦ ἱατροῦ Γαληνοῦ (131-201 μ. χ.), ἐπὶ τοῦ ὁποῦ ἐστηρίζετο ἡ ἱατρικὴ σοφία τῶν μέσων χρόνων, ἐδημιούργησε τὴν Ἀνατομίαν τοῦ ἀνθρώπου. Σημαντικωτάτη δὲ ἦτο ἡ ἀνακάλυψις τῆς Κυκλοφορίας τοῦ αἵματος γενομένη τὸ 1628 ὑπὸ τοῦ ἄγγλου ἱατροῦ **Χάρβεϋ** (*Harvey*), ἡ ὁποία ἀνέτρεψε τὰς περὶ τοῦ ἀνθρωπίνου σώματος ἰδέας.

ΙΟ. Ἡ Φιλοσοφία. — Οἱ ἀρχαῖοι Ἕλληνες εἶχον ἀναπτύξει πλουσιωτάτην φιλοσοφίαν προσπαθήσαντες νὰ ἐρμηνεύσῃ

τήν ἀρχήν καί τὸν σκοπὸν τῶν πραγμάτων, ὡς καί τὸν σκοπὸν τῆς ἀνθρωπίνης ζωῆς. Κατὰ τὸ τέλος τοῦ Δ' αἰῶνος ὁ φιλόσοφος Ἀριστοτέλης εἶχεν ἐκθέσει συστηματικῶς πάσας τὰς γνώσεις τῶν χρόνων του εἰς τὰ διεξοδικὰ συγγράμματά του. Κατὰ δὲ τοὺς μέσους χρόνους ὁ Ἀριστοτέλης ἦτο ὁ ἀνεγνωρισμένος διδάσκαλος, ἐπὶ τοῦ ὁποῦ εἰστηρίζετο ἡ ἐπιστήμη τῶν χρόνων ἐκείνων, ἡ λεγομένη *σχολαστικὴ φιλοσοφία*.

Κατὰ τὴν Ἀναγέννησιν οἱ σοφοὶ τῆς Εὐρώπης ἐμελέτησαν τὰ ἔργα τῶν Ἑλλήνων φιλοσόφων, τινὲς δ' ἐπεχείρησαν ν' ἀνακαλέσωσιν εἰς τὴν ζωὴν τὰ ἀρχαῖα φιλοσοφικὰ συστήματα καὶ ἰδίως ἐμελετήθη πολὺ καὶ ἀπέκτησεν ὀπαδοὺς ὁ Πλάτων. Ἀλλὰ τὰ αὐτοτελῆ φιλοσοφικὰ συστήματα τῶν νεωτέρων χρόνων ἐδημιουργήθησαν μόλις κατὰ τὸν ΙΖ' αἰῶνα.

Ὁ διάσημος ἄγγλος φιλόσοφος **Μπέκον** (*Bacon*, 1561-1626), ὑπουργὸς τοῦ Ἰακώβου Α', καταδικασθεὶς ἐπὶ καταχρήσει, ἐσυστηματοποίησε καὶ μετὰ θέρμης ὑπεστήριξε τὴν θεωρίαν τῆς νέας μεθόδου τῶν φυσικῶν ἐπιστημῶν, διδάξας, ὅτι τὰς περὶ τῆς φύσεως γνώσεις πρέπει νὰ πορισθῶμεν διὰ τῆς ἐμπειρίας. Πρέπει δηλαδὴ πρῶτον νὰ παρατηρήσωμεν τὰ φαινόμενα καὶ νὰ ἐξακριβώσωμεν αὐτὰ διὰ τοῦ πειράματος, εἶτα νὰ ταξινομήσωμεν αὐτὰ καὶ ἐκ τῶν μερικῶν περιπτώσεων νὰ συναγάγωμεν ἐπαγωγικῶς τὸ γενικόν, δηλ. τοὺς νόμους τῶν φαινομένων. Ἐπειδὴ δὲ οἱ σχολαστικοὶ ἠκολούθουν τὴν ἀντίθετον ὁδὸν στηριζόμενοι ἐπὶ τῆς γνώμης παλαιῶν σοφῶν καὶ προσπαθοῦντες ἐκ γενικῶν τινων ὑποθέσεων νὰ ἐρμηνεύσωσι τὰ μερικὰ φαινόμενα, ὁ Μπέκον ἐπολέμησε ζωηρῶς τὴν σχολαστικὴν μέθοδον. Διὰ τοῦτο τὸ συγγράμμα του ὠνόμασε *Novum Organum* ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὴν Λογικὴν τοῦ Ἀριστοτέλους, τὴν ὁποῖαν κατὰ τοὺς μέσους χρόνους εἶχον ὀνομάσει *Organon*, ὡς τὸ ὄργανον τῆς διανοήσεως, ἐπὶ τοῦ ὁποῦ εἰστηρίζετο ἡ σχολαστικὴ μέθοδος.

Ὁ δὲ γάλλος φιλόσοφος **Δεκάρτ** (*Descartes*, 1596-1650), ὁ γνωστὸς καὶ διὰ τοῦ ἐκλατινισθέντος κατὰ τὴν συνήθειαν τῶν χρόνων ἐκείνων ὀνόματος Καρτέσιος (*Cartesius*), διήνοιξε νέαν περιόδον εἰς τὴν ἀνθρωπίνην διάνοσιν ὑποβαλὼν εἰς αὐστηρὰν κριτικὴν τὰς ἀνθρωπίνας γνώσεις. Ὁ Καρτέσιος ἐσκέφθη ὡς ἑξῆς. Οἱ

ἄνθρωποι παραλαμβάνουσι συνήθως τὰς γνώσεις των παρὰ τῶν προγενεστέρων γενεῶν σπανίως ἐξελέγχοντες αὐτάς, πολὺ δὲ μᾶλλον στηριζόμενοι εἰς τὴν γνώμην παλαιωτέρων σοφῶν, εἰς τὰς αὐθεντίας, ὡς λέγουσιν. Ὁ Καρτέσιος ἐκηρύχθη κατὰ πάσης αὐθεντίας καὶ ἤρχισε νὰ ἀμφιβάλλῃ περὶ πάντων, ὄχι μόνον περὶ τῶν διδασκιάτων τῶν σοφῶν, ἀλλὰ καὶ

περὶ τῆς ὑπάρξεως τοῦ κόσμου καὶ ἑαυτοῦ ἀκόμη θέσας ἀρχὴν νὰ μὴ δεχθῇ ὡς ἀλήθειαν, εἰ μὴ μόνον ὅ,τι ἐφαίνετο εἰς αὐτὸν λογικὸν καὶ σαφές. Τὰς γνώμας ταύτας ἐξέθηκεν ἐν συντόμῳ, ἀλλὰ λίαν περιεκτικῷ συγγράμματι, ἐν τῷ *Περὶ Μεθόδου λόγῳ* (*Discours de la methode*), τὸ ὅποσον συνέταξε γαλλιστί. Ἦτο δὲ ὁ Καρτέσιος ἐξαίρετος μαθηματικὸς καὶ φυσικὸς ἀκολουθῶν τὸ σύστημα τοῦ Κοπερνίκου καὶ δεχόμενος, ὅτι

τὰ πάντα ἐν τῷ κόσμῳ συμβαίνουσι κατὰ **μηχανικὴν ἀνάγκην**. Οὕτω δὲ παρεδέχετο, ὅτι ὁ ζωϊκὸς ὡς καὶ ὁ ἀνθρώπινος ὀργανισμὸς εἶναι

μηχανή, εἰδὸς τι αὐτομάτου. Ἰδιαιτέραν ὅμως θέσιν ἔδιδεν εἰς τὸν ἀνθρώπινον νοῦν, ὁ ὅποιος διαφέρει τελείως τῆς ὕλης, τῆς ἐκτατῆς οὐσίας, ὡς ὀνομάζει τὴν ὕλην ὁ Καρτέσιος. Ἐπειδὴ δὲ ὁ Καρτέσιος δὲν ἠσθάνετο ἑαυτὸν ἀσφαλῆ ἐν Γαλλίᾳ, κατέφυγεν εἰς Ὀλλανδίαν. Ἄλλ' ἢ διδασκαλία του διεδόθη πολὺ καὶ ἀπέκτησε πολλοὺς ὄπαδούς, οὕτω δὲ ὑπῆρχον ἐντὸς καὶ ἐκτὸς τῆς Γαλλίας Καρτεσιανοὶ φιλόσοφοι. Ἄλλ' οἱ θεολόγοι κατεδίκαν τὸ σύστημα τοῦ Καρτεσίου, ἐπὶ μακρόν δὲ καὶ κατὰ τὸν ΙΗ' αἰῶνα ἀκόμη οἱ καθη-

Ὁ Καρτέσιος.

Εἰκὼν τοῦ Franz Hals (1658-1666) ἐν τῇ πινακοθήκῃ τῆς Κοπεγχάγης. Ὁ Hals εἶναι ὁ δεῦτερος μετὰ τὸν Ρέμπραντ ὀνομαστὸς ζωγράφος τῆς Ὀλλανδίας. Ἦτο ὀλίγον προεβύτερος ἐκείνου καὶ διεκρίθη πλὴν τῶν ἄλλων ὡς ἄριστος προσωπογράφος. Ὁ φιλόσοφος παριστάνεται ὡς ἀδύνατος καὶ καχεκτικὸς ὡς ἦτο φύσει.

γηται τῶν Πανεπιστημίων ἀπηγόρευον εἰς τοὺς φοιτητὰς νὰ μελετῶσι τὰ ἔργα του.

Κατὰ τὸ δεύτερον ἥμισυ τοῦ ΙΖ' αἰῶνος ἀνέπτυξε φιλοσοφικὸν σύστημα μεγάλως ἐκτιμηθὲν κατὰ τοὺς μεταγενεστέρους χρόνους ὁ **Σπινόζα** (*Spinoza*, 1632-1677). Γεννηθεὶς ἐν Ἀμστελοδάμῳ ἐξ ἐβραϊκῆς οἰκογενείας, ἣ ὁποία εἶχεν ἔλθει ἐκ Πορτογαλίας, εἶχε σπουδάσει τὴν ἐβραϊκὴν θεολογίαν ὡς καὶ τὴν ἐβραϊκὴν φιλοσοφίαν τῶν μέσων χρόνων. Βραδύτερον δ' ἔλαβεν ἐνδιαφέρον διὰ τὰς φυσικὰς ἐπιστήμας καὶ ἐμελέτησε τὰ συγγράμματα τοῦ Καρτεσίου. Ἐξῆσεν ἀφανῆς, κατοικῶν μετὰ μικροαστῶν μετρίας οἰκονομικῆς καταστάσεως καὶ ζῶν ἐκ τῆς λειάνσεως ὑέλων διὰ δίσκοτρα ἢ ἐκ συνδρομῶν φίλων. Ἐγραψε δὲ εἰς λατινικὴν γλῶσσαν πραγματείας τινάς, αἱ ὁποῖαι διακρίνονται διὰ τὴν αὐστηρὰν λογικὴν συνάφειαν. Ὁ Σπινόζα ἤθελε νὰ δώσῃ μαθηματικὴν ἀκρίβειαν εἰς τοὺς συλλογισμούς του καὶ διὰ τοῦτο τὸ κύριον σύγγραμμά του Ἡ Ἠθικὴ (*Ethica modo geometrico demonstrata*) ἔχει τὴν διάταξιν ἐγχειριδίου Γεωμετρίας (θεωρήματα, ἀποδείξεις, πορίσματα). Παρεδέχετο δ' ὅτι τὰ πάντα ἐν τῷ κόσμῳ ἀνάγονται εἰς ἐνιαίαν ἀρχὴν καὶ αἰτίαν, ἣ ὁποία εἶναι ἐν ταυτῷ θεὸς καὶ φύσις, δηλαδὴ θεὸς καὶ φύσις εἶναι ἐν καὶ τὸ αὐτὸ (*deus sive natura*). Διὰ τοῦτο τὸ σύστημα του ὠνόμασαν πανθεϊστικόν. Ἡ φιλοσοφία τοῦ Σπινόζα ἐπιβάλλεται διὰ τοῦ ὕψους καὶ τῆς εὐγενείας τῆς ἠθικῆς του, διότι ἐδίδασκεν, ὅτι ἡ ἀρετὴ εἶναι ἡ κανονικὴ λειτουργία τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως συντελοῦσα εἰς τὴν γαλήνην τοῦ σοφοῦ καὶ τὸν κατευνασμὸν τῶν παθῶν.

Περὶ τὸ τέλος τοῦ αἰῶνος ὁ ἄγγλος **Τζῶν Λόκ** (*John Locke*, 1632-1704), ὑπεστήριξεν, ὅτι πᾶσαι αἱ γνώσεις τὴν ἀρχὴν των ἔχουσιν ἐκ τῆς ἐμπειρίας. Διὰ τοῦτο ἀπέρριπτε τὰς ἐμφύτους λεγομένας ἐννοίας δεχόμενος, ὅτι πηγὴ πάσης γνώσεως εἶναι τὸ αἰσθημα καὶ ἡ ἐν τῷ νῷ τοῦ ἀνθρώπου γινομένη ἐπεξεργασία τῶν παραστάσεων. Ὅθεν «οὐδὲν ἐν τῇ νοήσει, ὃ μὴ πρό ἔορον ἐν τῇ αἰσθήσει».

Ὁ δὲ ὀλίγον τι νεώτερος αὐτοῦ γερμανὸς **Λάϊβνιτς** (*Leibnitz*, 1646-1716), ἡ πρώτη λόγου ἀξία φιλοσοφικὴ διάνοια τῆς Γερμανίας μετὰ τὴν ἀναστάτωσιν τῶν θρησκευτικῶν διενέξεων, ἐπεχείρησε διὰ τοῦ ὀρθοῦ λόγου νὰ δικαιολογήσῃ τὴν διδασκαλίαν τῆς ἐκκλησίας.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ζ΄.

Η ΑΝΑΤΟΛΙΚΗ ΕΥΡΩΠΗ ΚΑΤΑ ΤΟΝ ΙΖ΄ ΚΑΙ ΙΗ΄ ΑΙΩΝΑ

Α΄. ΑΝΑΠΤΥΞΙΣ ΤΗΣ ΡΩΣΣΙΑΣ

1. Παλαιότερα ιστορία τῆς Ῥωσσίας.—Εἰς τὰς ἀχανεῖς πεδιάδας τῆς Ἀνατολικῆς Εὐρώπης κατῴκουν ἀπὸ τῶν ἀρχαίων χρόνων οἱ Σλαῦοι, διηρημένοι εἰς πολλὰς φυλάς, ἐκ τῶν ὁποίων προήλθον τὰ νεώτερα σλαβικά ἔθνη (Ῥῶσσοι, Πολωνοί, Σλοβάκοι, Ῥουθῆνοί, Τσέχοι, Νοτιοσλαῦοι κτλ.) Ἐκ τούτων οἱ Ῥῶσσοι κατοικοῦντες ἐν τῇ σημερινῇ Μεγάλῃ λεγομένη Ῥωσσία ἦσαν εἰσέτι κατὰ τοὺς μέσους χρόνους ἐλάχιστοι ἀνεπτυγμένοι. Ἦσαν δὲ γεωργοὶ ζῶντες κατὰ κώμας οὐδεμίαν ἔχοντες ἐθνικὴν συνοχὴν. Τὸ πρῶτον Ῥωσσικὸν κράτος ἴδρυσαν ξένοι πολεμισταί, οἱ Νορμανδοί, οἱ ὁποῖοι κατὰ τοὺς χρόνους τῶν μεγάλων νορμανδικῶν ἐπιδρομῶν, τὸν Θ΄ μ. χ. αἰῶνα, εἰσῆλθον εἰς τὴν Ῥωσσίαν διὰ τῶν ποταμῶν τῆς Βαλτικῆς ὑπὸ τὴν ὀδηγίαν τοῦ Ῥούρικ καὶ κατέλαβον τὸ Μέγα Νοβογόροδον. Ἡ οἰκογένεια τοῦ Ῥούρικ ἐβασίλευσε μέχρι τοῦ τέλους τοῦ ΙΕ΄ αἰῶνος. Ἄλλ’ ἐν τῷ μεταξὺ ἐδημιουργήθησαν μικρότερα κράτη, μεταξὺ τῶν ὁποίων σημαντικώτατον ἦτο τὸ Μέγα Δουκάτον τῆς Μόσχας. Οἱ Ῥῶσσοι ἡγεμόνες ἦλθον εἰς σχέσεις πρὸς τὴν Βυζαντινὴν Αὐτοκρατορίαν, κατὰ δὲ τὸ τέλος τοῦ Ι΄ αἰῶνος ἱεραπόστολοι τῆς Ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας ἐκήρυξαν τὸν χριστιανισμόν εἰς τὴν Ῥωσσίαν καὶ οἱ Ῥῶσσοι ἐξεχριστιανίσθησαν προσελθόντες εἰς τὴν Ὀρθοδοξίαν.

Βραδύτερον ἡ χώρα ἐταράχθη ὑπὸ ἐμφυλίων ἐρίδων καὶ τὸν ΙΓ΄ αἰῶνα ὑπετάγη εἰς τοὺς Μογγόλους ἐλθόντας ἐκ τῆς Ἀσίας καὶ ἔμεινεν ὑπὸ τὸν ζυγὸν αὐτῶν μέχρι τοῦ τέλους τῶν μέσων χρόνων.

Ἰβάν ὁ Γ΄, μέγας δούξ τῆς Μόσχας, ἠλευθέρωσεν αὐτὴν ἐκ τῆς Μογγολικῆς δουλείας (1505) ταπεινώσας συγχρόνως τὴν ἐλευθέραν πολιτείαν τοῦ Νοβογόροδου. Ὁ δὲ διάδοχος αὐτοῦ Ἰβάν Δ΄

ὁ Τρομερός ἔλαβε τὸν τίτλον τοῦ Τσάρου καὶ κατήρτισε τὸ τάγμα τῶν Στρολίτων, σῶμα δηλαδὴ ἐπιλέκτων στρατιωτῶν, τὸ ὁποῖον ἀπετέλεσε τὴν φρουρὰν τοῦ βασιλέως. Τὸ δὲ 1613 ἀνῆλθεν εἰς τὸν θρόνον ὁ συγγενὴς τοῦ Ρούρικ οἶκος τῶν **Ρωμανῶφ**, ὁ ὁποῖος ἐβασίλευσε μέχρι τῶν ἡμερῶν μας, τελευταῖος δὲ γόνος αὐτοῦ ἦτο ὁ τσάρος Νικόλαος ὁ Β', ὁ φονευθεὶς κατὰ τὴν ῥωσικὴν ἐπανάστασιν τοῦ παγκοσμίου πολέμου (1916).

2. Ὁ Ῥωσικὸς λαός. — Οἱ ῥῶσοι εἶχον μείνει μακρὰν τοῦ εὐρωπαϊκοῦ πολιτισμοῦ διατηρήσαντες ἡθῆ μᾶλλον ἀσιατικά. Ἐφερον ποδῆρεις ἐνδυμασίας, περιώριζον τὰς γυναῖκας, ἐχαίρετῶν πίπτοντες ἐπὶ τοῦ ἐδάφους καὶ εἶχον τὴν ταταρικὴν συνήθειαν νὰ μαστιγῶνῳσι διὰ τοῦ κνούτου. Ἡ κυρίαρχος τάξις, οἱ εὐγενεῖς δηλαδὴ καὶ ὁ κληρὸς, ἦτο ἐχθρική πρὸς τὸν πολιτισμὸν τῶν Εὐρωπαίων, τοὺς ὁποῖους ἐθεώρουσαν αἰρετικούς. Οὕτω λ. χ. ὁ Πατριάρχης Ἰωακείμ ἀποθανὼν τὸ 1690 ἐξώρκισε τὸν τσάρον ἐν τῇ διαθήκῃ του «ν' ἀποφύγη πᾶσαν ἐπικοινωνίαν πρὸς τοὺς καθολικούς, καθιδινιστάς, λουθηρανούς, νὰ κατεδαφίσῃ τὰς ἐκκλησίας τῶν ξένων καὶ ν' ἀπομακρύνῃ τοὺς αἰρετικούς ἐκ πάσης ὑπηρεσίας».

Τὸ ῥωσικὸν κράτος δὲν εἶχε θαλασσίαν διέξοδον εἰς τὴν Εὐρώπην, διότι τὰ μὲν παράλια τῆς Βαλτικῆς κατεῖχον οἱ Σουηδοί, τὰ δὲ παράλια τοῦ Εὐξείνου Πόντου οἱ Τοῦρκοι. Ἡ μοναδικὴ ῥωσικὴ θάλασσα, ἡ *Λευκὴ θάλασσα*, εἶναι παγωμένη τὸ μεγαλύτερον μέρος τοῦ ἔτους, ἐκεῖ δὲ εἶχε τὸν λιμένα τοῦ Ἀρχαγγέλου, ὅπου ἤρχοντο νὰ ἐμπορευθῶσι τὰ ἀγγλικὰ καὶ ὀλλανδικὰ πλοῖα.

Ἄλλ' οἱ Ῥῶσοι ἀνῆκον εἰς τὰς ἀνωτέρας φυλάς, αἱ ὁποῖαι δύνανται νὰ δεχθῶσι καὶ νὰ προαγάγῳσι τὸν πολιτισμὸν. Ἦσαν δηλαδὴ ἄνθρωποι λευκοί, ὕψηλοί, μὲ κόμην ξανθὴν καὶ ὀφθαλμοὺς ἀνοικτοὺς γαλανοὺς. Κατὰ τὸ τέλος τοῦ ΙΖ' αἰῶνος ἤλθον εἰς ἐπικοινωνίαν πρὸς τοὺς Εὐρωπαίους καὶ ἐντὸς δύο αἰῶνων κατῴρθωσαν νὰ τεθῶσιν εἰς τὴν σειρὰν τῶν λαῶν, οἱ ὁποῖοι εὐρίσκονται ἐν τῇ πρωτοπορείᾳ τοῦ πολιτισμοῦ.

3. Πέτρος ὁ Μέγας (1689-1725). — Ὁ Μέγας Πέτρος εἶναι ὁ ἡγεμὼν, ὁ ὁποῖος ἔσυρε διὰ τῆς βίας τὸν λαόν του εἰς τὸν πολιτισμὸν τῆς Δύσεως καὶ κατέστησε τὴν Ῥωσσίαν μεγάλην δύναμιν παραλαβὼν ἐκ τῆς Δυτικῆς Εὐρώπης τὰς δύο μεγάλας

δυναμεις του νεωτέρου ανθρώπου, την φυσικήν επιστήμην και την τέχνην.

Ὁ Πέτρος διετήρει πολλές ιδιότητες του πρωτογόνου ανθρώπου, ἐμέθυσεν, ἦτο παράφορος και πολλάκις αἰμοχαρής. Ἀνηγορεύθη δὲ τσάρος μόλις ἑννέα ἐτῶν, ἀλλ' ἡ ἀδελφή του Σοφία παρηγόκωνισεν αὐτόν, ἐπὶ δέκα δ' ἔτη ἔζησε μακρὰν τῶν πραγμάτων του κράτους ἐν τινὶ κτήματι κειμένῃ πλησίον τῆς Μόσχας. Σχετισθεὶς δ' ἐκεῖ μετ' ἐργατῶν, μετὰ ξένων τεχνιτῶν, μηχανικῶν, ἰατρῶν, οἱ ὅποιοι ἔζων ἐν τῇ συνοικίᾳ τῶν ξένων, ἔλαθεν ἐνδιαφέρον διὰ τὰ στρατιωτικὰ και τὴν ναυτιλίαν. Πολλοὶ τῶν φίλων του τούτων κατέλαβον βραδύτερον σημαινύσας θέσεις, ὅτε ἀπαλλαγεὶς τῆς ἀδελφῆς του ἀνέλαβε τὴν διοίκησιν τῆς χώρας ἐν ἡλικίᾳ δεκαεννέα ἐτῶν.

Ὁ Μέγας Πέτρος, (προσωπογραφία συγχρόνου γάλλου ζωγράφου).

Ὁ Πέτρος ἐζήτει διέξοδον εἰς τὴν Βαλτικὴν και εἰς τὸν Εὐξείνιον Πόντον, ἀλλὰ τὰ μὲν παράλια τῆς Βαλτικῆς, ὡς εἶδομεν, κατεῖχον οἱ Σουηδοί, τὰ δὲ παράλια του Εὐξείνου οἱ Τούρκοι. Ἡ πρώτη ἐπίθεσις κατὰ του ὑπὸ τῶν Τούρκων κατεχομένου λιμένος Ἀζῶφ

ἀπέτυχε. Προσεκάλεσε τότε εὐρωπαϊοὺς ἀξιωματικοὺς και κατεσκεύασε πλοῖα ἐπὶ του ποταμοῦ Δόν, διὰ τῶν ὁποίων μετεκόμισε πυροβολικόν, και προσβαλὼν τὸ φρούριον κατέλαθεν αὐτό. Ἐἶτα μετέβη εἰς τὴν Εὐρώπην, ἵνα διδαχθῇ τὴν εὐρωπαϊκὴν τέχνην, και διελθὼν διὰ Πρωσσίας ἔφθασεν εἰς τὴν Ὀλλανδίαν, ἔνθα εἰργάσθη ὡς ἀπλοῦς ἐργάτης ὑπὸ τὸ ὄνομα Πέτρος ὁ ξυλουργός εἰς τὰ ναυπηγεῖα. Ἐκεῖθεν διεπεραιώθη εἰς τὴν Ἀγγλίαν, ἔνθα διέμεινε μακρότερον, διότι ὁ τρόπος τῆς ἐργασίας τῶν Ἀγγλῶν ἤρρεσεν εἰς αὐτόν περισσότερο.

ἀπέτυχε. Προσεκάλεσε τότε εὐρωπαϊοὺς ἀξιωματικοὺς και κατεσκεύασε πλοῖα ἐπὶ του ποταμοῦ Δόν, διὰ τῶν ὁποίων μετεκόμισε πυροβολικόν, και προσβαλὼν τὸ φρούριον κατέλαθεν αὐτό. Ἐἶτα μετέβη εἰς τὴν Εὐρώπην, ἵνα διδαχθῇ τὴν εὐρωπαϊκὴν τέχνην, και διελθὼν διὰ Πρωσσίας ἔφθασεν εἰς τὴν Ὀλλανδίαν, ἔνθα εἰργάσθη ὡς ἀπλοῦς ἐργάτης ὑπὸ τὸ ὄνομα Πέτρος ὁ ξυλουργός εἰς τὰ ναυπηγεῖα. Ἐκεῖθεν διεπεραιώθη εἰς τὴν Ἀγγλίαν, ἔνθα διέμεινε μακρότερον, διότι ὁ τρόπος τῆς ἐργασίας τῶν Ἀγγλῶν ἤρρεσεν εἰς αὐτόν περισσότερο.

Κατὰ τὴν ἀπουσίαν του οἱ Στρελίτσοι ὑποκινούμενοι ὑπὸ τῶν παλαιορώσων καὶ τῆς ἀδελφῆς του Σοφίας εἶχον ἐπαναστατήσει, διότι ἐφθόνουν τοὺς ξένους ἀξιοματικούς καὶ δὲν ἠνείχοντο τοὺς νεωτερισμοὺς τοῦ Πέτρου. Ἄλλ' ἡ στάσις κατεστάλη, ὅτε δ' ἐπανῆλθεν ὁ Πέτρος, προέβη εἰς ὀμαδικὰς θανατικὰς ἐκτελέσεις φονεύσας ἰδιοχείρως τοὺς στασιαστὰς καὶ διέλυσε τὸ τάγμα τῶν Στρελίτσων. Ὅτε δὲ οἱ ἐπίσημοι ἦλθον νὰ προσκυνήσωσιν αὐτόν, ἠμπόδισε τὴν γονυκλισίαν καὶ διὰ ψαλίδος ἀπέκοψε τὴν γενειάδα αὐτῶν. Τὸ δὲ ἑσπέρας ἐν τῇ συμποσίῳ ἀπέκοψε τὰς ἄκρας τῶν χειρῶν ἀπαιτήσας νὰ φέρωσιν εὐρωπαϊκὰ ἐνδύματα καὶ ἀμέσως κατόπιν δι' οὐκαζίου (διατάγματος) ὤρισε λεπτομερῶς τὴν ἐνδυμασίαν. Ὁ ρωσικὸς λαὸς ἐσκανδαλίζετο ἐκ τῶν πράξεων τοῦ Πέτρου, οἱ δὲ καλόγηροι διέδιδον τρομερὰ πράγματα περὶ αὐτοῦ, ἀλλ' ὁ Πέτρος συνέτριψε πᾶσαν ἀντίστασιν. Ἐπειδὴ δὲ κατὰ τὴν δευτέραν περιουσίαν του εἰς Εὐρώπῃν ἐξυφάνθη νέα συνωμοσία κατ' αὐτοῦ, εἰς τὴν ὁποίαν ἔλαβε μέρος καὶ ὁ υἱὸς του Ἀλέξιος, ὁ Πέτρος ἔρριψεν αὐτὸν εἰς τὰς φυλακὰς, ἔνθα ἀπέθανεν. Ὅμοίως ἐξεμηθένησε τὴν ἀντίστασιν τοῦ κλήρου, ὅτε δ' ἀπέθανεν ὁ Πατριάρχης, δὲν ἐπέτρεψε νὰ ἐκλεγῇ νέος ἀναθέσας τὴν διοίκησιν τῶν ἐκκλησιαστικῶν εἰς τὴν Ἱερὰν Σύνοδον, ἣ ὁποία ὑπῆκουεν εἰς τὰ κελεύσματά του.

4. Ο Βόρειος πόλεμος (1700-1720). — Κάρολος ΙΒ τῆς Σουηδίας. — Τὴν διέξοδον εἰς τὴν Βαλτικὴν ἐπέτυχε μετὰ δεινὸν ἀγῶνα πρὸς τὸν βασιλεῆα τῆς Σουηδίας Κάρολον ΙΒ'. Ὅτε τὸ 1697 ἀπέθανεν ὁ βασιλεὺς τῆς Σουηδίας Κάρολος ΙΑ', ἐπὶ τοῦ ὁποίου τὰ σουηδικὰ ὄπλα εἶχον ἀποτυχίας, ὁ διάδοχος αὐτοῦ Κάρολος ΙΒ' (1697-1718) ἦτο δεκαπέντε ἐτῶν. Διὰ τοῦτο οἱ γείτονες ἡγεμόνες ἔκριναν τὴν εὐκαιρίαν κατάλληλον νὰ ἐπιτεθῶσι κατὰ τῆς Σουηδίας. Οὕτως ἤρχισεν ὁ λεγόμενος βόρειος πόλεμος, κατὰ τὸν ὁποῖον ἡ Σουηδία ἠγωνίσθη κατὰ τριῶν ἐχθρῶν, τῆς Πολωνίας, Ῥωσσίας καὶ Δανίας, εἰς τοὺς ὁποίους προσετέθησαν βραδύτερον ὁ βασιλεὺς τῆς Πρωσσίας καὶ ὁ ἐκλέκτωρ τοῦ Ἀννοδέρου.

Ὁ νεαρὸς βασιλεὺς ἐξέπληξε κατ' ἀρχὰς τοὺς ἐχθροὺς διὰ τῆς ταχύτητος καὶ τῆς ἡρωϊκῆς τόλμης του θαυμασθεὶς ἐπὶ τινα χρόνον ὡς μέγας στρατηλάτης, ὡς ὁ ἥρωϊς τοῦ βορρᾶ. Ἄλλ' ὁ Κάρολος ἦτο ἄμετρος, πείσμων καὶ ἐστερεῖτο τελείως διπλωματικῆς ἱκανότητος.

Διὰ τοῦτο παρὰ τὰ θορυβώδη κατορθώματά του ἔχασε τὸν πόλεμον καὶ ᾤδηγήσῃ τὴν χώραν του εἰς τὴν καταστροφὴν, ἐνῶ ὁ ἀντίπαλός του Πέτρος ἦτο ὑπομονητικὸς καὶ δὲν ἀπεθαρρύνετο ἐκ τῶν ἀποτυχιῶν.

Ὁ Κάρολος αἰφνιδίως ἀπεδιβάσθη εἰς Ζεελάνδην καὶ ἠπέιλησε τὴν Κοπενάγην, διὰ τοῦτο δὲ ὁ βασιλεὺς τῆς Δανίας ἠναγκάσθη νὰ εἰρηνεύσῃ. Εἶτα ἐστράφη κατὰ τοῦ βασιλέως τῆς Πολωνίας καὶ τοῦ βασιλέως τῆς Ῥωσίας, ὁ ὁποῖος μετὰ 40 χιλιάδων κακῶς ὄργανωμένου στρατοῦ ἐπολιόρκει τὴν Νάρβαν, πρωτεύουσαν τῆς Ἰγγρίας ἐν τῇ Βαλτικῇ. Ὁ Κάρολος προσέβαλεν αὐτὸν μετὰ 8 χιλιάδων ἐν μέσῳ χιονοθύελλης καὶ μετέδωκε τὸν πανικὸν εἰς τοὺς στρατιώτας, οἱ ὅποιοι ταραχθέντες ἠθέλησαν νὰ φονεύσωσι τοὺς γερμανοὺς ἀξιωματικούς των, οἱ ὅποιοι κατέφυγον πρὸς τοὺς Σουηδοὺς. Ἄλλ' ὁ Πέτρος δὲν ἔχασε τὸ ἠθικόν του ἐκ τῆς παρὰ τὴν Νάρβαν καταστροφῆς. «Οἱ Σουηδοί, εἶπε, νικῶντες θὰ μᾶς διδάξωσι νὰ νικήσωμεν αὐτούς». Ὁ Κάρολος δὲν κατεδίωξε τὸν Πέτρον, ἀλλ' ἐστράφη κατὰ τοῦ βασιλέως τῆς Πολωνίας, ὁ ὁποῖος ἦτο συγχρόνως καὶ ἐκλέκτωρ τῆς Σαξονίας, καὶ ταπεινώσας αὐτὸν ἐν βραχεῖ χρόνῳ, τὸν ἠνάγκασε νὰ εἰρηνεύσῃ.

Ἐν τῇ μεταξῷ ὁ Πέτρος εἶχεν ἀνασυγκροτήσει τὸν στρατὸν του καὶ καταλαβὼν μέγα μέρος τῶν Βαλτικῶν ἐπαρχιῶν ἔθετεν ἐπὶ τῆς ἐκβολῆς τοῦ ποταμοῦ Νέβα τὰ θεμέλια τῆς Πετροπόλεως. Ὁ Κάρολος ἐστράφη κατ' αὐτοῦ, ἀλλ' ἀντὶ νὰ βαδίσῃ κατὰ τῆς Μόσχας, διηυθύνθη νοτίως πρὸς τὴν Οὐκρανίαν ἐλπίζων νὰ λάβῃ μεθ' ἑαυτοῦ τοὺς δυσηρεστημένους Κοζάκους. Ἄλλ' ἐκεῖνοι ἐδέχθησαν ψυχρῶς τὸν αἰρετικὸν βασιλέα, ὁ δὲ σουηδικὸς στρατὸς ὑπέστη σοβαρὰς ἀπωλείας κατὰ τὴν πορείαν ἀπολέσας σχεδὸν ὅλον τὸ πυροβολικόν του. Κατὰ δὲ τὴν μάχην τῆς Πολτάβας ὁ Κάρολος ἠττήθη κατὰ κράτος καὶ μετ' ὀλίγων ἱππέων κατέφυγεν εἰς τὴν Τουρκίαν, ἐνῶ τὰ λείψανα τοῦ στρατοῦ του παρεδόθησαν εἰς τοὺς Ῥώσους (1709).

Περίφημος εἶναι ἡ διαμονὴ τοῦ Καρόλου ἐν Τουρκίᾳ. Κατ' ἀρχὰς ἔπεισε τὸν Σουλτάνον νὰ κηρύξῃ τὸν πόλεμον κατὰ τοῦ Πέτρον, ὁ δὲ τσάρος εὐρεθεὶς μεθ' ὑποδεεστέρων δυνάμεων κατὰ τῶν Τούρκων ἐκινδύνευσε παρὰ τὸν ποταμὸν Προῦθον. Ἡ παράδοσις λέγει, ὅτι ἡ σύζυγός του Αἰκατερίνη ἔσωσεν αὐτὸν ἀποστείλασα τὰ κο-

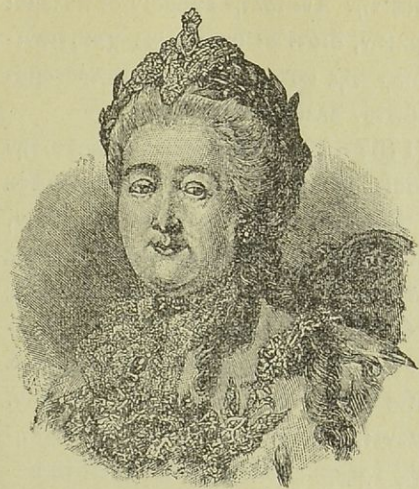
σμήματά της εἰς τὸν τούρκικον ἀρχιστράτηγον. Ἄλλ' ὁ Κάρολος δὲν ἔπαυε παρακινῶν διαρκῶς εἰς νέον πόλεμον τὸν Σουλτάνον καὶ ἐξυβρίζων τοὺς Τούρκους ὡς θνητοὺς καὶ βαρβάρους. Τέλος μετὰ πέντε ἔτη ὁ Σουλτάνος βαρυνθεὶς τὸν ὀχληρὸν τοῦτον ξένον διέταξεν αὐτὸν νὰ ἐγκαταλείψῃ τὸ τουρκικὸν ἔδαφος. Ἄλλ' ὁ Κάρολος ἀντέταξεν ἔνοπλον ἀντίστασιν μετὰ τῶν ὀλίγων φίλων του. Διασωθεὶς δ' ὡς ἐκ θαύματος ἐν τῇ συμπλοκῇ πρὸς ὀλόκληρον τουρκικὸν στρατεύμα ἐπέστρεψεν εἰς τὸ βασιλείον του διὰ ξηρᾶς μετὰ δεκαεξ ἡμερῶν ἵππασίαν καὶ ἐφονεύθη ἢ ἐδολοφονήθη κατὰ τὴν πολιορκίαν νορδηγικῆς τινος πόλεως. Ἡ Σουηδία ἀπώλεσε τὰς ἐπὶ τῶν νοτιῶν παραλίων τῆς Βαλτικῆς κτήσεις της καὶ μετ' αὐτῶν τὴν κυριαρχίαν τῆς Βαλτικῆς, ἔπαυσε δὲ νὰ εἶναι πλέον μεγάλη δύναμις, ἐνῶ ἡ Ῥωσσία κατέλαβε τὴν Ἰγγρίαν, τὴν Λιβονίαν καὶ τὴν Ἐσθονίαν.

Δ. Αἰκατερίνη Β' (1762-1796).—Οἱ ἄμεσοὶ διάδοχοι τοῦ Μ. Πέτρου δὲν εἶχον οὔτε τὴν ἰσχὺν οὔτε τὴν πολυπραγμοσύνην ἐκείνου. Ἐπ' αὐτῶν ἐσωτερικῶς μὲν ἐξηκολούθησεν ἡ πάλη μεταξὺ τῶν νεωτεριστικῶν τάσεων καὶ τῆς συντηρητικῆς ἀντιδράσεως, τῶν Παλαιωρῶσων, ἐξωτερικῶς δὲ ὁ πόλεμος κατὰ τῶν Τούρκων ἐπανελήφθη πολλάκις μετ' ἀμφιρρόπου τύχης, ἕως οὔτου τὸ 1762 ἔλαβε τὴν βασιλείαν ἡ περίφημος Αἰκατερίνη Β'.

Ἡ Αἰκατερίνη εἶχε συζευχθῆ τὸν ἀνεψιὸν τῆς Τσαρίνας Πέτρον. Ἐλαβε ζωηρὸν ἐνδιαφέρον διὰ τὸν Ῥωσικὸν λαόν, ἔμαθε τὴν γλῶσσάν του, προσῆλθεν εἰς τὴν ὀρθοδοξίαν, προσεποιήθη μεγάλην εὐλάβειαν καὶ κατέστη οὕτω δημοφιλῆς. Ὁ σύζυγός της εἶχε κακομεταχειρισθῆ αὐτήν, ὅτε δ' ἔγινε τσάρος ἐζήτησε ν' ἀπαλλαγῇ αὐτῆς. Ἄλλ' ἡ Αἰκατερίνη ἐκέρδισε τὴν εὐνοίαν τῶν ἀξιωματικῶν καὶ διὰ στάσεως κατέλαβε τὸν θρόνον, ὁ δὲ Πέτρος ἐφονεύθη ἐν τῇ φυλακῇ.

Ἡ Αἰκατερίνη ἦτο γερμανὶς διαμαρτυρομένη, κόρη γερμανοῦ δουκὸς, καὶ κατὰ τὴν νεότητά της εἶχε λάβει ἐπιμεμηλημένην μόρφωσιν καὶ μαθοῦσα τὴν γαλλικὴν καλῶς ἀνεγίνωσκε τοὺς γάλλους συγγραφεῖς τοῦ 18' αἰῶνος, τὸν Βολταῖρ καὶ τὸν Μοντεσκιέ, (πρβ. Κεφ. Θ.) καὶ ἐθαύμαζε τὰς ιδέας των. Ἡ Αἰκατερίνη ἦτο γυνὴ μέσου ἀναστήματος, εὐσαρκος, ὑγιής, βραδυκίνητος ὀλίγον καὶ διαρκῶς εὐθυμος καὶ δραστηριωτάτη ἀγαπῶσα τὰς διασκεδάσεις ἑσῶν καὶ τὴν ἐργασίαν. Ἦτο μὲν αὐταρχική, ἀλλ' εἶχε τρόπους οἰκογενειακοὺς πρὸς τοὺς περὶ αὐτήν. Ἠγάπα δὲ πολὺ νὰ γίνεται λόγος περὶ αὐτῆς καὶ διὰ τοῦτο περιεποιεῖτο

και ἐκολάκευε τούς γάλλους συγγραφείς, διότι ἤλπιζεν, ὅτι δι' αὐτῶν θὰ γίνῃ ὀνομαστή. Ἐπὶ 15 ἔτη εἶχεν ἀλληλογραφίαν μετὰ τοῦ Βολταίρ, ἔπεισε τὸν Διδερό

Αἰκατερίνη Β', (προσωπογραφία
συγχρόνου γάλλου ζωγράφου).

Ἡ Αἰκατερίνη φέρει τὸ αὐτοκρατορικὸν στέμμα καὶ στέφανον δάφνης. Ἔχει μᾶλλον ἀνδρική καὶ χαρκτηριστικά. Εἶναι ἡ ἐνεργητικὴ, ἡ αὐταρχικὴ καὶ αὐτάρκετος βασιλίσα, ἡ ὁποία εἶχε κατορθώσει νὰ ἐνθουσιάζῃ τοὺς Παρισίους καὶ ὄλους τοὺς προοδευτικοὺς τοῦ ΙΗ' αἰῶνος παίζουσα τὸ ρόλον τοῦ φιλελευθέρου καὶ νεωτεριστοῦ ἡγεμόνος.

διοικήσεως τῆς χώρας. Ἡ συνέλευσις ἠνόμασεν αὐτὴν **Μεγάλην μητέρα τῆς πατρίδος** καὶ ἠθέλησε νὰ ἰδρῶσῃ τὸν ἀνδριάντα τῆς. Ἄλλ' ὕστερον ἀπησχολημένη εἰς τοὺς κατὰ τῆς Τουρκίας καὶ Πολωνίας πολέμους διέλυσε τὴν συνέλευσιν καὶ δὲν συνεκάλεσεν αὐτὴν πλέον. Ἐσκέπτετο δὲ νὰ μεταρρυθμίσῃ ριζικῶς τὴν διοίκησιν δίδουσα νέαν νομοθεσίαν εἰς τὸ κράτος, ἀλλ' ἐκ τῶν μεγάλων ἐπαγγελιῶν ἐπραγματοποιήθη μόνον ἡ διαίρεσις τοῦ κράτους εἰς μικροτέρας διοικητικὰς περιφερείας, ἡ δὲ διαίρεσις αὕτη διετηρήθη μέχρι τῶν τελευταίων χρόνων.

Ἡ Αἰκατερίνη ἐπέξέτεινε πολὺ τὸ κράτος διὰ κατακτήσεων εἰς βάρος τῆς Πολωνίας καὶ τῆς Τουρκίας.

6. Οί κατά τῆς Τουρκίας πόλεμοι τῆς Αἰκατερίνης. — Μεγάλην σημασίαν διὰ τὴν Ἀνατολήν ἔχουσιν οἱ πόλεμοι τῆς Αἰκατερίνης πρὸς τὴν Τουρκίαν, διότι οἱ ὑπόδουλοι χριστιανικοὶ λαοὶ ἔδλεπον ἐν τῷ προσώπῳ τῆς αὐτοκρατείας καὶ τοῦ ὁμοδόξου ῥωστικοῦ λαοῦ τὸν θεόπεμπτον ἐλευθερωτὴν.

Ὁ σουλτάνος Μουσταφᾶς (1757-1774) διέταξε τὸν πρεσβευτὴν τῆς Ῥωσσίας νὰ παύσῃ ἢ Ῥωσσία νὰ ἐπεμβαίῃ εἰς τὰ πράγματα τῆς Πολωνίας, ἐπειδὴ δὲ δὲν ἔλαβεν ἀπάντησιν ἱκανοποιητικὴν, ἐνέκλεισεν αὐτὸν εἰς τὸ φρούριον Γεδι-Κουλέ καὶ παρακινούμενος ὑπὸ τῆς Γαλλίας ἐκήρυξε τὸν πόλεμον κατὰ τῆς Ῥωσσίας, ὁ ὁποῖος διήρκεσεν ἀπὸ τοῦ 1768-1774. Ἀλλ' ὁ τουρκικὸς στρατὸς βραδέως ἔφθασεν ἐκ τῆς Μ. Ἀσίας, ἐνῶ ἡ Αἰκατερίνη ἔλαβε καιρὸν νὰ συναθροίσῃ στρατὸν καὶ νὰ ἐπιτεθῇ κατὰ τῶν τουρκικῶν κήσεων. Οἱ δύο στρατοὶ κακῶς ὠπλισμένοι, κακῶς συντηρούμενοι, ἀλληλοεσφάζοντο ἐπὶ μακρὸν εἰς τὰς ἐρήμους καὶ ἐλώδεϊς πεδιάδας μεταξὺ τοῦ Δνειστέρου καὶ τοῦ Προύθου, ἐνῶ περισσοτέρους ἐφόνευον αἱ ἀσθένειαι. Διὰ τοῦτο ὁ Φρειδερίκος Β' τῆς Πρωσσίας ἔλεγεν, ὅτι «πολεμοῦσι μονόφθαλμοι κατὰ τυφλῶν». Τέλος ὁ τουρκικὸς στρατὸς κατελήφθη ὑπὸ πανικοῦ καὶ διεσκορπίσθη, οἱ δὲ Ῥῶσσοι κατέλαβον τὴν Μολδαυίαν καὶ τὴν Βλαχίαν μέχρι τοῦ Δουνάβεως.

Ἡ Αἰκατερίνη ἔστειλε τότε μοναχοὺς νὰ κηρύξωσι τὴν ἐπανάστασιν εἰς τοὺς χριστιανικοὺς λαοὺς τῆς Τουρκίας, ἐνῶ ὁ ῥωστικὸς στόλος τῆς Βαλτικῆς διετάχθη νὰ πλεύσῃ εἰς τὴν Μεσόγειον. Ὁ στόλος οὗτος κακῶς ὠπλισμένος καὶ κακῶς κυβερνώμενος ἐφωδιάσθη ἐν Ἀγγλίᾳ καὶ παραλαβὼν ἄγγλους ὁδηγοὺς καὶ ἀξιωματικούς εἰσέπλευσε διὰ τοῦ Γιβραλτάρ καὶ ἔφθασεν εἰς τὰ παράλια τῆς Πελοποννήσου ὁδηγούμενος ὑπὸ τῶν ἀδελφῶν Ὁρλώφ, εὐνοουμένων τῆς Αἰκατερίνης. Τότε ἀνεπτερώθησαν αἱ ἐλπίδες τῶν χριστιανῶν τῆς Βαλκανικῆς, οἱ δ' Ἕλληνες τῆς Πελοποννήσου ἐπανεστάτησαν κατὰ τῶν Τούρκων. Ἀλλ' οἱ Τούρκοι εἰσέβαλον εἰς τὴν Πελοπόννησον ταχέως καὶ ἔσφαξαν τοὺς κατοίκους πολλῶν πόλεων, ὁ δὲ ῥωστικὸς στόλος ἠναγκάσθη ν' ἀπομακρυνθῇ. Ἀλλὰ προσέβαλεν ἐν καιρῷ νυκτὸς τὸν τουρκικὸν στόλον, διπλάσιον σχεδὸν ἀριθμητικῶς, ναυλοχοῦντα ἐν τῷ λιμένι τοῦ Τσεσμέ ἀπέναντι τῆς Χίου. Οἱ ἄγγλοι καὶ Ῥῶσσοι ἀξιωματικοὶ ἔρριψαν κατ' αὐτοῦ πυρπολικὰ

Ψηφιοποιήθηκε ἀπὸ τὸ Ἰνστιτούτο Ἐκπαιδευτικῆς Πολιτικῆς

καὶ εἶτα διὰ τοῦ βομβαρδισμοῦ κατέστρεψαν αὐτὸν (1770). Ἄλλ' οἱ Ῥῶσσοι δὲν ἐτόλμησαν ν' ἀκολουθήσωσι τὴν συμβουλὴν τῶν Ἄγγλων, οἱ ὅποιοι προέτρεπον αὐτοὺς νὰ παραδιάσωσι τὰ Δαρδανέλλια.

Ἐν τῷ μεταξύ ἕτερος ῥωσσικὸς στρατὸς κατέλαβε τὴν Κριμαίαν. Τότε ὁ σουλτάνος μὴ ἔχων τὰ μέσα νὰ ἐξακολουθήσῃ τὸν πόλεμον ἤθελε νὰ εἰρηνεύσῃ. Ἄλλ' οἱ οὐλεμάδες (νομοδιδάσκαλοι) ἀπεφάνθησαν, ὅτι δὲν ἐπιτρέπεται νὰ δοθῶσιν εἰς τοὺς ἀπίστους χῶραι, εἰς τὰς ὁποίας ὑπῆρχον τεμένη. Διὰ τοῦτο ὁ πόλεμος ἐξηκολούθησεν, ὁ δὲ ῥωσσικὸς στρατὸς διήλθε τὸν Δούναβιν καὶ περιεκύκλωσε τὸν τουρκικὸν στρατὸν. Ὁ σουλτάνος Μουσταφᾶς ἀπέθανεν, ὁ δὲ διάδοχός του συνῆψε μετὰ τῆς Ῥωσσίας τὸ 1774 τὴν **εἰρήνην τοῦ Κιένι-τζῆ** (πλησίον τῆς Σιλιστρίας). Διὰ ταύτης ὁ σουλτάνος ἐκήρυξεν ἐλευθέρους τοὺς Τατάρους τῆς Κριμαίας καὶ τοῦ Καυκάσου, ὑπεχρεοῦτο δὲ «νὰ προστατεύῃ διαρκῶς τὴν χριστιανικὴν θρησκείαν καὶ τὰς ἐκκλησίας τῆς καὶ νὰ λαμβάνῃ ὑπ' ὄψιν τὰς παραστάσεις τῶν Ῥώσσων ὑπὲρ τῆς ἑλληνικῆς ἐκκλησίας». Ἐπομένως ἡ συνθήκη τοῦ Καϊναρτζῆ, ἔδιδεν εἰς τοὺς Ῥώσσους τὸ δικαίωμα νὰ ἐπεμβαίνωσιν εἰς τὰ ἐσωτερικὰ τοῦ τουρκικοῦ κράτους.

Μετ' ὀλίγον ἡ Αἰκατερίνη ἐπωφελουμένη ἐκ τῶν διχονοιῶν τῶν Τατάρων κατέλαβε τὴν Κριμαίαν, ἔνθα ἔκτισε τὸ φρούριον τῆς **Σεβαστουπόλεως**, συνέλαβε δὲ τὸ σχέδιον νὰ κυριεύσῃ τὰς ἐν Εὐρώπῃ κτήσεις τοῦ σουλτάνου καταλαμβάνουσα καὶ τὴν Κωνσταντινούπολιν. Διὰ τοῦτο ἕνα τῶν υἱῶν τοῦ υἱοῦ τῆς Παύλου ὠνόμασε Κωνσταντῖνον καὶ ἐδίδασξεν αὐτὸν τὴν ἑλληνικὴν δι' ἑλληνίδος παιδαγωγοῦ, ἔκοψε δὲ καὶ μετὰλλιον παριστάνον τὴν Ἁγίαν Σοφίαν μετὰ τοῦ Εὐξείνου Πόντου καὶ μετ' ἀνατέλλοντος ἄστρου. Τὸ δὲ 1786 ἐπεχείρησε τὴν περίπυστον περιοδείαν τῶν καταληφθεισῶν χωρῶν καὶ κατῆλθεν εἰς Σεβαστούπολιν, ἔνθα αἱ θριαμβευτικαὶ ἀψίδες ἔφερον τὴν ἐπιγραφὴν ὁδὸς πρὸς τὸ **Βυζάντιον**, ἐνῶ ὁ εὐνοούμενός τῆς **Ποιτεμὴν** διὰ διαφόρων τεχνασμάτων παρουσίασεν ὡς εὐδαίμονα καὶ πλούσιαν τὴν χώραν, τὴν ἐρμηθεύσαν ὑπὸ τῶν πολέμων καὶ τῆς ῥωσσικῆς καχοδιοικήσεως.

Καὶ δεῦτερον πόλεμον (1788-1792) ἐπεχείρησεν ἡ Αἰκατερίνη κατὰ τῆς Τουρκίας συμμαχήσασα μετὰ τοῦ Ἰωσήφ Β' τῆς Αὐστρίας

(πρόβλ. κεφ. I'), ὁ δὲ τουρκικὸς στρατὸς καὶ πάλιν ἠττήθη. Ἄλλ' ἡ μὲν Αὐστρία ἠναγκάσθη νὰ εἰρηνεύσῃ ἕνεκα τῆς ἀποστασίας τοῦ Βελγίου, ἡ δὲ Αἰκατερίνη ἔκλεισε **τὴν εἰρήνην τοῦ Ἰασιίου** (1792), ἵνα στρέψῃ τὴν προσοχὴν τῆς εἰς τὴν πολωνικὴν ὑπόθεσιν.

Οἱ πρὸς τὴν Τουρκίαν πόλεμοι τῆς Αἰκατερίνης προεκάλεσαν σειρὰν ἀξιωμανημονεύτων γεγονότων ἐν Ἑλλάδι, περὶ τῶν ὁποίων θὰ γίνῃ λόγος ἐν τῇ Ἑλληνικῇ ἱστορίᾳ.

Β'. ΔΙΑΜΕΛΙΣΜΟΙ ΤΗΣ ΠΟΛΩΝΙΑΣ.

**I. Κατάστασις τῆς Πολωνίας κατὰ τὸν III' αἰ-
ῶνα.**—Ἡ Πολωνία μετὰ τὰς ἐδαφικὰς ἀπωλείας, τὰς ὁποίας ὑπέστη κατὰ τὸν IZ' αἰῶνα, ἐξηκολούθει νὰ εἶναι τὸ μεγαλύτερον κατὰ τὴν ἔκτασιν κράτος τῆς Εὐρώπης μετὰ τὴν Ῥωσσίαν, ἐκτει-
νομένη ἀπὸ τῆς Βαλτικῆς μέχρι τοῦ Εὐξείνου Πόντου. Ἀπετελεῖτο ἐκ δύο κρατῶν ἠνωμένων, τοῦ Βασιλείου τῆς Πολωνίας καὶ τοῦ Με-
γάλου Δουκάτου τῆς Λιθουανίας. Οἱ Λιθουανοὶ εἶχον ἰδίαν γλῶσ-
σαν, ἀλλ' οἱ εὐγενεῖς γαιοκτῆμονες αὐτῆς ὠμίλουν τὴν πολωνικὴν καὶ
εἶχον ἦθῃ πολωνικά. Πολωνοὶ καὶ Λιθουανοὶ ἦσαν σλαῦοι τὴν κατα-
γωγὴν καὶ καθολικοὶ τὸ θρήσκευμα. Ἄλλ' ἐν ταῖς δυτικαῖς ἐπαρ-
χίαις κατέρχουν Γερμανοὶ λουθηρανοί, ἐν δὲ ταῖς ἀνατολικαῖς καὶ
ταῖς οὐκρανικαῖς ἐπαρχίαις ταῖς κατεχομέναις ὑπὸ τῶν Πολωνῶν,
Ῥῶσσοι ὀρθόδοξοι, ὑπῆρχον δὲ πρὸς τούτους καὶ Ἑβραῖοι ἀρκετοί.
Ἄλλ' οἱ Πολωνοὶ δὲν κατέρθωσαν ν' ἀπολουθήσῃσι τὴν ἀνάπτυξιν
τῶν ἄλλων λαῶν τῆς Εὐρώπης, διὰ τοῦτο δὲ διοικήσεις, στρατός,
βιομηχανία ἦσαν ἐν κακῇ καταστάσει. Οὐχ ἦττον οἱ Πολωνοί, ὡς
συμβαίνει πρὸς τοὺς καθυστερημένους λαοὺς, εἶχον μεγάλην ἰδέαν
περὶ ἑαυτῶν πιστεύοντες, ὅτι τὰ ἦθῃ καὶ ἔθιμά των ἦσαν εὐγενέ-
στερα τῶν ἄλλων λαῶν, καὶ δὲν ἠγνόουν νὰ μεταβάλλωσι τι.

Ἡ Πολωνία εἶχε μεγάλην ἀφθονίαν εὐγενῶν, ὅσην οὐδεμία
χώρα τῆς Εὐρώπης, διότι πάντες οἱ πολεμισταὶ τῶν παλαιότερων
χρόνων εἶχον μείνει εὐγενεῖς. Οἱ πλεῖστοι ἐξ αὐτῶν εἶχον μόλις τὰ
πρὸς τὸ ζῆν ζῶντες ὡς οἱ χωρικοὶ, καλλιεργοῦντες μόνοι τοὺς

ἀγρούς των καὶ κοιμώμενοι εἰς ἀχυροσκεπεῖς καλύδας. Ἄλλ' ἔφερον τὸ πράσινον ἔνδυμα τῶν εὐγενῶν, γενειάδα, ὑψηλὰ ὑποδήματα καὶ τὸ ξίφος, τοὺς δὲ υἱοὺς των ἐδίδασκον τὴν ἵππασίαν καὶ ἔστειλον εἰς τὰ σχολεῖα τῶν Ἰησουϊτῶν, ὅπου ἐδιδάσκοντο τὴν λατινικὴν.

Ἐπὶ ἤρχον περίπου διακόσiai ἢ τριακόσiai οἰκογένειαι μεγαλοκτηματιῶν ἀποτελοῦσαι τὴν ἀνωτάτην ἀριστοκρατίαν, οἱ δὲ ἀρχηγοὶ αὐτῶν μαγιάτοι καλούμενοι διηύθυνον τὴν Δίαιταν (Συνέλευσιν), περιστοιχιζόμενοι ὑπὸ τῶν ἀπορωτέρων εὐγενῶν, οἱ ὅποιοι ἀπέτέλουν τὴν φρουρὰν των. Ἀστικὴ τάξις δὲν ὑπῆρχε, διότι δὲν ὑπῆρχον οὔτε βιομηχανία οὔτε πόλεις, καθόσον πλὴν τῆς πρωτεύουσης Βαρσοβίας δὲν ὑπῆρχε πόλις ἀριθμοῦσα πλέον τῶν 20 χιλ. κατοίκων. Αἱ δὲ τετρακόσiai βασιλικαὶ λεγόμεναι πόλεις ἦσαν μικραὶ κῶμαι ἔχουσαι ὀλιγωτέρους τῶν χιλίων κατοίκων. Καὶ αὐταὶ αἱ κεντρικώτεραι πόλεις ἀποτελοῦντο ἐξ ἀμόρφου σωροῦ ξυλίνων οἰκιῶν, μεταξὺ τῶν ὁποίων προεξείχον ὀλίγα μέγαρα καὶ τὰ μοναστήρια. Ἐπὶ ἤρχον δὲ ὀλίγοι μόνον πτωχοὶ τεχνῖται, διότι οἱ πλουσιώτεροι εὐγενεῖς ἐπρομηθεύοντο τὰ χρειώδη ἐκ τοῦ ἐξωτερικοῦ, ἐνῶ οἱ ὀλίγοι ἔμποροι ἦσαν Ἑβραῖοι ὁμιλοῦντες παρεφθαρμένην γερμανικὴν καὶ διατηροῦντες τὴν ἀρχαίαν ἔνδυμασίαν καὶ τὴν μακρὰν γενειάδα (Ἑβραῖοι τῆς Γαλιτίας).

Οἱ χωρικοὶ ἦσαν ὡς οἱ δουλοπάροικοι τῶν μέσων χρόνων προσκεκολλημένοι εἰς τὸ κτήμα τοῦ κυρίου, ὑποχρεωμένοι εἰς τὴν ἀγγαρείαν—ἐνίοτε ἐξαήμερον τὴν ἐβδομάδα—καὶ παραδεδωμένοι εἰς τὴν διάκρισιν αὐτῶν. Ἦσαν δὲ οἱ χωρικοὶ ὄντα θλιβερά, ἡμίγυμνοι, τρεφόμενοι τὸ πλεῖστον τοῦ ἔτους μὲ ἄρτον σικάλινον καὶ χόρτα, συναγελαζόμενοι μετὰ τῶν ζῴων εἰς ἰσογειοὺς καὶ χαμηλὰς καλύδας.

Οἱ εὐγενεῖς εἶχον πᾶσαν τὴν ἐξουσίαν ἀπαρτίζοντες αὐτοὶ τὸ ἔθνος καὶ κυριαρχοῦντες ἐν τῇ Διαιτῇ. Ἦτο δὲ ἡ Δίαιτα τὸ κυρίαρχον σῶμα, αὐτὴ ἐξέλεγε τὸν βασιλέα, ὑπεχρέου δ' αὐτόν, ὅπως μὴδὲν μεταβάλλῃ ἐκ τοῦ πολιτεύματος. Ὅμοίως δὲ καὶ οἱ ὑπουργοὶ ἐκλεγόμενοι ὑπὸ τῆς Διαιτῆς ἦσαν ὑπόλογοι ἀπέναντι αὐτῆς. Ἡ Δίαιτα συνήρχετο κατὰ διετίαν, ἀλλὰ κατὰ παλαιὰν συνήθειαν αἱ ἀποφάσεις ἐλαμβάνοντο διὰ τῆς συναινέσεως πάντων. Ἦρ-

κει δηλονότι εἰς καὶ μόνον νὰ διαμαρτυρηθῆ μὴ παραδεχόμενος ἀπόφασιν τινα καὶ ἡ ἀπόφασις ἐθεωρεῖτο ἄκυρος, διότι δὲν ἐπέτρεπετο νὰ ἐπιβάλλῃ τις εἰς τὸν εὐγενῆ ἀπόφασιν, τὴν ὁποίαν δὲν ἐνέκρινε. Τοῦτο ἦτο τὸ λεγόμενον «liberum veto», τὸ ὁποῖον ἐχρη-

Διαμελισμοὶ τῆς Πολωνίας.

σίμειυσεν ὡς πρόχειρον μέσον κωλυσιεργίας καὶ παρέλυε τὴν διοίκησιν τῆς χώρας, διότι ἡ Δίαιτα σπανίως κατώρθωνε νὰ λάβῃ ἀποφάσεις. Οὕτω ἀπὸ τοῦ 1652-1702 ἐκ τῶν 55 Διαιτῶν εἶχον ματαιωθῆ αἱ 48. Ἀπετέλουν δὲ τὴν Δίαιταν μόνον οἱ εὐγενεῖς, ὡς καὶ τὰς συνελεύσεις, αἱ ὁποῖαι ἐξέλεγον τοὺς ἀντιπροσώπους διὰ τὴν Δίαιταν. Ὅμοιως δὲ καὶ εἰς τὰς τοπικὰς ταύτας συνελεύσεις αἱ ἀποφάσεις ἐλαμβάνοντο διὰ γενικῆς συγκαταθέ-

σεως. Οἱ ἐκλογεῖς ἤρχοντο ἔφιπποι καὶ ὀπλιόμενοι καὶ συνήθως διηροῦντο εἰς δύο μερίδας, αἱ ὁποῖαι ἤρχοντο εἰς σύγκρουσιν διὰ τῶν ξιφῶν. Τότε ἀπεκόπτοντο ὄψα καὶ ῥίνες. Ἡ Πολωνία δὲν εἶχε μόνιμον στρατόν, διότι τὴν μαχητικὴν δύναμιν τῶν Πολωνῶν ἀπετέλουν οἱ εὐγενεῖς, τινὲς τῶν ὁποίων ἦσαν ἀρκετὰ γενναῖοι. Ἄλλ' ἐστρατεύοντο μόνον ἐν καιρῷ ἀνάγκης, ὅποτε συνερχόμενοι ἀπετέλουν μάζαν συγκεχυμένην, ἡ ὁποία δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ πολεμήσῃ πρὸς τακτικὸν στρατόν. Ὑπῆρχε καὶ μικρὸς τις μόνιμος στρατός, τοῦ ὁποίου ἀξιωματικοὶ ἦσαν οἱ εὐγενεῖς, πολυαριθμότεροι πολλὰκις τῶν στρατιωτῶν. Ὑπῆρχον συντάγματα ἀποτελούμενα μόνον ἐξ ἀξιωματικῶν καὶ ὑπαξιωματικῶν.

2. Πρῶτος διαμελισμὸς (1772).— Ἡ πολωνικὴ δημοκρατία λοιπόν, ὡς ἐκάλουν οἱ Πολωνοὶ τὸ κράτος των, δὲν ἦτο εἰς θέσιν ν' ἀμυνθῆ κατὰ τῆς ἐπιθέσεως τῶν γειτόνων, οἱ ὁποῖοι εἶχον ἀποκτήσει τὴν συνήθειαν νὰ ἐπεμβαίνωσιν εἰς τὰ ἐσωτερικὰ τῆς Πολωνίας. Οἱ τρεῖς ἰσχυροὶ γείτονες αὐτῆς, Ῥωσσία, Αὐστρία καὶ Πρωσσία, ἔχοντες συμφέρον νὰ διατηρῶσι τὸ πολίτευμα, τὸ ὁποῖον

εξησφάλιζε τὴν ἀδυναμίαν τῆς Πολωνίας, παρουσιάζοντο ὡς προστάται τοῦ «νομίμου καθεστώτος» ἢ καὶ ὑπεστήριζον εὐνοουμένους των διὰ τὸν βασιλικὸν θρόνον.

Τέλος συνεννοήθησαν ἡ Αἰκατερίνη τῆς Ῥωσσίας, ὁ βασιλεὺς τῆς Πρωσσίας Φρειδερίκος ὁ Μέγας καὶ ὁ αὐτοκράτωρ Ἰωσήφ Β' καὶ ἀπέσπασαν σημαντικὰ ἐδάφη τοῦ πολωνικοῦ κράτους. Τὴν μεγαλύτεραν μερίδα ἔλαβεν ἡ Ῥωσσία, τὴν ἀνατολικὴν Λιθουανίαν, ἡ Αὐστρία ἔλαβε τὴν Γαλικίαν καὶ Λοδομιρίαν, ἐνῶ τὸ μερίδιον τῆς Πρωσσίας ἦτο μὲν τὸ μικρότερον (Ἑρμανλάνδη καὶ δυτικὴ Πρωσσία), ἀλλ' εἶχε δι' αὐτὴν τὸ μέγα προσόν, ὅτι ἤγωνε τὰς δύο διακεκομμένας κτήσεις, τὴν Ἀνατολικὴν Πρωσσίαν μετὰ τοῦ Βρανδεμβούργου. Οὕτω δὲ συνετελέσθη ὁ λεγόμενος πρῶτος διαμελισμὸς τῆς Πολωνίας (1772).

3. Δεύτερος καὶ τρίτος διαμελισμὸς τῆς Πολωνίας. — Ἐν Πολωνίᾳ εἶχε σχηματισθῆ μερὶς φιλοπατρίδων μὴ ἀνεχομένη τὴν ταπεινώσιν τῆς πατρίδος, οἱ ὅποιοι ἐπεζήτησαν νὰ μεταρρυθμίωσι τὸ πολίτευμα, ἰδίως διὰ τῆς καταργήσεως τοῦ *liberum veto*, καὶ νὰ καθιερώσωσι τὴν διαδοχικὴν βασιλείαν. Ἄλλ' ἡ Αἰκατερίνη ὑπὸ τὸ πρόσχημα τῆς διατηρήσεως τῆς τάξεως ἔστειλε στρατόν, ἡ δὲ προκλήρυξις τοῦ στρατηγοῦ τῆς ἔλεγεν, ὅτι ὁ στρατὸς εἰσῆρχετο «πρὸς ἀποκαταστάσιν τῶν ἐλευθεριῶν καὶ τῶν νόμων»! Ἡ πολωνικὴ ἐξέγερσις, τῆς ὁποίας ἡγήετο ὁ **Θαδδαῖος Κοστσιουσκος**, πολεμήσας ἐν Ἀμερικῇ κατὰ τὸν ὑπὲρ ἀνεξαρτησίας πόλεμον τῶν Ἠνωμένων Πολιτειῶν, κατεστάλη εὐκόλως, ἡ δὲ Ῥωσσία καὶ ἡ Πρωσσία ἀπέσπασαν νέα ἐδάφη τῆς Πολωνίας (1793).

Τέλος τὸ 1794 ἔγινε νέα ἐξέγερσις τῶν Πολωνῶν, ἡ ὁποία ἔλαβε μεγαλύτερας διαστάσεις. Ὁ Κοστσιουσκος ἐκάλεσεν ὑπὸ τὰ ὅπλα πάντας τοὺς νέους καὶ οἱ ἐπαναστάται κατέσφαξαν τὴν Ῥωσικὴν φρουρὰν τῆς Βαρσοβίας. Ἄλλ' ὁ πολωνικὸς στρατὸς δὲν ἦτο εἰς θέσιν νὰ πολεμήσῃ κατὰ τῶν ἰσχυρῶν γειτόνων καὶ ὁ μὲν πρωσικὸς στρατὸς κατέλαβε τὴν Κρακοβίαν, οἱ δὲ Αὐστριακοὶ καὶ οἱ Ῥῶσοι συγχρόνως εἰσέβαλον εἰς τὴν Πολωνίαν. Ὁ Κοστσιουσκος προσέβαλε τοὺς Ῥώσσους μὲ ἐξ ἑκατοντάδων ἀνδρῶν ἀνευ σχεδὸν πολεμοφοδίων. Οἱ ἄνθρωποι τοῦ ὀπλισμένοι τὸ πλεῖστον διὰ δρεπά-

νων ἐφρονεύθησαν ἢ συνελήφθησαν, ὁ ἴδιος δὲ ἐπληρώθη καὶ συνελήφθη. Λέγεται δέ, ὅτι καθ' ἣν στιγμήν ἐπιπτεν ἀνεφώνησε τὸ περίφημον «*finis Poloniae*». Τὸν ῥωσικὸν στρατὸν ὠδήγει ὁ ὀνομαστὸς **Σουδάρωφ**, ὅστις προσέβαλε τὴν Βαρσοβίαν καὶ μετὰ δεινὴν σφαγὴν ἐγένε κύριος τῆς πόλεως. Αἱ τρεῖς δυνάμεις διεμερίσθησαν τότε τελειωτικῶς τὴν Πολωνίαν καὶ οὕτω ἔπαυσεν ὑφιστάμενον πολωνικὸν κράτος μέχρι τοῦ τελευταίου πανευρωπαϊκοῦ πολέμου.

Γ. Η ΑΝΑΠΤΥΞΙΣ ΤΗΣ ΠΡΩΣΣΙΑΣ.

1. Ἀρχαιοτάτη ἱστορία τοῦ πρωσσικοῦ κράτους.—Τὸ ἐπὶ τῶν ἡμερῶν μας ἰσχυρότατον βιομηχανικὸν καὶ στρατιωτικὸν κράτος τῆς Πρωσσίας ἦτο κατ' ἀρχὰς ἀσήμαντος ἡγεμονία. Ὁ πυρὴν, ἐκ τοῦ ὁποίου ἀνεπτύχθη, εἶναι ἡ χώρα τῆς βορείου Γερμανίας ἢ κειμένη μεταξὺ τῶν ποταμῶν Ἔλβα καὶ Ὀδερ, τῆς ὁποίας οἱ κάτοικοι ἦσαν ἀρχικῶς Σλαῦοι (Βένδαι), ἀλλ' ἐξεγερμανίσθησαν κατὰ τοὺς μέσους χρόνους. Ἐνταῦθα οἱ Γερμανοὶ διὰ μακρῶν πολέμων εἶχον ἰδρύσει μικρὰς ἡγεμονίας ἐκκλησιαστικὰς ἢ ἀκριτικὰς (=μαρκιωνίας, *Mark*), τῶν ὁποίων σημαντικωτέρα ἦτο ἡ μαρκιωνία τοῦ **Βρανδεμβούργου**. (*Brandenburg*). Οἱ ἡγεμόνες τοῦ Βρανδεμβούργου ἔλαβον παρὰ τοῦ αὐτοκράτορος ἀπὸ τῶν μέσων τοῦ ΙΔ' αἰῶνος τὸν τίτλον τοῦ ἐκλέκτορος.

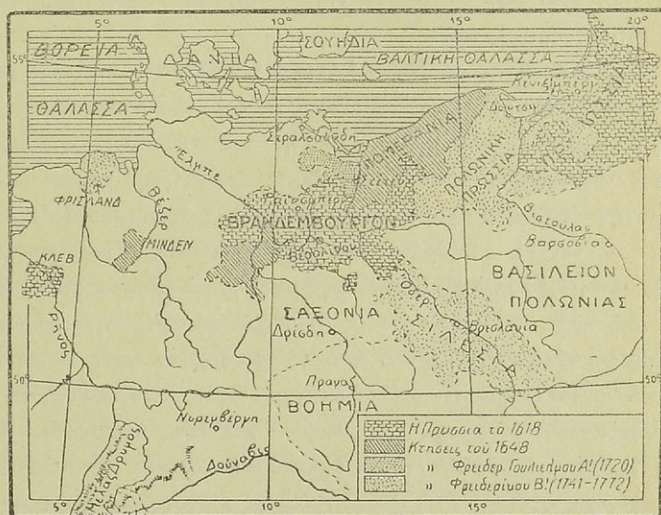
Κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ ΙΕ' αἰῶνος ὁ αὐτοκράτωρ ἐδώρησε τὸ ἐκλεκτορᾶτον τοῦ Βρανδεμβούργου εἰς ἡγεμόνα ἐκ τοῦ οἴκου **Χοεντςόλλερν** (*Hohenzollern*), εἰς τὸν κόμητα δηλ. τῆς Νυρεμβέργης Φρειδερίκον τὸν Δ'. Οὕτω δὲ ὁ οἶκος τῶν Χοεντςόλλερν, ὁ ὁποῖος ἀρχικῶς ἦτο νοτιογερμανικὸς, μετεφευτέθη εἰς τὴν βόρειον Γερμανίαν, ἔνθα ἀνέμενεν αὐτὸν ἔνδοξον μέλλον.

Κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ ΙΖ' αἰῶνος ὁ ἐκλέκτωρ τοῦ Βρανδεμβούργου ἀπέκτησεν ἐκ κληρονομίας τὸ **Δουκάτον τῆς Πρωσσίας**, (τὴν σημερινὴν Ἀνατολικὴν Πρωσίαν), τὸ ὁποῖον διετέλει εἰσέτι ὑπὸ τὴν ἐπικυριαρχίαν τῆς Πολωνίας, καὶ μικρὰν χώραν ἐπὶ τοῦ Ρήνου (δουκάτον Κλέβ κτλ.). Ἄλλ' αἱ κτήσεις αὗται δὲν εἶχον

εδαφικὴν ἐνότητα διακοπτόμεναι ὑπὸ ἐκτεταμένων ξένων χωρῶν.

Μόνον εἰς τὰς δυτικὰς κτήσεις τῶν Χοεντζόλλερν ὑπῆρχε σχετικὴ ἀνάπτυξις, διότι ἐκεῖ ὑπῆρχον πόλεις ὅμοιαι πρὸς τὰς ὀλλανδικὰς, ἐνῶ αἱ σημαντικώτεραι κτήσεις αὐτῶν ἔκειντο πρὸς ἀνατολὰς τοῦ Ἑλθα. Καὶ τὸ τμήμα τοῦτο τῆς βορείου Γερμανίας ἦτο τότε εὐρεῖα πεδιάς ἀμμώδης καὶ ἄγονος διακοπτομένη ὑπὸ δασῶν καὶ ἐλῶν καὶ ἐλάχιστα ἀνεπτυγμένον. Πόλεις σχεδὸν δὲν ὑπῆρχον οὔτε καὶ ἀστικὴ τάξις. Διὰ τοῦτο οἱ κάτοικοι διηροῦντο εἰς δύο τάξεις, εἰς ἱπποτας (*Ritter*) καὶ εἰς χωρικοὺς (*Bauer*).

Οἱ ἱππῶται, δηλ. οἱ εὐγενεῖς γαιοκτήμονες, ἦσαν οἱ μόνοι κύ-

Ἐνάπτυξις Πρωσίας.

ριοι τῆς γῆς, ἡ ὅποια ἦτο διηρημένη εἰς μεγάλα ἱπποικὰ κτήματα (*Rittergut*). Τὸ καλύτερον μέρος τῆς γῆς ἐφύλαττον δι' ἑαυτοὺς οἱ δεσπῶται, καλλιεργοῦντες αὐτὸ διὰ τῶν γεωργῶν, οἱ ὅποιοι ἦσαν ὑποχρεωμένοι εἰς τὴν ἀγροεῖαν ταύτην εἰς ἀντάλλαγμα τῆς γῆς, τὴν ὅποian ὁ δεσπότης εἶχε παραχωρήσει εἰς αὐτοὺς.

Ἡ ἐξουσία τοῦ ἡγεμόνος δὲν ἦτο ἰσχυρά, ἰδίως δ' ἐκτὸς τοῦ Βρανδεμβούργου, διότι οἱ εὐγενεῖς μεγαλοκτηματῆται χαλαρῶς ὑπήκουον. Αἱ πρόσοδοι τοῦ δὲν ἦσαν σημαντικαί, διότι ἐλάμβανε τακτικῶς μόνον τὰ εἰσοδήματα τῶν κτημάτων του, εἰς ἐκτάκτους δὲ μόνον πε-

ριστάσεις ἠδύνατο νὰ εἰσπράξῃ φόρον τῇ συγκαταθέσει συνελεύσεως τῶν εὐγενῶν. Οὕτω δὲν ἦτο εἰς θέσιν νὰ διατηρῇ μόνιμον στρατόν, τὴν δὲ χώραν ἔπρεπε νὰ ὑπερασπίζωσιν οἱ εὐγενεῖς στρατευόμενοι. Ἄλλ' ἢ πρόοδος τῆς πολεμικῆς τέχνης εἶχε καταστήσει ἄχρηστον τὴν ἄτακτον μάζαν τοῦ ἱπποτικῆς στρατοῦ.

Ὁ ἐκλέκτωρ τοῦ Βρανδεμβούργου δὲν ἦτο ἀνεξάρτητος, διότι τὸ μὲν Βρανδεμβούργον καὶ αἱ πρὸς δυσμὰς κτήσεις ὑπήγοντο εἰς τὴν ἐπικυριαρχίαν τοῦ αὐτοκράτορος, ἐνῶ τὸ δουκάτον τῆς Πρωσσίας ἐξηρτάτο ἀπὸ τοῦ βασιλέως τῆς Πολωνίας. Ἄλλ' ἀπὸ τῶν μέσων τοῦ ΙΖ' αἰῶνος εὐτυχῆ γεγονότα καὶ ἡ προσωπικῆ ἀξία τῶν ἡγεμόνων ἐνίσχυσαν τὴν δύναμίν των καὶ διὰ νέων κτήσεων ἐμεγεθύνθη τὸ κράτος των.

2. Ὁ Μέγας Ἐκλέκτωρ (1640-1688). — Ὁ Φρειδερίκος Γουλιέλμος, ὁ ἐπονομασθεὶς βραδύτερον *Μέγας Ἐκλέκτωρ*, ὑπῆρξεν ὁ ἀληθὴς θεμελιωτὴς τοῦ πρωσσικοῦ κράτους. Ὁ ἡγεμὼν οὗτος κατὰ τὴν νεότητά του εἶχεν ἴδει τὴν χώραν του ἐρημωμένην ὑπὸ τῶν φρικαλεοτήτων τοῦ Τριακονταετοῦς πολέμου, διότι ἀνήλθεν εἰς τὸν θρόνον τὸ 1640 ἐν ἡλικίᾳ εἴκοσι ἐτῶν, ἐνῶ ἐξηκολούθει ὁ πόλεμος. Εἰργάσθη δραστηρίως πρὸς κατάπαυσιν αὐτοῦ καὶ κατὰ τὴν εἰρήνην τῆς Βεστφαλίας ἀπέκτησε μέρος τῆς **Πομερανίας**. Ἄλλὰ τὸ κράτος του ἦτο ἐν κακῇ καταστάσει, διότι ἐν συνόλῳ ἠρίθμει ἡμισυ ἑκατομμύριον κατοίκων, ἡ δὲ πρωτεύουσα αὐτοῦ, τὸ Βερολίνον, εἶχεν 6 χιλιάδας κατοίκους, ἐκ δὲ τῶν 1200 οἰκιῶν αἱ 350 ἦσαν ἐγκαταλελειμμέναι. Ὁ στρατός του ἦτο ὀλιγώτερος τῶν 7 χιλιάδων, τὰ δὲ εἰσοδήματά του ἐλάχιστα. Ὁ Ἐκλέκτωρ εἰργάσθη δραστηρίως, ἵνα διοργανώσῃ τὸ κράτος του λαβὼν ὡς πρότυπον τὴν ὀργάνωσιν τῆς διοικήσεως καὶ τοῦ στρατοῦ τῆς Ὀλλανδίας, ἐνθα εἶχε διαμείνει ὡς σπουδαστὴς κατὰ τὴν νεότητά του. Καταστήσας δὲ ἰσχυρὰν καὶ ἀπεριόριστον τὴν ἐξουσίαν του ἠύξῃσε τοὺς πόρους διὰ τῆς φορολογίας καὶ κατήρτισε μόνιμον στρατόν ἐξ ἰθαγενῶν ἐθελοντῶν.

Πολιτευθεὶς δεξιῶς κατὰ τὸν πόλεμον μεταξὺ Σουηδίας καὶ Πολωνίας ἀπεκόμισεν ἐπιτυχίαν μεγίστης σημασίας, διότι κατῴρθωσε ν' ἀπαλλάξῃ τὸ δουκάτον τῆς Πρωσσίας ἐκ τῆς φεουδαρχικῆς ὑπο-

τελείας εἰς τὸν βασιλέα τῆς Πολωνίας καὶ οὕτως ἀπέβαιναν αὐτοτελῆς ἡγεμῶν ἐν τῇ κτήσει ἐκείνῃ.

Ἐδέχθη καὶ ἐγκατέστησεν ἐν τῇ χώρᾳ τοὺς Γάλλους καλδινιστὰς τοὺς φεύγοντας ἐκ Γαλλίας μετὰ τὴν ἀνάκλησιν τοῦ διατάγματος τῆς Νάντης, οἱ ὅποιοι εἰσήγαγον τὴν προηγημένην κηπουρικὴν καὶ βιομηχανίαν τῆς Γαλλίας. Ἡ γαλλικὴ ἀποικία τοῦ Βερολίνου ἀποτελεσθεῖσα ἰδίως ἐξ εὐγενῶν καὶ ἀνεπτυγμένων ἀστῶν ἀπέβη ὁ πυρὴν τῆς διανοητικῆς ἀναπτύξεως τῆς Πρωσίας. Πλὴν τούτου εἰς τὸ κράτος τοῦ Μεγάλου Ἐκλέκτορος ὑπῆρχεν ἀνεξίτηρσκειά ὅση εἰς οὐδεμίαν ἄλλην χώραν τῆς Εὐρώπης.

3. Ἡ Πρωσία βασιλείου Φρειδερίκος ὁ Α' (1688-1713). — Ὁ υἱὸς τοῦ Φρειδερίκου Γουλιέλμου Φρειδερίκος ὁ Α' εἶχε παραλάβει παρὰ τοῦ πατρὸς του κράτος ὀργανωμένον καὶ στρατὸν ἀξιόμαχον. Βοηθήσας δὲ τὸν Αὐτοκράτορα κατὰ τοῦ Λουδοβίκου ΙΔ' ἔλαβε τὸν τίτλον τοῦ βασιλέως τῆς Πρωσίας. Ἐκτοτε ὁ ἐκλέκτωρ τοῦ Βρανδεμβούργου ἔφερε τὸν τίτλον τούτον, οἱ δὲ ὑπῆκοοί του ὠνομάζοντο ἀδιαφόρως Πρωῶσοι εἰς οἰονδήποτε τμῆμα τῶν κτήσεων αὐτοῦ ἀνήκον.

Ὁ διαδεχθεὶς αὐτὸν **Φρειδερίκος Γουλιέλμος ὁ Α'** (1713-1740), ὁ πατὴρ Φρειδερίκου τοῦ Μεγάλου, ἦτο φύσις εἰς ἄκρον περιέργος καὶ ἰδιόρρυθμος μέχρι τοῦ σημείου νὰ θεωρῆται ἐν Εὐρώπῃ, ὅτι δὲν εἶχε σώας τὰς φρένας. Νέος ὢν οὐδὲν εἶχε μάθει, ἀλλ' οὔτε ἠσθάνετο τὴν ἀνάγκην τῆς μορφώσεως περιφρονῶν αὐτὴν καὶ πιστεύων, ὅτι ὁ Θεὸς φροντίζει δι' αὐτόν. Ἀπεστρέφετο τὴν πολυτέλειαν καὶ τὰς ἐπιδείξεις ἐπιβάλλον αὐστηρὰν οἰκονομίαν εἰς ἑαυτὸν καὶ τὴν οἰκογένειάν του. Οἱ προκάτοχοί του διετήρουν πολυτελεῆ αὐλὴν κατὰ τὸ πρότυπον τοῦ Λουδοβίκου ΙΔ' καὶ ἡγάπων τὰς τελετάς. Ὁ Φρειδερίκος Γουλιέλμος μόλις ἀνήλθεν εἰς τὸν θρόνον, ἀπέλυσε τὸ προσωπικὸν τῆς αὐλῆς καὶ ἐπώλησε τοὺς ἵππους καὶ τὰ ἐπιπλα τῆς πολυτελείας. Ἐφερε δὲ διαρκῶς στρατιωτικὴν στολὴν καὶ συναεστρέφετο μετὰ στρατιωτικῶν οὐδαμῶς ἀποκάμνων εἰς τὴν ἐργασίαν καὶ ἔχων καὶ παρὰ τῶν ἄλλων πολλάκις παραλόγους ἀπαιτήσεις. Συνέδη π. χ. νὰ βραβδίση καθ' ὅδον ἐργάτας, οἱ ὅποιοι κατὰ τὴν κρίσιν του δὲν εἰργάζοντο καλῶς. Ἀλλὰ κατὰ βᾶθος εἶχε νοῦν πρακτικὸν καὶ παρὰ τὰς ἰδιορρυθμίας

ἐμπνεύσεις του ἐπεμελήθη μετ' αὐστηρότητος τῶν οἰκονομικῶν καὶ διὰ τοῦτο τὰ ἔσοδα τοῦ κράτους ἐπολλαπλασιάσθησαν. Δὲν ἠνείχετο ἀντιρρήσεις οὔτε κριτικὴν τῶν πράξεών του καὶ ἐκυδέρνησεν ἀπολυταρχικῶς οὐδεμίαν δίδων σημασίαν εἰς τὴν ἐπιστήμην ἢ εἰς τὴν ἐλευθερίαν τῆς διανοήσεως.

Ὁ Φρειδερίκος Γουλιέλμος μετὰ πάθους ἠγάπησε τὰ στρατιωτικὰ εἰσαγαγὼν νέαν τακτικὴν. Κατεπόνει τὸν στρατὸν δι' ἀκαταπαύστων γυμνασίων, διότι ἀπῆτει νὰ ἐκτελῶσι πάντες συγχρόνους καὶ ὁμοιομόρφους κινήσεις, νὰ ἐγείρωσι τὸν πόδα μέχρι τοῦ αὐτοῦ ὕψους κ.τ.τ. Αὕτη ἦτο ἡ λεγομένη *πρωσσιακὴ τακτικὴ*. Εἶχε δὲ μεγάλην ἀδυναμίαν εἰς τοὺς ὑψηλοὺς στρατιώτας καὶ κατήρτισε τὴν φρουρὰν του ἐκ μεγαλοσώμων ἀνδρῶν.

Ἀποθνήσκων ἄφηγε περίσσευμα 8 $\frac{1}{2}$ ἑκατομ. ταλήρων (τάληληρον=3 φράγκα περίπου), στρατὸν ἐξ 83 χιλιάδων, οἱ δὲ κάτοικοι τοῦ κράτους εἶχον ἀξιεθῆ ἀπὸ 1.700.000 εἰς 2.700.000 κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς βασιλείας του.

4. Φρειδερίκος ὁ Μέγας (1740-1786).—Τὴν δύναμιν ταύτην μετεχειρίσθη ὁ υἱὸς του Φρειδερίκος ὁ Β', διὰ νὰ ἐπεκτείνῃ τὸ κράτος του καὶ νὰ καταστήσῃ τὴν Πρωσσίαν μεγάλην δύναμιν.

Οἱ ἄνθρωποι ἐνόμιζον, ὅτι ὁ Φρειδερίκος ἦτο τελείως διάφορος τοῦ πατρὸς του. Ἀλλὰ κατὰ βάθος εἶχε μεγάλην ὁμοιότητα πρὸς αὐτὸν καὶ ἐν τῇ πράξει ἠκολούθησε μᾶλλον τὰς μεθόδους ἐκείνου.

Ὁ πατὴρ του εἶχεν ἐμπιστευθῆ τὴν ἐκπαίδευσίν του εἰς δύο πρόσωπους ἀξιωματικοὺς καὶ εἰς γάλλον εὐγενῆ μετανάστην, ἣθελε δὲ ὁ υἱὸς του νὰ γίνῃ «εὐσεβὴς χριστιανός, γενναῖος στρατιώτης καὶ καλὸς οἰκογενειάρχης». Ἀλλὰ πρὸς μεγάλην ἀγανάκτησίν του, ὁ υἱὸς ἐδείκνυε κλίσιν εἰς τὴν λογοτεχνίαν, εἰς τὴν μουσικὴν (πλαγιάουλον) καὶ τὸν φιλόκαλον βίον, ἐνῶ ἀφ' ἐτέρου ἤσθάνετο ἀποστροφὴν πρὸς τὰς στρατιωτικὰς ἀσκήσεις. Ἐπισκεφθεὶς μετὰ τοῦ πατρὸς του τὴν αὐλὴν τῆς Δρέσδης εἶχεν ἀγαπήσει τὸν κομφὸν καὶ ἄνετον βίον αὐτῆς. Διὰ τοῦτο ὁ πατὴρ δὲν ἠνείχετο τὸν «θηλυπρεπῆ» ἐκεῖνον υἱόν, καὶ ὠνόμαζεν αὐτὸν χλευαστικῶς *ὄργανοπαίκτην καὶ ποιητὴν*, ὕβριζε καὶ ἐρράβδιζεν αὐτὸν πολλάκις. Ἡ ἀντίθεσις μεταξὺ αὐτῶν ἔφθασεν εἰς τοιαύτην ὀξύτητα, ὥστε ὁ Φρειδερίκος ἀπέφασκε νὰ δραπετεύσῃ εἰς τὸ ἐξωτερικόν. Ἀλλὰ τὸ σχέδιόν του ἀνε-

καλύφθη και ὁ βασιλεὺς ἔξω φρενῶν εἰσήγαγεν αὐτὸν και τὸν συν-
 νόχοι ἀξιωματικὸν εἰς δίκην ἐπὶ λιποταξία. Τὸ δικαστήριον κα-
 τεδίκασε τὸν ἀξιωματικὸν εἰς ἰσόδια δεσμά, ἀλλ' ἔκρινεν ἑαυτὸ
 ἀναρμόδιον νὰ δικάσῃ τὸν διάδοχοι. Τότε ὁ βασιλεὺς ἐνέκλεισεν
 αὐτὸν εἰς φρούριον ἐν τῷ ἐσωτερικῷ τῆς χώρας, τὸν δὲ ἀξιωματικὸν
 διέταξε ν' ἀποκεφαλίσωσιν ὑπὸ τὸ παράθυρον τῆς φυλακῆς τοῦ υἱοῦ
 του. Μόλις δὲ βραδύτερον συνεφιλιώθη πρὸς αὐτόν, ὅτε ὁ Φρει-
 δερίκος ἐδέχθη νὰ συζευχθῆ τὴν γυναίκα, τὴν ὁποίαν εἶχεν ἐκλέξει
 ἐκεῖνος, και ἀνέλαβεν ὑπηρεσίαν ἐν τῇ διαχειρίσει τῶν οἰκονομι-
 κῶν. Τότε ἤρχισε νὰ μυεῖται εἰς τὰς ὑποθέσεις τοῦ κράτους και
 νὰ ἐκτιμᾷ τὸν πατέρα του, και ἐν τῷ ἀνακτόρῳ τοῦ *Ράινμπεργ*
 (*Rheinberg*) ὁ νεαρὸς διάδοχοι (*Kronprinz*) διήλθεν *εὐχάριστα*
 εἰτη, ὡς γράφει ὁ ἴδιος, ἐπιδιδόμενος ἐναλλάξ εἰς στρατιωτικὰς
 ἀσκήσεις και εἰς τὴν μελέτην τῆς φιλοσοφίας και τῆς ἱστορίας.
 Τότε συνέγραψε τὴν πραγματείαν τοῦ *Ἀντιμαχιάβελ*, ἐν τῇ ὁποίᾳ
 ἀνήρει τὴν περὶ τοῦ ἡγεμόνος διδασκαλίαν τοῦ Ἰταλοῦ συγγραφέως
 (πρόβλ. σελ. 17) και ἐξέθετε τὰς περὶ τοῦ καθήκοντος τοῦ βασιλέως
 ἰδέας του, τὰς ὁποίας ἐλησιμόνησεν, ὅταν ἦλθεν εἰς τὴν ἀρχήν.

Ὁ Φρειδερίκος κατὰ τὴν νεότητά του εἶχεν ἀγαπήσει τὰς
 περὶ κράτους θεωρίας τῶν γάλλων φιλοσόφων, οἱ ὁποῖοι ἐδίδασκον,
 ὅτι οἱ ἄνθρωποι εἶναι ἴσοι και ἐλεύθεροι ἐκ φύσεως και ὅτι ἡ κυρι-
 αρχία ἀνήκει εἰς τὸν λαόν. Ἀλλὰ γενόμενος βασιλεὺς ἐκυβέρνησεν
 ἀπολυταρχικῶς. Ἀνεγνώριζε μὲν τὸ φυσικὸν δίκαιον τῆς ἰσότητος
 και ἐλευθερίας τῶν ἀνθρώπων, ἀλλὰ συγχρόνως διετήρει τὴν περὶ
 τοῦ δικαιώματος τῶν βασιλέων ἀντίληψιν τοῦ πατρὸς του, ὅτι δη-
 λαδῆ ὁ βασιλεὺς εἶναι κύριος τοῦ κράτους του και δικαιούται ν'
 ἀποφασίζῃ μόνος και ἄνευ περιορισμῶν περὶ τῶν ὑποθέσεων τῶν
 ὑπηκόων του. Ἀλλ' ὁ βασιλεὺς ὀφείλει νὰ κυβερνᾷ μετὰ δικαιοσύ-
 νης και ἀφιλοκερδείας πρῶτον μέλημα ἔχων τὸ συμφέρον τοῦ λαοῦ,
 διότι ὁ βασιλεὺς εἶναι χάρι τοῦ λαοῦ και ὄχι ὁ λαὸς χάρι τοῦ
 βασιλέως. «Ὁ βασιλεὺς, ἔλεγεν, εἶναι ὁ πρῶτος ὑπάλληλος τοῦ
 κράτους». Τὴν ἀντίληψιν ταύτην περὶ τῶν καθηκόντων τοῦ βασι-
 λέως ὠνόμασαν «*despotisme éclairé*» (πεφωτισμένην ἢ συνετὴν
 δεσποτείαν), συνεμερίζοντο δ' αὐτὴν και ἄλλοι ἡγεμόνες και πολι-
 τικοὶ τῶν χρόνων τούτων και τινες ἐπολιτεύθησαν συνεπέστερον τοῦ

Φρειδερίκου, ὡς ὁ αὐτοκράτωρ τῆς Αὐστρίας Ἰωσήφ Α', ὁ ὑπουργὸς τῆς Πορτογαλίας Πομπάλ (*Pombal*).

Ὁ Φρειδερίκος ἀνῆλθε τὸν θρόνον 23 ἐτῶν. Ἦτο συμπαθὴς νεανίας, εἶχε πρόσωπον ὄρατον, ὀφθαλμοὺς γαλανοὺς ζωηροτάτους, φωνὴν μαλακὴν, καὶ διετήρει ἕρμῆς εὐαισθησίας. Ἄλλ' αἱ δοκιμασίαι τῆς νεότητος εἶχον καταστήσει αὐτὸν δύσπιστον καὶ εἰρωνά. Διετήρει τὴν ἀγάπην πρὸς τὰς μελέτας στενοχωρούμενος εἰς τὴν συννεκαστροφὴν τῶν ἀμαθῶν καὶ μωροπίστων ἀξιωματικῶν

Φρειδερίκος ὁ Μέγας (Προσωπογραφία συγχρονου ἐλθετοῦ ζωγράφου).

Ὁ βασιλεὺς εὐρίσκειται περὶ τὸ 60 ἔτος. Τὸ πρόσωπόν του εἶναι ἠδύλακωμένον, ἢ ῥάχιδος κυρτή. Ἄλλὰ τὸ εὐὲν μέτωπον, ἢ ἰσχυρὰ σιαγῶν καὶ τὰ συνεσφιγμένα χεῖλη, ἰδίως ὁμως οἱ κυανοὶ διαπεραστικοὶ ὀφθαλμοὶ φανερώουσι τὴν τόλμην καὶ τὴν ζωηρότητα τοῦ πνεύματος, συγχρόνως ὁμως δυσπιστίαν καὶ ξηρότητα τῆς καρδίας.

διακρινόμενα διὰ τὴν βεβήτητα τῆς ἱστορικῆς ἀντιλήψεως.

Ὁ Φρειδερίκος κατ' οὐσίαν ἐκυβέρνησεν αὐταρχικῶς ἀκολουθῶν μᾶλλον τὰς μεθόδους τοῦ πατρός του ἢ τὰ διδάγματα τῶν φιλοσόφων. Ἦτο δὲ ἰδιόρρυθμος ὡς ἐκεῖνος εἰς τὰς ἀποφάσεις καὶ εἶχεν ἀλλοκότους ἐμπνεύσεις τῆς στιγμῆς, εἰς τὰς ὁποίας οἱ μετα-

καὶ ἀρεσκέμενος νὰ συναναστρέφεται μετὰ λογίων καὶ ἐπιστημόνων.

Ἐν Πόντοδαι, πλησίον τοῦ Βερολίνου, κατεσκεύασε τὸ περίφημον ἀνάκτορον *Sans-Souci* κατὰ τὸ σχέδιον τῶν γαλλικῶν ἀνακτόρων καὶ ἐπέπλωσεν αὐτὸ κατὰ τὸν γαλλικὸν συρμόν. Ἐκεῖ ἀπεσύρετο, ὅπως ἀναπαυθῆ, ἐπαίξε τὸν αὐλὸν καὶ ἔγραφε στίχους ἢ ἱστορικὰ ἔργα. Ὁ Φρειδερίκος ἦτο θαυμαστής τῶν γάλλων συγγραφέων, πολλοὶ δὲ λόγιοι καὶ ἐπιστήμονες γάλλοι ἐκ τῶν φιλελευθερωτέρων εἶχον ἐγκατασταθῆ μόνιμως ἐν Βερολίνῳ. Προσεκάλεσε δὲ καὶ τὸν Βολταῖρον, ὁ ὅποσος διέμεινεν ἐπὶ τινα χρόνον παρ' αὐτῷ ἀπολαύων ἡγεμονικῶν τιμῶν. Ἄλλ' οἱ δύο ἄνδρες δὲν ἤργησαν νὰ ψυχρανθῶσι καὶ ἐχωρίσθησαν περιφρονοῦντες ἀλλήλους. Ὁ Φρειδερίκος συνέγραψε διάφορα ἔργα γαλλιστί. Καὶ οἱ μὲν στίχοι του, τὸ πλεῖστον φιλοσοφικοῦ διδασκτικοῦ περιεχομένου, δὲν εἶναι ἄπταιστοι, ἀλλὰ τὰ ἱστορικά του συγγράμματα *Mémoires pour servir à l'histoire de mon temps* κ.τ.λ.) παρὰ τὴν ἀνωμαλίαν τοῦ ὕφους εἶναι ἔργα μεγάλης ἀξίας,

γενέστεροι γερμανοὶ προθύμως ἀνεγνώρισαν σπινθήρας μεγαλοφυΐας. Ἐφρόνει δὲ, ὅτι ὁ βασιλεὺς δύναται νὰ δημιουργήσῃ τὴν εὐδαιμονίαν τοῦ λαοῦ, του κυβερνῶν μόνος ἢ ἂν ὁ λαὸς ἐλάμβανε μέρος εἰς τὴν κυβέρνησιν, ὅθεν ἤ ἀρχὴ τὰ πάντα διὰ τὸν λαὸν καὶ οὐδὲν διὰ τοῦ λαοῦ.

Ἐφήρισεν αὐστηράν οἰκονομίαν καὶ ἐφρόντισε μεγάλως περὶ τῆς ἀπονομῆς τῆς δικαιοσύνης, ὥστε τὰ δικαστήρια τῆς Πρωσίας ἐφημίζοντο διὰ τὸ ἀδέκαστον καὶ τὴν ταχύτητα τῆς διεκπεραιώσεως τῶν ὑποθέσεων¹

Σκληρυνθεὶς ὁμοῦ ἐκ τῶν περιπετειῶν ἔγινε ψυχρὸς καὶ σκεπτικιστῆς καὶ ὁ πολυμαθὴς καὶ φιλόσοφος λεγόμενος βασιλεὺς οὐδὲν σχεδὸν ἔπραξεν ὑπὲρ τῶν γραμμῶν καὶ τῶν ἐπιστημῶν φροντίσας μᾶλλον διὰ τὴν ἀνάπτυξιν τῆς γεωργίας καὶ κτηνοτροφίας, τῆς διομηχανίας καὶ τοῦ ἐμπορίου. Ἀλλὰ μέχρι τέλους ἔμεινεν ὁ μᾶλλον ἀνεξιθρησκὸς ἡγεμὼν τῆς Εὐρώπης. «*Εἰς τὴν Πρωσίαν*», ἔλεγεν, «*ἕκαστος δύναται νὰ σώσῃ τὴν ψυχὴν*» του ὅπως ὁ ἴδιος θέλει». Διὰ τοῦτο οὐδὲν δόγμα κατεδίωξεν, ὅτε δὲ οἱ Ἰησοῦται ἐξεδιώχθησαν ἀπὸ πολλὰς χώρας καὶ ὁ πάπας κατήργησε τὸ τάγμα των, ἔμεινον ἀνενόχλητοι ἐν Πρωσίᾳ. Ἡ χώρα του ἐπλούτησε καὶ ἠδξήθη εἰς πληθυσμὸν καὶ ἐτέθησαν αἱ βύσσεις τῆς μετὰ ταῦτα διομηχανικῆς ἀκμῆς, τριακόσαι δὲ χιλιάδες ἀποικοὶ ἐγκατεστάθησαν ἐντὸς τοῦ κράτους κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς βασιλείας του. Τοῦτο ὠνόμαζεν *ἐσωτερικὴν κατάκτησιν*.

Ἀλλὰ τὸ πρότιστον μέλημά του ὑπῆρξεν ὁ στρατὸς. Ὁ Φρειδερίκος ἀπέκτησε τὴν φήμην μεγάλου στρατηλάτου, μέγα δὲ μέρος τῆς βασιλείας του διετέλεσεν ἐν πολέμῳ καὶ ἠϋξήσε τὸ κράτος του διὰ σημαντικῶν κατακτήσεων. Οὕτω ἀπὸ τῆς Πολωνίας μὲν ἀπέσπασε τὰς χώρας, διὰ τῶν ὁποίων ἡ Πρωσία ἀπέκτησε συνοχὴν μετὰ τοῦ Βρανδεμβούργου, ἀπὸ τῆς Αὐστρίας δ' ἀφήρесе τὴν Σιλεσίαν, ἡ ὁποία ἐμεγάλωσε τὸ ἔδαφος τῆς χώρας του κατὰ τὸ ἔν τρίτον, καὶ κατώρθωσε νὰ διατηρήσῃ αὐτὴν ἐναντίον συνασπισμοῦ σχεδὸν ὅλης τῆς Εὐρώπης. Οὕτω μετὰ 45 ἐτῶν βασιλείαν ἄφινε

1. Τὸ περὶ τοῦ μυλωθοῦ Sans—Souci λεγόμενον εἶναι ἀνεκδοτὸν. Διηγοῦνται δηλ. ὅτι ὁ βασιλεὺς ἤθελε ν' ἀγοράσῃ μύλον, ὁ ὁποῖος ἔκειτο ἐντὸς τῆς περιοχῆς τῶν ἀνκτόρων, ἀλλ' ὁ μυλωθρὸς ἠρνήθη. Ὅτε δ' ἠπέλησεν αὐτὸν ὁ Φρειδερίκος λέγεται, ὅτι εἶπεν «*ὑπάρχουν δικασταὶ εἰς τὸ Βερολίνον*».

χώραν ἀκμάζουσαν εἰς γεωργίαν καὶ βιομηχανίαν, τὸ δὲ κράτος περιελάμβανε 200 χιλ. τετραγ. χιλιόμετρα, δηλαδὴ εἶχε διπλασιασθῆ σχεδὸν εἰς ἕκτασιν, καὶ ἅ ἑκατομ. κατοίκων, δηλαδὴ σχεδὸν τριπλάσιον πληθυσμὸν, εἶχε δ' ἐτήσιον φόρον 22 ἑκατομ. καὶ περίσσευμα 60 ἑκατομ. ταλήρων.

Οὕτω ἡ Πρωσσία ἀπέβη μεγάλη δύναμις, αἱ δὲ νίκαι τοῦ βασιλέως ἀφύπνισαν τὴν ἐθνικὴν ὑπερηφάνειαν ὄχι μόνον τῶν Πρωσσιῶν, ἀλλὰ καὶ πολλῶν πεπαιδευμένων τῆς ἄλλης Γερμανίας, παρὰ τὴν ἀντιπάθειαν, τὴν ὁποίαν ἠσθάνοντο πρὸς τοὺς Πρωσσοὺς.

Πόλεμος τῆς διαδοχῆς τῆς Αὐστρίας (1741 — 1748).— Μερὶ τὰ μέσα τοῦ ΙΗ' αἰῶνος ἡ Εὐρώπη ἐταράχθη ὑπὸ μακρῶν καὶ αἱματηρῶν πολέμων, εἰς τοὺς ὁποίους ἔλαβον μέρος πᾶσαι σχεδὸν αἱ σημαντικώτεραι δυνάμεις. Ἀφορμὴν ἔδωκαν πρῶτον μὲν αἱ διεκδικήσεις διαφόρων ἡγεμόνων ἐπὶ τοῦ θρόνου ἢ τῶν κτήσεων τῆς Αὐστρίας μετὰ τὸν θάνατον Καρόλου τοῦ Σ' (1740), βραδύτερον δὲ ὁ φόβος καὶ ὁ φθόνος, τὸν ὁποῖον ἐξήγειρεν ἡ ἀυξανομένη δύναμις τῆς Πρωσσίας. Οἱ πόλεμοι οὗτοι εἶναι δύο, ὁ *Πόλεμος τῆς διαδοχῆς τῆς Αὐστρίας* καὶ ὁ *Ἑπταετής*.

Ὁ αὐτοκράτωρ Κάρολος Σ' μὴ ἔχων υἱὸν ἤθελε ν' ἀφήσῃ διαδοχὸν τοῦ τὴν θυγατέρα του **Μαρίαν Θηρεσίαν**. Διὰ τοῦτο ἐκανόνισε τὴν διαδοχὴν δι' ἐπισήμου πράξεως, ἡ ὁποία ὠνομάσθη *Pragmatica Sanctio*, διὰ τῆς ὁποίας ὠρίζετο τὸ δικαίωμα τῆς γυναικείας διαδοχῆς καὶ τὸ ἀδιαίρετον τῶν κτήσεων τοῦ ἀψβουργικοῦ οἴκου, ἐφ' ὅσον ἡ Μαρία Θηρεσία θὰ εἶχε διαδόχου. Ἐπὶ τῆς πράξεως ταύτης ἐστηρίχθη ἡ ὑπαρξίς τῆς αὐστριακῆς μοναρχίας μέχρι τῶν ἡμερῶν μας. Δι' ἀκαταπονήτων δὲ προσπαθειῶν ἐπέτυχεν ὁ Κάρολος ν' ἀναγνωρισθῇ ἡ πράξις ὑπὸ τῶν ἀμέσως ἐνδιαφερομένων διὰ τὴν διαδοχὴν, ὑπὸ τῶν χωρῶν τοῦ στέμματος, ὡς καὶ τῶν ξένων ἡγεμόνων. Ἄλλ' ὅτε ἀπέθανεν, οὐδεὶς ἐσεβάσθη τὰς συνθήκας, διότι ἡ Αὐστρία δὲν εἶχε στρατόν, ἵνα ἐπιβάλῃ τὸν σεβασμὸν αὐτῶν. Καὶ ὁ μὲν ἐκλέκτωρ τῆς Βαυαρίας, υἱὸς τῆς πρεσβυτέρας θυγατρὸς Ἰωσήφ τοῦ Α', ὑποστηριζόμενος ὑπὸ τῆς Γαλλίας ἐζήτησεν ὄλην τὴν κληρονομίαν καὶ στρατὸς βαυαρικὸς καὶ γαλλικὸς εἰσέβαλεν εἰς τὴν Αὐστρίαν, ἐνῶ οἱ γερμανοὶ ἐκλέκτορες ἀνέδειξαν αὐτὸν αὐτοκράτορα ὑπὸ τὸ ὄνομα Κάρολος Σ'. Ἡ Ἰσπανία, Σαξονία

καὶ Σαρδηνία ἔλαβον μέρος κατὰ τῆς Αὐστρίας, ὁ δὲ Φρειδερίκος ὁ Β' τῆς Πρωσσίας κατέλαβεν ἄνευ σχεδὸν ἀντιστάσεως τὴν **Σιλεσίαν**, ἡ ὁποία ἦτο κατὰ τὸ πλεῖστον διαμαρτυρομένη καὶ ἐδέχθη εὐχαρίστως τοὺς Πρώσους.

Ἡ Μαρία Θηρεσία δὲν εἶχεν οὔτε στρατὸν οὔτε χρήματα οὔτε πείραν τῶν πραγμάτων. Ἀλλὰ κατὰ τὴν δεινὴν ταύτην περίστασιν ἔσωσεν αὐτὴν ἡ πίστις τῶν ὑπηκόων τῆς, διότι εὐγενεῖς καὶ λαὸς ἐτάχθησαν παρὰ τὸ πλευρὸν τῆς νομίμου διαδόχου. Ὅτε δ' ἐνεφανίσθη εἰς τὴν Οὐγγαρίαν, ἐγένετο δεκτὴ μετὰ συγκινήσεως. Μετ' ὀλίγου ἡ Ἀγγλία, ἀντιπολιτευομένη τὴν Γαλλίαν, ἐκηρύχθη ὑπὲρ αὐτῆς καὶ ὑπεστήριξε διὰ χρημάτων τὴν Αὐστρίαν. Ὁ δὲ βασιλεὺς Γεώργιος ὁ Β' ἐτέθη ἐπὶ κεφαλῆς ἀγγλικοῦ, ὀλλανδικοῦ καὶ αὐστριακοῦ στρατοῦ καὶ προσέβαλε τοὺς Γάλλους ἐπὶ τοῦ Ρήνου. Οἱ δὲ αὐστριακοὶ ἐσημείωσαν μεγάλας ἐπιτυχίας, ἐξεδίωξαν τοὺς ἐχθροὺς ἐκ τῆς χώρας, κατέλαβον τὴν Βαυαρίαν καὶ ἔφθασαν μέχρι τῆς Ἀλσατίας. Ἀλλ' ὁ βασιλεὺς τῆς Πρωσσίας ἀπέκρουσε τὸν αὐστριακὸν στρατὸν, ὁ ὁποῖος ἐπεχείρησεν ἑνωθεῖς μετὰ τοῦ σαξονικοῦ νὰ εἰσβάλλῃ εἰς τὸ Βρανδεμβούργον, αἱ δ' ἐπιτυχίαι αὐταὶ κατέστησαν αὐτὸν γνωστὸν ἐν Εὐρώπῃ ὡς μέγαν στρατηλάτην. Ἐπίσης καὶ οἱ Γάλλοι ἐνίκησαν ἐν μεγάλῃ μάχῃ τοὺς αὐστριακοὺς ἐν Βελγίῳ, ἡ δ' ἐπιτυχία αὕτη τῶν γαλλικῶν ὅπλων ἦτο ἡ τελευταία μεγάλη ἐπιτυχία τῆς μοναρχικῆς Γαλλίας.

Ἀλλ' ὅτε ἡ Ῥωσσία ἔλαβε μέρος ὑπὲρ τῆς Μαρίας Θηρεσίας, οἱ ἐχθροὶ τῆς ἀπεφάσιον νὰ εἰρηνεύσωσιν (Εἰρήνη *Aix-la-Chapelle*, 1748). Ἡ *Pragmatica Sanctio* ἀνεγνωρίσθη, ἡ Μαρία Θηρεσία διετήρησε τὸ στέμμα ὡς καὶ τὰς χώρας τῆς πλὴν τῆς Σιλεσίας καὶ τοῦ μικροῦ δουκάτου τῆς Πάρμας ἐν Ἰταλίᾳ, καὶ ἡ αὐστριακὴ μοναρχία ἐστερεώθη.

Ὁ Ἑπταετής πόλεμος (1756-1763). — Κατὰ τὸ διάστημα τοῦτο ἀντεστράφησαν αἱ συμμαχίαι. Διότι πρῶτον μὲν εἶχε γεννηθῆ ἀντιζηλία μεταξὺ τῆς Αὐστρίας καὶ Πρωσσίας, ἡ ὁποία ἔμελλε νὰ ἐξακολουθήσῃ ἐπὶ ἕνα αἰῶνα καὶ πλέον. Καὶ ἡ μὲν Πρωσσία διὰ τῆς κατακτήσεως τῆς Σιλεσίας ἀπέβαινε μεγάλη δύναμις, ὁ δὲ στρατὸς τῆς εἶχε φανῆ ἀξιόμαχος, ἐνῶ ἡ Μαρία Θηρεσία ἤθελε ν' ἀνακτήσῃ τὴν Σιλεσίαν, ἔλεγε δὲ, ὅτι δὲν ἠδύνατο νὰ

ἴδη σιλεσιανὸν χωρὶς νὰ δακρύσῃ. Ἐτέρου ἀνεπτύχθη ἰσχυρὰ ἀντιζηλία μεταξὺ Ἀγγλίας καὶ Γαλλίας ἕνεκα τῶν ἀποικιῶν. Οἱ Ἀγγλοὶ ἐν μέσῃ εἰρήνῃ συνέλαβον τριακόσια γαλλικὰ ἐμπορικὰ πλοῖα καὶ συνεμάχησαν μετὰ τοῦ Φρειδερίκου τῆς Πρωσσίας. Ἡ δὲ **Κυρία Πομπαντούρ**, ἡ περίφημος εὐνοουμένη τοῦ Λουδοβίκου Γ' τῆς Γαλλίας, ἡ ὁποία ἐμίσει τὸν Φρειδερίκον, ἐπειδὴ ἐκεῖνος εἶχεν ἐμπαιξέει αὐτὴν εἰς τὰς ἐπιστολάς καὶ τὰ ποιήματά του, ἔπεισε τὸν βασιλέα νὰ συνεννοηθῇ μετὰ τῆς Αὐστρίας. Αἱ συμμαχίαι ἀντεστράφησαν τότε καὶ ἡ μὲν Γαλλία παρὰ τὴν παλαιὰν παράδοσιν συνεμάχησε μετὰ τῆς Αὐστρίας, ἡ δ' Ἀγγλία μετὰ τῆς Πρωσσίας, ἐνῶ καὶ ἡ Ῥωσία ἦτο ἐπίσης ἐτοίμη νὰ ἐπιτεθῇ κατὰ τοῦ Φρειδερίκου, ὁ ὁποῖος εἶχε τώρα τρεῖς γυναῖκας κατ' αὐτοῦ, τὴν Κυρίαν Πομπαντούρ, τὴν Μαρίαν Θηρεσίαν καὶ τὴν βασίλισσαν τῆς Ῥωσσίας Ἐλισάβετ.

Ὁ οὕτως ἀρξάμενος κατὰ ξηρὰν καὶ θάλασσαν πόλεμος διήρκεσεν ἑπτὰ ἔτη καὶ ἔλαβε τὸν χαρακτήρα πανευρωπαϊκοῦ πολέμου, ἀφοῦ προσετέθησαν εἰς τοὺς ἐχθροὺς τοῦ Φρειδερίκου ἡ Σουηδία, τὰ μικρὰ γερμανικὰ κράτη καὶ ἐν τέλει καὶ ἡ Ἰσπανία. Ἄλλ' ὁ ἑπταετής πόλεμος ἦτο, παρὰ τὰς θορυβώδεις μάχας ἐπὶ τῆς ἠπείρου, κυρίως πάλῃ κατὰ θάλασσαν μεταξὺ Ἀγγλίας καὶ Γαλλίας περὶ τῆς κυριαρχίας ἐν ταῖς ἀποικίαις. Ὁ Φρειδερίκος ἐσώθη, διότι εἶχεν ὑπὲρ ἑαυτοῦ τὴν μεγάλην ναυτικὴν δύναμιν, τὴν Ἀγγλίαν, ἡ ὁποία ὑπεστήριξεν αὐτὸν χρηματικῶς καὶ διὰ τῶν κατὰ θάλασσαν νικῶν παρέλυσεν τὴν δύναμιν τῆς Γαλλίας. Ἀλλὰ καὶ ὁ πρωσσικὸς στρατὸς ἔδειξε μεγάλην ἀντοχήν, ὁ δὲ Φρειδερίκος διὰ τῶν περιβοήτων ἐπιτυχιῶν, τὰς ὁποίας εἶχεν εἴτε ἐπιτιθέμενος εἴτε ἀμυνόμενος, παρὰ τοὺς πολυπληθεῖς ἐχθροὺς, ἀπέκτησε τὴν φήμην τοῦ μεγίστου στρατηλάτου τῶν χρόνων του. Ἐκ τῶν λοιπῶν στρατῶν μόνον ὁ αὐστριακὸς ἐπολέμησεν ἐπαξίως κατὰ τοῦ Φρειδερίκου, ἐνῶ ὁ γαλλικὸς ὑπέστη ταπεινωτικὰς ἀποτυχίας.

Ἄλλ' αἱ μάχαι ἐπροξένησαν μεγάλην καταστροφὴν ἀνθρώπων εἰς τὸν στρατὸν τοῦ Φρειδερίκου. Οἱ ἄριστοι ἀξιωματικοὶ του ἔπεσον, οἱ δὲ στρατιῶται δὲν ἤθελον νὰ πολεμῶσι καὶ ἐλιποτάκτουσαν μόλις εὔρισκον τὴν εὐκαιρίαν. Ἀλλὰ καὶ ἡ Γαλλία ἐνίκηθη κατὰ θάλασσαν καὶ ἔχασε τὰς ἀποικίας καὶ τὸν πολεμικὸν στόλον τῆς,

ἐνῶ ἡ Ρωσσία εἶχεν ἀποσυρθῆ τοῦ πολέμου. Ἡ Αὐστρία μόνη δὲν ἦτο εἰς θέσιν νὰ νικήσῃ τὴν Πρωσσίαν. Διὰ τοῦτο ἠναγκάσθη νὰ εἰρηνεύσῃ καὶ ὁ Φρειδερίκος ἐκράτησεν ὀριστικῶς τὴν Σιλεσίαν.

Ζ'. Ἡ Γερμανικὴ δυναρχία.—Ἡ ἀνάπτυξις τῆς Πρωσσίας ἐδημιούργησε νέον γερμανικὸν κράτος, τὸ ὁποῖον διεξεδίκει τὴν ἐπὶ τῆς Γερμανίας κυριαρχίαν, τὴν ὁποίαν μέχρι τοῦδε εἶχεν ἡ Αὐστρία. Ὁ πρωσσιτικὸς στρατὸς μάλιστα ἐφάνη ἀνώτερος τοῦ αὐστριακοῦ καὶ αἱ νίκαι του ἰδίως κατὰ τῆς Γαλλίας ἐκολάκευσαν τὸν ἔθνικὸν ἐγωϊσμὸν τῶν Γερμανῶν. Ἐκτοτε λοιπὸν ἐφάνη, ὅτι τὸ μέλλον ἀνήκει εἰς τὸ ὁμοιογενὲς ἔθνικὸν κράτος τῆς Πρωσσίας καὶ ὡς ἐκ τούτου ἐγεννήθη ὁ ἀνταγωνισμὸς μεταξὺ τῶν δύο μεγάλων κρατῶν Αὐστρίας καὶ Πρωσσίας περὶ κυριαρχίας ἐν Γερμανίᾳ. Τοῦτο ὠνόμασαν *γερμανικὴν δυναρχίαν* (*dualismus*).

Δ'. Ἡ Αὐστρία κατὰ τὸν ἸΗ' αἰῶνα.

ΜΑΡΙΑ ΘΗΡΕΣΙΑ ΚΑΙ ΙΩΣΗΦ Β'.

1. Ἡ σύνθεσις τοῦ αὐστριακοῦ κράτους.— Κατὰ τὸν ἸΗ' αἰῶνα ἐπεκράτησεν ἡ συνθήκη νὰ ὀνομάζωσιν Αὐστρίαν τὸ σύνολον τῶν χωρῶν, ἐπὶ τῶν ὁποίων ἐδασίλευεν ὁ Ἀψβουργικὸς οἶκος. Τὸ κράτος τῶν Ἀψβούργων ἐπεξετάθη σημαντικῶς διὰ τῆς εἰρήνης τοῦ Κάρλοβιτς (1699) καὶ τῆς Οὐτρεχτ (1714), αἱ ὁποῖαι ἐσήμαινον τὴν ἐπανόρθωσιν τῶν ἀπωλειῶν, τὰς ὁποίας ὑπέστη ἡ Αὐστρία διὰ τῆς συνθήκης τῆς Βεστφαλίας. Διὰ τῆς εἰρήνης τοῦ Κάρλοβιτς ἡ Αὐστρία ἀνέκτησε τὸ βασίλειον τῆς Οὐγγαρίας, τῆς ὁποίας μέγα μέρος εἶχον ἀποσπάσει οἱ Τούρκοι διὰ τῶν κατακτήσεων τοῦ ΙΣ' καὶ ΙΖ' αἰῶνος, ὡς καὶ τὴν Τρανσυλδανίαν. Τὸ γεγονός τοῦτο εἶναι σημαντικώτατον, διότι σημαίνει τὴν ἀρχομένην παρακμὴν τῶν Τούρκων, οἱ ὁποῖοι διὰ τῶν νικῶν τῆς Αὐστρίας ἀπωθοῦνται ἐκ τῆς Εὐρώπης πρὸς τὴν Βαλκανικὴν, ὡς θὰ ἴδωμεν λεπτομερέστερον ἐν ἑτέρῳ κεφαλαίῳ.

Ἡ δὲ εἰρήνη τῆς Οὐτρεχτ προσεκόμισεν εἰς τὴν μοναρχίαν τὸ Μιλάνον, τὸ βασίλειον τῆς Νεαπόλεως, τὴν Σαρδηνίαν καὶ τὰς

Ισπανικὰς Κάτω Χώρας, δηλ. τὸ Βέλγιον. Κατὰ ταῦτα ἡ αὐστριακὴ μοναρχία ἀπετελεῖτο ἐκ τῶν κληρονομικῶν χωρῶν τοῦ στέμματος, τούτέστιν ἐκ τοῦ ἀρχιδουκάτου τῆς Αὐστρίας καὶ τῶν δουκάτων τῆς Στυρίας, Καρινθίας καὶ Κορνιολίας, πρὸς τούτοις δὲ περιελάμβανε τὰ βασιλεία τῆς Βοημίας καὶ τῆς Οὐγγαρίας, τὴν Τρανσυλβανίαν καὶ τὰς νέας κτήσεις, τὸ Μιλάνον, τὴν Νεάπολιν, τὴν Σαρδηνίαν καὶ τὸ Βέλγιον.

Ἡ Αὐστριακὴ μοναρχία λοιπὸν κατὰ τὸν ΙΗ' αἰῶνα περιελάμβανε μεγίστας ἐκτάσεις μετὰ 29 ἑκατομ. κατοίκων καὶ εἶχεν ἀποδῆ πάλιν μεγάλη καὶ κραταιὰ δύναμις. Ἦτο δὲ μοναρχία καθολικὴ κατὰ τὸν τύπον τοῦ παλαιοῦ ῥωμαϊκοῦ κράτους περιλαμβάνουσα διαφορωτάτους λαούς, Γερμανούς, Τσέχους, Οὐγγρους, Σέρβους, Ρουμάνους, Φλαμανδούς, Ἰταλούς, Γάλλους. Οἱ λαοὶ οὗτοι ἀπετέλουν ἰδιαίτερα κράτη, εἶχον ἰδίαν πρωτεύουσαν, ἰδίαν διοίκησιν, ἰδίαν βουλήν, συνήθως δίαίταν καλουμένην, ὃ δ' αὐτοκράτωρ εἶχεν ἀνάγκη τῶν κατὰ τόπους κυβερνήσεων, διότι δι' αὐτῶν εἰσέπραττε τοὺς φόρους, συνέλεγε στρατὸν καὶ ἐπέβαλλε τοὺς νόμους. Ἡ δὲ Βοημία καὶ ἡ Οὐγγαρία εἶχον ἰδίους καταστατικούς χάρτας, ἡ Οὐγγαρία μάλιστα εἶχε δύο βουλὰς, αἱ ὁποῖαι ἔπρεπε νὰ συγκαλῶνται ἅπαξ τοῦλάχιστον τοῦ ἔτους.

Τὸ πλῆθος τοῦτο τῶν κρατῶν οὐδένα ἄλλον δεσμὸν εἶχε πλὴν τοῦ κοινοῦ ἀρχοντος, τοῦ ἀρχιδουκῆς τῆς Αὐστρίας, ὃ ὁποῖος συνήνωνε πάντων τὰ στέμματα. Ἀλλὰ πλὴν τούτων ὁ ἡγεμὼν τῆς Αὐστρίας ἐλάμβανε τὸ αὐτοκρατορικὸν στέμμα τῆς Γερμανίας, τὸ ὁποῖον οἱ ἐκλέκτορες ἀπὸ τριῶν αἰῶνων εἶχον συνηθίσει νὰ δίδωσιν εἰς αὐτὸν. Διὰ τοῦτο ὁ ἡγεμὼν τῆς Αὐστρίας ἐλέγετο **Αὐτοκράτωρ** καὶ οὗτος ἦτο ὁ συνήθης τίτλος του.

Οἱ ἡγεμόνες τῆς Αὐστρίας εἶχον πολλὰς προστριβὰς ἐν τῇ ἑσωτερικῇ καὶ πρὸς τὰ γειτονικὰ κράτη καὶ διὰ τοῦτο διετήρουν διαρκῶς ἰσχυρὸν στρατὸν καὶ προσεπάθουν νὰ ἐπιτύχωσιν ὅσον ἦτο δυνατόν τὴν συνοχὴν τῶν διαφόρων στοιχείων, ἐκ τῶν ὁποίων ἀπετελεῖτο τὸ κράτος των. Εἶδομεν δὲ πῶς κατὰ τὰ μέσα τοῦ ΙΗ' αἰῶνος ἡ Αὐστρία ἀπέδῃ τὸ κέντρον τῆς εὐρωπαϊκῆς πολιτικῆς ἐξ ἀφορμῆς τῆς διαδοχῆς τοῦ θρόνου. Ὁ ἐκ ταύτης προκληθεὶς πόλεμος ἠπείλησε τὴν ἀκεραιότητα τῆς μοναρχίας, τὴν ὁποίαν ἔσωσεν ἡ

δραστηριότητος τῆς Μαρίας Θηρεσίας. Ἀφοῦ δὲ παρήλθεν ὁ σάλος τῶν πολέμων ἡ Μαρία Θηρεσία καὶ ὁ υἱὸς τῆς Ἰωσήφ Β' ἐπεχείρησαν νὰ μεταρρυθμίσωσι τὸ διοικητικὸν σύστημα, ἵνα ἐπιβάλωσιν ὁμοίομορφον διοίκησιν καθ' ὅλον τὸ κράτος, ὡς εἶχον πράξει τοῦτο οἱ Χοεντξόλλερν εἰς τὰς κτήσεις των, καὶ ἵνα ἀφομοιώσωσι τὰ διάφορα στοιχεῖα, ὡς εἶχεν ὀνειρευθῆ τοῦτο πρὸ ἐνὸς αἰῶνος ὁ Βαλλενστάιν καὶ ὁ Φερδινάνδος Β'.

2. Μαρία Θηρεσία (1740-1780).—Ἡ Μ. Θηρεσία ἦτο γυνὴ ἀφελῆς καὶ εὐθυμος, τολμηρὰ καὶ εἰλικρινῆς καὶ συμπεριεφέρετο μετ' οἰκειότητος πρὸς τοὺς ὑπηκόους τῆς, τὸ ὅποσον καθίστα αὐτὴν δημοφιλεῖ. Εἶχε δ' ἀντίληψιν διαυγεστάτην καὶ νοῦν πρακτικόν, ἐνδιεφέρετο ἰδιαιτέρως διὰ τὸν στρατόν, τὸν ὅποσον ἐπεθεώρει πολλὰκις ἔφιππος, καὶ οὐδέποτε ἐσκέφθη περὶ φιλοσοφίας καὶ κοινωνικῶν μεταρρυθμίσεων. Ἦτο δὲ πολὺ ἀφωσιωμένη εἰς τὸ καθῆκον, ἀλλ' ἠγάπα ἐπίσης πολὺ τὴν μουσικὴν καὶ τοὺς χοροὺς. Ἐπ' αὐτῆς ὁ βίος τῆς αὐλῆς καὶ ὁ βίος τῆς Βιέννης ἔλαβον τὴν παροιμιώδη εὐθυμίαν καὶ λαμπρότητα. Ἐκυβέρνησε μόνη μετὰ τινων συμβούλων ἐπιχειρήσασα νὰ δημιουργήσῃ τὴν συγκέντρωσιν τῆς διοικήσεως ὅλης τῆς μοναρχίας πλὴν τῆς Οὐγγαρίας, ἡ ὁποία διετήρησε τὴν αὐτόνομον ἀριστοκρατικὴν διοίκησιν καὶ τὴν δίκαιάν τῆς. Ἡῶξησε τὰς προσόδους, ἐνίσχυσε τὸν στρατόν καὶ διὰ προστατευτικῆς νομοθεσίας προήγαγε τὴν βιομηχανίαν. Ἄλλ' ἦτο αὐστηρὰ καθολικὴ καὶ ἐπεδοκίμαζε τὰ κατὰ τῶν Εὐαγγελικῶν μέτρα, οἱ ὅποιοι μετηνάστευσαν καθ' ὀμάδας. Οὐχ ἦττον διετήρησεν ἀνεξαρτησίαν ἀπέναντι τοῦ πάπα, ἀκολουθοῦσα δὲ τὸ παράδειγμα ἄλλων ἡγεμόνων ἐξεδίωξε τοὺς Ἰησουῖτας ἐκ τοῦ κράτους τῆς.

3. Ἰωσήφ Β' (1780-1790).—Ὁ υἱὸς καὶ διάδοχος τῆς Μαρίας Θηρεσίας ἦτο μορφῆ συμπαθεστάτη, ὁ ἐπὶ τοῦ θρόνου φιλόσοφος καὶ ὁ κατ' ἐξοχὴν φιλόανθρωπος ἡγεμόν. Ὁ βίος του ὑπῆρξε πρότυπον τάξεως καὶ φιλεργίας. Ὁ Ἰωσήφ ἠγάπα μὲν ὡς ἡ μήτηρ του τὸν στρατόν καὶ ἔφερε συνήθως τὴν στρατιωτικὴν στολὴν, ἀλλ' εἶχε περὶ τῆς διοικήσεως διάφορον ἀντίληψιν τῶν συγχρόνων του ἡγεμόνων. Ἐμφορούμενος δὲ ὑπ' ἀκραιφνοῦς φιλανθρωπίας καὶ ἀναγνώσας τοὺς γάλλους συγγραφεῖς ἐπεχείρησε νὰ μεταρρυθμίσῃ τὸ κράτος του κατὰ τὰς ἀρχὰς τῶν φυσιοκρατῶν

καὶ τῶν φιλοσόφων (πρὸβλ. σελ. 157 κ.έ.). Διὰ τοῦτο περιεφρόνει τὰς συνηθείας τοῦ παλαιοῦ καθεστῶτος καί, ὡς ἡ πλειονότης τῶν διανοουμένων τῶν χρόνων τούτων, ἠσθάνετο ἀποστροφὴν πρὸς πᾶν παραδεδομένον καὶ ἱστορικῶς καθιερωμένον. Ἀλλὰ τὸ καθεστῶς ἐν Αὐστρίᾳ ἐστηρίζετο ἐπὶ τῆς παραδόσεως καὶ τῶν ἱστορικῶν δικαιωμάτων τῶν εὐγενῶν, τὰ ὅποια οἱ φιλόσοφοι ὠνόμαζον *προλήψεις* καὶ *προνόμια*. Διὰ τοῦτο ὁ Ἰωσήφ ἐπεχείρησε νὰ διαρρυθμίσῃ τὴν κοινωνίαν κατὰ τὰς ὑπαγορεύσεις τοῦ ὀρθοῦ λόγου, τῆς *raison*, ὡς ἔλεγον οἱ γάλλοι φιλόσοφοι.

Διὰ τοῦτο κατήργησε τὴν δουλοπαροικίαν, ἐπειδὴ ἐπίστευεν, ὅτι οἱ ἀληθεῖς ἰδιοκτητῆται τῆς γῆς εἶναι οἱ γεωργοὶ καὶ ὄχι οἱ φεουδάρχαι, συγχρόνως δ' ἐθέσπισε τὴν ἐλευθερίαν τῆς βιομηχανίας καὶ τὴν ἐλευθερίαν τοῦ τύπου, καταργήσας τὴν λογοκρισίαν. Ἡ Αὐστρία εἶχε μείνει αὐστηρῶς καθολικὴ, τὰ δ' ἄλλα δόγματα κατεδιώκοντο. Ὁ Ἰωσήφ καθιέρωσε τὴν ἀνεξιθρησκείαν, τὴν *tolérance*, ὡς ἔλεγον τότε, ἐπιτρέψας εἰς τοὺς διαμαρτυρομένους καὶ τοὺς ὀρθοδόξους τῆς μοναρχίας νὰ ἐκτελῶσιν ἐλευθέρως τὰ θρησκευτικὰ τῶν καθήκοντα. Θέλων δέ, ὡς ἔλεγε, νὰ καθარიῶν τὴν λαοκρατίαν κατήργησε πολλὰς καταχρήσεις καὶ ἴδρυσεν τὰ λεγόμενα *Γενικὰ Σεμινάρια* πρὸς μόρφωσιν τῶν ἱερέων. Ὡσαύτως διέλυσε πολλὰ μοναχικὰ τάγματα καὶ μετέβαλε τὰ ἰδρύματά των εἰς νοσοκομεῖα, σχολεῖα καὶ ἐργοστάσια. Ἐπεχείρησε δὲ νὰ καταστήσῃ τὴν αὐστριακὴν ἐκκλησίαν ἀνεξάρτητον ἀπὸ τοῦ πάπα ὑποχρεώσας τοὺς ἀρχιεπισκόπους νὰ ὀρκισθῶσι πίστιν εἰς τὸν αὐτοκράτορα. Τέλος ἐπεχείρησε ριζικωτέραν διοικητικὴν μεταρρύθμισιν ἐπιβάλλων ὁμοίομορφον διοικητικὸν σύστημα, ἵνα μεταβάλλῃ τὴν αὐστριακὴν μοναρχίαν εἰς κράτος ἰσχυρῶς συγκεντρωμένον, καὶ πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτου διήρυσεν αὐτὴν εἰς 15 διοικητικὰς περιφερείας χωρὶς νὰ λάβῃ ὑπ' ὄψιν τὴν ἐθνολογικὴν διαίρεσιν.

Ἄλλ' αἱ μεταρρυθμίσεις τοῦ Ἰωσήφ ἐξήγειραν ἰσχυρὰν ἀντίδρασιν. Καὶ οἱ μὲν εὐγενεῖς τῆς Οὐγγαρίας ἐξωργίσθησαν διὰ τὴν κατάργησιν τῆς δουλοπαροικίας, οἱ δὲ Βέλγοι διὰ τοὺς θρησκευτικοὺς νεωτερισμούς, αἱ δὲ περὶ ἀνεξιθρησκείας διατάξεις τοῦ αὐτοκράτορος προσέκρουσαν εἰς τὴν ἀμάθειαν καὶ τὴν μισαλλοδοξίαν τοῦ ὄχλου, ἐνῶ ἡ διοικητικὴ ἀφομοίωσις ἐνέβαλεν εἰς ἀνησυχίαν

τάς ἐθνότητας. Καί ὁ μὲν βελγικὸς κληρὸς ἐκηρύχθη κατὰ τῶν σεμιναρίων, οἱ δὲ σεμιναρισταὶ τῆς Λουβαίν (*Louvain*) ἐστασίασαν. Ὅτε δ' ἐφηρμόσθη ἡ νέα διοικητικὴ διαίρεσις, ἐξερράγη ἐπαναστασίς ἐν Βρυξέλλαις.

Ὁ Ἰωσήφ ἦτο τότε ἀπασχολημένος εἰς τὸν κατὰ τῶν Τούρκων πόλεμον (πρὸλ. Κεφ. Γ'), ἐφοβεῖτο δ' ἐπίθεσιν τοῦ βασιλέως τῆς Πρωσίας. Διὰ τοῦτο ἠναγκάσθη νὰ ὑποχωρήσῃ καὶ ἀνεκάλεσε μέρος τῶν μεταρρυθμιστικῶν διατάξεων. Ἄλλ' οἱ ἐπαναστατήσαντες Βέλγοι ἐκήρυξαν αὐτὸν ἔκπτωτον καὶ ἐσχημάτισαν ἀνεξάρτητον κράτος.

Ὁ Ἰωσήφ εἶχε προηγηθῆ ἐν πολλοῖς τῶν μεταρρυθμιστικῶν θεσμῶν τῆς γαλλικῆς ἐπαναστάσεως, ἡ ὁποία ἔμελλε νὰ ἐκραγῇ μετ' ὀλίγον. Ἄλλὰ τὸ μεταρρυθμιστικὸν του ἔργον ἀπέτυχε, διότι ἡ Αὐστρία δὲν ἦτο τὸ κατάλληλον ἔδαφος, καὶ ἀπέθανε πλήρης πικρίας παρὰ τὸν Δούναβιν πολεμῶν τοὺς Τούρκους. Εἶχε δὲ συντάξει ὁ ἴδιος δι' ἑαυτὸν τὸ ἐξῆς ἐπιτάφιον ἐπίγραμμα «Ἐνταῦθα κεῖται ὁ Ἰωσήφ ἀτυχήσας εἰς πάσας τὰς ἐπιχειρήσεις του».

Ὁ διάδοχος αὐτοῦ Λεοπόλδος Β' ἀνεκάλεσε πάσας σχεδὸν τὰς διατάξεις του, ἵνα ἀποκαταστήσῃ τὴν εἰρήνην τοῦ κράτους. Ἄλλ' αἱ μεταρρυθμίσεις τῆς Μ. Θηρεσίας καὶ τοῦ Ἰωσήφ δὲν ἔμειναν ἐντελῶς ἄνευ ἀποτελέσματος, διότι κατέστησαν τὴν Αὐστρίαν κράτος στρατιωτικὸν καὶ οἰκονομικῶς ἀκμαῖον.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Η΄.

ΟΙ ΕΥΡΩΠΑΙΟΙ ΕΝ ΤΑΙΣ ΑΠΟΙΚΙΑΙΣ

Α°. ΑΠΟΙΚΙΑΚΗ ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΤΩΝ ΕΥΡΩΠΑΪΚΩΝ

ΚΡΑΤΩΝ ΚΑΤΑ ΤΟΝ ΙΗ΄ ΑΙΩΝΑ

Ι. Ἀποικιακὸς ἀνταγωνισμὸς. — Οἱ Ἴσπανοὶ καὶ οἱ Πορτογάλοι, οἱ ὁποῖοι προηγήθησαν ἐν τῇ ἀνακαλύψει καὶ ἐκμεταλλεύσει τῶν νέων χωρῶν, δὲν ἐφάνησαν ἀντάξειοι τῆς μεγάλης τύχης, διότι ἦσαν λαοὶ μετρίως εὐφυῆς, ὀλίγον δημιουργικοὶ καὶ ἐλάχιστα προοδευτικοί. Κατέλαβον τὰς νέας χώρας ἐπ’ ὀνόματι τοῦ βασιλέως των καὶ ἐξεμεταλλεύθησαν αὐτὰς κακῶς ἐπιδιώκοντες νὰ πλουτήσωσιν ἀκόπως διὰ τῶν πολυτίμων μετάλλων ἢ τῆς ἀπανθρώπου ἐκμεταλλεύσεως τῶν κατοίκων. Ὅσοι δ’ ἐξ αὐτῶν ἐγκατεστάθησαν εἰς τὰς νέας χώρας ὑπέστησαν τὴν ἐπίδρασιν τοῦ κλίματος ἢ συνανεμίγησαν μετὰ τῶν ἰθαγενῶν καὶ ἐξείλιχθησαν εἰς λαοὺς νωθροῦς.

Οἱ Ὀλλανδοὶ ἔδειξαν πολὺ μεγαλυτέραν δεξιότητα ἐν τῇ ἀποικιακῇ πολιτικῇ, ἀνέπτυξαν σημαντικωτάτην ναυτιλίαν καὶ κατὰ τὸν ΙΖ΄ αἰῶνα διενήργουν τὴν θαλασσίαν μετακόμισιν ὅλης τῆς ὑψηλίου. Ἀποτέλεσμα δὲ τοῦ πλούτου, τὸν ὅποιον ἀπέκτησαν, ἦτο ἡ πρόοδος τῆς χώρας των καὶ ἡ ἀνάπτυξις τοῦ ἰδιωτικοῦ βίου καὶ ἡ ἀκμὴ τῆς τέχνης, ἰδίως τῆς ζωγραφικῆς. Ἀλλὰ καὶ οἱ Ὀλλανδοὶ ἐθεώρουν τὰς ἀποικίας μόνον ὡς μέσον πλουτισμοῦ, ἐφάνησαν δὲ συμπερονοτολόγοι καὶ μικρόψυχοι πρὸς τοὺς ἰθαγενεῖς ἰδρύσαντες μόνον ἀποικιακοὺς σταθμοὺς καὶ ὄχι ἀληθεῖς ἀποικίας.

Τὸ μέγα ἀποικιακὸν ἔθνος τῶν νεωτέρων χρόνων εἶναι οἱ Ἀγγλοσάξονες. Ἐμφανισθέντες τελευταῖοι ταχέως ὑπερέβησαν πάντας τοὺς ἀνταγωνιστὰς ἰδρύσαντες τὸ μέγιστον ἀποικιακὸν κράτος τοῦ κόσμου, οἱ δ’ ἄγγλοι ἀποικοὶ ἐδημιούργησαν ἐκεῖθεν τοῦ Ὠκεανοῦ ἀληθῆ, νέον κόσμον, δευτέραν Εὐρώπην, ὑπερέχουσαν τῆς παλαιᾶς κατὰ τὸ σφρίγγος καὶ τὴν δημιουργικὴν ὁρμὴν.

Κατὰ τὸν ΙΗ΄ αἰῶνα τὸ κράτος τῆς θαλάσσης διεξεδίκησε πρὸς τοὺς Ἀγγλοὺς ὁ βασιλεὺς τῆς Γαλλίας. Ὑπῆρξαν δὲ χρόνοι, κατὰ τοὺς ὁποίους ἡ γαλλικὴ ναυτιλία ἀνεπτύχθη ἐπικινδύνως, οἱ Γάλλοι ἀπέκτησαν σημαντικὰς ἀποικίας ἐν Ἀμερικῇ καὶ Ἰνδίας καὶ

ὁ ἀνταγωνισμὸς τῶν δύο κρατῶν ἐφθασεν εἰς μεγάλην ὀξύτητα. Πᾶσα διένεξις ἐν ταῖς ἀποικίαις εἶχε τὸν ἀντίκτυπὸν τῆς ἐν Εὐρώπῃ καὶ πᾶσα εὐρωπαϊκὴ ῥῆξις συνεπῆγε πόλεμον ἐν ταῖς ἀποικίαις. Ἀλλὰ τέλος ὑπερίσχυσε ἡ ἀνωτέρα ἰδιοφυΐα τῶν Ἑγγλων καὶ ἡ Γαλλία ἀπώλεσε τὸ ναυτικὸν καὶ σχεδὸν πάσας τὰς ἀποικίας τῆς, μολὶς δὲ βραδύτερον κατὰ τὸν 10^{ον} αἰῶνα ἴδρυσεν νέον ἀποικιακὸν κράτος, τὸ δεύτερον μετὰ τὸ ἀγγλικόν.

2. Οἱ Ἑγγλοι καὶ οἱ Γάλλοι ἐν τῇ βορείῳ Ἀμερικῇ¹. — Μετὰ τὰς ἀνακαλύψεις τῶν Πορτογάλων καὶ τῶν Ἰσπανῶν οἱ βασιλεῖς τῆς Γαλλίας καὶ τῆς Ἑγγλίας ἐπεχείρησαν νὰ καταλάβωσι τὴν βόρειον Ἀμερικὴν. Καὶ οἱ μὲν Γάλλοι ἐγκατεστάθησαν κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ 17^{ου} αἰῶνος ἐπὶ τῆς χερσονήσου τῆς Ἀκαδίας καὶ ἐν τῷ κόλπῳ τοῦ Ἁγίου Λαυρεντίου (*Saint Laurent*), οἱ δ' Ἑγγλοι κατέλαβον τὴν Βιργινίαν. Βραδύτερον δὲ οἱ Ἑγγλοι πουριτανοὶ φεύγοντες τὰς πιέσεις τοῦ Ἰακώβου Α' κατέλαβον τὴν μεταξὺ αὐτῆς καὶ τῶν γαλλικῶν ἀποικιῶν χώραν, τὴν ὁποίαν ὠνόμασαν Νέαν Ἑγγλίαν. Ἐνταῦθα ἀπὸ τοῦ 1608 μέχρι τοῦ 1732 ἰδρύθησαν αἱ 13 ἀγγλικαὶ ἀποικίαι τῆς ἀνατολικῆς παραλίας τῆς Βορείου Ἀμερικῆς, αἱ ὁποῖαι ἀπετέλεσαν τὸν πυρῆνα τῶν Ἡνωμένων Πολιτειῶν (Βιργινία, Νέα Ὑόρκη, Φιλαδέλφεια κλπ.).

Ἐν τῷ μεταξὺ οἱ Γάλλοι ἐξερεύνησαν καὶ κατέλαβον τὸν *Kanadān*, τὸν ὁποῖον ἐξεμεταλλεύθησαν κατ' ἀρχὰς αἱ Ἑταιρεῖαι, καὶ βραδύτερον ὁ Κολμπέρ ἐκυβέρνησε τὴν χώραν ὡς ἐπαρχίαν γαλλικὴν δι' ἐνὸς στρατιωτικοῦ καὶ ἐνὸς πολιτικοῦ διοικητοῦ. Ἀπὸ δὲ τοῦ 1673 οἱ Γάλλοι ἤρχισαν νὰ κατέρχωνται πρὸς τὴν κοιλάδα τοῦ *Μισισσιπῆ* καὶ τὴν ἀχανῆ πεδιάδα, τὴν ὁποίαν ἀνεκάλυψαν, ὠνόμασαν *Λουϊσιάναν*, πρὸς τιμὴν τοῦ Λουδοβίκου 14^{ου}.

Οὕτω λοιπὸν Ἑγγλοι καὶ Γάλλοι ἦσαν ἀντιμέτωποι ἐν Ἀμερικῇ, ἀπὸ δὲ τῶν πρώτων ἡμερῶν ἤρχισαν αἱ συνοριακαὶ ἔριδες. Ἀλλὰ τὸ ἀποικιακὸν σύστημα τῶν δύο λαῶν διέφερε ῥιζικῶς. Ἡ γαλλικὴ ἀποικίσις ἦτο ἐπιχειρήσις τῶν εὐγενῶν, οἱ ὁποῖοι ἐλάμβανον παρὰ τοῦ βασιλέως τὸ δικαίωμα τῆς ἐκμεταλλεύσεως τῆς ἀνακαλυπτομένης χώρας, ἠκολούθουν δὲ τοὺς ἐπιχειρηματίας καὶ

1. Πρβλ. Χάρτην ἀποικιῶν Κεφ. 1Ε'.

τοὺς ἀποίκους οἱ Ἰεραπόστολοι καὶ ὁ κληρὸς ἀπέκτα μεγάλην ἰσχὺν ἐν ταῖς ἀποικίαις. Οὕτω τὸ μέγιστον μέρος τῆς γῆς ἐν Καναδᾷ ἦτο ἰδιοκτησία τοῦ κληρῦ. Ὀλίγοι δὲ μόνον γεωργοὶ ἐστέλλοντο εἰς τὰς ἀποικίας καὶ γενικῶς ἐν Γαλλίᾳ ἡ ἀποικιακὴ πολιτικὴ δὲν εἶχε πολλοὺς θιασώτας, διότι οἱ Γάλλοι ἐνόμιζον, ὅτι ἦτο φρονιμώτερον νὰ χρησιμοποιοῦσι τὰς στρατιωτικὰς καὶ οἰκονομικὰς δυνάμεις τῆς χώρας πρὸς ἐπέκτασιν ἐν Εὐρώπῃ. Ὁ Βασιλεὺς π. χ. δὲν ἠδύνατο νὰ ἐννοήσῃ διατί οἱ Γάλλοι καὶ οἱ Ἄγγλοι ἀλληλοσφάζονται δι' ὀλίγα πλέθρα χιόνος, ἐννοῶν τὴν κοιλάδα τοῦ Ὀχιο, οἱ δὲ πλείστοι τῶν πολιτικῶν ἐφρόνουν, ὅτι «μία τετραγωνικὴ λεύγα ἐν ταῖς Κάτω Χώραις ἀξίζει περισσότερον ἀπὸ μίαν ἀποικίαν».

Τοῦναντίον τὰς ἀγγλικὰς ἀποικίας εἶχε δημιουργήσῃ ἡ ἀτομικὴ προωιοβουλία, διότι οἱ Ἄγγλοι οἱ ἐκπεμπόμενοι εἰς τὰς ἀποικίας ἦσαν ἄνθρωποι ἐλεύθεροι μεταβαίνοντες εἰς τὴν νέαν χώραν, ἵνα ἰδρῦσωσι νέαν πατρίδα. Ἡ ἀποικία δὲν ἐξηρτάτο ἐκ τῆς μητροπόλεως. Εἶχεν ἰδίαν κυβέρνησιν, ἰδίους νόμους, ὡς συνέβαινε τοῦτο ἐν ταῖς ἀρχαίαις ἑλληνικαῖς ἀποικίαις, αἱ ὁποῖαι ἐκτὸς τῆς μικρᾶς ἑλληνικῆς γῆς ἐδημιούργησαν ὁλόκληρον ἑλληνικὸν κόσμον. Οἱ Ἄγγλοι ἄποικοι ἦσαν ἀνεπτυγμένοι, οἱ πλείστοι ἐγνώριζον ἀνάγνωσιν καὶ γραφὴν, ἐξέδιδον ἐφημερίδας καὶ ἐτύπωνον βιβλία, ἦσαν δὲ ζηλωταὶ τῆς ἐλευθερίας, διότι εἶχον ἔλθει εἰς τὴν νέαν πατρίδα ζητοῦντες μεγαλυτέραν ἐλευθερίαν.

Οἱ Ἄγγλοι ἄποικοι ἦσαν εὐθύς ἐξ ἀρχῆς πολυπληθέστεροι τῶν Γάλλων καὶ ἰσχυρότεροι, ὁ δ' ἀνταγωνισμὸς μεταξὺ αὐτῶν ἔδωκεν ἀφορμὴν εἰς μακροὺς καὶ τραχεῖς πολέμους. Τέλος κατὰ τὴν διάρκειαν τοῦ Ἑπταετοῦς πολέμου οἱ Ἄγγλοι κατέλαβον τὰς γαλλικὰς ἀποικίας, μετὰ δὲ τοὺς Ναπολεοντεῖους πολέμους διὰ τῆς *Εἰσόδου τῶν Πιρισιῶν* (1815) ἡ Γαλλία ὑπεχρεώθη νὰ παραχωρήσῃ εἰς τὴν Ἀγγλίαν τὰς ἀποικίας τῆς Β. Ἀμερικῆς, αἱ ὁποῖαι ἔκτοτε εἰσῆλθον εἰς τὴν ὁδὸν τῆς μεγάλης ἀκμῆς.

3. Οἱ Ἄγγλοι καὶ οἱ Γάλλοι ἐν Ἰνδίας. — Αἱ Ἰνδία εἶναι πλατεῖα χερσόνησος ἔχουσα ἔκτασιν ἐξάκις μεγαλυτέραν τῆς Γαλλίας, εἶχε δὲ κατὰ τὸν 17^{ον} αἰῶνα ὑπὲρ τὰ 200 ἑκατομμύρια κατοίκων. Οἱ κάτοικοι ἀνήκοντες εἰς τὴν οἰκογένειαν τῶν λαῶν τῆς Εὐρώπης (Ἰνδογερμανικὴ φυλὴ) ἀνέπτυξαν ἰδίας σωματικὰς καὶ

πνευματικῆς ιδιότητος ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν τοῦ κλίματος καὶ ἄλλων συνθηκῶν. Ἀνεπτύχθησαν μὲν πρωϊμώτατα, ἀλλ' ὡς συμβαίνει παρὰ τοῖς ἀνατολικοῖς λαοῖς ἡ πρόοδος αὐτῶν δὲν ὑπερέδῃ ὠρισμένα ὄρια. Ἀπὸ τῶν ἀρχαιοτάτων χρόνων διηρέθησαν εἰς κοινωνικὰς τάξεις, ὃ δὲ βίος αὐτῶν μέχρι σήμερον ἔχει θρησκευτικὸν χρωματισμόν. Ἡ ἀνωτέρα κοινωνικὴ τάξις τῶν Βραχμῶν κανονίζει τὰ τῆς θρησκείας ὡς καὶ πᾶσαν ἐκδήλωσιν τοῦ κοινωνικοῦ βίου. Εἰς χρόνους μεταγενεστέρους εἰσῆλθεν ὁ ἰσλαμισμὸς εἰς τὰς Ἰνδίας καὶ τὸν ΙΗ' αἰῶνα τὸ ἐν πέμπτον τῶν κατοίκων ἦσαν μωαμεθανοί, οἱ δὲ ὀπαδοὶ τῶν δύο θρησκευμάτων ἀποστρέφονται ἀλλήλους. Μωαμεθανοὶ ἡγεμόνες ἐλθόντες ἐκ τῆς βορειοτέρας Ἀσίας κατέλαβον τὰς εὐφόρους πεδιάδας τῶν Ἰνδιῶν καὶ κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ ΙΖ' αἰῶνος ἡ Μωαμεθανικὴ δυναστεία τοῦ Μεγάλου Μογόλου ὑπέταξε σχεδὸν ὅλην τὴν χώραν. Ἡ πρωτεύουσα τοῦ Μεγάλου Μογόλου Δελχί (*Delhi*), ὡς καὶ ἄλλαι πόλεις τοῦ κράτους του, περιεστοιχίζοντο ὑπὸ φοβερῶν φρουρίων, ἐκ τῶν ὁποίων ὑφούντο ὑπερμεγέθεις ἀκροπόλεις περικλείουσαι μαρμαρόκτιστα ἀνάκτορα κεκοσμημένα διὰ πολυτίμων λίθων. Ἐμυθεύοντο δὲ πολλὰ περὶ τοῦ πλοῦτου τοῦ Μεγάλου Μογόλου.

Οἱ Πορτογάλοι πρῶτοι ἐφθασαν εἰς τὰς Ἰνδίας (1498), ἐγκατασταθέντες δ' ἐπὶ τῆς παραλίας ἐπολέμησαν καθ' ὄλον τὸν ΙΓ' αἰῶνα πρὸς τοὺς Ἰθαγενεῖς ἡγεμόνας καὶ κατεστράφησαν. Ἀλλὰ τὸ ἐμπόριον τῶν Ἰνδιῶν προσεῖλκε διαρκῶς τοὺς Εὐρωπαίους.

Οἱ Ὀλλανδοὶ διαδεχθέντες τοὺς Πορτογάλους εἰς τὸ ἐμπόριον τῶν Ἰνδιῶν προσεπλήθησαν νὰ συνεννοηθῶσι μετὰ τῶν ἐγχωρίων ἡγεμόνων, ἀνεγνώριζον τὴν ἐπικυριαρχίαν αὐτῶν καὶ ἐπετύγχανον τὴν παραχώρησιν χώρου ἐπὶ τῆς ἀκτῆς, ἔνθα ἴδρυσον τὸ λογιστήριόν των. Οἱ Ὀλλανδοὶ ἔμποροι ἴδρυσαν μεγάλην Ἐταιρείαν ἢ ὁποία ἔλαβε τὸ μονοπώλιον τοῦ ἐμπορίου τῶν Ἰνδιῶν καὶ εἶχεν ἀρχὴν νὰ διάγῃ ἐν εἰρήνῃ πρὸς τοὺς ἐγχωρίους.

Οἱ Ἀγγλοὶ καὶ οἱ Γάλλοι ἠκολούθησαν τὸ παράδειγμα τῶν Ὀλλανδῶν ἰδρύσαντες Ἐταιρείας πρὸς διεξαγωγὴν τοῦ ἐμπορίου τῶν Ἰνδιῶν. Καὶ ἡ μὲν γαλλικὴ ἔταιρεία ἰδρυθεῖσα τὸ 1604 κατέλαβε νήσους τοῦ Ἰνδικοῦ Ὀκεανοῦ, ἰδίως τὴν Μαδαγασκάρην, καὶ ἐπὶ Κολμπέρ ἤρχισεν ἀρκετὰ ζωηρὸν ἐμπόριον μετὰ τῶν Ἰν-

διῶν. Οἱ Γάλλοι ἔδρυσαν πολλοὺς συνοικισμοὺς ἐπὶ τῆς ἀνατολικῆς παραλίας, τῶν ὁποίων κέντρον ἔγινε τὸ Ποντισερὺ (*Pondichéry*).

Ἡ ἀγγλικὴ ἐταιρεία ἰδρυθεῖσα τὸ 1599 ἦτο ἀντίζηλος τῆς γαλλικῆς, εἶχε δὲ σχεδὸν τὸν αὐτὸν ὀργανισμόν καὶ κυρία βάσις αὐτῆς ἦτο τὸ Μαδράς (*Madras*), κείμενον βορείως τοῦ Ποντισερὺ.

Κατὰ τοὺς μεγάλους ἐν Εὐρώπῃ καὶ Ἀμερικῇ πολέμους διεξήγετο συγχρόνως ζωηρὸς ἀγὼν μεταξὺ τῶν Γάλλων καὶ Ἀγγλων ἐν Ἰνδίασι. Κατὰ τὸν Ἑπταετῆ πόλεμον οἱ Ἀγγλοι ἐκυρίευσαν τοὺς γαλλικοὺς σταθμοὺς τῶν Ἰνδιῶν καταλαβόντες καὶ τὸ Ποντισερὺ. Καὶ ἐπέστρεψαν μὲν αὐτὸ διὰ τῆς εἰρήνης τοῦ 1763 ὡς καὶ τέσσαρα ἄλλα χωρία, ἀλλ' ἡ Γαλλία εἶχε χάσει τὸ ἀποικιακὸν κράτος τῶν Ἰνδιῶν ὑποχρεωθεῖσα νὰ μὴ διατηρῇ στρατὸν ἐν Ποντισερὺ.

4. Κατάκτησις τῶν Ἰνδιῶν καὶ τῆς Αὐστραλίας ὑπὸ τῶν Ἀγγλων. — Οἱ Ἀγγλοι ἀφοῦ ἀπεμάκρυναν τοὺς Γάλλους ἐκ τῶν Ἰνδιῶν, ἐτράπησαν εἰς κατάκτησιν αὐτῶν. Ἰδρυτὴν τοῦ ἀποικιακοῦ τῶν κράτους ἐν Ἰνδίασι θεωροῦσιν οἱ Ἀγγλοι τὸν λόρδον **Κλάιβ** (*Clive*), ὁ ὁποῖος ἀποσταλεὶς εἰς Ἰνδίας ὡς διευθυντῆς τῆς ἐταιρείας διωργάνωσε στρατὸν καὶ προπαρασκεύασε τὴν κατάκτησιν. Λαβὼν δ' ἀφορμὴν ἐκ τοῦ φόνου ὀλίγων Ἀγγλων κατέλαβε τὴν Βεγγάλην (1757—1767), ἣ δ' ἀγγλικὴ κυβέρνησις προβλέπουσα τὸ μέλλον τοῦ Ἰνδικοῦ κράτους ἐκράτησε τὰς κατακτηθείσας χώρας δι' ἑαυτὴν διορίσασα τὸν Κλάιβ διοικητὴν αὐτῶν. Ἀλλ' οἱ Γάλλοι δὲν ἔπαυσαν νὰ ἐξεγείρωσι τοὺς Ἰθαγενεῖς κατὰ τῶν Ἀγγλων ὀπλιζόντες αὐτοὺς δι' εὐρωπαϊκῶν ὅπλων καὶ ἐκχυμνάζοντες τὸν στρατὸν τῶν κατὰ τὸν εὐρωπαϊκὸν τρόπον. Ἀκόμη δ' ἐπὶ Ναπολέοντος Α' ὑπῆρχον ἐντόπιοι ἡγεμόνες συνεννοούμενοι μετὰ τῶν Γάλλων καὶ ἐτοιμάζοντες στάσεις κατὰ τῶν Ἀγγλων. Ἀλλὰ τέλος κατίσχυσαν οἱ Ἀγγλοι καὶ δι' ἰσχυρᾶς προσπάθειας συνέτριψαν πᾶσαν ἀντίστασιν ἐξαναγκάσαντες εἰς ὑποτέλειαν καὶ τὸν Μεγάλον Μογόλον.

Οἱ Ὀλλανδοὶ εἶχον ἀνακαλύψει περὶ τὸ 1600 τὴν ἀνατολικὴν παραλίαν τῆς Αὐστραλίας. Ἀλλὰ τὴν νέαν ἡπειρον ἐξηρεύνησεν ὁ Ἀγγλος θαλασσοπόρος **Κούκ** (*Cook*), ὁ ὁποῖος κατέλαβεν αὐτὴν τὸ 1770 ἐπ' ὀνόματι τοῦ βασιλέως τῆς Ἀγγλίας. Οἱ δ' Ἀγγλοι ἔδρυσαν ἀποικίαν καταδίκων ἐν τῇ θέσει τῆς σημερινῆς Σίδνεϋ (*Sidney*), τῆς πρωτεύουσας τῆς Αὐστραλίας.

Β'. ΑΝΕΞΑΡΤΗΣΙΑ ΤΩΝ ΗΝΩΜΕΝΩΝ ΠΟΛΙΤΕΙΩΝ.

1. Αἱ ἀγγλικαὶ ἀποικίαι τῆς Β. Ἀμερικῆς κατὰ τὸν ΙΗ' αἰῶνα. — Αἱ δεκατρεῖς ἀγγλικαὶ ἀποικίαι τῆς ἀνατολικῆς ἀκτῆς τῆς βορείου Ἀμερικῆς εἶχον αὐτοδιοίκησιν ὑπὸ τὴν ἀγγλικὴν ἐπικυριαρχίαν. Ἦσαν δὲ κυρίως γεωργικαὶ ἀποικίαι καὶ ἡ χώρα των ἀπέβη σὺν τῷ χρόνῳ ὁ κατ' ἐξοχὴν τόπος τῆς εὐρωπαϊκῆς μεταναστεύσεως. Ὁ πληθυσμὸς αὐτῶν τὸν ΙΗ' αἰῶνα ἀνήρχετο εἰς δύο ἑκατομμύρια. Καὶ αἱ μὲν βόρειοι ἐκαλλιέργουν ἰδίως δημητριακά, αἱ δὲ νότιοι καπνὸν καὶ βάμβακα. Εἰς αὐτὰς μόνον ἐχρησιμοποιοῦν μαύρους, τῶν ὁποίων τὴν εἰσαγωγὴν εἶχον λάβει μονοπωλιακῶς οἱ Ἄγγλοι ἀπὸ τῶν ἀρχῶν τοῦ ΙΗ' αἰῶνος. Εἰς τὴν χώραν ταύτην, ἡ ὁποία ἔχει κλίμα ἀνάλογον πρὸς τὸ κλίμα τῆς Εὐρώπης, οἱ εὐρωπαῖοι δὲν εἶχον ἔλθει, ἵνα ἐκμεταλλευθῶσιν αὐτὴν ἢ τοὺς ἰθαγενεῖς, ἀλλ' ἵνα ἐγκατασταθῶσι καὶ δημιουργήσωσι νέαν πατρίδα, καὶ πολλοὶ ἐξ αὐτῶν, ἵνα ζητήσωσιν ἐλευθερίαν μεγαλύτεραν τῆς παλαιᾶς των πατρίδος. Αἱ δὲ θαλασσοπορίαι καὶ ὁ διηνεκὴς πόλεμος πρὸς τοὺς ἰθαγενεῖς καὶ τοὺς γάλλους ἀποίκους ἀνέπτυξε τὴν δραστηριότητα καὶ ἀποφασιστικότητά των.

Αἱ ἀποικίαι ἐξηρτῶντο μόνον οἰκονομικῶς ἐκ τῆς μητροπόλεως καὶ συμφώνως πρὸς τὴν *μερκαντιλικὴν πολιτικὴν* τὸ ἀγγλικὸν κοινοβούλιον ἐκανόνιζε τὸ ἐμπόριον καὶ τὴν βιομηχανίαν τῶν ἀποικιωῶν. Αἱ ἀποικίαι δηλονότι ὑπεχρεοῦντο νὰ ἐξάγωσι τὰς πρώτας ὕλας εἰς τὴν Ἀγγλίαν καὶ ἐξ αὐτῆς νὰ προμηθεύωνται τὰ βιομηχανικὰ προϊόντα, τῶν ὁποίων ἀπηγορεύετο ἡ κατασκευὴ ἐν ταῖς ἀποικίαις. Οἱ δ' ἄγγλοι μεγάλοι βιομηχάνοι καὶ ἐφοπλισταί, ἐφόσον μάλιστα ἐκυβέρνων οἱ οὐδέ, προσεπάθησαν νὰ προσπορισθῶσιν ὅσον ἦτο δυνατὸν περισσότερα κέρδη ἐκ τῶν ἀποικιωῶν.

2. Ἡ Ἐπανάστασις. — Ἡ ἀγγλικὴ κυβέρνησις διὰ σειρᾶς ἀπαγορευτικῶν τοῦ ἐμπορίου μέτρων εἶχεν ἐξερεθίσαι τοὺς ἀποίκους. Μετὰ δὲ τὸν ἑπταετῆ πόλεμον εὐρεθεῖσα πρὸ μεγάλης οἰκονομικῆς δυσχερείας ἐπεχείρησε νὰ φορολογήσῃ αὐτοὺς ὑπὸ διαφόρους τύπους. Ἀλλὰ κατὰ τὴν ἀγγλοσαξονικὴν ἀντίληψιν ἡ κυβέρνησις τοῦ Λονδίνου δὲν εἶχε τὸ δικαίωμα νὰ ἐπιβάλλῃ φόρους εἰς τὰς ἀποικίας, διότι αὗται δὲν ἀντεπροσωπεύοντο ἐν τῷ ἀγγλι-

κῶ κοινοβουλίῳ, τὸ ὁποῖον ἐφήφιζε τοὺς φόρους. Οὐχ ἤττον ἢ ἀγγλικὴ κυβέρνησις ἐπέμενε νὰ εἰσπράττη χρήματα παρὰ τῶν ἀποίκων ἀντὶ τῆς προστασίας, ὡς ἔλεγε, τὴν ὁποίαν παρείχεν εἰς αὐτοὺς. Οὕτω δ' εἶχεν ἐπιθάλει τὸν λεγόμενον φόρον τοῦ χαρτοσήμου. Ἄλλὰ τοῦτο προεκάλεσε μεγάλην δυσαρέσκειαν, ἣ δὲ κυβέρνησις τῆς Βιργινίας διεκήρυσεν : «Οἱ πρῶτοι ἄποικοι ἐκόμισαν μεθ' ἑαυτῶν καὶ μετέδωκαν εἰς τοὺς ἀπογόνους των πάντα τὰ προνόμια καὶ πάσας τὰς ἐλευθερίας τῶν ἀγγλων ὑπηκόων. Ἡ γενικὴ συνέλευσις τῆς ἀποικίας ταύτης ἔχει τὸ ἀποκλειστικὸν δικαίωμα νὰ εἰσπράττη φόρους παρὰ τῶν κατοίκων καὶ πᾶσα ἀπόπειρα, ὅπως ἄλλος τις σφετερισθῇ τὴν ἐξουσίαν ταύτην, εἶναι παράνομος, ἀντισυνταγματικὴ καὶ ἄδικος καὶ τείνει νὰ καταστρέψῃ τὴν βρετανικὴν ὡς καὶ τὴν ἀμερικανικὴν ἐλευθερίαν».

Ἡ ἀγγλικὴ κυβέρνησις ἀπέσυρε τὸν φόρον τοῦ χαρτοσήμου, ἀλλ' ἀντ' αὐτοῦ ἐπέβαλε τὸν τελωνειακὸν φόρον ἐπὶ ὠρισμένων εἰδῶν εἰσαγομένων εἰς τὴν Ἀμερικὴν. Ἡ φορολογία αὕτη προεκάλεσεν ἐξέγερσιν, ἰδίως δ' ἐν Βοστώνῃ ἐπῆλθε σύγκρουσις λαοῦ καὶ στρατοῦ. Τότε ἡ κυβέρνησις ἐπέμενε μόνον εἰς τὴν φορολογίαν τοῦ τεῖου, ἀλλ' οἱ ἀμερικανοὶ δὲν ἐπέτρεψαν τὴν ἐκφόρτωσιν τῶν πλοίων, τὰ ὁποῖα ἐκόμιζον τεῖον, ἐν Βοστώνῃ δὲ ὁμάς κατοίκων μετημφισμένων εἰς Ἰνδιάνους εἰσῆλθεν εἰς τρία πλοῖα, τὰ ὁποῖα ἔμενον ἐν τῷ λιμένι, καὶ ἔρριψαν τὰ κιβώτια τοῦ τεῖου εἰς τὴν θάλασσαν. Τοῦτο ἐξήγγειρε τὴν κοινὴν γνώμην ἐν Ἀγγλίᾳ κατὰ τῶν κατοίκων τῆς Βοστώνης καὶ διετάχθη ὁ ἀποκλεισμός τοῦ λιμένος τῆς.

Αἱ ἀποικίαι ἔστειλαν τότε ἀντιπροσώπους, ἵνα συσκεφθῶσι περὶ τῆς καταστάσεως, οἱ ὁποῖοι συνελθόντες ἐν Φιλαδελφείᾳ εἰς συνέλευσιν ἐδημοσίευσαν τὴν **Διεκήρυξιν τῶν δικαιομάτων**, διὰ τῆς ὁποίας διεμαρτύροντο κατὰ τῆς φορολογίας, καὶ ἀπεφάσισαν τὸν ἀποκλεισμόν τῶν ἀγγλικῶν ἐμπορευμάτων. Ἡ ἀγγλικὴ κυβέρνησις κετέφυγεν εἰς τὴν βίαν ἀποστείλασα στρατιωτικὴν δύναμιν κατὰ τῆς Βοστώνης, ἀλλ' ἡ πολιτοφυλακὴ τῆς πολιτείας **Μασαχουσέτης** ἔλαβε τὰ ὅπλα καὶ ὁ ἀγγλικὸς στρατὸς ἐπολιορκήθη ἐν Βοστώνῃ. Ἡ δὲ συνέλευσις τῆς Φιλαδελφείας ἐδήλωσεν, ὅτι ἡ ἄμυνα τῆς Μασαχουσέτης εἶναι ὑπόθεσις κοινὴ τῶν ἀποικίων καὶ ἀπεφάσισε νὰ σχηματίσῃ στρατὸν ἐκ πάντων τῶν Ἀμερικανῶν διορίσασα ἀρχιστράτηγον τὸν ἐκ Βιργινίας γαιοκτήμονα Γε-

ὄργιον **Ὀυάσιγκτον** (*Washington, 1732-1799*), ὁ ὁποῖος εἶχεν ἀποκτήσει φήμην ἐν τῷ κατὰ τῶν Γαλλῶν πολέμῳ καὶ ἐπεβάλλετο διὰ τῆς εὐθύτητος τοῦ χαρακτήρος καὶ τῶν ἐρασιμῶν τρόπων.

Ἄλλ' οἱ Ἀμερικανοὶ δὲν ἐπεθύμουν κατὰ βᾶθος νὰ χωρισθῶσιν ἀπὸ τῆς Ἀγγλίας, ὡς ἐδήλωσε τοῦτο ἡ συνέλευσις ἐπανειλημμένως. Ἐπῆρχε δὲ ἰσχυρὰ μερίς μεγαλοκτηματιῶν, ἐμπόρων, ὁπαδῶν τῆς ἀγγλικῆς ἐκκλησίας, ἰδίως ἐν ταῖς κεντρικαῖς ἐπαρχίαις, οἱ ὁποῖοι ἦσαν κατὰ πάσης ἀντιστάσεως κατὰ τῆς ἀγγλικῆς κυβερνήσεως. Ἡ μερίς αὕτη ὠνομάσθη, ὡς οἱ συντηρητικοὶ τῆς Ἀγγλίας, *Γορὺς* καὶ βραδύτερον νομιμόφρονες. Οἱ δὲ ἄνθρωποι τοῦ λαοῦ, οἱ τεχνῖται, οἱ ναυτικοὶ καὶ οἱ γεωργοί, οἱ ἀποτελοῦντες τὴν πλειονοψηφίαν τῶν ἀποικιῶν τοῦ βορρᾶ, καὶ ἡ νεωτέρα γενεὰ τῶν πλουσίων καλλιεργητῶν τοῦ νότου, οἱ ὁποῖοι εἶχον ἀναγνώσει τοὺς γάλλους φιλοσόφους, ἦσαν κατὰ τῆς ἀγγλικῆς κυβερνήσεως. Οὗτοι ὠνομάσθησαν *Ουῆξ*, βραδύτερον δὲ *ἰέκνα* τῆς ἐλευθερίας καὶ ἤθελον κυβέρνησιν στηριζομένην ἐπὶ τοῦ φυσικοῦ δικαίου. Ἐπῆρχον καὶ πολλοὶ ἐκ τῶν Ουῆξ ἐν Ἀγγλίᾳ συμπροσθύντες τὸ κίνημα τῶν ἀποικιῶν.

Ἐπὶ τὰς περιστάσεις ταύτας οἱ κάτοικοι ἐκάστης ἀποικίας ἐξέλεξαν ἐπαναστατικὴν κυβέρνησιν, ἡ ὁποία κατήρτισε νέον σύνταγμα, διὰ τοῦ ὁποίου αἱ ἀποικίαι μετεβάλλοντο εἰς ἀνεξάρτητα κράτη ὀνομαζόμενα δημοκρατίαι. Ἡ δὲ σημαντικωτάτη τῶν ἀποικιῶν Βιργινία προέταξε τοῦ συντάγματος αὐτῆς **Διακήρυξιν τῶν Δικαιωμάτων τοῦ ἀνθρώπου**, ἡ ὁποία εἶναι ἐγγραφον μεγάλης σπουδαιότητος, διότι ἀποκρυσταλλώνει τὰς περὶ τοῦ νέου πολιτεύματος ἀντιλήψεις καὶ διότι ἐχρησίμωσεν ὡς ὑπόδειγμα εἰς τὰς ἄλλας ἀποικίας ὡς καὶ εἰς τὴν διακήρυξιν τοῦ 1789 ἐν Γαλλίᾳ. Αἱ ἀρχαί, ἐπὶ τῶν ὁποίων στηρίζεται, εἶναι αἱ ἑξῆς :

α'.) **Τὸ φυσικὸν δικαίον.** — Πᾶς ἄνθρωπος γεννᾶται φύσει ἐλεύθερος καὶ ἀνεξάρτητος καὶ ἔχει δικαιώματα ἀπαράγραπτα, ὡς τὸ δικαίωμα τῆς ζωῆς, τῆς περιουσίας, τῆς εὐδαιμονίας, τῆς ἀσφαλείας.

β'.) **Κυριαρχία τοῦ λαοῦ.** — Πᾶσα ἐξουσία ἀνήκει εἰς τὸν λαὸν καὶ ἐξ αὐτοῦ πηγάζει, οἱ δ' ἄρχοντες εἶναι ἐντολοδόχοι καὶ ὑπάλληλοι τοῦ λαοῦ.

γ'.) **Ἡ Δημοκρατία.** — Ὁ τελειότερος τύπος πολιτεύμα-

τος είναι ή δημοκρατία, διότι δημιουργεί τὸν ὑψιστον βαθμὸν εὐ-
δαιμονίας καὶ ἀσφαλείας τοῦ πολίτου καὶ διότι είναι ή μάλλον
ἐξησφαλισμένη κατὰ τοῦ κινδύνου τῆς κακῆς διοικήσεως.

δ'.) **Ὁ χωρισμὸς τῶν ἐξουσιῶν.** — Ἡ νομοθετικὴ καὶ
ή ἐκτελεστικὴ ἐξουσία πρέπει νὰ χωρισθῶσιν ἀπ' ἀλλήλων ὡς καὶ
ἀπὸ τῆς δικαστικῆς, ὡς εἶχε διδάξει ὁ Μοντεσκιέ.

ε'.) **Κυβέρνησις αἰρετή** — Διὰ νὰ προλαμβάνωνται αὐ-
ταρχικαὶ ὑπερβασαίαι τῶν δύο ἐξουσιῶν, πρέπει νὰ περιβάλλωνται
αὐτὰς ἀπλοὶ ἰδιῶται ἐκλεγόμενοι κατὰ μικρὰ χρονικὰ διαστήματα.

Ὁ βασιλεὺς τῆς Ἀγγλίας καὶ ή κυβέρνησις ἀπέκρουσαν πᾶσαν
συνεννόησιν καὶ τὸ κοινοβούλιον τοῦ Λονδίνου ἐψήφισεν 65 χιλ.
στρατοῦ πρὸς καταπολέμησιν τῶν ἀποικιῶν. Ἐπειδὴ δ' ή κυβέρνησις
δὲν εὔρεν ἀρκετοὺς ἄγγλους πρὸς στρατολογίαν, ἠγόρασε τὸν στρα-
τὸν πολλῶν μικρῶν γερμανῶν ἡγεμόνων. Ἀλλὰ τότε οἱ Ἀμερι-
κανοὶ ἐξηγέρθησαν, διότι ὁ βασιλεὺς ὠπλιζε ξένους κατ' αὐτῶν, ἐν
μέσῳ δὲ τῶν περιστατικῶν τούτων ἀνεπτύχθη ἐθνικὸν αἴσθημα ἀμε-
ρικανικὸν καὶ ή συνέλευσις τῆς Φιλαδελφείας τὴν 4 Ἰουλίου 1776
ἐκήρυξε τὴν ἀνεξαρτησίαν τῶν ἀποικιῶν.

Οἱ ἀποικοὶ δὲν ἦσαν εἰς θέσιν ν' ἀντιστῶσι κατὰ τῆς Ἀγγλίας,
διότι δὲν εἶχον οὔτε κοινὴν διοίκησιν οὔτε ὀργανωμένον στρατὸν
οὔτε πολεμefόδια. Ἀλλ' ὀδηγούμενοι ὑπὸ θερμουργῶν ἀνδρῶν
ἠγάγον εἰς πέρας τὸν βαρὺν ἀγῶνα, ὁ ὁποῖος διήρκεσεν ἑπτὰ ἔτη
(1776-1783). Ὁ ὑπὲρ ἀνεξαρτησίας πόλεμος τῶν ἀποικιῶν διή-
γειρεν ἰδίως ἐν Γαλλίᾳ μέγαν ἐνθουσιασμόν, μεταξὺ δὲ τῶν ἐθελον-
τῶν, οἱ ὁποῖοι προσέτρεξαν, ἵνα πολεμήσωσι μετὰ τῶν ἐπαναστα-
τῶν, ἦτο καὶ ὁ νεαρὸς μαρκήσιος **Λαφαγέτ** (*La Fayette*), ὁ ὁποῖος
ἔμελε τὰ λάβη δραστήριον μέρος εἰς τὴν γαλλικὴν ἐπανάστασιν.
Ὁ δὲ περίφημος πολιτικὸς καὶ φιλόανθρωπος Βενιαμὶν **Φραγ-
κλῆνος** εὐρίσκετο ἐν τῇ αὐτῇ τοῦ βασιλέως τῆς Γαλλίας ἐργασί-
μενος μετὰ μεγάλης δεξιότητος ὑπὲρ τῆς ἀμερικανικῆς ὑποθέσεως.
Τέλος ή μὲν Γαλλία ἐκλείσεν ἐπίσημον συμμαχίαν μετὰ τῶν ἐπα-
ναστατῶν, ή δὲ Ἰσπανία καὶ ή Ὀλλανδία ἐπίσης ἐπενέδθησαν ὑπὲρ
αὐτῶν, ἐν αὐτῇ δὲ τῇ Ἀγγλίᾳ ὑπῆρχον πολλοὶ συμπαθοῦντες τὸ
κίνημα τῶν ἀποικῶν.

Διὰ τῆς **εἰρήνης τῶν Βερσαλλιῶν** (1783) ἡ Ἀγγλία ἀνεγνώρισε τὴν ἀνεξαρτησίαν τῶν ἀποικιῶν.

3. Τὸ πολίτευμα. — Ἡ συνένωσις τῶν ἀποικιῶν εἰς κράτος ἐνιαῖον προσέκρουσε κατ' ἀρχὰς εἰς μεγάλας δυσχερείας, διότι πολλαὶ ἀποικίαι οὐδεμίαν ἠσθάνοντο ἀνάγκην νὰ συνενωθῶσιν εἰς συμπολιτείαν μετὰ τῶν ἄλλων. Ἀλλὰ καὶ ἐν ἐκάστη ἀποικίᾳ ὑπῆρχεν ἰσχυρὰ μερὶς ἀντιτασσομένη εἰς τὴν ἔνωσιν. Διὰ τοῦτο ἡ ἐνωτικὴ προσπάθεια κατὰ τὰ πρῶτα ἔτη διήλθε πραγματικὴν κρίσιν. Ἀλλὰ τέλος εὐρέθη ὁ τρόπος νὰ συμβιβασθῶσιν αἱ ἀνάγκαι τοῦ ἐνιαίου κράτους καὶ αἱ ἀπαιτήσεις ἐκάστης πολιτείας. Οὕτως ἠγνώθησαν αἱ πολιτεῖαι εἰς μίαν ὁμοσπονδίαν ὑπὸ τὸν τίτλον **Ἡνωμέναι πολιτεῖαι τῆς βορείου Ἀμερικῆς**.

Κατὰ τὸ σύνταγμα, τὸ ὁποῖον ἰσχύει ἀπὸ τοῦ 1787, ἡ κυβέρνησις τῆς ἐνώσεως ἔδραν ἔχει τὴν Βάσιγκτον καὶ διευθύνει τὴν ἐξωτερικὴν πολιτικὴν, τὰ στρατιωτικὰ καὶ τὸ ἐμπόριον, ἔχει δὲ καὶ τὸ δικαίωμα νὰ ἐπιβάλλῃ φόρους καὶ νὰ κόπτῃ νόμισμα.

Τὴν νομοθετικὴν ἐξουσίαν ἐξασκεῖ τὸ **Κογκρέσον** (*Congres*) ἀποτελούμενον ἐκ δύο βουλῶν κατὰ τὴν ἀγγλοσαξονικὴν ἀντίληψιν, ἐκ τῆς *Βουλῆς τῶν ἀντιπροσώπων*, τὴν ὁποίαν ἀποτελοῦσιν ἀντιπρόσωποι τῶν πολιτειῶν ἐκλεγόμενοι κατ' ἀναλογίαν τοῦ πληθυσμοῦ ἐκάστης πολιτείας, καὶ ἐκ τῆς *Γερουσίας* ἀποτελουμένης ἐκ δύο γερουσιαστῶν ἐξ ἐκάστης πολιτείας, τοὺς ὁποίους ἐκλέγει ἡ ἰδιαιτέρα βουλή ἐκάστης πολιτείας.

Τὴν ἐκτελεστικὴν ἐξουσίαν ἐξασκεῖ ὁ **Πρόεδρος** ἐκλεγόμενος διὰ τετραετίαν ὑπ' ἀντιπροσώπων τῶν πολιτειῶν ἐκλεγομένων ἐπὶ τούτῳ (ἐνῶ τὸν πρόεδρον τῆς Γαλλικῆς δημοκρατίας ἐκλέγει ἡ Βουλή). Ὁ Πρόεδρος εἶναι ἀρχηγὸς τοῦ στρατοῦ, διαπραγματεύεται τὰς συνθήκας, καὶ διορίζει τοὺς ὑπαλλήλους ἔχων βοηθὸν τὸν *Γραμματεῖα τοῦ Κράτους*, τὸν ὁποῖον αὐτὸς ἐκλέγει.

Τὴν δικαστικὴν ἐξουσίαν ἀσκεῖ τὸ **Ἀνώτατον Δικαστήριον**, τὸ ὁποῖον ἀποφαίνεται περὶ ζητημάτων ἀναφερομένων εἰς τὴν ἔρμηνείαν τοῦ συντάγματος καὶ τῶν νόμων τῶν διεπόντων τὴν συμπολιτείαν.

Αἱ τρεῖς ἐξουσίαι εἶναι ἀνεξάρτητοι. Καὶ τὸ μὲν Κογκρέσον συνέρχεται κατ' ἔτος, ὁ δὲ Πρόεδρος δὲν δικαιούται οὔτε ν' ἀνα-

βάλλη οὔτε νὰ διαλύσῃ αὐτό. Ἀλλὰ καὶ τὸ Κογκρέσον δὲν ἔχει ἐξουσίαν ἐπὶ τοῦ Προέδρου καὶ τῶν Ὑπουργῶν, οἱ ὅποιοι ἐν Ἀμερικῇ ὀνομάζονται Γραμματεῖς καὶ δὲν λαμβάνονται ἐκ τῆς βουλῆς. Ἀλλ' ὁ Πρόεδρος ἔχει τὸ δικαίωμα ν' ἀπαιτήσῃ παρὰ τῆς βουλῆς νὰ συζητήσῃ ἐκ νέου νόμον, τὸν ὅποσον ἐψήφισεν. Ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει ὅπως λάβῃ ἰσχὺν ὁ νόμος, πρέπει νὰ ψηφισθῇ ὑπὸ τῶν δύο τρίτων τῶν ἀντιπροσώπων. Ἐπειδὴ δὲ οὐδέποτε ἐπιτυχάνεται ἡ πλειονοψηφία αὕτη, ἐπιστροφή νόμου ὑπὸ τοῦ Προέδρου ἰσοδυναμεῖ πρὸς ἄρνησιν καὶ τοῦτο εἶναι τὸ λεγόμενον *veto* τοῦ Προέδρου. Τοὺς δὲ ἀνωτάτους λειτουργοὺς τοῦ κράτους διορίζει μὲν ὁ Πρόεδρος, ἀλλὰ προσαπαιτεῖται ἡ συναίνεσις τῆς Γερουσίας.

Ἐκάστη πολιτεία ἀποτελεῖ ἴδιον κράτος ἔχον αὐτοδιοίκησιν, ἴδιαν βουλὴν καὶ ἴδιαν κυβέρνησιν. Ἡδὴ πρὸ τῆς ψηφίσεως τοῦ ὁμοσπονδιακοῦ συντάγματος ἡ Συνέλευσις εἶχε λύσει ζήτημα μεγάλης σημασίας διὰ τὸ μέλλον τῆς ὁμοσπονδίας. Ἡ Ἀγγλία δηλονότι εἶχε παραχωρήσει εἰς τὰς πολιτείας τὴν ἐνδοχώραν μέχρι τοῦ Μισσισιππὶ. Ἀλλ' ἡ ἀπέραντος αὕτη χώρα ἦτο τότε σχεδὸν ἀκατοίκητος, προεβλέπετο δ' ἡ ταχεῖα αὔξησις τοῦ πληθυσμοῦ τῆς. Διὰ τοῦτο ἡ συνέλευσις ἐψήφισεν, ὅτι, μόλις οἱ κάτοικοι διαμερίσματος τινος φθάσωσι τὰς πέντε χιλιάδας, δικαιοῦνται ν' αὐτοδιοικῶνται ἐκλέγοντες καὶ βουλὴν. Ὅταν δ' ὁ πληθυσμὸς φθάσῃ τὰς πενήτηκοντα χιλιάδας, ἔχουσι τὸ δικαίωμα νὰ εἰσέλθωσιν εἰς τὴν ὁμοσπονδίαν ἔχοντες τὰ αὐτὰ πρὸς τὰς παλαιότερας πολιτείας δικαιώματα. Ὡστε ἡ Ὅμοσπονδία δὲν ἦτο περιορισμένη εἰς τὰς ἀρχικὰς 13 πολιτείας, ἀλλ' ἐπιδεκτικὴ εὐρύσεως.

Αἱ Ἠνωμέναι πολιτεῖαι ἔσχον κολοσσιαίαν ἀνάπτυξιν καὶ ἤδη κατὰ τὸ τέλος τοῦ 18ῆ αἰῶνος ἔγιναν νέαι πολιτεῖαι νοτίως καὶ βορείως τοῦ Ὄχιο ποταμοῦ. Ἀπέκτησαν δὲ ὅλην τὴν περιοχὴν τοῦ Μισσισιππὶ ἀγοράσαντες αὐτὴν παρὰ τῆς Γαλλίας ἐπὶ Ναπολέοντος, ὀλίγον δὲ βραδύτερον τὴν Φλωρίδα παρὰ τῆς Ἰσπανίας. Τὸ δὲ Τεξὰς ἀπεσχίσθη ἐκ τοῦ Μεξικοῦ καὶ προσεχώρησεν εἰς τὴν συμπολιτείαν. Κατὰ δὲ τὸν ἐπακολουθήσαντα ἐκ τῆς ἀφορμῆς ταύτης πόλεμον κατὰ τοῦ Μεξικοῦ ἐνίκησαν αἱ Ἠνωμέναι Πολιτεῖαι καὶ διὰ τῆς εἰρήνης τοῦ 1848 ἀπέκτησαν τὴν *Καλιφορνίαν*.

ΜΕΡΟΣ ΤΡΙΤΟΝ

ΟΙ ΧΡΟΝΟΙ ΤΗΣ ΓΑΛΛΙΚΗΣ ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΕΩΣ

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Θ'.

Η ΜΕΓΑΛΗ ΓΑΛΛΙΚΗ ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΙΣ ΚΑΙ Η ΝΑΠΟΛΕΟΝΤΕΙΟΣ ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΙΑ

Τὸ κῦρος τῆς ἀπεριορίστου βασιλείας εἶχε κλονισθῆ, ὡς εἶδομεν, κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη τῆς βασιλείας Λουδοβίκου ΙΔ', ἐπὶ δὲ τῶν διαδόχων τοῦ ἀπέβησαν καταφανέστερα τὰ τρωτὰ τῆς ἀπολύτου μοναρχίας καὶ τοῦ ὅλου κοινωνικοῦ καθεστῶτος, ὡς εἶχε κληρονηθῆ τοῦτο ἀπὸ τῶν μέσων χρόνων. Ὑπὸ τὰς περιστάσεις ταύτας ἐπροχώρησε βαθύτερον ἢ μεταβολὴ τῶν ἰδεῶν, ἢ ὅποια εἶχεν ἀρχίσει ἀπὸ τῶν ἀρχῶν τῶν νέων χρόνων. Ἡ δὲ νέα ἀντίληψις περὶ τῶν δικαιωμάτων τοῦ ἀνθρώπου καὶ τῆς κυριαρχίας τοῦ λαοῦ ἀπέκτησεν ἐν Γαλλίᾳ κατὰ τὸν ΙΗ' αἰῶνα μεγίστην ἔντασιν, ἢ ὅποια κατέληξεν εἰς κολοσσιαίαν ἐξέγερσιν τοῦ λαοῦ κατὰ τοῦ καθεστῶτος.

Διὰ τῆς ἐξεγέρσεως ταύτης, τὴν ὅποیان ὀνομάζομεν **Μεγάλην Γαλλικὴν Ἐπανάστασιν**, ἀνετράπη τὸ παλαιὸν φεουδαρχικὸν καὶ ἀριστοκρατικὸν κράτος, ἢ δὲ κίνησις αὕτη μεταδοθεῖσα βαθμηδὸν καὶ εἰς τὴν λοιπὴν Εὐρώπην προεκάλεσε παρομοίας ἀνατροπὰς, οὕτως ὥστε κατὰ τὴν διάρκειαν τοῦ ΙΘ' αἰῶνος περιωρίσθη ἡ βασιλικὴ ἐξουσία εἴτε οὐσιαστικῶς εἴτε κατὰ τύπους σχεδὸν

εις όλα τὰ κράτη τῆς Εὐρώπης, ἢ δ' ἀστική τάξις ἔλαβε σημαντικόν, ἐν πολλοῖς δὲ κυρίαρχον μέρος ἐν τῇ κυβερνήσει τοῦ κράτους.

Ἡ Γαλλικὴ ἐπανάστασις ἀπέλυσε θύελλαν πολέμων ἐν Εὐρώπῃ, οἱ ὅποιοι ἐπλήρωσαν τὸ τέλος τοῦ ΙΗ' καὶ τὴν ἀρχὴν τοῦ ΙΘ' αἰῶνος. Διότι ἡ μὲν ἀπολυταρχικὴ καὶ φεουδαρχικὴ Εὐρώπη καὶ ἰδίως ὁ αὐτοκράτωρ τῆς Γερμανίας ἐπεχείρησαν νὰ καταπνίξωσι τὴν ἐπανάστασιν, οἱ δὲ Γάλλοι διαπνεόμενοι ὑπὸ θερμοῦ ζήλου, ὅπως μεταδώσωσι τὰς ἰδέας τῆς ἐπαναστάσεως, ἐξῆλθον τῶν ὀρίων τῆς πατρίδος των καὶ ἀνέτρεψαν τὸ παλαιὸν καθεστῶς εἰς μέγα μέρος τῆς Εὐρώπης.

Τὸν ἐνθουσιασμόν καὶ τὴν φιλοπόλεμον ὁρμὴν τῶν Γάλλων χρησιμοποιοῦν ὁ **Ναπολέων** ἠπέλιξε νὰ ἰδρύσῃ μεγάλην αὐτοκρατορίαν καὶ νὰ δεσπόσῃ τῆς Εὐρώπης. Καὶ ὁ μὲν κίνδυνος τῆς νέας αὐτοκρατορίας ἀπεσοδήθη διὰ τῆς τελικῆς ἥττης τοῦ Ναπολεόντος, ἀλλ' ἡ διέλευσις αὐτοῦ ἐπλήρωσε πολέμων καὶ ἀναστατώσεων τὴν Εὐρώπην προκαλέσασα βαθεῖαν μεταβολὴν ἐν αὐτῇ.

I. ΓΑΛΛΙΚΗ ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΙΣ

Α'. Η ΓΑΛΛΙΑ ΚΑΤΑ ΤΑΣ ΠΑΡΑΜΟΝΑΣ ΤΗΣ ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΕΩΣ

1. Ἡ Κοινωνικὴ διαίρεσις. — Ἡ ὀργάνωσις τῆς γαλλικῆς κοινωνίας διέμενε κατὰ τὸν ΙΗ' αἰῶνα ὡς εἶχε διαμορφωθῆ ἐπὶ τοῦ Λουδοβίκου ΙΔ'. Οἱ κάτοικοι τῆς Γαλλίας διηροῦντο εἰς τρεῖς τάξεις, τὸν **Κληρὸν**, τοὺς **Εὐγενεῖς** καὶ τὸν **Λαόν**. Κληρὸς καὶ εὐγενεῖς ἦσαν ἡ προνομιοῦχος καὶ κυρίαρχος τάξις, διότι εἶχον πᾶσαν τὴν ἐξουσίαν εἰς χεῖρας καὶ ἦσαν κύριοι τῆς γῆς τῆς Γαλλίας, ἐνῶ ἡ τρίτη τάξις, ὁ λαός, εἶχε μόνον ὑποχρεώσεις καὶ οὐδὲν δικαίωμα ἐν τῇ διοικήσει τοῦ κράτους.

Αἱ δύο προνομιοῦχοι τάξεις, ὁ κληρὸς καὶ οἱ εὐγενεῖς, ἀπετέλουσαν μικρὰν μειοψηφίαν τοῦ ἔθνους, τὰ 2 ἑκατοστὰ περίπου τοῦ πληθυσμοῦ τῆς Γαλλίας. Καὶ οἱ μὲν **εὐγενεῖς** ἦσαν ἀπόγονοι τῶν ἀρχαίων πολεμιστῶν ἢ ἀνθρωποι, εἰς τοὺς ὁποίους ὁ βασιλεὺς εἶχε δώσει τὸν τίτλον τοῦ εὐγενοῦς. Πάντες δ' οὗτοι ἀπηλλάσσοντο τῆς

φορολογίας και ἐλάμβανον εὐκολώτερον τὰς ἀνωτέρας θέσεις. Ὑπελογίζοντο δ' οἱ εὐγενεῖς τῆς Γαλλίας τὸν ΙΗ' αἰῶνα εἰς 140 χιλιάδας περίπου (εἰς 30 χιλ. οἰκογενείας) καὶ διηροῦντο εἰς εὐγενεῖς τῆς αὐλῆς, καὶ εὐγενεῖς τῶν ἐπαρχιῶν. Καὶ οἱ μὲν εὐγενεῖς τῆς αὐλῆς ἐλάμβανον τὰς ἀνωτέρας κυβερνητικὰς ἢ τὰς προσοδοφόρους θέσεις, οἱ δ' εὐγενεῖς τῶν ἐπαρχιῶν ἔζων ἐκ τῶν προσόδων τῶν κτημάτων των καὶ ἐκ τῶν φεουδαρχικῶν δικαιωμάτων, τὰ ὅποια ἐλάμβανον παρὰ τῶν χωρικῶν, θεωροῦντες τιμητικὸν νὰ ζῶσι χωρὶς νὰ ἐργάζωνται. Διεκρίνοντο δ' ἐκ τῆς περιβολῆς των καὶ εἶχον προνομιοῦχον θέσιν ἐν τῇ κοινωνίᾳ. Οἱ εὐγενεῖς δηλονότι εἶχον ἰδιαιτέραν ἐνδυμασίαν, ἔφερον τὴν σπάθην, εἶχον μόνοι τὸ δικαίωμα τοῦ κυνηγίου, τὸ προνόμιον νὰ κτίζωσι πύργους ἐν τῇ κατοικίᾳ των, εἶχον ἰδιαιτέραν θέσιν ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ καὶ ἐλάμβανον πρῶτοι τὸ ἀγίασμα.

Τὸν κληρὸν ἀπετέλουν οἱ ἀνώτεροι κληρικοί ἔχοντες τὰ αὐτὰ καὶ οἱ εὐγενεῖς προνόμια καὶ συμποσούμενοι κατὰ τοὺς διαφόρους ὑπολογισμοὺς εἰς 80-100 χιλιάδας. Ὁ κληρὸς εἶχε κτηματικὴν περιουσίαν καὶ ἄλλην ἐκ δωρεῶν βασιλέων καὶ πιστῶν ἀνερχομένην εἰς 4 δισεκατομμύρια. Εἰσέπραττε δὲ παρὰ τῶν χωρικῶν τὴν δεκάτην (*dîme*), ἣ ὅποια ἀπέφερεν 123 ἑκατομμύρια. Κατὰ ταῦτα ὁ ἀνώτερος κληρὸς ἦτο πλουσιώτατος καὶ ἔζη ἐν μεγάλῃ ἀνάσει. Τὰς προσοδοφόρους θέσεις τῶν κληρικῶν, ἦτοι τὰς ἀρχιεπισκοπὰς καὶ τὰ μοναστήρια, ὁ βασιλεὺς ἔδιδεν εἰς εὐνοουμένους του, συνήθως εἰς τοὺς δευτεροτόκους υἱοὺς τῶν εὐγενῶν, οἱ ὅποιοι ἐκαρποῦντο αὐτὰς ὡς τιμάρια ζῶντες ἐν τῇ αὐτῇ καὶ ἔχοντες τὰς ἀπολαύσεις τῶν εὐγενῶν. Τοῦναντίον δὲ ἡ θέσις τοῦ κατωτέρου κλήρου ἦτο θλιβερά, διότι οἱ ἱερεῖς ἐκέρδιζον πολὺ ὀλίγα καὶ ἔζων ὡς οἱ χωρικοί.

Πάντες οἱ ἄλλοι κάτοικοι ἀνήκον εἰς τὴν **τρίτην τάξιν**, τὴν *tiers-état*, ὡς ἐκάλουον αὐτὴν οἱ Γάλλοι. Ἐκ τούτων οἱ μεγάλεμποροι, οἱ ἐπιχειρηματῆαι, οἱ ἐπιστήμονες, οἱ δικηγόροι, οἱ ἱατροί, οἱ καθηγηταὶ ἀπετέλουν τὴν **ἀστικὴν τάξιν** (*bourgeoisie*), ἐνῶ ὁ καθ' αὐτὸ λαὸς ἦσαν οἱ μικρέμποροι, οἱ τεχνῆται καὶ οἱ γεωργοί.

Οἱ τεχνῆται κατῴκουν εἰς τὰς ἀρχαίας πόλεις καὶ ἦσαν ὠργανωμένοι εἰς συντεχίας, ἣ δ' ἐξάσκησις τῶν τεχνῶν ὑπέκειτο εἰς πολ-

λους περιορισμούς. Διότι χιλιάδες φιλέργων ανθρώπων απέκλειοντο ως εκ τῆς γεννήσεώς των τοῦ δικαιώματος τῆς ἐργασίας, τὰ δὲ ποικιλώνυμα μονοπωλεῖα καὶ οἱ τελωνειακοὶ δασμοὶ ἐκώλυον τὴν ἀνάπτυξιν τῆς βιομηχανίας. Ἄλλ' ἰδίως δυσάρεστος ἦτο ἡ θέσις τῶν γεωργῶν, διότι ἐκτὸς σπανίων ἐξαιρέσεων ὁ γεωργὸς δὲν ἦτο κύριος τῆς γῆς, τὴν ὅποιαν ἐκαλλιέργει. Τὰ $\frac{2}{3}$ τῆς γαλλικῆς γῆς ἀνήκον εἰς τὰς δύο προνομιοῦχους τάξεις, τὸ δὲ μέγα πλῆθος τῶν κατοίκων τῆς ὑπαίθρου χώρας εἰργάζετο τὴν γῆν τῶν εὐγενῶν καὶ τοῦ κλήρου ὡς δουλοπάροικοι. Οἱ εὐγενεῖς δηλονότι καὶ ὁ κληρὸς παρεχώρου μέρους γῆς εἰς τοὺς χωρικοὺς, οἱ ὅποιοι ὑπεχρεοῦντο νὰ δίδωσιν εἰς αὐτοὺς τὸ μέγιστον μέρος τῶν προϊόντων ὡς φεουδαρχικὰ δικαιώματα ἀναγκαζόμενοι πρὸς τούτοις νὰ ἐργάζωνται ἀμισθεὶ ἐν τῇ κτήματι τοῦ αὐθέντου (*corvée*—ἀγγαρεία). Πλὴν τούτου ὁ χωρικὸς ἦτο ὑποχρεωμένος νὰ πληρῶνῃ φόρον εἰς τὴν κυβέρνησιν καὶ τὴν δεκάτην εἰς τὸν κληρον. Οὕτω ἡ φορολογία τῶν χωρικῶν ἦτο ἐνίοτε ἀπιστεύτως βαρεῖα, διότι κράτος καὶ φεουδάρχει καὶ κληρὸς ἐλάμβανον τὰ $\frac{1}{6}$ τῶν προϊόντων, ἀλλαχοῦ δὲ καὶ $\frac{1}{9}$. Ἀφότου μάλιστα οἱ εὐγενεῖς εἶχον συνηθίσει νὰ διέρχωνται τὸ πλεῖστον τοῦ ἔτους ἐν τῇ πρωτευούσῃ διασκεδάζοντες καὶ σπαταλῶντες, ἤρχισαν νὰ ἐκμεταλλεύωνται σκληρότερον τὸν χωρικόν. Διὰ τοῦτο οἱ χωρικοὶ ἔζων βίον ἐλεεινὸν κατοικοῦντες ἐντὸς χαμηλῶν καλυδῶν κεκαλυμμένων δι' ἀχύρου. Πολλοὶ δὲν εἶχον ὑποδήματα τὸν χειμῶνα καὶ ἐτρέφοντο διὰ σικαλίνου ἢ κριθίνου ἄρτου, τὸν ὅποιον ἐστεροῦντο πολλάκις, ἰδίως κατὰ τὰς συνήθεις τότε σιτοδείας.

Ἐκεῖνο, τὸ ὅποιον ἐπροξένει ἰδίως ἐντύπωσιν, ἦτο ἡ ἀνισότης τῆς φορολογίας. Διότι τὰ κτήματα τῶν εὐγενῶν καὶ τοῦ κλήρου ἦσαν ἀπηλλαγμένα φορολογίας καὶ μόνον ἡ τρίτη τάξις ἐπλήρωνε τὸν κτηματικὸν φόρον. Τὸν δὲ προσωπικὸν φόρον, τὸν ὅποιον εἶχον ἐπιβάλει κατὰ τὴν οικονομικὴν κρίσιν ἐπὶ Λουδοβίκου ΙΔ', ἔπρεπε νὰ πληρῶνουν καὶ οἱ εὐγενεῖς, ἀλλ' οὗτοι εὕρισχον τρόπον ν' ἀπαλλάσσωνται. Οὕτω π. χ. ἐν Καμπανίᾳ ἐπέτυχον ν' ἀπαλλαγῶσιν αὐτοῦ καταβάλλοντες 14 χιλ. φράγκων ἀντὶ τοῦ ἀναλογοῦντος εἰς αὐτοὺς φόρου $1\frac{1}{2}$ ἑκατομμυρίου. Τοὺς ἐμμέσους φόρους ἡ κυβέρ-

νησις ἐμίσθου εἰς ἐταιρείας, αἱ ὅποια προσεπάθουν νὰ εἰσπράττωσιν ὅσον τὸ δυνατόν περισσότερα.

Ἡ αὐτὴ ἀνισότης ὑπῆρχε πρὸ τῆς δικαιοσύνης, διότι ὁ εὐγενὴς εἶχε προτιμήσεις καὶ εἶχε τὰ μέσα νὰ ὑπερισχύῃ τοῦ ἀνθρώπου τῆς τρίτης τάξεως. Ἐπίσης δὲ μεγάλη ἀνισότης ὑπῆρχεν ἐν τῷ στρατῷ, διότι τὰ ἀνώτερα ἰξιώματα ἐλάμβανον μόνον οἱ εὐγενεῖς, ἐνῶ τὰ τέκνα τοῦ λαοῦ δὲν ἠδύνατο ν' ἀνέλθωσιν ὑπὲρ τοὺς δύο κατωτάτους βαθμούς.

2. Αὐλὴ καὶ Διοίξεις.— Ὁ βασιλεὺς ἐκυβέρνηα «ἐλέω θεοῦ», τὸ κράτος ἦτο κτήμιά του, καὶ τὰ πάντα ἐν τῷ κράτει, στρατός, μουσεῖα, βιβλιοθήκαι, δημόσιοι κῆποι κ.τ.λ. ἦσαν βασιλικά. Ἡ αὐλὴ ἦτο ἐγκατεστημένη ἐν Βερσαλλίαις καὶ περὶ αὐτὴν ἔζων καὶ ἐπλουτιζον χιλιάδες ἀνθρώπων, οἱ δ' εὐνοοῦμενοι διενέμοντο τὰς προσοδοφόρους θέσεις καὶ τὰς πλουσίας ἐπισκοπὰς. Αἱ δὲ δαπάναι τῆς αὐλῆς ἀνῆρχοντο εἰς 40 ἑκατομμύρια ἐτησίως, τοῦτέστιν ὁ βασιλικὸς οἶκος ἐσπατάλα τὸ 1/4 τῶν προσόδων τοῦ κράτους.

Ἵπουργοὶ καὶ Συμβούλιον τοῦ κράτους διέμενον ἐν Βερσαλλίαις, ἐχρειάζοντο δ' ἰσχυρὰ μέσα, διὰ νὰ πλησιάζῃ τις τοὺς ἀνώτερους λειτουργούς, καὶ τὰ πάντα ἐπετυγχάνοντο διὰ μέσων.

Ἡ διοίξεις ἦτο συγκεχυμένη, διότι ἐδημιούργουν νέας διατάξεις πρὶν ἢ καταργήσουν τὰς παλαιότερας. Ἡ νομοθεσία ἦτο διάφορος ἐν ταῖς διαφόροις περιοχαῖς τοῦ κράτους, αἱ δὲ ποιναὶ βάρβαροι. Ἡ συγκοινωνία ἦτο πλημμελής, διότι οἱ δρόμοι συνετηροῦντο κακῶς, γενικῶς δὲ ἡ χώρα ἐκυδερνᾶτο αὐταρχικῶς. Καὶ ὁ μὲν *contrôleur général des finances*, συνήθως ἰσχυρὸς αὐθέντης ἐκ τῆς ὑψηλῆς ἀριστοκρατίας, εἶχε τὴν διοίξιν πασῶν τῶν ἐσωτερικῶν ὑποθέσεων τοῦ κράτους, οἱ δὲ 32 *intendants*, οἱ διοικηταὶ δηλαδὴ τῶν ἐπαρχιῶν, ἐκ τῆς ἀριστοκρατίας λαμβανόμενοι καὶ οὗτοι, εἶχον εὐρυτάτην δικαιοδοσίαν ἐπιβλέποντες τὴν εἰσπραξίν τῶν φόρων καὶ τὴν στρατολογίαν, διηύθυνον τὴν δικαιοσύνην καὶ τὴν ἀστυνομίαν καὶ τὰ δημόσια ἔργα, ἐπομένως ἦσαν «οἱ 32 βασιλεῖς τῆς Γαλλίας». Διὰ ταῦτα ἀπὸ μακροῦ ἤδη εἶχε δημιουργηθῆ χάσμα μεταξὺ κυδερνόντων καὶ λαοῦ.

Κατὰ τὰς παραμονὰς τῆς ἐπαναστάσεως δὲν ὑπῆρχεν ἐλευθερία

ἐν Γαλλίᾳ. **Θρησκευτικὴ ἐλευθερία** δὲν ὑπῆρχε, διότι τὸ κράτος ἀνεγνώριζε καὶ ἐπέβαλλεν εἰς ὅλους τοὺς ὑπηκόους μίαν θρησκείαν μόνον, τὴν καθολικὴν. Δὲν ὑπῆρχεν **ἐλευθερία σκέψεως**, διότι πᾶσα συγγραφή προωρισμένη νὰ δημοσιευθῆ ἔπρεπε νὰ διέλθῃ διὰ τῆς λογοκρισίας, τὰ δ' ἔργα τὰ ἐκδιδόμενα ἄνευ τῆς ἀδείας τῆς λογοκρισίας ἢ εἰσαγόμενα ἐκ τῆς ξένης κατεδιώκοντο καὶ ἐκαίοντο, ἐκδῶται δὲ καὶ συγγραφεῖς καὶ ἀναγνώσται ἐτιμωροῦντο. Ἐπίσης δὲν ὑπῆρχεν οὔτε **προσωπικὴ ἐλευθερία**, διότι πᾶς τις ἦτο δυνατόν νὰ συλληφθῆ καὶ νὰ κρατηθῆ ἄνευ δικαιολογίας ἐν ταῖς φυλακαῖς τοῦ κράτους. Οὔτε **ἐλευθερία πολιτικὴ** ὑπῆρχε, διότι οἱ Γάλλοι δὲν εἶχον τὸ δικαίωμα νὰ συνέρχωνται εἰς δημοσίας συναθροίσεις ἢ νὰ καταρτίζωσι συλλόγους. Κατὰ ταῦτα ἡ Γαλλία παρὰ τὴν ἐξωτερικὴν λαμπρότητα καὶ τὴν λέπτυνσιν τῶν ἡθῶν ἦτο εἶδος ἀνατολικοῦ κράτους, ὡς ἦτο π. χ. ἡ Τουρκία ἐπὶ σουλτάνου Χαμίτ.

3. Ἡ ἀντίδρασις.— Μεταξὺ κυβερνώντων καὶ λαοῦ εἶχε δημιουργηθῆ ἀπὸ μακροῦ ἤδη χάσμα καὶ κατὰ τὴν διάρκειαν τοῦ ΙΗ' αἰῶνος ἀνεπτύχθη ἰσχυρὰ ἀντίδρασις κατὰ τοῦ πολιτικοῦ καὶ κοινωνικοῦ καθεστῶτος. Οἱ δὲ πολιτικοὶ καὶ κοινωνικοὶ συγγραφεῖς, τοὺς ὁποίους ὠνόμασαν φιλοσόφους καὶ οἰκονομολόγους, προσεπάθουν νὰ διαφωτίσωσι τὸν λαὸν δεικνύοντες τὸ ἄδικον καὶ παράλογον τοῦ καθεστῶτος. Διὰ τοῦτο ὠνόμασαν τοὺς χρόνους τούτους αἰῶνα τοῦ διαφωτισμοῦ.

Κατὰ τοῦ καθεστῶτος ἦσαν πλὴν τῶν φιλοσόφων καὶ τῶν οἰκονομολόγων πολλοὶ ἀνεπτυγμένοι ὑπάλληλοι τοῦ κράτους, ἀλλὰ καὶ πολλοὶ κληρικοὶ καὶ εὐγενεῖς ἦσαν ὑπὲρ τῆς μεταρρυθμίσεως. Ὁ Κονδορσέ (*Condorcet*) π. χ., ἐκ τῶν πρώτων δημοκρατικῶν τῆς Γαλλίας, ἦτο εὐγενής. Ὁμοίως καὶ ὁ Λαφαγέτ (*La Fayette*), ὁ ὁποῖος εἶχε πολεμήσει ἐν Ἀμερικῇ κατὰ τὸν ὑπὲρ ἀνεξαρτησίας ἀγῶνα τῶν ἀποικιωῶν.

Οἱ μεταρρυθμισταὶ εἶχον κοινὸν γνώρισμα ὅτι ἤθελον νὰ διαρρυθμίσωσι τὴν Γαλλίαν κατὰ τὰς ὑπαγορεύσεις τοῦ ὁρθοῦ λόγου, τῆς *raison*, ὡς ἔλεγον, κατακρίνοντες τὴν κρατοῦσαν τάξιν τῶν πραγμάτων. Ἄλλ' ὑπῆρχον δύο τάσεις. Οἱ μὲν ἤθελον μένοντες πιστοὶ εἰς τὸν θεσμόν τῆς ἀπεριορίστου βασιλείας νὰ μεταρρυθμίσωσι

τὴν διοίκησιν, νὰ ἐνοποιήσωσι τοὺς νόμους, νὰ καθιερώσωσι τὴν ἰσότητα τῆς φορολογίας καὶ νὰ βελτιώσωσι τὴν θέσιν τοῦ χωρικοῦ. Ἐπομένως ἐφαντάζοντο εἰδός τι συνετῆς μοναρχίας (*despotisme éclairé*) κατὰ τὸ σύστημα π. χ. Ἰωσήφ Β'. Οἱ δὲ πλὴν τῆς διοικητικῆς, δικαστικῆς καὶ οἰκονομικῆς ἀναμορφώσεως ἤθελον πολιτικὴν ἐλευθερίαν καὶ σύνταγμα, τὸ ὁποῖον νὰ δίδῃ εἰς τὸν λαὸν θέσιν ἐν τῇ κυβερνήσει. Οὗτοι ἐνεπνέοντο ἐκ τῆς διδασκαλίας τῶν φιλοσόφων καὶ εἶχον ὡς πρότυπον τὸ ἀγγλικὸν πολίτευμα καὶ τὸ πρόσφατον ἀμερικανικὸν θαυμάζοντες τὴν παραδειγματικὴν διὰ τοὺς χρόνους τούτους ἐλευθερίαν τοῦ ἀγγλικοῦ λαοῦ, τὴν ἐλευθερίαν τῆς διανοήσεως, τὴν ἐλευθερίαν τοῦ τύπου, τὸ δικαίωμα τῶν πολιτῶν νὰ ψηφίζωσι τοὺς νόμους καὶ νὰ μὴ συλλαμβάνωνται ἄνευ λόγου (*Habeas corpus*). Ἐλάχιστοι δ' ἦσαν κατ' ἀρχὰς οἱ ζητοῦντες βίξικωτέραν μεταρρύθμισιν, οἱ θέλοντες ν' ἀνατρέψωσι τὴν βασιλείαν καὶ νὰ ἐγκαθιδρῶσωσι τὴν δημοκρατίαν.

4. Οἱ φιλόσοφοι. — Οἱ γάλλοι συγγραφεῖς τοῦ ΙΗ' αἰῶνος ἀνεγινώσκοντο μετὰ πολλῆς ἀγάπης καθ' ὅλην τὴν Εὐρώπην καὶ ἡ γαλλικὴ λογοτεχνία τοῦ αἰῶνος τούτου ἀπέκτησε διάδοσιν καὶ ἐπιβολὴν ἔτι μεγαλυτέραν. Ἄλλ' οἱ συγγραφεῖς δὲν ἦσαν πλέον ποιηταὶ ἢ καθαροὶ λογοτέχναι, ἀλλ' ἐπραγματεύοντο κοινωνικὰ καὶ πολιτικὰ ζητήματα κατακρίνοντες αὐστηρῶς τὸ κρατοῦν πολιτικὸν σύστημα καὶ διαδίδοντες τὰς νέας περὶ τῶν δικαιωμάτων τοῦ ἀνθρώπου ἰδέας.

Πατὴρ τῶν νέων, τῶν λεγομένων *φιλειλευθέρων ἰδεῶν*, ἦτο ἡ Ἄγγλῖα. Ἐκεῖ κατὰ τὴν ἐπανάστασιν τοῦ 1648 εἶχε γεννηθῆ ἡ ἀντίληψις περὶ τῆς κυριαρχίας τοῦ λαοῦ (σελ. 67), οἱ δ' ἄγγλοι φιλόσοφοι καὶ ἰδίως ὁ περίφημος **Τζῶν Λόκ** (*John Locke, 1632-1704*), εἶχε διδάξει, ὅτι ὁ ἄνθρωπος εἶναι φύσει ἐλεύθερος καὶ ἔχει ἀναφαίρετα δικαιώματα, τὸ δικαίωμα τῆς ζωῆς καὶ τῆς ἰδιοκτησίας. Ταῦτα εἶναι τὰ φυσικὰ δικαιώματα τοῦ ἀνθρώπου. Ἄλλ' οἱ ἄνθρωποι παραχωροῦν ὡς διὰ συμβολαίου τὴν ἀπαιτουμένην ἐξουσίαν εἰς τὸ κράτος, ἵνα προστατεύῃ τὰ δικαιώματα αὐτῶν. Ἄλλ' ἐὰν τὸ κράτος ἀντὶ νὰ προστατεύῃ παραδιάζῃ τὰ δικαιώματα τοῦ ἀνθρώπου, δὲν ἔχει λόγον ὑπάρξεως, τὸ μεταξὺ αὐτοῦ καὶ τῶν πολιτῶν συμβόλαιον διαλύεται, οἱ δὲ πολῖται ἔχουσι τὸ δικαίωμα νὰ ἐπαναστα-

τήσωσιν. Αὕτη εἶναι ἡ θεωρία τοῦ **κοινωνικοῦ συμβολαίου**.

Οἱ ἄγγλοι φιλόσοφοι ἐδίδασκον, ὅτι πᾶσαι αἱ θρησκείαι ἔχουσι κοινὰς θεμελιώδεις δοξασίας, διότι πᾶσαι πιστεύουσιν εἰς τὴν ὑπαρξίν θεοῦ καὶ τὴν ἀθανασίαν τῆς ψυχῆς. Τὴν πίστιν ταύτην ὠνόμασαν **φυσικὴν θρησκείαν**. Ἡ δ' ἐκκλησία εἶναι ἐκούσιος συνεταιρισμὸς τῶν ἀνθρώπων, ὅπως λατρεύωσι δημοσίᾳ τὸν Θεὸν ὡς κρίνουσιν αὐτοὶ ἀρεστὸν εἰς τὸν Θεὸν καὶ σύμφορον διὰ τὴν σωτηρίαν τῆς ψυχῆς των. Διὰ τοῦτο οὐδεμία ἐκκλησία δικαιούται νὰ ἐπιβάλλῃ βιαίως τὴν ἑαυτῆς δοξασίαν καὶ τὸν τρόπον τῆς λατρείας. Αὕτη εἶναι ἡ θεωρία τῆς **ἀνεξιθρησκείας (tolérance)**. Ἐν γένει δ' οἱ σοφοὶ τῶν χρόνων τούτων πιστεύουσιν εἰς τὴν πανσοφίαν καὶ τὴν ἀγαθότητα τῆς φύσεως, ὅτι δηλαδὴ οἱ φυσικοὶ νόμοι εἶναι πολὺ σοφώτεροι καὶ εὐεργετικώτεροι τῶν ἀνθρωπίνων. Διὰ τοῦτο τὸ ἐμπόριον καὶ ἡ βιομηχανία πρέπει ν' ἀφεθῶσιν ἐλεύθερα, ἵνα ἀναπτυχθῶσι κατὰ τοὺς φυσικοὺς νόμους, διότι οἱ προστατευτικοὶ καὶ περιοριστικοὶ νόμοι τῶν ἀνθρώπων βλάπτουσιν αὐτά.

Εἰς τὴν ἀρχαιότεραν γενεὰν τῶν γάλλων φιλοσόφων ἀνήκουσι δύο ὀνομαστοὶ συγγραφεῖς, ὁ Βολταῖρος καὶ ὁ Μοντεσκιέ.

Ὁ Βολταῖρ (Voltaire, 1694-1778) καταγόμενος ἐκ πλουσίας ἀστικῆς οἰκογενείας εἶχε σπουδάσει ἐν σχολῇ Ἰησουϊτῶν, ἀπέκτησε δὲ νεώτατος φήμην ὡς ποιητῆς τραγωιδιῶν, εἰς τὰς ὁποίας ἀπεμιμείτο τοὺς κλασικοὺς δραματογράφους τοῦ ΙΖ' αἰῶνος, συνθέσας ἐπίσης κατὰ τὴν πρώτην ταύτην περίοδον τῆς ζωῆς του ἐπικὸν ποίημα, τὴν *Henriade*. Φιλονικήσας δὲ πρὸς ἓνα εὐγενῆ ὄχι μόνον ἐδᾶρη ὑπ' αὐτοῦ, ἀλλὰ καὶ ἐνεκλείσθη εἰς τὴν Βασιλίαν. Ὅτε δ' ἀπελύθη, ἐθεώρησε φρόνιμον ν' ἀπομακρυνθῆ ἔκ τῆς Γαλλίας καὶ μετέβη εἰς τὴν Ἀγγλίαν, ἔνθα διέμεινεν ἐπὶ τρία ἔτη. Ἡ διαμονὴ αὕτη ἐν τῇ φιλελευθέρᾳ καὶ προηγμένῃ χώρᾳ τῶν Ἀγγλοσαξόνων ἔσχε βαθεῖαν ἐπίδρασιν ἐπὶ τὴν διάνοιάν του. Ἐπιστρέψας δ' εἰς τὴν Γαλλίαν ἐδημοσίευσεν τὰς *Φιλοσοφικὰς ἐπιστολάς (Lettres philosophiques)* ἐκθειάζων τὰ πολιτικὰ ἔθη καὶ τὴν θρησκευτικὴν ἐλευθερίαν τῶν Ἀγγλων, καὶ κατὰ τὸν μακρὸν βίον του ἀνέπτυξε δραστηρίαν συγγραφικὴν ὁράσιν ἀποκτήσας πανευρωπαϊκὴν φήμην καὶ ἐξασκήσας μεγάλην ἐπίδρασιν ἐπὶ τῶν συγχρόνων του. Ἦτο δ' ὁ Βολταῖρος τολμηρὰ καὶ πολυμερῆς διά-

νοια, συγγραφεὺς γλαφυρός, πολυμαθὴς καὶ εὐφυολόγος, ὄχι ὅμως πάντοτε βαθύς. Διέπρεψε δ' εἰς ὅλα τὰ εἶδη τοῦ λόγου ὡς ἐπικός ποιητὴς καὶ ὡς δραματογράφος, ὡς μυθιστοριογράφος, ὡς σατυρικός, ὡς φιλόσοφος καὶ κριτικός, ὡς ἱστορικός καὶ μαθηματικός. Μετὰ τὴν ἐπιστροφήν του ἐκ Πρωσσίας, ὅπου εἶχε προσκαλέσει αὐτὸν ὁ Μέγας Φρειδερίκος, ἔζησε τὰ εἴκοσι τελευταῖα ἔτη τῆς ζωῆς του ἐν τῇ κτήματί του Φερναί (*Fernay*) ἐπὶ τῶν ἑλβετικῶν συνόρων παρὰ τὴν Γενεύην, διὰ τὴν ἔχῃ πρόχειρον τὴν φυγὴν εἰς τὴν ξένην, ἐάν καταδιώκετο. Ἦρξισε δὲ τότε τὸν ἀγῶνα κατὰ τῶν ἀνελευθέρων μέτρων τῶν κυβερνήσεων τῆς Εὐρώπης καὶ κατὰ

Ὁ Βολταῖρος

τῆς πιέσεως τῆς συνειδήσεως πολεμῶν τὰς ὑπερδασίας τῆς λογοκρισίας, τὰ κατὰ τῶν διαμαρτυρομένων μέτρα, καὶ ὑπερασπιζόμενος ζωηρῶς τὰ θύματα τῆς μισαλλοδοξίας. Ἄλλ' ὁ Βολταῖρος δὲν ἦτο δημοκρατικῶν διαθέσεων οὔτε εἶχε ζωηρὸν πολιτικὸν ἐνδιαφέρον, ἤθελε δὲ μόνον νὰ καταργήσῃ τὰ ἀπάνθρωπα μέτρα τῆς ἀπολυταρχίας, τὴν θανατικὴν ποινὴν καὶ τὴν κατάσχεσιν τῆς περιουσίας, ἐπολέμησε δὲ σφοδρότατα τὴν μισαλλοδοξίαν.

Ὁ Μοντεσκιέ (*Montesquieu*, 1689-1755) ἐν τῇ ὀνομαστῇ συγγράμματί του *Τὸ πνεῦμα τῶν νόμων* (*L'esprit des lois*, 1748) ἐπραγματεύθη συστηματικῶς καὶ μετὰ μεγάλης ὀξυνοίας τὰς νέας περὶ κράτους θεωρίας. Ἄλλ' ἤδη εἶχε γίνει γνωστὸς διὰ τῶν *Περσικῶν ἐπιστολῶν* (*Lettres persanes* 1721), διὰ τῶν ὁποίων εἶχε σατυρήσει τὰ ἤθη τῶν εὐγενῶν καὶ τὰς καταχρήσεις τῶν κυβερνώντων. Διαμείνας δὲ καὶ οὗτος ἐν Ἀγγλίᾳ εἶχεν ἐπιστρέψει θαυμαστῆς αὐτῆς καὶ θεωρῶν ὑποδειγματικὸν τὸ πολίτευμα αὐτῆς ἤθελε κατὰ τὸ πρότυπον τοῦ ἀγγλικοῦ πολιτεύματος τὴν *διαίρεσιν τῶν ἐξουσιῶν* εἰς τρεῖς, τὴν *νομοθετικὴν*, τὴν *ἐκτελεστικὴν* καὶ τὴν *δικαστικὴν*. Ὁ Μοντεσκιέ ἦτο ἐκ τῶν ἐμβριθεστάτων συγγρα-

φέων του αιώνος, εἶχεν εὐρεῖαν ἀντίληψιν τῶν κοινωνικῶν καὶ πολιτικῶν πραγμάτων καὶ ἡ ἐπίδρασις του ὑπῆρξε γονιμωτάτη.

Ὁ Βολταῖρος καὶ ὁ Μοντεσκιεῖ ἦσαν μοναρχικοὶ καὶ ἀριστοκρατικῶν διαθέσεων καὶ δὲν ἐπεζήτησαν τὴν ἀνατροπὴν τοῦ καθεστώτος, ἀλλ' ἀπλῶς τὴν μεταρρυθμισιν αὐτοῦ. Δὲν ἤργησεν ὁμως νὰ ἐμφανισθῇ νέα γενεὰ φιλοσόφων, οἱ ὅποιοι ἦσαν ἐπαναστατικώτεροι καὶ ἐζήτησαν ριζικωτέραν ἀνατροπὴν. Εἰς τὴν γενεάν ταύτην ἀνήκουσι λόγιοι καὶ συγγραφεῖς, οἱ ὅποιοι τάσσονται περὶ τὸν *Diderot* ὀνομαζόμενοι διὰ κοινοῦ ὀνόματος **Ἐγκυκλοπαιδισταί.**

Ὁ Διδερώ (*Diderot*, 1713-1784) ἀστικῆς προελεύσεως ὡς ὁ Βολταῖρος καὶ ὡς ἐκεῖνος σπουδάζας ἐν σχολῇ Ἰησουϊτῶν, ἐγκατεστάθη ἐν Παρισίοις καὶ ἔζη μετὰ κόπου διὰ παραδόσεων καὶ βιβλιοπωλικῶν ἐργασιῶν. Περὶ τὰ μέσα τοῦ αἰῶνος ἀνέλαβε μεγάλην ἐκδοτικὴν ἐπιχείρησιν ἀποφασίσας μετὰ πολλῶν λογίων νὰ ἐκδώσῃ ὑπὸ τύπον λεξικοῦ περίληψιν τῶν ἐπιστημονικῶν καὶ φιλοσοφικῶν γνώσεων τῶν χρόνων του. Ὀνόμασε δ' αὐτὴν **Ἐγκυκλοπαιδεῖαν** (*Encyclopédie*), ἡ ὁποία ἐκδοθεῖσα ἀπὸ τοῦ 1751-1772 ἀπέβη μνημειῶδες ἐπιστημονικὸν ἔργον καὶ συγχρόνως ἰσχυρὸν πολεμικὸν ὄργανον τῶν φιλοσόφων καὶ νεοῖδεατῶν. Ὁ κυριώτερος συνεργάτης τοῦ Διδερώ, ὁ μαθηματικὸς **Δαλαμπέρ** (*D'Alembert*), ἔγραψε τὸν πρόλογον μεγάλως ἐκτιμηθέντα. Πρὶν ἢ ἐκδοθῇ ὁ πρῶτος τόμος τῆς Ἐγκυκλοπαιδεῖας, ὁ Διδερώ συνελήφθη δι' ἄλλῃ σύγγραμμά του, τὸ ὅποιον κατεδικάσθη νὰ καηῖ. Ἄλλ' ἢ Ἐγκυκλοπαιδεῖα ἦτο ἐπιχείρησις ἐμπορικὴ, διὰ τὴν ὁποίαν ἐνδιεφέροντο πλοῦσιοι βιβλιοπῶλαι καὶ πολλοὶ ἄνδρες τῆς ἀριστοκρατίας. Ὅθεν ἡ ἐκδοσις ἐπανελήφθη καὶ συνεπληρώθη παρὰ τὰς ἐπανελημμένας ἀπαγορεύσεις, τελευταίως μάλιστα τῇ συνδρομῇ τῆς κυρίας Πομπαδούρ, τῆς εὐνοουμένης τοῦ βασιλέως. Εἰς τοὺς τελευταίους τόμους συνειργάσθησαν συγγραφεῖς ριζοσπαστικώτεροι, ὁ Ἑλβέτιος (*Helvetius*) καὶ Χόλμπαχ (*Holbach*), οἱ ὅποιοι σφοδρότερον ἐπετίθεντο κατὰ τῆς θρησκείας, διδάσκοντες, ὅτι σῶμα καὶ ψυχὴ προέρχονται ἐκ τῆς αὐτῆς ὕλικῆς οὐσίας καὶ ὅτι ἡ ζωὴ καὶ ἡ νόησις εἶναι ἀποτέλεσμα τῆς κινήσεως τῶν ἀτόμων τῆς ὕλης (ὕλιστικὴ ἀντίληψις = *materialismus*).

Κατὰ τοὺς αὐτοὺς χρόνους φήμην μεγάλου συγγραφέως εἶχεν

ἀποκτήσει ὁ **Ρουσσώ** (*Jean Jacques Rousseau*, 1712-1778). Ἦτο δ' ὁ Ρουσσώ φύσις μελαγχολικὴ καὶ ὄνειροπόλος, γεννηθεὶς δ' ἐκ τῆς λαϊκῆς τάξεως, διότι ἦτο υἱὸς ὠρολογοποιοῦ, δὲν εἶχε λάβει ἀνωτέραν μόρφωσιν καὶ εἶχε περιπλανηθῆ ἐπὶ μακρὸν ἐξασκῶν διάφορα ἐπαγγέλματα, τοῦ μουσικοῦ, οἰκοδιδασκάλου καὶ τοῦ θαλαμηπόλου. Ἐπομένως δὲν εἶχε λόγους νὰ εἶναι εὐχαριστημένος ἐκ τῆς κρατούσης διατάξεως τῆς κοινωνίας. Ἐν τῷ κυρίῳ ἔργῳ του, τὸ ὁποῖον ἐπιγράφεται « **Κοινωνικὸν Συμβόλαιον** » (*Contrat social*, 1762), λέγει: « Ὁ ἄνθρωπος ἐγεννήθη ἐλεύθερος καὶ πανταχοῦ εἶναι σιδηροδέσμιος. Ἡ κοινωνία εἶναι ἄδικος, διότι δίδει περισσότερα δικαιώματα εἰς τοὺς προνομιούχους ». Ὁ Ρουσσώ δὲν ἤθελε νὰ ὀργανώσῃ τὴν πολιτείαν κατὰ τὸ ἀγγλικὸν πρότυπον, διότι κατὰ τὴν γνώμην του οἱ ἄγγλοι ἔχουσι μόνον φαινομενικὴν ἐλευθερίαν. Ἐφρόνει δὲ, ὅτι οἱ ἄνθρωποι πρέπει νὰ νομοθετῶσιν ἀπ' εὐθείας συνερχόμενοι μόνοι, ὡς ἐγένετο τοῦτο ἐν ταῖς ἀρχαίαις πολιτείαις, διότι ἡ κοινὴ βούλησις ζητεῖ πάντοτε τὸ ἄριστον καὶ πᾶς τις, καὶ ὁ νομοθέτης ἄρα, πρέπει νὰ ὑπακούσῃ εἰς αὐτήν. Ὁ Ρουσσώ πιστεύει εἰς τὴν ἀγαθότητα τοῦ ἀνθρώπου, ὁ ὁποῖος ἐπλάσθη φύσει ἀγαθός, ἀλλὰ διέφθειρεν αὐτὸν ὁ πολιτισμός. Ὅθεν ἡ περίφημος διδασκαλία του, ὅτι πρέπει νὰ ἐπιστρέψωμεν εἰς τὴν φύσιν. Ὅτε ἐξεδόθη τὸ Κοινωνικὸν Συμβόλαιον, τὸ δικαστήριον τῶν Παρισίων εἶχεν ἤδη καταδικάσει ἄλλο ἔργον τοῦ συγγραφέως, τὸν *Αἰμίλιον*, καὶ εἶχε διατάξει τὴν σύλληψίν του. Ἄλλ' ὁ Ρουσσώ ἐδραπέτευσεν εἰς τὴν Ἑλβετίαν. Εἶναι δ' ὁ Αἰμίλιος τὸ ὄνομαστὸν παιδαγωγικὸν σύγγραμμα τοῦ Ρουσσώ, διὰ τοῦ ὁποῖου διδάσκει, ὅτι πρέπει νὰ μελετήσωμεν τὰς φυσικὰς τάσεις τοῦ παιδὸς καὶ κατ' αὐτὰς νὰ ρυθμίσωμεν τὴν ἀγωγὴν αὐτοῦ.

Τὰ ἔργα τοῦ Ρουσσώ διεδόθησαν εἰς ὅλην τὴν Εὐρώπην καὶ ἀνεγνώσθησαν μετὰ μεγάλης ἀγάπης. Καὶ τὸ μὲν Κοινωνικὸν Συμβόλαιον ἐπέδρασε μεγάλως ἐπὶ τῶν ἀνδρῶν τῆς ἐπαναστάσεως, αἱ δὲ ἀρχαὶ τῆς ἰσότητος, τὰς ὁποίας ἐδίδαξεν, ἐφημερόσθησαν βαθμηδόν. Ὁ Αἰμίλιος ἐξετιμῆθη ἰδιαζόντως ἐν Γερμανίᾳ καὶ ἀνεκαίνισε τὴν παιδαγωγικὴν ἐπιστήμην, ὁ δὲ ὄνειρώδης καὶ συναισθηματικὸς συγγραφικὸς τρόπος του ἐνέπνευσε τὸν ῥωμαντισμὸν τοῦ ἸΘ' αἰῶνος.

5. Οί οικονομολόγοι. — Αί γινώμαι περί τοῦ πλούτου τῶν λαῶν καὶ τῆς διοικήσεως τῶν οικονομικῶν τοῦ κράτους ἠλλαξαν κατὰ τὸν ΙΗ' αἰῶνα, οἱ δὲ συγγραφεῖς οἱ πραγματευθέντες τὰ ζητήματα τῆς πολιτικῆς οικονομίας, ὡς λέγομεν σήμερον, ἦσαν ἰδίως γάλλοι καὶ ἄλλοι ὀνομασθέντες οικονομολόγοι.

Κατὰ τὸν ΙΖ' αἰῶνα ἐπίστευον, ὅτι ὁ πλοῦτος χώρας τινὸς συνίσταται εἰς τὸ ποσὸν τοῦ ἐν αὐτῇ ὑπάρχοντος χρυσοῦ καὶ μέσον πρὸς ἀπόκτησιν τοῦ χρυσοῦ θεώρουν τὸ ἐξαγωγικὸν ἐμπόριον (πρὸλ. σελ. 78). Τὸν ΙΗ' αἰῶνα ὁ γάλλος Κουέσνεϊ (*Quesnay*) ἐδίδασκεν, ὅτι ἡ γῆ εἶναι ἡ πηγὴ τοῦ πλούτου, διότι καλλιεργουμένη παράγει πᾶν ὅτι ἐπιθυμοῦμεν, καὶ διὰ τοῦτο οἱ ἀληθεῖς παραγωγεῖς εἶναι οἱ γεωργοί. «Πτωχοὶ γεωργοί, ἔλεγε, πτωχὸν κράτος, πτωχὸν κράτος, πτωχὸς βασιλεὺς». Οἱ ὀπαδοὶ τῆς θεωρίας ταύτης ὀνομάσθησαν **φυσιοκράται**. Ἄφ' ἐτέρου ὁ Γκουρναϊ (*Gourney*) ἐδίδασκεν, ὅτι ἡ ἐπέμβασις τοῦ κράτους εἰς τὸν βίον εἶναι ἐπιβλαβής, ἀπῆτει δὲ τελείαν ἐλευθερίαν τῆς παραγωγῆς καὶ τοῦ ἐμπορίου, ὡς διετύπωσε τοῦτο διὰ τῆς περιφήμου ἀρχῆς «*laissez faire, laissez passer*».

Τὰς θεωρίας ταύτας ἐυσστηματοποίησεν ὁ διασημώτατος τῶν οικονομολόγων τοῦ ΙΗ' αἰῶνος, ὁ σκώτος Ἀδάμ Σμιθ (*Adam Smith, 1723-1790*) ἐν τῷ ὀνομαστῷ ἔργῳ «*Ἐρευναι περὶ τῆς φύσεως καὶ τῶν αἰτίων τοῦ πλούτου τῶν λαῶν*». Ἐδίδασκε δέ, ὅτι τὸν πλοῦτον παράγει ἡ ἐργασία ὑπὸ πάσας τὰς μορφὰς καὶ ὅτι, ὅπως ἐπιτύχωμεν τὴν εὐδαιμονίαν τῶν ἀνθρώπων, πρέπει ν' ἀφήσωμεν ἕκαστον νὰ ἐργάζεται ὅπως θέλει, διότι αἱ ἀνθρώπινοι διατάξεις, αἱ ὁποῖαι σκοποῦσι δῆθεν νὰ προστατεύσωσι τὸ κοινὸν συμφέρον, φέρουσιν ἀκριβῶς τὸ ἀντίθετον ἀποτέλεσμα. «Τὸ ἄτομον ἐργαζόμενον δι' ἴδιον ὄφελος ὁδηγεῖται ὑπὸ ἀοράτου χειρός, ὅπως συντελέσῃ εἰς τὸ κοινὸν ἀγαθόν». Αὕτη εἶναι ἡ θεωρία τοῦ ἐλευθέρου συναγωνισμοῦ.

6. Ἡ ἀντιβασιλεία καὶ Λουδοβίκος ΙΕ' (1715-1774). — Τὸν Λουδοβίκον ΙΔ' διεδέχθη ὁ υἱὸς τοῦ ἐγγόνου τοῦ Λουδοβίκου ΙΕ', ἀλλ' ἀντὶ τοῦ πενταετοῦς βασιλέως ἐκυβέρνησε τὴν Γαλλίαν ἐπὶ ὀκτὼ ἔτη ὁ θεῖός του **Φίλιππος τῆς Ὁρλεάνης**. Ὁ *Régent* (ἀντιβασιλεὺς), ὡς εἶναι γνωστὸς ἐν τῇ ἱστορίᾳ ὁ Φί-

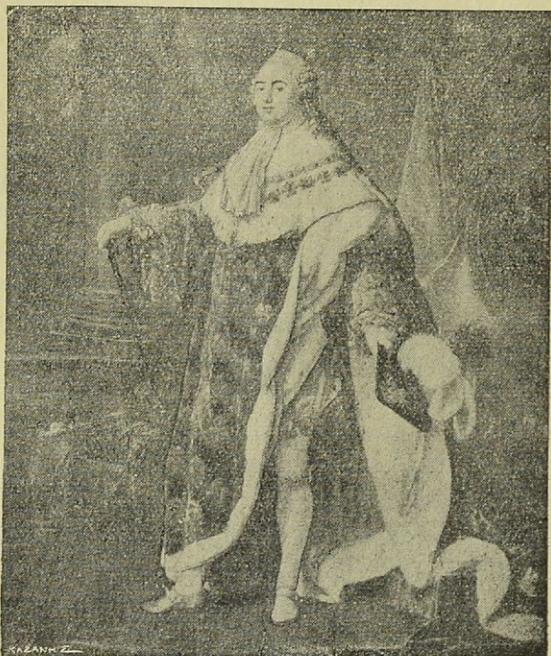
λιππος, ἦτο ἄνθρωπος εὐφυής, ἀμέμπτου ἀνατροφῆς καὶ κομφῶν τρόπων. Ἄλλ' ἐπ' αὐτοῦ ὡς καὶ ἐπὶ τοῦ διαδόχου του ἐδάρυνον αἱ ἁμαρτίαι τῆς προηγούμενης βασιλείας, διότι ὁ Λουδοβίκος ΙΔ' εἶχεν ἀφήσει ὑπέρογκον χρέος, τὸ ὁποῖον ἐξωγαυτο διαρκῶς ἐκ τοῦ ἐτησίου ἐλλείματος τοῦ προϋπολογισμοῦ. Μολονότι δὲ ὁ ἀντιβασιλεὺς ἐξῆ βίον ἀπλοῦν καὶ ἄνευ πομπῶν, ἡ αὐτὴ εἶχε συνηθίσει εἰς τὴν σπατάλην. Καὶ πολιτικῶς μὲν ἡ κυβέρνησις τοῦ Φιλίππου ἐσημείωσεν ἀντίδρασιν κατὰ τῆς αὐστηρᾶς ἀρχικῆς Λουδοβίκου ΙΔ', ἡ δὲ προσπάθεια, ὅπως ἀνορθώσῃ τὰ οἰκονομικὰ διὰ τῆς ἐκδόσεως χαρτονομίσματος κατὰ τὸ σύστημα, τὸ ὁποῖον εἶχεν εἰσηγηθῆ ὁ σκῶτος τραπεζίτης Λὰς (*Law*), κατέληξεν εἰς τρομερὰν χρεωκοπίαν.

Ὁ Λουδοβίκος ΙΕ', ὁ ὁποῖος ἐπὶ πενήκοντα ἔτη ἐκυβέρνησε τὴν Γαλλίαν (1723-1774), δὲν ὑπέβαλεν ἑαυτὸν εἰς τὸν κόπον νὰ σκεφθῆ περὶ τῶν προβλημάτων τοῦ προϋπολογισμοῦ οὔτε περὶ ἄλλων προβλημάτων τῆς διοικήσεως, πεπεισμένος ἐκ τῶν προτέρων, ὅτι τὰ προβλήματα ταῦτα ἦσαν ἄλυτα, καὶ φροντίζων νὰ ζῆ ἀνετώτερον. Ἦτο δ' ἐκ παιδικῆς ἡλικίας σκληρός, φιλόργυρος καὶ σκώπτης, οὐδέποτε ἀποφασίσας νὰ ἐργασθῆ σοβαρῶς. Ἐνδιαφέρετο μόνον διὰ τὰς διασκεδάσεις καὶ δὲν εἶχε διδαχθῆ, ὅτι ὁ βασιλεὺς ἔχει ὑποχρεώσεις πρὸς τοὺς ὑπηκόους του. Ἡ βασιλεία ἦτο δι' αὐτὸν μέσον πρὸς ἱκανοποίησιν τῶν ὀρέξεών του. Ἰδίως δὲ μετὰ τὸν πόλεμον περὶ τῆς διαδοχῆς τῆς Αὐστρίας κατέπεσεν ἠθικῶς ὁ Λουδοβίκος, τὰ δὲ πράγματα τῆς Γαλλίας ἤγον καὶ ἔφερον οἱ εὐνοούμενοι καὶ αἱ εὐνοούμεναι, μεταξὺ τῶν ὁποίων ὀνομαστοτάτη εἶναι μία κόρη ἀστικῆς καταγωγῆς, ἐξαιρετικῆς πράγματι καλλονῆς, τὴν ὁποίαν ὠνόμασε μαρκησιὰν **Πομπανδούρ** (*Pompadour*). Οὕτω τὰ οἰκονομικὰ τελείως ἐξηθρῶθησαν διὰ τῆς ἀκαταλόγιστου σπατάλης τῆς αὐτῆς, διὰ τῶν ἐξόδων τῶν πολέμων καὶ τῆς κακῆς διαχειρίσεως, ἐνῶ τὸ γόητρον τῆς Γαλλίας κατέπεσεν ἐν τῷ ἐξωτερικῷ διὰ τῶν ἀποτυχιῶν εἰς τοὺς πολέμους καὶ ἰδίως διὰ τῆς ἀπωλείας τῶν γαλλικῶν ἀποικιῶν τῆς Ἀμερικῆς.

Ὁ Λουδοβίκος εἶχεν ἐνίοτε στιγμὰς νηφαλιότητος καὶ συνηθᾶνετο τὴν κακὴν κατάστασιν τῶν πραγμάτων τοῦ κράτους. Διὰ τοῦτο ἔλεγε περὶ τῶν ὑπουργῶν του, ὅτι θὰ καταστρέψωσιν ἀσφαλῶς τὸ κράτος διὰ τῆς κακοδιοικήσεως. Ἀλλὰ προσέθετε : «οὐχ ἦττον

θὰ διαρκέση ὅσον καὶ ἡμεῖς». Διὰ ταῦτα ἀπέδωκαν εἰς αὐτὸν τὴν φράσιν : «*Après moi le déluge*». Τὰς ἁμαρτίας αὐτοῦ καὶ ολοκλήρου σειρᾶς προγόνων ἔμελλε νὰ πληρώσῃ ὁ ἔγγονος καὶ διάδοχός του Λουδοβίκος ΙΓ'.

7. Λουδοβίκος ΙΓ' (1774-1792) διεδέχθη εἴκοσιν ἑτῶν τὸν πάππον του. Ὁ νέος βασιλεὺς εἶχε μὲν ἀγαθὴν ψυχὴν καὶ

Ὁ Λουδοβίκος ΙΓ'

Εἰκὼν τοῦ Callet διατηρουμένη ἐν Βερσαλλίαις. Ὁ βασιλεὺς φέρει τὴν μεγάλην στολὴν τῶν τελετῶν, εἰκονίζεται δὲ μὲ σιάσιν ἐπίσημον συμφώνως πρὸς τὴν παράδοσιν τοῦ ΙΖ' αἰῶνος. Ἔχει τὸν τύπον τῶν Βουρβόνων, τὰ χαρακτηριστικά του εἶναι κανονικά χωρὶς ἔκφρασιν.

ἦτο ἠθικός, ἀλλ' οὐδὲν εἶχε διδαχθῆ καὶ οὐδέποτε κατώρθωσε νὰ ἐννοήσῃ καλῶς τὰς ὑποθέσεις τοῦ κράτους. Δὲν ἠδύνατο νὰ λάβῃ μόνος του ἀποφάσεις ἐπηρεαζόμενος διαρκῶς ὑπὸ τῶν περὶ αὐτόν.

Ἡ σύζυγός του Μαρία Ἀντωνέττα, θυγάτηρ τῆς αὐτοκρατορίας Μαρίας Θηρεσίας, ἦτο νέα, εὐειδής καὶ ζωηρά, ἀλλ' εἶχε συνηθίσει εἰς τὸν ἐλαφρὸν καὶ ἀφελῆ βίον τῆς αὐλῆς τῆς Βιέννης, ὁ ὁποῖος.

ήτο ανάρμοστος πρὸς τὴν γαλλικὴν ἐθιμοταξίαν. Ἐνδιεφέρετο μάλ-
λον διὰ τὰς διασκεδάσεις, τὸ χαρτοπαίγνιον καὶ τὸ θέατρον, παρά
διὰ τὴν πολιτικὴν. Ἄλλὰ συνέβαινε πολλάκις νὰ ὑποστηρίξῃ μετ'
ἐπιμονῆς τοὺς εὐνοουμένους τῆς καὶ ἔσχεν ἐπὶ τοῦ βασιλέως καὶ τῆς
κυβερνήσεως μεγάλην ἐπίδρασιν κατὰ τὰς κρίσιμους στιγμὰς. Δὲν
εἶχε πολλὰς συμπαθείας ἐν Γαλλίᾳ, διότι οἱ μὲν ἀντίπαλοι τῆς γαλ-

Ἡ Μαρία Ἀντωνέττα.

*Εἰκὼν τῆς ὀνομαστῆς καλλιτέχνιδος Mme Vigée-Lebrun, ἡ ὁποία ἐξωγρά-
φισε τὴν Μαρίαν Ἀντωνέτταν εἰς εἴκοσι καὶ πλέον στάσεις. Εἰς τὴν παροῦ-
σαν εἰκόνα ἡ βασίλισσα εἰκονίζεται μόνη εἰς τὸν κήπον, κρατεῖ ἄνθος εἰς
τὴν χεῖρα καὶ φορεῖ πλούσιον μεταξωτὸν ἔνδυμα. Τὸ πρόσωπόν τῆς διατη-
ρεῖ ἔχνη τῆς ζωηρότητος καὶ εὐθυμίας τῶν νεανικῶν χρόνων.*

λοαυστριακῆς συμμαχίας ἦσαν κακῶς διατεθειμένοι πρὸς αὐτὴν, ὁ
δὲ λαὸς ἀπέδιδεν εἰς αὐτὴν τὴν ἀντίδρασιν τοῦ βασιλέως κατὰ τῶν
μεταρρυθμίσεων καὶ ὠνόμαζεν αὐτὴν «Autrichienne» ἢ «Madame
veto», διότι ἐθεώρει αὐτὴν αἰτίαν τῆς ἀντιστάσεως τοῦ βασιλέως
κατὰ τῆς ἐπαναστάσεως.

Β' Η ΜΟΝΑΡΧΙΚΗ ΠΕΡΙΟΔΟΣ ΤΗΣ ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΕΩΣ.

1. Ἡ σύγκλησις τῶν γενικῶν τάξεων. — Τὰ οἰκονομικὰ τοῦ κράτους εἶχον φθάσει εἰς ἀδιέξοδον. Μολαταῦτα αἱ μεταρρυθμιστικαὶ προσπάθειαι τῶν ὑπουργῶν **Τουργκό** (*Turgot*) καὶ **Νέκερ** (*Necker*) ἀπέτυχον, διότι προσέκρουσαν εἰς τὴν ἀντίδρασιν τῆς αὐτῆς καὶ τῶν εὐγενῶν. Ὑπὸ τὰς περιστάσεις ταύτας ὁ Δουδοβίκος 15' ἠναγκάσθη νὰ συγκαλέσῃ τὰς γενικὰς τάξεις (*États Généraux*), τοὺς ἀντιπροσώπους δηλαδὴ τῶν τριῶν τάξεων, αἱ ὁποῖαι δὲν εἶχον συγκληθῆ ἀπὸ τῶν ἡμερῶν τοῦ *Richelieu* (ἀπὸ τοῦ 1624, πρὸβλ. σελ. 74). Οἱ ἀντιπρόσωποι συνήλθον τὴν 5 Μαΐου 1789 ἐν Βερσαλλίαις, 600 μὲν περίπου τῆς τρίτης τάξεως, ἀνὰ 300 δὲ τῶν εὐγενῶν καὶ τοῦ κλήρου. Ἄλλ' εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς ἐγεννήθη σοβαρὸν ζήτημα, διότι οἱ ἀντιπρόσωποι τῆς τρίτης τάξεως (*tiers état*) ἤθελον νὰ ψηφίζωσι κατὰ κεφαλὰς ὑπολογίζοντες, ὅτι οὕτω προσλαμβάνοντες καὶ τοὺς μεταρρυθμιστὰς ἱερεῖς, θὰ εἶχον πλειονοψηφίαν, ἐνῶ αἱ προνομιοῦχοι τάξεις ἐπέμενον νὰ ψηφίζωσι κατὰ τάξεις, ὅποτε θὰ εἶχον οὗτοι τὴν πλειονοψηφίαν. Ἐπειδὴ δὲ οἱ εὐγενεῖς καὶ οἱ κληρικοὶ δὲν ὑπεχώρουν, οἱ ἀντιπρόσωποι τῆς τρίτης τάξεως, εἰς τοὺς ὁποίους εἶχον προσχωρήσει 15 ἑφημέριοι, ἀνεκλήρῳξαν ἑαυτοὺς ἀντιπροσώπους τοῦ γαλλικοῦ ἔθνους, ὡς **Ἔθνο-συνέλευσιν** (*Assemblée nationale*). Αὕτη ἦτο ἡ πρώτη ἐπαναστατικὴ πράξις τῆς συνελεύσεως, ἡ ὁποία ἀνέτρεπε τὴν μέχρι τοῦδε κρατοῦσαν ἐν Γαλλίᾳ τάξιν (17 Ἰουνίου).

2. Ἐκτίσχυσις τῆς τρίτης τάξεως. — Ὁ βασιλεὺς ἐκηρύχθη ὑπὲρ τῶν εὐγενῶν καὶ τοῦ κλήρου καὶ διέταξε νὰ κλείσωσι τὴν αἴθουσαν τῶν συνεδριάσεων ὑπὸ τὴν πρόφασιν, ὅτι θὰ ἐτοιμασθῆ διὰ τὴν βασιλικὴν συνεδρίαν. Ἄλλ' οἱ ἀντιπρόσωποι ἔχοντες ἐπὶ κεφαλῆς τὸν πρόεδρον τῆς συνελεύσεως, τὸν ἀστρονόμον Μπαϊγὺ (*Bailly*), κατέλαβον αἴθουσάν τινα τῶν ἀνακτόρων χρησιμεύουσαν ὡς σφαιριστήριον καὶ ὠρκήθησαν, ὅτι δὲν θ' ἀποχωρισθῶσι πρὶν ἢ δώσωσι **σύνταγμα** (*constitution*) εἰς τὴν Γαλλίαν. Ἡ πράξις αὕτη ὠνομάσθη **Ὁρκος τοῦ σφαιριστηρίου** (20 Ἰουνίου).

Μετὰ ταῦτα ὀλίγας ἡμέρας ὕστερον συνήλθον αἱ τρεῖς τάξεις παρουσίᾳ τοῦ βασιλέως, ὁ ὁποῖος ἐδήλωσε μὲ ἀπολυταρχικὸν ὕψος,

ὅτι τὰ προνόμια εἶναι ἀπαραβίαστα, καὶ διέταξε νὰ συνεδριάξωσιν αἱ τάξεις χωριστὰ καὶ νὰ ψηφίζωσι κατὰ τάξεις. Ἀλλὰ μετὰ τὸ πέρας τῆς συνεδριάσεως ἡ τρίτη τάξις μείνασα μόνη ἐν τῇ αἰθούσῃ ἐκήρυξε κατ' εἰσήγησιν τοῦ περιφήμου κόμητος **Μιραμπώ** τὰ μέλη τῆς ἐθνοσυνελεύσεως ὡς ἀπαραβίαστα καὶ μετ' ὀλίγον ἡ πλειονότης τῶν κληρικῶν καὶ ἀρκετοὶ εὐγενεῖς συνηνώθησαν μετὰ τῆς τρίτης τάξεως. Ὁ δὲ βασιλεὺς ἠναγκάσθη νὰ ὑποχωρήσῃ.

Ὁ κόμης δὲ **Μιραμπώ** (Mirabeau, 1749-1791) καταγόμενος ἐκ τῆς νοτίου Γαλλίας εἶχεν ἀσπασθῆ ἐκ νεανικῆς ἡλικίας τὰς φιλελευθέρους ἀρχὰς κηρυχθεῖς κατὰ τῶν προνομίων τῆς τάξεώς του. Διὰ τοῦτο ἐλθὼν εἰς ῥῆξιν πρὸς τὸν αὐταρχικὸν πατέρα του εἶχε φυλακισθῆ τῇ ἀπαιτήσεϊ αὐτοῦ. Ἐκλεγεῖς δ' ἀντιπρόσωπος τῆς γ' τάξεως διεκρίθη ἀπὸ τῶν πρώτων συνεδριάσεων τῆς συνελεύσεως ὡς ὀξύνους πολιτικός καὶ ὑπέροχος ῥήτωρ, συντελέσας τὰ μέγιστα διὰ τοῦ λόγου κατῶν γνώσεών του εἰς τὴν κατίσχυσιν τῆς συνελεύσεως καὶ τὸν κλονισμόν τοῦ παλαιοῦ καθεστώτος. Ὁ Μιραμπώ δὲν ἐζήτηε νὰ καταλύσῃ τὴν βασιλείαν, ἀλλὰ νὰ περιορίσῃ τὰς ἀυθαιρέσιαις αὐτῆς διὰ παγίου νομοθετήματος. Ἀπέθανε δὲ κατὰ τὸ δευτερον ἔτος τῆς ἐπαναστάσεως, καθ' ἣν στιγμὴν εἶχον ἀρχίσει νὰ κατηγοροῦν αὐτόν, ὅτι ἐσυνθηκολόγησε μετὰ τῆς αὐλῆς. Πράγματι δὲ ὁ βασιλεὺς εἶχε κατορθώσει νὰ προσοικειωθῇ αὐτὸν παρέχων ἐτήσιον χορηγήμα καὶ ὁ Μιραμπώ ἐδίδεν εἰς τὸν βασιλέα ὠφελίμους συμβουλὰς, τὰς ὁποίας ἐκεῖνος σπανίως ἠκολούθησεν.

3. Ἡ 14 Ἰουλίου. — Ἐξέγερσις λαοῦ **Παρισίων** — **Πτώσις Βασιλλῆς.** — Ὁ βασιλεὺς ἐσκέφθη νὰ μεταχειρισθῆ βίαν κατὰ τῆς Συνελεύσεως καὶ συνεκέντρωσε περὶ τὰς Βερσαλλίας στρατιωτικὴν δύναμιν ἰδίως ἐξ Ἑλλετῶν καὶ Γερμανῶν τῆς φρουρᾶς. Ἀλλὰ τότε ὁ ὑπόκωφος ἀναβρασμὸς τοῦ λαοῦ τῶν Παρισίων ἐξέσπασεν εἰς φανεράν στάσιν, ὅτε ἐφθασεν ἡ εἰδησις, ὅτι ὁ βασιλεὺς ἀπέπεμψε τὸν μεταρρυθμιστικὸν ὑπουργὸν Νέκερ. Ἐν τῇ κήπῳ *Palais royal*, ὁ ὁποῖος ἀπὸ τινος εἶχε γίνει ὁ τόπος τῆς συγκεντρώσεως τοῦ λαοῦ καὶ τῶν πολιτικῶν συζητήσεων, ὁ νεαρὸς δημοσιογράφος **Καμὶλ Δερμουλὲν** (*Desmoulins*) ἐκάλεσε τὸν λαὸν εἰς τὰ ὅπλα. Οὗτος δ' ἐξεγερθεὶς διήρπασε τὰ ὅπλα καὶ τὰ ὅπλοστάσια τοῦ κράτους, ἡ δὲ φρουρὰ τῶν Παρισίων ἠγνώθη μετὰ τῶν στασιαστῶν.

Ἡ μανία τοῦ πλήθους ἐστρέφετο κατὰ τοῦ φρουρίου τῆς **Βασιλλῆς** καὶ τὴν 14 Ἰουλίου πλῆθος ἐργατῶν προσέβαλεν αὐτὸ καὶ μετὰ πολὺν αἵματηρὰν συμπλοκὴν ἠνάγκασε τὴν φρουρὰν, ἀποτελουμένην τὸ πλεῖστον ἐξ Ἑλλετῶν, νὰ παραδοθῇ καὶ κατέσφαξεν αὐτὴν μετὰ τοῦ φρουράρχου παρὰ τὴν συμφωνίαν. Ἀλλ' ἐκ

τῆς ἀναρχίας καὶ τῆς διαρπαγῆς ἔσωσε τὴν πρωτεύουσαν ἢ ἐθνοφρουρά, ἡ ὁποία ἐτέθη ὑπὸ τὴν ἡγεσίαν τοῦ νεαροῦ μαρκησίου **Λαφαγέτ** (*Lafayette*), ὁ ὁποῖος εἶχε λάβει μέρος εἰς τὸν ὑπὲρ ἀνεξαρτησίας ἀγῶνα τῆς Ἀμερικῆς.

Ἄμα τῇ ἀλώσει τῆς Βασιλίδης ὁ ἀδελφὸς τοῦ βασιλέως, ἐκ τῶν ἀδιαλλάκτων ἀπολυταρχικῶν, ἐγκατέλειψε τὴν Γαλλίαν μετὰ πολλῶν ἐκ τῆς ἀνωτέρας ἀριστοκρατίας καὶ μετ' οὐ πολὺ ἠκολούθησαν αὐτοὺς πολλοὶ εὐγενεῖς καὶ κληρικοὶ δυσηρεστημένοι. Οἱ φυγάδες οὗτοι ὀνομασθέντες *Émigrants* συνεκεντρώθησαν εἰς τὴν παραρρήνειον Γερμανίαν, ἰδίως εἰς τὰς ἐκκλησιαστικὰς ἡγεμονίας Κολωνίαν, Μαγεντίαν κτλ., ἐργαζόμενοι κατὰ τῆς ἐπαναστάσεως.

4. Ἡ νύξ τῆς 4ης Αὐγούστου — Κατάργησις τῶν προνομίων. — Τὴν ἐξέγερσιν τῶν Παρισίων ἐπηκολούθησαν στάσεις καθ' ὅλην σχεδὸν τὴν Γαλλίαν. Οἱ χωρικοὶ ἐξαναστάντες κατὰ τῆς μακροχρονίου πιέσεως διήρπασαν τοὺς πύργους καὶ τὰ κτήματα τῶν δεσποτῶν, ἐκακοποίησαν ἢ καὶ ἐφόνευσαν πολλοὺς ἐξ αὐτῶν καὶ κατήργησαν τὰ φεουδαρχικὰ δικαιώματα μόνοι. Ὑπὸ τὴν ἐντύπωσιν τῶν γεγονότων τούτων ἡ ἐθνοσυνέλευσις κατήργησε κατὰ τὴν νυκτερινὴν συνεδρίασιν τῆς 4 Αὐγούστου τὰ προνόμια τῶν εὐγενῶν καὶ τοῦ κλήρου, δηλαδὴ τὰ φεουδαρχικὰ δικαιώματα καὶ τὴν δεκάτην, ὡς καὶ τὴν ἀπαλλαγὴν ἐκ τῆς φορολογίας. Αὐτοὶ δ' οἱ εὐγενεῖς ἀνεληθόντες εἰς τὸ βῆμα ἐδῆλωσαν ἐν μέσῳ ἀπεριγράπτου συγκινήσεως, ὅτι παραιτοῦνται τῶν δικαιωμάτων των.

5. Ἡ κήρυξις τῶν δικαιωμάτων τοῦ ἀνθρώπου. — Ἡ συνέλευσις ἀφήσασα τὸν σκοπόν, διὰ τὸν ὁποῖον εἶχε κληθῆ, τὴν τακτοποίησιν δηλαδὴ τῶν οἰκονομικῶν τοῦ κράτους, ἀνέλαβε νὰ συντάξῃ τὸν συνταγματικὸν χάρτην τῆς Γαλλίας, τοῦτέστι θεμελιώδη νομοθεσίαν, ἡ ὁποία ἔμελλε νὰ ρυθμίξῃ εἰς τὸ ἐξῆς τὴν διοίκησιν τῆς Γαλλίας. Διὰ τοῦτο ἡ συνέλευσις ὀνομάσθη **Συντακτικὴ** (*Assemblée constituante*). Κατὰ πρότασιν δὲ τοῦ *La Fayette* καὶ κατὰ τὸ πρότυπον τῆς Ἀμερικῆς προέταξε τοῦ συντάγματος γενικὰς ἀρχὰς περὶ τῶν δικαιωμάτων τοῦ ἀνθρώπου καὶ τοῦ πολίτου.

Ἡ Κήρυξις τῶν δικαιωμάτων τοῦ ἀνθρώπου, ὡς ὠνομάσθη ἡ ἔκθεσις τῶν ἀρχῶν τούτων, εἶναι ἐγγραφον μεγάλης σπουδαιότητος, ἢ ριζοσπαστικώτερα πράξις τῆς συνελεύσεως. Ἐν αὐτῇ κηρύττονται ἡ ἐλευθερία, ἡ ἰσότης πρὸ τοῦ νόμου, ἡ ἀσφάλεια τῆς ζωῆς καὶ τῆς περιουσίας καὶ τὸ δικαίωμα τῆς ἀντιστάσεως κατὰ πάσης πίεσεως, ὡς φυσικὰ δικαιώματα, δηλαδὴ κοινὰ εἰς πάντα ἄνθρωπον ἀδιακρίτως καταγωγῆς, ἐθνότητος καὶ φυλῆς.

6. Ἡ νέα πολιτικὴ καὶ κοινωνικὴ διαρρύθμισις τῆς Γαλλίας. — Τὸ σύνταγμα, τὸ ὁποῖον κατήρτισεν ἡ πρώτη συντακτικὴ συνέλευσις, μετέβαλλε ριζικῶς τὸ πολιτικὸν καὶ κοινωνικὸν καθεστῶς τῆς Γαλλίας.

Αἱ κυριώτεραι διατάξεις αὐτοῦ εἶναι :

1) Διατηρεῖται ἡ κληρονομικὴ βασιλεία, ἀλλ' ὁ βασιλεὺς ἔχει μόνον τὴν ἐκτελεστικὴν ἐξουσίαν.

2) Τὴν νομοθετικὴν ἐξουσίαν ἀσκοῦσιν οἱ ἀντιπρόσωποι τοῦ ἔθνους ἐκλεγόμενοι δι' ἐμιέσου ψηφοφορίας καὶ ἀποτελοῦντες μίαν βουλὴν. Ἀλλὰ παρὰ τὴν κηρυχθεῖσαν ἰσότητα δικαίωμα ψήφου ἐδόθη μόνον εἰς τοὺς ἔχοντας περιουσίαν καὶ καταβάλλοντας φόρον.

3) Ἡ δικαστικὴ ἐξουσία, ὡς πᾶσα ἄλλη, πηγάζει ἐκ τοῦ λαοῦ. Διὰ τοῦτο οἱ δικασταὶ πρέπει νὰ ἐκλέγωνται ὑπὸ τοῦ λαοῦ, αἱ δὲ δίκαι νὰ διεξάγωνται δημοσίᾳ.

4) Τὰ ἐκκλησιαστικὰ κτήματα, ἀξίας περίπου τριῶν δισεκατομμυρίων, ἐκηρύχθησαν ὡς ἐθνικά.

5) Τὰ μοναχικὰ τάγματα κατηργήθησαν, ἱερεῖς δὲ καὶ ἐπίσκοποι ἔγιναν δημόσιοι ὑπάλληλοι μισθοδοτούμενοι ὑπὸ τοῦ κράτους, τὸ ὁποῖον ἀνέλαβε καὶ τὴν συντήρησιν τῶν ἀγαθοεργῶν ἰδρυμάτων, διατηρουμένων μέχρι τότε ὑπὸ τοῦ κλήρου. Οἱ ἱερεῖς ὑπεχρεώθησαν νὰ ὀρκισθῶσι πίστιν εἰς τὸ νέον πολίτευμα, ἀλλὰ πολλοὶ ἠρνήθησαν νὰ ὀρκισθῶσιν ὀνομασθέντες διὰ τοῦτο ἀνώμοτοι (*inscrmentés*), οἱ δὲ χωρικοὶ ἐσέβοντο μᾶλλον αὐτοὺς ἢ τοὺς ὀρκισθέντας. Οἱ ἀνώμοτοι ἱερεῖς ἀντέδρων κατὰ τῆς ἐπαναστάσεως, οἱ δὲ ὀπαδοὶ τοῦ παλαιοῦ καθεστώτος εὔρον παρ' αὐτοῖς ἰσχυρὸν στήριγμα.

6) Δὲν ὑπῆρχε πλέον διαφορὰ τάξεων ἐν Γαλλίᾳ, διότι ἡ τάξις

των ευγενῶν κατηγορήθη μεθ' ὄλων τῶν τίτλων καὶ τῶν ἐμβλημάτων της.

Ζ. Φυγή βασιλέως — Ἡ πλειονοψηφουσα μερίς τῆς συνελεύσεως ἤτο μοναρχικὴ δεικνύουσα μέγαν σεβασμὸν πρὸς τὸ πρόσωπον τοῦ βασιλέως, ἀλλὰ παρὰ τῇ λαῶ ὑπῆρχε μεγάλη ἀντιπάθεια κατὰ τῶν ἀνακτόρων, τὴν ὁποίαν ὑπεδαύλιζον οἱ δημοκρατικοὶ ἐπαναστατικοὶ σύλλογοι, ἡ περίφημος **Λέσχη τῶν Ἰακωβίνων** (*Jacobins*), ὀνομασθεῖσα οὕτω ἐκ τῆς μονῆς τῶν Ἰακωβίνων, ἔνθα συνεδρίαζε, καὶ ἡ λέσχη τῶν **Κορδελιέ** (*Cordeliers*) λαβοῦσα τὸ ὄνομα ἐξ ἄλλου μοναστηρίου¹. Αἱ λέσχαι διὰ τῶν πολυπληθῶν διακλαδώσεων ἐν ταῖς ἐπαρχίαις διέσπειραν καθ' ὅλην τὴν χώραν δημοκρατικὰς ἰδέας.

Τὴν 5 Ὀκτωβρίου 1789 διαδήλωσις τοῦ λαοῦ ἀφορμὴν λαβοῦσα ἐκ τῆς ἐλλείψεως ἄρτου καὶ ἀποτελουμένη κατὰ μέγα μέρος ἐκ γυναικῶν τῆς ἀγορᾶς, διηυθύνθη εἰς τὰς Βερσαλλίας καὶ συνεκρούσθη πρὸς τὴν φρουρὰν τῶν ἀνακτόρων. Ὁ δὲ βασιλεὺς κατὰ συμβουλήν τοῦ Λαφαγῆτ ἐγκατέλειψε τὰς Βερσαλλίας καὶ ἐγκατεστάθη ἐν Παρισίοις καὶ μετ' αὐτοῦ ἡ Ἔθνοσυνέλευσις μετηνάστευσεν εἰς τὴν πρωτεύουσαν. Ἐκτοτε ὁ βασιλεὺς ἦτο ὑπὸ τὴν ἐξουσίαν τοῦ λαοῦ τῶν Παρισίων καὶ τῆς ἐθνοφρουρᾶς.

Οὐχ ἤττον κατὰ τὴν πανηγυρικὴν ἑορτὴν τῆς Συναδελφώσεως (*Fédération*), ἡ ὁποία ἐωρτάσθη τὴν 14 Ἰουλίου 1790 ἐπὶ τῇ ἐπετείῳ τῆς ἀλώσεως τῆς Βασίλλης, ὁ βασιλεὺς ὠρκίσθη εἰς τὸ νέον σύνταγμα ὑπὸ τὰς ἐπευφημίας τοῦ λαοῦ, οὕτω δ' ἡ ἐπανάστασις ἐφαίνετο λήξασα.

Ἐν τῇ μεταξὺ ὁ Μιραμπὼ ἀπέθανε κηδευθεὶς μετὰ μεγάλων τιμῶν καὶ ὁ βασιλεὺς ἐστερήθη τοῦ καλοῦ τούτου συμβούλου. Ἄφ' ἐτέρου δ' ἀπέκτησαν μεγάλην ἐπιρροὴν οἱ ἀρχηγοὶ τῶν Ἰακωβίνων, ἰδίως ὁ **Ροβεσπιέρ** (*Robespierre*), ὁ ἀρχηγὸς τῶν Κορδελιέ **Δαντὸν** (*Danton*) καὶ ὁ περιβόητος ἐκδότης τῆς ἐφημερίδος «*L'amí du peuple*» **Μαρά** (*Marat*) Ὑπὸ τὰς περιστάσεις ταύτας ὁ βασιλεὺς ἀπεφάσισε διὰ τολμηροῦ ἐπιχειρήματος νὰ πλήξῃ τὴν ἐπανάστασιν, ἀναχωρῶν ἐκτὸς τῆς Γαλλίας καὶ τιθέμενος ἐπὶ κε-

¹ Αἱ δύο λέσχαι συνεχωνεύθησαν βραδύτερον.

φαλῆς ξένου στρατοῦ καὶ τῶν εὐγενῶν φυγάδων. Ὄθεν τὴν 20 Ἰουλίου 1791 ἀνεχώρησε μετὰ τῆς οἰκογενείας του κρυφίως ἐκ Παρισίων διευθυνόμενος εἰς τὰ βελγικὰ σύνορα. Ἄλλ' ἀνεγνωρίσθη καθ' ὁδόν, συνελήφθη καὶ ὠδηγήθη εἰς Παρισίους. Τότε ἡ συνέλευσις ἀνέστειλε τὴν ἐξουσίαν του καὶ ἐξήσκησεν αὐτὴ πάσας τὰς ἐξουσίας. Ἄλλ' ἡ προσπάθεια τῶν ἀντιμοναρχικῶν, ὅπως ἀνατρέψωσι τὴν βασιλείαν, ἀπέτυχεν. Ὁ βασιλεὺς ἐπανέλαβε τὸν ὄρκον εἰς τὸ σύνταγμα καὶ ἀνέλαβε τὴν ἐξουσίαν του. Ἡ δὲ Συνέλευσις συμπληρώσασα τὸ σύνταγμα διελύθη τὴν 30 Σεπτεμβρίου 1791. Ἄλλ' ἡ βραχεῖα περίοδος τῆς ἐξασκήσεως πασῶν τῶν ἐξουσιῶν ὑπὸ τῆς Συνελεύσεως εἶχε γεννήσει εἰς εὐρεῖς κύκλους τὴν ἐντύπωσιν, ὅτι τὸ κράτος δύναται νὰ κυβερνηθῇ καὶ ἄνευ βασιλέως.

Γ'. Η ΠΤΩΣΙΣ ΤΗΣ ΒΑΣΙΛΕΙΑΣ

1. Ἡ νομοθετικὴ συνέλευσις (1791-1792). —

Συμφώνως πρὸς τὸ νέον σύνταγμα ἐξελέγη ἡ τακτικὴ βουλή, ὀνομασθεῖσα *Νομοθετικὴ συνέλευσις* (*Assemblée législative*), ἡ ὁποία συνήλθε τὴν 1 Ὀκτωβρίου 1791. Ἀποτελέσθη δ' ἀπὸ νέους ἄνδρας, διότι ἡ συντακτικὴ κατὰ πρότασιν τοῦ Ροβεσπιέρ εἶχεν ἀποφασίσει, ὅπως οὐδὲν τῶν μελῶν αὐτῆς ἐκλεγῆ διὰ τὴν νέαν συνέλευσιν. Ἡ πλειονότης αὐτῆς ἀποτελέσθη ἀπὸ φιλοβασιλικούς συνταγματικούς. Ἄλλ' εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς ἀπέκτησε μεγάλην ἐπιρροὴν ἡ ἀριστερὰ περιλαμβάνουσα τοὺς μετριοπαθεῖς δημοκρατικούς, οἱ ὅποιοι μὴ ἔχοντες ἐμπιστοσύνην εἰς τὸν βασιλέα ἤθελον νὰ δώσωσι μεγαλυτέραν ἰσχὺν εἰς τὴν συνέλευσιν. Οἱ πλεῖστοι ἐξ αὐτῶν ἦσαν μέλη τῆς λέσχης τῶν Ἰακωβίνων καὶ διεκρίνοντο διὰ τὴν εὐχέρειαν τοῦ λόγου, ἀλλ' ἦσαν τὸ πλεῖστον ἄπειροι. Ἐπειδὴ δὲ τινες ἐκ τῶν διακεκριμένων ἡγετῶν αὐτῶν κατήγοντο ἐκ τῆς περιοχῆς τοῦ ποταμοῦ Ζιρονδῶ (*Gironde*), ὠνόμασαν βραδύτερον ὅλον τὸ κόμμα **Γιρονδίνους** (*Girondins*). Ἀλλὰ πλὴν τούτων εἰς τὸ ἄκρον ἀριστερὸν καὶ ἐπὶ τῶν ὑψηλοτάτων θέσεων τοῦ Βουλευτηρίου ἐκάθητο οἱ ὀλίγοι ἐπαναστατικοὶ καὶ ἀνατρεπτικοὶ ἄνδρες τῆς συνελεύσεως, μέλη τῆς λέσχης τῶν Κορδελιέ, τοὺς ὁποίους ὠνόμασαν **Ὀρεινοὺς**

(*Montagnards*) και γενικῶς κατ' ἐπέκτασιν οἱ ἀνατρεπτικοὶ ὠνόμασθησαν ὄρεινοὶ ἢ τὸ ὄρος (*Montagne*), ἐνῶ οἱ συντηρητικοὶ ὠνόμασθησαν πεδινοὶ ἢ πεδιάς (*Plaine*).

Οἱ Γιρονδῖνοι καὶ οἱ Ὅρεινοὶ εἶχον ὑπὲρ ἑαυτῶν τοὺς ἐργάτας τῶν Παρισίων, τοὺς ὁποίους ὠνόμασαν *Sans culotte*, διότι ἀπέφευγον τὴν ἀριστοκρατικὴν περισκελίδα (*culotte*) καὶ ἔφερον τὸ ἐργατικὸν παντελόνιον, οὕτως ὥστε *sans culotte* ἤρχισε νὰ σημαίῃ τὸν ἄκρον ἐπαναστατικὸν. Οἱ ἐπαναστάται τοῦ 1789 εἶχον λάβει ὡς σύμβολον τὴν τρίχρωμον κονκάρδαν, τὸ δὲ 1791 ἤρχισαν νὰ φοροῦν τὸν κόκκινον σκοῦφον (*bonnet rouge*), τὸ ὁποῖον ἐσυμβόλιζε τὴν ἀπελευθέρωσιν.

2. Ἡ ἐπανάστασις τῆς 10 Αὐγούστου 1792. —

Ἡ πλειονότης τῆς συνελεύσεως ἐξηκουλούθει νὰ εἶναι φιλοβασιλική, ἢ δ' ἐσωτερικὴ ἡσυχία ἐφαίνετο, ὅτι ἐστερεώθη. Ἄλλ' ἕκτακτα γεγονότα ἐγέννησαν νέαν κρίσιν, ἢ ὅποια ἐσυντόμευσε τὸν δῖον τῆς νομοθετικῆς συνελεύσεως καὶ ἀνέτρεψε τὴν βασιλείαν.

Τὴν ἀνοιξιν τοῦ 1792 ἡ Γαλλία εὗρίσκετο πρὸ τοῦ συνασπισμοῦ τῶν Γερμανῶν ἡγεμόνων, οἱ ὅποιοι ἐξωθούμενοι ὑπὸ τῶν γάλλων μεταναστῶν καὶ ἐκ τῶν μυστικῶν ὑποκινήσεων τοῦ Λουδοβίκου καὶ τῆς Ἀντωνέττας, ἀνέλαβον νὰ συντρίψωσι τὴν ἐπανάστασιν. Ὁ ἀρχιστράτηγος τοῦ ἡνωμένου γερμανικοῦ στρατοῦ κόμης τοῦ *Μπράουνσβάϊκ* (*Braunschweig*) ἐδημοσίευσε προκήρυξιν συνταχθεῖσαν ὑπὸ γάλλου μετανάστου, ἐν τῇ ὅποια ἐλέγετο, ὅτι πᾶς ὁ ἀνθιστάμενος κατὰ τοῦ συμμαχικοῦ στρατοῦ θὰ ἐθεωρεῖτο ἀντάρτης καὶ θὰ ἐτυφεκίζετο, ἐὰν δὲ προσεβάλλετο τὸ ἀνάκτορον τοῦ βασιλέως, ἢ πόλις τῶν Παρισίων θὰ μεταβάλλετο εἰς τέφραν (26 Ἰουλίου 1792). Ὑπὸ τὴν ἐντύπωσιν τῶν γεγονότων τούτων ἡ συνέλευσις ἐκήρυξε «τὴν πατρίδα ἐν κινδύνῳ», οἱ δὲ σύλλογοι ἐκηρύχθησαν ὑπὲρ τῆς ἀνατροπῆς τοῦ βασιλέως, διότι εἶχον ὑπονοίας, ὅτι συνεννοεῖται μετὰ τοῦ ἐχθροῦ. Ἐκτοτε δὲ τὰ πολεμικὰ γεγονότα ἤρχισαν νὰ ἐξασκῶσι μεγάλην ἐπιρροὴν ἐπὶ τῆς ἐσωτερικῆς καταστάσεως.

Τότε ἤρχισαν νὰ συρρέωσιν οἱ ἐθελονταὶ πανταχόθεν εἰς τὴν πρωτεύουσαν καὶ τὴν 30 Ἰουλίου ἐφθασαν 500 Μασσαλιῶται φάλλοντες τὸ νέον ἄσμα, τὸ ὁποῖον εἶχε συνθέσει ὁ ἀξιωματικὸς τοῦ

μηχανικού Ρουζέ δὲ Δίλ (*Rouget de l' Isle*) διὰ τὸν στρατὸν τοῦ Ρήνου. Τὸ ἄσμα τοῦτο ὠνομάσθη Μασσαλιῶτις (*Marseillaise*) καὶ ἐξακολουθεῖ νὰ εἶναι ὁ ἔθνικὸς ὕμνος τῶν Γάλλων.

ὑπὸ τὰς περιστάσεις ταύτας οἱ ἀνατρεπτικοὶ ἐκέρδισαν ἔδαφος. Τὴν νύκτα τῆς 9 πρὸς τὴν 10 Αὐγούστου 1792 οἱ Ἰακωθῖνοι ἐδίωξαν ἐκ τῆς δημαρχίας τοὺς συντηρητικὸς συμβούλους καὶ ἐσχημάτισαν νέον **δημοτικὸν συμβούλιον** (*Commune*) καὶ τὴν 10 ὑποστηριζόμενοι ὑπὸ τοῦ ὄχλου τῶν Παρισίων ἐπετέθησαν κατὰ τῶν *Tuileries*, τῶν ἀνακτόρων τοῦ βασιλέως, τὰ ὅποια εἶχον ὀχυρώσει ἀναμένοντες τὴν ἄφιξιν τῶν Γερμανῶν. Ἡ συνέλευσις ἐψήφισε τότε τὴν ἀναστολὴν τῆς βασιλικῆς ἐξουσίας καὶ ἀπεφάσισε τὴν σύγκλησιν νέας *συντακτικῆς συνέλευσεως*. Ἐνα δῶση νέον σύνταγμα εἰς τὴν Γαλλίαν. Συγχρόνως δ' ἐσχηματίσθη νέα κυβέρνησις, ἐν τῇ ὅποια παρεκάθητο ὁ Δαντὸν ὡς ὑπουργὸς τῆς Δικαιοσύνης. Ἀλλὰ τὴν δύναμιν εἶχε κυρίως τὸ δημοτικὸν συμβούλιον, τὸ ὁποῖον περιελάμβανε πλὴν τοῦ Δαντὸν τὸν Μαρά καὶ τὸν Ροβεσπιέρ.

ὑπὸ τὴν ἐντύπωσιν τῶν ἀποτυχιῶν ἐν τῷ μετώπῳ ἐπεκράτησε μεγάλη ταραχὴ ἐν τῇ πρωτεύουσῃ, ἰδίως ὅτε ἔφθασεν ἡ εἶδησις, ὅτι ὁ **Δουμουριέ** (*Dumouriez*), ἀρχηγὸς τοῦ ἐπὶ τῶν βελγικῶν συνόρων στρατοῦ, εἶχεν αὐτομολῆσει εἰς τοὺς ἐχθρούς. Ὁ ὄχλος ἐν τῇ παραφορᾷ του ἐφόνευσε ἐν ταῖς φυλακαῖς περὶ τοὺς χιλίους κρατούμενους ἱερεῖς καὶ εὐγενεῖς (Φόνοι τοῦ Σεπτεμβρίου).

Ἀλλ' ἡ πρωσσοαυστρικὴ ἐκστρατεία τοῦ 1792 ἀπέτυχεν οὐκ ἄντρος, διότι πρὸ τῆς ἐνθουσιώδους ὁρμῆς τῆς γαλλικῆς νεολαίας ὁ κακῶς ὀργανωμένος στρατὸς τῶν Γερμανῶν ἠγερμένων ἐξεκένωσεν ἐν σπουδῇ τὸ γαλλικὸν ἔδαφος. Ὁ μέγας γερμανὸς ποιητῆς **Γκαῦτε** (*Goethe*, πρὸλ. Κεφ. ΙΓ', 1), ὁ ὁποῖος εἰχὲν παρακολουθήσει τὴν ἐκστρατείαν καὶ συνέφυγε τὴν φυγὴν ἐκείνην, εἶχε βαθεῖαν συνείδησιν τῶν γινομένων. «Ἀπὸ τὸ μέρος τοῦτο καὶ ἀπὸ σήμερον, εἶπεν, ἀρχίζει νέα ἐποχὴ ἐν τῇ παγκοσμίῳ ἱστορίᾳ καὶ δύνασθε νὰ εἴπητε, ὅτι παρευρέθητε εἰς τὴν ἀρχὴν ταύτην». Προέβλεπε δηλαδὴ, ὅτι οἱ Γάλλοι ἐμελλον νὰ ὑποτάξωσι μέγα μέρος τῆς Εὐρώπης καὶ νὰ ἐξαπλώσωσι τὰς ἐπαναστατικὰς ἰδέας.

Δ'. Η ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ.

1. Κατάργησις τῆς βασιλείας. — Αἱ ἐκλογαὶ διὰ τὴν ἐθνοσυνέλευσιν γενόμεναι διὰ γενικῆς ψηφοφορίας ἔφεραν δημοκρατικὴν πλειονοψηφίαν, ὥστε οἱ Γιρονδῖνοι ἀπετέλουν τὴν δεξιάν (συντηρητικοί), ἐνῶ ἡ ἀριστερὰ ἐπληρώθη ἀπὸ ὀρεινούς, ὑπῆρχε δὲ καὶ σημαντικὸς ἀριθμὸς βασιλοφρόνων συνταγματικῶν (πεδινοί). Κατὰ τὴν πρώτην συνεδρίασιν ἢ νέα συνέλευσις, ἢ ὅποια ἔλαβε τὸ ὄνομα *Convention* ἢ *Convent* καὶ ὑπὸ τὸ ὄνομα τοῦτο εἶναι γνωστὴ ἐν τῇ ἱστορίᾳ, ἀπεφάσισεν ὁμοφώνως τὴν κατάργησιν τῆς βασιλείας, ἐκήρυξε τὴν Γαλλίαν δημοκρατίαν, ἠλλάξε τὴν χριστιανικὴν χρονολογίαν, αἱ δὲ πράξεις ἤρχισαν νὰ χρονολογῶνται ἀπὸ τοῦ ἔτους τῆς δημοκρατίας.

Συγχρόνως εἶχε γίνει βαθυτέρα μεταβολὴ παρὰ τοῖς ἡγέταις τῆς ἐπαναστάσεως, διότι τὴν ἀντίληψιν τῆς ἀτομικῆς ἐλευθερίας, ἢ ὅποια εἶχεν ἐμπνεύσει τὰς πράξεις τῆς πρώτης ἐπαναστάσεως, ἀντικατέστησεν ἡ ἀντίληψις τοῦ συμφέροντος τῆς ὁλότητος, ἐπεκράτησε δὲ ἡ γνώμη, ὅτι ὑπὲρ τοῦ κοινοῦ ἀγαθοῦ ἐπιβάλλεται ἡ πίεσις τοῦ ἀτόμου. Ἐνῶ δὲ ἡ πρώτη ἐπανάστασις ἦτο κυρίως ἔργον τῆς εὐπορούσης τάξεως, κατὰ τὴν δευτέραν περίοδον ἐπεκράτησαν οἱ ἀρχηγοὶ τῶν ἀπόρων τάξεων.

2. Καταδίκη τοῦ βασιλέως εἰς θάνατον. — Ἡ *Convent* εἰσήγαγεν εἰς δίκην τὸν βασιλέα. Γιρονδῖνοι δὲ καὶ ὄρεινοὶ ἤθελον τὴν καταδίκην του, ἐν' ἀπαλλαγῶσι διὰ παντὸς τῆς βασιλείας. Ἄλλ' οἱ πρῶτοι δὲν ἤθελον νὰ καταδικασθῇ εἰς θάνατον, διεξήχθη δὲ σφοδρὸς ἀγὼν μεταξὺ τῶν δύο μερίδων. Ὁ Λουδοβίκος ΙΓ' ἐδικάσθη ὡς ἄπλοῦς ἰδιώτης ὑπὸ τὸ ὄνομα *Louis Capet* κατηγορηθεὶς ἐπὶ συνωμοσίᾳ κατὰ τῆς ἐλευθερίας τοῦ λαοῦ καὶ ἐπιβουλῇ τῆς γενικῆς ἀσφαλείας τοῦ κράτους ἐπὶ τῇ βάσει ἐπιστολῶν, αἱ ὅποια ἀπεδείκνυσαν, ὅτι συνεννοεῖτο μετὰ τῶν μεταναστῶν καὶ τῆς Αὐστρίας. Ἡ πρότασις τῶν Γιρονδῖνων, ὅπως ἐρωτηθῇ ὁ κυρίαρχος λαὸς διὰ δημοψηφίσματος, ἀπερρίφθη καὶ ὁ βασιλεὺς κατεδικάσθη εἰς θάνατον διὰ μικρᾶς πλειονοψηφίας καὶ ἀνήλθε τὴν λαιμητόμον τὴν 21 Ἰανουαρίου 1793.

3. Πτώσις τῶν Γιρονδῖνων. — Οἱ Γιρονδῖνοι δὲν ἐπέ-

τυχον νὰ σώσῃσι τὸν βασιλέα, ἢ δ' ἀποτυχία αὕτη ἐσήμαινε τὴν καταστροφὴν των. Κατὰ τὴν ἐπακολουθήσασαν πάλην μεταξὺ τῶν Ὀρειῶν, τὸ ὁποῖον ἐσήμαινε πάλην μεταξὺ Συνελεύσεως, ἐν τῇ ὁποίᾳ ἐπλειονοφήφουν οἱ Γιροδῖνοι, καὶ τῆς Κομμούνας, ἐν τῇ ὁποίᾳ ἐδέσποζον ὁ Μαρὰ καὶ οἱ ὀπαδοὶ του, ὑπερίσχυσε ἡ Κομμούνα. Οἱ στρατιῶται τῆς ἐθνοφρουρᾶς ὑποκαίμεγοι εἰς τὰ κελεύματα αὐτῆς περιεκύκλωσαν τὴν Συνέλευσιν καὶ ὑπὸ τὴν ἀπειλὴν τῶν τηλεβόλων ἠνάγκασαν αὐτὴν ν' ἀποφασίσῃ τὴν ἐξαίρεσιν 29 γιρονδῖνων βουλευτῶν. Τούτων 22 συλληφθέντες ἀπέθανον ἐπὶ τῆς λαϊμητόμου, οἱ δὲ λοιποὶ διαφυγόντες ὑπεκίνησαν στάσεις ἐν ταῖς ἐπαρχίαις καὶ σχεδὸν πάντες εὗρον κακὸν τέλος. Ἡ δὲ μνηστὴ ἐνὸς ἐκ τῶν καταδικασθέντων ἦλθεν εἰς Παρισίους ἐκ τῆς ἐπαρχίας τῆς καὶ δι' ἐγχειριδίου ἐδολοφόνησε τὸν Μαρὰ.

Α. Τρομοκρατία (*Terreur*, 31 Μαΐου 1793—27 Ἰουλίου 1794).—Ὑπὸ τὴν ἐντύπωσιν τῶν στρατιωτικῶν ἀποτυχιῶν, ἰδίως μετὰ τὴν προδοσίαν τοῦ *Dumouriez* (πρβλ. σελ. 173) καὶ τῶν φιλοβασιλικῶν ἐξεγέρσεων ἐν διαφόροις ἐπαρχίαις ἢ Συνέλευσιν ἐξέλεξε τὴν περιβόητον **Ἐπιτροπὴν τῆς δημοσίας σωτηρίας** (*Comité du salut publique*), τὴν ὁποίαν ἀπετέλεσεν ὁ Δαντόν, ὁ ἰσχυρότατος ἄνθρωπος τῆς ἡμέρας μεταξὺ τῶν Ὀρειῶν, μετὰ ἑννέα ὀπαδῶν. Ὡς παραρτήματα δὲ τῆς Ἐπιτροπῆς ἐσχηματίσθησαν ἐν ταῖς ἐπαρχίαις αἱ *ἐπιτροπαὶ τῆς ἐποπτείας*, εἰς τὰς ὁποίας περιῆλθεν οὐσιαστικῶς ἡ ἐξουσία. Οὕτως ἡ Γαλλία εἶχε περιέλθει ὑπὸ τὴν ἐξουσίαν τῶν Ἰακωβίνων.

Κατ' εἰσήγησιν τοῦ Δαντόν ἐσχηματίσθη «ἐκτακτὸν ἐπαναστατικὸν δικαστήριον» μετὰ παραρτημάτων ἐν ταῖς ἐπαρχίαις, ὅσαι ἐστασίαζον. Τότε ἤρχισαν καταγγελίαι τῶν ὑπόπτων καὶ ὁμαδικαὶ θανατώσεις. Ἀντιδραστικοὶ ἱερεῖς, μετανάσται καὶ γενικῶς πᾶς ὁ ἀντιφρονῶν ἢ ἀποδοκιμάζων τὰς πράξεις τῶν κυβερνώντων, συναλαμβάνετο καὶ μετὰ πρόχειρον διαδικασίαν ὠδηγεῖτο εἰς τὴν λαϊμητόμον. Διὰ τοῦτο τὴν περίοδον τῶν 14 μηνῶν ἀπὸ τοῦ Μαΐου τοῦ 1793 μέχρι Ἰουλίου 1794 ὠνόμασαν *Τρομοκρατίαν* (*Terreur*).

Ὁ Δαντόν ἐθεώρει τὴν Τρομοκρατίαν ὡς προσωρινὸν μέτρον πρὸς στερέωσιν τῆς δημοκρατίας. Διὰ τοῦτο ἠθέλησε νὰ φανῇ μετριοπαθέστερος, ὅτε ἀπεσοδήθη ὁ ἐξωτερικὸς κίνδυνος. Ἄλλ' ἦλθεν

εις σύγκρουσιν πρὸς τοὺς ἀδιαλλάκτους καὶ ἔπεσε διὰ τῆς ὑπόβουλου πολιτικῆς τοῦ Ῥοβεσπιέρ, ὁ ὁποῖος ἐφθόνηε τὴν δημοτικότητά του. Κατὰ τὴν δίκην ἠκούσθη ἢ βροντώδης φωνὴ τοῦ περιφήμου δημαγωγοῦ ἐπιμαρτυρομένου, ὅτι ἔσωσε τὴν Γαλλίαν καὶ τὴν δημοκρατίαν. Ἄλλὰ κατεδικάσθη καὶ ἀπεκεφαλίσθη μετὰ τοῦ Δεμουλέν, ὁ ὁποῖος ἐν τῇ ἐφημερίδι του *Le vieux Cordelier* εἶχεν ἐπιτεθῆ κατὰ τῶν ὑπερβολῶν τῆς τρομοκρατίας. Τότε ἐκυριάρχησεν ὁ Ῥοβεσπιέρ καὶ μετὰ τὴν ψήφισιν νόμου, ὁ ὁποῖος ἐπέτρεπε τὴν ἄνευ μαρτύρων καταδίκην, αἱ θανατικαὶ ἐκτελέσεις ὑπερέβησαν πᾶν ὄριον. Κατὰ τὴν τρομοκρατίαν ἢ λαϊμητόμος ἐλειτούργησε ταχτικῶς εἰς δύο θέσεις τῶν Παρισίων. Ἐγίναν δὲ περὶ τὰς 2600 ἐκτελέσεις, ἐκ τῶν ὁποίων αἱ 1376 ἐντὸς τῶν τελευταίων 39 ἡμερῶν μετὰ τὴν ψήφισιν τοῦ εἰρημένου νόμου.

Κατὰ τὴν τρομοκρατίαν ὁ χριστιανισμὸς κατηργήθη ἐπισήμως, ἀντὶ δὲ τῆς χριστιανικῆς χρονολογίας εἰσήχθη ἡ μέτρησις ἀπὸ Δημοκρατίας (22 Σεπτεμβρίου 1792), τὰ λατινικὰ ὀνόματα τῶν μηνῶν ἀντικατεστάθησαν διὰ τῶν λαϊκῶν ὀνομασιῶν (π. χ. *Vendémiaire, Brumaire* κ.τ.λ.). Ἀντὶ δὲ τῆς εἰς ἑβδομάδας διαιρέσεως εἰσήχθη διαιρέσις εἰς δεκάδας, ἡ δὲ δεκάτη ἀφιερῶθη εἰς τὴν λατρείαν τοῦ ὑπερῆτου ὄντιος.

Μετὰ τὴν πτώσιν τοῦ Δαντόν ὁ Ῥοβεσπιέρ ἐκυβέρνησεν ὡς δικτάτωρ μετὰ τῶν διαβοήτων ὄπαδῶν του *Sain Ζιουστ* (*Saint, Just*) καὶ *Κουθὸν* (*Couthon*). Ἄλλὰ μετ' οὐ πολὺ ἀπέβη μισητὸς καὶ ἐπίφοβος καὶ εἰς τοὺς ὄπαδούς του. Διὰ τοῦτο Ὁρεινοὶ καὶ μετριοπαθεῖς συνεννοήθησαν καὶ παρεσκευάσαν τὴν περίφημον ἡμέραν τῆς 9 *Thermidor* (27 Ἰουλίου 1794), κατὰ τὴν ὁποίαν μετὰ θυελλώδη συνεδρίαν τῆς Συνελεύσεως ὁ Ῥοβεσπιέρ σενελήφθη μετὰ τῶν ἐμπιστῶν του. Ὁ περιβόητος δημοκόπος ἀνήλθε τὴν λαϊμητόμον καὶ μετ' αὐτοῦ οἱ συλληφθέντες βουλευταί, πολλὰ μέλη τοῦ δημοτικοῦ συμβουλίου, Ἰακωβῖνοι τοῦ ἐπαναστατικοῦ δικαστηρίου κ.τ.λ., ἐν ὄλῳ 104 ἄτομα.

Οἱ ἄνδρες, οἱ διαπράξαντες τὰς φρικαλεότητας τῆς τρομοκρατίας, δὲν ἔστεροῦντο οὔτε εὐφυΐας, οὔτε δημιουργικῆς ἰκανότητος, ὡς μαρτυροῦσι τοῦτο τὰ δημιουργήματα τῆς *Convention*, περὶ τῶν ὁποίων θὰ ὁμιλήσωμεν κατωτέρω. Ἄλλ' ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν

τῶν ἐκτάκτων περιστάσεων εἶχον ἀπολέσει πᾶν μέτρον καὶ διέπραττον φρικώδη κακουργήματα ἐν ὀνόματι τοῦ ὀρθοῦ λόγου, τῆς ἐλευ-

Μαρά

Δαντόν

Ῥοβεσπιέρ

Αἱ τρεῖς ἐξέχουσαι φυσιογνωμίαι τῆς ἐπαναστάσεως.

Ὁ **Μαρά** (1743-1793) ἐγεννήθη ἐν Ἐλβετία καὶ ἐσοῦσας τὴν ἰατρικὴν ἐν Σκωτία. Διορισθεὶς στρατιωτικὸς ἰατρός ἐν Γαλλία ἐπεδόθη εἰς ἐπιστημονικὰς ἐρεῖνας καὶ συνέγραψε διαφόρους πραγματείας. Ἐγενε γνωστὸς εὐθύς ἀπὸ τῶν πρώτων ἡμερῶν τῆς ἐπαναστάσεως. Κατελιέτο ἀπὸ νευροπαθῆ οἰκτον διὰ τὰ δεινοπαθήματα τοῦ λαοῦ καὶ ἔβλεπε πανταχοῦ συνωμοσίας. Διὰ τοῦτο ἐθεώρει ἑαυτὸν ἐντεταλμένον καθήκοντα δημοσίου κατηγοροῦ καὶ ἑκαστον ἄρθρον του ἀπῆγει νέον αἷμα Ὁ λαὸς ἐθρόνησε τὸν θάνατόν του ὡς ἐθνικὴν συμφορὰν καὶ τὸ λειψανόν του ἐτέθη εἰς τὸ Πάνθεον, ὅθεν ἐξέβαλεν αὐτὸ τὸ Διευθυντήριον. — Ὁ **Δαντόν** (1759-1794) ἦτο ἡ ἀνδρικωτέρα μορφή τῆς ἐπαναστάσεως. Εἶχε σπουδάσει νομικὰ καὶ ἐδιηγήροει ἐν Παρισίοις, ὅποτε ἔλαβε ζωνῶν ἐνδιαφέρον διὰ τὴν ἐπανάστασιν. Τὴν 2 Σεπτεμβρίου 1792 ὅτε ἡ πρωτεύουσα ἠπειλεῖτο ὑπὸ τοῦ ἐχθροῦ, παρουσιάσθη εἰς τὴν Νομοθετικὴν Συνέλευσιν καὶ ἀνεφώνησε: «Διὰ τὰ νὰ τοὺς νικήσωμεν, μᾶς χρειάζεται τόλμη, πάλιν τόλμη, πάντοτε τόλμη καὶ ἡ Γαλλία ἐσώθη!» — Ὁ δὲ **Ῥοβεσπιέρ** (1758-1794) ἦτο δικηγόρος εἰς τὸ Ἀρρὰς καὶ εἶχε συγγράψει πραγματείας τινάς, ὅποτε ἐξελέγη πληρεξούσιος τῆς γ' τάξεως διὰ τὴν πρώτην Συνέλευσιν. Παρὰ τὴν ἐπιτηδευμένην εὐγλωτίαν καὶ τὸν δυσάρεστον τόνον τῆς φωνῆς του κατώρθωσε νὰ ἐπιβληθῇ εἰς τὴν Συνέλευσιν καὶ βραδύτερον ἐκλεγείν πληρεξούσιος τῆς πρωτεύουσας εἰς τὴν Convent ἀπέκτιτος δικτατορικὴν ἐπιρροήν. Ἦτο ἄμεμπτος εἰς τὸν ἰδιωτικὸν βίον καὶ ὀνομάσθη διὰ τοῦτο ὑπὸ τοῦ Μαρά «Incorruptible» (ἀδέκαστος), ἀλλ' ἦτο φύσει κακεντρέχης, ὑποουλός καὶ ὑποκριτής. Ἀφοῦ εἰργάσθη διὰ τὴν κατάργησιν τῆς χριστιανικῆς θρησκείας, ἐνεφανίσθη κατὰ τὴν ἐορτὴν τοῦ Ὑπερείτου Ὄντος ὡς ἀπόστολος ἠθικῆς καὶ κοινωνικῆς ἀνακαιρίσεως στηριζόμενος εἰς τὴν ἀναγέννησιν τῶν θρησκευτικῶν πεποιθήσεων.

θερίας καὶ ἰσότητος. Οἱ ἄνδρες τῆς Convention εἶναι τύποι ἐπαναστατικοὶ κατ' ἐξοχὴν καὶ μεταξὺ αὐτῶν ἐξέχει ἡ φυσιογνωμία

του Δαντόν, ο οποίος ήτο ο διπλωματικώτερος των ανδρών της επανάστασεως ἐμπνεύσας τὴν ἐξωτερικὴν πολιτικὴν τῆς Ἐπιτροπῆς τῆς Δημοσίας Σωτηρίας, χαρακτηρ ὀρμητικὸς καὶ τολμηρὸς μέχρι θρασύτητος δειξάς μέγα ψυχικὸν σθένος κατὰ τὰς κρίσιμους περιστάσεις, ἐνῶ ὁ Ῥοβεσπιέρ ήτο μικρόψυχος καὶ κακεντρεχῆς.

5. Τὸ διευθυντήριο (27 Ὀκτωβ. 1795—9 Νοεμβρ. 1799). Ἡ πτώσις τοῦ Ῥοβεσπιέρ ἐσήμαινε βαθυτέραν μεταβολήν. Ἡ επαναστατικὴ ὀρμὴ εἶχεν ἐκπνεῦσει, ἤρχιζε δὲ ἡ ἀντίδρασις. Καὶ ἡ μὲν τρομοκρατηθεῖσα τάξις τῶν εὐπόρων ἀνεθάρρησεν, οἱ δὲ νέοι τῆς τάξεως ταύτης, ἡ λεγομένη *Jeunesse dorée*, ἐπετέθησαν κατὰ τῆς λέσχης τῶν Ἰακωβίνων, τὴν ὁποίαν ἡ Συνέλευσις διέταξε νὰ κλείσωσι. Τὸ δὲ νέον Σύνταγμα, τὸ ὁποῖον ἐψήφισεν ἡ Συνέλευσις, ήτο πολὺ συντηρητικόν. Δι' αὐτοῦ ἡ ἐκτελεστικὴ ἐξουσία ἐδίδετο εἰς **Διευθυντήριο** (*Directoire*) ἐκ πέντε ἀνδρῶν, οἱ ὅποιοι ἐκυβέρνην τῇ βοήθειά δύο βουλῶν, τῆς *Βουλῆς τῶν Πεντακοσίων* καὶ τῆς *Βουλῆς τῶν Γερόντων* ἐκ 250 ἀνδρῶν ὑπὲρ τὰ τεσσαράκοντα ἔτη γεγονότων. Ἔνα δ' ἀντεπεξέλεθη κατὰ τῆς αὐξανομένης μοναρχικῆς ἀντιδράσεως, ὥρίσθη, ὅπως οἱ νέοι ἀντιπρόσωποι κατὰ τὰ δύο τρίτα ληφθῶσιν ἐκ τῶν μελῶν τῆς *Convention*. Τὸ νέον σύνταγμα ἐγένετο δεκτὸν διὰ δημοψηφίσματος.

Ἄλλ' ἡ μοναρχικὴ μερὶς τῆς πρωτευούσης προσεταιρισθεῖσα τὴν Ἐθνοφρουρὰν ἐπεχείρησε πραξικόπημα ἑκατὰ τῆς Συνελεύσεως, ἡ ὁποία ἀνέθηκε τὴν υπεράσπισιν εἰς τὸν νεαρὸν στρατηγὸν **Ναπολέοντα Βοναπάρτην** διακριθέντα κατὰ τὴν πολιορκίαν τῆς Τουλόν, ὁ ὁποῖος κατέπνιξεν εὐχερῶς τὴν στάσιν διὰ τῆς ὑπεροχῆς τοῦ πυροβολικοῦ.

6. Τὰ δημιουργήματα τῆς επανάστασεως. — Μέγα μέρος τοῦ ἔργου τῆς επανάστασεως ήτο ἀρνητικόν, διότι κατ' ἀρχὰς ἀπέδλεπεν εἰς τὴν ἀνατροπὴν τοῦ παλαιοῦ καθεστώτος. Ἄλλ' ἡ επανάστασις ἐνεφορεῖτο καὶ ὑπὸ ζωηροῦ πόθου δημιουργίας καὶ αὐτοὶ οἱ χεῖριστοι τῶν τρομοκρατῶν εἶχον σχέδια προοδευτικὰ καὶ ἀνθρωπιστικά. Οὐχ ήττον αἱ περιστάσεις ἐπέτρεψαν μόνον ὀλίγα τῶν δημιουργημάτων τῆς επανάστασεως νὰ εὐδοκιμήσωσι.

1. Πραξικόπημα (γαλλιστὶ *coup d'état*) πρᾶξις ἀντιβαίνουσα κατὰ τῶν κειμένων νόμων, ἰδίως ἐξέγερσις πρὸς ἀνατροπὴν τοῦ καθεστώτος.

Τὸ σύνταγμα τοῦ 1791 ὄρισεν, ὅπως εἶναι ἡ ἐκπαίδευσις κοινὴ καὶ δωρεὰν δι' ὅλους τοὺς πολίτας, ἡ δὲ *Convention* προσέθεσε κατ' εἰσήγησιν τοῦ Δαντόν, ὅτι ἔπρεπε νὰ εἶναι **ὑποχρεωτικὴ**. Ἡ *Convention* παρὰ τοὺς ἐξωτερικοὺς καὶ ἐσωτερικοὺς περισπασμοὺς ἔφερεν εἰς τὴν ζωὴν ἰδρύματα, τὰ ὁποῖα τιμῶσι τὴν Γαλλίαν, οὕτως ὥστε οἱ χρόνοι τῆς Τρομοκρατίας δὲν εἶναι μόνον χρόνοι αἱμάτων καὶ βιαιοπραγίας, ὡς φαντάζονται συνήθως, ἀλλὰ κατὰ τὰς ἡμέρας ἐκείνας ἐπετελεσθήσαν ἔργα ἄξια λόγου. Τὸ πρωτοτυπώτερον δημο-οὐργημα τῆς *Convention* ἀπὸ ἀπόψεως ἐκπαιδευτικῆς εἶναι ἡ «*École Normale*», Διδασκαλεῖον δηλονότι, πρὸς μὀρφωσιν διδασκάλων. Γενικῶς δ' ἐμερίμνησε πολὺ περὶ τῆς πρώτης ἐκπαιδεύσεως ἰδρύ-σασα πλῆθος δημοτικῶν σχολείων. Πρὸς τούτοις ἰδρύθη **Πολυ-τεχνεῖον** πρὸς μὀρφωσιν μηχανικῶν. Αἱ δὲ Ἀκαδημαῖαι κατηργή-θησαν ὡς ἀντιδραστικὰ ἰδρύματα καὶ ἀντ' αὐτῶν ἐδημιουργήθησαν τὰ Ἰνστιτοῦτα πρὸς καλλιέργειαν τῶν φυσικῶν ἐπιστημῶν καὶ τῶν Καλῶν Τεχνῶν. Πλὴν τούτων ἔδρυσεν Μουσεῖον Φυσικῆς Ἱστορίας, Ὁδεῖον καὶ τέλος ἡ *Convention* μετερρύθμισε τὸ μετρικὸν σύστη-μα εἰσαγαγοῦσα τὸ **δεκαδικὸν σύστημα**. Ἀφ' ἑτέρου αἱ ἀνα-στατώσεις τῆς ἐπαναστάσεως ἐπροξένησαν βαθεῖαν συγκλίνησιν εἰς τὴν ἀνθρωπίνην ψυχὴν καὶ παρεσκεύασαν νέαν ἀκμὴν τῶν γαλ-λικῶν γραμμμάτων, ἐνῶ ἀνυπολόγιστος εἶναι ἡ ἐπίδρασις, τὴν ὁποῖαν ἔσχε καθ' ὅλην τὴν Εὐρώπην ἡ γαλλικὴ ἐπανάστασις.

Ε'. ΟΙ ΠΟΛΕΜΟΙ ΤΗΣ ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΕΩΣ.

1. Ἡ νέα τακτικὴ.—Μέχρι τῶν χρόνων τῆς γαλλικῆς ἐπαναστάσεως οἱ στρατοὶ τῶν εὐρωπαϊκῶν ἡγεμόνων ἀπετελοῦντο, ὡς γνωρίζομεν, ἐκ μισθοφόρων. Ὁ στρατὸς τῆς ἐπαναστάσεως συν-εκροτήθη ἐκ τῆς γαλλικῆς νεολαίας, ἡ ὁποῖα προσεκλήθη ὑπὸ τὰ ὅπλα, ἵνα ὑπερασπίσῃ τὴν πατρίδα καὶ τὴν δημοκρατίαν. Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον οἱ γάλλοι κατώρθωσαν νὰ συναγείρωσιν ὑπὸ τὰς σημαίας μάζας ἀνθρώπων πρωτοφανεῖς ἐν τῇ ἱστορίᾳ. Πλὴν τούτου ὁ στρατὸς οὗτος δὲν ἦτο τόσοσιν δαπανηρὸς ὅσον ὁ μισθοφο-ρικὸς στρατὸς τῶν ἡγεμόνων. Δὲν διεκρίνετο μὲν διὰ τὴν αὐστηράν

πειθαρχίαν, ἀλλ' εἶχε θερμὸν ἐνθουσιασμόν, πλατυτέραν καὶ φωτεινότεραν ἀγάπην τῆς πατρίδος, διότι οἱ γάλλοι στρατιῶται ἐνισχύοντο ὑπὸ τῆς πίστεως, ὅτι πολεμοῦσιν ὑπὲρ τῆς ἐλευθερίας ἑαυτῶν καὶ τῶν ἄλλων λαῶν.

Ἡ σύστασις αὕτη τοῦ γαλλικοῦ στρατοῦ ἀνεστάτωσε τὴν τακτικὴν. Οἱ ὀδηγοὶ τοῦ νέου στρατοῦ τῆς δημοκρατίας, παράτολμοι καὶ συνήθως νέοι, ταχέως προαχθέντες εἰς στρατηγούς, περιεφρόνησαν τὴν παλαιότεραν μέθοδον. Ἐπετίθεντο διὰ πυκνῶν φαλάγγων ἐπιδιώκοντες νὰ συγκεντρώσωσιν ἀνωτέραν δύναμιν κατὰ τοῦ κυρίου σώματος τοῦ ἐχθροῦ. Διὰ τοῦτο τὸ πᾶν ἐξηρτάτο ἐκ συνδυασμένων κινήσεων καὶ συγκεντρώσεων πρὸ τῆς μάχης. Τῆς νέας δὲ ταύτης τακτικῆς ἀριστοτέχνης ἔμελλε ν' ἀναδειχθῆ ὁ Ναπολέων.

Τὸν ἐπαναστατικὸν στρατὸν διωργάνωσεν ὁ περίφημος **Λάζαρος Καρνὸ** (*Carnot*), ὁ ἐπονομασθεὶς ὄργανωτὴς τῆς νίκης, σοφὸς μαθηματικὸς καὶ μέλος τῆς Ἐπιτροπῆς τῆς Δημοσίας Σωτηρίας, ὁ ὁποῖος ἐδημιούργησε τὰς 14 στρατιάς τῆς ἐπαναστάσεως καὶ ἐχάραξε τὰ σχέδια τῶν ἐκστρατειῶν. Τὰ πυροβόλα τοῦ γαλλικοῦ στρατοῦ ἦσαν τὸ πρότυπον λεγόμενον πυροβόλον τοῦ 1777, ἐφωδιασμένα διὰ πυριτολίθου καὶ ὀπισθογεμῆ (τσακμάκια).

2. Ὁ κατὰ τῆς Γαλλίας συνασπισμός. — Ἡ γερμανικὴ ἐκστρατεία τοῦ 1792 ἀπέτυχεν οἰκτρῶς, διότι πρὸ τῆς ἐνθουσιώδους ὀρμῆς τῆς γαλλικῆς νεολαίας ὁ στρατὸς τῶν γερμανῶν ἡγεμόνων, ὡς εἶδομεν, ἐξεκένωσεν ἐν σπουδῇ τὸ γαλλικὸν ἔδαφος.

Τότε ὁ στρατὸς τοῦ *Dumouriez* κατέλαβε τὸ **Βέλγιον**. ἐνῶ ἕτερος στρατὸς ἐπροχώρει μέχρι τοῦ Ῥήνου. Συγχρόνως δὲ κατελήφθησαν πρὸς νόνον ἡ **Νίκαια** καὶ ἡ **Σαβοῦα**, αἱ ὁποῖαι ἐκηρύχθησαν δημοκρατία ὑπὸ τὸ ὄνομα **Δημοκρατία τῶν Ἀλλοδρόγων**. Βαθεῖα ψυχικὴ κίνησις ἀνετάρασσε τὰ πλήθη εἰς ὅλην τὴν Εὐρώπην, οἱ στρατοὶ τῶν ἡγεμόνων ἐπολέμουν ἀπροθύμως κατὰ τῶν Γάλλων, οἱ δὲ κάτοικοι τῶν καταλαμβανομένων χωρῶν ἐδέχοντο αὐτοὺς μετ' ἀγάπης, ἰδρύνοντο δὲ εἰς τὰς πόλεις δημοκρατικοὶ ἐπαναστατικοὶ σύλλογοι κατὰ τὸ πρότυπον τῆς λέσχης τῶν Ἰακωβίνων.

Ἡ Ἀγγλία συνήνωσε τότε διὰ χρημάτων καὶ ἀπειλῶν κατὰ τῆς Γαλλίας τὸν Αὐτοκράτορα, τὸν βασιλέα τῆς Πρωσσίας, πολ-

λοὺς γερμανοὺς ἡγεμόνας, τὴν Ἰσπανίαν καὶ τὴν Ὀλλανδίαν. Πρὸ τοῦ συνασπισμοῦ τούτου ἐφάνη κινδυνεύουσα ἡ δημοκρατία, οἱ γάλλοι ἠττήθησαν εἰς πλεῖστα μέρη, ἐξερράγησαν δὲ στάσεις εἰς διαφόρους ἐπαρχίας. Ἐν τῷ μεταξὺ ὁ στρατηγὸς *Dumouriez* ἐξοργισθεὶς διὰ τὴν ἀνατροπὴν τοῦ βασιλέως ἠθέλησε νὰ στρέψῃ τὸν στρατὸν του κατὰ τῶν δημοκρατικῶν, ἀλλ' ἀπέτυχε καὶ ἠττομόλησε πρὸς τοὺς ἐχθρούς, ὡς εἶχε πράξει πρὸ αὐτοῦ ὁ *Lafayette*. Διὰ τοῦτο ἐπεκράτησε γενικὴ δυσπιστία κατὰ τῶν εὐγενῶν στρατηγῶν, οἱ ὅποιοι σχεδὸν πάντες ἀντικατεστάθησαν ὑπὸ ἀστικῆς προελεύσεως ἀξιωματικῶν, τῶν ὁποίων πλεῖστοι ἦσαν νεαρῶτατοι τὴν ἡλικίαν, ὡς ὁ **Πισσεγκροῦ** (*Pichegru*) 33 ἐτῶν, ὁ συμπαθὴς καὶ ἡρωϊκὸς **Χὸς** (*Hoche*) μόλις 25 ἐτῶν, ὁ **Ναπολέων Βοναπάρτης** κ.ά. Ὑπὸ τὰς περιστάσεις ταύτας ὑπερίσχυσαν οἱ Ἰακωβίνοι καὶ ἡ Ἐπιτροπὴ τῆς Δημοσίας Σωτηρίας ἔρριψεν εἰς τὰ σύνορα μεγάλας μάχας στρατοῦ διὰ τῆς *δραδικῆς στρατολογίας* (*levée en masse*) καὶ μετ' ἀποφασιστικὰς μάχας ἐπὶ τῶν βελγικῶν συνόρων ἀνακατελήφθησαν τὸ Βέλγιον καὶ ἡ ἀριστερὰ ὄχθη τοῦ Ῥήνου. Ὁ δὲ *Pichegru* μετ' ἐπιμόνους μάχας κατὰ τοῦ ἀγγλοολλανδικοῦ στρατοῦ διέβη τοὺς βραχίονας τοῦ Ῥήνου ἐπὶ τῶν πάγων καὶ κατέλαβε τὴν **Χάγην** καὶ τὸ **Ἄμστερδαμ**, ἐνῶ ὁ ὀλλανδικὸς στόλος ἀποκλεισθεὶς ἐν μέσῳ τῶν πάγων μεταξὺ τῆς *Helder* καὶ τῆς νήσου *Texel* παρεδόθη εἰς οὐσσάρους τῆς γαλλικῆς ἐμπροσθοφυλακῆς. Ἡ Ὀλλανδία ἀνεκηρύχθη δημοκρατία ὑπὸ τὸ ὄνομα **Βαταδικὴ δημοκρατία**.

Τὸ 1795 ὁ συνασπισμὸς διεσπάσθη, διότι ὁ βασιλεὺς τῆς Πρωσίας διὰ συνθήκης ὑπογραφείσης ἐν *Βασιλείᾳ* (*Basel*) εἰρήνευσε πρὸς τὴν Γαλλίαν, καὶ διὰ μυστικῆς συμφωνίας ἀνεγνώρισε τὴν ὑπὸ τῶν Γάλλων κατοχὴν τῆς ἀριστερᾶς ὄχθης τοῦ Ῥήνου. Ἐκτοτε ἡ Πρωσία διετέλεσεν ἐν εἰρήνῃ μέχρι τοῦ 1806. Οὕτω δ' ἐνῶ ἡ νότιος Γερμανία ἐταράσσετο ὑπὸ τοῦ πολέμου, ἡ βόρειος διήγεν ἔτη εἰρηνικά, ὁ δημόσιος πλοῦτος καὶ ἡ εὐημερία ἠϋξήθησαν καὶ ἀνεπτύσσετο ἡ γερμανικὴ ποίησις καὶ ἡ φιλοσοφία. Κατὰ τὸ αὐτὸ ἔτος εἰρήνευσε καὶ ἡ Ἰσπανία διὰ συνθήκης ὑπογραφείσης ἐπίσης ἐν Βασιλείᾳ. Οὕτω πρώτην φοράν ἡ μοναρχικὴ Εὐρώπη ἤρχετο εἰς διαπραγματεύσεις πρὸς τὴν δημοκρατικὴν Γαλλίαν.

Τὸν πόλεμον, τὸν ὅποιον εἶχεν ἀρχίσει ἡ *Convention*, ἐξηκολούθησε τὸ Διευθυντήριον. Ἡ δ' Αὐστρία ἀπομονωθείσα ἠπειλήθη ὑπὸ τριῶν γαλλικῶν στρατιῶν. Ἐκ τούτων τὰς δύο ἐσταμάτησεν ἐπὶ τοῦ Ῥήνου ὁ ὀνομαστός στρατάρχης **Ἀρχιδουῆς Κάρολος**. Ἀλλ' ὁ ἀρχηγὸς τῆς τρίτης στρατιᾶς Ναπολέων Βοναπάρτης ἀνεδείχθη μέγας στρατηλάτης κατὰ τὴν ὀνομαστήν ἐκστρατείαν τῆς **Ἰταλίας** (1796), ἡ ὁποία κατέστησεν αὐτὸν ἐνδοξον. Τέλος ἡ Αὐστρία ὑπεχρεώθη νὰ κλείσῃ τὴν **εἰρήνην τοῦ Καμποφόρμιο** (*Campoformio*, 1797), διὰ τῆς ὁποίας παρεχώρησεν εἰς μὲν τὴν Γαλλίαν τὸ Βέλγιον, εἰς δὲ τὴν ὑπὸ τοῦ Ναπολέοντος δημιουργηθεῖσαν **Ἐντεῦθεν τῶν Ἀλπέων Δημοκρατίαν** τὴν Λομβαρδίαν, ἐνῶ διὰ μυστικῆς συμφωνίας ἀνεγνώριζε καὶ αὕτη τὴν κυριαρχίαν τῆς Γαλλίας ἐπὶ τῆς ἀριστερᾶς ὄχθης τοῦ Ῥήνου. Ὡς ἀντιστάθμισμα δ' ἔλαβε τὴν χώραν τῆς Βενετικῆς δημοκρατίας, τὴν ὁποίαν πρὸ μικροῦ εἶχε καταλύσει ὁ Ναπολέων. Ἐκτοτε δὲν ὑπῆρχε πλέον μεταξὺ τῶν κρατῶν ἡ περίφημος δημοκρατία τοῦ Ἀδρίου. Τὸ δὲ Βέλγιον, ἡ Σαβοῦα καὶ ἡ ἀριστερὰ ὄχθη τοῦ Ῥήνου ἔμειναν ἐπὶ εἰκοσιπέντε ἔτη εἰς τὴν γαλλικὴν κυριαρχίαν.

3. Ὁ κατὰ θάλασσαν πόλεμος.—Μετὰ τὴν εἰρήνην τοῦ *Campoformio* μόνη ἡ Ἀγγλία ἔμεινεν ὑπὸ τὰ ὄπλα. Γαλλία δὲ καὶ Ἀγγλία ἐπάλαυσαν ἐπὶ μακρὸν ἐπὶ τῆς θαλάσσης.

Τὰ πολεμικὰ πλοῖα τότε ἦσαν ξύλινα καὶ ἐκινουῦντο δι' ἰστιῶν! Τὰ κατ' ἐξοχὴν πολεμικὰ ἦσαν τὰ πλοῖα τῆς *γραμμῆς*, τὰ ὁποῖα ἔφερον μέχρι 120 τηλεβόλων, ἐνῶ αἱ *φρεγάται* ἦσαν ἐλαφρότεραι καὶ ταχυπλώτεραι ὀπλισμέναι διὰ 30-60 τηλεβόλων.

Κατὰ τοὺς πολέμους τῆς ἐπαναστάσεως ἡ Ἀγγλία εἶχε στόλον πολὺ ἀνώτερον. Διὰ τοῦτο ὁ ἀγγλικὸς στόλος ἐθαλασσοκράτει χωρὶς ν' ἀποκλείσῃ τελείως τὰ παρόγια τῆς Γαλλίας. Τὸ 1793 προσκληθεὶς ὑπὸ τῶν βασιλοφρόνων ἐπαναστατῶν κατέλαβε τὴν **Τουλὸν**, τὴν ὁποίαν ἠναγκάσθη νὰ ἐγκαταλείψῃ, ὅτε ἔφθασεν ὁ γαλλικὸς στρατός, ἀλλὰ κατέκαυσε τὸν λιμένα καὶ τὰ εὐρεθέντα ἐν αὐτῷ πολεμικά. Κατὰ τὰς συμπλοκάς ἐπὶ τῆς θαλάσσης ὑπερίσχουν συνήθως οἱ Ἀγγλοι.

4. Ἡ ἐκστρατεία εἰς Αἴγυπτον.—Μετὰ τὰς ἐν Ἰταλίᾳ νίκας τὸ Διευθυντήριον περιέβαλε τὸν Ναπολέοντα διὰ μεγά-

λων τιμῶν ἀναθέσαν εἰς αὐτὸν τὴν ἀρχηγίαν τοῦ κατὰ τῆς Ἀγγλίας πολέμου. Ὁ Ναπολέων ἐμελέτησε τὸ σχέδιον ἀποβάσεως εἰς τὴν Μεγάλην Βρετανίαν, τὸ ὅποσον δὲν κατώρθωσε νὰ πραγματοποιήσῃ. Ὅθεν ἐσκέφθη νὰ προσβάλῃ τὴν βᾶσιν τῆς ἀγγλικῆς δυνάμεως, τὰς Ἰνδίας, καταλαμβάνων τὴν Αἴγυπτον.

Ἡ Αἴγυπτος ἀνήκειν ὀνόματι μόνον εἰς τὸν Σουλτάνον, διότι τὴν ἀρχὴν κυρίως εἶχον οἱ **Μαμελοῦχοι** μπέηδες, οἱ ἀρχηγοὶ τῶν Μαμελοῦκων πολεμιστῶν. Ὁ Ναπολέων συνεχέντρωσεν εἰς Τουλὸν ἐκλεκτὸν στρατὸν ἐκ 35 χιλ. παραλαβὼν τοὺς ἀρίστους τῶν ἀξιωματικῶν, οἱ ὅποιοι εἶχον πολεμήσει ὑπ' αὐτὸν ἐν Ἰταλίᾳ, πρὸς τούτοις δὲ διαφόρους σοφοὺς, καλλιτέχνας καὶ τεχνίτας, γεωργικὰς μηχανὰς καὶ ὀλόκληρον ὑλικόν, ὅπως διανοίξῃ τὸν Ἰσθμὸν τοῦ Σουέζ. Τὸ μυστικὸν ἐκρατήθη ἀρκετὰ καλά, διότι ὁ Ναπολέων περιεκάλυπτε τὸ σχέδιόν του διαδίδων, ὅτι ἠτοίμαζεν ἀπόβασιν εἰς τὴν Μ. Βρετανίαν. Διὰ τοῦτο ὁ ναύαρχος τοῦ ἀγγλικοῦ στόλου τῆς Μεσογείου, ὁ περίφημος **Νέλσον** (*Nelson*), ἀπέκλεισε τὴν διάβασιν τοῦ Γιβραλτάρ ἀφήσας αὐτὸν νὰ πλεύσῃ ἀκωλύτως εἰς Αἴγυπτον.

Καθ' ὁδὸν ὁ Ναπολέων κατέλαβε τὸν ὀχυρώτατον λιμένα τῆς **Μάλτας**, τὴν ὁποίαν κατεῖχον οἱ Ἰωαννῖται ἱππῶται, ἀφότου εἶχεν ἐκδιώξῃ αὐτοὺς ἐκ τῆς Ρόδου ὁ σουλτάνος Σουλεῦμάν (πρὸλ. κατωτέρω) Ἀπέκτησε δ' οὕτω ἰσχυρὰν ναυτικὴν δάσιν.

Μετ' οὐ πολὺ ὁ γαλλικὸς στρατὸς ἀπεβιβάσθη ἀκωλύτως εἰς τὸν ὄρμον τοῦ **Ἀδουκίρ** καὶ κατέλαβε τὴν **Ἀλεξάνδρειαν**, ἐκεῖθεν δὲ ὤδευσε κατὰ τοῦ **Καίρου**. Καὶ ἦ μὲν ἀντίστασις τῶν Μαμελοῦκων ἦτο ἀσήμαντος, ἀλλ' εἶχε νὰ παλαίσῃ πρὸς τοὺς κλιματικoὺς ὄρους, τοὺς ὁποιοὺς δὲν εἶχον λάθει ὑπ' ὄψει. Οἱ στρατιῶται ὁ δεύοντες διὰ τῶν ἀνύδρων ἐρήμων ὑπὸ τὸν καυστικὸν ἥλιον ἐνδεδυμένοι τὰς βαρεῖας χειμερινὰς στολὰς κατελαμβάνοντο ὑπὸ ἀπελπισίας καὶ τινες ἠτύοκτόνησαν.

Οἱ Μαμελοῦχοι ἱππεῖς ἐπεχείρησαν νὰ φράξωσι τὴν πρὸς τὸ Κάϊρον ὁδόν, ἀλλ' ἦσαν τελείως ἀνίσχυροι κατὰ τοῦ εὐρωπαϊκοῦ πεζικοῦ καὶ τοῦ πυροβολικοῦ. Κατὰ τὴν **μάχην τῶν Πυραμίδων**, ὡς ὠνόμασεν ἐπὶ τὸ πομπωδέστερον τὴν σύγκρουσιν ταύτην ὁ Ναπολέων, τὸ γαλλικὸν πυροβολικὸν ἐθέρισε 2 χιλιάδας Μαμελοῦκων, ἐνῶ εἶχον φονευθῆ μόνον 30 γάλλοι. Οὕτω δὲ τὸν Ὁ-

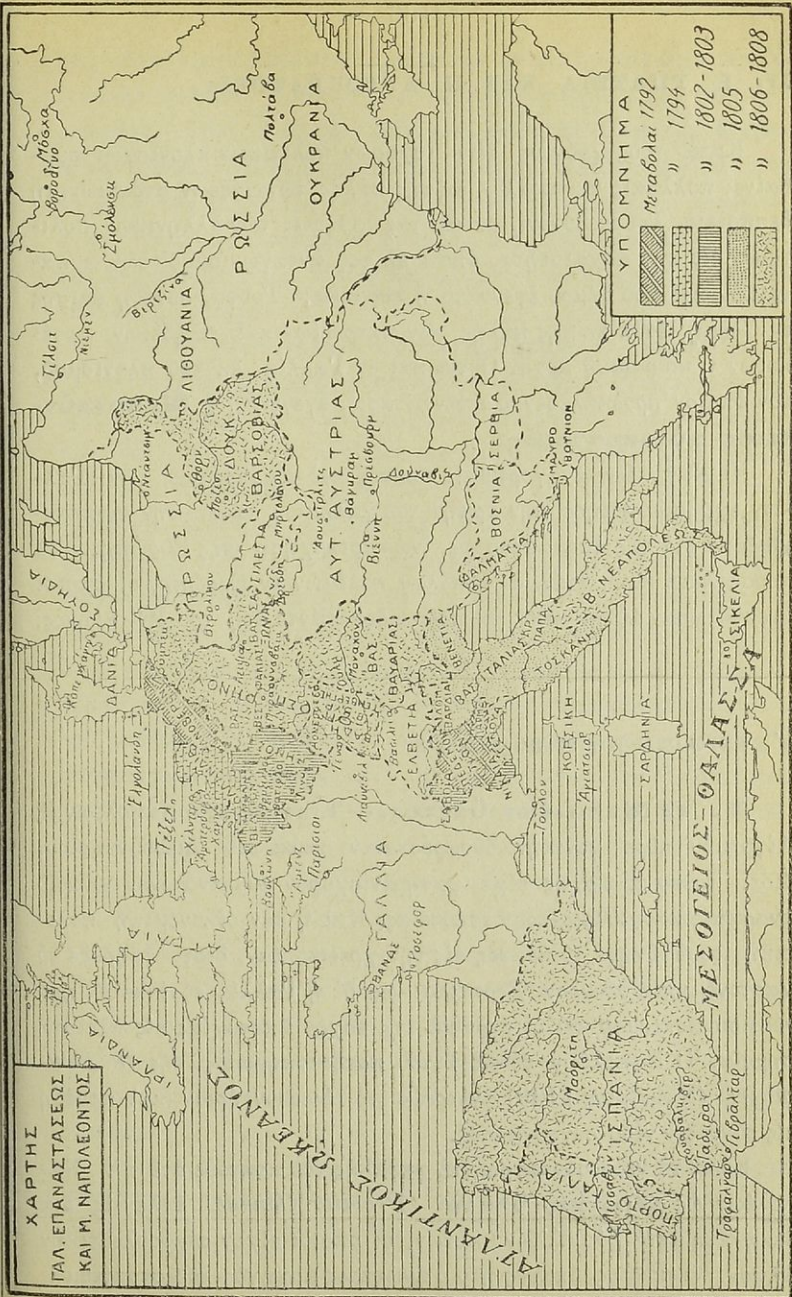
κτώριον τοῦ 1796 πᾶσα ἡ Αἴγυπτος εἶχε περιέλθει ὑπὸ τὴν ἐξουσίαν τῶν Γάλλων.

Ἄλλ' ἐν τῷ μεταξὺ ἔφθασεν ὁ Νέλσων, ὁ ὁποῖος καθ' ὅλην τὴν Μεσόγειον εἶχε ζητήσει τοὺς Γάλλους, καὶ εἰς τὸν ὄρμον τοῦ Ἄβουκίρ κατέκαυσε τὸν γαλλικὸν στόλον. Ἡ δὲ Τουρκία ἐκήρυξε τὸν πόλεμον κατὰ τῆς Γαλλίας.

Ὁ Ναπολέων ἐστράφη τότε κατὰ τῆς Συρίας καὶ διαβάς μετὰ μικρᾶς δυνάμεως τὴν μεταξὺ Αἰγύπτου καὶ Συρίας ἔρημον κατέλαβε τὴν **Ἰόππην**, ἀλλ' ἀπέτυχε προσβαλὼν τὴν ὀχυρὰν θέσιν τοῦ **Ἀγίου Ἰωάννου τῆς Ἀκρας**. Ἐπιστρέψας δ' εἰς Αἴγυπτον ἐνίκησε τὸν τουρκικὸν στρατὸν, τὸν ὁποῖον εἶχεν ἀποδιβάσει ὁ ἀγγλικὸς στόλος εἰς τὴν παραλίαν τοῦ Ἄβουκίρ.

Ἄλλ' ἡ θέσις τοῦ γαλλικοῦ στρατοῦ ἦτο κρίσιμος, διότι δὲν ἠδύνατο οὔτε νὰ διατηρηθῇ ἐν Αἰγύπτῳ οὔτε νὰ ἐπιστρέψῃ εἰς τὴν Γαλλίαν. Κατὰ τὴν δυσχερῆ ταύτην στιγμήν ὁ Ναπολέων προσεκλήθη κρυφίως ὑπὸ τοῦ Διευθυντηρίου, διότι ἡ πολιτικὴ κατάστασις εἶχε περιπλακῆ ἐν τῇ γαλλικῇ πρωτεύουσῃ. Ὅθεν ἀνεχώρησε κρυφίως μετὰ τῶν ἀφωσιωμένων στρατηγῶν καὶ ἀξιωματικῶν καὶ κατώρθωσε νὰ φθάσῃ εἰς τὴν Γαλλίαν. Ὁ δὲ στρατηγὸς **Κλέμπερ (Kleber)**, εἰς τὸν ὁποῖον ἀναχωρῶν εἶχεν ἀναθέσει δι' ἐπιστολῆς τὴν ἀρχηγίαν, ἔδειξεν ἔκτακτα προσόντα διοικητοῦ. Ἀλλὰ μετὰ τὴν δολοφονίαν αὐτοῦ οἱ γάλλοι ἐσυνθηκολόγησαν πρὸς τοὺς Ἀγγλοὺς ὑπὸ τὸν ὄρον νὰ μετακομισθῶσιν εἰς τὴν Γαλλίαν. Ὑπὸ τοὺς αὐτοὺς δὲ ὄρους παρεδόθη καὶ ἡ γαλλικὴ φρουρὰ τῆς Μάλτας.

Τοιοῦτον ἦτο τὸ τέλος τῆς εἰς Αἴγυπτον ἐκστρατείας. Ἄλλ' ἐξ αὐτῆς ὠφελήθη σημαντικῶς ἡ ἐπιστήμη, διότι οἱ γάλλοι σοφοὶ ἐμελέτησαν τὴν οἰκονομικὴν καὶ κοινωνικὴν ὀργάνωσιν τῆς χώρας, ὡς καὶ ἀρδευτικὸν σύστημα τῆς κοιλάδος τοῦ Νείλου, καὶ διέγραψαν τὸ σχέδιον διώρυγος μεταξὺ Μεσογείου καὶ Ἐρυθρᾶς. Τὸ **Αἰγυπτιακὸν Ἰνστιτούτον**, τὸ ὁποῖον συνέστησεν ὁ Ναπολέων, συνήθροισε πλείστας περατηρήσεις καὶ ἐμελέτησε μνημεῖα ἄγνωστα μέχρι τῶν χρόνων ἐκείνων, ὁ δὲ γάλλος σοφὸς **Σαμπολιὸν (Champolion)** ἐθεμελίωσε τὴν αἰγυπτιολογίαν ἀναγνώσαστὴν ἱερογλυφικὴν γραφὴν. Τὰ δὲ πορίσματα τῶν μελετῶν τούτων ἐδημοσιεύθησαν εἰς μέγα σύγγραμμα ὑπὸ τὸν τίτλον **Ἡ Αἴγυπτος**.

ΣΗΜ. Ἐν τῷ ὑπομνήματι ἔγινεν ἐκ παραδοχῆς ἀλλαγὴ τῶν σημείων πρῶτου καὶ τρίτου.

II. Η ΥΠΑΤΕΙΑ ΚΑΙ Η ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΙΑ.

Κατὰ τοὺς χρόνους τῶν ἰσχυρῶν πολιτικῶν κλονισμῶν συμβαίνει πολλάκις νὰ προσέλθῃ ἐκ τῆς πάλης τῶν τάξεων στρατιωτικὴ δεσποτεία. Τοῦτο συνέβη κατὰ τὰς στάσεις τῶν ἑλληνικῶν πολιτειῶν εἰς τὴν ἀρχαιότητα, ὅποτε ἐκ τοῦ ἀνταγωνισμοῦ τῶν εὐπατριδῶν καὶ τοῦ δήμου ἐγεννᾶτο ἡ τυραννίς. Τοῦτο συνέβη ἐπίσης ἐν Ῥώμῃ, ἔνθα ἐκ τῆς πάλης τῶν πατρικίων καὶ πληβείων προέκυψεν ἡ καισαρική ἀρχή. Οὕτω καὶ ἐν Γαλλίᾳ ἐκ τοῦ κλονισμοῦ, τὸν ὁποῖον προεκάλεσεν ἡ ἐπανάστασις, ἐγεννήθη ἡ **Ναπολεόντειος αὐτοκρατορία**.

Ὁ Ναπολέων ἀναγορευθεὶς ὕπατος καὶ αὐτοκράτωρ τῶν Γάλλων ἐχρησιμοποίησε τὴν ὁρμὴν τοῦ γαλλικοῦ λαοῦ, τὴν ἀναπτυχθεῖσαν διὰ τῆς ἐπαναστάσεως, ἵνα κυριαρχήσῃ τῆς Εὐρώπης. Ἡ προσπάθεια αὕτη ἀπέλυσε θύελλαν πολέμων ἐν Εὐρώπῃ, οἱ ὅποιοι ἀνεστάτωσαν αὐτὴν κατὰ τὰ πρῶτα δεκαπέντε ἔτη τοῦ 19^{ου} αἰῶνος.

Α'. ΑΝΥΨΩΣΙΣ ΤΟΥ ΝΑΠΟΛΕΟΝΤΟΣ.

1. Ὁ Ναπολέων ὕπατος. — Ἐπιστρέψας ὁ Ναπολέων ἐξ Αἰγύπτου εὗρε γενικὴν δυσἀρέσκειαν κατὰ τοῦ Διευθυντηρίου, διότι τοῦτο ἐξ ἀρχῆς εἶχε φανῆ ἀνίσχυρον κυμαινόμενον μεταξὺ ἀναρχίας καὶ αὐθαιρέτου δεσποτείας. Καὶ ἡ μὲν οἰκονομικὴ πολιτικὴ του ὠδήγησε τὸ κράτος εἰς τὴν χρεωκοπίαν, διότι ἐκήρυξε τὸ χαρτονόμισμα ἄκυρον. Στρατιωτικῶς δ' ἡ Γαλλία εὗρίσκετο πρὸ νέου συνασπισμοῦ καὶ οἱ στρατοὶ τῆς ἔσχον ἀποτυχίας εἰς πλεῖστα σημεῖα. Ὁ Ναπολέων τότε διὰ τοῦ πραξικοπήματος τῆς 18 *Brunaire* (Νοέμβριος 1799) ἀνέτρεψε τὸ Διευθυντήριον καὶ προέβη εἰς σύσταξιν νέου συντάγματος.

Κατὰ τὸ νέον σύνταγμα ἐπὶ κεφαλῆς τοῦ κράτους ἐτέθη ὁ Ναπολέων ὡς **Πρῶτος ὕπατος** (*Premier Consul*) ἐκλεγείς διὰ δέκα ἔτη μετὰ δύο ἄλλων ὑπάτων, οἱ ὅποιοι εἶχον συμβουλευτικὴν ψήφον. Ὁ πρῶτος ὕπατος ἦτο ὁ ἀνώτατος ἀρχηγὸς τοῦ στρατεύμα-

τος, αὐτὸς διεχειρίζετο τὴν ἐξωτερικὴν πολιτικὴν καὶ εἶχε τὴν ἑκτε-
 λεστικὴν ἐξουσίαν. Ἄλλ' ἐξήσκει μεγάλην ἐπιρροὴν καὶ ἐπὶ τῆς νο-
 μοθεσίας, διότι ὁ πρῶτος ὑπατος διώριζε τὰ μέλη τῆς **Γερου-
 σίας** (*Senat*). Ἡ δὲ Γερουσία ἀποτελουμένη ἐξ 80 μελῶν ἐξέλεγε
 τὰ μέλη τῶν δύο βουλῶν ἐκ τοῦ καταλόγου, τὸν ὅποιον κατήρτιζον
 οἱ ἐκλογεῖς. Ὁ Ναπολέων διορίζων εἰς τὴν Γερουσίαν πρόσωπα
 τῆς ἐμπιστοσύνης του, ἰσόδια καὶ πλουσίως ἀμειδόμενα, εἶχεν αὐτὴν
 πάντοτε ἀφωσιωμένην.

2. Ὁ Ναπολέων αὐτοκράτωρ.— Ὁ Ναπολέων εἶχε
 νὰ παλαίῃ πρὸς τοὺς δημοκρατικούς καὶ τοὺς νομιμόφρονας βασι-
 λικούς, δηλαδὴ τοὺς ὀπαδοὺς τῶν Βουρβόνων. Κατίσχυσε καὶ
 τῶν δύο. Τὸ 1800 μετ' ἀποτυχούσαν ἀπόπειραν κατὰ τῆς ζωῆς
 του καὶ ἐπωφελοῦμενος ἐκ τῶν νικῶν του ἔλαβε τὸν τίτλον τοῦ
 «Ἰσοβίου Ὑπάτου». Ἄλλ' ἐπειδὴ τοῦτο ἐγέννησεν ἀντίδρασιν ἐν
 τῇ στρατῷ, οἱ δημοκρατικοὶ στρατηγοὶ ἐπαύθησαν ἢ ἐστάλησαν εἰς
 ὑπερποντίους ἐξορίας. Μετὰ δὲ τὴν ἀποτυχούσαν συνωμοσίαν τῶν
 βασιλοφρόνων οἱ λειτουργοὶ τοῦ κράτους παρεκάλεσαν αὐτὸν νὰ
 λάβῃ τὸ στέμμα, ἵνα ματαιώσῃ τὰς δολοπλοκίας τῶν βασιλοφρόνων.
 Εὐρέθη δ' ὁ τύπος, διὰ τοῦ ὁποῦ θὰ παρεκάμπετο ὁ τίτλος
 τοῦ βασιλέως. Ὁ Ναπολέων ὠνομάσθη «**Κληρονομικὸς αὐ-
 τοκράτωρ τῶν Γάλλων**» καὶ τὴν 2 Δεκεμβρίου 1804 ἐστέφθη
 ὑπὸ τοῦ Πάπα ἐν τῇ ναῶ τῆς Παναγίας τῶν Παρισίων. Μετὰ ἐν
 ἔτος ἐστέφθη κληρονομικὸς βασιλεὺς τῆς Ἰταλίας καὶ διώρισεν ἀν-
 τιδασιλέα τὸν υἱὸν τῆς Ἰωσηφίνας Εὐγένιον *Μπωχαρναί*.

Ἡ οὕτω δημιουργηθεῖσα ἀνωτάτη ἀρχὴ τοῦ Ναπολέοντος εἶχεν
 ἀρκετὰ στερεὸν κοινωνικὸν στήριγμα. Διὰ τὰς λαϊκὰς μάζας ὁ
 Ναπολέων ἦτο ἐν σύμβολον, ἡ προσωποποίησις τῆς δημοκρατίας, ὁ
 ἰσχυρὸς ἀνὴρ ὁ προσσπίζων τὰς διὰ τῆς ἐπαναστάσεως κτηθείσας
 ἐλευθερίας. Ἡ δ' ἀνωτέρα τάξις ἐβλεπε δι' αὐτοῦ ἰδρυομένην
 ἰσχυρὰν κεντρικὴν ἐξουσίαν, ἣ ὅποια ἀπέτρεπε τὰς αἰφνιδίαις ἀνα-
 τροπὰς.

Ὁ Ναπολέων (1769-1821).— Ὁ Ναπολέων εἶναι ἐκ τῶν περιέργων
 δημιουργημάτων παραχωδῶν χρόνων. Ἐγενήθη τὸ 1769 ἐν Ἀγιατίαιο (*Ajaccio*)
 τῆς Κορσικῆς ὀλίγον πρὸ τῆς καταλήψεως τῆς νήσου ὑπὸ τῶν Γάλλων. Ἦτο δὲ
 δευτερότοκος υἱὸς τοῦ Ἰταλοῦ δικηγόρου Καρόλου Βοναπάρτε (*Buonaparte*).
 Ἐσπούδασεν ἐν ταῖς στρατιωτικαῖς σχολαῖς τῆς Βριέννης καὶ τῶν Παρισίων μὴ

διακριθείς ιδιαίτέρως ως μαθητής, και μέχρι τέλους δὲ αἱ σχέσεις του μετὰ τῆς ὀρθογραφίας δὲν ἦσαν πολὺ ὀμαλαί. Ἡ φρασολογία του δὲν διεκρίνετο ἐπὶ λε-

Ὁ Ναπολέων τὸ 1798, ἑτῶν 28.

«Παρατηρήσατε τὸ ἰσχνὸν τοῦτο σῶμα, γράφει ὁ Ταινιὲ περὶ τῆς προσωπογραφίας ταύτης, τὸν τράχηλον, τὸν ὁποῖον περιβάλλει ὑψηλὸς λαιμοδέτης, τοὺς κροτάφους, τοὺς ὁποίους κρύπτουσι λείαι καὶ καταπίπτουσαι τρίχες, τὰ σκληρὰ χαρακτηριστικά, τὴν στερεὰν καὶ προεξέχουσαν σιαγόνα, τοὺς ὀφθαλοὺς ἐνσφηνωμένους ὑπὸ τῆς πλατείας ἀψίδας τῶν ὀφρύων, τὸ βλέμμα τὸ ἀκίνητον, τὸ λοξὸν καὶ διαπεραστικὸν ὡς ξίφος», εἶναι ὁ νεαρὸς στρατηλάτης τῶν ἰταλικῶν πολέμων, ἐν τῷ ὅλῳ κνοφορεῖται ὁ τρομερὸς αὐτοκράτωρ.

πτότητι. διότι ὅταν παρεφέρουν ἐξεστόμεναι βαναύσουσ λέξεις γαλλικὰς ἢ ἰταλικὰς, Ἄλλ' ἐνίστατε τὸ ὕψος του ἤτο ἐκφραστικὸν καὶ εἰς τὰς προκηρύξεις καὶ τὰς

ἀγορεύσεις πρὸς τὸν στρατὸν ἔφθαναν εἰς ἐπιβλητικὴν εὐγλωττίαν. Κατὰ τὰ πρῶτα ἔτη τῆς νεότητός του εἶχε συμπιθῆσαι τὰς ἰδέας τῆς ἐπαναστάσεως καὶ διακρίθεις κατὰ τὴν πολιορκίαν τῆς Τουλὸν προήχθη εἰς στρατηγόν. Ἄλλὰ μετὰ τὴν πτώσιν τοῦ Ῥοβεσπιέρ κατέστη ὑποπίος καὶ ἐπὶ τινα χρόνον διετέλεσεν ἐκτὸς θέσεως. Συζευχθεὶς ὁμοῦ τὴν Ἰωσηφίναν, χήραν τοῦ στρατηγοῦ Μπωχαρναί (Beauharnais), κατατομηθέντος ἐπὶ τρομοκρατίας, εἰσῆλθεν εἰς νέον κύκλον γνωριμιῶν καὶ, ἀφ' οὗ κατέπειθε τὴν ἐξέγερσιν τῶν βασιλοφρόνων ἀντιδραστικῶν (σελ. 178), ἔλαβε παρὰ τοῦ Διευθυντήριου τὴν ἀρχηγίαν τοῦ ἐν Ἰταλίᾳ πολέμου, ὃ ὁποῖος κατέστησεν αὐτὸν ἐνδοξόν.

Τὰ πνευματικὰ χηρίσματα τοῦ Ναπολέοντος καὶ ἡ σωματικὴ ἀντοχὴ του ἦσαν φαινομενικά. Εἶχε μνήμην ἀπεριόριστον καὶ διορατικότητά εξυτάτην. Ἡ εὐκινησία τοῦ πνεύματός του ἦτο ἀπαράμιλλος. Εἶχε τὸ χάρισμα ν' ἀντιλαμβάνεται τὰ πράγματα μέχρι τῶν τελευταίων λεπτομερειῶν καὶ συγχρόνως νὰ συλλαμβάνῃ καθαρὰν εἰκόνα τοῦ ὅλου. Ἡ αὐτοπεποίθησις καὶ ἡ δύναμις τῆς βουλήσεώς του εἶχόν τι τὸ πρωτοφανές, ἀλλὰ καὶ ὁ ἐγωϊσμός καὶ ἡ φιλοδοξία του δὲν εἶχον ὄρια. Ἡ θρασηριότης του ἦτο ὑπεράνθρωπος, ὑπηγόρευεν συγχρόνως εἰς πολλοὺς γραμματεῖς καὶ ἀνεγίνωσκε τὰ ἔγγραφα ὄλων τῶν ὑπουργείων. Ἦρκειτο δὲ πολλάκις εἰς τρίωρον ὕπνον.

Β. Ἡ διοίκησις τοῦ Ναπολέοντος. — Ἀναλαμβάνων τὴν ἀρχὴν ὁ Ναπολέων διεκήρυξεν, ὅτι δὲν ὑπάρχει ἄνθρωπος δημοκρατικώτερος αὐτοῦ ἐν Γαλλίᾳ, καὶ προσεποιήθη ἐπὶ τινα χρόνον τρόπους ἀμερικανοῦ προέδρου. Ἄλλὰ δὲν διήρκεσε πολὺ καὶ ὁ Ναπολέων ἤρχισε νὰ κυβερνᾷ τὴν Γαλλίαν ὡς στρατεύμα, ἐν τῷ ὁποίῳ αἱ διαταγαὶ του ἐξετελοῦντο ἄνευ συζητήσεως.

Οἱ πολῖται ἐτέθησαν ὑπὸ αὐστηρὰν ἀστυνομικὴν ἐπιτήρησιν. Κατὰ τὰς πρῶτας ἡμέρας τῆς ὑπατείας του ἔπαυσε 13 ἡφμερίδας καὶ εἰς τὸ ἐξῆς ἔπαυε καὶ διώριζε τοὺς διευθυντὰς τῶν ἡφμερίδων ὡς νὰ ἦσαν κυβερνητικοὶ ὑπάλληλοι. Ὁ Ναπολέων εἶχε φυλακὰς ὁμοίας πρὸς τὴν Βασιλίλην, εἰς τὰς ὁποίας ἐνέκλειε τοὺς ὑπόπτους.

Ὁ Ναπολέων ἐδημιούργησεν αὐλήν, εἰς τὴν ὁποίαν εἰσήγαγε τὰς συνηθείας τοῦ παλαιοῦ καθεστώτος. Αἱ κυρίαὶ ἐδιδάχθησαν νὰ υποκλίνωνται ὅπως ἄλλοτε ἐν τῇ αὐλῇ τῶν Βουρβόνων. Οἱ παλαιοὶ τίτλοι ἀνεκλήθησαν εἰς τὴν ζωὴν καὶ οἱ ἀδελφοὶ τοῦ αὐτοκράτορος ὠνομάσθησαν αὐτοκρατορικοὶ πρίγκιπες. Μετὰ δὲ τὰς μεγάλας στρατιωτικὰς ἐπιτυχίας ἐδημιούργησε βαρῶνους, κόμητας, δούκας, ἱππότας, δηλαδὴ τὴν ἀριστοκρατίαν τῆς νέας αὐτοκρατορίας, εἰς τοὺς ὁποίους ἐδίδεν ἐπιδόματα καὶ ἐχάριζεν εἰσοδήματα. Ἐπίσης ἐδημιούργησε τὴν **Μεγαλὸν τῆς τιμῆς**, τῆς ὁποίας τὰ μέλη ἐλάμβανον ἐπιδόματα. Διότι ὁ Ναπολέων συνησθάνετο, ὅτι ἡ κλη-

ρονομική βασιλεία δὲν στηρίζεται ἄνευ κληρονομικῆς ἀριστοκρατίας. Διοικηταί, ὑποδιοικηταί, δήμαρχοι τῶν ἐπαρχιῶν, διωρίζοντο ὑπὸ τῆς κυβερνήσεως, οὕτω δ' ἐξήφρανίσθη ἡ αὐτοδιοίκησις καὶ ἐδημιουργήθη αὐστηρὰ συγκέντρωσις. Οὐδὲν ἦττον ἡ πλειονότης τοῦ λαοῦ ἦτο εὐχαριστημένη, διότι τὸ κράτος ἐπανεῦρε τὴν γαλήνην καὶ ἐξησφαλίσθη ἡ ἀπονομή τοῦ δικαίου.

Τὸ 1804 ἐξεδόθη ὁ **Ναπολεόντειος κώδιξ**, περιλαμβάνων τὸ νέον ἐπὶ τῆς νέας ἀντιλήψεως στηριζόμενον ἀστικὸν δίκαιον, τὸ ὁποῖον εἰσῆχθη εἰς πολλὰς χώρας τῆς Εὐρώπης. Ὁ Ναπολέων εἰργάσθη πρὸς ἀνάπτυξιν τῆς βιομηχανίας κατασκευάσας ὁδοὺς, γεφύρας, διώρυγας κ.τ.λ. Ἡ δ' ἐπιχειρηματικότης καὶ ἡ ἀγάπη τῆς δημιουργίας ἐπανῆλθον πάλιν καὶ ἡ γαλλικὴ βιομηχανία εἰσηλθεν εἰς νέαν περίοδον ἀκμῆς καὶ ἡ χώρα ἐπανεῦρε τὴν εὐπορίαν.

Διὰ τῆς συμβάσεως μετὰ τοῦ πάπα, τῆς ὀνομασθείσης *Concordat*, ἀνεστήλωσε τὴν καθολικὴν θρησκείαν χωρὶς ν' ἀποδώσῃ τὰ ἐκκλησιαστικὰ κτήματα. Καὶ ἡ μὲν θρησκευτικὴ ἐλευθερία ἐστερεώθη, οἱ δὲ λειτουργοὶ παντὸς θρησκείματος ἐθεωρήθησαν ὑπάλληλοι τοῦ κράτους μισθοδοτούμενοι ὑπ' αὐτοῦ.

Ὁ Ναπολέων ἤθελε νὰ προστατεύσῃ τοὺς ἀνθρώπους τῶν γραμμάτων, ὡς ἔπραξεν ὁ Λουδοβίκος ΙΔ'. Ἐζήτησε νὰ γνωρίσῃ τὸν γερμανὸν ποιητὴν Γκαίτε, τὸν ὁποῖον ἐπαρασημοφόρησεν. Ἄλλὰ δὲν ἠγάπα τοὺς ἀνεξαρτήτους συγγραφεῖς καὶ διὰ τοῦτο ἐξώρισε τοὺς δύο ἀρίστους συγγραφεῖς τῶν χρόνων του, τὸν Σατωβριὰν καὶ τὴν κυρίαν Σιάελ, ἐνῶ ἐπροστάτευε δευτερευούσης σημασίας συγγραφεῖς.

III. ΟΙ ΝΑΠΟΛΕΟΝΤΕΙΟΙ ΠΟΛΕΜΟΙ

Α'.) ΣΤΡΑΤΙΩΤΙΚΗ ΕΠΙΚΡΑΤΗΣΙΣ ΝΑΠΟΛΕΟΝΤΟΣ

1. Ἡ ναπολεόντειος στρατηγική. — Ὁ Ναπολέων ἐτελειοποίησε τὴν τακτικὴν τῶν στρατηγῶν τῆς ἐπαναστάσεως. Ὁρμᾶτο δ' ἐκ τῆς ἀρχῆς, ὅτι ὁ πολυπληθέστερος στρατὸς νικᾷ πάντοτε τὸν ἀριθμητικῶς ὑποδεέστερον. Διὰ τοῦτο δὲν διέσπα τὰς δυνάμεις του, ἀλλὰ κρατῶν αὐτὰς συγκεντρωμένας ἐζήτει δι' ἀποφασιστικῆς ἐπιθέσεως νὰ συντρίψῃ τὴν κυρίαν δύναμιν τοῦ ἐχθροῦ ἢ μίαν τῶν πτερύγων του. Ἀνεδείχθη δ' ἀριστοτέχνης τῆς τακτικῆς ταύτης προσαρμόζων αὐτὴν εἰς τὰς ἐκάστοτε περιστάσεις. Εἶχε τὸ χάρισμα νὰ ὑπολογίζῃ καλῶς τὰ πράγματα συλλαμβάνων ταχέως τὸ σχέδιον καὶ ἐκτελῶν αὐτὸ μετὰ θαυμαστῆς ταχύτητος. Ὁ στρατὸς του ὤδευε μετὰ παραδειγματικῆς ταχύτητος καὶ ἀντοχῆς καὶ πολλάκις διὰ τῶν πορειῶν καὶ τῆς ἐπικαίρου συγκεντρώσεως ἐξησφάλιζε τὴν νίκην. «Διὰ τῶν κνημῶν μας κερδίζει τὰς μάχας», ἔλεγον οἱ στρατιῶται, οἱ ὁποῖοι εἶχον θρησκευτικὴν πίστιν εἰς τὸν ἀρχηγόν. Οἱ δὲ πλείστοι τῶν στρατηγῶν του ἠκολούθουν τὴν τακτικὴν του καὶ ἦσαν ἀφωσιωμένοι εἰς τὸ πρόσωπόν του. Τινὲς ἐξ αὐτῶν ἔγιναν ἔνδοξοι, ὡς ὁ Νεύ, ὁ Βερναδότιε, ὁ Μασσένα κ. τ. λ. (*Ney, Bernadotte, Massenat*).

Ὁ Ναπολέων ἐσυστηματοποίησε τὴν γενικὴν στρατολογίαν, τὴν ὁποίαν εἶχεν ἀρχίσει ἡ ἐπανάστασις καὶ κατώρθωσε νὰ θέσῃ εἰς κίνησιν μεγάλης μάζας ἀνθρώπων. Ὁ στρατὸς του ἀπὸ τοῦ 1805 ἔλαβε τὴν προσωνομίαν **Μεγάλη στρατιὰ** (*Grande armée*), ὑπῆρχεν ὅμως ὀλικώτερος λόγος τῆς τυφλῆς ἀφοσιώσεως τοῦ στρατοῦ εἰς τὸν Ναπολέοντα, διότι ὁ γάλλος χωρικός ἐπίστευσεν, ὅτι, ἂν καταπέσῃ ἡ ἀρχὴ του, θὰ ἐπανέλθῃ τὸ παλαιὸν καθεστῶς, τὸ ὁποῖον θ' ἀφαιρέσῃ τὰς γαίας, τὰς ὁποίας οἱ χωρικοὶ εἶχον λάβει παρὰ τῶν εὐγενῶν.

2. Ὁ δεύτερος κατὰ τῆς Γαλλίας συνασπισμὸς (1798-1801). — Τὸ 1798 ἡ Γαλλία εὐρέθη πρὸ νέου συνασπισμοῦ, εἰς τὸν ὁποῖον ἔλαβον μέρος πλὴν τῆς Ἀγγλίας καὶ τῆς Αὐστρίας καὶ ὁ τσάρος τῆς Ῥωσσίας Παῦλος Α', ὁ υἱὸς τῆς Αἰκατερίνης Β', ὁ ὁποῖος ἐμίσει τὴν ἐπανάστασιν. Κατ' ἀρχὰς οἱ Γάλ-

λοι είχαν σημαντικές αποτυχίας, διότι ὁ μὲν **Ἀρχιδουξ Κάρολος** τῆς Αὐστρίας ἀπώθησε τὸν γαλλικὸν στρατὸν ἐκεῖθεν τοῦ Ρήνου, ἐν Ἰταλίᾳ δὲ ὁ διάσημος ῥώσσοσ στρατηλάτης **Σουβίρωφ** ὀδηγῶν τὸν ῥωσσοαυστριακὸν στρατὸν ἔσχε λαμπράς ἐπιτυχίας. Ὁ ῥωσσοικὸς στρατὸς ἐπολέμει μετ' ἐξαιρετικοῦ φανατισμοῦ κατὰ τῶν «ἀθέων γάλλων ἐπαναστατῶν».

Ἄλλ' ἡ τύχη τοῦ πολέμου ἤλλαξεν, ὅταν ὁ Ναπολέων διεβίβασεν ὑπὲρ τὸν Ἅγιον Βερνάρδον εἰς τὴν Ἰταλίαν τὴν ἐφεδρικὴν στρατιάν, τὴν ὁποίαν εἶχεν ἐτοιμάσει κρυφίως. Οἱ αὐστριακοὶ νικηθέντες παρὰ τὸ **Μαρέγκον** ἐξεκένωσαν τὴν Ἰταλίαν (Ἰούνιος 1800), ἐνῶ ἀφ' ἐτέρου ὁ στρατηγὸς **Μορώ** (*Moreau*) ἐκέρδισε λαμπρὰν νίκην παρὰ τὸ Μόναχον καὶ ἤνοιξε τὴν πρὸς τὴν Βιέννην ὁδόν.

Ὁ αὐτοκράτωρ ἐδέχθη νὰ εἰρηνεύσῃ καὶ ἡ **Εἰρήνη τοῦ Λιουνεβίλ** (*Luneville, 1801*) ἐπεκύρωσε τοὺς ὅρους τῆς εἰρήνης τοῦ Καμποφόρμιο. Ἐν ἔτος μετὰ ταῦτα (1802) ὑπέγραφε καὶ ἡ Ἀγγλία, ἐνθὰ εἶχεν ἀνατραπῆ ὁ Πίττ, τὴν εἰρήνην τῆς Ἀμιέν (*Amiens*), διὰ τῆς ὁποίας ὑπεχρεοῦτο νὰ ἐπιστρέψῃ τὰς γαλλικὰς ἀποικίας καὶ νὰ ἐκκενώσῃ τὴν Μάλταν καὶ τὴν Ἀλεξάνδρειαν.

3. Πολιτικαὶ μεταβολαὶ ἐν Εὐρώπῃ.—Ἡ εἰρήνη τῆς Λιουνεβίλ καὶ τῆς Ἀμιέν ἦτο ὁ πρῶτος σταθμὸς τῆς ἐπὶ τῆς Εὐρώπης κυριαρχίας τοῦ Ναπολέοντος, ὁ ὁποῖος διερρῦθμισε τὰ πράγματα τῆς Εὐρώπης κατὰ τὸ δοκοῦν. Ἐκ τῶν δημοκρατιῶν, αἱ ὁποῖαι εἶχον σχηματισθῆ περὶ τὴν Γαλλίαν, ἄλλας μὲν προσήρτησεν εἰς τὸ κράτος του, ἄλλας δὲ μετέβαλεν εἰς βασιλείαν.

Προσήρτησε τὸ Πεδεμόντιον καὶ τὴν δημοκρατίαν τῆς Γενούης, ἐνῶ τὴν ἐντεῦθεν τῶν Ἀλπεων δημοκρατίαν μετεβάπτισεν εἰς **Βασιλείον τῆς Ἰταλίας** καὶ ἐστέφθη βασιλεὺς αὐτοῦ διορίσας τὸν πρόγονόν του Εὐγένιον **Μποχαρναί** (*Beauharnais*), τὸν υἱὸν τῆς Ἰωσηφίνης, ἀντιβασιλέα, ὁ ὁποῖος ὑπεχρέωθη νὰ βοηθῆ στρατιωτικῶς τὸν Ναπολέοντα.

Σημαντικωτέρα ἦτο ἡ μεταβολὴ ἐν Γερμανίᾳ, καθόσον ὁ Ναπολέων παρέδωκε τὰ ἐκκλησιαστικὰ κράτη καὶ τὰς ἐλευθέρας πόλεις πλὴν ὀλίγων εἰς τοὺς κοσμικοὺς ἡγεμόνας, οἱ ὁποῖοι εἶχον ἀπολέσει πέραν τοῦ Ρήνου χώρας προσαρτηθείσας εἰς τὴν Γαλλίαν.

Αἱ μεταβολαὶ αὗται ἔχουσι μεγάλην σημασίαν διὰ τὸ μέλλον

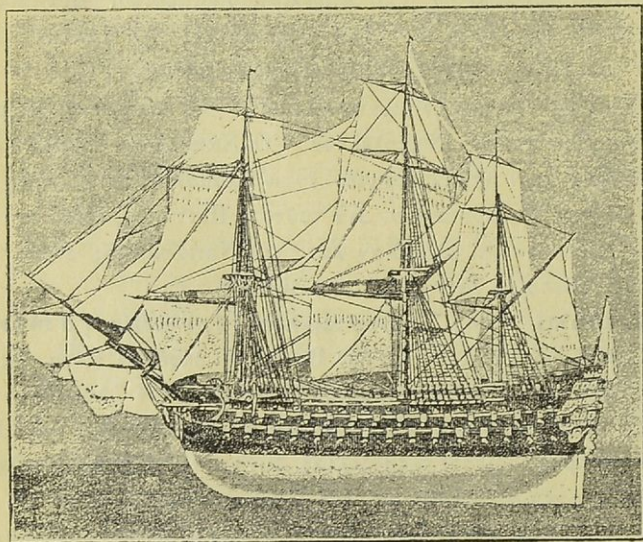
τῆς Γερμανίας καὶ τῆς Ἰταλίας, διότι δι' αὐτῶν ἐπῆλθε σημαντικὴ συγκέντρωσις πολιτικῆ, ἡ ὁποία ἐνισχύθη μετὰ πᾶσαν συνθήκην. Οὕτω ἐνῶ κατὰ τὸ 1789 ἐν Γερμανίᾳ ὑπῆρχον 190 κρατίδια καὶ ἐλευθεραὶ πόλεις, τὸ 1815 ἔμειναν μόνον 39. Οὕτως ὁ Ναπολέων εἰργάσθη ἀσυναισθήτως διὰ τὴν ἔνωσιν τῆς Γερμανίας καὶ τῆς Ἰταλίας.

4. Ἡ νέα ῥῆξις πρὸς τὴν Ἀγγλίαν (1803). Ὁ τρίτος συνασπισμὸς (1803).— Οἱ ἄγγλοι ἔμποροι δὲν ἦσαν εὐχαριστημένοι ἐκ τῆς εἰρήνης, διότι διὰ τοῦ πολέμου ἐξῆσφάλιζον τὸ μονοπώλιον τοῦ ἀποικιακοῦ ἔμπορίου. Διὰ τοῦτο ἡ Ἀγγλία δὲν ἐξεκένωσε τὴν Ἀλεξάνδρειαν καὶ τὴν Μάλταν καὶ τὸν Μάϊον τοῦ 1803 ἐπανελήφθησαν αἱ ἐχθροπραξίαι, ὁ δὲ Πίττ κληθεὶς πάλιν εἰς τὴν ἀρχὴν διεκήρυξεν, ὅτι θὰ πολεμήσῃ μέχρι τέλους τοῦ βίου του τὸν Ναπολέοντα. Ὁ Ναπολέων συνεχέντρωσεν εἰς τὴν Βουλώνην μέγαν στρατὸν ἔχων σκοπὸν νὰ ἐπιχειρήσῃ ἀποβάσιν εἰς τὴν Μ. Βρετανίαν. Διὰ τοῦτο ὁ Πίττ συνήνωσε τὴν Αὐστρίαν, Ῥωσσίαν καὶ Σουηδίαν κατὰ τοῦ Ναπολέοντος, ἐνῶ ὁ βασιλεὺς τῆς Πρωσσίας ἔμεινε πάλιν οὐδέτερος.

5. Οὐλμ (Ulm). Ἄουστερλιτς (Austerlitz) (1806).— Ὁ Ναπολέων ἔστρεψε τὸν ἐν Βουλώνῃ στρατὸν κατὰ τῆς Αὐστρίας. Διὰ ταχυτάτης πορείας προήλασε πρὸς τὸν Ἄνω Δούναβιν, ἐνθα τὰ νοτιογερμανικὰ κράτη Βαυαρία, Βυρτεμβέργη καὶ Βάδη ἐτάσσοντο πρὸς τὸ μέρος τῆς Γαλλίας. Συγχρόνως ὁ **Μπερναδόττε** παραδιάζων τὴν οὐδετερότητα τῆς Πρωσσίας ἐδάδιζεν ἐκ τοῦ Ἄνωδέρου πρὸς τὴν αὐτὴν κατεύθυνσιν. Οὕτω δ' ἡ ὑπὸ τὸν αὐστριακὸν στρατηγὸν **Μάκ (Mack)** στρατιά, ἡ ὁποία εἶχε προχωρήσει μέχρι τῆς πόλεως **Οὐλμ**, ἀπεκόπη καὶ ἠναγκάσθη νὰ συνθηκολογήσῃ. 30 χιλ. ἄνδρες καὶ 53 τηλεβόλα παρεδόθησαν εἰς τοὺς Γάλλους (Ὀκτώβριος 1805). Ὁ δὲ Ναπολέων κατέλαβε τὴν Βιέννην.

Μετὰ ταῦτα ἀφοῦ ἀνέπαυσε καὶ ἀνασυνέταξε τὸν στρατὸν του, προσέβαλε τοὺς αὐστρорώσσους παρὰ τὸ Ἄουστερλιτς βορείως τῆς Βιέννης. Ἡ μάχη αὕτη ὀνομασθεῖσα «*τῶν τριῶν*» αὐτοκρατορῶν», διότι πλὴν τοῦ Ναπολέοντος παρευρίσκοντο ὁ αὐτοκράτωρ τῆς Αὐστρίας Φραγκίσκος Β' καὶ ὁ τσάρος Ἀλέξανδρος Α', εἶναι ὑπόδειγμα ναπολεοντείου τακτικῆς.

Ὁ αὐστρωσσικὸς στρατὸς ἦτο παρατεταγμένους ἐπὶ τοῦ ὀροπεδίου τοῦ Ἄουστερλιτς. Ὁ Ναπολέων προσέβαλε τὸ δεξιὸν καὶ τὸ κέντρον τοῦ ἐχθροῦ, παρέταξε δ' ὀλίγους ἄνδρας ἀπέναντι τοῦ ἀριστεροῦ τοῦ ἐχθροῦ, ἵνα γεννήσῃ εἰς τοὺς ῥώσους τὴν ἐπιθυμίαν νὰ ὑπερφαλαγγίσωσι τὸ δεξιὸν τοῦ γαλλικοῦ στρατοῦ. Πράγματι δ' ἔπεσαν εἰς τὴν παγίδα, διότι ἀνεπτύχθησαν πρὸς τὰ ἀριστερὰ καὶ ἐψίλωσαν τὸ κεντρικὸν ὕψωμα. Ὁ Ναπολέων τρίβων ἐκ χαρᾶς τὰς χεῖρας ἔρριψε τὸ κέντρον του, τὸ ὁποῖον κατέλαβε τὸ ὕψωμα.

Πλοῖον τῆς γραμμῆς τοῦ τέλους τοῦ 17^{ου} αἰῶνος.

Εἶναι τὸ γαλλικὸν Sans-Pareil, μήκους 50 μέτρων, κατασκευασθὲν τὸ 1760 ἐν Μπρὲστ καὶ ὀπλισμένον μὲ 108 τηλεβόλα.

Τότε ἡ φρουρὰ τοῦ Ἀλεξάνδρου, 8500 ἄνδρες γιγαντόσωμοι, ἐπροχώρησε μετὰ τῆς ῥωσσικῆς ἐφεδρείας, ἵνα ἀνακτήσῃ τὸ ὕψωμα, ἀλλ' ἀνεχαιτίσθησαν ὑπὸ τῆς φρουρᾶς τοῦ Ναπολέοντος. Οὕτως ὁ ῥωσσικὸς στρατὸς διεσπάσθη εἰς δύο καὶ μέρος αὐτοῦ ἐρρίφθη ἐπὶ τῶν πάγων τῶν πλησίον τελμάτων. Οἱ δὲ γάλλοι διέρρηξαν τοὺς πάγους διὰ τῶν ὀρίδων καὶ ὅσοι εὗρέθησαν εἰς τὸ μέρος ἐκεῖνο ἐπνίγησαν ἢ συνελήφθησαν. Οἱ σύμμαχοι ἀπώλεσαν 15

χιλ. νεκρούς και τραυματίας και 20 χιλ. αιχμαλώτους (2 Δεκεμβρίου 1805.)

6. Τραφαλγάρ. (21 Ὀκτωβρίου 1805). Ἐν τῇ μεταξύ ὁ στόλος τοῦ Ναπολέοντος, τὸν ὁποῖον εἶχεν ἐτοιμάσει διὰ πολλῶν θυσιῶν, ἵνα υποστηρίξῃ τὴν εἰς τὴν Ἀγγλίαν ἀπόδασιν, ὑπέστη πανωλεθρίαν. Ὁ γαλλικὸς στόλος ἠγωνιμένος μετὰ τοῦ ἰσπανικοῦ κατέφυγεν εἰς τὸν λιμένα τῶν Γαδεΐρων, ὅτε δ' ἐπεχείρησε νὰ ἐξέλθῃ, προσεβλήθη ὑπὸ τοῦ ἄγγλου ναύαρχου Νέλσων, ὁ ὁποῖος κατέκαυσε καὶ ἠχμαλώτισεν αὐτὸν παρὰ τὸ ἀκρωτήριο **Τραφαλγάρ** βορείως τοῦ λιμένος τῶν Γαδεΐρων. Ὁ ναύαρχος Νέλσων ἐφρονεύθη κατὰ τὴν ναυμαχίαν.

7. Εἰρήνη Πρέσβουργ (25 Δεκεμβρίου 1806). — Οἱ Σύμμαχοι δὲν εἶχον πλέον στρατόν. Διὰ τοῦτο ἡ Αὐστρία ἠναγκάσθη νὰ υπογράψῃ τὴν *Εἰρήνην τοῦ Πρέσβουργ*, διὰ τῆς ὁποίας παρεχώρει τὴν Βενετίαν εἰς τὸν βασιλέα τῆς Ἰταλίας καὶ τὸ Τυρόλον εἰς τὸν βασιλέα τῆς Βυαρίας. Ἡ δὲ Βυαρία καὶ Βυρτεμβέργη ἐκηρύχθησαν βασιλείαι.

8. Νέαι πολιτικὴ μετιβολαί. Τέλος τῆς Γερμανικῆς αὐτοκρατορίας (6 Αὐγούστου 1806). — Ὁ Ναπολέων κηρύττει ἐκπτώτους τοὺς Βουρβόνους τῆς Νεαπόλεως καὶ παραδίδει τὸ βασίλειον εἰς τὸν ἀδελφόν του Ἰωσήφ. Ἡ Βαταβικὴ δημοκρατία μεταβάλλεται εἰς βασίλειον καὶ δίδεται εἰς τὸν ἀδελφόν του Λουδοβίκον.

Τὸ 1806 ὁ Ναπολέων δημιουργεῖ τὴν Ὀμοσπονδίαν τοῦ **Ρήνου**, ἡ ὁποία πυρῆνα εἶχε τὴν Βυαρίαν, Βυρτεμβέργην καὶ Βίδην καὶ περιέλαβεν ὀλίγον κατ' ὀλίγον πάντα τὰ κράτη τῆς Γερμανίας πλὴν τῆς Πρωσίας καὶ Αὐστρίας καὶ κατὰ παράκλησιν τῶν ἡγεμόνων ὁ Ναπολέων λαμβάνει τὸν τίτλον τοῦ προστάτου τῆς ὁμοσπονδίας. Ἡ ὁμοσπονδία συνῆψε μετ' αὐτοῦ συμμαχίαν ἀμυντικὴν καὶ ἐπιθετικὴν ὑποσχεθεῖσα νὰ χορηγήῃ εἰς αὐτὸν 63 χιλ. στρατοῦ ἐν περιπτώσει πολέμου.

Οὕτω δὲν ὑπῆρχε πλέον γερμανικὴ αὐτοκρατορία. Διὰ τοῦτο ὁ αὐτοκράτωρ Φραγκίσκος Β' ἀπέθεσε τὸ γερμανικὸν στέμμα (1806) καὶ οὕτω κατελύθη τὸ Ἅγιον ῥωμαϊκὸν κράτος τοῦ γερμανικοῦ ἔθνους τὸ ὀφιστάμενον ἀπὸ τοῦ Ἰθωνος τοῦ Μεγάλου (962 μ. Χ.).

Ἐκτοτε οἱ Ἀψβούργοι φέρουσι τὸν τίτλον τοῦ αὐτοκράτορος τῆς Αὐστρίας.

9. Ὁ τέταρτος συνασπισμός. Κατάρρευσις τῆς Πρωσίας (1806).—Ὁ Ναπολέων ἐκυριάρχει τῆς Γερμανίας ἄγων καὶ φέρων αὐτήν. Τὰ στρατεύματά του διεχειμάζον ἐν αὐτῇ. Διὰ τοῦτο πολλοὶ γερμανοὶ ἐξηγγείροντο κατὰ τῆς ταπεινώσεως ταύτης, ἀλλὰ πᾶσα ἐκδήλωσις κατεπνίγετο βιαίως. Ἐν Πρωσίᾳ δὲ πολλοὶ ἐφρόνουν, ὅτι ἡ ἤττα ἦτο προτιμότερα τῶν ὑποῦλυν πληγμάτων, τὰ ὅποια ἐλάμβανε διαρκῶς τὸ κράτος. Σὺν τῷ χρόνῳ δ' ἐδημιουργήθη φιλοπόλεμος μερίς, τῆς ὁποίας ψυχὴ ἦτο ἡ βασίλισσα **Λουΐζα**, καὶ μετ' ὀλίγον ἤρχισαν φιλοπόλεμοι ἐκδηλώσεις ἐν Βερολίνῳ, ὃ δὲ βασιλεὺς συνεννοηθεὶς μετὰ τῆς Ἑρωσίας καὶ τῆς Ἀγγλίας ἀπήτησε παρὰ τοῦ Ναπολέοντος ἡ ἀποσύρη τὰ στρατεύματά του ἐκ τῆς Γερμανίας. Ὁ Ναπολέων ἀντὶ ἄλλης ἀπαντήσεως ἔθεσεν εἰς κίνησιν τὸν στρατὸν του. Ὁ πρωσικὸς στρατὸς ὀργανωμένος κατὰ τὸ παλαιὸν σύστημα συνετρίβη εἰς δύο μεγάλας μάχας παρὰ τὴν **Ἰέναν (Jena)** καὶ τὴν **Ἀουερστέδ (Auerstedt)**. Ὁ Ναπολέων εἰσῆλθεν ἐν θριάμβῳ εἰς Βερολίνον, ἐνῶ οἱ πρῶσοι στρατηγοὶ παρεδίδοντο ὃ εἰς κατόπιν τοῦ ἄλλου, καὶ αὐτὸς ὃ μετὰ ταῦτα ἐνδοξὸς Μπλουχερ (*Blücher*) ὑποχωρήσας μέχρι Λούμπεκ (*Lübeck*) ἠναγκάσθη νὰ συνθηκολογήσῃ. Ἡ δὲ βασιλικὴ οἰκογένεια κατέφυγεν εἰς Καίνιξμπεργ (*Königsberg*).

Βραδέως ὡς πάντοτε ἐνεφανίσθησαν οἱ Ἑρῶσοι, ἀλλ' ἀντέταξαν σοδαρὰν ἀντίστασιν κατὰ τῶν Γάλλων ἐν τῇ Ἀνατολικῇ Πρωσίᾳ. Ἀλλ' ὃ Ναπολέων ἐνίκησε τέλος αὐτοὺς ἐν ἀποφασιστικῇ μάχῃ. Καὶ ὃ μὲν βασιλεὺς τῆς Πρωσίας κατέφυγεν εἰς τὴν ἐσχάτην ἀνατολικὴν ἄκραν τοῦ κράτους του, ὃ δὲ τσάρος ἠναγκάσθη νὰ συνθηκολογήσῃ.

10. Ἡ συνθήκη τοῦ Τίλσιτ (1807).—Τότε συνέθη ἡ ὀνομαστὴ συνάντησις τοῦ Ναπολέοντος μετὰ τοῦ Τσάρου Ἀλεξάνδρου ἐπὶ τοῦ ποταμοῦ *Νίμεν* ἐντὸς πλωτοῦ περιπτέρου. Ὁ Ναπολέων ἐκέρδισε τὸν Ἀλέξανδρον διεγείρας παρ' αὐτῷ τὴν ἐλπίδα, ὅτι οἱ δύο συνεννοούμενοι ἠδύναντο νὰ κυριαρχήσωσι τοῦ κόσμου. Διὰ τοῦτο ὃ τσάρος ἐγκατέλειψε τὴν Πρωσίαν, τὴν ὁποίαν διεμέλισεν ὃ Ναπολέων. Ἀπέσπασε δηλονότι τὰς πρὸς Δ. τοῦ Ἑλβε

κτήσεις της, τὰς ὁποίας συνενώσας μετὰ τοῦ ἐκλεκτοράτου τῆς Ἑσσης, τῆς Μπράουνσβάιχ καὶ τμήματος τοῦ Ἄννοβέρου, ἐδημιούργησε τὸ **Βασίλειον τῆς Βεσφαλίας**, τὸ ὁποῖον ἔδωκεν εἰς τὸν ἀδελφόν του Ἰερώνυμον. Ἐπίσης ἀπέσπασε τὴν Πρωσσοικὴν Πολωνίαν καὶ ἐδημιούργησε τὸ **Μέγα δουκάτον τῆς Βαρσοβίας**, τὸ ὁποῖον ἔδωκεν εἰς τὸν βασιλέα τῆς Σαξωνίας. Πρὸς τούτοις ἡ Πρωσσία ὑπεχρεώθη νὰ πληρώσῃ 160 ἐκ. φρ. πολεμικὴν ἀποζημίωσιν. Ἐπειδὴ δὲ δὲν ἦτο εἰς θέσιν νὰ πληρώσῃ, 160 χιλ. γαλλικοῦ στρατοῦ ἔμενον ἐν τῇ χώρᾳ συντηρούμεναι ἕξ αὐτῆς. Ὁ δὲ Ναπολέων ἐκαυχήθη βραδύτερον, ὅτι εἰσέπραξε πλέον τοῦ δισεκατομμυρίου ἐκ τῆς χώρας εἰς εἶδος. Τέλος ἡ Πρωσσία ὑπεχρεώθη νὰ μὴ συντηρῇ πλέον τῶν 42 χιλ. στρατοῦ.

11. Μεταρρυθμίσεις ἐν Πρωσσίᾳ.—Συνεπεία τῆς ταπεινώσεως ταύτης πολλοὶ ἐκ τῆς τάξεως τῶν εὐγενῶν, ἡ ὁποία εἶχε φανῆ μέχρι τοῦδε ἀντιδραστικὴ πρὸς πᾶσαν μεταβολὴν τοῦ καθεστώτος, ἤρχισαν νὰ κατανοῶσιν, ὅτι ἡ Πρωσσία δὲν ἦτο δυνατόν ν' ἀγωνισθῇ κατὰ τῆς Γαλλίας ἄνευ βαθυτέρας μεταρρυθμίσεως. Διὰ τοῦτο ὁ βασιλεὺς προσεκάλεσε τὸν βαρῶνον **Φὸν Στάϊν** (*Von Stein*), ὁ ὁποῖος προέβη εἰς νέαν ἐσωτερικὴν διαρρύθμισιν τῆς χώρας. Κατήργησε τὴν δουλοπαροικίαν τῶν χωρικῶν, ἡ ὁποία δὲν ἦτο πλέον δυνατόν νὰ διατηρηθῇ, ἀφ' ὅτου οἱ Γάλλοι κατήργησαν αὐτὴν ἐν τῇ γειτονικῇ Μεγάλῃ δουκάτῳ τῆς Βαρσοβίας. Σημαντικὴ δὲ ὑπῆρξεν ἡ στρατιωτικὴ μεταρρύθμισις. Εἰσῆχθη κατ' ἀρχὴν ἡ τετραετής ὑποχρεωτικὴ θητεία, ἀλλ' ἔπειδὴ ἡ μετὰ τοῦ Ναπολέοντος συνθήκη δὲν ἐπέτρεπε στρατὸν ἄνω τῶν 42 χιλ. οἱ κληρωτοὶ ἐκρατοῦντο τόσον χρόνον, ὅσος ἐχρειάζετο πρὸς ἐκγύμνασιν ἀντικαθιστάμενοι ἀμέσως ὑπ' ἄλλων. Διὰ τοῦ μέσου τούτου ἡ Πρωσσία κατόρθωσε νὰ παρουσιάσῃ ἀξιόλογον στρατὸν τὸ 1813. Ἐπίσης μεγίστης σπουδαιότητος γεγονός ἦτο ἡ ἀφύπνισις τοῦ ἐθνικοῦ συναισθήματος ἐν Γερμανίᾳ. Ἐνεκα δὲ τούτου ἡ ἐπιστήμη καὶ ἡ λογοτεχνία ἔλαβον ἐθνικὸν χαρακτήρα, καὶ ὁ μὲν περίφημος φιλόσοφος **Φίχτε** ἀπήγγελλε τοὺς ὀνομαστοὺς **Δόγους πρὸς τὸ γερμανικὸν ἔθνος**, ἐνῶ γαλλικὸς στρατὸς κατεῖχε τὸ Βερολίνον, τὸ δὲ 1810 ἤρχισε νὰ λειτουργῇ τὸ **Πανεπιστήμιον τοῦ Βερολίνου**, τὸ ὁποῖον ἀπέβη κέντρον τῆς πατριωτικῆς κινήσεως.

Β'. ΥΨΙΣΤΗ ΑΚΜΗ ΤΗΣ ΝΑΠΟΛΕΟΝΤΕΙΟΥ ΑΡΧΗΣ.

1. Ἡ πειρωτικὸς ἀποκλεισμός (blocus continental).—

Ἡ Ἀγγλία εἶχεν ἀποκλείσει ἀπὸ τοῦ 1806 τοὺς γαλλικοὺς λιμένας ἀπὸ Βρέστης μέχρις Ἀμβέρσῃς. Εἰς ἀπάντησιν ὁ Ναπολέων ἐκήρυξε τὸν ἀποκλεισμόν τῶν ἀγγλικῶν παραλίων διὰ διατάγμα-τος ἐκδοθέντος ἐκ Βερολίνου ἀπαγορεύων τὸ μετὰ τῆς Ἀγγλίας ἐμπορίον καὶ τὴν πώλησιν ἀγγλικῶν ἐμπορευμάτων ἐν Γαλλίᾳ καὶ ἐν ταῖς χώραις τῶν συμμάχων τῆς. Τοῦτο ὠνομάσθη ἡπειρωτικὸς ἀποκλεισμός. Ἡ Ἀγγλία ἀπέκλεισε τότε τοὺς λιμένας τῶν κρατῶν, τὰ ὅποια ἐδέχοντο τὸν ναπολεόντειον ἀποκλεισμόν, ὑποχρεοῦσα καὶ αὐτὰ τὰ πλοῖα τῶν οὐδετέρων νὰ καταπλέωσιν εἰς ἀγγλικοὺς λιμένας, ἵνα ἐπιθεωρῶνται καὶ καταβάλλωσι φόρον. Ὁ Ναπολέων ἀφ' ἐτέρου ἐκήρυξεν, ὅτι πᾶν πλοῖον ἐπιθεωρηθὲν ὑπὸ τῶν Ἀγγλῶν καὶ φορολογηθὲν ἠλλάξεν ὑπηκοότητα καὶ ὅτι θὰ συλλαμβάνεται ὡς ἀγγλικόν.

Ἡ Πρωσία καὶ ἡ Ῥωσία προσεχώρησαν εἰς τὸν ἀποκλεισμόν, ἡ δὲ Ἀγγλία ὑποπεύουσα, ὅτι καὶ ἡ Δανία θὰ πράξῃ τὸ αὐτό, ἐβομβάρδισεν ἐν εἰρήνῃ τὴν Κοπεγχάγην, κατέλαβεν αὐτὴν καὶ ἠχμαλώτισε τὸν δανικὸν στόλον.

Ὁ ἀποκλεισμός ἐβλάπεν ἰδίως τὴν Γαλλίαν καὶ τὰς χώρας τῆς ἡπειρωτικῆς Εὐρώπῃς, διότι ἐπῆλθε μεγάλη ἔλλειψις ἀποικιακῶν καὶ ὑπερετιμήθησαν τὰ εἶδη τῆς πρώτης ἀνάγκης. Ἀλλ' οὐδέποτε ἐτηρήθη αὐστηρῶς, ἐπειδὴ αὐτὸς ὁ Ναπολέων ἐπώλει ἀδείας, οἱ δὲ στρατηγοὶ τοῦ τὸν ἐμιμοῦντο, ἐνῶ τὸ λαθρεμπόριον διεξήγετο ἐν εὐρυτάτῃ κλίμακι.

2. Κατάληψις τῆς Πορτογαλίας καὶ τῆς Ἰσπανίας.— Ἡ Πορτογαλία δὲν εἶχε δεχθῆ τὸν ἀποκλεισμόν καὶ ἡ Λισσαβὼν ἀπέδῃ μέγα κέντρον λαθρεμπορίου. Διὰ τοῦτο ὁ Ναπολέων συνεννοηθεὶς μετὰ τοῦ πρωθυπουργοῦ τῆς Ἰσπανίας κατέλαβεν αἰφνιδιαστικῶς τὴν Λισσαβῶνα δι' 25 χιλ. στρατοῦ καὶ ἐκήρυξεν ἐκπτωτον τὸν βασιλέα τῆς Πορτογαλίας, ὁ ὅποιος ἔφυγεν ἐπὶ ἀγγλικοῦ πλοίου εἰς τὴν Βραζιλίαν. Συγχρόνως ὅμως ἠθέλησε νὰ καταλάβῃ καὶ τὴν σύμμαχόν του Ἰσπανίαν, σκοπὸν ἔχων κυρίως νὰ φέρῃ κίνησιν καὶ ζωὴν εἰς τὴν χώραν, ἡ ὅποια ἐφυτοζῶει ἀπὸ μα-

κροῦ ὑπὸ ἀριστοκρατικὴν μοναρχίαν καὶ ὑπὸ τὴν κυριαρχίαν τοῦ καθολικοῦ κλήρου. Ἀλλὰ προεκάλεσε μεγίστην ἀντίδρασιν, διότι αἱ μάζαι τοῦ ἰσπανικοῦ λαοῦ ἦσαν συντηρητικώταται καὶ οἱ ἱερεῖς καὶ μοναχοὶ εἶχον φανατίσει αὐτὸν κατὰ τῶν Γάλλων. Ἦρχισε δὲ τότε μακρὸς καὶ ἐπίπονος ἀγὼν διὰ τοὺς γάλλους, ὁ ὁποῖος ἐστοίχισε περὶ τὰς 300 χιλ. ἀνδρῶν.

Οἱ Ἴσπανοὶ διηρημένοι εἰς μικρὰ σώματα καὶ ὀδηγούμενοι ὑπὸ καλογήρων διεξῆγον κλεφτοπόλεμον (*Guerilla*), ἐνῶ αἱ κινήσεις τοῦ γαλλικοῦ στρατοῦ ἐδυσχεραίνοντο πολὺ εἰς τὴν ἄκρως ὀρεινὴν, θερμὴν καὶ ἄγονον χώραν.

Μετ' ὀλίγον οἱ Ἄγγλοι ἀπέβησαν εἰς τὴν Λισσαβῶνα ὑπὸ τὸν περίφημον στρατηγὸν **Θυέλλιγκτον** (*Wellington*) καὶ κατεσκευάσαν ὠχυρωμένον στρατόπεδον ἀπὸ θαλάσσης εἰς θάλασσαν. Ἐν τῷ μεταξὺ δύο γάλλοι στρατηγοὶ ἠναγκάσθησαν νὰ συνθηκολογήσωσιν ἐν Ἰσπανίᾳ. Τότε ὁ Ναπολέων ἐξεστράτευσεν αὐτοπροσώπως καὶ κατέλαβε ταχέως τὴν Μαδρίτην. Ἀλλὰ τὰς περὶ τὴν Λισσαβῶνα ὀχυρὰς θέσεις τῶν Ἄγγλων δὲν κατώρθωσαν νὰ διασπάσωσιν οἱ γάλλοι στρατηγοὶ παρὰ τὰς αἱματηρὰς ἐπιθέσεις. Βραδύτερον ὅταν κατέρρευσεν ἡ δύναμις τοῦ Ναπολέοντος ἐν Γερμανίᾳ, οἱ Γάλλοι ἐξεκένωσαν τὴν Ἰβηρικὴν χερσόνησον καὶ ὁ Θυέλλιγκτον διαβάς τὰ Πυρηναιῖα εἰσέβαλεν εἰς τὴν Γαλλίαν.

3. Ὁ αὐστριακὸς πόλεμος (1809). — Μετ' ὀλίγον ἡ Αὐστρία περιεπλάκη εἰς νέον πόλεμον πρὸς τὸν Ναπολέοντα. Ὁ Ναπολέων σπεύσας ἐξ Ἰσπανίας συνεχέντρωσε τὰς ἐν Γερμανίᾳ δυνάμεις του, ἀπώθησε τὸν αὐστριακὸν στρατὸν καὶ κατέλαβε τὴν Βιέννην. Μετὰ περιπετειώδεις δὲ συμπλοκάς κατὰ τὴν διάβασιν τοῦ Δουνάβειος, ἐνίκησεν ἐν ἀποφασιστικῇ μάχῃ παρὰ τὸ **Βάγκραμ** (*Wagram*, 5-6 Ἰουλίου).

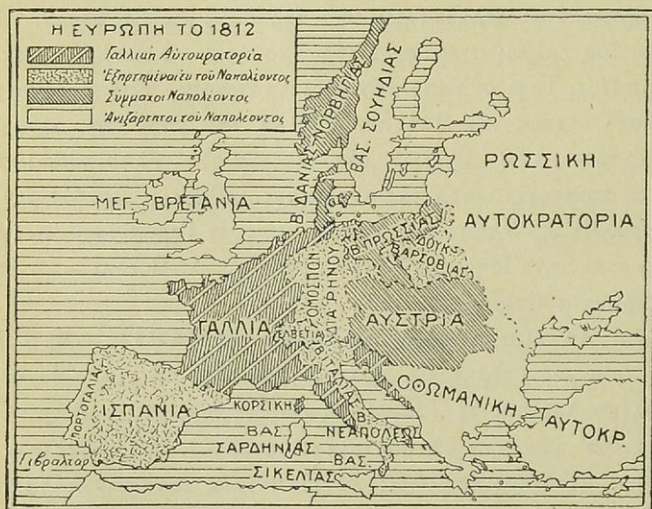
Διὰ τῆς **Εἰρήνης τῆς Βιέννης** (Ὀκτώβριος τοῦ 1809) ἡ Αὐστρία ὑπεχρεώθη νὰ παραχωρήσῃ τὰς ἑλληρικὰς ἐπαρχίας εἰς τὴν Γαλλίαν καὶ οὕτω διεκόπη ἡ ἔξοδος πρὸς τὴν Μεσόγειον θάλασσαν. Ἐπῆλθε δὲ σημαντικὴ μεταβολὴ ἐν τῇ ἐσωτερικῇ πολιτικῇ, διότι τὸ φιλελεύθερον ὑπουργεῖον ἀντικατέστησεν ὁ πονηρὸς **Μέττερνιχ**, τὴν λαϊκὴν ἀφύπνισιν ἢ κατασκοπεῖα καὶ ἡ ἀστυνομικὴ πίεσις.

4. Ὁ αὐστριακὸς γάμος (1810). — Ἐδρισκόμενος

ἤδη εἰς τὸ ὕψιστον σημεῖον τῆς δόξης ὁ Ναπολέων διεξεύχθη τὴν Ἰωσηφίναν προφασιζόμενος, ὅτι ἦτο ἀτεκνος, καὶ τὸ 1810 συνεξεύχθη τὴν θυγατέρα τοῦ αὐτοκράτορος Φραγκίσκου Β' **Μαρίαν Λουίζαν**, ἣ ὅποια ἦτο τότε 20 ἐτῶν. Ἐκ τοῦ γάμου τούτου ἐγεννήθη ὁ διάδοχος λαβὼν τὸν τίτλον τοῦ **βασιλέως τῆς Ῥώμης** (Ναπολέων Β', *Aiglon*).

Δ. Ἐκτασις τῆς Ναπολεοντείου αὐτοκρατορίας. —

Τὸ 1810 ὁ Ναπολέων ἦτο κύριος τῆς ἐκτεταμένης αὐτοκρατορίας, ἣ ὅποια περιελάμβανε πλὴν τῆς Γαλλίας τὴν ἀριστερὰν ὄχθην τοῦ Ῥήνου, τὴν Ὀλλανδίαν καὶ τὴν γερμανικὴν παραλίαν τῆς βορείου θαλάσσης μέχρι τῆς Λούμπек (*Lübeck*). Ἐν Ἰταλίᾳ δὲ κατεῖχε τὸ

Πεδεμόντιον, τὴν Γένουαν, τὴν Τοσκάνην καὶ τὸ κράτος τοῦ Πάπα, καὶ τέλος προσετέθησαν εἰς τὸ κράτος του αἱ Ἰλλυρικαὶ ἐπαρχίαι τῆς Αὐστρίας καὶ αἱ Ἴόνιοι νησοί. Ἐξηρτῶντο ἐξ αὐτοῦ τὰ βασίλεια τῆς Ἰταλίας, τῆς Νεαπόλεως, ἡ Ἰσπανία, ἡ Ἑλβετία, ἡ Ὁμοσπονδία τοῦ Ῥήνου καὶ τὸ Μέγα δουκάτον τῆς Βαρσοβίας. Ἡ δὲ Πρωσία, ἡ Δανία καὶ ἡ Ῥωσία ἦσαν σύμμαχοί του. Ἡ δὲ Σουηδία, ἔνθα πρὸ μικροῦ ὁ γάλλος στρατηγὸς Μπερναδόττε ἀνεγνωρίσθη ὡς διάδοχος τοῦ ἀτέκνου βασιλέως, διετέλει ὑπὸ γαλλικὴν ἐπιρροήν.

Γ'. ΠΤΩΣΙΣ ΤΟΥ ΝΑΠΟΛΕΟΝΤΟΣ.

1. Ἡ κατὰ τῆς Ῥωσσίας ἐκστρατεία (1812).

Μεταξὺ τοῦ Ναπολέοντος καὶ τοῦ τσάρου τῆς Ῥωσσίας ὑπῆρχον σοβαραὶ προστριβαί, διότι ὁ τσάρος εἶδε μετὰ δυσαρρεσκείας τὴν δημιουργίαν καὶ μεγέθυνσιν τοῦ δουκάτου τῆς Βαρσοβίας, καθόσον δι' αὐτοῦ ἀνεπτεροῦντο αἱ περὶ ἐθνικῆς ἀποκαταστάσεως ἐλπίδες τῶν Πολωνῶν. Πλὴν τούτου ὁ Ναπολέων ἀντέπραπτε κατὰ τῶν κατακτητικῶν προθέσεων τῆς Ῥωσσίας ἐν Τουρκίᾳ. Ἀλλὰ καὶ ὁ τσάρος δὲν ἐτήρει αὐστηρῶς τὸν ἡπειρωτικὸν ἀποκλεισμόν. Οὗτοι ἦσαν οἱ κυριώτατοι λόγοι, οἱ ὁποῖοι ὤθησαν τὸν Ναπολέοντα εἰς τὴν κατὰ τῆς Ῥωσσίας ἐκστρατείαν. Ἠλπίζε δέ, ὅτι δι' αὐτῆς θὰ κάμψη τὸν τσάρον καὶ ὅτι θ' ἀποκλείσῃ ἀποτελεσματικώτερον τὴν Ἀγγλίαν. Ἀλλὰ πλὴν τούτου ἡ ἀνήσυχος φύσις τοῦ Ναπολέοντος ὤθει αὐτὸν εἰς τὴν περιπετειώδη ἐκείνην ἐπιχείρησιν, ἣ ὅποια ἐμελλε νὰ περιβάλλῃ αὐτὸν διὰ νέας αἰγλης.

Ὁ Ναπολέων παρεσκεύασε μεγαλειώδη ἐκστρατείαν καὶ τότε ἐφάνη ἡ μεγάλη ἰσχύς του, διότι ἀπὸ τοῦ Γουαδάλκιβιρ μέχρι τοῦ Νίεμεν ἐξηπλοῦντο στρατιωτικαὶ δυνάμεις γαλλικαὶ καὶ συμμαχικαὶ ὑπὲρ τὸ ἑκατομύριον. Ἡ μεγάλη στρατιὰ συγκειμένη ἐκ 440 χιλ. ἀνδρῶν καὶ διηρημένη εἰς τρία σώματα διήλθε διὰ τῆς Πρωσσίας καὶ τὴν 24-29 Ἰουνίου διέβη τὸν ποταμὸν Νίεμεν. Μόνον μέρος τοῦ στρατοῦ τούτου ἦσαν γάλλοι, τὸ ὑπόλοιπον ἀπετέλεσαν οἱ σύμμαχοι, γερμανοί, ἰταλοὶ κτλ. Πλὴν τῶν ἄλλων 20 χιλ. Πρωσσοὶ καὶ 30 χιλ. Αὐστριακοὶ ἐβάδιζον ὑπὸ τὰς σημαίας τοῦ Ναπολέοντος, οἱ μὲν πρῶτοι εἰς τὸ ἄκρον ἀριστερόν, οἱ δὲ δεῦτεροι εἰς τὸ ἄκρον δεξιόν. Διὰ τοῦτο οἱ Ῥῶσσοι ὠνόμασαν τὸν στρατὸν τούτον *στρατὸν τῶν εἴκοσι ἐθνῶν*.

Ἡ ἐκστρατεία ἤρχισεν ὑπὸ δυσμενεῖς συνθήκας, διότι αἱ χῶραι τῆς Λιθουανίας καὶ τῆς Πολωνίας, διὰ τῶν ὁποίων διήρχετο ὁ στρατός, ἦσαν πλήρεις ἐλῶν καὶ δασῶν, αἱ ὁδοὶ χεῖρισται, τὰ δὲ τρόφιμα δὲν ἐξήρχουν εἰς τὰς ἀνάγκας τόσον μεγάλης στρατιᾶς, ἣ ὅποια ἠναγκάζετο νὰ διανυκτερεύῃ ἐν ὑπαίθρῳ ἕνεκα ἐλλείψεως καταλυμάτων.

Ὁ τσάρος Ἀλέξανδρος εἰρήνευσε πρὸς τὴν Τουρκίαν καὶ συνήψε

συμμαχίαν μετὰ τῆς Σουηδίας, ἔνθα, ὡς εἶδομεν, ὁ ἄλλοτε στρατηγὸς τοῦ Ναπολέοντος Μπερναδόττε εἶχεν ἐκλεχθῆ διάδοχος τοῦ ἀτέκνου βασιλέως. Δὲν κατώρθωσεν ὅμως νὰ παρατάξῃ κατὰ τοῦ Ναπολέοντος πλέον τῶν 220 χιλ. ἀνδρῶν. Διὰ τοῦτο οἱ Ῥῶσοι ἀπεφάσισαν νὰ ἐφαρμόσωσι νέον σχέδιον πολεμικῆς. Ἀπέφευγον ἀποφασιστικὴν μάχην ἀποσυρόμενοι πρὸ τοῦ Ναπολέοντος, καίοντες τὰ χωρία καὶ ἐρημοῦντες τὴν χώραν.

Ὁ γαλλικὸς στρατὸς καταπεπονημένος ἤδη ἐκ τῶν κακουχιῶν, ἐξησθενημένος ἐξ ἀσθενειῶν καὶ ὁμαδικῶν λιποταξιῶν ἔφθασεν εἰς Σμόλενσκ, τὸ ὁποῖον οἱ Ῥῶσοι ἐξεκένωσαν μετὰ αἱματηρὰν μάχην.

2. Μόσχα. — Ὁ τσάρος διώρισεν τότε ἀρχιστράτηγον κατ' ἀπαίτησιν τοῦ στρατεύματος τὸν **Κουτούσωφ**, ὁ ὁποῖος ἐξηκολούθησεν τὴν ἀποχώρησιν καὶ δὲν ἐσταμάτησεν παρὰ εἰς τὸ Βοροδῖνο. Οἱ γάλλοι (137 χιλ.) προσέβαλον τὰ χαρακώματα, ὅπισθεν τῶν ὁποίων ὁ Κουτούσωφ εἶχε τάξει τὸν στρατὸν του (120 χιλ.). Μετὰ πεισματώδη καὶ αἱματηρὰν μάχην οἱ Ῥῶσοι ἐξεκένωσαν τὸ πεδῖον τῆς μάχης. Ἡ Μεγάλῃ Στρατιᾷ εἶχε 30 χιλ. νεκροὺς καὶ τραυματίας, οἱ Ῥῶσοι περὶ τὰς 60 χιλ. νεκροὺς, τραυματίας καὶ αἰχμαλώτους. Αὕτη εἶναι ἡ **μάχη τῆς Μόσχας**, ὡς ὠνόμασεν αὐτὴν ὁ Ναπολέων (7 Σεπτεμβρίου).

Τὴν 14 Σεπτεμβρίου ὁ Ναπολέων εἰσῆλθεν εἰς τὴν Μόσχαν καὶ τὴν ἐπομένην ἡ πόλις ἤρχισε νὰ καίεται. Ἡ δὲ πυρκαϊὰ διαρκήσασα τέσσαρας ἡμέρας ἀπετέφρωσε μέγα μέρος τῆς πόλεως καὶ 5 χιλ. Ῥῶσοι τραυματίαι εὗρον οἰκτρὸν θάνατον. Οὐχ ἤττον οἱ γάλλοι εὗρον καταλύματα ἐν Μόσχᾳ καὶ ζωτροφίας διὰ τινα χρόνον.

3. Ἡ καταστροφή. — Ἡ ἐκστρατεία εἶχεν ἀποτύχει διότι ὁ Ναπολέων δὲν κατώρθωσε νὰ συντρίψῃ τὸν Ῥωσικὸν στρατὸν, ἦτο δ' ἀδύνατον νὰ διαχειμιάσῃ ἐν Ῥωσίᾳ. Ἐπέκειτο δ' ὁ χειμὼν, αἱ ζωτροφίαι ἤρχισαν νὰ σπανίζωσι καὶ ἰδίως δὲν ὑπῆρχεν ἀρκετὴ τροφή διὰ τὰ ζῷα, τὸ ὁποῖον ἀπέθνησκον κατ' ἑκατοντάδας. Ὁ Ναπολέων ἐπεχείρησεν τότε νὰ διαπραγματευθῆ μετὰ τοῦ τσάρου, ὁ ὁποῖος ἀπέφυγεν νὰ συνθηκολογήσῃ. Ὅθεν οὐδὲν ὑπελείπετο, ἢ νὰ ὑποχωρήσῃ.

Ἡ ὑποχώρησις τοῦ γαλλικοῦ στρατοῦ ἀρχίσασα τὴν 19 Ὀκτω-

βριου κατέληξεν εις πλήρη καταστροφήν. Ὁ βαρὺς ῥωσικὸς χειμὼν ἐνσκήψας πρόωρος, αἱ στερήσεις καὶ τὸ πλῆθος τῶν ἀποσκευῶν καὶ λαφύρων ἐδυσχέρανον τὴν πορείαν, ἐνῶ τὸ σμῆνος τοῦ ῥωσικοῦ ἱππικοῦ παρηκολούθει τοὺς ὑποχωροῦντας καὶ ἀπεδεκάτιζεν αὐτούς. Ὅθεν οἱ γάλλοι καθ' ἑκάστην πρώτῃν ἀναχωροῦντες ἐκ τῶν ὑπαιθρίων κατασκηνώσεων ἐγκατέλειπον νεκρούς, ἀσθενεῖς καὶ τραυματίας.

Κατὰ τὴν διάβασιν τοῦ ποταμοῦ Βερεζίνα ὁ στρατὸς ὑπέστη σοβαρωτάτην ἀπώλειαν, διότι ῥωσικὸς στρατὸς προελθὼν ἐκ Πετροπόλεως κατέλαβε τὴν δυτικὴν ὄχθην τοῦ ποταμοῦ, ἐνῶ ὁ στρατὸς τοῦ Κουτούσωφ ἐπίεξεν αὐτὸν ἐξ ἀνατολῶν, ἕτερος δὲ ῥωσικὸς στρατὸς ἐπετίθετο ἐκ νότου. Τὰ λείψανα τῆς στρατιᾶς ἐν πλήρει ἀποσυνθέσει διέβησαν διὰ τῆς Πολωνίας καὶ Πρωσσίας, ἐνῶ ὁ Ναπολέων ἔφυγε κρυφίως ἐπὶ ταχυδρομικῆς ἀμάξης καὶ διὰ Βαρσοβίας καὶ Δρέσδης ἔφθασεν εἰς Παρισίους καὶ δι' ἀνακοινωθέντος ἀνήγγειλε τὴν καταστροφήν τῆς Μεγάλης Στρατιᾶς.

Ἡ ἐκστρατεία τῆς Ῥωσσίας ὑπῆρξε μία τῶν μεγίστων καταστροφῶν τῆς παγκοσμίου ἱστορίας, διότι ἐκ τῶν 600 χιλ. ἀνδρῶν, οἱ ὅποιοι εἰσῆλθον εἰς τὸ ῥωσικὸν ἔδαφος, 200 χιλ. ἦσαν νεκροί, τραυματῖαι ἢ ἀσθενεῖς, 130 χιλ. αἰχμάλωτοι, 50 χιλ. λιποτάκται. Ὁ δὲ ῥωσικὸς στρατὸς ἀπὸ 220 χιλ. εἶχεν ἀπομείνει μόνον 40 χιλιάδες.

Οἱ Πρῶσσοι καὶ οἱ Αὐστριακοί, οἱ ὅποιοι εἶχον ἀκολουθήσει ἀναγκαστικῶς τὴν ἐκστρατείαν, ἀπεστάτησαν μόλις εἶδον τὴν καταστροφήν καὶ ἤδη πᾶσα ἡ Γερμανία ἐκινεῖτο κατὰ τοῦ Ναπολέοντος.

Δ' Ο ΑΠΕΛΕΥΘΕΡΩΤΙΚΟΣ ΑΓΩΝ ΤΩΝ ΓΕΡΜΑΝΩΝ (1813-1814).

Ι. Ἐξέγερσις ἐν Γερμανίᾳ.—Τὴν ἐν Ῥωσίᾳ καταστροφήν ἠκολούθησε μεγάλη κίνησις ἐν Γερμανίᾳ. Εὐθὺς δὲ ἤρχισε νὰ ὀπλίξεται ἡ Ἀνατολικὴ Πρωσία καὶ ὁ βαρῶνος Φὸν Στάϊν, ὁ ὅποιος ἐπὶ μακρὸν ἔμενε παρὰ τῷ τσάρῳ καὶ εἶχε συμβουλευσεὶ αὐτὸν ν' ἀποφύγῃ τὴν εἰρήνευσιν μετὰ τοῦ Ναπολέοντος, ἔφθασεν εἰς

Πρωσσίαν κομίζων προτάσεις συμμαχίας. Ἐνῶ δὲ τὸ Βερολῖνον κατείχετο ὑπὸ τῶν γάλλων, ὁ βασιλεὺς τῆς Πρωσσίας διέταξεν ἐκ Μπρεσλάου (*Breslau*) γενικὴν ἐπιστράτευσιν καὶ ὑποχρεωτικὴν θητείαν. Ἡ δ' Ἀγγλία ἔδωκε 16 1/2 ἑκατομμύρια διὰ τὰ ἔξοδα τοῦ πολέμου, ὁ ὁποῖος ἔλαβε πραγματικῶς χαρακτῆρα ἐθνικοῦ ἀγῶνος καὶ ὠνομάσθη ὑπὸ τῶν Γερμανῶν « ἀπελευθερωτικὸς πόλεμος » (*Befreiungskrieg*).

Οἱ Πρῶσοι ἐκίνητοποίησαν 270 χιλ. ἄνδρας καὶ ἐνωθέντες μετὰ τῶν Ῥώσων ἤρχισαν τὸν πόλεμον. Οἱ δὲ Γάλλοι ἤναγκάσθησαν νὰ ἐκκενώσωσι τὸ Βερολῖνον καὶ ν' ἀποσυρθῶσιν ἐκεῖθεν τοῦ Ὀδερ. Ἀλλὰ μετ' ὀλίγον ἐνεφανίσθη ὁ Ναπολέων μὲ ἰσχυρὸν στρατόν, τὸν ὁποῖον εἶχε δημιουργήσει ἐν τῷ μεταξῦ, καὶ ἐνίκησεν ἐπανειλημμένως τοὺς συμμαχοὺς καὶ ἀπώθησεν αὐτοὺς μέχρι Σιλεσίας.

Μετὰ βραχεῖαν δ' ἀνακωχὴν ὁ πόλεμος ἐπανελήφθη ζωηρότερον. Ὁ Ναπολέων εὕρισκετο πρὸ νέου συνασπισμοῦ, τὸν ὁποῖον ἀπετέλεσαν ἡ Ἀγγλία, ἡ Πρωσσία καὶ ἡ Ῥωσσία, προσεχώρησε δ' εἰς αὐτὴν καὶ ὁ Μπερναδόττε. Ἡ δ' Αὐστρία ἔμεινε κατὰ τύπους σύμμαχος τοῦ Ναπολέοντος, ὁ ὁποῖος ἐπίστευεν, ὅτι ὁ πενθερός του αὐτοκράτωρ ἔμελλε νὰ ὑποστηρίξῃ αὐτόν. Ἀλλ' ὁ Μέττερνιχ ἤθελε νὰ δώσῃ τὴν παλαιὰν αἰγλήν εἰς τὴν Αὐστρίαν χωρὶς νὰ ἐπιτρέψῃ τὴν ὑπέρμετρον ἐνίσχυσιν τοῦ τσάρου διὰ τῆς ὀλοσχεροῦς καταστροφῆς τοῦ Ναπολέοντος. Ἀφοῦ δὲ κατέστησε τὴν Αὐστρίαν ἐτοιμοπόλεμον, ἤρχισε νὰ παίζῃ τὸ πρόσωπον τοῦ διαιτητοῦ. Ἐκτοτε ἀρχίζει ἡ μεγάλη ἐπιρροή του ἐπὶ τῆς εὐρωπαϊκῆς πολιτικῆς.

Ὁ Μέττερνιχ ἐπρότεινε εἰς τὸν Ναπολέοντα ὄρους, οἱ ὁποῖοι χωρὶς νὰ εἶναι βαρεῖς ἔθιγον τὸν ἐγῶσμόν του. Ἐπικολούθησε δὲ ἡ ὀνομαστὴ συνάντησις αὐτοῦ μετὰ τοῦ Ναπολέοντος ἐν Δρέσδῃ, ἡ ὁποία εἰς οὐδὲν κατέληξε, καὶ ἡ Αὐστρία ἐτάχθη μετὰ τῶν ἐχθρῶν τοῦ Ναπολέοντος.

2. Λειψία (16—19 Ὀκτωβρίου 1813).— Ὁ Ναπολέων κατώρθωσε νὰ καταρτίσῃ στρατόν ἐκ 350 χιλ. ἐπιβαλὼν τελευταίαν προσπάθειαν εἰς τὴν Γαλλίαν. Ἐστρατολόγησε δὲ προληπτικῶς νεωτάτους στρατιώτας ἀπὸ τοῦ 18ου μέχρι τοῦ 20ου ἔτους, προήγαγεν εἰς ἀξιωματικοὺς τοὺς ὑπαξιωματικοὺς καὶ ἐκά-

λεσεν εἰς τὰς τάξεις πάντας τοὺς σπουδαστὰς τῶν στρατιωτικῶν σχολῶν. Προσεπάθει δὲ ν' ἀναπληρώσῃ τὰς ἐλλείψεις τοῦ στρατοῦ ἐφοδιάζων αὐτὸν δι' ἰσχυροῦ πυροβολικοῦ (1600 τηλεβόλα). Ἄλλ' ἔστερεῖτο ἵππικοῦ.

Οἱ σύμμαχοι συνεκέντρωσαν ὑπὲρ τὰς 500 χιλ. ἄνδρας διαιρέσαντες αὐτοὺς εἰς τρεῖς στρατιάς, τῶν ὁποίων μίαν ᾠδήγει ὁ Μπερναδόττε. Στρέφοντες δὲ τὴν ναπολεόντειον τακτικὴν κατ' αὐτοῦ ἀπεφάσισαν ν' ἀποφεύγωσι μὲν τὴν μάχην, ὁσάκις εἶχον πρὸ αὐτῶν τὸν Ναπολέοντα καὶ τὸ κύριον σῶμα τοῦ γαλλικοῦ στρατοῦ, νὰ προσβάλλωσι δὲ μεμονωμένως τοὺς στρατηγούς του καὶ τέλος συνενούμενοι νὰ συντρίψωσιν αὐτὸν ὑπὸ τὸν ὄγκον τοῦ στρατοῦ των.

Κατὰ τὴν ἐκστρατεῖαν τοῦ φθινοπώρου τοῦ 1813 ὁ Ναπολέων ἔδειξε νέα δείγματα στρατηγικῆς μεγαλοφυΐας, ἀλλ' οἱ στρατηγοὶ του ὑπέστησαν σοβαρὰς ἀποτυχίας, ἐνῶ ὁ Πρῶσσοσ στρατηγὸς **Μπλιούχερ** (*Blücher*) ἀπέβη ἐνδοξος κατὰ τὰς συμπλοκάς ἐκείνας.

Ἦτο δ' ὁ Μπλιούχερ γέρων ἐβδομηκοντοῦτης, σχεδὸν ἀμόρφωτος, ἀλλὰ θαλερώτατος, διακριθεὶς καὶ κατὰ τὸν πόλεμον τοῦ 1806-1807, ἐμπνέων θάρρος εἰς τοὺς στρατιώτας, οἱ ὅποιοι ὠνόμαζον αὐτὸν στρατηγὸν *Φόρβεριτς* (*Vorwärts*—Ἐμπρός), διότι ἦτο ταχὺς εἰς τὰς πορείας καὶ ἐπιθετικὸς ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὴν μελλητικὴν πολεμικὴν τῶν ἄλλων στρατηγῶν.

Ἡ περίφημος **μάχη τῆς Λειψίας** ἔκρινε τὴν τύχην τοῦ πολέμου καὶ τοῦ Ναπολέοντος. Ἐπὶ τρεῖς περίπου μῆνας ὁ Ναπολέων καὶ οἱ σύμμαχοι διεξήγον λυσσώδη πάλην ἐν Βρανδεμβούργῳ καὶ Σιλεσίᾳ ἀνατολικῶς τοῦ Ἑλδα ποταμοῦ, τοῦ ὁποίου οἱ γάλλοι κατεῖχον τὰς διαβάσεις καὶ τὰ φρούρια. Τέλος ἀφοῦ ἐπεκράτησαν οἱ σύμμαχοι, διέδωκαν τὸν ποταμόν, καὶ αἱ τρεῖς στρατιαὶ των, ἡ βόρειος ὑπὸ τὸν Μπερναδόττε, ἡ σιλεσιακὴ ὑπὸ τὸν Μπλιούχερ καὶ ἡ βοημικὴ ὑπὸ τὸν αὐστριακὸν στρατηγὸν Σβάρτσενβεργ (*Schwartzenberg*), ὁ ὅποιος εἶχε τὴν γενικὴν ἀρχιστρατηγίαν, ἐδάδισαν διὰ κυκλωτικῆς κινήσεως πρὸς τὴν Λειψίαν, ἵνα ἀποκόψωσι τὴν υποχώρησιν τοῦ ἐν Δρέσδῃ ἐστρατοπεδευμένου Ναπολέοντος. Ἐκεῖνος διὰ ν' ἀποφύγῃ τὴν κύκλωσιν, ἐρρίφθη πρὸς τὴν Λειψίαν καὶ τὴν 16 Ὀκτωβρίου προσέβαλε τὸν στρατὸν τοῦ Σβάρτσενβεργ νοτίως τῆς πόλεως ταύτης, ἀπώθησεν αὐτὸν καὶ θὰ τὸν συνέτριβεν, ἀλλ'

ἐπῆλθεν ἀπὸ βορρᾶ ὁ Μπλιούχερ καὶ κατέλαβε μετὰ πεισματώδη ἐπίθεσιν τὰς θέσεις τῶν Γάλλων βορειοδυτικῶς τῆς πόλεως. Τὴν 17 ἠρέμησαν τὰ ὄπλα καὶ ὁ Ναπολέων προσεπάθησε νὰ συνεννοηθῆ μετὰ τοῦ αὐτοκράτορος Φραγκίσκου. Τὴν 18 ὅμως ἐπανελήφθη μετὰ μείζονος ὀρμῆς ἡ μάχη, ἀφοῦ καὶ ἡ στρατιὰ τοῦ Μπερναδόττε ἔλαβε μέρος εἰς τὴν συμπλοκὴν. Οὕτως 160 χιλ. γάλλοι εὐρέθησαν ἀντιμέτωποι 295 χιλ. συμμάχων, οἱ ὅποιοι πλὴν τούτου διέθετον διπλάσιον ἵππικόν καὶ πυροβολικόν. Ὁ γαλλικὸς στρατὸς μετὰ κρατερόν ἀγῶνα ἠναγκάσθη νὰ ὑποχωρήσῃ, ἀφοῦ ἐξήντησε τὰ πυρομαχικά του καὶ ἀφοῦ οἱ σύμμαχοί του Σάξονες καὶ Βυρτεμβέργιοι προσεχώρησαν εἰς τὸν ἐχθρόν. Αὕτη εἶναι ἡ μεγάλη μάχη τῆς Δειψίας, εἰς τὴν ὁποίαν ἔλαβον μέρος σχεδὸν πάντες οἱ λαοὶ τῆς Εὐρώπης. Διὰ τοῦτο οἱ Γερμανοὶ ὠνόμασαν αὐτὴν «Μάχην τῶν ἔθνῶν» (*Völkerschlacht*)¹

Ὁ Ναπολέων ἠναγκάσθη ν' ἀποσυρθῆ πέραν τοῦ Ῥήνου διαπράξας τὸ σφάλμα ν' ἀφήσῃ σημαντικὰς δυνάμεις εἰς τὰ φρούρια τῆς Γερμανίας, διότι ἤλπιζε νὰ ἐπανέλθῃ. Οὕτω δ' ἡ Γερμανία μέχρι τοῦ Ῥήνου ἦτο ἐλευθέρη, οἱ γερμανοὶ ἠγεμόνες ἀπεστάτησαν καὶ ἡ ὁμοσπονδία τοῦ Ῥήνου διελύθη.

Ε'. Η ΝΙΚΗ ΤΩΝ ΣΥΜΜΑΧΩΝ

1. Εἰσβολὴ εἰς τὴν Γαλλίαν. — Παράρτησις τοῦ Ναπολέοντος. — Οἱ σύμμαχοι φθάσαντες εἰς Φραγκφούρτην προσεπειθήθησαν, ὅτι ἤθελον νὰ διαπραγματευθῶσιν. Ὁ Μέττερνιχ ἐπρότεινε τότε τὰ λεγόμενα *φυσικὰ ὄρια* τῆς Γαλλίας, δηλαδὴ τὸν Ῥήνον, τὰς Ἄλπεις καὶ τὰ Πυρηναῖα. Ἄλλ' ὁ Ναπολέων ἀμφιδάλλων περὶ τῆς εἰλικρινείας τῶν ἐδράδωνε ν' ἀπαντήσῃ καὶ οἱ σύμμαχοι ἐκήρυξαν, ὅτι διεξάγουσι πόλεμον κατὰ τοῦ Ναπολέοντος καὶ ὄχι κατὰ τῆς Γαλλίας. Τὴν νύκτα τῆς 1 τοῦ νέου ἔτους 1814 ὁ Μπλιούχερ διέβη τὸν Ῥήνον καὶ μετ' αὐτὸν εἰσῆλθον οἱ ἄλλοι στρα-

1. Ἐπὶ τῆς θέσεως τῆς μάχης ἰδρῦθη τὸ 1913 ὀγκῶδες μνημεῖον (*Völkerschlacht-denkmal*).

τηγοί ἐκ διαφόρων σημείων εἰς τὸ ἔδαφος τῆς Γαλλίας. Ἡ δὲ προσπάθεια τοῦ Ναπολέοντος, ὅπως δημιουργήσῃ νέον στρατόν, ἔφερε πενιχρά ἀποτελέσματα, διότι αἱ ὑπηρεσίαι δὲν ὑπῆρέτουν αὐτόν πλέον, οἱ δὲ νέοι δὲν ὑπετάσσοντο. Ἀπὸ ἡμέρας εἰς ἡμέραν στενότερον περισφιγγόμενος ἐπάλαισεν ὡς λέων μανιώδης καὶ διέπραξε κατορθώματα οὐδενὸς τῶν προγενεστέρων ὑποδεέστερα, ἀλλὰ κατώρθωσε μόνον νὰ βραδύνη τὸ μοιραῖον. Τὴν 31 Μαρτίου οἱ σύμμαχοι εἰσῆλθον εἰς Παρισίους. Ὁ δὲ Ναπολέων προσεπάθησε νὰ σώσῃ τὸν θρόνον ὑπὲρ τοῦ υἱοῦ του, ἀλλ' ἐν τῇ πρωτευούσῃ ὑπερίσχυσαν οἱ ὀπαδοὶ τῶν Βουρβόνων καὶ ἡ Γερουσία ἐκήρυξεν ἔκπτωτον τὸν Ναπολέοντα, εἰς τὸν ὅποιον παρεχωρήθη ὡς ἡγεμονία ἡ νῆσος Ἑλβὰ, κατ' εἰσῆγησιν τοῦ Τσάρου Ἀλεξάνδρου καὶ ὠρίσθη σημαντικὸν χρηματικὸν ἐπίδομα, τὸ ὅποιον ἔμελλε νὰ καταβάλλῃ ἡ Γαλλία.

2. Ἡ Παλινόρθωσις τῶν Βουρβόνων. Ἡ πρώτη εἰρήνη τῶν Παρισίων.— Οἱ σύμμαχοι ἀνεδίδασαν εἰς τὸν θρόνον τῆς Γαλλίας τὸν ἀδελφὸν τοῦ Λουδοβίκου ΙΣ' **Λουδοβίκον ΙΖ'**, ὁ ὅποιος ὑπεσχέθη ἀμέσως, ὅτι θὰ παραχωρήσῃ σύνταγμα. Μετ' αὐτοῦ συνήψαν οἱ σύμμαχοι τὴν πρώτην **Εἰρήνην τῶν Παρισίων**, διὰ τῆς ὁποίας ἡ Γαλλία ἐπανήρχετο εἰς τὰ σύνορα τοῦ 1792, ἀνέντα πάλιν σχεδὸν πάσας τὰς ἀποικίας τῆς καὶ δὲν ὑπεχρεοῦτο νὰ πληρώσῃ πολεμικὴν ἀποζημίωσιν οὔτε νὰ ἐπιστρέψῃ τὰ καλλιτεχνικὰ ἔργα, τὰ ὅποια ὁ Ναπολέων εἶχεν ἀφαιρέσει ἐκ διαφόρων μουσείων τῆς Εὐρώπης. Ἡ Ἀγγλία ἐκράτει τὴν Μάλταν καὶ τὴν Ἑλγολάνδην. Σχεδὸν δὲ πάντες οἱ ἐκθρονισθέντες ἡγεμόνες ἐπανήρχοντο εἰς τὸν θρόνον των (παλινόρθωσις, *restauration*). Ὁρίσθη δ' ὅπως συνδιάσκεψις πάντων τῶν κρατῶν συνερχομένη ἐν Βιέννῃ κανόνισεν τὴν νέαν κατάστασιν τῆς Εὐρώπης.

3. Τὸ Συνέδριον τῆς Βιέννης.— Περὶ τὸ τέλος τοῦ 1814 συνεκεντρώθησαν εἰς τὴν Βιέννην οἱ ἀντιπρόσωποι τῶν συμμάχων καὶ πάντων τῶν ἐνδιαφερομένων κρατῶν, πολλοὶ ἡγεμόνες, πολιτευταὶ καὶ στρατηγοί. Τότε ἡ Βιέννη ἔλαβεν ἑορτάσιμον ὄψιν καὶ ἐδόθησαν ἀλλεπάλληλα συμπόσια, χοροὶ καὶ παραστάσεις, διότι μετὰ τὸν μακροχρόνιον καὶ βαρὺν πόλεμον οἱ ἄνθρωποι ἤσθάνοντο τὴν ἀνάγκην ἀναψυχῆς.

Μεγίστην ἐπιρροὴν ἐξήσκησεν ἐπὶ τῶν διαπραγματεύσεων ὁ Μέντερνιχ. Μέλος τῆς ῥωσικῆς ἀντιπροσωπείας ἦτο ὁ Ἕλλην **Καποδίστριας**. Μετὰ μεγάλης δ' ἐπιτηδειότητος εἰργάσθη ὁ ἀντιπροσωπεύων τὴν Γαλλίαν **Ταλλεϋράν** (*Talleyrand*). Κυρίως εἶπεῖν οἱ ἀντιπρόσωποι δὲν συνῆλθον εἰς κοινὴν συνδιάσκεψιν ἐργασθέντες παρασηκηνιακῶς καὶ δι' ἰδιαιτέρων συνεννοήσεων. Δύο δὲ ζήτηματα παρουσίαζον τὴν μεγίστην δυσχέρειαν, τὸ ζήτημα τῆς Σαξονίας, τὴν ὁποίαν ἐπέμενε νὰ προσαρτήσῃ ὁ βασιλεὺς τῆς Πρωσίας, καὶ τὸ ζήτημα τοῦ δουκάτου τῆς Βαρσοβίας, τὸ ὁποῖον ἤθελε νὰ προσαρτήσῃ ὀλόκληρον ἡ Ῥωσία. Ἄλλ' ὁ Ταλλεϋράν κατώρθωσε νὰ διασπάσῃ τοὺς συμμάχους προσεταιρισθεὶς τοὺς ἀντιπροσώπους τῆς Ἀγγλίας καὶ τῆς Αὐστρίας καὶ παρ' ὀλίγον ἐξερρηγνύετο πόλεμος μεταξὺ τοῦ νέου συνδυασμοῦ καὶ τῆς Ῥωσίας καὶ Πρωσίας. Αἱ συνεννοήσεις δὲν εἶχον καταλήξει εἰσέτι εἰς ὀριστικὸν συμπέρασμα, ὅποτε ἔφθασεν ἡ εἶδησις, ὅτι ὁ Ναπολέων ἐπανῆλθεν εἰς τὴν Γαλλίαν. Διὰ τοῦτο ὁ συνασπισμὸς τῶν ὀκτώ κρατῶν ἀνενεώθη, οἱ δὲ σύμμαχοι ἐκήρυξαν τὸν Ναπολέοντα «ἐχθρὸν καὶ ταραξίαν τῆς εἰρήνης τοῦ κόσμου».

4. Ἐπάνοδος τοῦ Ναπολέοντος. — Ὁ Ναπολέων εἶχεν ἀκριβεῖς πληροφορίας περὶ τῶν ἐν Βιέννῃ ἀντιθέσεων τῶν συμμάχων, ἐγνώριζε δ' ἐπίσης καλῶς, ὅτι ὁ γαλλικὸς λαὸς δὲν ἠγάπα τὸν Λουδοβίκον. Πολλοὶ δὲ στρατηγοὶ καὶ διπλωμάται συνεννοοῦντο μετ' αὐτοῦ, ὅπως ἐπανορθώσωσι τὴν ἀρχὴν του. Ὅθεν ἐνθαρρυνόμενος ἐκ τούτου ἀνέλαβε τὴν καταπληκτικὴν ἐπιχείρησιν νὰ ἐπανέλθῃ εἰς τὴν Γαλλίαν καὶ τὴν 1 Μαρτίου 1815 ἀπεβιβάσθη μετὰ 1100 ἀνδρῶν εἰς Κάννας τῆς Προβηγγίας. Ὁ δὲ λαὸς καὶ οἱ στρατιῶται ἐδέχθησαν αὐτὸν πανταχοῦ ἐπευφημοῦντες «Ζήτω ὁ αὐτοκράτωρ». Ὁ στρατηγὸς Νεύ, ὁ ὁποῖος ἐστάλη κατ' αὐτοῦ, προσεχώρησε μετὰ τοῦ στρατοῦ του πρὸς αὐτὸν καὶ ὅλη ἡ Γαλλία ἀνεγνώρισεν αὐτὸν, ἐνῶ ὁ Λουδοβίκος ἔφυγεν εἰς τὸ ἐν Βελγίῳ στρατόπεδον τῶν συμμάχων.

5. Βατερλό (18 Ἰουλίου). — Ὁ Ναπολέων περιποιήθη τὸν γαλλικὸν λαὸν παραχωρήσας φιλελεύθερον πολίτευμα καὶ μεταχειρισθεὶς ἐκφράσεις τῶν πρώτων ἐπαναστατικῶν χρόνων. Ὁ δὲ λαὸς εἶδε μετ' εὐχαριστήσεως τὴν τρίχρωμον σημαίαν ἀντικαθι-

στῶσαν τὴν λευκὴν σημαίαν τῶν Βουρβόνων καὶ καταλυομένην τὴν ἀρχὴν τῶν εὐγενῶν μεταναστῶν, οἱ ὅποιοι εἶχον ἐπανακάμψει μὲ τὴν πρόθεσιν ν' ἀναδημιουργήσωσι τὴν πρὸ τῆς ἐπαναστάσεως Γαλλίαν. Συγχρόνως κατήρτισεν ὁ Ναπολέων στρατὸν κατορθώσας ταχέως νὰ δημιουργήσῃ 208 χιλ. καλῶς ἡσυχημένου στρατοῦ, τὸν ὅποιον κατήρτισαν ἰδίως οἱ ἐκ τῆς ἀλχιμαλωσίας ἐπανελθόντες ἄνδρες. Εἰσαγαγὼν δ' ἐκ νέου τὴν γενικὴν στρατολογίαν, τὴν ὅποιαν εἶχε καταργήσῃ ὁ Λουδοβίκος, ὑπελόγιζεν, ὅτι ἐντὸς ἐνὸς ἔτους θὰ συγκεντρώσῃ 800 χιλ. στρατοῦ. Οὐχ ἤττον προσεπάθησε νὰ ἔλθῃ εἰς διαπραγματεύσεις μετὰ τῶν ἐχθρῶν, ἵνα σώσῃ τὸν θρόνον.

Ἡ θέσις τοῦ Ναπολεόντος ἦτο δυσχερεστάτη, διότι ἐν Βελγίῳ ὑπῆρχον δύο στρατόπεδα, ὁ ἄγγλος στρατηγὸς Ουέλλικτον μετὰ 100 χιλ. στρατοῦ καὶ ὁ Μπλιούχερ μετὰ 150 χιλ. Τὸν δὲ Ἑρῆνον κατεῖχον 350 χιλ. αὐστριακῶν καὶ ὅπισθεν αὐτῶν ἦσαν 225 χιλ. Ἑρῶσων. Οἱ δὲ σύμμαχοι ἐδήλωσαν, ὅτι δὲν θὰ ἔλθωσιν εἰς συνενόησιν πρὸς τὸν Ναπολέοντα.

Τότε ὁ Ναπολέων διὰ νὰ προλάβῃ τὴν περαιτέρω συγκέντρωσιν τοῦ ἐχθροῦ προήλασέ μὲ 120 χιλ. ἐκλεκτοῦ στρατοῦ πρὸς τὸ Βέλγιον, σκοπὸν ἔχων δι' ἰσχυροῦ κτυπήματος νὰ διαχωρίσῃ τὰ στρατεύματα τοῦ Ουέλλικτον καὶ τοῦ Μπλιούχερ. Οἱ Ἑρῶσοι ἐδέχθησαν τὸ πρῶτον κτύπημα. Οἱ γάλλοι μετὰ πεισματώδη μάχην διέρρηξαν τὸ κέντρον των, αὐτὸς δὲ ὁ Μπλιούχερ καταπεσὼν ἐκ τοῦ ἵππου ἐκινδύνευσεν. Ἄλλ' ὁ πρωσσικὸς στρατὸς ὑπεχώρησε πρὸς βορρᾶν χωρὶς νὰ χάσῃ τὴν ἐπαφὴν του μετὰ τῶν ἀγγλων (Μάχη Λιγνύ, *Ligny*, 16 Ἰουνίου 1815).

Ὁ Ναπολέων ἀφοῦ ἀπέστειλε τὸν στρατηγὸν Γκρουσὺ (*Grouty*) πρὸς καταδίωξιν τῶν Ἑρῶσων, προσέβαλε τοὺς ἄγγλους, οἱ ὅποιοι ἀποσυρθέντες ἐν τῇ μεταξὺ βορειότερον ἐπὶ τῆς ἀγούσης εἰς Βρυξέλας εἶχον καταλάβει ἰσχυρὰς θέσεις παρὰ τὸ ὄρος Σαιν-ζᾶν (*Saint Jean*). Ἡ μάχη διεξήχθη σχεδὸν ἐκ τοῦ συστάδην ὡς κατὰ τοὺς χρόνους τοὺς πρὸ τῆς ἐφευρέσεως τῶν πυροβόλων ὄπλων καὶ ἐπὶ μετώπου μόλις τριῶν χιλιομέτρων. Οἱ ἄγγλοι εἶχον ὀχυρώσει τὰς ἐπαύλεις καὶ τοὺς φράκτας, οἱ ὅποιοι εὕρισκοντο ἐντὸς τοῦ χαμηλώματος, τοῦ χωρίζοντος τὰ δύο στρατόπεδα, ὡς καὶ τὴν κλιτὸν τοῦ ὀροπεδίου, τοῦ ὁποίου κατεῖχον τὸ ἄκρον.

Τὴν μάχην διηύθυνον οἱ στρατηγοὶ τοῦ Ναπολέοντος, διότι ὁ ἴδιος ἦτο ἀδιάθετος. Ἐπειδὴ δὲ οἱ γάλλοι ὑπερεῖχον ἀριθμητικῶς καὶ κατὰ τὸ πυροβολικόν (74 χιλ. ἄνδρες καὶ 246 τηλεβόλα κατὰ 68 χιλ. καὶ 148 τηλεβόλων), ἐθεώρησαν συμφέρον νὰ προσβάλωσι πρὶν φθάσωσιν οἱ Πρωσσοὶ, καὶ ὁ Ναπολέων ἦτο βέβαιος, ὅτι θὰ ἐκώλυεν αὐτοὺς ὁ Γκρουσὺ. Τὴν νύκτα εἶχε βρέξει, τὸ δ' ἔδαφος ἦτο ὑγρὸν καὶ ἐδυσχέραινε τὴν κίνησιν τοῦ πυροβολικοῦ. Διὰ τοῦτο ἀνέμενον μέχρι μεσημβρίας, διὰ νὰ ξηρανθῇ τὸ ἔδαφος, ὁπότε μετὰ δῖωρον βομβαρδισμὸν ἤρχισαν τὴν ἐπίθεσιν κατὰ τῶν κεντρικῶν θέσεων τῶν ἀγγλῶν, ὅπως χωρίσωσιν αὐτοὺς εἰς δύο. Ὁ στρατηγὸς **Νέϋ** φρονῶν, ὅτι οἱ ἄγγλοι μετὰ τὴν πρώτην σύγκρουσιν θὰ ἀπεσύροντο πρὸς βορρᾶν, ἔρριψε κατὰ τοῦ ὑψώματος τρεῖς μεραρχίας εἰς πυκνάς φάλαγγας, αἱ ὁποῖαι συνετρίβησαν ὑπὸ τῶν δόιδων τῶν ἀγγλῶν καὶ ἐρίφθησαν εἰς τὴν χαράδραν δι' ἀντεπιθέσεως τοῦ ἀγγλικοῦ ἵππικοῦ. Ἄλλ' ὁ Νέϋ ἐμμένων εἰς τὴν γνώμην του ἔρριψεν ὅλον τὸ ἵππικόν, τὸ ὁποῖον ὑπέστη πανωλεθρίαν, καὶ δὲν ἠδυνήθη τὴν ἐσπέραν νὰ ὑποστηρίξῃ τὴν ὑποχώρησιν. Αἱ τάξεις τῶν ἀγγλῶν εἶχον ἀρχίσει νὰ κλονίζωνται, ὁπότε ἠκούσθησαν ἐκ δεξιῶν τῶν γάλλων οἱ κανονισβολισμοὶ τῶν Πρωσσῶν, οἱ ὁποῖοι διαλαθόντες τὸν Γκρουσὺ ἤρχοντο εἰς βοήθειαν τῶν ἀγγλῶν. Περὶ τὴν 6 μετὰ μεσημβρίαν εἰσῆλθεν ὅλος ὁ στρατὸς τοῦ Μπλιούχερ ἐπὶ τοῦ πεδίου τῆς μάχης, ἐνῶ οἱ γάλλοι διὰ τρίτης ἐπιθέσεως εἶχον ἀνέλθει εἰς τὸ ὑψωμα. Ἄλλ' ἦτο πολὺ ἀργά. Αἴφνης ἐτράπησαν εἰς ἀγρίαν φυγὴν, ἀφοῦ τὸ ἐν τρίτον ἐξ αὐτῶν, δηλ. 15 χιλ. νεκροὶ καὶ τραυματαῖαι, ἐκάλυψαν τὸ πεδῖον τῆς μάχης. Τὸ πρωσσικὸν ἵππικὸν κατεδίωξεν αὐτοὺς καθ' ὅλην τὴν νύκτα οὕτως, ὥστε τὰ συντρίμματα τοῦ γαλλικοῦ στρατοῦ διήλθον ἐν πανικῇ τὰ βελγικὰ σύνορα καὶ μάλιστα ἐπὶ τῆς ὁδοῦ τῶν Παρισίων κατῴρθωσαν ν' ἀνασυνταχθῶσιν. Αὕτη εἶναι ἡ περίφημος ἐν Βατερλό καταστροφή.

6. Τὸ τέλος τοῦ Ναπολέοντος.— Μετὰ τὴν καταστροφὴν συνήλθον αἱ δύο βουλαι ἄνευ τῆς ἀδείας τοῦ Ναπολέοντος καὶ ἐσχημάτισαν προσωρινὴν κυβέρνησιν. Ὅταν δ' ἔφθασεν ὁ Ναπολέων, ἠνάγκασαν αὐτὸν νὰ παραιτηθῇ καὶ διέταξαν νὰ ἐγκαταλείψῃ τὴν Γαλλίαν. Ὁ Ναπολέων ἐσχεδίασε τότε νὰ μεταβῇ εἰς τὴν Ἀμερικὴν, ἀλλ' ἀπεφάσισε τέλος νὰ ἐμπιστευθῇ ἑαυτὸν εἰς

τὴν μεγαθυμίαν τῶν ἄγγλων. Κατέφυγε λοιπὸν ἐπὶ ἀγγλικοῦ πολεμικοῦ ἐν Ροσεφόρ (*Rochefort*) καὶ οἱ ἄγγλοι μετεκόμισαν αὐτὸν εἰς τὴν Ἀγίαν Ἑλένην, μικρὰν νῆσον κειμένην εἰς τὰ δυτικὰ παράλια τῆς Ἀφρικῆς, ἔνθα ἔζησεν ἕξ ἔτη ἀσθενῆς καὶ συντετριμμένος ἀποθανὼν τὸ 1821.

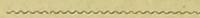
7. Ἡ δευτέρα εἰρήνη τῶν Παρισίων.—Μετ' ὀλίγον οἱ ἐχθροὶ κατέλαβον τὸ δεύτερον τὴν γαλλικὴν πρωτεύουσαν καὶ οἱ σύμμαχοι ἡγεμόνες εἰσῆλθον εἰς αὐτὴν πανηγυρικῶς καὶ τούτους ἠκολούθησεν ὁ Λουδοβίκος ΙΗ'. Ὁ Λουδοβίκος ὑπέγραψε τὴν δευτέραν εἰρήνην τῶν Παρισίων, διὰ τῆς ὁποίας ἡ Γαλλία ἐπανήρχετο εἰς τὰ πρὸ τῆς ἐπαναστάσεως σύνορά της (τοῦ 1790). Οὕτω δ' ἡ περιπέτεια τῶν ἑκατὸν ἡμερῶν ἐστοίχισεν εἰς τὴν Γαλλίαν ἡμισυ ἑκατομμύριον κατοίκους καὶ 700 ἑκατομμύρια πολεμικὴν ἀποζημίωσιν. Ὑπεχρεοῦτο δὲ νὰ ἐπιστρέψῃ τὰ συληθέντα ἔργα τέχνης.

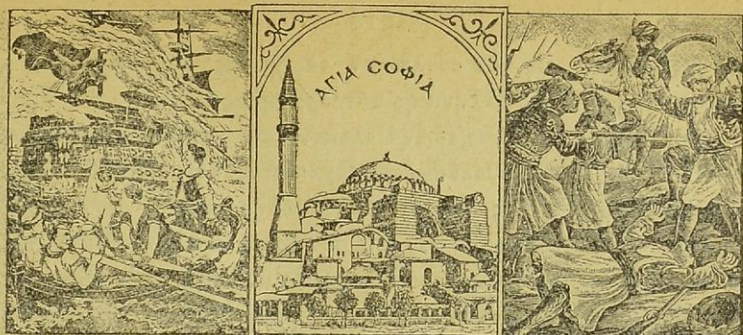
8. Αἱ ἀποφάσεις τοῦ συνεδρίου τῆς Βιέννης.—Μετὰ τὴν καταστροφὴν τοῦ Ναπολέοντος τὸ συνέδριον τῆς Βιέννης συνεπλήρωσε τὰς ἐργασίας του καὶ ἔλαβεν ἀποφάσεις, αἱ ὁποῖαι ὥρισαν τὴν νέαν πολιτικὴν κατάστασιν τῆς Εὐρώπης. Οἱ διπλωμάται εἰργάσθησαν ὡς ἀντιπρόσωποι ἡγεμόνων καὶ ὄχι λαῶν στηριχθέντες ἐπὶ τῆς ἀρχῆς τῆς νομιμότητος, τῆς ἰσορροπίας καὶ τῶν ἀνισταθμισμάτων, καὶ αἱ χῶραι διενεμήθησαν χωρὶς νὰ ἐρωτηθῶσιν οἱ κάτοικοι.

Ἡ Ῥωσσία ἔλαβε μέγα μέρος τοῦ δουκάτου τῆς Βαρσοβίας, συνήνωσεν αὐτὸ μετὰ τῶν λοιπῶν πολωνικῶν ἐπαρχιῶν καὶ συνέστησεν οὕτω τὸ βασίλειον τῆς Πολωνίας, τῆς ὁποίας ὁ στρατὸς ὠνόμασε τὸν τσάρον βασιλέα. Ἡ Πρωσσία ἔλαβε μέρος τοῦ δουκάτου τῆς Βαρσοβίας (τὸ Πόζεν, τὸ Θόρν καὶ τὸ Ντάντσιγ) καὶ τρεῖς γερμανικὰς ἐπαρχίας. Ἡ Ἀγγλία ἐκράτησε τὴν Μάλταν, τὰς Ἴονους νήσους, ἐκτὸς δὲ τῆς Εὐρώπης τὸ ἀκρωτήριον τῆς Καλῆς Ἑλπίδος, τὴν Κεϋλάνην καὶ ἄλλα. Τοιοῦτοτρόπως ὁ ἀποικιακὸς ἀγὼν ἔληξεν ὑπὲρ τῆς Ἀγγλίας. Ἡ δὲ Αὐστρία ὡς ἀντάλλαγμα διὰ τὴν ἐν Γερμανίᾳ ἐδαφικὴν ἀπώλειαν ἐλάμβανε τὰς Ἰλλυρικὰς ἐπαρχίας, τὴν Βενετίαν καὶ Λομβαρδίαν καὶ ἀπέκτα μεγάλην ἐπιρροὴν ἐν Ἰταλίᾳ. Ἐν Ἰταλίᾳ ἐπανῆλθον εἰς τὸν θρόνον τῶν οἱ παλαιοὶ ἡγεμόνες καὶ

ὁ Πάπας. Τὸ δὲ Βέλγιον ἠνώθη μετὰ τῆς Ὀλλανδίας εἰς ἓν κράτος ἀνεξάρτητον ὑπὸ τὴν ἐπωνυμίαν **Βισίλειον τῶν ἠνωμένων Κάτω χωρῶν** ὑπὸ τὸν βασιλέα Γουλιέλμον Α' τῆς Ὁρανίας, καὶ ἡ Νορβηγία ἠνώθη μετὰ τῆς Σουηδίας.

9. Ἱερὰ συμμαχία (1815).— Τῇ εἰσηγγήσει τοῦ μυστικοπαθοῦς τσάρου Ἀλεξάνδρου οἱ σύμμαχοι βασιλεῖς Ῥωσσίας, Αὐστρίας καὶ Πρωσσίας συνήψαν τὴν ἱερὰν λεγομένην συμμαχίαν, διὰ τῆς ὁποίας ἐλάμβανον τὴν ὑποχρέωσιν νὰ κυβερνώσι κατὰ τὴν θέλειαν τοῦ Χριστοῦ διδασκαλίαν, τὸ ὅποσον ἐσήμαινεν, ὅτι θὰ κατεδίωκον πᾶσαν φιλελευθέραν κίνησιν ἐν τῇ χώρᾳ τῶν καὶ θὰ ἐδοῦν ἄλληλους καὶ τοὺς ἄλλους ἡγεμόνας, ἵνα διατηρήσωσι τὸ ἀπολυταρχικὸν καθεστῶς ἐν Εὐρώπῃ. Κατὰ τὰ ἐπόμενα ἔτη ἡ Ἱερὰ Συμμαχία ἐξήσκησεν ἀληθῆ δεσποτείαν ἐπὶ τῆς Εὐρώπης καταπνίγουσα βιαίως πᾶσαν προοδευτικὴν ἐκδήλωσιν τῶν λαῶν. Διὰ τοῦτο, ὅταν ἐξ ἔτη μετὰ τὴν συνθήκην τῆς Βιέννης ἐξερράγη ἡ Μεγάλη Ἑλληνικὴ Ἐπανάστασις, οἱ ἡγεμόνες καὶ οἱ διπλωμάται τῆς Ἱερᾶς Συμμαχίας κατεπολέμησαν αὐτὴν ἀμειλίκτως.

ΜΕΡΟΣ ΤΕΤΑΡΤΟΝ

ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΗΣ ΝΕΑΣ ΕΛΛΑΔΟΣ

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ι΄

ΟΙ ΧΡΟΝΟΙ ΤΗΣ ΤΟΥΡΚΟΚΡΑΤΙΑΣ

Ἐκ τῆς ἀλώσεως τῆς Κωνσταντινουπόλεως μέχρι τῆς Μεγάλης Ἑλληνικῆς Ἐπαναστάσεως (1453-1821)

Α΄. ΜΕΓΙΣΤΗ ΙΣΧΥΣ ΤΟΥ ΟΘΩΜΑΝΙΚΟΥ ΚΡΑΤΟΥΣ ΚΑΙ ΠΡΟΪΟΥΣΑ ΚΑΤΑΠΤΩΣΙΣ ΑΥΤΟΥ

1. Κατακτήσεις Μωάμεθ Β΄. — Ἐν τῇ μεσαιωνικῇ ἱστορίᾳ εἶδομεν πῶς οἱ Τούρκοι ᾤθούμενοι ὑπὸ ἰσχυρᾶς κατακτητικῆς ὁρμῆς διέβησαν ἀπὸ τῆς Ἀσίας εἰς τὴν Εὐρώπην. Ἡ ὁρμὴ αὕτη τῶν Ὀθωμανῶν ἐξηκολούθησε καθ' ὄλον τὸν ΙΕ' καὶ ΙϚ' αἰῶνα, οὕτως ὥστε οἱ δύο οὗτοι αἰῶνες εἶναι οἱ χρόνοι τῶν μεγάλων τουρκικῶν κατακτήσεων¹.

Ὁ **Μωάμεθ Β΄** (1451-1481) ἀφοῦ ἐκυρίευσεν τὸ 1453 τὴν Κωνσταντινούπολιν, τὸν προμαχῶνα τῆς Βαλκανικῆς, ἐνεφανίσθη ὡς θεία μάστιξ τῶν δυναστειῶν τῆς Ρούμελης καὶ τῆς Ἀνατολῆς. Μετ' οὗ πολὺ πᾶσα σχεδὸν ἡ ἑλληνικὴ χώρα ὑπετάγη εἰς τοὺς ὀθωμανοὺς, διότι αἱ μὲν ἀσθενεῖς ἑλληνικαὶ ἡγεμονίαι ὑπέκυψαν ἢ μία μετὰ τὴν ἄλλην, Ἐνετοὶ δὲ καὶ Γενουᾶται ἠναγκάσθησαν νὰ

1. Πλὴν τοῦ χάρτου σελ. 219 πρὸβλ. καὶ χάρτην τῆς Εὐρώπης κατὰ τὸν ΙϚ' αἰῶνα σελ. 48-49.

παραχωρήσωσιν εἰς τὸν σουλτάνον τὰς χώρας, τὰς ὁποίας εἶχον ἀποσπάσει ἀπὸ τῆς Ἑλληνικῆς αὐτοκρατορίας.

Ὁ Μωάμεθ κατέλυσε τὸ ἐν Πελοποννήσῳ κράτος τῶν Παλαιολόγων. Ὁ δὲ Θωμᾶς Παλαιολόγος ἐδραπέτευσεν εἰς τὴν Εὐρώπην, ἔνθα βραδύτερον ὁ υἱὸς τοῦ Ἀνδρέας ἐπώλησε τὰ ἐπὶ τοῦ θρόνου τοῦ Βυζαντίου δικαιώματά του εἰς τὸν βασιλέα τῆς Γαλλίας Κάρολον Η', ὁ ὁποῖος ὠνειρεύετο σταυροφορίαν κατὰ τῶν Μωαμεθανῶν. Συγχρόνως κατελήφθησαν τὰ κράτη τῶν Ἀθηναίων καὶ τῶν Θεβῶν. Τὸ 1461 ὑπέκυψεν ἡ αὐτοκρατορία τῆς Τραπεζοῦντος, ἐνῶ ἀπὸ τῶν Ἑνετῶν οἱ Τούρκοι ἀπέσπασαν τὴν Εὐβοίαν καὶ τὴν Χίον, ἀπὸ δὲ τῶν Γενουατῶν τὴν Λέσβον. Οὕτω μέχρι τέλους τοῦ ΙΕ' αἰῶνος τὸ πλεῖστον τῆς ἑλληνικῆς γῆς ὑπετάγη εἰς τοὺς ὀθωμανοὺς. Οἱ Ἑνετοὶ κατεῖχον τὰς Ἴονιους νήσους, τὴν Κρήτην καὶ τὴν Κύπρον, ὡς καὶ λιμένας τινὰς τῆς Πελοποννήσου καὶ τὴν Ναύπακτον, ἐνῶ ἡ Ῥόδος κατεῖχετο ὑπὸ τῶν Ἰπποτῶν τοῦ Ἀγίου Ἰωάννου.

Ἦδη ἀπὸ τοῦ 1456 ὁ Μωάμεθ εἶχε προσβάλει τὸ Βελιγράδιον καὶ παρὰ τὰς ἀνδραγαθίας τοῦ περιφήμου Βοεβόδα τῆς Τρανσυλβανίας **Ἰωάννου Οὐνιάδου** ἡ Σερβία ὑπέκυψε, διότι οἱ Σέρβοι βογιάροι (γαιοκτῆμονες) ὀρθόδοξοι ὄντες ἐπροτίμησαν τὴν κυριαρχίαν τοῦ Σουλτάνου ἢ τῶν καθολικῶν καὶ συνεννοήθησαν μετ' αὐτοῦ. Οὕτω δ' ἡ Σερβία κατέστη ἐπαρχία τουρκικὴ (1459). Τὸ δὲ 1464 κατελήφθη ἡ Βοσνία καὶ μετ' οὐ πολὺ ἡ Ἑρζεγοβίνη.

Ἐν τῇ βορείῳ Ἀλβανίᾳ ὁ περίφημος **Σκεντέρβειης** κατεφρόνει τὴν ἰσχὴν τοῦ Μωάμεθ. Ἐπανειλημμένοι ἐπελάσεις τῶν Τούρκων κατ' αὐτοῦ ἀπεκρούσθησαν. Ἄλλ' ὅτε ὁ Σκεντέρβειης ἀπέθανε γέρων, ἡ χώρα του περιήλθεν εἰς ἀναρχίαν καὶ βραδύτερον ὑπετάχθη εἰς τοὺς Τούρκους.

Ἦδη οἱ Τούρκοι ἀπέβαινον κίνδυνος διὰ τὴν Εὐρώπην. Κατὰ τὸν πρὸς τοὺς Ἑνετοὺς πόλεμον ὁ τουρκικὸς στρατὸς εἰσέδυσεν εἰς τὴν ἐνετικὴν ἐπαρχίαν τοῦ Φριούλ, κατέλαβε τὴν γέφυραν τῆς Γκορίτσιαις ἐπὶ τοῦ ποταμοῦ Ἰζόντζο καὶ τὸ ἵππικὸν ἐπέδραμε τὴν ἐνετικὴν πεδιάδα. Τὸ δὲ 1480 τουρκικὸς στόλος κατέλαβεν αἰφνιδιαστικῶς τὸν λιμένα τοῦ **Οτράντο**, ἐφόνευσε τὸν διοικητὴν καὶ ἀπήγαγε 12 χιλιάδας αἰχμαλώτους.

Ἄλλ' ἡ ἐπιχείρησις τοῦ Μωάμεθ κατὰ τῆς Ρουμανίας δὲν ἐπέ-

τυχεν, ὅτε δὲ 40 χιλιάδες Τούρκοι εἰσέβαλον εἰς τὴν Τρανσυλβανίαν, τὸ οὐγγρικὸν ἱππικὸν ἀνεχαίτισεν αὐτούς. Ἐπίσης ὁ ὀθωμανικὸς στόλος ἀπέτυχεν προσδάλων τὴν Ῥόδον.

Ὁ Μωάμεθ ἀπέθανεν τὸ 1481. Εἶχε δημιουργήσει μέγα κράτος, τὸ ὅποσον ἐν Εὐρώπῃ μὲν ἐξετείνετο ἀπὸ τοῦ Δουνάβεως μέχρι Ταινάρου, ἐν Ἀσίᾳ δ' ἔφθασε μέχρι τοῦ Εὐφράτου ποταμοῦ.

2. Αἱ κατακτήσεις τοῦ 15' αἰῶνος.— Ἡ ἰσχύς τῶν ὀσμανλήδων ἔφθασεν εἰς ὕψιστον σημεῖον κατὰ τὸν 15' αἰῶνα, ἰδίως ἐπὶ τῆς βασιλείας Σελίμ Α' καὶ Σουλεῦμάν Β'.

Σελίμ Α' (1512-1520) ἦτο ἄγριος καὶ αἰμοχαρής. Καταλαβὼν τὸν θρόνον διὰ στάσεως κατὰ τοῦ πατρός του Βαγιαζήτ, τὸν ὅποσον πιθανῶς ἐδολοφόνησεν, εἰσήγαγε τὴν ἀπάνθρωπον συνήθειαν τοῦ φόνου τῶν συγγενῶν, διὰ τῆς ὁποίας οἱ σουλτάνοι ἐξησφάλιζον ἑαυτοὺς ἀπὸ τῶν στάσεων τῶν γενιτσάρων. Πρῶτος μεταξὺ τῶν σουλτάνων συνέλαβε τὸ σχέδιον νὰ ἐξιλαμίση πάντας τοὺς κατοίκους τῆς αὐτοκρατορίας. Οὕτω τὸ ἑλληνικὸν ἔθνος διέτρεξε σοβαρώτατον κίνδυνον, τὸν ὅποσον ἀπέτρεψεν ἡ ἐπιτήδειος πολιτικὴ τοῦ Πατριαρχείου.

Ὁ Σελίμ κατέκτησε τὴν Συρίαν καὶ τὴν Αἴγυπτον. Τὰς χώρας ταύτας ἐξουσίαζον μογγόλοι ἱππεῖς καλούμενοι **Μαμελοῦκοι**—δηλαδὴ δούλοι, τοὺς ὁποίους οἱ Καλίφαι τῆς Βαγδάτης εἶχον προσλάβει ὡς μισθοφόρους κατὰ τοὺς μέσους χρόνους. Ὁ ἀρχηγὸς αὐτῶν φέρων τὸν τίτλον τοῦ σουλτάνου τῆς Αἰγύπτου ἐξουσίαζε καὶ τὴν Συρίαν. Οἱ Μαμελοῦκοι ἠττήθησαν παρὰ τὸ Χαλέπιον, ὅτε δ' ὁ Σελίμ εἰσηλθεν εἰς τὴν πόλιν ταύτην, ὁ ἱεροκήρυξ τοῦ μεγάλου τεμένους προσεφώνησεν αὐτὸν *ὑπηρέτην τῶν δύο ἱερῶν πόλεων Μέκκας καὶ Μεδινᾶς*. Οὕτω οἱ σουλτάνοι τῆς Τουρκίας ἔλαβον τὸν τίτλον τοῦ **Καλίφου**, δηλαδὴ τοῦ τοποτηρητοῦ τοῦ Προφήτου. Ἡ Αἴγυπτος κατελήφθη μετὰ αἱματηρὰν μάχην παρὰ τὸ Κάϊρον (1517). Ἄλλ' οἱ Μαμελοῦκοι διετήρησαν τὴν ἰσχύν των ἀναγνωρίζοντες μόνον κατὰ τύπους τὴν ἐπικυριαρχίαν τοῦ σουλτάνου.

Σουλεῦμάν ὁ Β' (1520-1566) εἶναι ὁ ὀνομαστότατος τῶν τούρκων δυναστῶν, σύγχρονος Καρόλου Ε', Φραγκίσκου Α', τοῦ πάπα Λέοντος Ι' καὶ τοῦ Λουθήρου. Εὐρωπαῖοι συγγραφεῖς διέλαβον ἐκτενῶς περὶ αὐτοῦ, εὐρωπαῖοι ζωγράφοι ἀπεικόνισαν

αὐτόν, σφίζονται δὲ μακρὰ ἐκθέσεις τῶν βενετῶν πρεσβευτῶν περὶ αὐτοῦ. Καὶ οἱ μὲν εὐρωπαῖοι ὠνόμασαν αὐτόν *Μεγαλοπρεπῆ* (*Magnifique*), οἱ δὲ Τούρκοι *Γιαβού*: (ἄξιον) καὶ *Κανουνι* (νομοθέτην).

Διεκρίθη δ' ὁ Σουλεῦμάν ὄχι μόνον ὡς μέγας πολεμιστής, ἀλλὰ καὶ ὡς προστάτης τῶν γραμμάτων καὶ ὡς νομοθέτης. Μόλις ἀνέλαβε τὴν βασιλείαν, κατέρριψε τὰ δύο προπύργια τοῦ χριστιανισμοῦ, τὸ **Βελιγράδιον** καὶ τὴν **Ῥόδον**. Ἡ Ῥόδος ἔπεσε μετὰ κρατερὰν ἀντίστασιν τῶν ἵπποτῶν, οἱ ὅποιοι ἀποχωρήσαντες ὑπόσπονδοι ἐκ τῆς νήσου ἐγκατεστάθησαν εἰς τὴν *Μάλταν* (1522).

Ἡ δύναμις τῶν Ὀθωμανῶν ἔφθασε τότε εἰς μεγάλην ἀκμὴν, εὐρωπαῖοι δ' ἡγεμόνες ἐπεζήτησαν τὴν συμμαχίαν τοῦ Σουλεῦμάν. Ὁ βασιλεὺς τῆς Γαλλίας *Φραγκίσκος Α'* ἤτηθεὶς παρὰ τὴν Πάριαν τῆς Ἰταλίας ὑπὸ *Καρόλου Ε'* καὶ αἰχμσλωτισθεὶς ἔστειλεν ἀπεσταλμένον εἰς Κωνσταντινούπολιν ἐπικαλούμενος τὴν συνδρομὴν τοῦ ἰσχυροῦ σουλτάνου, σφίζονται δ' ἐπιστολαὶ τοῦ Σουλεῦμάν, ἐν αἷς πλήρης ἀσιατικοῦ κόμπου ὀμιλεῖ περὶ τῆς δυνάμεώς του.

Ὁ σουλτάνος τηρῶν τὴν ὑπόσχεσίν του ἐστράφη κατὰ τῆς Οὐγγαρίας καὶ τὸ 1526 κατὰ τὴν περίφημον **μάχην τοῦ Μοχάτς** συνεντρίβη τὸ οὐγγρικὸν ἱππικόν, ὁ βασιλεὺς τῆς Οὐγγαρίας *Αυδαβίκος* ἐφρονεῦθη, οἱ δὲ Τούρκοι κατέλαβον τὴν *Βούδαν* καὶ κατασκευάσαντες πελωρίαν γέφυραν διέβησαν τὸν Δούναβιν καὶ κατέλαβον τὴν *Πέσταν*. Τότε οἱ Οὐγγροὶ εὐγενεῖς προσήνεγκον τὸ στέμμα τῆς Οὐγγαρίας εἰς τὸν ἀρχιδούκα τῆς *Αὐστρίας Φερδινάνδου*, ἐνῶ ὁ Σουλεῦμάν ὑπεστήριξε τὸν ἀνταγωνιστὴν ἐκεῖνου *Ἰωάννην Ζαπόλιαν*. Ἐπειδὴ δ' ὁ ἀρχιδουξ κατὰ τὴν ἀπουσίαν του κατέλαβε τὴν Πέσταν, ὁ Σουλεῦμάν παρεσκεύασε μεγάλην ἐκστρατείαν κατὰ τῆς Αὐστρίας καὶ προήλασε μέχρι τῶν *προθύρων τῆς Βιέννης*. Μετ' ὀλίγον 250 χιλ. στρατοῦ μὲ 300 τηλεδόλα περιεκύκλωσαν τὴν αὐστριακὴν πρωτεύουσαν, τὴν ὁποίαν ὑπερήσπιζον 16 χιλ. στρατοῦ μετὰ 72 τηλεδόλων. Τοὺς Τούρκους εἶχε βοηθήσει πολὺ ἡ θρησκευτικὴ διαίρεσις ἐν Γερμανίᾳ, ἀλλ' ὁ Κάρολος Ε' ἐκήρυξε τὴν θρησκευτικὴν εἰρήνην καὶ πρὸ τῆς ἀποφασιστικότητος τῶν εὐγενῶν Γερμανῶν ὑπεχώρησαν οἱ Ὀθωμανοί.

Ἡ κατάληψις τῆς Ῥόδου ἤνοιγεν εἰς τοὺς μωαμεθανοὺς τὴν ἀνατολικὴν Μεσόγειον. Μετ' ὀλίγον ὁ σουλτάνος διώρισε ὄργανω-

τήν καὶ διοικητήν τοῦ στόλου του τὸν περίφημον πειρατὴν ἄρχοντα τοῦ Ἀλγερίου **Χαϊρεδὶν Βαρδαρόσαν**, ὁ ὁποῖος καταγόμενος ἐκ χριστιανῶν τῆς νήσου Λέσβου εἶχεν ἐξωμόσει καὶ γενόμενος ἀρχηγὸς τῶν πειρατῶν εἶχε καταλάβει τὸ Ἀλγέριον. Τώρα δ' ἀναγνωρίσας τὴν κυριαρχίαν τῶν σουλτάνων ἐγένετο κύριος καὶ τῆς Τύνιδος. Ἡ τουρκικὴ ἀρμάδα ἔσχε τότε ἡμέρας δόξης, οἱ δὲ ἄλγερινοὶ πειραταὶ διέσπειραν τὸν τρόμον ἐπὶ τῆς Μεσογείου λαφυραγωγούντες τὰ ἐμπορικὰ πλοῖα καὶ ἀπάγοντες αἰχμαλώτους τοὺς ἐπιβάτας. Διὰ ταῦτα ἢ κατὰ τῆς Τύνιδος ἐκστρατεία Καρόλου τοῦ Ε' ἔλαβε χαρακτῆρα σταυροφορίας. Τὸ φρούριον κατελήφθη ὑπὸ τῶν χριστιανῶν, ὁ Χαϊρεδὶν ἐξεδιώχθη ἐκ τῆς Τύνιδος καὶ χιλιάδες αἰχμαλώτων ἠλευθερώθησαν. Ἀλλ' ὁ τουρκικὸς στόλος ἐπυρπόλησε παραλιακὰς θέσεις τῆς Ἰταλίας καὶ ἐνωθεὶς ἐν Τουλὸν μετὰ τοῦ γαλλικοῦ στόλου ἐπυρπόλησε τὴν Νίκαιαν, τὴν ὅποιαν ἐλεηλάτησαν οἱ Τούρκοι, ὑπεχώρησε δὲ μόνον, ὅτε ἐνεφανίσθη ὁ στόλος τοῦ αὐτοκράτορος ὑπὸ τὸν Ἀνδρέαν Λόριαν. Ἀλλὰ καὶ ὁ διαδεχθεὶς τὸν Χαϊρεδὶν **Τοργοῦτ** ἐξηκολούθησε τὰς ἐπιδρομὰς τῆ συμπράξει τοῦ γαλλικοῦ στόλου. Ἀλλ' ἢ κατὰ τῶν Ἰωαννιτῶν ἱπποτῶν ἐπίθεσις ἐν Μάλτα δὲν ἐστέφη ὑπὸ ἐπιτυχίας.

Ἐπὶ τοῦ υἱοῦ καὶ διαδόχου τοῦ Σουλεϊμάν **Σελὶμ Β'** (1566-1574) οἱ Τούρκοι κατέλαβον τὴν **Κύπρον** ἐκδιώξαντες τοὺς Ἑνετοὺς. Ὁ δὲ τουρκικὸς στόλος ἠπέλκει ἤδη τὴν Κρήτην καὶ τὰ παράλια τῆς Δαλματίας. Τότε ὁ Πάπας Πῖος Ε' ἤνωσεν εἰς ἱερὰν συμμαχίαν τὴν Ἑνετίαν, τὴν Ἰσπανίαν καὶ τοὺς ἱππότες τοῦ Ἀγ. Ἰωάννου. Ναύαρχος τοῦ ἠνωμένου χριστιανικοῦ στόλου ἦτο ὁ ἑτεροθαλῆς ἀδελφὸς τοῦ βασιλέως τῆς Ἰσπανίας Φιλίππου Β' **Δὸν Ἰωάννης ὁ Αὐστριακός** (*Don Juan d' Austria*) μόλις εἰκοσιδύο ἐτῶν, ἀλλ' ἤδη ἐνδοξὸς ἐκ τῶν κατὰ τῶν πειρατῶν τῆς Ἀφρικῆς πολέμων. Ὁ χριστιανικὸς στόλος προσέβαλε παρὰ τὴν εἴσοδον τοῦ Κορινθιακοῦ κόλπου τὸν μωαμεθανικὸν ἀποτελούμενον ἐξ Αἰγυπτίων, Ἀλγερίνων καὶ Τούρκων καὶ κατὰ τὴν ἐπακολουθήσασαν ναυμαχίαν, ἢ ὅποια εἶναι μία τῶν ἀξιολογωτάτων τῆς ἱστορίας, ὁ μωαμεθανικὸς στόλος κατεστράφη ὀλοσχερῶς, ὁ δὲ χριστιανικὸς κόσμος ἐχαιρέτησε τὸν Ἰωάννην τὸν Αὐστριακὸν ὡς θεόπεμπτον σωτῆρα. Αὕτη εἶνε ἡ ὀνο-

μαστή ναυμαχία τῆς Ναυπάκτου ἢ ὡς λέγουσιν οἱ εὐρωπαῖοι τοῦ *Lepanto* (1571).

3. Ἀρχὴ τῆς τουρκικῆς παρακμῆς κατὰ τὸν ΙΖ' αἰῶνα. — Ἡ καταστροφὴ τοῦ τουρκικοῦ στόλου ἐν Ναυπάκτῳ περιέστειλε τὴν κατὰ θάλασσαν ἰσχὺν τῶν Ὀθωμανῶν, ἀπὸ δὲ τῶν μέσων τοῦ ΙΖ' αἰῶνος ἐπηκολούθησεν ἐσωτερικὴ παραλυσις. Στάσεις τῶν Γενιτσάρων καὶ μηχανορραφαῖ τοῦ χαρεμίου ἤρχισαν νὰ ὑποσκάπτουν τὴν τουρκικὴν ἰσχύν, ὥστε ἤδη ἀπὸ τοῦ πρώτου ἡμίσεως τοῦ ΙΖ' αἰῶνος τὸ διορατικὸν βλέμμα τῶν εὐρωπαϊῶν διπλωματῶν διείδε τὸ σπέρμα τῆς παρακμῆς, στρατηγικοὶ δ' ἄνδρες, ὡς ὁ πολὺς Βαλλενστάϊν, ἐθεώρουν ὡς εὐκατόρθωτον τὴν ἐκδίωξιν τῶν ὀθωμανῶν ἐκ τῆς Εὐρώπης, τῶν «ἐν τῇ Εὐρώπῃ κατεσκηνομένων τούτων βαρβάρων», πιστεύοντες, ὅτι διὰ τῆς ἀνδρείας τῶν μισθοφόρων θὰ κατίσχυον τῆς ἀτάκτου ὀθωμανικῆς πολεμικῆς.

Ἄλλὰ προσωπικαὶ μέριμναι καὶ συμφέροντα παρεκώλυσαν τοὺς Εὐρωπαίους τῆς ἐκτελέσεως τοιούτων σταυροφοριῶν, οἱ δὲ Τούρκοι ἐπωφελοῦμενοι ἐκ τῶν θρησκευτικῶν πολέμων κατ' ἀρχὰς καὶ βραδύτερον ἐκ τῶν πολέμων τοῦ Λουδοβίκου ΙΔ', ὄχι μόνον διετήρησαν τὰς κτήσεις των καθ' ὅλην τὴν διάρκειαν τοῦ ΙΖ' αἰῶνος, ἀλλὰ καὶ ἐξέτειναν τὸ κράτος των ἐπὶ τῆς Κρήτης καὶ ἐξεδίωξαν τοὺς Ἐνετοὺς ἀπὸ τὴν Πελοπόννησον.

Ὁ περιβόητος σουλτάνος **Μουράτ Δ'** (1623-1640) μόνον διὰ βιαίων μέσων καὶ παροδικῶς ἀνεχαίτισε τὴν προϊούσαν ἐσωτερικὴν ἀποσύνθεσιν. Αἱ κεφαλαὶ τῶν μεγάλων Βεζυρῶν ἐπιπτον ὡς ἐπὶ Σελίμ τοῦ αἰμοχαροῦς καὶ τὸ πρῶτον ἀπεκεφαλίσθη ὁ Σεῖχουλι-σλάμης καὶ ὁ Πατριάρχης **Κύριλλος ὁ Λούκαρις** ἔπεσε θῦμα τῆς θηριωδίας τοῦ σουλτάνου καὶ τῶν μηχανορραφιῶν τῶν ἐν Κωνσταντινουπόλει Ἰησουϊτῶν.

Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Μουράτ ἐξηκολούθησεν ἡ ἀναρχία, τὴν ὁποίαν ἐσταμάτησαν ἐπὶ τινα χρόνον οἱ ἐκ τοῦ οἴκου τῶν **Κιοπροουλῆ** μεγάλοι βεζύραι κατὰ τὸ δεῦτερον ἡμισυ τοῦ ΙΖ' αἰῶνος. Ὁ πρῶτος ἐκ τούτων, ὁ **Μεχμέτ Κιοπροουλῆς**, ἀναλαβὼν τὸ ἀξίωμα ἐβδομηκοντούτης ἤδη, δὲν ἐγνώριζε γραφὴν καὶ ἀνάγνωσιν, ἀλλ' ἦτο ἄνθρωπος δραστήριος μέχρις ἀγριότητος καὶ εἶχεν ἔμφυτον διοικητικὴν ἱκανότητα. Κατὰ τὸ πρῶτον ἔτος τῆς

ἀρχῆς του ἀπεκεφάλισεν ἢ ἔρριψεν εἰς τὸν Βόσπορον 4 χιλιάδας πρόσωπα, εἰς 30 χιλ. δὲ ὑπολογίζονται τὰ θύματα τῆς πενταετοῦς βεζυρείας του (1656-1661). Μεταξὺ τῶν θυμάτων του ἦτο καὶ ὁ Πατριάρχης Παρθένιος.

4. Κατάληψις τῆς Κρήτης (1645-1669).— Καθ' ὃν χρόνον ὁ τριακονταετής πόλεμος ἐμαίνετο ἐν Εὐρώπῃ, οἱ Τούρκοι ἠτοίμαζον μεγάλην ἐκστρατείαν κατὰ τῆς Κρήτης. Ἀποβιβασθέντες δὲ τὸ 1645 εἰς τὴν νῆσον ἀμέσως κατέλαβον τὰ Χανιά καὶ τὴν Σούδαν καὶ τὸ 1648 ἤρχισαν τὴν πολιορκίαν τοῦ **Μεγάλου Κάστρου**, δηλαδὴ τοῦ Ἡρακλείου. Ἄλλ' αἱ προσπάθειαι τῶν ἐθραύσθησαν ἐπανειλημμένως, κατέστη δὲ περίφημος ἐν Εὐρώπῃ ἡ μακρὰ πολιορκία τοῦ Μεγάλου Κάστρου διαρκέσασα ἐκ διαλειμμάτων 21 ἔτη. Περὶ τὴν περιμάχητον θέσιν ἐπολέμησαν οἱ ἀνδρείοτατοι τῶν χριστιανῶν ἵπποτων καὶ τῶν πολεμιστῶν τοῦ Ἰσλάμ.

Ἐπὶ τῶν Κιοπρουλῆδων οἱ Τούρκοι ἐνέτειναν τὰς προσπάθειάς των καὶ τὸ 1666 ἐξεστράτευσεν αὐτοπροσώπως ὁ δεῦτερος Κιοπρουλῆς, ὁ Ἀχμέτ, ἀνὴρ ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὸν πατέρα του ἠπιώτερος καὶ ἀνεπτυγμένος, ἔχων μεθ' ἑαυτοῦ ὡς διερμηνέσ τὸν Ἑλληνα Παναγιώτην Νικουσίον, ἐνῶ τὴν ἀμυναν διηύθυνεν ὁ ὀνομαστός ἐνετὸς στρατηγὸς **Φραγκῆσκος Μοροζίνης**. Τέλος μετὰ τρία ἔτη οἱ Ἑνετοὶ ἠναγκάσθησαν νὰ συνθηκολογήσωσι, τὰς δὲ διαπραγματεῦσαις διηύθυνεν ὁ Νικουσίος. Οὕτω ἡ Κρήτη ὑπετάχθη εἰς τοὺς Τούρκους (1669).

5. Ἡ δευτέρα πολιορκία τῆς Βιέννης (1683).— Ὁ μέγας Βεζύρης Καρᾶ Μουσταφᾶς, γαμβρὸς ἐπ' ἀδελφῇ τοῦ δευτέρου Κιοπρουλῆ καὶ διάδοχος ἐκείνου, ἐχρησιμοποίησε τὴν ἀναγεννηθεῖσαν δύναμιν τῆς Τουρκίας διὰ μεγίστην ἐπιχείρησιν κατὰ τῆς Εὐρώπης φιλοδοξῶν νὰ ἐπιτύχῃ ὅ,τι δὲν εἶχε κατορθώσει πρὸ ἐνὸς αἰῶνος Σουλεῦμάν ὁ μεγαλοπρεπέης. Ἐπωφελούμενος δὲ καὶ τὴν ἀδυναμίαν τῆς Αὐστρίας ἐνεκα τῶν πολέμων κατὰ τοῦ Λουδοβίκου ΙΔ' ἐνεφανίσθη μετὰ 200 χιλ. στρατοῦ πρὸ τῆς Βιέννης, τὴν ὅποιαν ὑπερήσπιζον μόνον 10 χιλ. τακτικοῦ στρατοῦ καὶ πολιτοφυλακὴ καταρτισθεῖσα ἐκ τῶν φοιτητῶν καὶ τῶν κατοίκων. Οἱ Τούρκοι δι' ὑπονόμων συνέτριψαν τὰ κυριώτατα χαρακώματα τῆς πόλεως. Κατὰ τὴν κρίσιμον ἐκείνην στιγμήν ἔσωσε τὴν Βιέννην ὁ

βασιλεὺς τῆς Πολωνίας **Ἰωάννης Σοδιέσκι**. Ὑπὸ τὴν ἡγεσίαν αὐτοῦ οἱ χριστιανοὶ ἡγεμόνες προσέβαλον τὸ στρατόπεδον τοῦ Μουσταφᾶ, οἱ δὲ γενίτσαροι ἐπολέμησαν κακῶς καὶ ἐτράπησαν εἰς ἄτακτον φυγὴν. Ὁ χριστιανικὸς κόσμος ἠλόγησε τὸ ὄνομα τοῦ Ἰωάννου Σοδιέσκι ὡς πρὸ ἐνὸς αἰῶνος τὸν νικητὴν τῆς Ναυπάκτου.

Οὕτω ἀπέτυχεν ἡ τελευταία ἐπίθεσις τῶν Ὀσμανλήδων κατὰ τῆς Εὐρώπης, διότι ἔκτοτε ἤρχισε νὰ καταρρέῃ ἡ δύναμις των καὶ ταχέως ἐφάνη, ὅτι ὁ εὐρωπαϊκὸς στρατὸς ἦτο πολὺ ἀνώτερος τοῦ τουρκικοῦ εἰς τε τὴν ὀργάνωσιν καὶ τὸν ἐξοπλισμὸν ὡς καὶ εἰς τὸ ἠθικόν. Σὺν τῷ χρόνῳ δ' ἐξέλιπεν ὁ ἀπὸ τῶν Τούρκων κίνδυνος καὶ ὁ τρόμος, τὸν ὁποῖον εἶχον ἐμπνεύσει εἰς αὐτὰ τὰ ἐνδότερα τῆς Εὐρώπης, ἀλλ' ἐπὶ μακρὸν ἔτι ἀντήχει τὸ «*τουρκικὸν σήμαντρον*» ἐν πολλοῖς εἰρηνικοῖς χωρίοις τῆς Γερμανίας ἀναμιμνήσκον τὰ ἀπὸ τῶν Τούρκων δεινὰ καὶ ἀνεφέρετο ἐν ταῖς προσευχαῖς ἢ ὑπὲρ πάντων τῶν χριστιανῶν δέησις «*ἀπὸ τῶν ἐχθρῶν σου Τούρκων, ἀπὸ βλασφημίας, φόβου καὶ ἀκολασίας κραταιῶς σκέπε ἡμᾶς*».

6. Ὁ κατὰ τῆς Τουρκίας συνασπισμὸς τοῦ 1684.— Ἐνθαρρυνόμενοι ἐκ τῆς πρὸ τῆς Βιέννης ἐπιτυχίας οἱ χριστιανοὶ ἡγεμόνες ἐσχημάτισαν ἱερὰν συμμαχίαν τῇ προτροπῇ τοῦ πάπα. Οἱ δὲ Τούρκοι προσδληθέντες ἐκ πολλῶν σημείων ὑπέστησαν σειρὰν καταστροφῶν. Τὸ 1686 ἔπεσεν ἡ Βούδα, τὸ προπύργιον τοῦτο τῶν Ὀθωμανῶν, ἡ δὲ οὐγγρική δίαίτα ἐκήρυξε τὸ οὐγγρικὸν στέμμα κληρονομικὸν τοῦ οἴκου τῆς Αὐστρίας. Οἱ δ' Ἐνετοὶ προσέβαλον τὴν Πελοπόννησον ὑπὸ τὸν γηραιὸν ἥρωα τῶν πολέμων τῆς Κρήτης Φραγκίσκον Μοροζίνην. Ὁ Μοροζίνης καταλαβὼν τὴν Πελοπόννησον μέχρι τῆς Κορίνθου καὶ τοῦ Ἴσθμου ἐδάδισε κατὰ τῶν Ἀθηνῶν. Ἀλλὰ κατὰ τὴν πολιορκίαν τῆς Ἀκροπόλεως ὑπέστη θλιβερὰν καταστροφὴν ὁ Παρθενῶν, διότι ὅδλις ῥιφθεῖσα ἐκ τοῦ βενετικοῦ στρατοπέδου ἔπεσεν ἐντὸς τοῦ σεπτοτάτου μνημείου πάντων τῶν χρόνων, τὸ ὁποῖον οἱ Τούρκοι εἶχον μεταβάλλει εἰς πυριταποθήκην, καὶ προεχάλεσεν ἔκρηξιν, ἐκ τῆς ὁποίας κατέρρευσε μέρος τῆς οἰκοδομῆς (16 Σεπτ. 1682).

Οἱ Τούρκοι ὑπέστησαν μεγάλας ἤττας πολεμοῦντες κατὰ τῶν Αὐστριακῶν. Καὶ ὁ μὲν τρίτος Κιοπρουλής, ὁ ἀδελφὸς τοῦ Ἀχμέτ Μουσταφᾶς, ἐφονεύθη ἐν τῷ πεδίῳ τῆς μάχης, ἐνῶ ὁ ὀθωμανικὸς

στρατὸς ἐτρέπετο εἰς ἀγρίαν φυγὴν, τὸ δὲ 1697 ὁ πρίγκιψ Εὐγένιος τῆς Σαβοΐας ἐκέρδισε τὴν μεγάλην μάχην τῆς Ζεντίας (Οὐγγαρία). Δύο ἔτη μετὰ ταῦτα ἔκλεισεν ὁ σουλτάνος τὴν ἐπιζημιωτάτην διὰ τὴν Τουρκίαν **εἰρήνην τοῦ Κάρλοβιτς** (πόλις ἐπὶ τοῦ Δουνάβεως ΒΔ τοῦ Βελιγραδίου), διὰ τῆς ὁποίας ἡ Πελοπόννησος καὶ πολλαὶ νῆσοι τοῦ Αἰγαίου ἔμενον ὑπὸ τὴν ἐνετικὴν κυριαρχίαν (1699).

7. Ἡ Πελοπόννησος ὑπὸ τοὺς Ἑνετοὺς (1685-1715).— Ἡ ἐνετικὴ κυριαρχία ἐν Πελοποννήσῳ διαρκέσασα τριάνοντα ἔτη ὑπῆρξεν ἐν πολλοῖς εὐεργετικῇ, διότι εὐροῦσα τὴν χώραν ἡρημωμένην ἐκ τῶν πολέμων, τῆς πανώλους καὶ τῆς πείνης κατῴρθωσε δι' αὐστηρᾶς στρατιωτικῆς διοικήσεως νὰ φέρῃ τὴν τάξιν καὶ σχετικὴν εὐημερίαν εἰς τὸν τόπον, ὁ ὁποῖος ἐκ τῶν 250 χιλ. κατοίκων εἶχεν ἀπολέσει πλέον τῶν 150 χιλιάδων. Ἄλλ' οἱ Ἕλληνες δὲν ἦσαν εὐχαριστημένοι ἐκ τῆς ἐνετικῆς διοικήσεως, διότι αὐτὴ ἦτο ὑπερπειθαρχικῇ, δὲν ἐλάμβανεν ὑπ' ὄψιν τὰς ἑλληνικὰς κοινότητας, οἱ δὲ λατῖνοι ἱερεῖς ὠμίλου κατὰ τῆς ὀρθοδόξου ἐκκλησίας. Διὰ τοῦτο ἐφάνησαν, ὅτι ἐπόθησαν τὴν τουρκικὴν κυριαρχίαν, καὶ οἱ ἀρματωλοὶ τῆς Αἰτωλοακαρνανίας συνέπραξαν μετὰ τοῦ **Σουλτάνου Ἀλή**, ὁ ὁποῖος ἐξεστράτευσε κατὰ τῆς Πελοποννήσου. Τὰ ἐνετικὰ φρούρια ἔπεσαν τὸ ἐν μετὰ τὸ ἄλλο καὶ τὸ 1716 οἱ Τούρκοι συμπληρώσαντες τὴν κατάκτησιν τῆς Πελοποννήσου διεπεραιώθησαν εἰς τὴν Κέρκυραν.

8. Αἱ νῆσοι τοῦ Εὐγενίου τῆς Σαβοΐας.— Κατὰ τοὺς πολέμους τούτους τὴν Τουρκίαν εἶχε σώσει ἐπανειλημμένως ὁ Δουδοβίκος ΙΔ', ὁ ὁποῖος διατελὼν εἰς διαρκεῖς ἐχθροπραξίας πρὸς τὴν Αὐστρίαν ἠνάγκαζε τὸν αὐτοκράτορα νὰ πέμπῃ τὰ καλύτερα στρατεύματά του κατὰ τῶν Γάλλων. Ἄλλ' ὅταν διὰ τῆς **εἰρήνης τῆς Οὐιρεχι** ἐδαμάσθη ἡ ὀρμὴ τοῦ Δουδοβίκου, ὁ αὐτοκράτωρ ἔπεμψε τὸν ἀριστον τῶν στρατηγῶν του, τὸν πρίγκιπα Εὐγένιον τῆς Σαβοΐας, κατὰ τῶν Τούρκων. Ὁ μέγας βεζύρης, ὁ ὁποῖος ἦτο ἔτοιμος νὰ ἐπέλθῃ κατὰ τῆς Κερκύρας, ἐστράφη κατὰ τῶν Αὐστριακῶν καὶ διέβη τὸν Σαῶν, ἀλλ' ἡ δύναμις του συνετρίβη ὑπὸ τὰ τείχη τοῦ **Βετροδινραῖνου** (1716) ἐπὶ τοῦ Δουνάβεως, ὁ δὲ πολιορκῶν τὴν Κέρκυραν τουρκικὸς στρατὸς ἀπεσύρθη ἐν ἀταξίᾳ.

Ὁ Εὐγένιος μετὰ νέαν νίκην κατέλαβε τὸ Βελιγράδιον διαπνεόμενος ὑπὸ τοῦ πόθου νὰ πραγματοποιήσῃ τὸ ὄνειρον τοῦ Βαλλενστάιν προελάνων κατὰ τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Ἡ **εἰρήνη τοῦ Πασσάροβιτς** (νῦν Σερβικῆς πόλεως, 1718) ἔθεσε τέρμα εἰς τὸν τραχὺν ἀγῶνα μεταξὺ Αὐστρίας καὶ Τουρκίας. Δι' αὐτῆς ἡ Αὐστρία ἐλάμβανε τὸ Βανᾶτον, τὴν βόρειον Σερβίαν μετὰ τοῦ Βελιγράδιου καὶ μέρος τῆς Βοσνίας καὶ τῆς Βλαχίας, ἀλλ' ἡ Πελοπόννησος ἔμεινε τουρκικῆ.

9. Προϋδσα παρακμὴ τῆς Τουρκίας κατὰ τὸν 1Η' αἰῶνα.— Ἡ συνθήκη τοῦ Πασσάροβιτς εἶναι σημαντικὸς σταθμὸς ἐν τῇ τουρκικῇ ἱστορίᾳ σημαίνουσα τὴν ἀρχὴν τῆς τουρκικῆς ὑποχωρήσεως ἐν Εὐρώπῃ. Ἡ πάλῃ κατὰ τῆς Τουρκίας θὰ ἐξακολουθήσῃ καὶ κατὰ τὸν 1Η' αἰῶνα, ὡς καὶ ἡ προϋδσα ἀποσύνθεσις τοῦ κράτους τῶν Ὁσμανιδῶν. Καὶ ἡ μὲν Βενετία καὶ Πολωνία, οἱ δύο ἀντίπαλοι τῆς Τουρκίας, ἀρχίζουν νὰ παρακμάζωσιν, ἡ δ' Αὐστρία εἴτε ἕνεκα ἐσωτερικῶν περισπασμῶν εἴτε ἕνεκα ἐλλείψεως ἀποφασιστικότητος περιορίζεται σὺν τῷ χρόνῳ εἰς συντητὴν ἀμυναν μᾶλλον καὶ βλέπει περιερχομέναις πάλιν εἰς χεῖρας τῶν Τούρκων τὰς χώρας τὰς ὁποίας εἶχον προσπορίσει αἱ νῆκαι τοῦ Εὐγετίου. Οὕτω δ' ἐξέφυγεν ἐκ τῶν χειρῶν τῆς τὸ θετικὸν μέρος τῆς ἐν τῇ ἀνατολῇ ἀποστολῆς καὶ ἔμεινεν εἰς αὐτὴν μόνῃ ἡ τιμὴ, ὅτι συνέτριψε τὴν πρώτην ὀρμὴν τῶν Ὁθωμανῶν. Ἀλλ' ἀπὸ τοῦ 1Η' αἰῶνος παρεμβαίνει μεθ' ὅλου τοῦ βάρους τῆς ἡ Ῥωσσία, ἡ ὁποία ἐπὶ δύο αἰῶνας μέλλει νὰ διεξαγάγῃ ἐξοντωτικὸν πόλεμον κατὰ τῶν Τούρκων. Ἐπειδὴ ὅμως τὰ τῆς πάλῃς μεταξὺ Ῥώσων καὶ Τούρκων εἶναι στενωῶς συνυφασμένα μετὰ τῶν περιπέτειῶν τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους, τὰ περὶ ταύτης θ' ἀφηγηθῶμεν ἐν συναφεῖᾳ πρὸς τὰ ἑλληνικὰ πράγματα.

10. Αἷτια τῆς παρακμῆς τοῦ τουρκικοῦ κράτους.— Ὁ κυριώτατος λόγος τῆς παρακμῆς τῶν Τούρκων εἶναι ὁ φυλετικὸς. Οἱ Τούρκοι ὡς ἐκ τῆς ἐγκεφαλικῆς κατασκευῆς των δὲν ἦσαν εἰς θέσιν νὰ παρακολουθήσωσι τὴν ἀνάπτυξιν τῆς Εὐρώπης, μὴ δυναθέντες ἰδίᾳ νὰ προσοικειωθῶσι τὴν **ἐπιστήμην** καὶ τὴν **τέχνην**, τὰς δύο μεγάλας δυνάμεις τοῦ νεωτέρου ἀνθρώπου. Ἦδη ἀπὸ τοῦ 1Ζ' αἰῶνος ἡ Τουρκία ὕστερεῖ σημαντικῶς τῶν Εὐρωπαίων, ἡ

δ' απόστασις γίνεται διαρκῶς μεγαλυτέρα, ὅσον προάγονται οἱ λαοὶ τῆς Δύσεως.

Ἐπάρχουσιν ὅμως καὶ ἄλλοι λόγοι τῆς τουρκικῆς παρακμῆς, οἱ ὅποιοι εἶναι μᾶλλον ἐξωτερικὰ συμπτώματα τῆς μιᾶς βαθυτέρας αἰτίας.

1) Ἡ ἰσχὺς τῶν σουλτάνων ἐστηρίχθη ἐπὶ τῆς κατακτῆσεως καὶ τὸ ταμεῖον αὐτῶν ἐπληροῦτο διὰ τῶν λαφύρων τῶν νέων χωρῶν. Ὅταν λοιπὸν ἔπαυσαν αἱ κατακτῆσεις, ἤρχισεν ἀμέσως κλονιζόμενον τὸ κράτος, διότι ὁ σουλτάνος δὲν εἶχε πόθεν νὰ πορισθῇ χρήματα. Διὰ τοῦτο βλέπομεν αὐτόν, ἰδίως ἀπὸ τοῦ ΙΗ' αἰῶνος, νὰ εὐρίσκεται διαρκῶς εἰς χρηματικὴν στενοχωρίαν καὶ νὰ μὴ δύναται νὰ διατηρῇ καὶ νὰ ἐξοπλίσῃ τὸν στρατὸν του ἐπαρκῶς.

2) Ὅταν ἔπαυσαν αἱ κατακτῆσεις καὶ ἤρχισε νηφαλιώτερος βίος, ταχύτατα ἐξέπνευσεν ἡ ὀρμητικότης τῶν Τούρκων καὶ κατέπεσε τὸ ἀγέρωχον φρόνημα. Ὁ σουλτάνος δὲν ἦτο πλέον ὁ κρατερός ἡγέτης τῶν πολεμιστῶν τοῦ Ἰσλάμ, ὁ ἔχων νευρώδη τὸν βραχίονα καὶ ἰσχυρὰν τὴν βούλησιν, ἀλλ' ἀπὸ μακροῦ εἶχε γίνεαι ἀόρατος, ἐγκλεισμένος ἐντὸς τῶν ἀνακτόρων. Ἐνῶ πρότερον οἱ σουλτάνοι παρίσταντο αὐτοπροσώπως ἐν τῇ συμβουλίᾳ τοῦ κράτους, ἤδη Σουλεῦμὰν ὁ Μεγαλοπρεπῆς σπανίως ἤρχετο εἰς τὰς συνεδριάσεις αὐτοῦ ἢ τὸ πολὺ παρίστατο ὀπισθεν παραπετάσματος τίνος, δίδων οὕτω τὸ παράδειγμα ἀνατολικῆς ἀποχῆς ἀπὸ τοῦ δημοσίου. Πρίγκιπες ὄντες οἱ σουλτάνοι ἔζων ἐν ἀπομονώσει οὐδεμίαν λαμβάνοντες πείραν τῶν πραγμάτων τοῦ κράτους, γινόμενοι δὲ βασιλεῖς ἄφινον τὴν διοίκησιν εἰς τοὺς βεζύρας καὶ εἰς τὰς γυναῖκας τοῦ χαρεμίου. Κατ' ἀναλογίαν δ' εἶχε καταπέσει ἡ πολεμικότης τοῦ στρατοῦ. Τὸ τάγμα τῶν Γενιτσάρων κακῶς συντηρούμενον καὶ κακῶς διοικούμενον εἶχε παραλύσει τελείως. Τὰ δὲ τιμάρια δὲν ἦσαν πλέον ἐστίαι πολεμιστῶν, ἀλλ' ἐδίδοντο εἰς τοὺς εὐνοουμένους. Τοῦτο κατέστρεψεν ἰδίως τὸ ἵππικόν.

3) Τὸ Τουρκικὸν κράτος διετήρησε μέχρις ἐσχάτων τὸν μεσαιωνικὸν φεουδαρχικὸν χαρακτήρα, διότι οἱ Τούρκοι ἦσαν ἀνίκανοι νὰ δώσωσιν εἰς αὐτὸ ὄργανωσιν νεωτέρου κράτους. Οἱ ἄρχοντες τῶν ἐπαρχιῶν ἦσαν τυραννίσκοι ἐκβιάζοντες τοὺς κατοίκους, εἰς πολλὰ δὲ μέρη ἰσχυροὶ πασάδες εἶχον ἀποθῆ σχεδὸν ἀνεξάρτητοι στρατο-

λογοῦντες καὶ διεξάγοντες πολέμους δι' ἴδιον λογαριασμόν, ὡς π.χ. ὁ Ἀλῆ πασᾶς τῶν Ἰωαννίνων, ὁ Πεσβάνογλου τοῦ Βιδινίου κ. ἄ.

4) Δημόσιαι θέσεις καὶ δικαιοσύνη ἦσαν ὠνηταί, θέσεις διακλιτῶν ἐπωλοῦντο καθ' ὠρισμένον τιμολόγιον, οἱ δ' ἐξαγοράζοντες τὰς θέσεις πασάδες ἐξεβίαζον τοὺς κατοίκους τῶν ἐπαρχιῶν, ἵνα καλύψωσι τὸ τίμημα. Ἐπίσης ἐπωλοῦντο αἱ θέσεις τῶν δικαστῶν. Ἡ Τουρκία εἶχεν ἐπὶ μακρὸν μόνον ἱεροδικασίαν (καδῆδες), οἱ ὅποιοι ἐδίκαζον ἐπὶ τῇ βάσει τοῦ ἱεροῦ νόμου. Ἀλλὰ κατ' αὐσίαν δὲν ὑπῆρχε δικαιοσύνη, διότι οἱ δικασταὶ ἐπώλουν συστηματικῶς τὴν συνειδήσιν των. Ἀπέβησαν δὲ παροιμιώδεις αἱ εἰς βάρος τοῦ δημοσίου καταχρήσεις τῶν Τούρκων. «Τὸ ταμεῖον τοῦ Παδιοᾶχ εἶναι θάλασσα καὶ ὅστις δὲν πίνει ἐξ αὐτῆς εἶναι χοῖρος», ἔλεγε τουρκικὸν λόγιον.

δ) Οἱ κυρίως Τούρκοι ἀπετέλουν μειοψηφίαν ἐν τῷ κράτει, οἱ δὲ χριστιανοὶ ὑπῆκοοι τοῦ σουλτάνου ἦσαν στοιχεῖα διαλυτικά, διότι ἐπόθουν καὶ εἰργάζοντο διὰ τὴν ἀποσύνθεσιν τοῦ κράτους.

Οἱ λόγοι οὗτοι προεκάλεσαν τὴν προϋούσαν παρακμὴν τοῦ τουρκικοῦ κράτους, τὸ ὅποιον ἤδη ἀπὸ τοῦ ΙΗ' αἰῶνος ἐθεωρεῖτο ὡς μὴ βιώσιμον.

Β. ΟΙ ΕΛΛΗΝΕΣ ΥΠΟ ΤΗΝ ΤΟΥΡΚΙΚΗΝ ΔΕΣΠΟΤΕΙΑΝ

Ι. Συνέπειαι τῆς τουρκικῆς κατακτήσεως.— Διὰ τῆς τουρκικῆς κατακτήσεως ἐνέσκηψεν ἡ μεγίστη τῶν συμφορῶν κατὰ τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους. Ἡ ζωὴ, ἡ τιμὴ καὶ ἡ περιουσία του παρεδίδοντο εἰς τὴν διάκρισιν ὑπερφιάλων πολεμιστῶν, οἱ ὅποιοι ἐθεώρουν τὸν ἠττημένον ὀργιστῶν, ὡς τὸ εὐτελέστατον πρᾶγμα τοῦ κόσμου. Τὴν ἄλωσιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἠκολούθησε τριήμερος σφαγὴ καὶ λεηλασία, ὅμοιαι δὲ φρικαλεότητες συνώδευσαν πανταχοῦ τὴν προέλασιν τῶν Τούρκων.

Διὰ τοῦτο ὅσοι ἐκ τῶν κατοίκων ἠδυνήθησαν ἔφυγον δρομαίως πρὸ τῆς τουρκικῆς λαίλαπος καὶ τῆς θαλάσσης τὰ νῶτα ἐσκέπασαν πλοῖα καὶ ἀκάτια φέροντα τὰς γυναῖκας, τὰ παιδία καὶ τὴν περιουσίαν τῶν Ἑλλήνων εἰς χώρας εὐτυχεστέρας.

Οὕτω ἡ πρώτη καὶ σημαντικὴ συνέπεια τῆς κατακτήσεως ἦτο

ἡ ἐλάττωσις τοῦ ἐλληνικοῦ πληθυσμοῦ. Ὅθεν ἡ ἐλληνικὴ γλῶσσα, ἡ ἄλλοτε κυρίαρχος ἐν τῇ ἀνατολῇ, ὑπεχώρησε καὶ περιορίσθη εἰς ὀλίγα ἑκατομμύρια ἀνθρώπων. Πλὴν τούτου οἱ Τούρκοι κατέστρεψαν τὴν βυζαντινὴν ἀριστοκρατίαν, τὴν στρατιωτικὴν καὶ τὴν τιμαριωτικὴν τῶν ἐπαρχιῶν. Οἱ χριστιανοὶ εὐγενεῖς εἴτε ἐσφάγησαν εἴτε ἔφυγον εἰς τὴν Εὐρώπην εἴτε ἤλλαξαν πίστιν καὶ συνεχωνεύθησαν μετὰ τῶν ὀθωμανῶν.

Δεύτερον κατεστράφη ἡ περιουσία τῶν Ἑλλήνων. Ὁ σουλτάνος κατὰ τὸ μωαμεθανικὸν δόγμα «πᾶσα ἡ γῆ τῷ δεσποτῇ» ἀφήρесе παρὰ τῶν χριστιανῶν τὰς ἀρίστας τῶν γαιῶν καὶ διεμοίρασεν αὐτὰς εἰς διακεκριμένους τούρκους πολεμιστάς, ἄλλα δὲ κτήματα ἔδωκεν εἰς τὰ τσαμιά καὶ τὰ ἄλλα ἀγαθοεργὰ ἰδρύματα, ὡς βακούφια. Μόνον δὲ τὰ μικρότερα κτήματα εἰς ἀπόκεντρα καὶ ὄρεινὰ μέρη ἀφέθησαν εἰς τοὺς ὑποδούλους, οἱ ὅποιοι ὑπεχρεώθησαν νὰ εἰσφέρωσι τὸ πέμπτον τῶν προϊόντων. Διὰ τοῦτο διετηρήθησαν Ἑλληνες γαιοκτήμονες καὶ κατὰ τοὺς σκοτεινότερους τῆς τουρκικῆς δουλείας χρόνους ἐν Πελοποννήσῳ, ἐπὶ τῶν νήσων, ἐν τῇ Στερεᾷ καὶ ἐν τῇ μεσημβρινῇ Ἠπειρῳ.

Τρίτον κατεστράφη ὁ ἐλληνικὸς πολιτισμὸς τῶν βυζαντινῶν χρόνων, ἀσιατικὴ δ' ἀγροικία ἐπεκάθησεν ἐπὶ τῶν κατακτηθειῶν χωρῶν, καταπνίγουσα τὴν διάνοιαν καὶ παρακλύδουσα τὴν ἐλευθεριωτέραν ἀνάπτυξιν τοῦ ἀνθρώπου. Ὅθεν κατεστράφησαν μὲν τὰ ἐλληνικὰ γράμματα, παρήκμασε δ' ἡ τέχνη, καὶ αὐτὸς ὁ χαρακτήρ τῶν ὑποδούλων ὑπέστη θλιβεράν ἀλλοίωσιν παραμορφωθεὶς ἐπὶ τὸ δουλικώτερον, διότι ἐξέλιπε τὸ ἀνδρικὸν καὶ τὸ ἐλευθέριον, ἐκράτησε δ' ἡ βροπὴ πρὸς τὸ ψεῦδος καὶ τὴν διὰ παντὸς μέσου διατήρησιν ἀθλίης ζωῆς.

Πλὴν τούτων ὑπὸ τὴν μακρὰν τουρκικὴν κυριαρχίαν ἔπαυθε καὶ αὐτὴ ἡ φύσις τῆς χώρας, διότι παρημελήθησαν αἱ ὁδοί, ἡ δ' ἀπὸ τοῦ τέλους τῶν κλασικῶν χρόνων ἀρχίσασα καταστροφὴ τῶν δασῶν καὶ ἡ ἀποχέρσασις τῆς γῆς ἔλαβον πολὺ μεγαλυτέρας διαστάσεις.

Ἀλλὰ τὸ μέγα τοῦτο κακὸν δὲν ἦτο τελείως ἄμικτον ἀγαθοῦ. Διὰ τῆς τουρκικῆς κατακτῆσεως συνηνώθη εἰς ἓν τὸ ἐλληνικὸν ἔθνος, τὸ τεμαχισθὲν εἰς τόσα μέρη διὰ τῆς κατὰ τὸ ἔτος 1204 ὑπὸ τῶν Φράγκων ἀλώσεως τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Οἱ Τούρκοι κα-

ταλούσαντες τὰ ἐν ταῖς ἑλληνικαῖς χώραις ποικιλώνυμα φραγκοενε-
τικά ἢ ἑλληνικά κράτη ἐπανέδωκαν εἰς τὸ ἑλληνικὸν ἔθνος τὴν πο-
λιτικὴν καὶ πνευματικὴν ἐνότητα.

2. Ὁργάνωσις τῶν Ἑλλήνων ἐπὶ τουρκοκρατίας. —

Οἱ πιστοὶ τοῦ ὀσμανικοῦ κράτους, ὅταν κατέλαβον τὰς ἑλληνικὰς
χώρας, ἀπετέλουν οὐχὶ ἔθνος, ἀλλὰ στρατόν, ὁ ὁποῖος ὡς πᾶσα
στρατιωτικὴ ἀριστοκρατία εἶχεν ἀνάγκην παραγωγέων, γεωργῶν
καὶ τεχνιτῶν. Διὰ τοῦτο οἱ σουλτάνοι διετήρησαν τοὺς Ἑλληνας,
ἐπειδὴ ἦσαν ἔμποροι καὶ τεχνῖται. Διὰ τὸν λόγον τοῦτον ὁ Μωά-
μεθ μετεκόμισε πολλοὺς Ἑλληνας εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν ἐκ
τῶν πόλεων, τὰς ὁποίας ἐκυρίευσεν.

Ἀφοῦ δ' οὕτω διετηρήθη τὸ ἑλληνικὸν ἔθνος, ὠργανώθη ὅπως
τὰ ὑπόδουλα ἔθνη κατὰ τοὺς παλαιοὺς χρόνους, ὅπως π.χ. ἦσαν
ὠργανωμένοι οἱ ὑποτελεῖς λαοὶ τοῦ ῥωμαϊκοῦ κράτους, τοῦ Βυζαν-
τίου καὶ τοῦ Ἀραβικοῦ. Διετήρησε τουτέστιν καὶ προσήρμοσε
πρὸς τὰς νέας ἀνάγκας τὴν ἐκκλησιαστικὴν καὶ κοινοτικὴν διοίκη-
σίν του. Ὅμοίως ὠργανώθησαν καὶ ἄλλαι μὴ μωαμεθανικαὶ ἐθνό-
τητες, ὡς οἱ Ἀρμένιοι, οἱ Ἑβραῖοι κτλ. Διὰ τοῦτο πρέπει νὰ ὀμι-
λήσωμεν περὶ τῆς ἑλληνικῆς ἐκκλησίας καὶ τῶν ἑλληνικῶν κοινο-
τήτων.

3. Ἡ ἑλληνικὴ ἐκκλησία. —

Ὁ Μωάμεθ διετήρησε τοὺς
θρησκευτικοὺς ἀρχηγοὺς τῶν μὴ μουσουλμανικῶν ἐθνοτήτων χορη-
γήσας εἰς αὐτοὺς μάλιστα πολιτικὴν ἐξουσίαν ἐπὶ τῶν ποιμνίων των
καὶ καταστήσας αὐτοὺς ὑπευθύνους διὰ τὴν τήρησιν τῆς τάξεως ἐπὶ
κινδύνῳ τῆς κεφαλῆς των. Ἦλπιζε δέ, ὅτι ἐπιδαφιλεύων εἰς αὐτοὺς
τιμὰς καὶ πλοῦτον θὰ εἶχεν αὐτοὺς ἀφωσιωμένους εἰς τὸν οἶκον τῶν
Ὀσμανιδῶν καὶ προθύμους, ὅπως ἀποκοιμίζωσι τὸ ποιμνιὸν των διὰ
τῆς διδασκαλίας «ἐλευθερία ἐν οὐρανῷ καὶ ὑποταγὴ ἐπὶ τῆς γῆς».

Ἡ σημαντικωτάτη τῶν χριστιανικῶν ἐθνοτήτων ἦτο ἡ ἑλλη-
νική. Ὁ Μωάμεθ ὄχι μόνον διετήρησε τὸ ἐν Κωνσταντινουπόλει
Ἑλληνικὸν Πατριαρχεῖον καὶ τὴν Σύνοδον μετὰ τῶν δικαιωμάτων
των καὶ ἀξιώσεων, ἀλλὰ τρεῖς ἡμέρας μετὰ τὴν ἄλωσιν, ἐπειδὴ
ἐχῆρθευεν ὁ πατρισρχικὸς θρόνος, διέταξε νὰ ἐκλεχθῆ νέος πατριάρ-
χος. Ἐξελέχθη δ' ὁ Γεώργιος Σχολάριος ὀνομασθεὶς Γεννάδιος, ὁ

ἀρχηγὸς τῆς ἀνθενωτικῆς μερίδος, ὁ ὁποῖος ἐξησφάλιζε τὸ μεταξὺ ἀνατολῆς καὶ δύσεως χάσμα.

Ὁ νέος πατριάρχης ἐστέφθη μὲ ὄλην τὴν ἐπὶ τῶν βυζαντινῶν αὐτοκρατόρων λαμπρότητα. Ἀπὸ τοῦ ναοῦ τῶν Ἀγίων Ἀποστόλων, ἔνθα εἶχε καταφύγει τὸ πατριαρχεῖον, μετέβη εἰς τὸ ἀνάκτορον τοῦ Μωάμεθ, ὅπου παρεκάθησεν εἰς μεγαλοπρεπῆς δεῖπνον. Προπέμπων δ' αὐτὸν ὁ Μωάμεθ ὑπεσχέθη, ὅτι θὰ ἔχῃ τὴν φιλίαν καὶ τὴν εὐνοϊάν του ἀπολαύων τῶν αὐτῶν δικαιωμάτων καὶ προνομιῶν, ὡς ἐπὶ τῶν χριστιανῶν αὐτοκρατόρων, καὶ συνοδεύσας μέχρι τῆς αὐλῆς ἐδοθήθησεν αὐτὸν ν' ἀναδοῇ ἐπὶ λευκοῦ ἵππου καὶ ἀπέστειλεν εἰς τὰ πατριαρχεῖα ἐν συνοδείᾳ τούρκων μεγιστάνων. Πλὴν τούτου αἱ θρησκευτικαὶ τελεταὶ τῶν ὀρθοδόξων διετήρησαν μέρος τῆς παλαιᾶς λαμπρότητος, ἣ δὲ ἡμέρα τοῦ Πάσχα ἐν Φαναρίῳ ἀνεμίμνησκεν ἡμέρας ἀρχαίας αἴγλης.

Ἐπὶ μακροὺς αἰῶνας πάντες οἱ ὀρθόδοξοι χριστιανοὶ τῆς Τουρκίας, Ἑλληγες, Ἀλβανοί, Βούλγαροι, Σέρβοι, Βλάχοι, ἐθεωροῦντο ὡς ἀποτελοῦντες μίαν φυλὴν. Οἱ Τούρκοι μὴ διακρίνοντες αὐτοὺς ὠνόμαζον διὰ τοῦ κοινοῦ ὀνόματος «Ροῦμ» (Ῥωμαῖοι). Ὁ Ἑλληγν Πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως ἦτο ὁ θρησκευτικὸς ἀρχηγὸς πάντων τῶν ὀρθοδόξων τῆς Τουρκίας, ἀφότου μάλιστα τὸ 1766-1767 κατηργήθησαν αἱ δύο ἀρχαῖαι αὐτοκέφαλοι ἐκκλησίαι, ἡ σερβικὴ τοῦ Ἰπεκίου καὶ ἡ βούλγαρικὴ τῆς Ἀχρίδος. Ἐκτοτε ὁ ἑλληνικὸς κληρὸς ἀπέκτησεν εἰς τὰ ἐκκλησιαστικὰ ἰσχὺν σχεδὸν ἴσην πρὸς τὴν πολιτικὴν ἰσχὺν τοῦ σουλτάνου.

Πλὴν τῶν ἑλληνικῶν χωρῶν ἡ Βουλγαρία, ἡ Σερβία, ἡ Βοσνία, καὶ Ἑρζεγοβίνη, αἱ παραδουάβειοι ἡγεμονίαι ὡς καὶ ἡ Μ. Ἀσία ὑπήγοντο εἰς τὴν δικαιοδοσίαν τοῦ Πατριαρχείου τῆς Κωνσταντινουπόλεως.

Τὸ πατριαρχεῖον τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἤδρευεν ἀπὸ τοῦ τέλους τοῦ 15' αἰῶνος ἐν Φαναρίῳ, τὸ ὁποῖον εἶναι συνοικία κειμένη ἐπὶ τῆς νοτίας ἀκτῆς τοῦ Κερατίου κόλπου, ἀφοῦ ἐξεδιώχθη ἐκ τοῦ ναοῦ τῶν Ἀγίων Ἀποστόλων καὶ ἄλλων ναῶν. Ἦτο δὲ τὸ ἐκκλησιαστικὸν κέντρον τῶν ὀρθοδόξων τῆς Τουρκίας, πρωτίστως ὅμως τὸ ἐθνικὸν κέντρον τῶν Ἑλλήνων, περὶ τὸ ὁποῖον εἶχε συσπειρωθῆ τὸ ἔθνος μετὰ τὴν τραγικὴν καταστροφὴν. Ἐκεῖ ἐντὸς τοῦ

σκιεροῦ καὶ λαβιρυνθώδους πατριαρχικοῦ μεγάρου καὶ εἰς τὰς περὶ αὐτὸ συνοικίας μὲ τὴν ἀρχαῖκὴν καὶ ἀνατολικὴν ὄψιν ἐξειλίχθη ὁ ἐκκλησιαστικὸς βίος τοῦ τουρκοκρατουμένου Ἑλληνισμοῦ, τὸ δ' ἔθνος εὐλογεῖ τὸ ὄνομα τοῦ κλήρου, διότι διετήρησεν ἀναλλοίωτον τὴν πίστιν τῶν πατέρων καὶ ἔθρεψε τὴν ἐλπίδα τῆς ἀνεγέρσεως τῆς φυλῆς.

4. Οἱ Φαναριῶται.—Περὶ τὴν πατριαρχικὴν αὐλὴν ἐδημιουργήθη σὺν τῷ χρόνῳ νέα τάξις εὐγενῶν, οἱ ὅποιοι ἔλαβον σημαντικὸν μέρος εἰς τὸν ἐκκλησιαστικὸν βίον. Οἱ εὐγενεῖς οὗτοι ὠνομάσθησαν **Φαναριῶται** ἐκ τῆς συνοικίας, ἔνθα ἔκειτο τὸ Πατριαρχεῖον. Ἦσαν δὲ νεήλυδες—διότι ἡ παλαιὰ ἀριστοκρατία τοῦ Βυζαντίου συναπωλέσθη μετὰ τοῦ κράτους—διὰ τοὺς ὁποίους τὸ Πατριαρχεῖον καὶ ἡ Ὑψηλὴ Πύλη ἦσαν κόνιστρα, ἔνθα ἐξήσκουν τὴν δεξιότητά των καὶ διεκρίνοντο. Πολλοὶ τούτων ἦσαν εὐφυεῖς, ἐμάνθανον ξένας γλώσσας καὶ ἐγνώριζον τὰ εὐρωπαϊκὰ πράγματα καλῦτερον τῶν Τούρκων. Διὰ τοῦτο ὁ σουλτάνος μετεχειρίζετο αὐτοὺς εἰς ἀνωτέρας κρατικὰς ὑπηρεσίας καὶ πολλοὶ διεκρίθησαν ὡς διερμηνεῖς ἢ πρεσβευταὶ τῆς Πύλης. Βραδύτερον ἐκ τούτων ἐξέλεγεν ὁ σουλτάνος τοὺς ἡγεμόνας τῆς Βλαχίας καὶ Μολδαβίας.

Ἄλλ' οἱ Φαναριῶται ζῶντες μεταξὺ Τούρκων καὶ ἐρχόμενοι εἰς διαρκῆ μετ' αὐτῶν ἐπαφὴν εἶχον προσοικειωθῆ εἰς τὰς ἔξεις τῆς τουρκικῆς αὐλῆς. Αἱ ἀνώτεραι θέσεις ἐν τῇ τουρκικῇ ὑπηρεσίᾳ ἐκτῶντο δι' ἀδρῶν δωροδοκῶν καὶ ταπεινώσεων, πολλάκις δ' ἐστοιχίζον τὴν κεφαλὴν τοῦ τιτλούχου βραχιά, διότι τὰ τουρκικὰ ἦθη ἦσαν τότε ἄγρια καὶ ὁ σουλτάνος ἢ ὁ μέγας βεζύρης ἐπὶ τῇ ἐλαχίστῃ αἰτίᾳ ἢ διαβολῇ ἐστελλον αὐτοὺς εἰς τὴν ἀγχόνην. Οὐχ ἦττον ὅμως ἐκ τῶν ὀνομαστῶν ἐκεῖνων οἴκων τῶν Μαυροκορδάτων, Ὑψηλάντων, τῶν Μουσούρων καὶ τῶν Καρατζάδων ἀνεδείχθησάν τινες ἐξαιρετικοὶ διὰ τοὺς χρόνους των ἄνδρες.

5. Ἡ διοίκησις τῶν Κοινοτήτων.—Αἱ ἑλληνικαὶ πόλεις καὶ τὰ χωρία ἦσαν ὀργανωμένοι ἀνέκαθεν εἰς κοινότητας. Ἐξέλεγον θηλονότι ἐπιτροπὴν, ἡ ὁποία ἐφρόντιζε διὰ τὴν συντήρησιν τῶν ναῶν, κρηνῶν, νεκροταφείων κτλ. Ἡ ὀργάνωσις τῶν κοινοτήτων ἀνερχομένη εἰς παλαιοὺς χρόνους ἦτο λείψανον τῆς ἐλευθερίας καὶ αὐτοδιοικήσεως τῶν ἀρχαίων ἑλληνικῶν πόλεων. Οἱ

Τούρκοι ἀνεγνώρισαν καὶ διетήρησαν αὐτάς, δι' οὓς λόγους εἶχον διατηρήσει οἱ Ῥωμαῖοι καὶ οἱ Βυζαντινοί, διότι διηρυκόλυνον τὸ ἔργον τῆς διοικήσεως, ἰδίως δὲ τὴν φορολογίαν, διότι ἡ κυβέρνησις ἀντὶ τῆς ἀποτείνεται εἰς ἰδιώτας εἶχεν ὑπεύθυνα σωματεῖα, μετὰ τῶν ὁποίων συνεννοεῖτο διὰ τὴν εἰσπραξίν τῶν φόρων. Οἱ προύχοντες ἢ προεστοὶ ἢ δημογέροντες ἢ Κοιζαμπάσηδες, ὡς ἐκάλουν αὐτοὺς οἱ Τούρκοι, ἐκάστου τόπου διεχειρίζοντο τὰς κοινοτικὰς ἀρχὰς καὶ συνεννοούμενοι μετὰ τῶν τουρκικῶν ἀρχῶν ἢ τῶν ἐκμισθούτων τοὺς φόρους ὄριζον τὸ ποσὸν τοῦ φόρου, τὸ ὅποιον ὤφειλε νὰ καταβάλλῃ ἡ κοινότης, καὶ αὐτοὶ ἐκανόνιζον τὸ ἀναλογοῦν εἰς ἕκαστον κάτοικον μερίδιον.

6. Τὰ προνόμια τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους. — Οὕτω λοιπὸν μᾶλλον παλαιαί* συνήθειαι ἢ παραχωρήσεις τῶν σουλτάνων ἐδημιούργησαν εἶδος αὐτοδιοικήσεως τῶν Ἑλλήνων ὑπὸ τὴν τουρκικὴν κυριαρχίαν. Τὴν αὐτοδιοίκησιν τῶν θρησκευτικῶν καὶ κοινοτικῶν πραγμάτων ὠνόμασαν βραδύτερον **Προνόμια** τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους. Ὅμοια εἶχον καὶ αἱ ἄλλαι ἔθνη τῆς Τουρκίας. Οὐσιαστικῶς τὰ προνόμια εἶναι:

1) Ἐλευθερία θρησκείας καὶ γλώσσης.
 2) Προστασία καὶ ἀπαραβίαστον τοῦ κλήρου.
 3) Οἱ ἐπίσκοποι ἀσκούσιν εἶδος πολιτικῆς καὶ θρησκευτικῆς ἀστυνομίας. Ὁ δὲ Πατριάρχης δικαιοῦται νὰ καταδικάσῃ εἰς εἰρκτὴν ἢ καὶ θάνατον.

4) Ῥητὴ τοῦ σουλτάνου ἀδεία ὑπάγονται εἰς τὸν κλῆρον πᾶσαι αἱ περὶ γάμου καὶ κληρονομίας δίκαι. Τὰς δίκας ταύτας διεξάγει τὸ Πνευματικὸν δικαστήριον, τοῦ ὁποίου προεδρεύει ὁ ἐπίσκοπος, αἱ δ' ἀποφάσεις αὐτοῦ ἐφεσιβάλλονται μόνον ἐνώπιον τῆς Ἱερᾶς Συνόδου καὶ τοῦ Πατριάρχου. Ἄλλ' ἐπειδὴ ἡ διαδικασία τῶν Τούρκων ἦτο δαπανηρὰ καὶ ὀλίγην ἐνέπνεεν ἐμπιστοσύνην, εἰς τὸ Πνευματικὸν δικαστήριον ὑπεβάλλοντο αἱ πλεῖστοι ἀστικάι ὑποθέσεις. Πολλάκις δὲ καὶ Τούρκοι καὶ Ἰουδαῖοι παρουσιάζοντο εἰς τοὺς ἀρχιεπισκόπους, εἰς τῶν ὁποίων τὴν ἀμεροληψίαν εἶχον μεγαλυτέραν πεποιθήσιν ἢ εἰς τὸν Μουφτῆν.

5) Ἐλευθερία τῆς δημοικῆς διοικήσεως, τοῦτέστι τῆς αὐτο-

διοικήσεως τῶν Κοινοτήτων ὑπὸ δημογεροντίας ἐλευθέρως ὑπὸ τῶν κατοίκων ἐκλεγομένης.

Τινὲς τῶν ἑλληνικῶν κοινοτήτων εἶχον μεγαλύτερα προνόμια, ὡς ἡ Χίος, ἡ Τήνος, ἡ Νάξος, αἱ τρεῖς ναυτικαὶ νῆσοι Ὑδρα, Σπέτσαι, Φαρά, ἐξαρτώμεναι ἀμέσως ἐκ τοῦ Καπετάν-πασᾶ (ναυάρχου καὶ Ὑπουργοῦ τῶν ναυτικῶν), ἡ δὲ Μάνη οὐδέποτε ὑποταγείσα οὐσιαστικῶς εἰς τοὺς Τούρκους ἐκυβερνᾶτο ἀπὸ τῆς ἐπαναστάσεως τοῦ 1770 ὑπὸ ἄρχοντος ἐντοπίου διοριζομένου ὑπὸ τοῦ σουλτάνου καὶ καλουμένου *μπέη*.

Ἐν γένει δ' ἡ τουρκικὴ διοίκησις ἦτο χαλαρὰ εἰς τὴν κυρίως Ἑλλάδα, τὴν ἀπόκεντρον ἐκείνην γωνίαν τῆς αὐτοκρατορίας, ἔνθα οἱ μωαμεθανοὶ ἦσαν ἐν μεγάλῃ μειοψηφίᾳ. Μᾶλλον δὲ διετέλει ἡ χώρα ἐν ἀναρχίᾳ καὶ ἡ αὐθαιρεσία τοῦ ἐκάστοτε ἰσχύοντος μωαμεθανοῦ ἢ χριστιανοῦ ἦτο νόμος.

Ζ. Ἄρματωλοὶ καὶ κλέφται. — Εἰς τὰς πρὸς νότον ὄρεινὰς καὶ δυσπρόσιτους ἐσαχτιαῖς τῆς αὐτοκρατορίας ἡ Πύλη δὲν ἠδύνατο καὶ οὔτε ἔκρινεν ἀπαραίτητον νὰ ἐπιβάλλῃ αὐστηρῶς τὰ κυριαρχικὰ τῆς δικαιοῦματα. Ἐπειδὴ δὲ σοβαρὸς ἐξωτερικὸς κίνδυνος δὲν ἠπέλει τὸ κράτος ἐκ τῆς κατευθύνσεως ἐκείνης, οὔτε στρατὸν διετέρει ἐν Ἑλλάδι οὔτε ἐφρόντιζε διὰ τὸν ἐξοπλισμὸν τῶν φρουρίων. Οὕτω δ' εἰς πλεῖστα μέρη ἡ τουρκικὴ ἀρχὴ ἦτο χαλαρὰ ἐπικυριαρχία. Εἰς τὰ Ἄγραφα καὶ εἰς τὴν μεταξὺ Πηλίου καὶ Ὀλύμπου ὄρεινὴν χώραν ἐνεπιστεύθη τὴν ὑπεράσπισιν τῆς χώρας κατ' ἐξωτερικῶν, πρὸ πάντων ὅμως κατ' ἐσωτερικῶν ἐχθρῶν, εἰς στρατιωτικὰ σώματα, τὰ ὅποια εἶχον σχηματισθῆ ἤδη κατὰ τὴν βυζαντινὴν ἐποχὴν, ὅπως ἀντιταχθῶσι κατὰ τῶν ἐπιδρομῶν τῶν Σέρβων καὶ τῶν Φράγκων. Τὰ στρατιωτικὰ ταῦτα σώματα ὠνομάσθησαν **ἄρματωλοὶ**, μολονότι πᾶσα ἡ Ἑλλὰς ὀπλοφόρει τότε, οἱ ἄρχηγοὶ αὐτῶν **καπετᾶνοι**, τὰ δὲ ὑπ' αὐτῶν ἐποπτευόμενα διαμερίσματα **ἄρματωλίκια**.

Ἀλλὰ μεταξὺ φρουροῦ καὶ ἀντάρτου ἡ ἀπόστασις δὲν εἶνε πολὺ μεγάλη, οἱ δ' ἄρματωλοὶ συνήθως μετήλλαττον τὸν βίον τοῦ στρατιώτου πρὸς τὸν βίον τοῦ **κλέφτου**. Οὐκ ὀλίγοι δ' ἦσαν οἱ ἐν ἀνταρσίᾳ ἢ ἡμιανταρσίᾳ ζῶντες ἐπὶ τῶν ὄρεινῶν διαμερισμάτων τῆς

Ἑλλάδος, διότι ἡ ληστεία ἐθεωρεῖτο ὡς φυσικὴ ἔκφρασις τῆς πρὸς ἐλευθερίαν τάσεως τῶν Ἑλλήνων. Ὅσοι δὲν ἠδύναντο νὰ ὑποφέρωσι πλεόν τὸν ζυγόν, ὅσοι ἠσθάνοντο σφύζουσαν ἐν ἑαυτοῖς γενναίαν καρδίαν, ἔσπευδον εἰς τὰ ὄρη, καὶ ὁ δοῦλος τῆς χθῆς μεταβάλλετο εἰς ἐπίφοβον ἐχθρόν. « Ἄλλὰ τὸ ὄνομα τοῦ κλέφτου, ὡς τὸ » ὄνομα τοῦ ληστοῦ παρὰ τοῖς ἀρχαίοις, οὐ μόνον δὲν ἐθεωρεῖτο » αἰσχρόν, ἀλλ' ἐνομίζετο ἔνδοξον καὶ τὰ ὀνόματα τῶν διαπρεψάντων μεταξὺ τῶν ἀνδρῶν τούτων μετεδίδοντο εὐσεβάστως ἀπὸ γενεᾶς εἰς γενεάν. » (Τρικουπῆς).

Ἡ Πύλη ὅμως οὐδέποτε ἔδωκε μεγάλην σημασίαν εἰς τὰς μεμονωμένας ταύτας ἀνταρσίας τιμωροῦσα μόνον αὐστηρότατα τοὺς συλλαμβανομένους καὶ ἀντέταξε κατ' αὐτῶν τοὺς ἀρματολούς. Ἄλλ' ὑπῆρχε θαυτέρα τις συμπάθεια μεταξὺ ἀρματολῶν καὶ κλεφτῶν, τοὺς ὁποίους συνήγου τὸ κοινὸν κατὰ τῶν μωαμεθανῶν μίσος. Διὰ τοῦτο καὶ ἡ ἔθνικὴ συνείδησις ἐξύψωσεν ἀμφοτέρους εἰς ἥρωας. Ὁ Ὀλυμπος, ἡ Πίνδος, τὰ Ἄγραφα, τὸ Ἐηρόμερον, ὁ Βάλτος, εἶναι τὰ θρυλικά λημέρια αὐτῶν, ὁ δὲ βίος, τὰ κατορθώματα καὶ τὰ παθήματά των τὸ προσφιλὲς θέμα τῶν δημοτικῶν ᾠσμάτων.

8. Ἐμπορίον καὶ ναυτιλία τῶν Ἑλλήνων. — Ἡ ἀνάπτυξις τοῦ ἐμπορίου καὶ τῆς ναυτιλίας τῶν ἰταλικῶν πόλεων καὶ ἡ ὑπὸ τῶν Φράγκων κατάληψις τῆς Κωνσταντινουπόλεως κατήνεγκον καίριον πλήγμα κατὰ τοῦ βυζαντινοῦ ἐμπορίου, τὴν δὲ καταστροφὴν συνεπλήρωσεν ἡ τουρκικὴ κατάκτησις, οὕτως ὥστε δὲν δύναται νὰ γίνῃ σπουδαῖος λόγος περὶ ἑλληνικοῦ ἐμπορίου κατὰ τοὺς πρώτους μετὰ τὴν ἄλωσιν χρόνους. Ἄλλ' ὅταν διὰ τῆς ἐπεκτάσεως τῶν Τούρκων ἐδημιουργήθη νέα κατάστασις πραγμάτων, ἐξεδηλώθη πάλιν ἡ ἐμπορικὴ ἰδιοφυΐα τῶν Ἑλλήνων. Οἱ Ἕλληνες καθ' ὅλην τὴν Τουρκίαν ἐξήσκηον τὸ μικροεμπόριον. Μετ' ὀλίγον δ' ἀπέβησαν οἱ ἀπαραίτητοι μεσίται καὶ πράκτορες εἰς τὰς μεγάλας ἐμπορικὰς καὶ ναυτιλιακὰς ἐπιχειρήσεις τῶν Εὐρωπαϊῶν. Κατὰ τὸν ΙΖ' καὶ ΙΗ' αἰῶνα. ὁπότε ἤκμαζε τὸ γαλλικὸν ἐμπόριον τῆς Ἀνατολῆς, οἱ Ἕλληνες ἐπλούτησαν ὡς πράκτορες τῶν Γάλλων, ἰδίως δ' ἐν Σμύρνῃ ἀνεπτύχθησαν πλούσιοι ἐμπορικοὶ οἴκοι.

Ἀφ' ἐτέρου οἱ Ἕλληνες τῶν νήσων καὶ τῶν παραλίων ἦσαν ἀνεκαθεν καλοὶ ναυτικοί. Διὰ τοῦτο ἐπὶ τουρκοκρατίας ἀνεπτύχθη πολὺ

ἡ ἑλληνικὴ ναυτιλία. Διὰ τῶν ἱστιοφόρων μετεκόμιζον σίτον ἐκ τῆς Ῥωσσίας ἢ ἐγχώρια προϊόντα εἰς τὴν Εὐρώπην, ὅθεν παρελάμβανον ἀποικιακά, ὑφάσματα ἢ ἄλλα βιομηχανικὰ εἶδη. Σπουδαίως ὠφελήθη ἡ ἑλληνικὴ ναυτιλία ἐκ τῆς μεταξὺ Ῥωσσίας καὶ Τουρκίας συνθήκης τοῦ 1774, ἡ ὁποία ἐπέτρεπεν εἰς τὰ ἑλληνικὰ πλοῖα νὰ πλέωσιν ὑπὸ Ῥωσικὴν σημαίαν. Ἐκτοτε ἀνεπτύχθη σημαντικῶς τὸ ναυτικὸν τῶν νήσων Ὑδρας, Σπετσῶν, Ψαρῶν, Μυκόνου καὶ ἄλλων. Κατὰ τοὺς πολέμους τῆς γαλλικῆς ἐπαναστάσεως καὶ κατὰ τὸν ναπολεόντειον ἀποκλεισμὸν οἱ Ἕλληνες ναυτικοὶ ἐπλούτησαν διὰ τοῦ ἐμπορίου καὶ ἰδίως διὰ τοῦ λαθρεμπορίου. Τολμηροὶ θαλασσινοὶ περιφρονοῦντες τοὺς κινδύνους τοῦ ἀποκλεισμοῦ ἐκόμιζον εἰς τοὺς εὐρωπαϊκοὺς λιμένας ἐμπορεύματα, τῶν ὁποίων αἱ τιμαὶ εἶχον φθάσει εἰς μεγάλα ὕψη.

Τὰ ἐμπορικὰ τῶν χρόνων τούτων ἦσαν ὀπλισμένα διὰ τηλεβόλων ἔνεκα τοῦ φόδου τῶν πειρατῶν τοῦ Ἀλγερίου, οἱ δὲ ναῦται ἐξησυχημένοι εἰς τὰς συμπλοκάς. Διὰ τοῦτο ἦτο εὐκόλον νὰ μεταποιηθῶσιν εἰς πολεμικά.

Ἡ ἀντοχή, ἡ ἐπιμέλεια καὶ ἰδίως τὸ λιτοδίαιτον τῶν Ἑλλήνων κατέστησαν αὐτοὺς ἀκαταγωνίστους εἰς πολλὰ εἶδη ἐπιχειρήσεων. Ἐν Μασσαλίᾳ, ἐν Γενούῃ, ἐν Βενετίᾳ, ἐν Ἀμβέρσα, ἐν Λονδίῳ, ἐν Παρισίοις καὶ εἰς ἄλλα μεγάλα κέντρα τοῦ εὐρωπαϊκοῦ ἐμπορίου ἐδημιουργήθησαν παροικίαι ἑλλήνων ἐμπόρων. Ἡ διασπορὰ αὕτη ὠφέλησε τὸ ἔθνος, διότι οἱ Ἕλληνες ἐγνώρισαν κόσμον ἀνώτερον καὶ τὸν τρόπον τοῦ σκέπτεσθαι τῶν Εὐρωπαίων καὶ ἀπέδωκαν ἐντριβέστεροι τῆς εὐρωπαϊκῆς πολιτικῆς. Βλέποντες δ' ἐξ ἀποστάσεως κατενόησαν, ὅτι ἡ Τουρκία εἶναι κράτος καταρρέον καὶ ὅχι ὁ τρομερὸς καὶ ἀκαταμάχητος κατακτητῆς, ὡς ἠσθάνοντο αὐτὴν ἐφ' ὅσον διατέλουν ὑπὸ τὸ πέλημα τῆς.

9. Ἡ ἑλληνικὴ παιδεία ἐπὶ τουρκοκρατίας. — Ἀφότου οἱ τελευταῖοι Ἕλληνες χουμανισταί, ὁ Πλήθων, ὁ Βησσαρίων, ὁ Γεώργιος Τραπεζούντιος καὶ ὁ Ἰωάννης Ἀργυρόπουλος, φεύγοντες πρὸ τῆς προσεγγιζούσης τουρκικῆς λαίλαπος, μετεκόμισαν τοὺς ὠραίους θεοὺς τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος εἰς τὴν Δύσιν, σκοτὸς πυκνὸν ἐκάλυψε τὴν ἀτυχή ἀνατολήν. Ἀλλὰ καὶ κατὰ τοὺς σκοτεινοτάτους χρόνους τῆς δουλείας δὲν ἐξέλιπον ἀμυδρὰ τινὰ φῶτα εἰς διάφορα

σημεῖα τῆς ἑλληνικῆς χώρας. Ἄλλ' ἢ ἀπὸ τῶν χρόνων τῶν Κομνηνῶν ἀρχίσασα ἑλληνικὴ ἀναγέννησις διεκόπη ἀποτόμως, ἐκυριάρχησε δὲ πάλιν ξηρὰ γραμματικὴ σοφία. Οἱ λόγιοι τοῦ ΙΣ' αἰῶνος δὲν εἶχον ἀκόμη ἀποσεῖσει τὴν μεσαιωνικὴν στενότητα καὶ ἐξακολουθοῦσι τὴν αἰωνίαν μετὰ τῆς δυτικῆς ἐκκλησίας διαμάχην προσπαθοῦντες νὰ διακριθῶσι διὰ τοῦ κατὰ παπιστῶν ζήλου.

Μόλις κατὰ τὸν ΙΖ' αἰῶνα ἐπῆλθεν ἔθνικωτέρα μετατροπὴ, διότι οἱ λόγιοι ζωηρότερον ἀναπολοῦσι τὸν ἀρχαῖον κόσμον, ἢ δὲ διάνοια αὐτῶν ἀρχίζει νὰ διαισθάνεται τὴν σημασίαν τῆς ἐν Εὐρώπῃ ἀναπτυσσομένης φυσικῆς ἐπιστήμης.

Ὁ Κύριλλος Λούκαρις (1572—1638), σύγχρονος τοῦ Γαλιλαίου καὶ τοῦ Καρτεσιου, ὁ ἐπανειλημμένως πατριαρχεῦσας λόγιος καὶ πνευματικὸς μαχητής, εἶναι ὁ ἀρχηγὸς τῆς νέας τάσεως. Ὁ Λούκαρις ἔσχε βίον πλήρη ἀγῶνων καὶ περιπετειῶν, διότι ἢ ἐλευθερία τῶν θεολογικῶν φρονημάτων του ἐξήγειρε κατ' αὐτοῦ πολλοὺς ἀντιπάλους, ἡμετέρους καὶ ξένους. Οἱ Ἰησουῖται τῆς Κων)πόλεως διέβαλον αὐτὸν εἰς τοὺς Ἑλληνας μὲν ὡς ἀποκλίνοντα πρὸς τὸν προτεσταντισμὸν, εἰς τὴν Πύλῃν δὲ ὡς συνεννοούμενον μυστικῶς μετὰ τῶν Φλωρεντίνων. Ἄλλ' οἱ τραχεῖς ἀγῶνες τοῦ βίου ἔδωκαν εἰς τὰς συγγραφάς του δύναμιν καὶ βαθύτητα ἀγνωστον ἕως τότε. Τέλος κατίσχυσαν αἱ ραδιουργίαι τῶν ἀντιπάλων του καὶ ὁ Λούκαρις καθηρέθη καὶ ἐξωρίσθη καὶ τέλος ὑπέστη ταπεινωτικὸν θάνατον (πρβλ. σελ. 218). Ἄλλὰ τὰ διδάγματα του διέσωσαν οἱ μαθηταὶ του, ἐκ τῶν ὁποίων ἐξέχουσιν ὁ Κορυθαλλεύς, ὁ Καρυοφύλλης, ὁ Ἀνιῶνιος Κοραῆς καὶ ὁ Λέων Ἀλλάτιος. Ὁ τελευταῖος οὗτος ἐν τῷ ποιήματί του Ἑλλάς ἐπικαλεῖται τὴν συνδρομὴν τοῦ καρδιναλίου Ρισελιέ ὑπὲρ τῆς ποδοπατουμένης ὑπὸ τῶν Τούρκων πατρίδος του, ἀπεικονίζων ἔνθους τὴν παλαιὰν ἑλληνικὴν λαμπρότητα καὶ βαρυθύμως θρηνῶν διὰ τὴν παντελεῖ κατάπτωσιν καὶ τὴν περιβάλλουσιν αὐτὴν βαθεῖαν νύκτα.

Περὶ τὸ τέρμα τοῦ ΙΖ' καὶ τὰς ἀρχὰς τοῦ ΙΗ' αἰῶνος ἀρχίζει ἢ δρᾶσις τῶν Μαυροκορδάτων. Ὁ **Ἀλέξανδρος Μαυροκορδάτος** σπουδᾶσας ἐν Παδοῦῃ τῆς Ἰταλίας καὶ ἐκδώσας ἀξιόλογον διατριβὴν λατινιστὶ περὶ τῆς κυκλοφορίας τοῦ αἵματος ἐχρημάτισε καθηγητὴς τῆς φιλοσοφίας καὶ τῆς ἰατρικῆς, μεγάλως δ' ἐτιμήθη.

ὕπὸ τοῦ Κιοπροῦλῆ Ἀχμέτ πασᾶ, διορισθεὶς εἰς τὸ ἀξίωμα τοῦ μεγάλου διερμηνέως καὶ κατὰ τὰς διαπραγματεύσεις τῆς εἰρήνης τοῦ Κάρλοβιτς (1699) ἔδειξε ἐξαίρετον διπλωματικὴν δεξιότητα. Διὰ τοῦτο δὲ πολὺ ἴσχυε παρὰ τοῖς ὀθωμανοῖς καὶ ὁ πιεζόμενος ἑλληνικὸς λαὸς προσέδλεπεν εἰς αὐτὸν ὡς πρὸς πατέρα. Ἐγραψε πολυάριθμα συγγράμματα, τὴν Ῥητορικὴν, τὴν Γραμματικὴν, τὴν Ἰουδαϊκὴν καὶ ῥωμαϊκὴν ἱστορίαν, τὰ ὅποια ἔχυσαν φωτεινὴν ἀκτῖνα ἐν Φαναρίῳ καὶ ἤνοιξαν ὁδὸν πρὸς τὸ ἐλευθερώτερον διανοεῖσθαι. Ὁ δὲ υἱὸς αὐτοῦ **Νικόλαος Μαυροκορδάτος**, ὁ πρῶτος ἑλλήν ὀσποδάρως (ἡγεμῶν) τῆς Βλαχίας, ἔδωκε τὴν πρώτην ὠθησιν εἰς τὴν ἐν ταῖς παραδουναβελίαις ἡγεμονίαις ἑλληνικὴν ἀνάπτυξιν ἰδρύσας τυπογραφεῖον καὶ σχολήν, ἐν τῇ ὁποίᾳ ἐδιδάσκοντο ἡ ἑλληνικὴ καὶ ἡ λατινικὴ. Ἀπὸ τοῦ χρόνου δ' ἐκεῖνου μέχρι τῆς ἐπαναστάσεως ἡ Βλαχία καὶ ἡ Μολδαυία γίνονται κέντρον ἑλληνικῆς παιδείας, λόγιοι δὲ καὶ διδάσκαλοι τυγχάνουσι περιποιήσεως καὶ τιμῆς ἐν ταῖς αὐταῖς τῶν ἑλλήνων ἡγεμόνων.

Ἄλλὰ περὶ πραγματικῆς προόδου τῆς ἑλληνικῆς παιδείας δύναται νὰ γίνῃ λόγος μόνον κατὰ τὸν ΙΗ' αἰῶνα. Διότι, ἐνῶ πρότερον ἡ παιδεία εἶχε παραμεληθῆ φόβῳ τῶν Τούρκων καὶ σχολεῖα διετηροῦντο μόλις που μακρὰν τοῦ βλέμματος τῆς ἀρχῆς, ἤδη δημιουργοῦνται ἐκπαιδευτήρια εἰς πλεῖστα μέρη. Περὶ τὸ τέλος τοῦ ΙΖ' αἰῶνος ἰδρύθη ἡ **Βατριαρχικὴ Σχολὴ τοῦ Φαναρίου**, ἡ ὁποία, διατελοῦσα ὑπὸ τὴν ἐπίβλεψιν τοῦ κλήρου, ἀπέκτησε μεγίστην ὑπόληψιν, καὶ κατὰ τὸ πρότυπον αὐτῆς ἰδρύθησαν τὸν ΙΗ' αἰῶνα σχολεῖα ἐν Πάτρῳ, Ἰωαννίνοις, Λαρίσῃ, Θεσσαλονίκῃ, Τυρνάβῳ καὶ Ἀδριανουπόλει.

Ἐκ δὲ τῶν ἀρχαιοτέρων λογίων τοῦ ΙΗ' αἰῶνος ὀνομαστός εἶναι ὁ ἐκ Κεφαλληνίας **Ἡλίας Μηνιάτης** (1669—1714), ἐξαίρετος ἐκκλησιαστικὸς ῥήτωρ, ὁ ὅστος, ἵνα πλησιάσῃ τὴν ψυχὴν τοῦ λαοῦ, μετεχειρίζετο ἀπλούστερον τύπον γλώσσης, αἱ δὲ πληρεῖς ζωῆς ὁμιλίαι του ἀναγινώσκονται μετ' εὐχαριστήσεως ἔτι καὶ σήμερον. Ἄλλ' οἱ κορυφαῖοι τῶν λογίων τοῦ ΙΗ' αἰῶνος εἶναι οἱ δύο Κερκυραῖοι, ὁ **Εὐγένιος Βούλγαρις** (1716—1806) καὶ ὁ **Νικηφόρος Θεοτόκης** (1736—1800). Καὶ ὁ μὲν Βούλγαρις εἶχε πράγματι φιλοσοφικὸν νοῦν, σπουδάσας δ' ἐν Παταβίῳ

ἔγνώρισε τὰ φιλοσοφήματα τοῦ *Locke*, τοῦ *Leibnitz* καὶ τοῦ *Wolff*, τῶν ὁποίων τὰ διδάγματα ἐπεχείρησε νὰ μετακομίσῃ εἰς Ἑλλάδα. Ἡ *Λογικὴ* του (1766) καὶ ἡ *Μεταφυσικὴ* του (1805) εἶναι ἐκ τῶν ἀξιολόγων φιλοσοφικῶν ἔργων τῶν νεωτέρων Ἑλλήνων. Ὁ δὲ Θεοτόκης ἠγάπησε μᾶλλον τὰ μαθηματικὰ καὶ τὰς φυσικὰς ἐπιστήμας διακριθεὶς καὶ ὡς θεολόγος καὶ ἱεροκέρυξ. Τὰ «*Κυριακοδρομίᾳ*» του, ἧτοι ἐρμηνεῖται τῶν κυριακῶν εὐαγγελίων, χρησιμεύουσιν ἔτι καὶ σήμερον ὡς βοήθημα εἰς τοὺς ἱεροκέρυκας διακρινόμεναι διὰ τὴν ὁμαλότητα τοῦ λόγου. Ἀμφότεροι δὲ ἦσαν ἱερωμένοι καὶ ἐδίδαξαν εἰς διαφόρους σχολὰς μὴ ἐκφυγόντες ὁμῶς τὰς μετὰ τῶν ἀρχιερέων καὶ προκρίτων προστριβὰς. Ἐνεκα τούτου μετέβησαν εἰς Ῥωσσίαν, ἔνθα ἡ αὐτοκράτειρα Αἰκατερίνη περιεποιήθη αὐτοὺς καὶ ἀνύψωσεν ἀμφοτέρους εἰς ἀρχιεπισκόπους.

Ἀλλὰ πάντας τούτους ὑπερέβη ἡ φήμη τοῦ **Ἀδαμαντίου Κοραΐ** (1748-1833), διότι ἐν τῷ προσώπῳ αὐτοῦ τὸ ἔθνος εἶδε τὸν κατ' ἐξοχὴν σοφὸν καὶ ἐρμηνευτὴν τῶν προγονικῶν συγγραμμάτων. Ἦτο δὲ πράγματι ὁ Κοραΐς ἐπιμελέστατος καὶ ὀξύνοος μελετητής, συγγράψας πλεῖστα καὶ ποικίλου περιεχομένου συγγράμματα καὶ σχολιάσας καὶ ἐκδώσας ἀρχαίους ἑλληνας συγγραφεῖς. Εἶναι ἐκ τῶν ὀλίγων νεωτέρων Ἑλλήνων, οἱ ὁποῖοι ἐξετιμήθησαν ὑπὸ τῶν λογίων τῆς Ἑσπερίας, ὅθεν καὶ ἐπροτάθη ἐπανειλημμένως ὡς μέλος τῆς γαλλικῆς Ἀκαδημίας τῶν γραμμάτων. Ἀλλὰ πρὸ παντὸς ἦτο εὐγενῆς φύσις ἀγαπήσας περιπαθῶς τὴν πατρίδα του καὶ παντοιοτρόπως ἐργασθεὶς διὰ τὴν πνευματικὴν ἀφύπνισιν καὶ τὴν ἀπελευθέρωσιν αὐτῆς. Διὰ τοῦτο ἡ νεωτέρα Ἑλλάς θεωρεῖ αὐτὸν ὡς πνευματικὸν ἥρωα καὶ ἐκ τῶν πρωτεργατῶν τῆς ἐθνικῆς παλιγγενεσίας.

ΙΟ. Δημοτικὴ ποίησις.— Πλὴν τῆς λογίας λογοτεχνίας, ἡ ὁποία ἦτο προσιτὴ μόνον εἰς τοὺς ὀλίγους, ὁ ἑλληνικὸς λαὸς εἶχε δημιουργήσῃ ἤδη κατὰ τοὺς μέσους χρόνους δημῶδη ποίησιν ἐν τῇ κοινῶς ὀμιλουμένῃ διαλέκτῳ. Καὶ κατ' ἀρχὰς μὲν ἔζησεν ἡ δημῶδης ποίησις ἐν τῷ σκότει παρὰ τῷ λαῷ τῆς πρωτευούσης καὶ ἐν τοῖς σκώμμασι τῶν ἵπποδρομιῶν, ἀπέκτησε δὲ μεγάλην λαμπρότητα ἐν τοῖς ἀκριτικοῖς ποιήμασι τῆς Μ. Ἀσίας, τὰ ὁποῖα ἔψαλλον τὰ ἐπικὰ κατορθώματα τῶν παραμεθορίων φρουρῶν, τῶν καλουμέ-

νων ἀκριτῶν, οἱ ὅποιοι διεξήγον διηνεκεῖς πολέμους πρὸς τοὺς Ἄραβας. Βραδύτερον ὁ ἑλληνικὸς λαὸς ἐθρήνησε τὴν πτώσιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως καὶ καθ' ὅλην τὴν διάρκειαν τῆς τουρκοκρατίας ἐψαλλε τὰ δεινοπαθήματα καὶ τοὺς πόθους του. Πολλὰ τῶν ποιημάτων τούτων, τὰ ὅποια ὀνομάζονται **δημῶδη ᾄσματα** τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ, εἶναι ἀριστουργήματα διὰ τὴν ἐκφραστικὴν δύναμιν καὶ τὴν τελειότητα τῆς μορφῆς. Ψάλλουσι δὲ τὰ ἀπλᾶ καὶ ἰσχυρὰ συναισθήματα τοῦ ἀνθρώπου, τὴν λύπην, τὸν ἔρωτα καὶ τὴν θλιψίν τοῦ θανάτου, ἄλλα πάλιν ὕμνουσι τὸν ἥρωϊσμόν τῶν ἀνδρῶν, οἱ ὅποιοι κατὰ καιροὺς ἐπολέμησαν τοὺς Τούρκους ἢ ἔπесαν θύματα τῆς ἀγριότητος αὐτῶν, ἰδίως τοὺς ἀρματωλοὺς καὶ κλέφτας. Διαπνέονται δ' ὑπὸ θερμῆς ἀγάπης πρὸς τὴν φύσιν, τὰ ὑψηλὰ βουνά, τὸν Ὀλυμπον καὶ τὸν Κίτσαβον, πρὸς τὰ μεγάλα πτηνά, τὰ ὅποια ζῶσιν ἐν τῇ ἐρημίᾳ τῶν ὀρέων, ἢ καὶ ἐκδηλώνουν τὸ ἀνήσυχον ἐνδιαφέρον διὰ τοὺς πολεμιστάς, οἱ ὅποιοι ἀφίνοντες τὴν ἐστίαν τῶν φεύγουσιν εἰς τὰ ὄρη. Ἐποιήθησαν δὲ πολλὰ τούτων ἀναμφιβόλως ὑπὸ γυναικῶν, τῶν συζύγων, τῶν μητέρων ἢ ἀδελφῶν τῶν πολεμιστῶν.

Τὰ δημῶδη ᾄσματα ἐξέψωσαν τὸ φρόνημα τοῦ Ἑλληνικοῦ λαοῦ, εἶναι δὲ τὰ γνησιώτερα μνημεῖα τοῦ πολιτισμοῦ καὶ τῆς ψυχικῆς καὶ διανοητικῆς καταστάσεως αὐτοῦ κατὰ τοὺς χρόνους τῆς δουλείας.

II. Ἑπτανησιακὸς Πολιτισμὸς — Ἰδιάζουσαν θέσιν ἐν τῇ ἀναπτύξει τοῦ Ἑλληνισμοῦ κατὰ τοὺς χρόνους τῆς τουρκοκρατίας ἔχουσι αἱ νῆσοι τοῦ Ἰονίου. Αἱ ἑπτὰ νῆσοι τοῦ Ἰονίου Πελάγους δὲν ἐγνώρισαν τὸν τουρκικὸν ζυγόν, ἐπὶ μακρὸν δὲ διατελέσασαι ὑπὸ τὴν ἐνετικὴν κυριαρχίαν καὶ βραδύτερον ὑπὸ τὴν κυριαρχίαν τῶν Γάλλων, Ῥώσων καὶ Ἀγγλων, ἐτήρησαν ἀμεσωτέραν ἐπαφὴν μετὰ τῆς Ἰταλίας καὶ τῆς λοιπῆς Εὐρώπης. Ἐντεθθεν ἀνεπτύχθη ἐν τῇ Ἑπτανήσῳ καὶ ἰδίως ἐν Κερκύρα ἴδιος βίος καὶ πολιτισμὸς. Ἐτι δὲ καὶ σήμερον οἱ Κερκυραῖοι διακρίνονται τῶν ἄλλων Ἑλλήνων διὰ τὴν λεπτότητα τῶν ἡθῶν καὶ τῆς αἰσθήσεως τοῦ καλοῦ. Κατὰ τὸν ΙΗ' αἰῶνα τὰ ἀνώτατα ἐκπαιδευτήρια τοῦ Ἑλληνισμοῦ ἦσαν ἐν Κερκύρα. Ἐξ αὐτῶν ἀπεφοίτησαν ἄνδρες διακριθέντες ἐν τοῖς γράμμασιν, ὡς ὁ Μηγιάτης, ὁ Θεοτόκης,

ὁ Βούλγαρος κ. ἄ. Ἀξιολογώτατον δὲ γεγονός ἐν τῇ διανοητικῇ ἀναπτύξει τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους εἶναι ἡ ἵδρυσις τῆς Ἰονίου Ἀκαδημίας. Ὁ διακεκριμένος ἄγγλος Φυειδερεϊκος Νόρθ Γκίλφορντ, υἱὸς ὑπουργοῦ καὶ γνώστης τῆς Ἑλληνικῆς, ἐπεσεκέφθη τὴν Κέρκυραν τὸ 1799 καὶ τὸ 1824 ἵδρυσεν ἀνώτατον ἐκπαιδευτήριον ὀνομασθὲν «**Ἴόνιος Ἀκαδημία**», ἐν τῷ ὁποίῳ ἐδιδάσκετο ἡ κλασσικὴ φιλολογία, ἡ φιλοσοφία καὶ ἱστορία, φυσικὴ πειραματικὴ, νομικὴ καὶ ἰατρικὴ. Ἐν αὐτῷ ἐδίδαξαν ὁ Κ. Ἀσώπιος, ὁ Ἄνδρέας Κάλβος, ὁ Θεόκλητος Φαρμακίδης κ. ἄ.

ΙΨ. Ἡ πίστις εἰς τὴν ἐθνικὴν παλιγγενεσίαν. — Ἐκκλησία λοιπὸν καὶ κληρὸς, κοινοτικὴ αὐτοδιοίκησις καὶ ἔνοπλος ἀντίστασις, ὅπου ἦτο δυνατόν, πρὸς τοῦτοις ἐμπόριον καὶ ναυτιλία καὶ διανοητικὴ ἀνάπτυξις ἀνωτέρα τοῦ κατακτητοῦ, ἦσαν τὰ κοινωνικὰ καὶ ἠθικὰ στηρίγματα τοῦ δουλεύοντος ἑλληνισμοῦ. Ἄλλ' οἱ Ἕλληνες ἀπὸ τῶν πρώτων ἡμερῶν τῆς καταστροφῆς ἐπίστευσαν, ὅτι ἡ τουρκικὴ κυριαρχία θὰ ἦτο παροδική. Οὐχ ἤττον ὅμως ἡ ἰδέα τῆς ἀνεξαρτησίας ἦτο κατὰ τοὺς πρώτους μετὰ τὴν ἄλωσιν αἰῶνας ψιλὸς πόθος, διότι οἱ Ἕλληνες δὲν ἔδλεπον διὰ τίνων μέσων ἦτο δυνατόν νὰ καμφθῇ ἡ κραταιὰ τῶν Ὀθωμανῶν αὐτοκρατορία, πρὸ τῆς ὁποίας ἔπησσον οἱ Εὐρωπαῖοι. Μόλις δὲ βραδύτερον, ὅτε ἤρχισε καταρρέουσα ἡ ἰσχύς τοῦ σουλτάνου, ὁ πόθος τῆς ἀνεξαρτησίας μετεβλήθη εἰς πίστιν.

Κατὰ τὴν ΙΕ', ΙΓ' καὶ ΙΖ' ἑκατονταετηρίδα μόνον οἱ βασιλεῖς τῆς Δύσεως ἠδύναντο νὰ δώσωσι χεῖρα βοήθειας εἰς τοὺς χριστιανοὺς τῆς Ἀνατολῆς. Ἄλλ' ὁ ἑλληνικὸς λαὸς, ὡς καὶ οἱ πνευματικοὶ ἄρχοντές του, δὲν ἐπίστευον οὔτε ἠϋχοντο κατὰ βάθος τὴν ἐκ μέρους τῶν Δυτικῶν σταυροφορίαν καὶ μόνον ἰδεολόγοι τινές, ὡς ὁ Βησσαρίων καὶ βραδύτερον Λέων ὁ Ἀλλάτιος, ἀπηύθυνον ἑκκλησίαν εἰς τοὺς ἰσχυροὺς τῆς Δύσεως, εἰς τὸν Πάπαν καὶ εἰς τοὺς βασιλεῖς τῶν Φράγκων ὑπὲρ τῶν δεινοπαθούτων χριστιανῶν τῆς Τουρκίας. Αἱ δὲ μεγάλαι αὐστριακαὶ νῆκαι τοῦ τέλους τῆς ΙΖ' καὶ τῶν ἀρχῶν τῆς ΙΗ' ἑκατονταετηρίδος δὲν εἶχον διαθέσει πολὺ θερμῶς τοὺς Ἕλληνας. Ἄλλ' ὅταν κατὰ τὴν ΙΗ' ἑκατονταετηρίδα ἡ ὁμόδοξος Ῥωσσία εἰσηλθεν εἰς τὸν κατὰ τῶν ἐχθρῶν τῆς πίστεως ἀγῶνα, κληρὸς καὶ λαὸς εἶδον ἐν τῷ προσώπῳ τοῦ τσάρου τὸν θε-

όπεμπτον ἐκδικητήν καὶ λυτρωτήν, πάντες δ' ἠσθάνοντο, ὅτι ἤγγικεν ἡ ὥρα τῆς ἀναστάσεως καὶ ὅτι ἔπρεπε νὰ συνενώσωσι τὰς προσπάθειας τῶν μετὰ τῶν στρατιωτῶν τοῦ μοσχοβίτου βασιλέως.

13. Αἱ σχέσεις τῆς Ἑλλάδος πρὸς τὴν Ῥωσσίαν κατὰ τὸν 11^{ον} αἰῶνα. — Ἡ προΐουσα παρακμὴ τοῦ τουρκικοῦ κράτους ἔπεισε τοὺς ἡγεμόνας καὶ τοὺς πολιτικοὺς τῆς Ῥωσσίας, ὅτι ἦτο εὐκόλον νὰ διαδεχθῶσι τοὺς Τούρκους ἐπὶ τῆς κληρονομίας τοῦ Βυζαντίου, ὡς φυσικοὺς δὲ συμμάχους τῶν ἐν τῇ κατὰ τῆς τουρκικῆς αὐτοκρατορίας πάλῃ ἐθεώρησαν τοὺς χριστιανοὺς ὑπηκόους τοῦ σουλτάνου. Διὰ τοῦτο τὸ ἀνακτοβούλιον τῆς Πετροπόλεως δὲν ἔπαυσε νὰ ὑποθάλη διὰ παντὸς τρόπου τὸν ἱερὸν πόθον τῶν Ἑλλήνων, ὅπως ἀποσείσωσι τὸν τουρκικὸν ζυγόν. Οἱ εἰς Πετροῦπολιν μεταβαίνοντες Ἑλληγες ἀπέκτων ἀμέσως τὴν Ῥωσικὴν ἰθαγένειαν, ἐγίνοντο δεκτοὶ εἰς τὸν στρατὸν καὶ προήγοντο εἰς ἀξιώματα. Ἀφ' ἑτέρου ὁ κληρὸς τῆς Μόσχας διετέλει ἐν συνεχεῖ ἀλληλογραφία μετὰ τῶν τεθλιμμένων ἐκκλησιῶν τῆς Ἑλλάδος, ἔπεμπεν εἰς τὰς μονὰς τοῦ Ἁγίου Ὄρους διάφορα δῶρα, ἄμφια, σκεύη πολύτιμα, εἰκόνας, σταυροὺς κ.τ.λ. Ἡ συνθήκη τοῦ Καϊναρτζῆ ἀνεγνώριζεν ὡς νόμιμον τὴν παλαιὰν ἀπαίτησιν τῆς Ῥωσσίας, ὅπως παρίσταται ὡς προστάτης τῶν ἐν Τουρκίᾳ χριστιανῶν. Πάντα ταῦτα, πρὸς τοῦτοις δὲ πολλὰι δημῶδεις προρρήσεις, ἐξέκαλον τὸν πόθον τῶν Ἑλλήνων καὶ διέθετόν αὐτοὺς προθύμως ν' ἀκούωσι τὰς προσκλήσεις τῆς Ῥωσσίας. Διὰ τοῦτο μετὰ τῶν πολέμων τῆς Ῥωσσίας κατὰ τοῦ σουλτάνου συνεδέθησαν κινήματα τῶν Ἑλλήνων, τὰ ὁποῖα εἶναι οἱ πρῶτοι πραγματικοὶ ἀγῶνες τῶν Ἑλλήνων ὑπὲρ ἐλευθερίας.

14. Τὰ κινήματα τοῦ 1769 καὶ 1792. — Ἄμα τῇ ἀναρρήσει τῆς Αἰκατερίνης εἰς τὸν θρόνον ὁ εὐνοούμενος αὐτῆς Γρηγόριος Ὁρθῶφ ἔπεμψεν εἰς τὴν Ἑλλάδα τὸν **Γεώργ. Παπάζολην**, ἑλληνα ἀξιωματικὸν τοῦ Ῥωσικοῦ στρατοῦ, ἵνα παρασκευάσῃ ἐξέγερσιν τῶν Ἑλλήνων κατὰ τὸν μελετώμενον Ῥωσσοτουρκικὸν πόλεμον. Καὶ οἱ μὲν ὅπλαρχηγοὶ τῆς Μάνης ἐφάνησαν δύσπιστοι εἰς τοὺς ὠραίους λόγους καὶ τὰς πλουσίας ὑποσχέσεις τοῦ Παπάζολη, ἀλλ' ὁ ἐγκριτος προύχων τῶν Καλαμῶν **Μπενάκης** ἐφάνη προθυμότερος, ἐνῶ φῆμαι καὶ διαδόσεις ἐξῆπτον τὴν φαν-

τασίαν τοῦ λαοῦ. Πανταχοῦ ἐπιστεύετο, ὅτι ἡ Ἑλλάς ἐμελλε νὰ ἐλευθερωθῆ ὑπὸ τῆς Ῥωσσίας, ἐψιθυρίζετο δὲ, ὅτι ἀκτινοβόλος σταυρὸς ἐπεφάνη ἐπὶ τῆς Ἁγίας Σοφίας καὶ ὅτι μάτην οἱ Τούρκοι προσεπάθησαν ν' ἀποδιώξωσι τὸ θαυμάσιον σημεῖον. Ἐπὶ τῶν ὁρέων δ' ἀντήχησε τότε τὸ δημῶδες ἄσμα:

« Ἀκόμη τοῦτ' τὴν ἀνοιξη ξαγιαδες ξαγιαδες,
 Τοῦτο τὸ καλοκαίρι, ὅσο νάρθη ὁ Μόσκοβος
 Νὰ φέρη τὸ σεφερί Μωριά καὶ Ῥούμηλη.»

Ἐν τῷ μεταξὺ οἱ Ὀρλώφ εἶχον μεταβῆ εἰς τὴν Ἑνετίαν, ὅθεν ἐπλημμύριζον τὴν χερσόνησον τοῦ Αἴμου διὰ προκηρύξεων καὶ χρυσῶν μεταλλίων, φερόντων τὴν εἰκόνα τῆς Αἰκατερίνης. Ὅθεν ἐκινήθη ἡ Πελοπόννησος καὶ ἡ Στερεά, ὅταν ἐφάνη εἰς τὰς ἑλληνικὰς θαλάσσας ὁ Ῥωσσικὸς στόλος. Τὴν 17 Φεβρουαρίου ὁ Θεόδωρος Ὀρλώφ ἀπεδιβάσθη εἰς Οἴτυλον κομίζων τὴν προκήρυξιν τῆς αὐτοκρατείας Αἰκατερίνης καλοῦσης τοὺς Ἕλληνας ν' ἀποσεισῶσι τὸν τουρκικὸν ζυγὸν καὶ ὀρκίσας ἐπ' ὀνόματι τῆς αὐτοκρατείας τὸ τάγμα τοῦ Μπενάκη καὶ τῶν Μανιατῶν ἐξήντηλε τὰς μικρὰς δυνάμεις τοῦ πολιορκῶν τὴν Κορώνην. Ἀλλὰ καὶ ὅταν ἔφθασε μετὰ νέων πλοίων καὶ πολεμοφοδίων ὁ Ἀλέξιος Ὀρλώφ, αἱ δυνάμεις τῶν Ῥώσων δὲν ἦσαν ἐπαρκεῖς διὰ τὴν ἐπιχείρησιν. Ὅθεν ἡ κατὰ τῆς πρωτεύουσας τῆς Πελοποννήσου Τριπόλεως ἐπίθεσις ἀπέτυχε, τὸ δὲ Διδανίον ἐνήργησε δραστηρίως πέμψαν κατὰ τῆς Πελοποννήσου τὰς ἀλβανικὰς ὀρδὰς. Αἱ Πάτραι κατελήφθησαν ἐξ ἐφόδου καὶ 3 χιλ. κάτοικοι ἐσφάγησαν μετὰ τοῦ ἀρχιεπισκόπου, παρὰ δὲ τὴν Κορώνην οἱ σενενοθέντες μετὰ τῆς φρουρᾶς τῆς Τριπόλεως Ἀλβανοὶ κατέκοψαν 400 Μανιάτας συλλαβόντες αἰχμάλωτον τὸν ἀρχηγὸν τῶν Ἰωάννην Μαυρομιχάλην. Ὁ δὲ Ἀλέξιος Ὀρλώφ ἔφυγεν ἠττημένος εἰς Ναυαρίνον, ὅθεν ἐδλεπε τὸ χυνόμενον αἷμα τῶν συμμάχων του, καὶ τέλος ἀπελπισθεὶς ἀπέπλευσεν ἐγκαταλείψας τοὺς Ἕλληνας εἰς τὴν τύχην των. Ἐν τῷ μεταξὺ ὁ Ῥωσσικὸς στόλος ἔκαυσε τὸν τουρκικὸν ἐν τῷ λιμένι τοῦ **Τσεσμέ**, ἀλλὰ τὸ ἐν Πελοποννήσῳ κίνημα ἐπίνγη εἰς τὸ αἷμα τῶν κατοίκων, ἡ δὲ χώρα δεινῶς ἐληλησθήθη ὑπὸ τῶν Ἀλβανῶν. Φοβεραὶ δὲ σφαγαὶ χριστιανῶν συνέβησαν εἰς πολλὰ μέρη τῆς Τουρκίας. Τότε ἐγεννήθη παρὰ τῷ Διδανίῳ ἡ σκέψις νὰ ἐξολοθρευθῶσιν ἐντελῶς

τοὺς Ἑλληνας διὰ τῶν Ἀλβανῶν. Ἄλλ' εἰς τὸ σχέδιον τοῦτο ἀντετάχθη ὁ Καπετὰν πασᾶς Χασάν, ὁ ἐνεργῶν τὴν εἰρήνευσιν τῆς Πελοποννήσου, διότι οὕτω θὰ ἐστερεῖτο ἡ Πύλη τοῦ χαρτασιού, ἡ δὲ χώρα ἐργατικῶν χειρῶν. Θέλων δὲ νὰ ταπεινώσῃ τοὺς Ἀλβανούς, οἱ ὅποιοι ἀπέβησαν πληγῇ ἐν τῇ χώρᾳ, ἐζήτησε τὴν συνδρομὴν τῶν ἐλλήνων ὀπλαρχηγῶν χορηγήσας εἰς αὐτοὺς ὄπλα καὶ πολεμοφόδια καὶ ὑποσχεθεὶς ἀμνηστειαν. Ἀλλὰ μετὰ τὴν παρὰ τὴν Τρίπολιν καταστροφὴν τῶν Ἀλβανῶν (1779) προσέβαλε κατὰ τὴν τουρκικὴν συνήθειαν καὶ τοὺς συμμάχους του. Τότε δὲ θύμα τῆς παρασπονδίας τῶν Τούρκων ἐπεσεν ὁ ἐκ Γορτυνίας ἀρματωλὸς **Κωνσταντῖνος Κολοκοιζώνης**, πατὴρ τοῦ Θεοδώρου Κολοκοιζώνη τῆς ἐπαναστάσεως. Ἡ δὲ Μάνη ὑπεχρεώθη εἰς ὑποτέλειαν διοικουμένη ὑπὸ ἐγχωρίου μπέη καὶ καταβάλλουσα 30 χιλιάδας γροσίων ἐτήσιον φόρον. Πλὴν τούτου οἱ Τούρκοι εἰς πολλὰ μέρη ἐξεστράπησαν εἰς αἱματηρὰς βιαιοπραγίας κατὰ τῶν Ἑλλήνων. Οὕτω θλιβερῶς διεψεύσθησαν αἱ ὑποσχέσεις τῆς Αἰκατερίνης, ἐν δὲ τῇ καρδίᾳ τῶν Ἑλλήνων ὑπελείφθη πικρία καὶ δυσπιστία πρὸς τοὺς βορείους ἐλευθερωτάς.

Διὰ τοῦτο ὁ πόλεμος τοῦ 1792 εὔρε τοὺς Ἑλληνας ὀλιγώτερον προθύμους. Ἡ τσαρῖνα δηλονότι δὲν εἶχεν ἐγκαταλείψει τὸ ἑλληνικὸν σχέδιον, διαλογιζομένη δὲ ν' ἀνορθώσῃ διὰ τὸν ἔγγονόν της Κωνσταντῖνον τὸν θρόνον τοῦ Βυζαντίου κατάρθρωσε νὰ προσεταιρισθῇ τὸν ἰδεολόγον αὐτοκράτορα τῆς Αὐστρίας Ἰωσήφ Β'. Τὸ 1781 ὑπεγράφη μεταξὺ τῶν δύο ἡγεμόνων συνθήκη περὶ διαμελισμοῦ τῆς Τουρκίας, εἶναι δὲ χαρακτηριστικὰ τῶν διαθέσεων τοῦ Ἰωσήφ ὅσα βραδύτερον ἔγραφεν εἰς τὸν γάλλον πρεσβευτὴν, «ἐπέστη ὁ χρόνος, καθ' ὃν ἐμφανιζόμενος ὡς ἐκδικητῆς τῆς ἀνθρωπότητος, ἀναλαμβάνω ν' ἀποζημιώσω τὴν Εὐρώπην δι' ὅσα ἔπαθεν ἄλλοτε δεινὰ ὑπὸ τῶν Τούρκων καννιβάλων». Νέοι δὲ πράκτορες τῆς Ρωσσίας ἐφάνησαν μεταξὺ τῶν Ἑλλήνων μυρία ἐπαγγελλόμενοι καὶ ἤρχισαν νὰ πάλουν βιαίως καὶ πάλιν αἱ καρδίαι των ἐπὶ τῇ ἐκκρήξει τοῦ ρωσσο-αυστριακοῦ κατὰ τῆς Τουρκίας πολέμου (1787-1792) καὶ ἡ φρικίασις μετεδίδοτο μέχρι τῶν ὁρέων τοῦ Σουλίου. Ἐξεγέρσεις ὅμως ὡς κατὰ τὸ 1769 δὲν ἔγιναν.

Ἀλλὰ τὸ 1790 ὁ **Λάμπρος Κατσώνης**, ἑλλην λοχαγὸς

ἐν τῇ ὑπηρεσίᾳ τῆς Ῥωσσίας, ἐξέπλευσεν ἐκ Τεργέστης μετὰ μικροῦ στόλου ἐξοπλισθέντος διὰ συνεισφορῶν τῶν Ἑλλήνων καὶ φέροντος τὴν Ῥωσσικὴν σημαίαν καὶ ἐπέδραμε τὸ Αἰγαῖον. Αὐξήσας δὲ διὰ τῆς συλλήψεως τουρκικῶν πλοίων τὸν ἀριθμὸν τοῦ στόλου του εἰς 16 κατέστη τὸ φόβητρον τῶν Τούρκων ἐν τῇ Μεσογείῳ. Κατεναυμάχησεν ἐπανειλημμένως τμήματα τοῦ τουρκικοῦ στόλου, ὃ δὲ σουλτάνος ἐνοχλούμενος ὑπὸ τοῦ Λάμπρου ἀπηύθυνε πρὸς αὐτὸν διὰ τοῦ διερμηνέως τοῦ στόλου *Σιεφάνου Μαυρογένους* κολακευτικὴν ἐπιστολήν, ἐν τῇ ὁποία προσηγόρευεν αὐτὸν «*ἀνδρείοτατε ἦρωσ καὶ γενναῖε Λάμπρε Κατωῶνῃ*». Ὁ Κατωῶνῃς ἐπεβίβασεν ἐπὶ τῶν πλοίων τὸν ὀνομαστὸν ὀπλαρχηγὸν **Ἄνδρουτσον** μετὰ 500 παλληκαρίων καὶ προσέβαλε τὸν τουρκικὸν στόλον μεταξὺ *Ἄνδρου καὶ Εὐβοίας* καὶ κατετρόπωσεν αὐτόν. Τὴν ἐπιούσαν ὄμως εὐρεθεὶς μεταξὺ τοῦ τουρκικοῦ καὶ τοῦ ἐπιπλέοντος ἀλγερινοῦ στόλου ἐξ ἑπτὰ πλοίων δὲν ἠδυνήθη ν' ἀντιστῆ εἰς τὸν ἀριθμὸν καὶ τὸ ὑπερβάλλον πυροβολικὸν καὶ διέφυγε μετ' ἀπελπιν ἀγῶνα ὃ περιβόητος καταδρομέυς. Κατὰ τὴν κρίσιμον ἐκείνην στιγμὴν ἠρνήθησαν εἰς αὐτὸν πᾶσαν βοήθειαν οἱ Ῥῶσοι πράκτορες, καὶ ἡ τσαρῖνα κλείσασα τὸ 1792 τὴν εἰρήνην τοῦ Ἰασίου διέταξεν αὐτὸν νὰ παύσῃ τὰς κατὰ τῆς Τουρκίας ἐχθροπραξίας. Ἄλλ' ὁ Λάμπρος, ὃ ὁποῖος εἶχε καταρτίσει νέον στολίσκον, δὲν ὑπήκουσε καὶ ἀποβιδάσας τὸν Ἄνδρουτσον εἰς τὴν ἀκτὴν τοῦ Ταινάρου προσεκάλεσε τοὺς Λάκωνας εἰς ἐπανάστασιν. Ἄλλ' ἐκεῖνοι δὲν ἐκινήθησαν, ὃ δὲ μπέης τῆς Μάνης *Ζινέιος Γρηγοράκης* πιεζόμενος ὑπὸ τῶν Τούρκων ἠπέιλησεν αὐτόν, ὅτι θὰ βαδίσῃ ἐναντίον του. Τέλος προσβληθεὶς ὑπὸ ἰσχυρᾶς ναυτικῆς καὶ πεζικῆς δυνάμεως διεσώθη ἐπὶ πλοίου εἰς Ἰθάκην καὶ ἐκεῖθεν ἀπῆλθεν εἰς Ῥωσσίαν. Ὁ δὲ Ἄνδρουτσος καταδιωκόμενος ὑπὸ τῶν Τούρκων διέσχισε τὴν Πελοπόννησον καὶ μετὰ τραχεῖς ἀγῶνας διεσώθη εἰς τὴν Κέρκυραν. Ἄλλ' οἱ Ἐνετοὶ παρέδωκαν αὐτὸν εἰς τοὺς Τούρκους, μετακομισθεὶς δ' εἰς Κωνσταντινούπολιν ἐθανατώθη οἰκτρῶς. Ἄλλὰ τὰ κατορθώματα τοῦ κλέφτου καὶ τοῦ πειρατοῦ διετηρήθησαν ἐν τῇ μνήμῃ τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ. Ἡ δὲ Αἰκατερίνη διὰ τῆς εἰρήνης τοῦ Ἰασίου ἐγκατέλειψε μετ' ἀδιαφορίας τοὺς Ἑλληνας συμμάχους τῆς καὶ ἀπεψύχρανεν οὕτω τὰς ἀπολειπομένας ἀπὸ τοῦ 1770 συμπαθείας τῶν Ἑλλήνων.

Ἐπεκράτησε δὲ τότε ἀντὶ τῆς ῥωσικῆς ἢ γαλλικῆ ἐπιποροῆ, διότι ἤδη ἐταράττετο ἡ Εὐρώπη ὑπὸ τῆς γαλλικῆς ἐπαναστάσεως καὶ ἡ προσοχὴ τῶν Ἑλλήνων ἐστρέφετο ἀπλήστως πρὸς τὰ θαυμάσια ἀγγέλματα.

15. Ἀγῶνες τῶν Σουλιωτῶν κατὰ τοῦ Ἀλῆ-πασᾶ.— Κατὰ τοὺς αὐτοὺς χρόνους περίπου οἱ θρυλικοὶ ἀγῶνες τοῦ Σουλίου κατὰ τοῦ πασᾶ τῶν Ἰωαννίνων ἀνύψωσαν τὸ φρόνημα τῶν Ἑλλήνων καὶ ἐνίσχυσαν τὴν πεποίθησιν, ὅτι ἦτο δυνατόν ν' ἀντιμετρηθῶσι πρὸς τοὺς μουσουλμάνους.

Ὁ Ἀλῆ-πασᾶς (1741-1822) ὑπῆρξεν εἰς ἓκ τῶν τολμηρῶν ἐκείνων φεουδαρχῶν, οἱ ὅποιοι ἐκμεταλλεζόμενοι τὴν ἀδυναμίαν τῆς Πύλης, ἐσχεδίασαν τὴν ἴδρυσιν ἰδίας ἐξουσίας. Ἦτο δ' ὁ Ἀλῆς, ὡς καὶ ἄλλα δημιουργήματα τῆς πολυταράχου ἐκείνης ἐποχῆς, ὡς π. χ. ὁ Πισθάνογλου τοῦ Βιδινίου καὶ ὁ τῆς Αἰγύπτου δεσπότης Μεχμέτ Ἀλῆς, φύσις ἐξαιρετικῆ, πλήρης ἀκαταλόγιστου ὀρμῆς καὶ ἀκάμπτου ὠμότητος. Οἱ πρόγονοί του ἐκ Μ. Ἀσίας ἔλκοντες τὴν ἀρχὴν ἦσαν παλαιόθεν χριστιανοί, ἀλλ' ὁ πάππος του εἶχε πέσει τὸ 1716 ὑπὲρ τῆς ἡμισελήνου. Ἐγεννήθη ἐν τῷ μικρῷ χωρίῳ τῆς Ἀλβανίας Τεπελενίῳ, ἐν τῇ σκοτεινῇ καὶ μακρᾷ τοῦ πολιτισμοῦ διατελοῦσῃ ἐκείνῃ ἄκρᾳ τῆς Βαλκανικῆς. «Καὶ ἡ φύσις αὐτῆ, γράφει ὁ γερμανὸς ἱστορικὸς Μένδελσον Βαρθόλδη, εἶναι κατὰ τὸ μέρος ἐκεῖνο τῆς Ἀλβανίας ἀγρία καὶ ἀπαισία ὡς οἱ ἄνθρωποι. Ἡ φάραγξ τοῦ Τεπελενίου εἶναι διαρκῆς διατριβὴ ἀνέμων καὶ καταιγίδων, οὐδὲν δὲ δένδρον οὔτε θάμνος προκύπτει ἐπὶ τῶν βραχιδῶν τῆς Βογιούσης ἠ κλιτύων». Ἡ νεότης τοῦ Ἀλῆ διήλθεν ἐν μέσῳ τῶν βιαίων παθῶν, τῶν δολοπλοκιῶν καὶ τῶν αἱματηρῶν προδοσιῶν ἢ ἐκδικήσεων, τῶν ὁποίων εὐρεῖα κόνιστρα ἦτο τότε ἡ Τουρκία καὶ ἰδίως ἡ θρησκευτικῶς καὶ φατριαστικῶς διηρημένῃ Ἀλβανίᾳ. Ἀποκτήσας τὴν εὐνοίαν τῆς Πύλης διὰ προδοσίας τοῦ εὐεργέτου τοῦ πασᾶ τοῦ Δελβίνου καὶ διὰ πλαστογραφίας τοῦ σουλτανικοῦ φερμανίου γενόμενος κύριος τῶν Ἰωαννίνων ἐστερέωσε τὴν θέσιν του διὰ τῆς τόλμης ἢ διὰ τῆς ἐξαγορᾶς τῶν ἐν τῷ Διδανίῳ ἰσχυόντων. Οὕτω δὲ κατώρθωσε νὰ καταστήσῃ τὸ ἐν τῇ Ἀλβανίᾳ κράτος του σχεδὸν ἀνεξάρτητον ἀπὸ τοῦ σουλτά-

1. Βογιούσα=ὁ παρὰ τὸ Τεπελενιον ῥέων ποταμὸς.

νου διατηρῶν 10-12 χιλ. στρατοῦ, καὶ ἐξήπλωσεν αὐτὸ μέχρι Μακεδονίας καὶ Ἀνατολικῆς Ἑλλάδος. Ὁ Ἀλῆς περιεποιεῖτο τοὺς χριστιανοὺς τρέφων μεγαλυτέραν ἐμπιστοσύνην εἰς αὐτοὺς ἢ εἰς τοὺς Μουσουλμάνους μισθωτοὺς του, μετεχειρίσθη Ἑλληνας ἐπισκόπους διὰ τοὺς σκοποὺς του, ἔκτιζεν ἐκκλησίας, μετεχειρίζετο τὴν ἑλληνικὴν ὡς ὄργανον διπλωματικῆς συνεννοήσεως, ἐνεθάρρυνε τὴν σπουδὴν αὐτῆς ἐν ταῖς σχολαῖς τῶν Ἰωαννίνων καὶ ὑπέθαλπε τὸν πόθον τῶν Ἀλβανῶν περὶ ἀνεξαρτησίας καὶ τὰς ἐλπίδας τῶν Ἑλλήνων περὶ ἐθνικῆς ἀναγεννήσεως. Ἑλληγες δὲ καὶ Ἀλβανοὶ ὑπηρέτησαν τὸν περιδόητον σατράπην καὶ πολλοὶ τῶν πολεμιστῶν τοῦ 1821 καὶ τῶν δύο στρατοπέδων εἶχον ἐκπαιδευθῆ ἐν τῇ ὑπηρεσίᾳ του, ὡς λ.χ. ὁ υἱὸς τοῦ Ἀνδρῆτσου Ὀδυσσεύς, ὁ Καραϊσκάκης, ὁ Ὁμὲρ Βρυώνης κ. ἄ. Κυρίως ὅμως δὲν ἠνείχετο τὰς φιλελευθέρους ἐκδηλώσεις καὶ συνέτριβε μετὰ πείσματος πᾶσαν ἀντίστασιν. Ἀλβανοὶ μπέηδες καὶ κάτοικοι ὀλοκλήρων πόλεων ἐδοκίμασαν τὴν ἀπανθρωπίαν τοῦ ξίφους του, οἱ δὲ τολμηρότατοι τῶν Ἑλλήνων ἀρματωλῶν, οἱ Κατσαντωνάτοι καὶ ὁ Βλαχάδας, ὑπέκυψαν εἰς τὴν δύναμιν ἢ τὸν δόλον του, καὶ τὰ ἑλληνικὰ ἄσματα ἐθρήνησαν τὰς 16 εὐγενεῖς γυναῖκας τῶν Ἰωαννίνων μετὰ τῆς Κυρά-Φροσύνης, τὰς ὁποίας ὁ Ἀλῆς ἐπνίξεν ἐν τῇ λίμνῃ. Ὁ Ἀλῆς ἦτο ὁ σοβαρώτατος κίνδυνος διὰ τὴν Ἑλλάδα, διότι εὗρισκετο πολὺ πλησιέστερον τοῦ σουλτάνου, ἐγνώριζε καλῶς τὴν δύναμιν καὶ τὰς ἀδυναμίας αὐτῆς καὶ διὰ τῶν Ἀλβανῶν μαχητῶν του ἠδύνατο νὰ συντρίψῃ αὐτήν.

Ὅταν δ' ἔληξεν ὁ δεύτερος ῥωσσοτουρκικὸς πόλεμος, ὁ δ' ἑλληνικὸς ἀγὼν ἐθυσιάσθη διὰ τῆς ἐν Ἰασίῳ εἰρήνης, ὁ Ἀλῆς παρέστησε τὸ Σούλι ὡς φωλεὰν προδοσίας καὶ ἀρπαγῆς καὶ κατώρθωσε νὰ ἐπιτύχῃ τὸ σουλτανικὸν φερμάνιον πρὸς καταπολέμησιν αὐτοῦ.

Οἱ **Σουλιῶται** ἦσαν ἀλβανοὶ χριστιανοί, οἱ ὅποιοι κατὰ τὸν ἸΖ' αἰῶνα φεύγοντες τοὺς Τούρκους εἶχον ἀποσυρθῆ εἰς τὰ ἄγρια Κασσιοπαῖα ὄρη τῆς νοτίου Ἠπείρου, εἰς δωδεκάωρον ἀπόστασιν ἀπὸ τῶν Ἰωαννίνων, καὶ ἱδρυσαν ἐκεῖ στρατιωτικὴν κοινότητα αὐτοδιοικουμένην, ἣ ὁποία περιέλαβε κατ' ἀρχὰς μὲν τέσσαρα, βραδύτερον δ' ἑνδεκά χωρία. Ἐν εἰρήνῃ ἐτέλουν φόρον τινὰ εἰς τὴν Πύλην, ἀλλὰ καὶ αὐτοὶ ἐφορολόγουν τὴν γειτονικὴν χώραν. Ἐλέγετο

δέ, ὅτι ἐξήκοντα χωρία, τὰ χωρία τῶν Παρασουλιωτῶν λεγόμενα, ἀπέτινον φόρον εἰς τοὺς Σουλιώτας.

Ἡ κυριωτάτη ἑνασχόλησις τῶν Σουλιωτῶν ἦτο ἡ κτηνοτροφία, ἡ δὲ φύσις τοῦ τόπου καὶ αἱ συχναὶ συμπλοκαί, τὰς ὁποίας εἶχον μετὰ τῶν ὁμόρων εἴτε ὡς ἐπιτιθέμενοι εἴτε ὡς ἀμυνόμενοι, κατέστησαν αὐτοὺς τραχεῖς καὶ πολεμικούς, καὶ αὐταὶ δ' αἱ γυναῖκες τῶν ἐγνώριζον τὴν χρῆσιν τῶν ὄπλων.

Ὁ Ἄλῃς ἀπεφάσισε νὰ ἐξαφανίσῃ τὸν μικρὸν ὀρεινὸν λαόν, ὁ ὁποῖος ἠρίθμει τότε περὶ τοὺς 2,500 μαχητάς. Ἄλλ' ἡ πρώτη προσβολὴ κατὰ τὸ 1790 ἀπέτυχε τελείως, διότι οἱ Ἄλβανοὶ τοῦ δὲν ἐτόλμησαν νὰ εἰσδύσωσιν εἰς τὴν ἀγρίαν ὀρεινὴν χώραν καὶ διεσκορπίσθησαν λεηλατοῦντες τὴν πεδιάδα τῆς Παραμυθίας καὶ πολλοὶ κατεκόπησαν ὑπὸ τῶν αἰφνιδιαστικῶς ἐπιπεσόντων Σουλιωτῶν, οἱ ὁποῖοι ἐπροχώρησαν μέχρι τῆς πεδιάδος τῶν Ἰωαννίνων.

Δύο ἔτη μετὰ ταῦτα ἐπετέθη μετὰ μείζονος παρασκευῆς, ἀφοῦ εἶχε συνδιαλλαγῆ πρὸς τοὺς ἀντιπάλους τοῦ μπέηδες καὶ εἶχε συνενώσει ὄσους ἐχθροὺς εἶχον ἀποκτήσει οἱ Σουλιῶται διὰ τῆς ἀρπαγῆς. Ἄλλ' ἡ διὰ δόλου ἐπιχειρηθεῖσα ἐπίθεσις δὲν ἐπέτυχε, διότι οἱ Σουλιῶται συνελθόντες ἐκ τῆς πρώτης ἐκπλήξεως ἀντέταξαν ἰσχυρὰν ἀμυναν ὑπὸ τοὺς ἀρχηγούς τῶν **Μπότσαρη** καὶ **Λάμπρον Τζαβέλαν** καὶ ἠνάγκασαν τὸν Ἄλῃν ν' ἀπέλθῃ εἰς Ἰωάννινα τρίζων τοὺς ὁδόντας.

Ἐπὶ οὕτω ἔτη ἀφησεν ἡσύχους τοὺς Σουλιώτας, διότι ἐν τῷ μεταξὺ ἐπῆλθον μεγάλαι ἀνατροπαί, ὁ ἴδιος δ' εἶχεν ἄλλας ἑνασχολήσεις. Ἡ εἰρήνη τοῦ Καμποφόρμιο (1797) παρέδιδεν εἰς τοὺς Γάλλους τὰς Ἰονίους νήσους, ὁ δ' ἀπεσταλμένος τῆς δημοκρατίας ὕψωσε τὴν τρίχρουν σημαίαν ἐπὶ τοῦ φρουρίου τῆς Κερκύρας. Οὕτως ἠνοιέγετο εὐρὸν στάδιον εἰς τὰς βραδουργίας τοῦ Ἄλῃ, ὁ ὁποῖος οὐδὲν μικρὸν διανοεῖτο ἢ νὰ καταλάβῃ τοὺς μέχρι τῆς στιγμῆς ἐκείνης ὑπὸ τῶν Ἐνετῶν κατεχομένους λιμένας τῆς Ἠπείρου, Πρέβεζαν καὶ Πάργαν, καὶ νὰ θέσῃ τὸν πόδα ἐπὶ τῆς Κερκύρας. Καὶ κατ' ἀρχὰς μὲν προσεποιήθη μεγάλην φιλίαν πρὸς τοὺς νέους γείτονας του, ἐδέχθη ἐκδηλώσεις φιλίας ὑπὸ τοῦ Ναπολέοντος καὶ ἔδειξεν ἑαυτὸν πρόθυμον νὰ κατηχηθῇ εἰς τὴν θρησκείαν τῶν Ἰακωβίνων. Οὕτω τῇ ἀνοχη τοῦ Γάλλου διοικητοῦ τῆς Κερκύρας πα-

ρεσκεύασε στόλον ἐν τῷ κόλπῳ τῆς Ἄρτης, κατέλαβεν αἰφνιδίως ἐλληνικὰ χωρία τῆς παραλίας καὶ κατέσφαξε τοὺς κατοίκους. Ὁ Ναπολέων ἐκστρατεύων εἰς Αἴγυπτον ἔστειλε τοὺς χαιρετισμούς του ἐκ Μερίτης εἰς τὸν φίλον τῆς γαλλικῆς δημοκρατίας καὶ ὁ Ἄλῆς ἀφοῦ ἐπὶ τινα χρόνον ἀκόμη προσεποιήθη, ὅτι γοητεύεται ἐκ τῶν ἐπαγγελιῶν τοῦ γάλλου στρατάρχου, αἴφνης ἔρριψε τὸ προσωπεῖον, συνέλαβε καὶ ἀπέστειλεν εἰς Κωνσταντινούπολιν τὸν ἀπεσταλμένον τοῦ Ναπολέοντος, προσέβαλε τὴν ὑπὸ 300 γάλλων φρουρουμένην Πρέβεζαν καὶ καταλαβὼν αὐτὴν παρέδωκεν εἰς τὴν σφαγὴν καὶ τὴν δῆωσιν (1798).

Μετὰ ταῦτα ἐκινήθη κατὰ τῶν Σουλιωτῶν παρασκευάσας εἶδος ἱεροῦ πολέμου κατ' αὐτῶν. Ἐξέκαυσε τὸν θρησκευτικὸν φανατισμὸν τῶν Τουρκαλθωνῶν, οἱ δὲ δερβίσαι καὶ σεῖχαι (ἡγούμενοι τῶν μοναστηρίων), ἐξήψαν τὸ κατὰ τῶν γκιοσύρηδων κοινὸν μῖσος τῶν μωαμεθανῶν. Οὕτω δὲ διὰ παρασκευῆς ἀξιολόγου καὶ 10 χιλ. ἀνδρῶν προσέβαλε τοὺς Σουλιώτας. Μὴ ἐπιτυχῶν ὅμως νὰ καταβάλῃ αὐτοὺς ἐξ ἐφόδου μετέβαλε τὴν πολιορκίαν εἰς ἀποκλεισμὸν κατασκευάσας ὠχυρωμένους πύργους εἰς τὰς διεξόδους τῶν στενοποριῶν. Ὁ ἄνισος ἀγὼν διήρκεσε τρία ἔτη (1800-1803), κατὰ τὰ ὅποια οἱ Σουλιῶται ἔδειξαν ἀπαραμίλλον ἀνδρείαν. Ὁ **Φῶτος Τζαβέλας**, ὁ ἥρωϊκὸς υἱὸς τοῦ Λάμπρου, ὁ καλόγηρος **Σαμουήλ** καὶ ἄλλοι εἶναι οἱ ἥρωες τῶν ἐπικῶν ἐκείνων μαχῶν. Τέλος οἱ Σουλιῶται ἠναγκάσθησαν ν' ἀποχωρήσωσιν ὑπόσπονδοι ἐκ τῶν χωρίων των, ἀλλ' ὁ Ἄλῆς παρασπονδήσας προσέβαλε τοὺς ὑποχωροῦντας, αἱ δὲ Σουλιώτισσαι περιελθοῦσαι εἰς ἀπόγνωσιν ὑπέστησαν ἥρωϊκὴν θυσίαν, ἵν' ἀποφύγῃσι τὴν ταπείνωσιν (**καταστροφὴ ἐν Ζιλόγγῳ**). Μόνον μέρος τῶν κατοίκων διεσώθη εἰς Πάργαν καὶ διεπεραιώθη ἐκεῖθεν εἰς τὰς Ἰονίους νήσους.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΑ΄.

Η ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΙΣ

Α΄. ΤΟ ΤΟΥΡΚΙΚΟΝ ΚΡΑΤΟΣ ΚΑΙ ΟΙ ΒΑΛΚΑΝΙΚΟΙ ΛΑΟΙ ΚΑΤΑ ΤΑΣ ΑΡΧΑΣ ΤΟΥ ΙΘ΄ ΑΙΩΝΟΣ

1. **Ἐκτασις τοῦ Τουρκικοῦ κράτους.**— Κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ ΙΘ΄ αἰῶνος ὁ σουλτάνος ἦτο εἰσέτι κύριος εὐρυτάτων κτήσεων ἐπὶ τῶν τριῶν ἡπείρων. Ἐν Εὐρώπῃ ἀνήκον εἰς αὐτὸν ἡ Θράκη, ἡ Μακεδονία, ἡ Ἑλλάς μετὰ τῆς Ἀλβανίας. Ἐκ τῶν ἑλληνικῶν νήσων μόνον ἡ Ἐπτανήσος δὲν ἐγνώρισε τὴν τουρκικὴν κυριαρχίαν. Πλὴν τούτων ἡ Τουρκία κατεῖχε τὴν Βουλγαρίαν ὅλην, τὴν Σερβίαν, τὴν Βοσνίαν καὶ τὴν Ἑρζεγοβίνην. Πέραν δὲ τοῦ Δουνάβειος ἡ Μολδαυία καὶ ἡ Βλαχία περιλαμβάνουσαι καὶ τὴν Βεσσαραβίαν, ἀπετέλουσαν δύο ἡγεμονίας φόρου ὑποτελεῖς, διοικουμένας ὑπὸ χριστιανῶν ἡγεμόνων, τοὺς ὁποίους ὁ σουλτάνος συνήθειζε νὰ λαμβάνῃ ἐκ τῶν Φαναριωτῶν Κωνσταντινουπόλεως. Ἐν τῇ Ἀσίᾳ δὲ κατεῖχε τὴν Μ. Ἀσίαν καὶ τὸν Πόντον μέχρι τῆς Γεωργίας, τὴν Μεσοποταμίαν, τὴν Συρίαν καὶ τὴν Ἀραβίαν. Ἐν τῇ Ἀφρικῇ εἶχε τὴν ἐπικυριαρχίαν τῆς Κυρηναϊκῆς, τῆς Τριπόλεως καὶ τοῦ Ἀλγερίου.

2. **Κοινωνικὴ διαίρεσις.**— Τὸ τουρκικὸν κράτος διετήρησε μέχρι τοῦ ΙΘ΄ αἰῶνος τὸν μεσαιωνικὸν φεουδαρχικὸν χαρακτῆρα. Οἱ Τούρκοι ἀπετέλουσαν τὴν στρατιωτικὴν ἀριστοκρατίαν. Οἱ μπέηδες, ἀπόγονοι τῶν πολεμιστῶν, εἰς τοὺς ὁποίους ὁ σουλτάνος εἶχε μοιράσει τὴν γῆν, ἦσαν οἱ μεγαλοκτηματῆται τῆς Τουρκίας. Σλαῦοι καὶ Ἀλβανοὶ ἦσαν γεωργοὶ καλλιεργοῦντες ὡς ἐπίμορτοι τὰ κτήματα τῶν μπέηδων, ἐνῶ οἱ Ἕλληνες ἀπὸ παλαιῶν χρόνων εἶχον συρρεύσει εἰς τὰς πόλεις ἐξασκοῦντες τὸ ἐμπόριον καὶ τὰς τέχνας. Ἀπετέλουσαν δηλονότι τὴν ἀστικὴν τάξιν τῆς Τουρκίας. Διὰ τὸν λόγον τοῦτον οἱ σλαῦοι γεωργοὶ εἶχον ἐξαπλωθῆ διαρκῶς νο-

τιώτερον, εἰς τὸν αὐτὸν δὲ λόγον ὀφείλεται ἡ βαθμιαία εἰρηνικὴ μετανάστευσις τῶν Ἀλβανῶν εἰς τὴν Ἑλλάδα.

Ἐτι βαθυτέρα ἦτο ἡ θρησκευτικὴ διαίρεσις τῶν ὑπηκόων τοῦ Σουλτάνου. Ἐν Ἀνατολῇ δηλονότι δὲν συνετελέσθη ἀφομοίωσις τῶν λαῶν ὅμοια πρὸς ἐκείνην, ἡ ὁποία συνέβη μετὰ τὴν μετανάστευσιν τῶν Γερμανῶν ἐν τῇ Δύσει, ἔνθα ἐκ τῆς συγχωνεύσεως κατακτητῶν καὶ κατακτηθέντων προήλθον ἐνιαῖα μεγάλα ἔθνη. Οἱ Μωαμεθανοὶ ἦσαν οἱ κυρίαρχοι, ἐθεώρουν δὲ τοὺς χριστιανοὺς ὡς ὑποδεεστέραν φυλὴν καὶ περιεφρόνουν αὐτοὺς ὀνομάζοντες *Ραγιάδες* (ὑπηκόους), *Κιαβούρ* (ἀπίστους), ἢ *Κιαφίρ* (εἰδωλολάτραι). Ἀλλὰ καὶ οἱ χριστιανοὶ ἀπεστρέφοντο τοὺς μωαμεθανούς, ὡς *ἀπολιτίσιους* καὶ *μυσαρούς*.

Πολλοὶ χριστιανοὶ ἤλλαξαν πίστιν κατὰ καιροὺς δεχθέντες τὸν μωαμεθανισμόν, οἱ δ' ἀλλαξοπιστοῦντες εἶχον τὰ αὐτὰ καὶ οἱ παλαιοὶ μωαμεθανοὶ δικαίωματα καὶ συνήθως ἡ ἀλλαγὴ θρησκείας ἤνοιγε τὴν ὁδὸν εἰς τὰς τιμὰς. Κατέστη δὲ παροιμιῶδες, ὅτι «ἀρκεῖ νὰ εἶναι τις υἱὸς χριστιανοῦ ἐξωμότου, ὅπως ἀνέλθῃ εἰς τὰ ἀνώτατα ἀξιώματα τῆς τουρκικῆς αὐτοκρατορίας». Οὕτω τὴν μωαμεθανικὴν θρησκείαν εἶχον δεχθῆ, ἐκ παλαιωτάτων χρόνων αἱ πλεῖσται τῶν φυλῶν τῆς Μ. Ἀσίας. Ἐν Εὐρώπῃ δ' ἐξησλαμίσθησαν οἱ Σέρβοι τῆς Βοσνίας, πολλοὶ Ἕλληνες τῆς Κρήτης καὶ οἱ Βαλαάδες τῆς Μακεδονίας, οἱ Πομάκοι τῆς Βουλγαρίας καὶ τὸ μέγιστον μέρος τῶν Ἀλβανῶν. Ἀλλὰ μόνον ἐν Μ. Ἀσίᾳ συνετελέσθη ἡ ἀφομοίωσις τῆς γλώσσης, ἐνῶ αἱ φυλαὶ τῆς Εὐρώπης διετήρησαν τὴν διάλεκτόν των. Πανταχοῦ ὁμως οἱ ἐξωμόται ἐφάνησαν ἀπηνέστατοι διώκται τῶν πρώην ὁμοεθνῶν των.

Οἱ *ραγιάδες* ὑφίσταντο μυρίας κακώσεις. Ἡ ζώῃ, ἡ τιμῇ, ἡ περιουσίᾳ των ἦσαν εἰς τὴν διάκρισιν τῶν κατακτητῶν. Ἐφορολογουῖντο βαρύτερον, ἐπλήρωνον τὸν κεφαλικὸν φόρον (*χαράτι*) καὶ δὲν εὕρισκαν δικαιοσύνην πρὸ τῶν τουρκικῶν δικαστηρίων. Οἱ χριστιανοὶ δὲν ἐστρατολογουῖντο, διότι οἱ μωαμεθανοὶ ἐθεώρουν αὐτοὺς ἀπολέμους, ἀλλ' ἐπλήρωνον φόρον ὡς ἀντισήκωμα (*μυιντέλι*) καὶ ὑπεχρεουῖντο εἰς διαφόρους ἀγγαρείας κατὰ τοὺς πολέμους. Πλὴν τούτου ἔπρεπε νὰ φέρωσιν ὡς διακριτικὰ ὄρισμένου εἴδους καὶ χρώματος ἐνδύματα καὶ νὰ κτίζωσι τὰς οἰκίας των κατὰ ὄρισμένον

ρυθμόν. Εἰς πολλὰς πόλεις π.χ. δὲν ἐπετρέπετο ν' ἀνοίγωσι παράθυρα ἐπὶ τῆς ὁδοῦ.

Εἰς παλαιότερους χρόνους εἶχον δῶσει καὶ φόρον αἵματος διὰ τὸν τουρκικὸν στρατὸν (τὸ παιδομάζωμα) καὶ τὰς θυγατέρας τῶν διὰ τὰ χαρέμια τῶν ἰσχυρῶν μωαμεθανῶν.

3. Οἱ Τοῦρκοι.—Τὸν κύριον πυρῆνα τοῦ τουρκικοῦ λαοῦ εἶχον ἀποτελέσει οἱ Σελτζούκοι Τοῦρκοι καὶ οἱ κατὰ τὸν ΙΓ' αἰῶνα κατελθόντες μετὰ τοῦ Ἐλτογρούλ Ὁθωμανοί. Οὗτοι ἐξιολάμισαν καὶ ἐξετούρκισαν κατὰ μέγα μέρος τοὺς παλαιοὺς κατοίκους τῆς Μ. Ἀσίας. Ἄλλ' ὅταν ἔπαυσεν ἡ ὁρμὴ τῶν κατακτήσεων καὶ ἤρχισεν ἡ παρακμὴ τοῦ κράτους, ὁ τουρκικὸς λαὸς εὐρέθη ἐν πολλοῖς εἰς θέσιν ὑποδεεστέραν τοῦ βραγιά. Διότι ἐκ τῶν πολέμων ὠφελήθησαν μόνον οἱ ἀρχηγοί, ἐνῶ οἱ συνήθεις πολεμισταὶ κατεστράφησαν οἰκονομικῶς. Δὲν εἶχον περιουσίαν, δὲν ἐγνώριζον τέχνην, οὔτε ἦσαν ἐξησκημένοι εἰς τὸ ἐμπόριον. Ἐπομένως ὅσοι δὲν εἶχον κληρονομήσει γαίας, ὅσοι δὲν εἶχον τὴν εὐνοίαν τοῦ σουλτάνου ἢ μεγιστάνος τινος ἢ δὲν κατεῖχον θέσιν, ἢ ὅποια νὰ ἐπιτρέπη τὴν ἐκμετάλλευσιν τῶν βραγιάδων, ἔζων βίον πενιχρότατον. Οἱ δὲ συχνοὶ πόλεμοι ἀπεδεκάτιζον αὐτούς, ἐνῶ οἱ ἀπώλεμοι βραγιάδες ἐπληθύνοντο παρὰ τὰς πιέσεις. Ἄλλὰ παρ' ὅλα ταῦτα ὁ τουρκικὸς πληθυσμὸς, πτωχὸς καὶ ζῶν ἐν μέσῳ στερήσεων, περιεφρόνει τοὺς χριστιανοὺς καὶ τὴν ἀνάπτυξιν τῶν, διότι εἶχε τὴν συνειδήσιν, ὅτι ἦτο κατακτητὴς καὶ ὅτι εἶχεν ἀληθινὴν πίστιν. Τοῦτο καθίστα τὸν Τοῦρκον κακοήθη καὶ ἀνεπίδεκτον ἀναπτύξεως καὶ ἀνθρωπισμοῦ. Ἄλλ' οἱ Τοῦρκοι διετήρησαν μέχρι τῶν τελευταίων ἡμερῶν τὰς πολεμικὰς ἀρετάς, οὕτω δὲ οἱ συνήθως νοχελεῖς καὶ χαῦνοι οὗτοι ἀνατολῆται ἀπέκτων περίεργον καὶ δυσεξήγητον δραστηριότητα, ὅταν ἦχει ἡ σάλπιγξ τοῦ πολέμου.

4. Οἱ Ἕλληνες.—Μεταξὺ τῶν χριστιανῶν ὑπηκόων τοῦ σουλτάνου οἱ Ἕλληνες κατεῖχον ἐξέχουσαν θέσιν, αὐτοὶ δ' οἱ Τοῦρκοι διετήρησαν σεβασμὸν τινα ἀπέναντι τῆς φυλῆς, ἢ ὅποια ἦτο ἄλλοτε κυρίαρχος τῆς Βαλκανικῆς. Ὁ Μωάμεθ Β' ἐγνώριζεν, ὅτι οἱ Ἕλληνες ἦσαν πολῦτιμον στοιχεῖον, καὶ ὡς διορατικὸς πολιτικὸς ἐνόησεν, ὅτι περιποιούμενος τὴν ἑλληνικὴν ἐκκλησίαν ἠθέλεν ἀποκτήσει ἰσχυρὸν ἔρεισμα τῆς αὐτοκρατορίας του. Κατὰ τὰς ἀρχὰς

τοῦ ἸΘ' αἰῶνος ἦσαν οἱ μᾶλλον ἀνεπτυγμένοι καὶ οἱ μᾶλλον εὐημεροῦντες ἐκ τῶν ὑπερκῶν τοῦ Σουλτάνου καὶ παρὰ τὰς μεγάλας συμφορὰς εἶχον διατηρήσει τὴν παράδοσιν τοῦ πολιτισμοῦ, τὸν ὁποῖον εἶχον πρὸ τῆς τουρκικῆς κατακτήσεως, καὶ πολλοὺς αἰῶνας μετ' αὐτὴν ὁ ἐλληνικὸς κληρὸς καὶ οἱ Ἕλληνες λόγιοι ἦσαν οἱ μόνοι πεπαιδευμένοι τῆς Τουρκίας. Ἐκκλησιαστικοὶ δὲ καὶ κοινοτικοὶ ἄρχοντες αὐτῶν ἦσαν ὁμογενεῖς καὶ διετήρησαν ζωηρὰν τὴν συνειδήσιν των ὡς ἔθνοὺς διὰ μέσου τῶν θλιβερωτάτων περιπετειῶν. Διὰ τοῦτο ἐν πλήρει συνειδήσει τῶν σκοποῦμένων ἤρχισαν τὸν ὑπὲρ ἀνεξαρτησίας ἀγῶνα.

Β. Ἀλβανοί, Σέρβοι, Βούλγαροι. — Οἱ ἀπόγονοι τῶν ἀρχαίων Ἰλλυριῶν, ὡς καὶ κατὰ τὴν ἀρχαιότητα, ἀντέστησαν εἰς τὴν ἐπίδρασιν τοῦ πολιτισμοῦ. Τὸ πλεῖστον τῶν Ἀλβανῶν εἶχε τὸ ἀτύχημα νὰ ἐξισλαμισθῇ καὶ τοῦτο ἐκώλυσε καὶ θὰ κωλύσῃ ἐν τῇ μέλλοντι τὴν ἀνάπτυξιν των. Οἱ δ' ἐναπομείναντες χριστιανοὶ εἶναι ἰδίως ὀρθόδοξοι, ὀλίγοι δὲ καθολικοί. Ἐκ τούτων οἱ ὀρθόδοξοι δὲν διέκρινον ἑαυτοὺς τῶν Ἑλλήνων. Ὑπὸ τὸν πολεμικὸν ἡγεμόνα των **Σκεντέρμπεη** εἶχον ἀντιτάξει πείσιμονα ἀντίστασιν εἰς τοὺς Τούρκους καὶ μέχρι ἐσχάτων διετήρησαν τὸ φιλοπόλεμον, ὄντες ἐπὶ μακρὸν τὸ φόβητρον τῶν Ἑλλήνων.

Οἱ Σέρβοι γαιοκτῆμονες τῆς Βοσνίας εἶχον ἐξισλαμισθῇ ἀποτελέσαντες τὴν στρατιωτικὴν ἀριστοκρατίαν τοῦ τόπου. Ἐπειδὴ δ' ἐν Σερβίᾳ δὲν ὑπῆρχεν ἐγχώριος ἀριστοκρατία, πολλοὶ τῶν Βοσνίων μπέηδων ἐγκατεστάθησαν ἐν αὐτῇ ὡς φεουδάρχαι. Ὅπως δ' εἰς τὰς κοινότητας τῶν Ἑλλήνων, οἱ προύχοντες διεχειρίζοντο τὰ τῆς κοινότητος καὶ ἦσαν ὑπεύθυνοι διὰ τὴν εἴσπραξιν τῶν φόρων. Τινὲς δὲ τῶν χριστιανῶν τούτων προκρίτων ἐκλεγόμενοι ὑπὸ τοῦ σερβικοῦ λαοῦ ἢ διοριζόμενοι ὑπὸ τοῦ πασᾶ ἀπέδωκαν κληρονομικὸν ἄρχοντες. Ἐκ τούτων δὲ προήλθον οἱ ἡγέται τῶν σερβικῶν ἐπαναστάσεων. Διότι ἡ Σερβία ἐκινήθη περὶ τὴν ἀρχὴν τοῦ ἸΘ' αἰῶνος καὶ πρὸ τῆς μεγάλης ἐλληνικῆς ἐξεγέρσεως, τὰ δ' ὀνόματα δύο ὀπλαρχηγῶν, τοῦ Ὁβρένοβιτς καὶ τοῦ Καραγεώργεβιτς, ἔγιναν ἔνδοξα. Ἐκ τούτων δὲ προήλθον αἱ δύο βασιλικαὶ οἰκογένειαι τῶν Σέρβων.

Κλάδος δὲ τῶν Σέρβων οἱ **Μαυροβούνιοι** δὲν ὑπεδουλώθησαν εἰς τοὺς Τούρκους καὶ ἡ χώρα των ἀπετέλεσε τὴν μόνην ἐν τῇ

χερσονήσῳ τοῦ Αἴμου ἀνεξάρτητον πολιτείαν, κυβερνωμένην ὑπὸ ἐπισκόπων ἡγεμόνων.

Ἡ δ' εὐφορος τῶν Βουλγάρων χώρα εἶχε προσελκύσει περισσοτέρους Μωαμεθανούς, Τούρκους καὶ Τατάρους, οἱ ὅποιοι ἐξουσίαζον τὴν χώραν ὡς τιμαριούχοι ἄρχοντες, καὶ αὐτοὶ δὲ οἱ ἐκκλησιαστικοὶ ἄρχοντες αὐτῶν ἦσαν ξένοι, Ἕλληνες διοριζόμενοι ὑπὸ τοῦ ἐλληνικοῦ Πατριαρχείου. Διὰ τοῦτο οἱ Βούλγαροι στερούμενοι ἐγγχωρίων ἀρχηγῶν, ἀσύντακτοι καὶ βαρεῖς, ἦσαν ἀδιάφοροι χωρικοὶ καλλιεργοῦντες τὰς γαίας τῶν Τούρκων βέηδων. Ἐπὶ μακροῦς χρόνους ἐστεροῦντο ἐθνικῆς συνειδήσεως ἔχοντες μόνον θρησκευτικὴν συνείδησιν. Διὰ τοῦτο ἀφυπνίσθησαν τελευταῖοι ἐκ πάντων τῶν χριστιανικῶν λαῶν τῆς Βαλκανικῆς.

6. Τὸ τουρκικὸν πρόβλημα. — Οὕτω κατὰ τὸν ΙΗ' αἰῶνα ἤδη ἔγινε καταφανές, ὅτι ἡ τουρκικὴ αὐτοκρατορία δὲν εἶχε τὴν δύναμιν νὰ συγκρατήσῃ τὰ μέλη της. Ὁ σουλτάνος δὲν εἶχε χρήματα οὔτε ἦτο εἰς θέσιν νὰ κινήσῃ τὸν στρατὸν του. Τὸ παλαιὸν στρατιωτικὸν σύστημα τῶν Τούρκων εἶχε καταπέσει, τὸ περίφημον τάγμα τῶν Γενιτσάρων ἦτο μᾶλλον πληγῆ τῆς ἐξουσίας καὶ τὰ «διζάκια» τῶν (στρατῶνες) διαρκῆς ἐστία στασιώδους ἀναβρασμοῦ, ἡ δὲ διαφθορὰ τῶν κυβερνητικῶν ὀργάνων ἐπροχώρει διαρκῶς βαθύτερον. Τὴν δὲ κρατοῦσαν σύγχυσιν ἐν τῷ κράτει ἐνίσχυσεν ἡ «μεταρροθμιστικὴ προσπάθεια» ἡγεμόνων τινῶν καὶ πολιτικῶν τῆς Τουρκίας. Κατὰ τὸ τέλος δηλονότι τοῦ ΙΗ' αἰῶνος ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν τῆς γαλλικῆς ἐπαναστάσεως μετεδόθη καὶ εἰς τὴν τουρκικὴν κυβέρνησιν ἡ ἀναμορφωτικὴ τάσις, ἡ κατέχουσα τότε τοὺς φιλοσόφους, τοὺς ἡγεμόνας καὶ τοὺς πολιτευτὰς τῆς Εὐρώπης. Δὲν ἔλειψαν δὲ καὶ σχέδια θρησκευτικῆς ἀναμορφώσεως, ἵνα ὑπαχθῇ ἡ θρησκεία τοῦ Ἰσλάμ εἰς ἄλλην φυσικὴν θρησκείαν. Τέλος ὁ Σελίμ Γ' (1789-1807) ἐπεχείρησεν ἐντελεῖ ἐξευρωπαϊσμὸν τῆς Τουρκίας εἰσάγων εὐρείας οικονομικὰς καὶ στρατιωτικὰς μεταρρυθμίσεις, συντρίβων τοὺς δυσηλίους Γενιτσάρους καὶ ἐγκαινιάζων τὴν πεφωτισμένην δεσποτείαν ἐν Τουρκίᾳ. Ἀλλὰ τοῦτο διήγειρε κατ' αὐτοῦ τοὺς παλαιστούρκους, τοὺς οὐλεμάδες καὶ τοὺς Γενιτσάρους καὶ ἀφύπνισε παρὰ τοῖς ὑποδοῦλοις τὰς κοιμωμένας δυνάμεις. Πολλοῦ δὲ σατράπαι ἰσχυροὶ ἐπεχείρησαν ν' ἀποσπα-

σθῶσιν ἐκ τοῦ κέντρου ἐκμεταλλεύόμενοι τὴν ἀδυναμίαν τῆς Πύλῃς, ὡς ὁ Ἄλῃς τῶν Ἰωαννίνων, ὁ Πεσδάνογλου τοῦ Βιδινίου καὶ ὁ Μεχμέτ Ἄλῃς τῆς Αἰγύπτου.

ὑπὸ τὰς περιστάσεις ταύτας ἐφάνη, ὅτι τὸ κράτος τοῦ σουλτάνου δὲν ἦτο βιώσιμον καὶ οἱ διπλωμάται τῆς Εὐρώπης ἐσκέφθησαν πῶς ἦτο δυνατόν νὰ ἐπωφεληθῶσι καλύτερον ἐκ τῆς κληρονομίας αὐτοῦ. Τότε ἤρχισεν ὁ περὶ τὴν Τουρκίαν ἀνταγωνισμὸς τῶν Εὐρωπαίων. Ἐκάστη μεγάλη δύναμις ἐπεδίωκε τὸ ἴδιον συμφέρον, ἀλλ' ἐκ τοῦ ἀνταγωνισμοῦ προῆλθον δύο μεγάλα γεγονότα ἀντίθετα τῶν προσδοκιῶν τῶν διπλωματῶν, ἀφ' ἑνὸς μὲν παρετάθη ἡ ἐν τῇ Βαλκανικῇ κυριαρχία τῶν Τούρκων, ἀφ' ἑτέρου δ' οἱ χριστιανικοὶ λαοὶ ἀνέκτησαν τὴν ἀνεξαρτησίαν των.

Ἡ μεγάλη ἐξέγερσις τῶν Ἑλλήνων τοῦ 1821 ἔθεσεν ὑπὸ τὴν πραγματικὴν αὐτοῦ μορφήν τὸ «*τουρκικὸν πρόβλημα*».

Β'. ΠΑΡΑΜΟΝΑΙ ΤΗΣ ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΕΩΣ.

Ι. Ἐπίδρασις τῆς γαλλικῆς ἐπαναστάσεως. — Ἡ γαλλικὴ ἐπανάστασις κατὰ τὰ ἀνωτέρω λεχθέντα εἶχε διαλυτικὴν ἐπίδρασιν ἐπὶ τῆς Τουρκίας. Ἀλλὰ βαθύτερον τῶν ἄλλων ἔθνων τῆς Βαλκανικῆς συνεκίνησε τοὺς Ἕλληνας. Ἦδη πρὸ τῆς ἐπανάστασεως οἱ γάλλοι φιλόσοφοι εἶχον διασύρει τὸν δεσποτισμὸν τοῦ σουλτάνου. Πρὸ τοῦ πολέμου τοῦ 1788 ὁ Βολταῖρος ἔγραφεν εἰς τὴν αὐτοκράτειραν Αἰκατερίνην: «*Κτυπήσατε τοὺς Τούρκους ἐν ὀνόματι τοῦ Θεοῦ καὶ εἰς πείσμα τοῦ ἐν Πολωνίᾳ ἐξάρχου τοῦ Πάπα, ὁ ὁποῖος διάκειται πρὸς αὐτοὺς τοσοῦτον φιλικῶς. Θριαμβεύσατε συγχρόνως κατὰ τοῦ ἀγίου πατρὸς καὶ τοῦ Μουφτῆ. Θὰ εἶναι ὠραῖον θέαμα νὰ ἴδῃ τις δύο αὐτοκρατείας νὰ σύρουν ἀπὸ τῶν ὠτων εἰς τὴν Ἀσίαν τὸν χονδρὸν Μουσταφᾶν*». Ἡ δὲ κήρυξις τῶν δικαιωμάτων τοῦ ἀνθρώπου εὗρεν ἰσχυρὰν ἀπήχησιν ἐν τῇ ψυχῇ τῶν ὑποδοῦλων Ἑλλήνων. Καὶ οἱ μὲν Ἕλληνες φοιτηταὶ τῶν Παρισίων καὶ τῶν Ἰταλικῶν πόλεων κατελήφθησαν ὑπὸ θερμοῦ ζήλου πρὸς τὰς ἰδέας τῆς ἰσότητος καὶ τῆς ἐλευθερίας, πᾶσαι δ' αἱ κοινωνικαὶ τάξεις τοῦ ἔθνους, ὁ ἱερεὺς καὶ ὁ ἔμπορος, ἄρχοντες καὶ

λαός, ὁ ποιμὴν τῶν ὀρέων καὶ ὁ Φαναριώτης εὐπατρίδης ἐπεθύμουν τὴν ἐφαρμογὴν τῶν ἀρχῶν τούτων ἐν Ἀνατολῇ. Ὁ δὲ Κολοκοτρώνης ὠμολόγησε βραδύτερον, ὅτι ἡ γαλλικὴ ἐπανάστασις ἤνοιξε τοὺς ὀφθαλμοὺς του σημαίνουσα ὡς «*σάλπιγξ τῆς ἐσχάτης κρίσεως, ὅτι ἐγγίζει ἡ ἡμέρα τῆς ἐλευθερίας*». Διὰ τοῦτο βαθεῖα φρικίαισι διήρχετο διὰ τοῦ ἑλληνικοῦ πληθυσμοῦ κατὰ τὸν χρόνον τῆς ναπολεοντείου ἐκστρατείας κατὰ τῆς Αἰγύπτου. Ἦδη δ' ἀπὸ τοῦ τέλους τοῦ ΙΗ' αἰῶνος εἶχον γίνεαι ζωηρότεραι αἱ μετὰ τῆς Γαλλίας σχέσεις καὶ οἱ Ἕλληνες ἔμποροι καὶ ναυτικοὶ μετακομίζοντες τὸν ῥωσσικὸν σίτον εἰς τοὺς λιμένας τῆς Γαλλίας ἐλάμβανον ἐκεῖθεν χρυσὸν καὶ τὰς νέας ἰδέας τῆς ἐλευθερίας.

ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν τῶν γεγονότων τούτων ἐγένετο σημαντικὴ μεταβολὴ ἐν Ἑλλάδι. Τὴν μὲν ῥωσσικὴν ἐπιρροὴν ἀντικατέστησεν ἡ γαλλικὴ, ἐνῶ δ' οἱ παλαιότεροι ἠσθάνοντο τὴν ἐθνικὴν ἀποκατάστασιν ὡς ἀπαλλαγὴν ἐκ τοῦ ζυγοῦ τοῦ ἀλλοθρήσκου κατακτητοῦ, ἡ τάξις τῶν ἀνεπτυγμένων ἀντελαμβάνετο αὐτὴν τώρα ὡς ἀπαλλαγὴν ἐκ τῆς ἀπολυταρχίας καὶ τῆς προνομιούχου τάξεως τῶν Τούρκων τιμαριωτῶν.

2. Ῥήγας ὁ Φεραῖος. —

Τὴν τάσιν ταύτην ἀντιπροσωπεύει ἰδίως ὁ ἔνθερμος κήρυξ τῆς ἐλευθερίας Ῥήγας ὁ Φεραῖος.

Ῥήγας ὁ Φεραῖος.

Ὁ Ῥήγας ἐγεννήθη ἐν Βελεστίνῳ τῆς Θεσσαλίας καὶ διὰ τοῦτο ὠνομάζετο «*Βελεστινῆς*». Ἄλλ' οἱ Ἕλληνες λόγιοι ὑποθέτοντες, ὅτι ἐν τῇ θέσει τοῦ Βελεστίνου ἔκειντο αἱ ἀρχαῖαι Φεραί, ὠνόμαζον αὐτὸν Φεραῖον. Ἦτο δὲ ὑπέροχος φυσιογνωμία, ὁμοίαν τῆς ὀπλοῦς ἢ Βαλκανικῆς ὀλίγας εἰδέν ἀπὸ πολλῶν αἰῶνων. Ἄκοίμητος φιλομάθειας καὶ θερμῆς ἀφοσίσεως εἰς τὸ ἰδανικὸν ἐχαρακτήριζον αὐτόν, συγχρόνως δὲ ἦτο φύσις ἀξιαγάπητος μετὰ νεανικῆς πίστωσης, ἡ ὀποία δὲν ὑπολογίζεαι τὰς δυσκολίας.

Διδαχθεὶς τὰ ἐγκύκλια μαθήματα ἐν Ζαγορᾷ τοῦ Πηλίου εἰργάσθη ἐπὶ τινα ἔτη ὡς διδάσκαλος. Ἀλλὰ ποθῶν ἐλευθερίαν μετέβη εἰς τὰς παραδουναβείους ἡγεμο-

νίας, ἔνθα προσελήφθη ὡς γραμματεὺς τοῦ ἡγεμόνος. Ἐκεῖ, ὡς διηγείται ὁ ἑταῖρος καὶ βιογράφος του Περραιβός, ἐπροξένησεν εἰς τὴν ψυχὴν του βαθεῖαν ἐντύπωσιν ἢ τότε ἐκραγεῖσα γαλλικὴ ἐπανάστασις καὶ ἐγέννησε παρ' αὐτῷ τὸν πόθον νὰ μάθῃ ξένας γλώσσας, ἰδίως δὲ τὴν γαλλικὴν, ἵνα κατανοήσῃ τὸ μέγα γεγονός. Πράγματι δ' ἐκμαθὼν τὴν γαλλικὴν καὶ ἐμβαθύνας εἰς τὰ διδάγματα τῆς ἐλευθερίας ἀνέλαβε νὰ μυήσῃ εἰς τὰς ἰδέας ταύτας ὅσους ἠδύνατο καὶ κατῴρωσε νὰ κατηχήσῃ ὄχι μόνον πολλοὺς προκρίτους καὶ ἀρματωλοὺς, ἀλλὰ λέγεται, ὅτι προσείλκυσε καὶ τὸν περίφημον Περσάνογλου τοῦ Βιδινίου, ἐνῶ συγχρόνως τὰ ποιήματα τοῦ μετέδιδον τὴν συγχίνησιν καθ' ὅλην τὴν Ἑλλάδα. Ὁ Ῥήγας συνέθεσε τὸν **θούριόν** του ὡς μασσαλιώτιδα τῆς ἑλληνικῆς ἐπαναστάσεως.

Τὴν ἐπανάστασιν ἐφαντάζετο ὡς γενικὴν ἐξέγερσιν τῶν λαῶν τῆς Τουρκίας κατὰ τοῦ ἀπολυταρχικοῦ σουλτάνου.

«**Βουλγάροι κι Ἀρβανῖται καὶ Σέρβοι καὶ Ῥωμοί,
νηριῶται κ' Ἑπειρῶται μὲ μιὰ κοινὴ ὁρμῇ,
γιὰ τὴν ἐλευθερίαν νὰ ζώσουμε σπαθί.**

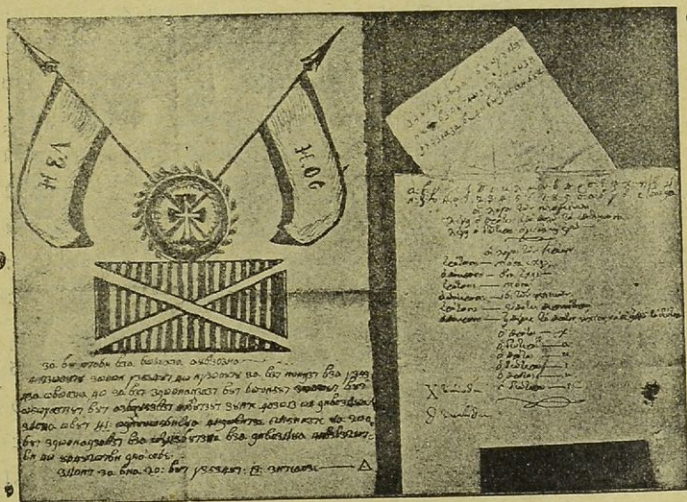
.....
ν' ἀνάψουμε μιὰ φλόγα εἰς ὅλην τὴν Τουρκίαν
νὰ τρέξῃ ἀπ' τὴν Μπόσνα ἕως τὴν Ἀραπιά.»

Ἐν Βουκουρεστίῳ ἐσχημάτισε τὸν πυρῆνα τῆς μυστικῆς ἑταιρείας, ἢ ὅποια περιέλαβε τοὺς ἐγκριτωτέρους ἄνδρας τοῦ ἔθνους, κληρικούς καὶ κοσμικούς, πλουσίους ἐμπόρους καὶ γενναίους καπεταναλοὺς. Οἱ ἑταιρισταὶ κατέλεγον μεταξὺ τῶν μελῶν των τὸν Ναπολέοντα, περὶ τοῦ ὁποίου διέδιδον, ὅτι ἦτο Ἑλληὴν τὴν καταγωγὴν. Τὸ 1796 ὁ Ῥήγας μετέβη εἰς Βιέννην, ὅπου ἤκμαζε τὸ μετὰ τῆς Ῥούμελης ἐμπόριον καὶ ὑπῆρχον πολλοὶ εὐποροῦντες ὁμογενεῖς, τοὺς ὁποίους προσεπάθησε νὰ μυήσῃ εἰς τὰς ἰδέας του. Ἐκεῖ ἦλθεν εἰς προσωπικὴν συνεννόησιν μετὰ τοῦ πρεσβευτοῦ τῆς Γαλλίας στρατηγοῦ Μπερναδόττε καὶ οἱ Ἑλληγες συνεζήτησαν παταγωδῶς ἐν τοῖς καφενείοις τῆς Βιέννης περὶ προσεχοῦς διαλύσεως τῆς τουρκικῆς αὐτοκρατορίας.

Ὁ Ῥήγας ἦτο ἰδεολόγος ἄνευ πρακτικότητος. Διὰ τοῦτο ἐφαντάσθη, ὅτι ἦτο δυνατόν νὰ ἐπιτύχῃ τοῦ πόθου του διὰ τοῦ Ναπολέοντος, τὸν ὅποιον ἐθεώρει ὡς τὸν νικηφόρον πρόμαχον τῆς ἐπαναστάσεως. Ὄθεν μετέβη εἰς Τεργέστην σκοπὸν ἔχων νὰ διέλθῃ εἰς τὴν Ἰταλίαν, ὅπως συναντήσῃ τὸν Ναπολέοντα. Ἄλλ' ἡ αὐστριακὴ ἀστυνομία περιεκύκλωσε τὴν νύκτα τὸ ξενοδοχεῖόν του καὶ τὸν συ-

νέλαβε μετὰ ἑξ ὀπαδῶν του. Μετακομισθεὶς δ' εἰς Βιέννην ὑπεβλήθη εἰς αὐστηρὰν ἀνάκρισιν καὶ τέλος παρεδόθη ὑπὸ τῶν αὐστριακῶν ἀρχῶν εἰς τὸν πασᾶν τοῦ Βελιγραδίου κατ' ἀπαίτησιν τοῦ Σουλτάνου καὶ τὸν Μάϊον τοῦ 1798 ἐφονεύθη μετὰ τῶν ἐταίρων του.

3. Φιλικὴ ἔταιρεία. — Ὁσαύτως ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν τῶν ἰδεῶν τῆς γαλλικῆς ἐπαναστάσεως καὶ κατὰ τὸ πρότυπον τῶν ἐν Ἰταλίᾳ μυστικῶν ἐπαναστατικῶν σωματείων συνέστη ἡ **Φιλικὴ Ἐταιρεία** περὶ τὸ 1816. Αἱ πληροφορίες μας περὶ τῆς ἀρχῆς αὐτῆς εἶναι ἀνεπαρκεῖς. Ἐγεννήθη ἐπὶ ῥωσικοῦ ἐδάφους ἐν

Κείμενον ὄρκουωδίας Φιλικῶν.

᾽Οδησοῦ, ἔνθα ἀνέκαθεν ἤχημαζε τὸ ἐλληνικὸν ἐμπόριον. Ἰδρυσαν δ' αὐτὴν ἄνδρες οὔτε ἐπὶ γένει οὔτε ἐπὶ παιδείᾳ διακρινόμενοι, ἀλλὰ δραστήριοι καὶ ἀποφασιστικοί, ὁ Νικόλαος **Σκουφᾶς** ἐξ Ἀρτης, ὁ Ἀθανάσιος **Τσακάλωφ** ἐξ Ἰωαννίνων καὶ ὁ Ἐμμανουὴλ **Ξίνθος** ἐκ Πάτμου. Ἀλλὰ παρὰ τὴν ἀσημότητα τῆς ἀρχῆς καὶ τὴν μηδαμινότητα τῶν μέσων τῆς ταχέως ἐξηπλώθη καὶ συνέδεσε πᾶσαν τὴν Ἑλλάδα διὰ τοῦ προσηλυτισμοῦ καὶ τὰ μάλιστα συνετέλεσεν εἰς τὴν ἔκρηξιν τῆς Ἐπαναστάσεως. Οἱ πρῶτοι ἰδρυταὶ τῆς ἑταιρείας ὠνόμασαν αὐτὴν «*Ἐταιρεία τῶν φιλικῶν*» καὶ προσε-

πάθησαν νὰ δώσωσιν εἰς αὐτὴν τὴν ὀργάνωσιν τῶν μυστικῶν σωματείων. Οἱ ἑταῖροι διεκρίνοντο εἰς ἑπτὰ κλάδους ἢ βαθμοὺς (βλάμηδες, σουσημένοι, ἱερεῖς, ποιμένες κ.τ.λ.). Οἱ ἔχοντες ἀνώτερον βαθμὸν ἔπρεπε νὰ γνωρίζωσι περισσότερα περὶ τοῦ σκοποῦ καὶ τῶν ἐνεργειῶν τοῦ σωματείου. Ἐκ τούτου συμπεραίνομεν, ὅτι οἱ φιλικοὶ ἠθέλησαν ν' ἀπομιμηθῶσι τὴν ὀργάνωσιν τῶν Ἐλευθεροτεκτόνων, τὴν ὁποίαν κακῶς ἐγνώριζον. Ἄλλ' ἡ σκόπιμος διάδοσις, ὅτι ὀπισθεν τῶν ἐνεργειῶν τῆς ἑταιρείας κρύπτεται μεγάλη δύναμις, προσέδιδεν εἰς αὐτὴν αἴγλην. Τοῦτο ἦτο τὸ θρυλούμενον ἐπιτηδεῖως περὶ τῆς **Ἀρχῆς**, διὰ τοῦ ὁποίου ἐδηλοῦτο, ὅτι τὴν δρᾶσιν τῆς ἑταιρείας διευθύνει μυστικῶς ὁ Ἰωάννης Καποδίστριας, ὑπουργὸς τοῦ αὐτοκράτορος Ἀλεξάνδρου, ἢ αὐτὸς ὁ αὐτοκράτωρ τῆς Ρωσσίας. Ἐντὸς ὀλίγου δὲ ὁ Πατριάρχης Γρηγόριος ὁ Ε', ὁ μπέης τῆς Μάνης Μαυρομιχάλης, πλείστοι ἀρχιερεῖς καὶ πρόκριτοι τῆς Πελοποννήσου καὶ τῶν νήσων ἦσαν μεμυημένοι εἰς τὸν σκοπὸν τῆς ἑταιρείας, ἢ ὁποῖα περὶ τὸ 1819-1820 ἦτο κοινὸν θέμα τῶν λόγων καὶ τῶν σκέψεων τῶν Ἑλλήνων. Πάντες δ' ἐπίστευον, ὅτι δάκτυλος ῥωσικῶς διέπει τὰ πάντα ἀοράτως καὶ ὁ ἄκρατος ζήλος καὶ ἡ ἀθυροστομία πολλῶν ἔβαλον πολλάκις εἰς κίνδυνον τὴν Ἀδελφότητα.

4. Ὁ Ἀλέξανδρος Ῥψηλάντης ἀρχηγὸς τῆς Ἑταιρείας.— Ἄλλ' ὅτε ἐξηπλώθη ἡ Ἑταιρεία καὶ προὔδευσε τὸ ἔργον τῆς, οἱ διέποντες τὰ τῆς ἀρχῆς, οἱ κάτοχοι δηλαδὴ τοῦ μυστικοῦ, ἠσθάνθησαν ἐπιτακτικὴν ἀνάγκην ν' ἀναθέσωσι τὴν ἀρχὴν εἰς ἄνθρωπον ἐμπνέοντα σέβας καὶ θάρρος. Ὅθεν ἔστειλαν εἰς Πετρούπολιν τὸν Ἐμμ. Ἐάνθον, ἕνα προσφέρη τὴν ἀρχὴν τῆς ἑταιρείας εἰς τὸν Καποδίστριαν, τὸν Ἑλληνα ὑπουργὸν τοῦ τσάρου, (πρὸβλ. σ. 208) ἀφοῦ ἐκθέσῃ τὰς μεγάλας προόδους αὐτῆς.

Ὁ Καποδίστριας ἐγνώριζεν ἀπὸ πολλοῦ περὶ τῆς ἑταιρείας, μέχρι δὲ τῆς στιγμῆς ἐκείνης δὲν ἐφάνη ὡς τελειῶς ἀποκρούων τὸν σκοπὸν τῆς. Ἄλλ' ὁ Ἐάνθος ἔφθανεν εἰς Πετρούπολιν ἐν ὥρᾳ ἀκαταλληλοτάτῃ. Διότι πρὸ ὀλίγου εἶχεν ἐκραγῆ ἐν Ἰσπανίᾳ ἐπαναστάσις κατὰ τοῦ ἀπολυταρχικοῦ ἡγεμόνος Φερδινάνδου Ζ' πρὸς ἀναστύλωσιν τοῦ συντάγματος (1820) καὶ οἱ διπλωμάται τῆς Ἱερᾶς Συμμαχίας ἐλάβανον μέτρα πρὸς κατάπνιξιν τοῦ φιλελευθέρου κινήματος. Διὰ τοῦτο δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ τύχῃ εὐμενοῦς ὑποδοχῆς ἐν

τῆ ῥωσικῇ αὐτῇ ἀπεσταλμένος μυστικῆς ἐπαναστατικῆς ἐταιρείας. Ὅθεν ὁ Καποδίστριας ἀπέπεμψε τὸν Ξάνθου κακῶς, ὡς ἐνεργοῦντα πρὸς καταστροφὴν τοῦ ἔθνους του. Ἐκεῖνος δὲ τότε ἐστράφη πρὸς τὸν Ἀλέξανδρον Ὑψηλάντην.

Ἀλέξανδρος καὶ Δημήτριος Ὑψηλάνται.

Ὁ Ἄ. Ὑψηλάντης (1790-1828) κατήγετο ἐξ ἀρχαίου φαναριωτικοῦ οἴκου, ὁ ὁποῖος ἀνήγε τὴν ἀρχὴν του εἰς τοὺς βυζαντινοὺς χρόνους. Ὁ πάππος του εἶχε διορισθῆ ὑπὸ τῆς Πύλης διερμηνεὺς καὶ ἡγεμὼν τῆς Βλαχίας, τὴν ἑποῖαν καλῶς ἐκυβέρνησε, καὶ ὀδοθηκονιοῦτης ἐφονεύθη διὰ τῆς χειρὸς τοῦ δημίου. Ὁ δὲ πατήρ του διορισθεὶς ἡγεμὼν τῆς Μολδαβίας ὑπηρέτησε τὰ ῥωσικὰ συμφέροντα καὶ μόλις διέφυγε τὸν θάνατον δραπετεύσας εἰς Ῥωσίαν. Ὁ πρεσβύτετος υἱὸς του Ἀλέξανδρος διέπρεψε πολεμῶν ὑπὸ τὴν ῥωσικὴν σημαίαν κατὰ τοὺς ναπολεονταίους πολέμους, ἐν δὲ τῇ μάχῃ τῆς Δρέσδης ἀπέκοπη ἡ δεξιὰ του χεῖρ. Ἐφερς τὸν τίτλον πρίγκιπος καὶ τὸν βαθμὸν στρατηγοῦ καὶ εἶχε διακριθῆ διὰ τὴν θερμὴν πρὸς τὴν πατρίδα ἀγάπην. Ὁ Ὑψηλάντης ἦτο ἀνδρεῖος καὶ ἰδεολόγος, ἀλλὰ κακὸς διπλωμάτης. Αἱ μεγάλαὶ ὑποσχέσεις τοῦ Ξάνθου καὶ ἡ ἐν τῷ ἐξωτερικῷ φήμη τῆς ἐταιρείας, ἡ ὁποία ἦτο μείζων τοῦ πραγματικοῦ, ἐπεισαν τὸν πρίγκιπα, ὅτι διεύθυνσις ἰσχυρὰ καὶ ἐνιαία ἐχρειάζετο μόνον, ἵνα προσέλθωσι μεγάλα ἀποτελέσματα ἐκ τῶν ὑπαρχόντων μέσων. Εἰς τοῦτο δὲ δὲν ἐφάνη διαφωνῶν καὶ ὁ Καποδίστριας, τὸν ὁποῖον συνεβουλεύθη.

Ἀναλαβὼν τὴν ἀνωτάτην ἀρχὴν ὁ Ὑψηλάντης ἐπεχείρησε νὰ ἐνεργήσῃ μετὰ δραστηριότητος. Ἀλλὰ ταχέως ἐφάνη ἀγνοῶν τὴν πραγματικὴν κατάστασιν ἐν Ἑλλάδι. Τότε ἤρχισε μετὰ αὐτοῦ καὶ τῶν ἐταιριστῶν ἀμοιβαία ἀπάτη, διότι ὁ μὲν Ὑψηλάντης ἐπηγγέλλετο πλουσίας ὑποσχέσεις ἐκ μέρους τῆς ἀοράτου ἀρχῆς, χρήματα, πολεμοφόδια, ἐνοπλον ὑποστήριξιν, οἱ δὲ Φιλικοὶ παρίστων εἰς αὐτόν, ὅτι τὰ πάντα ἦσαν ἔτοιμα ἐν Ἑλλάδι, στρατὸς καὶ ὄπλα καὶ χρήματα ἐν τῷ ταμιεῖῳ τῆς Ἐταιρείας. Παρασκευὴ σοβαρὰ δὲν ὑπῆρχεν, ἀλλὰ κινήσις ἰσχυρὰ ἀνά τὸ Πανελλήνιον καὶ ἀναμονή, ὅτι μέγα τι ἐπίκειται.

Β. Δυνάμεις τῶν ἐμπολέμων—Κατὰ τῆς ἐξεγερσιμῆς Ἑλλάδος ἡ Τουρκία δὲν ἦτο εἰς θέσιν ν' ἀποστείλῃ μεγάλας

στρατιωτικὰς δυνάμεις, διότι, ὡς προείπομεν, τὸ παλαιὸν στρατιωτικὸν τῆς οὐστήμα ἦτο ἐν παραλύσει καὶ οἱ Γενίτσαροι δὲν ἦσαν πλέον οἱ φοβεροὶ μαχηταὶ τοῦ ΙΕ' καὶ ΙΣ' αἰῶνος. Ἡ Τουρκία δὲν εἶχεν οὔτε πόρους οὔτε ἀνθρώπους προθύμους διὰ πόλεμον. Οὕτω κατὰ τοὺς πολέμους τῶν τελευταίων πενήκοντα ἐτῶν δὲν κατώρθωσε νὰ κινητοποιήσῃ πλείονας τῶν 100 χιλ. ἀνδρῶν. Ἰδίως δ' ὁ πόλεμος εἰς τὴν ὄρεινὴν καὶ πτωχὴν εἰς λείαν Ἑλλάδα ἦτο ὀλιγώτερον ἐλκυστικός. Κατὰ τῶν ἐπαναστατῶν ἡ Πύλη ἔστελλε διαρκῶς ἀνεπαρκεῖς καὶ κακῶς ἐφωδιασμένας δυνάμεις καὶ τὸ πυροβολικὸν τῆς ἦτο κακόν. Διὰ τοῦτο συνήθως δὲν ἦτο ἀξία λόγου ἡ ὑπεροχὴ τῶν Τούρκων κατὰ τῶν Ἑλλήνων, οἱ ὅποιοι σχεδὸν μέχρι τέλους ἔστεροῦντο πυροβολικοῦ. Τὸ δ' ἵππικὸν δὲν ἦτο δυνατόν νὰ δράσῃ ἐν τῇ ὄρεινῇ χώρᾳ καὶ πολλάκις ἦτο βαρὺ κώλυμα ἕνεκα ἐλλείψεως χόρτου. Κατὰ τῶν κακῶς ἐφωδιασμένων καὶ κακῶς ὀδηγουμένων τούτων δυνάμεων οἱ Ἕλληνες διεξῆγον ἐπιτυχῆ **κλεφτοπόλεμον**.

Μεγάλην σημασίαν διὰ τὸν ἀγῶνα εἶχε τὸ μέγα πλῆθος τῶν φρουρίων, τὰ ὅποια κατεῖχον οἱ Τούρκοι ἐν Ἑλλάδι. Διότι οἱ Ἕλληνες στερούμενοι πυροβολικοῦ δυσκόλως ἠδύνατο νὰ γίνωσι κύριοι αὐτῶν. Ἀλλὰ πάντα ἀνεξαιρέτως ἦσαν παρημελημένα καὶ δὲν εἶχον οὔτε φρουροὺς οὔτε πολεμεφόδια οὔτε τροφὰς ἀρκετάς. Ὁ δὲ κατὰ πάντα ἀνώτερος τουρκικὸς στόλος δὲν κατώρθωσε νὰ τροφοδοτήσῃ τὰ φρούρια. Διότι καὶ ὁ τουρκικὸς στόλος ἦτο ὡς πάντοτε παρημελημένος.

Ἐν τῷ ναυστάθμῳ τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὑπῆρχε σημαντικὸς ἀριθμὸς πολεμικῶν πλοίων ὀπλισμένων διὰ μεγάλου ἀριθμοῦ τηλεβόλων. Πλὴν τούτου ὁ Σουλτάνος ἠδύνατο νὰ διαθέσῃ τὸ ναυτικὸν τοῦ Ἀλγερίου καὶ τοῦ Μεχμέτ Ἀλῆ τῆς Αἰγύπτου, τὸ ὁποῖον ἦτο εἰς καλύτεραν κατάστασιν. Ἄλλ' οἱ Τούρκοι οὐδέποτε ἦσαν καλοὶ ναυτικοί. Τὰ πληρώματα τῶν σκαφῶν ἦσαν ξένοι τυχοδιώκται κακῶς ἡσκημένοι καὶ κακῶς διαχειριζόμενοι τὰ πλοῖα.

Τὸν πυρῆνα τῆς κατὰ ξηρὰν δυνάμεως τῶν Ἑλλήνων ἀπετέλεσαν οἱ ἀρματωλοὶ καὶ οἱ κλέφται. Ἄλλως τε κατὰ τοὺς χρόνους τῆς τουρκοκρατίας πᾶσα σχεδὸν ἡ Ἑλλὰς ὀπλοφόρει καὶ κατὰ τὴν διάρκεια τοῦ πολέμου δὲν ἦτο δύσκολον νὰ λαμβάνωσιν ὕπλα ἔξωθεν. Τὰ ὅπλα καὶ τὰ ἐνδύματα τῶν πολεμιστῶν τῆς ἐπαναστάσεως ἦσαν

διάφορα. Τὸ ἐπικρατοῦν πυροβόλον ἦτο τὸ ἐφωδιασμένον διὰ πυριτολίθου (τσακμάκι) μετὰ βραχείας κάννης. Κατὰ τὴν διάρκειαν τοῦ ἀγῶνος ἠγοράσθησαν νεωτέρου συστήματος ὅπλα. Ἡ δὲ τακτική τῶν κλεφτῶν διέφερε πολὺ τῆς τακτικῆς τῶν εὐρωπαϊκῶν στρατευμάτων. Τὸ κύριον ἐλάττωμά των ἦτο ἡ ἔλλειψις πειθαρχίας. Ὅταν προσεγγίξῃ ὁ ἐχθρὸς, οἱ κλέφται διασπείρονται καὶ ἕκαστος αὐτῶν ζητεῖ κρύπτῃν ἢ θάμνον ἢ ἄλλον κατάλληλον τόπον ἐνέδρας, ὅθεν πυροβολεῖ κατὰ τῶν Τούρκων. Ὅπου δὲ μένουσιν πολλοὶ κατασκευάζουσιν ἡμισεληνοειδῆ ὄχυρώματα, τὰ λεγόμενα **ταμπούρια**, ὅπισθεν τῶν ὁποίων κρύπτονται, ἵνα δεχθῶσι δι' αἰφνιδιαστικοῦ πυρὸς τὸν προσεγγίζοντα ἐχθρὸν. Ἄλλ' ὁ στρατὸς αὐτῶν ἔχει μεγάλα προτερήματα, τὴν ἀντοχὴν καὶ ὀλιγάρκειαν. Οὕτω δὲν ἀνησυχεῖ πολὺ ὁ Κολοκοτρώνης διὰ τὸν ἀνεφοδιασμόν. Τὰ αὐτὰ προσόντα ἔχει καὶ ὁ πολεμιστὴς τῆς θαλάσσης, ὡς εἶχον ἀνέκαθεν τὰ πληρώματα τοῦ ἐμπορικοῦ ναυτικοῦ τῶν Ἑλλήνων.

Κατὰ τοῦ τουρκικοῦ στόλου οἱ Ἕλληνες διαθέτουσι μόνον τοὺς πάρωνας τῆς Ὑδρας, τῶν Σπετσῶν καὶ τῶν Ψαρῶν, δηλαδὴ τὰ διὰ τηλεβόλων ἐξωπλισμένα ἐμπορικὰ πλοῖα. Ἄλλ' οἱ Ἕλληνες ναυτικοὶ ἔχουσιν ἀσύγκριτον ὑπεροχὴν ἐπὶ τῶν Τούρκων, τὰ δὲ κατορθώματά των δύνανται νὰ συγκριθῶσι μόνον πρὸς τὰ κατορθώματα τῶν Ἀγγλων κατὰ τοὺς χρόνους τῆς δημιουργίας τοῦ ἀγγλικοῦ ναυτικοῦ. Ὁ ὅπλισμός των πλοίων δὲν εἶναι ἀξιόλογος, ἀλλὰ καὶ τὸ πυροβολικὸν τοῦ τουρκικοῦ στόλου δὲν εἶναι πολὺ ἀνώτερον. Οὕτω σπανίως βυθίζεται πλοῖον δι' ὀβίδος. Πολλάκις δὲ μετὰ πολύωρον ναυμαχίαν οἱ στόλοι ἀποχωρίζονται ἄνευ σοβαρᾶς βλάβης, ἐνῶ τὸ *πυροπολικόν* εἶναι ἐπικίδνον ὄπλον εἰς χεῖρας τῶν Ἑλλήνων.

Γ'. ΠΡΩΤΗ ΠΕΡΙΟΔΟΣ ΤΗΣ ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΕΩΣ

1821—1824

Ι. Η ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΙΣ ΕΝ ΤΑΙΣ ΠΑΡΑΔΟΥΝΑΒΕΙΟΙΣ ΗΓΕΜΟΝΙΑΙΣ

Ι. Ἐναρξίς ἀγώνος ἐν Μολδαυίᾳ καὶ Βλαχίᾳ. —

Οὕτως εἶχον τὰ πράγματα, ὅτε γεγονός μεγάλης σημασίας ἐπέσπευσε τὴν ἔκρηξιν τῆς ἐπαναστάσεως. Ὁ Ἀλῆ πασᾶς τῶν Ἰωαννίνων ἐλθὼν εἰς φανεράν ῥῆξιν πρὸς τὸν σουλτάνον ἐκάλεσε τοὺς Ἕλληνας εἰς βοήθειαν. Ἄλλ' ἐκεῖνοι ἐσκέφθησαν πῶς νὰ ἐπωφεληθῶσιν ἐκ τοῦ ἐμφυλίου πολέμου μεταξύ Πύλης καὶ τοῦ ἀποστάτου. Νέον δ' ἀναδρασμὸν ἐπροξένησεν ἡ ἔκραγεῖσα ἐν Ἰσπανίᾳ καὶ Νεαπόλει ἐπανάστασις. Ὁ Ὑψηλάντης λαβὼν τότε παρὰ τοῦ τσάρου ἀπεριόριστον ἄδειαν ἐπὶ τῷ λόγῳ, ὅτι θὰ μετέβαινεν εἰς τὰ λουτρά, κατήλθεν εἰς Ὀδησσὸν καὶ ἐκεῖθεν μετέβη εἰς Βεσσαραβίαν, σχέδιον ἔχων ν' ἀπέλθῃ εἰς Πελοπόννησον, ὅπως τεθῆ ἐπὶ κεφαλῆς τῆς ἐπαναστάσεως. Ἄλλ' ὑπερίσχυεν ἡ γνώμη ἐκείνων, οἱ ὁποῖοι συνεδούλευσαν ν' ἀρχίσῃ τὸν ἀγῶνα ἐν Μολδαυίᾳ καὶ Βλαχίᾳ.

Οἱ λόγοι τῆς προτιμήσεως ἦσαν οἱ ἑξῆς : α) Αἱ ἡγεμονίαι ἐθεωροῦντο ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων ὡς ἄλλη Ἑλλάς, διότι ἡγεμόνες καὶ αὐτικοὶ ἦσαν Ἕλληνες καὶ διότι ὑπῆρχε μέγας ἀριθμὸς φιλικῶν εἰς αὐτάς καὶ ὁ λαὸς ὡς ὀμόδοξος θὰ ὑπεστήριζε προθύμως τὸ κίνημα. β) Οἱ φιλικοὶ εἶχον τὴν βεβαιότητα, ὅτι θὰ συνέπραττον οἱ μισθοφόροι στρατιῶται οἱ εὐρισκόμενοι ἐν τῇ ὑπηρεσίᾳ τῶν ἡγεμόνων καὶ τῶν ἐντοπίων ἀρχόντων. Ἦσαν δ' οὗτοι χριστιανοὶ διαφόρων ἐθνοτήτων, Σέρβοι, Βούλγαροι, Ἕλληνες, ὀνομαζόμενοι διὰ τοῦ κοινοῦ ὀνόματος Ἀρβανῖται. Πράγματι δὲ οἱ δύο σημαντικώτατοι τῶν ὀπλοαρχηγῶν αὐτῶν, ὁ Γεώργιος Ὁλύμπιος καὶ ὁ Πάτριμος Σάδδας, μέλη τῆς ἐταιρείας, εἶχον ὑποσχεθῆ νὰ συμπράξωσι. γ) Δὲν ὑπῆρχε τουρκικὸς στρατὸς ἐν ταῖς ἡγεμονίαις καὶ κατὰ τὰς συνθήκας ἔπρεπεν ἡ Τουρκία, διὰ νὰ εἰσαγάγῃ στρατὸν εἰς αὐτάς, νὰ ζητήσῃ τὴν συγκατάθεσιν τῆς Ῥωσσίας. Ἐπομένως ὑπῆρχε μεγαλυτέρα πιθανότης προστριβῶν μεταξύ Ῥωσσίας καὶ Πύλης, ἐὰν ἐταράσσοντο αἱ ἡγεμονίαι. δ) Ἐθεωρεῖτο κέρδος ὁ τουρκι-

κός στρατός νὰ συγκεντρωθῆ εἰς τὸν Δούναβιν κατὰ τὴν παραμονὴν τῆς Ἑλληνικῆς ἐξεγέρσεως. Πρὸς τούτοις ὁ ὀπλαρχηγὸς Γεωργιάκης Ὁλύμπιος εἶχεν εἰδοποιήσῃ τὸν Ὑψηλάντην, ὅτι ἤλπιζε νὰ κινήσῃ εἰς ἐπανάστασιν τὴν Σερβίαν, ἔνθα εἶχε συγγενικούς δεσμούς, ὁ δ' ὕπουλος ἐκ Πάτμου ὀπλαρχηγὸς τὴν Βουλγαρίαν. Ἄλλοι δ' ἐπηγγέλλοντο θαυμασιώτερα πράγματα. Διὰ μεγαλειώδους κινήματος ἐν Κων)πόλει ἡ Τουρκία ἔμελλε νὰ προσβληθῆ ἐν τῇ καρδίᾳ της. Οἱ φιλικοὶ θὰ ἐπέπιπτον ἐν θυελλώδει νυκτὶ κατὰ τοῦ ναυστάθμου, θὰ ἔκαιον τὸν τουρκικὸν στόλον καὶ θὰ ἠνάγκαζον τὸν σουλτάνον νὰ φύγῃ ἢ νὰ παραδοθῆ.

Οἱ φιλικοὶ θέλοντες νὰ ἐπωφεληθῶσιν ἐκ τῆς συγχύσεως, ἡ ὁποία ἐπεκράτει ἐν Βλαχίᾳ μετὰ τὸν θάνατον τοῦ ἡγεμόνος αὐτῆς, παρεκίνησαν τὸν Βλάχον ὀπλαρχηγὸν Θεόδωρον **Βλαδιμηρέσκον** νὰ κινήσῃ ταραχάς. Πράγματι δ' ὁ Βλαδιμηρέσκος μετέβη εἰς τὴν Μικρὰν Βλαχίαν καὶ ἐκάλεσε τοὺς ὁμογενεῖς του εἰς τὰ ὄπλα.

Τῆν 22 Φεβρουαρίου 1821 ὁ Ἀλέξανδρος Ὑψηλάντης διέδῃ τὸν Προὔθον συνοδευόμενος ὑπὸ τῶν ἀδελφῶν του καὶ τινῶν ἄλλων, ὡς καὶ ὑπὸ 200 ἀνδρῶν, τῶν ὁποίων οἱ πλείστοι εἶχον ὑπηρετήσῃ ἐν τῷ ῥωσικῷ στρατῷ, καὶ περὶ τὸ ἑσπέρας εἰσῆλθεν εἰς **Ἰάσιον**. Ὁ ἡγεμὼν Μιχ. **Σούτσος** καὶ οἱ κάτοικοι ἐδέχθησαν αὐτὸν μὲ τὴν βεβαιότητα, ὅτι ὀπισθὲν του βαδίζουσι ῥωσικὰ στρατεύματα. Οἱ δ' ὀπλοφόροι Ἀρβανῖται τῆς πόλεως καὶ ἡ φρουρὰ τοῦ ἡγεμόνος ἐτάχθησαν ὑπὸ τὰς διαταγὰς τοῦ Ὑψηλάντου, προσῆλθον δὲ καὶ πολλοὶ μαθηταὶ ἐνθουσιῶντες. Ἐκεῖθεν ἐδημοσίευσεν προκήρυξιν πρὸς τοὺς Ἑλληνας μεστὴν στόμφου, ἐν τῇ ὁποίᾳ ἐπανελαμβάνετο τὸ παλαιὸν ψεῦδος τῆς Ἀρχῆς. «*Κινηθῆτε*», ἔλεγεν ἡ προκήρυξις, «*καὶ θέλετε ἰδεῖ μίαν κραταῖαν δύναμιν νὰ ὑπερασπισθῆ ἰὰ δικαίᾳ μας*».

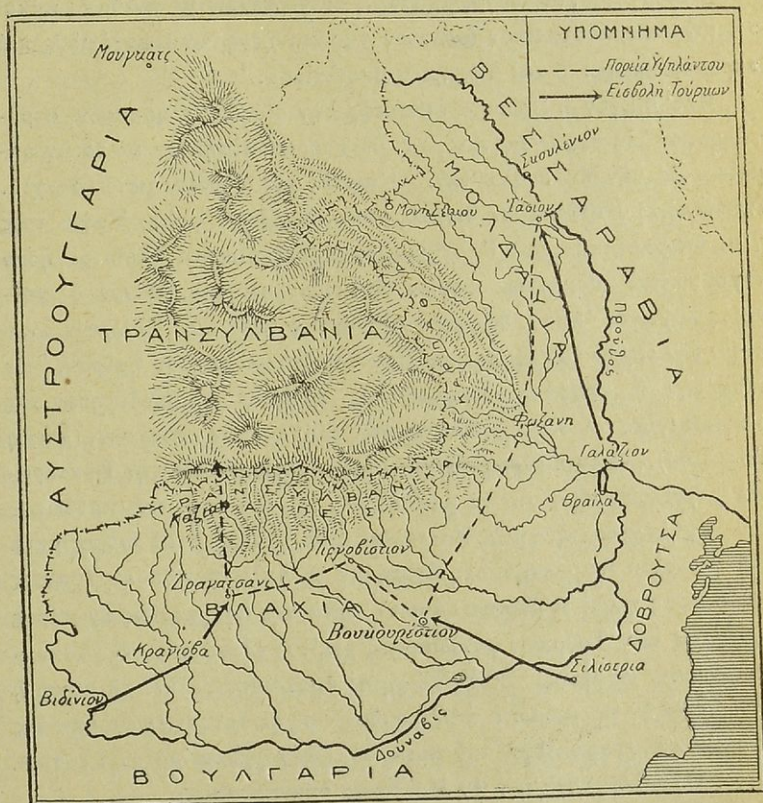
Ἀλλὰ δὲν ἤργησε ν' ἀποδειχθῆ, ὅτι ἡ Μολδοβλαχία δὲν ἦτο ὁ κατάλληλος τόπος διὰ τὸν ἐλληνικὸν ἀγῶνα. Οἱ κάτοικοι ἐμίσουν τοὺς Ἑλληνας, διότι ἐθεώρουν τοὺς Φαναριώτας ἡγεμόνας, ὡς καὶ τοὺς ὑπὸ τοῦ ἐλληνικοῦ Πατριαρχείου πεμπομένους ἀρχιεπισκόπους, ὡς ξένους ἐκδιαστάς καὶ ὡς ὄργανα τῆς τουρκικῆς τυραννίας. Ὡστε μᾶλλον ὡς πικρὰ χλεύη ἀντήχησεν ἡ πρόσκλησις εἰς ἐλευθερίαν ὑπὸ Ἑλληνοῦ πρίγκιπος περιστοιχιζομένου ὑπὸ Φαναριωτῶν. Τὸ δὲ κίνημα τοῦ Βλαδιμηρέσκου ἐλάμβανε μᾶλλον χαρακτῆρα ἐθνικῆς βου-

μανικῆς ἐξεγέρσεως, διότι οὗτος ἐκήρυξεν, ὅτι εἶναι πιστὸς ὑπήκοος τοῦ Σουλτάνου καὶ ὅτι ἔλαβε τὰ ὄπλα κατὰ τῶν Ὀσοποδάρων, οἱ ὁποῖοι κατεπύεζον τὸν ρουμανικὸν λαόν. Ὁ δὲ στρατὸς τῶν Ἀρβανιτῶν, ἐπὶ τοῦ ὁποῖου ἐστηρίχθη ἡ Ἐταιρεία, ἦτο κατὰ τὸ πλεῖστον ἀνοργάνωτος συρφετὸς μὴ ἔχων ἀνώτερον ἠθικὸν ἐλατήριον. Διὰ τοῦτο ἀπὸ τῆς πρώτης ἡμέρας ἐξεδηλώθησαν ἀντιπειθαρχικὰ συμπτώματα. Ὁ ὄπλαρχηγὸς Βασίλειος **Καραβιάς** ἠγούμενος στίφους Ἀρβανιτῶν κατέσφαξε τὴν παραδοθεῖσαν μικρὰν φρουρὰν τοῦ Γαλαζίου καὶ τοὺς ἐν αὐτῷ τούρκους ἐμπόρους, ἐλεηλάτησε τὴν πόλιν καὶ διέπραξε παντὸς εἴδους ἀσχημίας μολύννας οὕτω τὴν ἀρχὴν τοῦ ἀγῶνος.

Ὁ Ὑψηλάντης ἐπροχώρησε βραδέως πρὸς τὴν Βλαχίαν, ἐν *Φωξάνῃ* δέ, μεθοριακῇ πόλει μεταξὺ Βλαχίας καὶ Μολδαβίας, ἡ δύναμις τοῦ ἐνισχύθη σημαντικῶς διὰ τῆς προσελεύσεως νέων ὄπλαρχηγῶν. Ἐκεῖ δὲ κατηρτίσθη ὁ **Ἱερὸς Λόχος**. Πεντακόσιοι δηλονότι νέοι τῶν εὐγενεστάτων οἰκῶν, τῶν ὁποίων πολλοὶ σπουδασταὶ τῶν εὐρωπαϊκῶν Πανεπιστημίων, ἀπετέλεσαν ἰδιαιτέρον σῶμα. Οἱ πλεῖστοι τούτων ἦσαν λεπτοφυεῖς καὶ ὀλίγον ἡσχημένοι εἰς τὸν βίον τοῦ στρατιώτου, ἀλλ' εἶχον τὴν ἀπόφασιν ν' ἀποθάνωσιν ἢ νὰ ἐλευθερωθῶσιν. Ἐφερον δὲ μέλαιναν στολὴν καὶ ὡς ἔμβλημα νεκρικὴν κεφαλὴν ἐπὶ τοῦ πύλου. Τὸ σῶμά των διεκρίνετο διὰ τὴν πειθαρχίαν καὶ ἀπετέλεσε τὸν πυρῆνα τοῦ στρατοῦ τοῦ Ὑψηλάντου. Ἄλλ' ὁ ἀρχιστράτηγος ἦτο ἀναποφάσιτος, ἔβαινε βραδέως καὶ ἄνευ σχεδίου καὶ μόλις μετὰ τέσσαρας ἑβδομάδας εἰσῆλθεν εἰς τὸ *Βουκουρέστιον* (28 Μαρτίου).

2. Ἀποτυχία τοῦ κινήματος.— Ἡ περιβαλοῦσα κατ' ἀρχὰς τὸ κίνημα τοῦ πρίγκιπος αἰγλή διελύετο ταχέως, διότι δὲν ἤργησε νὰ φανῇ ἡ ἀνεπάρκεια τῶν στρατιωτικῶν καὶ ὑλικῶν μέσων του. Εἶχον παρέλθει πέντε ἑβδομάδες, ἀφ' ὅτου ὁ Ὑψηλάντης διέβη τὸν Προῦθον, καὶ ῥωσικὴ σύμπραξις δὲν ἐφαίνετο, ὁ ἴδιος δ' ἐπροχώρει σύρων ἀπειθάρχητον συρφετὸν καὶ περιστοιχιζόμενος ὑπὸ καταχραστῶν καὶ ἐπιβούλων. Τούναντίον ὡς κεραυνὸς ἔπεσεν ἐπὶ τῆς κεφαλῆς του ἡ **ἀποκήουξις** τοῦ κινήματος ὑπὸ τῆς Ῥωσσίας καὶ ὁ **ἀφορισμὸς** τοῦ Πατριάρχου. Ὁ τσάρος Ἀλέξανδρος διὰ νὰ δεῖξῃ τὴν πίστιν του εἰς τὰς ἀρχὰς τῆς Ἱεραῆς Συμμαχίας καὶ

διὰ νὰ διασκεδάσῃ τὴν κρατοῦσαν ὑπόνοιαν, ὅτι ἡ Ῥωσσία ὑπέ-
θαλπε τὸ κίνημα τοῦ Ὑψηλάντου, ἀπεκήρυξεν αὐτὸ ἐπίσημως, διέ-
ταξε νὰ διαγράψουν τὸ ὄνομα τοῦ Ὑψηλάντου ἐκ τοῦ καταλόγου
τῶν ῤώσσιων ἀξιωματικῶν, ἐδήλωσεν εἰς τὸ Διδάνιον διὰ τοῦ ἐν
Κων]πόλει πρέσβεός του, ὅτι ἡ ῤωσσικὴ πολιτικὴ εἶναι ξένη πρὸς
τὰς σκευωρίας τῶν περὶ τὸν Ὑψηλάντην καὶ ἔδωκε διαταγὰς εἰς

Χάρτης τῆς ἐπαναστάσεως ἐν Μολδοβλαχία.

τὸν διοικητὴν τῶν παρὰ τὸν Προῦθον ῤωσσικῶν στρατευμάτων νὰ
μὴ ἀναμιχθῇ εἰς τὰς ταραχάς. Ὁ δ' ἐν Ἰασίῳ πρόξενος τῆς Ῥω-
σσίας ἐκοινοποίησε ταῦτα δι' ἀνακοινωθέντος, τὸ ὅποιον ἐτοιχο-
κόλλησεν.

Ὁ δὲ Πατριάρχης πιεζόμενος ὑπὸ τοῦ Σουλτάνου ἀφώρισε τὸν

Ἐψηλάντην καὶ τὸν Ὀσποδάρων τῆς Μολδαυίας Μιχ. Σουτσον, διότι, ὡς ἔλεγεν ἡ πατριαρχικὴ ἐγκύκλιος, «ὁ προσδιορισθεὶς τῆς «Μολδαυίας ἡγεμῶν ὡς μὴ ὄφειλε Μιχαήλ καὶ ὁ τοῦ γνωστοῦ » ἀγνώμονος καὶ φυγάδος Ἐψηλάντου ἀγνώμων υἱὸς Ἀλέξανδρος » Ἐψηλάντης κατεπάτησαν τὴν πρώτην βάσιν τῆς ἠθικῆς, τὴν πρὸς » τοὺς εὐεργετοῦντας εὐγνωμοσύνην, ἐξεγερθέντες μὲ πνεῦμα κακο- » ποιῶν καὶ ἀποστατικὸν ἐναντίον τῆς κοινῆς ἡμῶν εὐεργέτιδος καὶ » τροφοῦ κραταιᾶς καὶ ἀηττήτου βασιλείας».

Μετ' ὀλίγον ἡ Ῥωσσία ἐπέτρεψε τὴν εἴσοδον τουρκικῶν στρατευμάτων εἰς τὰς ἡγεμονίας, οἱ δὲ Τούρκοι εἰσῆλθον ἐκ τριῶν σημείων εἰς τὴν Μολδοβλαχίαν. Ὁ πασᾶς τῆς Βραΐλας μετὰ 3 χιλ. ἰππέων καὶ 1500 πεζῶν διεσκόρπισεν εὐχερῶς τὴν 1 Μαΐου τοὺς 700 ὑπερασπιστὰς τοῦ Γαλαζίου, ἐκ τῶν ὁποίων οἱ πλείστοι ἦσαν τυχοδιῶκται καὶ ναῦται τῶν ἐν τῷ λιμένι πλοίων. Μόνον ὁ γενναῖος λοχαγὸς Ἄθαν. **Καρπενησιώτης** μετὰ 43 Ἑλλήνων ἀνέκοψε τὴν ὄρμην τοῦ τουρκικοῦ ἰππικοῦ ἐπὶ ὀλόκληρον ἡμέραν. Τὴν ἐπομένην οἱ Τούρκοι καταλαβόντες τὸ Γαλάζιον ἐξεδίχησαν τὰς βιαιοπραγίας τοῦ Καραβιά σφάζαντες 600 ἐκ τῶν κατοίκων. (Μάχη Γαλαζίου). Ὁ ὀσποδάρων Μιχαήλ ἐδραπέτευσεν εἰς τὴν Βεσσαραβίαν, ἠκολούθησε δ' αὐτὸν μετ' ὀλίγον ὁ ἀνίκανος ἀντιπρόσωπος τοῦ Ἐψηλάντου πρίγκιψ **Καντακουζηνός**. Ἀλλὰ 400 ἄνδρες μετὰ τοῦ γενναίου Καρπενησιώτη ἐτίμησαν τὰ ὄπλα τῶν πολεμήσαντες ἐπὶ 8 ὥρας παρὰ τὸ **Σκουλένιον** κατὰ τῆς ἀσυγκρίτως ἀνωτέρας δυνάμεως τῶν Τούρκων φονεύσαντες χιλίους ἐξ αὐτῶν. Ὁ Ἄθανάσιος ἔπεσεν ὡς ἦρωας, 300 Ἕλληνες ἐφονεύθησαν ἐν τῇ μάχῃ ἢ ἐπνίγησαν ἐν τῷ βέυματι τοῦ Προύθου, οἱ δὲ λοιποὶ ἐσώθησαν εἰς ῥωσσικὸν ἕδαφος ἐκεῖθεν τοῦ ποταμοῦ (Μάχη Σκουλενίου 17 Ἰουνίου). Οὕτω κατεπνίγη ἡ ἐν Μολδαυίᾳ ἐπανάστασις.

Ἐν τῷ μεταξῷ ὁ στρατὸς τοῦ πασᾶ τῆς **Σιλιστρίας** (8 χιλ. ἄνδρες) κατέλαβε τὴν 15 Μαΐου τὸ Βουκουρέστιον ἄνευ ἀντιστάσεως. Ὁ Ἐψηλάντης ἀπεσύρθη εἰς τὸ **Τεργοβσίον** τῆς Μ. Βλαχίας ζητῶν νὰ ἐξασφαλίσῃ τὴν πρὸς τὰ αὐστριακὰ σύνορα ὑποχώρησιν. Οἱ δὲ ὀπλαρχηγοὶ Βλαδιμηρέσκος καὶ Σάββας ἐσκευόρουν κατ' αὐτοῦ, σκοπὸν ἔχοντες νὰ συλλάβωσιν αὐτὸν καὶ νὰ παραδώσωσιν εἰς τοὺς Τούρκους. Καὶ ἡ μὲν ἐπιβουλὴ τοῦ Βλαδιμηρέσκου ἀπε-

καλύφθη και ὁ Ὑψηλάντης κατεδίκασεν αὐτὸν εἰς θάνατον, ἀλλ' ὁ Σάββας ἠυτομόλησεν εἰς τοὺς Τούρκους μετὰ τοῦ στρατοῦ του και πανικὸς διεδόθη εἰς τὸ στρατόπεδον τοῦ Ὑψηλάντου, τὸ ὁποῖον ἐγκατελείφθη μετὰ τῶν ἀποσκευῶν.

Μετ' ὀλίγον ἐπῆλθεν ἡ ἐν **Δραγατσανίῳ** καταστροφή. Ὁ πασᾶς τοῦ *Βιδινίου* εἶχε καταλάβει τὴν *Κραϊόβαν* και ἀπέστειλεν ἀπόσπασμα ἱππικοῦ εἰς Δραγατσάνιον. Ὁ ἀξιὸς ὄπλαρχηγὸς Γεωργάκης Ὀλύμπιος ἐσκέφθη τότε ν' ἀνασυντάξῃ τὸν στρατὸν τοῦ Ὑψηλάντου και νὰ προσβάλῃ κατ' ἀρχὰς τὸ ἐν Δραγατσανίῳ τουρκικὸν ἀπόσπασμα. Πρὶν ἢ συγκεντρωθῆ ὅμως ὁ στρατὸς και ἐνῶ ὁ Ὑψηλάντης ἀπεῖχεν εἰσέτι 3 1/2 ὥρας, ὁ κακὸς δαίμων τοῦ ὅλου κινήματος *Καραβιάς*, ὁ ἐμπρηστὴς τοῦ *Γαλαζίου*, τὸν ὁποῖον ὁ Ὑψηλάντης εἶχε προαγάγει εἰς *στρατηγὸν ταγματάρχην* διορίσας αὐτὸν ἀρχηγὸν τοῦ ἱππικοῦ, ἐπεθύμησε νὰ ὑφαρπάσῃ τὴν δόξαν τοῦ νικητοῦ και παραπείσας τὸν ἀρχηγὸν τοῦ ἱεροῦ λόχου ἀδελφόν τοῦ Ὑψηλάντου *Γεώργιον* νὰ τὸν ἀκολουθήσῃ, προσέδαλε τοὺς ἐν Δραγατσανίῳ Τούρκους μετὰ τῶν 500 ἱππέων του. Οἱ Τούρκοι ὑπεχώρησαν κατ' ἀρχὰς πυρπολήσαντες τὸ χωρίον, ἀλλὰ μετ' ὀλίγον βλέποντες τὸν μικρὸν ἀριθμὸν τῶν ἐπιτιθεμένων ἀνεθάρρησαν και τρέψαντες τοὺς παραφόρως ἐλαύνοντας ἱππεῖς τοῦ *Καραβιά* ἐπέπεσον κατὰ τοῦ Ἱεροῦ Λόχου. Οἱ λεπτοφυεῖς νέοι, οἱ ἀπὸ τινων μόλις ἐβδομάδων ὄπλοφοροῦντες, δὲν κατῴρθωσαν νὰ ὑποστῶσι τὴν ὄρμην τῶν ἡλιοκαῶν τούρκων σπαχήδων και ἔπεσον ὡς «εὐθαλεῖς κλάδοι ὑπὸ τὴν κοπτερὰν ἀξίνην σιδαροῦ ξυλοκόπου». Ὁ Γεωργάκης σπεύσας εἰς τὸν τόπον τῆς συμπλοκῆς μετὰ τινων ὄπλαρχηγῶν μόλις ἠδυνήθη νὰ σώσῃ τὰ λείψανα τοῦ ἱεροῦ λόχου ἀπὸ τῆς σφαγῆς και τῆς αἰχμαλωσίας. Διακόσιοι ἱερολοχῖται εἶχον πέσει και 40 συνελήφθησαν αἰχμάλωτοι (7 Ἰουνίου).

3. Τὸ τέλος τοῦ κινήματος τῶν ἡγεμονιῶν — Ἡ γενικὴ σύγχυσις παρέσυρε και τὸ σῶμα τοῦ Ὑψηλάντου, ὁ ὁποῖος ὑποχωρήσας εἰς *Κόζιαν* παρὰ τὰ αὐστριακὰ σύνορα ἤρχισε νὰ διαπραγματεύεται μετὰ τῶν συνοριακῶν ὑπαλλήλων, ἵνα ἐπιτραπῆ εἰς αὐτὸν ἡ εἴσοδος εἰς τὸ αὐστριακὸν ἔδαφος. Ἐκεῖ διῆλθε στιγμὰς φοβερᾶς ἀγωνίας. Ὑπὸ τὸ παράθυρόν του συνέβαινον ἀγριαὶ σκηναί, ὁσάκις διήρχοντο τμήματα τοῦ διαλυθέντος στρατοῦ του,

καὶ ἤκουε νὰ λέγεται ὑψηλοφώνως, ὅτι ἔπρεπε νὰ συλληφθῆ καὶ νὰ παραδοθῆ εἰς τὸν τούρκον πασᾶν, ὁ ὁποῖος εἶχεν ἐπικηρύξει τὴν κεφαλὴν του. Τὴν 14 Ἰουνίου διέβη τὰ σύνορα μετὰ τοῦ ἀδελφοῦ του, εὐρισκόμενος δ' ἐπὶ αὐστριακοῦ ἐδάφους ἀπέλυσεν ἡμερησίαν διαταγὴν μεστὴν πικρίας στιγματίζων διὰ βαρυτάτων φράσεων τοὺς συμπολεμιστάς του, τοὺς «δειλοὺς καὶ ἀθλίους», οἱ ὁποῖοι ἔφεραν τὴν καταστροφὴν. «Στρατιῶται, ὄχι, δὲν μολύνω πλέον τὸ ἱερὸν, τὸ τίμιον» τοῦτο ὄνομα εἰς τὰ ὑποκείμενά σας. Ἄνανδροι ἀγέλαι λαῶν! Αἱ προ-»δοσαί, αἱ ἐπιβουλαί σας μὲ ἀναγκάζουσι νὰ σᾶς ἀποχωρισθῶ...».

Ὁ Ὑψηλάντης συλληφθεὶς κατὰ τὰς μεταξὺ Αὐστρίας καὶ Τουρκίας συνθήκας ἐκρατήθη εἰς ἐλευσινὴν τινα τρώγλην τοῦ φρουρίου Μουγκάτς ὡς πολιτικὸς αἰχμάλωτος ἐπὶ 6 ἔτη. Ἀποφυλακισθεὶς δὲ διὰ ῥωσικῆς μεσιτείας ἀπέθανεν ἐν Βιένῃ τὸ 1828 μόλις 38 ἐτῶν.

Μετὰ τὴν φυγὴν τοῦ Ὑψηλάντου οἱ Τούρκοι ἐξηφάνισαν ταχέως τὰ συντρίμματα τοῦ στρατοῦ του βοηθούμενοι προθύμως ὑπὸ τῶν ἐντοπίων. Ἄλλ' ὁ γενναῖος Γεωργάκης μετὰ τοῦ ὁμόφρονός του **Φαρμάκη** ἔδωκαν ἥρωϊκὴν λύσιν εἰς τὸ δράμα τῶν ἡγεμονιῶν. Θέλοντες δηλαδὴ νὰ διανοίξωσι δίοδον πρὸς τὰ ῥωσικὰ σύνορα περιεπλανήθησαν εἰς τὰ Τρανσυλβανικὰ ὄρη καὶ προδοθέντες ὑπὸ τῶν κατοίκων ἐνεκλείσθησαν εἰς τὴν μονὴν τοῦ **Σέκκου** μετὰ 350 ὀπλοφόρων. Μετὰ πεισματώδη ἄμυναν ὁ μὲν Γεωργάκης ἀνετίναξε τὸ κωδωνοστάσιον, εἰς τὸ ὁποῖον εἶχε καταφύγει μετ' ὀλίγων ὀπαδῶν, ὁ δὲ Φαρμάκης συνθηκολογήσας τῇ ἐγγυήσει τοῦ αὐστριακοῦ προξένου παρεδόθη εἰς τοὺς Τούρκους. Ἄλλὰ τὴν ἐπομένην οἱ μὲν στρατιῶταί του ἐσφάγησαν, ὁ ἴδιος δ' ἀποσταλεὶς εἰς Κων]πολιν ἀπεκεφαλίσθη (μέσα Σεπτεμβρίου).

Ἡ ἐν ταῖς ἡγεμονίαις ἐπανάστασις ἀπέτυχεν, ὁ δὲ σουλτάνος δὲν διώρισε πλέον Ἕλληνας ἡγεμόνας εἰς Μολδαυίαν καὶ Βλαχίαν. Οὕτω δ' ἔληξεν ἡ ἀπὸ τοῦ 1711 ὑφισταμένη παρὰ τὸν Δούναβιν ἐξουσία τῶν Ἑλλήνων καὶ ἀπὸ τῆς στιγμῆς ταύτης οἱ Ρουμιοῦνοι χρονολογοῦσι τὴν ἀρχὴν τῆς ἀνεξαρτησίας των.

II. Η ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΙΣ ΕΝ ΤΗ ΚΥΡΙΩΣ ΕΛΛΑΔΙ.

Τὸ Διδάνιον καὶ οἱ διπλωμάται τῆς Εὐρώπης ἀπέδωκαν μεγάλην σημασίαν εἰς τὰς ταραχὰς τῆς Μολδοβλαχίας, διότι ἐφοβοῦντο ῥωσικὴν ἐπέμβασιν. Ἀλλὰ δὲν ἦσαν εἰς θέσιν νὰ φαντασθῶσιν, ὅτι κίνημα σοβαρώτερον θὰ ἐτάραττε μετ' ὀλίγον τὴν νότιον ἄκραν τῆς Χερσονήσου.

A'. ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΙΣ ΤΗΣ ΠΕΛΟΠΟΝΝΗΣΟΥ.

I. Ἡ Πελοπόννησος κατὰ τὰς παραμονὰς τῆς Ἐπαναστάσεως. — Ἐνα μῆνα μετὰ τὴν ὑπὸ τοῦ Ὑψηλάντου διάβασιν τοῦ Προϋθου ἐκινήθη ἡ **Πελοπόννησος**. Ἡ Πελοπόννησος ἦτο ἡ φυσικὴ ἀφετηρία τοῦ ἐθνικοῦ κινήματος ἐν Ἑλλάδι. Ἀποχωρισμένη τῆς Στερεᾶς ὡς νῆσος, εἶχεν ὡς προπύργιον ἀφ' ἐνὸς μὲν τὸν δύσβατον ὄγκον τῆς κεντρικῆς Ἑλλάδος, ἀφ' ἐτέρου δὲ τὰς ναυτικὰς νήσους Ὑδραν, Σπέτσας κ.τ.λ. καὶ τὴν Κρήτην. Τὰ δὲ ὄρη αὐτῆς καὶ ἡ ἀνώμαλος διαμόρφωσις τοῦ ἐδάφους καθίστων αὐτὴν ἀκρόπολιν δυσπόρθητον, κατάλληλον πρὸς ἄμυναν. Ἦτο δὲ κατὰ τὰς παραμονὰς τῆς ἐπαναστάσεως μία τῶν ἀκμαιοτάτων χωρῶν τῆς Ἑλλάδος ἔχουσα χριστιανικὸν πληθυσμὸν πολυπληθέστερον, εὐπορώτερον καὶ ἐμπορικώτερον ἐν συγκρίσει πρὸς τὴν Στερεάν. Οἱ δ' ἀρχιερεῖς καὶ προεστοὶ εἶχον μεγάλην ἐπιρροὴν ἐπὶ τῶν ὀμοπίστων των καὶ ἐκ τούτου ἴσχυον παρὰ τῇ τουρκικῇ διοικήσει.

Ὁ διοικητὴς τῆς Πελοποννήσου, λεγόμενος **Μόρα βαλεσί**, ἔδραν εἶχε τὴν **Τρίπολιν** (Τριπολιτσά), ἐνθα συνήρχοντο δις τοῦ ἔτους οἱ ἀρχιερεῖς καὶ οἱ πρῶχοντες, ἵνα συσκεφθῶσι μετὰ τοῦ διοικητοῦ περὶ τῶν κοινῶν. Οἱ Πελοποννήσιοι εἶχον ἀντιπρόσωπον ἐν Κων)πόλει, ὁ ὁποῖος ἐπετιῆρει τὰς πράξεις τοῦ διοικητοῦ καὶ κατήγγελλεν ἐν ἀνάγκῃ τὰς ὑπερβασίας του εἰς τὸ Διδάνιον. Γενικῶς δ' ἡ τουρκικὴ ἐξουσία ἐν Πελοποννήσῳ ἦτο μᾶλλον χαλαρὰ ἢ καταθλιπτικὴ.

Πρὸς τὴν μεσημβρινὴν ἄκραν τῆς χερσονήσου ὁ μικρὸς λαὸς τῆς **Μάνης** εἶχε διατηρήσει τὴν ἀνεξαρτησίαν του καὶ τὸ φιλοπόλεμον, ἐνῶ αἱ **Πάτραι** ἤμαζον ὑπὲρ πᾶσαν ἄλλην πόλιν τῆς χερσονήσου διὰ τὸ ἐμπόριον τῆς σταφίδος καὶ τὴν ἀνάπτυξιν, τὴν ὁποίαν προσεπόριζεν εἰς τοὺς κατοίκους ἢ πρὸς τοὺς Εὐρωπαίους

ἐπικοινωνία. Διὰ τοῦτο, ἐνῶ πρὸς τὴν Μάνην ἐστρέφοντο τὰ βλέμματα τῶν Ἑλλήνων, διότι ἐκεῖθεν ἀνέμενον τὴν ἑναρξιν τοῦ ἀγῶνος, συγχρόνως προσεΐχον εἰς τοὺς πολιτικωτέρους προύχοντας τῆς Ἀχαΐας. Μέγα δὲ κύρος εἶχον κατὰ τὰς παραμονάς τῆς Ἐπαναστάσεως τρεῖς προύχοντες τῆς Ἀχαΐας, ὁ ἀρχιεπίσκοπος Παλαιῶν Πατρῶν **Γερμανός**, ὁ προεστὸς τῶν Καλαβρύτων **Ἀνδρέας Ζαῦμης** καὶ ὁ προεστὸς Αἰγίου **Ἀνδρέας Λόντος**, συνδεόμενοι διὰ στενῆς φιλίας καὶ μεμνημένοι καὶ οἱ τρεῖς τὰ τῆς ἐταιρείας.

2. Ἀνυπόμονοι καὶ διστακτικοί. — **Ἐξ ἄλλων Ἀληπαῶν καὶ Πύλης — Σουλιῶται.** — Ἐν Πελοποννήσῳ πάντες ἦσαν σύμφωνοι περὶ τῆς ἀνάγκης τοῦ ἐθνικοῦ κινήματος, ἀλλ' ὑπῆρχον δύο μερίδες, ἡ μερίς τῶν **ἀνυπομόνων** καὶ ἡ μερίς τῶν **διστακτικῶν**. Διστακτικοὶ ἦσαν οἱ εὐπορώτεροι κτηματῖαι καὶ οἱ πλούσιοι ἔμποροι, οἱ ὁποῖοι ἔχοντες ἰσχὴν ἐπὶ τῶν ὁμοδόξων καὶ ἀγαθὰς σχέσεις πρὸς τοὺς Τούρκους ἀπεδοκίμαζον πᾶν ἀπερὶσκεπτον κίνημα, τὸ ὁποῖον ἠδύνατο νὰ χειροτερεύσῃ τὴν θέσιν τῶν βασιλιάδων, ἐνῶ οἱ ἀπορώτεροι τῶν κατοίκων καὶ οἱ τολμηρότεροι ὄπλαρχηγοὶ ἦσαν ὑπὲρ τῆς ἀμέσσου δράσεως ὑπολογίζοντες τὰ ἀγαθὰ, ὅσα θὰ ἐκέρδιζον διὰ τῆς ἀνατροπῆς τοῦ τουρκικοῦ καθεστώτος. Τὰ γεγονότα ὅμως ἔσπευδον καὶ πάντες ἠσθάνοντο, ὅτι ἐπίκειται μεγάλη πολιτικὴ καὶ κοινωνικὴ ἀνατροπὴ.

Ἐν Ἠπείρῳ ἐξηκολούθει ἡ πάλη μεταξὺ τοῦ Ἀλῆ καὶ τῶν στρατιωτῶν τοῦ σουλτάνου, οἱ δ' ἐν Κων/πόλει ἐνθυμηθέντες τοὺς παλαιοὺς ἐχθροὺς τοῦ βεζύρη τῶν Ἰωαννίνων, τοὺς ἀνδρείους Σουλιώτας, ἔδωκαν διαταγὴν εἰς τὸν ἀρχηγὸν τοῦ σουλτανικοῦ στρατοῦ νὰ καλέσῃ αὐτοὺς κατὰ τοῦ Ἀλῆ. Οἱ φυγάδες, οἱ ὁποῖοι ἐπὶ δεκαεπτὰ ἔτη ἔτρωγον τῆς ἐξορίας τὸν ἄρτον, μετ' ἐξωγκωμένης καρδίας ἀτενίζοντες μακρόθεν τὰ ὄρη τῆς πατρίδος των, διέδθησαν τὸ μεταξὺ Κερκύρας καὶ Ἠπείρου στενὸν καὶ ἐνεφανίσθησαν εἰς τὸ πρὸ τῶν Ἰωαννίνων στρατόπεδον. Ἀλλὰ ταχέως τὸ ἔνστικτον ὠδήγησεν αὐτοὺς νὰ διῶσιν, ὅτι δὲν ἦτο συμφέρον νὰ συντριβῇ τελείως ὁ εἰς τῶν ἀντιπάλων. Ὅθεν ἤλθον εἰς συνεννόησιν πρὸς τὸν Ἀλῆν καὶ ὁ ἀρχηγὸς των **Μᾶρκος Μπότσαρης** διέπλευσε διὰ νυκτὸς τὴν λίμνην καὶ συνηντήθη μετὰ τοῦ Ἀλῆ, ὁ ὁποῖος ἐνηγκαλίσθη αὐτὸν

δακρύων και ὠνόμασεν αὐτὸν «*υἷόν του*». Τὴν δὲ 6 Δεκεμβρίου 1820 οἱ Σουλιῶται, τριακόσιοι πολεμισταί, ἐγκατέλειψαν τὸ τουρκικὸν στρατόπεδον και κατώρθωσαν ν' ἀνακτήσωσι τὴν παλαιὰν πατρίδα των, τὸ Σούλι και τὴν Κιάφαν, και ἀπέκρουσαν τὰς ἐπιθέσεις τῶν Τούρκων. Ἄλλ' ὅτε ὁ Ἄλῆς πιστεύων, ὅτι οἱ Σουλιῶται ἔμελλον νὰ ἐπιτεθῶσιν ἐκ τῶν ὀπισθεν κατὰ τοῦ τουρκικοῦ στρατοῦ, ἐπεχείρησε μεγάλην ἐξοδον, οἱ Σουλιῶται δὲν ἐκινήθησαν ἀποδίδοντες ἀπάτην ἀντὶ ἀπάτης εἰς τὸν γηραιὸν λύκον. Οὕτω λοιπὸν ἀπὸ τοῦ Δεκεμβρίου 1820 ἐκυμάτιζεν ἐπὶ τῆς Κιάφας ἡ σημαία τῆς ἀνεξαρτησίας δίδουσα τὸ σύνθημα τῆς ἐξεγέρσεως τῶν Ἑλλήνων.

3. Ἀποστολὴ Χουραΐτ πασᾶ. — Κάθοδος τοῦ Παπαφλέσσα εἰς Πελοπόννησον.— Ἐν τῷ μεταξύ ἡ Πύλη συλλαβοῦσα ὑπονοίας περὶ τῶν συμβαινόντων ἐν Πελοποννήσῳ διώρισε Μόρα-βαλεσι τὸν πρῶτον μέγαν βεζύρην **Χουραΐτ**, ἄνδρα μεγαλοπρεπῆ και ἐπιδηλιτικόν, ὁ ὁποῖος ἔφθασεν εἰς τὴν Πελοπόννησον κατὰ τὸν Νοέμβριον τοῦ 1820 μετὰ πολυτελοῦς θεραπείας και πολυαριθμοῦ χαρεμίου ἐμπνεύσας φόβον και ἀνησυχίαν εἰς τοὺς Ἕλληνας. Ἄλλ' οὐδεμίαν ἔδωκε προσοχὴν εἰς τὰ θρυλούμενα και μετ' ὀλίγας ἑβδομάδας ἀνεχώρησεν εἰς Ἡπειρον, ὅπως ἀναλάβῃ τὴν ἀρχηγίαν τοῦ πολεμοῦντος κατὰ τοῦ Ἄλῆ στρατοῦ. Ἠκολούθησε δ' αὐτὸν και ὁ διορισθεὶς ὡς διάδοχός του διοικητῆς Πελοποννήσου, ὥστε ἡ ἐξουσία ἐν Τριπόλει ἔμεινεν εἰς τὰς χεῖρας τοῦ ἀνθηγεμόνος (Καϊμακάμη), οἱ δ' Ἕλληνες ἠσθάνθησαν μεγάλην ἀνακούφισιν. Οἱ Τούρκοι συνηθισμένοι νὰ καταστέλλωσι τὰς ἐξεγέρσεις δι' ὀμαδικῆς σφαγῆς τῶν βραγιάδων δὲν ἔδωκαν σημασίαν εἰς τὸν ἐν Πελοποννήσῳ ἀναθρασμόν, και οἱ δύο Μόρα-βαλιῆδες, οἱ ἐν βραχεῖ χρόνῳ διαδεχθέντες ἀλλήλους και ἀπελθόντες, ἄφησαν ἐν Τριπόλει, ὡς ἐν ἀσφαλεῖ τόπῳ, τοὺς θησαυροὺς και τὰ χαρέμιά των και μόνον πρὸς φύλαξιν αὐτῶν ἐνίσχυσαν τὴν φρουρὰν τῆς πόλεως διὰ χιλίων ἀνδρῶν.

Λήγοντος δὲ τοῦ ἔτους 1820 ἔφθασεν εἰς Πελοπόννησον ὡς ἀντιπρόσωπος τοῦ Ὑψηλάντου ὁ ἀρχιμανδρίτης **Γρηγόριος Δικαῖος**, ὁ γνωστὸς ὑπὸ τὸ ὄνομα **Παπαφλέσσα**, δραστήριος και ὀρητικὸς ἀπόστολος τῆς Ἐταιρείας, φέρων ὀλίγην μὲν πυρίτιδα και ὀλίγα πολεμεφόδια, φλογεράς δ' ὑποσχέσεις, και εὐθὺς ἤρχισε δι' ἐπαγωγῶν μυθευμάτων νὰ κεντρίξῃ τὴν φαντασίαν τοῦ λαοῦ. Καὶ οἱ μὲν

ἀρχιερεῖς καὶ πρόκριτοι γνωρίζοντες καλύτερον τὰ πράγματα δὲν ἔδιδον πίστιν εἰς τὰς ἐπαγγελίας τοῦ Παπαφλέσσα, συνελθόντες δ' εἰς μυστικὴν συνεδρίαν ἐν τῇ μονῇ τοῦ Ἁγίου Γεωργίου παρὰ τὸ Αἴγιον, ἀφοῦ ἤκουσαν τὸν Δικαῖον, συνέστησαν εἰς αὐτὸν νὰ μὴ διαδίδῃ ἀνυπόστατα. Ἄλλ' ἐκεῖνος διεκίρρυεν ἐξ ὀνόματος τῶν ἀνυπομόνων, ὅτι ἡ 25 Μαρτίου ἦτο ἡ τελευταία προθεσμία πρὸς ἔκρηξιν τῆς Ἐπαναστάσεως. Οἱ πρόκριτοι ἠπειλήσαν τότε τὸν Δικαῖον, ἀλλὰ παρὰ τῷ λαῷ εὗρισκον πρόθυμον ὑποδοχὴν αἰ εἰσηγήσεις του καὶ ὠρίμαζε καθ' ἡμέραν ψυχικῶς τὸ κίνημα.

4. Ἐκρηξις τῆς ἐπαναστάσεως. — Ἐν τούτοις οἱ ἐγχώριοι τοῦρκοι ἐθορυβοῦντο βλέποντες ἀσυνήθη κίνησιν ἐν Πελοποννήσῳ καὶ ἰδίως ὅταν ἔμαθον, ὅτι εἶχε φθάσει εἰς Μάνην ὁ περιβόητος Θεοδ. Κολοκοτρώνης, ὁ ἀπὸ μακροῦ φυγὰς καὶ μέχρι θανάτου καταδιωκόμενος ὑπὸ τῆς τουρκικῆς ἐξουσίας. Οἱ δὲ πρόκριτοι τῆς Ἀχαΐας προσκληθέντες ὑπὸ τοῦ καϊμακάμη εἰς Τριπολιτσάν καὶ μὴ μεταδάντες εὐρέθησαν ἐκτεθειμένοι καὶ ἀπεφάσισαν νὰ ἐπισπεύσουν τὸ κίνημα. Διὰ τοῦτο ἐνῶ ὁ τολμηρὸς κλέφτης Νικόλαος Σουλιώτης τῇ προτροπῇ τοῦ Παπαφλέσσα ἐνεδρεύσας ἐφόνευσεν ὀκτώ τούρκους εἰσπράκτορας, ὁ Ἀσημάκης Ζαῦτης, ὁ γέρον πρόκριτος τῶν Καλαβρύτων, ἐπέτρεψεν εἰς τοὺς ἐν τῇ ὑπηρεσίᾳ του κλέφτας Χονδρογιάννην καὶ Πεισιώτην νὰ ἐπιτεθῶσι κατὰ τοῦ σπαχῆ Σαῖδ Λαλιώτου, ὁ ὁποῖος ἔφερε χρήματα τοῦ δημοσίου εἰς Τριπολιτσάν, συνοδευόμενος ὑπὸ τοῦ κολλυβιστοῦ Ταμπσκοπούλου (Ἀπόπειρα Χονδρογιανναίων 16 Μαρτίου 1821).

Ἡ ἀπόπειρα ἀπέτυχεν, ἀλλὰ τὰ γεγονότα ταῦτα κατετάραξαν τοὺς μωαμεθανούς. Ὁ δὲ νευροπαθὴς καὶ μέθυσος διοικητὴς Καλαβρύτων Ἀρναούτογλου εὐρεθεὶς καθ' ὁδὸν μεταβαίνων εἰς Τριπολιτσάν, ὅτε ἔγινεν ἡ ἐπίθεσις κατὰ τοῦ σπαχῆ, τοσοῦτον ἐφοβήθη, ὥστε ἐπέστρεψεν εἰς **Καλάβρυτα** καὶ ὠχυρώθη μετὰ τῆς οἰκογενείας του ἐν τῷ πύργῳ τῆς πόλεως, ὡς νὰ εἶχεν ἀρχίσει ἡ ἐπανάστασις τῶν **Κιοβούρηδων**. Μαθὼν τοῦτο ὁ πρόκριτος Χαράλαμπος ἔσπευσε συμπαραλαβὼν τοὺς κλέφτας **Πειμεζάδες**, περιεκύκλωσε τὸν πύργον καὶ ἠνάγκασε τὸν Ἀρναούτογλου νὰ παραδοθῆ (20 Μαρτίου). Τότε ἐξέσπασεν ἡ μέχρι τῆς στιγμῆς ἐκείνης συγκρατουμένη ὀρμὴ καὶ τὴν 21 Μαρτίου ὄλος ὁ χριστιανικὸς

πληθυσμὸς τῆς χερσονήσου ἠγγέρθη ἔνοπλος καὶ ἐπέπεσε μετὰ πά-
θους συγκρατουμένου ἀπὸ αἰώνων κατὰ τῶν μωαμεθανῶν, ὡς νὰ
ἤθελεν ἐν μιᾷ ἡμέρᾳ νὰ ἐκδικηθῆ δεινοπαθήματα αἰώνων. Τὸ σύν-
θημα ἦτο «*Τοῦρκος μὴ μείνη στὸ Μοριά, μήτε στὸν κόσμον ὄλον*».

Τότε ἐπῆλθον βραγδαῖα τὰ γεγονότα. Ὁ μπέης τῆς Μάνης *Πε-
τρούμπης Μαυρομιχάλης* καὶ ὁ *Κολοκοτρώνης* μετὰ τῶν Μανιατῶν
κατῆλθον τὴν δυτικὴν πλευρὰν τοῦ Ταυγέτου καὶ τὴν 23 Μαρτίου
εἰσῆλθον θριαμβευτικῶς εἰς τὰς **Καλάμας**.

Τὴν αὐτὴν ἡμέραν ἐξηγγέρθησαν αἱ *Πάτραι*. Αἱ ταραχαὶ τῶν
Καλαδρῦτων κατέπληξαν τοὺς Τούρκους τῆς πόλεως ταύτης, οἱ
ὅποιοι ὠχυρώθησαν ἐντὸς τῆς παλαιᾶς ἀκροπόλεως μετακομίσαντες
ἐκεῖ τὰ γυναικόπεδα καὶ τοὺς θησαυροὺς των. Ἐκατὸν δὲ περίπου
Ἄλβανοὶ διαπεραιωθέντες ἀπὸ τοῦ Ῥίου εἰσῆλθον εἰς τὴν πόλιν
τουφεκίζοντες καὶ ἐπυρπόλησαν ἐν βρακοπωλεῖον, ὅπου ἐμέθυσαν καὶ
ἐφόνευσαν τὸν βρακοπώλην. Οἱ δ' ἐν τῇ πόλει εὐρισκόμενοι Ἰόνιοι,
ιδίως οἱ ἐπ' ἀνδρεῖα φημιζόμενοι Κεφαλλῆνες, μετὰ τῶν μελῶν
τῆς ἐταιρείας συνεπλέκοντο πρὸς αὐτοὺς, ἐνῶ οἱ ἀπὸ τῆς ἀκροπό-
λεως *Βουρκοὶ* ἐτουφέκιζον διαρκῶς. Τότε ἔδραμον εἰς Πάτρας οἱ
χωρικοὶ τῶν περιχώρων μετὰ τοῦ Π. Πατρῶν καὶ τοῦ Λόντου, οἱ
ὅποιοι ἐτέθησαν ἐπὶ κεφαλῆς τοῦ κινήματος καὶ τὴν **25 Μαρ-
τίου** ὁ Π. Πατρῶν ἔστησεν ἐν τῇ πλατείᾳ τοῦ Ἁγ. Γεωργίου τὴν
σημαίαν τοῦ σταυροῦ. Ἀπ' ἐκείνης τῆς ἡμέρας χρονολογοῦμεν τὴν
ἀρχὴν τῆς ἐπαναστάσεως.

Τότε ἤρχισε γενικὴ ἔξοδος τῶν Τούρκων εἰς τὰς ἀσφαλεστέρας
θέσεις καὶ οἱ τὴν ὑπαιθρον χώραν καὶ τὰς ἀνοχυρώτους πόλεις
κατοικοῦντες κατέφυγον εἰς τὰ φρούρια. Πανικὸς δὲ κατέλαβεν
αὐτοὺς, ὅτε διεδόθη ἡ φήμη, ὅτι ἔρχεται εὐρωπαϊκὸς στρατὸς εἰς
βοήθειαν τῶν βασιάδων, καὶ οἱ πυροβολισμοὶ τῶν Ἑλλήνων καὶ αἱ
φωναὶ «*Μοσκοβιά καὶ Φραγκιά*» ἔτρεπον αὐτοὺς εἰς φυγὴν. Διὰ
τοῦτο πολλοὶ Τούρκοι τῶν παραλίων τοῦ Κορινθιακοῦ διεπεραι-
ώθησαν εἰς τὴν Στερεάν, οἱ δὲ τῆς περιφερείας τῆς Κορίνθου ἐκλεί-
σθησαν ἐν τῷ *Ἀκροκορίνθῳ*. Οἱ Τούρκοι τοῦ Ἄργους κατέφυγον
εἰς τὸ *Ναύπλιον*, οἱ τῆς Ἀρκαδίας εἰς τὰ βόρεια ἢ εἰς τὸ *Ναύ-
πλιον*, οἱ τῆς Μεσσηνίας εἰς τὴν *Μεθώνην* καὶ τὸ *Ναυαρίνον*, ἰδίως
δὲ μακρὰ συνοδεῖται μωαμεθανῶν ἐκινουῦντο πρὸς τὴν *Τρίπολιν*, τὸ

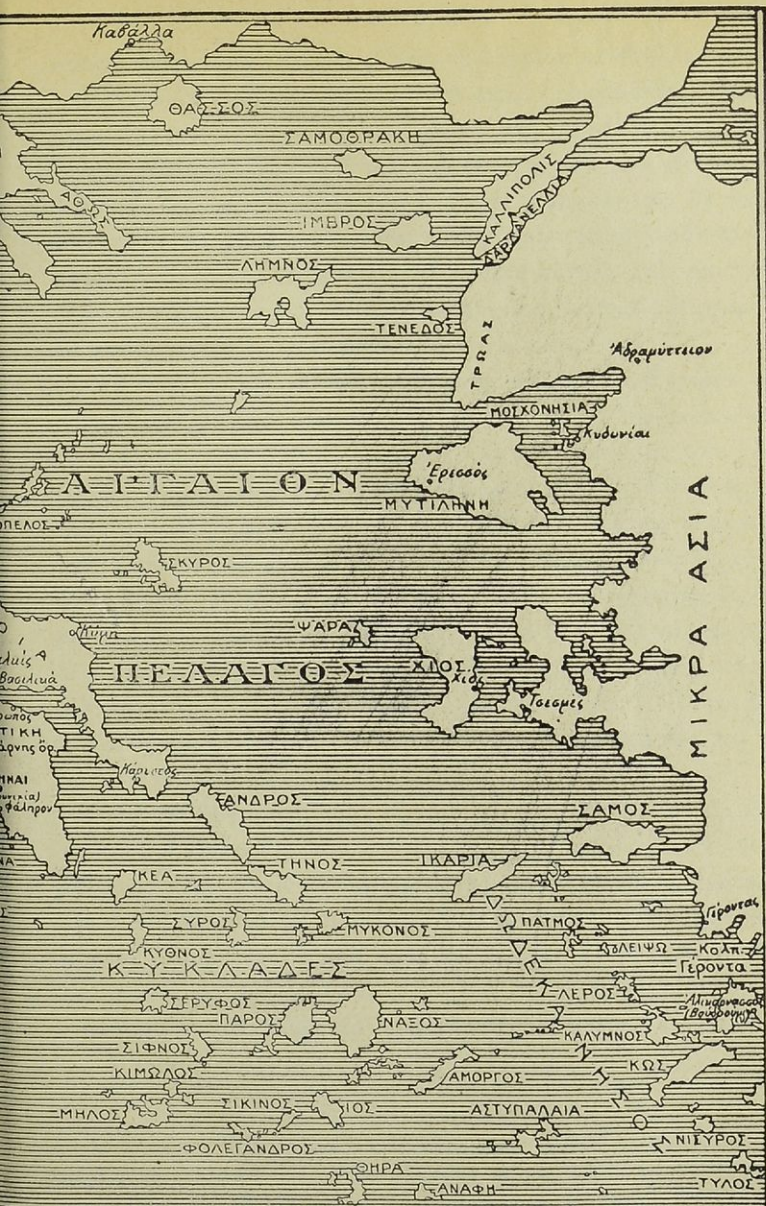
κεντρικόν φρούριον τῆς Πελοποννήσου, προσβαλλόμεναι καὶ δεκατιζόμεναι ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων.

Μόνον δὲ τὸ Δάλα, στρατιωτικὴ ἀποικία φιλοπολέμων Ἀλβανῶν, κειμένη εἰς τὸ ὄρεινόν καὶ δασῶδες ἄκρον τῆς Ἀρκαδίας ἐπὶ τοῦ ὄρους Φολόγης καὶ ὑπὲρ τὴν κοιλάδα τοῦ Ἀλφειοῦ, δὲν ἐφοβήθη τὴν ἐπανάστασιν καὶ ἐπεχείρησε δι' ἐπιδρομῶν νὰ παρακωλύσῃ τὴν ἐξάπλωσιν τοῦ κινήματος. Τὰ φρούρια ἐπολιορκήθησαν ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων, οἱ ὅποιοι ἐνήργουν κεχωρισμένως, ἢ δὲ προσοχὴ τῶν ἀνωτέρων ὀπλαρχηγῶν καὶ πολιτικῶν ἐστρέφετο πρὸς τὴν Τριπολιτεύαν, τὸ κεντρικόν φρούριον καὶ ὄρμητήριον τῶν Τούρκων.

Β'. Η ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΙΣ ΤΩΝ ΝΗΣΩΝ.

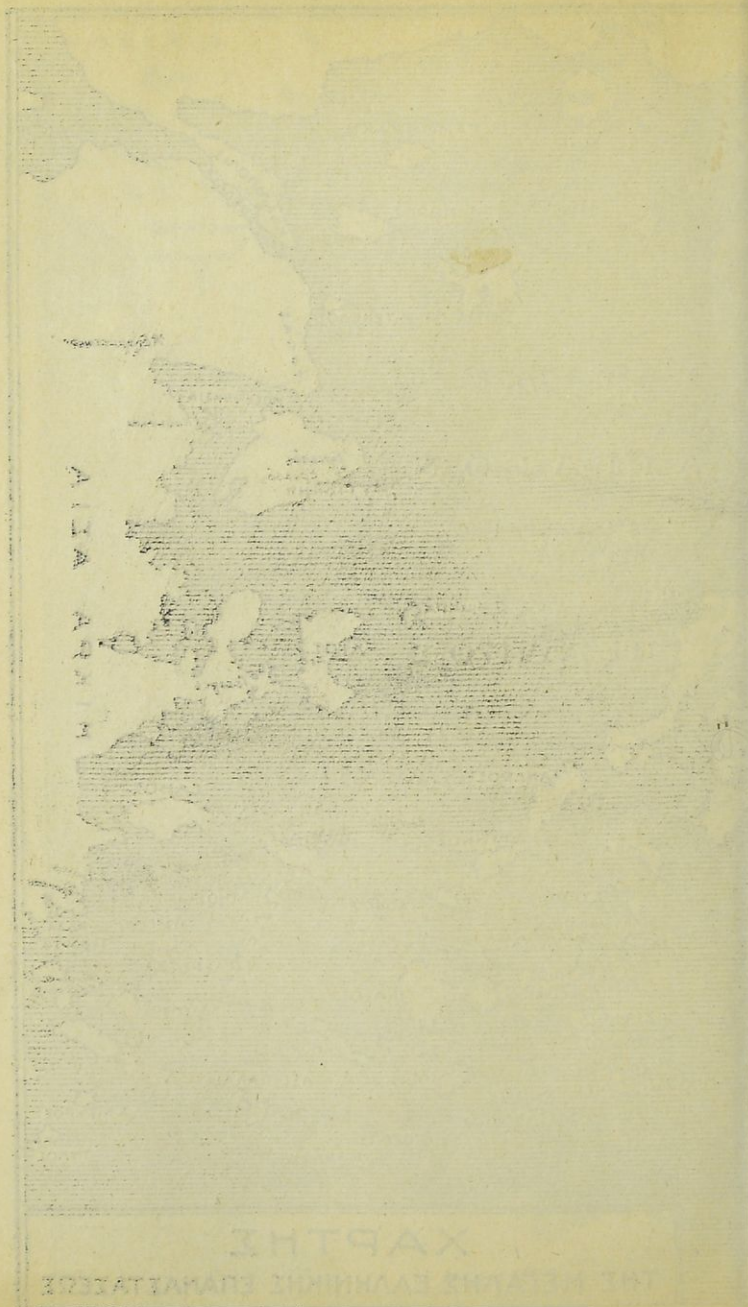
Ι. Αἱ νῆσοι κατὰ τὰς παραμονὰς τῆς ἐπανάστασεως. — Οἱ ἐπὶ τῆς ξηρᾶς ἀγῶνες τῶν Ἑλλήνων δὲν ἦτο δυνατόν νὰ εὐδοκίμησωσιν ἄνευ τῆς συμπράξεως ναυτικοῦ, τὸ ὅποιον θὰ ἐκώλυε τοὺς Τούρκους νὰ μεταδιβάξωσι διὰ θαλάσσης στρατεύματα ἐκ Μ. Ἀσίας. Διὰ τοῦτο σημαντικωτάτη συμβολὴ εἰς τὴν ἐπανάστασιν ἦτο ἡ προσχώρησις τῶν νήσων εἰς τὸ κίνημα.

Οἱ νησιῶται ἐχαρκτηρίζοντο ὡς δειλοὶ καὶ οἱ Τούρκοι ὠνόμαζον αὐτοὺς «λαγούς», διότι ἐτρέποντο εἰς ταχεῖαν φυγὴν, ὡσάντις ἐνεφανίζοντο οἱ εἰσπράκτορες τῶν φόρων. Ἄλλ' αἱ περιστάσεις ἐμελλον νὰ μεταβάλωσιν εἰς θαλασσινοὺς ἥρωας τοὺς φιλησύχους ἐκείνους καὶ εἰς τὸ ἐμπόριον ἐστραμμένους νησιώτας. Ἐπρωτοστάτησαν δ' εἰς τὸν ἀγῶνα αἱ τρεῖς ναυτικαὶ λεγόμεναι νῆσοι, **Ῥόδρα, Σπέτσαι, Ψαρά.** Τὰ ἀσήμαντα ἐκεῖνα νησιδία, τὰ σχεδὸν ἀγνοούμενα ὑπὸ τῶν ἀρχαίων, εἶχον ἀποκτήσει σπουδαιότητα κατὰ τὸν ΙΗ' αἰῶνα διὰ τῆς ναυτιλίας καὶ τοῦ ἐμπορίου. Ἡ ἐπ' αὐτῶν τουρκικὴ ἐξουσία ἦτο ἐλαφρὰ ἐπικυριαρχία. Ἐξηρτώντο δ' ἀμέσως ἀπὸ τοῦ ἐκάστοτε Καπετὰν-πασᾶ καταβάλλουσαι ἐτήσιόν τινα φόρον καὶ ἀποστέλλουσαι κατ' ἔτος ἀριθμὸν τινα ναυτῶν εἰς ὑπηρεσίαν τοῦ σουλτανικοῦ ναυτικοῦ, ἐνῶ κατὰ τὰ ἄλλα ἦσαν αὐτόνομοι καὶ αὐτοδιοίκητοι, διότι δὲν εἶχον οὔτε τούρκους κατοίκους οὔτε τούρκον διοικητήν. Ἐκυβερνῶντο δὲ ὀλιγαρχικῶς ὑπὸ τῆς τάξεως τῶν πλουσίων ναυτικῶν, τοὺς ὁποίους ὠνόμαζον **νοικοκυραίους**. Οἱ πόροι τοῦ

ΧΑΡΤΗΣ
ΤΗΣ ΜΕΓΑΛΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΕΩΣ

Παρασκευασμένη από το Ιστορικό Γεωγραφικό Βιβλίο

κοινοῦ ἦσαν ὁ τελωνειακὸς φόρος, τὸν ὁποῖον κατέβαλλον τὰ πλοῖα καὶ μικρὸν τι χρηματικὸν ποσόν, τὸ ὁποῖον εἰσεπράττετο παρ' ἐκάστης οἰκογενείας (2 $\frac{1}{2}$ % τελωνειακὰ καὶ 3 γρόσια κατὰ οἰκογένειαν). Νόμους εἶχον τὰ ἔθιμα καὶ τὴν γνώμην τῶν νοικοκυραίων. Τοιοῦτον ἦτο τὸ πολίτευμα τῆς Ἰδρας, παραπλήσιον δὲ καὶ τῶν Σπετσῶν, ἐνῶ τὰ Ψαρὰ ἐκυβερνῶντο δημοκρατικώτερον πῶς. Ὁ λαὸς συνερχόμενος ἐξέλεγε 40 ἐκλέκτορας ἐκ τῶν διαφόρων τάξεων, οἱ ὅποιοι ἐξέλεγον τοὺς τρεῖς δημογέροντας. Οὗτοι δὲ διεχειρίζοντο τὰ κοινὰ συνεννοούμενοι μετὰ τῶν προκρίτων.

Οἱ πόλεμοι τῆς γαλλικῆς ἐπαναστάσεως καὶ βραδύτερον οἱ ναπολεόντειοι πόλεμοι ἔδωκαν μεγάλην ὄθησιν εἰς τὴν ναυτιλίαν καὶ τὸ ἐμπόριον τῶν νήσων. Ἐπειδὴ δ' αἱ συνθήκαι τῆς τότε ναυσιπλοΐας, ἰδίως δ' ὁ ἀγγλικὸς καὶ ὁ ναπολεόντειος ἀποκλεισμός, καθίστων κοπιώδη καὶ ἐπικίνδυνον τὴν θαλασσοπορίαν, οἱ νοικοκυραῖοι ἠναγκάσθησαν νὰ προδῶσιν εἰς μεγάλας παραχωρήσεις εἰς τὰ πληρώματα, τὰ ὅποια ἀπὸ τοῦ πλοιάρχου μέχρι τοῦ ναυτοπαίδος εἶχον μερίδον ἐπὶ τοῦ κέρδους. Ἠρίθμουν δὲ τὰ ἐμπορικὰ πλοῖα τῶν νήσων κατὰ τὴν ἔναρξιν τῆς ἐπαναστάσεως τριακόσια πλοῖα ἀπὸ 60-400 τόννων καὶ πλήρωμα 12 χιλ. περίπου ναύτας¹. Πλὴν δὲ τῶν τριῶν νήσων ναυτικὸν εἶχον ἡ **Κάσσος**, ἡ **Μύκονος** καὶ τὸ ἐν τῷ Κορινθιακῷ κόλπῳ **Γαλαξέδι**.

2. Ἐξέγερσις τῶν νήσων.— Ἀπὸ τῆς ἀρχῆς τῆς ἐπαναστάσεως οἱ Πελοποννήσιοι ἀπηυθύνθησαν εἰς τοὺς νησιώτας δι' ἐπιστολῶν καὶ πρέσβειων ἀφηγούμενοι πομπωδῶς τοὺς θριάμβους τῶν καὶ προσπαθοῦντες νὰ πείσωσιν αὐτοὺς, ὅπως ἔλθωσιν ἀρωγοὶ τοῦ ἀγῶνος. Ἐπιστολὴ τις πρὸς τοὺς Σπετσιώτας ἔλεγεν : « . . . ἂν δὲν » ταχύνετε τὸν ἐρχομόν σας καὶ πηγαίνει τὸ πρᾶγμα εἰς μάκρος, » ἤμπορεῖ νὰ μᾶς λείψῃ καὶ ἡμᾶς τὸ θάρρος καὶ πλέον νεκρώνει τὸ

1. Κατὰ τὸν Ἰρικούπην καὶ τρεῖς νῆσοι εἶχον 176 πλοῖα (καράβια) φορτὰ γωγά... τὰ πλεῖστα δὲ καὶ μεγαλύτερα ἦσαν τὰ τῆς Ἰδρας, 92 τὸν ἀριθμόν, 44 τῶν Σπετσῶν καὶ 40 τῶν Ψαρῶν. Τὰ μεγαλύτερα δὲ τῶν πλοίων τῆς Ἰδρας ἦσαν τρία, τὸ τρικάρταρον τοῦ Τομπάζη 20 κανονίων τῶν 12 λιτρῶν, τὸ τρικάρταρον τοῦ Λαλιεχοῦ 18 κανονίων τῶν 18 καὶ 15 λιτρῶν καὶ τὸ δικάρταρον τοῦ Μιαούλη 18 κανονίων τῶν 12 λιτρῶν.

» πράγμα, και φαίνεται ὅτι εἴθε οἱ αἷτιοι ὄλου τοῦ γένους και » ὄψεσθε». Ἄλλ' ἐπὶ τῶν νήσων, ἔνθα ὁ βίος ἦτο πολὺ ἀνετώτερος ἢ ἐπὶ τῆς στερεᾶς, οἱ διστακτικοὶ ἦσαν περισσότεροι. Οὐδὲν ἦττον οἱ ἀπεσταλμένοι τῶν φιλικῶν εἶχον ἐργασθῆ δραστηρίως παρὰ τῆ λαφ. Πλὴν τούτου ὅμως ὑπέβασκε και κρίσις τις, διότι ἀπὸ τῆς συνθήκης τῆς Βιέννης (1815) εἶχον κοπῆ ἀποτόμως αἱ πλουτοφόροι ἐπιχειρήσεις και μέγα μέρος τοῦ ναυτικοῦ ὄχλου ἐκάθητο ἄεργον και λαός και οἱ ἀπορώτεροι τῶν ναυτιλλομένων ἐγόγγυζον κατὰ τῶν δέκα ἢ δώδεκα ἐφοπλιστῶν, οἱ ὅποιοι εἶχον συγκεντρώσει εἰς χεῖρας τῶν τὰ πλούτη και τὴν διοίκησιν.

Πρώτη ἐκ τῶν νήσων ἐκινήθησαν αἱ **Σπέτσαι** στολίσασαι

Μπουμπουλίνα.

Χήρα ἐκ δευτέρου γάμου τοῦ σπετσιώτου πλοιάρχου Δ. Μπουμπουλή, ὁ ὅποιος ἐφονεύθη τὸ 1811 ἐν συμπλοκῇ πρὸς Ἀλγερίνους πειρατὰς. Μνηθεῖσα τὰ τῆς Φιλικῆς Ἐταιρείας κατὰ τὴν ἐν Κωνσταντινῶν διαμονὴν τῆς ἐναντήγησε τὴν φρεγάταν Ἄγαμέμνονα και ἄλλα τρία μικρότερα πλοῖα και ἔλαβε μέρος εἰς τὸν ἀγῶνα. Λέγεται, δι' ἔδολοφονήθη κατὰ Μάϊον τοῦ 1825 ἐν Σπέτσαις.

τὴν 26 Μαρτίου τὰ πλοῖα τῶν διὰ τῆς σημαίας τῆς ἐλευθερίας, ἢ ὅποια εἶχε χρῶμα κυανοῦν μετὰ ἐρυθροῦ γύρου και ἔφερε ἡμισέληνον πρὸς τὰ κάτω βλέπουσαν και ἄνωθεν αὐτῆς τὸν σταυρὸν. Δεξιὰ και ἀριστερὰ τοῦ σταυροῦ ἦσαν ἐγκεχαραγμένοι αἱ λέξεις «ἐλευθερία ἢ θάνατος». Εὐθὺς δ' ὤπλισαν οἱ Σπετσιῶται 53 πλοῖα και ἐκ τῶν πρώτων ἢ χήρα σπετσιώτισσα **Μπουμπουλίνα** ἐξῶπλισεν ἰδίαις δαπάναις στολίσκον και ἐπιβᾶσα και αὐτὴ ἀπέκλεισε τὸν κόλπον τοῦ Ναυπλίου. Ἄλλα δὲ πλοῖα ἐστάλησαν εἰς διαφόρους κατευθύνσεις, ἵνα φέρωσι τὸ ἄγγελμα τῆς ἐξεγέρσεως, και παρὰ τὴν Μῆλον συνέλαβον δύο τουρκικὰ πλοῖα. Οἱ Πελοποννήσιοι ἐγραψαν τότε μετ' ἀνακουφίσεως «Δόξα εἰς ὑμᾶς » ἀδελφοί, ὅτι ἠγέρθητε πρώτοι. Πρῶτοι κατὰ τὴν προσβολὴν τοῦ ἐχθροῦ,

» πρώτοι ἐν τῇ ἱστορίᾳ, πρώτοι ἐν τῇ ἀθανασίᾳ».

Τὰ δὲ **Ψαρά** ἀπὸ μακροῦ ἤδη ἐφλέγοντο ὑπὸ τοῦ πόθου νὰ λάβωσι μέρος εἰς τὸν ἀγῶνα, μολοντί κείμενα πλησιέστερον τῆς

ἀσιατικῆς ἀκτῆς ἦσαν μᾶλλον ἐκτεθειμένα. Ὅταν λοιπὸν τὴν 12 Ἀπριλίου ἐφάνη πρὸ τῆς νήσου σπετσιωτικὸν πλοῖον φέρον τὴν ἀγγελίαν τῆς ἐπαναστάσεως, ὁ λαὸς ἔσχισε τὴν τουρκικὴν σημαίαν καὶ εἰς τον χαιρετισμὸν τοῦ Πάσχα «Χριστὸς Ἀνέστη» ἀπήντων οἱ Ψαριανοὶ «Καὶ ἡ Ἑλλάς ἀνέστη». Εὐθὺς δ' ἀρχομένου τοῦ ἀγῶνος παρέσχον σημαντικὴν βοήθειαν συλλαβόντες τέσσαρα μεγάλα μεταγωγικά, τὰ ὁποῖα ἔμελλον νὰ μετακομίσωσιν ἐπικουρίας καὶ τροφίμα εἰς Ναύπλιον, καὶ μετ' οὐ πολὺ ἀπέδησαν τὸ φόδητρον τῶν παραλίων τῆς Μ. Ἀσίας.

Ἡ δὲ **Ῥόδρα**, ἡ μεγίστη τῶν τριῶν νήσων, ἐκινήθη τελευταία, διότι οἱ πλούσιοι νοικοκυραῖοι ἦσαν ἐφεκτικοὶ μὴ θέλοντες νὰ παραδώσωσι τὰ πλοῖα τῶν δι' ἐπιχείρησιν κινδυνώδη καὶ μὴ προσδόφορον. Ἄλλ' ὁ τολμηρὸς πλοίαρχος **Οἰκονόμου** ἐξήγειρε τὸν λαὸν καὶ παρεκίνησε τοὺς ναύτας νὰ ὀπλίσωσι τὰ ἐν τῷ λιμένι πλοῖα. Οἱ πρόκριτοι ἐφοβήθησαν τότε καὶ ἠναγκάσθησαν νὰ ὑποχωρήσωσι παραδῶσαντες τὰ πλοῖα καὶ τὰ χρήματα, τὰ ὁποῖα ἀπήτησεν ὁ ἡγέτης τοῦ λαοῦ Οἰκονόμου.

Αἱ δὲ λοιπαὶ Κυκλάδες ἐμιμήθησαν τὸ παράδειγμα τῶν τριῶν νήσων καὶ τὴν Κυριακὴν τοῦ Θωμᾶ ἐπανεστάτησεν ἡ **Σάμος**, ἐταράσσοντο δὲ καὶ ἡ **Ρόδος** ὡς καὶ ἡ **Κύπρος**, μολονότι εἶχον πολλοὺς μωαμεθανοὺς κατοίκους. Δὲν ἤργησε δὲ νὰ κινηθῇ ἡ μεγάλωνης **Κρήτη**, μολονότι διέθετεν ἐλάχιστα πολεμικὰ μέσα καὶ οἱ ἐντόπιοι μωαμεθανοὶ διεκρίνοντο διὰ τὴν ἀνδρείαν καὶ τὴν ἀγριότητα.

3. Σύστημα δράσεως τοῦ ναυτικοῦ. — Οὕτω λοιπὸν αἱ πλεῖσταί τῶν νήσων τοῦ Αἰγαίου προσεχώρησαν εἰς τὴν ἐπανάστασιν. Οἱ νησιῶται ὤρισαν **σύστημα καταδρομικόν**, ἐξέδιδον καταδρομικὰς ἀδείας συντεταγμένας ἐν ὀνόματι τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ καὶ τοῦ Ἱεροῦ ἀγῶνος καὶ ἐκανόνισαν τὴν διανομὴν τῶν λειῶν ὀρίσαντες, ὅπως μέρος αὐτῶν κατατίθεται εἰς τὸ κοινὸν ταμεῖον. Τὰ πλοῖα τῶν οὐδετέρων ἔπρεπε νὰ τύχωσι σεβασμοῦ «ὅσῳ κίς δὲν ἦσαν ναυλωμένα ὑπὸ τῆς τουρκικῆς κυβερνήσεως καὶ δὲν ἔφερον πολεμεφόδια καὶ στρατεύματα». Ἄλλ' αἱ διατάξεις, ἰδίως ὅτι ἀφορᾷ τὴν διανομὴν τῆς λείας, δὲν ἐτηρήθησαν, ἀπίθεια δ' εἰς τοὺς ἄρχοντας καὶ ἔλλειψις κοσμιότητος, αἱ πληγαὶ αὗται τοῦ

ὕπερ ἐλευθερίας ἀγῶνος, ἤρχισαν νὰ ἐκδηλοῦνται καὶ ἐν τῷ ναυτικῷ.

Μετὰ δὲ ταῦτα οἱ στόλοι τῶν τριῶν γήσων ἀνήχθησαν ὑπὸ ἴδιον ἕκαστος ναύαρχον διὰ κοινὴν ἐπιχείρησιν καὶ πλεύσαντες εἰς τὴν Χίον, ἐπεχείρησαν νὰ ἐπαναστατήσωσιν αὐτήν. Ἀναγόμενοι δὲ ἔμαθον τὰ τραγικὰ συμβάντα τῆς Κωνσταντινουπόλεως καὶ τὸν ἀπαγχονισμόν τοῦ Πατριάρχου καὶ ταῦτα ἠρέθισαν αὐτοὺς τόσο πολύ, ὥστε ἤρχισαν νὰ κατασφάζωσι τοὺς ἐπὶ τῶν πλοίων συλλαμβανομένους ἢ παραδιδομένους Τούρκους, ἐνῶ μέχρι τῆς στιγμῆς ἐκείνης οἱ πρόκριτοι εἶχον κατορθώσει νὰ περιορίσωσι τὰς ἐκδικητικὰς τοῦ ὄχλου διαθέσεις. Ἡ ἐστρατεία δὲν παρήγαγε τὸ ποθοῦμενον ἀποτέλεσμα, διότι οἱ φιλήσυχοι Χῖοι δὲν ἐκινήθησαν, οἱ δὲ στόλοι διαλυθέντες ἐπανέκαμψαν εἰς τὰ ἴδια κατὰγοντες ὡς λείαν τουρκικὰ τινα πλοῖα.

Εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς ἐφάνη, ὅτι οἱ Ἕλληνες εἶχον ἀξίαν λόγου μαχητικὴν δύναμιν ἐπὶ τῆς θαλάσσης, διότι τὰ πλοῖα τῶν νησιωτῶν μεταβληθέντα εἰς καταδρομικὰ ἐκυριάρχουν τοῦ Αἰγαίου, μετέδιδον τὴν ἐπανάστασιν εἰς τὰ τέσσαρα ἄκρα καὶ ἐνίσχουν τοὺς διστακτικούς.

Γ'. Η ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΙΣ ΤΗΣ ΣΤΕΡΕΑΣ ΚΑΙ ΤΗΣ ΔΟΙΠΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ.

Ι. Ἡ Στερεὰ Ἑλλάς κατὰ τὰς παραμονὰς τῆς ἐπαναστάσεως.— Αἱ πιέσεις καὶ οἱ διωγμοὶ τοῦ Ἄλῃ εἶχον μεταβάλλει τὴν Στερεὰν Ἑλλάδα εἰς ἡμιαγρίαν χώραν, διότι οἱ κάτοικοι κωλυόμενοι ἀπὸ τὰς εἰρηνικὰς ἐργασίας ἐτρέποντο εἰς τὸν βίον τοῦ κλέφτου. Ἐπειδὴ δὲ ἤκιμαζεν ἡ ληστεία, ὁ Ἄλῃς διετήρει τὰ ὀνομαστὰ καπειανᾶτα ἀποβλέπων ἄλλως τε εἰς σκοποὺς ἀπωτέρους. Διὰ τοῦτο ἡ Στερεὰ παρουσίαζε κατὰ τὴν ἀρχὴν τοῦ ἀγῶνος ὄψιν εὐρυτάτου στρατοπέδου καὶ σχεδὸν πάντες οἱ κάτοικοι ἦσαν ὀπλισμένοι καὶ ἦτο σημαντικὸς ὁ ἀριθμὸς τῶν ἠσκημένων εἰς τὰ ὅπλα.

Ἐν τούτοις οἱ Στερεοελλαδίται ὀπλαρχηγοὶ εἶχον ἐστραμμένα τὰ βλέμματα εἰς τὴν διεξαγομένην περὶ τὰ Ἰωάννινα πάλην ἐξαρτῶντες τὴν τύχην τῆς Ἑλλάδος ἐκ τῆς τύχης τοῦ Ἄλῃ. Ὁ Ἄλῃς εἶχε μὲν καλέσει τοὺς Ἕλληνας εἰς βοήθειαν κατὰ τοῦ Σουλτάνου, συγχρόνως ὅμως οἱ ὀπλαρχηγοὶ ἐγνώριζον, ὅτι εἶχε γνωστοποιή-

σει τὰ σχέδια τῆς ἐταιρείας εἰς τὸν σουλτάνον, ὑποσχόμενος, ὅτι, ἂν ἀμνηστευθῆ, θὰ κατέπνιγεν ἐντὸς ὀλίγων ἡμερῶν τὴν ἑλληνικὴν ἐξέγερσιν. Οὐχ ἦττον ἢ Αἰτωλοακαρνανία, ἢ καλύτερον τῆς ὅλης Ἑλλάδος ὀπλισμένη, δὲν ἀπεφάσιζε νὰ κινηθῆ, ἐφόσον ὑπῆρχον δύο μωαμεθανικά στρατόπεδα ἐν Ἡπείρῳ. Ἄλλ' ἦτο εὐνόητον, ὅτι δὲν ἠδύνατο νὰ μείνῃ ἐπὶ μακρὸν ἀμέτοχος θεατῆς τῶν ἐν Πελοποννήσῳ συμβαινόντων μεγάλων γεγονότων.

2. Ἐπανάστασις Ἀνατολικῆς Ἑλλάδος.— Οὕτω μετεδόθη ἡ ἐπανάστασις ἀπὸ τῆς Κορίνθου εἰς τὴν ἀπέναντι παραλίαν τοῦ Κορινθιακοῦ κόλπου. Ὁ ἀρματωλὸς τῶν Σαλῶνων **Πανουργιάς** ἀνατραφεὶς ἐν τῇ σχολῇ τοῦ Ἀλῆ καὶ διαφυγὼν ἐξ Ἰωαννίνων, ὅτε τὰ σουλτανικά στρατεύματα περιέκλειον τὴν πόλιν, προσεχώρησεν εἰς τὸ κίνημα ἐπαναστατήσας τὰ **Σάλωνα** (Ἄμφισσαν), ἐνῶ ὁ ἐξάδελφός του **Γιάννης Γκούρας**, ὁ ὁποῖος ἔμελλε νὰ διαπρέψῃ βραδύτερον, ἐξήγειρε τοὺς ἀπὸ μακροῦ ἀνυπομονοῦντας **Γαλαξειδιώτας**. Ὁ Πανουργιάς ἐπολιόρκησε τοὺς καταφυγόντας εἰς τὴν ἀκρόπολιν τῶν Σαλῶνων Τούρκους καὶ ἠνάγκασεν αὐτοὺς νὰ παραδοθῶσι τὴν ἡμέραν τοῦ Πάσχα, ἀφοῦ οἱ προθύμως εἰς βοήθειαν αὐτῶν σπεύσαντες **Γαλαξειδιῶται** ἔσυραν εἰς τὴν ξηρὰν τὰ τηλεβόλα τῶν πλοίων (19 Ἀπριλίου). Οἱ Τούρκοι **προσεκύνησαν** τὸν Πανουργιάν ὡς **αὐθέντην**.

Τὸ κίνημα μετεδόθη μετὰ ταῦτα εἰς ὅλην τὴν ἐπαρχίαν τῆς **Φωκίδος** καὶ μετ' ὀλίγον ἐκινήθη ἢ **Βοιωτία**. Ἐνταῦθα ὁ **Ἀθανάσιος Διάκος** κατέλαβε τὴν **Λεβιάδειαν** καὶ ἠνάγκασε τοὺς εἰς τὸ φρούριον καταφυγόντας τούρκους καὶ ἀλδανοὺς νὰ παραδοθῶσιν. Ἐφάνη δ' εὐθύς ἐξ ἀρχῆς θερμὸς ἰδεολόγος, ἀνώτερος ὕλικου συμφέροντος καὶ συνεφιλίωσε μὲν τοὺς πρὸς ἀλλήλους ἐρίζοντας προκρίτους τῆς πόλεως, κατέθεσε δὲ εἰς χεῖρας τοῦ προεστοῦ τὰ λάφυρα, ἵνα ἀγαράσωσιν ἀντ' αὐτῶν τροφὰς καὶ πολεμεφόδια, καὶ ἐφρόντισεν ὑπὲρ τῆς ἐξαπλώσεως καὶ ἐνισχύσεως τοῦ ἀγῶνος. Ἐνῶ δ' οἱ ὀπαδοὶ τοῦ ὕψωνον τὴν σημαίαν τῆς ἐπαναστάσεως, ὁ ἴδιος ἐτρέπη μετὰ 600 ἀνδρῶν πρὸς τὰς **Θερμοπύλας**, διότι ἐψιθυρίζετο, ὅτι τουρκικὸς στρατὸς συναθροίζεται εἰς τὸ **Ζιτοῦνι** (Λαμία).

Ὁ **Ἀθανάσιος Διάκος** (1792-1821), ῥωμαλέος καὶ εὐμορφος υἱὸς χωρικοῦ, κατήγετο ἐκ Μουσονίτης (Παρνασσίδος). Ἡ οἰκογένειά του προώριζεν αὐτὸν

εις τὸ ἱερατικὸν στάδιον καὶ μεράκιον εἰσέτι εἶχεν εἰσαγάγει αὐτὸν εἰς μοναστήριον. «Ἄλλ' ὁ ἀήρ τῶν ὄρεων ὑπῆρξε ἅπαντοσε θελκτικώτερος δι' αὐτὸν τοῦ εὐχολογίου καὶ τῶν λιτανειῶν». Διαφυγὼν τοὺς ὄνυχας τοῦρκου τινὸς Βοσβόδα, ὁ ὁποῖος κατεδίωξεν αὐτόν, ἤελοῦθ' εἰς τὴν ἠπείρουσιν τοῦ Ἄλῃ καὶ κατὰ τὸν

Ἄθανάδιος Διάκος

πρὸς τὴν Πύλῃν πόλεμον ἐκείνου ἐτάχθη ὡς ὑπασπιστὴς τοῦ ὀνομαστοῦ κλέφτου Ὀδυσσεῶς νὰ ὑπερασπίσῃ τὰς μεταξὺ Δελφῶν καὶ Ἀμφίσσης ἐδοῦς. Ἄλλ' ὁ Ὀδυσσεὺς ἐδραπέτευσεν εἰς τὰς Ἰονίους νήσους, ἀμα ἐπλησίασαν τὰ σουλτανικὰ στρατεύματα, ὁ δὲ Διάκος ἔμμενεν ἔκτοτε ὡς ἰδιώτης ἐν Λεβαθείᾳ.

Ὀλίγον βραδύτερον ἐκινήθη ἡ Ἀττικὴ, οἱ δὲ ἀγρόται τῆς Πάρνηθος ἐκυρίευσαν τὸ ἄστυ τῶν Ἀθηνῶν, τὸ ὁποῖον ἦτο μικρὸν πόλισμα ἐκ 10000 ἀνδρῶν καὶ 1235 πενιχρῶν οἰκιῶν (28 Ἀπριλίου). Οἱ τοῦρκοι

κάτοικοι μόλις κατώρθωσαν νὰ κλεισθῶσιν ἐντὸς τῆς Ἀκροπόλεως, ἔνθα ἐπολιορκήθησαν ὑπὸ τῶν προσδραμόντων ἐκ τῶν πέριξ χριστιανῶν, τοὺς ὁποῖους ἐνίσχυσαν ἱκανοὶ Αἰγινῖται, Κεῖοι καὶ Ὑδραῖοι. Ἦλθον δὲ καὶ τινες Κεφάλλῃνες κομίζοντες κανόνια, ὥστε ὁ ἀριθμὸς τῶν πολιορκητῶν ἀνήλθεν εἰς 3 χιλιάδας. Ἄλλ' οἱ ἔγκλειστοι, καίπερ πολιορκούμενοι στενῶς καὶ κατατρυχόμενοι ἐξ ἐλλείψεως ὕδατος καὶ ἐκ πείνης, ἀντέσχον μέχρι τοῦ Ἰουλίου, ὅποτε ὁ Ὀμὲρ Βρυώνης κατώρθωσεν ὀρμώμενος ἐκ Χαλκίδος νὰ λύσῃ τὴν πολιορκίαν.

Ἐν τῷ μεταξὺ ἡ ἐπανάστασις μετεδόθη εἰς τὴν Μαγνησίαν, εἰς τὰ πλούσια δηλονότι καὶ εὐημεροῦντα χωρία τοῦ Πηλίου. Ὁ διατρίβων ἐνταῦθα ἀπὸ τινων ἐτῶν ὡς σχολάρχης Ἄνθιμος Γαζῆς, ὁ γνωστὸς λεξικογράφος καὶ ἐκδότης τοῦ περιοδικοῦ Λόγιος Ἐρμῆς, ἀνὴρ πολλαχῶς ὑπηρετήσας τὴν ἐθνικὴν ὑπόθεσιν καὶ μέλος τῆς ἐταιρείας, εἶχε διαθέσει καταλλήλως τὰ πνεύματα. Ὡστε ὅταν, ἀρχομένου τοῦ Μαΐου, ἐνεφανίσθησαν ὕδραιοσπετσιωτικὰ πλοῖα πρὸ τῆς ἀκτῆς τῶν Τρικέρων καὶ τοῦ Ἀλμυροῦ, οἱ κάτοικοι τῶν χωρίων ἐξηγέρθησαν (7 Μαΐου). Οἱ ἐπαναστάται ἐπολιορκήσαν τὸν Βόλον καὶ τοὺς πύργους τοῦ Βελεσίου. συστήσαντες καὶ τοπικὴν διοίκησιν, τὴν ὁποῖαν ὁ Γαζῆς ὠνόμασε

πομπῶδες «*Βουλὴν τῆς Θεσσαλομαγνησίας*». Ἀλλὰ συνήντησαν ἰσχυρὰν ἀντίστασιν καὶ μετ' ὀλίγον ὁ πασᾶς τῆς Λαρίσης **Μαχμοῦτ Δράμαλης** ἐνεργῶν μετὰ δραστηριότητος ἀσυνήθους εἰς τοὺς Τούρκους ἐνεφανίσθη μετὰ πολυαριθμοῦ στρατοῦ καὶ κατέπνιξε σχεδὸν τὴν ἐπανάστασιν.

Σχεδὸν δὲ ταυτοχρόνως τὰ ὑδραϊκὰ πλοῖα ἐκόμισαν τὴν ἐπανάστασιν εἰς τὴν *Εὐβοίαν*. Καὶ ἡ μὲν ἐπίθεις τῶν ἐπαναστατῶν κατὰ τῆς Χαλκίδος ἀπέτυχε, δεινὴ δὲ διχόνοια ἐκράτει μεταξὺ αὐτῶν ἀπειλοῦσα καταστροφὴν τοῦ ὅλου ἀγῶνος. Οὐχ ἦττον ὅμως ἡ ἐπανάστασις διετηρήθη ἐν τῇ ὑπαίθρῳ χώρᾳ, ἐνῶ ἡ Χαλκίς καὶ ἡ Κάρυστος ἔμειναν τὰ κέντρα τῆς τουρκικῆς ἀντιστάσεως.

Οὕτω μετὰ τὴν προσχώρησιν τῆς Εὐβοίας εἰς τὸ κίνημα πᾶσα ἡ Ἀνατολικὴ Ἑλλὰς εὐρέθη ἐν πλήρει ἐπαναστάσει.

Β. Ἐπανάστασις Μακεδονίας καὶ Δυτικῆς Ἑλλάδος.— Ἐκ τοῦ Πηλίου ἡ φλόξ τῆς ἐπαναστάσεως μετεδόθη βορειότερον εἰς τὴν *Μακεδονίαν*. Ἡ ἐταιρεία εἶχεν ἐργασθῆ δραστηρίως ἐν αὐτῇ καὶ ὁ ἐρεθισμὸς εἶχε κορυφωθῆ, ὅτε διεδόθη, ὅτι ὁ Ὑψηλάντης εἶχε προχωρήσει νικηφόρος μέχρι τῶν προθύρων τῆς Κωνσταντινουπόλεως, οἱ δὲ μοναχοὶ τοῦ Ἁθῶ διέδιδον, ὅτι εἶδον ἀκτινοβόλον σταυρὸν ἐπὶ τοῦ ὄρους των. Ἀλλ' ὁ διοικητὴς τῆς Θεσσαλονίκης ἀισθανόμενος τὸν ἀναβρασμὸν ἐξετρέπη εἰς ἀκατονομάστους βιαιοπραγίας κατὰ τῶν χριστιανῶν, οἱ ὅποιοι ἐξηγγέρθησαν εἰς διάφορα μέρη, ἵνα σώσῃ τὴν ζωὴν των, ἰδίως ἐν *Πολυγύρῳ* καὶ τῇ χερσονήσῳ τῆς *Κασσάνδρας*. Αὐτοὶ δὲ οἱ ἅγιοι τοῦ Ἁθῶ μοναχοὶ ὠπλίσθησαν καὶ ἔδειξαν, ὅτι γνωρίζουσι τὴν χρῆσιν τοῦ ὅπλου (Μαίτος).

Βραδύτερον, ὡς εἵπομεν, ἐκινήθη ἡ *Αἰτωλοακαρνανία* καὶ ἡ *Δυτικὴ Ἑλλὰς*. Τὸ πρῶτον σύνθημα τῶν ταραχῶν κατὰ τὸ τμήμα τοῦτο ἔδωκεν ὁ ἀρματωλὸς τοῦ Ζυγοῦ **Δημήτριος Μακρῆς**, ὁ ὅποιος περὶ τὰς ἀρχὰς Μαρτίου προσέβαλε τοὺς κομιστὰς τοῦ ἐτησίου φόρου τοὺς μεταβαίνοντας ἀπὸ Μεσολογγίου εἰς Ναύπακτον, ἐφόνευσε πλείστους ἐξ αὐτῶν καὶ διήρπασε τὰ χρήματα. Τοῦτο προεκάλεσε προστριβὰς μεταξὺ τοῦ διοικητοῦ τοῦ Μεσολογγίου καὶ τῶν προκρίτων καὶ εἰς τὸ ἐξῆς ἐπεκράτησε κατάστασις ἀκαθόριστος καθ' ὅλην τὴν ἐπαρχίαν. Τέλος ὅτε περὶ τὰ μέσα τοῦ Μαΐου

ἐνεφανίσθησαν ὑδραϊκὰ πλοῖα εἰς τὸν κόλπον τῶν Πατρῶν, τὸ **Μεσολόγγιον** καὶ τὸ **Αἰτωλικὸν** ἀνεπέτασαν τὴν ἐπαναστατικὴν σημαίαν, ἐνῶ οἱ τοῦρκοι κάτοικοι μετὰ τοῦ ὀλιγαριθμοῦ τουρκικοῦ στρατοῦ ἀπεσύρθησαν βορειότερον εἰς τὸ Βραχῶρι (Ἀγρίνιον). Ἐν τὸς ὀλίγου περιῆλθεν εἰς τὰς χεῖρας τῶν ἐπαναστατῶν τὸ Αἰτωλικόν, ὅσοι δὲ Τοῦρκοι δὲν κατώρθωσαν νὰ καταφύγωσιν εἰς Βραχῶρι κατεστράφησαν καὶ πᾶσα ἡ **Αἰτωλοακαρνανία**, ἡ **Ναύπακτος** καὶ ἡ **Εὐρυτανία** ἐπανεστάτησαν. Ἡ θέσις τῶν ἐπαναστατῶν ἐνισχύθη, διότι κατέλαβον μετ' ὀλίγον τὸ **Βραχῶρι** καὶ ἐκυριάρχησαν τοῦ **Μακρυνόρους**, τῆς μεταξὺ τοῦ κόλπου τῆς Ἄρτης δηλονότι καὶ τοῦ Ἀχελφύου ὀροσειρᾶς, ἡ ὁποία ἀπετέλει τὴν κλεῖδα τῆς Δυτικῆς Ἑλλάδος διὰ τὰ ἐν Ἠπείρῳ τουρκικὰ στρατεύματα.

Δ ΤΡΟΜΟΚΡΑΤΙΚΑ ΜΕΤΡΑ ΤΟΥ ΣΟΥΛΤΑΝΟΥ

Βιαιοπραγίαι τῶν Τοῦρκων. — **Ἀπαγχονισμὸς τοῦ Πατριάρχου.** — Ὁ σουλτάνος **Μαχμοῦτ ὁ Β'** (1808-1839) ἀπῆντησεν εἰς τὴν ἐξέγερσιν τῶν Ἑλλήνων διὰ τῆς συνήθους τουρκικῆς μεθόδου, δηλαδὴ διὰ τῆς ἀθρόας σφαγῆς τῶν ὁμοεθνῶν των, πρὸς ἐκφοδισμὸν καὶ πρόληψιν περαιτέρω ἐξαπλώσεως τοῦ κινήματος. Ἡ Πύλη συλλαβοῦσα ὑπονοίας ἐκ τῶν ἐργειῶν τῆς Φιλικῆς Ἐταιρείας εἶχε προβῆ εἰς συλλήψεις, κατ' οἶκον ἐρεῦνας καὶ εἰς μεμονωμένας θανατώσεις. Ὅτε δ' ἔφθασεν ἡ εἰδησις τῆς ἐπαναστάσεως τοῦ Ὑψηλάντου καὶ τῆς σφαγῆς Τοῦρκων ἐν Γαλαζίῳ ὑπὸ τοῦ Καραβιά, ἐζήτησε διὰ παντὸς μέσου ν' ἀφυπνίσῃ τὸν μωαμεθανικὸν λαὸν καὶ νὰ παραστήσῃ τὸν ἀπειλοῦντα τὴν Ὑψηλὴν Αὐτοκρατορίαν κίνδυνον ἐκ τῆς ἐξεγέρσεως τῶν ἀπίστων.

Τὴν 9 Μαρτίου ὁ σουλτάνος διὰ φερμανίου ἐζήτησε παρὰ τοῦ Πατριάρχου ὀκτῶ ἀρχιερεῖς, τοὺς ὁποίους ἐκράτησεν ὡς ὀμήρους, καὶ συγχρόνως ἔφερε πλῆθος ἀσιατῶν στρατιωτῶν, οἱ ὁποιοὶ μετὰ τοῦ ὀπλισθέντος ὄχλου τῆς πρωτευούσης ἐτράπησαν εἰς σφαγὴν καὶ λεηλασίαν τῶν Ἑλλήνων. Οἱ σοφιάδες (ιεροσπουδασταὶ) μετὰ **Τουρκολαζῶν** (Μωαμεθανῶν τοῦ Πόντου) ἐλεηλάτησαν καὶ κατεδάφισαν τὸ ἁγίασμα τῆς **Ζωοδόχου Πηγῆς**, τὸ σημαντικώτατον προσκύνημα τῶν Ἑλλήνων, κείμενον ἐκτὸς τῆς Πόλεως. Τὴν δὲ 22 Μαρτίου ὁ σουλτάνος ἐθανάτωσε πολλοὺς σημαίνοντας Ἑλληνας

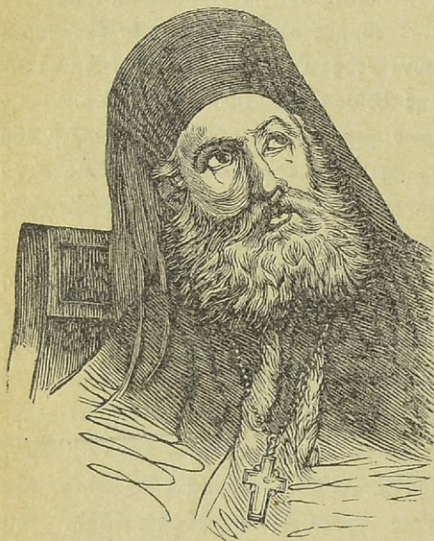
τῆς Κωνσταντινουπόλεως, συγγενεῖς ἢ σχετικούς τῶν ἐν Μολδαυίᾳ προυχόντων ὁμογενῶν.

Ἄλλ' ἡ τουρκικὴ μανία ἐκορυφώθη, ὅτε τὴν 3 Ἀπριλίου ἐφθάσε ταχυδρόμος ἐξ Ἀθηνῶν ἀγγέλλων τὴν ἐπανάστασιν τῆς Πελοποννήσου. Λέγεται, ὅτι ὁ σουλτάνος ἐρρίφθη εἰς τὸ ἔδαφος ἀφρίζων ἐκ παραφορᾶς καὶ φωνάζων ἐκδίκησιν. Ἡ δὲ διαβεβαίωσις τοῦ πρεσβευτοῦ τῆς Ῥωσσίας, ὅτι ὁ τσάρος δὲν ἐνέχεται εἰς τὰς παραχὰς τῶν ἡγεμονιῶν, ἀπεθράσυνε τοὺς Τούρκους ἐτι μᾶλλον. Ὁ διερμηνεὺς τῆς Πύλης Κωστάκης Μουρούζης ἀπεκεφαλίσθη ὑπὸ τὴν μεγάλην Πύλιν τῶν ἀνακτόρων φορῶν τὴν ἐπίσημον στολὴν τοῦ παρουσία τοῦ Μαχμουτ, διότι ἡ Πύλη εἶχε συλλάβει ἐπιστολὴν τοῦ Ὑψηλάντου ἀπευθυνομένην πρὸς αὐτόν. Ἄνευ δὲ φανερᾶς αἰτίας ἀπεκεφάλισαν ἢ ἐκρέμασαν ἐκ τοῦ παραθύρου τῆς οἰκίας τῶν συγγενεῖς, τραπεζίτας ἢ ἰατροὺς τῶν ἄλλοτε ὀσποδάρων ἢ μεγάλων διερμηνέων. Τὸ δὲ Μέγα Σάββατον (9 Ἀπριλίου) ἀπεκεφάλισαν δύο ἑφημερίους τῆς Μεγάλης Ἐκκλησίας, διότι ἡ φρουρούμενη ὑπ' αὐτῶν δόμνα *Εὐφροσύνη Μουρούζη* ἔδραπέτευσεν.

Τὴν Κυριακὴν τοῦ Πάσχα (10 Ἀπριλίου) μετὰ τὴν λειτουργίαν, ἀφοῦ εἶχε διαλυθῆ τὸ ἀραιὸν καὶ περίτρομον ἐκκλησίασμα, ἐφθασεν ὁ διαδεχθεὶς τὸν ἀποκεφαλισθέντα διερμηνέα *Ἀριστάρχης* μετὰ τοῦ γραμματέως τοῦ Ρεῖς ἐφέντη (τοῦ προέδρου δηλ. τοῦ Συμβουλίου τοῦ κράτους) καὶ συναθροίσας τοὺς ἀρχιερεῖς καὶ τοὺς ἀρχηγοὺς τῶν συντεχνιῶν ἀνέγνωσε φερμάνιον, διὰ τοῦ ὁποῦ κατηρεῖτο ὁ Πατριάρχης. «Ἐπειδὴ ὁ Πατριάρχης Γρηγόριος ἐφάνη » ἀνάξιος τοῦ πατριαρχικοῦ θρόνου, ἀχάριστος καὶ ἄπιστος πρὸς » τὴν πύλιν καὶ βασιθεῖς, γίνεται ἐκπτωτος τῆς θέσεώς του». Ἐτερον δὲ φερμάνιον διέτασσε τὴν ἄμεσον ἐκλογὴν νέου Πατριάρχου. Ὁ Γρηγόριος περιωδρίσθη καὶ ἐφυλακίσθη καὶ μετὰ μεσημβρίαν τῆς αὐτῆς ἡμέρας ἐξήχθη ἐκ τῆς φυλακῆς καί, ἀφοῦ ἐκακοποιήθη διὰ λακτισμάτων, ἐκρεμάσθη εἰς τὴν μεσαίαν θύραν τοῦ Πατριαρχείου. Ὁ δὲ Γιαφτᾶς, δηλ. τὸ ἔγγραφον τῆς καταδίκης, τὸ ὁποῖον ἀνήρτησαν ἐπ' αὐτοῦ, ἔλεγεν, ὅτι ὁ Γρηγόριος ἦτο κατὰ πᾶσαν πιθανότητα κρύφιος συνωμότης, ἀφοῦ πατρίς του εἶναι ἡ Πελοπόννησος, ἐνθα ἐξερράγη ἡ ἐπανάστασις, καὶ δὲν ἐκίνησε τὰ πνευματικά του ὄπλα κατὰ τῶν ἀπίστων. Τρεῖς ἡμέρας ἔμεινε τὸ

λείψανον ἐπὶ τῆς ἀγχόνης καὶ τὴν τρίτην παρεδόθη εἰς τοὺς Ἑβραίους, οἱ ὅποιοι τὸ ἔσυραν διὰ τῶν ὁδῶν τοῦ Φαναρίου χλευάζοντες καὶ βλασφημοῦντες καὶ τὸ ἔρριψαν εἰς τὴν θάλασσαν, ἐνῶ οἱ καθολικοὶ τοῦ Γαλατᾶ ἐπανηγύριζον καὶ ἔψαλλον δοξολογίας.

Ὁ Γρηγόριος Ε΄. (1751-1821), ὑπὸ τὸ ἀρχικὸν ὄνομα Γεώργιος Ἀγγελό-

πoulos, καταγόμενος ἐκ Δημητσάνης τῆς Ἀρκαδίας εἶχεν ἀνέλθει διὰ τῆς ἐπιμελείας καὶ τῆς αὐστηρότητος τῶν ἡθῶν τὰ ὑπατά ἀξιῶματα τῆς ἐκκλησίας. Τὸ 1784 ἐκλεχθεὶς μητροπολίτης Σμύρνης εἶχε κληθῆ τὸ 1798 εἰς τὸν πατριαρχικὸν θρόνον καὶ δις ἐξορισθεὶς εἰς τὸν Ἄθω ἐκλήθη τὸ 1819 τὸ τρίτον εἰς τὸν θρόνον. Μεμνημένος εἰς τὰ τῆς Φιλικῆς Ἐταιρείας ἦτο μᾶλλον ἐκ τῶν διστακτικῶν ἢ τῶν ὀρμητικῶν. Ἦτο 70τούτης, ὅτε ὑπέστη τὸν μαρτυρικὸν θάνατον.

Τὴν αὐτὴν ἡμέραν ὁ σουλτάνος ἐκρέμασε καὶ τρεῖς ἐκ τῶν φυλακισθέντων ἀρχιερέων, ὁ δ' ὄχλος ἐξετράπη εἰς πᾶν εἶδος ἀκολασίας. Ἐπετέθη κατὰ τῶν

Ὁ Πατριάρχης Γρηγόριος Ε΄.

ἐκκλησιῶν τῆς πόλεως, ἐβεβήλωσε καὶ ἐσύλησεν αὐτάς. Ἐνοπλιοὶ δὲ Τούρκοι περιερχόμενοι τὴν πόλιν ἐφόνευον τοὺς Ἕλληνας τουφεκίζοντες καὶ αὐτὰ τὰ πτώματα τῶν ἀπαγχονισθέντων. Λήγοντος δὲ τοῦ Ἀπριλίου ὁ σουλτάνος καθήρσε τὸν Μέγαν Βεζύρη, διότι «ἐφείδeto τοῦ αἵματος τῶν Ἑλλήνων», καὶ ἀντικατέστησεν αὐτὸν διὰ τοῦ Σαλιχ πασᾶ, ὁ ὁποῖος διέταξε ν' ἀπαγχονισθῶσι καὶ οἱ ἄλλοι τρεῖς φυλακισθέντες ἀρχιερεῖς. Ὁ δῆμιος εἰσήγαγεν αὐτοὺς ἐντὸς ἀκατίου, ἀνέπλευσε τὸν Βόσπορον καὶ ἐκρέμασεν αὐτοὺς εἰς τὰ τρία πολυαριθμότερα καὶ ὑπὸ Ἑλλήνων κατοικούμενα προάστεια τοῦ Βοσπόρου. Κατὰ τὰς ἐπομένους ἡμέρας ἐξηκολούθησεν ἡ μανία τῶν Τούρκων καὶ εἰς 10 χιλ. ὑπολογίζονται τὰ θύματα τῆς τουρκικῆς ἀγριότητος μόνον ἐν Κων-

σταντινουπόλει. Ὅμοιαι δὲ σκηναὶ βαρβαρότητος συνέδησαν ἐν Σμύρνῃ, Ἀδριανουπόλει, Αἴνῳ καὶ ἀλλαχοῦ.

Διὰ τῶν ἀγριοτήτων τούτων ἠθέλησεν ἡ Πύλη νὰ τρομοκρατήσῃ τοὺς βραγιάδες. Ἀλλὰ κατὰ βάθος ἐδείκνυε τοῦτο τὴν ἀνικανότητά της νὰ ἐνεργήσῃ δραστηρίως καὶ ἀποτελεσματικῶς κατὰ τῶν ἐπαναστατῶν. Ἐκπλαγεῖσα ἐκ τῆς ἀπροσδοκίτου ἐξεγέρσεως ἐξετράπη κατὰ τῶν εἰρηνικῶν καὶ ἀκινδύνων Ἑλλήνων τῆς πρωτευούσης καὶ τῶν ἐπαρχιῶν καὶ μετὰ τὰς αἱματηρὰς βιαιότητας ἄρχοντες καὶ λαὸς ἐκόρεσαν τὸ πάθος των καὶ ἐνόμισαν, ὅτι ἐξετέλεσαν τὸ καθήκον των. Ἀλλ' ἡ τρομοκρατικὴ μέθοδος ἐξήψε μᾶλλον τὴν ἀγανάκτησιν τῶν Ἑλλήνων καὶ ὁ πόλεμος ἔλαβε χαρακτῆρα θρησκευτικόν, ἄγριον καὶ ἐξοντωτικόν μεταξὺ τῶν δύο φυλῶν. Τὴν αὐτὴν δ' ἐντύπωσιν ἐπροξένησεν ἡ διαγωγὴ τοῦ σουλτάνου καὶ εἰς τοὺς εὐρωπαίους. Πρὸ πάντων ὁ ἀπαγχονισμὸς τοῦ Πατριάρχου προεκάλεσε βαθεῖαν αἰσθησὶν παρὰ τῷ ὁμοδόξῳ ῥωσικῷ λαῷ καὶ τότε ἤρχισαν αἱ προστριβαὶ μεταξὺ τῆς Πύλης καὶ τοῦ ἐν Κωνσταντινουπόλει ῥώσσου πρεσβευτοῦ.

Ε'. Αἱ ΠΡΩΤΑΙ ΕΠΙΤΥΧΙΑΙ ΤΩΝ ΕΛΛΗΝΩΝ.

ΠΑΓΙΩΣΙΣ ΤΗΣ ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΕΩΣ

1. Αἱ δυσχέρειαι τοῦ ἀγῶνος.— Ἡ ἑλληνικὴ ἐπανάστασις ἐπῆλθε μετὰ δυνάμει καὶ ταχύτητος φυσικοῦ φαινομένου. Ἐντὸς ὀλίγου τὰ κύματά της ἐκχειλίσαντα ἐκ τῆς Πελοποννήσου κατέκλυσαν τὴν Στερεὰν Ἑλλάδα καὶ τὰς νήσους καὶ ἐξηπλώθησαν μέχρι Μακεδονίας καὶ τοῦ Ἁγίου Ὄρους. Ἀλλ' ὁ ἑλληνικὸς ἀγὼν ἔμελλε νὰ διέλθῃ μακρὰν καὶ κοπιώδη δοκιμασίαν, διότι εἶχε ν' ἀντιμετωπίσῃ κραταιὰν αὐτοκρατορίαν. Οἱ Ἕλληνες δὲν εἶχον οὔτε χρήματα οὔτε πολεμοφόδια οὔτε στρατόν. Ἦτο δ' ἔργον δυσχερέστατον ἡ παρασκευὴ ἀξιωμαχοῦ στρατοῦ. Ἐκ τῶν Πελοποννησίων μόνον οἱ Μανιάται ἦσαν ἠσκημένοι εἰς τὴν χρῆσιν τῶν ὅπλων. Μετὰ δὲ τὰς πρώτας ἐπιτυχίας τὸ ὄνομα τοῦ Κολοκοτρώνη καὶ ἡ ἐλπίς εὐχεροῦς λείας προσείλκυσε πλῆθος ἐθελοντῶν, ὡς ἄλλοτε ἡ φήμη τοῦ Βαλλενστάϊν. Ἀλλ' ὁ πρῶτος οὗτος ἑλληνικὸς στρατὸς παρουσίαζε περίεργον ὄψιν. Οἱ πλεῖστοι τῶν προμάχων τῆς πατρίδος ἦσαν ἄοπλοι, τινὲς ἔφερον μαχαίρας, ἄλλοι σφενδόνας καὶ ἄλλοι ῥάβδους ἀλωνιστικὰς. Ταχέως δ' ἐδιδάχθη ὁ Κολο-

κοτρώνης πόσον ἠδύνατο νὰ στηριχθῆ ἐπὶ τοῦ ἀσυντάκτου ἐκείνου ὄχλου, διότι, μόλις ἐνεφανίσθη ὁ ἐχθρός, οἱ Ἕλληνες πολιορκοῦντες τότε τὸ φρούριον τῆς *Καρυταίνης* διεσκορπίσθησαν τρέχοντες εἰς τὰ ὄρη καὶ τὰ σπήλαια. Ὡστε ὁ Κολοκοτρώνης ἐκινδύνευσε νὰ συλληφθῆ. Γενικὴ δυσθυμία κατέλαβε τότε τοὺς ὀπλαρχηγούς, οἱ ὅποιοι εἶχον μείνει σχεδὸν ἄνευ μαχητῶν. Ἄλλ' ὁ Κολοκοτρώνης ἔμενεν ἐγκαρτερῶν καὶ μετ' ὀλίγον κατώρθωσε νὰ συναθροίσῃ 300 ἄνδρας καὶ ἐγκαταστήσας εἰς στρατόπεδον προσεπάθει νὰ ὀργανώσῃ αὐτοὺς δηλώσας, ὅτι ἔμελλε νὰ σχηματίσῃ ἱερὸν λόχον. Ἄλλ' οἱ νεοχειροτόνητοι ἱερολοχῖται ἐγκατέλειψαν τὸν ἀρχηγόν, μόλις ἀνεφάνη ὁ ἐχθρός.

2. — Πολεμικὸν σχέδιον τοῦ Κολοκοτρώνη — Μάχη Βαλτεταίου — Ἐν μέσῳ τῶν ἀπογοητεύσεων τούτων ὁ Κολοκοτρώνης ἔμενεν ἀκλόνητος, ἤλθε μάλιστα εἰς ῥῆξιν πρὸς τοὺς ἄλλους ὀπλαρχηγούς, οἱ ὅποιοι ἐπρότειναν νὰ ὑποχωρήσουν εἰς τὴν Μεσσηνίαν, καὶ κατώρθωσε τέλος νὰ ἐπιβάλῃ τὴν γνώμην του. Οἱ ὀπλαρχηγοὶ συνελθόντες ἀνέδειξαν τὸν Πετρόμπετην Μαυρομιχάλην ἀρχιστράτηγον τῆς Πελοποννήσου ἀναθέσαντες εἰς αὐτὸν τὴν στρατολογίαν καὶ τροφοδοσίαν, ἐδέχθησαν δὲ τὸ σχέδιον τοῦ Κολοκοτρώνη. Ὁ ἔμπειρος κλέφτης ὀρθῶς ἐφρόνει, ὅτι ἡ ἐπανάστασις τῆς Πελοποννήσου δὲν ἦτο ἀσφαλής, ἐφόσον ἔμενε τουρκικὸς στρατὸς ἐν τῇ καρδίᾳ τῆς Πελοποννήσου. Ἐπρεπε λοιπὸν πάσῃ θυσίᾳ νὰ κυριευθῆ ἡ Τρίπολις. Ἄλλ' ἐπειδὴ οἱ Ἕλληνες δὲν ἦσαν εἰς θέσιν νὰ προσβάλωσι καὶ νὰ πολιορκήσωσιν αὐτήν, ὁ Κολοκοτρώνης ἐσκέφθη νὰ στήσῃ περὶ τὴν πόλιν ζώνην πολιορκητικὴν, ἢ ὅποια νὰ διακόψῃ τὰς συγκοινωνίας καὶ βαθμηδὸν περισφιγγομένη νὰ ἐξαναγκάσῃ εἰς παράδοσιν τὸ φρούριον. Ὅθεν τὰ ἐλληνικὰ σώματα κατέλαβον τὰς πρὸς δυσμᾶς, βορρᾶν καὶ μεσημβριαν παρόδους, ὁ δὲ Κολοκοτρώνης ἐτάχθη μεσημβρινοδυτικῶς παρὰ τὸ Βαλτέτσι ἐπὶ τῆς κορυφῆς τοῦ Μαινάλου, ἵνα ἐπισκοπῆ ἀφ' ἑνὸς μὲν τὸ ὄροπέδιον, ἐπὶ τοῦ ὁποίου κεῖται ἡ Τρίπολις, ἀφ' ἑτέρου δὲ τὰς κοιλάδας τῆς Μάνης καὶ τῆς Μεσσηνίας. Πράγματι δ' ἡ θέσις τῶν πολιορκουμένων κατέστη δυσχερής, ἀλλὰ τὸ θάρρος τῶν ἐπαναστατῶν παρέλυσε σημαντικὴ ἐπικουρία, ἢ ὅποια ἐφθασεν ἀπὸ βορρᾶ εἰς τὴν Τρίπολιν. Ὁ Χουρσίτ πασαῶς δηλονότι ἀνησυχῶν διὰ τὰς

γυναῖκας τοῦ χαρεμίου του καὶ τοὺς θησαυροὺς του ἀπέσπασε 3500 Ἄλβανούς ἐκ τοῦ πρὸ τῶν Ἰωαννίνων στρατοπέδου καὶ ἔστειλεν αὐτοὺς ὑπὸ τὴν ὀδηγίαν τοῦ ἐμπειροπολέμου καὶ ἱκανοῦ Μουσταφᾶ μπέη. Οὗτος κατῆλθεν εἰς τὸν Κορινθιακὸν κόλπον, διεπεραιώθη εἰς τὰς Πάτρας, ἔνθα, ὡς εἶδομεν, ἤχησεν ὁ πρῶτος ἀλλαγμὸς τῆς ἐπαναστάσεως. Ἄλλ' ἐν τῷ μεταξύ ἐπῆλθε σημαντικὴ μεταβολή, διότι ὁ δραστήριος καὶ πολεμικὸς πασᾶς τῆς Εὐβοίας Γιουσούφ διαπεραιωθεὶς εἰς Πελοπόννησον ἐσκόρπισε τοὺς περὶ τὸν Λόντον καὶ Γερμανὸν χωρικοὺς, ἔλυσε τὴν πολιορκίαν τῆς ἀκροπόλεως, μεταβαλὼν εἰς σωρὸν ἐρειπίων τὴν πόλιν (15—20 Ἀπριλίου), καὶ εἰς τὸ ἐξῆς ἀντέταξε μακρὰν καὶ πείσμονα ἀντίστασιν κατὰ τῶν Ἑλλήνων. Ἀπὸ τὰς Πάτρας ὁ Μουσταφᾶς ἐστράφη πρὸς τὴν Κόρινθον, τῆς ὁποίας ἔλυσε τὴν πολιορκίαν ἐκδιώξας τὸ ὑπὸ τὸν Παπαφλέσσαν πολιορκητικὸν σῶμα, καὶ διαβάς διὰ τῶν Δερβενίων μέχρι Ἄργους ἔλυσε τὴν πολιορκίαν τοῦ Ναυπλίου καὶ τὴν 30 Ἀπριλίου εἰσῆλθεν εἰς τὴν Τρίπολιν.

Οἱ Τοῦρκοι ἐνόμιζον, ὅτι ταχέως θὰ κατέβαλλον τοὺς δειλοὺς καὶ ἀπολέμους βραγιάδες. Πράγματι δ' οἱ Ἕλληνες διεσκορπίζοντο, μόλις ἐνεφανίζοντο οἱ Ἄλβανοί. Ὁ δὲ Μουσταφᾶ μπέης θέλων νὰ προσελκύσῃ διὰ τῆς ἐπιεικείας τοὺς ἀποστάτας ἐσκόρπιζεν ἀμνηστείας καὶ συγχωροχάρτια. Μὴ εἰσακουσθεὶς ὅμως προσέβαλε τὸ ἐν Βαλτετσίῳ στρατόπεδον τῶν Ἑλλήνων θέλων νὰ ἐπωφεληθῇ ἐκ τοῦ τρόμου, τὸν ὁποῖον ἐνέπνευσε ἢ ἐμφάνισίς του. Ἄλλ' οἱ κατέχοντες τὸ χωρίον Μανιάται, χίλιοι περίπου τὸν ἀριθμὸν ὑπὸ τοὺς Ἡλέαν καὶ Κυριακούλην Μαυρομιχαλαίους, παρὰ τὴν μέχρι τοῦδε συνήθειαν ἐκράτησαν τὰς θέσεις, τὰς ὁποίας κατεῖχον ὀπισθεν τεσσάρων λιθοκτίστων ἡμικυκλικῶν ταμπουριῶν. Ἐνισχυθέντες δὲ τὴν νύκτα διὰ τοῦ σώματος τοῦ Πλαπούτα, τοῦ Κολοκοτρώνη καὶ ἄλλων ἐπικουριῶν ἀνέλαβον αὐτοὶ τὴν ἐπίθεσιν τὴν ἐπομένην καὶ ἔτρεψαν εἰς φυγὴν τοὺς Ἄλβανούς, οἱ ὅποιοι ἐγκατέλειψαν τὰς ἀποσκευὰς καὶ τὰ δύο τῶν κανόνια. Ἐφρονεύθησαν 600 Τοῦρκοι καὶ 150 Ἕλληνες, τὴν δ' ἐπαύριον οἱ Ἕλληνες ἔστησαν τρόπαιον ἐκ 400 ἐχθρικῶν κεφαλῶν (13-14 Μαΐου).

Ἡ μάχη τοῦ Βαλτετσίου ἔκρινε τὴν τύχην τῆς Τριπόλεως, διότι, ἀφοῦ ἀπέτυχε καὶ ἡ ἀπόπειρα τοῦ Μουσταφᾶ μπέη

κατὰ τοῦ ἐν Βερβένοις ἑλληνικοῦ στρατοπέδου, ὁ περὶ τὴν πόλιν κρῖκος ἐσφίγγετο ὀλονὲν στενωτέρον. Πλὴν τούτου εἶχε μεγάλην ἐπιρροὴν εἰς τὴν πορείαν τοῦ ἀγῶνος, διότι ἡ νίκη ἐνέπνευσε θάρρος καὶ αὐτοπεποιθήσιν εἰς τοὺς Ἑλληνας, οἱ ὁποῖοι μετὰ θάρρους ἀντεμετώπιζον εἰς τὸ ἐξῆς τοὺς Τούρκους.

3. Πρώτη ἐκστρατεία τῶν Τούρκων κατὰ τῆς Πελοποννήσου—Μάχαι Ἀλαμάνας, Γραβιάς, Βασιλικῶν.—Καθ' ὃν χρόνον οἱ Ἑλληνες τῆς Πελοποννήσου δέν εἶχον εἰσέτι πίστιν εἰς τὴν πολεμικὴν ἰκανότητά των, τὴν χερσόνησον ἔσωσαν οἱ ὀπλαρχηγοὶ τῆς Στερεᾶς, διότι παρεκώλυσαν τὴν διέλευσιν νέας ἐπικουρίας πρὸς λύσιν τῆς πολιορκίας τῆς Τριπόλεως.

Δύο τοῦρκοι πασάδες, ὁ Κιοσὲ Μεχμέτ, βαλῆς τῆς Πελοποννήσου, καὶ ὁ Ὁμὲρ Βρουώνης, παρεσκευάζον σημαντικὰς δυνάμεις ἐν Δαμίᾳ κατὰ διαταγὴν τοῦ Χουροίτ, ἵνα καταπιῆξωσι τὰς ἐν Ἑλλάδι ταραχὰς. Οἱ ὀπλαρχηγοὶ τῆς Στερεᾶς Δουσουνιώτης, Πανουργιάς καὶ Διάκος ἠθέλησαν ν' ἀναχαιτίσωσιν αὐτοὺς. Ἀλλὰ κατὰ τὰς διαβάσεις τῶν ὀρέων, τὰς ὁποίας ἐδόξασεν ἡ ἀνδρεία τῶν Σπαρτιατῶν τοῦ Λεωνίδου, ἐθυσιάσθη ὁ νεαρὸς ἥρωα τοῦ ἀγῶνος, ὁ Ἀθανάσιος Διάκος. Διότι πρὸ τῶν ὑπερτέρων καὶ καλύτερον ὀπλισμένων δυνάμεων τῶν Τούρκων (9 χιλιάδες πεζοὶ καὶ ἵππεις) ὑπεχώρησαν οἱ ἄλλοι ὀπλαρχηγοί. Ὁ Διάκος ὅμως ὑπερασπίζων τὴν ἐπὶ τοῦ Σπερχειοῦ γέφυραν τῆς Ἀλαμάνας συνετρίβη καὶ συλληφθεὶς ἐσουβλίσθη (20 Ἀπριλίου 1821).

Ἄλλ' ὁ καλύτερον ἠσκημένος εἰς τὸν κλεφτοπόλεμον υἱὸς τοῦ Ἀνδρίτσου Ὁδυσσεὺς παραμονεύσας μετ' ὀλίγων παλληκαριῶν εἰς τὸ Χάνι τῆς Γραβιάς ἐφόνευσε σημαντικὸν ἀριθμὸν ἐκ τοῦ στρατοῦ τοῦ Βρουώνη. Ὅτε δ' οἱ Τούρκοι ἐπεχείρησαν νὰ κυριεύσωσι τὸν μικρὸν ξενῶνα διὰ τηλεβόλων, οἱ περὶ τὸν Ὁδυσσεᾶ εἶχον ἤδη τραπῆ εἰς τὰ ὄρη ἀπολέσαντες δύο μόνον συντρόφους (8 Μαΐου). Ἡ παράτολμος αὕτη ἀντίστασις ὀλίγων ἀνδρῶν, ἡ ὁποία ἐσταμάτησεν ὀλόκληρον ἡμέραν τὸν τουρκικὸν στρατόν, ἀνεπτέρωσε τὸ καταπεσὸν μετὰ τὸ ἀτύχημα τῆς Ἀλαμάνας φρόνημα τῶν Ἑλλήνων καὶ κατέστησεν ἐνδοξον τὸ ὄνομα τοῦ Ὁδυσσεῶς, ὁ ὁποῖος ἀπέβη μετ' οὐ πολὺ ὁ Κολοκοτρώνης τῆς Στερεᾶς.

Ὁ Ὀδυσσεύς ἦτο υἱὸς τοῦ περιφήμου κλέφτου τοῦ 17ῆ αἰῶνος Ἀνδρίτσου Θεομασθεῖς οὗτω, διότι ἐγεννήθη εἰς τὴν νῆσον Ἰθάκην (1770), τὴν πατρίδα τοῦ ἡμικροῦ ἤρωος. Ἀπορφανισθεὶς ἐν παιδικῇ ἡλικίᾳ προσελήφθη δεκαπενταετὴς εἰς τὴν ὑπηρεσίαν τοῦ Ἀλῆ, ὁ ὁποῖος ἐξετίμησε τὸν θαρραλέον καὶ ἐριστικὸν νεανίαν καὶ διώρισεν αὐτὸν γενικὸν ἀρματοῶν τῆς Βοιωτίας, Φωκίδος καὶ Δωρίδος. Ὁ Ὀδυσσεύς ἐκέρδισε πολλὰς συμπαθείας διὰ τὴν ὑπὲρ τῶν ἐθνικῶν πραγμάτων φροντίδα καὶ συνέλεξε περὶ ἑαυτὸν τὰ πρωτοπαλλήκαρα. Τὸ 1818 ἐμυθήθη τὰ τῆς Φιλικῆς Ἑταιρείας. Ὅταν ὁ Ἀλῆς ἐκηρύχθη ἀποστάτης, ὑπεκρίθη τὸν πιστὸν σύμμαχον τοῦ σατράπου, ἀλλ' ὑπεχώρησε πρὸ τῶν σουλτανικῶν στρατευμάτων καὶ κατέφυγεν εἰς τὰς Ἰονίους νήσους (σελ. 278).

Ὀδυσσεύς Ἀνδρουῦτσος

Τὸ κατόρθωμα τοῦ Ὀδυσσεύς ἐκώλυσε τὸν Βρυώνην νὰ διαβῆ εἰς τὴν Πελοπόννησον καὶ νὰ λύσῃ τὴν πολιτορχίαν τῆς Τριπόλεως, διότι οὗτος δὲν ἔκρινεν ὀρθὸν νὰ προχωρήσῃ, πρὶν καταστείλῃ τὴν ἐπανάστασιν τῆς Ἀνατολικῆς Ἑλλάδος. Ὅθεν ἀφοῦ διέμεινεν εἰσέτι ὀκτὼ ἡμέρας ἐν τῷ χανίῳ, εἰσέδαλεν εἰς τὴν Βοιωτίαν καὶ κατέλαβε τὴν Λεβάδειαν, τὴν ὁποῖαν διήρπασαν οἱ Ἀλβανοὶ του. Ὁ Ὀδυσσεύς καὶ οἱ ἄλλοι ὄπλαρχηγοὶ τῆς Ἀνατολικῆς Ἑλλάδος παρηκολούθησαν αὐτὸν ἐνοχλοῦντες, προήλασαν δὲ μέχρι Λεβαδείας ὁ Ἡλίας Μαυρομιχάλης καὶ ὁ Νικήτας, τοὺς ὁποῖους εἶχον πέμψει οἱ πελοποννήσιοι ἀρχηγοὶ πρὸς φρούρησιν τοῦ Ἰσθμοῦ. Ἄλλ' ὁ Βρυώνης ἐφάνη ὑπέρτερος εἰς πάσας τὰς συμπλοκάς καὶ καταλαβὼν τὰς Θήβας προήλασε πρὸς τὴν Εὐβοίαν προσπαθῶν νὰ προσελκύσῃ τοὺς Ἕλληνας διὰ φιλανθρώπου τρόπου. Διὰ τοῦτο ὑπέσχετο ἀμνηστίας καὶ δὲν ἔδωκεν ὅσους προσεκύνησαν. Ἐν Εὐβοίᾳ προσέκρουσεν εἰς τὴν γενναίαν ἀντίστασιν τῆς θέσεως τῶν **Βρυσακίων** (15 Ἰουλίου) καὶ προχωρήσας ἐκεῖθεν εἰς τὴν Ἀττικὴν ἀπήλλαξε τοὺς δεινῶς κατατροχομένους ἐν τῇ Ἀκροπόλει Τούρκους (Πρώτη πολιορκία τῆς Ἀκροπόλεως, 25 Ἀπριλίου—20 Ἰουλίου). Ἀλλὰ δὲν ἐτόλμησε νὰ προχωρήσῃ πρὸς τὴν Πελοπόννησον, διότι οἱ πελοποννήσιοι ἀρχηγοὶ θορυβηθέντες συνέρρευσαν εἰς τὸν Ἰσθμὸν, ὁ Πάνος Κολοκοτρώνης καὶ ὁ Δικαῖος, ὁ Σουλιώπης καὶ ὁ Ἀντώνιος Μαυρομιχάλης, μετὰ τῶν ὁποίων ἠγνώθη ὁ ὑπο-

χωρήσας Κυριακούλης, ἐνῶ οἱ ὄπλαρχηγοὶ τῆς Στερεᾶς ἠπέλουν νὰ διακόψωσι τὰς συγκοινωνίας του.

Ἐν τῷ μεταξὺ νέα δύναμις τουρκικὴ 8 χιλ. περίπου ἀνδρες προερχομένη ἐκ Μακεδονίας εἶχε φθάσει μέχρι Λαμίας καὶ προήλαυε πρὸς ἐνίσχυσιν τοῦ Βρυώνη. Ἄλλ' οἱ ὄπλαρχηγοὶ Δουβουνιώτης, Πανουργιάς καὶ Γκούρας προσέβαλον αὐτὴν παρὰ τὰ **Βασιλικά**, ἐπὶ τῆς λεωφόρου τῆς ἀγούσης ἀπὸ Λαμίας εἰς Ἀταλάντην, καὶ ἐνίκησαν ἐν ἀποφασιστικῇ μάχῃ (25—26 Ἀυγούστου). Οἱ δύο πασάδες ἀπειλούμενοι πανταχόθεν καὶ φοβούμενοι τὸν ἐπερχόμενον χειμῶνα ἀνέζευξαν ἐξ Ἀττικῆς τὸν Ὀκτώβριον ἐπανακάμπτοντες εἰς τὴν Ἑπειρον. Οὕτω δ' ἀπέτυχεν ἡ πρώτη ἐκστρατεία τῶν τούρκων πασάδων κατὰ τῆς Πελοποννήσου.

4. "Αλωσις Τριπόλεως.— Ἐν τῷ μεταξὺ ἐκρίνετο ἡ τύχη τῆς Τριπόλεως, ἀφοῦ προηγουμένως περιήλθον εἰς χεῖρας τῶν Ἑλλήνων ἄλλαι ὑπὸ τῶν Τούρκων κατεχόμεναι θέσεις. Οἱ Λαλιῶται ἀναγκάσθησαν νὰ ἐγκαταλείψωσι τὴν ἀκρόπολιν των καὶ, ἀφοῦ ἔκαυσαν τὰς οἰκίας των, ἀπεσύρθησαν εἰς Πάτρας (14 Ἰουνίου 1821). Τὴν 25 Ἰουνίου παρεδόθη ἡ **Μονεμβασία** καὶ μετ' ὀλίγας ἡμέρας τὸ **Ναυαρίνον**. Ἀλλὰ δυστυχῶς οἱ Ἕλληνες διέπραξαν ἀσυγχωρήτους βιαιότητες, ἰδίως κατὰ τὴν παράδοσιν τοῦ Ναυαρίνου, διότι εἰς τὰ στρατόπεδα τῶν Ἑλλήνων δὲν ὑπῆρχεν οὔτε τάξις οὔτε πειθαρχία οὔτε σεβασμὸς πρὸς τοὺς ἀρχηγούς. Πρὸ μικροῦ εἶχε φθάσει εἰς Πελοπόννησον ὁ **Δημήτριος Ὑψηλάντης**, ἀδελφὸς τοῦ Ἀλεξάνδρου, ὁ ὁποῖος ἀνέλαβε τὴν γενικὴν ἀρχηγίαν τοῦ ἀγῶνος ἐν ὀνόματι τῆς ἀρχῆς. Ἀλλὰ μάταιως προσεπάθησε νὰ ἐπιβάλῃ τάξιν καὶ πειθαρχίαν, διότι οἱ πρόκριτοι ἀντέπραπτον κατ' αὐτοῦ διὰ παντὸς τρόπον, αἱ διαταγαὶ του δὲν ἐξετελοῦντο μετὰ προθυμίας καὶ οἱ πολεμισταὶ παρεβιάζον ἄς συνθήκας, τὰς ὁποίας συνήπτον οἱ ἀντιπρόσωποί του.

Ἐν τούτοις ἤγγιζον αἱ τελευταῖαι ἡμέραι τῆς Τριπόλεως. Ἐντὸς τοῦ στενοῦ καὶ πετρώδους χώρου, ἔνθα εἶχον συσσωρευθῆ ὑπὲρ τὰς 30 χιλ. ψυχῶν, ἐτελεῖτο φρικιαστικὴ τραγωδία. Ἡ πείνα, ἡ δίψα καὶ αἱ νόσοι ἐθέριζον αὐτοὺς καὶ μόνον ἡ φιλοκέρδεια τῶν πολιορκητῶν παράτεινε τὴν θλιβερὰν ζωὴν τῶν πολιορκουμένων. Διότι οἱ Ἕλληνες ἐπώλουν εἰς αὐτοὺς τρόφιμα εἰς ὑπερόγκους τιμὰς καὶ

τακτική ἀγορὰ ἐτελεῖτο ὑπὸ τὰ τείχη τῆς πόλεως. Οἱ Τούρκοι ἠγόραζον ἀντὶ ὄπλων καὶ κειμηλίων σὺκα καὶ σταφυλάς, οἱ δὲ πρόκριτοι καὶ ὀπλαρχηγοὶ ἀντὶ ἀδράς ἀμοιβῆς διηυκόλουν τὴν φυγὴν σημαίνοντων Τούρκων καὶ ὁ Κολοκοτρώνης συνειννοεῖτο μετὰ τῶν Ἀλβανῶν, ἵνα ἀποχωρήσωσιν ὑπόσπονδοι.

Ἐνῶ δὲ οἱ ἔγκλειστοι ὑπέφερον ταῦτα, ἄλλο μαρτύριον ἐτελεῖτο ἐν τῇ καρδίᾳ τῆς πόλεως. Οἱ Τούρκοι εἶχον κλείσει 38 ἐν ὄλφ άτομα, ἀρχιερεῖς καὶ προκρίτους μετὰ τῶν ὑπηρετῶν των, ἐντὸς τῆς ὑγρᾶς καὶ σκοτεινῆς φυλακῆς τῶν κακούργων, ἔνθα ἐσήποντο βράκένδυτοι, φθειριῶνες καὶ ἡμιθανεῖς ἐκ τῆς ἀσιτίας καὶ κακουχίας. Πολλοὶ ἀπέθανον, ἄλλους δ' ἀπεκεφάλισαν διὰ διαφόρους προφάσεις.

Ἡ ἀναρχία ἐκορυφώθη, ὅτε ἐματαιώθησαν αἱ περὶ παραδόσεως διαπραγματεύσεις καὶ μάλιστα, ὅτε ὁ Ὑψηλάντης ἀπεμακρύνθη ἐκ τοῦ στρατοπέδου ἐκστρατεύσας εἰς τὰ παράλια τοῦ Κορινθιακοῦ, ἵνα κωλύσῃ πιθανὴν ἀπόδασιν τῶν Τούρκων. Τέλος οἱ στρατιῶται βλέποντες, ὅτι διαρρέει ὁ ἐντὸς τῆς πόλεως θησαυρός, ἀνέδησαν τὰ τείχη καὶ ἐκυρίευσαν τὴν πόλιν (23 Σεπτεμβρίου 1821). «Ὁ ὄπλο-»
 «φóρος λαὸς τῆς Ἑλλάδος, ὡς γράφει ὁ Τρικούπης, ἦτο ἔτι μᾶλλον»
 «ἀκράτητος κατ' ἐκείνας τὰς ἡμέρας, διότι οὔτε κυδέρνησις ὑπῆρ-»
 «χεν οὔτε μισθὸς ἐδίδετο οὔτε τροφαὶ τακτικῶς διανεμόντο οὔτε»
 «μέλλον ἀσφαλὲς ἐφαίνετο οὔτε ὁ ἄτακτος ἐπαιδεύετο οὔτε ὁ σωφρο-»
 «νῶν ἀντημείβετο. Διὰ ταῦτα ἡ ἡμέρα τῆς ἀλώσεως τῆς Τρι-»
 «πόλεως ἦτο ἡμέρα καταστροφῆς, πυρκαϊᾶς, λεηλασίας καὶ αἵμα-»
 «τος. Ἄνδρες, γυναῖκες, παιδία, ὅλοι ἀπέθνησκον, ἄλλοι φονευό-»
 «μενοι, ἄλλοι..... ριπτόμενοι εἰς τὰς φλόγας καὶ ἄλλοι ὑπὸ τὰ»
 «καταπίπτοντα στεγάσματα καὶ πατώματα θαπτόμενοι..... Τόση»
 «δὲ ἦτο ἡ ἐπισυμβᾶσα λεηλασία, ὥστε αἱ πλεῖστοι τῶν οἰκιῶν»
 «ἐγυμνώθησαν καὶ αὐτῆς τῆς ξυλώσεώς των». Δεινὴ δὲ σύγκρουσις συνέδη μετὰξὺ Κολοκοτρώνη καὶ Δεληγιάννη ἕνεκα τῆς διασώσεως τῶν Ἀλβανῶν, ὁ δὲ Ὑψηλάντης μικροῦ δεῖν ἐφονεύετο ὑπὸ τῶν στρατιωτῶν του, διότι εἶχεν ἀπομακρύνει αὐτοὺς ἐκ τῆς Τριπόλεως.

Ἄλλὰ διὰ τῆς ἀλώσεως τῆς Τριπόλεως ἐπαγιώθη ἡ ἐπανάστασις, διότι τὸ ἐσωτερικὸν τῆς Πελοποννήσου ἦτο τελείως ἐλεύθερον. Οἱ δ' ὀπλαρχηγοὶ πλουτήσαντες διὰ τῶν λαφύρων ὤπλισαν καλῶς

τοὺς ἀκολούθους των καὶ οἱ χωρικοὶ ἀποβαλόντες τὰς μαχαίρας καὶ τὰς σφενδόνας ὠπλίσθησαν διὰ πυροβόλων. Ἄλλ' ἀτυχῶς ἡ διχόνοια παρέλυε τὴν ἐνεργητικότητα τῶν Ἑλλήνων. Ὁ Κολοκοτρώνης ἠθέλησεν ἐπωφελοῦμενος ἐκ τῆς ἐντυπώσεως, τὴν ὁποίαν παρήγαγεν ἡ πτώσις τῆς Τριπόλεως, νὰ προσβάλλῃ τὸ φρούριον τῶν Πατρῶν. Ἄλλ' οἱ ἀρχηγοὶ τῶν Ἀχαιῶν Γερμανὸς καὶ Ζαΐμης ἔγραψαν εἰς τὸν Ὑψηλάντην, ὅτι αὐτοὶ ἐξήρουν εἰς τὴν ἐκπολιόρησιν τοῦ φρουρίου, καὶ ἠπέλησαν, ὅτι θ' ἀντέταττον ἐνοπλον ἀντίστασιν, ἂν ἤρχετο ὁ Κολοκοτρώνης. Τότε ὁ Κολοκοτρώνης καὶ ὁ Ὑψηλάντης ἐτράπησαν κατὰ τοῦ Ναυπλίου καὶ τῆς Ἀκροκορίνθου. Ἐν τῷ μεταξὺ ὁ πολιορκιῶν τὰς Πάτρας στρατὸς τῶν Ἀχαιῶν διεσκορπίσθη ὑπὸ τῶν Λαλιωτῶν καὶ ὁ Ὑψηλάντης ὑπέστη σειρὰν ἀποτυχιῶν πρὸ τοῦ Ναυπλίου καὶ μόνον ἡ **Ἀκροκόρινθος** κατατροχόμενη ὑπὸ πείνας ἤλθεν εἰς λόγους πρὸς αὐτὸν καὶ παρ' ὄλας τὰς σκευωρίας τῶν προκρίτων ἐσυνθηκολόγησε τὴν 14 Ἰανουαρίου 1822. Ἄλλ' οἱ ἀντίπαλοί του ἐπωφελήθησαν ἐκ τῆς ἀσθενείας του, ἵνα κηλιδώσωσι τὴν ἐπιτυχίαν παρασπονδήσαντες κατὰ τὴν ἡμέραν τῆς παραδόσεως τοῦ φρουρίου.

5. Κολοκοτρώνης καὶ Πετρόμπεης.— Ὁ Κολοκοτρώνης εἶχε τὸ γένος ἐκ παλαιᾶς οἰκογενείας κλεφτῶν, ἡ ὁποία κατήγετο ἐκ Λεονταρίου τῆς Γορτυνίας (Ἀρκαδία). Ἦτο δὲ τὸ ὄνομα Κολοκοτρώνης γνωστὸν καὶ περιβόητον

Θεόδωρος Κολοκοτρώνης

ἤδη κατὰ τὸν ΙΗ' αἰῶνα καὶ τὰ δημοτικὰ ᾄσματα ὕμνησαν τὰ κατορθώματα καὶ τὰς περιπετείας τῶν Κολοκοτρωναίων. Οὐδέσις ἐκ τῆς οἰκογενείας του, καθόσον ἐνεθυμῆτο, εἶχεν ἀποθάνει ἐκ φυσικοῦ θανάτου. Αὐτὸς δ' ὁ Θεόδωρος ἐγεννήθη ἐν μέσῳ τοῦ τρόμου τῆς ἐπανάστασεως τοῦ 1770, καὶ, ὡς διηγήθη ὁ ἴδιος, ἡ μήτηρ του ἔφερεν αὐτὸν εἰς τὸν κόσμον ἐπὶ τινος ὄρου ὑποκάτω δένδρου, διότι ὅλοι εἶχον καταφύγει εἰς τὰ βουνά. Εἶδομεν δὲ πῶς ὁ πατὴρ του ἐπεσε θῦμα τῆς βολιότητος τοῦ καπετὰν πασᾶ. Ὁ Θεόδωρος νέος ἐτι ἐπεδόθη εἰς τὸ στάδιον τῶν ὄπλων καὶ ὑποστάς πολλὰς πικρίας παρὰ τῶν ἡμετέρων καὶ διωχθεὶς ὑπὸ τῶν Τούρκων κατέφυγεν εἰς τὰς Ἰονίους νήσους.

Κατὰ τὸν ῥωσσοτουρκικὸν πόλεμον τοῦ 1806 ἐξῆλθεν ὡς πειρατής καὶ τὸ 1810 εἰσῆλθεν εἰς τὴν ἀγγλικὴν ὑπηρεσίαν προαχθεὶς μέχρι τοῦ βαθμοῦ τοῦ ταγματάρχου. Ὁ Κολοκοτρώνης ἦτο γνήσιος τύπος πρωτο-

κλέφτου. Ἡ μεγάλη κεφαλή του, περιβεβλημένη μακρὰν κόμην, ἐπεκάθητο ὑπερῆφάνως ἐπὶ τῶν ἰσχυρῶν ὤμων του, τὸ μέτωπόν του ἦτο εὐρύ, τὸ πρόσωπον μελαφὸν καὶ τὸ βλέμμα του, καλυπτόμενον ὑπὸ πυκνῶν ὀφρῶν, εἶχε τι τὸ ἄτρομον καὶ σκοτεινόν. Ἡ βροντώδης φωνή του ἦτο ἐνθαρρυντικὴ διὰ τοὺς πολεμιστὰς καὶ ἡ περίφημος λοφωτὴ περικεφαλαία, τὴν ὁποίαν ἔφερεν ὡς ἄγγλος ἀξιωματικός, ἠῤῥεψε τὴν ἐπιβλητικότητά του. Ὁ Κολοκοτρώνης συνήγωνε τὸ ἀτίθασσον καὶ τὸ πονηρὸν τοῦ πρωτογόνου ἀνθρώπου μετὰ σπανίας πείρας τοῦ κόσμου καὶ φωτεινῆς ἀντιλήψεως τῶν πραγμάτων. Ἐπίστευεν εἰς τὴν τελειωτικὴν νίκην τῶν Ἑλλήνων καὶ τὴν πίστιν ταύτην μετέδιδε καὶ εἰς τοὺς ἄλλους ἀπειθῶντων εἰς τὸν στρατόν, ὁσάκις παρουσιαζέτο εὐκαιρία, λόγους θερμοὺς, ἀπλοῦς καὶ πειστικοὺς. Συνήθιζε δὲ νὰ λέγῃ, ὅτι ὁ Θεὸς ὑπέγραψε τὴν ἐλευθερίαν τῆς Ἑλλάδος καὶ δὲν ἠδύνατο ν' ἀνακαλέσῃ τὴν ὑπογραφὴν του. Ὁ Κολοκοτρώνης εἶναι μία ἀπὸ τὰς ἐξεχούσας φυσιογνωμίας τοῦ ἐλληνικοῦ ἀγῶνος, ἐπὶ τοῦ ὁποίου ὑπῆρξε σημαντικωτάτη ἡ ἐπίδρασις του, καὶ συγχρόνως εἰς τῶν ἀντιπροσωπευτικῶν τύπων τοῦ νεωτέρου Ἑλληνος.

Ὁ δὲ τῆς Μάνης ἡγεμὼν **Πετρόμπεης Μαυρομιχάλης** (175ῆ;-1848) ἦτο παῖς κατὰ τὴν ἐπανάστασιν τοῦ 1770, ὁπότε τουρκικὴ βόμβα διαρραγεῖσα κατὰ τὴν πολιορκίαν τοῦ Μεσιπύργου ἐφόνευσε πάντας τοὺς ὑπερασπιστὰς του πλὴν αὐτοῦ καὶ τινος ἄλλου. Ἀνδρωθεὶς δὲ κατέλαβε σχεδὸν μοναρχικὴν θέσιν ἐν Μάνῃ καὶ πάντες αὐτὸν ἐθεώρουν ὡς τὸν ἐνδεδειγμένον ἀρχηγὸν τοῦ μέλλοντος κινήματος. Ἦτο δὲ μεγάλη ἡ ἐπιβολὴ αὐτοῦ καὶ τῆς οἰκογενείας του ἐπὶ τῶν Ἑλλήνων καὶ τοῦτο ἐνίσχυε τὴν φυσικὴν ἀλαζονείαν τοῦ Μανιάτου μπέη. «Τολμᾶς, χθεσινὲ ἀνθρώπε, νὰ μετρηθῆς μαζί μου, τοῦ ὁποίου τὸ ὄνομα εἶναι τόσον παλαιὸν ὅσον αἱ πέντε κορυφαὶ τοῦ Ταυγέτου;» ἔλεγε πρὸς τοὺς ἐξ ἀσημοτέρων ἀντιπάλους του. Αἱ τιμαὶ καὶ ἡ μεγαλοπρέπεια ἔθελγον αὐτὸν καὶ ἠσθάνετο ζωηροτάτην χαρὰν παρέχων ἡγεμονικὰ δῶρα εἰς τοὺς ὀπαδοὺς του καὶ μετριάζων τὴν πενίαν τῶν μανιατῶν του. Κατὰ βάθος ἦτο πολὺ περισκεμμένος καὶ δὲν ἀνελάμβανεν ἐπιχειρήσιν, ἐάν δὲν εἶχε βεβαιότητα περὶ τῆς ἐπιτυχίας τῆς. Διὰ τοῦτο προσεπάθησε διὰ παντός τρόπου νὰ βεβαιωθῆ περὶ τῶν μέσων, τὰ ὁποία διέθετεν ἢ ἔταιρεία, πρὶν ἢ περιπλᾶξῃ εἰς τὴν κινδυνώδη περιπέτειαν τοῦ ἐπαναστατικοῦ κινήματος. Ἠγάπα μὲν νὰ ὀνομασθῆ ὁ ἀρχηγὸς αὐτοῦ, ἀλλὰ δυσκόλως θὰ ἐλάμβανε τὴν πρωτοβουλίαν, ἐάν δὲν ἤρχετο ὄψης ἐξωθεν. Τὴν ὄψην ταύτην ἔδωκεν, ὡς εἶδομεν, ὁ τολμηρὸς πρωτοκλέφτης.

**Πετρόμπεης
Μαυρομιχάλης**

ΣΤ'. Ο ΚΑΤΑ ΘΑΛΑΣΣΑΝ ΑΓΩΝ

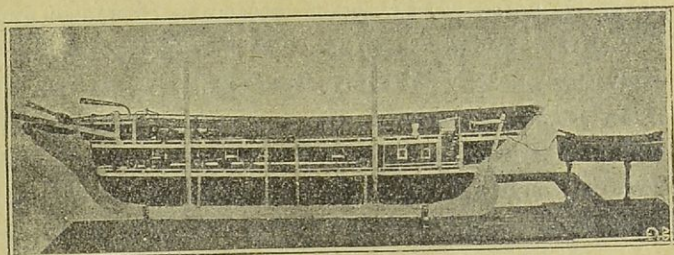
Ἐνῶ βραδέως ἐδημιουργεῖτο ὁ στρατὸς τῆς Ξηρᾶς, ἡ ἐπανάστασις ἀπέκτησεν εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς ἀξιόλογον πολεμικὸν ὄργανον ἐπὶ τῆς θαλάσσης διὰ τῆς μετατροπῆς τῶν ἐμπορικῶν πλοίων τῶν

νησιωτών εις πολεμικά. Ἐνῶ δὲ οἱ ὀπλαρχηγοὶ τῆς Στερεᾶς, ἰδίως διὰ τῆς νίκης τῶν Βασιλικῶν, ἀνεχαίτιζον τὴν προέλασιν τοῦ τουρκικοῦ στρατοῦ εἰς τὴν Πελοπόννησον, ὁ ἑλληνικὸς στόλος ἐκώλυσε τὴν μεταδίβασιν τουρκικοῦ στρατοῦ ἐκ τῆς Ἀσίας εἰς τὴν Εὐρώπην.

Οἱ Ἕλληνες μόλις ἐπανακάμψαντες ἐκ τῆς πρὸ τῆς Χίου ἐπιδείξεως ἐπληροφορήθησαν, ὅτι ἡ ἀρμάδα ἠτοιμάζετο νὰ ἐκπλεύσῃ ἐκ τοῦ Ἑλλησπόντου. Πράγματι δὲ περὶ τὰ μέσα τοῦ Μαΐου ὁ τουρκικὸς στόλος ἐφάνη ἐν τῷ Αἰγαίῳ ἀποτελούμενος ἐξ ἑνὸς πλοίου τῆς γραμμῆς, τριῶν φρεγατῶν καὶ τριῶν κορβετῶν. Τότε οἱ τολμηροὶ τῶν Φαρῶν ναυτικοὶ κατώρθωσαν νὰ συναγεῖρῳσι τὸν στόλον τῶν ἀδελφῶν νήσων καὶ τὴν 18 Μαΐου ἐξέπλευσεν ὁ ἠνωμένος στόλος πρὸς βόρρᾶν, ἀποτελούμενος ἐκ 50 μεγάλων καὶ 15 μικρῶν πλοίων, καὶ τὴν ἐπομένην διέκρινε κατὰ τὴν βορειοδυτικὴν ἄκρην τῆς Μυτιλήνης μίαν φρεγάταν τῶν 84 τηλεβόλων, προφυλακίδα τοῦ ὀθωμανικοῦ στόλου. Τινὰ τῶν ἑλληνικῶν πλοίων ἐπλησίασαν αὐτὴν καὶ ἐκανονιοδόλησαν, ἀλλ' οὐδὲν κατώρθωσαν διὰ τῶν ἀδυνάτων τηλεβόλων των καὶ ἡ φρεγάτα κατέφυγεν εἰς τὸν λιμένα τῆς **Ἡροσσοῦ**. Ὁ πλοίαρχός τῆς φοβούμενος νυκτερινὴν ἐπίθεσιν ἀνεβίβασεν ἐπὶ τοῦ σκάφους ἱκανοὺς στρατιώτας ἐκ τῆς ξηρᾶς. Οἱ δὲ Ἕλληνες πλοίαρχοι εὕρισκόμενοι ἐν ἀμυχανία νὰ βλάψωσι τὸ ἐχθρικὸν πλοῖον ἐσκέφθησαν νὰ τὸ πυρπολήσωσιν.

Οἱ Ἕλληνες ναυτικοὶ διετήρουν τὴν ἀνάμνησιν τῆς διὰ πυρπολικῶν καταστροφῆς τοῦ τουρκικοῦ στόλου ἐν τῷ λιμένι τοῦ Τσεσμέ καὶ κατὰ τὸν ἀνάπλου τοῦ στόλου ὁ διοικητὴς ἀγγλικοῦ πολεμικοῦ, τὸν ὅποιον συνήτησαν, εἶχε συμβουλεύσει εἰς τὸν ὑδραῖον ναύαρχον **Γιακουμάκην Τομπάζην** νὰ μεταχειρισθῶσι πυρπολικά «κατὰ τῶν ἀναξίων, ἀπειροθαλάσσιων καὶ δειλῶν ἐχθρῶν». Τότε ὁ πρακτικὸς διδάσκαλος τῆς ναυτικῆς **Ἰωάννης Πάργιος**, ἐπονομαζόμενος **Πατατοῦκος**, μετέβαλε προχείρως δύο ἐκ τῶν μικρότερων πλοίων εἰς πυρπολικά, ἄλλα δὲ παρήγγειλαν εἰς τὰ Φαρά. Καὶ ἡ μὲν πρώτη ἀπόπειρα ἀπέτυχε, διότι οἱ Τοῦρκοι ἠγρόπνουν, καὶ τὸ πυρπολικὸν ἐκάη ἀνωφελῶς. Ἀλλὰ μετὰ δύο ἡμέρας ὁ τολμηρὸς ψαριανὸς πηδάλιοῦχος **Παπανικολῆς**, ἐξησκημένος ἤδη ἐκ τῶν συγκρούσεων πρὸς τοὺς Ἀλγερινοὺς πειρατὰς, κατώρθωσε

καίπερ σφοδρῶς πυροβολούμενος νὰ προσκολληθῆσιν τὸ πυρπολικὸν τοῦ εἰς τὸ ἔμπροσθεν τοῦ ἐχθρικοῦ πλοίου. Τὰ ἔμπροσθια ἰστία τῆς φρεγάτας ἀνεφλέγησαν ἀμέσως καὶ μετ' ὀλίγον αἱ φλόγες περιέβαλον αὐτὴν πανταχόθεν. Τὰ τηλεβόλα ἐκρότου ἀφ' ἑαυτῶν καὶ μετ' ὀλίγον ἢ ἀνάφλεξις τῆς πυριταποθήκης συνεπλήρωσε τὴν καταστροφὴν, ὥστε ἐκ τῶν 1100 ἀνδρῶν τοῦ πληρώματος 8 μόνον ἐσώθησαν.

Τομὴ πυρπολικῆ (κατὰ τὸν κ. Ράδον).

Τὸ Πυρπολικὸν (brulot, κοινῶς μπουρλότο) εἶναι πολεμικὸν ὄπλον γνωστὸν εἰς παλαιότερους χρόνους. Ἄλλ' ἢ ἀνακάλυψις τῆς πυρίτιδος καὶ ἄλλων εὐφλέκτων οὐσιῶν κατέστησαν αὐτὸ ἐπικίνδυνον κατὰ τοὺς νεωτέρους χρόνους. Χρῆσιν αὐτοῦ ἰδίως ἔκαμαν οἱ ἄγγλοι κατὰ τῆς ἀρμάδας τοῦ Φιλίππου Β' καὶ κατὰ τοῦ ὀλλανδικοῦ καὶ γαλλικοῦ ναυτικοῦ. Ἡ τελειοποίησις τῶν πολεμικῶν πλοίων ἔθεεν εἰς ἀχρηστίαν τὸ πυρπολικόν, ἀλλ' εἰς τὰς χεῖρας τῶν Ἑλλήνων ἀπέβη ὄπλον τρομερόν. Τὸ ἑλληνικὸν πυρπολικὸν ἦτο συνήθως μικρὸν πλοῖον ἔχον δύο πατώματα. Ἐπὶ τοῦ κάτω πατώματος ἐτίθεντο βαρέλια πληρούμενα εὐφλέκτων ὑλῶν, πυρίτιδος, οἶνοπνεύματος, νάφθης, θείου, κληματανθράκων, πίσσης, ῥητίνης κτλ. Τὰ βαρέλια συνεδέοντο διὰ σωλῆνων, ἄνωθεν δ' αὐτῶν ἤνοιγοντο ὅπαι ἐπὶ τοῦ ἄνω πατώματος. Ἐπὶ τοῦ καταστρώματος ἐτοποθετοῦντο ἄσκοι πλήρεις πίσσης καὶ ῥητίνης καὶ ἀγγεῖα πλήρη οἶνοπνεύματος καὶ νάφθης, δλόκληρον δὲ τὸ πλοῖον ἠλείφετο ἔξωθεν διὰ τῶν αὐτῶν εὐφλέκτων ὑλῶν. Τὸ πυρπολικὸν ἔσυρε πάντοτε λέμβον, καλουμένην ἐφόκιον, εἰς τὸ ὁποῖον ἐσφύζοντο οἱ ναῦται.

Τὸ παρὰ τὴν Ἐρεσσὸν κατόρθωμα ἀνεπτέρωσε τὰς ἐλπίδας τῶν Ἑλλήνων. Ἐν τῇ νήσῳ τῶν Ψαρῶν ἐτελέσθη πανηγυρικὴ δοξολογία, ὃ δὲ τουρκικὸς στόλος τόσον ἐξεπλάγη ἐκ τοῦ ἀπροσδοκίτου παθήματος, ὥστε ἐτράπη πλησίσιος εἰς τὰ Δαρδανέλλια καὶ ἐζήτησεν ἀσφάλειαν ὑπὸ τὴν προστασίαν τῶν τηλεβόλων. Ἡ δ' ἑλληνικὴ μοῖρα καταδιώξασα αὐτὸν προσωρμίσθη εἰς τὸν λιμένα τῆς Ἰμβροῦ. Ἀλλὰ τὸ πάθημα τοῦ τουρκικοῦ στόλου ἐπλήρωσαν οἱ ἄθωοι βασιλιάδες. Καὶ οἱ μὲν κάτοικοι τῆς Μυτιλήνης ἐσφάζοντο ἀνω-

λεως, δεινήν δὲ καταστροφὴν ὑπέστη ἡ ἀνθοῦσα πόλις τῶν Κυθωνίων. Οἱ κάτοικοι τῶν Μοσχονησίων ἐξεπατρίσθησαν, ὁ δὲ προσδραμῶν εἰς βοήθειαν ἑλληνικὸς στόλος ἀπέπλευσε κομίζων χιλιάδας προσφύγων, οἱ ὅποιοι διεσπάρησαν εἰς διαφόρους νήσους ζῶντες βίον ἀβίωτον. Πολλοὶ δὲ τῶν κατοικούντων τὰ ἐνδότερα τῆς Μ. Ἀσίας Ἑλλήνων κατῆλθον εἰς τὰ παράλια καὶ διεπεραιώθησαν εἰς τὴν Ἑλλάδα.

Ἄλλη δὲ μοῖρα τοῦ ἑλληνικοῦ στόλου ἐκ 12 πλοίων ὑπὸ τὸν Ἀνδρέαν Μιαούλην ἐπλευσε τῇ ἀπαιτήσει τῶν Πελοποννησίων πρὸς τὸν Κορινθιακὸν κόλπον καὶ ἐνισχυθεῖσα διὰ πέντε γαλαξειδιωτικῶν καὶ ἐνὸς κεφαλληνίου κατεδίωξε μίαν τουρκικὴν κορβέτταν καὶ ἄλλα τουρκικὰ πλοῖα, τὰ ὅποια καταφυγόντα εἰς τὸν λιμένα τῶν Πατρῶν ἐξήρχοντο εἰς συχνὰς ἐπιδρομὰς καὶ ἐτροφοδότην τὰ πολιορκούμενα φρούρια. Τὰ πλοῖα ταῦτα κατέφυγον ὑπὸ τὴν προστασίαν τῶν τηλεβόλων τῆς Ναυπάκτου, ὁ δ' ἑλληνικὸς στόλος χαιρετώμενος διὰ πυρῶν ἐκ τῆς ξηρᾶς εἰσέπλευσεν ἀδολαβῆς διὰ τοῦ στενοῦ στομίου τοῦ Κορινθιακοῦ κόλπου ὑπὸ τὸ πῦρ τῶν φρουρίων. Ἄλλ' ἢ κατὰ τοῦ Ἀντιρρίου ἀπὸ ξηρᾶς καὶ θαλάσσης ἐπίθεσις ἀπέτυχεν (6 Ἰουνίου), ὡς ἐπίσης καὶ ἡ προσπάθεια νὰ πυρπολήσῃ τὴν τουρκικὴν κορβέτταν. Οὐχ ἦττον ὅμως ἡ ἐμφάνισις τοῦ στόλου ἐνεψύχωσε τοὺς Ἕλληνας καὶ συνέτρεξε τὰ μάλιστα εἰς τὴν ἐξέγερσιν τῆς Αἰτωλοακαρνανίας, ἡ ὅποια ἐβράδυνεν ἔνεκα τῶν γνωστῶν λόγων.

Ζ'. Η ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΟΡΓΑΝΩΣΙΣ

1. Ἀπόπειραι δημιουργίας κεντρικῆς ἐξουσίας — Δημήτριος Ῥψηλάντης — Πολιτικοὶ, στρατιωτικοί. —
 Ὅταν ἤρχιζεν ἡ ἐπανάστασις, δὲν ὑπῆρχε κεντρικὴ ἐξουσία ἐν Ἑλλάδι, αἱ δὲ πρῶται ἐπιτυχίαι ἐπετεύχθησαν ὑπ' ἀρχηγῶν δρώντων ἀνεξαρτήτως ἀλλήλων. Τὸ παλαιὸν κοινοτικὸν σύστημα ἐξηκολούθει νὰ λειτουργῇ ὡς ἐπὶ τῆς τουρκικῆς δεσποτείας, οἱ φόροι εἰσεπράττοντο τακτικῶς καὶ οἱ δημογέροντες διεξήγον τὰς κοινοτικὰς ὑποθέσεις. Ἦτο δ' εὐτύχημα, ὅτι κατὰ τὰς κρίσιμους στιγμὰς τῆς ἀρχῆς τοῦ ἀγῶνος οἱ Ἕλληνες δὲν συνεζήτησαν περὶ πολιτεύματος καὶ δὲν ἀφυπνίσθη κατὰ τοὺς πρώτους μῆνας το φατριαστικὸν καὶ ταραχώδες πνεῦμα τῆς φυλῆς.

Ὅχι ἦττον ὅμως ἦτο αἰσθητὴ ἢ ἀνάγκη κεντρικῆς ἀρχῆς, ἢ ὅποια θὰ ἐφρόντιζε πρωτίστως διὰ τὴν προμήθειαν τῶν ἀναγκαίων πρὸς ἐξακολούθησιν τοῦ πολέμου. Διὰ τοῦτο οἱ πρόκριτοι καὶ οἱ ἀρχιερεῖς συνελθόντες μετὰ τῶν στρατιωτικῶν ἀρχηγῶν εἰς τὴν **Μοῆνητιῶν Καλτετζῶν** (Μαντίνεια Ἀρκαδίας) διώρισαν ἐπιτροπὴν, ἢ ὅποια ὄφειλε συνεργαζομένη μετὰ τοῦ ἀρχιστρατήγου Πετρόμπετη νὰ λάβῃ τὰ ἀναγκαῖα μέτρα πρὸς ἀπελευθέρωσιν τῆς πατρίδος (26 Μαΐου 1721). Ἡ δημοτικὴ διοίκησις διετηρήθη, ὠρίσθη δὲ, ὅπως οἱ πρὸς τὴν τουρκικὴν κυβέρνησιν πληρωνόμενοι φόροι παραδίδωνται εἰς τὴν ἐπιτροπὴν. Ἡ **Προᾶξις τῶν Καλτετζῶν** ἦτο ἡ πρώτη προσπάθεια πρὸς δημιουργίαν κεντρικῆς ἐξουσίας καὶ εἶχε συμφώνως πρὸς τὴν ἑλληνικὴν παράδοσιν προσέλευσιν ὀλιγαρχικὴν, διότι οἱ προύχοντες συνηθισμένοι νὰ βλέπωσι τὸν λαὸν νὰ σιγᾷ δὲν ἔκρινον ἀναγκαῖον νὰ τὸν ἐρωτήσωσιν.

Ἀντιθέτως πρὸς τὴν ὀλιγαρχικὴν τάσιν τῶν προκρίτων οἱ Φιλικοὶ ἐκόμισαν εἰς τὴν Ἑλλάδα τὰς ἀρχὰς τῆς γαλλικῆς ἐπαναστάσεως, τὴν ἀρχὴν δηλονότι τῆς ἰσονομίας καὶ τῆς ἐκλογῆς τῆς κυβερνήσεως διὰ τῆς ψήφου τοῦ λαοῦ. Ἀλλὰ καὶ παρὰ τῷ στρατευομένῳ λαῷ ἐγεννήθησαν, ὡς συμβαίνει συνήθως, δημοκρατικαὶ τάσεις. Πλὴν τούτου ὁ πόλεμος ἐδημιούργησε στρατιωτικὴν ὀλιγαρχίαν, ἢ ὅποια ἔμελλε νὰ διαφιλονικῆσῃ πρὸς τοὺς προκρίτους τοὺς καρποὺς τῆς νίκης.

Ὅλιγας δ' ἡμέρας μετὰ τὴν πράξιν τῶν Καλτετζῶν ἐφθασεν εἰς τὴν Πελοπόννησον ὁ Δημήτριος Ὑψηλάντης, νεώτερος ἀδελφὸς τοῦ Ἀλεξάνδρου, τὸν ὅποιον ἐκεῖνος εἶχε στείλει κατ' ἀπαίτησιν τῶν ἐν Πελοποννήσῳ Φιλικῶν καὶ ἰδίως τοῦ Παπαφλέσσα. Ἦρχετο δὲ ὁ Δημήτριος εἰς τὴν Ἑλλάδα ὡς ἐπίτροπος τοῦ ἀδελφοῦ τούτου, ἵνα ἀναλάβῃ τὴν ἀνωτάτην διοίκησιν ἐπ' ὀνόματι τῆς μυστικῆς ἀρχῆς. Ἐγένετο δὲ δεκτὸς ὡς σωτὴρ ὑπὸ τοῦ λαοῦ, ὁ ὅποιος τὸν ἐχαιρέτησεν ὡς «*Αὐθέντην*», καὶ ἡ διάδοσις, ὅτι συνωδεύετο ὑπὸ χρυσοῦ καὶ κειμηλίων ὡς καὶ ἑκατοντάδων χιλιάδων ῥωσικῶν ῥουβλίων, καθίστων αὐτὸν ποθητότερον.

Ὁ Ὑψηλάντης δὲν ἀνεγνώρισε τὴν πράξιν τῶν Καλτετζῶν καὶ προέβη εἰς τὸν διορισμὸν νέου συμβουλίου. Ἀλλὰ τοῦτο ἐξήγειρε κατ' αὐτοῦ τοὺς προκρίτους, οἱ ὅποιοι ἐδήλωσαν εἰς αὐτὸν ἀπερι-

φράστως, ὅτι ἠδύνατο νὰ φύγη ἐκ Πελοποννήσου. Ὁ Δημήτριος ἀπεσύρθη εἰς Καλάμας (27 Ἰουνίου), ἔνθα ἤρχισε νὰ ὀργανώη πυρῆνα τακτικοῦ στρατοῦ. Οἱ στρατιωτικοὶ ὅμως καὶ ὁ λαὸς ἐτάχθησαν ὑπὲρ αὐτοῦ καὶ τὸ ἐν Βερβένοις στρατόπεδον ἐξηγγέρθη καὶ ἠπεῖλει νὰ σφάξῃ τὸν Πετρόμπεην καὶ τὸν Ζαΐμην. Διὰ τοῦτο ὁ Ὑψηλάντης ἀνεκλήθη καὶ ἀνέλαβε τὴν ἀρχηγίαν τοῦ πολιορκούντος τὴν Τρίπολιν στρατοῦ, οἱ δὲ πρόκριτοι ὑπετάγησαν εἰς τὴν ἀνάγκην τῆς στιγμῆς. Ἀλλὰ συνεννόησις μεταξὺ αὐτῶν καὶ τοῦ Ὑψηλάντου δὲν ἦτο δυνατή. Οὐδὲν ἦττον ἡ ἐμφάνισις τοῦ Ὑψηλάντου ἐνέπευσε θάρρος εἰς τοὺς Ἕλληνας καὶ φόβον εἰς τοὺς Τούρκους, οἱ ὁποῖοι ἔδλεπον, ὅτι οἱ βαγιαῶδες ἀπέκτησαν ἀρχηγὸν φέροντα πριγκιπικὸν ὄνομα.

Ὁ Δημήτριος Ὑψηλάντης (1793-1832) εἶναι μία τῶν συμπαθεστέρων μορφῶν τῆς ἐπαναστάσεως, ἴσως ὁ εἰλικρινέστερος καὶ ἠθικώτερος ἄνθρωπος τῆς ταραχῶδους ἐκείνης περιόδου. Τὸ ἐξωτερικόν του δὲν εἶχε ἐπιβάλλον, διότι ἦτο ἰσχνὸς καὶ φαλακρὸς καὶ μόλις ἔφθανε τὸ τριακστόν ἔτος, ὅταν κατῆλθεν εἰς τὴν Πελοπόννησον. Ἀλλ' ἐν αὐτῷ κατῴκει ἰσχυρὰ καὶ θερμουργὸς ψυχὴ. Ἦτο ἀτρόμητος ἐπὶ τοῦ πεδίου τῆς μάχης περιφρονῶν τὸν θάνατον καὶ συγχρόνως εἶχε βαθὴ φιλοπατρίαν αἰσθημα, ἀφιλοκέρδειαν καὶ πίστιν καὶ ἄκαμπτον ἐπιμονὴν εἰς τὸ ἐπιχειροῦμενον, τὰ ὁποῖα ἀνύφουν αὐτὸν ὑπεράνω τοῦ ἀδελφοῦ του καὶ τῶν ἄλλων Φαναριωτῶν. Φειδωλὸς δ' εἰς λόγους καὶ σκεπτικὸς, ἀντιθέτως πρὸς τὸν συνήθη τύπον τοῦ νεοέλληρος, ἀπεστρέφετο τὰς βραδιουργίας καὶ τὰς μικρολογίας προτιμῶν νὰ ὑποχωρῇ καὶ νὰ παραγκωνίζεταί παρὰ νὰ καταφεύγῃ εἰς εὐτελεῆ μέσα.

Ἀλλ' αἱ προστριβαὶ ἐκεῖναι ἦσαν τὸ προσοίμιον ὀλεθρίων διχοστασιῶν, διότι εὐθὺς μετὰ τὴν νίκην καὶ τὴν ἄλωσιν τῆς Τριπόλεως ἀπελύθη ἡ θύελλα τοῦ φατριασμοῦ προκληθεῖσα μᾶλλον ἐκ *προσωπικῶν* συμφερόντων ἢ ἐκ *πολιτικῶν* ἀρχῶν. Διὰ τοὺς προκρίτους ἡ ἐπανάστασις ἦτο ἐπιχειρήσις πολὺ ἐπικερδῆς, διότι ὁ φόρος, τὸν ὁποῖον εἰσέπραττον παρὰ τῶν χωρικῶν, εἰσέρρειεν εἰς τὰ βαλάντια των, εἶχον καταλάβει τὰ κτήματα τῶν φονευθέντων ἀγάδων καὶ εἶχον συσσωρεύσει μεγάλα πλοῦτη ἐκ τῆς λείας. Ἐκαστος δ' ἐνόμιζεν, ὅτι ἐκλιπόντος τοῦ σουλτάνου ἔγινεν ὁ ἴδιος σουλτάνος καὶ ἦτο ἔτοιμος νὰ ἐξακολουθήσῃ τὸ ἔργον τῶν τούρκων προκατόχων του. Πάντες δὲ προσεπάθουν ν' ἀποκτήσωσιν ὀπαδοὺς καὶ δεικνυόμενοι γενναϊόδωροι εἰς βᾶρος τοῦ δημοσίου ἐπέτρεπον εἰς τὸν ὄχλον νὰ διαρπάξῃ τὴν περιουσίαν τῶν Τούρκων. Ἀλλ' ἡ στρατιω-

τική ἀριστοκρατία, ἡ δημιουργηθεῖσα διὰ τοῦ πολέμου, ἔχουσα ἐπὶ κεφαλῆς τὸν Κολοκοτρώνην διεξεδίκει πρὸς τοὺς προκρίτους τοὺς καρποὺς τῆς νίκης. Εὐθὺς δὲ μετὰ τὴν πτώσιν τῆς Τριπόλεως ὁ Κολοκοτρώνης ἀνήγγειλεν, ὅτι ἔμελλε ν' ἀντισταθῇ εἰς τὰς ἀξιώσεις τῶν «χριστιανῶν πασάδων». Κατὰ τὸ ἐπεισόδιον μεταξὺ Δεληγιάννη καὶ Κολοκοτρώνη ἕνεκα τῆς ἀποχωρήσεως τῶν Ἀλβανῶν ἀντηλλάγησαν πικραὶ φράσεις καὶ μετὰ τὸ τέλος τοῦ ἐπεισοδίου ὁ Κολοκοτρώνης εἶπεν εἰς τὸν γραμματέα του Φωτάκον :

« Τώρα, ὅπου ὁ Ἅγιος Θεὸς ἠθέλησε καὶ μᾶς ἐδυνάμωσε καὶ ἐπή-
 » ραμε τὴν Τριπολιτσάν, ἃς λέγουν ὅ,τι θέλουν. . . . Βλέπεις τού-
 » τους τοὺς σκοτωμένους, (καὶ ἔδειξε τὰ τουρκικὰ πτώματα), μὲ
 » τοὺς ὁποίους εἶχον μαζί τὴν ἐξουσίαν ; . . . Ἦλπιζαν νὰ κλη-
 » ρονομήσουν τοὺς Τούρκους καὶ νὰ μείνουν αὐτοὶ εἰς τὸν τόπον
 » τους, ἀλλ' ἀργὰ τὸ συλλογίσθησαν». Τοιοῦτοτρόπως ἐδημιουργήθησαν δύο ἀντίθετοι μερίδες, ἡ μερίς τῶν **πολιτικῶν** καὶ ἡ μερίς τῶν **στρατιωτικῶν**.

2. Ἀλέξανδρος Μαυροκορδάτος καὶ Θεόδ. Νέγρης. Πολιτικὴ ὀργάνωσις Ἀνατολικῆς καὶ Δυτικῆς Στερεᾶς Ἑλλάδος.— Ἡ μερίς τῶν στρατιωτικῶν ἐνηγκαλίσθη καὶ ἐπέβαλεν, ὡς εἶδομεν, τὸν Ὑψηλάντην εἰς τοὺς προκρίτους. Ἐκεῖνοι δ' ἀντέταξαν κατ' αὐτοῦ ἄλλους ἄνδρας φέροντας ἐπίσης ἠχηρὰ ὀνόματα, δύο Φαναριώτας, τὸν Ἀλέξανδρον Μαυροκορδάτον καὶ τὸν Θεόδωρον Νέγρην.

Ὁ Μαυροκορδάτος κατὰ τὴν ἔκρηξιν τῆς ἐπαναστάσεως εὐρισκόμενος ἐν Πίση τῆς Ἰταλίας καὶ ἀποφασίσας νὰ κατέλθῃ εἰς τὴν Ἑλλάδα ἐπεβίβασεν ἐπὶ πλοίου ἐν τῇ ἐλευθέρῳ λιμένι τοῦ Λιδούρνου ὄπλα καὶ πολεμεφόδια, ἀγορασθέντα δι' ἰδίων χρημάτων καὶ διὰ συνεισφορῶν ἄλλων ὁμογενῶν, καὶ πλεύσας εἰς Μασσαλίαν ἐπεβίβασε καὶ ἄλλα πολεμεφόδια καὶ προσλαβὼν ὁμογενεῖς καὶ τινὰς φιλέλληνας κατέπλευσεν εἰς Μεσολόγγιον (20 Ἰουλίου). Ἐκεῖθεν ἔπεμψεν ἐπιστολὰς εἰς τὸν Ὑψηλάντην διαβεβαιῶν αὐτὸν περὶ τῆς μεγάλης πρὸς αὐτὸν τιμῆς καὶ παρακαλῶν, ὅπως δεχθῇ αὐτὸν ὡς συμπολεμιστὴν ἐν τῇ ἐθνικῇ ἀγῶνι. Ἐξ ἄλλου ὅμως περιεποιεῖτο τοὺς προκρίτους τῆς Στερεᾶς καὶ τῆς Πελοποννήσου, ὥστε, ὅταν ἐνεφανίσθη εἰς τὸ πρὸ τῶν Πατρῶν στρατόπεδον τῶν προκρίτων τῆς Ἀχαΐας,

ἐγένετο δεκτὸς μετὰ τιμῶν καὶ ὁ Ζαΐμης ἐδώρησεν εἰς αὐτὸν λαμπρὸν ἵππον. Ἐκεῖ συνηντήθη μετὰ δύο ἄλλων Φαναριωτῶν, τοῦ Κωνστ. Καρατζᾶ καὶ τοῦ Θεοδώρου Νέγρη. Καὶ ὁ μὲν **Καρατζᾶς** ἦτο υἱὸς τοῦ πρώην ἡγεμόνος τῆς Βλαχίας, ὁ δὲ **Νέγρης** διορισθεὶς ὑπὸ τῆς Πύλης γραμματεὺς τῆς ἐν Παρισίοις τουρκικῆς πρεσβείας ἔρριψε τὰ ἔγγραφα του εἰς τὴν θάλασσαν, ἅμα ἔμαθε τὴν ἔκρηξιν τῆς ἐπαναστάσεως. Ἀμφότεροι δὲ ἦσαν πρόθυμοι νὰ προσφέρωσιν ἑαυτοὺς ὡς ἄρχοντας τῆς Ἑλλάδος καὶ ἀμφότεροι διέκειντο ἐχθρικῶς πρὸς τὸν Ὑψηλάντην ἕνεκα προσωπικῶν λόγων.

Ὁ **Μαυροκορδάτος** κατήγετο ἐκ γνωστῆς φαναριωτικῆς οἰκογενείας, τῆς ὁποίας πολλὰ μέλη, ὡς εἶδομεν, διέπρεψαν ἐν τῇ παιδείᾳ καὶ προήχθησαν εἰς ὑψηλὰ πολιτικὰ θέσεις. Ἐγεννήθη τὸ 1791 καὶ, ἀφοῦ ἐσπούδασεν ἐν Εὐρώπῃ, διορίσθη

Ἄλ. Ἐξάνδρος Μαυροκορδάτος.

τῶν Εὐρωπαίων καὶ τῶν παρ' ἡμῖν ἀνεπτυγμένων.

Ὁ Ὑψηλάντης ἐδέχθη μετὰ θερμῆς εὐλικρινείας τὸν Μαυροκορδάτον ὡς συνεργάτην καὶ ἀνέθεσεν εἰς αὐτὸν ἔργον μεγάλης σημασίας, τὴν πολιτικὴν ὀργάνωσιν τῆς Στερεᾶς. Μόνον δὲ διὰ τὸν Νέγρη καὶ τὸν Καρατζᾶν εἶχεν ἐπιφυλάξεις. Ὁ δὲ Μαυροκορδάτος ἔδειξε κατ' ἀρχὰς μεγάλην ἐξάρτησιν ἐκ τοῦ ἀρχιστρατήγου. Ἀλλὰ διαθέσας καλῶς τὰ πράγματα ἔρριψε τὸ προσωπεῖον καὶ μετὰ τοῦ Νέγρη ὑπέγραψαν ἐγκύκλιον πρὸς τοὺς στερεοελλα-

τὸ 1812 πρόεδρος τοῦ ὑπουργικοῦ συμβουλίου παρὰ τῆς θείῃς του Καρατζᾶ, ἡγεμόνι τῆς Βλαχίας. Ἀλλὰ φοβούμενος τὴν ὀπισθοβουλίαν τῶν Τούρκων κατέφυγεν εἰς Εὐρώπην διατρίβων τὸ πλεῖστον ἐν Ἰταλίᾳ. Ἀπῆλθε δὲ μεγάλης φήμης διὰ τὴν πνευματικὴν μόρφωσιν καὶ τὴν πολιτικὴν πείραν. Ἦτο νοῦς θετικὸς, περισκεμμένος, γνωρίζων ἢ ἀναμένη, ἀλλὰ καὶ νὰ ἐνεργῇ δραστηρίως, ὅταν παρουσιάζετο ἢ κατάλληλος στιγμή. Ὑπῆρξε δὲ κατὰ τὴν ἐπανάστασιν καὶ βραδύτερον ἐπὶ Καποδιστρίου καὶ Ὄθωνος ὁ ἡγέτης τῆς ἐκπολιτιστικῆς τάσεως καὶ διὰ τοῦτο εἶχε τὰς συμπάθειας

δίτας καλοῦντες αὐτοὺς εἰς δύο ἔθνοςυνελεύσεις, αἱ ὁποῖαι ἔμελλον νὰ συνέλθωσιν ἐν Ἀμφίσσῃ καὶ ἐν Μεσολογγίῳ. Οὕτω λατῶν οἱ δύο Φαναριῶται διήρσαν τὴν ἐκτὸς τῆς Πελοποννήσου Ἑλλάδα εἰς δύο ἐπικρατείας, τὴν Ἀνατολικὴν καὶ τὴν Δυτικὴν Ἑλλάδα, τὰς ὁποίας ἔμελλε νὰ κυβερνήσῃ ἑκάτερος αὐτῶν, ἐνῶ ὁ Καρατζᾶς εἶχε παραγκωνισθῆ τελείως. Εἶχον δ' ὑπὲρ ἑαυτῶν τοὺς προκρίτους τῆς Στερεᾶς καὶ τοὺς ὄπλαρχηγούς, οἱ ὁποῖοι εὐχαρίστως ἔδλεπον καθισταμένην ἐν τῇ χώρᾳ τῶν πολιτικὴν διοίκησιν. Μόνον ὁ Ὀδυσσεὺς ἐγόγγυζε χωρὶς ὅμως νὰ εἰσακούεται.

Ἐν Μεσολογγίῳ συνήλθον οἱ πληρεξούσιοι τῆς Αἰτωλοακαρνανίας εἰς συνέλευσιν ὀνομασθεῖσαν **Συνέλευσις τῆς Δυτικῆς Χέρσου Ἑλλάδος** καὶ ὑπὸ τὴν προεδρίαν καὶ ὀδηγίαν τοῦ Μαυροκορδάτου ἐσύστησαν δεκαμελὲς συμβούλιον ἐκλεγόμενον ἐνιαυσίως ἐκ τῶν προκρίτων καὶ τῶν ὄπλαρχηγῶν καὶ ὑπόλογον ἀπέναντι τῆς ἔθνοςυνελεύσεως (4-7 Σεπτεμβρίου). Τὸ συμβούλιον τοῦτο ὠνομάσθη *Γερουσία*, εἶχε δὲ καθήκον νὰ φροντίσῃ διὰ τὴν διατήρησιν τῆς ἡσυχίας καὶ ἀσφαλείας, διὰ τὴν τακτοποίησιν καὶ ἐνίσχυσιν τῆς πολεμικῆς ἐπιχειρήσεως καὶ διὰ τὴν κοινωφελῆ χρῆσιν τῶν δημοσίων εἰσοδημάτων. Οἱ δὲ ὄπλαρχηγοὶ ὤφειλον ὑπακοῆν εἰς τὴν Γερουσίαν.

Ἐνῶ δ' οὕτω ὁ Μαυροκορδάτος ἐφάνη ἄρκετὰ πρακτικὸς καὶ νηφάλιος προσαρμόσας τὰς περὶ κράτους θεωρίας τῶν γάλλων φιλοσόφων εἰς τὰς τοπικὰς ἀνάγκας, ὁ Νέγρης ἐπεδίδετο εἰς πολιτικὴν θεματογραφίαν συντάσσων τὸν *Ὄργανικὸν Νόμον* τῆς Ἀνατολικῆς Ἑλλάδος. Ἡ συνέλευσις τῶν πληρεξουσίων τῆς Ἀνατολικῆς Ἑλλάδος συνελθούσα ἐν Ἀμφίσσῃ ὑπὸ τὴν προεδρίαν τοῦ Νέγρη ἐφήφισε τὸ ὑπ' αὐτοῦ καταρτισθὲν σύνταγμα, τὸ κληθὲν *Νομικὴ διάταξις*, ἣ ὁποία πράγματι ἦτο πολιτικὸς κυκεών. Ἐν αὐτῇ περιείχοντο διάφοροι ὀρισμοὶ καὶ διατάξεις ἀκαιροὶ καὶ ἀνεφάρμοστοι ἐν Ἑλλάδι. Δι' αὐτῆς ἰδρύετο ἀνεξάρτητον κράτος τῆς Ἀνατολικῆς Ἑλλάδος, ἣ ἐξουσία διηρεῖτο εἰς δύο, πολιτικὴν καὶ δικαστικὴν, ἣ δ' ἀνωτάτη ἀρχή, ἣ πολιτικὴ καὶ στρατιωτικὴ, ἐδίδετο εἰς ἐπιτροπὴν ἐκ 12 μελῶν, ἣ ὁποία ἔλαβε τὸν πομπῶδη τίτλον **Ἄρειος Πάγος**. Ὁρίσθη δὲ ἡ διορία τῶν μελῶν μὲν τῆς ἐπιτροπῆς εἰς δώδεκα μῆνας, τοῦ δὲ προέδρου εἰς 52 ἡμέρας.

Αἱ δύο αὐταὶ τοπικαὶ ὀργανώσεις, ὅσον καὶ ἂν διέφερον κατὰ τὴν μορφήν, οὐσιαστικῶς εἶχον τοῦτο τὸ κοινόν, ὅτι παρέδιδον τὴν διεύθυνσιν τῶν στρατιωτικῶν πραγμάτων εἰς τοὺς πολιτικούς, ἀμφότεροι δ' ἐοστρέφοντο κατὰ τῆς αὐθεντίας τοῦ Ὑψηλάντου καὶ ὑποθάλλουσαι τὸν τοπικὸν πατριωτισμὸν ἔτεινον νὰ διαιωνίσωσι τὸν καταμερισμὸν τοῦ ἔθνους.

3. Ἡ Α' ἐν Ἐπιδαύρῳ Ἐθνικῇ Συνέλευσις.—

Ἄλλ' ἤδη καθίστατο λίαν αἰσθητὴ ἡ ἀνάγκη γενικῆς ἐθνοσυνελεύσεως, ἡ ὅποια ἔμελλε νὰ δημιουργήσῃ κεντρικὴν ἐξουσίαν πάσης τῆς Ἑλλάδος προωρισμένην νὰ συνενώσῃ τὰ διεστῶτα καὶ νὰ συναρμονίσῃ τὴν προσπάθειαν τοῦ ἔθνους. Διὰ τοῦτο εὐθὺς μετὰ τὴν πτώσιν τῆς Τριπόλεως (23 Σεπτεμβρίου) ὁ Ὑψηλάντης ἐξέδωκε προκήρυξιν πρὸς τὸν λαὸν καλῶν αὐτὸν νὰ στείλῃ ἀντιπροσώπους διὰ τὴν μέλλουσαν ἐθνοσυνέλευσιν. Ἐν αὐτῇ ἔλεγε μετ' ἀπροκαλύπτου ἀνακουφίσεως, ὅτι ἡ ἐθνοσυνέλευσις ἔμελλε νὰ θέσῃ τέρμα «εἰς τὴν δεσποτείαν τῶν προκρίτων ὅσον καὶ τῶν Τούρκων». Ἄλλ' ἐν τῷ μεταξῦ συνέβησαν γεγονότα, τὰ ὅποια ἐκλόνισαν τὸ κύρος τοῦ ἀρχιστρατήγου. Οἱ πρόκριτοι ὑποχωρήσαντες κατ' ἀρχάς πρὸ τῆς βίας εἶχον στερεώσει βαθμηδὸν τὴν θέσιν των, ἀφ' οὗτου δὲ ἦλθεν ἡ εἰδησις τῆς καταστροφῆς τοῦ Ἀλεξάνδρου Ὑψηλάντου, δὲν ἔδλεπον διὰ τίνα λόγον ἔπρεπε νὰ ὑπακούωσιν εἰς τὸν ἄπειρον ὑπ' αὐτῶν θεωρούμενον νεανίαν. Προσεταιρισθέντες δὲ τὸν Μαυροκορδατὸν καὶ τὸν Νέγρην ἀντέπραπτον κατ' αὐτοῦ κερδίζοντες διαρκῶς ἔδαφος.

Ἐδρα τῆς Ἐθνοσυνελεύσεως ὠρίσθη τὸ Ἄργος, ἀλλ' οἱ πληρεξούσιοι ἐκ διαφόρων ὑπολογισμῶν ἐβράδυνον νὰ προσέλθωσι. Καθυστέρουσι δὲ ἰδίως οἱ πρόκριτοι τῆς Ἀχαΐας ἀναμένοντες τὸν Μαυροκορδατὸν καὶ τὸν Νέγρην ἐκ τῆς Στερεᾶς, ἐνῶ οἱ ἐν Ἄργει συνηγμένοι πελοποννήσιοι ὀπλαρχηγοὶ καὶ οἱ πρόκριτοι τῆς Ὑδρας ἐθορύβουν μεμφόμενοι τοὺς βραδύνοντας καὶ ἀπαιτοῦντες τὴν ἑναρξιν τῶν ἐργασιῶν τῆς Συνελεύσεως. Τὴν 14 Δεκεμβρίου 1821 ἐγένοντο τὰ ἐγκαίνια τῆς Ἐθνοσυνελεύσεως ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου καὶ ὁ διδάσκαλος Νεόφυτος Βάμβας ἐξεφώνησε τὸν ἐναρκτήριον λόγον ὑποδείξας, ὅτι ὁ πόλεμος καὶ ἡ ἀναρχία εἶχον ἐμποδίσει τὴν πολιτικὴν ὀργάνωσιν τοῦ ἔθνους, εἶτα δ' ὠρίσθησαν

οί παρόντες πληρεξούσιοι πίστιν εἰς τὴν πατρίδα. Ἄλλ' εὐθὺς μετὰ τοῦτο προσῆλθον οἱ πρόκριτοι τῆς Ἀχαΐας μετὰ τοῦ Μαυροκορδάτου καὶ τοῦ Νέγρη. Αἱ δύο ἀντίπαλοι φατρίαὶ ἦσαν ἀντιμέτωποι καὶ ἡ σύγκρουσις ἐφαίνετο ἀφευκτος. Καὶ οἱ μὲν πληρεξούσιοι τῆς Ὑδρας ἔκλινον πρὸς τοὺς προκρίτους, οὕτω δ' ἐπεκράτησαν οἱ πολιτικοὶ ἐν τῇ Συνελεύσει.

Ἄλλὰ τὴν τελευταίαν λέξιν ἠδύνατο νὰ εἴπῃ, τὸ ξίφος τοῦ Κολοκοτρώνη καὶ τῶν ὀπλαρχηγῶν, οἱ ὅποιοι ἠδύνατο νὰ διασκεδάσωσιν ὡς ἱστὸν ἀράχνης τὰς πλεκτάνας τῶν πολιτικῶν. Ὁ Ὑψηλάντης ὅμως ἀηδιάσας ἐκ τῶν τρόπων καὶ τῶν μέσων τῶν ἀντιπάλων του ἐγκατέλειπε τὸ Ἄργος, ἠκολούθησε δ' αὐτὸν ὁ Κολοκοτρώνης. Ἡ μερὶς τῶν προκρίτων ἔμεινε τότε κυρία τῆς Συνελεύσεως. Οἱ πληρεξούσιοι τῆς Πελοποννήσου ἔδρυσαν τότε τοπικὴν κυβέρνησιν τῆς Πελοποννήσου κατ' ἀπομίμησιν τῶν δύο κυβερνήσεων τῆς Στερεᾶς ἀποδεχθέντες τὸν φρόνιμον ὀργανισμόν τῆς Δυτικῆς Ἑλλάδος καὶ ὀνομάσαντες αὐτὴν **Πελοποννησιακὴν Γερουσίαν**. Ἄλλ' ἐπειδὴ τὸ Ἄργος δὲν ἦτο τόπος πολὺ ἀσφαλῆς ἔνεκα τῆς παρουσίας πλήθους ὀπλοφόρων, οἱ πρόκριτοι μετέθεσαν τὴν ἔδραν τῆς Συνελεύσεως εἰς τὴν Πιάδαν, κειμένην παρὰ τὸν Σαρωνικὸν κόλπον οὐ μακρὰν τῆς θέσεως τῆς ἀρχαίας Ἐπιδαύρου. Ἐκεῖ δὲ ἤρχισε τὰς ἐργασίας τῆς ἡ πρώτης τῶν Ἑλλήνων Ἐθνοσυνέλευσις ὀνομασθεῖσα **Συνέλευσις τῆς Ἐπιδαύρου** κατὰ τὴν συγῆθειαν τοῦ χρόνου, ἐκείνου νὰ δίδωσιν εἰς σύγχρονα πράγματα ἀρχαιοπρεπεῖς καὶ ἠχηρὰς ὀνομασίας. Ἦτο δὲ ποικίλη καὶ περίεργος ἡ σύνθεσις τῆς πρώτης ἐθνοσυνελεύσεως τῶν Ἑλλήνων, διότι ἡ μὲν Πελοπόννησος καὶ ἡ Δυτικὴ Ἑλλὰς ἀντεπροσωπεύοντο διὰ 20 πληρεξουσίων, ἐνῶ ἡ Ἀνατολικὴ Ἑλλὰς ἔστειλεν 26, ἐκ δὲ τῶν νήσων μόνον αἱ ναυτικαὶ νῆσοι, ἡ Σκόπελος καὶ ἡ Κάσσος ἔστειλαν ἀντιπροσώπους.

4. Τὸ Σύνταγμα τῆς ἐν Ἐπιδαύρῳ Συνελεύσεως — Προκήρυξις αὐτῆς. — Ὁ Μαυροκορδάτος διηύθυνε τὰς συζητήσεις, ἀνετέθη δ' εἰς ἐπιτροπὴν ὑπὸ τὴν προεδρίαν του νὰ παρασκευάσῃ σχέδιον συντάγματος. Ἐβοήθησαν δ' εἰς τὴν σύνταξιν αὐτοῦ ὁ Νέγρης καὶ ὁ εἰδήμων ἰταλὸς Γαλλίνας. Ἀφοῦ δ'

ανεχώρησεν ὁ Ὑψηλάντης καὶ ἐξεμηδενίσθησαν οἱ Φιλικοί, σχεδὸν δὲν ὑπῆρχεν ἀντιπολίτευσις ἐν τῇ συνελεύσει.

Τὴν 1 Ἰανουαρίου 1822 ἡ Ἐθνοσυνέλευσις ἐξέδωκε πανηγυρικὸν κήρυγμα περὶ ἀνεξαρτησίας τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ. Ἐν αὐτῷ ἐλέγετο συντόμως καὶ ἐμφαντικῶς:

« Ἐν ὀνόματι τῆς Ἁγίας καὶ ἀδαιρέτου Τριάδος.

» Τὸ ἑλληνικὸν ἔθνος, τὸ ὑπὸ τὴν φρικώδη ὀθωμανικὴν δυναστείαν, μὴ δυνάμενον νὰ φέρῃ τὸν βαρύτετον καὶ ἀπαραδειγμάτιστον ζυγὸν τῆς τυραννίας, καὶ ἀποσεῖσαν αὐτὸν μὲ μεγάλας θυσίας, κηρύττει σήμερον διὰ τῶν νομίμων παραστατῶν του εἰς ἔθνηικὴν συνηγμένων συνέλευσιν ἐνώπιον θεοῦ καὶ ἀνθρώπων τὴν πολιτικὴν αὐτοῦ ὑπαρξίν καὶ ἀνεξαρτησίαν ».

Εἶτα δ' ἐδέχθη ὁμοφώνως τὸ ὑπὸ τῆς ἐπιτροπῆς συνταχθὲν σχέδιον συντάγματος καὶ οὕτως ἦλθεν εἰς τὴν ζωὴν τὸ πρῶτον ἑλληνικὸν σύνταγμα, ὁ **Ὁργανικὸς νόμος**, ὡς ὀνομάσθη (Σύνταγμα Ἐπιδαύρου, 1 Ἰανουαρίου 1822).

Τὸ Σύνταγμα τῆς Ἐπιδαύρου ἐθέσπιζεν ὡς ἐπικρατοῦσαν θρησκείαν τοῦ ἑλληνικοῦ κράτους τὴν Ἀνατολικὴν Ὁρθόδοξον, ἀλλ' ἐκήρυττε πᾶσαν ἄλλην θρησκείαν ἀνεκτὴν. Δὲν ἀνεγνώριζε κοινωνικὰς τάξεις οὔτε διακρίσεις τῶν πολιτῶν. Πάντες οἱ Ἕλληγες εἶναι ἴσοι πρὸ τοῦ νόμου καὶ δεκτοὶ ἐν πάσῃ ὑπηρεσίᾳ τοῦ κράτους. Μωαμεθανοὶ καὶ Ἑβραῖοι ἀπεκλείοντο τῶν δημοσίων δικαιοματίων. Καταργεῖται δὲ ἡ δουλεία, τὰ βασανιστήρια καὶ ἡ δήμευσις τῆς περιουσίας. Ἡ διάταξις τοῦ «*Habeas Corpus*» εἰσάγεται ἐν Ἑλλάδι, καθόσον οὐδεὶς δύναται νὰ φυλακισθῇ χωρὶς νὰ γνωστοποιηθῇ εἰς αὐτὸν ἡ αἰτία τῆς φυλακίσεως ἐντὸς 24 ὡρῶν καὶ εἰσαχθῇ εἰς δίκην ἐντὸς τριῶν ἡμερῶν.

Ὁ Ὁργανικὸς νόμος ἐδημιούργησε δύο ἐξουσίας, τὴν ἐκτελεστικὴν καὶ τὴν νομοθετικὴν, τὸ **Νομοτελεστικὸν** καὶ τὸ **Βουλευτικὸν**. ὡς ὀνομάζει αὐτάς. Τὴν ἐκτελεστικὴν ἐξουσίαν (Νομοτελεστικὸν) ἀποτελοῦσι 5 μέλη ἐκλεγόμενα ὑπὸ τῆς βουλῆς. Τὸ **Νομοτελεστικὸν** διευθύνει τὴν γενικὴν διοίκησιν, διορίζει τοὺς ὑπουργούς, φροντίζει διὰ τὴν ὀργάνωσιν τῶν κατὰ ξηρὰν καὶ θάλασσαν δυνάμεων καὶ ἔχει τὸ δικαίωμα νὰ κινή αὐτάς, εἰσάγει τὰ

σχέδια τῶν νόμων εἰς τὸ Βουλευτικὸν καὶ φροντίζει περὶ τῆς δημοσίας ἀσφαλείας ὑποχρεωμένον ἐντὸς δύο ἡμερῶν νὰ δικαιολογήσῃ τὰς πράξεις του ἐνώπιον τοῦ βουλευτικοῦ. Τὸ δὲ Βουλευτικὸν (νομοθετικὴ ἐξουσία, Βουλὴ) ἀποτελούμενον ἐξ 70 πληρεξουσίων τῶν ἐπαρχιῶν ἐπεξεργάζεται τὸν προϋπολογισμὸν, ἔχει τὸ δικαίωμα νὰ ἐπιβάλλῃ φόρους καὶ νὰ ψηφίσῃ ἢ ν' ἀπορρίπτῃ τοὺς ὑπὸ τοῦ Νομοτελεστικοῦ ὑποβαλλομένους νόμους. Ἀμφότερα δὲ τὰ σώματα ἔχουσιν ἐνὸς ἔτους διάρκειαν.

Αἱ τρεῖς τοπικαὶ κυβερνήσεις, αἱ δύο Γερουσίαι (Πελοποννήσου καὶ Δ. Ἑλλάδος) καὶ ὁ Ἄρειος Πάγος (Ἄν. Ἑλλάδος), ἐτέθησαν ὑπὸ τὴν ἐξουσίαν τῆς ἐκλεχθησομένης Κεντρικῆς Κυβερνήσεως. Κατηργήθησαν δὲ ὑπὸ τῆς Συνελεύσεως τὰ σύμβολα καὶ αἱ σημαῖαι τῆς Φιλικῆς Ἑταιρείας, διότι ἦσαν ἀντιπαθῆ εἰς τὰς εὐρωπαϊκὰς κυβερνήσεις, ὡς ἀνήκοντα εἰς μυστικὸν σωματεῖον. Ἀντὶ δὲ τοῦ φοίνικος καὶ τοῦ μέλανος χρώματος ἡ Συνέλευσις ἐδέχθη ὡς ἐθνόσημα τὴν γλαῦκα καὶ τὴν κυανόλευκον σημαίαν. Τοῦτο ἐξηρέβισε τὸν Ὑψηλάντην καὶ ἐνίσχυσε τὴν ἀντιπάθειαν αὐτοῦ πρὸς τὸν Μαυροκορδάτον, διότι πλὴν τοῦ ἀνωτέρου σοδαροῦ λόγου ὑπῆρχε καὶ δόσις ὑστεροβουλίας παρὰ τῷ Μαυροκορδάτῳ, ὁ ὁποῖος ἤθελε ν' ἀμαυρώσῃ τὸ περιβάλλον τὸ ὄνομα τοῦ ἀντιπάλου του γόητρον.

Ἡ Συνέλευσις ἐξέλεξε τὸν Μαυροκορδάτον πρόεδρον τοῦ Νομοτελεστικοῦ καὶ τοῦτο διώρισε τοὺς ὑπουργούς, τοὺς Μινιστροὺς ὡς ἐλέγοντο τότε, μεταξὺ τῶν ὁποίων παρεκάθητο ὁ μὲν Νέγρης ὡς ὑπουργὸς τῶν Ἐξωτερικῶν, ὁ δὲ Ἰωάννης Κωλέττης τῶν Ἐσωτερικῶν, ἐνῶ εἰς τὸν Ὑψηλάντην ὡς ἐλεημοσύνη ἐδόθη ἡ προεδρία τοῦ Βουλευτικοῦ.

Ἐν τούτοις ἡ τύχη ἐφαίνετο μειδιῶσα πρὸς τὴν Συνέλευσιν, διότι ἡ Ἀκροκόρινθος στενωῶς πολιορκουμένη ὑπὸ τοῦ Ὑψηλάντου καὶ τοῦ Κολοκοτρώνη παρεδόθη καὶ ἡ νεαρὰ κυανόλευκος σημαία ὑψώθη ἐπ' αὐτῆς (12 Ἰανουαρίου 1822). Ἡ δὲ Κόρινθος ἔγινεν ἡ πρώτη πρωτεύουσα τοῦ Ἑλληνικοῦ κράτους.

Ἡ Συνέλευσις ἐτελείωσε τὰς ἐργασίας της τὴν 16 Ἰανουαρίου 1822, ἀλλὰ τὴν προτεραίαν τῆς διαλύσεώς της ἐξέδωκε κατὰ τὸ παράδειγμα τῶν Ἠνωμένων Πολιτειῶν καὶ τῆς γαλλικῆς ἐπαναστάσεως εἶδος *Κηρύξεως τῶν δικαιωμάτων τοῦ ἀνθρώπου*, ἡ ὁποία

ἐδικαιολόγει τὴν ἐπανάστασιν. Ἡ διακήρυξις προσφωνουμένη πρὸς τοὺς Ἑλληνας ἀπηυθύνετο μᾶλλον πρὸς τοὺς Εὐρωπαίους καὶ προσεπάθει νὰ δείξῃ τὴν διαφορὰν τῆς Ἑλληνικῆς ἐπαναστάσεως ἀπὸ τὰ ἐν Εὐρώπῃ στασιαστικὰ κινήματα. «Ὁ κατὰ τῶν Τούρκων ἡ πόλεμος ἡμῶν», ἔλεγεν αὕτη, «μακρὰν τοῦ νὰ στηρίζεται εἰς ἀρχὰς τινὰς δημογωγικὰς καὶ στασιώδεις ἢ ἰδιοφελεῖς μέρους τινὸς τοῦ σύμπαντος ἑλληνικοῦ ἔθνους σκοποῦς εἶναι πόλεμος ἔθνικὸς τοῦ ὅποιοι μόνη αἰτία εἶναι ἡ ἀνάγκησις τῶν δικαίων τῆς προσωπικῆς ἡμῶν ἐλευθερίας, τῆς ἰδιοκτησίας καὶ τῆς τιμῆς».

Η'. Η ΚΑΤΑ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ ΕΠΙΘΕΣΙΣ ΤΟΥ 1822.

1. Τὸ τουρκικὸν σχέδιον.—Τὸ δεῦτερον ἔτος τῆς ἐπαναστάσεως ἦτο κρίσιμον διὰ τὸν ἑλληνικὸν ἀγῶνα, διότι ὁ σουλτάνος καὶ οἱ πασάδες του κατέβαλον ἐντατικὴν προσπάθειαν, ὥπως πλήξωσιν ἀποτελεσματικῶς τὴν ἐπανάστασιν.

Παρὰ τὰς σημαντικὰς ἐπιτυχίας τῶν Ἑλλήνων ἡ ἐπανάστασις ἐφαίνετο κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ 1822 μᾶλλον περισταλεῖσα, διότι, ἀφοῦ ἤρχισεν ἐκ τῶν ὄχθων τοῦ Προῦθου καὶ ἐξηπλώθη μέχρι τῶν κρητικῶν ὄρεων, ἐφαίνετο περιορισθεῖσα εἰς τὴν Πελοπόννησον, εἰς τὴν Στερεάν, τὴν νότιον Ἡπειρον, τὴν Εὐβοίαν καὶ τὰς νήσους τοῦ Αἰγαίου. Πλὴν τούτου ἐπεκράτει διχόνοια μεταξὺ τῶν ἐπαναστατῶν καὶ ἡ ἀγικανότης τῶν Ἑλλήνων νὰ ὀργανωθῶσι καὶ νὰ πειθαρχήσωσιν ἐφαίνετο καταδικάζουσα τὸν ἀγῶνα εἰς ἀποτυχίαν. Διὰ τοῦτο τὸ Διδάνιον παρακινουόμενον ὑπὸ τῆς αὐστριακῆς διπλωματίας καὶ τοῦ ἀγγλοῦ πρεσβευτοῦ δὲν ἤθελε ν' ἀκούσῃ περὶ συνδιαλλαγῆς ἢ ἐπιεικείας πρὸς τοὺς ἀποστάτας, ἤλπιζε δέ, ὅτι διὰ συντόνου ἐνεργείας θὰ συντρέψῃ τὴν ἐπανάστασιν.

Τὰ δὲ πράγματα ἐφαίνοντο δικαιολογοῦντα τὰς προβλέψεις τῶν Τούρκων. Διότι κατὰ τὸ τέλος Ἰανουαρίου 1822 κατεδλήθη τελειωτικῶς ἡ ἀντίστασις τοῦ Ἀλῆ. Ὁ δὲ νικητὴς του Χουραϊτ ἀφοῦ δι' ἀπατηλῶν ὑποσχέσεων καὶ περιποιήσεων ἐπέτυχε πᾶν ὅ,τι ἐπεθύμει παρὰ τοῦ γηραιοῦ λύκου, ἐνέπηξε τὸ **χανταόριον** εἰς τὴν καρδίαν του καὶ ἐπεμφεν εἰς Κωνσταντινούπολιν τὴν κεφαλὴν του

μετὰ τῶν κεφαλῶν τῶν τριῶν υἱῶν του καὶ τῶν ἐγγόνων του. Συνεπῶς τὸ πολιορκητικὸν σῶμα ἔμενεν ἐλεύθερον, ἀνετέθη δ' εἰς τὸν νικητὴν νὰ εἰρηνεύσῃ τὴν Ἑλλάδα.

Ὁ Χουρσίτ εἶχε σχέδιον νὰ βαδίσῃ μετὰ τοῦ ἐν Ἠπειρῷ στρατοῦ κατὰ τῆς Δυτ. Ἑλλάδος προχωρῶν παραλίως ἀπὸ τῶν φρουρῶν, τὰ ὁποῖα κατεῖχον ἐν τῷ κόλπῳ τῆς Ἄρτης, εἰς τὴν Αἰτωαίαν καὶ Ἀκαρνανίαν διὰ τοῦ πόρου τοῦ Μακρυνόρους καὶ, ἀφοῦ ὑποτάξῃ τὴν χώραν μέχρι τοῦ κόλπου τῆς Ναυπάκτου, νὰ διαπεραιωθῇ ἐκ τοῦ Ἑίου εἰς τὴν Πελοπόννησον, ἐνῶ ἕτερος τουρκικὸς στρατὸς βαδίζων διὰ τῆς Ἀνατ. Ἑλλάδος ἔμελλε νὰ εἰσδάλῃ εἰς αὐτὴν διὰ τοῦ Ἰσθμοῦ. Οἱ δύο στρατοὶ ἐνούμενοι ἔμελλον νὰ καταπνίξωσι τὴν ἐπανάστασιν ἐν τῇ κοιτίδι αὐτῆς. Τὴν δὲ δρᾶσιν τοῦ κατὰ ξηρὰν στρατοῦ ἔμελλε νὰ ὑποστηρίξῃ καὶ ὁ τουρκικὸς στόλος συντρέδων τὴν θαλασσίαν δύναμιν τῶν Ἑλλήνων καὶ μεταφέρων τὸν στρατὸν τῆς Δυτ. Ἑλλάδος εἰς τὴν Πελοπόννησον. Συνεμερίζοντο δὲ τὴν πεπολιθησιν τοῦ τούρκου στρατηλάτου καὶ οἱ φίλοι τῆς Τουρκίας διπλωμάται τῆς Εὐρώπης. Ὁ κόμης Μέττερνιχ ἤδη ἀπὸ τοῦ Δεκεμβρίου τοῦ 1821 εἶχε δώσει εἰς τὸ Διδάνιον τὴν καλὴν συμβουλήν, ὅπως συντρέψῃ τὴν Πελοπόννησον, ἐμποδίζον οὕτω τὴν ἐκεῖ ἐπανάστασιν νὰ μεταβληθῇ εἰς *σπουδαίαν ὑπόθεσιν*. Καὶ τώρα οἱ φίλοι τῆς Τουρκίας μετὰ θριάμβου ἀνήγγελλον, ὅτι ἐγγὺς ἦτο ἡ καταστροφὴ τῶν Ἑλλήνων.

Παρ' ὅλα ταῦτα ἡ τουρκικὴ ἐπίθεσις τοῦ 1822 ἀπέτυχε, διότι περιωρίσθη εἰς τοπικὰς μόνον ἐπιτυχίας, ὡς ἦσαν ἡ *παρὰ τὸ Πέτα νίκη* καὶ ἡ *πολιορκία τοῦ Μεσολογγίου*, ἐνῶ ἡ μεγάλη κατὰ τῆς Πελοποννήσου *ἐκστρατεία τοῦ Δράμαλη* κατέληξεν εἰς οὐκράν καταστροφὴν. Εἰς ἐν μόνον ἐφάνησαν πάλιν οἱ Τούρκοι γενναῖοι, εἰς τὰς κατὰ τῶν ἀόπλων καὶ ἀπολέμων βιαιότητας, καὶ θλιβερὰ θύματα τῆς μανίας αὐτῶν ἔπεσαν τὴν φορὰν ταύτην οἱ κάτοικοι τῆς *Χίου*.

2. Καταστροφὴ τῆς Χίου.— Ἐκ τῶν τριῶν ἐπιχειρήσεων, τὰς ὁποίας διελάμβανε τὸ σχέδιον τοῦ Χουρσίτ, προηγῆθη ἡ κατὰ θάλασσαν. Ἡ Χίος, ἡ πλουσιωτάτη καὶ εἰρηνικωτάτη τῶν νήσων τοῦ Αἰγαίου, προσεχώρησεν εἰς τὸ κίνημα τῆ ὑποκινήσει παρατόλμων ἀνδρῶν ἐλθόντων ἔξωθεν. Ὁ ριψοκίνδυνος δηλονότι

ἀρχηγὸς τῶν Σαμίων ἐπαναστατῶν Δυκοῦργος Δογοθέτης συνεννοήθει μετὰ τοῦ χιου ἐμπόρου Ῥάλλη ἀπεβιδάσθη εἰς τὴν νῆσον μετὰ 2500 ἀνδρῶν τὴν 10 Μαρτίου. Ἡ τουρκικὴ φρουρὰ ἐκπλαγεῖσα κατ' ἀρχὰς ἀπεσύρθη εἰς τὸ φρούριον, ἡ δὲ νῆσος παρεδόθη εἰς τοὺς σαμίους ἐλευθερωτάς, οἱ ὅποιοι εἰσέβαλον εἰς τὴν πρωτεύουσαν καὶ ἐξετράπησαν εἰς λεηλασίαν καὶ σφαγὴν τῶν Τούρκων, ἀλλ' οὐδὲν κατώρθωσαν κατὰ τοῦ φρουρίου.

Τὸ ἐν Χίῳ τόλμημα ἐξήγειρε κατάπληξιν ἐν Κων]πόλει. Ὁ σουλτάνος ἐθεώρησεν αὐτὸ ὡς προσωπικὴν προσβολήν, αἱ δὲ γυναῖκες τοῦ χαρεμίου ἐξηρέθισαν αὐτὸν διὰ φωνῶν, διότι τὴν Χίον ὁ σουλτάνος εἶχε παραχωρήσει εἰς τὴν ἀδελφὴν του πρὸς κάρπωσιν τοῦ ἐκ τῶν μαστιχοδένδρων φόρου. Πάραυτα δὲ ἡ Πύλη ἐφυλάκισε τοὺς ἐν Κων] πόλει Χίους καὶ ἀπεκεφάλισεν 60 ἐξ αὐτῶν. Διήγοντος δὲ τοῦ Μαρτίου ὁ Καπετὰν πασᾶς Καρᾶ Ἀλῆς ἐνεφανίσθη μετὰ 46 πλοίων εἰς τὸ βόρειον τῆς νήσου στενὸν καὶ μετὰ ἰσχυρὸν βομβαρδισμόν ἀπεβιδάσεν 7 χιλιάδας στρατιώτας εἰς τὴν νότιον τῆς νήσου ἀκτὴν (30 Μαρτίου), ἐνῶ συγχρόνως ἐπετίθετο κατὰ τῆς πόλεως καὶ ἡ φρουρὰ. Ἡ πόλις καὶ τὰ περίχωρα παρεδόθησαν εἰς τὸ πῦρ, οἱ δὲ Σάμιοι μετὰ βραχεῖαν ἀλλὰ κρατερὰν ἀντίστασιν ἐσώθησαν ἐπὶ τινῶν ψαριανῶν πλοίων ἐγκαταλείποντες τὴν νῆσον εἰς τὴν τύχην τῆς. Εὐθὺς ἀμέσως διεπεραιώθησαν τὰ ἀσιατικὰ στίφη, τὰ ὅποια εἶχον συναθροισθῆ ἐπὶ τῆς ἀπέναντι παραλίας κεντριζόμενα ὑπὸ τῆς δίψης τῆς λείας καὶ τῆς παροτρύνσεως τῶν δερβισῶν, καὶ ἤρχισαν δεινὴν σφαγὴν τῶν χριστιανῶν. Μετ' ὀλίγας ἡμέρας τεσσαράκοντα καπνίζοντα χωρῖα μετὰ τῆς πόλεως καὶ σωρεῖα πτωμάτων ἦσαν τὰ θύματα τῆς τουρκικῆς μανίας. Οὕτω δὲ τὸ Πάσχα τοῦ 1822 ἐδάφη εἰς τὸ αἷμα τῶν Χίων, ὡς εἶχε θαφῆ τὸ Πάσχα τοῦ 1821 εἰς τὸ αἷμα τοῦ Πατριάρχου καὶ τῶν θυμάτων τῆς Κων]πόλεως. Χιλιάδες Χίων ἐπωλήθησαν ὡς δούλοι εἰς τὰς ἀγορὰς τῆς Ἀλεξανδρείας καὶ τῆς Τύνιδος καὶ ἄλλαι χιλιάδες διεσπάρησαν ὡς φυγάδες εἰς τοὺς τέσσαρας ἀνέμους. Εἰς ἐλαχίστους δ' ἐκ τῶν ἐπιζώντων ἐχάρισαν τὴν ζωὴν οἱ Τούρκοι, ἵνα περιποιῶνται τοὺς περιφήμους κήπους τῶν μαστιχοδένδρων. Ὑπολογίζουσιν, ὅτι ἐκ τῶν 100 χιλιάδων κατοίκων τῆς νήσου 23 χιλ' ἐσφάγησαν καὶ 47 χιλ. ἤχημαλωτίσθησαν.

Ἡ αἵματηρὰ τραγωδία τῆς Χίου ἔδωκε νέαν ἀπόδειξιν, ὅτι ἡ ὁσμаниκὴ φυλὴ εἶναι ἀσυμβίβαστος πρὸς τὸν ἀνθρωπισμὸν τῆς Εὐρώπης καὶ ἐδεβαίωσε τὸν ἰσχυρισμὸν τῶν Ῥώσων, ὅτι οἱ Τοῦρκοι δὲν ἦτο δυνατόν νὰ συνυπάρχωσιν ἐν Εὐρώπῃ μετὰ τῶν χριστιανικῶν φυλῶν, ἐνῶ τὸνναντίον ἐκέρδιζε τὰς συμπαθείας τῶν Εὐρωπαίων ὑπὲρ τῶν Ἑλλήνων. Οἱ δημοσιογράφοι ἔδωκαν φρικιαστικὰς περιγραφὰς τῶν φρικαλεοτήτων τῆς Χίου, ζωγράφοι ἀπεικόνισαν αὐτὰς καὶ ποιηταὶ τῆς περιωπῆς τοῦ Οὐγκῶ ἔφαλλον τὴν θλιθερὰν καταστροφὴν.

3. Ἀπόκρουσις τοῦ τουρκικοῦ στόλου. — Καταστροφή τῆς τουρκικῆς ναυαρχίδος. — Ὁ ἑλληνικὸς στόλος ἐνεφανίσθη εἰς τὰ ὕδατα τῆς Χίου μετὰ τὴν συμφορὰν ἀποτελούμενος ἐκ 56 πλοίων, διότι μόλις τὴν 27 Ἀπριλίου κατώρθωσε ν' ἀναχθῆ ἐκ Ψαρῶν. Ἄλλ' ἡ ἀπόπειρα νὰ εἰσπλεύσῃ διὰ τοῦ νοτίου καὶ βορείου στενοῦ ἀπέτυχε, διότι οἱ Τοῦρκοι εἰδοποιηθέντες ἐγκαίρως ἀπέκοψαν τὰς ἀγκύρας καὶ ἀναχθέντες ἠνάγκασαν διὰ σφοδροῦ πυρὸς τὸν ἑλληνικὸν στόλον νὰ ὑποχωρήσῃ, βοηθούμενοι δὲ ὑπὸ οὐρίου ἀνέμου ἐπεχείρησαν ἐπίδειξιν κατὰ τῶν Ψαρῶν. Οἱ Ἕλληνες πλοίαρχοι συσκεφθέντες ἀπεφάσισαν νὰ προσβάλωσι τὸν τουρκικὸν στόλον διὰ πυρπολικῶν. Τὴν δὲ τολμηρὰν ἐπιχείρησιν ἀνέλαβεν ὁ ὕδρατος **Πιπῖνος** καὶ ὁ ψαριανὸς Κωνστ. **Κανάρης**, ὀλίγον γνωστὸς μέχρι τῆς στιγμῆς ἐκείνης. Οἱ δύο ναυτικοὶ πλεύσαντες βραδέως ἕνεκα τῆς ἐπικρατούσης νηνεμίας ἔφθασαν εἰς τὸ στενὸν τῆς Χίου καὶ τὴν νύκτα τῆς 6 πρὸς τὴν 7 Ἰουνίου διωλίσθησαν ὡς σκιαὶ εἰς τὸν λιμένα, ἔνθα ἐναυλόχει ὁ τουρκικὸς στόλος.

Ἦτο ἡ τελευταία νύξ τοῦ Ῥαμαζανίου καὶ τὰ πλοῖα ἦσαν φωταγωγημένα καὶ οἱ Τοῦρκοι ἦσαν παραδεδομένοι εἰς τὴν διασκέδασιν. Ἡ τουρκικὴ ναυαρχὴ ἀπαστράπτουσα ἐκ πολυχρῶμων φώτων ἀντήχει ἐκ τῆς εὐθυμίας καὶ τῆς κραιπάλης, διότι ὁ Καρᾶ Ἀλῆς εἶχε προσκαλέσει εἰς δεῖπνον τοὺς ἀξιωματικοὺς τῆς ξηρᾶς, ἐνῶ ἀπὸ τῆς πρύμνης ἐκρέματο ἡ αἵμοσταγῆς κεφαλὴ καὶ αἱ ἀποκεκομμένα χεῖρες Ἕλληνοῦ ἀξιωματικοῦ. Ὁ Κανάρης ἐκόλλησε τὸ πυρπολικὸν του εἰς τὴν πλευρὰν τῆς ναυαρχίδος, ἐνῶ ὁ Πιπῖνος ἐζήτει ἄλλην λείαν, καὶ πρὶν ἢ ἀντιληφθῶσιν οἱ Τοῦρκοι ἦναψεν αὐτό. Αἱ φλό-

γες μετεδόθησαν εὐθὺς εἰς τὴν ναυαρχίδα, ἣ ὅποια ἐπυρπολήθη καὶ ἀνετινάχθη μετ' ὀλίγον, ὅτε αἱ φλόγες ἐφθασαν εἰς τὴν πυριταποθήκην. Ὑπὲρ τὰς 2 χιλ. Τούρκων εὗρον τὸν θάνατον, αὐτὸς δ' ὁ αἰμοσταγῆς Καρᾶ Ἀλῆς ἐπιδιβαζόμενος εἰς λέμβον ἐπληγώθη θανάσιμως ἐξ ἀνημμένης κεφαλᾶς, ἣ ὅποια ἔπεσεν ἐπὶ τῆς κεφαλῆς του. Καὶ μετακομισθεὶς εἰς τὴν ἀκτὴν ἐξέπνευσεν ἐκεῖ, ὅπου πρὸ μικροῦ εἶχεν ἀπαγχονίσει τοὺς ὀμήρους τῶν Χίων. Ὁ ὕδρατος πυρπολητῆς δὲν ἦτο τόσον εὐτυχῆς, διότι ὁ τοῦρκος πλοίαρχος κατῴρθωσε ν' ἀποσπάσῃ τὴν ἀρπάγην τοῦ πυρπολικοῦ καὶ νὰ διαφύγῃ.

Τὸ κατόρθωμα τοῦ Κανάρη παρήγαγε κατάπληξιν παρὰ τοῖς Τούρκοις, οἱ ὅποιοι μὴ θεωροῦντες ἀσφαλῆ τὰ ὕδατα τῆς Χίου ἐπανάκαμψαν εἰς τὸν Ἑλλησποντον, ἀφοῦ ἡ ἀτυχῆς νῆσος ἐδοκίμασε καὶ πάλιν τὴν μανίαν των, διότι ἐκδικούμενοι τὴν ἀπώλειαν τῆς ναυαρχίδος κατέστρεψαν τὰ μαστιχοχώρια. Οὕτω ἡ κυριαρχία τῆς θαλάσσης ἐξησφαλίσθη καὶ πάλιν διὰ τοὺς Ἕλληνας, ὁσάκις δὲ μετὰ ταῦτα ὁ τουρκικὸς στόλος πιεζόμενος ὑπὸ τῆς ἀνάγκης ἐξήρχετο τοῦ Ἑλλησπόντου, ὅπως π. χ. ἵνα τροφοδοτήσῃ τὸν στρατὸν τοῦ Δράμαλης, ὁ φόδος τοῦ πυρπολικοῦ παρηκολούθει αὐτὸν πανταχοῦ.

4. Κανάρης καὶ Μιαούλης. — Ὁ Κωνστ. Κανάρης (1790-1877), ὁ

Κωνστ. Κανάρης.

διασημότετος τῶν Ἑλλήνων πυρπολητῶν, ἐγεννήθη εἰς τὰ Ψαρά. Πρὸ τῆς ἐπαναστάσεως ἦτο κυβερνήτης μικροῦ ἐμπορικοῦ πλοίου, ἐκ τῶν πρώτων δ' ἐσπευσε νὰ λάβῃ μέρος εἰς τὴν ἐπανάστασιν μεταβληθεὶς ἀπὸ ἐμποροπλοίαρχου εἰς καταδρομέα καὶ πυρπολητὴν. Αἱ μεγάλαι περιστάσεις ὄχι μόνον ἀνέδειξαν αὐτὸν τολμηρὸν καὶ ἐπιτήδειον ναυτικόν, ἀλλὰ καὶ συνετέλεσαν εἰς τὴν διανοητικὴν ἀνάπτυξίν του, ὥστε βραδύτερον ἔλαβεν ἕνεργὸν μέρος εἰς τὴν πολιτικὴν τοῦ ἑλληνικοῦ κράτους γενόμενος ἐπανελημμένος πρωθυπουργός.

Ὁ δὲ Ἄνδρέας Μιαούλης (1769-1835) ἐγεννήθη κατὰ πᾶσαν πιθανόντητα ἐν Φύλλοις τοῦ δήμου Χαλκιδέων, ὁπόθεν ἠναγκάσθη νὰ καταφύγῃ εἰς Ὑδραν, τὴν πατρίδα τῆς μητρὸς του, καὶ πιθανῶς μετέλλαξε τὸ ὄνομά του Βῶκος εἰς Μιαούλην. Ἐκ παιδικῆς ἡλικίας ἐξεδηλώθη ἡ πρὸς

τὰ ναυτικά ἰδιοφυΐα του καὶ μόλις 17ετῆς ἔγινε κυβερνήτης ἐμπορικοῦ ἀποκτῆσας σημαντικὴν περιουσίαν διὰ ῥιψοκινδύνων ἐπιχειρήσεων. Κατὰ τοὺς ναπολεονταίους πολέμους, ὅτε ἡ Ἀγγλία ἀπέκλεισε τοὺς λιμένας τῆς Ἰσπανίας, ὁ Μιαούλης εἰσέπλευσεν εἰς τὰ Γάδιρα μετὰ μεγάλου φορτίου σίτου. Ἀλλὰ συλληφθεὶς

κατὰ τὸν ἔκπλου ὠδηγήθη πρὸ τοῦ ναυάρχου Νέλσον, ὁ ὁποῖος ἐχάρισεν εἰς αὐτὸν τὴν ζωὴν ἐκτιμήσας τὴν γενναϊότητα καὶ τὴν παρρησίαν του. Μετὰ τὴν ἐκρηξὴν τῆς ἐπαναστάσεως ὁ Λιζάρκος Κουντουριώτης, ὁ ἐξέχων πρόκριτος τῆς Ἰθῆρας, ἀνεγνώρισεν ἐν τῇ Μισούλῃ τὸν ἀριστον ἀρχηγὸν τοῦ κατὰ θάλασσαν πολέμου. Οὕτω δὲ ἀπὸ τοῦ δευτέρου ἔτους τοῦ ἀγῶνος ὁ Μισούλης ἀντικατέστησε τὸν Ἰάκωβον Τομπάζη, ὡς κλάρο τῆς Ἰθῆρας καὶ ταχέως ἀπέβη ὁ κατ' οὐσίαν κλάρος τοῦ ἑλληνικοῦ στόλου.

§. Ὁ Πόλεμος ἐν τῇ Σερβίᾳ Ἑλλάδι. — Ἡ πρὸ τὸ Πέτρα καταστροφή (4 Ἰουλίου 1822).

— Ἐπὶ τῆς ξηρᾶς τὰ πράγματα δὲν ἦσαν πολὺ εὐχάριστα διὰ τοὺς Ἕλληνας, διότι ἡ ἀντίθεσις μεταξὺ στρατιωτικῶν καὶ πολιτικῶν εἶχεν ἐκτραχυνθῆ ἀπειλοῦσα μεγάλους κινδύνους, ἡ δὲ διχόνοια καὶ ὁ φατριασμὸς ἐχαλάρωσαν τὴν δραστηριότητα τῶν Ἑλλήνων.

Ἐν Πελοποννήσῳ ἔδαινε βραδέως ἡ πολιτορχία τῶν φρουρῶν τοῦ Ναυπλίου, Κορώνης καὶ Μεθώνης, ἡ δ' ἐπίθεσις τοῦ Κολοκοτρώνη κατὰ τῶν Πατρῶν ἐνῶ ἔδαινε ἐπιτυχῶς, ἐματαιώθη ἔνεκα τῆς βραδιουργίας τῶν προκρίτων.

Ἐπίσης ἐν τῇ Ἀνατολικῇ Ἑλλάδι αἱ διχόνοιαι ἐχαλάρωσαν τὴν ἐπανάστασιν, μολοντί ἐνταῦθα ὁ ἀπὸ τῶν ἐχθρῶν κίνδυνος ἦτο ἀμεσώτερος. Ἡ δ' ἀντίθεσις μεταξὺ τοῦ Ὀδυσσεῶς καὶ τοῦ Ἀρείου Πάγου ἐφθασαν εἰς μεγάλην οἰζύτητα, ἐνῶ ἡ ἐπανάστασις ἐδέχετο σειρὰν πληγμάτων. Οἱ Τοῦρκοι κατέπνιξαν εἰς τὸ αἷμα τὴν κατὰ τὴν Μακεδονίαν καὶ Ὀλυμπον ἐπανάστασιν. Ἐπίσης ἐξέπνευσεν ἡ ἐπανάστασις ἐν Εὐβοίᾳ, ἀφοῦ ἐφρονεύθησαν ὁ υἱὸς τοῦ μπέη τῆς Μάνης Ἡλίας Μαυρομιχάλης καὶ ὁ γενναῖος ὑπερασπιστὴς τῶν Βρυσακίων Ἀγγελῆς. Ὁ Ὑψηλάντης ἐξεστράτευσεν εἰς τὴν Ἀνατολικὴν Ἑλλάδα, ἵνα ὑποστηρίξῃ τὴν ἐν Θεσσαλίᾳ ἐπανάστασιν, φεύγων συνάμα καὶ τὰς μικρολογίας τῶν ἐν Πελοποννήσῳ φατριαστῶν. Ἄλλ' ὅμοια μικρότητες ἀνέμενον αὐτὸν ἐκεῖ καὶ μόνον μίαν ἐπιτυχίαν ἔσχε, τὴν κατάληψιν τῆς Ἀκροπόλεως τῶν Ἀθηνῶν (9 Ἰουλίου).

Ἄνδρας, Μισούλης.

Ἄλλὰ μετ' ὀλίγον τὸ κύριον ἐνδιαφέρον ἐστρέφετο πρὸς τὴν Δ. Ἑλλάδα. Οἱ Τούρκοι κυριαρχήσαντες τῶν δύο προπυργίων τῆς Ἀν. Ἑλλάδος, τοῦ Ὀλύμπου καὶ τῆς Εὐβοίας, προσέβαλον τὸν προμαχώνα τῆς Δυτικῆς, τὸ Σούλι. Συμφέρον τῆς ὅλης ἑλλη- νικῆς ὑποθέσεως ἦτο νὰ μὴ συντριβῇ ὁ μικρὸς ὀρεινὸς λαός, ὁ ἀποτελῶν τὴν προφυλακὴν τῆς Ἠπείρου. Διὰ τοῦτο ὁ πρό- εδρος τοῦ Νομοτελεστικοῦ Μαυροκορδάτος κατενόησεν, ὅτι ἦτο μεγάλη ἀνάγκη ἀντιπερισπασμοῦ πρὸς ἀνακούφισιν τοῦ Σουλίου, καὶ παρεσκευάσεν ἐκστρατεία, ἵνα ἔλθῃ εἰς βοήθειαν αὐτοῦ. Τὸ ἐκστρατευτικὸν σῶμα ἀπετέλεσαν κατὰ τὸ πλεῖστον εὐρω- παϊκῶς ἠσκημένοι στρατιῶται, δηλαδὴ τὸ ὑπὸ τοῦ Ὑψηλάντου ὀργανωθὲν μικρὸν σῶμα τακτικοῦ στρατοῦ ὑπὸ τὸν Ἰταλὸν *Τορέλα*, τὸ εὐρωπαϊκῶς ὀργανωμένον σῶμα τῶν Ἰονίων ὑπὸ τὸν *Παγιάν* καὶ τὸ τάγμα τῶν Φιλελλήνων, τὸ ὅποιον ἀπετέλουν εὐρωπαῖοι ἀξιω- ματικοί, γάλλοι, γερμανοί, ἰταλοί, πολωνοί, σπεύσαντες ἐξ ἐνθου- σιασμοῦ, ἵνα πολεμήσωσι μετὰ τῶν Ἑλλήνων. Τὴν δύναμιν ταύτην ἐνίσχυσαν χίλιοι περίπου Μανιάται ὑπὸ τὸν Κυριακούλην *Μαυρο- μιχάλην*. Ἄλλ' ὁ Μαυροκορδάτος ἔσχε τὴν παράδοξον ἔμπνευσιν νὰ ὀδηγήσῃ αὐτὸς τὴν ἐκστρατεία καὶ ἀνταλλάσσων τὴν γραφίδα μετὰ τοῦ ξίφους καὶ τῆς στραταρχικῆς βάρβδου διεπεραίωσε τὸν στρατόν του ἐκ Πατρῶν εἰς Μεσολόγγιον, ἔνθα διὰ νέων προσε- λεύσεων τὸ μικρὸν ἐκστρατευτικὸν σῶμα ἀνῆλθεν εἰς 4 χιλιάδας.

Ὁ Μάρκος Μπότσαρης, ἔλθων εἰς Μεσολόγγιον ὡς ἀπεσταλμένος τῶν Σουλιωτῶν παρέστησε τὴν μεγάλην στενοχωρίαν τῆς πατρίδος των καὶ ἔπεισε τὸν Μαυροκορδάτον ν' ἀποσπάσῃ 500 Μανιάτας ἐκ τοῦ σώματός των, τοὺς ὁποίους ἔστειλεν ὑπὸ τὸν Κυριακούλην, τὸν ἀνδρεῖον ὑπερασπιστὴν τοῦ Βαλτετσίου, εἰς τὸν λιμένα τῆς Ἠπείρου Φανάρι, ἀπέχοντα ἑπτὰ ὥρας τῆς Κιάφας. Τὸ δὲ κύριον σῶμα ἐπροχώρει διὰ τῆς κοιλάδος τοῦ Ἀχελφύου βραδέως καὶ κο- πιωδῶς, ἐνῶ γάλλοι καὶ γερμανοὶ περιήρχοντο εἰς αἰματηρὰς ρή- ξεις. Παρὰ τὸ *Κομπότι* οἱ γερμανοὶ ὑπὸ τὸν θυρτεμβέργιον *Νόρμαν* ἔσχον σημαντικὴν ἐπιτυχίαν κατὰ συντάγματος τουρκικοῦ ἵππικοῦ. Ἄλλὰ τοῦτο ἐνεθάρρυνεν ὑπερμέτρως τὸν Μαυροκορδάτον, ὁ ὁποῖος διέσπασε τὸ δεύτερον τὰς δυνάμεις του, διότι μέρος αὐτῶν ἀπέστει- λεν ὑπὸ τὸν Μπότσαρη πρὸς τὴν Κιάφαν διὰ τῶν Πέντε Πηγα-

δίων, διὰ δὲ τοῦ ἐτέρου περιλαμβάνοντος τὸ τάγμα τοῦ Τορέλα καὶ τοὺς φιλέλληνας προχωρήσας κατέλαβε τὸ Πέτα, κείμενον δύο ἀγγλικὰ μίλια βορείως τῆς Ἄρτης. Τὴν Ἄρταν κατείχεν ἰσχυρὰ ἐχθρική δύναμις ὑπὸ τὸν Μεχμέτ Ῥεσίτ πασάν, ἐξωμότην, υἱὸν ἱερέως ἐκ Γεωργίας, ἐκ τῶν δραστηριωτάτων τούρκων ἀρχηγῶν τῆς ἐπαναστάσεως, τὸν ὁποῖον οἱ Ἕλληνες ὀνομάζουσι **Κιουταχῆν**.

Τὰς κινήσεις καὶ τὸν ἀριθμὸν τῶν Ἑλλήνων ἐπρόδωσεν εἰς τὸν Κιουταχῆν ὁ ὄπλαρχηγὸς τῆς Ἄρτης Γῶγος Βακόλας, ἰδιότροπος καὶ ἄπιστος γέρον, ἐπαμφοτερίζων καὶ ἀναμένων νὰ προσχωρήσῃ ὅπου θὰ ἐκλινεν ἡ πλάστιγξ. Διὰ τοῦτο ὁ Μ. Μπότσαρης εὔρεν ἰσχυρῶς φρουρούμενα τὰ Πέντε Πηγὰδια καὶ ἀποκρουσθεὶς ἐπέστρεψεν εἰς Πέτα. Μετ' ὀλίγον δὲ ὁ Κιουταχῆς προσέβαλε μὲ 6 χιλ. τὸ στρατόπεδον τῶν Φιλελλήνων, ἀφοῦ διὰ νυκτὸς εἶχε καταλάβει τὰς παρόδους. Κατὰ τὴν ἐπακολουθήσασαν μάχην οἱ Φιλέλληνες συνετρίβησαν, ἀφοῦ διὰ τῆς ἀνδρείας τῶν ἀνέστησαν τὰς ἀναμνήσεις τῶν ναπολεοντείων πολέμων. Γάλλοι καὶ γερμανοί, ἴταλοι καὶ πολωνοὶ ἔχυσαν τὸ αἷμά των ὑπὲρ τῆς Ἑλλάδος καὶ μόλις 25 ἐξ αὐτῶν διήνοιξαν ὁδὸν διὰ τῶν τουρκικῶν τάξεων πρὸς τὸ Μεσολόγγιον. Πλὴν τούτων δὲ ἄλλοι 400 τῶν καλλίστων πολεμιστῶν τῆς Ἑλλάδος ἐκάλυψαν τὸ πεδίον τῆς μάχης. Ἀποσκευαὶ καὶ πολεμικὸν ὄπλκον περιῆλθον εἰς χεῖρας τοῦ ἐχθροῦ. Οἱ δὲ Τούρκοι ἐπανηγύρισαν τὴν νίκην ἐν Ἄρτῃ διὰ κανονισβολισμῶν, σφάξαντες καὶ τοὺς ὀλίγους αἰχμαλώτους (4 Ἰουλίου 1822). Ὅμοιαν δὲ καταστροφὴν υπέστησαν οἱ Μανιάται προσβληθέντες ὑπὸ ἀνωτέρων δυνάμεων ἐν Φαβαρίῳ, ἔνθα ἐφονεύθη ὁ ἀρχηγὸς τῶν Κυριακούλης Μαυρομιχάλης.

Ἡ παρὰ τὸ **Πέτα** καταστροφὴ ἔσχε σημαντικὰς συνετείας. Ὁ κυριώτατος σκοπὸς τῆς ἐκστρατείας, ἡ ἀπαλλαγὴ τοῦ Σουλίου, ἐματαιώθη. Οἱ Σουλιῶται ἀφοῦ ἀντέστησαν μέχρι Σεπτεμβρίου, ἐσυνθηκολόγησαν πρὸς τὸν Ὁμιὲρ Βρυώνην καὶ ἀπῆλθον σὺν γυναιξὶ καὶ τέκνοις εἰς τὰς Ἰονίους νήσους. Πᾶσα δὲ ἡ Δ. Ἑλλάς ἐφαίνετο στρατιωτικῶς ἀπολεσθεῖσα. Πλὴν τούτου διὰ τῆς ἀποτυχίας ταύτης ἐδυσφημῆθη ἡ εὐρωπαϊκὴ τακτικὴ καὶ ὁ Μαυροκορδάτος καὶ οἱ ἄλλοι εὐρωπαϊκῶς πεπαιδευμένοι υπέστησαν κείριον τραῦμα, ἐξυψώθη δ' ὁ Κολοκοτρώνης καὶ οἱ στρατιωτικοί, οἱ ὁποῖοι μετ' ὀλίγον ἔμελλον νὰ περιβάλωσι διὰ νέας αἰγλης τὴν πολεμικὴν τῶν κλεφτῶν. Ἐν

τούτοις ὁ Μαυροκορδάτος κατώρθωσε νὰ σώσῃ τὸ Μεσολόγιον, τὸ ὁποῖον ἐπολιορκήσεν ὁ Ὁμέρ Βρυώνης καὶ ὁ Κιουταχῆς (Πρώτη Πολιορκία Μεσολογγίου, Νοέμβριος 1822).

6. Ἐκστρατεία καὶ καταστροφὴ τοῦ Δράμαλι.
Ἄλωσις Ναυπλίου. — Αἱ σημαντικώτεραι τῶν τουρκικῶν δυνάμεων αἱ καταστάσαι διαθέσιμοι ἀπὸ τῆς πτώσεως τῶν Ἰωαννίνων συνεκεντρώθησαν περὶ τὴν Λάρισαν, ἀξία δὲ λόγου προπαρασκευῆ ἐγένετο ἀπὸ τοῦ ἔαρος τοῦ 1822 διὰ τὴν κατὰ τῆς Πελοποννήσου ἐκστρατείαν. Ἄλλ' ἡ ἀρχηγία τῆς μεγάλης ἐπιχειρήσεως δὲν ἐδόθη εἰς τὸν δαμαστήν τοῦ Ἀλῆ πασᾶ Χουρσίτ, ἀλλ' εἰς τὸν **Μεχμέτ πασᾶν Δράμαλην**, τὸν ὁποῖον εἶχε καταστήσει περιφανῆ ἢ ταχεῖα κατάπνιξις τῆς ἐν Μαγνησίᾳ ἐπαναστάσεως. Ὁ σουλτάνος ἀνύψωσεν αὐτὸν εἰς *σαρσκέην* (στρατάρχη) καὶ περιέβαλε διὰ μεγάλης ἐμπιστοσύνης, πρᾶγμα τὸ ὁποῖον ὁ Χουρσίτ εἶδε μετὰ δυσφορίας.

Κατὰ τὰ μέσα Ἰουνίου ὁ στρατὸς τοῦ Δράμαλι ἐξεκίνησεν ἐκ Λαμίας, 24 χιλ. πεζοὶ καὶ 6 χιλ. ἵππεῖς μετὰ σημαντικοῦ πυροβολικοῦ. Ἀπὸ μακροῦ χρόνου ἡ Ἑλλάς δὲν εἶχεν ἴδει τὴν παρέλασιν τόσων σημαντικῶν δυνάμεων. Οἱ δὲ ὀπλαρχηγοὶ τῆς Ἀνατολικῆς Ἑλλάδος ἐρίζοντες καὶ σκευωροῦντες μετὰ πάθους κατ' ἀλλήλων καὶ κατὰ τοῦ Ἀρείου Πάγου οὔτε ἐσκέφθησαν περὶ ἀντιστάσεως καὶ οὕτω τοῦ Δράμαλι ὁ στρατὸς, ἀφοῦ ἐλεηλάτησε τὴν περὶ τὴν Κωπαΐδα πεδιάδα, ἐξεχύθη εἰς τὴν Ἀττικὴν, καὶ δὲν ἐπρόφθασε μὲν νὰ σώσῃ τὴν Ἀκρόπολιν, ἢ ὅποια εἶχε παραδοθῆ, ὡς εἶδομεν, εἰς τὸν Ὑψηλάντην τὴν 9 Ἰουνίου, ἀλλ' ἐξετράπη εἰς φοβερὰ ἀντίποινα, διότι οἱ Ἕλληνες παρασπονδήσαντες εἶχον σφάζει τοὺς παραδοθέντας. Ὁ Δράμαλις διήλθεν ἀκωλύτως τὸν Ἰσθμὸν, τὸν ὁποῖον εἶχον ἐγκαταλείψει οἱ Ἕλληνες, καὶ τὴν 5 Ἰουλίου ἔστησε τὸ στρατόπεδόν του ἐν Κορίνθῳ. Ὁ δραστήριος πασᾶς τῶν Πατρῶν Γιουσούφ καὶ οἱ γνωρίζοντες καλύτερον τὴν Πελοπόννησον συνεβούλευσαν αὐτὸν νὰ καταστήσῃ μόνιμον στρατηγεῖον τὴν Κόρινθον καὶ ἀποταμιεύων ἐκεῖ τροφὰς καὶ πολεμφοδία νὰ ἐξαναγκάσῃ διὰ συντόνου πολεμικῆς ἐνεργείας τὰ κέντρα τῆς ἐν Πελοποννήσῳ ἐπαναστάσεως εἰς εἰρήνευσιν. Ἄλλ' ὁ Δράμαλις μεγαλοφρονῶν διὰ τὸν διορισμὸν εἰς στρατάρχη καὶ τὰς μέχρι τοῦδε

ἐπιτυχίας ἀπέκρουσε τὴν μελλητικὴν ἐκείνην τακτικὴν καὶ πεπεισμένος περὶ τῆς πολεμικῆς ἀνικανότητος τῶν βασιλιάδων, διέταξε τὸν στρατὸν νὰ προελάσῃ εἰς Ναύπλιον, ἵνα λύσῃ τὴν πολιορκίαν αὐτοῦ καὶ ἵνα ἐνωθῇ μετὰ τοῦ τουρκικοῦ στόλου, ὁ ὁποῖος ἐμελλε νὰ καταπλεύσῃ ἐκεῖ. Οἱ δὲ Ἕλληνες δὲν ἐσκέφθησαν νὰ ὑπερασπίσωσι τὰς μεταξὺ Κορίνθου καὶ Ἄργους στενοπορίας, ὅθεν ὁ σαρσκέρης προελάσας ἀμαχητὲ ἐφθασεν εἰς Ἄργος τὴν 12 Ἰουλίου. Ἡ δὲ προφυλακὴ του φθάσασα ἐγκαίρως εἰς Ναύπλιον ἠκύρωσε τὴν συναφθεῖσαν μεταξὺ τῆς φρουρᾶς καὶ τῶν Ἑλλήνων περὶ παραδόσεως συνθήκην καὶ ἐνίσχυσε τοὺς ὑπερασπιστὰς τῶν φρουρίων, μόνον δὲ ὁ λεγόμενος Θαλασσόπυργος παραδοθεὶς εἰς τοὺς Ἕλληνας ὡς ἐνέχυρον ἔμεινεν εἰς τὰς χεῖρας αὐτῶν.

Ἡ μεγάλη στρατιὰ τοῦ Δράμαλη καὶ ἡ προπορευομένη αὐτῆς φήμη διέσπειρε τὸν φόβον εἰς τὴν Πελοπόννησον. Καὶ ὁ μὲν στρατὸς τῶν προκρίτων, ὁ καταλαβὼν τὰ μεταξὺ Κορίνθου καὶ Ἄργους στενά, ἐγκατέλειψεν αὐτὰ πρὸ τῆς προσεγγίσεως τοῦ ἐχθροῦ, ἐπεκράτει δὲ μεγάλη ταραχὴ ἐν Ἄργει, ἔνθα εἶχε μετατεθῆ ἀπὸ τῆς Κορίνθου ἡ ἔδρα τῆς Κυβερνήσεως. Οἱ Μεσσήνιοι καὶ οἱ Μανιάται ἤγειραν ἄγριον πανικὸν ἐν τῇ πόλει κραυγάζοντες τὴν νύκτα ψευδῶς, ὅτι ἔρχονται οἱ Τούρκοι, καὶ ἐλεηλάτησαν τὰς ὑπὸ τῶν κατοίκων ἐγκαταλείφθεισας οἰκίας καὶ καταστήματα. Ὑπουργοὶ δὲ καὶ Γερουσιασταὶ καὶ κυβερνητικοὶ ὑπάλληλοι ἐτράπησαν εἰς φυγὴν ἐγκαταλείψαντες τὰ ἀρχεῖα καὶ τὰ ἀργυρὰ σκεύη, τὰ ὅποια εἶχον συναθροίσει ἐκ τῶν ἐκκλησιῶν. Ἐπὶ δὲ τῆς ὁδοῦ τῆς ἀγοῦσης ἐκ Λέρνης εἰς Τρίπολιν συνωθοῦντο πλῆθος φυγάδων, μεταξὺ τῶν ὁποίων ἦσαν καὶ οἱ ἐκ Σμύρνης καὶ Μ. Ἀσίας πολυπαθεῖς πρόσφυγες. Ἡ δὲ Κυβέρνησις καὶ οἱ βουλευταὶ περίτρομοι ἔφυγον ἐπὶ δύο πλοίων ἐντὸς τοῦ Ἀργολικοῦ κόλπου.

Ἐν μέσῳ τῆς γενικῆς λιποψυχίας καὶ συγχύσεως ὁ Ὑψηλόντης καὶ ὁ Κολοκοτρώνης διετήρησαν τὸ θάρρος καὶ τὴν νηφαλιότητα τοῦ πνεύματος. Ὁ πρόεδρος τοῦ Νομοθετικοῦ (Ὑψηλάντης) ἀφήσας τὰ μέλη του ν' ἀσφαλίσωσι τὴν πολύτιμον ὑπαρξίν των ἐν τῷ Ἀργολικῷ κόλπῳ ἔδειξεν, ὅτι εἶναι ἱκανὸς εἰς ἄλλους ἀγῶνας, ἂν ὄχι εἰς τὸν ἀγῶνα τῶν φατριασμῶν καὶ τῶν σκευωριῶν. Μετὰ 700 ἀνδρῶν, τοὺς ὁποίους κατώρθωσε νὰ συναθροίσῃ κατὰ

τὴν κρίσιμον ἐκείνην στιγμήν, εἰσῆλθεν εἰς τὸ ὄχυρόν φρούριον τοῦ Ἄργους Λάρισαν, τὸ ὁποῖον εἶχεν ὑπερασπίσει μὲ ἡρωϊκὴν τόλμην ὁ μανιάτης *Καραγιάννης* μετ' ὀλίγων ἑταίρων. Ὁ Δράμαλης κατανοῶν τὴν σημασίαν τοῦ ἀπεγνωσμένου ἀντιπερισπασμοῦ συνεχέντηρσε πάσας τὰς δυνάμεις του κατὰ τοῦ Ὑψηλάντου. Ἄλλ' ἐν τῷ μεταξύ ὁ Γέρος ἔλαβε καιρὸν νὰ συναθροίσῃ στρατὸν καὶ νὰ ἐμπνεύσῃ εἰς αὐτὸν θάρρος. «Ρίψας δὲ εἰς τὴν θάλασσαν», ὡς ἔλεγε, τὸ μῖσος, μετέβη εἰς Τρίπολιν καὶ συνδιαλλαγεῖς πρὸς τοὺς προκρίτους ἐξέδωκε κοινήν μετ' αὐτῶν προκήρυξιν, ὅτι πᾶς Πελοποννήσιος ἐπὶ ποινῇ τουφεκισμοῦ ἔπρεπε νὰ λάβῃ τὰ ὄπλα.

Προελάσας δ' ἐκ Τριπόλεως μετὰ τοῦ συναθροισθέντος στρατοῦ, ὁ ὁποῖος ἠϋξάνετο καθ' ὁδόν, ἔδρυσεν τὸ στρατόπεδόν του εἰς τοὺς **Μύλους** τῆς Λέρνης, ἐπιθαλάσσιον χωρίον κείμενον νοτίως τοῦ Ἄργους, ὅθεν ἠδύνατο ν' ἀνακουφίσῃ τὴν δεινῶς πιεζομένην Λάρισαν. Πράγματι δὲ ἡ φρουρά της διέρρευσε βαθμηδὸν εἰς τὸ στρατόπεδον τοῦ Κολοκοτρώνη, ἀφοῦ εἶχεν ἐκτελέσει τὸν σκοπὸν της δεσμεύσασα ἐπὶ πολλὰς ἡμέρας τὰς δυνάμεις τοῦ Δράμαλη.

Καὶ ἤδη ἤρχιζε νὰ στρέφεται ἡ ἀγαθὴ τύχη τῶν τουρκικῶν ὀπλων καὶ ἡ τολμηρὰ προέλασις τοῦ Δράμαλη ἐκινδύνευσε νὰ καταλήξῃ εἰς καταστροφὴν, ἐὰν δὲν ὑπεστηρίζετο ὑπὸ τοῦ τουρκικοῦ στόλου. Πράγματι δὲ τὸ Διδάμιον εἶχεν ἀποφασίσαι τὴν ἀρμονικὴν συνεργασίαν στρατοῦ καὶ στόλου. Ἄλλ' ἡ ἀρμάδα κατὰ τὴν κρίσιμον αὐτὴν περίστασιν ἔδωκε μνημειῶδες δεῖγμα τουρκικῆς ἀπειθαρχίας καὶ ἀμεριμνησίας, διότι ἐπεφάνη, παρέπλευσεν ἀδιάφορος πρὸ τοῦ Ναυπλίου καὶ περιπλεύσασα τὴν Πελοπόννησον ἐτράπη πρὸς τὰς Πάτρας. Ἡ θέσις τοῦ Δράμαλη ἦτο δυσχερεστάτη, διότι ἐντὸς ὀλίγου ἐστερήθη τροφῶν, ἵπποι δὲ καὶ ὑποζύγια ἀπέθνησκον ἐξ ἐλλείψεως χόρτου, ἐπειδὴ τὸ θέρος ἦτο ξηρὸν. Ὅθεν οὐδὲν ἄλλο ἠδύνατο νὰ πράξῃ ἢ νὰ ὑποχωρήσῃ εἰς Κόρινθον. Ὁ Κολοκοτρώνης κατενόησε τὸ σχέδιον τοῦ τούρκου στρατάρχου καὶ παρὰ τὴν γνώμην τῶν προκρίτων καὶ μετὰ σφοδρὰν λογομαχίαν μετὰ τοῦ Πετρόμπεη ἀπέσπασε μικρὸν μέρος τοῦ στρατοπέδου, περὶ τὰς 2 1/2 χιλ. ἄνδρας, μετὰ τῶν ὁποίων κατέλαβε τὰ στενὰ τῶν Δερβενακίων, ὅθεν διέρχεται σήμερον ἡ σιδηροδρομικὴ γραμμὴ μετὰ τὸν Κόρινθον καὶ Ἄργους.

Τὴν 25 Ἰουλίου ὁ στρατὸς τοῦ Δράμαλι ἤρχισε τὴν υποχώρησιν, ἀλλ' ἡ πρωτοπορεία του προσεδλήθη ὑπὸ τῶν ἐμπειροπολέμων ἀνδρῶν τοῦ Κολοκοτρῶνη, ἀπεκόπη ὑπὸ τοῦ ἀνεψιοῦ του Νικήτα, μετὰ τοῦ ὁποῦ εἶχον ἐνωθῆ ὁ Ὑψηλάντης καὶ ὁ Παπαφλέσσας, καὶ ὑπέστη μεγάλην καταστροφὴν ἐν τῇ **μάχῃ τῶν Δερβενακίων** (26 Ἰουλίου 1822). Μόνον δὲ χάρις εἰς τὴν ἀσυμφωνίαν τῶν Ἑλλήνων καὶ τὴν δίψαν τῆς λείας διέφυγε τὴν τελείαν καταστροφὴν ὁ Δράμαλης, ὁ ὁποῖος ἔφθασεν εἰς Κόρινθον σύρων ὀπισθεν τὰ βράχη τοῦ λαμπροῦ στρατεύματός του ἀποβαλῶν ἀποσκευάς, ἡμιόβους καὶ πυροβολικόν.

Οὕτω δ' ἐθριάμβευσε τὸ σχέδιον καὶ ἡ τακτικὴ τοῦ πρωτοκλέφτου, ἡ Γερουσία διώρισεν αὐτὸν ἀρχιστράτηγον τῆς Πελοποννήσου κατ' ἀπαίτησιν τῶν ὀπλαρχηγῶν, ἐκεῖνος δ' ἔλαβε τὰ ἀναγκαῖα μέτρα πρὸς τελειωτικὴν ἐξόντωσιν τοῦ στρατοῦ τοῦ Δράμαλι. Καθ' ὑπόδειξιν αὐτοῦ ὁ Ὀδυσσεὺς κατέλαβε τὰ στενὰ τῆς Μεγαρίδος, ὅπως καλύσῃ τὴν εἰς τὴν Ἀνατολικὴν Ἑλλάδα υποχώρησίν του, αὐτὸς δὲ κατέλαβε θέσιν κατάλληλον, ὅπως ἐμοδίῃ τὴν μεταξὺ Πατρῶν καὶ Κορίνθου συγκοινωνίαν. Μετ' ὀλίγον στερήσεις καὶ νόσοι ἤρχισαν ν' ἀποδεκατίζωσι τὸν τουρκικὸν στρατὸν καὶ αὐτὸς ὁ Δράμαλης ἀπέθανεν ἐκ τῶν κόπων καὶ τῆς ἀπογοητεύσεως κατὰ τὸ τέλος Ὀκτωβρίου. Οἱ δ' Ἕλληνες ἐπανάλαβον τὴν πολιορκίαν τοῦ Ναυπλίου. Ἐντὸς ὀλίγου ἡ θέσις τῶν πολιορκουμένων κατέστη δεινὴ ἔνεκα ἐλλείψεως τροφῶν, οἱ δ' Ἕλληνες διὰ κλιμάκων ἀναβάντες κατέλαβον τὸ ἀφρούρητον **Παλαμῆδι** καὶ ἠνάγκασαν τὴν φρουρὰν τῆς πόλεως νὰ συνθηκολογήσῃ.

Ὅχι μόνον δὲ ὁ τουρκικὸς στόλος, ἀλλὰ καὶ οἱ ἐν τῇ βορείῃ Ἑλλάδι Τούρκοι ἀρχηγοὶ καὶ ἰδίως ὁ σαρασκέρης Χουροῖτ ἐφάνησαν ἀδιάφοροι περὶ τῆς τύχης τοῦ Δράμαλι, ὁ τελευταῖος μάλιστα ἐκ προσωπικῆς ἀντιζηλίας. Ὁ Χουροῖτ ἠρκέσθη μόνον νὰ στείλῃ τὸν Μεχμέτ πασᾶν μὲ 8 χιλ. ἀνδρας, ὁ ὁποῖος προήλασε μέχρι Ἀμφίσσης καὶ παρὰ τὴν Γραβιὰν ἐνίκησε τὸν Ὀδυσσεά, τὸν ὁποῖον ὁ λαὸς τῆς Ἀνατολικῆς Ἑλλάδος εἶχεν ἀνακηρύξει ἀρχιστράτηγον (1 Νοεμβρίου). Ὁ Ὀδυσσεὺς μόλις διεσώθη διὰ τῆς ὠκυποδίας του εἰς Ἀράχωβαν διολισθήσας ὡς ἀλβανὸς διὰ τῶν τουρκικῶν ταγμάτων, ἐκεῖθεν δὲ ἤρχισε μυστικὰς διαπραγματεύσεις μετὰ

τοῦ τούρκου ἀρχηγοῦ ὑποσχόμενος, ὅτι ἦτο ἔτοιμος νὰ προσκυνήσῃ ὑπὸ τὸν ὄρον ν' ἀναγνωρισθῇ ἀρχιαρματωλὸς τῆς Ἀνατολ. Ἑλλάδος. Ἡ πρόθεσις τοῦ Ὀδυσσέως δὲν ἦτο πολὺ σαφής, ἀλλ' αἱ συνεννοήσεις ἐκεῖναι ἐβράδυναν τὴν περαιτέρω πορείαν τοῦ τούρκου ἀρχηγοῦ.

Κατὰ τὸ τέλος τοῦ ἔτους ἐκρίθη ἡ τύχη τῶν λειψάνων τῆς στρατιᾶς τοῦ Δράμαλη. Ἐνῶ δηλαδὴ οἱ περισωθέντες 2 χιλ. ἄνδρες προσεπάθουν νὰ φθάσωσιν εἰς Πάτρας, προσεδλήθησαν ὑπὸ τῶν προκρίτων τῆς Ἀχαΐας καὶ ὑπέστησαν μεγάλην καταστροφὴν, ὅποτε ἐπιφανεῖς ὁ Γιουσοῦφ πασᾶς τῶν Πατρῶν ἔσωσεν ὀλίγους ἐπιβιβάσας ἐπὶ πλοίων.

Ὁ Χουρσίτ ἐθεωρήθη ὑπεύθυνος τῆς καταστροφῆς τοῦ Δράμαλη καί, διὰ νὰ προλάβῃ τὴν σουλτανικὴν ὀργήν, ἠτύοκτόνησε δηλητηριασθεῖς.

Ἡ τουρκικὴ ἐπίθεσις τοῦ 1822 εἶχεν ἀποτύχει. Οἱ κυριώτατοι ἀρχηγοὶ αὐτῆς, ὁ Δράμαλης, ὁ Χουρσίτ καὶ ὁ Καρᾶ Ἀλῆς, ἦσαν νεκροί, αἱ δὲ ἐλπίδες τοῦ Διδανίου καὶ τοῦ Μέττερνιχ διεψεύσθησαν.

Η'. ΑΙ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΕΙΣ ΤΟΥ 1823.

Θάνατος Μάρκου Μπότσαρη.—Αἱ ἐπιχειρήσεις κατὰ τὸ τρίτον ἔτος τῆς ἐπαναστάσεως δὲν ἦσαν τόσον σημαντικά. Οἱ Τούρκοι καὶ κατὰ τὸ ἔτος τοῦτο ἠκολούθησαν τὸ σχέδιον τῆς εἰσβολῆς εἰς τὴν Πελοπόννησον. Τὴν φορὰν ταύτην βαδίζοντες διὰ τῆς Δυτικῆς καὶ διὰ τῆς Ἀνατ. Ἑλλάδος ἔμελλον νὰ συναντηθῶσιν ἐν Ναυπάκτῳ καὶ διὰ πλοίων νὰ διαπεραιωθῶσιν εἰς τὴν Πελοπόννησον. Ἡ ἐκστρατεία ἐν τῇ Ἀν. Ἑλλάδι ἦτο βραχείας διαρκείας, διότι ὁ προελάσας μέχρις Ἀττικῆς στρατὸς ἠναγκάσθη ν' ἀνακόψῃ τὴν πορείαν ἕνεκα λοιμοῦ καὶ στερήσεων καὶ ἀπεσύρθη εἰς τὴν Λαμίαν.

Ἀξιολογωτέρα εἶναι ἡ ἐκστρατεία, τὴν ὁποίαν ἐπεχείρησαν οἱ τουρκαλθανοὶ Γκέκηδες καὶ Μιρδίται ὑπὸ τὸν Ὅμερ Βρυώνην καὶ τὸν Μουσταφάμπεην. Οἱ δύο ἀρχηγοὶ ἔχοντες περὶ τὰς 16 χιλ. ἄνδρων ἐβάδιζον, ὁ μὲν πρῶτος διὰ τοῦ Καρθασαρά, ὁ δὲ δεύτερος διὰ τῶν Ἀγράφων, σκοπὸν ἔχοντες νὰ ἐνωθῶσι πρὸ τοῦ Μεσολογίου, τὸ ὅποιον ἀπέκλειεν ἤδη ὁ τουρκικὸς στόλος καταπλεύσας εἰς τὸν Κορινθιακὸν κόλπον.

Ἐνῶ δ' ἐπέκειτο ὁ κίνδυνος οὗτος, μεγάλη ἀκοσμία ἐκράτει κατὰ τὴν Δ. Ἑλλάδα. Ὁ στρατὸς εὗρισκετο ἐν παραλύσει, οἱ ὀπλαρχηγοὶ ἤριζον περὶ πρωτείων, ὑπῆρχε δὲ μεγάλη ἀντίδρασις κατὰ τοῦ Μαυροκορδάτου καὶ τῶν ὀπαδῶν του. Ἐν μέσῳ τῶν μικροτήτων ἐκείνων ἀνυψώθη ἡ μορφή τοῦ Σουλιώτου ὀπλαρχηγοῦ **Μάρκου Μπότσαρη**, ὁ ὁποῖος, ἀφοῦ ἔσχισε τὸ δίπλωμα ἀρχιστρατηγίας, τὸ ὁποῖον εἶχε στείλει ἡ κυβέρνησις, εἶπε τὸ περιφημον: «Ὅποιος εἶναι ἄξιος λαμβάνει δίπλωμα μεθαύριον ἐνώπιον τοῦ ἐχθροῦ». Ὁ Μπότσαρης προσέβαλε τὸ στρατόπεδον τοῦ Μουσταφᾶ μπέη παρὰ τὸ **Καρπενήσιον** μετ' ὀλίγων ἀνδρείων τὴν νύκτα τῆς 11 Αὐγούστου 1823, ἐπροξένησε μεγάλην σύγχυσιν καὶ ἐφόνευσε πολλοὺς ἀλβανούς. Ἀλλὰ βληθεὶς διὰ σφαίρας εἰς τὸ μέτωπον ἐξέπνευσε καὶ μετεκομίσθη ὑπὸ τῶν ὀπαδῶν του εἰς Μεσολόγγιον, ὅπου ἐτάφη ἐν μέσῳ γενικοῦ πένθους.

Θ'. Ο ΕΜΦΥΛΙΟΣ ΠΟΛΕΜΟΣ ΤΩΝ ΕΤΩΝ 1823—1824.

1. Ἀντίθεσις πολιτικῶν καὶ στρατιωτικῶν. — Αἱ ἀξιόλογοι πολεμικαὶ ἐπιτυχίαι τῶν Ἑλλήνων κατὰ τὸ 1822-1823 ἠνάγκασαν τοὺς εὐρωπαϊκοὺς διπλωμάτας νὰ τροποποιήσωσι τὰς περὶ τῶν ἐλληνικῶν πραγμάτων ἀντιλήψεις των καὶ συνετελεῖτο βραδεῖα μὲν, ἀλλ' εὐνοϊκὴ μεταστροφή τῆς πολιτικῆς πολλῶν κρατῶν ὑπὲρ τῶν Ἑλλήνων. Ἀλλ' αἱ θλιβεραὶ ἐσωτερικαὶ διχόνοιαὶ δὲν ἤργησαν νὰ διασκεδάσωσι τὴν εὐνοϊκὴν ἐκείνην ἐντύπωσιν, διότι ἐφάνη ἐντὸς ὀλίγου ἡ ἐπανάστασις αὐτοκαταλυομένη ἐκ τῆς ἐσωτερικῆς διαμάχης καὶ οἱ διπλωμάται τῆς Εὐρώπης ἐσχημάτισαν τὴν γνώμην, ὅτι ὁ ἐλληνικὸς ἀγὼν θὰ ἐξέπνεεν, ἐὰν ὁ σουλτάνος ἄφηνε τοὺς Ἕλληνας μόνους εἰς ἑαυτούς.

Πράγματι δὲ ἡ νίκη εἶχε μεθύσει τοὺς Ἕλληνας καὶ ὡς νὰ εἶχεν ἐξοντωθῆ τελειωτικῶς ὁ ἐχθρὸς ἤριζον περὶ τοῦ τίς θὰ ἄρχῃ ἐν τῷ νέῳ βασιλείῳ. Αἱ νίκαι κατὰ τοῦ Δράμαλη καὶ τοῦ Βρυώνη ἐξύψωσαν τὸ γόητρον ἰδίως τῶν στρατιωτικῶν, οἱ ὁποῖοι μετὰ περιφρονήσεως ἔβλεπον τώρα τὰ μὴ πολεμικὰ στοιχεῖα, τοὺς **καλαμαράδες**, ὡς ὀνόμαζον αὐτά. Κυβέρνησις δὲ καὶ βουλή ἀπώλεσαν τὸ κῦρος καὶ τὴν ὑπόληψίν των, διότι ἐτράπησαν εἰς φυγὴν πρὸ

τοῦ ἐχθροῦ, ἐπίσης δὲ καὶ αἱ τοπικαὶ Γερουσίαι καὶ ὁ Ἄρειος Πάγος ἐξεμηδενίσθησαν.

Ἐπειδὴ δὲ εἶχεν ἐκπνεύσει ἡ προθεσμία τοῦ πρώτου νομοθετικοῦ σώματος, ἐκρίθη καλὸν ὑπὸ πάντων πρὸς ἀνόρθωσιν τῶν κακῶς ἐχόντων νὰ συγκληθῇ νέα ἐθνοσυνέλευσις ἀντὶ νὰ ἐκλεγῇ νέα βουλή. Ἄλλὰ τὰ πάντα προεμηνύοντο ἀνώμαλα καὶ ἄτακτα ἐν τῇ συνελεύσει ταύτῃ, τὰ δὲ κόμματα συνεκρούσθησαν ἤδη κατὰ τὴν ἐκλογὴν πληρεξουσίων ἐν ταῖς ἐπαρχίαις, ὁ ἐκλογικὸς νόμος δὲν ἐτηρήθη, ἡ δὲ ἀντίθεσις μεταξὺ στρατιωτικῶν καὶ πολιτικῶν διαρκῶς ὤξυνετο. Ἐφιλονίκουν δὲ ἀκόμη καὶ περὶ τοῦ τόπου, ἐνθα ἔμελλε νὰ συνέλθῃ ἡ νέα συνέλευσις.

2. Δευτέρα ἐν Ἄστροι Ἐθνικῇ Συνέλευσις. — Ἡ Δευτέρα Ἐθνοσυνέλευσις συνήλθε τέλος εἰς τὸ Ἄστρος κατὰ Μάρτιον τοῦ 1823. Ὑπῆρχε δὲ τὴν φορὰν ταύτην ἀφθονία πληρεξουσίων ἐν τῇ συνελεύσει, διότι τὰ κόμματα ἔστειλαν διπλοῦς βουλευτὰς, πολλοὶ δ' ἐκ τῶν δυνατῶν παρέστησαν αὐτοχειροτόνητοι ἀντιπροσωπεύοντες ἑαυτοὺς μόνον. Ἄλλὰ καὶ τὰ μέλη τοῦ Νομοτελεστικοῦ καὶ τοῦ Βουλευτικοῦ καθὼς καὶ πολλοὶ πληρεξούσιοι τῆς πρώτης ἐθνοσυνελεύσεως ἐθεώρησαν φυσικὸν νὰ μετάρχωσι καὶ τῆς δευτέρας. Συνήλθον δὲ αἱ δύο ἀντίθετοι μερίδες εἰς δύο χωριστὰ στρατόπεδα χάριν ἀσφαλείας καὶ τὰς κατασκηνώσεις των ἐχώριζεν ὁ διαρρέων τὴν κωμόπολιν ῥυαξ. Ἀντιζήλια δὲ καὶ φόβοι καὶ ιδιοτέλεια ἐδημιούργησαν περὶ τὴν συνέλευσιν πνιγερὰν ἀτμόσφαιραν. Οἱ στρατιωτικοὶ μολονότι περιεφρόνουν τοὺς πολιτικοὺς κηρύττοντες, ὅτι ἡ Ἑλλὰς οὐδὲν ἔχει ν' ἀναμείνῃ ἀπὸ τοὺς καλαμαράδες, ἐξηρτῶντο ἐξ αὐτῶν, διότι ἦσαν διεσπασμένοι καὶ ἀνίκανοι νὰ διαχειρισθῶσι τὰ νομικὰ ζητήματα. Διὰ τοῦτο πρόεδρος τῆς ἐθνοσυνελεύσεως ἐξελέγη ὁ Πετρόμπεης, ἀντιπρόεδρος ὁ ἐπίσκοπος Θεοδώρητος καὶ γραμματεὺς ὁ Νέγρης, πάντες ἀνήκοντες εἰς τοὺς πολιτικοὺς.

Ἡ συνέλευσις κατήργησε τὰς τοπικὰς ἐξουσίας, τὰς δύο Γερουσίας δηλονότι καὶ τὸν Ἄρειον Πάγον, κατήργησεν ἐπίσης τὸν τίτλον τοῦ ἀρχιστρατήγου, τὸν ὅποιον ἔφερεν ὁ Κολοκοτρώνης, καὶ ἀνέθεσε τὴν διοίκησιν τῶν στρατιωτικῶν εἰς τριμελῆ ἐπιτροπὴν, τὴν ὅποιαν ἔμελλον ν' ἀποτελέσωσιν εἰς Πελοποννήσιος, εἰς

Νησιώτης και εἰς Στερεοελλαδίτης. Ὁ Κολοκοτρώνης διετάχθη νὰ παραδώσῃ τὸ φρούριον τοῦ Ναυπλίου, ἀλλ' ἠρνήθη προφασιζόμενος, ὅτι θὰ παραδώσῃ αὐτὸ εἰς τὴν μέλλουσαν κυβέρνησιν. Ἀπεφασίσθη δέ, ὅπως πληρωθῶσι τὰ χρέη τῶν ναυτικῶν νήσων. Ἀφοῦ δ' οὕτω ἐκλονίσθησαν τὰ κομματικὰ καὶ προσωπικὰ ζητήματα, ἐπεκυρώθη ἄνευ πολλῆς συζητήσεως τὸ Σύνταγμα τῆς Ἐπιδαύρου ἀναθεωρηθὲν εἰς τινὰ σημεῖα.

3. Πρῶτος ἐμφύλιος πόλεμος. — Ἄλλ' ἢ ἀντιπολιτευσίς τῶν στρατιωτικῶν ἐξεδηλώθη, ἅμα ἔφθασεν ἡ ὥρα τῆς ἐκλογῆς τῆς Κυβερνήσεως. Τὸ σύνταγμα εἶχε διατηρήσει τὰ δύο σώματα, τὸ Νομοτελεστικὸν καὶ τὸ Βουλευτικόν. Πρόεδρος τοῦ Νομοτελεστικοῦ ἐξελέγη ὁ Πετρόμπεης, μέλη δὲ ὁ Χαραλάμης, ὁ Ζαΐμης καὶ ὁ Μεταξᾶς, πάντες ἀνήκοντες εἰς τοὺς πολιτικούς, πέμπτη δὲ θέσις ἐπεφυλάχθη διὰ νησιώτην. Τότε οἱ ἀποτυχόντες στρατιωτικοὶ μετὰ τοῦ Κολοκοτρώνη ἐμελέτησαν ν' ἀνατρέψωσι τὰ ἐν Ἄστρει ψηφισθέντα. Ὁ δὲ Νέγρης, ὁ ὁποῖος παραμεληθεὶς τελείως ὑπὸ τῶν πρώην φίλων του προσεχώρησεν εἰς τοὺς στρατιωτικούς, ὠργάνωσε τακτικώτερον τὴν ἀντιπολιτευσίαν. Ἀφοῦ δὲ προσετέθησαν ἱκανὰ μέλη τῆς συνελεύσεως εἰς τοὺς δυσηρεστημένους, οἱ ἀντιπολιτευόμενοι ἀπεφάσισαν νὰ συγκροτήσωσι νέαν ἔθνοςυνέλευσιν. Ἄλλ' ἢ νέα κυβέρνησις δεξιῶς πολιτευθεῖσα ἔδωκε τὴν πέμπτην ἐν τῷ Νομοτελεστικῷ θέσιν εἰς τὸν Κολοκοτρώνην, οὕτω δ' ἐφαίνετο ἀποσοβηθεῖσα ἢ ἀπειλουμένη ῥῆξις.

Ἄλλ' οἱ μῆνες τῆς ἀγάπης δὲν ἦσαν μακρᾶς διαρκείας, διότι μετ' ὀλίγον ὁ Κολοκοτρώνης ἠθέλησε νὰ καταστήσῃ πρόεδρον τοῦ Βουλευτικοῦ τὸν ἄλλοτε ἄσπονδον ἀνταγωνιστὴν του Ἐναντίον Δεληγιάννην, μετὰ τοῦ ὁποῖου εἶχε συμφιλιωθῆ, μνηστεύσας μάλιστα τὸν ἐννεατῆ υἱόν του μετὰ τῆς ὁμήλικος κόρης τοῦ Δεληγιάννη. Ἄλλ' ἐπειδὴ ἡ θέσις ἐδόθη εἰς τὸν Μαυροκορδάτον, ὁ Κολοκοτρώνης ἠπέλησε τὸν ἀρχιεπίσκοπον Θεοδῶρητον, ὅτι «θὰ τοῦ πάρη τὸ κεφάλι», καὶ ἐπετέθη σφοδρῶς κατὰ τοῦ Μαυροκορδάτου, ὁ ὁποῖος περίτρομος ἔφυγεν εἰς Ἰδραν. Ἡ Βουλὴ ἀπεσύρθη τότε εἰς τὸ Ἄργος ἀφήσασα κενὴν τὴν θέσιν τοῦ προέδρου. Ὁ δὲ Κολοκοτρώνης μετὰ τῶν μελῶν τοῦ Νομοτελεστικοῦ μετέβη εἰς τὸ Ναύπλιον. Οὕτω τὰ δύο κυβερνητικὰ σώματα ἔμενον εἰς δύο πόλεις καὶ

ἐκήρυξαν ἀλληλα παράνομα καὶ ἐκνόμως καθεστηκότα, τὸ δὲ πείσμα καὶ ἡ ἀναρχία ἐπαγιοῦτο ἐν Ἑλλάδι. Τότε ὁ Κολοκοτρώνης προέβη εἰς πραξικόπημα ὅμοιον πρὸς τοῦ Κρόμβελ, διότι διὰ τοῦ υἱοῦ του Πάνου διέλυσε τὴν ἐν Ἄργει βουλήν. Οἱ ἔνοπλοι του εἰσβαλόντες εἰς τὸ βουλευτήριον ἐκακοποίησαν τοὺς βουλευτὰς καὶ διεσκόρπισαν αὐτοὺς (Δεκέμβριος 1823).

Πολλοὶ ὅμως τῶν πληρεξουσίων συνήλθον εἰς Κρανίδιον, ἀπέναντι τῆς Ἐδρας, καὶ ἐνθαρρυνόμενοι ὑπὸ τῶν νησιωτῶν ἐκήρυξαν ἔκπτωτον τὸ Νομοτελεστικὸν καὶ διώρισαν νέαν κυβέρνησιν ὑπὸ τὴν προεδρίαν τοῦ ὑδραίου **Γεωργίου Κουντουριώτου**, ἐν τῇ ὁποίᾳ παρεκάθητο ὁ Λόντος καὶ ὁ **Κωλέττης**, ἀνὴρ τὰ μάλιστα ἰσχύων παρὰ τοῖς ὀπλαρχηγοῖς τῆς Στερεᾶς. Καὶ τὸ μὲν Βουλευτικὸν προσεκάλεσε τὰς ἐπαρχίας, τῶν ὁποίων εἶχον ἀποχωρήσει οἱ πληρεξούσιοι, νὰ ἐκλέξωσι νέους, οἱ δὲ περὶ τὸν Κολοκοτρώνην μεταθέσαντες τὴν ἔδραν τῆς κυβερνήσεως εἰς Τρίπολιν προεκήρυξαν ἐκλογὴν ἀντιπροσώπων διὰ νέαν ἔθνοσυνέλευσιν. Οὕτω δὲ ἡ Ἑλλὰς εἶχε δύο κυβερνήσεις, τὴν μὲν ἐν Κρανιδίῳ, τὴν δὲ ἐν Τρίπολει, αἱ ὁποῖαι ἴσταντο ἀντιμέτωποι καὶ ἔτοιμοι δι' ἐμφύλιον σπαραγμόν, καὶ κατὰ τὰ νεοελληνικὰ πολιτικὰ ἦθη οἱ μὲν πολιτικοὶ ὠνόμαζον τοὺς ἀντιπάλους κλέφτας καὶ ἀντίρτας, ἐκεῖνοι δὲ αὐτοὺς καλαμαράδες ἢ σκυλολόγι φαναριώτικο. Καὶ ὁ μὲν Κολοκοτρώνης καὶ οἱ ὀπαδοὶ του κατεῖχον τὰ φρούρια τῆς Ἀκροκορίνθου, τοῦ Ναυπλίου καὶ τὴν Τρίπολιν. Ἄλλ' ἡ νέα κυβέρνησις εἶχεν ὑπὲρ αὐτῆς τοὺς νησιώτας καὶ στερεοελλαδίτας, ὁ δὲ Κωλέττης κατῴρθωσε νὰ προσελκύσῃ τοὺς τολμηροτέρους ὀπλαρχηγούς τῆς Στερεᾶς. Ἐπίσης οἱ σημαντικώτατοι τῶν προκρίτων τῆς Πελοποννήσου συνειργάζοντο μετὰ τῆς κυβερνήσεως Κουντουριώτου ἕνεκα τῆς παλαιᾶς ἔχθρας πρὸς τὸν Κολοκοτρώνην, πάντες δὲ οἱ νοημονέστεροι καὶ ὁ ἐλληνικὸς καὶ ὁ ξένος τύπος ἦσαν ὑπὲρ αὐτῆς. Ὅθεν ἡ Ἀκροκορίνθος μετ' οὐ πολὺ περιήλθεν εἰς χεῖρας αὐτῆς, τὸ δὲ Ναύπλιον δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ κρατήσῃ ὁ υἱὸς τοῦ Κολοκοτρώνη Πάνος καὶ περὶ τὴν Τρίπολιν συνέβησαν θορυβώδεις σκηναὶ καὶ ἐκάη ἰκανὴ πυρῆτις χωρὶς ὅμως νὰ χυθῇ αἷμα.

Ὁ Κολοκοτρώνης ἐφαίνετο ὑποχωρῶν ὑπὸ τὴν πῆσιν τῆς κοινῆς γνώμης, ὅτε ἦλθεν ἡ εἰδήσις, ὅτι δόσις τοῦ ἀπὸ μακροῦ ἀνα-

μενομένου ἀγγλικοῦ δανείου εἶχε φθάσει εἰς Ζάκυνθον. Τότε κατέβαλε πᾶσαν προσπάθειαν, ὅπως γίνῃ κύριος τῆς ἐξουσίας, καὶ ὁ ἐμφύλιος πόλεμος ἐξήφθη ἐκ νέου. Ἄλλ' ἦτο ἀδύνατον νὰ κατισχύσῃ ὁ Κολοκοτρώνης καὶ διὰ τοῦτο ἠγκέσθη εἰς τὴν παραχώρησιν ἀμνηστείας εἰς αὐτὸν καὶ τοὺς ὁπαδοὺς του. Ἡ δὲ νέα Κυβέρνησις ἐγκατασταθεῖσα εἰς Ναύπλιον ἀνεγνωρίσθη ὑπὸ πάντων (Μάϊος 1824).

4. Δεύτερος ἐμφύλιος πόλεμος — Κάθειρξις Κολοκοτρώνη. — Οὕτω λοιπὸν οἱ πρόκριτοι τῆς Πελοποννήσου συμμαχήσαντες μετὰ τῶν νησιωτῶν καὶ τῶν στερεοελλαδιτῶν ἐταπεινώσαν τὸν παλαιὸν ἀντίπαλον τῆς τάξεώς των Κολοκοτρώνην. Δὲν ἤργησαν ὅμως νὰ μετανοήσωσι, διότι εὐθὺς εἶδον ἑαυτοὺς παραγκωνιζομένους καὶ ταπεινουμένους ὑπὸ τῶν συνησπισμένων νησιωτῶν καὶ στερεοελλαδιτῶν. Ὁ πρόεδρος τῆς κυβερνήσεως Κουντουριώτης δὲν ἦτο εὐρείας ἀντιλήψεως ἄνθρωπος καὶ ὁ ὀρίζων του δὲν ἐξετείνετο πέραν τῆς βραχίθους νήσου, ἐπὶ τῆς ὁποίας εἶχε γεννηθῆ. Διὰ τοῦτο πρῶτιστον μέλημά του ἐθεώρησε τὴν ἀνακούφισιν τῶν ἀναγκῶν τῆς γενετείας του. Ἡ ἐξέχουσα φυσιογνωμία τῆς κυβερνήσεως ἦτο ὁ Κωλέττης, ἀνὴρ λαϊκῆς πονηρίας, καιροσκόπος καὶ νηφάλιος καὶ ἀναμνηστικός, ὁ ὁποῖος ὑπέθαλπε τὰς μικροτοπικὰς ἐνεργείας τοῦ προέδρου, διότι προέδλεπεν, ὅτι αὐταὶ ἔμελλον νὰ ἐξάψωσι τὴν ἀντιζηλίαν, τὴν ὁποίαν αὐτὸς βραδύτερον θὰ ἐξεμεταλλεύετο. Οἱ δὲ πρόκριτοι τῆς Πελοποννήσου βαρέως ἔφερον, διότι ἀπεκλείοντο ἐκ τῶν ἀνωτάτων θέσεων καὶ ἐκ τῆς διαχειρίσεως τῶν ἀγγλικῶν χρημάτων, τῶν ὁποίων σημαντικὸν ἤδη μέρος εἶχε σπαταληθῆ διὰ φατριαστικὰς ἀνάγκας.

Τὸν Ὀκτώβριον τοῦ 1824 ἐγένετο ἐκλογὴ νέου Νομοτελεστικοῦ (κυβερνήσεως), κατὰ τὴν ὁποίαν ἐπεκράτησαν πάλιν οἱ νησιῶται καὶ οἱ στερεοελλαδίται. Τότε οἱ πρόκριτοι τῆς Πελοποννήσου ἐκίνησαν εἰς ἀνταρσίας τὰς ἐπαρχίας των παραστήσαντες εἰς τοὺς πελοποννησίους, ὅτι τὰ δίκαιά των ποδοπατοῦνται ὑπὸ τῶν νησιωτῶν καὶ τῶν στερεοελλαδιτῶν. Οὕτω δὲ ἤρχισεν ὁ δεῦτερος ἐμφύλιος πόλεμος, ἐνῶ σοβαρώτατος κίνδυνος ἐπεκρέματο ἐπὶ τῆς Ἑλλάδος ἐκ τῆς προετοιμαζομένης τουρκοαιγυπτιακῆς ἐκστρατείας, ὅχι δὲ μικρότερος κίνδυνος ὑπῆρχε ν' ἀπολέσωσιν οἱ Ἕλληνες τὴν ὑπὲρ

αὐτῶν ἀφυπνιζομένην συμπάθειαν τῶν εὐρωπαϊῶν. Ἐν Ἀρκαδίᾳ ἠρνήθησαν νὰ πληρώσωσι φόρον καὶ ἀντέταξαν ἔνοπλον ἀντίστασιν κατὰ τοῦ ἀποσταλέντος κυβερνητικοῦ στρατοῦ. Τρίθων ἐκ χαρᾶς τὰς χεῖρας ὁ Κολοκοτρώνης διὰ τὴν διάστασιν τῶν ἀντιπάλων του ἔσπευσε πρὸς τοὺς ἀντάρτας, ἀνερρίπισε τὴν ὁρμὴν των καὶ ἐτράπη μετὰ τῶν υἱῶν του πρὸς τὴν Τρίπολιν, ἀφοῦ προαπέστειλε τὸν Νικήταν κατὰ τοῦ Ναυπλίου, ἐνῶ συγχρόνως ὁ Λόντος καὶ ὁ Νοταρᾶς ἐστρέφοντο κατὰ τῆς Ἀκροκορίνθου.

Ἄλλ' ἢ κυβέρνησις ἔγινε ταχέως κυρία τῆς καταστάσεως ἀναπτύξασα ἀσυνήθιστον δραστηριότητα. Ὁ Κωλέττης, ὁ ὁποῖος ἐν τῷ μεταξὺ εἶχε γίνει ἡ ψυχὴ τῆς κυβερνήσεως, προσεκάλεσεν εἰς τὴν Πελοπόννησον τοὺς ὀπλαρχηγοὺς τῆς Στερεᾶς Γκούραν καὶ Καφαϊσκάκην μετὰ στρατοῦ, οἱ δὲ βρουμελιῶται συνέτριψαν ταχέως τὴν ἀντίστασιν τῶν ἐπαναστατῶν. Ὁ Πάνος Κολοκοτρώνης, ὁ γαμβρὸς τῆς Μπουμπουλίνας, ἐφρονεῦθη ὡς ληστής ἐν τινι συμπλοκῇ παρὰ τὴν Τρίπολιν, οἱ Πελοποννήσιοι πρόκριτοι Λόντος καὶ Ἀσημάκης Ζαῖμης κατέφυγον εἰς τὴν Δ. Ἑλλάδα, ἐνθα παρέσχεν εἰς αὐτοὺς ἄσυλον ὁ Μαυροκορδάτος, ὁ δὲ πλούσιος γαιοκτήμων τῆς Ἡλείας Σισίνης, ὁ συνεχίζων τὸν πασαδικὸν βίον καὶ μετὰ τὴν κατάλυσιν τῶν Τούρκων, ἐδραπέτευσε εἰς Ζάκυνθον, ὅθεν ἡ Ἰόνιος κυβέρνησις παρέδωκεν αὐτὸν εἰς τὸν Κουντουριώτην. Ὁ δὲ Κολοκοτρώνης συντετριμμένος ἐκ τῆς ἀποτυχίας καὶ τοῦ θανάτου τοῦ υἱοῦ του μάτην ἐζήτησεν ἀμνηστειάν καὶ τέλος παραδοθεὶς ἀπερισκέπτως εἰς χεῖρας τῶν ἐχθρῶν του μετεκομίσθη εἰς Ὑδραν, ἐνθα ἐφυλακίσθη μετ' ἄλλων 24 προκρίτων καὶ ὀπλαρχηγῶν ἐν τῇ μονῇ τοῦ Προφήτου Ἡλίου ὡς πολιτικὸς κατάδικος (Ἰανουάριος 1825). Ἐκεῖ ἔμεινε ὁ γέρον πρωτοκλέφτης δέσμιος ἐπὶ πέντε μῆνας, παρημέλησε δὲ σκοπίμως τὸ ἐξωτερικόν του ἀφήσας ν' αὐξηθῶσι τὸ γένειον καὶ οἱ ὄνοχες του καὶ ἐπροφήτευσεν τὴν ἡμέραν, καθ' ἣν θὰ παρίστατο ἀνάγκη νὰ κληθῆ μετὰ μεγάλων τιμῶν.

Β. Θάνατος τοῦ Ὀδυσσεῶς. — Ἐν τῇ Ἀνατολικῇ δὲ Ἑλλάδι αἱ φατριαστικαὶ διαμάχαι κατέληξαν εἰς τραγικωτέραν καταστροφὴν. Ἐνταῦθα ὁ ἰσχυρὸς τοῦ Κολοκοτρώνη σύμμαχος Ὀδυσσεὺς εἶχε κηρυχθῆ κατὰ τῶν πολιτικῶν. Ἡ δὲ στάσις του ἤδη ἀπὸ τοῦ φθινοπώρου τοῦ 1822 εἶχεν ἀποδῆ πλέον ἢ ὑποπτος.

Ἄλλὰ μετὰ τὴν εὐτυχῆ ἔκβασιν τῶν πολεμικῶν ἐπιχειρήσεων τοῦ ἔτους ἐκείνου παρέστησε τὰς μετὰ τοῦ τούρκου πασαῦ συνεννοήσεις του ὡς πατριωτικὸν στρατήγημα, διὰ τοῦ ὁποίου ἔσωσε τὴν Ἀνατολικὴν Ἑλλάδα. Ἡ δ' ἐν τῷ ἐξωτερικῷ φήμη τοῦ ἀρματωλοῦ τῆς Ἀνατολ. Ἑλλάδος ἦτο ἐφάμιλλος τῆς τοῦ Κολοκοτρώνη καὶ ἀνδρες, ὡς ὁ ἄγγλος Στανχάουπ, ἀνέμενον παρ' αὐτοῦ τὴν σωτηρίαν τῆς Ἑλλάδος. Παράδοξος δέ τις ἄγγλος, ὁ Τρελώνεϋ, συνεζεύχθη τὴν ἀδελφὴν τοῦ ῥωμαντικοῦ ἥρωος καὶ κατόκησε μετ' αὐτῆς ἐν σπηλαίῳ τινὶ τοῦ Παρνασσοῦ παρὰ τὸ Καστρί. Ἄλλ' ὁ Ὀδυσσεὺς πράγματι ὠνειρεύετο νὰ ἰδρῦσῃ ἰδίαν ἡγεμονίαν ἐκ τῆς Ἀνατολικῆς Ἑλλάδος καὶ τῆς Εὐβοίας καὶ κατὰ τὴν διάρκειαν τοῦ ἐμφυλίου πολέμου ἦλθεν εἰς διαπραγματεύσεις πρὸς τὸν Ὁμέρ Βρυώνην προτείνων, ὅτι θὰ εἰρήνευεν, ἐὰν ἐδίδοτο εἰς αὐτὸν ἡ ὀπληρχηγία τῆς Ἀνατολικῆς Ἑλλάδος. Ὅταν δὲ τὰ ῥουμελιωτικὰ στρατεύματα διέδωσαν εἰς τὴν Πελοπόννησον, ἵνα καταστείλωσι τὴν ἐπανάστασιν, ἐκάλεσε τοὺς Τούρκους νὰ καταλάβωσι τὴν Ἀττικὴν καὶ τὴν Εὐβοίαν. Ἀλλὰ τὰ σχέδιά του ἀπεκαλύφθησαν τὸν Δεκέμβριον τοῦ 1824 καὶ ἡ κυβέρνησις ἔπεμψε κατ' αὐτοῦ τὴν ἀνοιξίν τοῦ 1825 τὸν ἄλλοτε ὑποτακτικὸν καὶ μαθητὴν του **Γκούρην**, ὁ ὁποῖος προσέβαλε τὸν Ὀδυσσεῆ καὶ τοὺς στρατιώτας, τοὺς ὁποίους ὁ Ἀβᾶς πασαῦ ἔστειλεν εἰς βοήθειάν του. Ὁ Ὀδυσσεὺς περιελθὼν εἰς μεγάλην ταραχὴν παρεδόθη ἀνευ ὄρων καὶ ὠδηγήθη δέσμιος εἰς Ἀθήνας, ἔνθα ὁ ὄχλος ὀλίγου δεῖν ἐλιθοβόλει αὐτόν, αἱ δὲ γυναῖκες ὑβρίζον καὶ ἐρράπιζον αὐτόν. Ἀφοῦ δ' ἐβασανίσθη διὰ ν' ἀποκαλύψῃ ποῦ εἶχε κρύψει τοὺς θησαυροὺς του, ἐφυλακίσθη ἐν τῷ δεξιᾷ τῶν Προπυλαίων ἐνετικῷ πύργῳ καὶ τὴν 4 Ἰουλίου 1825 εὐρέθη νεκρὸς παρὰ τὰ ἐρείπια τοῦ ναοῦ τῆς Ἀπτέρου Νίκης. Ἐλέγετο δὲ εἰς τοὺς ξένους, ὅτι εἶχε κατακρημνισθῆ, προσπαθήσας νὰ δραπέτευσῃ, πράγματι ὅμως εἶχεν ἀπαγχονισθῆ ὑπὸ τοῦ Γκούρα καὶ εἶχε ριφθῆ ἐκ τοῦ τείχους. Τυχοδιώκτης δὲ τις ἐκ Σκωτίας ἐστάλη μετὰ μισθοφόρων κατὰ τοῦ Τρελώνεϋ, διότι διεδίδετο, ὅτι ἔκρυπτε τοὺς θησαυροὺς τοῦ Ὀδυσσεῶς. Ἄλλ' ὁ ἄγγλος ἠμύνθη μετὰ πείσματος ἐν τῷ σπηλαίῳ του, ὅτε δ' ἐξωγκώθη ὁ ἀριθμὸς τῶν ἐπιδρομῶν ἐπὶ τῷ ἀκούσματι τοῦ θησαυροῦ, ἀφῆκε τὸ ἄσυλόν του καὶ

ἀπήλθεν ἀβλαβῆς εἰς Κεφαλληνίαν μετὰ τῆς συζύγου· καὶ τῶν θησαυρῶν του.

6. Συνέπειαι τοῦ ἐμφυλίου πολέμου.— Ἀλλὰ παρὰ τὴν μεγάλην κομματικὴν νίκην, τὴν ὅποίαν ἐώρτασεν ἡ κυβέρνησις, ἔκρυθμος κατάστασις πραγμάτων ἐκράτει καθ' ἕλλην τὴν Ἑλλάδα. Οἱ στερεοελλαδίται, τοὺς ὁποίους ὁ Κωλέττης εἰσήγαγεν εἰς τὴν Πελοπόννησον, ἔζων ὡς ἐν χώρᾳ ἐχθρικῇ ληστεύοντες τοὺς κατοίκους, ἀρπάζοντες τὰ κτήνη καὶ ἐρημοῦντες τοὺς ἀγρούς, ὥστε ἡ γῆ, ἔμεινεν ἀκαλλιέργητος καὶ ὁ λαὸς ἐκτεθειμένος εἰς τὸν λιμὸν. Οἱ δὲ ὀπλαρχηγοὶ ἐλάμβανον μισθοὺς καὶ σιτηρέσια διὰ στρατιώτας, τοὺς ὁποίους δὲν εἶχον. Ὁ Γκούρας π. χ. ἐλάμβανε σιτηρέσιον διὰ 12 χιλ. ἄνδρας, ἐνῶ εἶχε μόνον 3 χιλ. ὑπὸ τὰ ὄπλα. Οἱ δὲ συμπολιταὶ τοῦ προέδρου ἐλάμβανον ἀποζημιώσεις δι' ἀνύπαρκτα πυρπολικά, οἱ καταπνίξαντες τὴν ἐπανάστασιν ἀξιωματικοὶ καὶ στρατιῶται ἐπλούτιζον, τὰς δὲ δημοσίας θέσεις καὶ τὰ ἀξιώματα ἐλάμβανον ἐξωλέστατα πρόσωπα. Οὕτω δ' αἱ 280 χιλ. λιρῶν στερλινῶν, ἡ πρώτη δόσις τοῦ ἐξ 800 χιλ. δανείου, ὑπερ ἐπέτευχεν ἡ κυβέρνησις παρὰ τῆς Ἀγγλίας, κατεπόθη ὑπὸ τοῦ ἀκορέστου χάσματος τῆς φαρτρίας.

Ἐν τῷ ἐξωτερικῷ δὲ παρουσιάζετο ἡ Ἑλλὰς ὡς χώρα ἀναρχομένη καὶ ἀνίκανος νὰ ὀργανωθῇ καὶ νὰ εὐνομηθῇ. Πράγματι δὲ πολλὴν ἀκοσμίαν καὶ σύγχυσιν παρουσίαζον τὰ ἑλληνικὰ πράγματα κατὰ τὸ τέλος τοῦ 1824 καὶ τὴν ἀρχὴν τοῦ 1825, ἐμπάθεια δὲ καὶ προσωπικὸν συμφέρον ἐφαίνοντο τὰ ἐλατήρια τῆς διχοστασίας. Κατὰ βάθος ὅμως ὑπῆρχεν ὁ ἀνταγωνισμὸς τῶν προκρίτων καὶ τοῦ λαοῦ. Διότι κατὰ τοὺς χρόνους τούτους ἡ Ἑλλὰς, ἐνῶ ἀφ' ἐνὸς διεξήγε ἀπελευθερωτικὸν κατὰ τῶν Τούρκων ἀγῶνα, ἐσωτερικῶς ἐταράσσετο ὑπὸ *κοινωνικῆς ἐπαναστάσεως*, τῆς πάλης τῶν λαϊκῶν τάξεων κατὰ τῶν ἀπολυταρχικῶν φεουδαρχικῶν προκρίτων, ὑπερ συνταγματικῶν ἐλευθεριῶν.

III. Η ΕΥΡΩΠΗ ΑΠΕΝΑΝΤΙ ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΕΩΣ.

Ὅταν ἐξερράγη ἡ ἐπανάστασις, ἡ πολιτικὴ κατάστασις ἐν Εὐρώπῃ ἦτο δυσμενεστάτη δι' αὐτήν. Οἱ διπλωμάται τῶν Μεγάλων Δυνάμεων διετέθησαν κακῶς πρὸς τὴν ἑλληνικὴν ὑπόθεσιν καὶ ὄχι μόνον εἶδον ἀπαθῶς τὰ δεινοπαθήματα τῶν Ἑλλήνων, ἀλλὰ παντοιοτρόπως εἰργάσθησαν, ὅπως καταπνίξωσι τὸ κίνημα. Τοῦναντίον οἱ λαοὶ τῆς Εὐρώπης ἐχαιρέτησαν μετὰ συμπαθείας τὸν ἑλληνικὸν ἀγῶνα καὶ ἠύχοντο τὴν ἐπιτυχίαν αὐτοῦ. Ἀλλὰ βαθμηδὸν μετεβλήθη ἡ ἀπέναντι τῶν Ἑλλήνων πολιτικὴ πολλῶν Δυνάμεων καὶ τέλος ἡ κοινὴ γνώμη ἐπεβλήθη εἰς τὰς κυβερνήσεις, αἱ ὁποῖαι ἐπενέβησαν, ἵνα θέσωσι τέρμα εἰς τὴν ἀνισον μεταξὺ τοῦ σουλτάνου καὶ τῶν Ἑλλήνων πάλιν.

1. Ἡ διπλωματικὴ θέσις τῆς ἑλληνικῆς ὑποθέσεως.— Ἄν ἀπὸ στρατιωτικῆς ἀπόψεως ἦτο εὐνοϊκὴ διὰ τοὺς Ἕλληνας ἡ στιγμή τῆς ἐκρήξεως τῆς ἐπαναστάσεως, ἀπὸ διπλωματικῆς ἀπόψεως ἦτο ἀτυχεστάτη. Ἡ ἐπανάστασις ἐξερράγη ἐξ ἔτη μετὰ τὴν πτώσιν τοῦ Ναπολέοντος, ὁπότε ἐπεκράτει ἐν Εὐρώπῃ ἡ ἀντιδρασις καὶ αἱ Δυνάμεις τῆς Ἱερᾶς Συμμαχίας ἐξήσκουον ἀληθῆ δεσποτεῖαν. Ψυχὴ αὐτῆς ἦτο ὁ Μέττερνιχ, ἀνὴρ ἐπιτήδειος καὶ πονηρός, ἐξ ἰδίουσυγκρασίας αὐταρχικὸς καὶ στενὸς συντηρητικὸς. Ἡ Ἀγγλία διετήρησεν ἀνεξαρτησίαν ἀπέναντι τῆς Ἱερᾶς Συμμαχίας, ἀλλὰ τὸ κόμμα τῶν Τόρρυ, τὸ ὁποῖον ἐκυριάρχησεν ἐν αὐτῇ κατὰ τὴν μεταπολεμικὴν περίοδον, συνειργάζετο στενῶς μετὰ τῶν διπλωματῶν τῶν ἀντιδραστικῶν ἡγεμόνων. Ὅθεν τὰ ἀνακτοβούλια τῆς Εὐρώπης καὶ οἱ Τόρρυ τῆς Ἀγγλίας ἐθεώρησαν τὴν ἑλληνικὴν ἐπανάστασιν «ὡς διαπνεομένην ὑπὸ τοῦ πνεύματος τῆς ἐποχῆς καὶ προωρισμένην ἢ ἀναπλέξῃ τὴν φλόγα τῆς ἐπαναστάσεως ἐν Εὐρώπῃ». Κατὰ βᾶθος ὁμῶς ἐφοβοῦντο τὴν αὔξησιν τῆς ῥωσικῆς ἐπιρροῆς ἐν Ἀνατολῇ, διότι ἐνόμιζον, ὅτι οἱ Ἕλληνες εὐκόλως θὰ ἐγίνοντο ὄργανον τῶν Ῥώσων.

2. Τὸ ἐν Λάϊμπαχ συνέδριον.— Ὅτε λοιπὸν ὁ Ὑψηλάντης διήρχετο τὸν Προῦθον, οἱ ἡγεμόνες καὶ διπλωμάται τῶν Δυνάμεων ἦσαν συνηγμένοι ἐν Λάϊμπαχ (*Laibach*) καὶ συνεσκέπτοντο περὶ τῆς ἐν Νεαπόλει ἐπαναστάσεως. Τὸν τσάρον συ-

νώδευον οί δύο ύπουργοί του, ό Νέσσελροδ και ό Καποδίστριας, αντιπροσωπεύοντες τās δύο τάσεις τής ανατολικής πολιτικής τής Ρωσίας. Καί οί δύο ήσαν ύπέρ τής διαλύσεως τής Τουρκίας. Ἄλλ' ό μὲν Καποδίστριας ήθελε τήν ταχείαν διά λύσιν, ένώ ό Νέσσελροδ τήν βραδείαν και διά φυσικής άγωνίας. Ἄλλ' ό τσάρος ήτο πιστός εις τās άρχάς τής Ἱερᾶς Συμμαχίας και διετέλει κατά τόν χρόνον τουτον ύπό τήν έπιτροπήν του Μέττερνιχ. Ούχ ήττον οί συντηρητικοί έταράχθησαν, όταν έμαθον, ότι ειχεν έπαναστατήσει και τὸ Πεδεμόντιον και συγχρόνως έφθασαν έπιστολαί του ήγεμόνος Μιχαήλ Σούτσου και του Ἰψηλάντου εις τόν τσάρον. Ὁ Ἰψηλάντης έγραφε πρὸς τόν Ἀλέξανδρον : « Πᾶσαι αἱ » εὐγενεῖς τῶν έθνῶν όρμαι πηγάζουσιν άπό θεοῦ και άναμφιδό- » λως εκ θείας έμπνεύσεως εγειρονται σήμερον οί Ἕλληγες άθρόοι, » ὅπως άποσεισωσι τόν βδελυρόν ζυγόν, ὅστις βαρύνει έπ' αὐτῶν » άπό τεσσάρων αἰώνων. Πλέον ή διακόσιαι άναφοραί φέρουσαι » 600,000 όνομάτων πρὸυχόντων πάσης τάξεως και έπαρχίας τής » Ἑλλάδος με καλοῦσιν εις τήν άρχηγίαν, ίνα νικήσω ή άποθάνω » μετ' αὐτῶν κλπ.» (Ἐπιστολή 24 Φεβρουαρίου 1821).

Τότε έτέθησαν εις κίνησιν πᾶσαι αἱ αντιδραστικά δυνάμεις, ίνα εκριζώσωσι τās κρυφίας πρὸς τοὺς Ἕλληγας συμπαθείας του τσάρου και έξουδετερώσωσι τήν έπιτροπήν του Καποδιστρίου. Ἐν μυστικῇ συνεντεύξει μετὰ του αυτοκράτορος Φραγκίσκου ό Ἀλέξανδρος έδήλωσεν, ότι μένει πιστός εις τās άρχάς τής συμμαχίας (2 Μαρτίου 1821) και διά να εκλείψη πᾶσα περι ρωσικής συνενοχής ύπόνοια, άπεκήρυξε τήν επανάστασιν του Ἰψηλάντου, διέγραφε τὸ όνομά του εκ του καταλόγου τῶν ρώσων άξιωματικῶν και διά του έν Κων)πόλει πρεσβευτοῦ του **Στρογονόφ** έδήλωσεν εις τήν Πύλην, ότι ή Ρωσία είναι ξένη πρὸς τās ταραχάς τής Μολδοβλαχίας. Ἀνέθεσε δ' εις τόν Καποδίστριαν τὸ σκληρόν έργον να συντάξῃ τήν πρὸς τόν Ἰψηλάντην άποκηρυκτικῇν έπιστολήν. Ἐν σὺτῃ έλέγετο : «...Ἡ αυτοκρατορικῇ μεγαλειότης ήτο » μακρὰν του φόβου, ότι ήδύνασθέ ποτε αἴφνης να παρασυρθῇτε » ύπ' αὐτοῦ του πνεύματος τής σκοτοδινιάσεως, ὅπερ φέρει τοὺς » ανθρώπους του αἰώνός μας να ζητήσωσιν εις τήν λήθην τῶν » πρώτων χρεῶν των έν άγαθόν, τὸ όποιον οὐδέποτε δύναται τις να

» τὸ ἐλπίζω, εἰ μὴ μόνον ἀπὸ μιᾶς ἀκριβοῦς διατηρήσεως τῶν κα-
 » νόνων τῆς θρησκείας καὶ τῆς ἠθικῆς... Βεβαίως παλαιὰ περιστά-
 » σεις ἐμπνέουν εἰς τοὺς Γραικοὺς τὴν ἐπιθυμίαν νὰ μὴ μείνωσιν
 » ἀλλότριοι εἰς τὴν ἰδίαν αὐτῶν τύχην. Ἄλλὰ διὰ τῆς ἀνταρσίας
 » τάχα καὶ δι' ἐμφυλίου πολέμου δύνανται νὰ ἐλπίσωσι τὴν ἀφίξιν
 » τοῦ μετεώρου σκοποῦ των ; Μήπως διὰ σκοτεινῶν καὶ ζοφωδῶν
 » σκευωριῶν δύναται ἐν ἔθνος νὰ ἐλπίζω ἀναβίωσιν καὶ ὕψωσιν εἰς
 » τὸν βαθμὸν τῶν ἀνεξαρτήτων ἐθνῶν ; Σταθμίσατε, πρίγκιψ μου,
 » τὰς ὑπὸ τοῦ αὐτοκράτορος προτεθειμένας παρατηρήσεις... ὠφελή-
 » θητε ἀπὸ μιᾶς σωτηρίου ὑποθήκης, διορθώσατε τὸ κακόν, ὅπερ
 » ἤδη ἐπράξατε, προλάβετε τὴν καταστροφήν, τὴν ὁποίαν μέλλετε
 » νὰ ἐπισύρῃτε ἐπὶ τὴν καλὴν καὶ δυστυχῆ πατρίδα σας...»¹

Ὅλιγον δὲ πρὸ τῆς διαλύσεως τῆς ἐν Λάϊμπαχ συνόδου ὁ
 Μέττερνιχ περιέλαβε τὰς σκέψεις καὶ τοὺς λόγους τῶν αὐτοκρατό-
 ρων εἰς Ἐπόμνημα περὶ τῶν Ἑλληνικῶν πραγμάτων, ἐν τῷ ὁποίῳ
 ἐδηλοῦτο καθαρῶς, ὅτι ἡ ἑλληνικὴ ἐξέγερσις δὲν εἶναι προῖον ἐθني-
 κοῦ κινήματος ἢ συνέπεια τῆς τουρκικῆς καταπίεσεως, ἀλλ' ἀπο-
 τέλεσμα ἐκ μακροῦ χρόνου προπαρασκευασθέντος σχεδίου καὶ ἔχει
 σκοπὸν νὰ διαταράξῃ τὰς μεταξὺ τῶν μοναρχῶν τῆς Ῥωσσίας καὶ
 Αὐστρίας ἀγαθὰς σχέσεις, τῶν ὁποίων ὁ σύνδεσμος εἶναι τόσον φο-
 βερὸς εἰς τοὺς ἀνατροπεῖς. Περὶ δὲ τῶν Ἑλλήνων ἔγραφεν ὁ Μέτ-
 τερνιχ : « Πῶς εἶναι δ' ἐν γένει δυνατόν νὰ ἐκινήθῃ ἡ ἑλληνικὴ
 » ἐπανάστασις πρὸς τὸ συμφέρον τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους, ἀφοῦ τὸ
 » ἔθνος αὐτὸ ἐξέπεσε κατὰ τοὺς τελευταίους αἰῶνας εἰς τὰς ἐσχάτας
 » βαθμίδας τῆς ἐθνικῆς παραφθορᾶς » (Ἐπόμνημα ἀπὸ τῆς 25 Ἀπρι-
 λίου 1821).

3. Προστριβαὶ μετὰ τὸν Ῥωσσίας καὶ Τουρκίας. —

Οἱ διπλωμάται τῆς Εὐρώπης ἐνόμισαν, ὅτι ἦτο δυνατόν ν' ἀγνοή-
 σωσι τὴν ἑλληνικὴν ἐπανάστασιν. Ἄλλ' αἱ βιαιοπραγίαι τῶν Τούρ-
 κων ἐκίνησαν τὴν ἀγανάκτησιν τῶν λαῶν τῆς Εὐρώπης, αὐτὸς δ' ὁ
 αὐτοκράτωρ τῆς Αὐστρίας καὶ ὁ Μέττερνιχ ἐθοροδύθησαν, ὅταν
 ἔφθασεν ἡ εἴδησις περὶ τοῦ ἀπαγχονισμοῦ τοῦ Πατριάρχου, διότι

1. Κατὰ τὸ κείμενον, τὸ ὁποῖον ὁ Ῥώσσοσ πρόξενος ἐτοιχοκόλλησεν ἐν Βου-
 κουρεστίφ.

ἐφοβοῦντο τὴν ῥωσσικὴν ἐπέμβασιν. Πράγματι δ' ἡ κακοῦργος πρᾶξις παρήγαγε ζωηρὸν ἐρεθισμὸν ἐν Ῥωσσίᾳ καὶ ἐξήψε τὰ θρησκευτικὰ πάθη τοῦ λαοῦ. Τότε ἤρχισαν αἱ προστριβαὶ μεταξὺ τοῦ ῥώσσου πρεσβευτοῦ Στρογονώφ καὶ τῆς Πύλης. Ὁ ῥώσσος διπλωμάτης ἐπρότεινε εἰς τοὺς εὐρωπαϊοὺς συναδέλφους του νὰ προδῶσιν εἰς κοινὸν διάδημα ἀποδοκιμαστικὸν διὰ τὸ διαπραχθὲν κακούργημα. Ἀλλ' ἡ πρότασις ἀπέτυχε διὰ τῆς ἀντενεργείας τοῦ αὐστριακοῦ πρεσβευτοῦ καὶ τοῦ φανατικοῦ συντηρητικοῦ καὶ φιλοτοῦρχου πρεσβευτοῦ τῆς Ἀγγλίας Στράγγφορντ, ὁ ὁποῖος ὠμίλει περὶ Ἑλλήνων ὡς περὶ συναγελασθέντος συρφετοῦ. Ἡ Τουρκία κατέστη ὑπεροπτικὴ ἀπέναντι τῆς Ῥωσσίας. Ἡ δὲ ῥωσσικὴ φιλοπόλεμος μερίς καὶ ὁ Καποδίστριας ἐξεμεταλλεύθησαν τὴν στιγμήν, ἵνα πείσωσι τὸν τσάρον νὰ στείλῃ τελεσίγραφον εἰς τὴν Τουρκίαν. Ἡ ῥωσσικὴ διακοίνωσις γραφεῖσα ὑπὸ τοῦ Καποδιστρίου ἔδιδεν εἰς τὰς ῥωσσικὰς ἀπαιτήσεις ὄψιν γενικωτέραν ἀνθρωπίνου καὶ πανευρωπαϊκοῦ συμφέροντος. Διεμαρτύρητο διὰ τὴν θανάτωσιν τῶν ἐκκλησιαστικῶν καὶ κοσμικῶν ἀρχηγῶν τῶν Ἑλλήνων καὶ διὰ τὰς ὕβρεις κατὰ τῆς χριστιανικῆς θρησκείας καὶ ἔθετε τὸ περιφημον δόγμα «*τῆς συνυπάρξεως τῆς Τουρκίας παρὰ τὰ χριστιανικὰ κράτη τῆς Εὐρώπης*». Ὡς ὅρον δὲ τῆς συνυπάρξεως ἔθετε τὴν ἐγγύησιν περὶ τοῦ ἀπαραδιάστου τῆς χριστιανικῆς θρησκείας καὶ τὴν διάκρισιν ἐνόχων καὶ ἀθῶων. Ἀλλὰ τὸ Διτάνιον ἐφάνη ἀνένδοτον καὶ ὁ ῥώσσος πρεσβευτὴς ἐγκατέλειψε τὴν Κων]πολιν τὴν 15 Ἰουλίου 1821. Ἡ δ' ἀναχώρησις του ἐθεωρήθη ὡς προμήνυμα ῥήξεως καὶ ἐκορυφώθη ὁ τουρκικὸς φανατισμὸς ἐκτραπείς εἰς νέας βιαιοπραγίας ἐν Ἀδραμυτείῳ, Σμύρνῃ καὶ Κυδωνίαις. Ἐφαίνετο δ' ἀναπόφευκτος ὁ ῥωσσοτουρκικὸς πόλεμος.

Ὁ Μέττερνιχ ἀνέπτυξε τότε πᾶσαν τὴν τέχνην του, ἵνα ἀποτρέψῃ τὴν ἐπικειμένην καταγίδα, καὶ συνεργαζόμενος μετὰ τοῦ τουρκοφίλου ἄγγλου ὑπουργοῦ **Λονδόνδερου** προσεπάθησε νὰ παραστήσῃ εἰς τὸν Τσάρον, ὅτι ἡ ἀνάμιξις του εἰς τὰ ἑλληνικὰ πράγματα καὶ ὁ ῥωσσοτουρκικὸς πόλεμος ἤθελον δώσει τὸ σύνθημα εἰς ἀτελευτήτους *δημαγωγικὰς ἀνατροπὰς* ἐν Εὐρώπῃ. Ὁ δ' αὐτοκράτωρ Φραγκίσκος ἔγραψε φιλικὴν ἐπιστολὴν εἰς τὸν Ἀλέξανδρον παραινῶν αὐτὸν «*νὰ φυλάττηται τοὺς ἄνδρας ἐκείνους, οἱ ὁποῖοι*

» προμαχοῦσι μὲν μετ' ἀσυνήθους ζήλου τῶν χριστιανικῶν δῆθεν
» συμφερόντων, ἀλλ' οὔτε εἰς Θεὸν πιστεύουσιν οὔτε εἰς τὰ παραγ-
» γέλματα αὐτοῦ οὔτε τοὺς ἀνθρωπίνους νόμους σέβονται» ἐννοῶν
τὸν Καποδίστριον. Ὁ Τσάρος ἠναγκάσθη νὰ ὑποχωρήσῃ μὴ τολ-
μῶν ν' ἀναλάβῃ πόλεμον κατὰ τῆς Τουρκίας ἔχων τὴν ἐχθρότητα
δύο Μεγάλων Δυνάμεων καὶ φοβούμενος συγχρόνως ἐξέγερσιν ἐν Πο-
λωνία. Ὅθεν ἠρκέσθη ν' ἀπαιτήσῃ τὴν ἐκκένωσιν μόνον τῶν ἡγε-
μονικῶν. Οὕτω δ' εἶχεν ἐκπνεύσει ἡ δύναμις τῶν φιλοπολέμων ἐν
Πετροπόλει. Ὁ Καποδίστριος ἐζήτησε τότε ἀπεριόριστον ἄδειαν
καὶ ἀπεχώρησεν ἐκ τῆς ῥωσικῆς ὑπηρεσίας.

4. Ἡ ἰδέα τῆς Εὐρωπαϊκῆς ἐπεμβάσεως. — Οὕτω
κατὰ τὸ θέρος τοῦ 1822 ὁ Μέττερνιχ καὶ οἱ ἄγγλοι συντηρητικοὶ
παρουσίαζον εἰσέτι ἠνωμένον μέτωπον κατὰ τοῦ ἐλληνικοῦ κινήμα-
τος. Ἄλλ' ἤδη εἶχεν ἐπέλθει σημαντικὴ μεταβολὴ ἐν Εὐρώπῃ. Ὁ
ἐλληνικὸς ἀγὼν ἐγίνετο συμπαθέστερος, ἰδίως δὲ μετὰ τὴν κατα-
στροφὴν τοῦ Δράμαλι πᾶσα ἡ Εὐρώπη ἀντήχει ἐκ τῶν διηγήσεων
τῶν ἐλληνικῶν κατορθωμάτων ἐπὶ τῆς ξηρᾶς καὶ τῆς πυρπολήσεως
τῆς τουρκικῆς ναυαρχίδας, αἱ δὲ σφαγαὶ τῆς Χίου ἀφύπνισαν τὰ
φιλάνθρωπα αἰσθήματα τῶν λαῶν, τὰ ὅποια ἔμελλον νὰ φανῶσιν
ἰσχυρότερα τῶν ὑπολογισμῶν τῶν διπλωματῶν. Διὰ τοῦτο ἡ ἔννοια
τῆς συνυπόρξεως τῆς Τουρκίας κατέκτα διαρκῶς ἕδαφος, οἱ σοφοὶ
τῆς Γερμανίας, ὡς ὁ θερμὸς φιλέλληνας καθηγητὴς **Θήρς** (*Thiersch*)
καὶ ἄλλοι, ἔχαιρέτων μετ' ἐνθουσιασμοῦ τὴν «ἐλληνικὴν ἀναγέννησιν»
καὶ ὁ ἐνθουσιασμὸς τῶν ἔφθανε μέχρι τῶν αὐτῶν τῶν ἡγεμόνων.
Οὕτω δὲ ὁ διάδοχος τῆς Βαυαρίας καὶ ὁ βασιλεὺς τῆς Βυρτεμβέρ-
γης ἔθεωροῦντο ὡς στυλοὶ τοῦ ἐν Γερμανίᾳ φιλελληνισμοῦ. Κατὰ
τῶν ἐκδηλώσεων τούτων ἐξηγέρθη ὁ Μέττερνιχ, ὁ ὁποῖος ἐκυριάρ-
χει τότε τῆς Γερμανίας, ἐπιτιμήσας τὰς αὐτὰς τοῦ Στούτγαρντ καὶ
τοῦ Μονάχου «ὅπως παύσῃ ἡ ἐπαναστατικὴ παιδιὰ τοῦ Θήρς καὶ
τῶν περὶ αὐτόν, ἡ ὁποία ἤθελεν εἶναι γελοία, ἐὰν δὲν ἦτο ἐγ-
κληματικὴ». Ἀλλὰ τὸν Ἰούλιον τοῦ 1822 μετὰ τὰς ἐλληνικὰς
ἐπιτυχίας ἔγραψεν εἰς τὸν ἐν Κων]πόλει ἄγγλον πρεσβευτὴν, ὅτι τὸ
ἐλληνικὸν ζήτημα ἔπρεπε νὰ λυθῇ πρὸ εὐρωπαϊκοῦ δικαστηρίου.
Ἡ δ' ἀγγλικὴ διπλωματία πιεζομένη ὑπὸ τῆς ἡρεθισμένης κοινῆς
γνώμης ἠναγκάζετο νὰ συνηθίσῃ εἰς τὴν ἰδέαν τῆς **εὐρωπαϊκῆς**

ἐπεμβάσεως. Οἱ Τούρκοι ὅμως ἀντέταξαν πείσμονα ἀντίστασιν κατὰ τῆς ἰδέας τῆς ἐπεμβάσεως. «Θέλετε τὴν κατάπαυσιν τῆς ἐπαναστάσεως ;» ἔλεγεν ἡ τουρκικὴ διακοίνωσις τοῦ Αὐγούστου· «πολὺ καλὰ, μὴ ἀναμιγνύεσθε εἰς αὐτὴν οὔτε ἀναφανδὸν οὔτε κρυφίως».

Β. Μεταστροφή τῆς ἀγγλικῆς πολιτικῆς.— Ἐν τῇ συνδιασκέψει τῆς Βερώνης, ἡ ὁποία συνήλθεν, ἵνα σκεφθῆ περὶ τῆς ἐν Ἰσπανίᾳ ἐπαναστάσεως, ἐπεκράτει εἰσέτι πνεῦμα ἀνθηλληνικόν. Ἡ ἑλληνικὴ κυβέρνησις ἀπέστειλε πρεσβείαν ἤ, ὡς ταπεινοφρονοῦσα ὠνόμασεν αὐτὴν, ἰκεσίαν, ἵνα διαφωτίσῃ τὸ συνέδριον περὶ τοῦ ἀληθοῦς σκοποῦ τῆς ἐπαναστάσεως. Ἄλλ' οἱ ἀνακτες καὶ διπλωμάται δὲν ἤξιωσαν οὐδὲ βλέμματος τοὺς ἔλληνας ἀντιπροσώπους, οἱ ὅποιοι ἐκρατήθησαν εἰς τὸ λοιμοκαθαρτήριον τῆς Ἀγκῶνος. Ἐνῶ δὲ κατὰ τὸν αὐτὸν χρόνον ὁ μισελληνικώτατος δημοσιογράφος πολιτευτῆς **Γέντζ**, ὁ ἀπὸ τῆς πρωσσικῆς ὑπηρεσίας εἰς τὴν αὐστριακὴν ὑπερπηδήσας ἔμπιστος τοῦ Μέττερνιχ, ἔγραψεν ἐν τῷ *Αὐστριακῷ Παρατηρητῇ* περὶ τῆς μιαιρότητος τῶν Ἑλλήνων καὶ τῆς ἀπελπιστικῆς θέσεως τοῦ ἀγῶνός των, ἔφθασεν ἡ εἶδησις περὶ τῆς παντελοῦς καταστροφῆς τοῦ Δράμαλι. Συγχρόνως δ' ἐγένετο σημαντικὴ μεταβολὴ ἐν τῇ ἀγγλικῇ διπλωματίᾳ. Ὁ στύλος τῆς συντηρητικῆς μερίδος *Λονδοῦδερον* (*Londonderry*), γνωστότερος ὑπὸ τὸ ὄνομα **Κάστλεριγ** (*Castlereagh*), ἠτύχων ἠτοίμαζετο νὰ μεταβῆ εἰς τὴν Βερώνην. Διὰ τοῦ θανάτου του ἐπῆλθεν ἰσχυρὸν ρῆγμα εἰς τὰς τάξεις τῶν Τόρρυ καὶ μεταβολὴ εἰς τὴν πολιτικὴν τῆς Ἀγγλίας. Διότι τὴν θέσιν αὐτοῦ κατέλαβεν ὁ μετὰ ταῦτα διάσημος πολιτευτῆς **Γεώργιος Κάννιγγ** (*Canning*), ὡς ὑπουργὸς τῶν ἐξωτερικῶν, ὁ ὅποιος ἔμελλε νὰ δώσῃ φιλελευθερωτέραν τροπὴν τῆς ἐσωτερικῆς καὶ ἐξωτερικῆς πολιτικῆς τῆς Ἀγγλίας ἀπομακρυνόμενος ἀποφασιστικῶς τῆς Ἱερᾶς Συμμαχίας.

Ἡ μεταστροφή τῆς ἀγγλικῆς πολιτικῆς ταχέως ἐγένετο αἰσθητὴ ἐν Κων]πόλει, ἔνθα ὁ Στράγγφορντ παρὰ τὴν πρὸς τοὺς Ἑλληνας ἀντιπάθειαν ἠναγκάσθη νὰ δηλώσῃ εἰς τὴν Πύλην, ὅτι ἦτο καιρὸς νὰ ἐκπληρώσῃ τὰς περὶ τῶν χριστιανῶν ὑποσχέσεις συνοδεύσας τὴν σύστασιν ταύτην διὰ τῆς ἀπειλῆς, ὅτι ἡ Ἀγγλία ἔμελλε νὰ καταλάβῃ νήσους τινὰς τοῦ Αἰγαίου. Τὴν δὲ 13 Μαρτίου 1823 ὁ Κάννιγγ ἀνεγνώρισεν τὸν ἑλληνικὸν ἀποκλεισμόν, ὁ δὲ διοικη-

τῆς τῶν Ἴονίων νήσων διετάχθη νὰ συμπεριφέρεται πρὸς τοὺς Ἑλληνας ὡς πρὸς ἐμπόλεμον κράτος καὶ νὰ παραχωρήσῃ τὴν νήσον **Κάλαμον** ὡς ἄσυλον εἰς τοὺς ὑπὸ τῶν Τούρκων καταδιωκόμενους.

6. Τὸ ῥωσσικὸν σχέδιον τοῦ 1823.— Ἡ Ῥωσία βλέπουσα ἀπὸ ἡμέρας εἰς ἡμέραν ἀύξανομένην τὴν ἐν Ἑλλάδι ἐπιρροὴν τῆς Ἀγγλίας, ἀφοῦ μάλιστα τινες εἶχον ῥίψει τὴν ἰδέαν νὰ ὑπαγάγῃσιν αὐτὴν ὑπὸ τὴν ἀγγλικὴν προστασίαν, ἔλαβε τὴν πρωτοβουλίαν τῆς λύσεως τοῦ Ἑλληνικοῦ ζητήματος. Ὅθεν περὶ τὸ τέλος τοῦ 1823 ἡ Ῥωσία ἐπρότεινε δι' ὑπομνήματος, ὅπως αἱ ἑλληνικαὶ χῶραι ἀποτελέσωσι τρεῖς χωριστὰς ἡγεμονίας ὑπὸ τὴν ἐπικυριαρχίαν τοῦ σουλτάνου, ἐνῶ αἱ νῆσοι ἔμελλον νὰ σχηματίσωσιν ἴδιον κράτος κατὰ τὸ παλαιὸν κοινοτικὸν τῶν σύστημα. Ἀλλὰ τὸ ῥωσσικὸν σχέδιον δὲν ἠὺχαρίστησεν οὔτε τοὺς Ἑλληνας οὔτε τοὺς Τούρκους. Τὰ δὲ ἀνακτοβούλια τῆς Εὐρώπης εὐκόλως διείδον τὰς προθέσεις τῆς Ῥωσίας, ἡ ὁποία ἠθελὲν ἀσθενῆ μὲν τὴν Ἑλλάδα, ἐμπερίστατον δὲ τὴν Τουρκίαν. Ὁ δὲ Μέττερνιχ εὗρεν εὐχερὲς μέσον νὰ προκαλέσῃ τὸ ναυάγιον τοῦ ῥωσσικοῦ σχεδίου κηρυχθεὶς ὑπὲρ τῆς πλήρους ἀνεξαρτησίας τῆς Ἑλλάδος.

7. Οἱ Φιλέλληνες.— Ἐνῶ δὲ τοιαύτην συμπεριφορὰν ἐδείκνυον οἱ ἡγεμόνες καὶ οἱ διπλωμάται πρὸς τοὺς Ἑλληνας, οἱ λαοὶ τῆς Εὐρώπης ἔδλεπον μετὰ συμπαθείας τὸν ἑλληνικὸν ἀγῶνα. Κατὰ πρῶτον λόγον ὁ ἀγὼν οὗτος ἦτο πάλη χριστιανικοῦ λαοῦ κατὰ βαρβάρου μωαμεθανοῦ. Ἡ δὲ διανοητικὴ καὶ ἠθικὴ πρόοδος ἡ συντελεσθεῖσα κατὰ τοὺς νεωτέρους χρόνους εἶχεν ἀπαλλάξει τοὺς εὐρωπαίους ἐκ τῆς μισαλλοδοξίας, ἡ ὁποία κατὰ τοὺς μέσους χρόνους ἔθετε τοὺς Ἑλληνας ἐκτὸς τῆς Ἐκκλησίας ὡς αἰρετικούς. Πλὴν τούτου ἡ ἀναγέννησις καὶ ὁ χουμανισμὸς εἶχον δημιουργήσει πλούσιον κεφάλαιον συμπαθείας πρὸς τὴν Ἑλλάδα καὶ πρὸς πᾶν ἑλληνικόν. Διὰ τοῦτο τὰ ἑλληνικὰ ὀνόματα, αἱ γνωσταὶ καὶ προσφιλεῖς ἐκ τῆς ἀρχαιότητος τοπωνυμιαὶ ἀφύπνιζον ἐπαγωγὰς παραστάσεις ἐν τῇ φαντασίᾳ τῶν λαῶν καὶ ἐκέρδιζον τὰς ψυχὰς αὐτῶν ὑπὲρ τῆς Ἑλλάδος. Φιλελεύθεροι δὲ καὶ συντηρητικοὶ συνηγνῶντο ἐν τῇ πρὸς τοὺς Ἑλληνας ἀγάπῃ, οἱ μὲν φιλελεύθεροι, διότι ἀπεστρέφοντο τὴν πίεσιν τῶν κυβερνήσεων τῆς παλινορθώσεως, οἱ δὲ συντηρητικοί, διότι ἠγάπων τὸ παρελθόν.

Ἦθεν ἐσχηματίσθη ἐν Εὐρώπῃ ἰσχυρὸν ρεύμα ὑπὲρ τῶν μαχομένων Ἑλλήνων, τὰ φύλλα ἐδημοσίεον φλογερὰ ἄρθρα ὑπὲρ αὐτῶν, ποιηταὶ δὲ καὶ καλλιτέχναι ἐνεπνεύσθησαν ἐκ τῶν θρυλουμένων κατορθωμάτων αὐτῶν. Ἦθεν προήλθε μεγάλη φιλελληνικὴ λογοτεχνία. Ὁ νεαρὸς τότε Βίκτωρ Οὐγγῶ (*Victor Hugo*) ὁ μετὰ ταῦτα ἐνδοξὸς ποιητής, ἔγραψεν ἀριστουργηματικὰ τεμάχια, τὰ ὅποια περιελήφθησαν εἰς τὴν συλλογὴν *Orientales*, ἐν Γερμανίᾳ δ' ἐπίσης ὑπῆρχεν ἐμπνευσμένος ψάλτης τοῦ ἀγῶνος ὁ Φρειδερίκος Μύλλερ (*Müller*), ὁ ἐπονομασθεὶς Ἑλληνομύλλερ. Ἐπίσης ὁ βασιλεὺς τῆς Βαυαρίας Λουδοβίκος ἔγραφε ποιήματα ὑπὲρ τῶν Ἑλλήνων, καυτηριάζων τὴν ἀναλγησίαν τῶν εὐρωπαϊκῶν κυβερνήσεων. Ὁ δὲ ζωγράφος Δελακροὰ εἰκόνισε τὴν σφαγὴν τῆς Χίου. Μετὰ θέρμης δ' ἔχαιρέτισαν τὴν ἐπανάστασιν οἱ ἑλληνισταὶ καὶ πολλοὶ ἄλλοι καθηγηταὶ τῶν γερμανικῶν πανεπιστημίων, ὡς ὁ Θήρς ἐν Μονάχῳ καὶ ὁ Κρούγ (*Krug*) ἐν Λειψία.

Ἡ κίνησις αὕτη ὠνομάσθη **Φιλελληνισμὸς** καὶ ἐχρησίμωσεν ὡς ἰσχυρὸν στήριγμα ὕλικὸν καὶ ἠθικὸν τοῦ ἀγῶνος. Εἰς πολλὰ μέρη τῆς Εὐρώπης ἰδρύθησαν φιλελληνικοὶ σύλλογοι, συνελέγοντο ἕβρανοι καὶ ἠγοράζοντο πολεμεφόδια. Πολλοὶ δ' εὐρωπαῖοι ἦλθον νὰ ὑπηρετήσωσι τὸν ἀγῶνα καὶ ἐθυσίασαν τὴν ζωὴν τῶν ὑπὲρ τῆς Ἑλλάδος. Ἐν Ἀγγλίᾳ δὲ κατωρθώθη ἡ σύναψις τοῦ πρώτου ἑλληνικοῦ δανείου. Τέλος δὲ ὁ λόρδος Βύρων ἦλθε νὰ ἐξυψώσῃ διὰ τῆς θυσίας τοῦ τὸν ἑλληνικὸν ἀγῶνα εἰς τὰ ὄμματα τῶν εὐρωπαίων. Τοιοῦτοτρόπως ὁ φιλελληνισμὸς ἔγινε θρησκεία, ἡ ὅποια εἶχε τοὺς ἀποστόλους καὶ τοὺς μάρτυράς της.

8. Ὁ λόρδος Βύρων ἐν Ἑλλάδι.—Κατὰ τὸ τέλος τοῦ 1823 κατῆλθεν εἰς τὴν Ἑλλάδα ὁ λόρδος **Βύρων**.

Ὁ Βύρων δὲν ἀπηγορευτέθη ἐκ τῆς συμπεριφορᾶς τῶν ἀρχηγῶν τῆς ἐπανάστασεως, οἱ ὅποιοι, μόλις ἀντελήφθησαν, ὅτι κατήρχετο μετὰ χρημάτων, ἔσπευσαν νὰ προσελκύσωσιν αὐτόν, ἕκαστος προσπαθῶν νὰ παραστήσῃ ἑαυτὸν ὡς τὴν ψυχὴν τῆς ἐπανάστασεως, μὴ παραλείπων συγχρόνως νὰ στολίσῃ τοὺς ἀντιπάλους δι' ἀπρεπῶν ἐκφράσεων. Ἐκ Κεφαλληνίας δ' ἔγραψεν εἰς τὴν ἑλληνικὴν κυβερνήσιν : « Δὲν ἠμπορῶ νὰ φαντασθῶ ἄλλην δυστυχίαν φοβερωτέραν

» διὰ τὴν Ἑλλάδα παρ' αὐτὴν . . . Ἐὰν μία εὐταξία καὶ ἔνωσις δὲν
 » στερεωθῆ, ὅλαι αἱ περὶ δανείου ἐλπίδες θέλουσι ματαιωθῆ καὶ
 » ὅλαι αἱ βοήθειαι, τὰς ὁποίας ἠμποροῦσεν ἡ Ἑλλάς νὰ ἐλπίσῃ
 » ἀπὸ τοῦς ἀλλογενεῖς καὶ αἱ ὁποῖαι τῷ ὄντι δὲν ἤθελον εἶσθαι
 » οὔτε ὀλίγοι οὔτε εὐκαταφρόνητοι, θέλουσι ἀναδληθῆ καὶ ἴσως
 » θέλουσι ἐμποδισθῆ διόλου· τὸ δὲ χειρότερον εἶναι, ὅτι αἱ Μεγά-
 » λαι Δυνάμεις τῆς Εὐρώπης, ἀπὸ τὰς ὁποίας καμμία δὲν εἶναι ἐχ-
 » θρὰ τῆς Ἑλλάδος. . . θέλουσι πληροφορηθῆ, ὅτι οἱ Ἕλληνες δὲν
 » εἶναι ἱκανοὶ νὰ διοικηθῶσιν ἀφ' ἑαυτῶν».

Ὁ Βύρων (Byron—Μπάτρον, 1788-1824) ἦτο ἀπὸ μακροῦ ἡδὴ ἔνδοξος ποιητῆς. Ἄλλ' ἡ ἀνήσυχος φύσις του καὶ ἡ παρεξήγησις τῶν ἔργων του ἠνάγκασεν αὐτὸν ν' ἀπομακρυνθῆ τῆς πατρίδος του καὶ νὰ περιπλανηθῆ εἰς διαφόρους χώρας. Κατὰ τοὺς χρόνους τῆς ἐπαναστάσεως εδρίσκετο ἐν Ἰταλίᾳ, ἔνθα εἶχε διέλθει ἡμέρας περιπετειῶν. Ὁ ἐλληνικὸς ἀγὼν ἔσχεν ἰσχυρὰν ἐπιρροὴν εἰς τὴν φαντασίαν του. Δὲν ἦτο δὲ ὁ μέγας ῥωμαντικὸς ξένος οὔτε τῆς ἐλληνικῆς γλώσσης οὔτε τῶν ἐλληνικῶν πραγμάτων. Πρὸ δώδεκα ἐτῶν εἶχε γράψῃ τὴν «Κατάραν τῆς Ἀθηνᾶς» ἐπιτιθέμενος κατὰ τοῦ Ἑλγίν, ὁ ὁποῖος, ὡς γνωστὸν, ἐσύλησε τὰ ἀνάγλυφα τοῦ Παρθενῶνος. Εἰς ἄλλα δὲ ἔργα ὕμνησε τὴν ἐλληνικὴν γῆν. Ἀλλὰ τότε δὲν ἐξέφραζετο πολὺ κολακευτικῶς περὶ τῶν δούλων ἐλλήνων. Ὁ τριετής ὁμοῦ ἀγὼν ἐξήγγισεν αὐτοῦς εἰς τὰ ὄμματα του καὶ προθύμως ἐδέχθη τὴν ἐντολήν, τὴν ὁποίαν ἀνέθεσεν εἰς αὐτὸν ὁ φιλελληνικὸς σύλλογος τοῦ Λονδίνου, ἵνα μεταβῆ εἰς τὴν Ἑλλάδα ὡς ἀντιπρόσωπός του.

Ὁ Λόρδος Βύρων.

Ὁ Βύρων ἔφθασε τὴν 24 Δεκεμβρίου 1823 εἰς Μεσολόγγιον, γενόμενος δεκτὸς ἐν μέσῳ συγκινήσεως. «Σὲ ἀναμένομεν ὡς αἱ χελιδόνες ἀναμένουσι τὴν μητέρα των», ἀνεφώνησαν οἱ Ἕλληνες.

Ἔθεσεν εἰς τὴν διάθεσιν τοῦ Μαυροκορδάτου ὑπὸ τύπον δανείου

ἄσα χρήματα εἶχε φέρει μεθ' ἑαυτοῦ, καὶ προσέλαβεν εἰς τὴν ὑπη-
ρεσίαν τοῦ 500 Σουλιώτας τοῦ σώματος τοῦ Μπότσαρη, οἱ ὅποιοι
μετὰ τὸν θάνατον τοῦ ἀρχηγοῦ τῶν περιεφέροντο ἐν Μεσολογγίῳ
προκαλοῦντες ταραχάς, προσπαθήσας νὰ συνηθίσῃ αὐτοὺς εἰς τὴν
εὐρωπαϊκὴν πειθαρχίαν. Ἄλλ' ἡ κακὴ συμπεριφορὰ τῶν Σουλιωτῶν
ἐπότισεν αὐτὸν πικρίας. Ἐνῶ δὲ μετὰ ζέσεως εἰργάζετο πρὸς κα-
ταρτισμὸν στρατοῦ, ὑπέστη τὸ πρῶτον κρούσμα τῆς ἀσθενείας (3
Φεβρουαρίου), τὸ δὲ νοσηρὸν κλίμα τοῦ Μεσολογγίου καὶ αἱ νέαι
συνθήκαι τοῦ βίου ἐπεδείνωσαν τὴν κατάστασίν του καὶ ἀπέθανε
τὴν 7 Ἀπριλίου 1824.

Ὁ θάνατός του ἐθεωρήθη ὡς ἐθνικὸν πένθος ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων,
οἱ ὅποιοι οὐδέποτε ἐλησμόνησαν τὸν μέγαν ἄνδρα, ὁ ὁποῖος ἐθου-
σίασε δι' αὐτοὺς τὸν πολῦτιμον χρόνον του, τοὺς πόρους καὶ τέλος
τὴν ζωὴν του. Ὁ Σπυρίδων Τρικούπης, ὁ ἱστορικὸς τῆς ἐπαναστά-
σεως, συνέταξε τὸν ἐπικήδειόν του, ὁ δὲ Σολωμὸς ἀφιέρωσεν ὁλό-
κληρον ᾠδὴν εἰς τὸν θάνατόν του :

« Δευτεριά γιὰ λίγο πάψε
νὰ χιυπᾶς μὲ τὸ σπαθί,
τώρα χαμήλωσε καὶ κλάψε
σιοῦ Μπαῖρον τὸ κορμί».

Δ'. ΔΕΥΤΕΡΑ ΠΕΡΙΟΔΟΣ ΤΗΣ ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΕΩΣ.

(Ἀπὸ τῆς ἐπευβάδεως τοῦ Μεχμέτ Ἀλῆ μέχρι τῆς ἐν
Ναυαρίνῳ ναυμαχίας 1824—1827).

1. Ἐπέμειναι τοῦ Μεχμέτ Ἀλῆ.—Ὅταν μετὰ τὴν
ἄλωσιν τῆς Τριπολιτσᾶς ὁ Ὑψηλάντης ἠρώτησε τὸν τοῦρκον αἰ-
χμάλωτον Κιαμὶλ Μπέην τί ἐφρόνει περὶ τοῦ ἐλληνικοῦ ἀγῶνος,
ἐκεῖνος ἀπήντησεν. « Ἡ Τουρκία, καθόσον βλέπω, δὲν θὰ ἠμπορέσῃ
νὰ σᾶς ὑποτάξῃ, ὡς πρότερον, ἐὰν εἰσθε ἡνωμένοι καὶ ἓνα ἔχετε
κεφάλι. Ἀλλὰ νὰ μὴ νομίσητε, ὅτι ἐνίκησατε τὴν Τουρκίαν, διότι
ἐκυριεύσατε τὴν Τρίπολιν. Ὀλόκληρος ἡ Τουρκία δὲν κόπτεται
καὶ κοιμωμένη οὐδὲ εἰς πενήντα χρόνια».

Ἡ Ἑλλὰς κατὰ τὸ διάστημα τῆς τετραετοῦς πάλης δὲν ἔμεινεν

ήνωμένη, αἱ δὲ λαμπραὶ ἐπιτυχίαι τῆς κατὰ γῆν καὶ κατὰ θάλασσαν δὲν κατέβαλον τοὺς Τούρκους, ἀλλὰ κατὰ τὸ τέταρτον ἔτος τοῦ ἀγῶνος ἔμελλον νὰ ἐνσκήψωσι νέαι θύελλαι κατ' αὐτῆς.

Ἡ Πύλη βλέπουσα, ὅτι ἀποτυγχάνουσι συστηματικῶς αἱ ἀπὸ ξηρᾶς ἐπιθέσεις κατὰ τῆς Ἑλλάδος, ἐφόσον ὁ ἑλληνικὸς στόλος ἦτο κύριος τῆς θαλάσσης, ἐσκέφθη ν' ἀλλάξῃ τὸ σχέδιον τοῦ πολέμου, νὰ συντριψῇ δηλαδὴ πρῶτον τὸν ἑλληνικὸν στόλον. Οὕτω δὲ ἡ ἐπὶ τῆς ξηρᾶς ἐπανάστασις στερουμένη τῆς ἔξωθεν βοήθειας ἔμελλε νὰ ἐκπνεύσῃ ἀφ' ἑαυτῆς. Πρὸς τοῦτο ἔπρεπε νὰ καταληφθῶσιν αἱ ναυτικαὶ νῆσοι Ὑδρα, Σπέτσαι, Ψαρὰ ὡς καὶ ἡ Σάμος καὶ ἡ Κάσσος.

Ἄλλ' ἡ Πύλη κατενόει, ὅτι δὲν ἐξήρκουν πρὸς τοῦτο αἱ ἴδιαι δυνάμεις καὶ ὅτι μόνον τῇ συνδρομῇ τοῦ ἰσχυροῦ πασᾶ τῆς Αἰγύπτου ἦτο δυνατὸν νὰ συντριβῇ ἡ θαλασσία δύναμις τῶν Ἑλλήνων. Ὁ ὑπερήφανος Μαχμούτ ὑπεχρεώθη νὰ ταπεινωθῇ πρὸ τοῦ ὑποτελοῦς.

Ὁ **Μεχμέτ Ἀλῆς** (1769-1849) εἶναι ὁ κύριος δημιουργὸς τῆς νεωτέρας Αἰγύπτου, διότι πρῶτος αὐτὸς ἔδωκε τὴν ὄθησιν εἰς τὴν κίνησιν ἐκείνην, ἡ ὁποία ἤνοιξε πάλιν τὴν ἀρχαίαν γῆν τοῦ Φαραῶ εἰς τὴν οικονομικὴν δραστηριότητα. Ἦτο δέ, ὡς καὶ ὁ Ἄλῆς τῶν Ἰωαννίνων, δημιουργημὰ τῶν πολυταράχων ἐκείνων καιρῶν, ἀλλὰ νοῦς πολὺ φωτεινότερος καὶ οργανωτικότερος. Ἀθβαικῆς καταγωγῆς καὶ οὗτος γεννηθεὶς ἐν Μακεδονίᾳ ἐστρατολογήθη νεώτατος ὑπὸ τῶν Τούρκων κατὰ τοὺς ναπολεοντεῖους πολέμους καὶ ἐστάλη εἰς τὴν Αἴγυπτον. Ἐκεῖ δ' ἐπωφεληθεὶς ἐκ τῶν μεταξύ τῶν τούρκων πασᾶδων καὶ Μαμελούκων βέηδων ἐρίδων κατώρθωσε ν' ἀποκτήσῃ δύναμιν καὶ νὰ ἐπιβληθῇ Ἀναγνωρισθεὶς δὲ τὸ 1811 ὑπὸ τῆς Πύλης ὡς πασᾶ τῆς Αἰγύπτου ἐγένετο ἀδιαφιλονίκητος κύριος τῆς κοιλάδος τοῦ Νείλου κατασφάξας τοὺς Μαμελούκους βέηδες.

Ὁ Μεχμέτ Ἀλῆς.

Ὁ Ἄλῃς πρῶτος ἐκ τῶν Ἀνατολιτῶν κατενόησε τὴν ἀναπλαστικὴν δυνάμιν τοῦ εὐρωπαϊκοῦ πολιτισμοῦ καὶ ὠργάνωσε στρατὸν καὶ στόλον κατὰ τὸ εὐρωπαϊκὸν σύστημα μεταχειρισθεὶς ἰδίως γάλλους ἀξιωματικούς.

Τὸν Μάρτιον τοῦ 1824 ἀπεσταλμένος τῆς Πύλης συνῆψε συμφωνίαν μετὰ τοῦ Μεχμέτ Ἄλῃ, διὰ τῆς ὁποίας ἡ Κρήτη καὶ ἡ Κύπρος παρεχωροῦντο εἰς τὸν αἰγύπτιον πασᾶν, ὁ δὲ θετὸς υἱὸς τοῦ Ἰβραήμ, ὁ ὁποῖος ἔμελλε νὰ ὀδηγήσῃ τὴν αἰγυπτιακὴν ἐκστρατείαν, διορίσθη ἀμέσως διοικητὴς τῆς Πελοποννήσου.

Ὁ Ἰβραήμ (1789-1848) εἶχεν ἀξιόλογα προσόντα πολεμιστοῦ. Ἦτο δραστήριος, ἐπίμων, τολμηρὸς. Μόλις 16 ἐτῶν εἶχεν ὀδηγήσει στρατὸν καὶ κατὰ τὰ

Ὁ Ἰβραήμ.

27 ἔτος τῆς ἡλικίας του ἐφάνη ἡ στρατηγικὴ του ἰδιοφυΐα κατὰ τὴν ἐκστρατείαν ἐναντίον τῆς Ἀραβίας, ὅποτε ὑπέταξε τὸ Χερζίζ (1816-1819). Μετὰ τὸν

ἑλληνικὸν ἀγῶνα ἐδοξάσθη εἰς τὰς κατὰ τοῦ σουλτάνου ἐκστρατείας καὶ κατέστη τὸ εἶδωλον τῶν μωαμεθανῶν.

Τὸ σχέδιον τῶν τουρκοαιγυπτίων ἦτο οἱ μὲν Αἰγύπτιοι νὰ ἐκστρατεύσωσι κατὰ τῆς Πελοποννήσου, οἱ δὲ τοῦρκοι πασσάδες νὰ προσβάλωσι τὴν Στερεὰν Ἑλλάδα. Πρὸ τούτου ὅμως οἱ ἠνωμένοι στόλοι ἔμελλον νὰ καταλάβωσι τὰς ναυτικὰς νήσους.

2. Καταστολὴ τῆς ἐν Κρήτῃ ἐπαναστάσεως. — Καταστροφὴ Κάσσου καὶ Ψαρῶν. — Ἡ ἐν Ἑλλάδι καταστάσις ἦτο εὐνοϊκὴ διὰ τοὺς ἐχθρούς, διότι ἡ κυβέρνησις Κουρτουριώτου εἶχε παραμελήσει τὰ πάντα, σπαταλήσασα τὰ χρήματα τοῦ ἀγγλικοῦ δανείου εἰς φατριαστικὰς ἀνάγκας. Διὰ τοῦτο ὁ ἑλληνικὸς στόλος οὐδὲν ἠδυνήθη νὰ πράξῃ, ἔν' ἀποσοδήσῃ τὰ κατὰ τῆς Κρήτης, Κάσσου καὶ Ψαρῶν κτυπήματα τῶν ἐχθρῶν, οἱ ὅποιοι κατὰ τὴν ἀνοιξιν τοῦ 1824 σχεδὸν ἐντὸς δύο μηνῶν κατέπνιξαν τελειωτικῶς τὴν ἐν Κρήτῃ ἐπανάστασιν καὶ κατέστρεψαν τὴν Κάσσον καὶ τὰ Ψαρά.

Πρῶτοι ἐκινήθησαν οἱ αἰγύπτιοι. Ὁ ἀγριὸς ἀλβανὸς Χουσεῖν πασσὰς κατέπνιξεν εἰς τὸ αἷμα τὴν ἐπανάστασιν τῆς Κρήτης, θανατώσας διὰ τοῦ καπνοῦ 370 γυναικόπαιδα ἐντὸς σπηλαίου παρὰ τὸ Μελιδόνι. Ὁ δὲ ἀπεσταλμένος τῆς ἑλληνικῆς κυβερνήσεως Τομπάζης ἐγκατέλειψε τὴν νῆσον (Ἀπρίλιος 1824). Μετὰ τὴν ἐπιτυχίαν ταύτην οἱ αἰγύπτιοι ἀπεβίβασαν στρατὸν εἰς τὴν Κάσσον καὶ κατέστρεψαν αὐτὴν (6 Ἰουνίου).

Οἱ Ἑλληγες ἐφάνησαν ὡς παραλύσαντες καὶ ὁ στόλος των δὲν ἐκινήθη. Ὁ δὲ Χοσρέφ πασσὰς ἐξεπλήρωσε τὴν παραγγελίαν τοῦ αὐθέντου του, ὁ ὅποιος εἶχεν ἀπαιτήσῃ τὴν καταστροφὴν τῶν Ψαρῶν. Ἡ ἄμυνα τῆς νήσου εἶχε κακῶς ὀργανωθῆ, ὀλέθριον δὲ σφάλμα ἦτο ἡ ἀπόφασις ν' ἀμυνθῶσιν ἐπὶ τῆς ξηρᾶς καταδικάζοντες εἰς ἀπραξίαν τὸν στόλον των. Τῶν περισσοτέρων μάλιστα πλοίων εἶχον ἀφαιρέσει τὰ πηδάλια κατ' ἀπαιτήσιν τῶν 1200 Θεσσαλῶν καὶ Μακεδόνων μισθοφόρων, οἱ ὅποιοι εὕρισκοντο ἐν τῇ νήσῳ.

Ἡ ἀπόδασις τῶν Τούρκων ἐπέτυχε μετὰ δεινὸν βομβαρδισμόν. τῆς νήσου αἰφνιδιαιθέντες ἠγωνίσθησαν κεχωρισμένοι, ἐσφάγησαν, οἱ φρουροὶ ἐρρίφθησαν εἰς τὴν θάλασσαν ἢ ἀνετίναξαν τὴν πυριταποθήκην. Σχεδὸν πάντες οἱ ἄρρενες κάτοικοι καὶ τὸ πλεῖστον τῶν γυ-

ναικοπαίδων μετὰ τῶν Χίων προσφύγων ἐσφάγησαν. Μόνον δὲ 16 βρῖκια καὶ 7 πυρπολικά ἐσώθησαν ἐκ τῶν πλοίων. Ἐκατοντάδες δὲ κεφαλῶν καὶ ὄτων ἐξετέθησαν μετὰ πομπῶδων ἐπιγραφῶν ἐν Κων]πόλει. Ὑπολογίζουσιν, ὅτι ἐκ τῶν 7 χιλ. Φαριανῶν οἱ ἡμίσεις μόλις ἐσώθησαν, ἐκ δὲ τῶν 20 χιλ. προσφύγων πλεόν τῶν 15 χιλ. ἐσφάγησαν ἢ ἐξηνδραποδίσθησαν. Ὁ στόλος τῆς νήσου σχεδὸν ὀλόκληρος περιήλθεν εἰς τὰς χεῖρας τῶν ὀθωμανῶν, οἱ δὲ περισωθέντες Φαριανοὶ διεσκορπίσθησαν εἰς διάφορα μέρη. Αὕτη εἶναι ἡ τραγικὴ **Καταστροφή τῶν Φαρῶν**, ἡ ὁποία ἐσημαίνει δεινὸν πλήγμα κατὰ τῆς ἐπαναστάσεως (20 Ἰουνίου 1824).

3. Ἡ ἐλληνικὴ ἄμυνα. — Ἀπόκρουσις τοῦ τουρκοαιγυπτιακοῦ στόλου.— Αἱ καταστροφαι αὗται ἦσαν ἀσυγχώρητοι, διότι μετ' ὀλίγον ἐφάνη, ὅτι οἱ Ἕλληνες ἐγκαίρως κινούμενοι καὶ δραστηρίως ἐνεργοῦντες ἠδύναντο νὰ προλάβωσιν αὐτάς. Ἡ Κυβέρνησις ἔδωκεν εἰς τοὺς νησιώτας μέρος τοῦ ἀγγλικοῦ δανείου, οὕτω δὲ κατώρθωσε νὰ ἐξοπλισθῇ ὁ στόλος καὶ νὰ πλεύσῃ κατὰ τοῦ ἐχθροῦ. Τότε ἤρχισε σφοδρὰ πόλη μεταξύ τῶν δύο στόλων καὶ ἀπὸ τοῦ Ἰουλίου μέχρι τέλους Νοεμβρίου 1824 διεξήχθησαν αἱ σημαντικώτεραι ἀπὸ στρατιωτικῆς ἀπόψεως κατὰ θάλασσαν ἐπιχειρήσεις τῆς ἐπαναστάσεως.

Ὁ ἐλληνικὸς στόλος κατώρθωσε νὰ σώσῃ τὴν Σάμον, τὴν ὁποίαν ἐπεχείρει νὰ καταστρέψῃ ὁ Χοσρέφ. Τὴν 20 Αὐγούστου κατέπλευσεν ὁ ὑπὸ τὸν Ἰβραήμ αἰγυπτιακὸς στόλος καὶ ἠνώθη μετὰ τοῦ τουρκικοῦ βορείως τῆς Ἀλικαρνασσοῦ (Βουδρουμι). Οὕτω δὲ ὁ ἠνωμένος ἐχθρικός στόλος ἀπετέλεσε τεραστίαν δύναμιν ἐκ 300 φορτηγίδων, 40 βρικίων καὶ μυοπαρώνων, 25 κορβετῶν, 20 φρεγατῶν καὶ 1 πλοίου τῆς γραμμῆς, τὸ ὁποῖον ἔφερε τὴν σημαίαν τοῦ Χοσρέφ, με 2500 τηλεβόλα καὶ 30 χιλ. στρατοῦ. Ἀλλὰ καὶ ὁ ἐλληνικὸς στόλος ἐνισχυθεὶς διὰ τῆς ἀφίξεως τοῦ Μιαούλη καὶ συγκεντρωθεὶς μεταξύ Λέσδου, Λειψοῦς καὶ Πάτμου ἠρίθμει 80 πλοῖα με 850 τηλεβόλα καὶ 5 χιλ. ναύτας. Ἦρχισε τότε σειρά συγκρούσεων μεταξύ τῶν δύο ἀντιπάλων.

Τὴν δὲ 28 Αὐγούστου συνηντήθησαν οἱ δύο στόλοι παρὰ τὰ **Τσάταλα** πρὸς βορρὰν τῆς Ἀλικαρνασσοῦ καὶ συνήφθη μία τῶν ἀξιολογωτάτων ναυμαχιῶν τοῦ ἐλληνικοῦ ἀγῶνος, ἡ λεγομένη

Ναυμαχία τοῦ Γέροντα ἐκ τοῦ ὄρμου, ὁ ὁποῖος κεῖται πρὸς βορρᾶν τῆς Ἀλικαρνασσοῦ. Διαξήχθη ἀγὼν πεισματώδης, διότι οἱ Αἰγύπτιοι μετὰ θάρρους ἀντεμετώπιζον τοὺς Ἑλληνας, περιφρονοῦντες τὰ πυρπολικά. Ἄλλ' ὅτε δύο ὑδρακῆα πυρπολικά περιέβαλον καὶ ἀνέφλεξαν μίαν τυνησίαν φρεγάδαν, πανικόβλητοι οἱ προσβολεῖς ἔσπευσαν νὰ ζητήσωσιν ἀσφάλειαν εἰς τὴν Ἀλικαρνασσὸν καὶ εἰς τὴν Κῶν. Ἡ δὲ ἀναπτυχθεῖσα μεταξὺ τοῦ Χοσρέφ καὶ τοῦ Ἰβραήμ ἀντιζηλία παρέλυσεν τὴν ἐνεργητικότητά των.

Τέλος ὁ μὲν Χοσρέφ ἐπέστρεψεν εἰς Ἑλλάσποντον, ὁ δὲ Ἰβραήμ ἐστράφη πρὸς τὴν Κρήτην. Ἄλλ' ὁ Μιαούλης παρηκολούθησε καὶ προσέβαλεν αὐτὸν παρὰ τὸ Ἡράκλειον. Ὁ αἰγυπτιακὸς στόλος διεσκορπίσθη, ἡ δ' ἐπελθοῦσα θύελλα ἐπροξένησε μεγαλυτέραν σύγχυσιν. Πολλὰ πλοῖα ἐναυάγησάν, ὀλίγα περιέπεσον εἰς χεῖρας τῶν Ἑλλήνων. Ὁ Ἰβραήμ ὅμως κατάρθωσε νὰ φθάσῃ εἰς Σούδαν μετὰ τοῦ κυρίου ὄγκου τοῦ στόλου του. Ἀλλὰ καὶ ὁ ἑλληνικὸς στόλος ἐδοκιμάσθη πολὺ καὶ ὁ Μιαούλης ἐθεώρησε τὴν ἐκστρατείαν λήξασαν πείσας ἑαυτὸν, ὅτι οἱ αἰγύπτιοι θ' ἀνέστελλον τὰς ἐπιχειρήσεις κατὰ τὸν χειμῶνα, καὶ ὁ στόλος ἐπέστρεψεν εἰς τὰ ἴδια.

4. Ὁ Ἰβραήμ ἀποδιδιζιται εἰς Μελοπόννησον.

Ὁ Ἰβραήμ λαθὼν νέας ἐπικουρίας ἐξ Αἰγύπτου ἀνήχθη αἰφνης ἐκ Σούδας καὶ τὴν 12 Φεβρουαρίου 1825 ἀπεδίβασεν ἀνευ ἀντιστάσεως εἰς τὴν *Μεθώνην* 4 χιλ. πεζοὺς καὶ 500 ἵππεῖς μετὰ ἰσχυροῦ πυροβολικοῦ. Ὁ Ἰβραήμ ἐνήργησε δραστηρῶς. Ὁ στρατὸς του ἐξηπλώθη ἐπὶ τῆς Μεσσηνιακῆς χερσονήσου, ἀφοῦ δὲ κατέλαβε τὴν *Κορώνην*, ἐτράπη κατὰ τῶν φρουρίων τοῦ *Ναυαρίνου* καὶ τῆς *Πύλου*, τὰ ὁποῖα εἶχον ἀνεπαρκεῖς φρουράς.

Ἡ Κυβέρνησις Κουντουριώτου εἶχεν ἀφήσει τὰ πάντα εἰς τὸ ἔλεος τοῦ Θεοῦ, κύριον μέλημα ἔχουσα τὸ συμφέρον τοῦ κόμματος. Οὔτε στρατὸς ὑπῆρχεν οὔτε ἀξία λόγου παρασκευή, διότι τὰ χρήματα ἐσπαταλήθησαν, διὰ νὰ συγκρατηθοῦν οἱ ὄπλαρχηγοὶ τοῦ κόμματος, οἱ ὁποῖοι ἐλάμβανον μισθοὺς καὶ σιτηρέσια δι' ἀνύπαρκτα στρατεύματα. Οἱ 30 χιλ. φανταστικοὶ στρατιῶται ἐξετασθέντες εὑρέθησαν μόνον 3 χιλ., τὸ πλεῖστον μισθοφόροι στερεοελλαδίται καὶ μακεδόνες.

Ὁ Γ. Κουντουριώτης ἐπεχείρησεν ὁ ἴδιος νὰ ὀδηγήσῃ τὸν στρα-

τόν, ἀλλὰ καταπονηθεὶς ἐκ τῆς ἰππασίας ἐπανέκαμψε διορίσας στρατηγὸν τὸν πλοίαρχον **Σκούρην**. Ἄλλ' ὁ στρατὸς τοῦ πλοιάρχου στρατηγοῦ διεσκορπίσθη, μόλις ἦλθεν εἰς ἐπαφήν μετὰ τοῦ ἐχθροῦ παρὰ τὴν θέσιν **Κρεμμύδι** (7 Ἀπριλίου).

Ὁ Ἰβραήμ ἐπετέθη κατὰ τῶν δύο φρουρίων τοῦ Ναυαρίνου. Οἱ Ἕλληνες εἶχον τὴν ἀτυχῆ, ἔμπνευσιν ἢ ἀποβιδάσωσιν εἰς τὴν νῆσον Σφακτηρίαν, ἣ ὅποια καλύπτει τὴν εἴσοδον τοῦ ὕρμου, 800 ἄνδρας μετὰ τινων τηλεβόλων. Τινὲς δὲ τῶν ἐγκριτωτάτων ἀνδρῶν ἦσαν μεταξὺ τῶν ὑπερασπιστῶν τῆς νήσου. Ὁ αἰγυπτιακὸς στόλος μετὰ ἰσχυρὸν βορμβαρδισμόν ἀπεβίβασε χιλιάδας τινὰς ἀράδων καὶ τότε ἐπανελήφθη ἢ ἐπὶ τῆς Σφακτηρίας πάλῃ, τὴν ὅποιαν περιέγραψεν ὁ Θουκυδίδης. Οἱ Ἕλληνες ἐφονεύθησαν ἢ ἠχμαλωτίσθησαν, ὁ Τσαμαδός, ὁ Ἀναγνωσταρᾶς καὶ ὁ Ἰταλὸς φιλέλλην Σανταρόζας ἔπεσαν, ὁ δὲ Μαυροκορδάτος καὶ Σαχτούρης μόλις διεσώθησαν ἐπὶ τοῦ πάρωνος τοῦ Τσαμαδοῦ **Ἄρειος**, ὁ ὁποῖος διέσχισε τὸν αἰγυπτιακὸν στόλον. Τὰ δὲ δύο φρούρια ἐσυνθηκολόγησαν μετὰ ἰσχυρὸν βορμβαρδισμόν.

Τὰ ἀτυχήματα ταῦτα ἔθεσαν εἰς κίνησιν τὸν ἑλληνικὸν στόλον, ὁ ὁποῖος ἐπετέλεσε σειρὰν ἀξιολόγων κατορθωμάτων, χωρὶς ὅμως νὰ κατορθώσῃ νὰ μεταβάλῃ τὴν κατάστασιν. Ἀξιομνημόνευτος εἶναι ἢ κατὰ τῆς Ἀλεξανδρείας ἐπιχειρήσεις τοῦ Κανάρη, ὁ ὁποῖος ἀπεπειράθη νὰ πυρπολήσῃ τὰς παρασκευὰς τοῦ Μεχμέτ Ἀλή ἐν τῷ λιμένι (23 Ἰουλίου).

Β. Ἡ ἄμυνα ἐπὶ τῆς ξηρᾶς. — Ἐν τῷ μεταξὺ ὁ Ἰβραήμ ἠτοιμάζετο νὰ βαδίσῃ κατὰ τῆς Τριπόλεως. Οἱ κλέφται ἦσαν κατάπληκτοι ἐκ τῆς αἰγυπτιακῆς τακτικῆς, ὁ δὲ Πετρόμπεης γράφων εἰς τὸν Παπαφλέσσαν ὠνόμαζε τὸν Ἰβραήμ νέον *Ναπολέοντα καὶ Πύρρον*. Ἡ δὲ κομματικὴ ἀμδλυωπία δὲν ἀντεμετώπιζε τὴν πραγματικὴν κατάστασιν καὶ παρὰ τὴν γενικὴν κατακραυγὴν ἢ κυβέρνησις ἐκράτει δεσμίους ἐν Ὑδρᾷ τοὺς πελοποννησίους ὄπλαρχηγούς, παρὰ τῶν ὁποίων ἀνεμένετο ἢ σωτηρία. Μόνον ὁ Παπαφλέσσας, ὁ ὁποῖος ἦτο ὑπουργὸς τῶν Στρατιωτικῶν, ἀφοῦ συνεβούλευσε τὴν ἀποφυλάκισιν τῶν ἐγκαθειρκτων, ἐτράπη κατὰ τοῦ ἐπιδρομέως. Ἀλλὰ μετὰ τῶν 300 γενναίων του συνετρίβη καὶ ἐφονεύθη ὀπισθεν τῶν ταμπουρίων του παρὰ τὴν θέσιν **Μανιάκι** (20 Μαΐου 1825).

Δύο ἡμέρας πρὸ τῆς καταστροφῆς ταύτης ἡ Κυβέρνησις εἶχε δώσει γενικὴν ἀμνηστειάν καὶ ὁ Κολοκοτρώνης ἐπευφημήθη ἐν Ναυπλίῳ ὑπὸ τοῦ λαοῦ καὶ διωρίσθη δικτάτωρ μὲ εὐρυτάτην διακαιοδοσίαν. Ἄλλ' οἱ πελοποννήσιοι ὄπλαρχηγοὶ δὲν κατώρθωσαν ν' ἀναχαιτίσωσι τὴν πρὸς τὴν Ἀρκαδίαν προέλασιν τοῦ Ἰβραήμ, διότι πανταχοῦ αἱ συμπλοκαὶ ἀπέβαινον ὑπὲρ τῶν τακτικῶν. Ὁ Ἰβραήμ εἰσήλθεν εἰς τὴν Τρίπολιν καὶ ἐνεργῶν μετὰ ταχύτητος ὑπενθυμιζούσης πράγματι τὸν Ναπολέοντα, τὸν ὁποῖον εἶχε πρότυπον, προήλασε κατὰ τοῦ Ναυπλίου. Κατερχόμενος δὲ τὰ ὄρεινά ὑψώματα τῆς Ἀρκαδίας πρὸς τὰς πεδιάδας τοῦ Ἄργους εἶδε τὸν Ἀργολικὸν καὶ τὴν Ὑδραν : « Ἄ ! μικρὰ Ἀγγλία ! » ἀνεφώνησε, « πόσον καιρὸν θά με διαφεύγῃς ; »

Κατὰ τὴν κρίσιμον στιγμὴν ἐνεφανίσθη πάλιν ὁ Ὑψηλάντης, ὁ ὁποῖος καταλαβὼν τοὺς Μύλους τῆς Λέρνης ἀνεχάιτισε τὴν ὀρμὴν τοῦ Ἀφρικανοῦ. Ὁ Ἰβραήμ πυρπολήσας τὸ Ἄργος ὑπεχώρησεν εἰς τὴν Τρίπολιν, τὴν ὁποίαν ἔχων ὡς ὀρμητήριον κατέστρεψε τὴν Πελοπόννησον. Οἱ Ἕλληνες δὲν ἦσαν εἰς θέσιν ν' ἀντιταχθῶσιν εἰς ἀνοικτὴν μάχην κατ' αὐτοῦ, ἀλλ' ἡ Πελοπόννησος δὲν ὑπετάγη, διότι οἱ ὄπλαρχηγοὶ διεξήγον κλεφτοπόλεμον ἐν πολλοῖς ἐπικίνδυνον εἰς τοὺς αἰγυπτίους.

Αἱ νίκαι τοῦ Ἰβραήμ παρήγαγον βαθεῖαν αἴσθησιν εἰς τοὺς κλέφτας, διότι ἐν κρίσιμωτάτῃ στιγμῇ ἀπεδεικνύετο ἡ ὑπεροχὴ τῆς εὐρωπαϊκῆς τακτικῆς, τὴν ὁποίαν ἐπὶ μακρὸν δὲν ἤθελον ν' ἀναγνωρίσουν. Τότε ἡ Ἑλληνικὴ κυβέρνησις διώρισεν ὀργανωτὴν τακτικοῦ στρατοῦ τὸν γάλλον συνταγματάρχην **Κάρολον Φαδιέρων** (*Charles Fabier*), ἄνδρα σοβαρὸν, ὑπηρετήσαντα ἐν τῷ στρατῷ τοῦ Ναπολέοντος, ὁ ὁποῖος ἀπὸ τινος εὗρίσκετο ἐν Ἑλλάδι παρακολουθῶν τὰς ἐπιχειρήσεις.

6. Δευτέρα πολιορκία τοῦ Μεσολογγίου (15 Ἀπριλίου 1825—11 Ἀπριλίου 1826). — Κατὰ τὸ τουρκοαιγυπτιακὸν σχέδιον τὴν ἐν Πελοποννήσῳ ἐνέργειαν τοῦ Ἰβραήμ ἔμελλε ν' ἀκολουθήσῃ παράλληλος δρᾶσις τῶν τούρκων πασάδων ἐν τῇ Στερεᾷ. Τὸ 1825 ὁ σουλτάνος ἀνέθεσε εἰς τὸν γνωστὸν νικητὴν τοῦ Πέτα Ῥεσίτ Μεχμέτ πασᾶν, τὸν λεγόμενον **Κιουταχῆν**, τὴν κατὰ τῆς Ἑλλάδος ἐκστρατείαν. Δύο δὲ σπουδαῖα γεγονότα τοῦ ἀγῶνος συ-

νεδέθησαν μετὰ τοῦ ὀνόματός του, ἢ **Πολιορκία τοῦ Μεσολογγίου** καὶ ἡ περὶ τὴν Ἀκρόπολιν τῶν Ἀθηνῶν πάλη.

Ὁ Κιουταχῆς ἀναχωρήσας ἐξ Ἰωαννίνων τὴν ἀνοιξιν τοῦ 1825 διήλασεν ἀκωλύτως τὴν Ἀκαρνανίαν καὶ τὴν Αἰτωλίαν μετὰ 20 χιλ. στρατοῦ, ἀποτελουμένου τὸ πλεῖστον ἐξ Ἀλβανῶν, καὶ τὴν 17 Ἀπριλίου περιεκύκλωσε τὸ Μεσολόγγιον. Οὕτω δὲ ἤρχισεν ἡ δευτέρα πολιορκία του Μεσολογγίου, ἐν τῶν ἀξιολογωτάτων στρατιωτικῶν γεγονότων τῆς ἐπαναστάσεως. Τὸ Μεσολόγγιον μετὰ τὴν πρώτην πολιορκίαν εἶχεν ὀχυρωθῆ διὰ τῶν προσπαθειῶν τοῦ Βύρωνος καὶ τοῦ μηχανικοῦ Κοκκίνη. Ἀπὸ ξηρᾶς ἡ πόλις ἐπροστατεύετο ὑπὸ γαιοτοίχου καὶ τεσσάρων προμαχόνων. Ἐπίσης δὲ ἦσαν ὠχυρωμένα καὶ τὰ νησιδία τῆς λιμνοθαλάσσης, ἡ ὁποία σχηματίζεται πρὸ τῆς πόλεως. Ἐν ὅλῃ τὸ φρούριον εἶχε 48 τηλεβόλα, 2 ὄλμους καὶ 2 βομβιδιοδόλους καὶ 4000 πολεμιστάς, τοὺς ὁποίους ἐνίσχουν οἱ πολῖται. Ἄλλ' ὑπῆρχον καὶ 12 χιλ. γυναικοπαίδων. Πολλοὶ τῶν ἰκανωτάτων ὀπλαρχηγῶν καὶ στρατιωτῶν τῆς Δ. Ἑλλάδος, ὁ Ἴσκος, ὁ Βέικος, ὁ Στουρνάρας, ὁ Μακρῆς, ὁ Κοντογιάννης, εὐρίσκοντο ἐν αὐτῷ. Ὁ παλαιὸς πολεμιστῆς **Νότης Μπότσαρης** ἀπετέλεσε μετὰ τῶν διαπρεπεστέρων ὀπλαρχηγῶν ἀμυντικὸν συμβούλιον, τὴν δὲ πολιτικὴν διοίκησιν εἶχε τριμελῆς ἐπιτροπὴ προεδρευομένη ὑπὸ τοῦ προκρίτου τῶν Πατρῶν **Παπαδιαμαντοπούλου**. Ἡ πολιορκία διήρκεσεν ἀκριβῶς ἐν ἔτος καὶ παρουσίασε δύο κυρίως φάσεις. Κατὰ τοὺς πρώτους ἐννέα μῆνας εἰς τὸ περιμάχητον χωρίον συντρίβονται αἱ προσπάθειαι τῶν Ἀλβανῶν τοῦ Κιουταχῆ. Διὰ τοῦτο πρὸς βοήθειαν αὐτοῦ σπεύδει ὁ Ἰβραήμ καὶ ἀπὸ τοῦ τέλους τοῦ Δεκεμβρίου 1825 τὸ φρούριον πολιορκεῖται ὑπὸ τῶν ἠνωμένων δυνάμεων τῶν δύο μωαμεθανῶν στρατηγῶν. Ἐπειδὴ δὲ ἡ θέσις δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ κυριευθῆ, ἐφόσον ἐλάμβανε βοήθειαν ἀπὸ θαλάσσης, ὁ τουρκοαιγυπτιακὸς στόλος καταβάλλει προσπάθειας, ὅπως ἀποκλείσῃ αὐτὴν ἀπὸ τῆς ἐπικοινωνίας μετὰ τοῦ ἑλληνικοῦ στόλου, ὁ ὁποῖος ζητεῖ νὰ ἐφοδιάσῃ αὐτὴν. Διὰ τοῦτο διεξάγεται συγχρόνως πάλη καὶ ἐπὶ τῆς θαλάσσης.

Οἱ πολιορκούμενοι μετὰ πίστεως καὶ καρτερίας ἀποκρούουν τὰς ἐκ τῆς ξηρᾶς ἐπιθέσεις τοῦ Κιουταχῆ καὶ τοῦ τουρκικοῦ στόλου ἐκ θαλάσσης, ὁ ὁποῖος ἐνισχύθη μὲ 36 ἀλιτενῆ σκάφη, τὰ

όποια διέτρεχον τὸ πρὸ τῆς πόλεως τέναγος καὶ ἐβδομάρδιζον αὐτήν. Ὁ ὑπὸ τὸν Μιαούλην ἑλληνικὸς στόλος, ἐφ' ὅσον εἶχε τὰ μέσα νὰ κινηθῆ, διέσπασεν ἐπανειλημμένως τὸν ἀποκλεισμόν καὶ ἐτροφόδοτησε τὸ φρούριον. Οὕτω τὸ Μεσολόγγιον ἐφαίνετο ἀπόρθητον καὶ κατὰ τὴν κρίσιμον ταύτην στιγμήν ἐφάνη ἡ σταθερότης καὶ ἡ πίστις, ἡ ὁποία ἔζη ἀκόμη παρὰ τῇ λαῶ, ἐνῶ διχόνοια καὶ ἐγωϊσμός εἶχε διαφθείρει τοὺς ἄρχοντας. Καὶ αὐτοὶ οἱ ἐχθροὶ τοῦ ἑλληνικοῦ ἀγῶνος ὁμολογοῦσι τὸ ὑπέροχον σθένος τῶν πολιορκημένων. Ὁ ἔμπιστος τοῦ Μέττερνιχ Γέντζ ἔγραψε τὴν 9 Σεπτεμβρίου: « Ὅ,τι καὶ ὅπως φρονεῖ τις περὶ τῶν Ἑλλήνων, οὐδεὶς δύναται ν' ἀναγνώσῃ χωρὶς ἐνδιαφέρον, χωρὶς συμπάθειαν μάλιστα, τὰ ἀποσπάσματα τοῦ ἡμερολογίου τῆς πολιορκίας, διότι οὔτε φίλοι οὔτε ἐχθροὶ δύνανται ν' ἀρνηθῶσιν, ὅτι ἡ ὑπεράσπισις τοῦ Μεσολογγίου, οἰαδῆποτ' ἂν ἦ ἡ ἔκθεσις αὐτῆς, εἶναι ἀληθὲς ἥρώων ἔργον ».

Ἡ ἐπιχείρησις τοῦ Κιουταχῆ εἶχεν ἀποτύχει. Τὴν 24 Ἰουλίου οἱ πολιορκούμενοι συνεννοηθέντες μετὰ τῶν ὀπλαρχηγῶν τῆς Ἄν. Ἑλλάδος, μετὰ τῶν ὁποίων διεκρίνετο ὁ Καραϊσκάκης, ἐξέρχονται καὶ προσβάλλουσι τὸ τουρκικὸν στρατόπεδον, ἐνῶ οἱ Στερεοελλαδίται προσβάλλουσιν αὐτὸ ἐξῴθεν. Ὁ Κιουταχῆς ἀποσύρει τὸ οἰκτρῶς ἀποδεκατισθὲν στράτευμα εἰς τὰς διαβάσεις τοῦ Ζυγοῦ καὶ περιορίζεται εἰς ἄμυναν. Ἐν τῷ μετὰ καὶ ὁ ὑπὸ τὸν Χοσρέφ τουρκικὸς στόλος ὑποχωρήσας πρὸ τῶν ἑλληνικῶν πυρπολικῶν ἀπέπλευσεν εἰς Ἀλεξάνδρειαν.

Ὁ Ἰβραήμ λαβὼν νέας ἐπικουρίας καὶ νέας ὑποσχέσεις παρὰ τοῦ σουλτάνου διαπεραιούται ἐκ τοῦ Ῥίου εἰς τὴν Στερεάν μὲ 10 χιλ. στρατοῦ καὶ ἀπὸ τῆς 25 Δεκεμβρίου οἱ ἠνωμένοι στρατοὶ τῶν μωαμεθανῶν ἀρχηγῶν ἐπαναλαμβάνουσι τὴν πολιορκίαν τοῦ φρουρίου. Καταφθάνει ὁ τουρκικὸς στόλος, ἐπισκευάζονται τὰ ἀλιτενῆ πλοῖα, τὰ ὁποῖα εἶχον καταστρέψει οἱ Ἕλληνες, μετὰ δεινὸν ἀγῶνα καταλαμβάνονται πολλὰ νησίδια τοῦ τενάγους καὶ τὸ περίφημον **Βασιλάδι**.

Τὸν Μάρτιον ἡ θέσις τῶν πολιορκουμένων ἦτο δεινῆ. Αἱ τροφαὶ ἐξέλιπον, τρώγουσι φύκη, σκώληκας καὶ δέρματα καὶ περιφέρονται ὡς φαντάσματα ἰσχνοὶ ἐξ ἀσιτίας. Ὁ Μιαούλης ἐλθὼν μετὰ 30 κακῶς ἐφωδιασμένων πλοίων δὲν κατώρθωσε νὰ διασπᾷ τὸν

ἀποκλεισμόν. Ὑπὸ τὰς περιστάσεις ταύτας οἱ πολιορκούμενοι ἀποφασίζουσι νὰ διασχίσωσι τὰς τάξεις τοῦ ἐχθροῦ, ἵνα φθάσωσιν εἰς τὸ ἐν Πλατάνῃ στρατόπεδον τῶν ὀπλαρχηγῶν τῆς Ἄν. Ἑλλάδος, τοὺς ὁποίους εἶχον πληροφορήσει.

Ἡ περίφημος **Ἑξοδος τοῦ Μεσολογγίου** ἔγινε τὴν νύκτα τῆς 10 Ἀπριλίου 1826. Οἱ ἐξεληθόντες ἦσαν περίπου 9000 ἄνθρωποι, ἐκ τῶν ὁποίων οἱ ὑπολειπόμενοι ἔτι 3000 μάχιμοι προηγοῦντο διηρημένοι εἰς τρία σώματα ὑπὸ τοὺς ἀρχηγοὺς *Νόϊην Μπότσαρην, Κίσιον Τζαβέλλαν καὶ Μακοῖην*. Ἠκολούθουν δὲ οἱ γέροντες, αἱ γυναῖκες ἐνδεδυμένοι ὡς οἱ ἄνδρες, καὶ τὰ παιδία. Ἐκ τούτων 1800 μόνον, τῶν ὁποίων 200 γυναῖκες διέσχισαν τὰς ἐχθρικές γραμμὰς καὶ ἔφθασαν εἰς τὴν κορυφὴν τοῦ Ζυγοῦ, ὅθεν διεσώθησαν εἰς τὸ στρατόπεδον τῶν Στερεοελλαδιτῶν. Οἱ λοιποὶ ἢ ἐφονεύθησαν κατὰ τὴν συμπλοκὴν πρὸς τοὺς ἐνεδρευόντας ἄλβανοὺς ἢ κατεκόπησαν ἐπιστρέψαντες εἰς τὴν πόλιν ὑπὸ τοῦ εἰσορμήσαντος ἐχθροῦ. Εἰς τὰς ὁδοὺς τῆς πόλεως καὶ περὶ τοὺς προμαχῶνας συνήφθη λυσσώδης πάλη, ἣ ὁποία ἔληγε συνήθως διὰ τῆς ἀνατινάξεως τῆς πυριταποθήκης ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων. Οὕτω πλήθος ἀπολέμων ἀνετίναξεν ὁ γηραιὸς πρόκριτος **Χρῖστος Καψάλης**.

Τὴν 11 Ἀπριλίου 1826 τὸ Μεσολόγγιον ἦτο σωρὸς καπνίζόντων ἔρειπίων. Ἄλλ' ἡ πτώσις τοῦ περιλαλήτου φρουρίου ἦτο ἰσοδύναμος πρὸς μεγάλην νίκην, διότι ὁ ἥρωϊσμός τῶν ὑπερασπιστῶν του ἐπὶ μακρὸν ἐσταμάτησε δύο στρατιάς, εἰς τὰς ὁποίας ἐπροξένησε μεγάλην φθοράν. Ἄλλ' ἰδίως σημαντικὴ ἦτο ἡ ἐντύπωσις ἐν τῇ ἐξωτερικῇ, ἐνθα ἡ ἥρωϊκὴ ἀμυνα διεσκόρπισε τὴν σκοτεινὴν ἀνάμνησιν τοῦ ἐμφυλίου πολέμου καὶ περιέβαλε διὰ νέας αἵγλης τὸν ἐλληνικὸν ἀγῶνα.

7. Κρίσιμος θέσις τῆς ἐπαναστάσεως. — Μετὰ τὴν πτώσιν τοῦ Μεσολογγίου ἡ ἐπανάστασις ἐφάνη ἐκπνέουσα. Οἱ δύο πολιορκητικοὶ στρατοὶ ἦσαν ἤδη ἐλεύθεροι νὰ δράσωσιν ἄλλαχού. Καὶ ὁ μὲν Ἰβραήμ ἐπέστρεψεν εἰς τὴν Πελοπόννησον, τὴν ὁποίαν ἤρχισε νὰ καταστρέφῃ, ὁ δὲ Κιουταχῆς ἐκινεῖτο κατὰ τῆς Ἄν. Ἑλλάδος. Ἡ δὲ κατάστασις τῆς Ἑλλάδος ἦτο θλιβερά. Ἡ Κυβέρνησις οὔτε χρήματα εἶχεν οὔτε ἐπιβολὴν, ἐπεκράτει δὲ ἀναρχία καὶ διχοστασία μεταξὺ τῶν ἀρχηγῶν.

Ἡ κυβέρνησις ὑπὸ τὴν πίεσιν τῆς κοινῆς γνώμης συνεκάλεσε τὴν Γ' Ἐθνοσυνέλευσιν εἰς Ἐπίδαυρον (Πιάδαν) κατὰ Ἰανουάριον τοῦ 1826 καί, ὅτε ἔφθασεν ἡ εἰδησις τῆς πτώσεως τοῦ Μεσολογγίου, παρητήθη καὶ διεδέχθη αὐτὴν ἑνδεκαμελής Κυβέρνησις ὑπὸ τὸν Ἄνδρέαν Ζαΐμν. Ἡ Ἐθνοσυνέλευσις ἐσκέφθη τότε νὰ θέσῃ τὴν Ἑλλάδα ὑπὸ τὴν ἀγγλικὴν προστασίαν.

Εἰς τὴν δεινὴν αὐτὴν περίστασιν ἔσωσε τὴν Ἑλλάδα ἡ ἀντοχὴ τοῦ λαοῦ τῆς καὶ ἡ ἔξωθεν βοήθεια. Οἱ φιλελληνικοὶ σύλλογοι καὶ οἱ φιλόανθρωποι τῆς Εὐρώπης ἀνέπτυξαν κατὰ τὴν κρίσιμον στιγμὴν μεγάλην δραστηριότητα. Ἡ χρηματικὴ βοήθεια ἰδίως ἀνεξωπύρρησεν ὅσον ἦτο δυνατόν τὴν ἐπανάστασιν. Καὶ ὁ μὲν Μιαούλης κινήθεις διὰ τῶν χρημάτων ἐκείνων διεσκόρπισεν ἐπανελημμένους τὸν στόλον τοῦ Καπετὰν πασᾶ, ὁ ὁποῖος ἐκλείσθη πάλιν εἰς τὸν Ἑλλάσποντον, ὁ δὲ Κολοκοτρώνης διεξήγε πείσμονα κλεφτοπόλεμον κατὰ τῶν αἰγυπτίων ἀναγκάζων αὐτοὺς νὰ περιορίσωσι τὰς ἐπιδρομὰς των. Ἐν τῇ Στερεᾷ δὲ παρουσιάσθη ἀντάξιος ἀντίπαλος τοῦ Κιουταχῆ, ὁ Καραϊσκάκης.

8. Ἡ πάλη περὶ τὴν Ἀκρόπολιν τῶν Ἀθηνῶν. —

Ὁ Κιουταχῆς προελάσας εἰς Ἀττικὴν κατέλαβε τὴν 13 Ἀυγούστου τὴν πόλιν τῶν Ἀθηνῶν μετὰ 24 ὥρον βομβαρδισμόν, οἱ δὲ κάτοικοι μετὰ τοῦ Γκούρα ἐνεκλείσθησαν εἰς τὴν Ἀκρόπολιν. Οἱ μισθοφόροι ὅμως τοῦ Γκούρα δὲν ἦσαν οἱ ἀνδρεῖοι τοῦ Μεσολογγίου, καίπερ δὲ ὀλιγώτερον εὐπρόσδλητοι ἐπὶ τοῦ ἰσχυροῦ προμαχώνός των, ὀλίγην εἶχον προθυμίαν νὰ ἐγκαρτερήσωσιν. Ἄλλ' ἡ Ἑλληνικὴ κυβέρνησις ἤθελε πάσῃ θυσίᾳ νὰ κρατήσῃ τὴν Ἀκρόπολιν, διότι εἶχεν ὑποδείξει εἰς Ἀγγλίαν, ὅτι, ἂν ἐπιπτε, θὰ ἦτο ἀδύνατον νὰ περιληφθῆ ἡ Στερεὰ εἰς τὸ μέλλον ἑλληνικὸν κράτος. Διὰ τοῦτο ἐπεχείρησεν ἐπανελημμένως ν' ἀπαλλάξῃ τὴν Ἀκρόπολιν.

Μετὰ τῆς τελευταίας ταύτης φάσεως τοῦ ἀγῶνος συνδέεται τὸ ὄνομα τοῦ Καραϊσκάκη.

Ὁ Γεώργιος Καραϊσκάκης (1782-1827) ἐγεννήθη ἐν Σκουλικαριᾷ τῆς Ἄρτης. Ἡ μήτηρ του ἦτο ἀνεψία τοῦ ὀνομαστοῦ ὀπλαρχηγοῦ τῆς Ἄρτης Γώγου Μπακόλα, ἔσχεν δὲ περιπετειώδη νεότητα ἀναμιχθεὶς εἰς τοὺς πολέμους τοῦ Ἄλῃ πασᾶ εἴτε ὡς μισθοφόρος εἴτε ὡς ἀντίπαλος αὐτοῦ. Ἐκ τῶν πρώτων ἔλαβε τὰ ὅπλα κατὰ τὰς ἐν τῇ Στερεᾷ Ἑλλάδι ἐπιχειρήσεις, ἀλλ' οὔτε σταθερότητα ἔδειξε κατ' ἀρχὰς οὔτε σαφῆ ἔννοιαν τοῦ μεγάλου γεγονότος εἶχε. Τὸ ἰδανικόν του περιωρίζετο εἰς τὸ νὰ λάβῃ τὸ ἀρματωλικὴ τῶν Ἀγράφων. Ἀλλὰ βραδύ-

τερον αὐ κρίσιμοι περιστάσεις ἀφύπνισαν τὴν συνείδησίν του καὶ ἔδωσαν νέαν κατεύθυνσιν εἰς τὰς σκέψεις καὶ τὰς πράξεις του. Ἐκτοτε παρουσιάζεται ὡς νέος ἄνθρωπος καὶ ὁ ἐν ἀρχῇ ἀνυπότακτος καὶ ἀθυρόστομος καὶ ἐγωϊστῆς ἐπὶ λαρχηγός τῆς Σπυραῆς ἀπέβη πρότυπον πειθαρχίας καὶ αὐτοθυσίας ἐν τῷ στρατεύματι, ἀναδειχθεὶς συγχρόνως ὁ στρατηγικώτερος τῶν ἀρχηγῶν τῆς Σπυραῆς. Ἡ κυβέρνησις Ζαΐμη διώρισεν αὐτὸν ἀρχιστράτηγον τῆς Ἄν. Ἑλλάδος. Καίτοι δὲ παλαιὰ ἔχθρα ἐχώριζεν αὐτὸν ἀπὸ τοῦ Προέδρου, ὁ Ζαΐμης ἐνηγκαλίσθη αὐτόν, ὅταν ἔφθασεν εἰς τὸν Θηλασσόπυργον. Ὅταν δὲ παρετήρησαν, ὅτι κατὰ τὸ παρελθὸν δὲν εἶχεν ἐκπληρώσει ὅπως ἔπρεπε τὸ πρὸς τὴν πατρίδα καθήκον του, λέγεται, ὅτι ἀπήντησε «Δὲν ἀρνοῦμαι, ὅτι, ὅταν θέλω, γίνομαι ἄγγελος, καὶ ὅταν θέλω, διάβολος. Εἰς τὸ μέλλον ἀπεφάσισα νὰ εἶμαι ἄγγελος».

Γεώργιος Καραϊσκάκης.

Οἱ Ἕλληνες διὰ νὰ φέρωσιν ἀντιπερισπασμὸν εἰς τὸν Κιουταχῆν, ἐσχημάτισαν στρατόπεδον ἐν Ἑλευσίνι. Ἐκεῖ ἔφθασεν ὁ Καραϊσκάκης καὶ ὁ Φαβιέρος ἐκ Μεθάνων μετὰ τῶν τακτικῶν του, τοὺς ὁποίους ἐνίσχυον 70 Φιλέλληνες. Μετ' ὀλίγον ὁ Γκούρας ἐφονεύθη. Ἄλλ' ὁ Κριεζώτης κατώρθωσε μετὰ 300 ἐπιλέκτων νὰ διολισθήσῃ διὰ τοῦ βρείθρου τοῦ Ἰλισσοῦ καὶ ν' ἀνέλθῃ εἰς τὴν Ἀκρόπολιν (11 Ὀκτωβρίου 1826). Ἐν τῷ μεταξύ δὲ ὁ Φαβιέρος διαφωνήσας πρὸς τὸν Καραϊσκάκην ἀπεχώρησεν εἰς Μέθανα καὶ ὁ Καραϊσκάκης ἔλαβε τὴν πρωτοβουλίαν τῆς διεξαγωγῆς τοῦ πολέμου.

Τότε ἠθέλησε νὰ ἐφαρμόσῃ νέον σχέδιον, διὰ τοῦ ὁποῦ ἠλπίζεν ἀσφαλῶς, ὅτι θὰ ἔφερεν εἰς ἀμηχανίαν τὸν Κιουταχῆν καὶ θὰ ἠνάγκαζεν αὐτὸν νὰ λύσῃ τὴν πολιορκίαν. Τὸ σχέδιον τοῦ Καραϊσκάκη ἦτο ν' ἀποκόψῃ τὴν μετὰ τῆς Θεσσαλίας συγκοινωνίαν τοῦ ἐχθροῦ καθιστῶν σειρὰν φυλακίων εἰς τὰ νῶτά του ἀπὸ τοῦ Κορινθιακοῦ κόλπου μέχρι τοῦ στενοῦ τῆς Εὐβοίας. Ἀλλὰ διάφορα περιστασιακὰ ἠμπόδισαν τὴν πλήρη ἐφαρμογὴν τοῦ σχεδίου τούτου.

Καὶ ὁ μὲν Κωλέττης ἀπεδιβάσθη εἰς τὴν παραλίαν τοῦ Εὐβοικοῦ κόλπου παρὰ τὴν Ἀταλάντην, διὰ νὰ καταστρέψῃ τὰς ἐκεῖ σιταποθήκας τοῦ Κιουταχῆ, ὁ δὲ Καραϊσκάκης προσέβαλε τὴν παρὰ τὸν Ἑλικῶνα Δόβραιαν, τὴν ὁποίαν εἶχεν ὀχυρώσει ὁ τοῦρ-

κας στρατηλάτης, ἵνα ἀσφαλίσῃ τὴν μετὰ τῆς Θεσσαλίας συγκοινωνίαν. Ἄλλ' ὁ Κιουταχῆς ἐματαίωσε τὴν ἀπόπειραν τοῦ Κωλέττη ἀποστείλας ἐγκαίρως 2 χιλ. ἄλδανους ὑπὸ τὸν Μουσταφάμπηην. Ἐπίσης δὲ καὶ ὁ ἀρχιστράτηγος δὲν ἦτο εὐτυχέστερος εἰς τὴν ἐπιχειρήσιν του. Ἄλλὰ δὲν ἀπεθαρρόνθη καὶ ἐστράφη κατὰ τῶν ἄλδανων τοῦ Μουσταφάμπηη, ἵνα καταστρέψῃ αὐτοὺς ἀφνιδιαστικῶς. Ὁ ὑπαρχηγός του Γρίδας κατέφθασεν αὐτοὺς περὶ τὴν **Ἀραχῶδιν**, ἐπελθὼν δὲ ὁ Καραϊσκάκης ἀπέκλεισεν αὐτοὺς ἐντὸς τῆς πόλεως, καὶ ὁ ἐνσκήψας χειμῶν καὶ ἡ χιονοθύελλα συνεπλήρωσε τὸν ἀποκλεισμόν. Κατὰ τὴν φοινικὴν νύκτα τῆς 24 Νοεμβρίου 1826 οἱ πανικὸδῆλοι ἄλδανοὶ ἀποπλανηθέντες εἰς τὰς κρημνώδεις καὶ χιονοσκεπεῖς ἀτραποὺς κατεκόπησαν ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων. Ἐκ τῶν 2000 μόλις 300 ἐσώθησαν, ἐκυριεύθησαν αἱ σημαῖαι των καὶ ὁ Καραϊσκάκης ἀνήγγειρε πυραμίδα ἐκ τῶν κεφαλῶν τῶν πεσόντων, ἐπὶ τῆς ὁποίας ἔθεσαν τὴν ἐπιγραφὴν: «Τρόπαιον τῶν Ἑλλήνων κατὰ τῶν βαρβάρων» καὶ κατὰ τὸ τουρκικὸν ἔθιμον ἔστειλεν εἰς τὴν κυβέρνησιν τὰς κεφαλὰς τῶν πεσόντων ἀρχηγῶν. Μετὰ τρεῖς περίπου μῆνας, τὸν Φεβρουάριον τοῦ 1827, οἱ Τούρκοι προσέβαλον μετὰ μεγαλυτέρων δυνάμεων τὴν παρὰ τὸ **Δίστομον** ὠχυρωμένην θέσιν τοῦ Καραϊσκάκη, ἀλλ' ἀπεκρούσθησαν καὶ ὑπεχώρησαν ἀπολέσαντες τὰς ἀποσκευὰς καὶ τὰ τηλεβόλα των.

Αἱ ἐπιτυχίαι αὗται γινόμεναι μετὰ σειρὰν ἀτυχημάτων ἐχαίρετισθησαν ὡς μεγάλα ἐθνικὰ κατορθώματα. Ὁ Ζαΐμης μετὰ τὴν νίκην τῆς Ἀραχῶδης διέταξε νὰ ψαλῆ δοξολογία εἰς τοὺς ναοὺς καὶ ὁ τολμηρὸς στρατηγὸς τῆς Ἄν. Ἑλλάδος κατέστη ἐθνικὸν εἰδωλον. Ἡ δὲ ἐθνικὴ ἀντίστασις, ἡ ὁποία ἐφαίνετο, ὅτι κατεπνίγη ἐν τῇ Στερεᾷ, ἀνεβίωσε πάλιν.

Ἡ κυβέρνησις δὲν ἔπαυσε καταβάλλουσα προσπάθειας, ὅπως λύσῃ τὴν πολιορκίαν τῆς Ἀκροπόλεως. Καὶ ὁ μὲν Φαδιέρος διὰ τολμηροῦ στρατηγήματος κατώρθωσε νὰ ἐνισχύσῃ τὴν φρουρὰν τῆς Ἀκροπόλεως ἀποθιβάσθεις εἰς τὴν Μουνιχίαν καὶ ἀνελθὼν εἰς τὴν Ἀκρόπολιν ὑπὸ βροχὴν σφαιρῶν. Τὴν δὲ 24 Ἰανουαρίου ὁ ἄγγλος στρατηγὸς Γόρδων ἀπεθιβάσθη μετὰ 2300 ἀνδρῶν καὶ 15 τηλεβόλων εἰς τὴν πειραικὴν ἀκτὴν καὶ ἀπέκρουσε τὴν ἐπίθεσιν τοῦ Κιουταχῆ ὑποστηριζόμενος ἀπὸ θαλάσσης ὑπὸ τῆς ἀτμοκινήτου

κορβέττας *Καρτερίας*, τῆς ὁποίας ἐπέβαιναν ὁ γενναῖος φιλέλληνας **Ἄστιγξ** (30 Ἰανουαρίου). Τέλος ὁ Καραϊσκάκης διαταχθεὶς ὑπὸ τῆς Κυβερνήσεως ἔστησε τὸ στρατόπεδόν του εἰς τὸ **Κερατέον** δυτικῶς τοῦ Πειραιῶς. Ἄλλ' ἡ ἀνάμιξις τῶν πολιτικῶν καὶ ἡ ἐπέμβασις τῶν ξένων στρατιωτικῶν ἀρχηγῶν διετάραξαν τὸ σχέδιόν του καὶ ὠδήγησαν εἰς καταστροφὴν τὴν ἑλληνικὴν ἐπιχείρησιν.

9. Ἡ ἐν Τροιζίνι Ἐθνοσυνέλευσις. — Ἐν τῷ μεταξύ εἶχε συντελεσθῆ νέα πολιτικὴ ζύμωσις. Ἡ παλαιὰ ἀντίθεσις μεταξύ πολιτικῶν καὶ στρατιωτικῶν ἐχαλαρώθη, ἐξεδηλώθησαν δὲ ζωηρότερον αἱ τοπικαὶ ἀντιθέσεις. Πολιτικῶς ἡ Ἑλλὰς διηρέθη εἰς τρεῖς φατρίας, τοὺς *Νησιώτας*, τοὺς *Σιερεοελλαδίτας* καὶ τοὺς *Πελοποννησίους*, ἐκάστη τῶν ὁποίων ἐστηρίχθη ἐπὶ μιᾶς τῶν τριῶν Μεγάλων Δυνάμεων, τῆς Ἀγγλίας, τῆς Γαλλίας καὶ τῆς Ρωσσίας. Οὕτω προήλθον τὰ τρία κόμματα, τὸ **Ἀγγλικόν**, τοῦ ὁποίου ἡγέται ἦσαν ὁ Μαυροκορδάτος καὶ ὁ Μιαούλης, τὸ **Γαλλικόν**, τοῦ ὁποίου ἡγεῖτο ὁ Κωλέττης, καὶ τὸ **Ρωσικόν**, εἰς τὸ ὁποῖον ἐκλινεν ὁ Κολοκοτρώνης ἐξ ἀντιζηλίας πρὸς τὸν Μαυροκορδάτον καὶ τοὺς Νησιώτας.

Ἡ κυβέρνησις ἀφοῦ μετέθεσε τὴν ἔδραν τῆς εἰς Αἴγινα, συνεκάλεσεν ἐκεῖ τὴν Ἐθνοσυνέλευσιν. Ἄλλ' ἡ περὶ τὸν Κολοκοτρώνην ἀντιπολίτευσις συνεκάλεσεν ἄλλην εἰς *Ἐρμιόνην*. Οὕτω δὲ ἡ Ἑλλὰς ἐφαίνετο πάλιν διηρημένη εἰς δύο καὶ ἠπειλεῖτο νέος ἐμφύλιος πόλεμος. Ἀλλὰ τὴν κατάστασιν ἔσωσεν ἡ ἐπέμβασις τῶν Φιλελλήνων καὶ ἰδίως ἡ ἀφίξις τοῦ στρατηγοῦ **Τσώρτς** καὶ τοῦ λόρδου **Κόχραν**. Αἱ δύο μερίδες κατώρθωσαν νὰ συνεννοηθῶσι καὶ τὸν Μάρτιον τοῦ 1827 συνήλθεν ἡ ἐν Τροιζίνι Ἐθνοσυνέλευσις. Ἡ Κυβέρνησις Ζαΐμη κατέθεσε τὴν ἀρχὴν, ἡ δὲ Συνέλευσις ἔλαβε σημαντικὰς ἀποφάσεις. Τὸν μὲν στρατηγὸν Τσώρτς διώρισεν ἀρχιστράτηγον, τὸν δὲ Κόχραν ναύαρχον. Καὶ ὁ μὲν Τσώρτς (*Sir Richard Church*) ἦτο ἄγγλος ἀξιωματικὸς ἐξ Ἰρλανδίας, ὑπὸ τὸν ὁποῖον εἶχον ὑπηρετήσῃ ὁ Κολοκοτρώνης, ὁ Ἀναγνώσταρας καὶ ἄλλοι ἐγκριτοὶ ὄπλαρχηγοὶ ἐν Ζακύνθῳ. Ἀποχωρήσας δὲ ἐκ τῆς ἀγγλικῆς ὑπηρεσίας προσελήφθη ὑπὸ τοῦ βασιλέως τῶν Δύο Σικελιῶν καὶ προήχθη εἰς τὸ ἀξίωμα τοῦ στρατηγοῦ. Ὁ δὲ Κόχραν (*Th. Cochrane*) κατ' ἀρχὰς ἀξιωματικὸς τοῦ ἀγγλικοῦ ναυτι-

κοῦ εἶχεν ἀποκτήσει μεγάλην φήμην διορισθεὶς ὑπὸ τοῦ αὐτοκράτορος τῆς Βραζιλίας ναύαρχος τοῦ στόλου κατὰ τὸν πόλεμον κατὰ τῆς Πορτογαλίας.

Τέλος ἡ Ἔθνοσυνέλευσις μετὰ σφοδρὰς συζητήσεις ἐξέλεξε τὸν Καποδίστριαν *Κυβερνήτην* τῆς Ἑλλάδος ἐπὶ ἑπτὰ ἔτη (30 Μαρτίου 1827).

ΙΟ. Ἡ ἐν Φαλήρῳ καταστροφή. — Ἡ Κυβέρνησις ἐγκατέλειπε τὸ σχέδιον τοῦ Καραϊσκάκη καὶ ἐξωθουμένη ὑπὸ τοῦ Τσώρτς καὶ τοῦ Κόχραν ἀπεφάσισε νὰ παρασκευάσῃ μεγάλην ἐκστρατείαν, ἵνα λύσῃ τὴν πολιορκίαν τῆς Ἀκροπόλεως δι' ἀμέσου ἐπιθέσεως. Οἱ δύο ξένοι ἀρχηγοὶ συνητηθήσαν μετὰ τοῦ Καραϊσκάκη ἐν Κερατσινίῳ, ὁ ὅποτος ἐπέμεινε καὶ πάλιν εἰς τὸ παλαιὸν τοῦ σχέδιον. Ἄλλ' ὁ Κόχραν δὲν ἤκουσεν αὐτὸν καί, ἀφοῦ ἀπεβίβασε τὸν στρατὸν του εἰς τὸ Φάληρον, προσέβαλε τοὺς κατέχοντας τὸν Πειραιᾶ Τούρκους. Κατ' ἀρχὰς προήγαγε διὰ τολμηροῦ κινήματος τὰ στρατεύματά του, ἀλλ' οἱ ἐν τῇ **Μονῇ τοῦ Ἄγ. Σπυριδωνοῦ** Γκέκηδες ἀντέταξαν λυσσώδη ἀντίστασιν καὶ ἐνῶ συνθηκολογήσαντες ἀπεχώρουν, οἱ Ἕλληνες παρασπονδήσαντες κατέσφαξαν αὐτούς.

Ἡ πράξις αὕτη κατετάραξε τοὺς ἀρχηγοὺς, ἀλλ' ὅπωςδῆποτε οἱ ξένοι ἐκηρύχθησαν ὑπὲρ τῆς ἀμέσου δράσεως. Ὁ Καραϊσκάκης ἀντεῖπε πάλιν, ἀλλὰ δὲν εἰσηκούσθη. Ὁρίσθη δὲ ἡ 23 Ἀπριλίου ἡμέρα ἐπιθέσεως. Ἀλλὰ τὴν παραμονὴν ἀκριβῶς ἐπληγώθη ἐν τινὶ συμπλοκῇ ὁ Καραϊσκάκης καὶ μετακομισθεὶς εἰς τὸ πλοῖον τοῦ Τσώρτς ἐξέπνευσε τὴν ἐπομένην.

Μετὰ δύο ἡμέρας (24|6 Ἀπριλίου) οἱ Φιλέλληνες ἀρχηγοὶ ὠδήγησαν τοὺς Ἕλληνας εἰς προφανῆ σφαγὴν. Ἡ ἐπιχειρήσις κακῶς σχεδιασθεῖσα, χειρότερον ἐξετελέσθη. Εἶχον σχεδιάσει νὰ ἐπιτεθῶσι τὴν νύκτα, ἀλλ' ἡ ἀπόβασις τῶν στρατευμάτων καὶ ἡ μετακινήσις κατηνάλωσαν ὅλην τὴν νύκτα. Τὴν πρωτὰν οἱ ὄπλαρχηγοὶ ἐβάδισαν ἐν ἀταξίᾳ ἄνευ συνοχῆς καὶ μετ' ὀλίγον ἔπεσον εὐχερῆς λεία τοῦ δραστηρίου καὶ στρατηγικοῦ ἀντιπάλου. Ὁ Κιουταχῆς προσέβαλε τοὺς Ἕλληνας δι' ὄλων τῶν δυνάμεών του. Τὸ μικρὸν σῶμα τῶν τακτικῶν συνετρίβη, οἱ Δελήδες (ἱππικὸν) κατεπάτησαν τοὺς ἀτάκτους, οἱ ὅποιοι δὲν εἶχον τὰ μέσα νὰ κατασκευάσωσι

ταμπούρια. Μετ' ὀλίγον ἐν πλήρει ἀταξίᾳ ἔφυγον οἱ Ἕλληνες πρὸς τὴν θάλασσαν καταδιωκόμενοι ὑπὸ τοῦ τουρκικοῦ ἰππικοῦ. Πολλοὶ ἐρρίφθησαν εἰς τὴν θάλασσαν καὶ ἐπνίγησαν.

Ἡ παρὰ τὸ Φάληρον καταστροφή ἦτο ἡ αἵματηροτάτη ἐξ ὧσιν ὑπέστησαν οἱ Ἕλληνες κατὰ τὴν διάρκειαν τοῦ μεγάλου ἀγῶνος. Ὑπὲρ τοὺς 1500 ἄνδρες ἐφονεύθησαν. Οἱ ὀπλαρχηγοὶ Νοταρᾶς, Βέϊκος, Γ. Τσαβέλλας, Φωτομάρας καὶ ὁ ταγματάρχης Ἰγγλέσης ἔκειντο νεκροί, τὴν δ' ἐπομένην τῆς νίκης οἱ 250 αἰχμάλωτοι ταχθέντες κατὰ σειρὰν ἀπεκεφαλίσθησαν.

Μετὰ τὴν καταστροφὴν ἡ Ἀκρόπολις δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ κρατηθῆ. Ἡ φρουρὰ ἐσυνθηκολόγησεν ὑπὸ τὸν ὄρον ν' ἀποχωρήσῃ μετὰ τῶν ὄπλων καὶ τῶν ἀποσκευῶν. Ὁ Κιουταχῆς ἐτήρησεν αὐστηρῶς τὰς συνθήκας.

Ε'. ΤΡΙΤΗ ΠΕΡΙΟΔΟΣ ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΕΩΣ

(Ἀπὸ τῆς ναυμαχίας τοῦ Ναυαρίνου μέχρι τῆς ἰδρύσεως τοῦ Ἑλληνικοῦ Βασιλείου 1827-1829).

1. Ἡ Εὐρωπαϊκὴ ἐπέμβασις. — Μετὰ τὴν πτώσιν τῆς Ἀκροπόλεως ἡ ἐπανάστασις ἐφάνη, ὅτι ἔσθυνεν ἐν τῇ ἡπειρωτικῇ Ἑλλάδι καὶ μόνον εἰς τὸ ἀνατολικὸν ἄκρον τῆς Πελοποννήσου διετηρεῖτο. Ὁ Ἰβραήμ ἐσκέπτετο ἤδη περὶ ἐκστρατείας κατὰ τῆς Ὑδρας καὶ τοῦ Ναυπλίου. Ἐρήμωσις δὲ καὶ φρίκη ἐπλανᾶτο ἐπὶ τῆς χώρας, ἐνῶ οἱ ἐχθροὶ τῶν Ἑλλήνων ἔλεγον μετὰ χαιρεκακίας : « Ἡ Ἑλλάς, ὑπὲρ τῆς ὁποίας θέλουσιν νὰ ἐπέμβουν, δὲν ὑπάρχει ».

Ἀλλὰ κατὰ τὴν κρίσιμον ἐκείνην στιγμὴν ἤρχισεν ἡ εὐρωπαϊκὴ ἐπέμβασις, διότι ἐν τῇ μεταξὺ τῆς εὐρωπαϊκῆς διπλωματίας ἐλάμβανεν εὐνοϊκωτέραν τροπὴν διὰ τὴν Ἑλλάδα. Ὁ Κάνιγγ ἠκολούθει φιλελληνικὴν πολιτικὴν, ἐν Ῥωσίᾳ ἀπέθανεν ὁ τσάρος Ἀλέξανδρος (1825) καὶ ὁ διαδεχθεὶς αὐτὸν Νικόλαος ἦτο ἀνὴρ βουλήσεως καὶ δὲν ἐξηρτάτο ἐκ τοῦ Μέττερνιχ, ἡ δὲ γαλλικὴ κυβέρνησις ἀπηλλάγη τῆς αὐστριακῆς ἐπιρροῆς.

Αἱ τρεῖς Δυνάμεις ὑπέγραψαν ἐν Λονδίνῳ τὴν 6 Ἰουλίου (ν. ἡμ.)

τὴν λεγομένην **Ἰουλιανὴν Σύμβασιν**, διὰ τῆς ὁποίας ἡ Ἑλλάς ἀνεγνωρίζετο αὐτόνομος ὑπὸ τὴν ἐπικυριαρχίαν τοῦ Σουλτάνου. Τὸ δὲ οὐσιαστικώτερον ἦτο, ὅτι αἱ Δυνάμεις ὑπεστήριξαν τὸ διάθημά των διὰ στρατιωτικῆς ἐπιδείξεως. Διότι ὁ ὑπὸ τὸν **Κόδρικτον** ἀγγλικὸς στόλος καὶ ὁ ὑπὸ τὸν **Δεριγνὸν** γαλλικὸς ἐνισχύθησαν, κατέπλευσε δὲ καὶ ῥωσικὸς στόλος ὑπὸ τὸν **Ἐϋδεν** εἰς τὸ Αἰγαῖον. Ἐὰν οἱ Τοῦρκοι δὲν ἐδέχοντο τὴν ἀνακωχὴν, οἱ ναύαρχοι εἶχον δικαίωμα νὰ ἐμποδίσωσι τὴν μεταφορὰν ἀνθρώπων καὶ πολεμοφοδίων ὑπὸ τοῦ τουρκικοῦ καὶ τοῦ αἰγυπτιακοῦ στόλου, ἐν ἀνάγκῃ δὲ καὶ ν' ἀσκήσωσι βίαν. «Αἱ ἡμέτεροι ὁδηγίαι», ἐλέγετο εἰς τοὺς ναύαρχους, «δὲν δύνανται βεβαίως νὰ προΐδωσι πᾶσαν δυνατὴν περίπτωσιν καὶ ἔχετε ἀνάγκην ἐλευθερίας τινός. Ὁ βασιλεὺς χορηγεῖ ὑμῖν αὐτὴν πλήρη».

Τὴν πρότασιν τῶν Δυνάμεων ἐδέχθη προθύμως ἡ ἐλληνικὴ κυβέρνησις, ἀλλ' ὁ σουλτάνος ἀπέκρουσε τὴν ἐπέμβασιν. Ἡ τελευταία λέξις τοῦ Ῥεῖς ἐφένδη εἰς τοὺς διερμηνεῖς τῶν πρεσβειῶν ἦτο: «Γεννηθῆτω τὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ! Ἡ Ὑψηλὴ Πύλη εἶναι εἰς πάντα ἔτοιμος».

2. Ναυμαχία Ναυαρίνου (8 Ὀκτωβρίου 1827).—Ὁ τουρκοαιγυπτιακὸς στόλος ἐνισχυθεὶς διὰ νέων μονάδων καὶ ἐπικουριῶν προσωρμίσθη εἰς τὸν λιμένα τῆς Πύλου. Μετ' ὀλίγον κατέπλευσεν ὁ Κόδρικτον, ὁ ὁποῖος δὲν κατῴρθωσε νὰ ἐμποδίσῃ τὴν ἀπόβασιν τῶν ἐπικουριῶν τοῦ Ἰσραήμ, ἀλλ' ἀνεκοίνωσεν εἰς αὐτὸν καθὼς καὶ εἰς τοὺς Ἑλληνας τὴν ἀπόφασιν τῶν Δυνάμεων περὶ τῆς παύσεως τῶν ἐχθροπραξιῶν (31 Αὐγούστου). Μετ' ὀλίγας ἡμέρας κατέπλευσεν ὁ γαλλικὸς στόλος καὶ οἱ δύο ναύαρχοι ἀπήτησαν παρ' αὐτοῦ ν' ἀπέχη πάσης ἐπιχειρήσεως, ἕως ὅτου λάβῃ ὁδηγίαν ἐκ Κων]πόλεως.

Οἱ Ἑλληνες ἐνθαρρυνόμενοι ἐκ τῶν περὶ μεσολαδήσεως εἰδησιῶν ἐπεχείρησαν ν' ἀναζωπυρήσωσιν ὅπου ἦτο δυνατόν τὴν ἐπανάστασιν, διότι εἶχον ὑποδείξεις, ὅτι μόνον αἱ ἐπαναστατημέναι χῶραι ἔμελλον νὰ περιληφθῶσιν εἰς τὸ ἐλληνικὸν κράτος. Τότε ὁ Ἀστιγξ μετὰ τῆς Καρτερίας καὶ πέντε ἄλλων πλοίων κατέστρεψε τουρκικὸν στολίσκον εὐρισκόμενον ἐν τῷ λιμένι τῆς **Ἰτέας**, ἐπινείω τῶν Δελφῶν καὶ τῆς Ἀμφίσης.

Ὁ Ἰβραήμ ἐκπλέει τότε ἐκ Ναυαρίνου μετὰ μοίρας τοῦ τουρκικοῦ στόλου, ἵνα ἐκδικηθῆ, ἀλλ' ὁ Κόδρικτον ἀναχθεὶς ἐκ Ζακύνθου ἠνάγκασεν αὐτὸν νὰ ἐπιστρέψῃ εἰς τὴν Πύλον. Ἐτράπη τότε εἰς δεινὴν λεηλασίαν τῆς Μεσσηνίας καὶ τῆς Ἀρκαδίας. Ἐν τῷ μεταξὺ ὁ σουλτάνος ἀπέκρουσε τὴν πρότασιν τῶν Δυνάμεων καὶ διεδίδασε διαταγὴν εἰς τὸν Ἰβραήμ, ὅπως διεξάγῃ ἐντονώτερον τὸν ἀγῶνα.

Τότε ὁ συμμαχικὸς στόλος εἰσῆλθεν εἰς τὸν λιμένα τοῦ Ναυαρίνου, ἵνα ἐπιβάλῃ εἰς τὸν Ἰβραήμ τὴν θέλησιν τῶν Δυνάμεων καὶ ἀναγκάσῃ αὐτὸν νὰ παύσῃ τὴν περαιτέρω καταστροφὴν. Ἡ σύγκρουσις ἀπέβαιεν ἀναπόφευκτος, διότι οἱ ναῦται εἶχον διαταγὴν νὰ μὴ πυροβολήσωσιν, ἀλλ' ἐσωτερικῶς ἐκαίοντο ὑπὸ τοῦ πόθου νὰ προσβάλωσι τοὺς μωαμεθανούς. Τὸ μοιραῖον ἐπῆλθε τὴν 8 Ὀκτωβρίου. Οἱ Μωαμεθανοὶ ἐπυροδόλησαν κατὰ τῆς ἀγγλικῆς λέμβου, τὴν ὅποιαν ὁ Κόδρικτον ἔστειλε πρὸς συνεννόησιν. Ἡ λέμβος καὶ ἡ γαλλικὴ ναυαρχὶς ἀπήντησαν. Ὅτε δ' ἐν τῶν αἰγυπτιακῶν ἤρχισε νὰ κανονισθῆ, τὸ πῦρ ἐγενικεύθη. Τὰ 26 πολεμικὰ τῶν εὐρωπαϊῶν (11 ἀγγλικά, 7 γαλλικά, 8 ῥώσικα) μετὰ 1270 τηλεβόλων ἔκαυσαν τὴν τουρκοαιγυπτιακὴν ἀρμάδα, ἀποτελουμένην ἐξ 82 σκαφῶν μετὰ 2000 τηλεβόλων. Ὅτε δὲ τὴν ἐπομένην ἀνέτειλεν ὁ ἥλιος, εὔρε συντρίμματα, τὰ ὅποια ἐπλήρουν τὸν λιμένα τῆς Πύλου. Ἡ παρὰ τὸ Ναυαρίνον ναυμαχία ἦτο ἡ μεγίστη κατὰ θάλασσαν καταστροφὴ τοῦ τουρκικοῦ στόλου μετὰ τὴν ναυμαχίαν τῆς Ναυπάκτου (1571).

3. Τὸ τέλος τοῦ ἀγῶνος. — Ἡ ἐν Ναυαρίνῳ ναυμαχία ἐσήμαινε τὴν ἐλευθερίαν τῆς Ἑλλάδος. Ἀλλ' οἱ Τούρκοι ἐδέχθησαν τὴν καταστροφὴν μετὰ καρτερικῆς ἡρεμίας, ὁ δὲ σουλτάνος παρεσκεύαζε νέαν ἐκστρατείαν. Οἱ πρέσβεις τῶν Δυνάμεων τότε ἐγκατέλειψαν τὴν Κων]πολιν καὶ τὴν 7 Μαΐου 1828 (ν. ἡ.) ἐξεργράγη ὁ ἀπὸ μακροῦ ἀπειλούμενος ῥωσσοτουρκικὸς πόλεμος.

Ἐν τῷ μεταξὺ εἶχε κατέλθει εἰς τὴν Ἑλλάδα (6 Ἰανουαρίου 1828) ὁ Καποδίστριας ἐπὶ ἀγγλικοῦ πολεμικοῦ καὶ ἐπελήφθη τοῦ ἔργου τῆς ὀργανώσεως καὶ ἀνορθώσεως. Ὁ ῥωσσοτουρκικὸς πόλεμος διήρκεσε δύο περίπου ἔτη (1828—29), οἱ δὲ Ῥώσοι προήλασαν μέχρι Ἀδριανουπόλεως. Ἀφ' ἐτέρου ἡ Γαλλία ἔστειλεν εἰς Πελο-

πόννησον 14 χιλ. στρατοῦ καὶ 300 ἵππεῖς ὑπὸ τὸν **Μαιζὼν** (18 Αὐγούστου), ἵνα ἐκδιώξῃ τοὺς Αἰγυπτίους. Ἄλλ' ὁ Ἰβραήμ ὑπέγραψεν ἐν τῇ μεταξὺ τῇ ἐνεργείᾳ τῆς Ἀγγλίας τὴν συνθήκην τῆς Ἀλεξανδρείας καὶ μετ' ὀλίγον ἐξεκένωσεν οἰκιοθελῶς τὴν Πελοπόννησον.

Μετὰ τὰ γεγονότα ταῦτα ἡ ἐλευθέρωσις τῆς Ἑλλάδος ἦτο ἔργον εὐχερές. Τὰ φρούρια τῆς Πελοποννήσου παρεδόθησαν, ὁ δὲ στρατηγὸς Τσῶρτς διαπεραιωθείς μετὰ στρατοῦ εἰς τὴν Δ. Ἑλλάδα ἀπήλλαξεν αὐτὴν τοῦ ἐχθροῦ. Ἀλλὰ κατὰ τὴν ἐπίθεσιν ἐναντίον τοῦ Μεσολογγίου θῦμα ἔπεσεν ὁ γενναῖος Ἀσιγξ. Εἰς δὲ τὴν Ἀν. Ἑλλάδα ὁ Δ. Ὑψηλάντης εὐχερῶς κατέβαλε τοὺς Τούρκους, οἱ ὅποιοι εἶχον ἐξασθενήσει, ἀφότου ὁ σουλτάνος ἀπέσυρε δυνάμεις ἕνεκα τοῦ ῥωσικοῦ πολέμου. Παρὰ τὴν **Πέτραν** τῆς Βοιωτίας ἐδόθη ἡ τελευταία μάχη τοῦ ἀγῶνος (12 Σεπτεμβρίου 1829). Οὕτως ὁ Δ. Ὑψηλάντης ἔθεσε τέρμα εἰς τὸν πόλεμον, τὸν ὅποιον εἶχεν ἀρχίσει πρὸ ὀκτῶ ἐτῶν ὁ ἀδελφός του Ἀλέξανδρος παρὰ τὰς ὄχθας τοῦ Προῦθου.

4. Ἀνεξαρτησία τῆς Ἑλλάδος.— Μετὰ τὰ γεγονότα ταῦτα ἡ διευθέτησις τῆς ἑλληνικῆς ὑποθέσεως ἦτο ἔργον τῆς διπλωματίας πλέον. Ἄλλ' αἱ τρεῖς *Προσάιτιδες Δυνάμεις*, ὡς ὠνόμασαν ἑαυτὰς ἡ Ἀγγλία, ἡ Γαλλία καὶ ἡ Ῥωσία, μόλις μετὰ μακρὰς παρεκλύσεις κατῴρθωσαν νὰ καθορίσουν τὴν σχέσιν τοῦ νέου κράτους πρὸς τὴν Τουρκίαν καὶ τὰ σύνορά του.

Τὴν 10 Μαρτίου 1829 αἱ τρεῖς Δυνάμεις ὑπέγραψαν τὸ **Πρωτόκολλον τοῦ Λονδίνου**, διὰ τοῦ ὁποίου ἰδρύετο ἑλληνικὸν κράτος ὑπὸ τὴν ἐπικυριαρχίαν τοῦ σουλτάνου, τὸ ὅποιον ἔμελλε νὰ περιλάβῃ τὰς πρὸς νότον τοῦ Παγασητικοῦ καὶ τοῦ Ἀμβρακικοῦ κόλπου χώρας, τὴν Εὐβοίαν, τὰς Κυκλάδας καὶ τὰς παρακειμένας εἰς τὴν Πελοπόννησον νήσους. Τὸ πρωτόκολλον τοῦτο ἐπέβαλεν ἡ Ῥωσία εἰς τὸν σουλτάνον ὡς ἓνα τῶν ὄρων τῆς συνθήκης τῆς Ἀδριανουπόλεως.

Ἄλλ' ἡ ἐκ τῆς νίκης τῆς Ῥωσίας δημιουργηθεῖσα νέα κατάστασις ἐν τῇ Βαλκανικῇ μετέβαλε τὰς διαθέσεις τῶν ἀγγλων διπλωματῶν, οἱ ὅποιοι ἔκλινον μᾶλλον εἰς τὴν δημιουργίαν μικροῦ ἀνεξαρτήτου ἑλληνικοῦ κράτους. Διὰ τοῦτο τὸ **Πρωτόκολλον**

τοῦ Λονδίνου τῆς 22 Ἰανουαρίου 1830 ἱδρυσεν ανεξάρτητον ἑλληνικὸν βασίλειον κυβερνώμενον ὑπὸ κληρονομικοῦ βασιλέως, ὁ ὁποῖος ἔμελλε νὰ ἐκλεγῆ ἐκτὸς τῶν βασιλευόντων οἴκων τῶν Προστατίδων Δυνάμεων. Ἀλλὰ τὸ οὕτως ἱδρυσόμενον ανεξάρτητον κράτος εἶχε στενωτάτα ὄρια. Τὸ πρὸς βορρᾶν ὄριόν του ἔμελλε νὰ εἶναι ὁ Σπερχειός, τὴν δὲ Ἀκαρνανίαν καὶ μέρος τῆς Αἰτωλίας ἄφινεν εἰς τοὺς Τούρκους.

Καὶ τὸ σχέδιον τοῦτο ἔμως δὲν ἔλυσε τὸ ἑλληνικὸν ζήτημα. Μετ' ὀλίγον ἐδολοφονήθη ὁ Καποδίστριας καὶ ἐπηρεολούθησεν ἀναρχία ἐν Ἑλλάδι. Μόλις δὲ μετὰ δύο ἔτη αἱ Δυνάμεις ἐσκέφθησαν τὴν Ἑλλάδα καί, διὰ νὰ θέσωσι τέρμα εἰς τὰς ταραχάς, ἔδωκαν τὸ στέμμα αὐτῆς εἰς τὸν Ὁθωνα, δευτερότοκον υἱὸν τοῦ βασιλέως τῆς Βαυαρίας, καὶ ἐξέτειναν τὰ πρὸς βορρᾶν ὄρια μέχρι τοῦ Παγασσητικοῦ καὶ τοῦ Ἀμβρακικοῦ. Ἡ Κρήτη ἔμως καὶ ἡ Σάμος ἀπεκλείσθησαν. Ἐκ τούτων ἡ μὲν Κρήτη ἐδόθη εἰς τὸν Χεδίβην τῆς Αἰγύπτου, ἡ δὲ Σάμος ἀπέκτησεν ἰδίαν αὐτονομίαν ὑπὸ χριστιανὸν ἡγεμόνα διοριζόμενον ὑπὸ τοῦ σουλτάνου. Ταῦτα ὤρισεν ἡ **Σύμβασις τοῦ Λονδίνου** τοῦ 1832.

Οὕτως ἱδρύθη τὸ μικρὸν ἑλληνικὸν βασίλειον τοῦ Ὁθωνος.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΒ΄.
ΤΟ ΕΛΛΗΝΙΚΟΝ ΚΡΑΤΟΣ

Α΄) ΠΡΟΣΠΑΘΕΙΑΙ ΙΔΡΥΣΕΩΣ ΑΠΕΡΙΟΡΙΣΤΟΥ

ΜΟΝΑΡΧΙΑΣ—ΚΑΠΟΔΙΣΤΡΙΑΣ ΚΑΙ ΘΘΩΝ

Ι. Καποδίστριας (1808-1831).—Ο Κυβερνήτης ἐκλεγείς ὑπὸ τῆς ἐν Τροιζίνι Συνελεύσεως τὸν Μάρτιον τοῦ 1827 ἔφθασεν εἰς τὴν Ἑλλάδα τὸν Ἰανουάριον τοῦ 1828. Ἐν τῷ μεταξὺ ἐπεσκέφθη τὰς ἀλλὰς τῆς Εὐρώπης, ἵνα βολιδοσκοπήσῃ τὰς διαθέσεις τῶν ἀνακτοβουλίων, ἐκυβέρνησε δὲ τὴν Ἑλλάδα ἐπὶ 3 1/2 ἔτη.

Ὁ Ἰωάννης Καποδίστριας (1776-1831) ἐγεννήθη ἐν Κερκύρᾳ ἐξ ἐγκριτωτάτης οἰκογενείας τῆς νήσου, ἡ ὁποία τὴν ἀρχὴν τῆς εἰλικν ἐκ τῆς δαλματικῆς πόλεως Καποδίστρια, τῆς ἀρχίας Ἰουστινουπόλεως, οἱ πρόγονοὶ τοῦ εἶχον λάβει τὸν τίτλον τοῦ κόμητος παρὰ τοῦ δουκὸς τῆς Σαβοῦις, ἡ δὲ οἰκογένεια τῶν Καποδίστρια εἶχεν ἐγκατασταθῆ εἰς τὴν Κέρκυραν τὸν 18᾽ αἰῶνα. Ὁ μέλλων κυβερνήτης τῆς Ἑλλάδος ἦτο ἀνὴρ μακρὰς πείρας. Συμπληρώσας τὰς σπουδὰς του ἐν Εὐρώπῃ διωρίσθη γραμματεὺς τῆς Ἐπικρατείας τοῦ Ἰονίου κράτους, λαθῶν οὕτω τὴν εὐκαιρίαν νὰ γνωρίσῃ ἐκ τοῦ πλησίον τὰ ἑλληνικὰ πράγματα. Καθ' ὄλην δὲ τὴν σταδιοδρομίαν του ἔμεινε πιστὸς εἰς τὴν Ῥωσίαν καὶ θιασώτης τῆς Ῥωσοφίλου πολιτικῆς. Ὑταν δὲ ὁ Νηπολέων διὰ τῆς συνθήκης τοῦ Τιλαιτ ἔγινε κύριος τῶν Ἰονίων νήσων, ἀπῆλθεν εἰς τὴν Ῥωσίαν καὶ εἰσῆλθεν εἰς τὴν Ῥωσικὴν διπλωματικὴν ὑπηρεσίαν, εἰς τὴν ὁποίαν ἔμελλε νὰ διακριθῇ. Ὁ Τσάρος ἐχρησιμοποίησεν αὐτὸν εἰς διφόρους ἀποστολάς καὶ τέλος ἔστειλεν αὐτὸν ὡς μέλος τῆς Ῥωσικῆς ἀντιπροσωπείας εἰς τὸ συνέδριον τῶν Παρισίων καὶ τῆς Βιέννης καὶ προσέλαβεν αὐτὸν ὑπουργὸν τῶν Ἐξωτερικῶν.

Ἰωάννης Καποδίστριας.

Ὁ Καποδίστριας εἶχε μέγα κῆρος, ὅταν κατήρχετο εἰς τὴν Ἑλλάδα. Ἐπιστεῦετο δέ, ὅτι διὰ τῆς παρουσίας του θὰ ἐξησφαλιζετο ἡ ὁμόνοια μεταξὺ τῶν κομμμάτων. Ἀλλὰ δυστυχῶς δὲν ἀποκατέ-

στησε τὴν εἰρήνην εἰς τὴν δεινῶς ταρασσομένην χώραν ἕνεκα διαφόρων λόγων.

Τὸ ἔργον τοῦ ἦτο δυσχερές ἐν μέσῳ τῆς ἐρημώσεως καὶ τῆς ἀναρχίας, ἣ ὅποια ἐμάστιζε τὸν τόπον. Ἡ Ἑλλάς ἐξήρχετο ἐκ δεινοτάτου ἀγῶνος σχεδὸν ὀκτῶ ἐτῶν. Οἱ ἄνθρωποι εἶχον ὀλιγοστεύσει, τὰ κτήνη εἶχον καταστραφῆ, ἡ γῆ ἔμενεν ἀκαλλιέργητος καὶ ἡ ἐργαζομένη τάξις ἦτο ἐν ἀπογνώσει, ληστεία δ' ἐπὶ τῆς ξηραῆς καὶ πειρατεία ἐπὶ τῆς θαλάσσης διεξήγοντο ἐν πλήρει ἀνέσει, τὰ δὲ ἦθη ἦσαν ἐξηγριωμένα καθ' ἕλλην τὴν χώραν. Πλὴν τούτου εἶχε νὰ παλαίσῃ πρὸς διπλωματικὰς δυσχερείας, διότι ἡ Ἀγγλία καὶ ἡ Γαλλία ὑπέβλεπον αὐτὸν νομίζουσαι ῥωσικὸν πρᾶκτορα.

Ἄλλὰ καὶ ὁ φίλαυτος καὶ αὐταρχικὸς χαρακτήρ τοῦ κυβερνήτου ὡς καὶ αἱ περὶ κράτους πεποιθήσεις τοῦ ἔμελλον νὰ ἐξεγεῖρωσιν ἀντίδρασιν καὶ νὰ δυσχεράνωσι τὸ ἔργον τοῦ. Ὁ Καποδίστριας ἦτο ὀπαδὸς τῆς πεφωτισμένης δεσποτείας. Ἐφρόνει δέ, ὅτι τὰ συντάγματα καὶ τὰ κοινοβουλευτικὰ σώματα εἶναι πρόωρα διὰ χώραν ἄρτι χειραφετηθεῖσαν ἐκ τοῦ ἀσιατικοῦ δεσποτισμοῦ καὶ διερχομένην περὶ ὄσον κλονισμοῦ. Ὅθεν ἐπεχείρησε νὰ διαπλάσῃ τὴν Ἑλλάδα εἰς κράτος ἰσχυρῶς συγκεντρωμένον ἐνισχύων τὴν κεντρικὴν ἐξουσίαν.

Ἡ πρώτη πρᾶξις τοῦ ἦτο νὰ διαλύσῃ τὴν ἐκλέξασαν αὐτὸν Συνέλευσιν, ἀντ' αὐτῆς δ' ἐξέλεξε συμβούλιον ἐξ 27 ἀνδρῶν, τὸ ὁποῖον ὠνόμασε **Πανελλήνιον**. Κυρίως ὅμως τὴν ἐξουσίαν εἶχεν ἡ **Γραμματεία** τοῦ Κυβερνήτου, ἡ **Γενικὴ Γραμματεία** λεγομένη, τῆς ὁποίας πρόεδρον διώρισε τὸν **Σπυρίδωνα Τρικούπη**, τὸν ἱστορικὸν τῆς ἐπαναστάσεως.

Ἄλλὰ τὰ μέτρα ταῦτα δυσηρέστησαν ὄχι μόνον τοὺς πλουσίους, γαιοκτῆμονας, ἀλλὰ καὶ πολλοὺς ἐφοπλιστὰς καὶ τοὺς ὀπαδοὺς τοῦ συνταγματικοῦ πολιτεύματος. Ἦρχισε δὲ νὰ διαλύεται ἡ περιβάλλουσα τὸ πρόσωπόν του αἰγλή καὶ ἐσχηματίσθη ἰσχυρὰ ἀντιπολίτευσις. Ὡστε ἠναγκάσθη νὰ συγκαλέσῃ τὴν Ἐθνοσυνέλευσιν, τὴν ὁποῖαν εἶχεν ὑποσχεθῆ ἅμα τῇ ἀφίξει τοῦ. Ἄλλ' οὐδὲν μέσον εἶχε παραλείψει, ὅπως ἐπιτύχῃ τὴν ἐκλογὴν προσώπων ἀφωσιωμένων εἰς ἑαυτὸν. Διὰ τοῦτο ἐγίναν ἀθρόαι διαμαρτυρίαι τῆς ἀντιπολιτευσεως, εἰς τὴν ὁποῖαν ἀνῆκον ἄνδρες ὡς ὁ Μιαούλης, Μαυροκορδάτος, Κουντουριώτης.

Ὁὐχ ἤττον ὁ Κυβερνήτης εἰργάσθη ὅσον ὀλίγοι Ἕλληνες κατορθώσας ν' ἀποφύγη τὴν γραφειοκρατίαν καὶ ἐφρόντισεν ἰδίως νὰ διαρρυθμίση τὰ οἰκονομικά, προσπαθήσας διὰ παντὸς τρόπον ν' ἀναπτύξη τὰς πηγὰς τοῦ πλοῦτου. Ἐφρόντισε δὲ συγχρόνως νὰ δημιουργήσῃ τακτικὸν στρατὸν καὶ ἐμερίμνησε διὰ τὴν ἐκπαίδευσιν, ἰδίως τὴν λαϊκὴν. Ὁ Καποδίστριας ἦτο δεδηλωμένος ὑπὲρ τῆς πρακτικῆς ἐκπαιδεύσεως καὶ μετ' ἰδιαζούσης εὐθυκρισίας διείδεν, ὅτι ἢ ἐκπαίδευσίς ἔπρεπε ν' ἀρχίσῃ ἐκ τοῦ λαοῦ. Ἀπεστρέφετο δὲ τὴν ξηρὰν γραμματικὴν μόρφωσιν τῶν ἐλλήνων λογίων τοῦ καιροῦ του καὶ διεκήρυττεν, ὅτι, ἐφόσον ἐξαρτᾶται ἐξ αὐτοῦ, δὲν θὰ ἠϋξανε τὸν ἀριθμὸν τῶν λεγομένων σοφολογιωτάτων.

Ἄλλ' ἢ κατ' αὐτοῦ ἀντιπολίτευσις ἐφθασεν εἰς ὄξειαν κρίσιν. Ἡ Μάνη ἐστασίασεν, ὅτε δὲ ὁ Κυβερνήτης θελήσας νὰ ἐπιβάλῃ τὸ κράτος τοῦ νόμου συνέλαβε τοὺς Μαυρομιχλαίους καὶ αὐτὸν τὸν Πετρόμπεην ἐνέκλεισεν εἰς τὸ Ἴτς-Καλὲ τοῦ Ναυπλίου, ἀφυπνίσθη τὸ στασιαστικὸν πνεῦμα. Ἡ Ὑδρα ἐστασίασεν ἀναφανδὸν δῆθεν ὑπὲρ τῆς συνταγματικῆς ἐλευθερίας. Οἱ δυσηρεστημένοι συνέστησαν ἰδίαν κυβέρνησιν, τὴν ὁποίαν ὠνόμασαν **Συνταγματικὴν Ἐπιτροπείαν**. Ὁ δὲ Μιαούλης καὶ ὁ Μαυροκορδαῖος κατὰ διαταγὴν τῆς Συνταγματικῆς Ἐπιτροπείας κατέλαβον τὸν ἐν τῷ ναυστάθμῳ τοῦ Πόρου στόλον. Ὁ Καποδίστριας παρεκάλεισε τότε τὸν ῥῶσσον ναύαρχον *Ρικὸρ* νὰ πλήξῃ τοὺς ἐπαναστάτας. Ὅτε δ' ἐκεῖνος ἔλαβε θέσιν, ὅπως βομβαρδίσῃ τὰ ἐλληνικὰ πλοῖα, ὁ Μιαούλης ἀνετίναξεν αὐτὰ καὶ ἔθεσε πῦρ εἰς τὸν ναύσταθμον τοῦ Πόρου. Ἡ φρεγάτα Ἑλλάς καὶ μία κορβέττα κατεστράφησαν, μόλις δ' ἐσώθησαν τὰ ἄλλα πλοῖα καὶ ὁ ναύσταθμος.

Τὴν 27 Σεπτεμβρίου ὁ υἱὸς τοῦ Πετρόμπεη Γεώργιος καὶ ὁ ἀδελφός του Κωνσταντῖνος, οἱ ὁποῖοι ἐκρατοῦντο ὑπὸ ἀστυνομικὴν ἐπιτήρησιν ἐν Ναυπλίῳ, παρεμόνευσαν τὸν Κυβερνήτην, ἐνῶ μετέβαινεν εἰς τὸν ναὸν τοῦ Ἁγίου Σπυρίδωνος διὰ τὴν πρωϊνὴν λειτουργίαν, καὶ ἐδολοφόνησαν αὐτόν. Καὶ ὁ μὲν Κωνσταντῖνος ἐφρονεῦθη ἐπὶ τόπου ὑπὸ τῶν ἀκολούθων τοῦ κυβερνήτου καὶ τῶν πολιτῶν, ὁ δὲ Γεώργιος συλληφθεὶς κατεδικάσθη ὑπὸ τοῦ στρατοδικείου καὶ ἐτυφεκίσθη πρὸ τῶν ὀμμάτων τοῦ πατρὸς του. Αὕτη εἶναι ἡ τραγῳδία τοῦ Ναυπλίου.

2. Τὰ μέγροι τῆς καθόδου τοῦ Ὀθωνος.—Τὴν δολοφονίαν τοῦ Καποδιστριαίου ἠκολούθησε δεινὴ ἀναρχία καὶ σπαραγμὸς ἐμφύλιος. Κατ' ἀρχὰς οἱ Καποδιστριακοὶ ἐξέλεξαν προσωρινὴν ἐπιτροπὴν, τὴν ὁποίαν ἀπετέλεσαν ὁ Αὐγουστῖνος Καποδιστριαίος, ὁ Κολοκοτρώνης καὶ ὁ Κωλέττης. Ἄλλ' ὁ πρόεδρος τῆς ἐπιτροπῆς ἐφάνη ἀδιάλλακτος καὶ ἀπέκλεισε τοὺς ἀντιπροσώπους Ὑδρας καὶ Μάνης ἐκ τῆς Ἐ' Ἐθνοσυνελεύσεως, ἣ ὁποία ἐμελλε νὰ συνέλθῃ εἰς τὸ Ἄργος. Τότε ὁ Κωλέττης ἀπεσχίσθη καὶ ἐσχημάτισεν ἰσχυρὰν ἀντιπολίτευσιν, τὴν ὁποίαν ὠνόμασε **Συνταγματικὴν** καὶ ἀποσυρθεῖς εἰς **Περαχώραν** πλησίον τῆς Κορίνθου, διώρισεν ἰδίαν ἐπιτροπὴν. Ἡ Ἑλλάς διηρέθη πάλιν εἰς δύο στρατόπεδα καὶ ἤρχισεν ὁ ἐμφύλιος πόλεμος.

Τὸ ἄγγελμα τῆς ἐκλογῆς τοῦ Ὀθωνος ἐξῆψεν ἔτι μᾶλλον τὰ πάθη, διότι οἱ περὶ τὸν Κωλέττην ἤθελον νὰ εὐρεθῶσιν ἐν Ναυπλίῳ κατὰ τὴν ἔλευσιν τοῦ βασιλέως, ἵνα λάβωσι μέρος εἰς τὰς τιμὰς. Ὅθεν τὰ ρουμελιωτικὰ στρατεύματα ἐκίνησαν κατὰ τοῦ Ναυπλίου ὑπὸ τὸν Κωλέττην, ὁ ὁποῖος ἐπεκράτησε καὶ εἰσῆλθε θριαμβεύων εἰς τὸ Ναύπλιον, ἐνῶ ὁ Αὐγουστῖνος ἀνεχώρει μετὰ τῆς οἰκογενείας του εἰς τὴν Κέρκυραν.

Ἄλλ' οἱ ρουμελιῶται μισθοφόροι τῶν Συνταγματικῶν, ἐπειδὴ μάλιστα δὲν ἐπληρῶνοντο ἕνεκα ἐλλείψεως χρημάτων, ἐδῆωσαν τὴν Πελοπόννησον ὡς χώραν ἐχθρικήν, καὶ ἐπὶ μακρὸν αἱ πελοποννήσιαι μητέρες ἐφόδιζον τὰ τέκνα των λέγουσαι «ἔρχεται τὸ σύνταγμα». Διὰ τοῦτο ὁ Κολοκοτρώνης ἠναγκάσθη νὰ λάβῃ κατ' αὐτῶν τὰ ὄπλα. Θλιβεραὶ δὲ συγκρούσεις συνέδησαν μετὰξὺ τῶν Πελοποννησίων καὶ τοῦ γαλλικοῦ στρατοῦ. Τέλος συνήλθεν εἰς **Πρόνοιαν** (πλησίον τοῦ Ναυπλίου) τὴν 14 Ἰουλίου 1832 ἡ Ἐ' Ἐθνικὴ Συνέλευσις, ἣ ὁποία ἐπεκύρωσε τὴν ἐκλογὴν τοῦ Ὀθωνος. Εἰς τὴν κατάστασιν ταύτην ἔθεσε τέρμα ἡ καθόδος τοῦ Ὀθωνος εἰς τὴν Ἑλλάδα.

3. Κάθοδος τοῦ Ὀθωνος—Ἡ Ἀντιβασιλεία.
Τὴν 25 Ἰανουαρίου 1833, ὅτε ὁ Ὀθων ἀπεβιδάσθη εἰς τὸ Ναύπλιον, ἦτο γενικὸν τὸ αἶσθημα τῆς ἀνακουφίσεως. Πάντες δὲ ἠλπίζον, ὅτι θὰ ἐτίθετο τέρμα εἰς τὴν ἀναρχίαν καὶ ἡ δεινῶς δοκιμασθεῖσα χώρα θὰ εἰσῆρχετο εἰς τὴν ὁδὸν τῆς τάξεως καὶ τῆς εὐημερίας. Εὐδω-

νον ἦτο, ὅτι ὁ νεαρὸς ἡγεμὼν δὲν εἶχε σύνδεσμον πρὸς τὰς φατρίαις καὶ τοὺς πολιτικοὺς ἢ στρατιωτικοὺς ἀρχηγούς, δὲν ἐστερεῖτο δὲ προσόντων, ὅπως ὀργανώσῃ καὶ διοικήσῃ τὴν χώραν. Αὐτὸς δὲ καὶ οἱ Βαυαροὶ του κατῆλθον εἰς τὴν Ἑλλάδα ἐμπορούμενοι ὑπὸ τῶν ἀγαθωτάτων προθέσεων.

Ἄλλ' ἦτο ἔργον δυσχερὲς ἢ συγκρότησις τῆς Ἑλλάδος εἰς κράτος καλῶς ὀργανωμένον καὶ εὐνομούμενον, ὅπως ἦσαν τὰ κράτη τῆς Εὐρώπης, τὰ ὁποῖα εἶχον ὡς πρότυπον οἱ Βαυαροὶ. Μακρὸς βίος ὑπὸ τὴν ἄσιατικὴν δεσποτείαν εἶχεν ἀφήσει βαθείας ρίζας ἐν τῇ χώρᾳ, μακροχρόνιος δὲ πόλεμος καὶ ἀναρχία εἶχον δημιουργήσῃ τάσεις ἀντιπειθαρχικὰς καὶ ἀντικοινωνικὰς. Ὁ λαὸς κατὰ τὸ πλεῖστον ἦτο πτωχὸς καὶ ἀμαθὴς ἀριθμῶν ὑπὲρ τὰ $90 \frac{00}{100}$ ἀναλφαβήτους. Δὲν ἐγνώριζε νὰ ἐργάζεται ὅπως οἱ εὐρωπαῖοι τεχνῖται, δὲν εἶχεν ἐπιστήμην, δὲν ἤξευρε νὰ ἐκμεταλλεῖται τὰς πηγὰς τοῦ πλούτου. Χρῆμα δὲν ὑπῆρχε διὰ μεγάλας συνεταιρικὰς ἐπιχειρήσεις. Δὲν ὑπῆρχον ὁδοί, οὔτε μέσα συγκοινωνίας οὔτε πόλεις ἢ ἀξιόλογος ἀνθρωπίνῃ ἐργασία κληρονομηθεῖσα ἐκ προγενεστέρων γενεῶν. Τὰ πάντα ἔπρεπε νὰ γεννηθῶσιν ἐκ τῆς τέφρας.

Ἐν τούτοις οἱ Βαυαροὶ ἤρχισαν τὸ ἔργον μετὰ προθυμίας καὶ αἰσιοδοξίας. Ἀλλὰ τὸ ἔργον των συνήνησε πολλὰ προσκόμματα καὶ ἡ βασιλεία τοῦ Ὄθωνος ἦτο πλήρης περιπετειῶν. Οἱ τρεῖς ἀντιβασιλεῖς, οἱ διορισθέντες ὑπὸ τοῦ Λουδοβίκου, ὁ κόμης **Ἄρμανσμπεργ** (*Armanberg*), πρῶην βαυαρὸς ὑπουργὸς, ὁ διδάκτωρ **Μάουρερ** (*Maurer*), καθηγητὴς τῆς νομικῆς, καὶ ὁ στρατηγὸς **Ἐϋδεκ** (*Eydek*), ὁ ὁποῖος εἶχεν ἤδη ὑπηρετήσῃ τὴν ἐπανάστασιν, ἔθεσαν τὰς βάσεις τοῦ κρατικοῦ οἰκοδομήματος τῆς Ἑλλάδος. Ἀλλὰ δὲν κατῶρθωσαν ν' ἀποφύγῃσι τὰς προστριβὰς πρὸς τὸν δυσήνιον λαόν, τὸν ὁποῖον εἶχον ἔλθει νὰ κυβερνήσουν. Συγχρόνως ὅμως ἡ αὐταρχικὴ κυβέρνησις των καὶ ἡ ἄγνοια τοῦ λαοῦ κατέστησαν αὐτοὺς ταχέως ἀντιδημοτικούς. Ἡ ἀντιβασιλεία προσέκρουσε κυρίως εἰς τὸν σκόπελον τῆς ἀποκαταστάσεως τῶν ἀτάκτων στρατιωτῶν, οἱ ὁποῖοι μὴ ἱκανοποιούμενοι ἐτρέποντο εἰς ληστείας. Ἐπίσης μεγάλας δυσχερείας ἐγέννησε τὸ ἐκκλησιαστικὸν ζήτημα, διότι ἡ ἀντιβασιλεία ἐδημιούργησεν αὐτοκέφαλον Ἑλληγικὴν Ἐκκλησίαν, τὴν ὁποῖαν δὲν ἀνεγνώ-

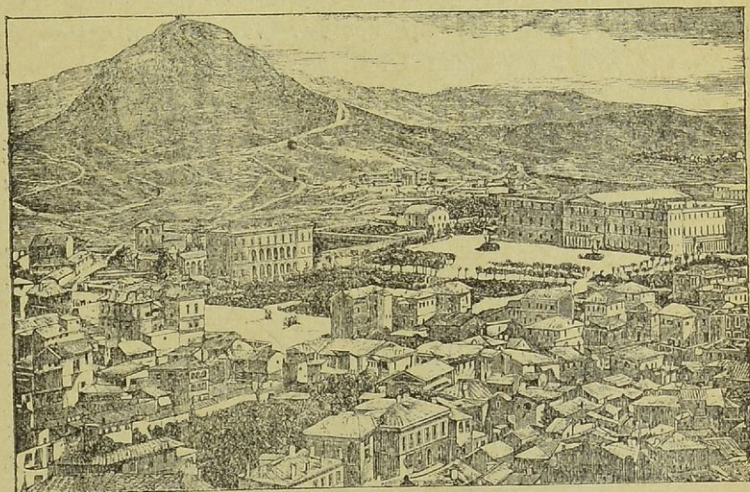
ρισεν ὁ Πατριάρχης. Ἄλλ' οἱ Βαυαροὶ ἐπάταξαν δραστηρίως τὴν ἀντίδρασιν καταδικάσαντες μάλιστα εἰς θάνατον τὸν Κολοκοτρώνην καὶ Πλαπούταν, ὡς ἐνεχομένους εἰς συνωμοσίαν κατ' αὐτῶν. Ἄλλ' οἱ ξένοι δὲν ἐτόλμησαν νὰ ἐκτελέσουν τὴν καταδίκην κατὰ τοῦ γηραιοῦ πολεμιστοῦ τῆς ἐλευθερίας. Εἰς τὴν ἔκρυθμον κατάστασιν ἐφάνη πρὸς στιγμήν, ὅτι ἔθετε τέλος ἡ ἐνγλικίωσις τοῦ Ὀθωνος.

4. Ὀθων—Αὐταρχικὴ Κυβέρνησις μέχρι τοῦ 1843.—Οἱ ἀντιβασίλεις ἐκυβέρνησαν τὴν Ἑλλάδα ἄνευ βουλῆς καὶ συντάγματος ἀκολουθοῦντες ἐν τούτῳ τὰ ἴχνη τοῦ Κυβερνήτου. Τὴν αὐταρχικὴν ταύτην κυβέρνησιν ἐξηκολούθησεν ὁ Ὀθων. Δὲν συνεχάλεσεν ἐθνικὴν συνέλευσιν οὔτε βουλήν. Ἐλαβεν Ἑλληνας ὑπουργούς, ἀλλὰ διετήρησε καὶ τὸν ἀντιδημοτικὸν Ἀρμυανσπεργὸς ὡς ἀρχιγραμματέα, καὶ προήδρευεν ὁ ἴδιος τοῦ ὑπουργικοῦ συμβουλίου, ὥστε ἡ διοίκησις του ἦτο προσωπικὴ κατὰ τὸ ὑπόδειγμα τῶν γερμανῶν ἡγεμόνων. Οἱ δὲ Βαυαροὶ ἐξηκολούθουν νὰ κατέχωσι τὰς ἀνωτάτας θέσεις ἐργαζόμενοι πάντως ὠφελιμώτερον διὰ τὸν τόπον ἕνεκα τῆς ἀνωτέρας μορφώσεως καὶ τῶν ἄλλων δεξιότητων, ἣ ὅσον ἠδύνατο οἱ Ἕλληνες κατὰ τὸν χρόνον τοῦτον. Ἀλλὰ τοῦτο δὲν ἀνεγνωρίζετο καὶ ἡ κατ' αὐτῶν δυσἀρέσκεια ἐστρέφετο κατὰ τοῦ Ὀθωνος, ὥστε ἐπανειλημμένα στασιαστικὰ κινήματα ἐτάραξαν τὴν χώραν.

Μεγάλας δὲ δυσχερείας ἐδημιούργησεν εἰς τὸν Ὀθωνα ἡ μεγαλοῦδεατικὴ ἐξωτερικὴ πολιτικὴ του, διότι ὁ Ὀθων, καθὼς βραδύτερον καὶ ἡ σύζυγός του Ἀμαλία, κατῆλθον εἰς τὴν Ἑλλάδα ἐμφορούμενοι δυσπραγματοποιήτων ἰδανικῶν. Ἦσαν δηλαδὴ Μεγαλοῦδεαται, ὡς ἔλεγον τότε, διότι ἐπίστευον, ὅτι ἦτο δυνατόν ταχέως νὰ διαλύσωσι τὴν τουρκικὴν αὐτοκρατορίαν καὶ νὰ περιβληθῶσι τὸ στέμμα τῶν Βυζαντινῶν αὐτοκρατόρων. Τοῦτο ὅμως εἶχε σοβαρὰς συνεπειὰς διὰ τὴν βασιλείαν τοῦ Ὀθωνος. Ἀφ' ἑνὸς μὲν ἔφερον αὐτὸν εἰς προστριβὰς πρὸς τὴν Τουρκίαν, ἀφ' ἑτέρου δὲ διέθεσε κατ' αὐτοῦ τὰς Δυτικὰς Δυνάμεις, αἱ ὁποῖαι ἦσαν κεκηρυγμένοι ὑπὲρ τῆς ἀκεραιότητος τῆς Τουρκίας. Τέλος ἐδημιούργησε σοβαρὰς παρεξηγήσεις μεταξὺ ἡγεμόνος καὶ πολιτευομένων. Διότι ὁ Ὀθων βλέπων τοὺς πολιτικοὺς περὶ μηδαμινὰ τυρδάζοντας καὶ τὸ προσωπικὸν κέρδος ἐπιδιώκοντας ἐγένετο ἡμέρα τῆ ἡμέρα ἐγωπαθέστερος καὶ

αὐταρχικώτερος, πιστεύων, ὅτι μόνος αὐτὸς μετὰ τῆς Ἀμαλίας εἰργάζοντο διὰ τὸ μεγαλεῖον τῆς Ἑλλάδος. Καὶ ἀπεμάκρυνε μὲν τοὺς πλείστους βυαυαροὺς πρὸ τῆς γενικῆς δυσαρρεσκείας καὶ τῆ προτροπῆ τῶν Δυνάμεων, ἀλλὰ κατ' οὐδένα τρόπον ἤθελε νὰ συγκαλέσῃ βουλήν.

Ἐν τῇ μεταξὺ συνετελείτο βραδεῖα μὲν, ἀλλ' αἰσθητὴ πρόοδος. Ἦδη πρὸ τῆς ἐνηλικιώσεως τοῦ Ὄθωνος τὴν 1 Δεκεμβρίου 1834 ἡ ἔδρα τῆς Κυβερνήσεως μετετέθη εἰς τὰς Ἀθήνας, τῶν ὁποίων τὸ ἐνδοξον παρελθὼν ἦτο ὁ μοναδικὸς λόγος τῆς προτιμῆσεως ἄλλων ἐπικαιροτέρων σημείων.

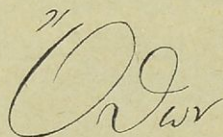
Αἱ Ἀθήναι ἐπὶ Ὄθωνος.

Αἱ Ἀθήναι ἦσαν τότε ἀσήμαντος πόλις, τὴν ὁποίαν αἱ πολιορκίαι εἶχον μεταβάλῃ εἰς σωρὸν ἑρείπιων, ὀλίγα δὲ ἄμορφοι οἰκία μετὰ στενωπῶν ὁδῶν ἐκάλυπτον τὴν ἀνατολικὴν ὑπώρειαν τῆς Ἀκροπόλεως καὶ μεταξὺ αὐτῶν ὑψοῦντο μεγαλοπρεπῶς τὰ ἀρχαῖα μνημεῖα. Διὰ τοῦτο ὁ βασιλεὺς ἠναγκάσθη νὰ ἀρκεσθῇ εἰς ἀπλὴν μονόροφον κατοικίαν. Εἰς δὲ τὴν θέσιν τοῦ σημερινοῦ Πειραιῶς ὑπῆρχον μόνον τρεῖς παλαιαὶ καλύβαι.

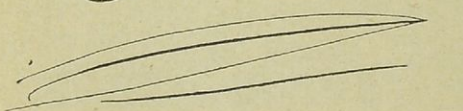
Περὶ τὸ τέλος τοῦ 1835 ἐπεσκέφθη τὰς Ἀθήνας ὁ πατὴρ τοῦ Ὄθωνος Λουδοβίκος. Καὶ τὴν μὲν χώραν εὔρεν εἰσερχομένην εἰς τὴν ὁδὸν τῆς τάξεως, ἀλλὰ συγχρόνως ἤρχιζον αἱ ἐξωθεν σκευῶν, τῶν ὁποίων θέατρον ἦσαν αἱ Ἀθήναι. Παρέστη δὲ εἰς τὴν

κατάθεσιν τοῦ θεμελίου λίθου τῶν ἀνακτόρων τοῦ υἱοῦ του, τὰ ὅποια συντελεσθέντα ἔμελλον ν' ἀποθῶσι τὰ ἀπέριττα ἀνάκτορα, τὰ σήμερον Παλαιὰ Ἀνάκτορα καλούμενα. Μετ' ὀλίγον ὁ Ὅθων μετέβη εἰς τὴν Γερμανίαν καὶ συνεζεύχθη τὴν θυγατέρα τοῦ δουκὸς τοῦ Ὀλδεμβούργου, ἣ ὅποια ἔμελλε ν' ἀποβῆ ἡ γενναίουφυχος καὶ δραστηρία **Βασίλισσα Ἀμαλία.**

Β. Ἡ ἐπανάστασις τῆς Γ' Σεπτεμβρίου.— Τὴν ἐπανάστασιν παρεσκευάσαν οἱ ἀρχηγοὶ τῶν δύο φατριῶν, τῆς ἀγγλικῆς καὶ τῆς γαλλικῆς, ἐξετέλεσαν δὲ δύο συνταγματάρχαι, ὁ **Δημήτριος Καλέργης** καὶ ὁ **Ἰωάννης Μακρουγιάννης.** Οὗτοι προσεταιρισθέντες τὸν στρατὸν κατώρθωσαν δι' ἀναιμάκτου σχεδὸν ἐξόδου εἰς τὴν πρὸ τῶν ἀνακτόρων πλατεῖαν, τὴν νύκτα τῆς 2-3 Σεπτεμβρίου 1843, νὰ ἐξαναγκάσωσι τὸν Ὅθωνα νὰ ὑπογράψῃ διάταγμα, διὰ τοῦ ὁποίου παρεχώρησε σύνταγμα καὶ ὑπέσχετο ν' ἀπομακρύνῃ πάντας τοὺς ξένους. Ἐκτοτε ἡ μὲν πρὸ τῶν ἀνακτόρων πλατεῖα ὀνομάζεται **Πλατεῖα τοῦ Συντάγματος**, μία δὲ τῶν ὁδῶν τῆς πρωτευούσης φέρει τὸ ὄνομα

τῆς **Γ' Σεπτεμβρίου**, ἣ ὅποια θεωρεῖται ἡ γενέθλιος, ἡμέρα τοῦ ἑλληνικοῦ συντάγματος.

Νεανικὴ ὑπογραφή τοῦ Ὅθωνος.

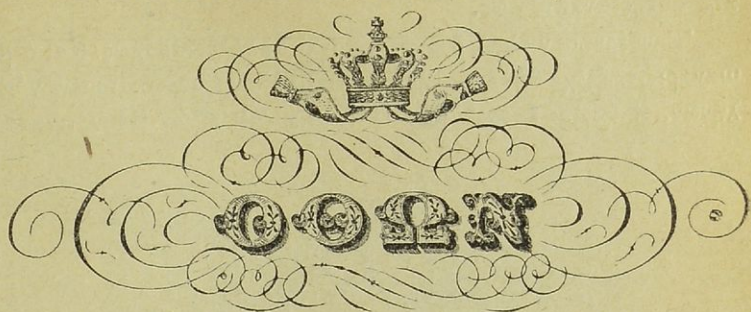
Ἡ βουαρικὴ ἀπολυταρχία ἐφάνη οὕτως ἀποτυχοῦσα, ἣ δὲ Ἑλλάς ἀπέκτησε

σύνταγμα. Ἀλλὰ κατὰ βάθος ἡ ἐπανάστασις τοῦ 1843 ἦτο ἐξέγερσις κατὰ τῆς τάξεως καὶ πειθαρχίας, τὴν ὅποیان οἱ εὐρωπαϊοὶ ξένοι ἠθέλησαν νὰ ἐπιβάλωσιν.

Τὸ **Σύνταγμα τοῦ 1843** ἐδημιούργει δύο κοινοβουλευτικὰ σώματα, τὴν **Γερουσίαν** ἐξ 27 μελῶν ἐχόντων ἡλικίαν ὑπὲρ τὰ τεσσαράκοντα ἔτη καὶ διοριζομένων ὑπὸ τοῦ βασιλέως, καὶ τὴν **Βουλὴν**, τὴν ὅποیان ἀπετέλουν 80 τοῦλάχιστον μέλη ἔχοντα ἡλικίαν τοῦλάχιστον 30 ἐτῶν. Τὰ δύο σώματα εἶχον τὴν νομο-

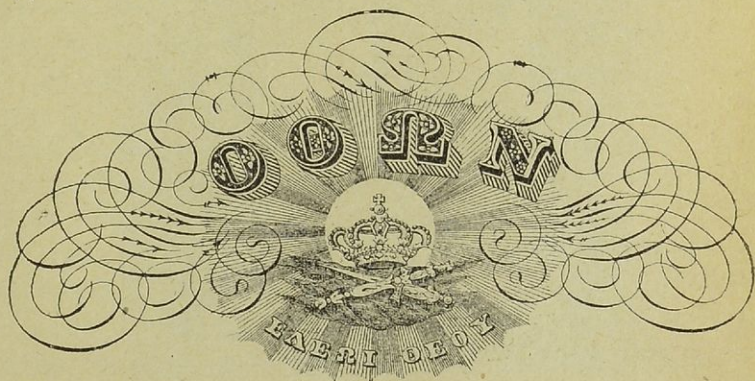
θετικὴν ἐξουσίαν, ἐνῶ ὁ βασιλεὺς μετὰ τοῦ ὑπ' αὐτοῦ διοριζομένου ὑπουργείου ἐξήσκει τὴν ἐκτελεστικὴν.

Ἐκ τῆς 1843 ὁ Ὅθων ἐκυβέρνησεν ὡς συνταγματικὸς μονάρ-

Ἐπικεφαλὴς Βασιλικῆς Διατάγματος τοῦ 1849.

χης, ἀλλ' ἐξ ἰδιοσυγκρασίας καὶ ἀνατροφῆς δὲν συνεπάθει τὰ κοινοβουλευτικὰ ἔθιμα. Ὅθεν ἐπεδίωκε διὰ παντοίων μέσων τὴν ἐκλογὴν ἀδλοφίλου βουλῆς καὶ τὴν ἐπικράτησιν φιλοβασιλικῆς κυβερνήσεως. Δύο δὲ πολιτευόμενοι ὑπερεῖχον τῶν ἄλλων, ὁ ἡγέτης τῆς ἀγγλικῆς φατρίας Μαυροκορδάτος καὶ ὁ Κωλέττης, ἡγέτης τῆς

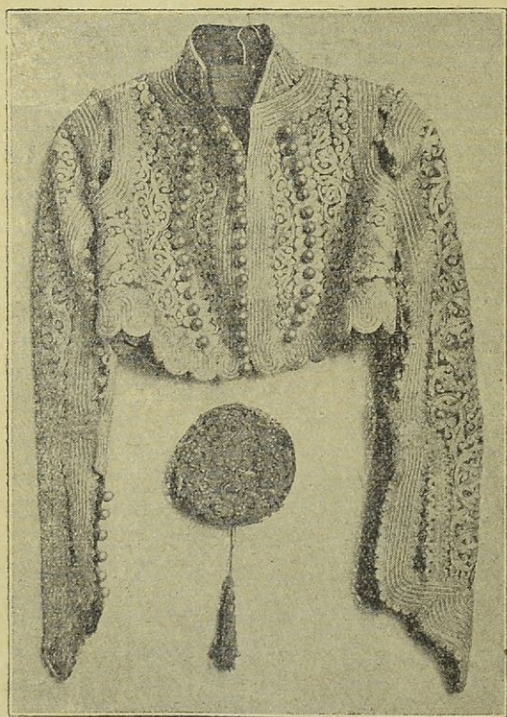

Ἐπικεφαλὴς Βασιλικῆς Διατάγματος τοῦ 1857.

γαλλικῆς. Καίτοι δὲ τὰ κόμματα ἦσαν προσωπικά, διεκρίνοντο δύο ἀντίθετα πολιτικὰ προγράμματα καὶ δύο ἀντίθετοι τάσεις. Ὁ μὲν Μαυροκορδάτος ἐρρῶνει, ὅτι οἱ Ἕλληνες πρέπει νὰ καταστήσωσι τὸ βασίλειον πρότυπον ἀγαθῆς διοικήσεως, ἐὰν δ' ἐπετύγχανε τοῦτο, φυσικῶς θὰ ἐπηκολούθει ἢ προσάρτησιν τῆς Κρήτης, Ἡπείρου,

Μακεδονίας. Ὁ δὲ Κωλέττης τὸναντίον ἦτο τῆς γνώμης, ὅτι ἡ Ἑλλάς πάση θυσίᾳ ἔπρεπε νὰ ἐπιδιώξῃ τὴν ἐπέκτασιν τοῦ βασιλείου καὶ ὅτι διὰ τῆς ἐπεκτάσεως θὰ ἀπέκτα τὰ μέσα τῆς ἐσωτερικῆς αὐτῆς ἀναπτύξεως.

Ἐκυβέρνησαν δὲ οἱ δύο πολιτευταὶ ἀλληλοδιαδόχως. Καὶ ὁ μὲν Φαναριώτης εἶχε τὴν ὑποστήριξιν τῶν μᾶλλον ἐξευρωπαϊσμένων Ἑλλήνων, οἱ ὅποιοι ἐφόρουσαν μελανὰ ἱμάτια καὶ εἶχον ἰδέαν τινὰ τῶν

Ἑλληνικὴ ἐνδυμαδία τοῦ Ὄθωνος
(Ἐν τῷ μουσεῖῳ τοῦ Μονάχου).

εὐρωπαϊκῶν πολιτευμάτων, ὁ δὲ Κωλέττης ἐνδεδυμένος τὴν ἐθνικὴν στολὴν καὶ καπνίζων τὸ μακρὸν τσιμποῦκι, περιστοιχίζετο ὑπὸ τῶν πολυπληθεστέρων φουστανελλοφόρων καὶ ὑπὸ τῶν παλαιμάχων.

6. Ἡ ἔξωσις τοῦ Ὄθωνος. — Ὁ Ὄθων ἐκυβέρνησεν ἐν

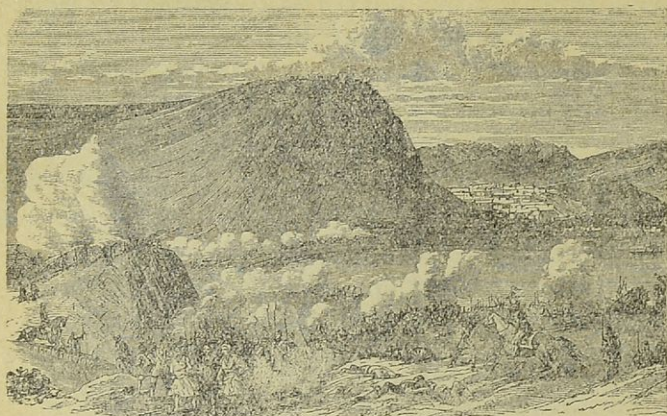
μέσῳ περιπετειῶν. Τὸ 1853 κατὰ τὴν διάρκειαν τοῦ Κριμαϊκοῦ πολέμου, ἐπειδὴ ἡ Ἑλλάς ἐκινήθη πρὸς κατάληψιν τῆς Θεσσαλίας, ἀγγλογαλλικὸς στρατὸς κατέλαβε τὸν Πειραιᾶ καὶ μεγάλη ταραχὴ ἐπεκράτησεν εἰς τὰ ἀνάκτορα, διότι ὁ Καλέργης διορισθεὶς ὑπουργὸς τῶν Στρατιωτικῶν τοῦ ὑπουργείου Μαυροκορδάτου, τοῦ ὀνομασθέντος χλευαστικῶς Ὑπουργείου τῆς Κατοχῆς, ἐσκευῶρει μετὰ τῶν ξένων τὴν ἐκθρόνισιν τοῦ Βασιλέως. Ἄλλ' ἡ **Κατοχή**, ὡς ὀνομάζεται ἐν τῇ ἱστορίᾳ τὸ ἐπεισόδιον τοῦτο, κατέστησε δημοφιλεῖ τὸν Ὅθωνα.

Μετὰ τὴν ἀναχώρησιν τῶν ξένων τὸ ὑπουργεῖον τῆς κατοχῆς ἀνετράπη, ἀνέλαβε δὲ τὴν ἀρχὴν ὁ **Δημ. Βούλγαρης**, ἀνὴρ πατριαρχικῆς αὐστηρότητος καὶ τίμιος. Εἶχε δὲ ἀναπτυχθῆ νέα γενεὰ πολιτευομένων, οἱ ὅποιοι ἦσαν θαρραλεώτεροι καὶ διεξίγον ζωηρὰν ἀντιπολίτευσιν, διότι παρηγκωνίζοντο ὑπὸ τῶν αὐλοφίλων πολιτικῶν. Εἰς ἐκ τῶν νεωτέρων τούτων πολιτικῶν, ὁ **Ἐπαμεινώνδης Δεληγεώργης**, ἀπέβη τὸ εἰδῶλον τῆς ἐλληνικῆς νεότητος. Ὁ ἐγκέφαλος τῶν τότε φοιτητῶν ἦτο μεστὸς ἐπαναστατικῶν θεωριῶν, ὁ δὲ βίος αὐτῶν θορυβώδης, καθόσον ἐτύρδαζον μᾶλλον περὶ τὴν μικροπολιτικὴν τῆς Ἑλλάδος ἢ περὶ τὴν ἐπιστήμην.

Εἰς τὰς ἐκλογὰς ἐκέρδισαν οἱ φίλοι τοῦ στέμματος, ἀλλ' ἡ κοινὴ γνώμη ἤρχισε νὰ στρέφεται κατὰ τοῦ Ὅθωνος, ὁ ὅποιος ἀντεμετώπισε τὴν κατακραυγὴν ἀντικαθιστῶν τὸν ἕνα αὐλόφιλον πρωθυπουργὸν **Ἀθ. Μιαούλην**, δι' ἄλλου, τοῦ **Γενναίου Κολοκοτρῶνη**. Ἡ ἀντιπολίτευσις τότε ἤγειρε στάσεις εἰς διάφορα μέρη, αἱ ὅποια κατεστάλησαν εὐχερῶς. Ἀλλὰ τὸ Ναύπλιον κατελήφθη κατόπιν αἱματοχυσίας. Ὁ Ὅθων ἀπεφάσισε τότε νὰ περιοδεύσῃ τὴν Ἑλλάδα, ἕνα ἀνακτῆσῃ τὴν ἀγάπην τοῦ λαοῦ, διότι διετῆρει τὴν ἀνάμνησιν τῶν ζωηρῶν ἐκδηλώσεων κατὰ τὰς προγενεστέρας περιόδους του.

Τὴν 1 Ὀκτωβρίου 1862 ἀνεχώρησεν ἐκ Πειραιῶς ἐπὶ τῆς θαλαμηγοῦ του μετὰ τῆς βασιλίσσης. Ἀλλὰ μετὰ τρεῖς ἡμέρας ὁ **Θεόδωρος Γρίβας** τῇ ὑποκινήσει τοῦ Δημ. Βούλγαρη ἐπανεστάτησε τὸ φρούριον τῆς Βονίτσης, τὸ δὲ Μεσολόγγιον καὶ αἱ Πάτραι ἠκολούθησαν τὸ παράδειγμά του. Ὅταν δὲ ὁ Ὅθων ἔσπευσε νὰ ἐπανέλθῃ εἰς Ἀθήνας, ἐπανεστάτησαν καὶ αὗται. Ὁ Δεληγεώρ-

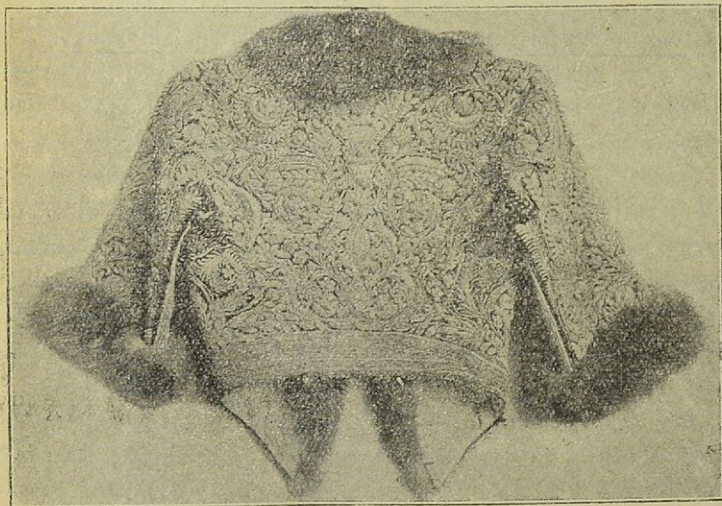
γης ἐδημοσίευσε προκήρυξιν, διὰ τῆς ὁποίας ἀνήγγειλε τὴν κατὰ-

Ἡ ἐπανάστασις τοῦ Ναυπλίου

(ἐκ παλαιᾶς ξυλογραφίας).

λυσιν τῆς βασιλείας τοῦ Ὄθωνος καὶ τὴν σύγκλησιν ἐθνοσυνελεύ-

Ἑλληνικὸν ἔνδυμα τῆς Ἀμαλίας

(ἐν τῷ μουσεῖῳ τοῦ Μονάχου).

σεως. Ἡ Ἐσχηματισθῆ δὲ προσωρινὴ κυβέρνησις ἀποτελεσθεῖσα ἐκ

τοῦ Βούλγαρη, Κανάρη, καὶ Ρούφου (10 8)βρίου 1862). Ὁ λαὸς τῶν Ἀθηνῶν ἐώρτασε τὴν νίκην διὰ φωνῶν, διαδηλώσεων καὶ πυροβολισμῶν. Ὅταν δὲ ἡ βασιλικὴ θαλαμηγὸς ἔφθασεν εἰς τὸν Πειραιᾶ, πλῆθος μαινόμενον ἐδέχθη αὐτὴν διὰ φωνῶν καὶ ἀπειλῶν. Ἀφοῦ δὲ ὁ Ὄθων ἐσκέφθη δι' ὅλης τῆς νυκτὸς ἐπὶ τοῦ πλοίου, τὴν ἐπιούσαν ἀνεχώρησεν ὡς εἶχεν ἔλθει ἐπὶ ἀγγλικοῦ πλοίου εἰς Βενετίαν.

Ἄλλ' ἐκ τῆς κατασχεθείσης ἀλληλογραφίας του διέλαμψεν ἡ ἀγάπη, τὴν ὁποίαν ἔτρεφε πρὸς τὴν Ἑλλάδα. Ἐξῆσε δὲ πέντε ἔτη ἐν τῇ ἐξορίᾳ φέρων πάντοτε τὴν ἑλληνικὴν στολὴν καὶ ἀναπολῶν τὴν Ἑλλάδα. Ὁ τάφος του εὑρίσκεται ἐν τινι ναῷ τοῦ Μονάχου.

Τὴν ἔξωσιν τοῦ Ὄθωνος ἐπηκολούθησε τελεία ἀναρχία, διότι αἱ δύο φατρίαι, αἱ ὁποῖαι κατ' ἀπομίμησιν τῆς γαλλικῆς ἐπαναστάσεως ἐκάλουν ἑαυτοὺς Ὀρεινοὺς καὶ Πεδινοὺς, ἐπάλασσαν ἐν τῇ πρωτεύουσῃ περὶ ἐπικρατήσεως μέχρι τῆς καθόδου τοῦ νέου βασιλέως. Ἐχύθη δὲ ἀρκετὸν αἷμα καὶ διεπράχθησαν οὐκ ὀλίγαι ἀσχημῖαι.

Β'. ΣΥΝΤΑΓΜΑΤΙΚΗ ΜΟΝΑΡΧΙΑ

ΒΑΣΙΛΕΙΑ ΓΕΩΡΓΙΟΥ Α'.

1. Ὁ νέος βασιλεὺς.—**Παραχώρησις τῶν Ἰονέων νήσων.**— Τὴν 10 Δεκεμβρίου 1862 συνῆλθεν ἐν Ἀθήναις ἡ Δευτέρα Ἐθνοσυνέλευσις, ἵνα ἀναθεωρήσῃ τὸ Σύνταγμα καὶ ἀποφασίσῃ περὶ τῆς ἐκλογῆς τοῦ βασιλέως. Μετὰ τρεῖς μῆνας αἱ Δυνάμεις ἐπρότειναν εἰς τὴν Ἑλλάδα τὸν δευτερότοκον υἱὸν τοῦ μετὰ ταῦτα βασιλέως τῆς Δανίας **Γεώργιον**, ἡ δὲ Ἐθνοσυνέλευσις ἐξέλεξεν αὐτὸν ὁμοφώνως.

Ὁ νέος βασιλεὺς ἦτο νεανίας 17 ἐτῶν. Ἀλλὰ τὴν φορὰν ταύτην τὸ πείραμα ἐκλογῆς νεανίου ἔμελλε νὰ ἐπιτύχῃ περισσότερον. Ἄστρον δ' εὐτυχέστερον συνώδευσε τὸν βόρειον πρίγκιπα εἰς τὴν Ἑλλάδα. Ὁ Γεώργιος ἦτο ὁ κατ' ἐξοχὴν φιλειρηνικὸς βασιλεὺς καὶ μέχρι τέλους διέμεινε νηφάλιος καὶ ψυχραίμος βόρειος ἐν μέσῳ τοῦ πολυταράχου καὶ εὐεξάπτου λαοῦ του. Μὲ ἀξιοσημείωτον δὲ νοημο-

σύνην κατενόησε τὸν χαρακτήρα τοῦ λαοῦ του, τὸν ὅποιον ἐκυβέρνησεν ἀριστοτεχνικῶς.

Τὸ πρῶτον δῶρον, τὸ ὅποιον ἐκόμισεν ὁ νεαρὸς βασιλεὺς εἰς τὴν Ἑλλάδα ἦσαν αἱ Ἴόνιοι νῆσοι, διότι ἡ Ἀγγλία μετὰ διοίκησιν πενήτηντα ἐτῶν εἶχε πεισθῆ, ὅτι ἦτο προτιμότερον ν' ἀποχωρισθῆ τὰς κτήσεις ἐκεῖνας. Μετὰ δὲ τὴν περίφημον περιουσίαν, τὴν ὅποιαν ἐπεχείρησεν ὁ ἐπιφανέστατος τῶν φιλελλήνων **Γλάδστον**, αἱ νῆσοι παρεχωρήθησαν εἰς τὴν Ἑλλάδα. Ὁ βασιλεὺς Γεώργιος ἐπεσκέφθη αὐτὰς καὶ μετ' ὀλίγον 84 ἑπτανήσιοι πληρεξούσιοι εἰσῆλθον εἰς τὴν ἐν Ἀθήναις ἐθνικὴν συνέλευσιν. Μεταξὺ τούτων ἦτο ὁ φλογερὸς ἐθνικὸς ποιητὴς Ἀριστοτέλης **Βιλαωρέτης**, ὁ ὁποῖος ὑπὲρ πάντα ἄλλον εἰργάσθη ὑπὲρ τῆς ἐνώσεως.

2. Τὸ σύνταγμα τοῦ 1864. — Ἐν τῷ μεταξὺ εἶχε κορυφωθῆ τὸ φατριαστικὸν πνεῦμα ἐν τῇ συνελεύσει, τρία δὲ ὑπουργεῖα ἀνετράπησαν κατὰ τὸ διάστημα ἐννέα μηνῶν, ἐνῶ βραδέως ἐπροχώρει ἡ ψήφισις τοῦ νέου συντάγματος. Ὁ βασιλεὺς διὰ διαγγέλματος ἀπήτησε τότε τὴν ἐντὸς 10 ἡμερῶν ψήφισιν τῶν ὑπολειπομένων ἄρθρων ἀπειλῶν, ὅτι θὰ ἐγκαταλείψῃ τὴν χώραν. Οὕτω προήλθε τὸ ἕκτον ἀπὸ τοῦ 1821 ἑλληνικὸν σύνταγμα, τὸ ὅποιον ἔμελλε νὰ ἔχῃ μακρότερον βίον, ὁ δὲ βασιλεὺς διὰ τῆς ἡγεμονικῆς καὶ συνετῆς στάσεώς του ἀπέκτησε γόητρον.

Τὸ σύνταγμα τοῦ 1864 εἰσήγαγε τὸ σύστημα τῆς μιᾶς Βουλῆς ἐκλεγομένης διὰ καθολικῆς ψηφοφορίας, κατήργησε τὴν Γερουσίαν καὶ καθίδρυσεν τὸν κοινοβουλευτισμὸν ἐν ὅλῃ τῇ εὐρύτητι. Ἄλλ' ἦτο ἀτυχῆς ἡ διάταξις ἡ ὀρίζουσα τὴν ἀπαρτίαν εἰς τὸ ἦμισυ πλέον ἐνὸς τοῦ ὀλικοῦ ἀριθμοῦ τῶν βουλευτῶν, διότι παρέσχεν εὐκαιρίαν εἰς *κωλυσιεργίαν*, τῆς ὁποίας ἔγινε μεγάλη χρῆσις, παρεμβάλλουσα σοβαρὰ προσκόμματα εἰς τὸν πολιτικὸν βίον τῆς χώρας. Ἄλλ' ὁ βασιλεὺς Γεώργιος ἐδείχθη κοινοβουλευτικώτατος καθ' ὅλην τὴν διάρκειαν τῆς βασιλείας του ¹.

1. Τὰ γεγονότα τῆς ἐξωτερικῆς πολιτικῆς τῆς Ἑλλάδος κατὰ τὸν 19^ο καὶ 20^ο αἰῶνα ἐπὶ τῆς βασιλείας τοῦ βασιλέως Γεωργίου Α' καὶ βραδύτερον, τὰ ὅποια εἶναι συνυφασμένα μετὰ τῶν γεγονότων τῆς Βαλκανικῆς καὶ τῆς ἀνατολικῆς πολιτικῆς τῶν Μεγάλων Δυνάμεων, θὰ διαλάβωμεν ἐν τῷ κεφαλαίῳ περὶ Ἀνατολικοῦ ζητήματος.

ΜΕΡΟΣ ΠΕΜΠΤΟΝ

ΟΙ ΝΕΩΤΑΤΟΙ ΧΡΟΝΟΙ

Ἡ ἐξιστόρησις τῶν γεγονότων τῶν ναπολεοντείων χρόνων μᾶς εἰσήγαγεν εἰς τὸν 19^{ον} αἰῶνα. Τὴν περίοδον τῆς ἱστορίας ἀπὸ τοῦ Συνεδρίου τῆς Βιέννης μέχρι τῶν καθ' ἡμᾶς χρόνων ὀνομάζουσι **Νεωτάτην ἢ Σύγχρονον ἱστορίαν.**

Σημαντικώτατοι σταθμοὶ ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῶν εὐρωπαϊκῶν λαῶν κατὰ τὴν περίοδον ταύτην εἶναι ὁ Γαλλογερμανικὸς πόλεμος τοῦ 1870 καὶ ὁ μέγας εὐρωπαϊκὸς πόλεμος τοῦ 1914. Διὰ τοῦτο τὴν εὐρωπαϊκὴν ἱστορίαν τῶν ἑκατὸν τούτων ἐτῶν διαιροῦμεν εἰς δύο μέρη, ἐκ τῶν ὁποίων τὸ μὲν πρῶτον περιλαμβάνει τὴν περίοδον ἀπὸ τοῦ συνεδρίου τῆς Βιέννης μέχρι τοῦ γαλλογερμανικοῦ πολέμου (1815-1870), τὸ δὲ δεύτερον τὴν περίοδον ἀπὸ τοῦ γαλλογερμανικοῦ μέχρι τοῦ μεγάλου εὐρωπαϊκοῦ πολέμου (1870-1914).

Κατὰ τὸν αὐτὸν χρόνον τὰ γεγονότα καὶ τὰ προβλήματα τοῦ ὀθωμανικοῦ κράτους προσελκύουσι ζωηρότερον τὴν προσοχὴν τῶν εὐρωπαίων. Ἡ πάρακμῆ καὶ διάλυσις τοῦ κράτους τοῦ σουλτάνου προβαίνουν ταχύτερον κατὰ τὴν περίοδον ταύτην καὶ τὸ πρόβλημα τῆς διανομῆς τῆς κληρονομίας τοῦ ἐτοιμοθανάτου ἄσθε-

νοῦς προκαλεῖ ζωηρότατον ἀνταγωνισμόν τῶν Μεγάλων Δυνάμεων. Ἐν τῷ μεταξύ τὰ χριστιανικά ἔθνη τῆς Βαλκανικῆς ἀποκτῶσι τὸ ἔν μετα τὸ ἄλλο τὴν ἀνεξαρτησίαν των καὶ δημιουργοῦνται οὕτω τὰ μικρὰ χριστιανικά κράτη, τὰ ὅποια εἶναι διαρκεῖς ἐστὶν ταραχῶν, διότι μετ' ἀνυπομονησίας ζητοῦσιν ἐδαφικὴν ἐπέκτασιν καὶ ἐλευθέρωσιν τῶν ὑπὸ τὸν τουρκικὸν ζυγὸν ὁμογενῶν των. Τὰ γεγονότα τῆς Βαλκανικῆς κατὰ τὸν ΙΘ' καὶ Κ' αἰῶνα θὰ ἐξετάσωμεν ἐν ἰδιαιτέρῳ κεφαλαίῳ, τὸ ὅποιον ἐπεγράψαμεν **Ἀνατολικὸν ζήτημα**. Ἐν αὐτῷ περιλαμβάνεται καὶ ἡ πολιτικὴ ἱστορία τῆς Ἑλλάδος μετὰ τὴν ἐπανάστασιν.

Κατὰ ταῦτα τὴν νεωτάτην ἱστορίαν θὰ ἐξετάσωμεν κατὰ τὴν ἑξῆς σειρὰν :

1. Εὐρωπαϊκὴ ἱστορία ἀπὸ τοῦ 1815-1870.

2. Ἀνατολικὸν ζήτημα.

3. Εὐρωπαϊκὴ ἱστορία ἀπὸ τοῦ 1870-1914.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΓ΄.

ΕΥΡΩΠΑΪΚΗ ΙΣΤΟΡΙΑ ΑΠΟ ΤΟΥ ΣΥΝΕΔΡΙΟΥ ΤΗΣ ΒΙΕΝΝΗΣ ΜΕΧΡΙ ΤΟΥ ΓΑΛΛΟΓΕΡΜΑΝΙΚΟΥ ΠΟΛΕΜΟΥ (1815-1870)

ΕΠΙΣΚΟΠΗΣΙΣ

Χαρακτηριστικόν τοῦ ΙΘ' αἰῶνος εἶναι πρῶτον ἡ διαρκῶς ἐντεινομένη ἀπαίτησις τῶν λαϊκῶν μαζῶν, ὅπως λάβωσι μέρος εἰς τὴν διοίκησιν τῆς πολιτείας, δεύτερον ἡ ἐνίσχυσις τῆς ἐθνικῆς κινήσεως καὶ τρίτον ἡ μεγάλη ἀνάπτυξις τῆς βιομηχανίας.

Εἰς ὅλας σχεδὸν τὰς χώρας τῆς Εὐρώπης οἱ λαοὶ ζητοῦσι νὰ περιορίσωσι τὴν ἐξουσίαν τοῦ ἄρχοντος διὰ συνταγματικῶν διατάξεων, ἐνῶ τοῦναντίον αἱ κυδερνήσεις προσπαθοῦσι νὰ καταπνίξωσι τὴν κίνησιν ταύτην. Κατ' ἀρχὰς ἐπικρατεῖ ἡ ἀντίδρασις ἐν τῇ ἡπειρωτικῇ Εὐρώπῃ καὶ καταδιώκονται οἱ ὁπαδοὶ τῶν νέων πολιτικῶν ἰδεῶν. Τοῦναντίον ἐν Ἀγγλίᾳ διὰ βαθμιαίων παραχωρήσεων κατορθώνουσι νὰ δώσωσιν εἰρηνικὴν κατεύθυνσιν εἰς τὴν κίνησιν ταύτην καὶ μετ' ὀλίγον ἡ χώρα ἐμφανίζεται πάλιν πολιτικῶς ὑπερέχουσα τῶν ἄλλων χωρῶν τῆς Εὐρώπης. Εἰς τὰς ἄλλας χώρας ἡ κίνησις ὑπὲρ τῶν συνταγματικῶν ἐλευθεριῶν προκαλεῖ βιαίας ἐξεγέρσεις καὶ ἡ Εὐρώπη κλονίζεται ἐκ νέων ἐπαναστάσεων. Συνεπεία τούτων τὸ συνταγματικὸν πολίτευμα εἰσάγεται κατ' οὐσίαν ἢ κατὰ τύπους εἰς πᾶντα σχεδὸν τὰ Εὐρωπαϊκὰ κράτη. Ἐν Γαλλίᾳ ὁμως ἡ ἐξέγερσις λαμβάνει μορφήν ἐργατικοῦ κινήματος κατὰ τὰ μέσα τοῦ αἰῶνος, ἐκ δὲ τῆς συγχύσεως, ἡ ὁποία ἐπεκράτησε τότε, προέρχεται νέα καισαρική ἀρχή, ἡ αὐτοκρατορία τοῦ Ναπολέοντος Γ'.

Παραλλήλως πρὸς τὴν φιλελευθέραν κίνησιν μεγάλην ἔντασιν ἀποκτᾷ ἡ ἐθνικὴ κίνησις, ἰδίως εἰς τὰς χώρας, αἱ ὁποῖαι δὲν ἐπέτυχον νὰ πραγματοποιήσωσι τὴν ἐθνικὴν ἑνωσίν των, εἰς τὴν Γερ-

μανίαν δηλαδή και Ἰταλίαν. Ἡ ἔνωση τῶν χωρῶν τούτων εἰς ἐνιαῖα κράτη, και ἰδίως τῆς Γερμανίας, εἶναι μεγάλης σημασίας γεγονόςτα.

Τέλος αἱ φυσικαὶ ἐπιστῆμαι προάγονται σημαντικῶς κατὰ τὸν ΙΘ' αἰῶνα και διὰ τῶν πρακτικῶν ἐφαρμογῶν τῶν πορισμάτων αὐτῶν, ἰδίως τοῦ ἀτμοῦ και τοῦ ἤλεκτρισμοῦ, λαμβάνει κολοσσιαίαν ἀνάπτυξιν ἡ βιομηχανία και μεταμορφώνεται ὁ τρόπος τῆς ζωῆς τῶν ἀνθρώπων.

Δ'. ΟΙ ΧΡΟΝΟΙ ΤΗΣ ΣΥΝΤΗΡΗΤΙΚΗΣ ΑΝΤΙΔΡΑΣΕΩΣ

ΚΑΙ ΤΩΝ ΑΣΤΙΚΩΝ ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΕΩΝ 1815-1852.

Ι. Ἡ συντηρητικὴ ἀντίδρασις.—Ὡς ἦτο ἐπόμενον, μετὰ τὰς μακροχρονίους ἀναστατώσεις οἱ λαοὶ τῆς Εὐρώπης ἐπόθησαν τὴν ἡσυχίαν. Ἡ κολοσσιαία προσπάθεια, τὴν ὅποιαν κατέβαλεν ἡ προγενεστέρα γενεά, ὅπως διαρρυθμίσῃ τὴν πολιτείαν κατὰ τὰς ὑπαγορεύσεις τοῦ ὀρθοῦ λόγου, ἐφάνη, ὅτι ἀπέτυχε μετὰ τὴν πτώσιν τοῦ Ναπολέοντος και τὴν ἐπικράτησιν τῶν συμμαχῶν. Ἡ δὲ νέα γενεά ἠγάπησε τὸ παρελθὸν και τὸ ἱστορικῶς καθιερωμένον, δηλαδή τὸ παλαιὸν καθεστῶς, τὴν πρὸ τῆς Γαλλικῆς ἐπαναστάσεως διάταξιν τῶν πραγμάτων. Γενικῶς δὲ παρετηρήθη ἐνίσχυσις τοῦ συναισθηματικοῦ βίου και τῆς ἀγάπης πρὸς τὸ μυστηριώδες και ἀκατάληπτον ἀντιθέτως πρὸς τὴν τάσιν τοῦ ΙΗ' αἰῶνος, ὅπως ὑποτάξῃ τὰ πάντα εἰς τὸν ὀρθὸν λόγον.

Τὴν τάσιν ταύτην, ἡ ὁποία εἰκονίζεται ζωηρῶς ἐν τῇ λογοτεχνίᾳ τῶν χρόνων τούτων, ὠνόμασαν **ῥωμαντισμὸν**. Οἱ ἀνθρώποι δηλονότι ἐπανήλθον μετὰ νοσταλγίας εἰς τὴν χριστιανικὴν θρησκείαν, ἐπὶ τινα δὲ χρόνον ἐφάνη, ὅτι ἐπικράτησεν ὁ κληρὸς και ἡ παλαιὰ βασιλεία. Ἐκ ῥωμαντικῆς δὲ διαθέσεως κινούμενος ὁ Τσάρος Ἀλέξανδρος συνέλαβε τὸ σχέδιον τῆς Ἰεραῆς Συμμαχίας, τὴν ὅποιαν ὁ Μέττερνιχ μετεχειρίσθη, ὅπως καταπνίξῃ τὸ φιλελεύθερον κίνημα και πᾶσαν νεωτεριστικὴν τάσιν.

Τὴν περίοδον ταύτην ἀπὸ τοῦ συνεδρίου τῆς Βιέννης μέχρι τοῦ 1848 χαρακτηρίζει ἡ ἐπὶ τῆς Εὐρώπης κυριαρχία τοῦ Μέττερνιχ.

Ὁ **Κλεμάν Μέττερνιχ** (Metternich, 1773-1859), ἦτο γερμανὸς ἐν Ῥήνου, ὃ ὅποιος εἰσελθὼν εἰς τὴν αὐστριακὴν ὑπηρεσίαν διεκράθη καὶ ἀνῆλθεν εἰς τὰ ἀνώτατα ἀξιώματα.

Ἵπὲρ τὸ μέτρον ἀλαζῶν ποριεφρόνει τοὺς συγχρόνους διπλωμάτας, τοὺς ὅποιους ὠνόμαζε *μωροὺς*, πτωχοὺς ὄνειροπόλους καὶ ἀκροβάτας. Ἐμίσει τὴν ἐπανάστασιν, ἣ ὅποια κατ' αὐτὸν ἦτο «Ἵδρα, ἣ ὅποια εἶχεν ἀνοικτὸν τὸν φάρυγγα, ἵνα καταπίη τὴν κοινωνικὴν τάξιν».

Ὁ Μέττερνιχ ὑπῆρξεν ὁ στυλοβάτης τῆς ἀντιδράσεως καὶ κατόρθωσε νὰ καταπνίξῃ τὸ φιλελευθερον βέδμα ἐν Εὐρώπῃ ἀπὸ τοῦ

Κλεμάν Μέττερνιχ.

1815-1848. Καθιέρωσε τὸ **Ἀστυνομικὸν Σύστημα**, διὰ τοῦ ὁποίου κατεδίωκε τοὺς ὀπαδοὺς τῶν φιλελευθέρων ἄρχων ἐν τῇ ἐσωτερικῇ, καὶ τὴν ἀρχὴν τῆς ἐπεμβάσεως ἐν τῇ ἐξωτερικῇ πολιτικῇ πρὸς καταστολὴν τῶν ἐπαναστάσεων. Τοῦτο ὀνομάσθη **Σύστημα Μέττερνιχ**. Οὕτω κατεστάλησαν ἡ ἐπανάστασις τῆς Νεαπόλεως ὑπὸ τοῦ αὐστριακοῦ στρατοῦ καὶ ἡ ἰσπανικὴ ἐπανάστασις ὑπὸ τοῦ γαλλικοῦ (1820). Ὅτε δ' ἐξερράγη μετ' ὀλίγον ἡ ἑλληνικὴ ἐπανάστασις, ὁ Μέττερνιχ καὶ οἱ διπλωμάται τῆς Ἱερᾶς Συμμαχίας κατεπόλεμησαν αὐτὴν ἀμειλίκτως.

2. Ἡ πολιτικὴ ἀνάπτυξις τῆς Ἀγγλίας.—Τὸ πολίτευμα τῆς Ἀγγλίας ἐφαίνετο πεπαλαιωμένον πρὸ τῶν νέων ἀπαιτήσεων καὶ τῶν νέων ἀναγκῶν, τὰς ὁποίας ἐγέννησαν ὁ ἸΗ' αἰὼν καὶ ἡ Γαλλικὴ ἐπανάστασις. Ἡ Ἀγγλία μετὰ πείσματος κατεπόλεμησε τὴν Γαλλίαν, διότι ἡ ἐπανάστασις κατετάραξε τοὺς προ-

νομιούχους εὐγενεῖς. Ἄλλ' ἀφοῦ ἐξέλιπεν ὁ φόβος τῆς κυριαρχίας τῆς Γαλλίας ἐπὶ τῆς Εὐρώπης, οἱ Ἄγγλοι προέβησαν μετ' ἀποφασιστικότητος εἰς μεταρρυθμίσεις καὶ κατώρθωσαν ἄνευ βιαίων κρίσεων ἐξελικτικῶς ν' ἀνακαινίσωσι τὴν κρατικὴν μηχανήν, ἣ ὁποία εἰργάσθη ἀμέμπτως μέχρι σήμερον.

Ἡ πρώτη μεταρρύθμισις ἦτο ἡ λεγομένη **Χειραφέτησις τῶν καθολικῶν**. Οἱ καθολικοὶ ἔχοντες ἡγέτην τὸν περίφημον **Ὁ Κόνβολ** (*O' Cannel*) ἐπέτυχον νὰ καταργηθῶσι πάντα τὰ κατὰ τῆς τάξεώς των μέτρα καὶ ἀπέκτησαν τὸ δικαίωμα νὰ ἐκλέγωσι καὶ νὰ ἐκλέγωνται καὶ νὰ διορίζωνται εἰς δημοσίας θέσεις. Μετὰ τοῦτο οἱ ἄγγλοι φιλελεύθεροι ἐπέτυχον τὴν **Ἐκλογικὴν μεταρρύθμισιν**. Μέχρι τοῦ 1832 τὸ ἐκλογικὸν σύστημα τῆς Ἀγγλίας ἦτο πολὺ ἀριστοκρατικὸν καὶ μέγα μέρος τοῦ λαοῦ ἀπεκλείετο τοῦ δικαιώματος τῆς ψήφου. Ἡ ἐκλογικὴ μεταρρύθμισις κατωρθώθη μετὰ σφοδρὸν ἀγῶνα ὑπὸ τὴν ἡγεσίαν τοῦ λόρδου **Γκρέϋ** (*Grey*). Εἰς τρεῖς περιόδους, τὸ 1832, τὸ 1867 καὶ τὸ 1885 τὸ δικαίωμα τῆς ψήφου ἐπεξετάθη καὶ ηὔξηθη ὁ ἀριθμὸς τῶν ἐκλογέων. Δὲν ἔγινεν ὅμως καθολικὸν καὶ μόλις κατὰ τὸν τελευταῖον εὐρωπαϊκὸν πόλεμον οἱ Ἄγγλοι ἐκτιμήσαντες τὴν νέαν κατάστασιν ἐδέχθησαν τὴν καθολικὴν ψηφοφορίαν χορηγήσαντες δικαίωμα ψήφου καὶ εἰς τὰς γυναῖκας. Τρίτη μεταρρύθμισις εἶναι ἡ **Οἰκονομικὴ**. Οἱ ἄγγλοι βιομηχανοὶ μετὰ σφοδρὸν ἐπίσης ἀγῶνα ἐπέτυχον τὴν **Ἐλευθέραν Συναλλαγὴν** (*Free Trade*). Τὸ 1846 κατηργήθη ὁ ἐπὶ τῶν σιτηρῶν νόμος, ὁ ὁποῖος ἀπηγόρευε τὴν ἐξωθεν εἰσαγωγὴν σίτου καὶ ἐπροξένει μεγάλην ὑπερτίμησιν τοῦ ἄρτου, ἰδίως κατὰ τοὺς μεταπολεμικοὺς χρόνους. Ἐκ τούτου ἐπιέζετο δεινῶς ἡ ἐργατικὴ τάξις, ἐνῶ οἱ ὀπαδοὶ τῆς ἐλευθέρας συναλλαγῆς, οἱ ἐπονομασθέντες **Σχολὴ τοῦ Μάντσεστερ**, ἐφρόνουν, ὅτι διὰ τῆς ἐξωθεν εἰσαγωγῆς σίτου θὰ ἐβελτιοῦτο ἡ θέσις τοῦ ἐργάτου καὶ θ' ἀνεπτύσσετο ἡ βιομηχανία. Μετ' ὀλίγον ἐθριάμβευσεν ὀλοκληρωτικῶς ἡ ἀρχὴ τῆς ἐλευθέρας συναλλαγῆς ἐν Ἀγγλίᾳ, τὸ δὲ παράδειγμα τῆς ἐμιμήθησαν ἡ Γαλλία καὶ ἄλλαι Δυνάμεις. Οὕτω τὸ σύστημα τοῦ **Μεργκανιλισμοῦ** κατέπεσε κατὰ τὰ μέσα τοῦ 19^{ου} αἰῶνος. Κατὰ τὰς ἐπομένους δεκαετηρίδας ἡ βιομηχανία ἀνεπτύχθη κολλοσιαίως ἐν Ἀγγλίᾳ, ἡ ἐξαγωγή ἐπολλαπλασιάσθη, ηὔξηθη ἀπὸ

έτους εις έτος ό έμπορικός στόλος και αί άποικιακαί κτήσεις έπεξετάθησαν έπι τών τριών ήπειρών. Ταύτα συνέβησαν έπι τής ευτυχούς βασιλείας τής βασιλίσσης Βικτωρίας.

Η **Βικτωρία** έδασίλευσεν από το 1837-1902. Η μακρά βασιλεία της, ή όποία έπλήρωσε σχεδόν όλον τόν ΙΟ' αιώνα, είναι μία τών λαμπροτάτων περιόδων τής άγγλικής ιστορίας. Η Βικτωρία ήτο άπλή, σοβαρά, ευσυνειδητος και τακτική, έχουσα βαθείαν συναίσθησιν τής άποστολής της. Έμεινε πάντοτε πιστή εις τό συνταγματικόν πολίτευμα και δια τούτο υπήρξεν ή κατ' έξοχήν βασίλισσα τών Ουτίξ.

3. Οί Βουρβόνοι έν Γαλλία. — Η **έπανάστασις το 1830**. — Τουναντίον έν Γαλλία έχρειάσθη νέα έξέγερσις, να μεταβάλη τήν κατάστασιν, τήν όποίαν έδημιούργησεν ή νίκη τών συμμάχων, διότι οί Βουρβόνοι και οί ευγενείς μετανάσται, τούς όποιους έπαλινόρθωσαν ούτοι, «οὐδέν είχον διδαχθῆ, οὐδέν είχον λησμονήσει» έν τῇ έξορία. Ένόμιζον, ότι ήτο δυνατόν ν' άναστήσωσι τήν πρό το 1879 Γαλλίαν. Ουχ ήττον όμως ό Λουδοβίκος ΙΗ' ήναγκάσθη να παραχωρήσῃ σύνταγμα, **Χάρτην** όνομασθέν, διότι οί ευγενείς ήθελον ν' άποφύγωσιν έκφράσεις τών επαναστατικῶν χρόνων. Ένω δ' ό βασιλεύς ήθελε να σεβασθῆ τό σύνταγμα και μόνον τούς τύπους τής παλαιάς βασιλείας να τηρήσῃ, υπήρχε μερίς άδιαλλάκτων, τών καλουμένων *ultras*, ή όποία έχουσα έπι κεφαλῆς τόν άδελφόν το 1 βασιλέως ήθελε να επαναφέρῃ εις τήν ζωήν τούς χρόνους τής άπολύτου μοναρχίας. Περι τούτων έλεγον, ότι είναι βασιλικώτεροι το 1 βασιλέως (*plus royalistes que le roi*).

Η αντίδρασις κατά τών Βουρβόνων και τών ευγενῶν έφθασεν εις μεγάλην έντασιν, όταν ανήλθεν εις τόν θρόνον ό άδελφός το 1 Λουδοβίκου ΙΗ' **Κάρολος Ι'**. Τότε ή κυβέρνησις νομιζουσα, ότι πολεμικαί επιτυχίαι ήθελον διαθέσει ευνοϊκῶς τήν κοινήν γνώμην, ανέλαβε τήν κατάκτησιν το 1 Αλγερίου. Γαλλικός στρατός άπεδιτάσθη εις τήν Αφρικῆν και κατέλαβε τό **Αλγέριον** (1830). Αί εκλογαί όμως απέβησαν δυσμενείς δια τήν κυβέρνησιν. Τότε ό βασιλεύς δια τριῶν διατάξεων κατήργησε τήν έλευθερίαν το 1 τύπου, διέλυσε τήν νέαν βουλήν και περιώρισε τήν έλευθερίαν τών εκλογῶν.

Αἱ αὐθαιρεσίαι αὗται προεκάλεσαν ἐξέγερσιν ἐν τῇ πρωτεύουσῃ. Ὁ βασιλικὸς στρατὸς ἠττήθη μετὰ τριήμερον μάχην, ἐπὶ κεφαλῆς δὲ τῆς ἔθνοφρουρᾶς ἐνεφανίσθη ἅπαξ ἔτι ὁ *La Fayette*. Ἀφοῦ δ' ὁ Κάρολος ἐδραπέτευσεν εἰς Λονδῖνον, αἱ δύο βουλαι ἔδωκαν τὸ στέμμα εἰς τὸν *Λουδοβικὸν Φίλιππον*, υἱὸν τοῦ ὀνομαστοῦ ἐκ τῆς μεγάλης ἐπαναστάσεως δουκὸς τῆς Ὁρλεάνης (*Philippe V' Égalité*).

Αὕτη εἶναι ἡ **Ἐπανástασις τοῦ Ἰουλίου**, ἡ ὁποία ἔδωκε τὸ σύνθημα εἰς σειρὰν ἐξεγέρσεων ἐν Εὐρώπῃ. Καὶ τὸ μὲν Βέλγιον ἀπεσπάσθη ἐκ τῆς Ὀλλανδίας καὶ ἀπετέλεσεν ἴδιον βασιλεῖον, ἡ δὲ Πολωνία ἐξηγέρθη κατὰ τοῦ Τσάρου. Ἀλλὰ μετὰ τὰς πρώτας ἐπιτυχίας ὑπέκυψαν οἱ Πολωνοί, ἡ δὲ χώρα κατέστη ἐπαρχία ῥωσικῆ. Τὴν δ' ἐν Ἰταλίᾳ ἐξέγερσιν εὐχερῶς κατέστειλεν ὁ αὐστριακὸς στρατός.

4. Ἡ Γερμανία μετὰ τὴν συνθήκην τῆς Βιέννης (1815—1848). — Κατὰ τὴν διάρκειαν τῶν ναπολεοντείων πολέμων εἶχε γεννηθῆ ἐν Γερμανίᾳ ἰσχυρὸν ρεύμα πρὸς ἔνωσιν εἰς ἓν κράτος, μετὰ τὴν νίκην ὅμως ἐξηκολούθησεν ἡ διαίρεσις, διότι οἱ ἡγεμόνες ἐπέμενον μετὰ ζηλοτυπίας νὰ διατηρήσωσι τὴν αὐτοτέλειάν των. Ἐξηκολούθησε δὲ ἡ λεγομένη, Γερμανικὴ διαρχία, τοῦτέστιν ἡ ἐπικράτησις δύο ἰσχυρῶν κρατῶν, τῆς Αὐστρίας δηλαδὴ καὶ τῆς Πρωσσίας. Ἀντὶ δὲ τῆς παλαιᾶς Γερμανικῆς αυτοκρατορίας, ἡ ὁποία κατέρρευσεν, ἐδημιουργήθη ἡ **Ὁμοσπονδία τῶν Γερμανικῶν κρατῶν**. Ἀλλ' ἡ Ὁμοσπονδία ἦτο μᾶλλον ἢ ἔκφρασις τῆς ἀδυναμίας τῆς Γερμανίας, διότι ὡς ἦτο συγκεκριτημένη αὕτη δὲν ἠδύνατο νὰ συγκεντρώσῃ τὰς ἐθνικὰς δυνάμεις. Ἡ δὲ πλειονότης τοῦ λαοῦ ἦτο ἀδιάφορος καί, καθὼς εἶναι συντηρητικὸς ὁ γερμανικὸς λαός, ἐθεώρει μᾶλλον ὡς φαντασιοπληξίαν τὴν ἐνιαίαν Γερμανικὴν αυτοκρατορίαν. Μόνον δὲ μικρὸν μέρος τῆς ἀνεπτυγμένης τάξεως, οἱ φοιτηταὶ τῶν πανεπιστημίων καὶ ἡ νεολαία τῶν γυμναστηρίων, τὰ ὁποία ἰδρύοντο τότε εἰς πολλὰ μέρη τῆς Γερμανίας ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν τοῦ ὀνομαστοῦ *Τζὰν* (*Zahn*), τοῦ πατρὸς τῆς γερμανικῆς γυμναστικῆς, εἶχον ζωηρὸν τὸ ἐθνικὸν αἰσθημα. Ἀλλ' αἱ κυβερνήσεις τῆς Αὐστρίας καὶ τῆς Πρωσσίας ἐπάταξαν πᾶσαν ἐκδήλωσιν. Ὁ δὲ Μέττερνιχ λαδῶν ἀφορμὴν ἐκ τινῶν ἐπεισοδίων ἐπέβαλε τὴν ἰδίαν κυβερνητικὴν μέθοδον εἰς ὅλην

τὴν Γερμανίαν. Ἡ λογοκρισία εἰσῆχθη εἰς ὅλα τὰ κράτη τῆς ὁμοσπονδίας, ἀπηγορεύθησαν αἱ ἐνώσεις τῶν φοιτητῶν, ἐκλείσθησαν τὰ γυμναστήρια, καθηρτίσθη δὲ μεγάλη ἐπιτροπὴ πρὸς καταδίωξιν τῶν «δημαγωγῶν». Οὕτω ἡ Αὐστρία ἔμεινεν ἀπολυταρχική, ἡ δὲ Γερμανία δὲν ἐτήρησε τὴν ὑπόσχεσιν, τὴν ὁποίαν εἶχε δώσει κατὰ τὸν ἀπελευθερωτικὸν πόλεμον. Ὁ δὲ γερμανικὸς λαὸς ἐφαίνετο ἀπαθὴς καὶ ἀδιάφορος καὶ μᾶλλον ἐπεδοκίμαζε τὰς μεθόδους τῶν ἀνακτοβουλιῶν. Ἄλλ' ἐν τῇ ψυχῇ πολλῶν διετηρήθη ἡ πικρία, ὥστε εὑρισκόν γόνιμον ἔδαφος αἱ ἀνατρεπτικαὶ ἰδέαι, τὰς ὁποίας διέσπειρον οἱ συγγραφεῖς οἱ ἀποτελοῦντες τὴν ὁμάδα τῆς **Νέας Γερμανίας** (*Junges Deutschland*) τῆς ὁποίας ἡγέτης ἦτο ὁ διάσημος Ἑρρίκος **Χάϊνε** (*Heine*)

Ἡ Γερμανικὴ τελωνειακὴ ἔνωσις (1828).— Οὐχ ἦτον ὅμως συνετελέσθη κατὰ τοὺς χρόνους τούτους γεγονὸς μεγάλης πολιτικῆς σημασίας, ἡ τελωνειακὴ ἔνωσις τῶν Γερμανικῶν κρατῶν, ἡ ὁποία ἦτο σημαντικὸν βῆμα πρὸς τὴν πολιτικὴν ἔνωσιν. Ἀπὸ τοῦ 1828 ἤρχισαν νὰ συνδέωνται πολλὰ κράτη τοῦ βορρᾶ καὶ τοῦ νότου διὰ τελωνειακῆς συμβάσεως μετὰ τῆς Πρωσίας καὶ τὴν νύκτα τῆς πρώτης τοῦ ἔτους 1833-34 ἤρθησαν τὰ τελωνειακὰ σύνορα τῶν πλείστων γερμανικῶν κρατῶν. ἡ δὲ Γερμανία ἠνώθη εἰς μίαν ἀγορὰν ἀπὸ Ἄλπεων μέχρι τῆς Βαλτικῆς.

Β'. Αἱ ἐπαναστάσεις τῶν μεσῶν τοῦ 19' αἰῶνος.

1. Ἡ Γαλλικὴ ἐπανάστασις τοῦ Φεβρουαρίου (1848).— Ὁ Λουδοβίκος Φίλιππος ἐδασίλευσεν ἐν εἰρήνῃ στηριζόμενος ἐπὶ τῆς μεσαίας ἀστικῆς τάξεως, διὰ τοῦτο δὲ ὠνόμασαν αὐτὸν **Ἄστων Βασιλέα**. Ἐίχεν ὅμως ἰσχυρὰν ἀντίδρασιν ἀφ' ἑνὸς μὲν τῶν **Νομιμοφρόνων** (*legitimistes*), τῶν ὁπαδῶν δηλ. τῶν Βουρβόνων, ἀφ' ἑτέρου δὲ τῶν **Βουναπαριστιῶν** καὶ τῶν **Δημοκρατικῶν**. Ὅτε δὲ ὁ βασιλεὺς ἐκμεταλλεῦόμενος ἀποπείρας τινας γενόμενας κατὰ τῆς ζωῆς του ἐπεχείρησε νὰ περιορίσῃ τὰς ἐλευθερίας, ἀπεξέγνωσε τὴν μέσην ἀστικὴν τάξιν, ἡ ὁποία ἠθελεν, ὡς εἶχε διατυπώσει ὁ **Thiers** ἐν τῇ Βουλῇ, «ὁ βασιλεὺς νὰ βασιλεύῃ καὶ νὰ

μὴ κυβερνᾶ. Ἡ ἐπανάστασις δὲ τοῦ Φεβρουαρίου τοῦ 1848 μετὰ αἱματηρὰν σύρραξιν εἰς τὰς ὁδοὺς τῶν Παρισίων ἠνάγκασε τὸν βασιλέα νὰ φύγῃ εἰς τὴν Ἀγγλίαν, ἣ δὲ προσωρινὴ κυβέρνησις ἐκλήρυξε τὴν δημοκρατίαν.

2. Αἱ κομμουνιστικαὶ ταραχαὶ τῶν Παρισίων. —

Τὴν φρουρὰν τοῦ βασιλέως εἶχε καταβάλει ἡ ἐργατικὴ τάξις, ἣ ὅποια ἔμεινε κυρία τῆς καταστάσεως μετὰ τὴν ἀναχώρησιν τοῦ Λουδοβίκου Φιλίππου. Διὰ τοῦτο μετ' ὀλίγον τὴν προσωρινὴν κυβέρνησιν ἔλαβον οἱ ἡγέται τῶν ἐργατῶν, ὁ **Λουὶ Μπλὰν** (*Louis Blanc*), ὁ ὀνομαστός συγγραφεὺς τῆς *Organisation du travail*, καὶ ὁ μηχανικὸς **Ἀλμπέρ** (*Albert*). Κατὰ τοὺς χρόνους ἐκείνους εὐρύτατα εἶχον διαδοθῆ αἱ ἰδέαι περὶ κοινοκτημοσύνης καὶ περὶ ἴσης καὶ ἀδελφικῆς διανομῆς τῶν ἀγαθῶν τῆς γῆς. Πολλοὺς ὁπαδοὺς εἶχεν ὁ περιφημὸς κοινωνιστὴς **Σαιν Σιμόν** (*Saint Simon*), ὁ ὁποῖος εἶχε διδάξει, ὅτι μόνον διὰ τῆς δικαίας διανομῆς τῶν ἀγαθῶν εἶναι δυνατόν νὰ βασιλευσῇ ἡ Χριστιανικὴ ἀγαθότης ἐπὶ τῆς γῆς. Ὁ δὲ **Προυδὸν** (*Proudhon*) ἐκήρυττεν, ὅτι ἡ ἰδιοκτησία εἶναι κλοπὴ ἐκ τοῦ κοινοῦ πλοῦτου, καὶ ἀπῆτει τὴν κατάργησιν τῆς ἰδιοκτησίας, ἐνῶ ὁ Λουὶ Μπλὰν ἐθεώρει ὡς πρῶτιστον καθήκον τοῦ Κράτους νὰ ἰδρῦσῃ ἐργαστάσια, τῶν ὁποίων τὰ ὠφελήματα νὰ ἔχωσιν οἱ ἐργάται.

Ὁ Λουὶ Μπλὰν καὶ οἱ ὁπαδοὶ του ἐπεχείρησαν νὰ ἐφαρμόσωσι τὰς θεωρίας του. Περιώρισαν τὰς ἐργασίμους ὥρας εἰς 10 καὶ ἐπεχείρησαν νὰ ἰδρῦσωσι κρατικὰ ἐργαστήρια. Ἄλλ' εὐρέθησαν πρὸ ἀδιεξόδου μὴ δυνάμενοι νὰ δώσωσιν οὔτε χρήματα οὔτε ἐργασίαν εἰς τὸ μέγα πλῆθος τῶν ἐργατῶν. Ὅταν δὲ ἡ εὐποροῦσα τάξις ἐπέτυχε νὰ ἐκλεγῶσι διὰ τὴν ἐθνοσυνέλευσιν οἱ ἐχθροὶ τῶν σοσιαλιστῶν, ἡ ἐργατικὴ τάξις ἐξηγέρθη καὶ ἠθέλησε νὰ κηρύξῃ τὴν **ἐρυθρὰν δημοκρατίαν**. Ἄλλ' ὁ στρατηγὸς **Καβαινιακ** (*Cavaignac*) συνέτριψε τοὺς ἐπαναστάτας ἐν τριημέρῳ αἱματηρᾷ μάχῃ.

3. Ἡ Γερμανικὴ ἐπανάστασις. Τὸ Κοινοβούλιον τῆς Φραγκφούρτης (1848). —

Ἡ παρισινὴ ἐπανάστασις τοῦ Φεβρουαρίου ἔσχε βαθυτάτην ἐπίδρασιν ἐν Γερμανίᾳ καὶ Αὐστρίᾳ καὶ τὸ πρῶτον ἤδη αἱ δύο χῶραι ἐταράχθησαν ὑπὸ σοβαρῶν ἐσωτερικῶν ἐξεγέρσεων. Ἐν Βιέννῃ ἀνετράπη ὁ Μέττερνιχ καὶ ἐφυγεν

εις Λονδίνον. Ἐν Βερολίῳ δὲ ὁ λαὸς ἔστησεν ὁδοφράγματα καὶ ὑπεχρέωσε τὸν βασιλέα ν' ἀποπέμψῃ τὴν φρουρὰν καὶ νὰ ὑποσχεθῆ, ὅτι θὰ τεθῆ ἐπὶ κεφαλῆς τῆς ἐθνικῆς κινήσεως. Αὕτη εἶναι ἡ **Ἑπανάστασις τοῦ Μιρτίου**. Ἀλλὰ μετ' οὐ πολὺ ὁ βασιλεὺς ἔγινε κύριος τῆς καταστάσεως καὶ παρεχώρησε σύνταγμα, ὡς προερχόμενον ἐξ οἰκείας προαιρέσεως.

Τὴν 18 Μαΐου 1848 συνήλθον οἱ ἀντιπρόσωποι τοῦ γερμανικοῦ λαοῦ ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ τοῦ Ἁγίου Παύλου ἐν Φραγκφούρτῃ εἰς **Συντακτικὴν Συνέλευσιν**. Οἱ ἐξοχώτατοι τῶν συγχρόνων γερμανῶν, δημοσιογράφοι, σοφοί, καθηγηταὶ Πανεπιστημίων, ἦσαν μέλη τῆς συνελεύσεως, ἡ ὁποία σκοπὸν εἶχε νὰ δώσῃ σύνταγμα εἰς τὴν Γερμανίαν μὴ λαμβάνουσα ὑπ' ὄψιν τοὺς ἡγεμόνας. Μετὰ μακρὰς δὲ συζητήσεις περὶ τῶν «Θεμελιωδῶν δικαιωμάτων τοῦ γερμανικοῦ λαοῦ» ἐπεκράτησεν ἡ μικρογερμανικὴ μερίς, ἡ ὁποία ἤθελε γερμανικὴν ὁμοσπονδίαν ἄνευ τῆς Αὐστρίας. Διὰ μικρὰς δὲ πλειονοψηφίας ἐξελέγη ὁ βασιλεὺς τῆς Πρωσσίας ὡς διαδοχικὸς αὐτοκράτωρ τῆς Γερμανίας. Ἄλλ' ὁ Φρειδερίκος Γουλιέλμος δὲν ἐδέχθη τὸ στέμμα, τὸ ὁποῖον προσέφερον οἱ λαϊκοὶ ἀντιπρόσωποι. Τότε Αὐστρία καὶ Πρωσσία ἀνεκάλεσαν τοὺς ἀντιπροσώπους των, ἀπεσύρθησαν δὲ καὶ ἄλλοι ἀντιπρόσωποι. Τὸ δὲ ὑπολειφθὲν κολοβὸν Κοινοβούλιον μετέθεσε τὴν ἔδραν του εἰς Στουτγάρδην, ἔνθα διέλυσεν αὐτὸ στρατὸς Βυρτεμβεργικὸς. Πολλοὶ δὲ τῶν δημοκρατικῶν ἀντιπροσώπων συνελήφθησαν καὶ ἐτυφεκίσθησαν ὑπὸ τῶν Κυβερνήσεων.

4. Ἡ Πρωσικὴ ἔνωσις — Olmütz. — Ὁ βασιλεὺς τῆς Πρωσσίας ἀποκρούσας τὸ αὐτοκρατορικὸν στέμμα ἐσχημάτισε μετὰ τῶν βασιλέων τοῦ Ἄννοδέρου καὶ τῆς Σαξωνίας τὴν λεγομένην **Πρωσικὴν Ἐνωσιν**. Ἀλλ' ἡ Αὐστρία ἔλαβεν ἀπειλητικὴν στάσιν κατὰ τῆς Πρωσσίας ὑποστηριζομένη ὑπὸ τοῦ τσάρου Νικολάου. Διὰ τοῦτο ἡ Πρωσσία ἐταπεινώθη καὶ κατὰ τὴν **Συνάντησιν τοῦ Ὀλμουτς (Olmütz)** ὁ πρῶστος πρωθυπουργὸς ἐδέχθη τὴν διάλυσιν τῆς Ἐνώσεως καὶ τὴν ἀνασύστασιν τῆς Ὁμοσπονδίας. Οὕτω ἡ πρὸς ἔνωσιν προσπάθεια ἀπέτυχεν ἅπαξ ἔτι (1850).

Γ'. ΟΙ ΧΡΟΝΟΙ ΤΗΣ ΔΕΥΤΕΡΑΣ ΓΑΛ-

ΔΙΚΗΣ ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΙΑΣ (1852-1870).

Ι. Αὐτοκρατορία Ναπολέοντος Γ'.— Ἡ δευτέρα γαλλικὴ δημοκρατία εἶχε βραχύτατον βίον. Πρόεδρος αὐτῆς ἐξελέγη ὁ **Λουδοβίκος Ναπολέων**, υἱὸς τοῦ ἀδελφοῦ τοῦ Μεγάλου Ναπολέοντος Λουδοβίκου, ὑπερτερήσας τοῦ ἀντιπάλου του *Cavaignac* κατὰ πολλὰ ἑκατομύρια ψήφων (1848), διότι τὸ ὄνομα τοῦ Ναπολέοντος ἐξῆσκει μεγάλην γοητείαν ἐπὶ τοῦ γαλλικοῦ λαοῦ. Ὁ νέος Ναπολέων διὰ πραξικοπήματος ἐγίνε κύριος τῆς καταστάσεως, ἀνεκάλεσε εἰς τὴν ζωὴν τὸ σύνταγμα τοῦ 1799 καὶ δι' ἀποφάσεως τῆς Γερουσίας ἀνεκηρύχθη διαδοχικὸς αὐτοκράτωρ τῶν Γάλλων. Ὁ δὲ λαὸς δι' 8 ἑκατομμυρίων ψήφων ἐπεκύρωσε τὴν ἐκλογὴν καὶ οὕτω τὸ δεύτερον ἐκ τῆς δημοκρατίας προήλθεν ἡ καισαρικὴ ἀρχὴ (1852).

Ὁ γαλλικὸς λαὸς ἠλπισεν, ὅτι διὰ νέου Ναπολέοντος θὰ ἐξῆ ἡμέρας παλαιᾶς αἰγλης, ἦλθον δὲ στιγμαί, κατὰ τὰς ὁποίας ἡ νέα αὐτοκρατορία ἐφάνη ἐξωτερικῶς ὡς κυριαρχοῦσα τῆς Εὐρώπης. Ὁ Ναπολέων Γ' ἠθέλησε νὰ στηρίξῃ τὴν κυριαρχίαν του ἐπὶ τοῦ στρατοῦ, εἰργάσθη δὲ διὰ νὰ δημιουργήσῃ νέον αὐτοκρατορικὸν στρατόν, ἀλλ' ἦτο μέτριος στρατηγός.

Ὁ **Ναπολέων Γ'** ἦτο χαρακτὴρ ἀνώμαλος, συνενῶν ἀντιθέτους διαθέσεις καὶ ἰδέας ἀντιφατικὰς. Κατὰ βῆθος ἦτο φιλειρηνικός, ἀλλ' ὠνεϊρεύετο καὶ τὴν στρατιωτικὴν δόξαν καὶ τὴν φήμην τοῦ περιβοήτου θείου του. Συγχρόνως ἐβλεπε μετὰ συμπαθείας τὸν ὑπὲρ ἀνεξαρτητίας καὶ ἐνώσεως ἀγῶνα τῶν Ἰταλῶν καὶ Γερμανῶν, ἡ ὁποία ἐγίνε ἐπὶ τῶν ἡμερῶν του, ἡ δευτέρα μάλιστα διὰ τῆς τραγικῆς καταστροφῆς του.

Ὁ Ναπολέων ἀνερχόμενος τὸν θρόνον εἶχε διακηρύξει, ὅτι ἡ αὐτοκρατορία σημαίνει εἰρήνην (*l'empire c'est la paix*). Ἀλλὰ περιεπλάκη εἰς πολλοὺς πολέμους καὶ τότε παρφθοῦντες εἶπον *l'empire c'est l'épée*. Ἐφάνη δὲ, ὅτι ἀλληλοδιαδόχως ἐταπεινώσε

Ναπολέων Γ'.

τοὺς ἡγεμόνας, οἱ ὁποῖοι εἶχον νικήσει τὸν Ναπολέοντα Α'. Εἰς

τὴν Σεβαστούπολιν ἐνίκησε τὸν τσάρον Νικόλαον, εἰς τὸ Σολφερίνο τὸν αὐτοκράτορα τῆς Αὐστρίας (1859). Συνετρίβη ὁμως προσβαλὼν τὸν βασιλέα τῆς Πρωσίας.

2. Ἡ ἔνωσις τῆς Ἰταλίας.— Ἀφ' οὗτου ἐπεκράτησεν ἡ Αὐστρία, ἡ Ἰταλικὴ ἀνεξαρτησία ἔπρεπε νὰ ἐξαγορασθῇ δι' ἀγῶνων καὶ αἱμάτων. Οἱ Ἰταλοὶ ἠγωνίσθησαν ὑπὲρ τῆς ἐνώσεως διὰ τοπικῶν ἐξεγέρσεων, δι' ἰδρύσεως τοπικῶν ἐπαναστατικῶν σωματείων, τῶν ὁποίων τὸ περιφημότερον ἦτο τὸ λεγόμενον *Carbonari*, καὶ δι' εὐρείας πατριωτικῆς προπαγάνδας.

Περὶ τὰ μέσα τοῦ αἰῶνος ἡ προσοχὴ τῶν Ἰταλῶν πατριωτῶν ἐστρέφετο πρὸς τὸ κράτος τῆς Σαρδηνίας, τὸ μόνον, τὸ ὁποῖον εἶχεν ἐθνικὴν δυνατείαν καὶ εἶχεν εἰσαγάγει συνταγματικὸν πολιτεύμα. Ὁ βασιλεὺς αὐτοῦ **Βίκτωρ Ἐμμανουήλ** (1810-1861) προσέλαθεν ὡς ὑπουργὸν τὸν διάσημον **Καβούρ** (*Cavour*), ἐνθερμον ὁπαδὸν τῆς ἐνώσεως.

Ὁ Καβούρ ἐζήτησε νὰ ἐπιτύχῃ τὴν ἔνωσιν τῆς Ἰταλίας διὰ τῆς συνδρομῆς τῆς Γαλλίας καί, διὰ ν' ἀποκτήσῃ τὴν εὐνοίαν τοῦ Ναπολέοντος, ἔλαβε μέρος εἰς τὴν κατὰ τῆς Σεβαστουπόλεως ἐκστρατείαν καὶ συνήψε μετ' αὐτοῦ μυστικὴν συμφωνίαν, κατὰ τὴν ὁποίαν ἡ Σαρδηνία θὰ ἐλάβανε τὴν Λομβαρδίαν καὶ τὴν Βενετίαν ἀπὸ τῆς Αὐστρίας, παραχωροῦσα ὡς ἀτάλλαγμα τὴν Σαβοΐαν καὶ τὴν Νίκαιαν εἰς τὴν Γαλλίαν. Ἡ Αὐστρία ἐκήρυξε τὸν πόλεμον κατὰ τῆς Σαρδηνίας, ὃ δὲ αὐστριακὸς στρατὸς διέβη τὸν Τίκινον (1859). Τότε ἐνεφανίσθη ὁ Νεπολέων ἐπὶ κεφαλῆς γαλλικοῦ στρατοῦ, ὃ δὲ γάλλος στρατηγὸς **Μὰκ Μαὸν** (*Mac Mahon*) ἐκέρδισε τὴν μάχην τοῦ Μαγεντὰ (*Magenta*), εὐθὺς δὲ κατόπιν ὁ αὐστριακὸς στρατὸς συνετρίβη εἰς τὴν ὀνομαστὴν μάχην τοῦ Σολφερίνο (*Solferino*).

Καβούρ.

Ἡ μάχη τοῦ Σολφερίνο ἔσχεν ἀξιολόγους συνεπείας. Πρῶτον μὲν ἔθεσε τέρμα εἰς τὴν δεσποτείαν, τὴν ὁποίαν ἐζήσκει ἡ καθυ-

ρως δυναστική διπλωματία τῆς Αὐστρίας ἐπὶ τῆς Εὐρώπης μετὰ τὴν συντριβὴν τοῦ Ναπολέοντος Α΄. Ἀλλὰ συγχρόνως οἱ παρακολουθήσαντες τὰς πολεμικὰς ἐπιχειρήσεις Πρῶσοι ἀξιωματικοὶ ἀντελήφθησαν τὴν ἀνεπαρκῆ ὀργάνωσιν ἀμφοτέρων τῶν στρατευμάτων. Κατὰ τὴν **Συνάντησιν τῆς Βιλλαφράγκας** (παρὰ

τὴν Βερόναν, Ἰούλιος 1859) ἡ Αὐστρία παρεχώρησε τὴν Λομβαρδίαν εἰς τὸν Ναπολέοντα, ὁ ὅποιος ἔδωκεν αὐτὴν εἰς τὴν Ἰταλίαν λαβὼν τὴν Σαβοῦαν καὶ τὴν Νίκαιαν.

Εὐθὺς δὲ μετὰ τὸν πόλεμον ἤρχισεν ἡ ἐνωτικὴ κίνησις ἐν Ἰταλίᾳ. Εἰς τὰ κράτη τῆς κεντρικῆς Ἰταλίας ἐξεδιόχθησαν οἱ ἡγεμόνες, ὁ δὲ λαὸς διὰ δημοψηφίσματος ἐκήρυξε τὴν ἑνωσιν μετὰ τῆς

Σαρδηνίας. Ὁ δὲ τολμηρὸς ἀρχηγὸς ἐθειλοντῶν **Γαριβάλδης** (*Giuseppi Garibaldi, 1807-1882*) ἀπεβιάσθη μετὰ 1000 ἐθειλοντῶν εἰς τὴν Σικελίαν καὶ κατέλαβε τὸ Παλιέρμον γενόμενος δεκτὸς ὑπὸ τοῦ λαοῦ μετ' ἐνθουσιασμοῦ. Ἐκεῖθεν διαβάς εἰς τὴν Κάτω Ἰταλίαν ἐπανεστάτησεν αὐτὴν καὶ ἠνάγκασε τὸν βασιλέα τῆς Νεαπόλεως νὰ καταφύγῃ εἰς Ῥώμην, τὴν ὁποίαν ὑπερήσπιζε γαλλικὴ φρουρά.

Οὕτως ἠνώθη πᾶσα ἡ Ἰταλία πλὴν τῆς Ῥώμης καὶ τῆς Βενετικῆς χώρας ὑπὸ τὸ σκῆπτρον τοῦ Βίκτωρος Ἐμμανουὴλ Α', ὁ ὁποῖος ἔλαβε τὸν τίτλον τοῦ βασιλέως τῆς Ἰταλίας καὶ κατέστησε πρωτεύουσαν τὴν Φλωρεντίαν. Τὸ 1866 οἱ Ἰταλοὶ συνεμάχησαν μετὰ τῆς Πρωσσίας κατὰ τῶν Αὐστριακῶν καὶ κατὰ τὸ σῶνθηδες ἠττήθησαν. Ἄλλ' ἡ ὀριστικὴ νίκη τῆς Πρωσσίας ἔδωκεν εἰς αὐτοὺς τὴν Βενετίαν. Ὅταν δὲ τὸ 1870 συνετρίβη ὁ Ναπολέων ὑπὸ τῶν Γερμανῶν, οἱ Ἰταλοὶ εἰσῆλθον εἰς τὴν Ῥώμην. Καὶ ὁ μὲν βασιλεὺς τῆς Ἰταλίας μετέθεσε τὴν πρωτεύουσάν του εἰς τὴν αἰωνίαν πόλιν, ἀλλ' ὁ πάπας διεμαρτυρήθη καὶ κατεδίκασεν ἑαυτὸν εἰς ἐκούσιον περιορισμὸν ἐν Βατικανῷ.

Ἄλλ' ἔμεινον εἰσέτι Ἰταλικαὶ χῶραι ὑπὸ ξένην κατοχὴν, ἰδίως ἡ Τεργέστη μετὰ τῆς περὶ αὐτὴν χώρας, ἡ Σαβοῦα καὶ ἡ Νίκαια ὑπὸ τὴν Γαλλίαν. Αὕτη εἶναι ἡ Ἰταλικὴ *irredenta* (ὑπόδουλος), ἡ ὁποία ἀπέβη ἀντικείμενον θορυβώδους πατριωτισμοῦ τῶν Ἰταλῶν κατὰ τὰ ἐπόμενα ἔτη.

3. Ἡ ἔνωσις τῆς Γερμανίας.— Περὶ τὸ 1850 ἡ ἰδέα τῆς ἐνώσεως τῆς Γερμανίας ἐφαίνετο ὑπὲρ ποτε ἀπραγματοποίητος, διότι ἡ ἀντίδρασις εἶχεν ὑπερισχύσει πανταχοῦ, ἡ δὲ πλειονότης τοῦ φύσει συντηρητικοῦ γερμανικοῦ λαοῦ δὲν ἠσθάνετο τὴν ἀνάγκην λαϊκωτέρου πολιτεύματος. Πλὴν τούτου ξέναι Μεγάλαι Δυνάμεις, ἰδίως ἡ Γαλλία, εἰργάζοντο κατὰ τῆς ἐνώσεως τῆς Γερμανίας. Ἀλλὰ τὴν Γερμανίαν ἠνώσεν ἡ Πρωσικὴ σπάθη καὶ ἡ διπλωματία τοῦ Βίσμαρκ.

4. Γουλιέλμος Α'—Βίσμαρκ.— Ἡ πείρα τῶν ναπολεοντειῶν πολέμων εἶχε διδάξει τοὺς Γερμανοὺς, ὅτι ἔπρεπε ν' ἀποφεύγῃσι πάσῃ θυσίᾳ τὸν ἐμφύλιον σπαραγμὸν. Διὰ τοῦτο ἡ Πρωσσία ἐφάνη διαρκῶς ὑποχωρητικὴ πρὸ τῆς Αὐστρίας. Ἀλλὰ μετὰ τὸ Ὀλμουτς, τὸ ὁποῖον πολλοὶ ἐθεώρησαν ὡς δευτέραν Ἰέναν, ἐπε-

κράτησεν ἡ γνώμη, ὅτι ἡ Πρωσσία ἦτο ἀνάγκη νὰ μετρηθῆ μίαν φοράν διὰ τῶν ὅπλων πρὸς τὴν Αὐστρίαν. Ὁ **Γουλιέλμος Α'** (1861—1888) ἐφρόντισε νὰ ἐνισχύσῃ τὴν στρατιωτικὴν δύναμιν τῆς Πρωσσίας. Λαβὼν δὲ ὑπουργὸν τῶν στρατιωτικῶν τὸν **Φὸν Ῥόον** (*Von Roon*) ὑπέβαλεν εἰς τὴν βουλὴν νομοσχέδιον, διὰ τοῦ ὁποίου εἰσῆγέτο ἡ γενικὴ στρατιωτικὴ ὑπηρεσία. Ἄλλ' ἡ πρότασις συνήντησεν ἰσχυρὰν ἀντίδρασιν ἐν τῇ Βουλῇ. Διὰ τοῦτο ὁ βασιλεὺς ἐσκέφθη νὰ παραιτηθῆ, ἀλλ' ἐνθαρρυνόμενος ὑπὸ τοῦ *Von Roon* ἐκάλεσεν εἰς τὴν ἀρχὴν τὸν Βίσμαρκ.

Ὁ **Βίσμαρκ** (*Otto Bismarck*, 1815-1898) εἶχε τὴν ἰδεολογίαν τῶν πρώτων μεγαλοκτῆματιῶν. Λαϊκὰ δικαιώματα καὶ συνταγματικαὶ ἐλευθερίαι ἦσαν

Ὁθων Βίσμαρκ.

δι' αὐτὸν ἐλαφρότητες κοινοτέρων ἀνθρώπων, ἢ δι' ἐνωσις τῆς Γερμανίας οὐτοπία. Πρὸ παντός ἦτο κατὰ τῆς ἐνώσεως διὰ τῶν ἀντιπροσώπων τοῦ λαοῦ κατὰ τὸ πρότυπον τοῦ Κοινοβουλίου τῆς Φραγκφούρτης. Διὰ τοῦτο εἶχεν ἀντιπροσωπεύσει ἐν τῇ βουλῇ τὴν ἀκαμπτον προσωπικὴν ἄποψιν, ἐπιδείξας συγχρόνως σπανίαν δξύνειαν, ἐτοιμότητα πνεύματος καὶ ἐκτελέτους γνώσεις. Διατελέσας δ' ἀντιπρόσωπος τῆς Πρωσσίας ἐν τῇ Ὁμοσπονδιακῇ Βουλῇ, ἐσχημάτισε τὴν πεποιθῆσιν, ὅτι αἱ μεταξὺ τῆς Πρωσσίας καὶ Αὐστρίας ἀντιθέσεις ἔπρεπε νὰ κριθῶσι διὰ πυρὸς καὶ σιδήρου. Ὁ Βίσμαρκ εἶχε σπανίαν δξύτητα ἀντιλήψεως καὶ ἀντοχὴν εἰς τὴν ἐργασίαν ἐφάρμιλλον τοῦ Ναπολέοντος. Εἶχεν ἰσχυροτάτην βούλησιν, αἰσιοδοξίαν, αὐτοπεποιθῆσιν καὶ ἐπιβάλλον εἰς βαθμὸν, ὥστε νὰ ἐκμηδενίζωνται πρὸ αὐτοῦ αἱ κοιναὶ προσωπικότητες. Οἱ φιλελεύθεροι εἶδον μετὰ δυσπιστίας τὸν εὐπατρίδην τοῦτον, ὁ ὁποῖος εἶχεν

ἀντιπαθείας καὶ παρὰ τῇ βασιλικῇ οἰκογενείᾳ. Ἄλλὰ βαθμηδὸν ἐφάνησαν τὰ σπάνια προσόντα τοῦ καὶ μεταξὺ βασιλέως καὶ πρωθυπουργοῦ, δύο διαφορωτάτων τὴν φύσιν ἀνθρώπων, ἐπῆλθε στενωτάτη συνεννόησις.

Β. Ὁ Δανικὸς καὶ Αὐστριακὸς πόλεμος (1864 καὶ 1866).— Ἐξ ἀφορμῆς προστριβῶν πρὸς τὸν βασιλέα τῆς Δανίας Χριστιανὸν Θ' αὐστροπρωσικαὶ δυνάμεις κατέλαβον τὰ διαμφισθητούμενα δουκάτα Σλέσβικ καὶ Χολστάϊν (*Schleswig καὶ Holstein*). Ἄλλ' ἐξ ἀφορμῆς ἀκριβῶς τῶν δουκάτων ἐξερράγη ὁ ἀναπόφευκτος μεταξὺ Αὐστρίας καὶ Πρωσίας πόλεμος. Ὁ Βίσμαρκ εἶχε παρασκευάσει αὐτὸν τεχνηέντως συμμαχήσας μετὰ τοῦ βασιλέως τῆς Ἰταλίας καὶ ἐξασφαλίσας τὴν οὐδετερότητα τοῦ Ναπολέοντος (Συνάντησις *Bearitz* 1865). Ἐν Γερμανίᾳ αἱ συμπάθειαι ἐστρέφοντο πρὸς τὴν Αὐστρίαν, τὰ δὲ κυριώτατα γερμανικὰ κράτη ἐτάχθησαν μετ' αὐτῆς, ἀλλ' ἐξουδετερώθησαν διὰ ταχυτάτης εἰσβολῆς τῶν πρωσικῶν στρατευμάτων.

Ὁ ἀγὼν ἐκρίθη ἐντὸς ἐπτὰ ἡμερῶν, διότι ὁ πρωσικὸς στρατὸς ἦτο ἀσυγκρίτως ἀρτιώτερον κατηρτισμένος τοῦ αὐστριακοῦ. Ἐχρησιμοποιεῖ τὰς νεωτέρας ἐφευρέσεις, τὸν τηλεγράφων καὶ τοὺς σιδηροδρόμους, διὰ πολεμικοὺς σκοπούς, εἶχεν ὄπλισμὸν πολὺ ἀνώτερον τῶν αὐστριακῶν καὶ ὠδηγεῖτο ὑπὸ ἐξόχου στρατιωτικοῦ ἀνδρός, τοῦ διασήμου **Μόλτκε** (*Helmuth Moltke*). Ἡ ἀποφασιστικὴ μάχη ἐδόθη τὴν 3 Ἰουλίου 1866 ἐν Βοημίᾳ παρὰ τὸ *Königsgrätz*, ἡ μεγίστη μάχη τοῦ αἰῶνος, διότι ἐντὸς ὀκτῶ ὡρῶν συνεπλάκησαν 430 χιλ. ἄνδρες ἐκατέρωθεν. Ὁ αὐστριακὸς στρατὸς ἐνίκηθη τελειωτικῶς. Ἡ μάχη τοῦ *Königsgrätz* ἢ τῆς **Σαδόβας**, ὡς ὀνομάζουσιν αὐτὴν συνήθως, ἔκρινε τὴν τύχην τοῦ πολέμου. Τὸ ἐσπέρας τῆς ἡμέρας ἐκείνης ὁ Βίσμαρκ εἶπεν. «Ἡ ἔρις ἐκρίθη. Τώρα πρέπει ν' ἀνακτήσωμεν τὴν παλαιὰν πρὸς τὴν Αὐστρίαν φιλίαν». Διότι ἡ ταχεῖα νίκη τῶν Πρώσων εἶχε παραγάγει ἐκπληξιν ἐν Εὐρώπῃ, ὁ δὲ Βίσμαρκ ἐφοδεῖτο περιπλοκάς. Ἄλλως τε ἀποθλέπων εἰς ἀπαιτέρους σκοποὺς δὲν ἤθελε νὰ ταπεινώσῃ ὑπὲρ τὸ δέον τὴν Αὐστρίαν. Ὁ αὐτοκράτωρ Φραγκίσκος Ἰωσήφ ἐξήτησε τὴν μεσολάβησιν τοῦ Ναπολέοντος παραχωρήσας τὴν Βενετίαν. Ἐπειδὴ δ' ἡ Γαλλία δὲν ἦτο ἐτοιμὸς πόλεμος, ὁ Ναπολέων ἠναγκάσθη ν' ἀρκεσθῇ εἰς τὸ πρόσωπον τοῦ εἰρηνοποιοῦ. Διὰ τῆς **Εἰρήνης τῆς Πράγας** (23 Αὐγούστου

1866) ἡ Αὐστρία ἐδέχθη τὴν διάλυσιν τῆς Γερμανικῆς Ὁμοσπονδίας, οὕτω δὲ ἡ γερμανικὴ δυναρχία ἔληξε διὰ τῆς ἐπικρατήσεως τῆς Πρωσίας.

Οἱ Ἴταλοι ἐκήρυξαν τὸν πόλεμον μετὰ τῶν Πρώσων κατὰ τῆς Αὐστρίας. Μολονοῦτι δὲ ὁ ἰταλικὸς στρατὸς καὶ στόλος ἦσαν ἀνώτεροι τοῦ αὐστριακοῦ, διότι οἱ αὐστριακοὶ μικρὸν μέρος τοῦ στρατοῦ τῶν διέθεσαν κατὰ τῶν Ἰταλῶν, οἱ Ἴταλοι ἐνικήθησαν καὶ κατὰ γῆν καὶ κατὰ θάλασσαν. Ἰδίως ἡ παρά τὴν νῆσον **Λίβουρν** νίκη τοῦ ναυάρχου *Τέγκειχοφ* (*Tegetthof*) ἐθεωρήθη σημαντικώτατον κατόρθωμα. Ἀλλὰ διὰ τῆς εἰρήνης ἡ Ἰταλία ἀπέκτησε τὴν Βενετίαν.

Δ'. ΓΑΛΛΟΓΕΡΜΑΝΙΚΟΣ ΠΟΛΕΜΟΣ (1870-1871)

1. Αὔγουστος. — Ἡ ἔνωσις τῆς Ἰταλίας, καὶ ἰδίως ἡ ἐπικινδύνως ἀυξηθεῖσα δύναμις τῆς Πρωσίας, ἦσαν βαρεταὶ ἀποτυχίαι τῆς ἐξωτερικῆς πολιτικῆς τοῦ Ναπολέοντος. Ἐν Γαλλίᾳ ἠσθάνθησαν τὴν ἦτταν τῆς Σαδόδας ὡς ἰδίαν ἦτταν καὶ ὠμίλησαν περὶ ἐκδικήσεως τῆς Σαδόδας. Ὁ Ναπολέων ἐζήτησε νὰ μετριάσῃ τὴν ἐντύπωσιν τῶν πρωσικῶν ἐπιτυχιῶν δι' ἀνταλλαγμάτων. Ἐπολιτεύθη ὁμοῦς ἀδεξίως, ὁ δὲ Βίσμαρκ ἐξεμεταλλεύθη ἐπιτηδείως τὴν ἀμηχανίαν τοῦ αὐτοκράτορος διαδίδων, ὅτι ἐσκόπει νὰ σφετερισθῇ γερμανικὸν ἔδαφος. Αἱ διαδόσεις αὗται ἐξήγειραν ἰσχυρὸν ἐρεθισμὸν ἐν Γερμανίᾳ καὶ προσήγγισαν στενώτερον τὰ νότια κράτη πρὸς τὴν Πρωσίαν. Ὁ δὲ Βίσμαρκ ἐθεώρει τὸν γαλλικὸν πόλεμον ὡς τὸ ἀσφαλέστερον μέσον πρὸς ἔνωσιν τῆς Γερμανίας.

Ἐφορμὴν εἰς τὴν ἔκρηξιν τοῦ πολέμου ἔδωκεν ἡ διαδοχὴ τοῦ ἰσπανικοῦ θρόνου. Οἱ Ἰσπανοὶ δηλαδὴ ἐκάλεσαν εἰς τὸν θρόνον τὸν πρίγκιπα Λεοπόλδον ἐκ τοῦ καθολικοῦ κλάδου Χοεντσόλλερν. Ἀλλὰ τοῦτο ἤγειρε θύελλαν ἀγανακτήσεως ἐν Γαλλίᾳ, ὁ δὲ βασιλεὺς τῆς Πρωσίας ἠναγκάσθη νὰ συστήσῃ εἰς τὸν πρίγκιπα νὰ παραιτηθῇ τῆς ὑποψηφιότητος. Ἀλλ' ἡ Γαλλία μὴ ἀρκεσθεῖσα εἰς τοῦτο ἀπήτησεν, ὅπως ὁ Γουλιέλμος προβῇ εἰς δῆλωσιν, ὅτι καὶ ἐν τῷ μέλλοντι δὲν θὰ ἐπιτρέψῃ τὴν ἐπὶ τοῦ ἰσπανικοῦ θρόνου ὑποψηφιότητα τοῦ Λεοπόλδου. Ὁ πρεσβευτὴς τῆς Γαλλίας **Μπενεδέττι** (*Benedetti*) διετύπωσε τὴν ἀπαίτησιν ταύτην εἰς τὸν βασιλεῶτα τῆς Πρωσίας, ὁ ὁποῖος εὗρίσκετο τότε εἰς τὰ λουτρά τοῦ Ἐμς. Ἀλλ' ὁ

Γουλιέλμος απέκρουσε τὴν πρότασιν, ἠρνήθη νὰ δεχθῆ εἰς νέαν ἀκρόασιν τὸν πρεσβευτὴν καὶ διὰ μακροῦ τηλεγραφήματος ἀνήγγειλεν εἰς τὸν Βίσμαρκ τὰ διαμειφθέντα μετ' αὐτοῦ. Ὁ Βίσμαρκ διεγράψε πολλὰς φράσεις τοῦ τηλεγραφήματος καὶ τὸ οὕτω περικεκομμένως ἀνακοινωθὲν **Τηλεγράφημα τοῦ Ἑμς** ἔδιδε τὸ νόημα, ὅτι ὁ βασιλεὺς τῆς Πρωσίας ἠρνήθη νὰ δεχθῆ τὸν πρεσβευτὴν τῆς Γαλλίας εἰς ἀκρόασιν ἐπὶ τῆς ὑποθέσεως τοῦ ἰσπανικοῦ θρόνου. Τὸ τηλεγράφημα ἐνήργησεν ὡς πρόκλησις κατὰ τῆς Γαλλίας καὶ εἰς θυελλώδη συνεδριάσιν ἡ γαλλικὴ Βουλὴ ἐκήρυξε τὸν πόλεμον.

2. Καταστροφὴ τοῦ αὐτοκρατορικοῦ στρατοῦ. —

Ἡ Γαλλία δὲν ἦτο ἐτοιμὴ πρὸς πόλεμον, τοῦ ὁποῦ δὲν ἐξετίμα καλῶς τὸ μέγεθος. Διότι αἱ στρατιωτικαὶ δυνάμεις καὶ ὁ ὅπλισμός της ἦσαν ἀνεπαρκέστατα, εἶχε δὲ νὰ παλαίσῃ κατὰ τῆς ἠνωμένης Γερμανίας, ἡ ὁποία κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη εἶχεν αὐξήθη εἰς πληθυσμὸν καὶ πλοῦτον καὶ εἶχεν ἀναπτύξει μεγάλως τὴν βιομηχανίαν. Ὁ γερμανικὸς στρατὸς ἦτο μέγας νεώτερος στρατός, ἐνῶ ὁ γαλλικὸς μικρὸς καὶ κατὰ τὸ παλαιὸν σύστημα ὠργανωμένος. Τὴν γενικὴν ἀρχιστρατηγίαν τοῦ γερμανικοῦ στρατοῦ εἶχεν ὁ **Μόλτκε**, τοῦ δὲ γαλλικοῦ ὁ **Ναπολέον**.

Οἱ Γερμανοὶ κινηθέντες μετὰ τῆς συνήθους ταχύτητος εἰσέβαλον τὴν 4 Αὐγούστου εἰς τὴν Ἀλσατίαν. Ὁ στρατηγὸς **Μάκ Μιὸν** ἐνικήθη παρὰ τὸ *Worth* καὶ ἀπεσύρθη πέραν τῶν Βοσγίων εἰς τὸ *Châlons*, ἐνθα προσεπάθει ν' ἀναδιοργανώσῃ τὸν στρατὸν του. Ἡ ἥττα αὐτῆ ἐσήμαινεν, ὡς λέγομεν σήμερον, τὴν διάσπασιν τοῦ γαλλικοῦ μετώπου. Ὁ μέγας ὄγκος τοῦ γαλλικοῦ στρατοῦ, ὁ εὐρισκόμενος ἐν **Μέτς** (*Metz*) ὑπὸ τὸν στρατηγὸν **Μπιζαῖν** (*Bazain*), ἐκινδύνευσε νὰ κυκλωθῆ. Ἄλλ' ὁ Μπαζαῖν δὲν ἐκινήθη ἐγκαίρως, διὰ τῆς ὀνομαστῆς μάχης τῆς Γκραβελότ (*Gravelotte*, 18 Αὐγούστου) ἐρρίφθη εἰς τὰ ἰσχυρὰ ὑψώματα τοῦ Μέτς καὶ ἐπολιορκήθη.

Ἦδη δύο γερμανικαὶ στρατιαὶ ἐδάδιζον κατὰ τῶν Παρισίων, ὁ δὲ Μάκ Μιὸν σχηματίσας νέον στρατὸν ἐσχεδίαζε νὰ ὑποχωρήσῃ πρὸς ἄμυναν τῆς πρωτευούσης. Ἄλλ' ἡ νέα γαλλικὴ κυβέρνησις διέταξεν αὐτὸν ν' ἀπαλλάξῃ πάσῃ θυσίᾳ τὸν Μπαζαῖν. Ὁ Μάκ Μιὸν ἔχων μεθ' ἑαυτοῦ καὶ τὸν αὐτοκράτορα ἐπεχείρησε νὰ φθάσῃ εἰς τὸ Μέτς βαδίζων ἐκ τῶν βελγικῶν συνόρων. Ἄλλ' ὁ γερμανι-

κὸς στρατὸς παρηκολούθησε καὶ ἔρριψεν αὐτὸν εἰς τὸ μικρὸν φρούριον **Σεδάν** (*Sedan*), κείμενον ἐπὶ τοῦ ποταμοῦ *Meuse* πλησίον τῶν βελγικῶν συνόρων. Μετὰ αἱματηρότατον ἀγῶνα παρὰ τὸ Σεδάν ὁ Ναπολέων Γ' παρεδόθη εἰς τοὺς Γερμανοὺς μετὰ 83 χιλ. στρατοῦ (2 Σεπτεμβρίου) καὶ ὠδηγήθη ὡς αἰχμάλωτος πολέμου εἰς τὴν Γερμανίαν. Οὕτω ἐντὸς ἐνὸς μηνὸς οἱ Γερμανοὶ κατέστρεψαν τὸν αὐτοκρατορικὸν στρατόν.

3. Ὁ Πόλεμος κατὰ τῆς δημοκρατίας. — Μετὰ τὴν παράδοσιν τοῦ αὐτοκράτορος ἐκηρύχθη ἐν Παρισίοις ἡ δημοκρατία. Ἡ κυβέρνησις τῆς Ἐθνικῆς Ἀμύνης, τῆς ὁποίας μέλη ἦσαν ὁ **Γαμβέττας** (*Gambetta*) καὶ ὁ **Ἰούλιος Φάβρ** (*Favre*), ἀπεφάσισε νὰ ἐξακολουθήσῃ τὸν πόλεμον. Μετὰ τὴν πτώσιν τοῦ Σεδάν αἱ δύο γερμανικαὶ στρατιαὶ περιέκλεισαν τοὺς Παρισίους. Ἄλλ' ὁ Γαμβέττας διαφυγὼν δι' ἀεροστάτου ἐκ τῆς πρωτεύουσας ἐγκατεστάθη εἰς τὸ Τουρ καὶ βραδύτερον εἰς Μπορντώ καὶ διωργάνωσε τὴν ἐθνικὴν ἄμυναν κατορθώσας νὰ θέσῃ εἰς κίνησιν μεγάλας μάζας ἀνθρώπων. Ἄλλ' ἀπεδείχθη ἄπαξ ἔτι, ὅτι τὸ ὄπλον καὶ ἡ ἐνδυμασία δὲν δημιουργοῦν τὸν στρατιώτην. Διότι αἱ μετὰ σπουδῆς ὀργανωθεῖσαι στρατιαὶ δὲν ἦσαν εἰς θέσιν νὰ μέτρηθῶσι πρὸς τοὺς Γερμανοὺς. Ἔγιναν πολλὰ ἀπόπειραι πρὸς λύσιν τῆς πολιτορχίας τῶν Παρισίων εἴτε δι' ἐξωτερικῆς ἐπικουρίας εἴτε δι' ἐξόδων, ἀλλ' ἀπέτυχον πᾶσαι. Τὸ Μέτς παρεδόθη τὴν 27 Ὀκτωβρίου μετὰ 180 χιλ. ἀνδρῶν καὶ 5 χιλ. ἀξιωματικῶν. Ὁ βαρὺς χειμὼν τοῦ 1870—71 ἦτο καταστρεπτικώτατος διὰ τοὺς Γάλλους, ἡ δὲ γαλλικὴ κυβέρνησις βλέπουσα τὸ ἄσκοπον τῆς ἀντιστάσεως ἠναγκάσθη νὰ συνθηκολογήσῃ τὴν 28 Ἰανουαρίου 1871.

Ἡ προκαταρκτικὴ εἰρήνη ὑπεγράφη ἐν Βερσαλλίαις, διὰ τῆς ὁποίας ἡ Γαλλία ὑπεχρεώθη νὰ παραχωρήσῃ τὴν Ἀλσατίαν καὶ τὴν Λωρραίνην μετὰ τοῦ Μέτς καὶ νὰ πληρώσῃ 5 δισεκατομ. φράγκα ὡς ἀποζημίωσιν. Ἡ ἐθνοσυνέλευσις συνελθοῦσα ἐν Μπορντώ ἐπέκυρωσεν αὐτὴν καὶ ἀνέθεσε τὴν ἐκτελεστικὴν ἐξουσίαν εἰς τὸν **Θιέρς** (*Thiers*). Τὴν 1 Μαρτίου 1871 τριάκοντα χιλ. Γερμανοὶ εἰσῆλθον εἰς τὴν πρωτεύουσαν καὶ παρήλασαν διὰ τῶν ἐρημωθεισῶν ὁδῶν. Ἡ ὀριστικὴ εἰρήνη ὑπεγράφη ἐν Φραγκφούρτῃ τὴν 10 Μαρτίου.

4. Παρισινὴ κομμουνιστικὴ ἐπανάστασις. — Ἡ

ἐργατική ἐπανάστασις, τὴν ὅποιαν πρὸ 20 ἐτῶν εἶχε καταπνίξει ὁ *Cavaignac*, ἀνεφλέγη πάλιν ἐν μέσῳ τῶν κλονισμῶν τοῦ πολέμου. Διότι ἡ ἔθνοφρουρὰ ἐπωφελουμένη ἐκ τῶν δυσχερειῶν, πρὸς τὰς ὁποίας εἶχε νὰ παλαίσῃ ἡ Κυβέρνησις, ἐξηγέρθη καὶ ὀδηγουμένη ὑπὸ κομμουνιστῶν ἀρχηγῶν ἐπεχείρησε νὰ ἰδρῦσῃ κράτος κομμουνιστικόν. Καὶ ἡ μὲν κυβέρνησις τοῦ Θιέρς κατέφυγεν εἰς τὰς Βερσαλλίας, ἡ δὲ προσπάθεια τῶν ἐργατῶν νὰ προσεταιρισθῶσι τὸν γερμανικὸν στρατὸν ἐφάνη ὡς παιδαριώδης φαντασιοκοπία. Ὅταν δὲ ὁ Θιέρς συνήθροισεν ἐπαρκεῖς δυνάμεις, προσέβαλε τοὺς στασιαστὰς καὶ μετὰ ζωηρὰν μάχην κατέλαβε τὴν πρωτεύουσαν.

Οὕτως ἔπεσεν ἡ περίφημος παρισινὴ Κομμούνα. Κατὰ τὴν διάρκειαν τῶν συγκρούσεων οἱ ἀρχηγοὶ τῆς στάσεως ἐπυρπόλησαν τὰς *Tuileries*, τὸ Λουβρον καὶ ἄλλας μεγάλας οἰκοδομὰς καὶ ἐφόβησαν τοὺς ὀμήρους, οἱ ὅποιοι ἐκρατοῦντο ἐν ταῖς φυλακαῖς. Ἡ Κυβέρνησις γενομένη κυρία τῆς καταστάσεως ἐτουφέκισεν ἑκατοντάδας ἐκ τῶν ἐπαναστατῶν καὶ μέγα πλῆθος ἔστειλεν εἰς ἐξορίαν.

Β. Ἡ νέα Γερμανικὴ αὐτοκρατορία. — Τὰ καταπληκτικὰ γεγονότα παρήγαγον βαθεῖαν συγκίνησιν ἐν Γερμανίᾳ καὶ οἱ Γερμανοὶ ἤρχισαν γενικῶς νὰ αἰσθάνωνται, ὅτι ἦλθεν ἡ ὥρα τῆς ἐνώσεως τοῦ ἔθνους. Πανταχοῦ δ' ἐπεκράτησαν οἱ ὄπαδοὶ τῆς ἐνώσεως ὑπὸ τὴν Πρωσίαν, οἱ ὅποιοι πρὸ ὀλίγων ἀκόμη ἐτῶν ἀπέτελουν μικρὰν μειοψηφίαν.

Ἐνῶ δὲ τὰ γερμανικὰ στρατεύματα περιέκλειον τοὺς Παρισίους, ὁ βασιλεὺς τῆς Πρωσίας Γουλιέλμος Α' μετὰ τοῦ Βίσμαρκ καὶ τῆς ἄλλης συνοδείας ἐγκαθίστατο εἰς τὰς Βερσαλλίας. Ἐκεῖ δὲ εἰς τὰς αἰθούσας τῶν ὀνομαστῶν ἀνακτόρων τῶν γάλλων βασιλέων συνεζητήθησαν τὰ μεγάλα ζητήματα, ἐκεῖθεν ὁ βασιλεὺς ὑπέγραψε διατάγματα καὶ ἀνακοινώσεις καὶ ὑπὸ τὸν ὀρειχάλκινον ἀνδριάντα τοῦ Λουδοβίκου ΙΔ' διεμοίρασε παράσημα τοῦ σιδηροῦ σταυροῦ εἰς τοὺς γερμανοὺς πολεμιστάς. Ἐκεῖ διεξήχθησαν αἱ διαπραγματεύσεις πρὸς ἴδρυσιν τῆς **Γερμανικῆς αὐτοκρατορίας**.

Ἡ Βορειογερμανικὴ Ὁμοσπονδία εὐρυνθεῖσα περιέλαβε πάντα τὰ γερμανικὰ κράτη πλὴν τῆς Αὐστρίας. Καὶ τὴν 18 Ἰανουαρίου 1871 ἐν τῇ Αἰθούσῃ τῶν Κατόπτρων τῶν ἀνακτόρων τῶν Βερσαλλίων ὁ βασιλεὺς τῆς Πρωσίας ἀνηγορεύθη **Αὐτοκράτωρ τῆς Γερμανίας**.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΔ΄. ΑΝΑΤΟΛΙΚΟΝ ΖΗΤΗΜΑ

Ἦδη ἀπὸ τῶν ἀρχῶν τοῦ ΙΘ' αἰῶνος ἐφάνη, ὅτι ὁ Σουλτάνος δὲν ἦτο εἰς θέσιν νὰ διατηρήσῃ τὰς ἐκτεταμένους κτήσεις του, ἡ δὲ κληρονομία τοῦ ἐτοιμοθανάτου ἀσθενοῦς ἀπέβη τὸ ἀντικείμενον τοῦ ἀνταγωνισμοῦ τῶν Μεγάλων Δυνάμεων. Ἀφ' ἑτέρου τὰ χριστιανικὰ κράτη τῆς Βαλκανικῆς ἐλευθερωθέντα τὸ ἐν μετὰ τὸ ἄλλο ἐζήτουν διαρκῶς μεγαλυτέραν ἐπέκτασιν, ἐνῶ αἱ Δυνάμεις δὲν ἦσαν σύμφωνοι περὶ διαμελισμοῦ τῆς Τουρκίας, σχεδὸν δὲ πᾶσαι εἶχον δημιουργήσει μεγάλα οἰκονομικὰ συμφέροντα ἐν τῇ Ὀθωμανικῇ αὐτοκρατορίᾳ. Διὰ τοῦτο ἐζήτησαν νὰ διατηρήσωσι τὴν ἀκεραιότητά της. Ἡ ἀντιζηλία τῶν Δυνάμεων καὶ ἡ προσπάθεια τῶν μικρῶν κρατῶν τῆς Βαλκανικῆς, ὅπως ἀποκτήσωσι τὰ ἐθνολογικὰ ὄριά των, ἀπετέλεσαν πολὺπλοκον καὶ δύσλυτον ζήτημα, τὸ ὅποιον ἀπησχόλησε τὴν Εὐρωπαϊκὴν διπλωματίαν καθ' ὅλον τὸν ΙΘ' αἰῶνα καὶ ἀπασχολεῖ αὐτὴν μέχρι σήμερον. Τοῦτο εἶναι τὸ περίφημον **Ἀνατολικὸν ζήτημα**.

Α' Ἡ ΠΡΩΤΗ ΦΑΣΙΣ ΤΟΥ ΑΝΑΤΟΛΙΚΟΥ ΖΗΤΗΜΑΤΟΣ.

1. Προσπάθειαι μεταρρυθμίσεων ἐν Τουρκίᾳ. — Κατὰ τὴν διάρκειαν τοῦ ΙΘ' αἰῶνος ἐγένοντο πολλαὶ ἀπόπειραι πρὸς εἰσαγωγὴν μεταρρυθμίσεων ἐν Τουρκίᾳ. Αἱ μεταρρυθμίσεις ἐπεβλήθησαν ἰδίως ὑπὸ τῶν Δυνάμεων, ὅπως βελτιώσωσι τὴν θέσιν τῶν χριστιανῶν τῆς αὐτοκρατορίας. Ἄλλ' ὁ θεοκρατικὸς σουλτάνος καὶ ἡ μεγάλη μερὶς τοῦ μωαμεθανικοῦ πληθυσμοῦ διέκειντο ἐχθρικῶς πρὸς πᾶσαν μεταβολήν. Μόνον δὲ δσάκις ὁ Σουλτάνος ἤθελε ν' ἀποτρέψῃ ἀποφασιστικὴν τινα ἐνέργειαν τῶν Δυνάμεων, ἔδιδεν ὑποσχέσεις μεταρρυθμίσεων, τὰς ὁποίας οὐδέποτε ἐτήρησεν. Οὐχ ἦττον ὑπῆρξαν φωτεινοὶ τινες Τοῦρκοι, οἱ ὅποιοι ἐπόθησαν εἰλικρινῶς τὴν εἰσαγωγὴν μεταρρυθμίσεων, ὅπως προ-

λάβωσι τὴν τελειωτικὴν κατάρρευσιν τοῦ κράτους. Ἄλλ' ὁ τουρκο-ανατολικὸς φανατισμὸς ἐφάνη πάντοτε ἰσχυρότερος τῶν ἀσθενῶν μεταρρυθμιστικῶν προσπαθειῶν.

Κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ ΙΘ' αἰῶνος ἐβασίλευσαν δύο μεταρρυθμιστικοὶ σουλτάνοι, ὁ **Σελίμ Γ'** (1788-1807) καὶ ὁ **Μαχμούτ Β'** (1809-1839). Ἄλλ' ὁ Σελίμ ἔπεσε θύμα προσπαθήσας ν' ἀπαλλαγῆ τοῦ ἀντιπειθαρχικοῦ καὶ ἀντιδραστικοῦ σώματος τῶν Γενιτάρων. Ὁ Μαχμούτ ὅμως κατώρθωσε νὰ συντρίψῃ αὐτοὺς ἐν τῇ πλατείᾳ τοῦ Ἑτ-μεϊντάν τῆς Κων]πόλεως καὶ προέβη εἰς δημοουργίαν νεωτέρου στρατοῦ. Ἄλλ' οἱ τρόποι του κατέστησαν αὐτὸν ἀντιδημοτικὸν καὶ συνέβησαν πολλαὶ στάσεις εἰς τὰς εὐρωπαϊκὰς ἐπαρχίας.

2. Τὸ δόγμα τῆς ἀκεραιότητος τῆς Τουρκίας. —

Πολὺ ἐπικινδυνωδεστέρα ἦτο ἡ ἀποστασία τοῦ Μεχμέτ Ἀλή τῆς Αἰγύπτου. Ὁ φιλόδοξος ἀλβανὸς ἠθέλησε νὰ ἐπωφεληθῆ ἐκ τῆς ἐξεγέρσεως τοῦ μωαμεθανικοῦ φανατισμοῦ κατὰ τοῦ Μαχμούτ, ὁ δὲ υἱὸς τοῦ Ἰβραήμ ἐπανειλημμένως εἰσέβαλεν εἰς τὴν Συρίαν καὶ Μ. Ἀσίαν. Ὁ Μαχμούτ εὐρεθεὶς εἰς δύσκολον θέσιν ἐζήτησε τὴν συνδρομὴν τοῦ τσάρου καὶ ῥωσικὸς στρατὸς ἀπεδιτάσθη εἰς τὴν ἀνατολικὴν παραλίαν τοῦ Βοσπόρου. Ὡς ἀμοιβὴν δὲ τῆς προστασίας ὁ Τσάρος ἐπέτυχε τὴν **Συνθήκην τοῦ Χουνκιάρ-Σκελεσί** (Ἰούλιος 1833), διὰ τῆς ὁποίας ὁ τσάρος ὑπέσχετο νὰ προστατεύσῃ τὸν σουλτάνον, ὁ δὲ σουλτάνος ὑπεχρεοῦτο νὰ κλείσῃ τὰ στενὰ εἰς τὰ πολεμικὰ πλοῖα τῶν Δυνάμεων πλὴν τῆς Ῥωσίας.

Τοῦτο ἐνέβαλεν εἰς ἀνησυχίαν τὰς ἄλλας Δυνάμεις, αἱ ὁποῖαι ἔσπευσαν νὰ προστατεύσωσι τὴν Τουρκίαν. Ἡ Ἀγγλία καὶ ἡ Αὐστρία ἠνάγκασαν τὸν Μεχμέτ Ἀλήν ν' ἀποσύρῃ τὰ στρατεύματά του καὶ νὰ ἐκκενώσῃ τὴν Συρίαν (1840), συγχρόνως ὅμως ὑπεχρέωσαν τὸν σουλτάνον ν' ἀναγνωρίσῃ αὐτὸν ὡς **Χεδίδην**, ἤτοι κληρονομικὸν ἀντιβασιλέα τῆς Αἰγύπτου. Ἐν ἔτος βραδύτερον αἱ Δυνάμεις ὑπέγραψαν τὴν **Σύμβασιν τῶν Στενῶν** (1 Ἰουλίου 1841), διὰ τῆς ὁποίας τὰ Δαρδανέλλια καὶ ὁ Βόσπορος ἐκλείοντο εἰς τὰ πολεμικὰ πλοῖα πασῶν τῶν Δυνάμεων. Τότε ὁ νεαρὸς Σουλτάνος **Ἀβδουλ Μετζίτ** (1839-1861) ἐξέδωκε μεταρρυθμιστικὸν Χάρτην, **Χάτι Σερῖφ** (Ἱερὰ Γραφή) ὀνομασθέντα, διὰ τοῦ

ὁποίου παρείχετο ἐγγύησις περὶ τῆς ζωῆς, τῆς περιουσίας καὶ τῆς τιμῆς ἀπάντων τῶν ὑπηκόων ἀνεξαρτήτως φυλῆς καὶ θρησκευάματος. Οὕτω παρήλθεν ἐπικίνδυνος κρίσις ἐν τῇ Ἀνατολικῇ ζυγῆματι καὶ αἱ Δυνάμεις καθιέρωσαν τὸ δόγμα τῆς ἀκεραιότητος τῆς Τουρκίας.

3. Ὁ Κριμαϊκὸς πόλεμος.—Ἄλλ' ἡ ῥωσικὴ πολιτικὴ ἐσημείωσε σημαντικὰς ἐπιτυχίας ἐν Εὐρώπῃ περὶ τὰ μέσα τοῦ 10' αἰῶνος καὶ ὁ Τσάρος Νικόλαος ἠσθάνετο ἑαυτὸν ἀρκετὰ ἰσχυρόν, ὥστε νὰ κληρονομήσῃ τὸν «ἀσθενῆ ἄνθρωπον», ὡς ὠνόμαζε τὸν σουλτάνον. Ἡ πολύκροτος ἀποστολὴ τοῦ **Μεντζικῶφ** (Ἰανουάριος 1853) εἰς Κων]πολιν, ἵνα ζητήσῃ τὴν προστασίαν τῶν ὀρθοδόξων τῆς Τουρκίας, ἀπέλυσε τὸν ῥωσσοτουρκικὸν πόλεμον. Ὁ στρατὸς τοῦ τσάρου κατέλαβε τὰς Παραδουναβείους ἡγεμονίας καὶ ὁ ῥωσικὸς στόλος κατέστρεψε τὸν τουρκικὸν ἐν τῇ λιμένι τῆς Σινώπης (1853). Τότε ἡ Ἀγγλία καὶ ἡ Γαλλία ἔκλεισαν συμμαχίαν μετὰ τῆς Τουρκίας, εἰς τὴν ὁποίαν προσεχώρησε καὶ τὸ Πεδεμόντιον (12 Μαρτίου 1854). Ὁ πόλεμος διεξήχθη ἐπὶ τῆς Κριμαϊκῆς χερσονήσου, διότι ὁ ῥωσικὸς στόλος εἶχε κλεισθῆ εἰς τὸν λιμένα τῆς Σεβαστουπόλεως. Ὁ συμμαχικὸς στρατὸς ἐπολιόρχησε τὸ φρούριον τῆς Σεβαστουπόλεως, τὸ ὅποιον εἶχεν ὀχυρώσει καλῶς ὁ ῥωσσοσ ἀξιωματικὸς τοῦ μηχανικοῦ **Τοτλέμπεν** (*Totleben*) καὶ οἱ Ῥῶσοι ὑπερήσπισαν μετὰ πείσματος. Ἡ Σεβαστούπολις κατελήφθη μετὰ μακρὰν καὶ αἱματηρὰν πολιορκίαν (Ἰουλιὸς 1854-Σεπτεμβρίου 1855). Ἐν τῇ μεταξὺ εἶχεν ἀποθάνει ὁ τσάρος Νικόλαος, ὁ δὲ διάδοχός του ἐδέχθη νὰ εἰρηνεύσῃ. Τότε συνῆλθε μεγάλη συνδιάσκεψις ἐν Παρισίοις διὰ τὸ Ἀνατολικόν, ἡ ὁποία κατήρτισε τὴν **Εἰρήνην τῶν Παρισίων** (1856). Δι' αὐτῆς ἡ Μαύρη θάλασσα ἐκηρύχθη οὐδετέρα, ὁ δὲ πλοῦς αὐτῆς ὡς καὶ τοῦ Δουνάβεως ἀφέθη ἐλεύθερος εἰς τὰ ἐμπορικὰ ὄλων τῶν Δυνάμεων. Ἡ Ῥωσσία ὑπεχρεώθη νὰ ἔχῃ ἐλάχιστον ἀριθμὸν πολεμικῶν ἐν τῇ Μαύρῃ θαλάσῃ, αἱ δὲ Παραδουναβεῖοι ἡγεμονίαι ἐτέθησαν ὑπὸ τὴν προστασίαν τῶν Δυνάμεων καὶ μετ' ὀλίγον ἠνώθησαν εἰς μίαν ἡγεμονίαν ὑπὸ τὸ ὄνομα **Ρουμανία**. Ἄλλ' ὁ οὐσιοῦστος ὅρος τῆς συνθήκης ἦτο, ὅτι αἱ Δυνάμεις ἠγγυῶντο τὴν ἀκεραιότητα τῆς Τουρκίας, καθόσον «πᾶσα πρᾶξις προσβάλλουσα αὐτὴν θὰ ἐθεωρεῖτο ὡς ζήτημα εὐρωπαϊκοῦ ἐνδιαφέροντος».

Ὁ Ἀδδούλ Μετζιτ τότε διὰ δευτέρου πανηγυρικοῦ χάρτου, **Χάττι-Χουμαγιούν** (Λαμπράς Γραφῆς) (6 Φεβρ. 1856) ὀνομασθέντος, ἐπεκύρωσε τὰς ἐπαγγελίας τοῦ Χάττι-Σεριφ. Τὰ ἐκκλησιαστικὰ δίκαια καὶ προνόμια τῶν χριστιανῶν ἀνεγνωρίζοντο ὡς ἔγκυρα, αἱ ὕβριστικαὶ ἐκφράσεις, αἱ θίγουσαι τὰς φυλάς ἢ θρησκείας, ἔμελλον νὰ τιμωροῦνται αὐστηρῶς καὶ γενικῶς παρείχετο ἰσότης δικαιωμάτων εἰς τοὺς χριστιανοὺς καὶ ὁ ἄσιατικὸς δεσποτισμὸς ἔμελλε νὰ μεταμορφωθῇ εἰς εὐρωπαϊκὴν εὐνομίαν. Αἱ δὲ Δυνάμεις ἐπίστευσαν πραγματικῶς εἰς τὸ θαῦμα καὶ διεκήρυξαν, ὅτι δὲν ἐδικαιούντο πλέον νὰ ἐπεμβαίνωσιν εἰς τὰ ἐσωτερικὰ τῆς Τουρκίας. Ἄλλ' ἡ ἱστορία τῶν ἐπομένων ἐτῶν ἔδειξε τὴν ἀξίαν εἶχον αἱ ἐπαγγελίαι ἐκεῖναι, αἱ διδόμεναι ἐπὶ τοῦ χάρτου.

4. Ἡ Κρητικὴ ἐπανάστασις τοῦ 1866. — Ἡ Κρήτη ἀπὸ τοῦ 1840 ἐπανῆλθεν εἰς τὴν ἐξουσίαν τοῦ σουλτάνου. Ἄλλ' οἱ Κρήτες δὲν ἔπαυσαν νὰ ζητῶσι τὴν ἔνωσιν μετὰ τῆς Ἑλλάδος. Τὸ ἐθνικὸν κίνημα κέντρον εἶχε τὴν περιοχὴν τῶν Σφακιῶν, διότι τὸ νοτιοδυτικὸν τοῦτο ἄκρον τῆς νήσου κείμενον μακρὰν τῆς πρωτεύουσας ἦτο καταλληλότερον πρὸς ἄμυναν. Ἡ Πύλη παρεχώρησε τότε τὴν νήσον εἰς τὸν Χεδίδην Ἰσμαήλ καὶ αἰγυπτιακὰ στρατεύματα ἀπεδιβάσθησαν εἰς τὴν Κρήτην καὶ ἔγιναν πολλαὶ ὑποσχέσεις, ἵνα προσελκυσθῶσιν οἱ κάτοικοι. Ἄλλ' οἱ Κρήτες ἐψήφισαν ἐν γενικῇ συνελεύσει τὴν ἔνωσιν μετὰ τῆς Ἑλλάδος.

Ἡ ἐπανάστασις τῆς Μεγαλονήσου διήγειρεν ἐν Ἑλλάδι θερμότητα συμπαθείας. Τὸ ἐπίσημον κράτος δὲν ἐτόλμησεν ἀναφανδὸν νὰ συνδράμῃ τοὺς ἐπαναστάτας. Ἄλλως τε ὁ πολιτικὸς βίος ἦτο ἀνώμαλος ἐν Ἀθήναις καὶ πέντε Ὑπουργεῖα διεδέχθησαν ἄλληλα σχεδὸν ἐντὸς πέντε ἐβδομάδων. Ἀλλὰ τολμηροὶ ἀξιωματικοί, ὡς ὁ **Ζουμβρακάκης**, ὁ **Κορωνάτος** κ. ἄ. ἔσπευσαν νὰ ἐνισχύσωσι τὸν ἀγῶνα, ἡ δὲ **Μονὴ τοῦ Ἀρχαδίου** μετὰ τοῦ ἀτρομήτου ἡγουμένου **Γαβριήλ** ἀνέστησε τὰς ἡμέρας τοῦ Σουλίου, ἐνῶ τὰ ἑλληνικὰ ἐμπορικὰ, τὸ περίφημον **Ἀρχαδίον** καὶ ἡ **Ἑνωσις**, ἀνε νέωσαν τὰ κατορθώματα τοῦ ὁδραϊκοῦ ναυτικοῦ, διότι μετὰ θάρρους διέσπων τὸν τουρκικὸν ἀποκλεισμόν. Ἄλλ' οἱ Κρήτες δὲν ἐπέτυχον τὴν ἔνωσιν.

Β. Ἡ Βουλγαρικὴ Ἐξιορχία. — Ἐκ πάντων τῶν χριστιανικῶν λαῶν τῆς Βαλκανικῆς οἱ Βούλγαροι ἀφυπνίσθησαν τελευταῖοι, αὐτὴ δὲ ἡ ὑπαρξίς τῶν Βουλγάρων ἠγνοεῖτο ἐπὶ μακρόν, διότι οἱ Εὐρωπαῖοι δὲν ἔκαμνον διάκρισιν αὐτῶν καὶ τῶν ἄλλων χριστιανῶν. Οἱ Ρῶσοι πρῶτοι ἀνεκάλυψαν αὐτούς, ὅταν κατὰ τὴν ἐκστρατείαν τοῦ 1828-1829 διήλθον διὰ τῆς χώρας των. Ἐκτοτε ἤρχισαν οἱ Βούλγαροι κινούμενοι ὑπὸ τὴν ἐπιρροὴν τῶν Ρῶσων. Ἐπειδὴ δὲ δὲν εἶχον ἐγγχωρίους ἀρχηγούς, καθόσον καὶ αὐτοὶ οἱ ἐκκλησιαστικοὶ ἀρχηγοὶ των ἦσαν Ἕλληγες, ἡ πρώτη ἐκδήλωσις τῆς ἐθνικῆς ἀφυπνίσεως παρουσιάσθη ὡς προσπάθεια ν' ἀπαλλαγῶσιν ἀπὸ τοῦ Ἑλληνικοῦ κλήρου. Διὰ τοῦτο ἦλθον εἰς σύγκρουσιν πρὸς τὸ Ὀρθόδοξον Πατριαρχεῖον τῆς Κων]πόλεως, εἰς τὴν δικαιοδοσίαν τοῦ ὁποῦλου ὑπήγετο ἐκκλησιαστικῶς ἡ Βουλγαρία.

Οἱ Βούλγαροι ἀπήτησαν τὸν διορισμὸν βουλγάρων ἐπισκόπων, πρώτη δ' ἐπιτυχία τῆς προσπάθειας των ἦτο ἡ οἰκοδομὴ βουλγαρικῆς ἐκκλησίας ἐν Κων]πόλει (1848). Συγχρόνως δὲ ἔπαυσαν νὰ μνημονεύσῃ τὸ ὄνομα τοῦ Πατριάρχου ἐν ταῖς εὐχαῖς τῆς ἐκκλησίας. Ἡ δὲ Πύλη ἐκθύμως ὑπεστήριξε τὸν ἀποχωρισμὸν τῶν Βουλγάρων ἐκ τοῦ Πατριαρχείου, διότι ἡ παλαιὰ ἔχθρα τῶν Τούρκων κατὰ τῶν Ἑλλήνων εἶχεν ἐνταθῆ ἕνεκα τῆς ἐπαναστάσεως τῶν Κρητῶν. Ἠκολούθησε λοιπὸν τὴν συμβουλὴν τοῦ ὀνομαστοῦ τότε Βεζύρου Φουὰτ Πασᾶ, ὅστις εἶχε συστήσει τὴν ἀπομόνωσιν τῶν Ἑλλήνων ὅσον εἶναι δυνατὸν ἀπὸ τῶν ἄλλων χριστιανῶν καὶ τὸν χωρισμὸν τῆς Βουλγαρίας ἀπὸ τῆς ἑλληνικῆς ἐκκλησίας, ὁ δὲ ἐν Κων]πόλει τότε πρεσβευτῆς τῆς Ρωσσίας Ἰγνίτιεφ συνηγόρησεν ὑπὲρ τῆς ἰδρύσεως ἰδίας βουλγαρικῆς ἐκκλησίας.

Τὴν δὲ 27 Φεβρουαρίου 1870 διὰ φερμανίου ἰδρύθη **Βουλγαρικὴ Ἐξιορχία** περιλαμβάνουσα ὅλον τὸ βιλαέτιον τοῦ Δουναβέως. Καὶ ἄλλαι δὲ πόλεις ἐδικαιοῦντο νὰ ταχθῶσιν εἰς τὴν ἀρχὴν τοῦ Ἐξάρχου, ἐὰν ἤθελον τοῦτο τὰ δύο τρίτα τῶν κατοίκων. Ὁ δὲ Πατριάρχης βλέπων, ὅτι ἦτο ἀδύνατον νὰ παρακωλύσῃ τὴν ἰδρυσιν τῆς Ἐξιορχίας, ἀφώρισε τοὺς Βουλγάρους καὶ τὸν κληρὸν των ὡς σχισματικούς. Ἀπ' ἐκείνης τῆς ὥρας ἐκηρύχθη ἀμείλικτος πόλεμος μεταξὺ πατριαρχικῶν καὶ ἐξιορχικῶν. Ὁ δὲ Ἐξιορχος ἤδρευεν ἐπιδεικτικῶς ἐν Κων]πόλει δηλῶν οὕτως, ὅτι ἔχει τὴν

πνευματικὴν ἐξουσίαν τῶν ἀλυτρώτων Βουλγάρων. Ἀλλὰ καὶ οἱ Τούρκοι κατενόησαν, ὅτι ἡ ἐκκλησιαστικὴ χειραφέτησις τῶν Βουλγάρων ἦτο τὸ προοίμιον τῆς πολιτικῆς ἀνεξαρτησίας.

6. Ἡ Ῥουμανία καὶ ἡ Σερβία ἡγεμονίαι. — Ἡ συνθήκη τῶν Παρισίων (σελ. 392) ἔθετε τὰς δύο Παραδουναβίλους ἡγεμονίας ὑπὸ τὴν προστασίαν τῶν Δυνάμεων καὶ ὑπεχρέωεν αὐτὰς νὰ εἰσαγάγῃσι τὸ συνταγματικὸν πολίτευμα. Ἀλλ' οἱ κάτοικοι αὐτῶν ἤθελον νὰ ἐνωθῶσιν εἰς ἓν κράτος, διότι ἀνῆκον εἰς μίαν φυλὴν καὶ ὠμίλου τὴν αὐτὴν γλῶσσαν. Προσέκρουσαν ὅμως εἰς τὴν ἰσχυρὰν ἀντίδρασιν τῆς Αὐστρίας, ἡ ὁποία ἔχουσα ἐν τῇ ἐπικρατεῖα τῆς Ῥουμανικοῦς πληθυσμοὺς δὲν ἤθελε τὸν σχηματισμὸν ἐνιαίου Ῥουμανικοῦ κράτους. Τὸ 1859 οἱ Μολδοβλάχοι ἐξέλεξαν κοινὸν ὀσποδάρων τὸν **Κούρτζα** καὶ μετὰ δύο ἔτη προσεκάλεσαν ὡς διαδοχικὸν ἡγεμόνα τὸν πρίγκιπα **Κάρολον Χοεντζόλλερν**. Ἐκτοτε αἱ δύο ἡγεμονίαι ἠνώθησαν καὶ μόνον ἐλαφρὸς φόρος 900 χιλ. φρ. ἔμενεν ὡς σημεῖον ἐξαρτήσεως ἀπὸ τοῦ σουλτάνου.

Κατὰ τοὺς αὐτοὺς δὲ χρόνους ἀνεγνωρίσθη καὶ ἡ Σερβία ὡς ἡγεμονία. Ἐν αὐτῇ ἐπάλαιον αἱ δύο ἐγχώριοι δυναστεῖαι τῶν **Ὀβρένοβιτς** καὶ **Καραγεώργεβιτς** καὶ ἐν διαστήματι μικροτέρῳ τῶν 20 ἐτῶν ἠλλάξαν τρεῖς φορές αἱ δυναστεῖαι. Ὁ **Μίλος Ὀβρένοβιτς** ἀνακληθεὶς εἰς τὸν θρόνον (1858) ἀνεδείχθη εἰς τῶν διπλωματικωτάτων ἀνδρῶν τῆς Βαλκανικῆς καὶ ἔλαβε τὸ στέμμα τοῦ ἡγεμόνος παρὰ τῆς Ἐθνοσυνελεύσεως. Ὀλίγα δ' ἔτη μετὰ ταῦτα ὁ τουρκικὸς στρατὸς τῶν φρουρῶν ἠναγκάσθη νὰ ἐκκενώσῃ τὴν Σερβίαν.

Τὰς δύο ἡγεμονίας ὑπεστήριξεν ὁ Ναπολέων Γ', ὁ ὁποῖος ἦτο πιστὸς εἰς τὴν ἀρχὴν τῶν ἐθνοτήτων καὶ εἶχε μεγάλην ἐπιρροὴν ἐν τῇ Βαλκανικῇ κατὰ τοὺς χρόνους τούτους.

Β' Ἡ ΒΑΛΚΑΝΙΚΗ ΚΡΙΣΙΣ ΤΩΝ ΕΤΩΝ 1875—1878

Ἀφοῦ τὰ δύο Βαλκανικὰ κράτη, ἡ Ῥουμανία καὶ ἡ Σερβία, κατῴρθωσαν ν' ἀπαλλαγῶσι οὐσιαστικῶς τῆς ὑποτελείας εἰς τὴν Τουρκίαν, ἡ Βαλκανικὴ ἐταράχθη τὸ 1875 ὑπὸ νέας κρίσεως. Αἱ δύο δυτικώταται ἐπαρχίαι τῆς τουρκικῆς αὐτοκρατορίας, ἡ *Ερζε-*

γοβίνη και ἡ Βοσνία, ἐξεγερθεῖσαι κατὰ τῆς κακοδιοικήσεως τῶν Τούρκων ἔδωκαν τὸ σύνθημα νέων ταραχῶν ἐν τῇ χερσονήσῳ, αἱ ὁποῖαι ἔγιναν ἀφορμὴ νέου ῥωσσοτουρκικοῦ πολέμου. Συνέπεια δὲ τοῦ νέου τούτου πολέμου ὑπῆρξε νέος διαμελισμὸς τῆς Τουρκίας καὶ ἡ ἴδρυσις νέου χριστιανικοῦ κράτους, τῆς Βουλγαρίας.

1. Ἐπανάστασις Βοσνίας καὶ Ἐρζεγοδίνης.—

Τὸ 1874 αἱ δύο δυτικώταται χριστιανικαὶ ἐπαρχίαι τοῦ σουλτάνου πιεζόμεναι ὑπὸ τῶν μωαμεθανῶν μπέηδων ἐπανεστάτησαν, ἐξεδίωξαν τὰς ἀσθενεῖς φρουράς καὶ ἐκήρυξαν τὴν ἑνωσιν μετὰ τῆς Σερβίας. Ἡ δὲ παράτασις τῶν ταραχῶν παρέσυρε καὶ τὰς δύο χριστιανικὰς ἡγεμονίας, τὴν Σερβίαν καὶ τὸ Μαυροβούνιον, εἰς πόλεμον κατὰ τῆς Τουρκίας. Μετ' ὀλίγον ἡ ἐπαναστατικὴ κίνησις μετεδόθη εἰς τὴν Βουλγαρίαν. Ὁ σουλτάνος ἔδοκίμασε τότε νὰ καταστείλῃ τὸ κίνημα δι' ἀγρίων σφαγῶν καὶ ἐρημώσεων ἀπολύσας κατὰ τῶν βουλγάρων χωρικῶν στίφη βασιβουζούκων, οἱ ὁποῖοι κατεκρεοῦργησαν ἐντὸς ἐνὸς μηνὸς ὑπὲρ τὰς 12 χιλ. χριστιανῶν. Ἰδίως προεκάλεσαν αἰσθησιν αἱ **Σφαγαὶ τοῦ Βιτάκ**, βουλγαρικοῦ χωρίου εἰς τὰς βορείας ὑπερείας τῆς Ῥοδόπης. Οἱ κάτοικοι ἀνερχόμενοι εἰς 5 χιλ. κατέφυγον εἰς τὴν ἐκκλησίαν καὶ ἐδήλωσαν, ὅτι παραδίδονται, ὅταν ἔφθασαν οἱ βασιβουζούκοι. Ἄλλ' οἱ Τούρκοι ἐπυρπόλησαν τὴν ἐκκλησίαν καὶ κατέσφαξαν τοὺς διαφεύγοντας. Αἱ βουλγαρικαὶ ὁμότητες, ὡς ἐκλήθησαν αἱ φρικαλεότητες ἐκεῖναι, ἐξήγειραν μεγάλην ἀγανάκτησιν ἐν Εὐρώπῃ.

Ἐν τῷ μεταξῦ ἐξεθρονίσθη ἐν Κων]πόλει ὁ σουλτάνος **Ἄβδὺς** (1861—1876) καὶ μετ' ὀλίγον ἀνῆλθε τὸν θρόνον ὁ **Χομίτ Β'** (1876—1908). Ἡ δὲ Ἀγγλία θέλουσα νὰ προλάβῃ τὸν ῥωσσοτουρκικὸν πόλεμον προέτεινε συνδιάσκεψιν τῶν Δυνάμεων ἐν Κων]πόλει. Ἐνῶ δὲ οἱ διπλωμάται συνεσκέπτοντο περὶ τῶν εἰσακτέων ἐν Τουρκίᾳ μεταρρυθμίσεων, οἱ Τούρκοι ἐσκηνοθέτησαν τὸ **Σύνταγμα τοῦ 1876**, ἵνα ἀποτρέψωσι τὴν εὐρωπαϊκὴν ἐπέμβασιν. Αἶφνης κανονιοβολισμοὶ ἀνήγγελλον, ὅτι οἱ Τούρκοι εἶχον κηρύξει σύνταγμα, τὸ ὁποῖον καθίστα ἡπεριττὰς τὰς μεταρρυθμίσεις, διότι ἐχάριζεν εἰς τοὺς χριστιανοὺς ἐλευθερίαν, ἀσφάλειαν καὶ πάντα τὰ ἀγαθὰ τῆς εὐνομίας. Ψυχὴ τοῦ κινήματος τούτου ἦτο ὁ **Μιδατ πασᾶς**, εἰς ἕκ τῶν ἐξοχωτέρων

ἀνδρῶν τῆς Τουρκίας, ἡγέτης τῶν ὀλίγων τούρκων φιλελευθέρων καὶ μεταρρυθμιστῶν.

2. Ὁ Ῥωσοτουρκικὸς πόλεμος τοῦ 1877—1878.—Ἐν τῷ μεταξὺ οἱ Σέρβοι ἠττήθησαν, ὁ δὲ τουρκικὸς στρατὸς εἰσῆλθεν εἰς τὴν κοιλάδα τοῦ Μοράδα καὶ ἠ- πρὸς τὸ Βελιγράδιον ὁδὸς ἦτο ἀνοικτὴ. Ἐνῶ δὲ οἱ Μαυροβούνιοι εἶχον πολεμήσει μετὰ μεγαλυτέρας ἐπιτυχίας, ἡ Βουλγαρικὴ ἐπανάστασις εἶχεν ἐκπνεῦσει. Ἡ Ῥωσσία ἀπεφάσισε τότε νὰ ἐπέμβῃ.

Τὴν 12 Ἀπριλίου 1877 ὁ Ῥωσσοικὸς στρατὸς διέβη τὰ σύνορα ἐν Ἀσίᾳ καὶ Εὐρώπῃ, οὕτω δ' ἤρχισεν ὁ τέταρτος Ῥωσοτουρκικὸς πόλεμος τοῦ 19^{ου} αἰῶνος. Οἱ Ῥουμᾶνοι ἐπέτρεψαν τὴν διὰ τῆς χώρας των διάβασιν τοῦ Ῥωσοικοῦ στρατοῦ. Οἱ δὲ Ῥῶσοι ἕνα μῆνα μετὰ τὴν κήρυξιν τοῦ πολέμου διέδωκαν τὸν Δούναβιν παρὰ τὸ Σιστόδ, ὁ δὲ στρατηγὸς **Γοῦρκο** καταλαβὼν αἰφνιδίως τὸ Τύρνοβον, τὴν παλαιὰν πρωτεύουσαν τῶν Βουλγάρων Τσάρων, διέβη τὸν Αἶμον καὶ κατέλαβε τὸ στενὸν τῆς **Σίπκας**. Ἡ ὁδὸς πρὸς τὴν Κων)πολιν ἐφαίνετο ἀνοικτὴ. Ἄλλ' ἐπὶ τῆς σκηπῆς ἐνεφανίσθη τότε ὁ **Ὄσμὰν Πασᾶς**, ὁ ὁποῖος μέχρι τῆς στιγμῆς ἐκείνης ἦτο ἐστρατοπεδευμένος ἐν Βιδινίῳ ἄπρακτος. Ἀφοῦ δὲ κατέλαβεν αἰφνιδίως τὴν **Πλεῦναν**, ἠπέλκει νὰ διακόψῃ τὴν συγκοινωνίαν τοῦ προελαύνοντος Ῥωσοικοῦ στρατοῦ. Καὶ ἡ μὲν διὰ κατωτέρων δυνάμεων ἐπιχειρηθεῖσα ὑπὸ τῶν Ῥῶσων ἐπίθεσις κατὰ τῶν θέσεων τῶν Τούρκων κατέληξεν εἰς καταστροφὴν, μετὰ δέκα δὲ ἡμέρας οἱ Ῥῶσοι ἠττήθησαν πάλιν προσβαλόντες δι' ἀνωτέρων δυνάμεων τοὺς Τούρκους.

Κατὰ τὴν κρίσιμον ἐκείνην στιγμὴν ἔσπευσαν εἰς βοήθειαν τῶν Ῥῶσων οἱ Ῥουμᾶνοι, εἰς δὲ τὸν ἡγεμόνα Κάρολον ἀνετέθη τιμητικῶς ἡ ἀρχηγία τοῦ πολιορκουμένου τὴν Πλεῦναν Ῥωσορουμανικοῦ στρατοῦ. Ὁ Ὄσμὰν πασᾶς ἐκτελέσας θαύματα ἀνδρείας παρέδωκε τὴν θέσιν δι' ἔλλειψιν τροφίμων μετὰ πεντάμηνον ἀγῶνα, οἱ δὲ Ῥῶσοι προελάσαντες κατέλαβον τὴν Ἀδριανούπολιν.

Ἐφάνη τότε, ὅτι ἡ Τουρκία θὰ ἐπιπτεν ἀβοήθητος, διότι οἱ Ῥῶσοι πυκνώσαντες τὰς φάλαγγας ἔβαινον πρὸς τὴν Κων)πολιν. Ἄλλ' ὁ Σουλτάνος ἅμα τῇ πτώσει τῆς Πλεῦνας εἶχε ζητήσῃ τὴν ἐπέμβασιν τῶν Δυνάμεων, ἀγγλικὸς δὲ στόλος διετάχθη νὰ εἰσέλθῃ

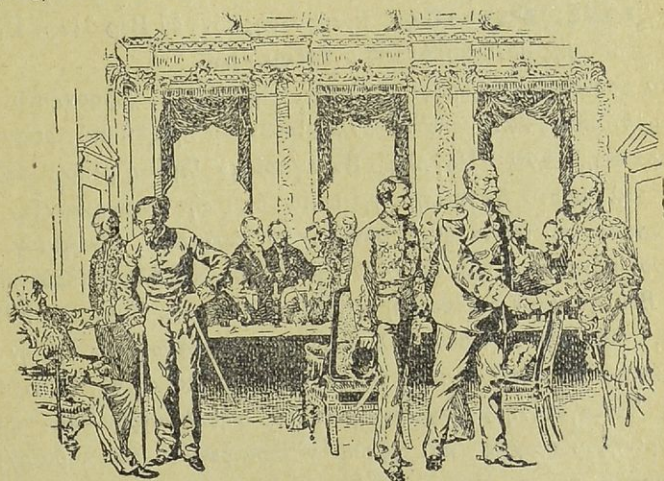
εἰς τὴν Προποντίδα, ἐνῶ αἱ ζωηραὶ ἀγορεύσεις τοῦ Σώλσβαρου ἐν τῇ βουλῇ τῶν Κοινοτήτων ἐδείκνυον ὡς ἀναπόφευκτον τὸν μεταξὺ Ἀγγλίας καὶ Ῥωσίας πόλεμον. Ἐν τῷ μεταξὺ ὁ **Μέγχις Δουξ Νικόλαος**, ἀρχιστράτηγος τῶν Ῥώσων, ἔστησε τὸ στρατηγεῖόν του ἐν τῷ προαστείῳ τῆς Κων)πόλεως Ἀγίῳ Στεφάνῳ, ἐνῶ ὁ ἀγγλικὸς στόλος ἐστάθμευε πρὸ τῆς Πριγκήπου.

ιβ. Ἡ στάσις τῆς Ἑλλάδος.— Ἡ μεγάλη βαλκανικὴ κρίσις κατέλαβεν ἀπροετοίμαστον τὴν Ἑλλάδα καὶ κατατριβομένην εἰς τὰ κομματικά. Ἄλλ' ἡ ἐθνικὴ φιλοτιμία ἐτρώθη, διότι οἱ Σλαῦοι ἔλυον ὀριστικῶς ἴσως τὸ Ἀνατολικὸν ζήτημα, χωρὶς νὰ λάθωσιν ὑπ' ὄψιν «ἰὸν Ἑλληνικὸν παράγοντα». Γενικῶς δὲ μετὰ τὴν Ἰδρυσιν ἰδίως τῆς Βουλγαρικῆς Ἐξαρχίας ἐπεκράτει ἀντιρρωσικὴ διάθεσις ἐν Ἑλλάδι. Ἦτο δὲ εὐρύτατα διαδεδομένον τὸ δόγμα, ὅτι ἡ ἐπικράτησις τῆς Ῥωσίας ἐν τῇ Βαλκανικῇ ἐσήμαινεν ὀριστικὴν διάφρυσιν τῆς Μεγάλης Ἰδέας, ἴσως δὲ τὸν ἐξαφανισμόν τῆς Ἑλληνικῆς φυλῆς, τὴν ὅποιαν ἤθελον ἀπορροφήσει τὰ σλαυικὰ στοιχεῖα. Πρὸς στιγμὴν αἱ κομματικαὶ ἀντιζηλίαι ἔπαυσαν, ἐσχηματίσθη δὲ **Οἰκουμενικὴ Κυβέρνησις** ὑπὸ τὸν γηραιὸν ναύαρχον Κανάρην, εἰς τὴν ὅποιαν μετέσχον ὅλα τὰ κόμματα, ὁ δὲ Χαρίλαος Τρικούπης ἦτο ὑπουργὸς τῶν Στρατιωτικῶν. Ἄλλ' ὅταν οἱ Ῥῶσοι κατέλαβον τὴν Ἀδριανούπολιν, ὁ ἐρεθισμὸς τοῦ λαοῦ ἀπέδη σφοδρότατος. Ἡ Οἰκουμενικὴ Κυβέρνησις ἀπέτυχεν οἰκτρῶς, ὁ δὲ Κουμουνοῦρος, ὁ ὅποιος ἐσχημάτισε κομματικὴν κυβέρνησιν τὸν Ἰανουάριον τοῦ 1878, ἠναγκάσθη νὰ ὑποστηρίξῃ ἐπανάστασιν ἐν Θεσσαλίᾳ, Ἡπειρῷ καὶ Κρήτῃ, διὰ νὰ εὐχαριστήσῃ τὴν κοινὴν γνώμην, ὁ δ' ἐπιτῶν ἐξωτερικῶν ὑπουργὸς Θ. Δεληγιάννης ἐδήλωσεν, ὅτι ἡ Κυβέρνησις ἀπεφάσισε νὰ καταλάβῃ προσωρινῶς διὰ στρατοῦ τὰς ἑλληνικὰς ἐπαρχίας τῆς Τουρκίας. Ἄλλ' ἐπῆλθεν ἐν τῷ μεταξὺ ἡ ἀνακωχὴ μεταξὺ Ῥώσων καὶ Τούρκων, ἡ ὅποια ἐματαίωσε τὴν ἑλληνικὴν εἰσβολήν. Αἱ δὲ ἐπαναστάσεις κατεστάλησαν εὐχερῶς ὑπὸ τῶν Τούρκων καὶ ἡ Ἑλλὰς μέχρι τέλους ἔμεινεν οὐδέτερος, ἐνῶ ἡ Κυβέρνησις ἐθεώρησεν ἐπιτυχίαν, διότι ἔλαβε παρὰ τῆς Ἀγγλίας ἀκαθόριστον ὑπόσχεσιν, ὅτι δὲν θὰ παραγνωρισθῶσι τὰ δίκαια τῆς Ἑλλάδος.

4. Ἡ συνθήκη τοῦ Ἀγίου Στεφάνου.— Βερο-

λίπειος συνθήκη.— Ἡ συνθήκη, τὴν ὁποίαν οἱ Ῥῶσοι ὑπηγόρευσαν εἰς τοὺς Τούρκους ἐν Ἁγίῳ Στεφάνῳ, ἔλυε τὸ Ἀνατολικὸν ζήτημα ὑπὲρ τῶν Σλαύων. Δι' αὐτῆς ἐδημιουργεῖτο μεγάλη Βουλγαρία, ἔχουσα διέξοδον εἰς τὸν Εὐξείνιον καὶ εἰς τὸ Αἰγαῖον. Ἡ Σερβία ἀνεκηρύχθη βασιλείον καὶ ἐξετάθη νοτίως πέραν τοῦ Νίε, νοτιοδυτικῶς δὲ ἀπέβαινε σχεδὸν ὄμορος πρὸς τὸ Μαυροβούνιον. Ἡ δὲ Ῥουμανία ἐκηρύχθη ἐπίσης βασιλείον, ἀλλ' οἱ Ῥῶσοι ἀφήρσαν παρ' αὐτῆς τὴν Βεσσαραβίαν δώσαντες ὡς ἀντάλλαγμα τὴν Δοβρουσάν.

Ἡ συνθήκη τοῦ Ἁγίου Στεφάνου ἐχαρακτήρισθη ὡς ἔργον βίας, τὸ ὁποῖον συνεφώνησαν αἱ Δυνάμεις ν' ἀναθεωρήσωσιν.

Γκορτσάκωφ Διοσαέλι
(Ῥωσσίας)

Ἄνδρᾶσσον Βίσμαρκ

Σουβάλωφ
(Ῥωσσίας)

Τὸ Συνέδριον ἐν Βερολίῳ.

Οἱ Ἄγγλοι ἐπίστευον, ὅτι ἡ Μεγάλη Βουλγαρία θὰ ἦτο ἐπαρχία Ῥωσσικὴ καὶ ὀρμητήριον κατὰ τῆς Κ]πόλεως. Ἡ δὲ Αὐστρία ἔδλεπεν, ὅτι αὕτη θὰ εἶναι ἰσχυρὸς φραγμὸς κωλύων «**Τὴν ὀρμὴν πρὸς τὴν Ἀνατολήν**» (*Drang nach Osten*), ἰδίως δὲ τὴν πρὸς τὴν Θεσσαλονίκην κάθοδον. Ὁμοίως δὲ καὶ ἡ Ἑλλὰς μετὰ πόνου ἔδλεπε κλειομένην τὴν πρὸς τὴν Κων]πολιν ὁδόν. Αἱ Δυνάμεις ἐπρότειναν τότε τὴν σύγκλησιν συνεδρίου πρὸς ἀναθεώρησιν τῆς συνθήκης τοῦ Ἁγίου Στεφάνου. Τὴν δὲ πρότασιν ὑπεστήριξαν ἡ

Αυστρία και ἡ Ἀγγλία διὰ κινητοποιήσεως τῶν στρατιωτικῶν δυνάμεων.

Τὴν 13 Ἰουνίου 1878 συνήλθεν ἡ σπουδαιοτάτη διὰ τὸ Ἀνατολικὸν Συνδιάσκεψις τοῦ Βερολίνου. Αἱ Δυνάμεις ἀντεπροσωπεύθησαν διὰ τῶν ἡγετῶν τῆς πολιτικῆς των. Τὴν μὲν Ἀγγλίαν ἀντεπροσώπευεν ὁ **Δισραῒλι** (*Disraeli*), ὁ γνωστὸς συντηρητικὸς καὶ ὑπερβαλιστῆς πρωθυπουργὸς τῆς βασιλείσεως Βικτωρίας, καὶ ὁ ὑπουργὸς τῶν ἐξωτερικῶν **Σώλοβαρν**, τὴν δὲ Αὐστρίαν ὁ ὀνομαστὸς Οὐγγρος πολιτευτῆς κόμης **Ἀνδράσσυ**. Τὴν δὲ Ἑλλάδα, τὴν ὅποیان τὸ συνέδριον ἐδέχθη, ἵνα ἐκθέσῃ γνώμης ἄνευ δικαιώματος ψήφου, ἀντεπροσώπευσαν ὁ **Θεόδωρος Δεληγιάννης** καὶ ὁ **Ἀλέξ. Ραγκαβῆς**, πρεσβευτῆς τότε ἐν Βερολίνῳ. Προήδρευσε δὲ τῆς συνδιασκέψεως ὁ **Βίσμαρκ**.

Τὸ συνέδριον ἐχάραξε τὸν νέον χάρτην τῆς χερσονήσου τοῦ Αἴμου, ὁ ὅποσος κατὰ τύπους τουλάχιστον διετηρήθη ἐπὶ τριάκοντα τέσσαρα ἔτη. Ἀντὶ «Μεγάλης Βουλγαρίας» ἰδρύθη μικρὰ «αὐτόνομος καὶ φόρου ὑποτελής ἡγεμονία ὑπὸ τὴν ἐπικυριαρχίαν τοῦ σουλτάνου», ἡ ὅποια εἶχε σύνορα τὸν Δούναβιν, τὸν Αἴμον, τὸν Εὐξεινον πόντον καὶ τὴν Σερβίαν. Νοτίως δὲ τοῦ Αἴμου ἰδρύθη δεύτερον Βουλγαρικὸν Κράτος, ἡ αὐτόνομος ἐπαρχία Ἀνατολικῆ Ῥωμυλία, ὑπὸ τὴν ἄμεσον πολιτικὴν καὶ στρατιωτικὴν ἀρχὴν τοῦ σουλτάνου, ἀλλὰ διοικουμένη ὑπὸ χριστιανοῦ διοικητοῦ. Ἡ Βοσνία καὶ ἡ Ἑρζεγοβίνη παρεχωρήθησαν εἰς τὴν Αὐστρίαν ὑπὸ τύπον προσωρινῆς κατοχῆς καὶ χωρὶς ν' ἀφαιρεθῶσι τὰ κυριαρχικὰ δικαιώματα τοῦ σουλτάνου. Εἰς τὴν Ῥωσσίαν ἐδόθη ὁ λιμὴν τοῦ Βατοῦμ, τὸ φρούριον τοῦ Κάρς καὶ ἐδάφη τινὰ ἐν τῇ Τουρκικῇ Ἀρμενίᾳ. Εἰς τὴν Ῥουμανίαν ἔγινε τὸ ἀδίκημα διὰ τῆς παραχωρήσεως εἰς τὴν Ῥωσσίαν τῆς Νοτίου Βεσσαραβίας, ἡ ὅποια εἶναι ἱστορικῶς καὶ ἔθνολογικῶς ρουμανικῆ. Ἀλλὰ καὶ ἡ Σερβία δὲν ἤτο ἱκανοποιημένη ἐκ τῶν διατάξεων τοῦ συνεδρίου. Οὐχ ἤττον τὰ κράτη Ῥουμανία καὶ Σερβία ἀνεγνωρίσθησαν ὡς ἀνεξάρτητα βασίλεια. Τὸ συνέδριον διὰ θερμῆς συνηγορίας τῆς Ἀγγλίας καὶ Γαλλίας ἐπέδικασεν εἰς τὴν Ἑλλάδα τὴν Θεσσαλίαν καὶ τὴν Ἥπειρον.

Διαρχοῦντος δὲ τοῦ συνεδρίου ἐδημοσιεῦθη σύμβασις μεταξὺ Ἀγγλίας καὶ Τουρκίας, διὰ τῆς ὁποίας ὁ σουλτάνος παρέδιδεν εἰς

τιστάς. Οί δὲ Σέρβοι μεγαλοιδεᾶται ἐθεώρησαν ὡς ἀνοσιούργημα τὴν ἀπόσπασιν τῶν σερβικῶν ἐκείνων ἐδαφῶν ὑπὸ τῆς Αὐστρίας. Πλὴν τούτων μέγα μέρος χριστιανῶν παρέμενεν ὑπὸ τὸν τουρκικὸν ζυγόν, οὐδείς δὲ ἐκ τῶν χριστιανικῶν λαῶν εἶχε συμπληρώσει τὴν ἐθνικὴν ἐνότητα. Μέγιστον δὲ ἐλάττωμα τῆς συνθήκης ἦτο ἡ παραχώρησις τῆς Βοσνίας καὶ Ἑρζεγοβίνης εἰς τὴν Αὐστρίαν, διὰ τῆς ὁποίας αὕτη καθίστατο Βαλκανικὴ δύναμις καὶ ἐστρεφε τὸ βλέμμα πρὸς τὴν Θεσσαλονίκην.

Διὰ ταῦτα ἡ συνθήκη τοῦ Βερολίνου ἐθεωρήθη ὡς προσωρινὸν καθεστῶς. Αὐταὶ δ' αἱ ὑπογράψασαι αὐτὴν Δυνάμεις παρέδθησαν αὐτὴν, ὡς αἰεὶ ἐδόθη εὐκαιρία. Πρώτη ἡ Τουρκία ἐδυστρόπησε νὰ παραχωρήσῃ τὰ εἰς τὴν Ἑλλάδα ἐπιδικασθέντα ἐδάφη. Οὐδὲν ἦτον ἐσήμερις σημαντικὴν πρόοδον τοῦ Ἀνατολικοῦ ζητήματος, διότι καθιέρου τὸ δόγμα « ἡ Βαλκανικὴ διὰ τοὺς Βαλκανίου. ».

Γ.) ΤΑ ΒΑΛΚΑΝΙΚΑ ΚΡΑΤΗ ΑΠΟ ΤΗΣ ΣΥΝΘΗΚΗΣ

ΤΟΥ ΒΕΡΟΛΙΝΟΥ ΜΕΧΡΙ ΤΟΥ ΒΑΛΚΑΝΙΚΟΥ ΠΟΛΕΜΟΥ.

Ι. Ἡ βαλκανικὴ κρίσις ἐκ τῆς προσαρτισεως τῆς Ἀνατολ. Ῥωμυλίας. — Μετὰ πολλὰς, ὡς εἶδομεν, προστριβὰς παρεχωρήθη ἡ Θεσσαλία καὶ ὁ νομὸς Ἄρτης εἰς τὴν Ἑλλάδα (1882). Μετὰ τρία ἔτη, μόλις δηλαδὴ εἶχον παρέλθει ἐννέα ἔτη ἀπὸ τῆς Βερολινείου Συνθήκης, ἡ Βουλγαρία προσήρτησε τὴν Ἀνατολικὴν Ῥωμυλίαν. Κατὰ τὸ διάστημα τοῦτο ἡ νέα ἡγεμονία εἶχε δεῖξει σημεῖα ζωῆς καὶ προόδου, ἔγινε δὲ σημαντικὴ μεταβολὴ ἐν τῇ πολιτικῇ τῆς, διότι ἐσχηματίσθη ἰσχυρὸν ἀντιρωσσικὸν ρεῦμα. Ὁ πρῶτος ἡγεμὼν τῆς Βουλγαρίας Ἀλέξανδρος Βάττενμπεργ (Battemberg), υἱὸς τοῦ πρίγκιπος τῆς Ἑσσης καὶ ἀνεψιὸς τοῦ τσάρου, ἠκολούθησε τὸ ρεῦμα τοῦτο καὶ ἐξωθούμενος ὑπὸ τοῦ Προέδρου τῆς Σοβράνιε (βουλῆς) Σταμπούλωφ εἰσηλθεν ἐπὶ κεφαλῆς τοῦ στρατοῦ του εἰς τὴν Φιλιππούπολιν. Ὁ τσάρος κατελήφθη ὑπὸ τοιαύτης ἀγανακτήσεως, ὥστε διέγραψε τὸν ἀνεψιὸν του ἐκ τοῦ καταλόγου τοῦ ῥωσσικοῦ στρατοῦ καὶ ἀνεχάλεσεν ἐκ Βουλγαρίας τοὺς Ῥώσσοις ἀξιωματικούς. Ἀλλὰ

τὸ βουλγαρικὸν κίνημα ὑπεστηρίχθη ὑπὸ τῆς Αὐστρίας καὶ ἰδίως ὑπὸ τῆς Ἀγγλίας, διότι ἐν τῇ μεταξὺ εἶχε μεταστραφῆ σημαντικῶς ἡ ἀγγλικὴ πολιτικὴ. Οἱ ἄγγλοι διπλωμάται δηλαδὴ παρετήρησαν, ὅτι ἡ Βουλγαρία δὲν εἶχε διάθεσιν νὰ γίνῃ ἐπαρχία ἢ ὀρμητήριον τῆς Ῥωσσίας καὶ ὅτι τὸ ἀσφαλέστατον μέσον ν' ἀποκλείσῃ τὴν Ῥωσσίαν ἀπὸ τοῦ Βοσπόρου ἦτο νὰ σχηματίσῃ ἰσχυρὰν Βουλγαρίαν. Διὰ τοῦτο ὁ σουλτάνος περιωρίσθη εἰς διαμαρτυριὰν μόνον, χωρὶς νὰ καταφύγῃ εἰς τὰ ὄπλα.

Βιαιότερον ὅμως ἐξηγέρθησαν οἱ δύο ἐν τῇ Χερσονήσῳ ἀντίπαλοι τῆς Βουλγαρίας, ἡ Σερβία καὶ ἡ Ἑλλάς. Ὁ βασιλεὺς τῆς Σερβίας Μιλάνος ἐδήλωσεν, ὅτι θὰ ἐβάδιζε κατὰ τῆς Σόφιας, καὶ τὴν 2 Νοεμβρίου 1885 ἤρχισαν αἱ συγκρούσεις. Κατ' ἀρχὰς οἱ ἀπειροπόλεμοι Βούλγαροι ἐθορυβήθησαν, ἀλλ' ὁ Βίτενμπεργ ἐνίκησε τοὺς Σέρβους παρὰ τὴν **Σλίβνιτσαν** μετὰ τριήμερον μάχην. Ὁ πόλεμος ἐπερατώθη μετὰ 14 ἡμέρας τῇ ἐπεμβάσει τῆς Αὐστρίας καὶ τὸ πρῶτον καθεστῶς ἐπανήλθεν, ἀλλ' ἡ νέα ἡγεμονία ἀπέκτησεν αἴγλην. Ἐν Ἑλλάδι ὁ πρωθυπουργὸς **Θεόδωρος Δεληγιάννης** ἐξέδωκε **Παιριωτικὸν δάνειον** ἐκ 300 ἑκατομμυρίων δραχμῶν, ἐκάλεσε δύο ἡλικίας καὶ παρεκίνησε τὸν λαὸν εἰς διαδηλώσεις ζητῶν τὴν **Βερολίνειον γραμμὴν** χάριν ἀποκαταστάσεως τῆς ἰσορροπίας μεταξὺ τῶν διαφόρων φυλῶν τῆς χερσονήσου τοῦ Αἴμου. Ἄλλ' αἱ Δυνάμεις πλὴν τῆς Γαλλίας ἀπέκλεισαν τὸν Πειραιᾶ καὶ τὰ παράλια τῆς Ἑλλάδος (26 Ἀπριλίου), ὁ Δεληγιάννης ἠναγκάσθη νὰ παραιτηθῆ καὶ ὁ Τρικούπης ἐλθὼν εἰς τὴν ἀρχὴν διέταξε τὴν ἀποστράτευσιν. Ἡ βραχεία αὕτη κρῖσις ἐδάρυσε τὴν Ἑλλάδα δι' 95 ἑκατομ. δραχμῶν.

2. Ἡ Κυβέρνησις τοῦ Τρικούπη.—Τὴν ἀποτυχίαν τοῦ ἔτους 1886 ἐπηκολούθησε σχετικῶς μακρὰ περίοδος ἡσυχίας ἐν Ἑλλάδι. Κατὰ τὰ τέσσαρα ἐπόμενα ἔτη ἐκυβέρνησεν ὁ **Χαρίλαος Τρικούπης** ἐπιδοθεὶς εἰς εἰρηνικὰ ἔργα. Ἄνεδειχθη δὲ ὁ πρῶτος ἄξιος λόγου πολιτευτῆς τῆς Ἑλλάδος ἐπιβαλλόμενος διὰ τοῦ ἠθους καὶ τοῦ λόγου. Ἀποβλέπων δὲ εἰς ἀπωτέρους σκοποὺς ἐπεχείρησε νὰ διοργανώσῃ τὴν Ἑλλάδα οἰκονομικῶς καὶ στρατιωτικῶς καὶ νὰ εἰσαγάγῃ τὸν τεχνικὸν πολιτισμὸν τῆς Εὐρώπης.

Ὁ **Χαρίλαος Τρικούπης** (1832—1896) ἦτο υἱὸς τοῦ ἱστοριογράφου τῆς

ἐπαναστάσεως Σπυριδ. Τρικούπη γεννηθείς ἐν Μεσολογγίῳ. Ἐτυχεν ἐπιμελεστάτης ἀνατροφῆς καὶ παιδείας σπουδάσας νομικά ἐν Ἑλισσίοις, ἔνθα κατορθώσας νὰ διορισθῆ γραμματεὺς τοῦ δικηγορικοῦ συλλόγου ὠφελήθη ἐκ τῶν συζητήσεων τῶν ἐξόχων νομομαθῶν τῆς Γαλλίας. Βραδύτερον εἰργάσθη ὡς ἀκόλουθος καὶ γραμματεὺς τῆς ἐν Δογδίνῳ ἑλληνικῆς πρεσβείας, τὴν ἐποίαν διηύθυνε τότε ὁ πατήρ του. Ὁ Τρικούπης προσεπάθησε νὰ μεταρρυθμίσῃ τὴν παρ' ἡμῶν κοινοβου-

Χαρίλαος Τρικούπης.

λευτικὴν πολιτικὴν καὶ νὰ ἐξυψώσῃ τὴν Ἑλλάδα ἐκ τῆς πρωτογόνου καταστάσεως εἰς χώραν εὐρωπαϊκὴν. Ἐνταῦθα ὁ πρῶτος ἡγέτης τῆς προοδευτικῆς ἐξευρωπαϊστικῆς τάσεως ἐν Ἑλλάδι. Ἀλλ' οὐδέποτε ἀπέκτησε δημοτικότητα, ἐνῶ ὁ πολιτικὸς του ἀντίπαλος Θεόδ. Δεληγιάννης, ἡγέτης τῆς συντηρητικῆς τάσεως, ἦτο δημοφιλής, διότι ἐκολλήκει τὰς ἀδυναμίας καὶ τὰ πάθη τοῦ ὄχλου. Διὰ τοῦτο συνήθως ἐπατύχαινε κατὰ τὰς ἐλλογὰς, ἐνῶ ὁ Τρικούπης ἐκαλεῖτο σχεδὸν πάν-

τοτε, ἵνα περισώσῃ τὴν κατάστασιν, ὅταν ἐνεῖνος ἐξῴθει τὰ πράγματα εἰς τὸ ἀπροχώρητον. Ὅτε δὲ κατὰ τὰς ἐκλογὰς τοῦ 1895 ὑπέστη πολιτικὴν ἤτταν μὴ ἐκλεχθεὶς οὐτε βουλευτὴς, ἀπεσύρθη ὀριστικῶς τῆς πολιτικῆς καὶ μετ' ὀλίγον ἀπέθανεν ἐν Cannes τῆς Γαλλίας. Ὁ Τρικούπης εἶχεν ἰσχυρὰν θέλησιν, διάνοιαν φωτεινὴν καὶ γνώσεις εὐρυτάτας, καὶ εἶναι ἀναμφιβόλως μίαν ἐκ τῶν ἐπιβλητικωτάτων προσωποποιήτων τῆς νεωτέρας Ἑλλάδος.

Ὁ Τρικούπης ἐπεξέτεινε τὸ δίκτυον τῶν σιδηροδρόμων, ἐνίσχυσε τὸ ναυτικὸν καὶ ἐδαπάνησεν ἀφθόνως ὑπὲρ δημοσίων ἔργων. Αἱ δὲ νεώτεραι γενεαὶ διετήρησαν ζωηρὰν ἀνάμνησιν αὐτοῦ ὡς μεγάλου πολιτικοῦ.

3. Ὁ Φερδινάνδος ἡγεμὼν τῆς Βουλγαρίας καὶ ὁ ὑπουργὸς Σταμπούλωφ.—Ὁ Βάττενμπεργ ἐπέσε θύμα τῆς ῥωσικῆς δυσμενείας καὶ ἠναγκάσθη νὰ παραιτηθῆ, ὁ δὲ νέος ἡγεμὼν τῆς Βουλγαρίας **Φερδινάνδος** ἀνῆλθε τὸν θρόνον «τῶν ἐνδόξων Βουλγάρων βασιλέων» κατεχόμενος ὑπὸ μεγαλοβουλγαρικῶν σχεδίων. Κατὰ τὰ ἑπτὰ πρῶτα ἔτη τῆς ἡγεμονίας του ἐκυδέρησε τὴν Βουλγαρίαν ὡς ἀπόλυτος κύριος ὁ **Σταμπούλωφ**, ὁ ἡγέτης τῆς ἀντιρρωσικῆς μερίδος, ὁ ὁποῖος προσεπάθησε διὰ παντὸς μέσου ν' ἀπαλλάξῃ τὴν Βουλγαρίαν ἐκ τῆς ῥωσικῆς κηδεμονίας. Ἐπὶ σειρὰν ἐτῶν ἦτο ὁ ἰσχυρὸς ἀνὴρ, ὁ ὁποῖος ἐπάταξε τοὺς ἐσωτερικοὺς ἀντιπάλους καὶ ἐχάραξε τὰς γενικὰς γραμμὰς τῆς ἐξωτερικῆς πολιτικῆς τῆς Βουλγαρίας. Συνίστατο δὲ αὕτη εἰς προσέγγισιν πρὸς τὴν Ἀγγλίαν καὶ τὴν Αὐστρίαν καὶ εἰς ἀμείλικτον πόλεμον κατὰ τῶν Ἑλλήνων καὶ Σέρβων. Διὰ τοῦτο περιποιηθεὶς τὸν σουλτάνον ἐπέτυχε πολλὰς παραχωρήσεις, ἐδημιούργησε σχολὰς καὶ ἐπισκοπὰς ἐν Τουρκίᾳ καὶ ἤρχισε προσηλυτιστικὴν ἐργασίαν ἐν Μακεδονίᾳ. Ὅτε δὲ ὁ Τρικούπης ἐπρότεινεν εἰς αὐτὸν βαλκανικὴν συμμαχίαν, κατήγγειλε τὰ σχέδια εἰς τὸν σουλτάνον. Τέλος ὅμως ὁ Φερδινάνδος ἀπεμάκρυνεν ἐκ τῆς ἀρχῆς τὸν Σταμπούλωφ, ὁ ὁποῖος ἐδολοφονήθη ὑπὸ τῶν ἀντιπάλων του.

4. Αἱ ἄρμενικαὶ σφαγαί.—Κατὰ τὴν τελευταίαν δεκαετίαν τοῦ 19^{ου} αἰῶνος νέον σοβαρὸν πρόβλημα ἀνεφάνη ἐν Τουρκίᾳ. Οἱ Ἀρμένιοι ἀπὸ πολλῶν αἰῶνων ἀπολέσαντες τὴν ἀνεξαρτησίαν των διετέλουσαν ὑπὸ τὴν τουρκικὴν ἐξουσίαν. Ἐπὶ μακρὰ δ' ἔτη ἦσαν φιλήσυχοι καὶ ἀδιάφοροι πολιτικῶς μὴ ἔχοντες κράτος ἄρμενικόν, παρὰ τοῦ ὁποῖου νὰ ἐλπίζωσι βοήθειαν. Διὰ τοῦτο ὁ σουλτά-

νος είχε περισσοτέραν ἐμπιστοσύνην εἰς αὐτοὺς καὶ πολλαχῶς εἶχον ἀπολαύσει τῆς εὐνοίας του. Οἱ Ἀρμένιοι δι' αἰτήσεως μυστικῆς παρεκάλεσαν τὸ συνέδριον τοῦ Βερολίνου, ἵνα ἡ χώρα των τύχη αὐτονομίας ὑπὸ χριστιανὸν διοικητὴν, τὸ δὲ Συνέδριον ἠρκέσθη νὰ δώσῃ ἀορίστους τινας ὑποσχέσεις περὶ μεταρρυθμίσεων καὶ οἱ Ἀρμένιοι ἴδρυσαν κομιτᾶτα, ἐκ τῶν ὁποίων τὸ σημαντικώτερον ἐλέγετο *Χιτζὰκ* (κώδων).

Οἱ τοῦρκοι κυβερνῆται φοβούμενοι μήπως τὸ ἀρμενικὸν κίνημα προκαλέσῃ ἐπέμβασιν τῶν Δυνάμεων ἐν Μ. Ἀσίᾳ, ὡς εἶχε συμβῆ ἐν τῇ Βαλκανικῇ, ἐπεχείρησαν δι' ἀγρίου τρομοκρατικοῦ μέσου νὰ καταπνίξουν αὐτό. Αἱ σουλτανικαὶ ἀρχαὶ διωργάνωσαν συστηματικὰς σφαγὰς τῶν Ἀρμενίων (1894—1895). Ὁ ὄχλος φανατισθεὶς ἐπετέθη κατὰ τῶν Ἀρμενίων καὶ ἐφόνευεν αὐτοὺς δι' ὄπλων καὶ βό-
πάλων εἰς τὰς ὁδοὺς καὶ ἐντὸς τῶν οἰκιῶν. Ἄλλ' αἱ Δυνάμεις ἦσαν ἀσύμφωνοι, διότι ἡ μὲν Ῥωσσία δὲν ἠθέλεν, ὡς ἔλεγε, νὰ δημιουργήσῃ νέαν Βουλγαρίαν ἐν Ἀνατολῇ, ἡ δὲ Γερμανία ὑπεστήριζεν ἐκθύμως τὸν σουλτάνον. Οἱ Ἀρμένιοι ἐνεκαινίασαν τότε νέον σύστημα ἐθνικῆς δράσεως καὶ ἐπεχείρησαν διὰ τολημῶν κινή-
μάτων νὰ προκαλέσωσι τὴν προσοχὴν τῆς Εὐρώπης. Οὕτω ὁμάς ἀποφασιστικῶν Ἀρμενίων κατέλαβε τὸ κτίριον τῆς Ὀθωμανικῆς Τραπεζῆς ἐν Κων)πόλει (1896), βραδύτερον δὲ ἐπεχείρησαν νὰ δολοφονήσουν τὸν σουλτάνον Χαμίτ κατὰ τὸ προσκύνημα. Ἄλλ' οἱ Τοῦρκοι ἐξετράπησαν εἰς ἀγρίας σφαγὰς, αἱ ὁποῖαι ἔμειναν σχεδὸν ἀτιμώρητοι. Μόνον ὁ Γλάδστων ἐκαυτηρίασε δημοσίᾳ τὸν Χαμίτ ὡς μέγαν δολοφόνον, ἡ δὲ γαλλικὴ δημοσιογραφία ἀπεκάλε-
σεν αὐτὸν «ἐρυθρὸν σουλτάνον».

Β. Ἡ Κρητικὴ ἐπανάστασις τοῦ 1896.— Ἡ Κρήτη ἐκυβερνᾶτο ἀπὸ τοῦ 1878 συμφώνως πρὸς τὸν συνταγματικὸν χάρτην, τὸν ὅποιον εἶχον συντάξῃ οἱ ἐν Κρήτῃ πρόξενοι τῶν Δυνάμεων συνελθόντες ἐν τῷ προαστείῳ Χανίων Χαλέπα. Ὅθεν ὁ χάρτης ἐκεῖνος ὠνομάσθη **Σύμβασις τῆς Χαλέπας**. Ἄλλ' οἱ χριστιανοὶ δὲν ἦσαν εὐχαριστημένοι ἐκ τῆς διοικήσεως, διότι οἱ Τοῦρκοι παρεβίαζον διαρκῶς τὴν σύμβασιν. Διὰ τοῦτο ἡ Μεγαλόνησος ἐταράσσετο ἀπὸ τοῦ 1889. Οἱ Τοῦρκοι ἐνθαρρυνόμενοι ἐκ τοῦ Πιλδίξ προεκάλεσαν ταραχάς, ὥστε ὁ σουλ-

τάνος διώρισεν ὀθωμανὸν διοικητὴν. Τέλος μετὰ ἔκρυθμον κατάστα-
σιν ἕξ ἐτῶν τὴν 12 Μαΐου 1896 ἐξερράγη ἡ τελευταία Κρητικὴ
ἐπανάστασις δι' αἱματηρᾶς συγκρούσεως ἐν ταῖς ὁδοῖς τῶν Χανίων.
Ἡ Πύλη διώρισε πάλιν χριστιανὸν διοικητὴν, τὸν **Βέροβιτς**,
ἄλλοτε διοικητὴν Σάμου, ἀλλ' οἱ χριστιανοὶ καταλαβόντες ἐπικαί-
ρους θέσεις ἐκήρυξαν τὴν μετὰ τῆς Ἑλλάδος ἔνωσιν.

6. Ὁ Ἑλληνοτουρκικὸς πόλεμος τοῦ 1897.—

Τὸ ἄγγελμα τῆς σφαγῆς χριστιανῶν ἐν Χανίοις παρήγαγε παμ-
μέγιστον ἐρεθισμὸν ἐν Ἀθήναις, οἱ δὲ ἐκ Κρήτης πρόσφυγες ἀπή-
τουν τεραστίας δαπάνας, ἐνῶ οἱ ἐν Ἀθήναις ἐγκατεστημένοι Κρή-
τες ἐκλίνουν τὰ πάντα ὑπὲρ τῆς ἐπεμβάσεως.

Τότε ὁ δευτερότοκος υἱὸς τοῦ βασιλέως πρίγκιψ Γεώργιος ἀπέ-
πλευσεν ἐκ Πειραιῶς μετὰ στολίσκου τορπιλικῶν, ὅπως παρεμ-
ποδίσῃ τὴν ἀπόδασιν τουρκικῶν ἐνισχύσεων εἰς τὴν Κρήτην. Τὴν
δὲ 3 Φεβρουαρίου 1897 ἑλληνικὸς στρατὸς ὑπὸ τὸν συνταγματάρ-
χην **Τιμολέοντα Βίτσον** ἀναχωρήσας ἐξ Ἀθηνῶν ἐν μέσῳ
ἀπεριγράπτου ἐνθουσιασμοῦ ἀπεδιβάσθη εἰς μικρὰν ἀπόστασιν πρὸς
δυσμᾶς τῶν Χανίων καὶ κατέλαβε τὴν νῆσον ἐπ' ὀνόματι τοῦ βα-
σιλέως τῆς Ἑλλάδος καὶ τὴν αὐτὴν ἡμέραν οἱ ναύαρχοι τῶν πέντε
Εὐρωπαϊκῶν Δυνάμεων κατέλαβον τὰ Χανιά, ὁπόθεν εἶχε φύγει ὁ
τελευταῖος τουρκὸς διοικητής. Ὅταν δὲ οἱ ἐπαναστάται προσέδα-
λον τὸν τουρκικὸν στρατόν, οἱ ναύαρχοι ἠνάγκασαν αὐτοὺς διὰ
βομβαρδισμοῦ νὰ ὑποχωρήσωσι. Μετὰ τοῦτο κηρύξαντες αὐτόνο-
μον τὴν νῆσον ἀπέκλεισαν αὐτήν.

Ὁ φιλοπόλεμος ἐρεθισμὸς ἠϋξάνεν ἐν Ἑλλάδι, εἰς δὲ τὰς ὁδοὺς
τῶν Ἀθηνῶν ἐκυριάρχουν οἱ «**Ζητιοπολέμοι**». Ἡ **Ἐθνικὴ Ἐ-**
ταιρεία διωργάνωσεν εἰσοδολὴν ἀτάκτων εἰς τὸ τουρκικὸν ἔδαφος,
ὁ δὲ βασιλεὺς προσφωνῶν τὸν λαὸν εἶπεν, ὅτι θὰ ἐτίθετο ἐπὶ κεφα-
λῆς ἑκατὸν χιλιάδων στρατοῦ, ἐλπίζων κατὰ βάθος, ὅτι αἱ Δυνάμεις
δὲν θὰ ἐπέτρεπον τὴν σύρραξιν. Καθ' ὅλον δὲ τὸν Ἑλληνισμὸν
ἐπεκράτει ἀκραιφνῆς ἐνθουσιασμός καὶ πατριωτικὴ ἐξέγερσις, ἄφθο-
νοι δὲ συνδρομαὶ συνέρρεον ἐκ τοῦ ἐξωτερικοῦ εἰς τὸ δημόσιον τα-
μεῖον. Ἀλλ' ἡ Ἑλλάς δὲν ἦτο ὀργανωμένη στρατιωτικῶς, ἐπε-
κράτει δὲ μεγίστη ἀταξία εἰς πάσας τὰς ὑπηρεσίας, ἐνῶ ὁ τουρκι-
κὸς στρατὸς δὲν εἶχε μὲν τὰς ἀρετάς, τὰς ὁποίας διεφήμιζον οἱ ὀρ-

γανωταί αὐτοῦ Γερμανοί, ἦτο ὅμως πολυαριθμότερος καὶ ἀσυγκρίτως πλουσιώτερον ἐφωδιασμένος.

Διὰ τοῦτο ὁ Σουλτάνος ἐνθαρρυνόμενος ὑπὸ τῆς Γερμανίας καὶ τῆς Αὐστρίας ἐκήρυξε τὴν 5 Ἀπριλίου τὸν πόλεμον κατὰ τῆς Ἑλλάδος, ἀφοῦ εἶχεν ἐξασφαλίσαι τὴν οὐδετερότητα τῆς Βουλγαρίας καὶ Σερβίας διὰ παραχωρήσεως ἐπισκοπῶν, ἐμπορικῶν πρακτορειῶν καὶ σχολῶν ἐν Μακεδονίᾳ. Οὕτω δ' ἤρχισεν ὁ Ἑλληνοτουρκικὸς πόλεμος τοῦ 1897.

Ὁ πόλεμος διαρκέσας τριάκοντα ἡμέρας (8 Ἀπρ.—8 Μαΐου) ὑπῆρξεν ἀτελεύτητος σειρὰ ἐλληνικῶν ἡττῶν κατὰ ξηράν, ἐνῶ ὁ ὑπέρτερος ἐλληνικὸς στόλος διὰ τῆς ἐπιβολῆς τῶν Δυνάμεων ἔμενεν ἀπρακτος. Κατ' οὐσίαν ὁ ἐλληνικὸς στρατὸς ἀπετελεῖτο ἐκ δύο μεραρχιῶν, ἐκ τῶν ὁποίων ἡ μὲν μία ἔδρα ἐν Θεσσαλίᾳ, ἡ δ' ἄλλη ἐν Ἠπειρῷ, τὴν δὲ γενικὴν ἀρχιστρατηγίαν εἶχεν ὁ **Διάδοχος Κωνσταντῖνος**. Ἐν Θεσσαλίᾳ ὁ τούρκος στρατηγὸς **Ἐτέμ-Πασᾶς** μετὰ πεισματώδη σύγκρουσιν ἐν τοῖς στενοῖς τῆς **Μελούνας** καὶ τὴν μάχην εἰς τὸ **Ρεβένι** κατέλαβε τὴν Λάρισαν, τὴν ὁποίαν ἡ στρατιὰ τοῦ διαδόχου ἐξεκένωσεν. Ὁ δὲ **Κουμουνοδούρος** δὲν κατώρθωσε διὰ τῆς μάχης τῶν **Πέντε Πηγαδιῶν** ν' ἀνοίξῃ τὴν ὁδὸν πρὸς τὰ Ἰωάννινα.

Ἐν Ἀθήναις ὁ Δεληγιάννης ἀνετράπη, ὁ δὲ **Δημήτριος Ῥάλλης**, ὁ ἀρχηγὸς τῆς ἀντιπολιτεύσεως, ἀνέλαβε νὰ περισώσῃ τὴν κατάστασιν διορισθεὶς πρωθυπουργὸς τὴν 17 Ἀπριλίου. Τὴν δ' ἐπομένῃν ὁ συνταγματάρχης **Σμολένσκις** ἀπέκρουσεν ἰσχυρὰν ἐπίθεσιν τῶν Τούρκων παρὰ τὸ **Βελεσιῖνον**. Ἄλλ' ὁ πόλεμος ἦτο χαμένος διὰ τὴν Ἑλλάδα καὶ τὴν 5 Μαΐου ἡ ἡττα παρὰ τὸν **Δομοκὸν** ἤνοιξε τὴν ὁδὸν πρὸς τὴν Λαμίαν. Αἱ δὲ Ἀθηναὶ κατελήφθησαν ὑπὸ πανικοῦ.

Αἱ Δυνάμεις ἐπενέδησαν τότε, τὴν δὲ 7 Μαΐου ὑπεγράφη ἡ ἀνακωχή, ἀφοῦ πρότερον ὁ στρατὸς τοῦ Βάσσου εἶχεν ἀναχωρήσει ἐκ Κρήτης. Ἡ εἰρήνη ὑπεγράφη ἐν Κωνσταντινουπόλει τὴν 22 Νοεμβρίου, διὰ τῆς ὁποίας ὁ Σουλτάνος ὑπεχρεώθη νὰ ἐκκενώσῃ τὴν Θεσσαλίαν ἐξαιρέσει δύο χωρίων καὶ τινων στρατηγικῶν θέσεων παρὰ τὰ σύνορα. Ἡ δὲ Ἑλλὰς ὑπεχρεώθη νὰ πληρώσῃ ἀποζημιώσεις ἐξ 100 ἑκατομμυρίων καὶ νὰ δεχθῇ συγχρόνως τὸν ξένον διε-

θη οικονομικὸν ἔλεγχον. Τὸ δὲ Κρητικὸν Πρόβλημα μετὰ μακρὰν παρέλκυσιν ἔλαβε προσωρινήν λύσιν. Τὴν 14 Νοεμβρίου 1898 αἱ Δυνάμεις πλὴν τῆς Γερμανίας καὶ Αὐστρίας διώρισαν τὸν δευτερότοκον υἱὸν τοῦ βασιλέως τῆς Ἑλλάδος **Πρίγκιπα Γεώργιον** ἄρμοστὴν τῆς Κρήτης. Ὁ δὲ τουρκικὸς στρατὸς ἠναγκάσθη νὰ ἐκκενώσῃ τὴν νήσον, ἀφοῦ ἐπετέθη κατὰ τῶν κατεχόντων αὐτὴν ξένων ἀγρημάτων καὶ ἐφόνευσε τὸν πρόξενον τῆς Ἀγγλίας. Ἡ ἀρχὴ τοῦ πρίγκιπος Γεωργίου διήρκεσεν ἐν ὄλῳ ὀκτῶ περίπου ἔτη. Ὅτε δὲ ἠναγκάσθη ν' ἀποχωρήσῃ, ὁ βασιλεὺς Γεώργιος διώρισεν ἄρμοστὴν Κρήτης τὸν **Ἀλέξανδρον Ζιῦμην**. Ἦδη δὲ εἶχεν ἀρχίσει νὰ γίνεταί γνωστὸς ὁ **Ἐλευθέριος Βενιζέλος**.

7. Ὁ ἐν Μακεδονίᾳ ἀνταγωνισμὸς. Κατὰ τοὺς αὐτοὺς χρόνους ἡ Μακεδονία ἀπέβαινε θέατρον ἀγριωτάτου ἀνταγωνισμοῦ, διότι Ἕλληνες, Βούλγαροι καὶ Σέρβοι προσέδλεπον εἰς αὐτὴν ὡς εἰς στάδιον ἐδαφικῆς ἐπεκτάσεως. Τὸ ἀνθηρότερον καὶ σημαντικώτερον μέρος τῶν κατοίκων αὐτῆς ἦσαν Ἕλληνες, ὑπῆρχον δὲ καὶ βουλγαρόφωνοι χωρικοὶ εἰς τὰ βόρεια τῆς χώρας, ὀλιγώτεροι δὲ Σέρβοι εἰς τὰ βορειοδυτικὰ, ὑπῆρχον δὲ καὶ τινες Κουτσόβλαχοι διεσπαρμένοι εἰς τὰ ὄρεινὰ ἰδίως διαμερίσματα. Πάντες οὗτοι ἦσαν χριστιανοὶ ὀρθόδοξοι, ἀνεγνώριζον μέχρι πρὸ μικροῦ ὡς ἀρχὴν τὸν Οἰκουμενικὸν Πατριάρχην, οὐδὲ εἶχον συνείδησιν, ὅτι διέφερον ἐθνικῶς ἀπὸ τοῦ Ἕλληνας. Ἄλλ' ὁ ἔξωθεν προσηλυτισμὸς δὲν ἤργησε ν' ἀνάψῃ τὸ μῖσος μεταξὺ τῶν φυλῶν τῆς Μακεδονίας καὶ νὰ φέρῃ μάχαιραν μεταξὺ αὐτῶν.

Οἱ Βούλγαροι διὰ παντὸς μέσου ἐπεδίωκον νὰ ἐξεγείρωσι τοὺς βουλγαροφώνους χωρικοὺς τῆς Μακεδονίας κατὰ τοῦ Πατριαρχείου. Τὸ 1894 συνῆλθε τὸ πρῶτον μακεδονικὸν ἐπαναστατικὸν συνέδριον ἐν Σόφια, ἤρχισε δὲ εὐρυτάτῃ μετανάστευσις Μακεδόνων Βουλγάρων εἰς τὴν Βουλγαρίαν. Οἱ μετανάσται εἶχον μεγίστην ἐπιρροὴν ἐπὶ τῆς πολιτικῆς τῆς Βουλγαρίας καὶ ἐξ αὐτῶν ἐστρατολογουῖντο οἱ φανατικώτεροι τῶν συμμοριτῶν. Ἐκτοτε ἤρχισε σφοδρὸς ἀγὼν ἐν Μακεδονίᾳ μεταξὺ πατριαρχικῶν καὶ ἐξαρχικῶν, ὁ ὁποῖος οὐδὲν ἄλλο ἐσήμαινεν ἢ ἀγῶνα μεταξὺ Ἑλλήνων καὶ Βουλγάρων.

Κατ' ἀρχὰς μὲν διεξήγον ἐιρηνικώτερόν πως τὸν ἀγῶνα οἱ Βούλγαροι προσηλυτίζοντες τοὺς χωρικοὺς εἰς τὴν Ἐξαρχίαν καὶ

ιδρύοντες σχολεία. Ἐθρασύνθησαν δὲ ἰδίως ἀπὸ τοῦ ἀτυχοῦς Ἑλληνοτουρκικοῦ πολέμου τοῦ 1897. Κατὰ τοὺς χρόνους ἐκείνους ἡ γερμανοαυστριακὴ διπλωματία διὰ τὴν ἀπομακρύνῃ τοὺς Βουλγάρους ἀπὸ τῆν Ῥωσσίαν καὶ ἀπὸ τὰς Δυτικὰς Δυνάμεις, ἐκολάκευεν αὐτοὺς ὑποβάλλουσα παραλογωτάτας ἰδέας. Οἱ Βούλγαροι λοιπὸν ἤρχισαν νὰ κηρύττωσιν, ὅτι εἶναι «οἱ *Πρωῖσσοι τῆς Ἀιαιολῆς*», ἡ γένεα καὶ ἰσχυρὰ φυλὴ τῆς Βαλκανικῆς, προωρισμένη νὰ κυριαρχήσῃ τῆς χερσονήσου καὶ νὰ ἐξαφανίσῃ ἢ ν' ἀπορροφήσῃ τὰς λοιπὰς φυλάς. Ἰδίως δὲ περιεφρόνουν τοὺς Ἕλληνας, τοὺς ὁποίους ἐθεώρουν, ὡς οἱ Γερμανοὶ τοὺς Γάλλους, ὡς γεγηρακυῖαν καὶ παρακμάζουσαν φυλὴν, ἡ ὁποία ἔμελλε καὶ ἔπρεπε νὰ ἐξαφανισθῇ. Καὶ διὰ νὰ ἐπιταχύνωσι τὴν ἱστορικὴν αὐτὴν ἀνάγκην, εἰσήλασαν εἰς τὴν Μακεδονίαν ἄγριοι κομιτατζῆδες, οἱ ὁποῖοι ἐπωφελοῦμενοι ἐκ τῆς παραλύσεως τῆς τουρκικῆς ἀρχῆς, ἐλήστευον καὶ ἐδολοφόνον δι' ὅλων τῶν εἰδῶν τῶν ὅπλων. Πρὸ πάντων δὲ κατεδίωκον τοὺς διδασκάλους καὶ ἱερεῖς καὶ ἰατροὺς, κατέστρεφον τὰ Ἑλληνικὰ σχολεῖα καὶ ἐφόνευσαν τοὺς Ἕλληνας προκρίτους, ὥστε βραδύτερον ἢ βασίλισσα τῆς Βουλγαρίας ἠδυνήθη νὰ καυχῆθῃ περὶ τῆς ἀνδρείας τοῦ λαοῦ τῆς ἐν τινι συμποσίῳ ἐν Βερολίῳ μνημονεύσασα τὸ παράδειγμα βουλγαρίδος διδασκαλίσεως, ἡ ὁποία διὰ ξυραφίου εἶχεν ἀποκόψει τὸν λαιμὸν Ἕλληνο διδασκάλου.

Ἀλλὰ δὲν ἦσαν μόνον οἱ Βούλγαροι οἱ διεκδικούντες τὴν Μακεδονίαν. Οἱ Σέρβοι εἰργάζοντο διὰ τὴν παλινόρθωσιν τοῦ Σερβικοῦ Πατριαρχείου τοῦ Ἰπεκίου. Κουτσοβλάχος δὲ τις διδάσκαλος, ὁ **Ἀπόστολος Μαργαρίτης**, εἶχεν ἀνακαλύψει, ὅτι οἱ Βλάχοι τῆς Μακεδονίας δὲν ἦσαν Ἕλληνες, ἀλλὰ Μακεδονορουμᾶνοι, ἀδελφοὶ τῶν πέραν τοῦ Δουνάβεως Ῥουμάνων. Ὁ βασιλεὺς Κάρολος εἶχεν ἀποστείλει βιβλία ρουμανικὰ χάριν τῶν Κουτσοβλάχων, ἦδη δὲ κατεβάλλετο προσπάθεια πρὸς ἴδρυσιν χωριστῆς ρουμανικῆς ἐκκλησίας ἐν Μακεδονίᾳ.

Αἱ περιστάσεις ἠδυνήσαν τοὺς ἐχθροὺς τοῦ Ἑλληνισμοῦ, διότι οἱ Βούλγαροι ἐπανειλημμένως ἐπέτυχον παραχωρήσεις ἐκ μέρους τῆς Τουρκίας. Αἱ δὲ μεταρρυθμιστικαὶ προσπάθειαι τῶν Δυνάμεων βραδέως γινόμεναι καὶ κακῶς ἐφαρμοζόμεναι ὡς ἐκ τῆς διαφωνίας αὐτῶν ἐνέτεινον τὴν ἀναρχίαν. Ὑπὸ τὰς περιστάσεις ταύτας κατεν-

νοήθη ἐν Ἀθήναις, ὅτι ἐχρειάζετο βία κατὰ τῆς βίας, καὶ τὸ φθινόπωρον τοῦ 1904 εἰσῆλθον τὰ ἐλληνικὰ ἀνταρτικὰ σώματα εἰς τὴν Μακεδονίαν, κηῖτες δὲ πολεμισταὶ ἐνίσχυσαν τὸν ἀγῶνα. Ὁ δὲ **Βαῦλος Μελάς**, ἀξιωματικὸς τοῦ Ἑλληνικοῦ στρατοῦ, ἐξ ἐπιφανεστάτης οἰκογενείας τῶν Ἀθηνῶν, πεσὼν κατὰ τὴν ἀρχὴν τοῦ Μακεδονικοῦ ἀγῶνος ἀπέβη ἔθνικὸς ἥρωας, ἐνῶ αἱ ἐπισκοπαί, τὰ σχολεῖα καὶ τὰ προξενεῖα ἦσαν αἱ μυστικαὶ βάσεις ἀνταρτῶν καὶ κομιτατζήδων. Καὶ δὲν ἐφαίνετο μὲν τὸ τέλος τοῦ ἀγῶνος, ἀλλ' οἱ δυσμαθεῖς Βούλγαροι ἐδιδάχθησαν, ὅτι ἡ σπάθη τῶν Γραικῶν δὲν ἔκοπτεν ὀλιγώτερον τῆς ἰδικῆς των, ἢ δὲ Μακεδονία ἀπηλλάγη κατὰ μέγα μέρος τῆς βουλγαρικῆς τρομοκρατίας.

8. Χαμιτικὴ ἀπολυτορχία. — Ὁ σουλτάνος Ἀβδούλ Χαμίτ (1876—1909) κατέστη ὀλίγον κατ' ὀλίγον τέλειος ἀπολυταρχικὸς μονάρχης. Ἐπωφελούμενος ἐκ τῆς συγχύσεως, ἣ ὁποία ἐπεκράτησε κατὰ τὸν Ῥωσοτουρκικὸν πόλεμον κατήγγησε τὸ ὑπὸ τοῦ Μιδάτ εἰσαχθὲν σύνταγμα. Σὺν τῷ χρόνῳ δὲ συνεχέντρωσε πᾶσαν ἐξουσίαν εἰς χεῖράς του καὶ ἐγκατέστησε σοφὸν καὶ ὑπὸ ἀνατολικῆς μυστικότητος περικαλυπτόμενον σύστημα προσωπικῆς κυβερνήσεως. Διὰ μυστικῆς ἀστυνομίας καλῶς ὀργανωμένης ὃ ἐν Γιλδίξ κεκρυμμένους καὶ ἀόρατους Σουλτάνος κατῴρθωνε νὰ παρακολουθῇ τὰς πράξεις καὶ τὰς σκέψεις τῶν ὑπηκόων του καὶ διέθετε τὰ πάντα κατὰ τὸ δοκοῦν βοηθούμενος ὑπ' ὀλίγων εὐνοουμένων, οἱ ὅποιοι εἶχον δύναμιν μεγαλυτέραν τῆς τῶν ὑπουργῶν. Πᾶσαι αἱ φυλαὶ ὑπέστησαν τὴν πίεσίν του, ἀλλ' ἰδίως κατεδίωξε τοὺς ὀπαδοὺς τῶν φιλελευθέρων ἰδεῶν, τῶν ὁποίων τινὲς μὲν εὗρον τὸν θάνατον εἰς τὰ ὕδατα τοῦ Βοσπόρου, ἄλλοι δὲ ἔμειναν ἐξόριστοι ἐπὶ μακρὰ ἔτη εἰς τὰς ἐπαρχίας. Οἱ δὲ παλαιοὶ συνεργάται τοῦ Μιδάτ καὶ οἱ ὀπωσδήποτε ὑποπτοὶ καὶ οἱ μὴ ἀνεχόμενοι τὸν χαμιτικὸν ζυγὸν ἔφευγον εἰς τὴν Εὐρώπην. Οὗτοι ὀνομασθέντες **Νεότουρκοι** εἰργάζοντο διὰ τὴν κατάλυσιν τῆς Χαμιτικῆς αὐταρχίας. Εἶχον δὲ ὡς κέντρον τοὺς Παρισίους καὶ ἀνεγνώριζον ὡς ἀρχηγοὺς τὸν Ἀχμέτ Ῥιζᾶ, παλαιὸν συνεργάτην τοῦ Μιδάτ, καὶ τὸν Λαμὰτ Μαχμουτ πασᾶν, σύζυγον μιᾶς τῶν ἀδελφῶν τοῦ σουλτάνου, πατέρα τοῦ γνωστοῦ ἐκ τῆς νεοτουρκικῆς ἐπαναστάσεως πρίγκιπος Σαμπαχεδδίν.

9. Ἡ Τουρκικὴ ἐπανάστασις τοῦ 1908.— Οἱ

Νεότουρκοι ἐπὶ μακρὸν ἐθεωροῦντο ὑπὸ τῆς εὐρωπαϊκῆς διπλωματίας ὡς φαντασιοκόποι, ἐφόσον μένοντες ἐν Εὐρώπῃ ἐζήτουν διὰ δημοσιευμάτων ν' ἀνατρέψωσι τὸν Χαμίτ. Ἀπὸ τινος ὅμως εἶχον εὖρει πρακτικώτερον μέσον, τὸν προσηλυτισμὸν τοῦ τουρκικοῦ στρατοῦ, ἣ δὲ προσπάθειά των ἔσχε μεγάλην ἐπιτυχίαν. Τότε συνεστήθη ὑπὸ ἀξιωματικῶν τὸ Κομιτάτον τῆς **Ἐνώσεως καὶ Προόδου**, τὸ ὁποῖον προεκάλεσε καταπληκτικὰ γεγονότα ἐν τῇ Βαλκανικῇ.

Τὴν κήρυξιν τῆς Νεοτουρκικῆς ἐπαναστάσεως ἐπέσπευσεν ὁ φόβος ἐξωτερικῆς ἐπεμβάσεως, διότι κατὰ τοὺς χρόνους τούτους συνηντήθη ἐν **Ρεβάλ**, πλησίον τῆς Πετρούπολεως, ὁ βασιλεὺς τῆς Ἀγγλίας Ἐδουάρδος Ζ' μετὰ τοῦ Τσάρου. Διεδίδετο δέ, ὅτι οἱ δύο ἡγεμόνες εἶχον ἀποφασίσει τὸν διαμελισμὸν τῆς Εὐρωπαϊκῆς Τουρκίας. Συγχρόνως δὲ ὁ Χαμίτ πληροφορηθεὶς περὶ τοῦ ἐρεθισμοῦ μεταξὺ τῶν μακεδονικῶν στρατευμάτων ἠτοιμάζετο νὰ συντρέψῃ τοὺς ἀρχηγούς. Τὸ κίνημα ἤρχισεν ἐκ διαφόρων σημείων ὑπὸ τοὺς τολμηροὺς ἀξιωματικούς **Νιτζι** καὶ **Ἐμβέρ**. Ὁ δὲ Σουλτάνος ἔντρομος ἀνήγγειλε τὴν 11 Ἰουλίου διὰ φερμανίου τὴν ἐπαναφορὰν τοῦ συντάγματος, τὸ ὁποῖον εἶχεν ἀνασταλῆ τὸ 1875. Ὁ τύπος ἀφίετο ἐλεύθερος καὶ ἡ κατασκοπεία κατηργεῖτο.

Τὸ ἀγγελμα διήγγειρε κολοσσιαίαν χαρὰν, ὅσην σπανίως εἶχον αἰσθανθῆ οἱ λαοὶ τῆς Τουρκίας. Ἐπὶ πολλὰς δ' ἡμέρας ἐνόμιζον, ὅτι ἡ Τουρκία μετεβλήθη αἴφνης εἰς παράδεισον. Μίσση δὲ καὶ δυστυχίαι αἰῶνων ἐλησμονήθησαν, τὰ ἑλληνικὰ καὶ βουλγαρικὰ σώματα τῆς Μακεδονίας συνηδελφώθησαν καὶ ἐπανηγύρισαν μετὰ τῶν τούρκων ἀξιωματικῶν. Ἡ δὲ μαγικὴ λέξις **Σύνταγμα** ἐγογγήτευσεν καὶ τοὺς Εὐρωπαίους. Αὐτοὶ δὲ οἱ φύχραιμοι καὶ διορατικοὶ ἄγγλοι διπλωμάται ἠπατήθησαν καὶ ὁ ὑπουργὸς τῶν ἐξωτερικῶν Ἐδουαρδὸς Γκρέυ ἐδήλωσεν, ὅτι «τὸ μακεδονικὸν ζήτημα καὶ ἄλλα ὁμοίου χαρακτῆρος μέλλουσι νὰ ἐκλείψωσι τελείως».

Διστακτικώτεροι πάντων ἦσαν οἱ Ἕλληνες, ὁ δὲ **Πατριάρχης Ἰωακείμ** διεῖδεν, ὅτι ἡ θέσις τῶν χριστιανῶν τῆς Τουρκίας θ' ἀπέδαινε χειροτέρα ὑπὸ τὸ νέον καθεστῶς. Οἱ δὲ Νεότουρκοι ἐδικαίωσαν αὐτοὺς κατορθώσαντες ἐντὸς βραχυτάτου χρόνου νὰ

ἔξαντλήσωσι τὴν κολοσσιαίαν ἐμπιστοσύνην, τὴν ὁποίαν εἶχον ἀποκτίσει ἐν τῇ ἐσωτερικῇ καὶ ἐν Εὐρώπῃ. Οἱ Νεότουρκοι ἀπεδείχθησαν, ὡς γνήσια γεννήματα Τούρκων, παλαιότουρκοι εἰς τὴν ψυχὴν καὶ τὰ ἔνστικτα μετὰ σπιλδώματος παρισινής ἡμερώσεως. Εὐθὺς ἀπὸ τῶν πρώτων ἡμερῶν ἐκήρυξαν, ὅτι θὰ ἐκτουρκίσωσι τὰς ἐθνότητας τῆς Τουρκίας, ἵνα ἐπιτύχωσι τὴν ἐνότητα τοῦ κράτους, τὴν ὁποίαν οἱ κατακτηταὶ σουλτάνοι δὲν εἶχον κατορθώσει ἐκ νωθρότητος ἢ ἐλλείψεως πολιτικοῦ νοῦ. Ἐκ τῶν ἀνδρῶν τοῦ παρελθόντος ἐτίμων ἰδίως τὸν Σελίμ Α', ὁ ὁποῖος εἶχε σκεφθῆ, ὡς εἶδομεν, νὰ ἐξισλαμίσῃ τοὺς χριστιανούς. Διὰ τοῦτο ἐστρέφοντο κατὰ τῶν Πατριαρχείων καὶ δὲν ἐλάμβανον ὑπ' ὄψει τὰ προνόμια. Τότε ἤρχισαν ἀτελεύτητοι προστριβαὶ καὶ διαμαρτυρίαι τῶν ἐν τῇ βουλῇ μειονοτήτων, ἰδίως δὲ τῆς ἑλληνικῆς ομάδος.

Ἐν μέσῳ τῶν γεγονότων τούτων ὁ Χαμίτ ἐνόμισεν, ὅτι ἦτο δυνατὸν ν' ἀνατρέψῃ τὸ κομιτάτον, καὶ ὑπεκίνησε τὴν 31 Μαρτίου 1909 ἐν τῇ πρωτεύουσῃ ἀντεπανάστασιν καὶ συγχρόνως σφαγὴν Ἀρμενίων ἐν Ἀδάνοις. Ἄλλ' ὁ μακεδονικὸς στρατὸς ἐπελθὼν κατὰ τῆς Κων)πόλεως ἀνέτρεψε τὸν Χαμίτ καὶ οἱ Νεότουρκοι ἐκυριάρχησαν ἐν Τουρκίᾳ.

10. Ἡ ἄψογος στάσις. Ἐπωφελοῦμενοι ἐκ τῆς ἐν Τουρκίᾳ ἀναστατώσεως συνεννοήθησαν ὁ αὐτοκράτωρ τῆς Αὐστρίας καὶ ὁ Φερδινάνδος τῆς Βουλγαρίας καὶ συγχρόνως ἐκήρυξαν ὁ μὲν τὴν ὀριστικὴν προσάρτησιν τῆς Βοσνίας καὶ Ἑρζεγοβίνης, ὁ δὲ τὴν ἀνεξαρτησίαν τῆς Βουλγαρίας. Ἡ δὲ Τουρκία ἠναγκάσθη νὰ ὑποχωρήσῃ καὶ ἀντι χρηματικῆς ἀποζημιώσεως ἀνεγνώρισε τὸ τετελεσμένον γεγονός.

Τότε ἡ Κρήτη ἀκολουθοῦσα τὸ παράδειγμα αὐτῶν ἐκήρυξε συγχρόνως τὴν ἑνωσὶν τῆς μετὰ τῆς Ἑλλάδος. Πενταμελῆς δὲ ἐπιτροπῆ, τῆς ὁποίας μέλος ἦτο καὶ ὁ Βενιζέλος, ἐκυβέρνα τὴν χώραν ἐν ὀνόματι τοῦ βασιλέως Γεωργίου, ἐγένετο δὲ δεκτὸν τὸ ἑλληνικὸν σύνταγμα. Ἄλλ' ἡ Ἑλληνικὴ Κυβέρνησις, τῆς ὁποίας πρόεδρος ἦτο ὁ **Γεώργιος (Θεοτόκης)**, ἐδήλωσεν, ὅτι εἶναι ξένη πρὸς τὰ ἐν Κρήτῃ συμβάντα. Ἀφοῦ δὲ οἱ Νεότουρκοι ἀπηλλάγησαν τῶν ἄλλων ἐξωτερικῶν δυσχερειῶν καὶ κατέστειλαν τὴν ἀντεπανάστασιν, ἀνύψωσαν τὸ κρητικὸν ζήτημα εἰς περιωπὴν

πρωτεύοντος ζητήματος. Ἡ στρατιωτικὴ φατρία ἐπεκράτησε καὶ ὑπεδαύλιζε τὸν φανατισμὸν τῶν Τούρκων κατὰ τῶν Ἑλλήνων γνωρίζουσα, ὅτι ἡ Ἑλλάς δὲν ἦτο παρεσκευασμένη διὰ πόλεμον καὶ ὅτι διπλωματικῶς ἦτο ἀπομεμονωμένη.

ὑπὸ τὰς συνθήκας ταύτας οἱ Τούρκοι ἔγιναν ἀπαιτητικώτεροι, ἡ δὲ Ἑλλάς ἐνδοτικώτερα. Καὶ ὁ μὲν **Μιχμούτ Σαφκέτ** πασῶς, ὁ ὑπουργὸς τῶν στρατιωτικῶν τῆς Τουρκίας, ἠπείλει νὰ ἐπιχειρήσῃ στρατιωτικὸν περίπατον εἰς τὰς Ἀθήνας, ὁ δὲ ἀρχιαρχοφόρος τῆς Θεσσαλονίκης **Κεσὺμ Ἀγά**, ἐκώλυε τὴν ἐκφόρτωσιν τῶν ἐλληνικῶν ἀτμοπλοίων δίδων τὸ σύνθημα γενικοῦ μποϊκοτάζ κατὰ τῶν Ἑλλήνων, ἐνῶ ἡ Ἑλληνικὴ Κυβέρνησις οὐδὲν ἤθελε νὰ πράξῃ, τὸ ὅποσον ἠδύνατο νὰ ἐξερεθίσῃ τοὺς Τούρκους. Τὴν πολιτικὴν ταύτην ὠνόμασαν χλευαστικῶς "**Ἀφογον Στάσιν**". Τὴν 4 Ἰουλίου 1909 ὁ Θεοτόκης παρητήθη, ὁ δὲ διαδεχθεὶς αὐτὸν Δ. Ράλλης ὡς μόνον μέσον ἀποφυγῆς τοῦ τουρκικοῦ πολέμου εὔρε νὰ ἐξακολουθήσῃ τὴν στάσιν τοῦ προκατόχου του.

Μετ' ὀλίγας ἡμέρας αἱ Δυνάμεις ἀπέσυραν τὰ ἀγῆματά των ἐκ Κρήτης, οἱ δὲ Κρήτες ὑψωσαν τὴν ἐλληνικὴν σημαίαν ἐπὶ τοῦ φρουρίου **Φιρκά**. Τοῦτο ἐκίνησε τὴν ἀγανάκτησιν τῶν Τούρκων, ἔγιναν διαδηλώσεις ἐν Κων]πόλει καὶ ὁ τουρκικὸς στόλος ἠτοιμάζετο νὰ ἐξέλθῃ. Ἡ δὲ πύλη δι' ἐπανειλημμένων διακοινώσεων ἠπειλήσε τὴν Ἑλληνικὴν κυβέρνησιν, ἡ ὁποία ὑπέδαλεν ἐκκλησίαν εἰς τὰς Δυνάμεις πρὸς ἀποφυγὴν πολέμου. Ἐπειδὴ δὲ δὲν εὐρέθη Κρῆς χριστιανὸς θέλων νὰ καταβιδάσῃ τὴν ἐπὶ τοῦ Φιρκά σημαίαν, τὴν ὁποίαν θεώρει ἀφορμὴν πολέμου ἢ Τουρκία, αἱ Δυνάμεις ἀπέβιβασαν ἀγῆματα, τὰ ὁποία ἀπέκοψαν τὸν ἰστὸν τῆς Σημαίας.

II. Τὸ Γουδί. — Αἱ ταπεινώσεις, τὰς ὁποίας εἶχεν ὑποστῆ ἡ Ἑλλάς ἀπὸ τοῦ 1897, ἐπλήγωσαν βραθέως τὴν ἐθνικὴν φιλοτιμίαν. Ἐσχηματίσθη δὲ ἡ γνώμη, ὅτι αἰτία τῆς καταστάσεως ἦτο ἡ περὶ τὰ μικρὰ κατατριβομένη ἐσωτερικὴ πολιτικὴ τῆς χώρας. Διὰ τοῦτο ὡς μόνον σωτηρία ἐκρίνετο ἡ ἐπικράτησις ὑγιεστεροῦ πολιτικοῦ βίου καὶ ἡ κατάπαυσις τῆς συναλλαγῆς. Ἰδίως δ' ἐξωγκώθη τὸ ὑπὲρ «ἀνορθώσεως» ρεύμα μετὰ τὴν φαινομενικὴν ἀναγέννησιν τῆς Τουρκίας καὶ τὴν πρόοδον τῆς Βουλγαρίας, ἡ ὁποία ἐφαίνετο, ὅτι ἐξετόπιζε καθημερινῶς τὴν ἐλληνικὴν ἐπιρροὴν ἐν

Μακεδονία. Τὸν δὲ Μάϊον τοῦ 1909 ἤρχισεν νὰ γίνεται λόγος περὶ **Στρατιωτικοῦ Συνδέσμου**, ὁ ὁποῖος ἦτο ἕτοιμος ν' ἀναλάβῃ τὸ ἔργον τῆς ἀνορθώσεως. Καὶ μετ' οὐ πολὺ οἱ ἀποτελοῦντες τὸν σύνδεσμον διεβίβασαν εἰς τὸν πρωθυπουργὸν Ῥάλλην ὑπόμνημα περιλαμβάνον τὰς ἀπαιτήσεις των, τὸ ὁποῖον ἐκεῖνος ἠρνήθη νὰ δεχθῇ. Τὴν δὲ νύκτα τῆς 14-15 Αὐγούστου 1909 ὑπὲρ τοὺς πεντακοσίους ἀξιωματικούς ἐξήλθον ἐκ τῶν Ἀθηνῶν καὶ ἐστρατοπέδωσαν εἰς τὸ **Γουδί** ὑπὸ τὴν ἡγεσίαν τοῦ συνταγματάρχου **Νικολάου Ζορμπᾶ**. Ὁ Ῥάλλης μετὰ τινὰς προστριβὰς πρὸς τοὺς ἐπαναστάτας ἠναγκάσθη νὰ παραιτηθῇ, ἀνέλαβε δὲ τὴν πρωθυπουργίαν ὁ *Κυριακούλης Μαυρομιχάλης* ὑπὸ τὸν ἔλεγχον τοῦ Στρατιωτικοῦ Συνδέσμου. Οἱ ἀξιωματικοὶ ἐπανήλθον τότε εἰς τὰς Ἀθήνας καὶ ἐξέδωκαν προκήρυξιν, ἐν τῇ ὁποίᾳ ἐζήτησαν βίσικὰς μεταρρυθμίσεις ὀλίγον ἀορίστως, συγκεκριμένως δὲ τὴν ἀναδιοργάνωσιν τοῦ στρατοῦ καὶ τοῦ στόλου. Ὡς ὄρον δὲ ἔθετον τὴν ἀπομάκρυνσιν τοῦ Διαδόχου Κωνσταντίνου ἐκ τῆς Γενικῆς Διοικήσεως τοῦ στρατοῦ καὶ τῶν ἄλλων πριγκίπων ἐκ τῶν στρατιωτικῶν θέσεων. Ὁ δὲ λαὸς τῆς πρωτεύουσας καὶ τῶν ἐπαρχιῶν διὰ πολυπληθῶν συλλαλητηρίων ὑπεστήριξε τὸ πρόγραμμα τοῦ συνδέσμου. Ἀλλ' ἡ ἐπανάστασις κατετρίβετο εἰς λόγους μᾶλλον, ἐγένοντο πολὺς θόρυβος καὶ κολοσσαῖαι διαδηλώσεις ὑπὲρ τῆς ἀνορθώσεως, ἀλλ' ὀλίγη ὀργανωτικὴ ἐργασία. Ἐν τῷ μεταξύ ὁ διάδοχος ἀνεχώρησεν εἰς Εὐρώπην βαρέως φέρων, διότι ἡ ἐπανάστασις ἐστρέφετο κατὰ τοῦ προσώπου του, καὶ κατὰ τὸν πλοῦν προέβη εἰς ὀριμελῆς δηλώσεις κατὰ τῶν ἐπαναστατῶν ἐν Πάτραις καὶ ἐν Κερκύρα, ἔνθα οἱ πολιτευταὶ Δ. Γούναρης καὶ Γ. Θεοτόκης διωργάνωσαν ὑποδοχὴν ὑπὲρ αὐτοῦ. Αἱ δηλώσεις ἐκεῖναι ἐξήγειραν τὴν ἀγανάκτησιν τῶν ἀξιωματικῶν καὶ ὁ βασιλεὺς Γεώργιος ἐδήλωσεν, ὅτι οἱ πρίγκιπες παραιτοῦνται τοῦ στρατοῦ.

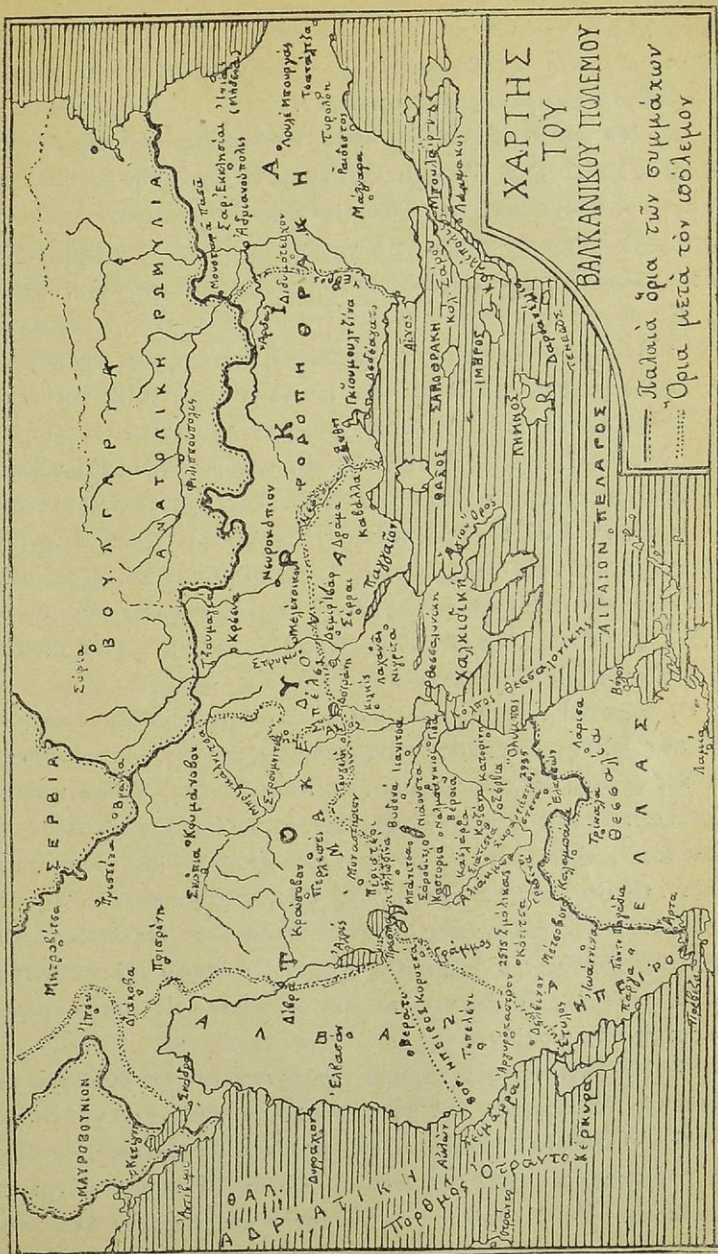
Τέλος ὁ σύνδεσμος ἐκάλεσεν ὡς σύμβουλον τὸν Κρήτα πολιτεὺ-
μενον **Ἐλευθέριον Βενιζέλιον**, τὸν ὁποῖον εἶχον γνωρίσει πολλοὶ ἀξιωματικοὶ ἐν Κρήτῃ. Ἐκεῖνος δ' ἐλθὼν εἰς Ἀθήνας ἐπρότεινε τὴν ἄμεσον σύγκλησιν ἐθνοσυνελεύσεως, ὅπως τεθῇ τέρμα εἰς τὴν ἐκρυθμον κατάστασιν. Ὁ δὲ βασιλεὺς ἀνέθεσεν εἰς τὸν γηραιὸν πολιτευτὴν **Στέφανον Δραγούμην** τὴν σύγκλησιν τῆς Ἐθνο-

συνελεύσεως. Ὁ σύνδεσμος τότε διὰ διαγγέλματος εἰς τὸ Ἔθνος ἐδήλωσεν, ὅτι ἔληξεν ἡ ἀγάμιξις τοῦ στρατοῦ εἰς τὴν πολιτικὴν καὶ ἀνήγγειλε τὴν διάλυσίν του.

12. Ἡ Δευτέρα Ἀναθεωρητικὴ Συνέλευσις τοῦ 1911.—Ἐπειδὴ ἡ «Δευτέρα Ἀναθεωρητικὴ Συνέλευσις» συνελθοῦσα τὴν 8 Ἰανουαρίου 1911 συνεκέντρωσε μεγάλην βενιζελικὴν πλειονοψηφίαν, ὁ βασιλεὺς Γεώργιος ἐκάλεσεν εἰς τὴν ἀρχὴν τὸν Βενιζέλον. Ἡ συνέλευσις ἐψήφισε τὸ ἀναθεωρηθὲν σύνταγμα τῆς 29 Μαΐου τοῦ 1911. Μεγάλην δ' ἀνακούφισιν ἐπροξένησε τὸ ἄρθρον, διὰ τοῦ ὁποίου ἐξησφαλίζετο ἡ μονιμότης τῶν δημοσίων ὑπαλλήλων, διότι ἡ ἀναστάσις τοῦ ὑπαλληλικοῦ κόσμου κατὰ τὴν ἄνοδον εἰς τὴν ἐξουσίαν ἐκάστου κόμματος ἦτο μία τῶν μεγάλων πληγῶν τοῦ Ἑλληνικοῦ βασιλείου. Διὰ νόμου δὲ καὶ κατ' ἀπαίτησιν τοῦ Βενιζέλου ἡ Βουλὴ ἱδρυσε θέσιν Γενικοῦ Διοικητοῦ ἐν τῷ στρατῷ διὰ τὸν Διάδοχον τοῦ Θρόνου. Ἡ συνέλευσις περατώσασα τὸ ἔργον τῆς διελύθη. Αἱ δὲ ἐκλογαὶ τοῦ 1912 ἔφερον πάλιν μεγάλην βενιζελικὴν πλειονοψηφίαν.

Δ'. ΒΑΛΚΑΝΙΚΟΣ ΠΟΛΕΜΟΣ

1. Παρρημοναὶ τοῦ Βαλκανικοῦ πολέμου.—Κατὰ τὸ θέρος τοῦ 1912 ἤρχισε νὰ γίνεταί λόγος περὶ συνεννοήσεως τῶν χριστιανικῶν κρατῶν τῆς Βαλκανικῆς. Ἡ προσεγγίσασα τὰ χριστιανικὰ ἔθνη ἀφορμὴ ἦτο κυρίως ἡ ἐξωφρενικὴ πολιτικὴ τῆς τουρκοποιήσεως, τὴν ὁποίαν ἠκολούθησε τὸ Νεοτουρκικὸν Κομιτάτον. Οἱ βραδεῖς ἐκεῖνοι ἀσιᾶται εἶχον κατορθώσει ν' ἀντιληφθῶσιν, ὅτι ἡ δύναμις τῶν μεγάλων κρατῶν τῆς Εὐρώπης προέρχεται ἐκ τοῦ ἐνιαίου τοῦ πληθυσμοῦ αὐτῶν. Ἐπεχείρησαν λοιπὸν νὰ δημιουργήσωσι διὰ βιαίων μέτρων τὴν ἐνότητα ταύτην ἐν τῇ αὐτοκρατορίᾳ τοῦ σουλτάνου. Ἄλλ' ἡ ἀπόπειρα αὕτη τοῦ ἐκτουρκισμοῦ ἀπέλυσε θύελλαν, ἡ ὁποία ἔμελλε ν' ἀνατρέψῃ αὐτὸ τὸ ἐν Εὐρώπῃ κράτος τῶν Ὁσμανλῆδων. Καὶ διεμαρτυρήθη μὲν ἡ Βουλγαρία, ἐκήρυξε δὲ τὴν ἐκκλησίαν ἐν διωγμῷ τὸ Οἰκουμενικὸν Πατριαρχεῖον, ἐπανεστάτησε δὲ ἡ Ἀλβανία. Ἐκ τῆς συγχύσεως ταύτης ὠφελουμένη ἡ Ἰταλία κατέλαβε τὰς τελευταίας ἀμέσους κτήσεις

ΧΑΡΤΗΣ ΤΟΥ ΒΑΛΚΑΝΙΚΟΥ ΠΟΛΕΜΟΥ

Παλαιά όρια των συμφυμάτων
Όρια μετά τον πόλεμον

του σουλτάνου ἐν Ἀφρικῇ, τὴν *Τρίπολι* καὶ τὴν *Κυρηναϊκὴν*, καὶ διὰ ν' ἀναγκάσῃ τὴν Τουρκίαν εἰς εἰρήνην, κατέλαβε τὰ *Δωδεκά-νησα*, τὰ ὅποια κρατεῖ μέχρι σήμερον.

2. Ὁ κατὰ τῆς Τουρκίας πόλεμος.—Κατὰ τὸ θέρος τοῦ 1912 ἐταράχθη ἡ Βαλκανικὴ, πάντες δὲ εἶχον τὴν συναίσθησιν, ὅτι μέγα τι παρασκευάζεται. Τὸ ὄνειρον τοῦ Ῥήγα ἐπληροῦτο τέλος, συνέδη δὲ ὅ,τι οὐδέποτε ἦτο δυνατόν νὰ πιστεῦσῃ ὁ Χαμίτ. Τὰ τέσσαρα δηλαδὴ χριστιανικὰ κράτη, Ἑλλάς, Βουλγαρία, Σερβία καὶ Μαυροβούνιον συνησπίσθησαν, ἵνα προσβάλωσι τὴν Τουρκίαν.

Ὁ Βασιλεὺς τοῦ Μαυροβουνίου **Νικήτις** ἐκήρυξε τὸν πόλεμον τὴν 25 Σεπτεμβρίου, ὃ δὲ στρατὸς του ἔσχε σημαντικὰς ἐπιτυχίας. Τὴν δὲ 30 Σεπτεμβρίου τὰ λοιπὰ τρία κράτη ἔστειλαν ταυτοσήμεους διακοινώσεις εἰς τὴν Τουρκίαν ζητοῦντα εὐρυτάτην αὐτονομίησιν τῶν ἐν Εὐρώπῃ κτήσεων τοῦ σουλτάνου. Τότε ἡ τουρκικὴ κυβέρνησις, ἡ ὁποία ὠμίλει μετὰ περιφρονήσεως περὶ τῶν χριστιανικῶν κρατῶν, ἐκήρυξε τὸν πόλεμον κατὰ τῆς Βουλγαρίας καὶ τῆς Σερβίας (4 Ὀκτωβρίου). Τὴν δὲ ὑστεραίαν ἡ Ἑλλάς ἐκήρυξε τὸν πόλεμον κατὰ τῆς Τουρκίας, ἀφοῦ ἀπὸ τῆς 1ης εἶχον γίνει δεκτοὶ οἱ Κρήτες βουλευταὶ εἰς τὴν ἐλληνικὴν βουλὴν.

Οἱ εὐρωπαῖοι διπλωμάται καὶ στρατιωτικοὶ δὲν εἶχον καθαρὰν ἔννοιαν περὶ τῆς προόδου τῶν Βαλκανικῶν κρατῶν, ἰδίως δὲ τῆς Σερβίας καὶ τῆς Ἑλλάδος, κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη, Τούρκοι δὲ καὶ Εὐρωπαῖοι ἀπέδιδον μικρὰν σημασίαν, ἰδίως εἰς τὸν στρατὸν τῆς Ἑλλάδος. Ἀλλὰ δὲν ἐχρειάσθη μακρὸς χρόνος, διὰ νὰ μεταπεισθῶσιν. Οἱ Βούλγαροι ἐκυρίευσαν τὸ *Μουσιαφά πασα* καὶ τὴν 11 Ὀκτωβρίου ἐξεπόρθησαν τὰς *Σαράνια Ἐκκλησίας*, τὰς ὁποίας ὁ γερμανὸς ὀργανωτὴς τοῦ τουρκικοῦ στρατοῦ, ὁ **Φὸν ντὲρ Γκόλτς πασᾶς** εἶχε κηρύξει ἱκανὰς ν' ἀντισταθῶσιν εἰς τριῶν μηνῶν πρωσικὴν πολιορκίαν.

Ὁ δὲ ἐλληνικὸς στρατὸς ὑπὸ τὴν ἀρχηγίαν τοῦ διαδόχου κατέλαβε τὴν Ἐλασσῶνα καὶ μετὰ τὴν νίκην ἐν **Σιριντιπόρῳ** τὴν 9 Ὀκτωβρίου εἰσῆλθεν εἰς *Σερβίαν*, *Κυζάνην*, *Γρεβενά*, ἐνῶ συγχρόνως κατελαμβάνετο ἡ *Νότιος Ἥπειρος* μέχρι τῆς *Χειμάρρας*. Ὁ δὲ στόλος ὑπὸ ναύαρχον τὸν ὑδραῖον **Παύλον Κουντουριώτην** κατέλαβεν ἐγγεὰ νήσους, *Χιον*, *Λέσβον*

κ.τ.λ., ἡ δὲ Σίμος ἐκήρυξε τὴν ἔνωσιν. Ἐπίσης ὁ στόλος ἔστησε τὴν σημαίαν ἐπὶ τῆς ἱερᾶς χερσονήσου τοῦ Ἄθω. Μεγίστης δὲ σημασίας ἦτο ἡ ὑπηρεσία, τὴν ὁποίαν προσέφερεν εἰς τοὺς συμμάχους, ἀποκλείσας τὰ στενὰ τῶν Δαρδανελλίων καὶ παρακωλύσας τὴν μεταφορὰν τουρκικοῦ στρατοῦ ἐκ τῆς Ἀσίας.

Οἱ δὲ Σέρβοι μετὰ τριήμερον μάχην παρὰ τὸ **Κουμάνοβον** ἤνοιξαν τὴν ὁδὸν πρὸς τὴν παλαιὰν Σερβίαν καὶ τὴν 13 Ὀκτωβρίου ὁ Σέρβος διάδοχος εἰσηλθεν εἰς τὰ **Σκόπια**, τὴν πρωτεύουσαν τοῦ Στεφάνου Δουσάν.

Ἐν τῷ μεταξῷ οἱ Βούλγαροι ἠγωνίζοντο ἐν **Λουλέ Μπουρ-γιάζ** πρὸς τὴν μεγάλην μάζαν τοῦ τουρκικοῦ στρατοῦ, ὁ ὁποῖος κακῶς ἐρωδιασμένος, ἀσύντακτος, σχεδὸν λιμοκτονῶν, συνεκράτησεν αὐτοὺς μᾶλλον διὰ τοῦ ὄγκου του ἐπὶ πενθήμερον, ἔπειτα δὲ ὑπεχώρησεν εἰς **Τσατλτζιν** (Μέτρας), ἔνθα ἡ τουρκικὴ ἀντίστασις καὶ ἡ χολέρα ἔφραξαν τὴν προέλασιν τῶν Βουλγάρων εἰς τὴν Κων]πολιν. Μετὰ διήμερον δὲ νικηφόρον μάχην εἰς **Γιανιτσά** παρὰ τὸν Ἄξιόν (19 καὶ 20 Ὀκτωβρίου) ὁ ἑλληνικὸς στρατὸς ὤδευσε κατὰ τῆς **Θεσσαλονίκης**, ἡ ὁποία παρεδόθη διὰ συνθήκης εἰς τὸν Διάδοχον τὴν 26 Ὀκτωβρίου 1912, ἑορτὴν τοῦ μεγαλομάρτυρος Ἀγ. Δημητρίου, τοῦ προστάτου τῆς Θεσσαλονίκης. Οὕτως ἡ μακεδονικὴ μεγαλόπολις, ἡ ὁποία πρὸ μικροῦ εἶχεν ἀποκτήσει μεγάλην σπουδαιότητα διὰ τῆς Νεοτουρκικῆς ἐπαναστάσεως, περιήλθεν εἰς τὰς χεῖρας τῶν Ἑλλήνων. Ὁ δὲ βασιλεὺς Γεώργιος ἔσπευσε νὰ ἐγκατασταθῇ ἐν αὐτῇ, καθόσον ἤδη εἶχον ἐκδηλωθῆ αἱ πρῶται δισπισταὶ τῶν συμμάχων πρὸς ἀλλήλους. Διότι στρατὸς βουλγαρικὸς ἐκτραπεῖς τῆς διώξεως τῶν Τούρκων εἶχεν ὀδεύσει δρομαίως, ὅπως καταλάβῃ τὴν Θεσσαλονίκην, ἀλλ' εὔρε τὴν πόλιν κατειλημμένην, δύο δὲ μεραρχίαι βουλγαρικαὶ ἐστρατωνίσθησαν ἐντὸς τῆς Θεσσαλονίκης.

Οὕτως ἐντὸς σχεδὸν εἴκοσι ἡμερῶν οὐδὲν εἶχεν ἐναπομείνει ἐκ τῆς τουρκικῆς αὐτοκρατορίας ἐν Εὐρώπῃ, μόνον δὲ ὡς νῆσοι ἐξεῖχον τὰ ὄχυρά τῶν Ἰωννίνων, τῆς Σκόδρας καὶ τῆς Ἀδριανουπόλεως, πολιορκούμενα ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων, Μαυροβουνίων καὶ Βουλγάρων, ὡς καὶ ἡ ἐκεῖθεν τῆς Τσατάλτζας περιοχὴ.

Ἡ νίκη τῶν ἠνωμένων βαλκανικῶν κρατῶν ἐπροξένησε μεγά-

λην ἐντύπωσιν ἐν Εὐρώπῃ. Ἐνῶ δὲ κατὰ τὴν ἀρχὴν τῶν ἐχθροπραξιῶν αἱ ἐντολοδόχοι τῶν ἄλλων Δυνάμεων, ἡ Αὐστρία καὶ ἡ Ῥωσία, εἶχον δηλώσει, ὅτι «μετὰ τὸ πέρας τοῦ ἀγῶνος δὲν ἤθελον ἐπιτρέψει τροποποιήσῃν ἐδαφικοῦ καθεστώτος». ἤδη οἱ διπλωμάται τῆς Ἀντάντ ἐδήλωσαν, ὅτι τὸ καθεστῶς (*status quo*) δὲν ὑφίστατο πλέον, ἀφοῦ ἡ Τουρκία εἶχεν ἀποβάλει τὸ μόνον δικαίωμα, τὸ ὁποῖον εἶχε, τὸ δικαίωμα δηλ. τῆς ἰσχύος, ὅπως ἐπιβάλλῃ εἰς τὰς χώρας ταύτας τὴν κατοδιοίκησιν τῆς. Ὁ δὲ πρωθυπουργὸς τῆς Ἀγγλίας **Ἄσκουϊθ** ἐδήλωσεν, ὅτι «ὁ χάριτης τῆς Ἀνατολικῆς Εὐρώπης μέλλει νὰ μεταβληθῇ καὶ . . . οἱ νικηταὶ δὲν πρέπει νὰ στερηθῶσι τῶν καρπῶν, τοὺς ὁποῖους ἐκέρδιον διὰ πολλῶν θυσιῶν».

Ἐν τῷ μεταξὺ οἱ Σέρβοι δ' ἰσχυρᾶς ὀρμῆς κατῆλθον εἰς **Δυοράχιον**, ἡ δὲ διὰ τῶν ὁρέων πορεία των ἐθεωρήθη ἐκ τῶν ἀξιόσημειῶτων κατορθωμάτων τοῦ πολέμου. Ἄλλ' ἡ αὐστριακὴ διπλωματία ἠσθάνθη ὡς ἴδιαν ἤτταν τὰ γεγονόνα τῆς Βαλκανικῆς, βλέπουσα δ' ἑαυτὴν ἀποκλειομένην ἐκ τῆς καθόδου πρὸς τὴν Θεσσαλονικὴν ἐζῆτει ἀφορμὴν ἐπεμβάσεως, ἀλλ' ἐκωλύθη ὑπὸ τῆς Ῥωσίας.

3. Τὸ Συνέδριον τοῦ Λονδίνου. — Τὴν 20 Νοεμβρίου ὑπεγράφη ἐν Τσατάλτζα ἀνακωχὴ μεταξὺ τῆς Τουρκίας καὶ τῶν τριῶν ἐκ τῶν συμμάχων, ἐνῶ ἡ Ἑλλάς ἐξηκολούθει τὰς ἐχθροπραξίας, καὶ τὴν 3 Δεκεμβρίου συνῆλθον οἱ ἐμπόλεμοι εἰς συνδιάσκεψιν ἐν τῷ ἀνακτόρῳ τοῦ Ἁγίου Ἰακώβου ἐν Λονδίῳ καὶ συγχρόνως εἰς συνέλευσιν οἱ πρεσβευταὶ τῶν Δυνάμεων ὑπὸ τὴν προεδρίαν τοῦ σερ Ἐδουαρδ Γρέυ ἐν τῇ αὐτῇ πόλει. Τὸ Μέγα Συμβούλιον ἐν Κων]πόλει εἶχεν ἀποφανθῆ ὑπὲρ συνομολογήσεως εἰρήνης καὶ ἐφάνη πρόθυμον νὰ δεχθῇ τοὺς ὅρους τῶν συμμάχων. Ἄλλ' οἱ Νεότουρκοι παρεσκεύασαν κίνημα ἔχοντες ἐπὶ κεφαλῆς τὸν Ἐμβέρ, ὁ ὁποῖος εἶχεν ἐπιστρέψει ἐκ τοῦ ἐν Κυρηναϊκῇ κατὰ τῶν Ἰταλῶν πολέμου. Ὅθεν τὴν 10 Ἰανουαρίου διὰ στάσεως ἀνετράπη τὸ ὑπουργεῖον Κιαμήλ πασᾶ, ὁ δὲ ὑπουργὸς τῶν στρατιωτικῶν Ναζιμ πασᾶς ἐδολοφονήθη, αἱ διαπραγματεύσεις ἐν Λονδίῳ ἐματαιώθησαν καὶ ὁ πόλεμος ἐπανήρχισεν.

4. Ἑλληνοτουρκικὴ νυμφίαια. Ἡ πτώσις τῶν Ἰωννίνων. — Ἐνῶ δὲ εἰσέτι διήρκουν αἱ διαπραγματεύσεις, ὁ

τουρκικὸς στόλος ἐξῆλθε τῶν στενωῶν διὰ νὰ προσβάλλῃ τὸν ἐν τῷ λιμένι **Μουδρου** (Δήμνου) ναυλοχοῦντα ἑλληνικὸν στόλον. Κατ' οὐσίαν ὁ τουρκικὸς στόλος ἦτο ἰσχυρότερος τοῦ ἑλληνικοῦ, διότι διέθετε περισσότερα τηλεβόλα, πολλῶν δὲ μονάδων τοῦ ὀθώραξ ἦτο ἰσχυρότερος τῶν ἑλληνικῶν πολεμικῶν. Ἀλλὰ τὸ νέον ἑλληνικὸν καταδρομικὸν **Ἀβέρωφ**, φέρον τὸ ὄνομα τοῦ ἔθνικοῦ εὐεργέτου Γεωργίου Ἀβέρωφ, τὸ ὁποῖον ἐχρησίμευεν ὡς ναυαρχίς, καθὼς καὶ ἡ ἱκανότης τῶν ἑλληνικῶν πληρωμάτων, ἔδιδον εἰς τὸν ἑλληνικὸν στόλον τὴν ὑπεροχὴν, ὡς ἐφάνη τοῦτο κατὰ τὴν συμπλοκὴν τῆς 3ης Δεκεμβρίου. Μετ' ὀλίγον οἱ Τούρκοι ὀδηγούμενοι ὑπὸ γερμανῶν ἀξιωματικῶν προαπέστειλαν τὸ **Χαμιδιέ** μετὰ τοῦ Ἑρούφ, ὁ ὁποῖος κατὰ τὴν νύκτα τῆς πρωτοχρονιάς κατῴρθωσε νὰ διασπᾶσῃ τὸν ἀποκλεισμόν, ἐλπίζοντες ὅτι ὁ Ἀβέρωφ θὰ ἔσπευδε πρὸς καταδίωξίν του. Τὴν ὑστεραίαν τὸ Χαμιδιέ ἐδομβάρδιζε τὸν λιμένα τῆς Σύρου, τὸ δὲ γεγονός τοῦτο παρήγαγε μεγάλην αἴσθησιν ἐν Ἀθήναις. Ἀλλ' ὁ Ἀβέρωφ δὲν ἐγκατέλειψε τὸν Μουδρον, ὥστε οἱ Τούρκοι εὐρέθησαν πρὸ τοῦ ἡνωμένου στόλου καὶ μετὰ βραχεῖαν ναυμαχίαν, κατὰ τὴν ὁποίαν τὰ πλοῖά των ἔπαθον σοβαρὰς ζημίας, ἐπέστρεψαν εἰς τὰ στενά (5 Ἰανουαρ. 1913)

Τὴν δὲ 21 Δεκεμβρίου 1912 μετὰ μακρὰν πολιορκίαν καὶ πολλὰς θυσίας τῶν Ἑλλήνων παρὰ τὸ **Μπιζάνι** τὰ Ἰωάννινα παρεδόθησαν εἰς τὸν Ἑλληνα διάδοχον. Τὸ δὲ γεγονός τοῦτο ἐφάνη ὡς ἐπισφράγισμα τῶν ἑλληνικῶν ἀγῶνων.

5. Ἡ δολοφονία τοῦ βασιλέως Γεωργίου.—Ἐν μέσῳ τοῦ θριάμβου θλιβερὰ τραγωδία κατέθλιψε τοὺς Ἑλληνας. Ὁ βασιλεὺς Γεώργιος παρέμενεν ὡς φρουρὸς ἐν Θεσσαλονίκῃ. Τὴν 5 Μαρτίου ἐνῶ κατὰ τὴν συνήθειάν του ἐξῆλθεν εἰς περίπατον ἀκολουθούμενος ὑφ' ἑνὸς μόνον ὑπασπιστοῦ, ἕλληνας Ἀλέξανδρος Σχιναῆς ὀνομαζόμενος ἐφόνευσεν αὐτὸν πυροβολήσας ἐκ τοῦ πλησίον. Οὕτως ἀπέθανεν εἰς τῶν συνετωτάτων ἡγεμόνων τῆς Εὐρώπης, ὁ ὁποῖος ἐπὶ δύο σχεδὸν γενεὰς ἐκυβέρνησε μεθ' ὑπομονῆς καὶ δεξιότητος τὸν ἑλληνικὸν λαόν.

6. Ἡ συνθήκη τοῦ Λονδίνου.—Ἐν τῷ μεταξύ ἔπεσεν ἡ Ἀδριανούπολις, οἱ δὲ Τούρκοι βλέποντες τὸ ἄσκοπον τῆς ἐξακολουθήσεως τοῦ ἀγῶνος ὑπέγραψαν ἀναχωχὴν ἐν **Πλαγαρίῳ**

καὶ τὴν 17 Μαΐου τέλος ὑπεγράφη ἡ συνθήκη τῶν συμμάχων καὶ τῆς Τουρκίας ἐν τῷ ἀνακτόρῳ τοῦ Ἀγίου Ἰακώβου ἐν Λονδίῳ. Δι' αὐτῆς ὁ Σουλτάνος παρεχώρει «ἅπανια τὰ ἐδάφη τῆς Ἀδιοκρατορίας αὐτοῦ ἐν τῇ Εὐρωπαϊκῇ ἡμείῳ, τὰ κείμενα πρὸς δυσμὰς γραμμῆς διηκούσης ἀπὸ τῆς Αἴνου κατὰ τὸ Αἰγαῖον εἰς τὴν Μήδειαν κατὰ τὸν Εὐξείνιον πόντον. ἔξαιρουμένης τῆς Ἀλβανίας». Ἐπίσης παρεχώρει τὴν Κρήτην, ἐνῶ περὶ τῶν νήσων τοῦ Αἰγαίου καὶ τῶν ἀλβανικῶν συνόρων θ' ἀπεφάσιζον αἱ Δυνάμεις.

7. Ὁ κατὰ τῆς Βουλγαρίας πόλεμος. (17 Ἰουνίου-17 Ἰουλίου 1913).—Οἱ μῆνες τῆς ἀγάπης τῶν Βαλκανικῶν λαῶν δὲν ἦσαν μακροί, διότι οἱ σύμμαχοι ἐφιλονίκησαν, ὅταν ἤλθεν ἡ ὥρα τῆς διανομῆς τῶν λαφύρων. Οἱ Βούλγαροι δὲν εἶχον λησμονήσει, ὅτι εἶναι ἡ ἰσχυρὰ φυλὴ, ἡ προωρισμένη νὰ κυριαρχήσῃ τῆς Βαλκανικῆς! Ὅθεν διέεδιδον, ὅτι μόνον αὐτοὶ εἶχον σηκώσει τὸ βᾶρος τοῦ πολέμου. Ἡ δὲ γερμανοαυστριακὴ διπλωματία μὴ κατορθώσασα νὰ προλάβῃ τὴν καταστροφὴν τῆς Τουρκίας κατέβαλε προσπάθειας, ὅπως διασπάσῃ τοὺς συμμάχους, ὑποθάλλουσα τὴν μεγαλομανίαν καὶ τὰς ἀπαιτήσεις τῶν Βουλγάρων.

Διὰ τοῦτο οἱ Βούλγαροι ἦσαν ἄμετροι εἰς τὰς ἀπαιτήσεις καὶ αὐθάδεις εἰς τοὺς τρόπους. Ἦδη δὲ κατὰ τὴν διάρκειαν τῶν ἐπιχειρήσεων εἶχον ἐκμανῆ διὰ τὴν ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων κατάληψιν τῆς Θεσσαλονίκης. Πρὸ τῆς ὑπογραφῆς δὲ τῆς συνθήκης τοῦ Λονδίνου συνέδησαν ἔνοπλοι συγκρούσεις μεταξὺ Ἑλλήνων καὶ Βουλγάρων, οἱ ὅποιοι δι' ἀφηνιδιαστικῶν ἐπιθέσεων κατέλαβον ἑλληνικὰς θέσεις εἰς τὸ Πάγγαιον, καὶ εἰς τὴν Καβάλλαν ἐκανονιοσόλησαν κατὰ ἑλληνικοῦ καταδρομικοῦ. Ἐπίσης δὲ καὶ πρὸς τοὺς Σέρβους εἶχον διαφορὰς μὴ δυναμένας νὰ ἐξομαλυθῶσι. Διὰ τοῦτο τὰ πράγματα μοιραίως ἔβαινον εἰς συμμαχικὸν πόλεμον, ἀφοῦ μάλιστα οἱ Βούλγαροι δὲν ἐδέχθησαν τὴν διαιτησίαν τοῦ Τσαάρου. Ἐν Σόφίᾳ ὑπερίσχυσαν οἱ ὀπαδοὶ τῶν ἄκρων καὶ ὁ **Δάνεφ** διεδέχθη ἐν τῇ πρωθυπουργίᾳ τὸν **Γκέσωφ**. Ἡ Ἑλλὰς συνήψε τότε συμφωνίαν μετὰ τῆς Σερβίας καὶ τὴν 17 Ἰουνίου ἤρχισαν αἱ ἐχθροπραξίαι. Οἱ Βούλγαροι προσέβαλον τοὺς Σέρβους εἰς τὴν Γευγελήν, σημεῖον ἐπαφῆς τῶν ἑλληνικῶν καὶ σερβικῶν δυνάμεων, ὅπως διασπάσωσιν αὐτάς.

8. Κιλκίς (21 'Ιουνίου). — Ὁ ἑλληνικὸς στρατὸς εἶ-
 χεν ἐν τῷ μεταξύ σχεδὸν διπλασιασθῆ διὰ τῆς προσελύσεως τῶν
 στρατευσίμων τοῦ ἐξωτερικοῦ καὶ τῶν ἐθελοντῶν, οἱ ὅποιοι συνέρ-
 ρεον ἐκ τοῦ ἐξῶ ἑλληνισμοῦ. Τὸ δὲ ἐπιτελεῖον διέταξεν ἀμέσως τὴν
 σύλληψιν τοῦ ἐν Θεσσαλονίκῃ ἐστρατωνισμένου βουλγαρικοῦ στρα-
 τοῦ καὶ τὸ πυροβολικὸν ἠνάγκασεν αὐτὸν νὰ παραδοθῆ. Ἐνῶ δὲ τὸ
 ἀριστερὸν τοῦ ἑλληνικοῦ στρατοῦ ὤδευε πρὸς τὴν Γευγελήν, τὸ κύ-
 ριον σῶμα ἐπροχώρησε πρὸς τὸ **Κιλκίς**. ὀχυρωτάτην θέσιν παρὰ
 τὴν αἰδηροδρομικὴν γραμμὴν, τὴν φέρουσαν ἀπὸ Θεσσαλονίκης εἰς
 Σέρρας, τὴν ὅποιαν εἶχον καταστρέψει οἱ Βούλγαροι. Τὰς τάξεις
 τοῦ ἑλληνικοῦ στρατοῦ ἐκίνει ἀκατάσχετον πολεμικὸν μένος, τὸ
 ὅποιον ἀνερρίπιζε τὸ κατὰ τῶν Βουλγάρων μῖσος, ὥστε ἡ κατὰ τοῦ
 Κιλκίς ἐπίθεσις ἔλαβε μορφήν ἐξάλλου παραφορᾶς. Οἱ Ἕλληνες
 μετὰ τριήμερον ὀρμητικωτάτην ἐπίθεσιν ἀνέτρεψαν τοὺς Βουλγά-
 ρους ἐκ τῶν ὀχυρῶν θέσεων (21—23 'Ιουνίου). Μετὰ διήμερον δὲ
 μάχην ἐν Λαχανᾶ ἐξεδιώχθησαν οἱ Βούλγαροι, ἡ δὲ Γευγελή καὶ
 ἡ Νιγρίτα ἀνεκτήθησαν. Ἐπίσης οἱ Σέρβοι μετὰ μακρὰν πάλην
 ἐνίκησαν τοὺς Βουλγάρους, οἱ ὅποιοι καταδιωκόμενοι ὑπὸ τῶν
 συμμάχων ὑπεχώρησαν πρὸς τὰ παλαιὰ σύνορα.

Τὴν 28 'Ιουνίου εἰσῆλθεν εἰς τὸν κατὰ τῆς Βουλγαρίας ἀγῶνα
 ἡ Ῥουμανία, ἀφοῦ δι' ἐγκυκλίου εἶχε δηλώσει, ὅτι δὲν ἔχει σκοπὸν
 κατακτητικόν, ἀλλ' ἀπλῶς ἠθελε νὰ ἐμποδίσῃ τὴν βουλγαρικὴν
 ἡγεμονίαν ἐν τῇ Βαλκανικῇ. Ὁ Ῥουμανικὸς στρατὸς ἀμαχητὶ προή-
 λασε μέχρι ἀποστάσεως ὀλίγων χιλιομέτρων ἀπὸ τῆς Σόφιας. Ἄλλὰ
 καὶ οἱ Τούρκοι ἐπωφελήθησαν τῆς ἔριδος τῶν συμμάχων καὶ ὑπὸ τὴν
 ὀδηγίαν τοῦ Ἐμβέρ ἀνέκτησαν τὴν Ἀδριανούπολιν. Ἦδη δὲ ἠπει-
 λοῦντο τὰ ἐδάφη τῆς παλαιᾶς Βουλγαρίας. Διὰ τοῦτο ὁ διαδεχθεὶς
 τὸν Δάνεφ **Ῥοδοσλάυφ** ἔστερξε τὴν εἰρήνην. Ὁ δὲ Φερδι-
 νάνδος παρεκάλεσε τὸν βασιλέα τῆς Ῥουμανίας Κάρολον νὰ μεσι-
 τεύσῃ παρὰ τοῖς βασιλεῦσι τῶν συμμάχων.

9. Ἡ εἰρήνη τοῦ Βουκουρεστίου (28 'Ιουλίου). — Τὴν
 17 'Ιουλίου συνῆλθεν ἡ συνδιάσκεψις τοῦ Βουκουρεστίου. Δυσκο-
 λίας παρέσχεον ἰδίως ἡ πρὸς τὸ Αἰγαῖον ἐξοδος τῶν Βουλγάρων,
 διότι οἱ Ἕλληνες ἐπέμενον εἰς τὴν κατοχὴν τῆς περιοχῆς Δράμας
 καὶ τοῦ λιμένος τῆς Καβάλλας. Ἐπειδὴ δὲ ἐδυστρόπου οἱ Βούλγαροι,

ἡ Ῥουμανία ἠπειλήσεν, ὅτι θὰ κατελάμβανε τὴν Σόφιαν, οἱ δ' ἀντιπρόσωποι τῆς Βουλγαρίας ἐδέχθησαν τὴν συνθήκην μεστοί πικρίας. Αὐτὸς δ' ὁ γερμανὸς αὐτοκράτωρ ὑπεστήριξε τὴν ἑλληνικὴν ἀποψιν μεταβληθεὶς ἀπροόπτως εἰς ἐνθουσιώδη θαυμαστήν τοῦ ἑλληνικοῦ στρατοῦ.

Ἐκ τῶν διαπληκτισμῶν τῶν συμμάχων ὠφελήθη οὐκ ὀλίγον ἡ Τουρκία, διότι διὰ τουρκοβουλγαρικῆς συνθήκης, ὑπογραφείσης τὴν 16 Σεπτεμβρίου 1913, ἡ Τουρκία ἐκράτησε τὰς Σαράντα Ἐκκλησίας καὶ τὴν Ἀδριανούπολιν, τὰ δὲ σύνορα τῆς Τουρκίας ἐν Εὐρώπῃ ἤρχιζον ὀλίγον δυτικώτερον τῆς Αἴνου καὶ κατέληγον εἰς τὸν Εὐξείνιον πόντον παρὰ τὸ ἀκρωτήριον Ἰνιάδα. Τέλος τὴν 1 Νοεμβρίου ὑπεγράφη εἰρήνη μετὰ τὴν Ἑλλάδος καὶ Τουρκίας, ἐν τῇ ὁποίᾳ τὸ ζήτημα τῶν νήσων τοῦ Αἰγαίου καὶ τῶν Ἀλβανικῶν συνόρων ἀφίνοντο εἰς τὴν ἀπόφασιν τῶν Δυνάμεων. Αἱ δὲ Δυνάμεις διὰ διακοινώσεως (31 Ἰανουαρίου 1914) ἀνεγνώρισαν τὴν ἑλληνικὴν κατοχὴν τῶν νήσων.

10. Ἀπὸ τῆς συνθήκης τοῦ Βουκουρεστίου μέχρι τοῦ Εὐρωπαϊκοῦ πολέμου.—Τὸ ἔτος 1913 καὶ 1914 ἦσαν οἱ χρόνοι τῆς Ἑλληνικῆς ἀνθήσεως, διότι τὸ ἔθνος ἠσθάνετο μεγίστην αὐτοπεποίθησιν καὶ ἐνεπνέετο ὑπὸ μεγάλου πόθου πρὸς δρᾶσιν καὶ δημιουργίαν. Ὁ λαὸς ἐπίστευσεν, ὅτι τὰ κατορθώματα ἐκεῖνα ἦσαν τὸ ἀποτέλεσμα τῆς αὐτοεπιγνώσεως καὶ τῆς ἐσωτερικῆς ἀνορθώσεως, τὴν ὁποίαν αὐτὸς εἶχεν ἐπιτελέσει ἀπὸ τοῦ 1909, συνάμα δ' ἔτρεφε μεγίστην ἐμπιστοσύνην εἰς τοὺς ἀρχηγοὺς του.

Ἄλλ' ἤδη ἀπὸ τῆς ἀνολίξεως τοῦ 1914 ἤρχισαν νὰ ὑφῶνται νέφη εἰς τὸν ὀρίζοντα. Καὶ οἱ μὲν Τούρκοι, διὰ νὰ ἐγκαταστήσωσι τοὺς ἐκ Μακεδονίας μετανάστας, συγχρόνως δὲ ἀκολουθοῦντες τὸ ἐκτουρκιστικὸν πρόγραμμα, ἤρχισαν νὰ ἐκδιώκωσιν ἐκ τῶν ἐσπιῶν τῶν τοὺς Ἑλλήνας τῆς Θράκης καὶ τῶν παραλίων τῆς Μ. Ἀσίας. Ἡ Ἑλλάς διεμαρτυρήθη, ἀλλ' οἱ Νεότουρκοι ἦσαν ἀνένδοτοι, ὀλίγον δὲ ἔλειψε νὰ προκληθῇ νέα σύρραξις Ἑλλάδος καὶ Τουρκίας. Ἐπίσης δὲ καὶ οἱ Βούλγαροι ἔπνεον μένεα κατὰ τῶν Ἑλλήνων καὶ Σέρβων. Ἄλλ' ἀπειλητικώτερα ἦτο ἡ ὑπολανθάνουσα ἐν τῇ ἐσωτερικῇ κρίσει, διότι ἤδη ἐξεδηλοῦντο τὰ πρῶτα συμπτώματα τῆς διαιρέσεως, ἣ ὁποία ἐμελλε νὰ ὀδηγήσῃ τὴν Ἑλλάδα εἰς καταστροφὰς καὶ ταπεινώσιν.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΕ΄

ΑΙ ΜΕΓΑΛΑΙ ΔΥΝΑΜΕΙΣ ΑΠΟ ΤΟΥ 1870 ΜΕΧΡΙ ΤΟΥ ΕΥΡΩΠΑΪΚΟΥ ΠΟΛΕΜΟΥ

Ἡ νέα διαρρύθμισις τῆς Εὐρώπης μετὰ τὸ 1870 ἦτο τὸ ἀποτέλεσμα τῆς ἐφαρμογῆς τῆς ἀρχῆς τῶν ἐθνοτήτων. Δι' αὐτῆς ἀνεστατώθη ῥιζικῶς μὲν ἡ Κεντρικὴ Εὐρώπη, μερικῶς δὲ ἡ Ἀνατολική. Καὶ ἡ μὲν Γερμανία καὶ ἡ Ἰταλία ἐπέτυχον τὴν ἐθνικὴν των ἐνότητα καὶ οὕτω προήλθον δύο νέαι Μεγάλαι Δυνάμεις. Οἱ δὲ Οὐγγροὶ ἐξησφάλισαν τὴν αὐτονομίαν των, ἐνῶ ἤρχισαν νὰ κινῶνται ζωηρῶς καὶ τὰ ἄλλα ἔθνη τῆς Ἀψβουργικῆς μοναρχίας. Εἰς δὲ τὴν Βαλκανικὴν ἐδημιουργήθησαν μικρὰ κράτη, ἀνήσυχα διὰ τὴν ἀνεξαρτησίαν καὶ ἐδαφικὴν ἐξάπλωσίν των. Ἀπὸ τοῦ 1870 τὸν πολιτικὸν βίον τῶν λαῶν κανονίζει ἡ πολιτικὴ τῶν Ἐξ Μεγάλων Δυνάμεων, Ἀγγλίας, Γαλλίας, Γερμανίας, Ῥωσσίας, Αὐστρίας καὶ Ἰταλίας. Ἡ πολιτικὴ τῶν Δυνάμεων κατὰ τὴν περίοδον τῶν 44 τούτων ἐτῶν (1870-1914) παρουσιάζει δυὸ φάσεις. Κατ' ἀρχὰς οὔτε ἐνιαία εἶναι οὔτε ἔχει τὸν διεθνῆ χαρακτῆρα, τὸν ὅποιον ἔλαβε κατὰ τὸ τέλος τοῦ ΙΘ' αἰῶνος, διότι τὸ ἐνδιαφέρον τῶν περισσοτέρων εἶναι στενωῶς εὐρωπαϊκὸν καὶ ζητοῦσι διὰ μυστικῶν συνεννοήσεων ἢ διὰ φανερῶν συμμαχιῶν νὰ ἐπιτύχωσι τὴν ἰσοροπίαν ἐν Εὐρώπῃ. Ἀλλὰ μετ' ὀλίγον δημιουργοῦσι συμφέροντα ἔκτος τῆς Εὐρώπης, διότι κατὰ τὰ ἔτη τῆς εἰρήνης τὰ ἔθνη τῆς Εὐρώπης ἠδξήθησαν εἰς πληθυσμὸν καὶ ἀνέπτυξαν κολοσσιαίως τὴν βιομηχανίαν των. Διὰ τοῦτο ζητοῦσι διεξόδον καὶ ἐπέκτασιν ἀποικιακὴν. Παρουσιάζονται δὲ δύο νέαι Δυνάμεις ἔκτος τῆς Εὐρώπης, αἱ Ἠνωμέναι Πολιτεῖαι τῆς Ἀμερικῆς καὶ ἡ Ἰαπωνία. Οὕτως ἡ πολιτικὴ τῶν Δυνάμεων ἐξήλθε τῶν ὀρίων τῆς Εὐρώπης καὶ ἀπέβη παγκόσμιος πολιτικὴ.

Κατὰ ταῦτα τὴν πολιτικὴν ἱστορίαν τῶν Μεγάλων Δυνάμεων ἀπὸ τοῦ 1870 μέχρι τοῦ μεγάλου Εὐρωπαϊκοῦ πολέμου θὰ διαι-

ρέσωμεν εἰς δύο περιόδους, τὴν περίοδον τῆς **Εὐρωπαϊκῆς Ἰσορροπίας** καὶ τὴν περίοδον τῆς **Ἀποικιακῆς ἢ Διεθνούς πολιτικῆς**.

Α'. Η ΠΕΡΙΟΔΟΣ ΤΗΣ ΕΥΡΩΠΑΪΚΗΣ

ΙΣΟΡΡΟΠΙΑΣ (1870-1895)

1. Ἡ Γαλλία.—Ἡ τρίτη γαλλικὴ Δημοκρατία εἶχε μακρότερον βίον τῶν δύο πρώτων. Τὸ νέον γαλλικὸν σύνταγμα ἐδημιούργησε δύο νομοθετικὰ σώματα, τὴν *Βουλὴν* καὶ τὴν *Γερουσίαν*. Ὁ πρόεδρος τῆς Δημοκρατίας ἐκλέγεται ὑπὸ τῆς βουλῆς δι' ἑπτὰ ἔτη. Πρῶτος πρόεδρος ἐξελέγη ὁ Τιέρ, ἐπὶ δὲ τῆς συντηρητικῆς κυβερνήσεως αὐτοῦ ἡ Γαλλία ἀνέλαβε ταχέως ἐκ τῶν πληγῶν τῆς μεγάλης ἀποτυχίας. Ἐντὸς βραχείου χρονικοῦ διαστήματος διὰ λαϊκῶν συνεισφορῶν κατέβαλε τὴν πολεμικὴν ἀποζημίωσιν, ἐνῶ κυβερνήσεις καὶ Ἐθνοσυνέλευσις ἔθεσαν τὴν βάσιν τῆς πολιτικῆς τῆς ἐκδικήσεως (*Revanche*) διὰ τῆς ἀναδημιουργίας τοῦ γαλλικοῦ στρατοῦ. Εἰσῆχθη δὲ ἡ γενικὴ στρατιωτικὴ θητεία καὶ ἐτέθησαν αἱ βάσεις μεγάλου νεωτέρου στρατοῦ. Οὐχ ἤττον ἡ δημοκρατία διῆλθε κρίσιν ἕνεκα τῆς ἀντιδράσεως τῶν βασιλοφρόνων, ἀλλὰ τέλος ἐπαγιώθη διὰ τῆς ἐπικρατήσεως τοῦ Γαμβέττα.

2. Ἡ Γερμανία.—Ἡ προκύψασα ἐκ τῆς νίκης Γερμανικὴ Ἀυτοκρατορία ἦτο κατὰ τύπους *Συνταγματικὴ Ὁμοσπονδία*, τὴν ὁποίαν ἀπετέλουν 25 κράτη. Πρόεδρος τῆς ὁμοσπονδίας ἦτο ὁ βασιλεὺς τῆς Πρωσίας, φέρων τὸν τίτλον τοῦ Γερμανοῦ Ἀυτοκράτορος (*Kaiser*) καὶ ἔχων τὸ δικαίωμα πολέμου καὶ εἰρήνης, ὡς ἀνώτατος ἀρχηγὸς τοῦ ὁμοσπονδιακοῦ στρατοῦ καὶ στόλου. Αὐτὸς διώριζε τοὺς ὑπαλλήλους, ἐν οἷς καὶ τὸν Ἀρχικαγκελλάριον τῆς Ἀυτοκρατορίας. Ἡ ὁμοσπονδία εἶχε δύο νομοθετικὰ σώματα, τὸ **Ὁμοσπονδιακὸν Συμβούλιον**, τὸ ὅποσον ἀπῆρτιζον οἱ ἀντιπρόσωποι τῶν κρατῶν, καὶ τὴν **Βουλὴν τῆς Ἀυτοκρατορίας** (*Reichstag*), τὴν ὁποίαν ἀπετέλουν 397 πληρεξούσιοι τοῦ γερμανικοῦ λαοῦ ἐκλεγόμενοι διὰ καθολικῆς ψηφοφορίας.

Ἄλλ' ἢ Αὐτοκρατορία, τὴν ὅποσαν συνέστησεν ὁ Βίσμαρκ, δὲν ἦτο ὁμοία πρὸς ἐκείνην, τὴν ὅποσαν εἶχεν ἐπιχειρήσει νὰ ἰδρῦσῃ τὸ Γερμανικὸν Κοινοβούλιον τῆς Φραγκφούρτης τὸ 1848, καθ' ὅσον δὲν ἦτο ἐκδήλωσις ἀπ' εὐθείας τῆς λαϊκῆς βουλῆσεως, ἀλλ' ἔργον τῶν ἡγεμόνων καὶ ἀποτέλεσμα νίκης. Ἡ δὲ γερμανικὴ ἔνωσις δὲν ὁμοίαζε τὴν ἰταλικὴν, διότι δὲν περιέλαβε λαούς, οἱ ὅποιοι ἐζήτησαν διὰ δημοψηφίσματος τὴν ἔνωσιν. Ἐν ταῖς ἀνατολικαῖς ἐπαρχίαις ἔζων πολυάριθμοι Πολωνοί, ἐν Σλέσβικ-Χολστάϊν Δανοί, οἱ ὅποιοι δὲν ἤθελον τὴν ἔνωσιν. Ἡ δὲ Ἄλσατία καὶ Λωρραίνη προσηρτήθησαν κατακτητικῷ δικαιώματι. Διὰ τοῦτο τὸ 1)10 τοῦ πληθυσμοῦ μετηνάστευσεν εἰς τὴν Γαλλίαν εὐθὺς μετὰ τὴν συνθήκην τῆς Φραγκφούρτης. Ἡ δὲ διαρρύθμισις καὶ διοικήσεις τῶν νέων τούτων ἐπαρχιῶν, αἱ ὅποια ὠνομάσθησαν *Αὐτοκρατορικαὶ χῶροι* καὶ ἐτέθησαν ὑπὸ τὴν ἄμεσον διοίκησιν τοῦ καγκελλαρίου τῆς αὐτοκρατορίας, παρέσχον πράγματα εἰς τοὺς Γερμανούς.

Πρὸς τούτοις αἱ αἰφνιδιαστικαὶ νίκαι τῶν Γερμανῶν καὶ ἡ καταπληκτικὴ αὐξήσις τῆς δυνάμεως αὐτῶν ἐξέπληξε τὸν κόσμον, ὁ δὲ πρωσοικὸς τρόπος τῆς διεξαγωγῆς τοῦ πολέμου ἐξηρέθισε τοὺς ἄλλους λαούς. Τὴν δὲ ἀνακῆρυξιν τῆς αὐτοκρατορίας ἐντὸς τῶν Βερσαλλιῶν ἠσθάνθησαν ὡς πρόκλησιν ἐντὸς καὶ ἐκτὸς τῆς Γαλλίας. Ὡστε ἡ γαλλικὴ ἐπιθυμία τῆς ἐκδικήσεως εὗρισκε συμπαθείας ἐν Εὐρώπῃ καὶ Ἀμερικῇ.

Πλὴν τούτου ὁ αὐτοκράτωρ τῆς Γερμανίας ἐθεώρει ἑαυτὸν ὡς «Θεῖον Δικαιώμαι» ἄρχοντα, μὴ ἀναγνωρίζων τὸ νεώτερον δόγμα τῆς κυριαρχίας τοῦ λαοῦ. Ἡ δὲ Γερμανικὴ Βουλὴ δὲν ἦτο κυρίαρχον σῶμα, διότι ὑπουργοὶ καὶ ἀρχικαγκελλάριος δὲν ἐλαμβάνοντο ἐκ τῆς πλειονοψηφίας τῆς βουλῆς, ἀλλὰ διορίζοντο ὑπὸ τοῦ αὐτοκράτορος.

Κατ' ἀρχὰς ὁ Βίσμαρκ ἦλθεν εἰς σύγκρουσιν πρὸς τὴν καθολικὴν ἐκκλησίαν, τὴν ὅποσαν ἤθελε νὰ ὑποτάξῃ εἰς τὸ κράτος. Τὸν δὲ ζωντὸν ἀγῶνα, τὸν ὅποιον διεξήγαγε κατ' αὐτῆς, ὠνόμασεν *ἐκπολιτιστικὸν ἀγῶνα* (*Kulturkampf*). Ἄλλ' ὅταν βραδύτερον ἠγέρθη ἀπειλητικὸν τὸ ἐργατικὸν κόμμα, ἐζήτησεν νὰ προσεταιρισθῇ τοὺς ἐν τῇ βουλῇ καθολικούς, τὸ *Κέντρον*, ὡς ὀνομάζονται οὗτοι. Ἐν τούτοις ὁ Βίσμαρκ ἦτο πανίσχυρος ἀπολαύων ἀκλονήτου ἐμπιστοσύνης ἐν τῷ ἐσωτερικῷ καὶ ἐμπνέων σέβας καὶ φόβον ἐν τῷ ἐξωτερικῷ.

Ἄλλ' ὅταν ἀνῆλθε τὸν θρόνον ὁ **Γουλιέλμος Β'**, εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς ἐφάνη, ὅτι ὁ νέος αὐτοκράτωρ δὲν θὰ ἠνείχετο τὴν σιδηρᾶν δικτατορίαν τοῦ καγκελλάρου. Τὸ 1892 ὁ Βίσμαρκ ἀπεχώρησε τῆς ἀρχῆς διαφωνήσας πρὸς τὸν αὐτοκράτορα ἐν τῷ ζητήματι τῆς συμπεριφορᾶς πρὸς τοὺς σοσιαλιστάς. Ὁ λαὸς ὅμως ἐγνώριζεν, ὅτι εἶνε βαθύτεροι οἱ λόγοι τῆς ἀποχωρήσεως καὶ ἐπευφήμησε τὸν ἀρχικαγκελλάριον, ὅταν ἐγκατέλειπε τὸ Βερολίνον, διὰ νὰ ἐγκατασταθῇ εἰς τὴν ἐξοχικὴν ἐπαυλὴν του, ἔνθα συνέταξε τὰς περιφήμους «Σκέψεις καὶ Ἀναμνήσεις» του.

3. Ἡ Αὐστρία. — Τὴν ἐπαύριον τῆς ἐν Σαδόβα μάχης ὁ Φραγκίσκος Ἰωσήφ παρεχώρησεν αὐτοδιοικήσιν εἰς τὴν Οὐγγαρίαν, ἣ ὅποια ἀπέκτησεν ἰδίαν βουλήν, ἰδίους ὑπουργούς, ἰδίαν διοίκη-

σιν. Οὕτω δὲ τὸ κράτος τῶν Ἀψβούργων διηρέθη εἰς δύο κράτη, τὰ ὅποια ἀπετέλεσαν τὴν *Δυναδικὴν Μοναρχίαν*, ἠνωμένα ἐν τῷ προσώπῳ τοῦ αὐτοῦ ἡγεμόνος, ὁ ὅποιος ἦτο αὐτοκράτωρ μὲν ἐν Αὐστρίᾳ, βασιλεὺς δ' ἐν Οὐγγαρίᾳ, ἣ δ' ἐνωσις ἐφαίνετο ἀρκετὰ στερεά, διότι οἱ Οὐγγροὶ λαμβάνοντες σημαντικὸν μέρος εἰς τὴν κυβέρνησιν Μεγάλης Δυνάμεως τῆς Εὐρώπης καὶ κρατοῦντες εἰς ὑποτέλειαν πολυαριθμούς λαούς, τοὺς Ρουμάνους τῆς Τρανσυλβανίας, τοὺς Κροάτας, Σλοβάκους καὶ Σλοβένους, 10 ἑκατομμύρια ἐν

δλφ, ἐνῶ οἱ ἴδιοι ἦσαν 7 ἑκατομμύρια, ἐφαίνοντο εὐχαριστημένοι.

Εἰς τὴν κυρίως Αὐστρίαν ὑπερτέρουν οἱ Γερμανοί, ἀλλὰ βορειότερον ἢ Βοημία κατοικεῖται ἀπὸ 7 ἑκατομ. Τσέχων, ἡ δὲ Γαλικία ἦτο κατὰ τὸ πλεῖστον Πολωνική. Οἱ Τσέχοι πρὸ πάντων ἦσαν θορυβώδεις ἀπαιτηταὶ τῆς αὐτοτελείας, ἀλλὰ καὶ αἱ μικρότεραι φυλαὶ ἀπήτουν αὐτοδιοίκησιν, αἱ δὲ συμπάθειαι τῶν Βοσνίων καὶ Κροατῶν ἐστρέφοντο πρὸς τὴν Σερβίαν. Διὰ τοῦτο ὑπῆρχε ζωνηρὰ ζύμωσις ἐντὸς τοῦ κράτους τοῦ Φραγκίσκου Ἰωσήφ, ἐπεκράτησαν δὲ ἐπαναστατικὰ ἀποχωριστικὰ ρεύματα, ὥστε περὶ τὸ τέρμα τοῦ αἰῶνος ἐφαίνετο ἡ αὐτοκρατορία φερομένη πρὸς τὸ ὁμοσπονδιακὸν σύστημα ἢ πρὸς διάλυσιν.

Ἡ κατάστασις αὕτη ἐπροξένησε τὴν ἀδυναμίαν τῆς Αὐστρίας, ἡ ὁποία ἠναγκάσθη νὰ στηριχθῇ ἐπὶ τοῦ Βερολίνου, ὅπως συγκρατήσῃ τοὺς λαοὺς τῆς καὶ φρουρήσῃ τὰ ἐπὶ τῆς Βαλκανικῆς συμφέροντα αὐτῆς κατὰ τῆς Ῥωσίας.

4. Ἰταλία.—Τὴν Ἰταλίαν ἀπησχόλησε κατ' ἀρχὰς τὸ Ῥωμαϊκὸν ζήτημα, αἱ σχέσεις δηλ. πρὸς τὸν Πάπαν. Ὁ Καθὼρ ἔδωκεν εὐρυτάτην αὐτονομίαν εἰς τὸν πάπαν καὶ 3 ἑκατομ. ἐπίδομα, ὡς ἀρχὴν δὲ ἐκήρυττεν «ἐλευθέρᾳ ἐκκλησίᾳ ἐν ἐλευθέρῳ κράτει.» Τοῦτο ἐσήμαινε σχεδὸν χωρισμὸν ἐκκλησίας καὶ κράτους. Ἄλλ' ὁ πάπας δὲν ἐδέχθη τὸν συμβιβασμὸν ἐλπίζων εἰς ἐξωτερικὴν ὑποστήριξιν, ἰδίως τῆς Γαλλίας, ἐνθα ἐφαίνετο, ὅτι θὰ ὑπερίσχυον οἱ βασιλικοὶ, καὶ δὲν ἦτο ἀπίθανος γαλλικὴ ἐκστρατεία πρὸς παλινόρθωσιν τοῦ πάπα. Τὸ 1877 ὁ κίνδυνος ἀπεσοβήθη διὰ τῆς νίκης τοῦ Γαμβέττα καὶ τῶν δημοκρατικῶν, ἀλλ' ἡ κατάληψις τῆς Τύνιδος ὑπὸ τῶν Γάλλων ἐξηρέθισε τὴν εὐαισθησίαν τῶν Ἰταλῶν, διότι ἡ Τύνις ὑπενθύμιζε τὴν Καρχηδόνα, καὶ Ῥώμη μεγάλη δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ ὑπάρξῃ ἄνευ Καρχηδόνας. Ἡ δὲ Ἰταλία ὠνειρεύετο μέγα *imperium* καὶ μετὰ τὴν συντριβὴν τῆς Γαλλίας τὸ 1870 ἐφαντάσθη, ὅτι ἦτο δυνατὸν ν' ἀντικαταστήσῃ αὐτὴν ἐν τῇ Μεσογείῳ.

5. Αἱ συμμαχίαι.—Τὸ πρῶτιστον μέλημα τοῦ Βίσμαρκ ἦτο νὰ διατηρήσῃ τὰ διὰ τοῦ πολέμου κατακτηθέντα. Διαρκῶς δ' ἐξήσεν ὑπὸ τὸν ἐφιάλτην συνασπισμοῦ κατὰ τῆς Γερμανίας. Καὶ κατ' ἀρχὰς μὲν κατώρθωσε νὰ ἐνώσῃ τοὺς αὐτοκράτορας Γερμανίας,

Αυστρίας και Ρωσίας εις τήν λεγομένην **Συμμαχίαν τῶν τριῶν αὐτοκρατόρων**. Ἄλλ' ἡ ἔνωσις Ρωσίας και Αὐστρίας ἦτο ἐφήμερος και μετὰ τὸν ῥωσσοτουρκικὸν πόλεμον τοῦ 1876-78 αἱ σχέσεις αὐτῶν ὠξύνθησαν. Τότε ὁ Βίσμαρκ ἐγκατέλειψεν ὀριστικῶς τήν Ρωσίαν και τὸ 1878 συνῆψε συμμαχίαν μετὰ τῆς Αὐστρίας, εις τήν ὅποιαν τὸ 1883 προσεχώρησε και ἡ Ἰταλία. Οὕτως ἐδημιουργήθη ἡ **Τριπλῆ συμμαχία**.

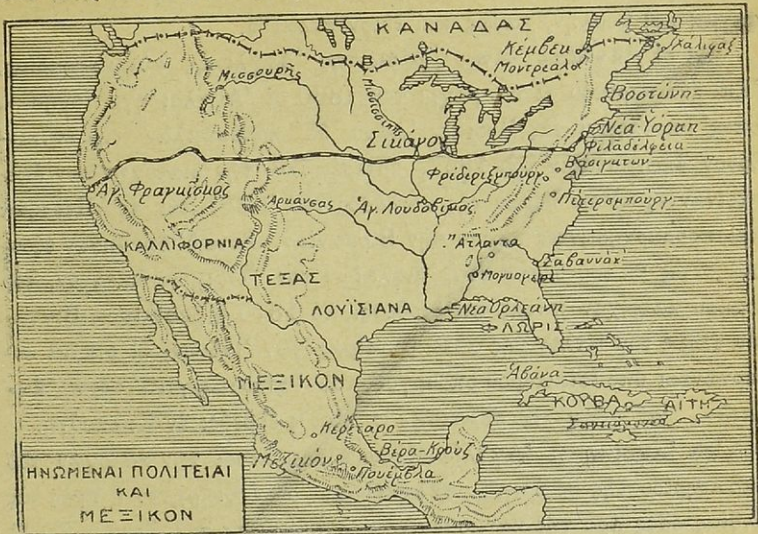
Οἱ γάλλοι διπλωμάται ἠσθάνθησαν τότε τήν ἀνάγκην νὰ προσεγγίσωσι τήν Ρωσίαν. Ἄλλ' ὑπῆρχον πολλὰ τὰ χωρίζοντα τήν δημοκρατικὴν Γαλλίαν ἀπὸ τῆς τσαρικῆς Ρωσίας. Ἄλλ' ἐπειδὴ ἡ μὲν Γαλλία εἶχεν ἀνάγκην ἐκδικήσεως, ἡ δὲ Ρωσία πιστώσεων, ἡ οἰκονομικὴ σύμβασις παρεσκεύασε τήν στρατιωτικὴν συμμαχίαν. Τὸ θέρος τοῦ 1891 ὁ γαλλικὸς στόλος ἐπλευσεν εις τήν Κροναστάνδην και κατὰ τήν ἐπὶ τούτῳ δοθεῖσαν ἑορτὴν ὁ Τσαίρος ἤκουσεν ὀρθίος τήν Μασσαλιώτιδα.

Β'. Η ΔΙΕΘΝΗΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗ

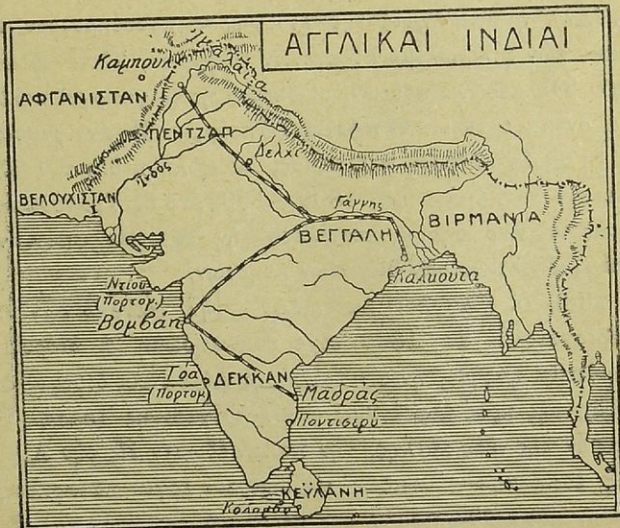
Ἀπὸ τοῦ 1898 περίπου τὰ μεγάλα ἔθνη ἀποκτῶσι σπουδαιότατα συμφέροντα ἐκτὸς τῆς Εὐρώπης, ἡ δ' ἀποικιακὴ πολιτικὴ λαμβάνει σὺν τῷ χρόνῳ μεγάλην σπουδαιότητα. Ἐπειδὴ δὲ τὰ κράτη κατὰ τοὺς χρόνους τούτους ἐπανῆλθον εις τὸ προσιαιευτικὸν ἔμποριον και αἱ ἀγοραὶ τῆς Εὐρώπης ἐκλείσθησαν εις τήν ξένην βιομηχανίαν, διὰ τοῦτο τὰ βιομηχανικὰ ἔθνη ἐζήτησαν διέξοδον εις τὰς ὀλιγώτερον ἀνεπτυγμένας χώρας και ἡ κατοχὴ χώρας ἐκτὸς τῆς Εὐρώπης παρουσιάσθη ὡς ἀνάγκη βιωτικὴ διὰ τοὺς λαοὺς τῆς Εὐρώπης. Διὰ τοῦτο αἱ Μεγάλαι Δυνάμεις προσεπάθησαν ν' ἀποκτήσωσιν ἀποικιακὸν κράτος, ὅσον τὸ δυνατόν ἐκτενές *imperium* ἐν Ἀσίᾳ, Ἀφρικῇ και Ὠκεανίᾳ, ἀφ' ὅτου μάλιστα ἡ Ἀμερικὴ ἀπεκλείσθη εις τοὺς Εὐρωπαϊοὺς. Τήν προσπάθειαν ταύτην ὠνόμασαν **Ἰμπεριαλισμόν**, τὸν δὲ αἰῶνά μας, αἰῶνα τοῦ νέου Ἰμπεριαλισμοῦ.

1. Τὸ ἀποικιακὸν κράτος τῆς Ἀγγλίας.—Τὸ ἀποικιακὸν κράτος τῆς Ἀγγλίας ἦτο μὲν κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ 19'

αίῳνος τὸ μέγιστον, ἀλλὰ δὲν εἶχεν οὔτε τὴν σημερινὴν ἕκτασιν, οὔτε τοὺς κολοσσιαίους θησαυροὺς, τοὺς ὅποιους διαθέτει σήμε-

ρον. Τὸ ἀποικιακὸν κράτος τῆς Ἀγγλίας ἐδημιουργήθη μεταξύ τοῦ 1815-1865.

Ἐν Καναδᾷ ἢ Ἀγγλίᾳ περιεποιήθη τὸ γαλλικὸν στοιχεῖον, ἢ

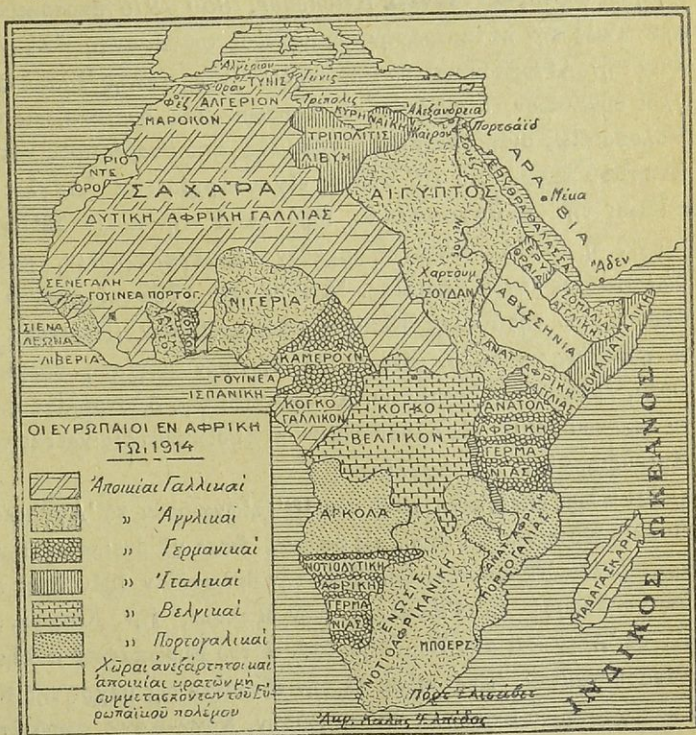
δὲ χώρα μετὰ τῶν περὶ αὐτὴν κτήσεις ἀπετέλεσε τὸ **Δομίνιον τοῦ Καναδά**, τὸ ὁποῖον ἔχει τελείαν αὐτοδιοίκησιν, ἴδιον σύνταγμα καὶ βουλὴν, καθὼς καὶ ἴδιον στρατόν.

Αἱ δὲ **Ἰνδία**, εἶναι ἡ βᾶσις τῆς Ἀγγλικῆς αὐτοκρατορίας. Ἐπὶ ἓνα περίπου αἰῶνα μέχρι τοῦ 1860 οἱ Ἄγγλοι ἠγωνίσθησαν, ὅπως ὑποτάξωσι τὰς Ἰνδίας. Ἀφοῦ δὲ κατέστειλαν τὴν ἐπικίνδυνον ἐπανάστασιν τοῦ 1857, ἐστερέωσαν τὴν κατοχὴν τῶν ἐπεκτείναντες αὐτὴν πέραν τῆς κοιλάδος τοῦ Ἰνδοῦ καὶ τοῦ Πεντζάπ καὶ προσαρτήσαντες πᾶσαν τὴν Βιρμανίαν. Τότε δ' ἐφάνησαν ἐξουσιάζοντες ἐκ τοῦ ὕψους τῶν Ἰμαλαίων τὸν Ἰνδικὸν ὠκεανόν, τοῦ ὁποῦ κατεῖχον πάσας τὰς διόδους. Τὸ 1876 ἡ βασίλισσα Βικτωρία ἔλαβε τὸν τίτλον τῆς αὐτοκρατορίας τῶν Ἰνδιῶν, αἱ ὁποῖαι κυβερνῶνται ὑπὸ ἰδιαίτερου ὑπουργοῦ, τοῦ **Ῥπουργοῦ τῶν Ἰνδιῶν**, καὶ **Ἀντιβασιλέως**, ὁ ὁποῖος ἐδρεύει ἐν Καλκούτῃ.

Ἐν Ἀφρικῇ ἡ Ἀγγλία εἶχεν ἐξασφαλίσει τὴν κατοχὴν τοῦ ἀκρωτηρίου τῆς **Καλῆς Ἑλπίδος**, ὅθεν διήρχετο ἡ πρὸς τὰς Ἰνδίας ὁδὸς πρὸ τῆς κατασκευῆς τῆς διώρυγος τοῦ Σουέζ. Τὸ δὲ 1820 ἐκτίσθη τὸ **Πόρτ-Ἑλισάβετ**, ἀνατολικῶς τοῦ ἀκρωτηρίου, ἡ δὲ Ἀγγλία ἀνέλαβε νὰ ἰδρύσῃ τὸ κράτος τῆς Νοτίου Ἀφρικῆς. Ἄλλ' ἡ κατάληψις τῆς ἐνδοχώρας προσέκρουσεν εἰς τὴν ἀντίστασιν τῶν φιλοπολέμων ἰθαγενῶν (Κάφρων, Ὀπτεντότων) καὶ ἰδίως τῶν Ὀλλανδῶν ἀποίκων, οἱ ὁποῖοι ἦσαν γεωργοὶ πολὺ προηγμένοι, ὀνομαζόμενοι **Μπόερς** (Μπούρς). Ἡ ἀντίστασις τῶν Μπόερς, ἡ ὁποία κατέστη περίφημος, κατεβλήθη διὰ τοῦ **Τρανσβαλικοῦ πολέμου** τοῦ 1899—1902, τὸ δὲ Τράνσβαλ μετὰ τῆς χώρας τοῦ ἀκρωτηρίου ἀπετέλεσε τὴν **Νοτιοαφρικανικὴν Ἐνωσιν**, ἐπεκταθεῖσαν διὰ νέων κτήσεων.

Τὸ 1882 οἱ Ἄγγλοι κατέλαβον τὴν **Αἴγυπτον** ὑπὸ τὰ ἐξῆς περιστατικά. Τὸ 1869 εἶχε συμπληρωθῆ ἡ διώρυξις τοῦ Σουέζ, ἡ ὁποία ἠύξησε τὴν σημασίαν τῆς Αἴγυπτου, διότι αὕτη ἐδέσποζεν ἤδη τῆς πρὸς τὰς Ἰνδίας ὁδοῦ. Ὁ χεδίβης Ἰσμαήλ Πασᾶς θαμβωθεὶς ἐκ τῆς νέας αἰγλῆς, τὴν ὁποίαν ἔδωκεν εἰς τὴν Αἴγυπτον ἡ διώρυξ, ἔδαπάνησεν ἀφειδῶς εἰς δημόσια ἔργα, κατασκευὴν σιδηροδρόμων καὶ καλλωπισμὸν τῆς πρωτεύουσας, ὅσον καὶ εἰς διασκεδάσεις καὶ γενναιοδωρίας. Ἀλλὰ περιελθὼν εἰς οἰκονομικὴν δυ-

σχέρειαν ἐπώλησεν εἰς τὴν Ἀγγλίαν τὰς 176 χιλ. μετοχὰς τῆς διώρυγος, τὰς ὁποίας κατεῖχε. Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον ἡ Ἀγγλία ἀπέκτησεν ἐπὶ τῆς διώρυγος καὶ τῆς Αἰγύπτου ἴσα δικαιώματα πρὸς τὴν Γαλλίαν, ἡ ὁποία κατεῖχε τὰς λοιπὰς 220 χιλ. μετοχὰς, ἐνῶ μέχρι τῆς στιγμῆς ἐκείνης δὲν εἶχε δεῖξει ἐνδιαφέρον διὰ τὴν Αἴγυπτον. Τὸ 1882 ἐξεργάγησαν ταραχαὶ ἐν Αἰγύπτῳ. Οἱ Ἰθαγενεῖς ἔχοντες ἐπὶ κεφαλῆς τὸν Ἀραμπὴν πασάν ἐξηγέρθησαν, κατὰ

τῶν Εὐρωπαίων καὶ στίφη ἀτάκτων διέτρεξαν τὰς ὁδοὺς τῆς Ἀλεξανδρείας ἀρπάζοντες καὶ καίοντες. Τότε ὁ ἀγγλικὸς στόλος ἐδομηβάρδισε τὴν πόλιν, ἀπεβίβασε στρατὸν, ὁ ὁποῖος εὐκόλως κατέβαλε τὴν ἀντίστασιν τοῦ Ἀραμπὴ καὶ κατέλαβε τὴν χώραν, ἐνῶ ὁ γάλλος ναύαρχος μὴ ἔχων διαταγὴν τῆς κυβερνήσεώς του ἔμεινεν ἄπρακτος. Οἱ Ἀγγλοὶ ἐπεξέτειναν τὴν κυριαρχίαν των πρὸς τὸν Ἄνω Νεῖλον, τοῦ ὁποίου τὰς πηγὰς εἶχον ἀνακαλύψει ἄγγλοι

έρευνηταί, και εις τήν Νουβίαν (Σουδάν), ένθα πρό τινων δεκαετη-
ρίδων ειχεν ιδρυθή ή πόλις **Χιρτούμ**. Ἄλλ' ή κυριαρχία αὐτῶν
εις τὰ μέρη εκείνα δέν έπαγιώθη εὐθύς έξ αρχής, διότι οι άραβες
σωματέμποροι και τὰ μωαμεθανικά τάγματα εξήγγειρον τοὺς κατοί-
κους, οι όποιοι υπό τήν οδηγίαν τοῦ περιφήμου **Μααντι**, (προφήτου)
κατέστρεψαν τὸ άγγλικόν έκστρατευτικόν σῶμα. Μόλις δέ βραδύτερον
ό περίφημος λόρδος **Κίτσανερ** (*Kitchener, 1850-1916*) παρεσκευάσε
συστηματικῶς τήν καταστροφήν τοῦ κράτους τοῦ Μααντι. Ἐχοντες
δέ βάσειν τήν Αἴγυπτον και τὸ άκρωτήριο τῆς Καλής Ἐλπίδος οι
Ἄγγλοι συνέλαβον τὸ σχέδιον νά ένώσωσι τὰς δύο κτήσεις των
διά κολοσσιαίας σιδηροδρομικῆς γραμμῆς άπό βορρά πρὸς νότον.

Ἀπό τοῦ τέλους τοῦ ΙΗ' αἰῶνος ειχον άρχίσει οι Ἄγγλοι ν'
άποικιλῶσι τήν **Αὐστραλίαν**, ιδρύσαντες τήν πόλιν **Σίδνεϋ**
(Sidney), ή όποία άνεπτύχθη σχεδόν εις μεγαλούπολιν, καθὼς
και άλλας άξίας λόγου άποικίας. Ἀπό δέ τοῦ 1797 εισήγαγον έκ
τοῦ άκρωτηρίου τῆς Καλής Ἐλπίδος ειδος προβάτων (Μερινός), τὰ
όποια ηὔδοκίμησαν πολύ, γίνεται δέ σήμεραν μεγίστη έξαγωγή
βουτύρου, κρέατος και δερμάτων. Αἱ άποικίαι τῆς Αὐστραλίας ήνώ-
θησαν άπό τοῦ 1902 εις όμοσπονδίαν, ή όποία αὐτοδιοικεῖται υπό
τήν έπικυριαρχίαν τῆς Ἄγγλις.

Οὐδέν έθνος έπεξετάθη κατά τὸν ΙΘ' αἰῶνα ὅσον τὸ Ἄγγλικόν.
Ἡ δύναμις του εἶναι μεγίστη, εις βαθμὸν ὥστε νά ὀνειρεῖται κο-
σμοκρατορίαν. Ἐξουσιάζει άσφαλῶς τήν θαλασσίαν ὁδὸν πρὸς τὰς
Ἰνδίας κατέχουσα τὸ Γιβραλτάρ, τήν Μάλταν, τήν Κύπρον, τὸ
Σουέζ, τὸ Ἄδεν και τήν Βομβάην, άπό δέ τοῦ Εὐρωπαϊκοῦ πολέμου
τήν Μεσοποταμίαν. Ἐπεκτείνει δέ τήν εξουσίαν τῆς μέχρι τῆς Κί-
νας, κατέχουσα τὸ Κολόμβο, Σιγκαπούρην, Χόγκ-Κόγκ, άφοῦ άπε-
μάκρυνε τὸν ρωσικὸν κίνδυνον, ό όποίος ειχεν άπειλήσει τὰς Ἰν-
δίας. Ἀφ' έτέρου διεκδικεῖ τήν κατοχήν ὅλης τῆς Ἀφρικῆς. Εἰς
τὰς μεγάλας ταύτας έκτάσεις ὀμιλεῖται ή άγγλική γλῶσσα, μετα-
δίδεται ό άγγλικὸς πολιτισμός, οι άποικοι μετα τῆς γλώσσης μαν-
θάνουσι τὰς πολιτικὰς έλευθερίας τῆς μητροπόλεως, εἶναι ὑπερή-
φανοι διά τήν έλευθερίαν και ανεξαρτησίαν των, ό δέ τελευταῖος μέ-
γας πόλεμος έδειξε τήν άφοσίωσιν αὐτῶν πρὸς τήν μητρόπολιν.
Σήμεραν «έκτελεῖ τις τήν περιοδείαν τοῦ κόσμου ἐπὶ άγγλικῶν κτή-

σεων, ὁ ἥλιος δὲν δῦει ἐπὶ τῶν χωρῶν, τὰς ὁποίας κυβερνᾷ ἡ Ἀγγλία. Ὅπου καὶ ἂν εὐρίσκειται, φωτίζει πάντοτε τὴν δραστηριότητα τῆς ἀγγλοσαξωνικῆς φυλῆς, ἡ ὁποία ἀνασκαλεῖται τὴν γῆν, ἀποσπᾷ τὰ πλοῦτη αὐτῆς, ἀναζητεῖ νέους θησαυρούς. Ἡ Ἀγγλικὴ αὐτοκρατορία εἶναι φοβερὸς κολοσσός, τὸ δὲ μέλλον θὰ δεῖξῃ ἂν ἔχῃ πόδας ἐξ ἀργίλλου»¹.

2. Τὸ ἀποικιακὸν κράτος τῆς Γαλλίας.—Ἡ Γαλλία μετὰ τοὺς ναπολεοντεῖους πολέμους εἶχε διατηρήσει ἐλάχιστα ἐκ τοῦ παλαιοῦ ἀποικιακοῦ κράτους τῆς. Ἀλλὰ κατὰ τὴν διάρκειαν τοῦ 10^{ου} αἰῶνος, ἰδίως δὲ μετὰ τὸν γαλλογερμανικὸν πόλεμον, ἐδημιούργησε ἐκτεταμένον ἀποικιακὸν κράτος. Ἐπὶ τῆς βασιλείας Καρόλου τοῦ Γ' κατελήφθη ἡ **Σενεγιλη** ἐν τῇ Δυτικῇ Ἀφρικῇ καὶ ἐγένοντο αἱ πρῶται ἐγκαταστάσεις τῶν Γαλλῶν ἐν **Ἰνδοκίνα** (1858—1867), γάλλοι δὲ ἐρευνηταὶ εἰσηλθόντες εἰς τὸ ἐσωτερικὸν τῆς χώρας.

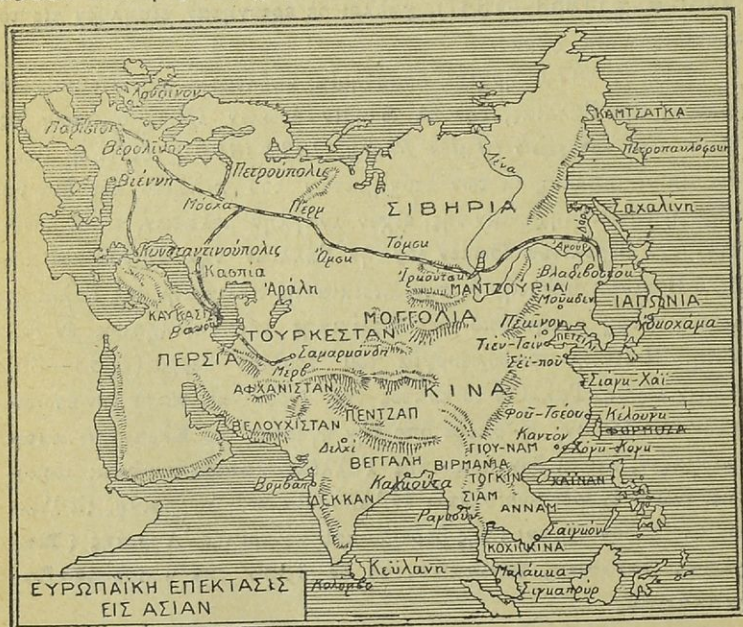
Μετὰ τὸ 1870 ἤρχισε δραστηρία ἐπέκτασις τοῦ ἀποικιακοῦ κράτους τῆς Γαλλίας, τὴν δὲ ὤθησιν ἔδωκεν ἰδίως ὁ ὑπουργὸς **Ἰουλιὸς Φερρὺ** (*Jules Ferry*, 1832-1893), διότι ἡ Γαλλία διὰ τὴν συνέληθη ἐκ τῶν ἀτυχημάτων τοῦ πολέμου καὶ διὰ τὴν ἀσθηρίξῃ τὴν βιομηχανίαν τῆς, εἶχεν ἀνάγκην πελατῶν, τὸ δὲ συνέδριον τοῦ Βερολίνου ἔδωκεν εἰς τὴν Γαλλίαν τὴν Τύνιδα καὶ αὐτὸς ὁ Βίσμαρκ ὑπεστήριξε τὴν ἀποικιακὴν πολιτικὴν τῆς Γαλλίας, ἵνα ἀποτρέψῃ αὐτὴν ἀπὸ τῆς πολιτικῆς τῆς ἐκδικήσεως ἐν Ἐυρώπῃ. Ἡ διετής πρωθυπουργία τοῦ Ἰουλιὸς Φερρὺ (1883—85) ἔδωκεν εἰς τὴν Γαλλίαν τὸ κράτος τῆς Ἰνδοκίνας, παρὰ τὴν ἐσωτερικὴν ἀντίδρασιν, ἡ ὁποία ὑπὸ τὴν ἡγεσίαν τοῦ Κλεμανσὼ κατεκραύραζεν, ὅτι αἱ δυνάμεις τῆς Γαλλίας καταδαπανῶνται ἀσκόπως, ἐνῶ ὁ ἐχθρὸς εὐρίσκειται ἐν Ἀλσατία καὶ Λωρραίνῃ. Οἱ Γάλλοι κατέλαβον τεμάχια τῆς βορείου καὶ κεντρικῆς Ἀφρικῆς (**Σαχάρα, Σουδάν, Κόγκο**), τὸ δὲ 1896 τὴν νῆσον **Μαδαγασκάρην**.

Οὕτως ἡ Γαλλία ἀπέκτησε τὸ δεύτερον μετὰ τὴν Ἀγγλίαν

1) E. Driault et G. Monod «Conférences sur l'Histoire de la Civilisation».

ἀποικιακὸν κράτος, ἢ δὲ ἐκπολιτιστικὴ ἐργασία τῆς ἐν ταῖς ἀποικίαις, καίπερ ὑπολειπομένη τῆς Ἀγγλίας, εἶναι ἀξιόλογος.

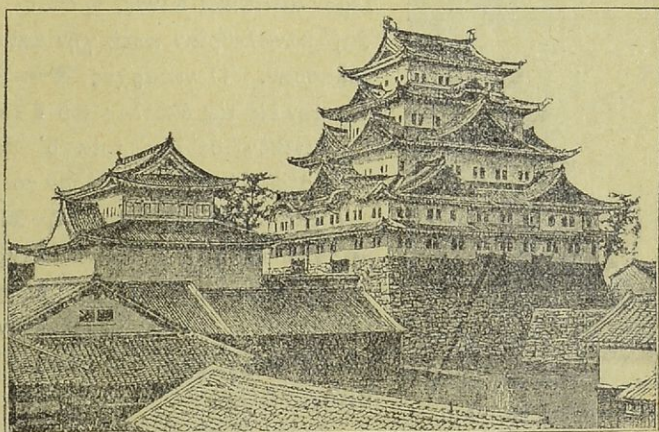
3. Ἐπέκτασις τῆς Ῥωσσίας ἐν Ἀσίᾳ. — Σημαντικωτάτη ἀπὸ πάσης ἀπόψεως εἶναι ἡ ἐπέκτασις τῆς Ῥωσσίας ἐν Ἀσίᾳ. Ἡ Ῥωσσία ἔσχε διπλὴν πολιτικὴν κατὰ τὸν 19^{ον} αἰῶνα. Ἄλλοτε μὲν ἐξήτει νὰ ἐπεκταθῆ καταλαμβάνουσα κτήσεις τῆς Τουρκίας ἐν Εὐρώπῃ ἢ Ἀσίᾳ, ὅσας ὅμως ἔδλεπεν ἑαυτὴν ἀποκλειομένην ἐκ τῆς Βαλκανικῆς, ἐστρέφετο μετ' ἀποφασιστικότητος κατὰ τῶν ἀσιατικῶν λαῶν, οἱ ὅποιοι κατοικοῦσιν εἰς τὰς ἀχανεῖς ἐκτάσεις τῆς βορείου καὶ κεντρικῆς Ἀσίας. Τοῦτο συνέβη μετὰ τὸν Κριμαϊκὸν πόλεμον ὡς καὶ μετὰ τὸν Ῥωσοτουρκικὸν τοῦ 1876—78. Μετὰ τὸν Κριμαϊκὸν πόλεμον οἱ Ῥῶσοι ἐπεξετάθησαν ἀκατασχέτως πρὸς τὸν **Καύκασον** καὶ πρὸς τὰς χώρας τῆς **Κασπίας** καὶ τοῦ **Τουρκε-**

στάν. Ἄλλ' ἡ προσπάθειά των, ὅπως κυριαρχήσωσιν ἐπὶ τῆς Περσίας καὶ τοῦ Ἀφγανιστάν, ἐνέβαλεν εἰς ἀνησυχίαν τοὺς Ἀγγλους, ἤρχισε δὲ ἔκτοτε ἡ ἀντίθεσις μεταξὺ Ἀγγλίας καὶ Ῥωσσίας, ἡ ὁποία διήρκεσε σχεδὸν καθ' ὅλον τὸν 19^{ον} αἰῶνα. Ἐν τῇ Ἀπωτέρᾳ

Ἐναντολῇ οἱ Ῥῶσοι κατέλαβον τὴν κοιλάδα τοῦ Ἄμουρ-Ντά-
 ρου, ἡ ὁποία ἀπετέλεσε τὴν Ῥωσσοικὴν Μαντζουριάν.
 Ἐνῶ δὲ αἱ Δυνάμεις, αἱ ὁποῖαι εἶχον ἀναπτύξει σπουδαῖα συμφέ-
 ροντα περὶ τὴν Κίναν, ἐξησφάλιζον στερεὰς βάσεις δράσεως ἐπὶ τῆς
 παραλίας, οἱ Ῥῶσοι ἐξεμεταλλεύοντο τὰ πλούτη τῆς περιοχῆς τοῦ
 Ἄμουρ (Ἰξος) καὶ ἤρχισαν τὴν κατασκευὴν τοῦ ὑπερσιδηρικοῦ σι-
 δηροδρόμου ἀπὸ Μόσχας μέχρι Βλαδιβοστόκ. Ὁ Τσάρος Νικόλαος
 Β' (1894—1918) κατέβαλε ἰδιαιτέρας προσπάθειάς διὰ τὴν κα-
 τασκευὴν τῆς γραμμῆς, ἡ ὁποία ἔμελλε ν' ἀποδῇ ἰσχυρὸν ὄργανον
 δράσεως κατὰ τῆς Κίνας, διότι θὰ ἐπέτρεπεν εἰς τοὺς Ῥώσους νὰ
 μετακομίζωσι μεγάλας μάζας ἀνθρώπων εἰς τὴν Μαντζουριάν.

4. Ἡ ἀνάπτυξις τῆς Ἰαπωνίας καὶ ὁ περὶ τὴν
 Κίναν ἀνταγωνισμὸς. — Τὸ 1894 ὁ Σινοϊαπωνικὸς πόλεμος

Φεουδαρχικὸν μέγαρον ἐν Nagoya (Ἰαπωνία).

Οἱ ἐν σχήματι πυραμίδος ἠνοῦμενοι καὶ στενούμενοι ὄροφοι εἶναι τὸ χαρα-
 κτηριστικὸν τῆς Ἰαπωνικῆς ἀρχιτεκτονικῆς, προελευσῆς ἐκ τῆς κινεζικῆς.

ἔδειξε τὴν μεγάλην σοβαρότητα τοῦ κινεζικοῦ ζητήματος, διότι
 ἀπεκάλυψε τὴν φοβερὰν δύναμιν τῆς Ἰαπωνίας καὶ τὴν ἄκραν ἀδυ-
 ναμίαν τῆς Κίνας. Οἱ Ἰάπωνες μόνοι ἐκ τῆς κινεζικῆς φυλῆς ἐφά-
 νησαν ἐπιδεικτικοὶ ἀναπτύξεως, κατορθώσαντες ἐντὸς τριάκοντα
 μόνον ἐτῶν ν' ἀφομοιώσωσι τὰ πολιτικὰ καὶ πολεμικὰ συστήματα
 τῶν εὐρωπαϊῶν. Τὸ 1868 ὁ μικάδος (αὐτοκράτωρ) Μούτσου-
 Χίτο συνεχέντρωσε δι' ἐπαναστάσεως τὴν δύναμιν εἰς τὰς χεῖράς
 του, ἐγκατασταθεὶς δὲ εἰς τὸ Τόκιο ἤρχισε τὴν ἀναγέννησιν τῆς

Ἰαπωνίας, τὸν αἰῶνα τοῦ φωτός, ὡς λέγουσιν οἱ Ἰάπωνες. Ἀμέσως ἐστάλησαν πολυάριθμοι νέοι εἰς τὴν Εὐρώπην, διὰ νὰ μάθωσι τὰς τέχνας καὶ τὰς ἐπιστήμας τῆς Δύσεως, ἐστρώθησαν σιδηραὶ γραμμαί, κατεσκευάσθησαν τηλεγραφεῖα, ἰδρύθησαν σχολεῖα, ἐδημιουργήθη στρατὸς κατὰ τὸ εὐρωπαϊκὸν σύστημα καὶ ἐντὸς ὀλίγων ἐτῶν κατεσκευάσθη σημαντικὸς στόλος. Ἢδη δὲ τὸ 1875 οἱ Ἰάπωνες μηχανικοὶ κατεσκεύαζον πολεμικὰ πλοῖα εἰς τὰ ἐργοστάσια τῆς πατρίδος των.

Ὁ ναύαρχος Ἴτο.

Τὸ δὲ 1894 ἐξ ἀφορμῆς ταραχῶν ἐν Κορέᾳ ἡ Ἰαπωνία ἐκήρυξε τὸν πόλεμον κατὰ τῆς Κίνας, ἡ ὁποία ὑπέστη πανωλεθρίαν κατὰ γῆν καὶ κατὰ θάλασσαν. Ὁ ναύαρχος Ἴτο κατέστρεφεν εἰς τὰς ἐκβολὰς τοῦ Γαλοῦ τὸν σινικὸν στόλον, τρία δ' ἀποδατικά στρατεύματα ἠπειλήσαν τὸ Πεκίνον. Διὰ τῆς Συνθήκης τῆς Σιμονοσάκι (1895) ἡ Κίνα ὑπεχρεώθη νὰ παραχωρήσῃ πλὴν τῆς Φορμόζας καὶ ἄλλων νήσων τὴν χερσονήσον Λι-άο-Τουγγ μετὰ τοῦ Πόρτ-Ἀρθούρ.

Ἄλλ' αἱ Εὐρωπαϊκαὶ Δυνάμεις δὲν ἐδέχθησαν τοὺς ὅρους τούτους φοβούμεναι τὴν ἐγκατάστασιν τῶν Ἰαπώνων εἰς τὸ Πόρτ-Ἀρθούρ, ἀπέναντι τοῦ Τιέν-Ταιν καὶ τοῦ Πεκίνου, διότι θὰ εἶχον ὑπὸ τὴν δεσποτείαν των τὴν Κίναν, τὴν ὁποίαν ἠδύναντο νὰ ὀργανώσωσι καὶ νὰ ὀπλίσωσι κατ' αὐτῶν. Ὄθεν τῇ ἐπεμβάσει αὐτῶν ὁ Μικάδο παρητήθη τῆς χερσονήσου Λι-άο-Τουγγ καὶ τοῦ Πόρτ-Ἀρθούρ. Τότε ἐπωφελήθησαν τῆς εὐκαιρίας πρὸς ἴδιον συμφέρον αἱ Δυνάμεις. Καὶ ἡ μὲν Ῥωσσία ἠγάγκασε τὴν Κίναν νὰ παραχωρήσῃ εἰς αὐτὴν «ἐπὶ ἐνοικίῳ» τὸ Πόρτ-Ἀρθούρ καὶ τὸ Ταλιεν-Βάν, ἔλαβε δὲ τὸ προνόμιον νὰ κατασκευάσῃ διακλάδωσιν τοῦ υπερσιδηρικοῦ σιδηροδρόμου διὰ τῆς Μαντζουρίας μέχρι Πόρτ-Ἀρ-

Ἄλλ' αἱ Εὐρωπαϊκαὶ Δυνάμεις δὲν ἐδέχθησαν τοὺς ὅρους τούτους φοβούμεναι τὴν ἐγκατάστασιν τῶν Ἰαπώνων εἰς τὸ Πόρτ-Ἀρθούρ, ἀπέναντι τοῦ Τιέν-Ταιν καὶ τοῦ Πεκίνου, διότι θὰ εἶχον ὑπὸ τὴν δεσποτείαν των τὴν Κίναν, τὴν ὁποίαν ἠδύναντο νὰ ὀργανώσωσι καὶ νὰ ὀπλίσωσι κατ' αὐτῶν. Ὄθεν τῇ ἐπεμβάσει αὐτῶν ὁ Μικάδο παρητήθη τῆς χερσονήσου Λι-άο-Τουγγ καὶ τοῦ Πόρτ-Ἀρθούρ. Τότε ἐπωφελήθησαν τῆς εὐκαιρίας πρὸς ἴδιον συμφέρον αἱ Δυνάμεις. Καὶ ἡ μὲν Ῥωσσία ἠγάγκασε τὴν Κίναν νὰ παραχωρήσῃ εἰς αὐτὴν «ἐπὶ ἐνοικίῳ» τὸ Πόρτ-Ἀρθούρ καὶ τὸ Ταλιεν-Βάν, ἔλαβε δὲ τὸ προνόμιον νὰ κατασκευάσῃ διακλάδωσιν τοῦ υπερσιδηρικοῦ σιδηροδρόμου διὰ τῆς Μαντζουρίας μέχρι Πόρτ-Ἀρ-

είναι άνίκανος νά περιστείλῃ τοὺς ἐπαναστάτας. Αὕτη εἶναι ἡ λεγομένη **Ἐξέγερσις τῶν Μποξέρ**. Τότε 15000 διεθνῆς στρατὸς ἀποδιδοσθεὶς πλησίον τοῦ Τακὸν κατέλαβε τὸ Τιέν-Τσίν, ἐπροχώρησε κατὰ τοῦ Πεκίνου καὶ ἠλευθέρωσε τὰς πρεσβεΐας, αἱ ὁποῖαι εἶχον ἀντισταθῆ μέχρι τῆς στιγμῆς ἐκείνης. Ἡ Σινικὴ κυβέρνησις ὑπεχώρησεν, ἀπεξήμωσε τοὺς Εὐρωπαίους καὶ ἀνενέωσε τὰς παραχωρήσεις. Ἦρχισε δὲ πάλιν ἡ διείσδυσις τῶν Εὐρωπαίων, οἱ ὁποῖοι ἔσπευδον νὰ ἐξασφαλίσωσιν ὠφελήματα πρὶν ἢ ἐνισχυθῆ ἡ Ἰαπωνία, διότι εἶχον ἀντιληφθῆ τὴν μεγάλην δύναμίν της.

Ἡ Ῥωσία πρὸ πάντων ἀνέπτυξε μεγάλην δραστηριότητα. Κατέβη μετ' ἀποφασιστικότητος εἰς τὸν Εἰρηνικὸν καὶ ὠχύρωσε τὸ Πόρτ-Ἀρθούρ, τὸ ὁποῖον ἐσχεδίαζε νὰ κάμῃ εἶδος Γιβραλτάρ της Ἀπωτάτης Ἀνατολῆς. Ἀφοῦ δὲ συνεχέντρωσε στρατὸν εἰς τὴν Μαντζουρίαν, ἠπειλεῖ αὐτὴν τὴν ὑπαρξίν της Ἰαπωνίας, τὴν ὁποίαν ἀπέκλειεν ἐκ τῆς Κίνας καὶ Κορέας.

δ. Ὁ Ῥωσοῖαπωνικὸς πόλεμος (1904-905).

Ὅταν οἱ Ἰάπωνες ἐθεώρησαν ἑαυτοὺς ἐτοιμοὺς διὰ πόλεμον, ἐνήργησαν μετ' ἀποφασιστικότητος καὶ ψυχραιμίας. Ἀφοῦ δὲ συνῆψαν συμμαχίαν μετὰ τῆς Ἀγγλίας τὸ 1902, ἀπήτησαν παρὰ τῆς Ῥωσικῆς κυβερνήσεως νὰ παύσῃ τὴν διείσδυσιν εἰς τὴν Κορέαν καὶ ν' ἀποδώσῃ τὴν Μαντζουρίαν εἰς τὴν Κίαν. Μὴ ἱκανοποιηθέντες δ' ἐκ τῶν ἀπαντήσεων τῆς Πετροπόλεως ἤρχισαν τὰς ἐχθροπραξίας ἀνατινάζαντες ἄνευ κηρύξεως πολέμου τὰ ἄριστα πολεμικὰ σκάφη τῶν Ῥώσων ἐν τῷ λιμένι τοῦ Πόρτ-Ἀρθούρ (9 Φεβρουαρίου 1904). Ὁ Ῥωσοῖαπωνικὸς πόλεμος, ὁ ὁποῖος ἤρχισε τότε, ὑπῆρξε σειρὰ ἀποτυχιῶν τῶν Ῥώσων. Ὁ Ῥωσικὸς στόλος τοῦ Εἰρηνικοῦ ἐξεμῆδενίσθη, εἰς μυριονέκρους δὲ μάχας οἱ Ῥῶσοι ἀπεκρούσθησαν εἰς τὸ ἐσωτερικὸν τῆς Μαντζουρίας, ἐνῶ τὸ Πόρτ-Ἀρθούρ ἔπεσε μετὰ μακρὰν πολιορκίαν. Ἐν τῷ μεταξύ ὁ ναύαρχος **Τόγκο** κατέστρεφεν εἰς τὰ στενὰ τῆς Τσου-Σίμας, μεταξύ Κορέας καὶ Ἰαπωνίας, τὸν Ῥωσικὸν στόλον τῆς Βαλτικῆς, τὸν ὁποῖον εἶχεν ὀδηγήσει ὁ ναύαρχος Ροτζεσθέנסκου εἰς τὸν Εἰρηνικὸν (27 Μαΐου 1905).

Διὰ τῆς εἰρήνης ἡ Ῥωσία παρεχώρησεν εἰς τὴν Ἰαπωνίαν τὴν προστασίαν τῆς Κορέας, τὸ Πόρτ-Ἀρθούρ καὶ τὸ ἥμισυ τῆς νήσου Σαχαλίνης, ὑπεχρέωθη δὲ νὰ ἐκκενώσῃ τὴν Μαντζουρίαν. Ἡ νίκη

τῆς Ἰαπωνίας ἐσήμαινε τὴν ἀναστολὴν τῆς ῥωσικῆς ἐξαπλώσεως, διότι οἱ κίτρινοι εἶναι πολυπληθεῖς καὶ ἀρκετὰ εὐφρεῖς, ὥστε νὰ ὀργανωθῶσι καὶ νὰ ἀποκρούσωσι τὴν ξένην δεσποτείαν. Τινὲς μάλιστα προεῖδον κίνδυνον τῆς λευκῆς φυλῆς ἐκ τῆς ἀφυπνίσεως τῶν κιτρίνων, ὁ δὲ αὐτοκράτωρ τῆς Γερμανίας ὠμίλησε μετὰ τινος ῥητορισμοῦ περὶ «*Κιτρίνου κινδύνου*».

Ἡ ἤττα ἔσχεν ἀντίκτυπον ἐν Ῥωσίᾳ, διότι ἡ δυσαρέσκεια τοῦ λαοῦ κατὰ τῆς ἀπολυταρχικῆς κυβερνήσεως, ἡ ὁποία εἶχε στείλει χωρὶς νὰ ἐρωτήσῃ τὸν λαὸν εἰς τοὺς μακρινοὺς ἐκείνους πολέμους χιλιάδας ἀνθρώπων, ἐξέσπασεν εἰς ἐξέγερσιν, ἡ ὁποία κατεστάλη μετὰ δυσκολίας. Ὁ δὲ τσάρος ἠναγκάσθη νὰ παραχωρήσῃ σύνταγμα καὶ βουλὴν (**Δούμαν**). Κατὰ δὲ τὴν διάρκειαν τῶν ταραχῶν ἡ προσοχὴ τῶν Εὐρωπαϊῶν ἐστράφη εἰς τὸ ἐσωτερικὸν τῆς Ῥωσίας. Τότε δὲ παρετήρησαν καλῶς τὴν κολοσσιαίαν πρῶσον, ἡ ὁποία εἶχε γίνεи ἐν τῇ αὐτοκρατορίᾳ τοῦ τσάρου, τὴν μεγάλην διανοητικὴν ἀνάπτυξιν, τὴν διάδοσιν τῆς τέχνης καὶ τοῦ τεχνικοῦ πολιτισμοῦ καὶ τὴν λέπτυνσιν τῶν ἠθῶν. Πράγματι δὲ ρεῦμα ἐκπολιτιστικὸν εἶχε κυκλοφορήσει εἰς τὰς ἀχανεῖς ἐκτάσεις τῆς αὐτοκρατορίας κατελθόν κατὰ μῆκος τῶν μεγάλων σιδηροδρομικῶν γραμμῶν, αὐτὸς δὲ ὁ Καύκασος, ἡ μέχρι πρὸ μικροῦ βάρβαρος θεωρουμένη χώρα, εἶχεν ἀποκτήσει πανεπιστήμια καὶ ἀνάπτυξιν πνευματικὴν καὶ τεχνικὴν μείζονα τῆς Βαλκανικῆς.

6. Ἀνάπτυξις τῶν Ἠνωμένων Πολιτειῶν. — Αἱ δεκατρεῖς ἀγγλικαὶ ἀποικίαι, αἱ ὁποῖαι ἐκηρύχθησαν τὸ 1776 ἀνεξάρτητοι, ἀπέβησαν ἐντὸς ἡμίσεος αἰῶνος μία τῶν μεγίστων δυνάμεων τῆς γῆς. Κατὰ τοὺς χρόνους τῆς γαλλικῆς ἐπαναστάσεως καὶ τῶν ναπολεοντείων πολέμων, ὅποτε αἱ Δυνάμεις τῆς Εὐρώπης κατετρίβοντο εἰς ἀτελευτήτους πολέμους, αἱ Ἠνωμέναι Πολιτεῖαι ἀνεπτύσσοντο καὶ ἐξηπλοῦντο. Τὸ 1803 ἠγόρασαν παρὰ τοῦ Ναπολέοντος τὴν *Λουϊσιάναν*, διὰ τῆς ὁποίας ἀπέκτησαν ἐξοδὸν εἰς τὸν κόλπον τοῦ Μεξικοῦ. Ἀλλὰ τὸ 1812 ἐπολέμησαν ἅπαξ ἔτι διὰ τὴν ἀνεξαρτησίαν των κατὰ τῆς Ἀγγλίας, διότι εἶχον ἐμπορευθῆ μετὰ τῆς Εὐρώπης κατὰ τὸν ἡπειρωτικὸν ἀποκλεισμόν. Οἱ δὲ Ἀγγλοὶ κατέλαβον τὴν πρωτεύουσαν τῶν Πολιτειῶν Βασιγκτῶνα. Τέλος ὅμως ὑπερίσχυσαν πάλιν οἱ ἄποικοι.

Κατὰ τὸ παράδειγμα τῶν Ἠνωμένων Πολιτειῶν αἱ ἰσπανικαὶ ἀποικίαι τῆς Νοτίου Ἀμερικῆς ἀπεσπάσθησαν ἐκ τῆς μητροπόλεως καὶ ὀργανώθησαν εἰς δημοκρατίας. Κατὰ τοὺς αὐτοὺς δὲ χρόνους αἱ Ἠνωμένοι Πολιτεῖαι ἔγιναν κύριαί τῆς Φλωρίδος. Ἐπ' εὐκαιρίᾳ δὲ τῶν γεγονότων τούτων ἐθέσπισαν τὸ περίφημον **Δόγμα τοῦ Μονρόε** (1823), διὰ τοῦ ὁποίου ἐκήρυξαν, ὅτι ἡ Ἀμερικὴ δὲν εἶναι πλέον τόπος ἀποικίσεως καὶ ὅτι οἱ Εὐρωπαῖοι δὲν ἔχουσι δικαίωμα ν' ἀναμιγνύονται εἰς τὰς ὑποθέσεις τῆς Ἀμερικῆς, ὅπως καὶ οἱ Ἀμερικανοὶ δὲν θ' ἀνέμιγνύοντο εἰς τὰς πολιτικὰς περιπετείας τῆς Εὐρώπης.

Τὸ 1845 ἡ Μεξικανικὴ ἐπαρχία **Τεξὰς** ἀπεσπάσθη ἐκ τῆς Μεξικανικῆς δημοκρατίας, ἡ ὁποία ἐταράσσετο ὑπὸ ἀναρχίας, καὶ ἠνώθη μετὰ τῶν Ἠν. Πολιτειῶν. Τὸ Μεξικὸν δὲν ἀνεγνώρισε τὴν ἔνωσιν, ἀλλ' εἰς τὸν ἐπακολουθήσαντα πόλεμον ἠττήθη καὶ ὑπεχώρησεν (1848). Ἐπὶ δὲ τοῦ παραχωρηθέντος ἐδάφους ἐδημιουργήθη ὁ μέγιστος ἐν τῷ Εἰρηρικῷ λιμῆν τοῦ Ἁγ. Φραγκίσκου.

Κατὰ τὰ ἐπόμενα ἔτη αἱ Πολιτεῖαι διήλθον σοβαρὰν ἐσωτερικὴν κρίσιν, διότι ὑπῆρχον μεγάλαι ἀντιθέσεις μεταξὺ τῶν βορείων καὶ τῶν νοτίων ἀποικιῶν, αἱ ὁποῖαι ὤξυνθησαν ἰδίως ἐξ ἀφορμῆς τῶν δούλων. Οἱ βόρειοι, ἀγγλοσάξονες κυρίως, διαμαρτυρόμενοι καὶ φιλελεύθεροι, ἤθελον τὴν κατάργησιν τῆς δουλείας, ἐνῶ οἱ νότιοι, κατὰ τὸ πλεῖστον λατίνοι, εἶχον συμφέρον νὰ διατηρήσωσι τοὺς μαύρους ἐν τῇ δουλείᾳ, διότι κατεγίνοντο πρὸ παντὸς εἰς τὴν φυτεῖαν. Τὸ 1860 λοιπὸν ἔνδεκα ἐπαρχίαι τοῦ νότου ἀπεσχίσθησαν καὶ ἔδρυσαν ἰδίαν ὁμοσπονδίαν. Ἀλλὰ μετὰ μακρὰς ἐχθροπραξίας ἐπεκράτησαν οἱ βόρειοι, τῶν ὁποίων ὁ πρόεδρος **Ἄβραμ. Λίνκολν** (Abraham Lincoln, 1809 1865) εἶχε διοργανώσει τὸν πόλεμον. Ἡ δουλεῖα κατηργήθη καὶ ὁ πόλεμος ἤνωσε στενώτερον τὰς Πολιτείας, διότι ἔδειξεν, ὅτι τὰ κοινὰ συμφέροντα ἦσαν ἀσυγκρίτως ὑπέρτερα τῶν διαφορῶν.

Μετὰ τὸν ἐμφύλιον πόλεμον ἡ εὐδαιμονία τῶν Ἠν. Πολιτειῶν ἠρξήθη ὅσον οὐδεμιᾶς ἄλλης Δυνάμεως, διότι οἱ Ἀμερικανοὶ εἶχον προχείρους καὶ ἀφθόλους τὰς πρώτας ὕλας, τὰς ὁποίας οἱ Εὐρωπαῖοι μετεκόμιζον ἐκ μακρινῶν ἀποστάσεων. Θησαυροὶ δ' ἀνέκυψαν ἐκ τοῦ ἐδάφους, ἀνεκαλύφθησαν μεταλλεῖα χρυσοῦ καὶ ἀργύρου καὶ

πρώται ύλαι καὶ σιδήρος εὐρέθησαν ἐν ἀφθονίᾳ. Οἱ Ἀμερικανοὶ ἀνεδείχθησαν μεγάλοι μηχανικοί, αἱ πόλεις ἐγυγαντώθησαν, αἱ ἀπέ-
ραντοι ἐκτάσεις ἐσυντομεύθησαν διὰ σιδηρῶν γραμμῶν. Πρὸ τοῦ
Εὐρωπαϊκοῦ πολέμου αἱ Ἡν. Πολιτεῖαι εἶχον 100 ἐκ. κατοίκους
διηρημένους εἰς 49 Πολιτείας. Πάντες οὗτοι δὲν εἶναι ἀμερικανοί,
ἀλλ' οἱ μετανάσται ἀποκτῶσι ταχέως τὴν ἀμερικανικὴν συνείδησιν.

Δύο κόμματα διεκδικοῦσι τὴν ἀρχὴν ἐν ταῖς Ἡν. Πολιτεῖαις,
τὸ **Ῥεπουμπλικανικόν**, τὸ ὁποῖον ἀποτελοῦσιν οἱ πλοῦσιοι
κεφαλαιοῦχοι καὶ ἐργοστασιάρχαι, οἱ ὅποιοι θέλουσι τὴν συγκέν-
τρωσιν, καὶ τὸ **Δημοκρατικόν**, τὸ ὁποῖον θέλει νὰ δώσῃ εἰς
τὰς Πολιτείας τὴν δυνατὴν αὐτοδιοίκησιν, πρεσβεύει φιλελευθέρους
ἀρχὰς καὶ κλίνει πρὸς τὸν σοσιαλισμόν.

Κολοσσαία δημιουργικὴ ἐνέργεια ζωογονεῖ τὴν μεγάλην δη-
μοκρατίαν, ἣ ὅποια φαίνεται, ὅτι ἐπιφυλάσσει ἐκπλήξεις μεγαλυ-
τέρας διὰ τὸ μέλλον. Τὰ πάντα εἶναι κίνησις, ζωὴ καὶ δημιουργία
ἐκεῖθεν τοῦ Ἀτλαντικοῦ. Οἱ Ἀμερικανοὶ εἶναι ὑπερήφανοι, διότι
ζῶσιν ἐπὶ νέας γῆς, μακρὰν τοῦ ἄγους καὶ τῶν διενέξεων καὶ τῆς
ἀδελφοκτονίας τῆς γηραιᾶς Εὐρώπης. Ἔχουσι δὲ ἴδιον πατριωτι-
σμόν, ὁ ὁποῖος στηρίζεται ἐπὶ τῆς πίστεως, ὅτι εἶναι ἡ νέα φυλὴ,
ἣ μέλλουσα νὰ ἐξυγιάνῃ καὶ νὰ ἐξαγνίσῃ τὸ ἀνθρώπινον γένος, καὶ
τοῦτο δίδει εἰς αὐτοὺς ἠθικὸν ὕψος, τὸ ὁποῖον δὲν δυνάμεθα νὰ κα-
τανοήσωμεν ἡμεῖς, οἱ ὅποιοι συνηθίσασμεν νὰ θεωρῶμεν τὴν Ἀμε-
ρικὴν ὡς τὴν χώραν τῶν δολλαρίων καὶ τῆς βιομηχανικῆς ἰσχύος.
Ὑπὸ τοῦ πνεύματος τούτου κινούμενος ὁ πρόεδρος **Οὐέλσον** ἐπε-
νέθη εἰς τὴν μεγάλην σύρραξιν τῆς Εὐρώπης.

7. Ἡ ἀνάπτυξις τῆς Γερμανίας.— Ἀπὸ τοῦ 1900
ἰδίως ἐμφανίζεται ἡ μεγάλη ἀνάπτυξις τῆς Γερμανίας. Καὶ ὁ μὲν
πληθυσμὸς τῆς περὶ τὰ ἔτη ταῦτα ἠδῆξάνετο καταπληκτικῶς (περί-
που 750 χιλ. κατ' ἔτος), ἣ δὲ βιομηχανία τῆς ὑπερικήσασα τὰς
κρίσεις τῶν ἐτῶν 1870-1890 εἰσήλθεν εἰς τὴν ὁδὸν ὁμαλῆς ἀνα-
πτύξεως καὶ μετ' ὀλίγον ἀπέθη σχεδὸν ἀκαταγώνιστος. Ἀπὸ ἔτους
εἰς ἔτος ἠδῆξάνετο ἡ ἐξαγωγή, πρὸς ὑποστήριξιν δὲ αὐτῆς ἡ Γερμα-
νία κατεσκεύασε σημαντικώτατον ἐμπορικὸν στόλον καὶ ἐξήτησεν
ἀποικίας. Ἴδου ὀλίγοι ἀριθμοί, οἱ ὅποιοι δεικνύουσι τὴν κολοσ-
σαίαν ταύτην ἀνάπτυξιν. Τὸ 1872 ὄλον τὸ ἐξωτερικὸν ἐμπόριον

της Γερμανίας, εισαγωγή και εξαγωγή, ανήρχετο εις 6 περίπου δεκατομμύρια, τὸ δὲ 1913 ἀνῆλθεν εις 22 1)2, ἐξ ὧν 15 εξαγωγή. Τὸ ἐμπορικὸν ναυτικὸν ἀπὸ 2 1)2 ἑκατομ. τόννων ἀνῆλθεν ἀπὸ 1900—1913 εις 5 1)2 ἑκατ. Ἡ δὲ πρόοδος αὕτη ἔβαινε μὲ τάσεις διαρκοῦς αὐξήσεως. Τὸ μέγιστον τοῦ ἐξωτερικοῦ ἐμπορίου ἦτο εξαγωγή βιομηχανικῶν προϊόντων, διὰ τῆς ὁποίας εισέρρευσε ἀφθονον χρῆμα εις τὴν Γερμανίαν. Ἡ χώρα ἐπλούτησε ταχέως, ἡ Γερμανία ἐκτίσθη νέα ἐκ θεμελίων, ἀγάπη δὲ ἐργασίας καὶ δημιουργίας διήλθε τὴν χώραν ἀπ' ἄκρου εις ἄκρον. Ὁ βίος ἀνυψώθη, τὰ ἦθη ἐλεπτύνθησαν, ἡ δὲ θέσις τοῦ ἐργατικοῦ κόσμου ἐβελτιώθη δι' εἰδικῶν νομοθετημάτων.

Κατὰ τὴν πρώτην δεκαετίαν τοῦ νέου αἰῶνος ἡ ἀκμὴ τῆς Γερμανίας ἦτο τοιαύτη, ὥστε νὰ προκαλέσῃ τὸν φθόνον καὶ τὴν ἀνησυχίαν τῶν ἄλλων Δυνάμεων. Ὁ αὐτοκράτωρ Γουλιέλμος Β' ἔστρεψε τότε τὴν προσοχὴν τοῦ ἔθνους εις ὑπερποντίους ἐπιχειρήσεις καὶ ἡ Γερμανία ἀπέκτησεν ἀποικίας εις τὴν Ἀφρικὴν, ἐδημιούργησε συμφέροντα εις τὴν Κίνα καὶ μετὰ ζωηρότητος ἐπεχείρησε νὰ διεισδύσῃ εις τὴν Τουρκίαν, ἔνθα ἤρχισε νὰ κατασκευάζῃ τὴν σιδηροδρομικὴν γραμμὴν **Χαϊδάρ - πασᾶ — Ἀγκύρας**. Ἐπειδὴ δὲ προσέκρουσεν εις διαμαρτυρίας τῆς Ῥωσσίας, ἐπεξέτεινεν αὐτὴν πρὸς τὸ Ἰκόνιον, τὴν Συρίαν καὶ ἐκαίθεν μέχρι τῆς **Βιγδάτης**. Οὕτω δὲ ἐράνη ἀπειλοῦσα τὴν Ἀγγλίαν ἐν Ἰνδίαις καὶ Αἰγύπτῳ καὶ ἐπεχείρησε νὰ ἐκκριζώσῃ τὴν παλαιὰν ἐπιρροὴν τῆς Γαλλίας ἐν τῇ Ἑγγύς Ἀνατολῇ.

Ἀπὸ τοῦ 1900 ἤρχισε νὰ κατασκευάζεται ὁ πολεμικὸς στόλος τῆς Γερμανίας, τοῦ ὁποίου δημιουργοὶ ὑπῆρξαν ὁ αὐτοκράτωρ Γουλιέλμος καὶ ὁ ὑπουργὸς τῶν ναυτικῶν **Τίρπιτς (Tirpitz)**, καὶ μετ' ὀλίγον κατέστη ὁ δεῦτερος στόλος τοῦ κόσμου ἔχων διαθέσεις διαρκοῦς αὐξήσεως.

8. Ἡ Ἑγκύριος Συνεννόησις (Entente cordiale).

Ὁ γερμανικὸς στόλος ἐφαίνετο στρεφόμενος κατὰ τῆς Ἀγγλίας, ἡ ὁποία τόσο ἀνησύχησεν ἐκ τῆς διηνεκοῦς αὐξήσεως τῆς δυνάμεως τῆς Γερμανίας, ὥστε πρὸς στιγμὴν παρείδε τὰς ἀντιθέσεις πρὸς τὴν Ῥωσσίαν. Τὸ 1901 διεδέχθη τὴν βασιλίссαν Βικτωρίαν ὁ υἱὸς αὐτῆς **Ἐδουάρδος Ζ'**, ὁ ὁποῖος ἠκολούθησεν ἀποφα-

οιστικήν πολιτικήν κατά τῆς Γερμανίας, ἐπιδιώξας διὰ συμμαχιῶν νὰ περικλείσῃ καὶ ἀπομονώσῃ αὐτήν. Τὸ δὲ 1904 συνήφθη μεταξὺ Ἀγγλίας καὶ Γαλλίας σύμβασις ὀνομασθεῖσα **Ἐγκάρδιος Συνεννόησις**. Ἡ Γαλλία ἀνεγνώρισε τὴν ἐπὶ τῆς Αἰγύπτου κατοχὴν τῆς Ἀγγλίας, ἡ δὲ Ἀγγλία ὑπεσχέθη τὴν ὑποστήριξίν της εἰς τὰ ζητήματα τοῦ Μαρόκου. Ὁ ἀγγλικὸς στόλος ἔπλευσεν εἰς Τουλόν, ἐτελέσθησαν δὲ μεγαλοπρεπεῖς ἑορταί. Τὸ δὲ 1907 ἡ Ἀγγλία προσηταιρίσθη καὶ τὴν Ῥωσσίαν, συνήφθη ἡ συμφωνία περὶ Περσίας, ἐπηκολούθησε δὲ ἡ **Συνάντησις ἐν Ῥεβάλ** τοῦ Ἐδουάρδου καὶ τοῦ τσάρου Νικολάου, κατὰ τὴν ὁποίαν ἀπεφασίσθη ὁ διαμελισμὸς τῆς Τουρκίας. Οὕτω δ' ἐδημιουργήθη ἡ **Τριπλῆ Συνεννόησις (Triple Entente)**, ἡ ὁποία κατώρθωσε νὰ προσελκύσῃ καὶ τὴν Ἰταλίαν διὰ τῆς παραχωρήσεως τῆς Τριπολιτίδος.

9. Ἡ ἔνοπλος εἰρήνη — Ἀπὸ τοῦ γαλλογερμανικοῦ πολέμου τοῦ 1870 μέχρι τοῦ μεγάλου εὐρωπαϊκοῦ πολέμου τοῦ 1914 οἱ λαοὶ τῆς Εὐρώπης ἐζήσαν ἐν εἰρήνῃ. Αὕτη εἶναι ἡ μακροτέρα περίοδος εἰρήνης, τὴν ὁποίαν ἐγνώρισεν ἡ Εὐρώπη. Ἄλλ' ἡ εἰρήνη αὕτη ἦτο περίεργος καὶ δὲν ὠμοίαζε τὴν εἰρήνην παλαιότερων χρόνων, διότι κατὰ τὸ διάστημα τοῦτο τὰ κράτη διετήρουν διαρκῶς ὑπὸ τὰ ὄπλα σημαντικὰς στρατιωτικὰς δυνάμεις, οἱ ἐξοπλισμοὶ δὲ καὶ ἡ συντήρησις τῶν στρατιωτῶν ἀπήτουν δαπάναις βαρυτέρας ἢ ἄλλοτε αἱ δαπάναι τοῦ πολέμου. Τὴν κατάστασιν ταύτην ὀνόμασαν **ἔνοπλον εἰρήνην**.

Ἀφότου ἡ Πρωσσία εἰσήγαγε τὴν γενικὴν στρατιωτικὴν ὑπηρεσίαν καὶ ἀπέκτησεν αἰγλήν διὰ τῶν στρατιωτικῶν ἐπιτυχιῶν, πάντα τὰ κράτη ἐδέχθησαν τὸ σύστημα τοῦτο καὶ ὑπεχρέωσαν τοὺς νέους νὰ διέλθωσι διὰ τοῦ στρατοῦ. Ἡ ἔνοπλος εἰρήνη ἦτο πλὴν τούτου συνέπεια τῆς συνθήκης τῆς Φραγκφούρτης, διότι ἡ Γερμανία μετὰ τὴν προσάρτησιν τῆς Ἀλσατίας καὶ Λωρραίνης φοβουμένη τὴν ἐκδίκησιν ἐθεώρησεν ἀνάγκη νὰ διατηρῇ ἰσχυρὸν στρατόν. Ἀφ' ἑτέρου ἡ Γαλλία προέβη εἰς ἀνάλογον προετοιμασίαν, διὰ νὰ εἶναι εἰς θέσιν ν' ἀντιμετωπίσῃ τὴν γερμανικὴν ἐπίθεσιν. Τὸ δὲ παράδειγμα αὐτῶν ἠκολούθησαν τὰ ἄλλα κράτη, ἡ Ῥωσσία, διότι εἶχε κατακτητικὸς σκοποὺς ἐν Τουρκίᾳ καὶ ἐν τῇ κεντρικῇ Ἀσίᾳ, ἡ Αὐστρία, διὰ τὴν ὁποίαν ὁ στρατὸς ἦτο ζήτημα ὑπάρξεως, ἡ Ἰτα-

λία, διότι είχε βλέψεις ἐπὶ τῆς «Ἀλυτρώτου». Ὅμοιος δὲ καὶ τὰ Βαλκανικὰ κράτη, τὰ ὁποῖα εἶχον νὰ ἐλευθερώσωσι τοὺς ὑπὸ τὴν Τουρκίαν «υποδοῦλους ἀδελφούς», ὑπεβλήθησαν εἰς δαπάνας ἀνωτέρας συνήθως τῶν δυνάμεων των. Ἐν γένει ἡ στρατιωτικὴ παρασκευὴ κατέστη ἀνάγκη ἐπιβαλλομένη εἰς τὰ κράτη, ἀφότου μάλιστα ἡ Γερμανία διὰ τῆς κολοσσιαίας ἀναπτύξεως τῶν οἰκονομικῶν καὶ στρατιωτικῶν τῆς μέσων ἐφραντάσθη, ὅτι ἦτο δυνατόν νὰ δεσπόσῃ τῆς Εὐρώπης. Οὕτως ἐδημιουργήθη κατάστασις σκοτεινῆ ἐγκυμονοῦσα διαρκεῖς κινδύνους καὶ ἡ δραστηριότης τῆς μυστικῆς διπλωματίας ἐνέτεινε τὴν νευρικότητα τοῦ κόσμου.

Αἱ στρατιωτικαὶ δαπάναι ἠῤῥξανον μετὰ μεγάλης ταχύτητος, διότι ἡ ταχεῖα πρόοδος τῆς ἐπιστήμης ἠνάγκασε τὰ κράτη ν' ἀνακαινίζωσι διαρκῶς τὸ ὕλικόν τοῦ πολέμου. Διὰ δὲ τῆς ἀναπτύξεως τῶν σιδηροδρόμων ἐπεταχύνετο τόσον πολὺ ἡ κινητοποίησις τῶν στρατευμάτων, ὥστε ἕκαστον κράτος ἔπρεπε νὰ εἶναι παρεσκευασμένον δι' ἀλφειδίαν ἐπίθεσιν. Αἱ πέντε ἡπειρωτικαὶ Δυνάμεις διετήρουν ἐν εἰρήνῃ περὶ τὰ 4 ἑκατομμύρια στρατοῦ (600 χιλ. ἡ Γερμανία, 360 χιλ. ἡ Αὐστρία, 260 χιλ. ἡ Ἰταλία, 545 χιλ. ἡ Γαλλία καὶ 940 χιλ. ἡ Ῥωσσία) καὶ μόνον ἡ Ἀγγλία μετὰξὺ τῶν Μεγάλων Δυνάμεων δὲν εἰσήγαγε τὴν ὑποχρεωτικὴν θητείαν ἀρκουμένη εἰς τὸν ἐθελοντικὸν στρατόν. Ὑπελόγιζον δὲ πρὸ τοῦ μεγάλου πολέμου, ὅτι αἱ ἑξ Δυνάμεις ὁμοῦ ἠδύναντο νὰ κινητοποιήσωσι περὶ τὰ 13 ἑκατομμύρια στρατοῦ. Πράγματι ὁμοῦ ἐκίνητοποιήσαν πολὺ μεγαλυτέρας μάζας ἀνθρώπων κατὰ τὸν πόλεμον.

Ἡ προπαρασκευὴ αὕτη ἀπῆτει σοβαρὰς θυσίας παρὰ τοῦ πολίτου, διότι ἕκαστον ἄτομον ὀφείλει νὰ δώσῃ δύο ἢ τρία ἔτη τῆς ζωῆς του εἰς τὸν στρατόν καὶ νὰ υποβάλλεται εἰς βαρεῖαν φορολογίαν. Ἡ Γερμανία περὶ τὸ 1913 δαπανᾷ 1 1)2 μέχρι 2 1)2 δισεκατομμύρια ετησίως διὰ τὸν στρατόν καὶ 600 ἑκατομμύρια διὰ τὸν στόλον. Ἡ Γαλλία χρειάζεται διὰ τὸν στρατόν τῆς 1 δισεκατομμύριον καὶ 425 ἑκατομμύρια, ἡ Ἀγγλία 1 δισεκατομμύριον διὰ τὸν στόλον τῆς. Κατὰ τὸ 1913 τὰ πολεμικὰ ἔξοδα τῶν ἑξ Μεγάλων Δυνάμεων ὁμοῦ ὑπερέβησαν τὰ 9 δισεκατομμύρια.

Ἡ κατάστασις αὕτη ἔχει σοβαρὰς συνεπειάς. Πρῶτον συνεπείας ἠθικὰς, διότι καθιερώνει τὴν κυριαρχίαν τῆς ὠμῆς ἰσχύος. Ἡ ἀξία

τῶν ἐθνῶν κρίνεται ἐκ τοῦ ἀριθμοῦ τῶν μεραρχιῶν καὶ τῶν πυροβολαρχιῶν, τὰς ὁποίας δύνανται νὰ παρατάξωσιν. Ἀφ' ἐτέρου ἡ προΐουσα αὐξήσις τῶν ἐξοπλισμῶν προξενεῖ ἔντασιν εἰς τὰς μεταξὺ τῶν λαῶν σχέσεις καὶ ἡ διαρκῆς παρουσία ἐνόπλων δυνάμεων δημιουργεῖ ψυχικὴν διάθεσιν, ἡ ὁποία μόνη δύναται ν' ἀπολύσῃ τὸν πόλεμον.

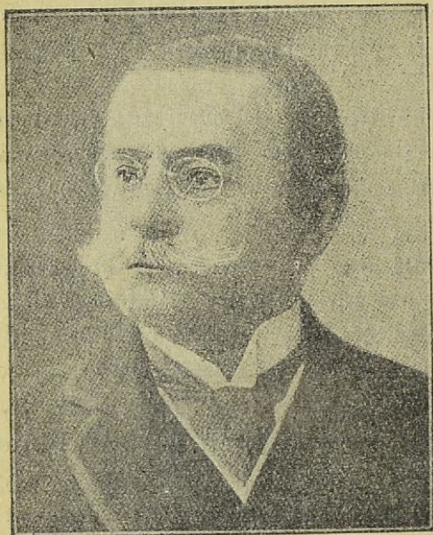
Τὴν τάσιν ταύτην τῶν κρατῶν, ὅπως αὐξήσωσι τὰς στρατιωτικὰς τῶν δυνάμεις καὶ ὅπως ἐπιβληθῶσι διὰ τῆς ἰσχύος τῶν ὅπλων, ὠνόμασαν *Μιλιταρισμόν*, τὴν δὲ προσπάθειαν πρὸς ἐδαφικὴν ἐπέκτασιν *Ἱμπεριαλισμόν*.

ΙΟ. Οἱ συνασπισμοὶ καὶ αἱ προστριβαὶ μεταξὺ τῶν Δυνάμεων.— Οὕτω κατὰ τὴν ἀρχὴν τοῦ Κ' αἰῶνος οἱ λαοὶ τῆς Εὐρώπης ἕσταντο ἔναντι ἀλλήλων πάνοπλοι, ἕκαστον δὲ κράτος ἐνόμιζεν, ὅτι θὰ ὑπηρετήσῃ καλύτερον τὰ συμφέροντά του συνεννοούμενον μετ' ἄλλων κρατῶν. Οὕτως ἐδημιουργήθησαν οἱ δύο συνδύασμοί, ἡ Τριπλῆ Συμμαχία (*Triple Alliance*) καὶ ἡ Ἐγκάρδιος Συνεννόησις (*Entente Cordiale*), τὰ δὲ μικρότερα κράτη ἐτάχθησαν πρὸς τὸ μέρος τῆς μιᾶς ἢ τῆς ἄλλης ομάδος. Πλὴν τούτου κατὰ τὰς τελευταίας δεκαετίας ὁ οἰκονομικὸς ἀνταγωνισμὸς παρουσιάσθη ὡς φυλετικὸς ἀγών. Οὕτω δὲ ἐδημιουργήθη κίνησις **Παγγοσμηνική**, **Ἰσλαμική**, καὶ πρὸς συμπλήρωσιν αὐτῶν ἦλθεν ἡ **Παντουρκικὴ** καὶ **Ἰνδισλαμικὴ**.

Οἱ συνασπισμοὶ σκοπὸν εἶχον φαινομενικῶς μὲν τὴν διατήρησιν τῆς εἰρήνης καὶ τοῦ καθεστώτος (*status quo*), κατὰ βάθος ὁμῶς ἔτρεφον διαθέσεις ἐπιθετικὰς καὶ κατακτητικὰς. Τοιοῦτοτρόπως οἱ λαοὶ τῆς Εὐρώπης ἐπὶ δεκαετίαν ἔζησαν ὑπὸ τὴν ἀπειλὴν φοβεροῦ πολέμου, ὁ ὁποῖος ἔμελλε νὰ εἶναι καταστρεπτικώτατος ὡς ἐκ τῶν μεγάλων στρατιωτικῶν παρασκευῶν καὶ τῆς τελειοποιήσεως τῶν πολεμικῶν μέσων. Ὑπῆρχον δέ, ὡς γνωστόν, βαθύταται διαφοραὶ μεταξὺ τῶν κρατῶν ἐθνικαὶ καὶ οἰκονομικαί, αἱ ὁποῖαι ὠδήγουν μοιραίως εἰς τὸν πόλεμον.

Ἐπίσης ἐδόθησαν πολλαὶ ἀφορμαί, αἱ ὁποῖαι διεκύδευσαν τὴν εἰρήνην τῆς Εὐρώπης. Οὕτως ἀπὸ τοῦ 1904-1911 ἡ ὑπόθεσις τοῦ *Μαρόκου* ὑπῆρξεν ἐπὶ ἕξ ἔτη ἀφορμὴ ὀξυτάτης ἔριδος μεταξὺ τῆς Γερμανίας καὶ τῆς Γαλλίας. Οἱ γερμανοὶ διπλωμάται ἰδίως διὰ νὰ

ἐπηρεάσωσι τὴν κατεύθυνσιν τῆς γαλλικῆς πολιτικῆς, ἐξεμεταλλεύθησαν τὸ Μαροκινὸν ζήτημα ἐναντιούμενοι εἰς τὴν ἐν Μαρόκῳ ἐξάπλωσιν τῆς Γαλλίας. Τὸ 1905 ὁ αὐτοκράτωρ Γουλιέλμος Β' ἀπεδι-

Ὁ Δελκασδέ.

βάσθη εἰς τὸ Φέξ, ὅπου ἀπήγγειλε θορυβώδη λόγον στρεφόμενον κατὰ τῆς γαλλικῆς πολιτικῆς. Ἡ Γαλλία διὰ ν' ἀποφύγη τὸν πόλεμον, ἐδέχθη διεθνῆ συνδιάσκεψιν πρὸς διακανονισμόν τῆς ὑποθέσεως καὶ συγχρόνως ἀπεχώρησεν ὁ ὑπουργὸς τῶν Ἐξωτερικῶν **Δελκασδέ** (*Delcassé*), ἐκ τῶν πρωτεργατῶν τῆς ἀγγλογαλλικῆς προσεγγίσεως. Ἄλλ' ἢ ἡ Ἀγγλία ὑπεστήριξε τὴν Γαλλίαν, καὶ ἡ **Συνδιάσκεψις**

τῆς Ἀλγεζίρης (15 Ἰανουαρίου-7 Ἀπριλίου 1906) ἀνεγνώρισεν τὰ γαλλικὰ δικαιώματα. Οὐχ ἤττον ἡ ἔρις ἐνεφανίσθη ὀξύτερα μετὰ ἔξ ἔτη, ὅτε ἡ Γαλλία ὠργάνωσεν ἐκστρατείαν κατὰ τοῦ Μαρόκου, ἡ δὲ Γερμανία ἐστειλε μίαν κανονιοφόρον εἰς τὸ Ἀγαδίρ.

Σοβαρωτάτην ὅμως ἀφορμὴν ρήξεως ἐδημιούργησαν τὰ μεγάλα γεγονότα τῆς Βαλκανικῆς, τὰ ὅποια κατ' οὐσίαν ἀπέλυσαν τὸν εὐρωπαϊκὸν πόλεμον.

12. Ἡ Φιλερηνικὴ κίνησις. Τὸ συνέδριον τῆς Χάγης.—Τὰ βάρη καὶ οἱ κίνδυνοι τῶν πολεμικῶν ἐξοπλισμῶν ἐγέννησαν ἀντίδρασιν εἰς τοὺς φιλελευθέρους λαοὺς, ἡ ὅποια ἐξεδηλώθη ἡρεμώτερον μὲν ὡς *φιλεισηνικὴ κίνησις* (*pacifismus*), βιαιότερον δὲ ὡς ἐξέγερσις κατὰ τῆς στρατιωτικῆς ὑπηρεσίας ὡς **ἀντιμιλιταρισμός**.

Οἱ εἰρηγόφιλοι ἐζήτησαν ν' ἀσφαλίσωσι τὴν εἰρήνην τοῦ κό-

σμου δι' ἀμοιβαίου σεβασμοῦ τῶν δικαίων τῶν λαῶν. Οἱ ἀντιπρόσωποι τῶν δοξασιῶν τούτων, ὡς ὁ **Λέων Μπουρζοά** (*Leon Bourgeois*) ἐν Γαλλίᾳ καὶ ὁ Πρόεδρος **Οὐΐλσον** (*Wilson*) ἐν Ἀμερικῇ, ἐφαντάσθησαν, ὅτι αἱ διαφοραὶ τῶν κρατῶν ἦτο δυνατόν νὰ κανονισθῶσιν ὡς αἱ διαφοραὶ μεταξὺ τῶν ἀτόμων διὰ *διαιτησίας* καὶ τῆς ἐφαρμογῆς τῶν νόμων, τοὺς ὁποίους ἔμελλον νὰ ὀρίσωσιν οἱ ἀντιπρόσωποι τῶν κρατῶν συνεργόμενοι εἰς συνδιάσκεψιν. Αὕτη εἶναι ἡ ἔννοια τῆς **Κοινωνίας τῶν ἔθνῶν** (*Société des nations*) καὶ τῆς **Διεθνoῦς διαιτησίας** (*Arbitrage*). Πράγματι δὲ κατὰ τὸ δεῦτερον ἡμίσιον τοῦ ΙΘ' αἰῶνος πολλαὶ διαφοραὶ δευτερευούσης πάντοτε σημασίας μεταξὺ τῶν κρατῶν ἐκανονίσθησαν διὰ διαιτησίας.

Περὶ τὸ τέλος τοῦ ΙΘ' αἰῶνος ἡ φιλειρηνικὴ κίνησις ἔλαβε συγκεκριμένην μορφήν. Τὸ 1898 ὁ τσάρος Νικόλαος Β' προσέκλεσε τὰς κυβερνήσεις εἰς *διεθνή συνδιάσκεψιν*, ἡ ὁποία ἔμελλε νὰ ζητήσῃ τὰ μέσα πρὸς περιορισμὸν τῶν ἐξοπλισμῶν. Ἡ συνδιάσκεψις συηλήθη ἐν Χάγγῃ τὸ 1899 ἀποτελεσθεῖσα ἐξ ἀντιπροσώπων 26 κυβερνήσεων, ἀλλὰ προσέκρουσεν εἰς ἀνυπερβλήτους δυσχερείας προκειμένου περὶ τοῦ περιορισμοῦ τῶν ἐξοπλισμῶν. Κατήρτισεν ὅμως τὸ *Διεθνὲς Συνέδριον Διαιτησίας* καὶ ἐψήφισε τὴν ἐξῆς δήλωσιν: «Αἱ Δυνάμεις θεωροῦσιν ὡς καθήκον, ὡσάκις ἀπειλεῖται ἡ ἐκρηξίς ὀξείας ἔριδος μεταξὺ δύο ἐξ αὐτῶν, νὰ ἐνθυμίσωσιν εἰς αὐτάς, ὅτι τὸ διαρκὲς συνέδριον εἶναι εἰς τὴν διάθεσίν των».

Ἄλλ' εἰς ὠρισμένας περιστάσεις ἢ ἀγανάκτησις κατὰ τῆς πίεσεως τοῦ ἀτόμου ὑπὸ τὸ καθεστῶς τῆς ἐνόπλου εἰρήνης ἐξεδηλώθη βιαιότερον, λαβοῦσα τὴν μορφήν τοῦ ἀντιμιλιταρισμοῦ. Οἱ ἀντιμιλιταρισταὶ ἐπικρίνουσιν ὅλον τὸ στρατιωτικὸν σύστημα, ἀρνοῦνται, ὅτι ὑπάρχουσιν ὑποχρεώσεις πρὸς τὴν πατρίδα καὶ διδάσκουσι τὴν *ἀπεργίαν τῶν ἐπιστρατίων*. Αἱ δοξασαὶ αὗται εἶχον περιορισμένην διάδοσιν πρὸ τοῦ μεγάλου πολέμου καὶ μόνον ἐν Γαλλίᾳ, μάλιστα μετὰ τὴν σκανδαλώδη δίκην τοῦ **Δρεΰφους** (*Dreyfus*) καὶ διὰ τῆς προπαγάνδας τοῦ Γουσταύου **Ἑρβέ** (*Gustave Hervé*) ἐξηπλώθησαν ὀλίγον. Ἐπίσης πολλοὺς ὁπαδοὺς εἶχον ἐν Ῥωσίᾳ, ἔνθα ὁ περίφημος συγγραφεὺς καὶ φιλόανθρωπος **Λέων Τολστόϊ** ζωηρότατα διετύπωσε τὸ ἀντιστρατιωτικὸν καὶ ἀντιπολεμικὸν

δόγμα ἐν τῷ δράματί του «Καὶ τὸ φῶς ἐν τῇ σκοιᾷ λάμπει». Ἄλλ' ἦτο φυσικὸν αἱ ἰδέαι αὐταὶ νὰ εὑρωσι γονιμώτερον ἔδαφος μετὰ τὴν φρικτὴν καταστροφὴν τοῦ μεγάλου πολέμου.

13. Σοσιαλισμὸς καὶ Σοσιαλιστικὴ κίνησις. —

Ἄλλ' ἐνῶ οἱ διπλωμάται τὴν διαιτησίαν καὶ τὴν εἰρηνικὴν λύσιν τῶν διαφορῶν ἐξήρτων ἐκ τῆς καλῆς θελήσεως τῶν κυβερνήσεων, οἱ σοσιαλισταὶ καὶ μετ' αὐτῶν αἱ ὀργανωμέναι ἐργατικαὶ τάξεις ἐσκέφθησαν νὰ ἐπιβάλωσι βιαίως τὴν εἰρήνην καὶ νὰ καταργήσωσι τοὺς πολεμικοὺς ἐξοπλισμοὺς.

Ἐν ἐκ τῶν σημαντικωτάτων γεγονότων τοῦ 10' αἰῶνος εἶναι ἡ ἀφύπνισις τῆς τετάρτης λεγομένης τάξεως, ἢ τῆς τάξεως τῶν **προλεταρίων**, δηλαδὴ ἡ διάκρισις εἰς ἰδιαιτέραν τάξιν τῶν ἀκτημόνων ἐργατῶν. Ἡ ἐργατικὴ τάξις ἀπέκτησεν ἰδίαν συνείδησιν καὶ ὀργανώθη ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν **σοσιαλιστικῶν ἰδεῶν**. Κατὰ τὴν διάρκειαν δηλονότι τοῦ 10' αἰῶνος ἐγεννήθησαν νέαι κοινωνικαὶ καὶ οἰκονομικαὶ δοξασαί, αἱ ὁποῖαι σκοπὸν εἶχον νὰ ἀναδιοργανώσωσι τὴν κοινωνίαν ἐπὶ νέας οἰκονομικῆς βάσεως καὶ νὰ καταργήσωσι τὴν κοινωνικὴν ἀνισότητα. Τὸ σύνολον τῶν θεωριῶν τούτων ὠνόμασαν **σοσιαλισμὸν** καὶ τὴν κίνησιν, ἢ ὁποῖα προῆλθεν ἐκ τῆς ἐπιδράσεως τῶν θεωριῶν τούτων, **σοσιαλιστικὴν κίνησιν**.

Πατρίς τῶν σοσιαλιστικῶν θεωριῶν μέχρι τῶν μέσων τοῦ 10' αἰῶνος ἦτο ἡ Γαλλία. Ἦδη κατὰ τοὺς χρόνους τῆς ἐπαναστάσεως ἐν Γαλλίᾳ ὑπῆρχον ἄνθρωποι, οἱ ὁποῖοι ἐξήτουν ἰσότητα οὐσασι-κωτέραν τῆς ἀπλῆς πρὸ τῶν νόμων ἰσότητος, τὴν ὁποῖαν ἐπηγγέλλετο ἡ δημοκρατία. Ἡ Γαλλικὴ ἐπανάστασις κατὰ βάθος εἶχε γεννηθῆ ἐκ τοῦ πόθου μεγαλυτέρας εὐδαιμονίας καὶ ἀφθονωτέρας χάρας ἐπὶ τῆς γῆς. Ἀλλὰ τὰ ἐπακολουθήσαντα γεγονότα, ἰδίως ἡ παλινόρθωσις ἐν Γαλλίᾳ καὶ τὸ ἀστυνομικὸν σύστημα τοῦ Μέττερνιχ, δὲν ἐδικαίωσαν τὰς προσδοκίας τῶν φιλοσόφων. Ὅταν δὲ βραδύτερον ἐπαγιώθη τὸ συνταγματικὸν πολίτευμα, παρετήρησαν, ὅτι τὸ ποσὸν τῆς εὐτυχίας, τὸ ὁποῖον ἐξησφάλιζεν, ἦτο μηδαμινόν, ἐν συγκρίσει πρὸς ἐκεῖνο, τὸ ὁποῖον εἶχον ποθήσει οἱ ἄνθρωποι, διότι τὸ νέον καθεστῶς διετήρησε τὴν οἰκονομικὴν καὶ κοινωνικὴν ἀνισότητα μεταξὺ τῶν ἀνθρώπων. Ἐν τῇ νέᾳ κοινωνίᾳ, ἢ ὁποῖα προῆλθεν ἐκ τῆς καταστροφῆς τῆς φεουδαρχικῆς κοινωνίας,

τὴν θέσιν τῆς κληρονομικῆς ἀριστοκρατίας κατέλαβεν ἡ ἀριστοκρατία τοῦ χρήματος, οἱ πλουτοκράται, τοὺς ὁποίους ἐδημιούργησεν ὁ ἐλεύθερος συναγωνισμός, ἐνῶ ἡ ἀνάπτυξις τῆς βιομηχανίας ἐδημιούργησε μέγα πλῆθος ἀνθρώπων ἄνευ περιουσίας, οἱ ὅποιοι δὲν ἐλάμβανον μέρος εἰς τὰ ἀγαθὰ τῆς γῆς. Ὑπῆρχον λοιπὸν πάλιν δύο τάξεις, ἀφ' ἑνὸς μὲν μία μειοψηφία πλουτοκρατῶν, ἀφ' ἑτέρου δὲ μία κολοσσιαία μάζα μισθωτῶν ἐργατῶν, οἱ ὅποιοι ἔζων βίον ἄθλιον ὑποκείμενοι εἰς τὸν νόμον τῆς προσφορᾶς καὶ τῆς ζητήσεως. Τὸ ἡμερομίσθιον αὐτῶν ἦτο τόσον, ὅσον ἵρκει διὰ νὰ διατηρῶνται ἐν τῇ ζωῇ καὶ νὰ διαιωρίζωσι τὸ εἶδος των. Οὗτος εἶναι ὁ λεγόμενος **Σιδηροῦς νόμος τοῦ ἡμερομισθίου**. Τὴν δ' οὕτω δημιουργηθεῖσαν κοινωνικὴν κατάστασιν ὠνόμασαν **Κεφαλαιοκρατικὸν καθεστῶς**.

Τότε οἱ γάλλοι σοσιαλισταί, οἱ ὁπαδοὶ τοῦ Σαιν Σιμὸν καὶ τοῦ Φουριέ, ὠνειρεύθησαν νὰ ὀργανώσωσιν ἄρμονικώτερον τὴν κοινωνίαν καὶ νὰ πραγματοποιήσωσι τὴν ἀληθῆ, εὐδαιμονίαν καὶ τὴν συναδέλφωσιν τῶν ἀτόμων καὶ τῶν ἐθνῶν.

Ὁ **Σαιν Σιμὸν** (*Saint-Simon*, 1760-1825), ὁ ὀνομαστός συγγραφεὺς τοῦ Νέου Χριστιανισμοῦ (*Nouveau Christianisme*) εἶχε διδάξει, ὅτι ἡ ἀνθρωπότης δύναται νὰ εὐτυχήσῃ διὰ λογικῆς ἐκμεταλλεύσεως τοῦ πλοῦτου τῆς γῆς. Πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον πρέπει νὰ ἐκλείψῃ ἡ τάξις τῶν ἀέργων καὶ ἡ διοικήσις τοῦ κράτους νὰ δοθῇ εἰς τοὺς σοφοὺς. Ἀλλὰ τῆς οἰκονομικῆς ἀναγεννήσεως πρέπει νὰ προηγηθῇ ἡ ἠθικὴ ἀναγέννησις διὰ τῆς ἀφυπνίσεως τῆς χριστιανικῆς ἀγάπης πρὸς τὸν σκοπὸν τῆς βελτιώσεως τῆς τύχης τῶν ἀπόρων τάξεων.

Ὁ δὲ **Φουριέ** (*Fourier*, 1772-1837) ἤθελε νὰ ἀναδιοργανώσῃ τὴν κοινωνίαν δι' ἰδεώδους **συνεταιρισμοῦ**, ὁ ὅποιος ἔμελλε νὰ περιλάβῃ ὅλην τὴν ἀνθρωπότητα. Τὸν συνεταιρισμὸν τοῦτον ὀνομάζει φάλαγγα καὶ τὰ μέλη του φαλαγγίτας (*Phalanstères*). Κατὰ τοὺς αὐτοὺς χρόνους ὁ ἄγγλος φιλόανθρωπος **Ροβέρτος Ὁβὲν** (*Robert Owen*, 1777—1868) ἐπρότεινε τὴν ἀναδιοργάνωσιν τῆς κοινωνίας διὰ τῆς καταργήσεως τοῦ κεφαλαίου ἀποπειραθεὶς μάλιστα νὰ ἰδρύσῃ πρότυπον ἐργοστάσιον, ἐν τῷ ὁποίῳ οἱ ἐργάται ἔμελλον νὰ ἔχωσιν ἀπολαβὴν ἀνάλογον τοῦ κόπου των.

Πάντες οὗτοι οἱ ἀρχαιότεροι σοσιαλισταὶ ἐνεφοροῦντο ὑπὸ τῆς αἰσιοδόξου πίστεως εἰς τὴν ἀγαθότητα τῶν ἀνθρώπων, ἤλπίζον, ὅτι δύνανται νὰ ἐγκαταστήσωσι τὴν ἁρμονίαν μεταξὺ τῶν κοινωνικῶν τάξεων ἀφυπνίζοντες τὴν ἀγάπην καὶ τὸ συναίσθημα τῆς συμπαθείας ἐν τῇ ψυχῇ τῶν ἀνθρώπων. Τὴν ἀντίληψιν ταύτην ὠνόμασαν **Οὐτοπιστικὸν Σοσιαλισμὸν**.

Ἀντιθέτως πρὸς τὸν ἀρχαιότερον τοῦτον σοσιαλισμὸν οἱ γερμανοὶ σοσιαλισταὶ **Κὰρλ Μὰρξ** (*Karl Marx*, 1814—1883) καὶ **Φρίδριχ Ἐγγελς** (*Friedrich Engels*) ἐκήρυξαν τὸν πόλεμον μεταξὺ τῶν κοινωνικῶν τάξεων. Κατ' αὐτοὺς ἡ ἱστορία τῆς ἀνθρωπίνης κοινωνίας εἶναι ἱστορία τῆς πάλης τῶν τάξεων, τὰ δὲ ἱστορικὰ φαινόμενα τὸν βαθύτερον λόγον τῶν ἔχουσιν εἰς τὴν οικονομικὴν ἀνάγκην. Ὅθεν κοινωνικαὶ ὀργανώσεις, πολίτευμα, ἔθιμα, θρησκεία, ἠθικὴ ἀντίληψις, ἐξαρτῶνται ἐκ τῆς μορφῆς τῆς βιομηχανίας. Αὕτη εἶναι ἡ λεγομένη **Ἵλιστικὴ ἀντίληψις τῆς ἱστορίας**. Εἰς τὴν παλαιάν, τὴν περιορισμένην ἐν τῇ οἰκογενεῖα βιομηχανίαν, ἀνταπεκρίνετο ἡ φεουδαρχία καὶ ὅλη ἡ κοινωνικὴ διάταξις τῶν μέσων χρόνων. Ταύτην διεδέχθη ἡ μεγάλη βιομηχανία διὰ τῆς ἀναπτύξεως τῶν μικρῶν ἐργαστηρίων εἰς ἐκτενῆ ἐργοστάσια καὶ συνέπεια τούτων ἦτο κυριαρχία τῆς ἀστικῆς τάξεως. Ἀλλὰ καὶ ἡ σημερινὴ βιομηχανικὴ μορφή, ἡ κεφαλαιοκρατικὴ, θὰ παραχωρήσῃ μοιραίως τὴν θέσιν τῆς εἰς νεωτέραν μορφήν, ἡ ὁποία εἶναι ἡ τῆς **Κοινοκτημοσύνης** (*communisme*). Διὰ τῆς θεωρίας ταύτης εἰσῆγετο ἡ μηχανικὴ ἀντίληψις εἰς τὴν πολιτικὴν οικονομίαν, ἡ δὲ πορεία τῆς ἱστορίας τοῦ ἀνθρωπίνου γένους παρουσιάζετο ὡς ὑποκειμένη εἰς ἀδυσωπῆτους νόμους, τῶν ὁποίων ἀναγκαία συνέπεια ἦτο ἡ ἐπικράτησις τῆς τετάρτης τάξεως, τῶν ἐργαζομένων δηλαδὴ τάξεων. Ἡ σημερινὴ κεφαλαιοκρατικὴ κοινωνία ἐπισπεύδει τὴν κατάλυσιν ἑαυτῆς, διότι συγκεντρώνει τὸ κεφάλαιον εἰς ἐλαχίστας χεῖρας, οἱ μικροκεφαλαιοῦχοι καταστρέφονται καὶ ἀξάνουσι τὸν ὄγκον τῶν ἐργατῶν.

Τὰς ἰδέας ταύτας ἐξέθεσαν ὁ Μὰρξ καὶ Ἐγγελς, νεώτατοι ἀκόμη, ἐπ' εὐκαιρίᾳ διεθνoῦς συνεδρίου σοσιαλιστῶν ἐν Λονδίνω, εἰς τὸ περίφημον προσηλυτιστικὸν φυλλάδιον τὸ **Κομμουνιστικὸν Μανιφέστον** (1847), εἰς τὸ ὁποῖον ὑπάρχει ἐν σπέρματι ὅλη ἡ

μαρξική θεωρία. Ταύτην ανέπτυξεν ὁ Μάρξ βραδύτερον ἐν τῷ μεγάλῳ συγγράμματι του, τὸ ὁποῖον ἐπιγράφεται **Κεφάλαιον** (*Kapital*), ὃ δὲ *Engels* εἰς διαφόρους συγγραφάς του. Ἰδρυσαν δὲ τὴν πρώτην διεθνή σοσιαλιστικὴν ἔνωσιν, τὴν **Πρώτην Διεθνή** (*International*), ὡς λέγεται (1864), ἡ ὁποία ἐμελλε νὰ διαρρυθμίσῃ τὴν κοινωνίαν καὶ τὰς σχέσεις τῶν λαῶν μὴ λαμβάνουσα ὑπ' ὄψιν τὰς κυβερνήσεις. Ἄλλ' ἡ δύναμις τῆς Πρώτης Διεθνοῦς δὲν ἦτο σημαντικὴ καὶ δὲν ἐπέζησε μετὰ τὸν πόλεμον τοῦ 1870. Τινὰ τῶν μελῶν τῆς Διεθνοῦς ἔλαβον μέρος εἰς τὴν ἐπανάστασιν τῆς Κομμούνας τῶν Παρισίων καὶ κατεδιώχθησαν ἔκτοτε ὑπὸ τῶν κυβερνήσεων. Ἐξασθενήσασα δὲ ἐξ ἐσωτερικῶν διαιρέσεων ἡ Διεθνὴς διελύθη τὸ 1876.

Ἄλλὰ κατὰ τὸν χρόνον τοῦτον ἐδημιουργήθη τὸ γερμανικὸν σοσιαλιστικὸν ἐργατικὸν κόμμα ὑπὸ τοῦ **Λίβκνεχτ** (*Liebknecht*) καὶ τοῦ **Μπέμπελ** (*Bebel*), τὸ ὁποῖον ἐδέχθη τὸ Μαρξικὸν πρόγραμμα (1875) καὶ ἐχρησίμευσεν ὡς πρότυπον εἰς τὰ σοσιαλιστικὰ κόμματα τῶν ἄλλων χωρῶν. Οὕτω δὲ οἱ ἐργάται ὀργανώθησαν μᾶλλον εἰς ἐθνικὰ σωματεῖα, ἀλλ' αἱ δοξασαίαι τοῦ Μάρξ εἰσέδυσαν πανταχοῦ καὶ εἶναι σήμερον ἡ μόνη ζῶσα καὶ παράγουσα δρᾶσιν σοσιαλιστικὴ θεωρία. Ἐπεκράτησαν δὲ δύο τάσεις, ἡ ἐξελικτικὴ καὶ ἡ ἐπαναστατικὴ, τῶν ὁποίων ἡ μὲν πρώτη ζητεῖ νὰ φθάσῃ εἰς τὸ κομμουνιστικὸν κράτος βαθμιαίως διὰ νομοθετημάτων καὶ διὰ τῆς καταλήψεως τῆς ἀρχῆς διὰ τῶν νομίμων μέσων (ἠγγέται: *Bernstein, Kautsky*), ἡ δὲ ἄλλη δι' ἐπαναστάσεως καὶ βιαιὰς καταλήψεως τῆς ἀρχῆς (Κομμουνισταί, Μπολσεβίκοι). Τὰ σοσιαλιστικὰ κόμματα τῶν διαφόρων χωρῶν συνεδέθησαν διὰ κεντρικῆς ἐνώσεως, τὴν ὁποίαν ὠνόμασαν **Δευτέραν Διεθνή**. Οἱ δὲ σοσιαλισταί εἰς πολλὰς χώρας ἀπέκτησαν μεγάλην σπουδαιότητα καὶ αἱ κυβερνήσεις ἤρχισαν νὰ λαμβάνωσιν αὐτὰ ὑπ' ὄψιν. Ἡ δὲ ἔνωσις τοῦ διεθνοῦς προλεταριάτου ἀποτελεῖ κολοσσίαν δύναμιν, τὴν ἐβδόμην καὶ μεγίστην τῶν Μεγάλων Δυνάμεων, ὡς ἐλέχθη. Καὶ ἡ μὲν Δευτέρα Διεθνὴς κατεποντίσθη ἐντὸς τοῦ στροβίλου τοῦ Μεγάλου Πολέμου, ἀλλ' αἱ ἰδέαι τοῦ Μάρξ ὑπὸ τὴν μορφήν τοῦ Μπολσεβιτισμοῦ ἀνεστάτωσαν τὴν Ῥωσσίαν, ἐνθα γίνεται ἡ πρώτη προσπάθεια πρὸς ἴδρυσιν τοῦ κομμουνιστικοῦ κράτους ὑπὸ τοῦ **Λένιν** καὶ τῶν Ῥώσσω κομμουνιστῶν.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΣΤ΄.

ΓΡΑΜΜΑΤΑ—ΤΕΧΝΑΙ—ΕΠΙΣΤΗΜΑΙ ΑΠΟ ΤΩΝ ΜΕΣΩΝ ΤΟΥ ΙΗ΄ ΑΙΩΝΟΣ

1. Ἡ ἀκμὴ τῆς γερμανικῆς λογοτεχνίας. — Κατὰ τὸν ΙΗ΄ αἰῶνα ἐκυριάρχησεν ἡ γαλλικὴ λογοτεχνία ἐν Εὐρώπῃ. Ἄλλ' οἱ σημαντικώτεροι τῶν γάλλων συγγραφέων τοῦ ΙΗ΄ αἰῶνος δὲν ἦσαν καθαροὶ λογοτέχναι, διότι ἐπραγματεύθησαν μᾶλλον κοινωνικὰ προβλήματα. Οὐχ ἦττον ἐξηκολούθησεν ἡ παράδοσις τοῦ ΙΖ΄ καὶ πολλοὶ συγγραφεῖς συνέθετον δράματα καὶ μύθους κατὰ τὸ ὑπόδειγμα τῶν λογοτεχνῶν τοῦ μεγάλου αἰῶνος. Ἀλλὰ τὰ προϊόντα τῆς μιμήσεως, ὡς συμβαίνει συνήθως, ἐστεροῦντο ποιητικῆς πνοῆς.

Κατὰ τὸ δεῦτερον ἥμισυ τοῦ ΙΗ΄ αἰῶνος ἀξιόλογον λογοτεχνίαν ἀνέπτυξεν ἡ Γερμανία. Καὶ κατ' ἀρχὰς μὲν ὑπέστη τὴν ἐπίδρασιν τῆς γαλλικῆς καὶ οἱ γερμανοὶ λογοτέχναι περιωρίζοντο εἰς τὴν ἄγονον ἀπομίμησιν τῆς κλασικιστοῦσας γαλλικῆς λογοτεχνίας. Ἀλλὰ δὲν ἤργησαν νὰ στραφῶσιν εἰς τὴν παράδοσιν τῆς ἀρχαίας γερμανικῆς ποιήσεως. Τότε ἀνεκάλυψαν τοὺς θησαυροὺς τῆς μητρικῆς γλώσσης¹ καὶ ἤρχισαν νὰ συγκινῶνται ἐκ τῶν ἀνδρικῶν τόνων καὶ τῆς ἀπαραμίλλου τρυφερότητος αὐτῆς. Περὶ τὰ μέσα τοῦ αἰῶνος ἐφάνη ὁ πρῶτος δημιουργικὸς ποιητὴς **Φρειδερίκος Κλόπστοκ** (*Klopstock*, 1724—1804), ὁ ποιητὴς τῆς **Μεσσιάδος**. Οἱ μακροσκελεῖς δεκαπεντασύλλαβοι τοῦ ποιήματος φαίνονται σήμερον βαρεῖς καὶ μονότονοι. Διὰ τοὺς χρόνους τοῦ ὅμως ὁ Κλόπστοκ ἦτο ὁ ποιητὴς τῆς θρησκευτικῆς συγκινήσεως, ὁ γλωσσοπλάστης, ὁ

1) Ἡ γερμανικὴ γλῶσσα εἶχε νὰ παλαίσῃ μακρὸν χρόνον πρὸς τὴν λατινικὴν, ἡ ὁποία παρέμειναν ἡ γλῶσσα τῶν Πανεπιστημίων καὶ τῆς ἐπιστήμης. Ὁ φιλόσοφος Λάιβνιτς ἔγραψεν ἀκόμη περὶ τὸ τέλος τοῦ ΙΖ΄ αἰῶνος τὸ κύριον ἔργον του εἰς τὴν γαλλικὴν, ὁ δὲ Θωμάζιος, ἀπεδοκιμάσθη, ὅταν ἠθέλησε νὰ διδάξῃ γερμανιστὶ ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ τῆς Λειψίας (1657), ἐνῶ ὁ βασιλεὺς Φρειδερίκος ὁ Μέγας ἔγραψε τὰ ἱστορικὰ ἔργα του εἰς τὴν γαλλικὴν.

ὁποῖος ἀπεκάλυπτε τὴν ἁρμονίαν καὶ τὴν ἐκφραστικὴν δύναμιν τῆς γερμανικῆς γλώσσης.

Ταῦτοχρόνως ὅμως λόγιοι καὶ τεχνοκρίται ἐξήτουν νὰ κατανοήσωσι βαθύτερον τὴν ἑλληνικὴν ἀρχαιότητα καὶ ἡ Γερμανία ἐφάνη τότε ἐπανερχομένη εἰς τὴν παράδοσιν τοῦ χουμανισμοῦ, τὴν διακοπεῖσαν ἀποτόμως διὰ τῆς μεταρρυθμίσεως καὶ τοῦ τριακονταετοῦς πολέμου. Τὸ 1764 ἐξεδόθη ἡ «*Ἱστορία τῆς τέχνης τῆς ἀρχαιότητος*» τοῦ **Βίνκελμαν** (*J. J. Winkelmann*), ἡ ὁποία ἔδιδε νέαν ἀντίληψιν τοῦ ἀρχαίου καλοῦ. Δύο δ' ἔτη μετὰ ταῦτα ἐφάνη τὸ σημαντικώτατον ἔργον κριτικῆς τῶν χρόνων τούτων. Ὁ **Λέσιγγ** τοῦ **Λέσιγγ** (*Lessing*, 1729—1781). Ὁλίγον βραδύτερον ὁ Λέσιγγ διὰ τῆς *Ἀμβουργικῆς Δραματιουργίας*, τῶν κρίσεων δηλ., τὰς ὁποίας ἐδημοσίευσεν περὶ τῶν ἔργων τῶν παριστανομένων ἐν τῷ θεάτρῳ τοῦ Ἀμβούργου, ἐπολέμησε τὸν γαλλικὸν ψευδοκλασικισμόν, ἀφ' ἑνὸς μὲν ἀναφερόμενος εἰς τὴν γνησίαν κλασσικὴν παράδοσιν, ἀφ' ἑτέρου δὲ προβάλλων ὡς ὑπόδειγμα δραματικῆς τέχνης τὸν Σαίξπηρ. Τὰς περὶ θεάτρου θεωρίας του ἐφήρμοσεν εἰς τὰ δράματά του, τῶν ὁποίων ὀνομαστότερα εἶναι ἡ *Αἰμιλία Γαλότι* καὶ *Νάθαν ὁ Σοφός*. Ἐνῶ δὲ ὁ Λέσιγγ ἔδιδεν εἰς τὴν διανοητικὴν ἐργασίαν τὴν πρωτεύουσαν θέσιν ἐν τῇ δημιουργίᾳ τοῦ λογοτεχνικοῦ ἔργου, ὁ **Χέρδερ** (*Herder* 1744-1803) ὡς πηγὴν ἐμπνεύσεως ἐκήρυττε τὸ συναίσθημα καὶ τὴν φαντασίαν καὶ προσεπάθησε νὰ στρέψῃ τὴν προσοχὴν εἰς τὴν δημώδη ποίησιν.

Μετὰ τὴν προπαρασκευὴν ταύτην ἤρχισεν ἡ ἀκμὴ τῶν γερμανικῶν γραμμάτων. Τὰς τελευταίας δεκαετηρίδας τοῦ 18' αἰῶνος οἱ γερμανοὶ ὀνομάζουσι περίοδον τῆς *Ὁρμῆς καὶ Δημιουργίας* (*Sturm und Drang*), διότι παρήχθησαν πλῆθος μεγάλων ἔργων.

Κατὰ τοὺς χρόνους τούτους ἐξεδηλώθη ἡ μεγάλη ποιητικὴ ἰδιοφυΐα τοῦ Γκαίτε. Τὸ πρῶτον ἀξιόλογον ἔργον του ἦτο τὸ μυθιστόρημα *Βέρθερ*. Ὁ *Βέρθερ* εἶναι ἡ ἐκδήλωσις τῆς κατεχούσης τότε τὰς νεαρὰς ψυχὰς διαθέσεως. Ὁ ὑπεραισθηματικὸς καὶ καλλιτεχνικὸς νεαρὸς ἦρως τοῦ μυθιστορήματος μὴ δυνάμενος νὰ συμμορφωθῇ πρὸς τὸν συνήθη τρόπον τοῦ βίου τῶν ἀνθρώπων, μεταφέρει τὴν ἄφθονον αἰσθηματολογίαν του εἰς τὴν ἐξοχὴν, ἐνθα διέρχεται ἡμέρας ψυχικῆς ὑπερεκχειρίσεως. Τέλος ὅμως

ἐξ ἀφορμῆς ἐρωτικοῦ ἐπεισοδίου θέτει τέρμα εἰς τὴν ζωὴν του. Τὸ ἔργον συντεταγμένον ὑπὸ μορφὴν ἐπιστολῶν εἰςγλωσσαν ἀπλὴν, σχεδὸν οἰκογενειακὴν, ἐδημιούργησε σχολὴν, ἀπέκτησε πολλοὺς ἀπομιμητάς, τὸ δὲ πάθος, ὑπὸ τοῦ ὁποίου ἐτήχαστο ὁ νεαρὸς Βέρθερ, ὠνόμασαν πάθος τοῦ αἰῶνος (*mal du siècle*).

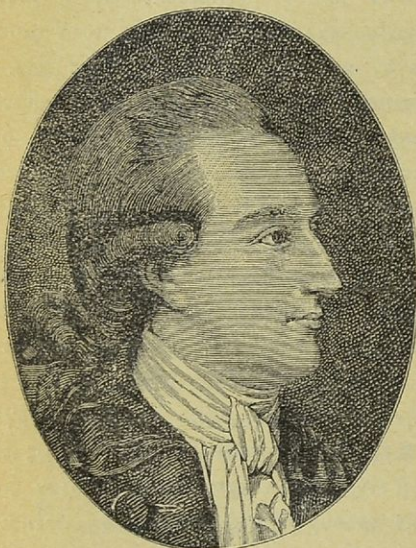
Ὁ Ἰωάννης Βόλφγκαγγ Γκαίτε (Wolfgang Goethe, 1749—1832) ἐγεννήθη ἐν Φραγκφούρτῃ ἐξ εὐποροῦσης ἀριστοκρατικῆς οἰκογενείας καὶ ἐσπού-

δασ νομικὰ ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ τῆς Λειψίας. Ὁ βίος του ἐξωτερικῶς ὑπῆρξεν ὀμαλώτατος, περιεστοιχίσθη διαρκῶς ὑπὸ ἐκτιμήσεως, μέγα δὲ μέρος αὐτοῦ διήλθεν ἐν τῇ αὐλῇ τῆς Βαυαρίας ὡς ὑπουργὸς τῆς Παιδείας, ὡς θλ ἐλέγομεν σήμερον. Κατὰ τὴν διαμονὴν του ἐν Λειψίᾳ ὡς νεαρὸς φοιτητῆς ἐλαβεν ἐνδιαφέρον διὰ τὴν ποίησιν καὶ εἰκοσιπενταετῆς ἔγραψε τὸ μυθιστόρημα *Τὰ πάθη τοῦ νέου Βέρθερ*, τὸ ὅποιον κατέστησεν ἐνδοξον τὸ ὄνομά του (1774).

Ὁ Γκαίτε ἀνεπτύχθη ὀλίγον κατ' ὀλίγον εἰς μέγαν καλλιτέχνην, συνδυάζων τὴν παράδοσιν τοῦ γερμανικοῦ μεσαίωνα πρὸς τὸ πνεῦμα τῆς ἑλληνικῆς ἀρχαιότητος, τὴν ὁποίαν

ἠγάπησεν ὑπερβολικὰ. Ἐγραψεν ὀνομαστὰ δράματα καὶ ἐπικά ποιήματα καὶ μυθιστορήματα. Ὡς λυρικός ποιητῆς ἀνῆλθεν ὄλην τὴν κλίμακα τῆς συγκινήσεως, ὑπῆρξε βόρειος εἰς τὴν ἔμπνευσιν καὶ κλασσικὸς εἰς τὴν μορφὴν.

Ἄλλ' ἡμεγάλῃ δημιουργίᾳ τοῦ Γκαίτε εἶναι ὁ Φάουστ (*Faust*). Ὁ Φάουστ εἶναι κατὰ βάθος ἡ ἀπεικόνισις τοῦ ἡλικιωμένου Γκαίτε, ὅπως ὁ Βέρθερ ἦτο τοῦ νεανίου. Ἡρῶς τοῦ ἔργου, τὸ ὅποιον ἔχει μορφὴν δράματος χωρὶς νὰ ἔχη τὴν ἐσωτερικὴν ἐνότητα σκημικοῦ ἔργου, ὑποτίθεται ὁ σοφὸς τῶν χρόνων τῆς Ἀναγεννήσεως Φάουστ, ὁ ὁποῖος, ἀφοῦ δι' ὅλου τοῦ βίου ἐκοπίασε ζητῶν τὴν ἀλήθειαν καὶ

Ὁ Γκαίτε.

προσπαθῶν νὰ ὠφελήσῃ τοὺς ἀνθρώπους, καταλαμβάνεται ὑπὸ μεταμελείας διὰ τὸν τρόπον, κατὰ τὸν ὅποιον κατηνάλωσε τὴν νεότητά, καὶ ἐπιθυμεῖ νὰ ἐπαναλάβῃ τὴν ζωὴν, ὅπως δώσῃ εἰς αὐτὴν ἄλλην κατεύθυνσιν. Ὁ Γκαίτε συνεδέθη διὰ στενῆς φιλίας μετὰ τοῦ Φρειδερίκου **Σίλλερ** (*Schiller*, 1759-1805), τοῦ ὁποῦ τοῦ τὰ νεανικὰ δράματα (*Οἱ Αἰσιαί, Φιέσκο, Δὸν Κάρολος*) διαπνέονται ἐκ θερμῆς ἀγάπης πρὸς τὴν ἐλευθερίαν τοῦ ἀτόμου καὶ τοῦ πολίτου. Ὁ Σίλλερ δὲν εἶχε τὴν εὐρεῖαν διάνοιαν τοῦ Γκαίτε, ἢ δὲ εὐπαθῆς ὑγίεια τοῦ ἐσουντόμευσε τὸν βίον του. Ἄλλ' ὁ σχετικῶς βραχὺς βίος του ὑπῆρξε διαρκῆς δημιουργία. Ὁ *Βαλλενστάιν, ἡ Μαρία Στούαρτ* ὁ *Γουλιέλμος Τέλ*, εἶναι ἐκ τῶν ἀρίστων δραματικῶν δημιουργημάτων τῆς Γερμανίας.

2. Μεταβολὴ τῶν ὄρων τῆς λογοτεχνίας. — Κατὰ τὸν ΙΖ' αἰῶνα τὰ λογοτεχνικὰ ἔργα δὲν ἀπέφερον κέρδος οὕτως, ὥστε οἱ συγγραφεῖς δὲν ἠδύναντο νὰ ζήσωσιν ἐκ τῶν ἔργων των. Οἱ περισσότεροι συγγραφεῖς ἦσαν τότε εὐκατάστατοι ἀστοὶ γράφοντες διὰ μικρὰν τάξιν ἀναγνωστῶν. Ἡ κατάστασις αὕτη ἐξηκολούθησε καὶ κατὰ τὸν ΙΗ' αἰῶνα. Ἀλλὰ κατὰ τὴν ἀρχὴν τοῦ ΙΘ' αἰῶνος ἐπῆλθε σημαντικωτάτη μεταβολή, ἢ ὅποια ἀνέτρεψε τοὺς ὄρους τῆς λογοτεχνικῆς παραγωγῆς. Τὸ ἀναγνωστικὸν κοινὸν ἠῤῥήθη καὶ ἡ καλυτέρα διοργανώσις τοῦ τύπου καὶ τοῦ βιβλιομπορίου συνετέλεσαν εἰς τὴν εὐρυτέραν διάδοσιν τῶν λογοτεχνικῶν ἔργων. Συγχρόνως δὲ ἠῤῥήθη ὁ ἀριθμὸς τῶν συχνάζόντων εἰς τὸ θέατρον, τὰ θέατρα ἐκέρδιζον σημαντικὰ ποσὰ καὶ ἰδρύθησαν εὐρύχωρα καὶ μεγαλοπρεπῆ θέατρα. Ἐπειδὴ δὲ τὸ δημόσιον ἐζήτηι διαρκῶς νέα ἔργα, ἐδημιουργήθη τάξις θεατρικῶν συγγραφέων. Ἐθεσπίσθησαν δὲ νόμοι ἐξασφαλίζοντες τὰ συγγραφικὰ δίκαιώματα. Οὕτω τὸ συγγραφικὸν ἐπάγγελμα κατέστη μέσον βιοπορισμοῦ καὶ πολλοὶ τῶν διακεκριμένων ποιητῶν καὶ λογογράφων ἐξησφάλισαν ἀξιόλογα κέρδη, τὰ ὅποια ἐξύψωσαν τὴν κοινωνικὴν θέσιν τῶν λογογράφων καὶ ἐδημιούργησαν καλυτέρους ὄρους ἐργασίας καὶ παραγωγῆς.

3. Ἡ Ῥωμαντικὴ λογοτεχνία. — Περὶ τὸ τέρμα τοῦ ΙΗ' καὶ τὴν ἀρχὴν τοῦ ΙΘ' αἰῶνος ἐπῆλθε σημαντικὴ μεταβολὴ ἐν τῇ λογοτεχνίᾳ. Κατὰ τοὺς χρόνους τούτους ἐνισχύθη πολὺ ὁ συναίσθηματικὸς βίος τῶν ἀνθρώπων καὶ ἐπεκράτησεν ἡ ἀγάπη πρὸς τὸ

σκοτεινὸν καὶ μυστηριώδες. Συγχρόνως ἀφυπνίσθη τὸ ἐθνικὸν αἴσθημα τῶν λαῶν, τὸ ὁποῖον ἐστρεφεν αὐτοὺς πρὸς τὸ ἴδιον παρελθόν. Διὰ τοῦτο ἐγένεε ζωηρὰ ἀντίδρασις κατὰ τῆς κλασικίζουσας λογοτεχνίας τῶν Γάλλων, οἱ ἀρχαῖοι ἔπαυσαν νὰ θεωρῶνται ὡς τὸ ἀλάνθαστον πρότυπον λογοτεχνικοῦ ἔργου, ἀνεγεννήθη δὲ ἡ ἀγάπη τῶν μέσων χρόνων καὶ ἀπέκτησε πάλιν ἐκτίμησιν ὁ γοθτικὸς ρυθμὸς. Ἐκυριάρχησε δ' ἐπὶ μακρὸν ὁ Σαίξπηρ, ὁ ὁποῖος ἀπέβη τὸ ἰδανικὸν τῶν ποιητῶν τῶν χρόνων τούτων διὰ τὴν φυσικὴν ὀρμητικότητα καὶ τὴν πρωτοτυπίαν τῆς ἐμπνεύσεως. Γενικῶς δ' ἐπεκράτησεν ἡ φαντασία καὶ ἡ αἰσθηματικότης ἐπὶ τοῦ λογικοῦ καὶ τῆς παρατηρήσεως. Τὴν τάσιν ταύτην ὠνόμασαν **Ῥωμαντισμὸν** καὶ τὴν λογοτεχνίαν τῶν χρόνων τούτων **Ῥωμαντικὴν λογοτεχνίαν**.

Τὸ Ῥωμαντικὸν πνεῦμα ἐξεδηλώθη τὸ πρῶτον ἐν Ἀγγλίᾳ. Κατὰ τὸ τέλος τοῦ 10' αἰῶνος μεγάλως ἐξετιμῆθησαν καθ' ὅλην τὴν Εὐρώπην ποιήματα, τὰ ὁποῖα ἐκυκλοφόρησαν τὸ 1762 ὑπὸ τὸ ὄνομα τοῦ Σκώτου βάρδου ¹ **᾽Οσσιαν** (*Ossian*) ὡς δημῶδη ᾄσματα προερχόμενα ἐκ παρφημένων χρόνων. Ἄλλ' ἦσαν κατὰ τὸ πλεῖστον στιχουργήματα τοῦ ἐκδότου Μάκφερσον (*Macpherson*).

Σέλλειΐ.

Ἀπὸ τῶν ἀρχῶν δὲ τοῦ νέου αἰῶνος ἐξεδηλώθη ἡ ἀνήσυχος φύσις τοῦ λόρδου **Βύρωνος** (*Lord Byron* πρφ. Μπαίρον, 1788—1824), ὁ ὁποῖος εἰς τὰ φλογώδη καὶ πλήρη φαντασίας ποιήματα ἐξέχυσε τὸν πόνον τῆς ἀνικανοποιήτου ψυχῆς του. Ὁ Βύρων φάλλει διαρκῶς ἑαυτὸν, οἱ δὲ ἥρωες τῶν ἔργων του εἶναι ὁ ἴδιος πάντοτε. Τὰ ὀνομαστότερα τούτων εἶναι Τσιλδ Χάρολδ (*Childe Harold*), ὁ Γκιαβούρ, ὁ Μάνφρεδ, καὶ τὸ εὐρὺ σατυρικὸν ποίημα Δὸν Ζουὰν (*Don*

1. Βάρδοι ἐλέγοντο οἱ Κέλται ποιηταί, οἱ ἑπῶοι ἐφάλλον τοὺς ἥρωας.

Jouan). Ὁ δὲ σύγχρονός του **Σέλλεϋ** (*Shelley*, 1792-1822) ἦτο ἐπίσης ἐξαιρετικὴ φύσις, καίτοι δὲ ἀπέθανε τριακοντούτης, ἔδωκεν ὑπέροχα λυρικά τεμάχια. (Ἡ ἐξέγερσις τοῦ Ἰολάμ, *Προμηθεὺς λυόμενος*). Ὁ δὲ Σκωτὸς **Οὐάλτερ Σκὸτ** (*Walter Scott*, 1771—1832) ἐξωγράφησε διὰ ζωηρῶν χρωμάτων τὴν φύσιν τῆς πατρίδος του εἰς τὰ ὀνομαστὰ ἱστορικὰ μυθιστορήματά του, διὰ τῶν ὁποίων ἐζήτησε ἡ ἀναπαραστάσις τοῦ μέσου χρόνου. Τὸ πρῶτον ἡμίσιον τοῦ 10^{ου} αἰῶνος εἶναι μία τῶν γονιμωτέρων καὶ ἐνδοξοτέρων λογοτεχνικῶν περιόδων τῆς Ἀγγλίας.

Ὁ ῥομαντισμὸς ἀνεγέννησε μετ' ὀλίγον τὴν γαλλικὴν λογοτεχνίαν ἐμφυσήσας νέαν δημιουργικὴν πνοὴν εἰς τοὺς συγγραφεῖς.

Ὁ εἰσηγητὴς τῆς νέας τεχντροπίας ἐνταῦθα εἶνε ὁ **Σατομπριὰν** (*Chateaubriand*, 1768-1848), ὁ ὁποῖος εἰς τὰ διηγήματά του Ἄταλά καὶ Ρενὲ περιέγραψε ψυχικὴν κατάστασιν ὁμοίαν πρὸς τὴν τοῦ Βέρθερ. Ἀλλὰ τὸ προγραμματικὸν ἔργον τῆς νέας σχολῆς εἶναι τὸ *Πνεῦμα τοῦ Χριστιανισμοῦ* (*Genie du Christianisme*, 1802), διὰ τοῦ ὁποίου διεκήρυξεν, ὅτι δὲν πρέπει νὰ ζητήσωμεν τὴν πολί-

Σατομπριὰν

ησιν εἰς τὴν εἰδωλολατρικὴν ἀρχαιότητα, ἀλλ' εἰς τὸν χριστιανικὸν μεσαίωνα, διότι αἱ διηγήσεις τῆς χριστιανικῆς θρησκείας παρέχουσι εἰς τὸν καλλιτέχνην ὑλικὸν ἀνώτερον τῆς ἀρχαίας μυθολογίας. Ὁ Σατομπριὰν εἶνε ὑπέροχος λογογράφος. Τὸ ὕφος του διακρίνεται διὰ τὸν πλούσιον χρωματισμὸν καὶ τὴν μουσικότητα. Κατὰ τοὺς αὐτοὺς χρόνους ἡ Κυρία **Στάελ** (*Staël*, 1766—1817), θυγάτηρ τοῦ Ὑπουργοῦ Νέκερ, ἐγνώρισεν εἰς τὴν Γαλλίαν τὴν γερμανικὴν λογοτεχνίαν διὰ τοῦ ἔργου της *Περὶ τῆς Γερμανίας* (*De l'Allemagne*, 1810) καὶ συνέθεσε μερικὰ περίεργα καὶ ἐνδιαφέροντα μυθιστορήματα (*Delphine, Corinne*).

Τὸ δὲ 1820 ἐφάνη ἡ πρώτη ποιητικὴ συλλογὴ τῆς νέας σχολῆς,

Δι ποιητικαὶ μελέται (*Meditations poétiques*) τοῦ **Λαμαρτίν** (*Lamartine*, 1790—1869), αἱ ὁποῖαι ἀνεκάλυψαν νέαν ποίησιν εἰς τὴν Γαλλίαν καὶ ἐδημιούργησαν νέον ποιητικὸν εἶδος, τὴν *προσωπικὴν ποίησιν*. Ἡ συλλογὴ ἐκείνη κατέστησε ταχέως ἔνδοξον τὸ ὄνομα τοῦ ποιητοῦ, διότι πρῶτην φοράν ἠκούοντο ἐν Γαλλίᾳ τόνοι τόσοι ἄρμονικοὶ καὶ συγκλίησις τόσοι βαθεῖα καὶ εἰλικρινής. Ἀλλὰ μετ' ὀλίγον τὰ σκῆπτρα τῆς ῥομαντικῆς ποιήσεως ἔλαβεν ὁ περίφημος **Βίκτωρ Οὐγκώ** (*Victor Hugo*, 1802—1885), ὁ

Βίκτωρ Οὐγκώ.

ὁποῖος μεταξὺ τῆς κολοσσιαίας παραγωγῆς του ἔδωκε τινὰ τῶν ἀριστων ποιημάτων τῆς γαλλικῆς λογοτεχνίας. Δὲν εἶχε τὴν εὐαισθησίαν τοῦ Λαμαρτίν, ἀλλ' ἡ φαντασία του ἦτο μεγαλειώδης καὶ ἐδημιούργησεν ὕψος ἀτομικόν, πλήρες χρωμάτων καὶ εἰκόνων καὶ ἀνδροπρεποῦς μελωδίας. Τὰ νεανικά του ἔργα *Φύλλα τοῦ Φθινοπώρου* (*Feuilles d'automne*), *Ἀκτῖνες καὶ Σκιαὶ* (*Rayons et ombres*) κτλ. περιέχουσιν εἰλικρινῆ λυρικὴν συγκλίησιν. Βραδύτερον ἐν τῇ ὥριμότητι του ἔδωκε ποιήματα φιλοσοφικοῦ βᾶθους (*Contemplations*) καὶ ἱστορικὰς εἰκόνας καὶ ἰσχυρὰ τεμάχια ἐπικά εἰς τὰ περίφημα

Légendes des Siècles, ἐνῶ τὸ μυθιστόρημά του *Παναγία τῶν Παρισίων* (*Notre dame de Paris*) ζητεῖ ν' ἀναπαραστήσῃ τοὺς μέσους χρόνους καὶ εἶναι ὕμνος εἰς τὸν γοθτικὸν ρυθμὸν. Κολοσσαίαν δὲ δημοτικότητα ἀπέκτησε τὸ μυθιστόρημα *Οἱ Ἄθλιοι* (*Les Misérables*), τὸ ὁποῖον ἐνεπνεύσθη ἐκ τῆς χριστιανικῆς συμπαθείας πρὸς τοὺς ἀσθενεῖς καὶ ἀποκλήρους.

Ὁ ῥωμαντισμὸς ἐνέπνευσε νέαν ζωὴν εἰς τὸ θέατρον καὶ περὶ τὴν τρίτην δεκαετίαν τοῦ αἰῶνος ἐδόθησαν θορυβῶδεις μάχαι μετὰ τῶν κλασσικῶν καὶ ῥωμαντικῶν ἐπὶ τῆς σκηνῆς (ιδίως κατὰ τὴν παράστασιν τοῦ *Hernani* τοῦ *V. Hugo*, 1830). Οἱ ῥωμαντικοὶ κατὰ προτίμησιν ἐκαλλιέργησαν νέον εἶδος θεατρικοῦ ἔργου, τὸ δράμα, εἰς τὸ ὁποῖον ἀνεμίγνυον τὸ τραγικὸν μετὰ τοῦ κωμικοῦ κατὰ τὸ παράδειγμα τοῦ *Σαίξπηρ* καὶ τοῦ *Σίλλερ*.

Ἀπὸ τοῦ 1830 ἐμφανίζεται νέα γενεὰ ῥωμαντικῶν, τῆς ὁποίας κυριώτατοι ἀντιπρόσωποι εἶναι ὁ **Ἀλφρέδ δὲ Μυσσὲ** (*Alfred de Musset*, 1810-1857) καὶ ὁ **Θεόφιλος Γκωτιέ** (*Théophile Gautier*, 1811-1872). Ὁ Μυσσὲ ἦτο λεπτὴ φύσις καὶ τὰ ποιήματα τῆς συλλογῆς *Poésies nouvelles* περιέχουσι τινα τῶν εὐγενεστέρων λυρικῶν ποιημάτων τῆς Γαλλίας. Ὁ δὲ Γκωτιέ ἦτο καλλιτέχνης τῆς μορφῆς, ζωγράφος καὶ μουσικὸς τοῦ στίχου.

Συγχρόνως ἀνεπτύχθη ὁ πεζὸς λόγος καὶ ἐδημιουργήθη τὸ γαλλικὸν μυθιστόρημα. Καὶ ἡ μὲν **Γεωργία Σάνδη** (*George Sand*, 1804-1876) εἶναι ἡ ἀξιολογώτερα ἀντιπρόσωπος τοῦ ῥωμαντικοῦ μυθιστορήματος, ἐνῶ τὰ ὀνομαστὰ μυθιστορήματα τοῦ **Ἀλεξάνδρου Δουμᾶ** (*Dumas*) πατρός, δὲν ἔχουσι βαθυτέραν ἀξίαν. Τουναντίον ὁ **Μπιλζῆκ** (*Honoré de Balzac*, 1799-1850) διὰ τῆς κλίσεώς του εἰς τὴν ψυχολογικὴν ἀνάλυσιν καὶ διὰ τῆς συλλήψεως τῆς *Ἀνθρωπίνης Κωμωδίας*, σειρᾶς δηλ. μυθιστορημάτων ἐσωτερικῶς συνδεομένων, ἤνοιγε νέας ὁδοὺς.

Ὁ ῥωμαντισμὸς διὰ τῆς ἀγάπης, τὴν ὁποίαν εἶχε πρὸς τὸ παρελθόν, ὠφέλησε τὰς ἱστορικὰς μελέτας. Οἱ ῥωμαντικοὶ ἱστορικοὶ ἤθελον ν' ἀναπαραστήσωσι τοὺς παλαιότερους χρόνους, ιδίως τὰ γεγονότα τῆς ἐθνικῆς ἱστορίας. Ἡ δὲ ἱστορία εἰς τὰς χεῖρας αὐτῶν κατέστη ἔργον τέχνης, συγχρόνως ὅμως ἤρχισεν ἡ ἐπιμελὴς μελέτη τῶν πηγῶν. Ὁ **Ἀύγουστίνος Τιερρὺ** (*Augustin Thierry*,

1797-1856) αναπαρέστητε διὰ τῆς ἐρεῦνης καὶ διὰ τῆς φαντασίας τοὺς Μεροβιγγεῖους χρόνους. Ἀνώτερος δὲ συγγραφεὺς καὶ ποιητικώτερος εἶναι ὁ **Ιούλιος Μισελέ** (*Michelet*, 1798—1874), ὁ ὅποιος διὰ φλογώδους φαντασίας καὶ ἀνησύχου εὐαισθησίας διηγήθη τὴν γαλλικὴν ἱστορίαν, ἐνῶ νηφαλιώτεροι ἦσαν οἱ δύο πολιτικοὶ ἄνδρες, συγγραφεῖς ἱστοριῶν, ὁ **Γκιζώ** (*Guisot*) καὶ ὁ **Τιέρ** (*Thiers*).

Ἡ ῥωμαντικὴ λογοτεχνία δὲν ἀνέδειξε μεγάλας κορυφὰς ἐν Γερμανίᾳ. Καὶ ὁ μὲν ἐμπνευσμένος μεταξὺ τῶν γερμανῶν ῥωμαντικῶν **Νοβάλλις** (*Novallis*), ἀπέθανε πολὺ νέος (1801), ἀλλ' ἦ

Χάϊνε.

ἀγάπη πρὸς τὸν Σαίξπηρ ἐγέννησε τὰς ὀνομαστάς μεταφράσεις τῶν δραμάτων του ὑπὸ τῶν ἀδελφῶν **Σλέγκελ** (*Schlegel*) καὶ ἄλλων. Τουναντίον ὁ ἐκ τοῦ κύκλου τῶν λεγομένων ποιητῶν τῆς Νέας Γερμανίας **Ἡρρίκος Χάϊνε** (*Henri Heine*, 1799-1856) ἀνεδείχθη ἔξοχος λυρικός καὶ σατυρικός.

**4. Ἡ λογοτεχνία ἀπὸ τῶν μέσων τοῦ 10' αἰῶ-
νος.** — Περὶ τὸ 1848 ἤρχισεν ἡ ἀντίδρασις κατὰ τοῦ ῥωμαντι-
σμοῦ, διότι ἡ Εὐρώπη κατὰ τὸν χρόνον τοῦτον ἐταράσσετο ὑπὸ
γένων ἐπαναστάσεων καὶ ἡ περίοδος τῆς παλινρθώσεως εἶχε πα-
ρέλθει. Τότε οἱ ποιηταὶ ἠθέλησαν ν' ἀπαλλαγῶσιν ἐκ τῆς ὑπεραι-
σθηματικῆς πολυλογίας καὶ ἤρχισαν νὰ μεριμνῶσι περισσότερον
περὶ τῆς συμμετρίας τοῦ ἔργου καὶ τῆς τελειότητος τῆς μορφῆς.
Ὁ ἡγέτης τῆς νέας τάσεως **Λεκόντ ντε Λιλ** (*Leconte de Lisle*,
1820 — 1894), ἐραστὴς τῶν ἀρχαίων λογοτεχνιῶν, τῆς ἐλληνικῆς
καὶ τῆς Ἰνδικῆς ἀκόμη, ἔχων κλίσιν εἰς τὴν ἀπαισιοδοξίαν καὶ τὴν
δίψαν τοῦ θανάτου, ἐπεβλήθη διὰ τῆς πλαστικῆς ἐπεξεργασίας τοῦ
στίχου καὶ τοῦ ρυθμικοῦ μεγαλείου. Τὴν τάσιν ταύτην ὠνόμασαν
Παρνασσιακὴν Σχολήν. Ἐκ τῶν ἀρίστων δημιουργημάτων
αὐτῆς εἶνε τὰ «ἄπταιστα» λεγόμενα σοννέτα τοῦ **Ἑρεδιᾶ** (*José
Maria de Heredia*, συλλογὴ *Trophées*), τὰ ὅποια διακρίνει ἀπα-
ράμιλλος λαμπρότης τῆς μορφῆς καὶ ἰσχυρὰ υποβλητικότης. Ὁ δὲ
ὀλίγον πρεσβύτερος καὶ τῶν δύο **Σὰρλ Μποδελαιρ** (*Charles
Baudelaire*, 1811 — 1867), ἰδιόρρυθμος καὶ παράδοξος, φθάνει ἐνί-
στε εἰς μεγάλην ἐκφραστικότητα (Κυρία συλλογὴ *Fleurs du
Mal*).

Πάντες οὗτοι παρὰ τὴν περιφρόνησιν, τὴν ὁποίαν δεικνύουσιν
εἰς τοὺς ῥωμαντικοὺς λογοτέχναις, τοῦ 1830, εἶναι κατὰ βάθος
ῥωμαντικοί. Ἄλλ' ἀπὸ τοῦ 1850 ἀναπτύσσεται νέα γενεὰ συγ-
γραφέων, οἱ ὅποιοι καταβάλλουσι μεγάλην φροντίδα, ἵνα ἀνα-
παραστήσωσι πιστῶς καὶ μετὰ τῆς δυνατῆς ἀκριβείας τὴν σύγχρονον
πραγματικότητα, δηλαδή τὴν ζωὴν, τὴν ὁποίαν βλέπουσιν περὶ αὐ-
τούς. Ἐν ἀντιθέσει πρὸς τοὺς ῥωμαντικοὺς ἀποφεύγουσι νὰ ἐκθέ-
σωσι τὰ ἴδια συναισθήματα καὶ τὰς ἴδιαις σκέψεις φρονούντες, ὅτι
«ἡ μεγάλη τέχνη εἶναι ἐπιστημονικὴ καὶ ἀπρόσωπος καὶ ὅτι ὁ
καλλιτέχνης δὲν πρέπει νὰ ἐμφανίζεται ἐν τῷ ἔργῳ του ὡς ὁ θεὸς
ἐν τῇ φύσει». Τὴν τάσιν ταύτην ὠνόμασαν **Ῥεαλισμὸν** (ἐκ
τοῦ λατινικοῦ *res* = πρᾶγμα). Ὁ κύριος ἀντιπρόσωπος αὐτῆς
Φλωμπέρ (*Gustave Flaubert*, 1821-1880) εἶναι ἐκ τῶν μεγάλων
πεζογράφων τῆς Γαλλίας. Εἰς τὸ ὀνομαστὸν μυθιστόρημά του
Κυρία Μποβαρύ (*Madame Bovary*) μᾶς ἔδωκεν ἀντικειμενικὴν,

δλίγον καθόδουλον περιγραφὴν καὶ ἀνάλυσιν τῶν ἀνθρωπίνων ἀδυναμιῶν.

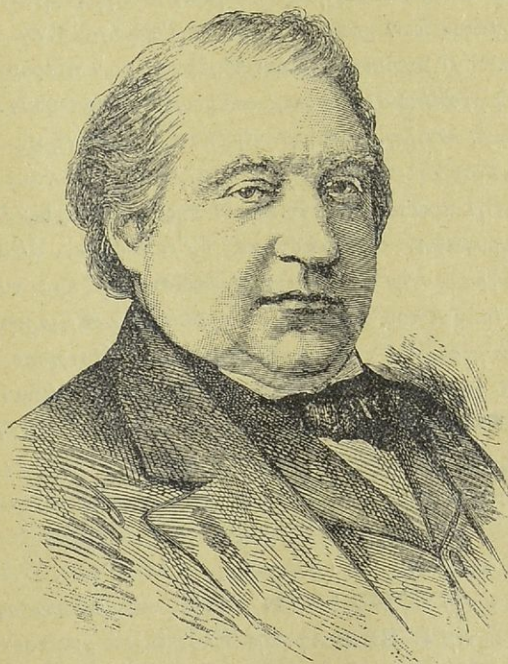
Ἐκ τοῦ βραλισμοῦ τοῦ Φλωμπέρ ἐγεννήθη ὁ **Νιτουραλισμὸς** τοῦ **Ζολᾶ** (*Emile Zola, 1840-1902*), ὁ ὅποιος μετ' ἰδιαιτέρας εὐχαριστήσεως περιγράφει τὴν ἀνθρωπίνην ἀσχημίαν καὶ τὰ τερατώδη ἤθη. Τὰ δ' ἔργα του ἐκακίσθησαν ὡς ἀνήθικα καὶ μεστὰ ἀσχημίας, πολλὰ ἐξ αὐτῶν ὅμως εἶναι ἰσχυρὰ δημιουργήματα, ὡς τὸ περίφημον *Ζερμινάλ* (*Germinal*), εἰς τὸ ὅποιον περιγράφει στάσιν ἐργατῶν ἀνθρακωρυχείων.

Περὶ τὸ 1848 ὁ ῥωμαντισμὸς ἐξεβλήθη καὶ ἐκ τοῦ θεάτρου καὶ ἐπεκράτησαν βραλιστικαὶ καὶ νατουραλιστικαὶ τάσεις. Οὕτω δ' ἐδημιουργήθη τὸ γαλλικὸν ἀσικὸν δράμα. Ἀντὶ τῶν ἀρχαίων δηλονότι ἡρώων ἢ τῶν μεσαιωνικῶν ἱπποτῶν ἀνεβίβασαν εἰς τὴν σκηνὴν τὸν σύγχρονον ἄνθρωπον καὶ τὴν σύγχρονον ἐνδυμασίαν. Δύο δὲ γόνιμοι συγγραφεῖς, ὁ **Ἀλέξανδρος Δουμάς** υἱός, ὁ συγγραφεὺς τῆς *Κυρίας μετὰ τὰς Καμελίας*, καὶ ὁ **Εμίλ Ὄζιέ** (*Emile Augier*), ὁ συγγραφεὺς τοῦ *Γαμβροῦ τοῦ κυρίου Γοαριέ*, ἦσαν οἱ δημιουργοὶ τοῦ Ἀσικῶν θεάτρου. Βραδύτερον ἐπεκράτησαν αἱ ὑπερβολαὶ τοῦ νατουραλισμοῦ, διότι ἀνεβίβαζον κατὰ προτίμησιν ἐλαττωματικὰ ἢ διεφθαρμένα πρόσωπα. Ἡ τάσις αὕτη ὠνομάσθη *Ἐρηδὸν θέατρον* (*Théâtre sec*). Οἱ δὲ νεωτερισμοὶ τοῦ γαλλικοῦ θεάτρου ἔσχον μεγάλην ἐπιρροὴν ἐπὶ τῶν ἄλλων ἐθνῶν. Ἐκ τῆς τάσεως ταύτης ἐγεννήθησαν ἐν Γερμανίᾳ δύο ἀξιόλογοι δραματικοί, ὁ **Γκέραρδ Χάουπτμαν** (*Gerhart Hauptmann*) γεννηθεὶς τὸ 1862, (ἔργα : *Πρὸ τῆς ἀνατολῆς τοῦ ἡλίου*, *Ὑφανταί*, *τὸ Δέγμα τοῦ Κάσιουρος* κλπ.) καὶ ὁ **Σούδερμαν** (*Hermann Sudermann*, γεν. τὸ 1857), τοῦ ὁποῦ τοῦ δράματα ἢ *Τιμὴ* καὶ ἢ *Χαῖμα* (*Heimat*, ἑλλ. μετάφρασις *Μάγδα*) ἔσχον ἡμέρας δόξης.

Ἄλλ' ἢ μεγάλη δημιουργικὴ διάνοια τοῦ νεωτέρου θεάτρου εἶναι ὁ νορβηγὸς **Ἐρρέικος Ἴψεν** (*Ibsen, 1825-1906*), τοῦ ὁποῦ τοῦ λεπτοτάτης ψυχολογικῆς ἀναλύσεως δράματα ἀπέκτησαν παγκόσμιον φήμην. (Βρυκόλακες, Ἀγριόπαπια, Κουκλόσπιτο, Πεερ Γκύντ κ.λ.π.).

Ὅμοιαι δὲ τάσεις ἐπεκράτησαν, ὡς ἦτο ἐπόμενον, ἐν τῇ ἱστοριογραφίᾳ καὶ τῇ κριτικῇ τῆς τέχνης. Οἱ συγγραφεῖς προσπαθοῦσι

ν' αναπαραστήσωσι μετὰ τῆς δυνατῆς ἀκριβείας τὸ παρελθόν. Τὸ κύριον στοιχείον των δὲν εἶναι ἡ φαντασία, ἀλλ' ἡ μάθησις, ἡ γνώσις τῶν πηγῶν. Δύο δὲ μεγάλων συγγραφέων τὰ ὀνόματα πληροῦσι τὸ δεύτερον ἡμῶν τοῦ ΙΘ' αἰῶνος ἐν Γαλλίᾳ, τοῦ **Ἑρνέστ Ῥενάν** (*Ernest Renan*, 1823-1892) καὶ τοῦ **Ἱππολύτ Ταῖν** (*Hippolyte Taine*, 1828-1893). Ὁ Ῥενάν ἔγραψε τὴν *Ἱστορίαν*

Ῥενάν.

τοῦ Ἰσραηλιτικοῦ λαοῦ καὶ τὴν *Προέλευσιν τῆς χριστιανικῆς θρησκείας*, ὁ Ταῖν τὴν *Προέλευσιν τῆς συγχρόνου Γαλλίας* καὶ τὴν *Ἱστορίαν τῆς Τέχνης*, ἐν τῇ ὁποία διετύπωσε τὴν περίφημον περὶ τοῦ περιβάλλοντος θεωρίαν. Ἀμφότεροι εἶχον ἰσχυρὰν φιλοσοφικὴν διάνοιαν, ὁ δὲ Ῥενάν ἦτο ἔξοχος καλλιτέχνης τοῦ λόγου. Ἄλλ' ἡ χώρα, εἰς τὴν ὁποίαν ἀνεπτύχθησαν θαυμασιῶς αἱ ἱστορικαὶ μελέται, εἶναι ἡ Γερμανία, ἔνθα οἱ ἱστοριογράφοι ἐστάθησαν ἐπὶ κεφαλῆς τῆς διανοητικῆς κινήσεως. Διὰ τοὺς Γερμανοὺς ἡ ἱστορία εἶναι

πρωτίστως ἔργον πολυμαθείας καὶ ἐπισταμένης ἐρεῦνης τῶν πηγῶν. Πράγματι δ' εἰς οὐδεμίαν χώραν αἱ πηγαὶ τῆς ἱστορίας ἐμελετήθησαν μετὰ μεγαλυτέρας ἐμβριθείας καὶ ἡ ἐξειδίκευσις ἐπροχώρησε βαθύτερον. Ἐκ δὲ τῆς ἐρεῦνης καὶ τῆς ἐκδόσεως τῶν πηγῶν τῆς ἔθνικῆς γερμανικῆς ἱστορίας προήλθε τὸ πρᾶγματι μνημειῶδες ἔργον Ἱστορικὰ μνημεία τῆς Γερμανίας (*Monumenta Germaniae historica*), κολοσσιαία συλλογὴ τῶν μνημείων τῆς γερμανικῆς ἱστορίας ἀπὸ τῶν ἀρχαιοτάτων χρόνων. Ἄλλ' οἱ Γερμανοὶ εἶναι κυρίως ἱστοριοδίφαι καὶ ὄχι ἱστορικοί, διότι τὰ ἔργα τῶν στεροῦνται γενικῶν ἰδεῶν καὶ πρωτοτύπου ἱστορικῆς σκέψεως. Ἡ κατευθύνουσα γραμμὴ εἶναι ἡ ἔθνικὴ ἀντίληψις καὶ κοινὴ τάσις ἡ ἐξύμνησις τοῦ πρωσσοῦ συστήματος καὶ τὸ μῖσος τῆς γαλλικῆς ἐπαναστάσεως. Τὴν στενὴν ταύτην πρωσσικὴν ἀντίληψιν τῆς ἱστορίας δὲν διαφεύγουσιν οὔτε οἱ κορυφαῖοι, ὁ **Τραϊτσके** (*Treitschke, 1834-1896*), ὁ ὁποῖος συνέγραψε τὴν περίφημον Ἱστορίαν τῆς Γερμανίας κατὰ τὸν ΙΘ' αἰῶνα (μέχρι τοῦ 1848), καὶ ὁ **Κάρολ Λάμπρεχτ** (1856-1916), ὁ συγγραφεὺς τῆς νεωτάτης μεγάλης Ἱστορίας τῆς Γερμανίας καὶ τοῦ Προσσοῦ παρελθόντος. Ἐξαιρέσειν κάμνει μόνον ὁ διάσημος **Θεόδωρος Μόμμεν** (*Mommsen, 1817-1903*), ὁ συγγραφεὺς τῆς Ῥωμαιοῦς ἱστορίας, πρωτοστατήσας ἐν τῇ συλλογῇ τῶν λατινικῶν ἐπιγραφῶν. Ἐπίσης κατὰ τὸ δεῦτερον ἡμίσιον τοῦ ΙΘ' αἰῶνος ἀνεπτύχθη ἐν Γερμανίᾳ τὸ ὑπέροχον τάλαντον τοῦ **Φρειδερίκου Νίτσε** (*Nitzsche, 1844-1900*), ὁ ὁποῖος σπουδάσας κλασσικὴν φιλολογίαν ἐν Λειψία καὶ νεώτατος γενόμενος καθηγητῆς αὐτῆς ἐν Βασιλείᾳ τῆς Ἑλβετίας περιέπεσεν εἰς εἰδὸς τι ἀποστασίας γοητευθεὶς ἐκ τῆς ἀρχαίας τραγωδίας. Ἐδίδαξε δὲ, ὅτι ἡ ἔκφρασις τῆς ὑπερτάτης ἀληθείας εὐρίσκεται ἐν τῇ μουσικῇ τραγωδίᾳ τῶν Ἀθηναίων. Τοῦτο εἶναι τὸ περιεχόμενον τοῦ ὀνομαστοῦ νεανικοῦ τοῦ ἔργου, τὸ ὁποῖον ἐπιγράφεται ἡ *Γέννησις τῆς Τραγωδίας ἐκ τοῦ πνεύματος τῆς μουσικῆς*. Βραδύτερον ἔθεοποίησε τὴν ἐξελικτικὴν θεωρίαν διδάξας ἀριστοκρατικὴν τινα ἠθικὴν, ὅτι δηλαδὴ τὸ ἀνθρώπινον γένος θὰ τελειοποιηθῆ, ἂν ἐπικρατήσουν τὰ ἰσχυρότερα ἄτομα. Διὰ τοῦτο ὁ ἰσχυρὸς ἄνθρωπος, ὁ εὐπατρίδης, ἔχει τὸ δικαίωμα καὶ τὸ καθήκον νὰ ὑπηρετῇ τὰς ὀρέξεις του συντριβῶν τοὺς ἀσθενεῖς καὶ ἀνικάνους. Τοῦτο εἶναι τὸ νόημα τοῦ περι-

φήμου ἔπους *Ζιραιτούσιρα*, τὸ ὁποῖον μιμεῖται τὸ ὕφος τῶν θρησκευτικῶν βιβλίων τῶν ἀνατολικῶν λαῶν.

Κατὰ τὰς τελευταίας δεκαετίας τοῦ 19^{ου} αἰῶνος ἔγινε νέα μετατροπὴ ἐν τῇ λογοτεχνίᾳ. Ἡ ποίησις ἀπεμακρύνθη τῆς ἀκάμπτου τελειότητος τῆς μορφῆς, οἱ στίχοι ἔγιναν χαλαρώτεροι, ἐπανήλθε δὲ ἡ ἀγάπη τοῦ συναισθηματικοῦ καὶ ἐπεκράτησεν εἰδὸς τι μυστικοπαθείας καὶ ἡ ποίησις προσεπάθησε νὰ δανεισθῇ τὰ μέσα, τὰ ὁποῖα μεταχειρίζονται ἄλλαι τέχναι, ἡ μουσικὴ καὶ ἡ ζωγραφικὴ. Τὴν νέαν ταύτην τάσιν ὠνόμασαν **Συμβολισμὸν** ἢ **Νεορρωμαντισμὸν**. Ἡ ὧθησις ἦλθε πάλιν ἀπὸ τὴν Γαλλίαν, ἐνθα τινὲς τῶν ποιητῶν τῆς σχολῆς ταύτης ἀνεδείχθησαν ἔξοχοι λυρικοί. Ὁ ἔξοχώτατος πάντων εἶναι ὁ **Πῶλ Βερλαῖν** (*Paul Verlain*, 1864-1896). Περισσότερον δὲ τὴν μορφήν ἐκαλλιέργησεν ὁ Ἕλλην **Ἰωάννης Παπαδιαμαντιόπουλος**, ὁ ὁποῖος ἔγινε διάσημος ὡς γάλλος ποιητῆς ὑπὸ τὸ ὄνομα **Ζᾶν Μωρεᾶς** (*Jean Moréas*). Ἐκ παραλλήλου δ' ἀνεπτύχθη τὸ μυθιστόρημα, τὸ ὁποῖον κατὰ τοὺς τελευταίους χρόνους ἀπέβη τὸ κυριαρχοῦν λογοτεχνικὸν εἶδος. Ἡ Γαλλία κρατεῖ τὸ σκῆπτρον τοῦ μυθιστορήματος καὶ ὁ γαλλικὸς πεζὸς λόγος τῶν ἡμερῶν μας ἔφθασεν εἰς ἀπαραμίλλον τελειότητα. Ὁ δὲ βαθυνούστατος τῶν συγχρόνων μυθιστοριογράφων τῆς Γαλλίας **Ἀνατόλ Φράνς** (*Anatole France*), ἔλαβε τελευταίως τὸ βραβεῖον Νόμπελ. Ἐπίσης δὲ πλουσία καὶ πολύμορφος εἶναι καὶ ἡ θεατρικὴ παραγωγὴ ἐν Γαλλίᾳ.

Κατὰ τὸ δεύτερον ἥμισυ τοῦ 19^{ου} αἰῶνος ἀνεπτύχθη μεγάλως ἡ ῥωσικὴ λογοτεχνία καὶ πολλοὶ ῥῶσσοι συγγραφεῖς ἀπέκτησαν πανευρωπαϊκὴν φήμην. Ὁ Οὐκρανὸς **Γκόγκολ** ἔδωκεν ἀξιόλογα ἐπικά μυθιστορήματα ἢ ἐποποιῖας ἐν πεζῷ, περιγράφας μετὰ δυνάμει τοὺς ποταμούς καὶ τὰς στέππας τῆς πατρίδος του. Πολὺ δ' ἐξετιμήθη διὰ τὴν λεπτότητα, τὴν εὐαισθησίαν καὶ τὴν ὄνειροπόλον μελαγχολίαν ὁ **Τουρκένεβ**. Ἄλλ' ἐπὶ τῶν ἡμερῶν μας μεγάλου θαυμασμοῦ ἀπολαύει διὰ τὴν βαθεῖαν ψυχολογικὴν ἀνάλυσιν ὁ **Δοστοῦέεσκη** (1821-1881), ὁ περίφημος συγγραφεὺς τῶν **Ἀδελφῶν Καραμαζώφ** καὶ τῆς **Ἀμαρίας καὶ Τιμωρίας**. Ὁ δὲ κόμης **Τολστοῦ** ἐπὶ μακρὸν ἦτο τὸ εὐαγγέλιον διὰ τὴν διδασκαλίαν

τῆς φιλανθρωπίας καὶ τῆς χριστιανικῆς ἀγάπης δι' ὠρισμένας κοινωνικὰς τάξεις ὄλων τῶν πεπολιτισμένων λαῶν.

Β. Νεοελληνικὴ Λογοτεχνία. — Τὰ σημαντικώτερα προϊόντα τῆς νεοελληνικῆς ποιήσεως μέχρι τῆς ἐπαναστάσεως ἦσαν τὰ δημῶδη ἄσματα τῆς ἠπειρωτικῆς ἰδίως Ἑλλάδος (Σελ. 236). Ἄλλὰ κατὰ τοὺς χρόνους τῆς Ἐνετοκρατίας (ΙΕ' καὶ ΙΣ' αἰών) ἀξίαν λόγου λογοτεχνίαν ἀνέπτυξεν ἡ Κρήτη. Ἐκεῖ ἐκαλλιεργήθη ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν τῆς Δύσεως ἡ ἱπποτικὴ ποίησις. Ἐκ τῆς περιόδου δ' ἐκείνης σφύζονται δράματα, τῶν ὁποίων τὸ γνωστότερον εἶναι ἡ **Ἐρωφίλη τοῦ Χορτάτη**, τὸ δὲ μακρὸν ἱπποτικὸν ἔπος τοῦ **Βιτσέντσου Κορνάρου**, ὁ **Ἐρωτόκριτος**, περιέχει πραγματικὰς καλλονὰς παρὰ τὴν κουραστικὴν ἀπεραντολογίαν τῶν διαλόγων. Ἀνωτέρα δὲ ἦτο ἡ ἀνάπτυξις τῆς Ἑπτανήσου ὑπὸ τὴν Ἐνετοκρατίαν, ἡ ὁποία ἔμεινεν ἀδιάσπαστος μέχρι τέλους, ἐνῶ ἡ Κρήτη ὑπετάγη εἰς τοὺς Τούρκους κατὰ τὸ δεύτερον ἡμῖσι τοῦ ΙΖ' αἰῶνος. Ἐν Ζακύνθῳ δὲ ἰδίως καὶ ἐν Κερκύρᾳ ἀνεπτύχθη τὸ ἐντεχνον ἄσμα καὶ ἡ σάτιρα.

Δημῶδης ποίησις, κρητικὴ καὶ ἐπτανησιακὴ λογοτεχνία ὄργανον εἶχον τὴν λαϊκὴν γλῶσσαν. Ἄλλ' οἱ Ἕλληνες διετήρησαν ζωηρὰν τὴν παράδοσιν τῆς λογίας γλώσσης, τὴν ὁποίαν ἐθεράπευσεν ἰδίως ἡ Ἐκκλησία, οἱ δὲ λόγιοι τοῦ ἔθνους ἔγραφον γλῶσσαν, ἡ ὁποία διετῆρει τὸ τυπικὸν καὶ τὸν λεκτικὸν πλοῦτον τῆς ἀρχαίας. Κατὰ τοὺς χρόνους τῆς δουλείας ὁ κλῆρος καὶ οἱ λόγιοι ἔγραφον ὁμιλίας, ἱστορικὰ ἔργα καὶ τὰ ἐπίσημα ἔγγραφα εἰς τὴν λογίαν ἡ ὁποία ἦτο ἡ ἐπίσημος γραφομένη γλῶσσα. Εἰς τοὺς κύκλους ἐπίσης τῶν λογίων ἐκαλλιεργήθη ποίησις εἰς ἀρχαῖζουσαν γλῶσσαν, λυρικοῦ ἢ σατιρικοῦ περιεχομένου, τὴν ὁποίαν ὠνόμασαν **Φαναριωτικὴν ποίησιν**, διότι ἐκαλλιεργήθη ἰδίως ἐν Φαναρίῳ καὶ ἐν ταῖς ἀδελφαῖς τῶν Φαναριωτῶν ἡγεμόνων τῆς Μολδοβλαχίας. Ἄλλ' ὁ καλαισθητικώτερος τῶν Φαναριωτῶν **Ἀθανάσιος Χριστόπουλος** (1772-1847) συνέθεσε τὰ ὀνομαστὰ *Βακχικά* του εἰς ἀπλὴν γλῶσσαν. Ὁ δὲ τελευταῖος σημαντικὸς ἀντιπρόσωπος τῆς Φαναριωτικῆς σχολῆς **Ἡλίας Τανταλίδης** μετεχειρίζετο ἐπιδεξιῶς καὶ τὰς δύο γλώσσας. Οὕτως ἡ νεωτέρα Ἑλλάς εἶχε δύο λογοτεχνίας, τὴν λογίαν καὶ τὴν δημῶδη.

Κατὰ τοὺς χρόνους τῆς ἐπαναστάσεως ὁ **Ζακύνθιος Διονύσιος Σολωμὸς** (1798-1857) ἀνύψωσε τὴν ἐπτανησιακὴν τέχνην καὶ μετ' αὐτῆς τὴν λαϊκὴν ποίησιν. Μορφωθείς ἐν Ἰταλίᾳ μακρὰν τῆς λογίας παραδόσεως εἶχεν ἐπιχειρήσει νὰ γράψῃ ἰταλικά ποιήματα, τὰ ὁποῖα προσεῖλκυσαν τὴν προσοχὴν τῶν συγχρόνων ποιητῶν τῆς Ἰταλίας. Ἀλλὰ τὸ 1823 εὐρισκόμενος ἐν Ζακύνθῳ καὶ συγκινηθεὶς ἐκ τῆς πρώτης ἐπαναστατικῆς ὁρμῆς συνέθεσεν ὑπὸ τὸν κρότον τῶν πυροβόλων τὸν περίφημον *Ἕμνον τῆς Ἐλευθερίας*. Οἱ βραχεῖς καὶ εὐκίνητοι στίχοι, αἱ ἐκλεκταὶ εἰκόνες καὶ ἡ εὐγένεια τῶν συναισθημάτων κατέστησαν τὴν ᾠδὴν προσφιλεῖν εἰς τὸ Πανελλήνιον. Ὁ Σολωμὸς εἰργάζετο βραδέως, ἔγραφεν ὀλίγα καὶ ἐπεξεργάζετο διαρκῶς τοὺς στίχους του. Διὰ τοῦτο παρήγαγεν ὀλίγα καταλιπὼν ἀποσπάσματα μᾶλλον ἢ ἔργα ἄρτια (*Δόμπος, Κρητικός, Ἐλεύθεροι πολιορκημένοι*). Ἀλλ' ἡ λεπτὴ τεχντροπία του καὶ ἡ ἀπαράμιλλος εὐρυθμία τῆς ἐκφράσεως κατέστησαν αὐτὸν ἰσόδειγμα εἰς τοὺς μεταγενεστέρους.

Φύσις ὁρμητικωτέρα ἦτο ὁ Δευκάδιος **Ἀριστοτέλης Βαλαωρίτης** (1824-1879), δημιουργικώτερος, εὐφάνταστος, ἀλλὰ στεροῦμενος τῆς λεπτῆς καλαισθησίας τοῦ προγενεστέρου. Σπουδᾶσας ἐν Παρισίοις νομικὰ ἠγάπησε τὴν ῥωμαντικὴν ποίησιν καὶ ἦτο θαυμαστῆς τοῦ Οὐγκώ. Ὅπως δὲ οἱ εὐρωπαῖοι ῥωμαντικοὶ ἐλάτρευσαν τὸν μεσαίωνα καὶ τοὺς ἵπποτας, οὕτω καὶ ὁ Βαλαωρίτης ἐλάτρευσε τὸν ΙΖ' καὶ ΙΗ' αἰῶνα τῆς Ἑλλάδος, τὸν ἑλληνικὸν μεσαιῶνα, ὡς ἔλεγε, τοὺς Ἀρματωλοὺς καὶ Κλέφτας, τοὺς ἀγῶνας τοῦ Σουλίου κλπ. Ἐψαλλε δὲ τὰ ἀνδραγαθήματα καὶ τὰ παθήματα τῶν θρυλικῶν ἡρώων εἰς τὰ ἀξιόλογα ποιήματά του, εἰς τὰ ὁποῖα ἔδωκε τὸν εὐγλωττον τίτλον *Μνημόσυνα* (1857). Ὁριμωτέρας δὲ τεχντροπίας προϊόντα εἶναι ὁ **Ἀθανάσιος Διάκος**, ἡ *Κυρὰ Φροσύνη* καὶ ὁ *Φωτεινός*, ὁ ὁποῖος ἔμεινεν ἡμιτελής. Ἐνῶ δὲ ὁ Σολωμὸς καὶ ὁ Βαλαωρίτης ὄργανον εἶχον τὴν λαϊκὴν γλῶσσαν, ἕτερος Ζακύνθιος ποιητής, ὁ **Ἀνδρέας Κάλδος** (1792-1869), ἔγραφεν εἰς ἀρχαῖζουσαν καὶ ἰδιόρρυθμον γλῶσσαν τὰ ἀξιόλογα λυρικά του.

Τὴν λογίαν Φαναριωτικὴν παράδοσιν ἠκολούθησαν οἱ ἀδελφοὶ **Σοῦτσοι**, καταγόμενοι ἐξ ἀρχαίας φαναριωτικῆς οἰκογενείας,

οί ὅποιοι ἦσαν οἱ γνωστότεροι ποιηταὶ τῆς ἐλευθερωθείσης Ἑλλάδος, κατελθόντες εἰς Ἀθήνας ἐκ Παρισίων, ἔνθα εἶχον σπουδάσει. Καὶ ὁ μὲν Ἀλέξανδρος (1803-1863) κατὰ τὴν ἑξαψιν τοῦ πάθους κατὰ τῶν μελῶν τοῦ Νομοτελεστικοῦ καὶ βραδύτερον κατὰ τοῦ Καποδιστρίου ἢ τοῦ Ὄθωνος ἔσχε στιγμὰς σατιρικῆς εὐγλωττίας. Ἄλλ' ὁ Περιπλανώμενός του, εἰς τὸν ὅποιον κακῶς ἀπομιμείται τὸν Βύρωνα, εἶναι πλήρης ῥομαντικοῦ στόμφου. Λυρικώτερος ἦτο ὁ Παναγιώτης (1806-1868). Ἄλλὰ τὸ νεανικόν του ἔργον, ὁ Ὀδοιπόρος, ὡς καὶ τὰ δράματά του, ἔχουσιν ἀφθονον αἰσθηματικὴν κοινολογίαν καὶ πολὺ ὀλιγωτέραν ποίησιν ἢ δρᾶσιν. Κατὰ ταῦτα οἱ ἀδελφοὶ Σοῦτσοι εἶναι οἱ εἰσηγηταὶ τοῦ ῥομαντισμοῦ ἐν Ἑλλάδι.

Τὴν λογίαν γλῶσσαν ἔγραφεν ἐπίσης εἰς τὰ πρωτότυπα καὶ εἰς τὰς πολλὰς μεταφράσεις του ὁ Ἀλέξανδρος Ραγκαβῆς (1809-1892), ἀνὴρ μεγάλης μορφώσεως, γλωσσομαθῆς καὶ διπλωμάτης. Εὐθὺς δὲ κατὰ τὰ πρῶτα ἔτη τῆς ἀνεξαρτησίας ἐφάνη ἐπικρατοῦσα ἡ λογία γλῶσσα καὶ ἐν τῇ ποιήσει. Πρὸς τοῦτο συνετέλεσεν ἡ ἴδρυσις τοῦ Πανεπιστημίου καὶ οἱ ποιητικοὶ διαγωνισμοί, οἱ ὅποιοι ἔρον ἔθετον τὰ ποιήματα νὰ γράφωνται εἰς τὴν λογίαν. Καὶ ὁ μὲν καθηγητὴς τῆς Βοτανικῆς Θεόδωρος Ὀρφανίδης σενέθησεν ἐπικά καὶ σατιρικά ποιήματα εἰς ἀρχαῖζουσαν καὶ εἰς ἡρωϊκὸν ἐξάμετρον, ὁ δὲ Δημήτριος Βερναρδάκης διεμόρφωσεν ἴδιον γλωσσικὸν τύπον συνθέτων τὰ ὀνομαστὰ δράματά του (Μαρία Δοξαπατηρή, Κυψέλλαι, Φαῦστα, Μερόπη).

Ἡ δὲ γλῶσσα τοῦ πεζοῦ λόγου ἀνέκαθεν ἦτο ἡ λογία. Ἄλλ' ἀπὸ τῶν πρώτων πρὸ τῆς ἐπαναστάσεως χρόνων ὑπέστη σημαντικὴν μεταβολήν, διότι ἡ παλαιότερα ἀρχαῖζουσα ἐκκλησιαστικὴ γλῶσσα δὲν ἐξήρκει εἰς τὰς νέας ἀνάγκας, αἱ ὅποιαι ἐγενῶντο ἐν Ἑλλάδι διὰ τῆς ἀναπτύξεως τοῦ ἐμπορίου καὶ τῆς ἐπικοινωνίας μετὰ τῶν εὐρωπαϊκῶν λαῶν. Οἱ εὐφυέστεροι τότε τῶν λογίων καὶ ἰδίως ὁ Κοραῆς ἠσθάνθησαν τὴν ἀνάγκην ν' ἀπλοποιήσωσι τὴν γραφομένην γλῶσσαν, διὰ νὰ καταστήσωσιν αὐτὴν προσιωτέραν εἰς τὸν λαὸν καὶ ἱκανὴν νὰ ἐκφράζη τὰ νεώτερα νοήματα. Οὕτως ἐγεννήθη ἡ Καθαρεύουσα Νεοελληνικὴ, ὁ γλωσσικὸς δηλονότι τύπος, τὸν ὅποιον μεταχειριζόμεθα σήμερον. Ἔργα δὲ ὡς ἡ πολύτιμος

Ἱστορία τοῦ Ἑλληνικοῦ ἔθνους τοῦ καθηγητοῦ **Κωνσταντίνου Παπαρρηγοπούλου** ἐγράφησαν εἰς τὸ ἴδιωμα τοῦτο. Ἄλλ' ἡ προσπάθεια αὕτη προσέκρουσεν εἰς τὴν ἀδιαλλαξίαν τῶν ἀρχαιζόντων καὶ περὶ τὰ μέσα τοῦ 10' αἰῶνος ὁ καθηγητὴς τοῦ Πανεπιστημίου **Κ. Κόντος** κατέκρινε τὴν γραφομένην γλῶσσαν τῶν συγχρόνων του ὡς ἀνάηκτον εἰς τὰς περιφήμους Γλωσσικὰς Παρατηρήσεις του. Ἡ δὲ σχολὴ αὕτη τῶν νεωτέρων ἀπτικιστῶν ἢ Κοντικῆ σχολὴ ἔχει ὀπαδοὺς μέχρι σήμερον.

Μετὰ δὲ τὴν μεταπολίτευσιν τοῦ 1862 ἔχομεν νέαν ἀναδίωσιν ἐν Ἑλλάδι τῆς ῥωμαντικῆς ποιήσεως. Κατὰ τοὺς χρόνους τούτους ἐφάνη ἡ ἔμμετρος μετάφρασις τῶν Ποιητικῶν Μελετῶν τοῦ Λαμαρτίνου ὑπὸ τοῦ **Ἀγγέλου Βλάχου** καὶ ἡ μετάφρασις τῶν Ἀθλίων τοῦ Οὐγκῶ ὑπὸ τοῦ **Σκυλίτση** ἔγινε δημοφιλεστάτη. Δύο δὲ νέοι ἀποθανόντες ποιηταί, ὁ **Σπυρίδων Βισιλειάδης** (1845-1874), ὁ συγγραφεὺς τῶν *Ἀτικῶν Νυκτιῶν* καὶ τῆς *Γαλατείας*, καὶ ὁ **Δημήτριος Παπαρρηγόπουλος** (1843-1873), υἱὸς τοῦ ἱστορικοῦ, ἀντιπροσωπεύουσι τὴν νέαν ταύτην φάσιν τοῦ ῥωμαντισμοῦ. Ὁ δὲ ὄψιμος ῥωμαντικὸς **Ἀχιλλεὺς Παράσχος** (1838-1895) ἔγραφε σχεδὸν μέχρι τέλους τοῦ αἰῶνος μετὰ περισσῆς αἰσθηματολογίας, ἀναμιγνύων τοὺς γλωσσικοὺς τύπους καὶ ὀλίγον περιποιούμενος τὴν μορφήν.

Ἡ ἑλληνικὴ κοινωνία ἦτο ἀκόμη ὀλίγον ἀνεπτυγμένη κατὰ τὸ δεῦτερον ἡμῖσι τοῦ 10' αἰῶνος, ὁ διανοητικὸς της κόσμος χαλῶδης καὶ ὁ συναισθηματικὸς της βίος ἀκαθόριστος. Διὰ ταῦτα ἡ ποίησις καὶ ἡ λογοτεχνία τῶν χρόνων ἐκείνων ἦσαν ποίησις καὶ λογοτεχνία λέξεων ἄνευ βαθυτέρας συγκινήσεως. Κατὰ τὰς τελευταίας λοιπὸν δεκαετίας τοῦ αἰῶνος ἤρχισεν ἡ ἀντίδρασις κατὰ τῆς καταστάσεως, ἡ ὁποία ἐν τῇ ποίησει ἐνεφανίσθη ὡς ἀντίδρασις κατὰ τοῦ ψευδορῥωμαντισμοῦ. Ὁ ἐξοχώτερος τῶν λογογράφων τῶν χρόνων τούτων **Ἐμμανουὴλ Ροῦδης** (1835-1904) ἐδημιούργησε σκάνδαλον διὰ τοῦ νεανικοῦ του ἔργου *Πάπισσα Ἰωάννα* (1860), ἡ ὁποία ἦτο κατὰ βάθος καυστικὴ σάτιρα τῆς ῥωμαντικῆς σχολῆς, καὶ βραδύτερον διὰ τῶν *Μελετῶν του περὶ Νεοελληνικῆς ποιήσεως* διέεσυρε τὴν κενότητα καὶ τὴν ἀσυναρτησίαν τῆς συγχρόνου νεοελληνικῆς ποιήσεως. Ὁ δὲ συγγενὴς πρὸς αὐτὸν κατὰ τὴν ἰδεολογίαν

Βλάσιος Γαβριηλίδης (1852-1920) ἐξύψωσεν εἰς μέγα λογοτεχνικὸν εἶδος τὴν δημοσιογραφίαν προσπαθῆσας νὰ στρέψῃ τὸ ἐνδιαφέρον τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ πρὸς τὸν πολιτισμὸν τῆς Εὐρώπης. Οἱ δὲ 30 τόμοι τῆς «*Ἀκροπόλεως*» εἶναι ἀπὸ τὰ ὀλίγα μνημειώδη ἔργα τῆς νεωτέρας Ἑλλάδος.

Περὶ τὸ τέρμα τοῦ αἵωνος ὠξύνθη ἡ γλωσσικὴ ἔρις, διότι προσεπάθησαν νὰ εἰσαγάγῃσι τὴν δημοτικὴν εἰς τὸν πεζὸν λόγον. Ὁ Χῖος **Ἰωάννης Ψυχάρης**, γεννηθεὶς ἐν Κ]πόλει καὶ ἀνατραφεὶς ἐν Παρισίοις, καθηγητὴς τῆς νεοελληνικῆς ἐν τῇ Σορβόννῃ, ἔγραψε τὸ *Γαξίδι* (1888) καὶ βραδύτερον σειράν ἔργων εἰς ἀπλὴν γλῶσσαν. Ἄλλ' ἡ πλειονότης τῶν λογίων τοῦ ἔθνους ἀπέκρουσε τὸν νεωτερισμὸν τοῦ Ψυχάρη. Οὐχ ἦττον ὁ Ψυχάρης ἀπέκτησε φανατικούς ὁπαδούς, οἱ ὅποιοι ἀπετέλεσαν τὴν λεγομένην ψυχαρικὴν ἢ **Μαλλιαρικὴν σχολὴν**.

Ἐν τῷ μεταξῷ παρηγκωνίσθη ὁ ῥωμαντισμὸς καὶ οἱ ποιηταὶ ἤρχισαν νὰ ἐπιμελῶνται περισσότερον τὴν μορφήν. Ὁ μὲν ἡπειρώτης **Κώστας Κρουστάλλης**, ἀποθανὼν μόλις 26 ἐτῶν, ἀπεμνήθη τὴν γλῶσσαν καὶ τὴν ἀπλὴν τεχνοτροπίαν τῶν δημοτικῶν ᾠμάτων, ὁ δὲ **Ἰωάννης Γρουπάρης**, Σίφνιος σπουδᾶσας ἐν τῇ Μεγ. Σχολῇ τῆς Κων]πόλεως, ἔγραψε τὰ ὀνομαστά *σοννέτα* τοῦ ἀπομιμούμενος τὴν συντομίαν καὶ τὴν αὐστηρότητα τῆς μορφῆς, τὴν ὁποίαν ἐκαλλιέργησεν ἡ Παρνασσείος σχολὴ ἐν Γαλλίᾳ. Οὕτως ἐπεκράτησεν ἡ δημώδης ἐν τῇ ποιήσει καὶ ἐδημιουργήθη ὁ νεώτερος ἑλληνικὸς στίχος ἐξελισσόμενος διαρκῶς. Δύο δὲ γόνιμοι ποιηταί, ὁ **Βιζυηνὸς** καὶ ὁ **Δροσίνης**, συνετέλεσαν εἰς τὴν διαμόρφωσιν τοῦ νεοελληνικοῦ στίχου καὶ τῆς ποιητικῆς γλώσσης. Ἐν μέσῳ δὲ τῆς διανοητικῆς κινήσεως, ἡ ὁποία ἔγινεν ἀπὸ τοῦ πολέμου τοῦ 1897, ἀνεπτύχθη ἡ ποίησις τοῦ **Κωστή Παλαμᾶ**, ὁ ὁποῖος θεωρεῖται σήμερον ὡς ὁ πρῶτανις τῶν συγχρόνων ἑλλήνων ποιητῶν, διότι ἐν αὐτῷ ὑπάρχει πρῶτον λυρικὸς ποιητὴς γνήσιος καὶ βαθὺς εἰς τὴν συγκίνησιν καὶ ἐπιβαλλόμενος διὰ τῆς ἰσχυρᾶς καὶ πρωτοτύπου ἁρμονίας τῆς μορφῆς. Ἄλλ' ὑπὲρ τὸν λυρικὸν ἵσταται ὁ φιλόσοφος ποιητὴς, ὁ ὁποῖος μετὰ θαυμαστῆς εὐχερείας δέχεται τὴν εὐρωπαϊκὴν σκέψιν καὶ βλέπει ὑπὸ νέον φῶς τὴν ἱστορίαν καὶ τὴν σημερινὴν θέσιν τοῦ ἔθνους του. Ἡ ποίησις του, ὡς φανερώνεται

εἰς τὸ ὠριμώτερον ἔργον του, τὸν *Δωδεκάλογον τοῦ Γύφτου*, θρηνεῖ τὰς ταπεινώσεις τῆς φυλῆς μας καὶ ὀνειρεῖται ἀνώτερον μέλλον. Σειρὰ δὲ λεπτῶν, ἂν ὄχι πολὺ πλουσίων λυρικών, ὡς ὁ **Πορφύρας**, ὁ **Μαλακάσης**, ὁ **Χατζόπουλος** κ. ἄ. ἔδειξαν τὴν λεπτὴν συγγίνησιν, τῆς ὁποίας εἶναι ἐπιδεκτικὴ ἡ φυλὴ μας.

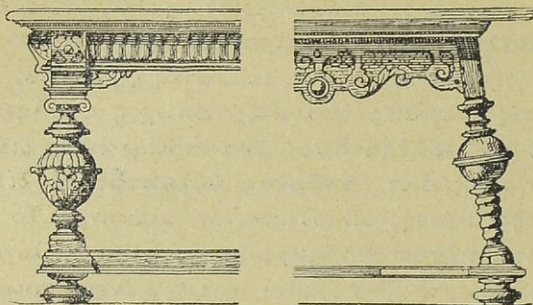
Κατὰ τὰς τελευταίας δεκαετίας ἀνεπτύχθη τὸ ἑλληνικὸν διήγημα καὶ ὁ μὲν **Ἀλέξανδρος Παπαδιαμάντης** διεκρίθη ὡς ἔξοχος ἠθογράφος, ὁ δὲ **Ἀνδρέας Καρκαβίτσας** διὰ τὴν περιγραφὴν τῆς θαλάσσης καὶ τοῦ βίου τῶν θαλασσιῶν. Τὸ διήγημα καλλιεργεῖται πολὺ ἐπὶ τῶν ἡμερῶν μας καὶ ἔχει ἀξιολόγους ἀντιπροσώπους. Εὐρύτατα γνωστὸς εἶναι σήμερον ὁ **Δημήτριος Βουτυρᾶς**, ὁ ὁποῖος ἐπιβάλλεται διὰ τῶν συντόμων καὶ ὑποβλητικῶν διηγημάτων του. Μετ' ἰδιαζούσης ἀγάπης ἐκαλλιεργήθη καὶ κατέστη εἶδος λογοτεχνικὸν ἑλληνικὸν τὸ **χρονογράφημα**, εἰς τὸ ὁποῖον διεκρίθησαν ἐκ τῶν ἀρχαιότερων μὲν ὁ **Κονδυλάκης**, ἐκ δὲ τῶν συγχρόνων ὁ **Νιρβάνας**, ὁ **Παπαντωνίου** καὶ ὁ **Σπύρος Μελᾶς**, ὁ ὁποῖος εἶναι ἐκ τῶν ἰσχυροτάτων συγχρόνων λογογράφων.

Ὁ Μελᾶς ἔγραψε καὶ δράματα πολὺκροτα. (Τὸ Γεῖο τοῦ Ἰσκιου, Τὸ Χαλασμένο σπίτι, τὸ Ἄσπρο καὶ τὸ Μαῦρο). Τεχνικώτερα ὅμως καὶ καλαισθητικώτερα εἶναι τὰ δράματα τοῦ **Γρηγορίου Ξενοπούλου** (Φωτεινὴ Σάντρη, Στέλλα Βιολάντη κ.λ.π.)

6. Αἱ Τέχναι τὸν III' αἰῶνα - Τὸ Ῥοκοκό. — Ἀγγλικὴ ζωγραφικὴ. Αἱ λοιπαὶ τέχναι ἠκολούθησαν τὰς μεταβολὰς τῆς λογοτεχνίας.

Κατὰ τὸν III' αἰῶνα ἐπεκράτησεν ἡ ἀγάπη τῆς πολυτελοῦς διακοσμῆσεως τοῦ ἐσωτερικοῦ καὶ ἐξωτερικοῦ τῶν οἰκοδομῶν. Οἱ καλλιτέχναι γενικῶς ἀποφεύγουσι τὰς εὐθείας καὶ κανονικὰς γραμμὰς καὶ καλύπτουσι διὰ καμπύλων γραμμῶν τὰς προσόψεις. Τὰ ἀετώματα κάμπτονται καὶ ἐπικρατοῦσι τὰ ἰδιόρρυθμα καὶ αὐθαίρετα σχέδια καὶ ἡ διακόσμησις διὰ φανταστικῶν φυτῶν, πτηνῶν ἢ ὀστράκων. Ἐν τῇ ἐσωτερικῇ δὲ διαιρέσει καὶ τῇ ἐπιπλώσει ἐπιδιώκουσι μετὰ τῆς κομψότητος τὸ πρακτικὸν καὶ τὸ ἀναπαυτικόν. Τὰ δωμάτια γίνονται μικρότερα, τὰ ἐπιπλα ἐλαφρότερα. Ἐν γένει δὲ ἐπιζητοῦσι τὸ ἀπαλὸν καὶ τὸ ἀναπαυτικὸν τῶν αἰσθήσεων, (ἐπιπλα

Louis XV, Pompadour, Louis XVI). Τὴν τεχνοτροπίαν ταύτην ὀνομάζουσι **Ῥοκοκὸ** (*Rococo* ἐκ τοῦ *rocaille* = ὄστρακον) ἢ ῥυ-

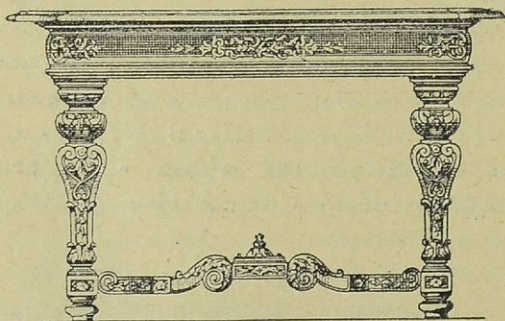

Τράπεζα Ἀναγεννήσεως

Αἱ τέσσαρες τράπεζαι, τὰς ὁποίας παραθέτομεν, δίδουσι ἔννοιαν τῆς ἀναπτύξεως τῆς ἐπιπλοποιίας.

θμὸν Λουδοβίκου ΙΕ'. Τὸ Ῥοκοκὸ εἶναι ἡ τέχνη τῶν χρόνων τῆς Ἀντιβασιλείας καὶ τοῦ Λουδοβίκου ΙΕ'.

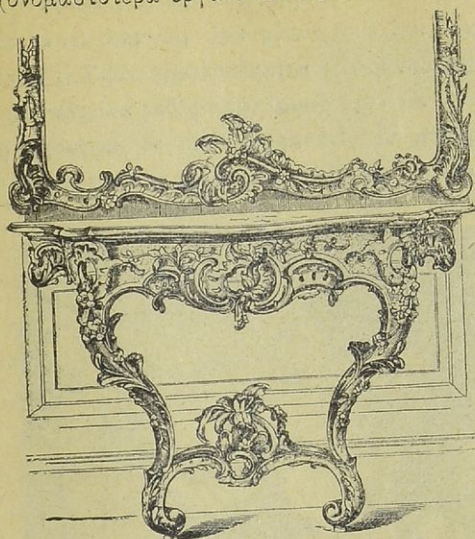
Ὅμοια τεχνοτροπία ἐπικρατεῖ καὶ ἐν τῇ ζωγραφικῇ, τῆς ὁποίας

Τράπεζα Μπαρόκ.

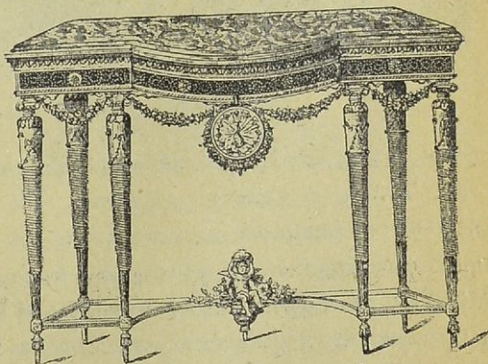
τὰ προϊόντα δὲν ὀμιλοῦσιν εἰς τὴν φαντασίαν ἢ τὴν διάνοιαν, ἀλλὰ προορίζονται νὰ τέρπῳσι τοὺς ὀφθαλμούς. Πολλάκις ὅμως εἶναι πλήρη κινήσεως καὶ ζωῆς. Ὁ ἀξιολογώτατος τῶν γάλλων ζωγράφων τῆς περιόδου ταύτης **Βαττώ** (*Watteau*, 1684—1721) ἐζωγράφησε σκηνὰς τοῦ ἀγροτικοῦ βίου καὶ ἐαυτὰς ποιμένων, ἀλλὰ τὰ πρόσωπα τῶν εἰκόνων εἶναι ἄνδρες καὶ γυναῖκες τῆς

ύψηλης κοινωνίας εικονιζόμενοι ἐν μέσῳ ἀγροτικού περιβάλλοντος (ὀνομαστότερα ἔργα : Πλοῦς εἰς Κύθηρα, Γεῦμα ἐν ὑπαίθρῳ κλπ.)

Τράπεζα 'Ροκοκό.

παρέστησε τὸν βίον τῶν ἀκαταστάτων καὶ τὰ ἀποτελέσματα τῆς ἀμελείας καὶ ἀσωτείας καὶ εἶναι δημιουργὸς τῆς ἠθικῆς γελοιογραφίας (Ἔργα: Ἱστορία ὑψηλοῦς, Ἱστορία ἀσώτου, Ὁ γάμος κατὰ τὸν συρμόν). Οἱ δὲ δύο μεγάλοι ἄγγλοι ζωγράφοι τοῦ αἰῶνος ὁ **Ρέινολδς** (Reynolds, 1723-1792) καὶ ὁ **Γκέϊνσμπρ** (Gainsborough 1727-1788) ἦσαν ἐξοχοὶ προσωπογράφοι καὶ ζωγράφοι τοπίων κατὰ τὸ σύστημα τοῦ Βαττώ.

Τράπεζα Λουδοβίκου Ις.

**7. Αἱ τέχναι κατὰ τὸ πρῶτον ἥμισυ τοῦ 10' αἰ-
ῶνος.**—Κατὰ τὸ τέλος τοῦ 11' καὶ τὴν ἀρχὴν τοῦ 10' αἰῶνος.

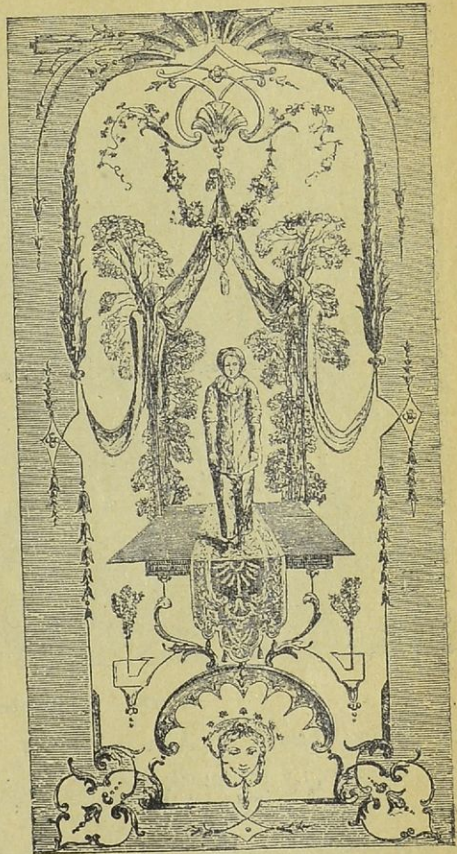
ἔχομεν ἐπιστροφὴν εἰς τὴν ἀρχαιότητα. Ἡ διακόσμησις καὶ τὰ ἐπιπλάγινονται ἀπλούστερα καὶ εὐθυγραμμώτερα (ῥυθμὸς *Empire*). Ἐν Παρισίοις καὶ ἀλλαχοῦ κτίζουσι ναοὺς καὶ μέγαρα κατὰ τὸ ἀρχαῖον πρότυπον. Ὁ Ναπολεὼν ἰδρύει θριαμβευτικὰς ἀψίδας καὶ στήλας, αἱ ὁποῖαι ἀπομιμοῦνται τὰς ῥωμαϊκὰς ἀψίδας καὶ τὴν στήλην τοῦ Τραϊανοῦ. Ὁ βασιλεὺς τῆς Βαυαρίας θέλει νὰ καταστήσῃ τὸ Μόναχον πόλιν τῶν μνημείων καὶ οἱ ἀρχιτέκτονές του κατασκευά-

Βατσώ.—Σκηνὴ ἐν ὑπαίθρῳ.

ζουσι στοὰς καὶ Προπύλαια ἀπομιμούμενοι τὰ μνημεῖα τῶν Ἀθηναίων. Ἐπίσης οἱ γλύπται φρονοῦσιν, ὅτι ὑψηλὴ τέχνη εἶναι τὸ ἡρωϊκόν, τὸ ὁποῖον ἐπιτυγχάνεται διὰ τοῦ γυμνοῦ κατὰ τὸ ὑπόδειγμα τῶν ἀρχαίων. Ἡ κομψὴ καὶ περίτεχνος γλυπτικὴ τοῦ ΙΗ' αἰῶνος δὲν ἐκτιμᾶται πλέον, ἐπικρατεῖ δὲ ἡ γνώμη, ὅτι μόνον ἀπομιμούμενοι τὰ ἀρχαῖα ἀγάλματα δύνανται νὰ ἐπιτύχωσι τὸ ἰδεῶδες ὥρατον. Κατὰ τὴν ἀρχὴν τοῦ αἰῶνος δύο γλύπται ἀπολαύουσι μεγάλης φήμης, ὁ Ἰταλὸς **Κανόβα** (*Canova*, 1757-1822) καὶ ὁ δανὸς **Τορβάλδσεν** (*Thorwaldsen*, 1770-1844) ζήσαντες καὶ ἐργασθέντες ἀμφοτέροι ἐν Ῥώμῃ. Ἀμφοτέροι δὲ εἶχον μεγάλην εὐχέ-

ρειαν και παρήγαγον μέγα πλήθος έργων απομιμούμενοι τήν κανονικότητα τῶν ἀρχαίων ἀγαλμάτων. Ὅμοιοι δὲ τάσεις ἐπικρατοῦσιν ἐν τῇ ζωγραφικῇ και παραμελεῖται ἡ πρωτότυπος και πλήρης ζωῆς τέχνη τοῦ ΙΗ' αἰῶνος. Ὁ ἡγέτης τῆς κλασικιστικῆς ζωγραφικῆς εἶναι ὁ Γάλλος **Δαυίδ** (*David, 1748-1825*), ὁ ζωγράφος τῆς γαλλικῆς ἐπαναστάσεως, ὁ ὁποῖος ἐπιχειρεῖ ν' ἀναγεννήσῃ τήν ζωγραφικὴν ἀνακαλῶν εἰς τήν ζωὴν τὰς συμμετρικὰς γραμμὰς και τήν ἀρμονίαν τῆς μουσικῆς διαπλάσεως τῶν ἀρχαίων ἀγαλμάτων, και δεσπάζει τῆς τέχνης ἐπὶ τεσσαράκοντα ἔτη (ἔργα Ὁρκος τῶν Ὁρατιῶν, Λεωνίδας ἐν Θερμοπύλαις, Αἱ Σαβίνας) Οἱ δὲ ὀνομαστότεροι ζωγράφοι τῶν χρόνων τούτων εἶναι μαθηταὶ του.

Βαττώ.—*Συλοζωγραφική.*

Ὀλίγον κατ' ὀλίγον ὅμως ὁ ῥωμαντισμὸς εἰσέρχεται και εἰς τήν τέχνην. Ἐν τῇ ἀρχιτεκτονικῇ ὁ ῥωμαντισμὸς δὲν παράγει πρωτότυπα ἔργα, ἀλλὰ γεννᾷ τήν ἀγάπην εἰς τὰ μεσαιωνικὰ μνημεῖα, τὰ ὁποῖα εἶχον περιφρονηθῆ και εἶχον παραμεληθῆ, πρότερον και ἐκινδύνευον νὰ καταστραφῶσιν. Ἄλλ' ἐν τῇ ζωγραφικῇ και βραδύτερον ἐν τῇ γλυπτικῇ δημιουργεῖται ἡ ῥωμαντικὴ σχολή, ἡ ὁποῖα ἀναλαμβάνει τὸν ἀγῶνα κατὰ τῶν κλασικῶν ὑποστηριζομένων ὑπὸ τῆς Ἀκαδημίας. Ἠγέτης τῆς ῥωμαντικῆς σχολῆς εἶναι ὁ ζω-

γράφος **Ευγένιος Δελακροά** (*Eugène Delacroix, 1798-1863*), φίλος του Ούγκω και των ρωμαντικών, ό όποιος είχε μελετήσει τά έργα των μεγάλων χρωματογράφων (*coloristes*) του βορρά, του Ρούμπενς και του Ρέμπραντ. Ήθελε δέ ν' αποδώση πιστώσ την φύσιν αναπαριστών τό ώραίον όσον και άσχημον. (Έργα: Δέμβος

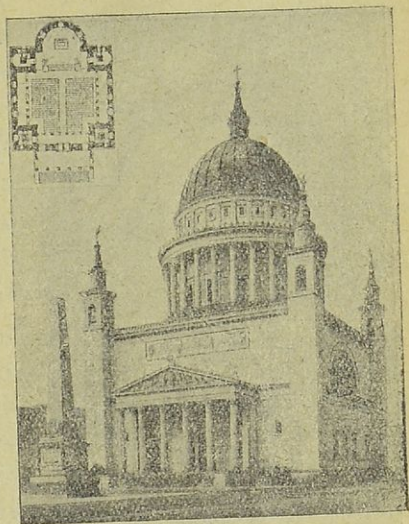
Hogarth — Εϋθυμία.

του Δάνιου, Σφαγή της Χίου κ.λ.π.) Οί Έρωμαντικοί έξωγράφισαν κατά προτίμησιν ιστορικές εικόνας, όμοίως δέ και οί ρωμαντικοί γλύπται έλάμβανον τά πρότυπά των άπ' εϋθείας έκ της φύσεως. Μεταξύ αυτών ό γάλλος **Ρουδέ** (*Rudé, 1785-1855*) είναι έκ των άξιολογωτέρων γλυπτών του Ιθ' αιώνος (**Άνδριάς του στρατηγού Νεύ**).

Όμοία τάσις μεταβάλλει την τέχνην έν Γερμανία, ένθα τό Μόναχον κατέστη τό κέντρον του ρωμαντισμού, άφού προηγουμένως ειχεν άξιωθή νά όνομασθή Νέαι Άθήναι έννεκα των κλασικών οικοδομών του. Οί ζωγράφοι έζήτησαν ένταϋθα νά επανέλθωσιν εις την αρχαίαν γερμανικήν τέχνην και συνήθροισαν πλουσίαν συλλογήν έργων της πρώιμου αναγεννήσεως, των *primitifs* ως λέγουσιν,

τὰ ὅποια ἀπετέλεσαν τὸν πολύτιμον πυρῆνα τῆς Ἀρχαίας Πινακοθήκης τοῦ Μονάχου. Ὁ βασιλεὺς τῆς Βαυαρίας Λουδοβίκος συνέλαβε τὸ σχέδιον μεγάλων ἐργασιῶν. Ἄλλ' οἱ περὶ τὸν ζωγράφον **Κορνέλιους** (*Cornelius*, 1783-1867) καὶ τὸν μαθητὴν του **Κάουλμπαχ** (*Kaulbach*) καλλιτέχναι δὲν εἶχον τὴν ἐκτελεστικὴν δύναμιν, τὴν ὁποίαν ἀπαιτοῦσι τὰ μεγάλα σχέδια.

8. Ἡ τέχνη ἀπὸ τοῦ 1830.— Κατὰ τὸ δεῦτερον ἥμισυ τοῦ 19^{ου} αἰῶνος εἶναι πλουσία καὶ πολυμερεστάτη ἡ ἐκδήλωσις τῆς τέχνης. Οἱ νέοι ζητοῦσι διαρκῶς ν' ἀναπτύξωσι τὴν πρωτοτυπίαν των καὶ νὰ δημιουργήσωσιν ἔργον ἀτομικὸν ἀπαλλασσόμενοι τῆς ἐπιδράσεως παλαιότερων καλλιτεχνῶν. Ὁ καλλιτεχνικὸς βίος εἶναι πολὺ ζωηρότερος τώρα, διότι ἀσυγκρίτως πολυπλη-

Ναὸς Ἁγίου Νικολάου ἐν Πότδουμ.
(Κλασικίζουσα τέχνη 1830-1837).

θέστερον δημόσιον ἐνδιαφέρεται διὰ τὴν τέχνην. Ἡ ζωηροτέρα κίνησις παρατηρεῖται ἐν τῇ ζωγραφικῇ καὶ γίνονται ἐν αὐτῇ αἰτολημρότεραι καὶ περιεργότεραι προσπάθειαι. Τὰ ἔργα τῶν ζωγράφων γίνονται γνωστὰ διὰ τῶν Ἐκθέσεων (*salons*), κριταὶ δὲ εἶναι οἱ ἀκαδημαϊκοὶ διδάσκαλοι ἢ ἐγνωσμένης φήμης καλλιτέχναι. Ἀλλὰ τοῦτο προκαλεῖ τὰ θορυβώδη παράπονα τῶν νέων καὶ ἤδη ἀπὸ τοῦ 1863 βλέπομεν, ὅτι ὁ Ναπολέων Γ' ἱκανοποιεῖ τοὺς δυσηρεστημένους δημιουργῶν τὴν Ἐκθεσὶν τῶν ἀπορριφθέντων (*Salon des Refusés*), ἐν Γερμανίᾳ δ' οἱ νέοι ἀποχωρίζονται καὶ ἐκθέτουσιν ἰδιαιτέρως τὰ ἔργα των (*Secession*), ἐπίσης δὲ ὁμοίᾳ τάσει δημιουργεῖ ἐν Ἀγγλίᾳ τὴν ὁμάδα τῶν Προομφαλικῶν λεγομένων ζωγράφων. Ἡ οἰκοδομικὴ ἔλαβε μεγάλην ἀνάπτυξιν κατὰ τὸ δεῦτερον ἥμισυ τοῦ αἰῶνος, διότι ἐν Εὐρώπῃ καὶ Ἀμερικῇ κατεσκευάσθησαν

μεγάλοι οικοδομαὶ καὶ δημόσια ἔργα ἀνάλογα τῶν νέων ἀναγκῶν. Ἐπὶ μακρὸν δ' ἐδέσποσεν ἡ παράδοσις, διότι ἀπεμιμοῦντο εἴτε τὴν κλασικὴν τέχνην (ἀρχαία, ἀναγέννησις), ἢ τὴν γοθθικὴν προσαρμόζοντες αὐτὰς εἰς τὰς νέας ἀνάγκας. Δὲν ἤργησεν ὅμως ν' ἀκο-

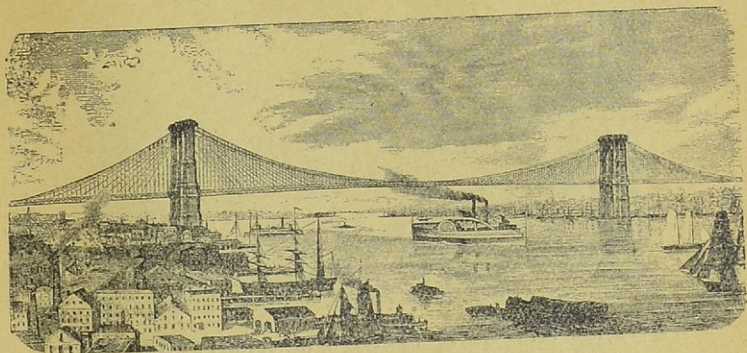
Τορβάλδσεν. — Ὁ μικρὸς ὄποιμῆν (1817). Κλασικίζουσα τέχνη, κεφαλὴ Γαννμίδου. Ὁ κύων εἶναι ἀπομίμησις ἀρχαίου μολοσσῶ εὐρισκομένου ἐν Βαυικανῶ.

λουθῆση νέαν ὁδὸν ὑπὸ τὴν πίεσιν δύο αἰτιῶν. Ἡ μὲν πρώτη ἦτο αἰτία αἰσθητικῆς, συνέπειά τῆς γενικῆς ρεαλιστικῆς τάσεως, ἡ δὲ δευτέρα τεχνικῆ, διότι ἀπὸ τοῦ χρόνου τούτου ἀρχίζουσι νὰ χρησιμοποιῶσι νέον ὕλικόν, τὸν σίδηρον, διὰ τὰς οικοδομάς. Οὕτω δὲ προῦλθεν οἰκοδομητικὸς τρόπος, τὸν ὅποσον δυνάμεθα νὰ ὀνομάσωμεν λογικόν, διότι οἱ ἀρχιτέκτονες ζητοῦσι νὰ ὑποτάξωσι τὸν ῥυθμὸν εἰς τὴν σκοπιμότητα καὶ ἄνεσιν. Ἐπίσης δὲ χαρακτηριστικὸν τῆς συγχρόνου ἀρχιτεκτονικῆς εἶναι ἡ στενὴ σύνθεσις μετὰ τῆς γλυπτικῆς. Ἡ χρησιμοποίησις ἰδίως τοῦ σιδήρου ἐπροξένησε σημαντικὴν μεταβολήν, διότι οἱ ἀρχιτέκτονες δύνανται πλέον νὰ κτίζωσιν ὑπερμεγέθεις καὶ στερεὰς οἰκο-

δομάς πολὺ εὐκολώτερον ἢ ἄλλοτε.

Οὕτω κατὰ τὰς τελευταίας δεκαετίας ἐξετελέσθησαν κολοσσιαῖα δημόσια ἔργα, σχολεῖα, θέατρα, σιδηροδρομικοὶ σταθμοί, γέφυραι, ἐργοστάσια, ἐμπορικὰ καταστήματα κ.λ.π., ἰδίως ἐν Ἀμερικῇ καὶ Γερμανίᾳ, ἡ ὅποια ἐκτίσθη «νέα ἐκ βάρων» ἀπὸ τοῦ πολέμου τοῦ 1870. Μνημειώδη νεώτερα ἔργα εἶναι δύο ἢ τρεῖς σιδηροδρομικοὶ σταθμοὶ τῶν Παρισίων (Σταθμὸς τοῦ Σαιν-Λαζάρ, τοῦ Καὶ νι* Ὀρσαί, τῆς Λυών) ἐπίσης ἀξιόλογα εἶναι τὰ μέγαρα τὰ κτισθέντα ἐν Παρισίοις διὰ τὴν ἔκθεσιν τοῦ 1878 (Τροκαδέρο) καὶ τοῦ 1900.

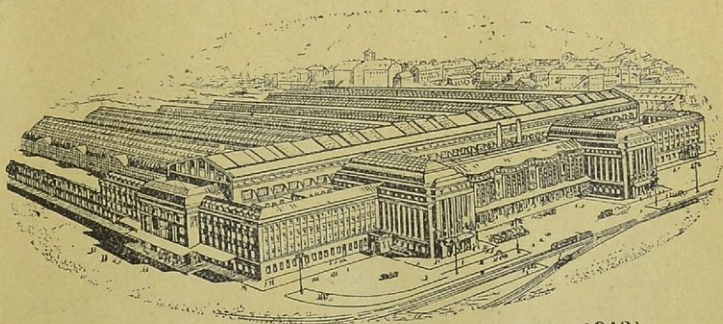
Ἐπ' εὐκαιρίᾳ δὲ τῆς ἐκθέσεως τοῦ 1889 ἐκτίσθη ὁ **Πύργος**
Ἄψελ ἐκ σιδήρου ἔχων ὕψος 300 μέτρων. Ἀξιόλογα δ' ἀρχι-
τεκτονικὰ ἔργα τῆς Γερμανίας εἶναι τὸ **Μέγαρον** τοῦ **Ράιχσταγ**

Γέφυρα Μπρούκλιν.

Ἡ ὀνομαστὴ κρεμαστὴ γέφυρα, ἣ ὁποία συνδέει τὴν Νέαν Ὑόρκην μὲ
τὸ προάστειον Μπρούκλιν, ἐπὶ τοῦ ποταμοῦ East-River. Ἔχει μῆκος 1800
μ., ὕψος 56 μ. Ἐπ' αὐτῆς διέρχονται δύο σιδηροδρομικαὶ γραμμαί, δύο
ὁδοὶ ἀμαξιτοὶ καὶ ἓν πεζοδρόμιον. Κατεσκευάσθη τὸ 1883.

(1884), ὁ Καθεδρικός ναὸς τοῦ Βερολίνου (Dom, 1905) καὶ ὁ

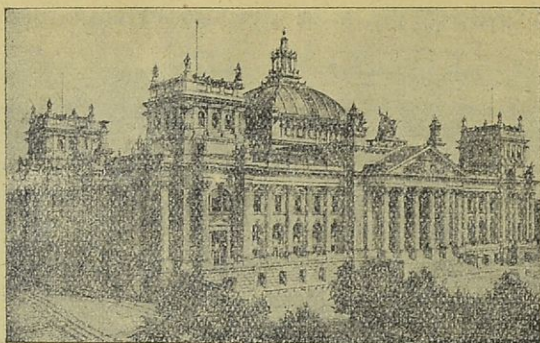

Σιδηροδρομικὸς σταθμὸς Λειψίας (1902—1913)

Ὁ μέγιστος καὶ ὀραϊότερος σταθμὸς τῆς Ἑυρώπης, ἐστοίχισεν 135 ἑκατ.
χρυσᾷ μάργα. Ἡ ἐμπροσθία σιτὰ ἔχει μῆκος 300 μ. Τὸ δὲ ὑπόστεγον κα-
λύπτεται ὑπὸ ἑξ κολοσσίων ἀψίδων ἐκ σιδήρου καὶ ὑάλου, αἱ ὁποῖαι στε-
γάζονται πλεον τῶν 30 ἀμαξοστοιχιῶν.

ἀξιοθαύμαστος διὰ τὴν στερεότητα καὶ πρακτικότητα Σταθμὸς τῆς
Λειψίας.

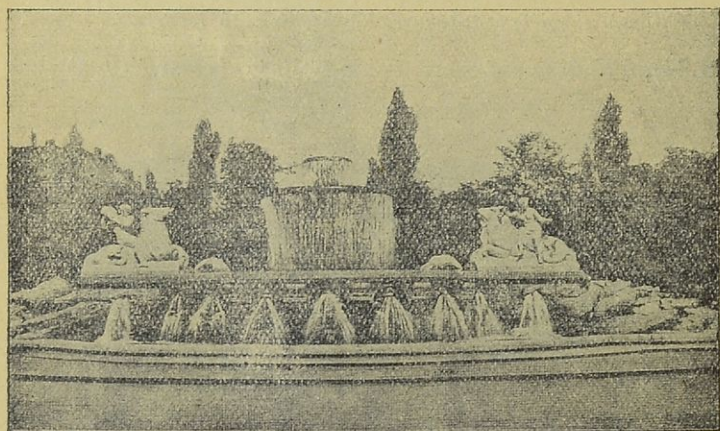
Διὰ τὴν γλυπτικὴν οἱ χρόνοι μετὰ τὸ 1850 εἶναι περίοδος μεγά-

Τὸ μέγαρον τοῦ Κοινοβουλίου (Reichstag) ἐν Βερολίῳ.

*Ἐκτιόθη τὸ 1883-1894 κατὰ τὸν ῥυθμὸν τῆς Ἰταλικῆς Ἀναγεννήσεως.
Τέχνη κλασικίζουσα.*

λης ἀκμῆς. Ἡ Γαλλία δ' ἰδίως καὶ μερικῶς ἡ Γερμανία εἶδον μέ-

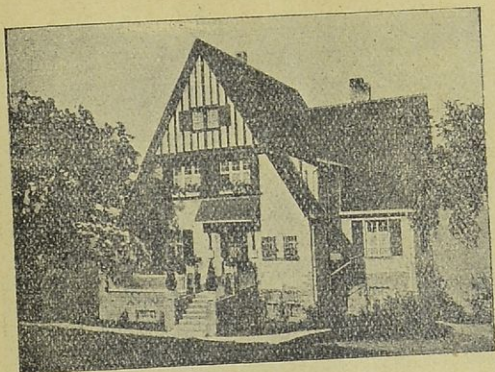

Κρήνη Wittelsbacher ἐν Μονάχῳ.

*Κατεσκευάσθη ὑπὸ τοῦ γνωστοῦ γλύπτου Hildebrand. Ἀλληγορικὴ παρά-
στασις τῆς γονιμοποιητικῆς καὶ τῆς καταστρεπτικῆς ιδιότητος τοῦ ὕδατος.*

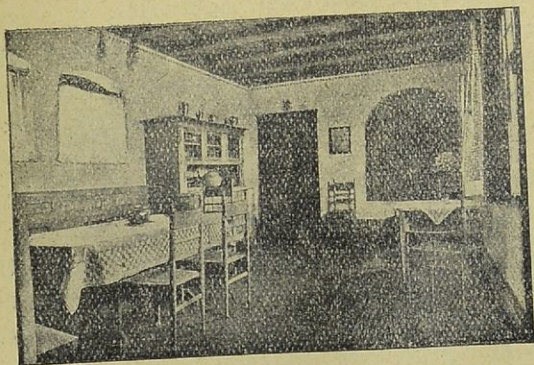
γαν ἀριθμὸν ἀξιολόγων καλλιτεχνῶν κατὰ τὴν περίοδον ταύτην.
Ἐπικρατοῦσι δὲ δύο τάσεις, ἡ Ἀρχαίζουσα ἀκαδημαϊκὴ, ἡ ὁποία
ἀπομιμεῖται τὰ ἔργα τῆς ἀρχαίας Ἑλληνικῆς καὶ τῆς Φλωρεντινῆς

πλαστικής, καὶ ἡ Νεωτεριστικὴ, ἡ ὁποία θέλει νὰ δώσῃ πλαστικὴν μορφήν εἰς τὰς νέας ὁρμάς. Ἐν Γαλλίᾳ τὴν πειθαρχικὴν ἀκαδημαϊκὴν τάσιν ἀντιπροσωπεύει ὁ **Σαπού** (*Charu*, 1833—1891), τοῦ

Ἄγροτικὴ οἰκία τοῦ Κ' αἰῶνος.
(Χαϊδελβέργη Γερμανίας)

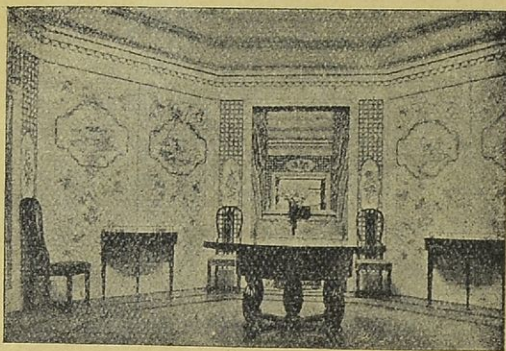
ὁποίου τὰ ἔργα ἔχουσι κλασσικὴν ὁμαλότητα, ἀλλὰ στεροῦνται θερμῆς καὶ κινήσεως (ἔργα: Ἐπιτύμβιον μνημεῖον Νεότης, 1875, Ἄγαλμα δουλίσσης τῆς Ὁρλεάν, 1885). Ἄλλ' οἱ κυριώτεροι ἀντι-

Δωμάτιον ἀγροτικῆς οἰκίας Κ' αἰῶνος.

πρόσωποι τῆς νεωτέρας γαλλικῆς πλαστικῆς εἶναι δύο ἀξιόλογοι διδάσκαλοι, ὁ **Καρπώ** (*Carpeaux*, 1828—1875) καὶ ὁ **Ροδὲν** (*Rodin*, γεν. τὸ 1840), ὁ πρῶτος εὐκολος, παραγωγικὸς καὶ δεξιὸς

ἐκτελεστέης (ἔργα: *Σύμπλεγμα χοροῦ ἐπὶ τῆς προσόψεως τοῦ Νέου Μελοδράματος τῶν Παισιῶν, Κρήνη τοῦ Ἀντιερσικοπέιου, Ἄμυνα τῆς Βαλαντιέν*). ὁ δεῦτερος πρωτότυπος καὶ ἰσχυρός, ἔχων

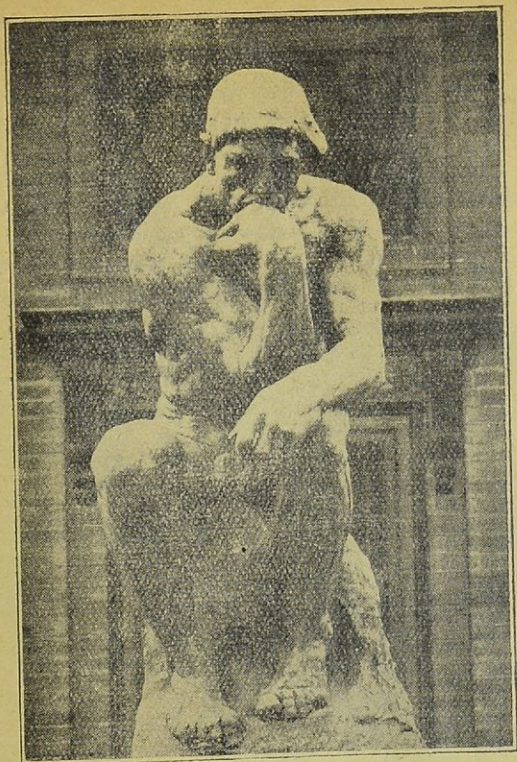
Bruno Paul. — *Ἡ μικρὰ ἀργυρᾶ αἴθουσα.*
(Ἐκθεσις Βρυξελῶν 1910, σύγχρονος τέχνη).

τάσεις ρεαλιστικᾶς (ἔργα: *Ὁ ὄρειχάλκινος Ἄγγελος. Τὸ φίλημα, ὁ Διανοούμενος, Ἡ Ἀνάστασις*). Πλῆθος δὲ νεωτέρων καλλιτεχνῶν συνεχίζει τὸ ἔργον τῶν διδασκάλων.

Ἄλλὰ πολὺμορφος ἰδίως εἶναι, ὡς εἶπομεν, ἡ ζωγραφικὴ τῆς τελευταίας περιόδου. Παρὰ τὴν κλασσικὴν σχολὴν γεννᾶται ἡ **Ῥεαλιστικὴ**, ἡ **Ἐμπρεσιονιστικὴ**, ἡ **Ἰδεαλιστικὴ** καὶ ἐπὶ τῶν ἡμερῶν μας ἡ **Συμβολικὴ**. Ἠγέται τῆς κινήσεως εἶναι πάλιν οἱ Γάλλοι.

Κατ' ἐξοχὴν δημιουργικὴ εἶναι ἡ Ῥεαλιστικὴ ζωγραφικὴ, ἡ ὅποια εἰκονίζει τὴν σύγχρονον ζωὴν, τὰς ἰδέας, τὰ ἦθη καὶ τὴν ἐνδυμασίαν τῶν συγχρόνων τοῦ ζωγράφου ἀνθρώπων. Οἱ δύο μεγάλοι διδάσκαλοι τῆς ρεαλιστικῆς ζωγραφικῆς εἶναι ὁ **Κουρμπέ** (*Courbet, 1819—1871*, ἔργα: *Οἱ Λιθοθραῦται, Κηδεῖα κλπ.*) καὶ ὁ **Μιλλέ** (*Millet, 1814—1885*, ἔργα: *Αἱ Σιαχοσυλλέτριαι, Ὁ ἑσπερινὸς κ.λ.π.*).

Ὁ Ἐμπρεσιονισμὸς (ἐκ τοῦ *impression*—ἐντύπωσις) εἶναι προῖδν τολμηροῦ νεωτερισμοῦ ἐν τῇ τέχνῃ, ὄχι μόνον ὅσον ἀφορᾷ τὸ περιεχόμενον, ἀλλὰ καὶ τὴν τεχνικὴν τῆς ζωγραφικῆς.

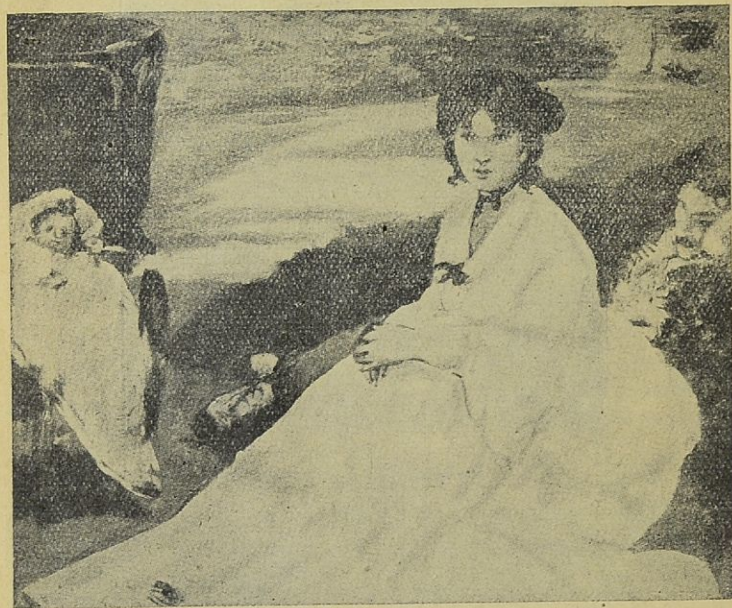

Ροδέν. - Ο διανοούμενος.

ΚΑΖΑΝΗΣ

Οι έμπρεσιονισταί ζητοῦσι νά παραστήσωσι τὰ πράγματα, ὅπως ἐμφανίζονται εἰς τὸν ὀφθαλμὸν τοῦ καλλιτέχνου ἐν ὀρισμένη στιγμή ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν τῆς ἀτμοσφαιρας καὶ τοῦ φωτός. Πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον τονίζουσιν ἐπὶ τὸ ὑπερβολικώτερον ὀρισμένα χαρακτηριστικὰ τῶν πραγμάτων, ἰδίως τὴν φυσικὴν ζωρότητα τοῦ φωτός καὶ τῶν χρωμάτων. Διὰ νά ἐπιτύχωσι δὲ «φυσικά» χρώματα, δὲν ἀναμιγνύουσι τὰ χρώματα, ὡς ἔπραττον μέχρι τοῦδε οἱ ζωγράφοι, ἀλλὰ θέτουσιν αὐτὰ ἀπ' εὐθείας ἐπὶ τοῦ πίνακος χρησιμοποιοῦντες μόνον τοὺς ἑπτὰ τόνους τοῦ ἴλιακοῦ φάσματος, διότι παραδέχονται, ὅτι τὸ ἴλιακὸν φῶς

Μανέ.—'Εν τῷ κήπῳ.

εἶναι ἡ πηγὴ παντός χρωματισμοῦ. Πράγματι δὲ πολλὰ τῶν οὕτω κατασκευασμένων εἰκόνων παράγουσι ἰσχυρὰν καὶ παράδοξον ἐντύπωσιν, ἰδίως ὅταν τὰς βλέπωμεν ἐξ ἀποστάσεως. Σήμερον λέγοντες ἔμπρεσιονισμόν ἐννοοῦμεν τὴν τεχντροπλίαν, ἢ ὅποια ἐξαίρει μετ' ἰδιαζούσης ζωρότητος ὀρισμένα σημεῖα τῆς πραγματικότητος καὶ ἀφίνει νά ἐννοηθοῦν περισσότερο ἀπὸ ὅσα παριστάνει. Ὑπὸ τὴν ἐννοίαν δὲ ταύτην ὀμιλοῦμεν περὶ ἔμπρεσιονισμοῦ ὄχι μόνον ἐν τῇ ζωγραφικῇ καὶ ἐν τῇ γλυπτικῇ, ἀλλὰ καὶ ἐν τῇ λογοτεχνίᾳ.

Οἱ Ἐμπρεσιονισταί ἐμφανισθέντες τὸ πρῶτον ἐν Γαλλίᾳ περὶ τὸ τέλος τῆς δευτέρας αὐτοκρατορίας ἀπεδοκιμάσθησαν ὑπὸ τοῦ δημοσίου καὶ μέχρι σήμερον ἀποτελοῦσιν εὐάριθμον ὀμάδα, ἀλλὰ μένουσι πιστοὶ εἰς τὴν ἀντίληψίν των καὶ ἔχουσι φανατικούς θαυ-

μαστάς. Ὁ ἀνεγνωρισμένος ἀρχηγὸς αὐτῶν εἶναι ὁ γάλλος **Μανέ** (*Manet*, 1831-1883), ἀκαταπόνητος καὶ ἐνθουσιώδης τεχνίτης (ἔργα: Ὀλύμπια, Ὁ Καλὸς Μπόκ, Τὸ Γρόγενμα, Ὁ Πίθηκος π.λ.π.), καὶ μετ' αὐτὸν ὁ **Κλωδὼν Μονέ** (*Claude Monet*, γεν. 1846), ὁ ὁποῖος ἐφαρμόσας τὴν ἀρχὴν τῆς νέας σχολῆς εἰς τὴν ἀπεικόνισιν τῶν τοπίων ἔσχε σημαντικὴν ἐπιτυχίαν (ἔργα: Ἀγροὶ κατὰ τὴν ἄνοιξιν).

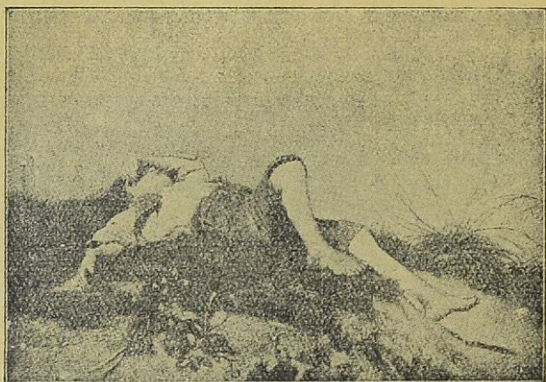
Ἐπίσης πολυπόκιλος καὶ παραγωγικὴ ἦτο ἡ ἐργασία τῶν γερμανῶν ζωγράφων κατὰ τὰς τελευταίας δεκαετίας. Οἱ ἀξιολογώτεροι τῶν γερμανῶν ζωγράφων ἦσαν ὁ **Λέμπαχ** (*Lenbach*), ἐπιδέξιος προσωπογράφος, ὁ ὁποῖος ἔζησεν ἰδίως ἐν Μονάχῳ καὶ ἐζωγράφησε τὰς προσωπογραφίας πολλῶν συγχρόνων του (ἀξιόλογος πρὸ πάντων ἡ προσωπογραφία τοῦ Βίσμαρκ) καὶ ὁ **Μέντσελ** (*Menzel*, 1815-1905), διακριθεὶς ὡς ζωγράφος ἱστορικῶν εἰκόνων. Εἰς τὸν βραλισμὸν ἀντέταξεν εἰδὸς τι νεορρωμαντισμοῦ ἢ συμβολισμοῦ ὁ ἀξιόλογος ἐλβετὸς ζωγράφος καὶ γλύπτης **Ἄρνολδ Μπέκλιν** (*Boecklin*, 1827—1901), πρωτότυπος καὶ ἰσχυρὰς πολλὰκις ἐμπνεύσεως καλλιτέχνης ἐργασθεὶς ἐν Γερμανίᾳ, ὁ ὁποῖος κατορθώνει νὰ ζωογονῇ τὴν πραγματικότητα διὰ τῆς πλουσίας φαντασίας του καὶ περιβάλλει τὰ πρόσωπα καὶ τὰ πράγματα διὰ τινος μυστηρίου (ἔργα: ἡ ὀνομαστὴ *Νῆσος τῶν νεκρῶν*, *Vita somnium breve*, Ἄνοιξις, Σιγὴ εἰς τὸ Λάσος).

Μανέ.—Ἡ γυναῖκα μετὸν ναπαγάλον

Μέντσελ (*Menzel*, 1815-1905), διακριθεὶς ὡς ζωγράφος ἱστορικῶν εἰκόνων. Εἰς τὸν βραλισμὸν ἀντέταξεν εἰδὸς τι νεορρωμαντισμοῦ ἢ συμβολισμοῦ ὁ ἀξιόλογος ἐλβετὸς ζωγράφος καὶ γλύπτης **Ἄρνολδ Μπέκλιν** (*Boecklin*, 1827—1901), πρωτότυπος καὶ ἰσχυρὰς πολλὰκις ἐμπνεύσεως καλλιτέχνης ἐργασθεὶς ἐν Γερμανίᾳ, ὁ ὁποῖος κατορθώνει νὰ ζωογονῇ τὴν πραγματικότητα διὰ τῆς πλουσίας φαντασίας του καὶ περιβάλλει τὰ πρόσωπα καὶ τὰ πράγματα διὰ τινος μυστηρίου (ἔργα: ἡ ὀνομαστὴ *Νῆσος τῶν νεκρῶν*, *Vita somnium breve*, Ἄνοιξις, Σιγὴ εἰς τὸ Λάσος).

9. Ἡ Μουσική.—Μεγάλης σημασίας γεγονός ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῆς τέχνης εἶναι ἡ ἀνάπτυξις τῆς γερμανικῆς μουσικῆς.

Λέμπαχ.—Ὁ μικρὸς ποιμὴν.

Ἡ εὐρωπαϊκὴ μουσικὴ μέχρι τοῦ 10^{ου} αἰῶνος ἠκολούθησεν ὁμαλήν ἐξέλιξιν. Ὁ 12^{ος} αἰὼν εἶδε τὴν γέννησιν τοῦ Ὁρατορίου καὶ τοῦ

Μπέκλιν.—Ἐξοχικὴ ἐπαυλὶς ἐπὶ τῆς παραλίας.

Μελοδράματος, ὁ 18^{ος} τῆς Συμφωνίας. Κατὰ τὸν αἰῶνα δὲ τοῦτον ἔζησαν οἱ διδάσκαλοι τῆς γερμανικῆς κλασσικῆς μουσικῆς, ὁ

Μπάχ (*Bach*, 1685—1750), ὁ ὁποῖος ἐτελειοποίησε τὴν προτε-
 σταντικὴν ἐκκλησιαστι-
 κὴν μουσικὴν συνθέσας
 περίφημα ἄσματα καὶ
 λειτουργίας, ὁ **Χέν-
 δελ** (*Händel*, 1685
 -1759), συνθέσας ἰδίως
 δρατῶρια, ὁ **Χάϋδν**
 (*Haydn*, 1732-1809),
 συνθέτης ὀνομαστώων
 συμφωνιῶν (Δημιουργία,
 Αἱ ὧραι τοῦ ἔτους
 κλπ.), καὶ ὁ **Μότσαρτ**
 (*Mozart*, 1759-1791),
 ὁ ὁποῖος ἔγραψε συμφω-
 νίας καὶ μελοδράματα
 (Γάμος τοῦ Φιγαρό,
 Δὸν Ζουάν κλπ.). Ἐπί-
 σης κατὰ τὸν ΙΗ' αἰῶνα
 ἔζησεν ὁ γερμανὸς μου-
 σικὸς **Γκλουκ** (*Gluck*,
 1714—1787), ὁ ὁποῖος
 ἔδωκε νέαν μορφήν εἰς

Φούερμαχ.—Εἰδύλλιον ἐν Τριβόλι.

Κάλυπαχ.—Τελευταία ἀνάπαυσις τοῦ Κυρίου.
 ἀρχολὴ ἔδωκε τὰ πρῶτα δείγματα τοῦ μουσικοῦ δράματος, ἐν τῷ

τὸ μελόδραμα. Τὸ
 μελόδραμα ἐγεννή-
 θη, ὡς εἶδομεν (σελ.
 102), ἐν Ἰταλίᾳ ἐκ
 τῆς ἐπιθυμίας τῶν
 ἰταλῶν λογίων, ὅ-
 πως ἐπαναφέρωσιν
 εἰς τὴν ζωὴν τὴν
 ἀρχαίαν ἐλληνικὴν
 τραγωδίαν. Ἡ λε-
 γομένη Φλωρεντινὴ

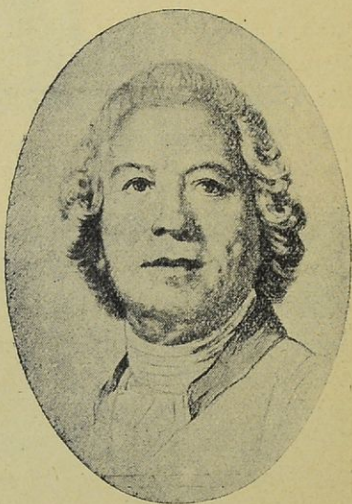
ὁποῖω ἢ μουσικῇ σκοπὸν εἶχε νὰ συνοδεύσῃ τὴν ὁμιλίαν καὶ νὰ ἐρμηνεύσῃ τὸ αἶσθημα τοῦ ποιητοῦ. Ἄλλ' ἐνῶ ἡ Φλωρεντινὴ

Ῥάϊνολτς.— Ἡ ἡλικία τῆς ἀθωότητος.

Γκλουκ ἔδωκεν ὄθησιν εἰς αὐτὸ περὶ τὰ μέσα τοῦ ΙΗ' αἰῶνος. Ὁ Γκλουκ ἤθελε νὰ ἐπαναφέρῃ τὴν μουσικὴν, ὡς λέγει ὁ ἴδιος, εἰς τὸν ἀληθῆ προορισμὸν τῆς, ὁ ὁποῖος εἶναι νὰ υποβοηθῇ τὴν ποίησιν, ὅπως ἐνισχύσῃ τὴν ἔκφρασιν τῶν συναισθημάτων καὶ τὸ ἐνδιαφέρον τῶν περιπετειῶν, χωρὶς νὰ διακόπτῃ τὴν δρᾶσιν ἢ νὰ παραμορφώῃ αὐτὴν δι' ἀχρήστων διακοσμήσεων. Ὑπὸ τὸ πνεῦμα τοῦτο συνέθεσε τὸ μελόδραμα Ὁρφεὺς καὶ Εὐρυδίκη (1762), τὸ ὁποῖον ἔτυχεν ἐνθουσιώδους ὑποδοχῆς ἐν Βιέννῃ, καὶ βραδύτερον τὴν Ἰφιγένειαν ἐν Αὐλίδι, ἡ ὁποία ἐπαίχθη ἐν Παρισίοις μετ' ἴσης ἐπιτυχίας.

σχολὴ ἦτο μᾶλλον ἀκαδημαϊκὴ καὶ περιωρίσθη εἰς θεωρίας, ὁ **Κλαούδιο Μοντεβέρδε** (Claudio Monteverde, 1567—1643) ὑπῆρξε δυνατὸς ἐκτελεστής θεωρούμενος ὡς ὁ πρῶτος σημαντικὸς σταθμὸς ἐν τῇ ἐξελίξει τοῦ μελοδράματος. Συγχρόνως παρὰ τὸ σοβαρὸν μουσικὸν δρᾶμα (*opera seria*) ἀνεπτύχθη τὸ κωμικὸν μελόδραμα τῶν Ἰταλῶν (*opera buffa*). Βραδύτερον τὸ μελόδραμα ἀνεπτύχθη ἐν Γαλλίᾳ καὶ ἔλαβε τὴν γαλλικὴν του μορφήν, ὁ ἧ δὲ

Ὁ Γκλουκ.

Διὰ τῶν μουσουργῶν τούτων ἐφαίνετο, ὅτι ἡ μουσικὴ ἐφθασε

τὰ δυνατὰ ὄριά της. Ἄλλ' ὁ **Μπετόβεν** (*Bethoven*, 1770 — 1856) ἤνοιξε νέας πηγὰς ἐμπνεύσεως εἰς τὴν μουσικὴν προσπάθεισας νὰ ἐρμηνεύσῃ διὰ τῶν ἤχων τὰ διανοήματά του εἰσαγαγῶν, ὡς λέγουσι, τὴν κίνησιν τῶν ἰδεῶν εἰς τὴν μουσικὴν, ἡ ὁποία ἤρχισε νὰ ἐμπνέεται ὄχι μόνον ἐκ τῆς ποιήσεως, ἀλλὰ καὶ ἐκ τῆς φιλοσοφίας. Ὁ Μπετόβεν γεννηθεὶς ἐν Βόννῃ εἰργάσθη ἐν Βιέννῃ, παραγαγῶν τὰ ἀξιολογώτερα ἔργα του ἀπὸ τοῦ 1813 μέχρι τοῦ ἔτους τοῦ θανάτου του, τὰς περιφήμους *Συμφωνίας*, τὰς *Σονάτιαι* καὶ τὸ

Ὁ Μπετόβεν.

ὑπέροχον μελόδραμα *Φιδέλιο*. Δύο δὲ ἔξοχοι καλλιτέχναι διαφέροντες ἀλλήλων κατὰ τὴν ἔμπνευσιν, **Βέμπερ** (*Weber*, 1786 — 1826, ἔργα: *Freischutz*, *Oberon*, μελοδράματα) καὶ **Σιούμπερτ** (*Schubert*, 1797-1828, κύριον ἔργον Ὁδοὶ), ἠκολούθησαν τὰ ἴχνη του καὶ γενικῶς οἱ ἀριστοὶ τῶν μουσικῶν τοῦ 10' αἰῶνος ἐξῆλθον ἀπὸ τοῦ Μπετόβεν ὡς ἀπὸ κορμοῦ.

Μετὰ τὸ 1830 ἐδοξάσθη νέα γενεὰ γερμανῶν μουσικῶν, ὁ **Μένδελσον** (*Mendelsohn*, 1809 — 1847), ἑδραιογερμανός, συνθέσας ἰδίως Εἰσαγωγὰς (*Ouvertures*), καὶ ὁ **Σιούμαν** (*Schumann*, 1810 — 1856), παραγωγικώτατος, συνθέσας μέχρι τοῦ 27 ἔτους, ὅτε ἐπαθε τὰς φρένας, πλῆθος μουσικῶν ἔργων, *συμφωνίας*, *συνθέσεις δραματικὰς*, *ψῶδες κλπ.*

Ἐπὶ μακρὸν οἱ γερμανοὶ μουσικοὶ ἔμειναν ἀγνωστοὶ καὶ ἀκατάληπτοι ἐν τῇ ἐξωτερικῇ. Ὅταν δὲ τὸ 1830 ἐπεχείρησαν νὰ παίξωσι *συμφωνίας* τοῦ Μπετόβεν ἐν Παρισίοις, ὁ λαὸς δὲν κατῴρθωσεν νὰ ἐννοήσῃ. Μεγίστην δημοτικότητα εἶχον ἐν Εὐρώπῃ κατὰ τὸ πρῶτον ἡμίσιον τοῦ 10' αἰῶνος οἱ ἰταλοὶ μουσικοὶ, οἱ ὅποιοι συνέ-

θετον κυρίως μελοδράματα (*opera*). Διασημότερος δὲ τῶν ἰταλῶν μουσικῶν τῆς περιόδου ταύτης ἦτο ὁ **Ροσσίνι** (*Rossini*, 1792-1868), διελθὼν τὸ μεγαλύτερον μέρος τῆς ζωῆς του ἐν Γαλλίᾳ καὶ μουσουργήσας πολλὰ μελοδράματα ἐπὶ γαλλικῶν κειμένων (*libretto*). Ὁ Κουρεὺς τῆς Σεβίλλης καὶ ὁ Γουλιέλμος Τέλλος εἶναι τὰ ὀνομαστότερα τῶν ἔργων του. Μετ' αὐτὸν ἡ μεγαλυτέρα μουσικὴ δόξα τῆς Ἰταλίας εἶναι ὁ **Βέρδι** (*Verdi*, 1831-1901), ἀκένωτος πηγῆ ἀπαλῶν φθόγγων, ὁ καταβέβξας τὸν ἸΘ' αἰῶνα διὰ τῶν μελοδραμάτων του, τῶν ὁποίων τὰ διασημότερα εἶναι ὁ *Ριγολέττος* (1851), ὁ *Τροβατόρε* καὶ ἡ *Τραβιάια* (1853). Βραδύτερον ὑπέστη τὴν ἐπίδρασιν τῆς γερμανικῆς μουσικῆς καὶ προϊόντα τῆς νέας φάσεως τῆς τέχνης τοῦ εἶναι ἡ *Αἰδᾶ*, *Ὁθέλλος*, ὁ *Φάλσταφ*. Οἱ νεώτεροι ἰταλοὶ μουσικοὶ (*Λεονκαβάλλο* κ.λ.π.) εἶναι ἰδίως μαθηταὶ τοῦ Βέρδι.

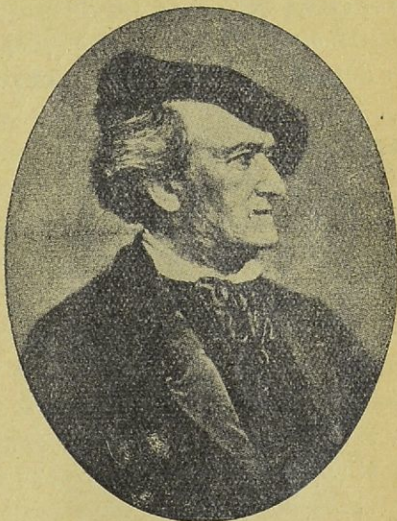
Κατὰ τὸν αὐτὸν χρόνον ὑπῆρξαν εἰς τὴν Γαλλίαν ἄξιοι μνησασθέντες, ὡς ὁ **Χαλεβὺ** (*Halevy*, ἔργα: Ἡ *Ἑβραία*) καὶ ὁ ἀξιολογώτερος πάντων **Μπερλιόζ** (*Berlioz*). Εἰς τὸ δεύτερον δ' ἡμίσιον τοῦ αἰῶνος ἀνήκουσιν ὁ **Γκουνώ** (*Gounod*, 1818-1893), ὁ συνθέτης τοῦ *Φάουσι*, καὶ ὁ νέος ἀποθανὼν **Μπιζέ** (*Bizet*, 1838-1875), ὁ συνθέτης τῆς περιφήμου *Κάρμεν*, εἰς τῶν μεγαλυτέρων μουσικῶν τῆς Γαλλίας.

Ἄλλ' ὁ μέγιστος τῶν μουσουργῶν τοῦ δευτέρου ἡμίσεος τοῦ ἸΘ' αἰῶνος εἶναι ὁ γερμανὸς **Ριχάρδος Βάγνερ** (*Richard Wagner*, 1813-1883), ὁ ὁποῖος εἶχεν εὐρυτάτην ἀντίληψιν τῆς τέχνης καὶ ἐπετέλεσεν ἀληθῆ ἐπανάστασιν ἐν τῇ μουσικῇ. Ἡ κυριαρχὸς ἰδέα τοῦ Βάγνερ εἶναι νὰ συγχωνεύσῃ εἰς μεγαλειώδη ἔννοιαν ποίησιν καὶ μουσικὴν καὶ νὰ δώσῃ εἰς τὸ μουσικὸν δράμα τὴν θέσιν καὶ τὴν σημασίαν, τὴν ὁποίαν εἶχεν ἐν τῇ ἀρχαιότητι ἡ τραγωδία, ἡ ὁποία ἦτο καὶ αὐτὴ συγχώνευσις ποιήσεως καὶ μουσικῆς.

Τὰς ὑποθέσεις τῶν ἔργων του ἔλαβεν ἐκ τῆς παλαιᾶς γερμανικῆς μυθολογίας καὶ ἔδωκε μουσικὴν ἐρμηνείαν εἰς τοὺς μεσαιωνικοὺς μύθους τῶν Νιμπελούγκεν. Ἦδη δὲ πρὸ τοῦ 1850 εἶχε συνθέσει τινὰ τῶν ἀρίστων ἔργων του, τὸν *Ἰλιάμενον Ὀλλανδόν*, τὸν *Τανχούζερ* καὶ τὸν *Λίεγκριν*. Ἀλλὰ τὸ δημόσιον δὲν ἀντελήφθη τὴν δημιουργικὴν μετατροπὴν, ἡ ὁποία εἶχε συντελεσθῆ, καὶ ὁ

Βάγνερ είχε μακράν περίοδον ἀπαγορευτέσεως καὶ πικριῶν. Βραδύτερον ὑπὸ τὴν ὠριμωτέραν ἤδη ἀντίληψιν τῆς τέχνης ἔγραψε τὸν *Τριστάνον καὶ Ἰζόλδην* καὶ τοὺς *Ἀρχιτραγουδιστὰς τῆς Νυρεμβέργης*, ὡς καὶ τὰ δύο δράματα τῆς μεγάλης τετραλογίας, τοῦ *Λακνυλίου τῶν Νιμπελούγκεν* (*Ring der Nibelungen*).

Ὁ Βάγνερ εἶχεν ὑπέροχα προσόντα διὰ τὴν ἐκτέλεσιν τοῦ μεγάλου τούτου ἔργου, διότι ἦτο συγχρόνως πλοῦσιος καὶ τελετουργικὸς μουσικὸς καὶ τραγικὸς ποιητὴς ἐμπνευσμένος. Διὰ τοῦτο ὁ ἴδιος συνέθετε τὸ κείμενον (*libretto*) καὶ τὴν μουσικὴν τῶν ἔργων του. Ἡ δὲ μουσικὴ δὲν ἔχει σκοπόν, ὡς μέχρι τοῦδε, νὰ συνοδεύῃ τοὺς στίχους, ἀλλὰ μουσικὴ καὶ ποίησις γεννῶνται συγχρόνως καὶ χρησιμεύουσι νὰ ἐρμηνεύωσι τὰς ἰδέας καὶ τὰ συναισθήματα τῶν προσώπων. Διὰ τοῦτο εἰς τὸ μελόδραμα τοῦ Βάγνερ ἡ ὀρχήστρα συμμετέχει οὐσιωδῶς καὶ ἀποβαίνει ὁ ἰσχυρὸς παλμὸς, ὁ ὁποῖος ἐρμηνεύει τὴν ψυχὴν τῶν προσώπων. Οὕτως ἡ μουσικὴ ἀποβαίνει πραγματικῶς ἡ γλῶσσα τῆς ψυχῆς.

Ἄλλ' ἀκόμη τὸ 1861 ὅτε ἠθέλησε νὰ παύσῃ τὰ ἔργα του ἐν Παρισίαις, ἐγένετο

δεκτὸς διὰ σφυριγμάτων. Ἐκ τῆς ἀποθαρρύνσεως τῆς οικονομικῆς δυσχερείας ἔσωσε τὸν Βάγνερ ὁ βασιλεὺς Λουδοβίκος Β' τῆς Βαυαρίας, ὁ ὁποῖος ἔδωκεν εἰς αὐτὸν τὰ μέσα πρὸς ἐκτέλεσιν τῶν σχεδίων του. Τότε ἔγραψε τὰ δύο τελευταῖα δράματα τῆς τετραλογίας του, μεταξὺ τῶν ὁποίων τὸν περίφημον *Πάροιφαλ*, καὶ τέλος ἔκτισεν ἐν Μπάυροϋτ (*Bayreuth*) τῆς Βαυαρίας τὸ ὀνομαστὸν θεατρὸν του, τὸ ὁποῖον μετ' ὀλίγον ἀπέβη τὸ προσκύνημα τῶν θαυμαστῶν του. Τὸ ἔργον τοῦ Βάγνερ ἐπεβλήθη μετὰ μακρὰς συζητήσεις καὶ σήμερον θεωρεῖται ἐκ τῶν σημαντικωτάτων γεγονότων ἐν τῇ τέχνῃ.

ΙΟ. Αἰ Φυσικαὶ ἐπιστῆμαι. — Ὁ 10' αἰὼν εἶναι ὁ κατ' ἔξοχὴν αἰὼν τῆς φυσικῆς ἐπιστήμης. Δὲν εἶναι ἐνταῦθα ὁ τόπος νὰ περιγράψωμεν τὴν μεγαλειώδη ἀνάπτυξιν τῶν περι φύσεως

γνώσεων τοῦ ἀνθρώπου καὶ τῆς πρακτικῆς ἐφαρμογῆς τῶν πορισμάτων τῆς, ἣ ὁποία ἀνέπτυξε κολοσσιαίως τὴν βιομηχανίαν, ἐτελειοποίησε τὰ μέσα τῆς συγκοινωνίας, ἐδημιούργησε τὰς νεωτέρας μεγαλοπόλεις καὶ γενικῶς ἀνεκάλυψε τὸν βίον τοῦ ἀνθρώπου.

Ἀπὸ τοῦ 1830 ἰδίως ἤρχισε ν' ἀναπτύσσεται ἡ **Βιολογία**. Ἐμελετήθη δ' ἀφ' ἑνὸς μὲν ὁ κόσμος τῶν μικροσκοπικῶν ζώων, ἀφ' ἑτέρου δὲ προήχθη ἡ **Ἀνατομία** καὶ ἡ **Φυσιολογία**. Οἱ γερμανοὶ **Ἰωάννης Μύλλερ** (Müller, 1801-1858) καὶ **Χέλμχολτς** (Helmholtz, 1811—1894), οἱ γάλλοι **Κλωντ Μπερνάρ** (Claude Bernard, 1813-1878) καὶ **Παστέρ** (Pasteur, 1822—1895) προήγαγον τὴν **Φυσιολογίαν**, ἐνῶ αἱ ἀνακαλύψεις τοῦ γερμανοῦ **Λίμπιχ** (Liebig, 1803—73) ἀνεκάλυψαν τὴν **Χημείαν**.

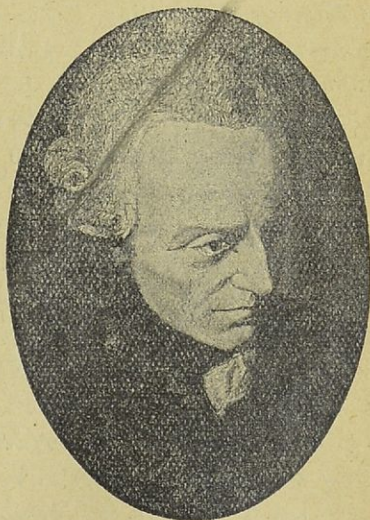
Σημαντικωτάτην ἐπίδρασιν ἔσχεν ἡ **Ἐξελικτικὴ Θεωρία**, διὰ τῆς ὁποίας ὁ ἀγγλος φυσιοδίφης **Κάρολος Δάρβιν** (Darwin, 1809—1882) ἠθέλησε νὰ ἐρμηνεύσῃ τὴν προέλευσιν τῶν ζωτικῶν γενῶν. Ὁ Δάρβιν ἐδίδαξεν, ὅτι τὰ σημερινὰ ζωικὰ γένη ἐσχηματίσθησαν διὰ βραδείας ἐξελίξεως (evolution), ἣ ὁποία μετεμόρφωσεν ὀλίγον κατ' ὀλίγον τὰ ἀρχαῖα γένη. Τὰ ζῶα δηλονότι ἕνεκα διαφόρων ἐξωτερικῶν ἐπιδράσεων ὑφίστανται μικρὰς ἀλλοιώσεις, αἱ ὁποῖαι μεταδίδονται καὶ μονιμοποιοῦνται διὰ τῆς **κληρονομίας**. Ἡ δὲ κυριωτάτη ἐξωτερικὴ ἀνάγκη ἡ παραμορφοῦσα τὰ ζῶα εἶναι ἡ **προσαρμογὴ** εἰς τὸ περιβάλλον. Διατηροῦνται δηλονότι ἐν τῇ **ζωῇ** ὅσα ζῶα εἶναι ἄρμοδιώτερα εἰς τὰς συνθήκας τοῦ περιβάλλοντος, εἰς τὸ ὅποιον ζῶσιν, ἐνῶ τὰ ἄλλα ἐξαφανίζονται. Οὕτω συμβαίνει εἶδος μηχανικῆς ἐπιλογῆς, τὴν ὁποίαν ὁ Δάρβιν ὀνομάζει **Φυσικὴ Ἐπιλογή**. Τὴν θεωρίαν ταύτην ἐξέθεσεν ἐπὶ τῇ βάσει πολλῶν παρατηρήσεων, τὰς ὁποίας εἶχε συλλέξει κατὰ τὰς ἐπιστημονικὰς περιουδεῖας του εἰς διάφορα μέρη τοῦ κόσμου καὶ μετὰ μακρὰς σκέψεις, ἐν τῷ ὀνομαστῷ συγγράμματί του ἡ **Γέννησις τῶν εἰδῶν** (1853).

Οὕτω διὰ τοῦ Δάρβιν εἰσήχθη εἰς τὴν βιολογίαν ἡ μηχανικὴ ἀντίληψις, ἣ ὁποία εἶχεν ἐπικρατήσῃ ἐν τῇ ἐρμηνείᾳ τοῦ φυσικοῦ κόσμου. Τὴν δ' ἐννοίαν τῆς ἐξελίξεως ἐπλάτυνε καὶ ἐφήρμοσεν εἰς τὰ φαινόμενα τοῦ ἠθικοῦ καὶ κοινωνικοῦ βίου, ὡς π.χ. εἰς τὴν ἀνάπτυξιν τῶν ἰδεῶν, τῶν λογοτεχνικῶν εἰδῶν κ.λ.π. ὁ ἀγγλος φιλόσοφος **Σπένσερ** (Spencer 1820—1904) καὶ ὑπεστήριξεν,

ὅτι αὕτη εἶναι νόμος διέπων τὸ σύμπαν. Ἡ δ' ἔννοια τῆς ἐξελίξεως κατέστη μία τῶν βασικωτέρων δοξασιῶν τῶν τελευταίων χρόνων.

ΙΙ. Ἡ Φιλοσοφία.—Κατὰ τὸ δεύτερον ἡμῖς τοῦ ΙΗ' αἰῶνος ἀνεπτύχθη σημαντικῶς ἡ γερμανικὴ φιλοσοφία. Τότε ἐζη- σεν ἐν Γερμανίᾳ εἰς τῶν βαθυνουστέρων φιλοσόφων, ὁ **Ἐρμ. Κάντ** (*Kant, 1724-1804*), ὁ ὁποῖος ἔδωκε νέαν κατεύ- θυνσιν εἰς τὴν φιλοσοφικὴν διανόησιν.

Γεννηθεὶς ἐν Κένιξμπεργ (Königsberg) διήλθε τὸν βίον του σχεδὸν ἀπο- κλειστικῶς ἐν τῇ πόλει ταύτῃ οὐδέποτε ἐξελθὼν τῶν ὁρίων τῆς Ἀνατολικῆς Πρωσίας. Ἐπὶ μακρὸν δ' ἐδι- δαξε τὴν φιλοσοφίαν ἐν τῇ Πα- νεπιστημίῳ τῆς πατρίδος του ἔχων βᾶσιν τῆς διδασκαλίας του τὴν φιλοσοφίαν τοῦ Λάτμνιτς καὶ τὰς περὶ φυσικῆς διδασκαλίας τοῦ Νεύτων. Ἀλλ' ἀπὸ τοῦ τσοσρα- κοστοῦ περίπου ἔτους ὁ νοῦς του ἐτράπη νέαν ὁδὸν καὶ μετὰ μα- κροῦς συλλογισμοῦς ἐξέδωκε τὸ περίφημον βιβλίον του *Κριτικὴ τοῦ Καθαροῦ Λόγου* (1781), τὸ ὅποιον ἔμελλε νὰ ἔχη μεγάλην ἐπίδρασιν διαρκούσαν μέχρι σή- μερον.

Ἄ Ο Κάντ.

Ἄ Ο Κάντ ἐσκέφθη ὡς ἐξῆς:

Οἱ πρὸ αὐτοῦ φιλόσοφοι εἶ- χον ζητήσῃ νὰ ἐρμηνεύσωσι τὰ ζητήματα τῆς μεταφυσικῆς, τὴν προέλευσιν τοῦ

κόσμου, τὴν ἀρχὴν καὶ τὴν οὐσίαν τῆς ψυχῆς, τὴν αἰτίαν τῶν φαινομένων κ. λ.π., ἐφθασαν δὲ εἰς διάφορα συμπεράσματα. Πάντες ὅμως ἐπίστευον, ὅτι ἦτο δυνατόν νὰ λύσωσι τὰ προβλήμα- τα ταῦτα διὰ τοῦ λογικοῦ (τοῦ λόγου). Ἄ Ο Κάντ ἀντέστρεψε τὸ πρόβλημα διδάξας, ὅτι τὸ πρῶτον, τὸ ὁποῖον πρέπει νὰ ζητήσωσιν, εἶναι ἂν τὸ λογικόν μας δύναται νὰ λύσῃ τὰ προβλήματα ταῦτα. Ἡ φιλοσοφία λοιπὸν πρέπει ν' ἀρχίσῃ διὰ τῆς κριτικῆς τοῦ ἀνθρώ- πινου λογικοῦ. Διὰ τοῦτο ἡ φιλοσοφία τοῦ Κάντ ὀνομάζεται *Κρι- τικὴ φιλοσοφία*. Ἄ Ο Κάντ ἀπεδείκνυεν, ὅτι ἡ παλαιὰ μεταφυσικὴ, ἢ στηριζομένη ἐπὶ τοῦ ὀρθοῦ λόγου, δὲν ἔχει λόγον ὑπάρξεως,

διότι είναι ματαιοπονία νὰ ζητῶμεν τὴν λύσιν τῶν παλαιῶν μεταφυσικῶν προβλημάτων, καὶ ὅτι τὸ κύριον ἔργον τῆς φιλοσοφίας εἶναι ἡ ἠθικὴ. Ἐδίδαξε δὲ τὴν καθαρὰν ἠθικὴν, ἡ ὁποία τὴν ἠθικὴν ἀξίαν ἐξαρτᾷ ἐκ τῆς ἀγαθῆς βουλήσεως.

Ὅπως δὲ κατὰ τὴν ἀρχαιότητα ἀπὸ τοῦ Σωκράτους, οὕτω κατὰ τοὺς νέους χρόνους ἐξῆλθε ἀπὸ τοῦ Κάντ ὁλόκληρος γενεὰ φιλοσόφων. Ἐκ τούτων ὁ **Φίχτε** (*Fichte*, 1762-1814), ἀνὴρ βουλήσεως καὶ δράσεως, εἰργάσθη μετὰ ζήλου εὐθὺς μετὰ τὴν συνθήκην τοῦ Τίλσιτ πρὸς ἐξῆψωσιν τοῦ καταπεσόντος ἐθνικοῦ φρονήματος τῶν Γερμανῶν, ὁ δὲ **Σέλλιγγ**, (*Schelling*, 1775-1854) ἀνέπτυξε θεωρητικὴν τινα φιλοσοφίαν περὶ φύσεως, διὰ τῆς ὁποίας ἐδίδασκεν, ὅτι ὁ κόσμος δὲν εἶναι δημιουργήμα τοῦ Θεοῦ, ἀλλ' αὐτὸς ὁ ὄρατος θεὸς. Ἀλλὰ μεγάλην φήμην ἀπέκτησεν ἰδίως ὁ **Χέγκελ** (*Hegel*, 1770-1831), τοῦ ὁποίου ἡ φιλοσοφία ἐξετιμήθη πολὺ κατὰ τοὺς χρόνους τῆς παλινορθώσεως καὶ τῆς Ἱερᾶς Συμμαχίας. Ὁ Χέγκελ ἐδίδασκεν, ὅτι ὁ κόσμος τὴν ἀρχὴν του ἔχει ἐκ τῆς θείας ἰδέας, ἡ ὁποία ἐμφανίζεται ἐν τῇ φύσει εἰς διαφόρους βαθμοὺς φθάνουσα διὰ βαθμιαίας ἀναπτύξεως ἀπὸ τοῦ κατώτατου ὄντος μέχρι τοῦ ἀνθρώπου, ἐν τῷ ὁποίῳ λαμβάνει συνειδησὶν ἑαυτῆς. Ἀλλὰ τὴν μεγάλην φήμην του ὀφείλει εἰς τὰς περὶ κράτους θεωρίας. Κατὰ τὸν Χέγκελ τὸ ἄτομον καὶ ἡ οἰκογένεια οὐδεμίαν ἀξίαν ἔχουσι πρὸ τοῦ κράτους, τοῦ ὁποίου εἶναι στοιχεῖα καὶ πρέπει νὰ εἶναι ὄργανα. Ἐπίσης δ' ἕκαστος λαὸς καὶ ἕκαστον κράτος εἶναι στοιχεῖον ἐν τῷ συνόλῳ τῶν λαῶν καὶ τῶν κρατῶν καὶ ἡ ὑπεροχὴ του φανερώνεται διὰ τῆς ὕλικῆς ἰσχύος. Ἡ δὲ ὑπεροχὴ αὕτη δίδει εἰς τὰ ἔθνη τὸ δικαίωμα τῆς ζωῆς, ἐνῶ τὰ ἀνίσχυρα καὶ ἡττημένα ἔθνη πρέπει νὰ ἐκλείψωσιν.

Ἡ φιλοσοφία τοῦ Φίχτε, τοῦ Σέλλιγγ καὶ τοῦ Χέγκελ ἦτο θεωρητικὴ, γέννημα τοῦ συναισθήματος καὶ τῆς φαντασίας. Διὰ τοῦτο ὠνόμασαν αὐτὴν **Ῥωμαντικὴν φιλοσοφίαν**. Εἶχε δὲ σκοπὸν νὰ δικαιολογήσῃ τὸ ἀπολυταρχικὸν φεουδαρχικὸν καθεστῶς, τὸ ὁποῖον ἐπενίδρυσεν ἡ παλινορθώσις. Διὰ τοῦτο δὲν ἐπέζησε μετὰ τὴν κατάρρευσιν τοῦ καθεστώτος τούτου, δηλαδὴ μετὰ τὰς ἀστικὰς ἐπαναστάσεις τοῦ 1830. Ἰδίως δὲ μετὰ τὴν λαμπρὰν ἀνάπτυξιν τῶν φυσικῶν ἐπιστημῶν ἐφάνη, ὅτι ἡ «μεθύουσα θεωρητικὴ φιλοσοφία» τῶν Ῥωμαντικῶν δὲν εἶχε στερεὰς βάσεις, καὶ κατέρ-

ρευσε καὶ μετ' αὐτῆς ἐδυσφημίσθη γενικῶς ἢ φιλοσοφία, ἐκυριάρχησε δὲ ἡ γνώμη, ὅτι τὰ παλαιὰ προβλήματα τῆς μεταφυσικῆς θὰ εὕρωσι τὴν ἀσφαλῆ λύσιν των διὰ τῆς προόδου τῶν φυσικῶν ἐπιστημῶν.

Ἐνῶ δὲ οἱ ῥωμαντικοὶ φιλόσοφοι ζήσαντες εἰς χρόνους κινήσεως καὶ δράσεως εἶχον ἀφετηρίαν τῆς φιλοσοφίας των τὴν ἐνέργειαν καὶ τὴν δρᾶσιν, περὶ τὰ μέσα τοῦ αἰῶνος ἐπεκράτησεν ἡ ἀπογοήτευσις, ἰδίως ὅταν διεψεύσθησαν αἱ ἐλπίδες περὶ ἠνωμένης καὶ ἐλευθέρως Γερμανίας. Τῆς τάσεως ταύτης ἀντιπρόσωπος εἶναι ὁ περίφημος **Σοπενχάουερ** (*Schopenhauer*, 1788-1860), τοῦ ὁποιοῦ τὸ κύριον ἔργον *Ὁ Κόσμος ὡς βούλησις καὶ παράστασις*, ἐκδοθὲν τὸ 1837, ἔμεινεν ἀπαρατήρητον σχεδὸν μέχρι τοῦ 1860. Ὁ Σοπενχάουερ διδάσκει, ὅτι πᾶσα προσπάθεια εἶναι πόνος καὶ θλίψις. Ἐπειδὴ δὲ ὁ βίος ἀποτελεῖται ἀπὸ διαρκῆ προσπάθειαν, ἄρα ὁ βίος ὁ βίος εἶνε πόνος καὶ θλίψις. Τὸ μόνον μέσον ὅπως ἀπαλλαγῶμεν τῆς καταστάσεως ταύτης εἶναι νὰ νεκρώσωμεν τὴν βούλησιν, διὰ νὰ φθάσωμεν εἰς τὴν ἰδανικὴν κατάστασιν τῆς Νιρβάνα (ἀνυπαρξίας), τὴν ὁποίαν εἶχεν ὀνειρευθῆ ὁ Βούδδας.

Ἐν Γαλλίᾳ τὴν καταδίκην τῆς φιλοσοφίας ἐξήγγειλεν ὁ **Αὐγουστος Κόντ** (*Auguste Comte*, 1798—1857), ὁ πρωτοτυπότερος τῶν γάλλων φιλοσόφων μετὰ τὸν Καρτέσιον. Ὁ Κόντ ἦτο ἐξαίρετος μαθηματικὸς καὶ ἐδίδαξεν, ὅτι ἡ ἀνθρωπίνη διάνοια διέρχεται τρεῖς περιόδους, τὴν θρησκευτικὴν, τὴν μεταφυσικὴν καὶ τὴν ἐπιστημονικὴν ἢ θετικὴν. Τὰ μεταφυσικὰ ζητήματα τῆς ἀρχῆς καὶ τῆς οὐσίας τῶν ὄντων προέρχονται ἐκ χρόνων προεπιστημονικῶν καὶ δὲν ἔχουσι λόγον ὑπάρξεως κατὰ τὸν αἰῶνα τῆς ἐπιστήμης, τῆς ὁποίας ἔργον εἶναι νὰ μελετήσῃ τὰ φαινόμενα, ἵνα προβλέπῃ αὐτὰ καὶ ἀποκτήσῃ ἐξουσίαν ἐπ' αὐτῶν. Αὕτη εἶναι ἡ ἔννοια τῆς **Θετικῆς Φιλοσοφίας**.

ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν τῶν ἰδεῶν τούτων καὶ ἰδίως μετὰ τὰς ἀξιολόγους ἐπιτυχίας τῶν φυσικῶν ἐπιστημῶν ἐπεκράτησεν ἡ ἀντιφιλοσοφικὴ καὶ ἀντιμεταφυσικὴ τάσις ἀπὸ τῶν μέσων τοῦ 10' αἰῶνος ἐπὶ τινὰς δεκαετίας καὶ ἐφάνη κυριαρχοῦσα ἡ **Φυσιοκρατικὴ** (*naturalismus*) καὶ Ἡλιστικὴ (*materialismus*) τάσις, ὅτι δηλαδὴ τὰ πάντα ἐν τῷ κόσμῳ, ἄρα καὶ τὰ πνευματικὰ φαινόμενα, προέρχον-

ται ἀπὸ φυσικᾶς αἰτίας, ἢ ὅτι εἶναι προϊόντα τῆς κινήσεως καὶ τοῦ συνδυασμοῦ τῶν ὕλικῶν στοιχείων.

Ἄλλ' ἀπὸ τοῦ 1870 ἀναγεννᾶται τὸ φιλοσοφικὸν ἐνδιαφέρον. Καὶ κατ' ἀρχὰς μὲν οἱ νέοι φιλόσοφοι ἀφίροντες τὴν μεταφυσικὴν ἐξετάζουσι τὴν μέθοδον τῶν ἐπιστημῶν καὶ τὴν ἀξίαν τῶν ἐπιστημονικῶν γνώσεων. Ἐπειτα δὲ προσπαθοῦσι νὰ ἐρμηνεύσωσι τὸν κόσμον καὶ τὴν ζωὴν διὰ τοῦ συνδυασμοῦ τῶν πορισμάτων τῶν φυσικῶν ἐπιστημῶν. Σημαντικωτάτη ἀπὸ τῆς ἀπόψεως ταύτης ἦτο ἡ προσπάθεια τοῦ ἄγγλου **Χέρμπερτ Σπένσερ** (*Herbert Spencer, 1820-1904*), τοῦ ὁποίου τὸ σύστημα ἐξετιμήθη πολὺ εἰς τὰς ἀγγλοσαξωνικὰς χώρας καὶ ἔσχε μεγάλην ἐπίδρασιν. Ποικιλόμορφος δ' ἦτο ἡ φιλοσοφικὴ κίνησις ἐν Γερμανίᾳ, ἔνθα παρήχθη κολλοσιαία φιλοσοφικὴ συγγραφικὴ κίνησις κατὰ τὰς τελευταίας δεκαετίας. Ἄλλ' οἱ γερμανοὶ φιλόσοφοι δὲν διεκρίθησαν διὰ τὴν πρωτοτυπίαν καὶ οἱ ὀνομαστότεροι ἐξ αὐτῶν εἶναι μᾶλλον καθηγηταὶ τῆς φιλοσοφίας ἢ δημιουργικοὶ φιλόσοφοι.

Τέλος κατὰ τὰς τελευταίας δεκαετίας ἐδημιουργήθησαν καὶ μεταφυσικὰ συστήματα. Σήμερον ἐκτιμᾶται πολὺ ἡ φιλοσοφία τοῦ **Μπέρκσον** (*Bergson, γεν. 1859*), καθηγητοῦ τοῦ κολλεγίου τῆς Γαλλίας, ὁ ὅποιος διδάσκει, ὅτι αἱ ἐπιστημονικαὶ γνώσεις, δηλαδὴ αἱ ἔννοιαι καὶ οἱ νόμοι τῶν φυσικῶν ἐπιστημῶν, δὲν μᾶς ἀποκαλύπτουσι τὴν ἀληθῆ φύσιν τῶν πραγμάτων. Μόνον διὰ τῆς ἀμέσου ψυχικῆς ἐπικοινωνίας μετὰ τῆς πραγματικότητος ἀποκτῶμεν ἀληθῆ γνῶσιν τῆς φύσεως τῶν πραγμάτων, διὰ τῆς ἐνοράσεως (*intuition*), ὡς λέγει. Οἱ δ' ἀγγλοσάξωνες φιλόσοφοι, ἰδίως ὁ ἀμερικανὸς **Τζέιμς** (*James, 1842-1910*), ἔδωκαν νέαν ἔννοιαν τῆς ἀληθείας, διδάξαντες, ὅτι ἡ ἀλήθεια δὲν εἶναι τι ἀπόλυτον καὶ ἐκτὸς τῶν πραγμάτων εὐρισκόμενον, ἀλλὰ πᾶν ὅ,τι ὠφελεῖ καὶ προάγει τὴν ζωὴν καὶ βοηθεῖ τὴν δρᾶσιν καὶ τὴν παραγωγὴν. Αἱ ἔννοιαι, αἱ κρίσεις, αἱ ὑποθέσεις, αἱ θεωρίαι ἔχουσιν ἀξίαν ἀνάλογον πρὸς τὴν γονιμότητα καὶ τὴν παραγωγικότητά των. Τὴν ἀντίληψιν ταύτην ὀνομάζουσι *Πραγματισμὸν* (*Pragmatismus*).

Τ Ε Λ Ο Σ

ΧΡΟΝΟΛΟΓΙΚΟΣ ΠΙΝΑΞ

ΙΕ' ΑΙΩΝ

- 1453 "Αλωδισ Κωνσταντινουπόλεως.
 1486 "Ανακάλυψις τοῦ ἀρωτηρίου τῆς Καλῆς Ἑλπίδος.
 1492 "Ανακάλυψις τῆς Ἀμερικῆς.
 1498 "Ανακάλυψις τῆς πρὸς τὰς Ἰνδίας οδοῦ.

Ις' ΑΙΩΝ

- 1512—1520 Σελίμ Α' ὁ αἰμοχαρῆς. Κατάληψις Συρίας καὶ Αἰγυπτου. Ὁ Σουλτάνος λαμβάνει τὸν τίτλον τοῦ Καλὶφου.
 1517 Ἄρχῃ τῆς μεταρρυθμίσεως ἐν Γερμανίᾳ.
 1519—1556 Κάρολος Ε' αὐτοκράτωρ τῆς Γερμανίας.
 1519 Ὁ Σβίγγλιος κηρύττει τὴν μεταρρυθμίαν ἐν Ζυρίχῃ.
 1521—1566 Σουλεϊμάν Β' ὁ Μεγαλοπρεπῆς.
 1526 Ὁ Σουλεϊμάν συντρίβει τοὺς Οὐγγρους παρὰ τὸ Μοχάτς.
 1529 Ὁ Σουλεϊμάν πολιορκεῖ τὴν Βιέννην.
 1545—1563 Σύνοδος ἐν Τριέντῳ.
 1540 Ἰδρυδὶς τοῦ τάγματος τῶν Ἰνδουϊτῶν.
 1555 Θρησκευτικὴ εἰρήνη τῆς Αἰγυπτῆς. Κατάληψις τῆς Κύπρου ὑπὸ τῶν Τούρκων.
 1571 Ναυμαχία Lepanto (Ναυπάκτου).
 1572 Νῆξ τοῦ Ἀγ. Βαρθολομαίου.
 1589—1610 Ἐρρῖκος Δ' βασιλεὺς τῆς Γαλλίας. Ἄρχῃ τῆς δυναστείας τῶν Βουρβόνων.
 1598 Διάταγμα τῆς Νάντης.

ΙΖ' ΑΙΩΝ

- 1600 Ἰδρυδὶς τῆς Ἑταιρείας τῶν Ἀνατολικῶν Ἰνδιῶν ἐν Ἀγγλίᾳ καὶ Ὁλλανδίᾳ (1602).
 1618—1648 Τριακονταετῆς πόλεμος. Αὐτοκράτωρ Μαθίας (1612—1619) Φερδινάνδος Β' (1619—1637) Φερδινάνδος Γ' (1637—1657).
 1632 Ὁ Γουσταῦος Ἀδόλφος φονεύεται παρὰ τὸ Lützen. Δολοφονία Wallenstein (1634).
 1648 Εἰρήνη Βεστφαλίας.
 1643—1715 Βασιλεία Λουδοβίκου ΙΔ'.

- 1648—1688 Περίοδος τῶν ἀγγλικῶν ἐπαναστάσεων.
1649 Ἡ Ἀγγλία δημοκρατία. Ὁ Κρόμβελ Λόρδος Προδράτης (1653—1658).
1656—1661 Βεζυργία τοῦ πρώτου Κιοπρουλῆ.
1669 Ἄλωδις τοῦ Μεγάλου Κάστρου τῆς Κρήτης. Πόλεμοι πρὸς κατάκτησιν τῆς Κρήτης ὑπὸ τῶν Τούρκων (1645—1669).
1681 Λουδοβίκος ΙΔ΄ γίνεται κύριος τοῦ Στραδούργου.
1683 Δευτέρα πολιορκία τῆς Βιέννης ὑπὸ τῶν Τούρκων.
1685—1715 Βενετικὴ κυριαρχία ἐν Πελοποννήσῳ.
1687 Καταστροφή τοῦ Παρθενῶνος.
1689—1725 Ὁ Μέγας Πέτρος τῆς Ῥωσσίας.
1697 Ὁ πρίγκιψ Εὐγένιος τῆς Σαβοΐας νικᾷ τοὺς Τούρκους παρὰ τὴν Τζένταν.

ΙΓ΄ ΑΙΩΝ

- 1700—1721 Ὁ Βόρειος πόλεμος.
1701—1714 Ὁ πόλεμος περὶ τῆς διαδοχῆς τῆς Ἰσπανίας.
1701 Ἡ Πρωσσία βασιλείον.
1709 Ἡ παρὰ τὴν Πουλάβαν μάχη.
1713 Εἰρήνη τῆς Οὐτρέχτ.
1713—1740 Φρειδερίκος-Γουλιέλμος Α΄ βασιλεὺς τῆς Πρωσσίας.
1740—1786 Φρειδερίκος ὁ Μέγας.
1740—1780 Μαρία Θηρεσία.
1741—1748 Πόλεμος περὶ τῆς διαδοχῆς τῆς Αὐστρίας.
1756—1763 Ἑπταετής πόλεμος.
1762—1796 Αἰκατερίνη Β΄.
1765—1790 Ἰωσήφ Β΄ τῆς Αὐστρίας.
1770 Οἱ Ὁρλωῶ καταστρέφουσι τὸν τουρκικὸν στόλον ἐν τῷ λιμένι τοῦ Τσεσμέ.
1772 Πρῶτος διαμελισμὸς τῆς Πολωνίας.
1774 Εἰρήνη τοῦ Κιουτσούκ-Καϊναρτζῆ.
1776 Ἀνεξαρτησία τῶν Ἠνωμένων Πολιτειῶν.
1789 Ἀρχὴ τῆς Γαλλικῆς Ἐπαναστάσεως.
1793 Δεύτερος διαμελισμὸς τῆς Πολωνίας.
1795 Τρίτος διαμελισμὸς τῆς Πολωνίας.
1799—1815 Ναπολεῶν.

ΙΘ΄ ΑΙΩΝ

- 1815 Συνθήκη Βιέννης.
1821—1829 Ἑλληνικὴ Ἐπανάστασις. Σελίμ Γ΄ (1789—1808) Μαχμούτ Β΄ (1808—1839).
1830 Ἡ ἐπανάστασις τοῦ Ἰουλίου ἐν Γαλλίᾳ. Τὸ Βέλγιον βασιλείον.

- 1833—1862 Βασιλεία Ὁθωνος. Ἀντιβασιλεία μέχρι 1836.
 1834 Γερμανικὴ τελωνειακὴ ἔνωσις.
 835 Αἱ Ἀθῆναι πρωτεύουσα τοῦ Ἑλληνικοῦ βασιλείου
 1837 Ἰδρυθὶς τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν.
 1843 Ἡ ἐπανάστασις τῆς 3 Σεπτεμβρίου.
 1848 Ἡ Παρισινὴ ἐπανάστασις τοῦ Φεβρουαρίου. Ἐπα-
 νάστασις τοῦ Μαρτίου ἐν Βιέννῃ καὶ Βερο-
 λίνῳ. Γερμ. Ἐθνοδυνέλ. Φραγκφούρτης.
 1852—1870 Ναπολεὼν Γ' αὐτοκράτωρ των Γάλλων.
 1853—1856 Κριμαϊκὸς πόλεμος.
 1859 Ἰταλικὸς πόλεμος. Μάχη Magenta καὶ Solferino.
 1862 Ἐξωθὶς τοῦ Ὁθωνος,
 1863—1913 Γεώργιος Α' βασιλεὺς τῶν Ἑλλήνων. Σύνταγμα
 τοῦ 1864.
 1866 Γερμανοαυστριακὸς πόλεμος. Μάχη Sadova ἢ König-
 grätz.
 1866 Κρητικὴ ἐπανάστασις.
 1870 Βουλγαρικὴ Ἐξαρχία.
 1870—1871 Γαλλογερμανικὸς πόλεμος, 18 Ἰαν. 1871. Γερμα-
 νικὴ αὐτοκρατορία.
 1877—1878 Ῥωδοτουρκικὸς πόλεμος. Σουλτάνος Χαμίτ 1876-
 1908.
 1878 Συνθήκη τοῦ Βερολίνου.
 1881 Προδάρτησις τῆς Θεσσαλίας.
 1885 Σερβοβουλγαρικὸς πόλεμος.
 888—1918 Αὐτοκράτωρ Γουλιέλμος Β' τῆς Γερμανίας, 1890
 Ἀποχώρησις Βίδμαρκ.
 1897 Ἑλληνοτουρκικὸς πόλεμος. Εἰρήνη Κων)πόλεως
 22 Νοεμβρίου.
 1898 Ἰσπανοαμερικανικὸς πόλεμος.

Κ' ΑΙΩΝ

- 1904—1905 Ῥωδοῖαπωνικὸς πόλεμος.
 1908 Τουρκικὴ ἐπανάστασις.
 1909 Ἐπανάστασις Γουδῆ.
 1912—1913 Βαλκανικὸς πόλεμος.
 1912 4 Ὀκτωβρίου πόλεμος κατὰ τῆς Τουρκίας. Κατά-
 ληψις Θεσσαλονίκης 26 Ὀκτωβρίου.
 1913 21 Φεβρουαρίου πτώσις Ἰωαννίνων, 5 Μαρτίου
 δολοφονία βασιλέως Γεωργίου.
 1913 17 Μαΐου συνθήκη Λονδίνου.
 1913 Βουλγαρικὸς πόλεμος (17 Ἰουνίου-17 Ἰουλίου). Εἰ-
 ρήνη Βουκουρεστίου 28 Ἰουλίου. Εἰρήνη
 Ἀθηνῶν 1 Νοεμβρίου.
 1914—1918 Εὐρωπαϊκὸς πόλεμος.

ΓΑΛΛΙΚΗ ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΙΣ ΚΑΙ ΝΑΠΟΛΕΩΝ

ΓΑΛΛΙΚΗ ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΙΣ

1789—1799

- 1774—1792 Λουδοβίκος Ις΄
 1789 Συνέλευσις τῶν Γεν. Τάξεων (Μάιος).
 1789—1791 Συντακτικὴ Συνέλευσις.
 1789 Ὁλωσις τῆς Βασιλείης (14 Ἰουλίου).
 Κατάργησις προνομίων (4 Αὐγούστου).
 1791 Φυγὴ βασιλέως.
 1791—1792 Ἡ Νομοθετικὴ Συνέλευσις.
 1792 Πρωσοσσανοτριακὴ ἐκστρατεία κατὰ τῆς Γαλλίας.
 1792—1795 Convent — Δημοκρατία — Καταδίκη τοῦ βασιλέως (1793).
 Τρομοκρατία. — Πτώσις Γιρονδίνων.
 1794 Πτώσις τοῦ Δαντὸν — Πτώσις Ῥοβεσπιέρ (9 Θερωιδῶρ).
 1795—1799 Διευθυντήριον. — Εἰρήνη Basel.
 1796 Ἰταλικὸς πόλεμος.
 1798—1799 Ἐκστρατεία εἰς Αἴγυπτον.

ΝΑΠΟΛΕΩΝ

- 1799—1815 Ναπολεόντειος ἀρχή.
 1799—1812 Κοσμοκρατορία Ναπολέοντος
 1799—1804 Ναπολέον Πρῶτος Ὅπλατος.
 1801 Εἰρήνη Διόνεβιλ (μετὰ τῆς Αὐστρίας),
 1802 Εἰρήνη Ἀμιέν (μετὰ τῆς Ἀγγλίας).
 1804—1814 Ναπολέον αὐτοκράτωρ.
 1805 Μάχη τριῶν Αὐτοκρατόρων (Austerlitz, 2 Δεκεμβρ.). — Εἰρήνη
 Πρέσμπουργ.
 1806—1807 Κατάρρευσις Πρωσσίας — Εἰρήνη Τίλιστ.
 1808 Ἰσπανικὸς πόλεμος.
 1809 Αὐστριακὸς πόλεμος — Βάγκραμ. Εἰρήνη Βιέννης.
 1810 Αὐστριακὸς γάμος.
 1812 Ἐκστρατεία κατὰ τῆς Ῥωσσίας.
 1813—1814 Ἀπελευθερωτικὸς πόλεμος Γερμανῶν.
 1813 Μάχη Λειψίας (16—19 Ὀκτωβρίου).
 1814 Κατὰληψις Παρισίων, ἐκθρονισμὸς Ναπολέοντος. Πρῶτη Εἰρήνη
 τῶν Παρισίων (Μάρτιος).
 1815 Ἐπιστροφὴ Ναπολέοντος — Ἐκατὸν ἡμέραι. — Βατερλό (Μάρτιος).
 1814—1815 Συνέδριον Βιέννης — Ἴερὰ Συμμαχία.

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΙΣ

1769		Ἐπανάστασις Ἑλλάδος ὑπὸ Ὁρλώφ.
1790—1792		Δάμπρος Κατσώνης καὶ Ἀνδροῦτσος.
1790—1803		Ἀγῶνες Σουλίου καὶ Ἀλῆ πασᾶ.
1798		Θάνατος Ῥήγα Φεραίου.
1816		Ἰδρυσις Φιλικῆς Ἐταιρείας.
1821	Φεβρουαρίου 22	Εἰσοδος Ὑψηλάντου εἰς Μολδαβίαν.
»	Μαρτίου 16	Ἀπόπειρα Χονδρογιανναίων.
»	» 23	Κατάληψις Καλαμῶν.
»	» 25	Ὑψωσις τῆς ἐπαναστατικῆς σημαίας ἐν Ἁγίᾳ Λαύρα.
»	Ἀπριλίου 10	Ἀπαγορευμὸς Πατριάρχου.
»	» 20	Μάχη Ἀλαμάνας. Θάνατος Διάκου (23 Ἀπριλίου).
»	Μαΐου 1	Μάχη Γαλαζίου.
»	» 8	Μάχη Γραβιάς.
»	» 13—14	Μάχη Βαλτετσίου.
»	» 20	Πυρπόλησις φρεγάτας ἐν Ἐρεσσῶ.
»	» 26	Προῦξις Καλιτετζῶν.
»	Ἰουνίου 7	Μάχη Δραγατσάνου.
»	» 14	Φυγή Ὑψηλάντου.
»	» 17	Μάχη Σκουλενίου.
»	Ἰουλίου 15	Μάχη Βουσακίων.
»	» 20	Κατάπλους Μαυροκορδάτου εἰς Μεσολόγγιον.
»	Αὐγούστ. 26	Μάχη Βασιλικῶν.
»	Σεπτεμβρ.	Ἡρωϊκὸς θάνατος Φαρμάκη καὶ Ὀλυμπίου.
»	Δεκεμβρ. 24	Ἐναρξις Α' ἐν Ἐπιδαύρῳ Ἐθνικῆς Συνελεύσεως.
1822	Ἰανουαρ. 1	Τὸ Α' Σύνταγμα.
»	» 12	Ἄλωσις Ἀκροκορινθοῦ.
»	Μαρτίου 30	Καταστροφὴ Χίου.
»	Ἰουνίου 6—7	Πυρπόλησις ναυαρχίδος ὑπὸ Κανάρη.
»	Ἰουλίου 4	Μάχη Πέτα.
»	» 26	Μάχη Δερβενακίων. Καταστροφὴ τοῦ Δράμαλη.
»	Νοέμβριος	Πρώτη πολιορκία Μεσολογγίου.
1823	Μάρτιος	Β' Ἐθνικὴ Συνέλευσις ἐν Ἀστρει.
»	» 13	Ὁ Κάνιγγ ἀναγνωρίζει τὸν Ἑλληνικὸν ἄποκλεισμόν.
»	Αὐγούστ. 11	Μάχη Καρπενησίου. Θάνατος Μάρκου Μπότσαρη.
»	Δεκεμβρ. 24	Ἀφίξις Βύρωνος εἰς Μεσολόγγιον.
»	» 28	Ῥωσικὸν διάβημα.
1824	Μάρτιος	Ἐπέμβασις Μεχμέτ Ἀλῆ Αἰγύπτου.
»	Ἀπρίλιος	Καταστολὴ Ἐπαναστάσεως Κρήτης.

1824	Ἰουνίου	6	Καταστροφή Κάσσου.
»	»	20	Καταστροφή Ψαρῶν.
»	Αὐγούστου	28	Ναυμαχία Γέροντα.
1825	Ἰανουάρ.		Κάθειρξις Κολοκοτζώνη.
»	Φεβρουαρ.	12	Ἀποβίβασις Ἰβραήμ εἰς τὴν Πελοπόννησον.
»	Ἀπριλίου	7	Μάχη παρὰ τὸ Κρεμμύδι.
»	»	15	Ἐναρξις β' Πολιορκίας Μεσολογγίου.
»	Μαΐου	20	Μάχη παρὰ τὸ Μανιάκι—Θάνατος Παπαφλέσσα.
»	Ἰουλίου	4	Θάνατος Ὀδυσσεῶς.
»	»	23	Ἀπόπειρα Κανάρη κατ' Ἀλεξανδρεία.
1826	Ἰανουάρ.		Γ' Ἐθνικὴ Συνέλευσις ἐν Ἐπιδαύρῳ.
»	Ἀπριλίου	10-11	Ἐξοδος Μεσολογγίου.
»	»	23)4	Μυστικὸν πρωτόκολλον Πετροπόλεως.
»	Ἰουλίου	6 ν. ἡ.	Ἰουλιανὴ Σύμβασις Λονδίνου.
»	Αὐγούστ.	13	Κατάληψις Ἀθηνῶν ὑπὸ Κιουταχῆ.
»	Νοεμβρ.	24	Φοινικὴ νῆξ Ἀραχῶβης.
1827	Φεβρουάρ.		Μάχη παρὰ τὸ Δίστομον.
»	Μαρτίου	30	Ἐκλογὴ Καποδιστρίου ὡς Κυβερνήτου.
»	Ἀπριλίου	23	Θάνατος Καραϊσκάκη.
»	»	24	Καταστροφή Φαλήρου.
»	Σεπτεμβ.	18	Κατόρθωμα Ἀσιγῆς ἐν Ἰτέα.
»	Ὀκτωβρ.	8	Ναυμαχία Ναυαρίνου.
1828	Ἰανουαρ.	6	Κάθοδος Καποδιστρια εἰς Ἑλλάδα.
»	Μαΐου	20	Θάνατος τοῦ Ἀσιγῆ.
»	Αὐγούστ.	18	Κάθοδος Μαιζῶν εἰς Πελοπόννησον.
1829	Μαρτίου	10	Πρωτόκολλον Λονδίνου.
»	Ἰουλίου	11	Δ' Ἐθνικὴ Συνέλευσις ἐν Ἄργει.
»	Σεπτεμβρ.	12	Μάχη Πέτρας (Δ. Ὑψηλάντης).
»	»	27	Δολοφονία Καποδιστρια.
1830	Ἰανουαρ.	22	Πρωτόκολλον β'. Λονδίνου.
1832	Ἀπριλίος		Ἐκλογὴ Ὀθωνος—Ἐθνικὴ Συνέλευσις ἐν Προνοίᾳ.
1833	Ἰανουαρ.	25	Κάθοδος Ὀθωνος εἰς Ἑλλάδα.
1834	Δεκεμβρ.	1	Αἱ Ἀθῆναι πρωτεύουσα.
1835	Μαΐου	20	Ἐνηλικίωσις τοῦ Ὀθωνος.
1843	Σεπτεμβρ.	2-3	Ἡ ἐπανάστασις τῆς 3 Σεπτεμβρίου.
1862	Ὀκτώβρ.		Ἐπανάστασις Δεληγεώργη—Προσωρινὴ Κυβέρνησις— Ἐξώσις τοῦ Ὀθωνος.
1863	Μαρτίου	18	Ἐκλογὴ Γεωργίου.

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ
ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΠΑΙΔΕΙΑΣ, ΕΡΕΥΝΑΣ ΚΑΙ ΘΡΗΣΚΕΥΜΑΤΩΝ
ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ ΤΕΧΝΟΛΟΓΙΑΣ ΥΠΟΛΟΓΙΣΤΩΝ ΚΑΙ ΕΚΔΟΣΕΩΝ ΔΙΔΑΚΤΙΚΩΝ ΒΙΒΛΙΩΝ

ΜΑΘΗΜΑ: ΜΑΘΗΜΑΤΑ ΜΑΘΗΤΩΝ
ΤΑΞΗ: Β' ΛΥΚΕΙΟΥ
ΕΚΔΟΣΗ: 2007

Ἐν Ἀθήναις τῇ 4 Μαΐου 1923

ΒΑΣΙΛΕΙΟΝ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ

ΤΟ ΥΠΟΥΡΓΕΙΟΝ ΤΩΝ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΩΝ ΚΑΙ ΤΗΣ ΔΗΜΟΣΙΑΣ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΕΩΣ

Ἀριθ. Πρωτ. 15530

Πρὸς

τοὺς κ. κ. **Χ. Θεοδωρίδην** καὶ **Ἀ. Δαζάρου**,
συγγραφεῖς διδακτικῶν βιβλίων.

Γνωστὸν ποιοῦμεν ὑμῖν, ὅτι δι' ἡμετέρας πράξεως τῇ 19
λήξαντος μηνὸς ἐκδοθείσης καὶ τῇ 28 τοῦ αὐτοῦ δημοσιευ-
θείσης ἐν τῷ ὑπ' ἀριθ. 33 φύλλῳ τῆς Ἐφημ. τῆς Κυβερ-
νήσεως ἐνεκρίθη τὸ πρὸς κοίσιν ἐν χειρογράφῳ ὑποβληθὲν
ὑμέτερον βιβλίον «Ἱστορία τῶν Νέων Χρόνων» διὰ τὴν
Δ' τάξιν τῶν γυμνασίων καὶ τὴν ἀντίστοιχον τῶν ἄλλων
σχολείων τῆς Μέσης Ἐκπαιδεύσεως, εἰσαγτέον εἰς τὰ εἰρη-
μένα σχολεῖα ἀπὸ τοῦ ἀρχομένου σχολικοῦ ἔτους 1923-24.

Κατ' ἐντολὴν τοῦ ὑπουργοῦ.

Ὁ Τμηματάρχης τοῦ Γ' τμήματος
ΓΡΥΠΑΡΗΣ

